C. CORNELII TACITI OPERA QVÆ EXTANT.

Iuxta veterrimos Manuscriptos emendata, NOTISQVE auctioribus illustrata,

PER

CVRTIVM PICHENAM

SERENISS. MAGNI DVCIS ETRVRIÆ A SECRETIS.

Adiectus INDEX *nominum, verborum, ac sententiarum locupletissimus, & exactissimus.*

FRANCOFVRTI
Apud Claudium Marnium, & heredes Ioannis Aubrii.
MDCVII.
Cum Priuilegio S. Cæs. Maiestatis.

Sereniſsimo

COSMO

PRINCIPI ETRVRIÆ

Curtius Pichena.

QVI C. Cornelium Tacitum Principi viro legendum proponunt, ii mihi perinde facere videntur, ac ſi vaſtum & procelloſum mare nauigaturo, ſcopulos, Charybdes, Syrtes indicarent, ſimúlque tutiſſimum commonſtrarent iter, quo facilè in optatiſſimum portum perueniret. Nam vt cetera omnia ſilentio prætercam, quæ ſcriptorem hunc inter clariſſimos Hiſtoricos altiſſimo loco collocant: rerum nempe geſtarum narrationes, preſſas illas quidem & ſubtiles, ſed in quibus nihil, vel ad hiſtoriæ fidem, vel ad legentis notitiam & delectationem deſideres: Conciones, ſententiarum pondere, ciuiliúmque documentorum lectâ quadam, & ex intimis fontibus petitâ copiâ prægrauidas: Stilum, non laxum, non admodum fluentem, ſed adſtrictum, robuſtum, neruorum & lacertorum robore valentem. Hæc, inquam, & reliqua eiuſmodi vt omittam, quis vnquam acutiùs Cornelio, aut vidit, aut docuit, quid tenendum, quid vitandum

in Republicâ administrandâ? simulationes, dissimulationes, fraudes, veteratorias artes, quibus Aulæ Principum abundant, ex imis latebris in apertum profert: libertorum potentiam atque impotentiam, quâ nihil est detestabilius, nihil ad publicam rem euertendam procliuius, propriis quasi lineamentis & coloribus ita depingit, vt dum picturam eiusmodi nos contemplamur non possimus non vehementer, & ingenti cum indignatione & stomacho commoueri in eos Principes, qui perditissimo huic hominum generi, probis & sapientibus viris ablegatis, tantum tribuerint. Vtinam verò in hoc nostrum æuum pestis hæc abominanda non permanasset. non videremus, quod alicubi cernere cogimur, atria Principum Aulásque, portentis huiusmodi, non secus ac ridicula Ægyptiorum sacra Crocodilis, Ibibus, & Cercopithecis, refertas, exulante interim, ac quamlongissimè reiectâ virtute à superbis Regiarum foribus. Qua de re qui non dolet, is communi sensu carere videtur, ac prorsus nescire, hoc vno malo extremā publicis rebus perniciem creari, potiorémq; illam iustitiæ partem, quæ in distribuendis honoribus, & dignitatibus versatur, quáq; tanquam vinculo omnis Politiæ ratio continetur, non labefactari solùm, sed omnino interimi, & extingui. Hoc igitur debemus nostro Tacito, vt luem hanc procul ab humano genere, si sapimus, diris & execrationibus arceamus. Sed aliud succedit, in quod, tanquā in infamem scopulum crebrò impingimus, Adulatorum scilicet grex, exitio mortalium ex molli blanditiarum sinu, vel potiùs ex ipsâ commodi nobis comparandi, ac gratiæ aucupandæ cupiditate natus. Qui horum propriam ac naturalem effigiem magis ex vero expresserit, quàm Tacitus, nec adhuc inuentus, neq; inueniendus. Ridet apertum adulatorum genus: deridet magis, ac non sine stomacho, qui iis

aut

aut delectantur, aut capiuntur, homines, vel ſimplices & inepti, vel quibus ſua ipſorum vitia ita placent, vt defenſores & laudatores vltrò accerſant, præmiis aduocent, & ceteris præterea perſuadere conentur, ita omnino rem eſſe, vt aſſentator, domeſtica ſcilicet beſtia illis ſubblanditur; libertate loquendi, ſi quæ interim à graui quopiã viro tempeſtiuè profertur, in eum ſenſum acceptâ, vt is, aut ſuperbiæ & arrogantiæ vitio, aut malignè contradicendi obtrectandiq; ſtudio teneri cenſeatur. Quo fit, vt nihil deinde verum, nihil ſincerum, nihil eorum quæ ex ſolidæ virtutis ac prudentiæ adytis ad priuatas aut publicas conſultationes forent adhibenda, depromatur: ſed ficta omnia, cuncta ad aurium oblectationẽ, id eſt ad perniciem, melle condîta, atq; adeo dulci veneno compoſita. Alterum verò adulationis genus tectum & tortuoſum, quod falsâ quadã veritatis libertatiſq; aſſumptâ perſonâ nobis neſcientib. irrepit, quàm ſubtili indagatione noſter Cornelius deprehendit! quibus notis vel indiciis comprehenſum & exploratũ nobis tradit! vt ſciat ſcilicet vnuſquiſq; noſtrum, latentem adulatorem ab amico internoſcere: qua in re tantum eſſe ponderis & momenti ſapientes iudicarunt, vt ad repurgandas animi noſtri affectiones, & ad vitam benè beatéq; traducendam, nihil accommodatius, nihil magis neceſſarium ſint arbitrati. Sequuntur tertio loco Delatores, qui dum Principum ſæuitiæ aut leuitati, libellis & occultis criminationib. adrepunt, dum clariſſimi cuiuſq; vitam ac fortunam in diſcrimen adducunt, potentiam apud vnum, odium apud omnes nanciſcuntur. Horum apud noſtrum auctorẽ in Hiſpone Romano,' & aliis quamplurimis, imago ad viuum expreſſa facit, vt ipsâ turpitudine ac profeſſione exitioſiſſimi ſceleris ob oculos poſitâ, ceteri deterreantur, aut certè ab hoc peſtilentiſſimo hominũ cœtu cauere diſcant.

' Ann. lib. 1. Talis apud Xen. de exped. Cyri li. 2. Menon Theſſalus.

Non omiſit Tacitus etiam illud inſidioſum delatorum genus, quòd ſpecie arctæ amicitiæ homines parum cautos in Principem incendunt, vt teſtibus clam adhibitis, deinde deferant quidquid illi proritati, ac pænè coacti, in Principem ipſum abſentem effundunt conuitiorum & obtrectationis. Inſigne exemplum in Titio Sabino [1]: cuius quem non miſeret; quem non permouet conſimilis caſus Pauſaniæ apud Thucydidem [2], is omnem prorſus humanitatem videtur exuiſſe. Hoſce ſcopulos, Sereniſſime Princeps, in primis euitandos, & quónam id pacto, commodiſſimè Auctor hic optimè omnino docet. Conſpirationes præterea, proditiones, vniuerſúmque flagitiorum ac ſcelerum genus, ita aperit, ita ex abditis conſiliis ac retruſis cauſis erutum propalàm collocat, vt nemo non videre & cauere poſſit. Sed mira ſunt, & quæ humani ingenii facultatem longè excedere videantur, quæ ad animos mortalium, principum præſertim virorum, virtute informandos, in ipſa rerum geſtarum narratione identidem interſerit præcepta & documenta ſapientiæ; vt ſi qua alia Græca vel Romana hiſtoria, vitæ & morum magiſtra, hæc certè talis iure ac merito appellari mereatur. Nam & vniuerſam illam philoſophiæ partem amplectitur, quæ mores inſtituendos, ac virtutum ornamentis excolendos ſibi proponit; & exemplis, ex ipſa hiſtoriæ ſerie opportunè deſumptis, ita confirmat, vt vno eodémque tempore, & docere, & permouere animos lectorum, quilibet in ſe ipſo facilè experiatur. Neque inter præcipuas eius laudes omiſerim, quòd in ſingulis rebus, non tantùm quæ ceteris poſſunt eſſe manifeſta videt & recenſet, ſed abditas rerum cauſas diligentiſſimè ſcrutatur, & eorum, qui eas effecerunt, animum: quæ haud facilè eſt multis noſſe introſpicit & exquirit; atque omnia ſecreta virtutis fucatæ detegit

[1] Ann. lib. 4.

[2] lib. 1.

git, recessúsque omnes latentis vitii in apertum profert. Hunc igitur celeberrimum Auctorem, vetustissimorum exemplarium ope germanæ, vt ego opinor, & veræ lectioni, integrè, quoad fieri potuit, restitutum, Notisq; ac Scholiis nostris nonnihil lucis, vt confido, adeptum, Celsitudini Tuæ nunc defero, perueteris obseruantiæ, & deuinctissimæ in Te, Parentésque tuos Serenissimos, voluntatis qualecunque testimonium; grati animi, non quale iamdiu molior, sed quale virium mearum tenuitas hoc tempore patitur, monimentum. Ceterùm Christiana religio, nihil hîc aliud quàm laudes ceteroqui meritissimas Taciti meditanti, manum iniicit, cogitq; vt Cels. Tuæ aures peruellicem, ne res Hebræorum postremo libro Historiarum enarranti vllam omnino fidem habere velis. Nam Tacitus Christiani nominis odio, quo execrabili morbo plerique scriptorum eius temporis laborarunt; aut, quod magis arridet, inscitiâ rerum, quæ ab Hebræis & Ægyptiis longissimâ temporum serie gestæ fuerunt (quo nomine Ægyptius Sacerdos Græcos semper pueros, hoc est rerum antiquarum rudes & ignaros, apud Platonem [1] nominat) ita sacram Pentateuchi historiã inuertit, ita omnia fabulis, mendaciis, dicteriis permiscet & confundit, vt meritò mendaciorum loquacissimus à Tertulliano [2] nuncupetur. Nec Tacito quidquam opitulantur quę Viri doctissimi pro eius defensione afferre conati sunt. nam ea id solùm præstare videntur, vt Tacitum in nomen Christianum desæuientem, vtpote cultu & religione à nostris auersum, aliquo pacto excusare, aut nonnullâ culpâ liberare queant. Verùm quòd impia, quòd prophana mendacia in sacram historiam inuehat; quòd anilibus fabulis in re tantâ lectorum animos imbuat; quòd res gestas tot ante sæcula, nullâ aut diligentiâ

[1] in Timæo.

[2] in Apolog. cap. 16.

inuestigatas, aut rectâ ratione exploratas, tam audacter, tam impudenter hominum memoriæ prodat, nullam prorsus excusationem meretur, nisi forsan apud eos, qui eiusdem criminis rei haberi velint. At Plutarchus[1], at Iustinus[2], & alii nonnulli, res secus atque à Moyse narrantur, gestas produnt. Fateor. Sed eâdem prorsus impudentiæ, inscitiæ, ac mendacii notâ condemnandos pronuncio. Hoc vnum in summis Taciti laudibus excipiendum fuit, me quidem nolente, ac planè inuito. Vale Serenissime Princeps, & præclaram, quam de Te spem & expectationem concitasti, eam fac nauiter, Deo benè iuuante, sustineas, ac longè superes.

[1] Sympos. lib. 4. quæst. 5.
[2] lib. 36.

A D

Ad Lectorem.

Bsolui tandem, Lector, quod diu animo agitaui, editionem Taciti, omnium, ni fallor, emaculatissimam. in qua id mihi præcipuè ante oculos fuit, vt qui lectionem Taciti aggrederetur, suâ naturâ haud satis enucleati autoris, inoffenso, quod fieri posset percurreret pede, nec ad singulas ferè periodos cogeretur subsistere, ac Notas euoluere: atque hac potissimum causâ castigationes omnes ex vetustissimis manuscriptis, summâ fide, ac religione exceptas, in textum retuli; adiectis etiam paucis, sed certissimis coniecturis, sub cuiuscunque auctoris nomine: ratione singulorum in Notis diligentissimè redditâ: quæ verò, mihi quidem veriores, sed non vsque adeo, vt seriò recipere sim ausus, in libri margine adnotaui. Innititur præcipuè industria mea duobus exemplaribus Florentiæ in inclita Medicæa bibliotheca adseruatis. Alterum est in orbe terrarum vnicum, Annales de Tiberii principatu complectens, in Germaniâ olim repertum, & Leoni X. Pontifici oblatum, operâ Philippi Beroaldi, qui tum temporis studio humaniorum litterarum florebat, in publicum emissum. Ceterum, siue præcipuæ, ac nobilissimæ partes tanti autoris expectatio, citiùs quàm res postularet è manibus illius opus extorsit; siue qui metit, haud ita demetit, vt nulla prorsus seges spicilegis relinquatur; non eâ religione transcriptum, & excussum, vt præsentis æui fidei ac diligentiæ satisfieret. quarè haud minimum laboris à nobis positum in eruendis verioribus lectionibus, ex compendiosâ, ac mutilâ scripturâ. Alterum est exemplar, barbaricis characteribus exaratum, quos Longobardicos appellant, sed meo iudicio haud rectè. nam is liber exscriptus annis ab æuo hoc plus mille ducentis. adnexa enim sunt Apuleii nonnulla, iisdem characteribus, & eâdem, vt

videtur, manu, ac frequens in libellorum fine subscriptio Crispi cuiusdam Sallustii, qui etiam alicubi ait: Ego Sallustius, legi, & emendaui Romæ fœlix, Olibrio, & Probino Consulibus, in foro martis controuersias declamans oratori Endelechio. Rursus Constantinopoli recognoui Cæsario, & Attico consulibus. *Priores, eo anno consules, quo Theodosius Imperator obiit, à Christo nato* CCCVC. *alteri post biennium. nec dum itaque eo tempore, quo liber est transcriptus, Longobardi in Italiam irruperant. Vsui etiam mihi fuit liber Venetiis excusus anno* CIƆCCCCCIIIC, *ex fideli (vt coniicitur) optimi codicis collatione. Quasdam verò voces, quas in duobus manuscriptis repperi præter vulgatum morem, vt* adulescens, valitudo, beniuolentia, epistula, intellegere, promiscus, volnus, *& alias huiusmodi, tanquam obsoletam antiquitatem redolentes, & nihil adiumenti Latinæ linguæ studio præstantes, neglexi: itemq; in priorum Annalium volumine,* aliut, illut, istut, aput, haut, quit, aliquit, set. *nam non ideo crediderim sic antiquis vsitatum, sed ex pronunciatione Germanica irrepsisse, transcriptoris negligentiâ. Quæ in marginibus erant in prioribus editionibus, quæq; in librorum initiis breuiaria, aut compendia, omnia sustuli, tum quia ipse sibi Tacitus breuiarium breuißimum & compendiosum, tum, vt esset locus scribendi, siquis velit sibi ipse esse interpres oraculorum Taciti. Ex Lipsio reliqui Stemma domus Augustæ, quod scilicet multum adiumenti lectoribus præstet, parum loci occupet: itémq; quæ idem ipse Lipsius de Tacito ipso scripsit. Adieci ego Indicem fortasse non vulgarem. Iam vero te, quisquis ad Cornelianî sacrarii limen accedis, moneo, & hortor, vt quantumuis doctus, præcipuum ducem profectui tuo proponas Iusti Lipsii Commentarios; à me præter fidem, ac diligentiam nihil exigas: ego namq; ab ineunte adolescentiâ Aulis innutritus, politiora studia, summis tantùm labiis delibaui, quod stilus ipse prodit, rudis & incomptus. Nec silentio prætereundum est, nouißimas meas Notas in lucem iam audentiores securio-*

riorésque prodire. Tradidi enim repurgandas Francisco Venturio patritio Florentino, sanè docto & acerrimi ingenii viro, qui & emendatiores reddidit, & abstrusos aliquot Taciti locos, adhuc aliis fortasse impenetratos, acumine suo illustrauit. Hæc habui, Lector, præmonenda. Ceterum, si tibi meus qualiscunque labor vsui fuerit, exigua mihi, sed sincera laus sufficit. sin minus, sine liuore excusationem exigo. Vale.

CLAVDIO MARNIO TYPOGRAPHO FRANCOFORDIENSI Curtius Pichena S.

ITERVM iam, clarissime Typographe, Notas meas ad Tacitum eâ quâ soles accuratione, vulgasti: re vera tamen defectas, capite suo destitutas, & tanquam sine duce vagantes. Quoniam ergo Tacitum ipsum flagitare videbantur, en mitto ad te, sed longè aliâ facie, atque antehac prodierit: nempe omnibus mendis, quatenus insignium Manuscriptorum ope fieri potuit, repurgatum, ac veriori lectioni restitutum. Quod si labori meo diligentia tua, vt confido, accesserit, nihil amplius in nobilissimo authore nostro desiderabitur. Vale.

C. CORNELII TACITI VITA,

per

IVSTVM LIPSIVM CONSCRIPTA.

C. CORNELIVS *Tacitus, cui vulgò P. prænomen faciunt, non illa patricia Cornelia gente, sed alia minùs illustri natus est, extremis, vt opinio mea fert, Ti. Claudii Imperatoris temporibus. Pater auúsque honores gesserint, & ad remp. accesserint, nécne, vt re vetustâ & incertâ nihil adfirmem: propius à vero abest, ipsum primum ius imaginis & honores in familiam non nimis illustrem intulisse. Initium dignitatis illi sub Vespasiano fuit, à quo, Plinio auctore, procurator datus Galliæ Belgicæ, rationes Principis administrauit. quæ dignitas equestri ordini diu peculiaris fuit. Reuersus, à Tito, vt opinor, Quæsturam accepit: certè dignitatem suam quam Vespasianus inchoauerat, auctam & adiutam esse à Tito, ipse in Historiis profitetur: nec aliud suspicari est quàm Quæsturam, aut si fortè Aedilitatem, quia Præturâ* XIV. *demum consulatu Domitiani auctus est. In quo erroris manifestus est eruditus vir, qui Domitiano* IX. *& Verginio Rufo* II. COSS. *Prætorem Tacitum constituit. Nam Tacitus quidem ipse in Annali* XI. *disertè ait* XV. *virum S. F. ac tum prætorem ludis sæcularibus Domitiani cum cura adfuisse. Atqui ludos sæculares à Domitiano editos* A. V. C. DCCCXLI. *id est quinquennio ipso posterius quàm Vertranio placuit, ex monumentis antiquis liquidæ veritatis est. Exstant nummi non pauci cum his notis,* IMP. CÆS. FLAV. DOMITIANVS. AVG. GERM. PONT. MAX. TR. POTEST. VIII. COSS. XIIII. LVD. SÆC. FEC. *Ad consulatum deinde satis longo interuallo imperante Nerua peruenit* A. V. C. DCCCL. *suffectus in locum demortui T. Verginii Rufi, illius qui delatum à Germanicis legionibus imperium constanter spreuerat. quem & defunctum pro rostris Tacitus laudauit. Exsulasse eum sub Domitiano quidam tradiderunt, magis tamen vt opiner, pro more vulgi, qui magnis viris insignes casus adfingere amat, quàm quòd eius rei certus auctor sit. Ego legendo non aliud comperio, quàm afuisse eum aliquot annis ab vrbe, idque eo ipso tempore quo Iulius Agricola*

socer

socer eius mortem obierit COSS. *Pompeio Conlega, & Cor. Prisco, non tam exsilii necessitate, vt arbitror, quàm tædio temporum & cupidine otii. Nam quod iidem, vt omni ex parte tam anxia diligentia constet, decennium in exsilio egisse scribunt, ac demum exorato Domitiano restitutum, Latinè vt loquar, inanis fabula est. ac credo eos homines cùm hoc scriberent, indormiisse bello Troiano, & illinc decennia sua sumpsisse. Constat enim apud vigilantes & sobrios, Domitianum à ludis suis sæcularibus, quibus certè Tacitus Prætor Romæ adfuit,* VII. *dumtaxat annos vixisse, octauo conspiratione suorum occisum. Hæc ferè in repub. in priuata eius vita ista sunt. Vxorem duxit* A. V. C. DCCCXXX. *Vespasiano* IIX. *& C. Iulio Agricola* COSS. *Agricolæ filiam: idq; illi ad extremam ætatem concors & tranquillum matrimonium fuit. Liberos haut dubiè reliquit, & ex iis, nisi coniectura fallor, longo interuallo nepotem M. Claudium Tacitum qui posteà Imp. appellatus est (sic enim eum Imperatorem nummi appellant, non vt vulgus, P. Annium Tacitum) qui, vt Fl. Vopiscus refert, parentem suum appellare hunc Tacitum solet. Historiæ scribendæ senex demum vacauit, cùm reliquum ætatis in foro & caussis orandis egisset. Ex Plinii epistolis & Tacitum in principibus oratoribus fuisse, & orationes aliquot edidisse intelligimus. Aequales habuit, Fabium Quinctilianum, vtrumque Plinium, Iulium Florum, Secundum, Maternum, M. Aprum, Eprium Marcellum, Vipsanium Messallam. Scripsit primùm omnium, vti post docebo, Historiarum libros ab excessu Neronis ad imperium Neruæ. Deinde Annales ab Augusti excessu ad finem Neronis: quorum omnium quanta iactura & quibus locis facta sit, in tempore memorabo. Nominantur & eius Facetiarum libri à Fulgentio, cum hoc fragmento,* Cæsi itaque morum ecclogio in filiis relicto. *Mortis eius tempus non exprimo. natalem tamen annum propemodum inuêni. Odoratus sum ex Plinii Nepotis epistolâ, quæ lib.* VII. *Nam ait disertè propemodum ætate æqualem se Tacito. At Plinius incendio Vesuuini montis, quo auunculus periit, agebat, vt ipse ait, duodeuicesimum annum. Natus ergo Plinius (nam incendium illud secundo anno Titi) non dubiè anno vrbis conditæ,* DCCCXVI. *Memmio Regulo & Verginio Rufo* COSS. *At Tacitus paullo maior natu, quod eâdem illa epistolâ testatum reliquit Plinius. Ergo natus extremo imperio Claudii, vel potius initio Neronis: vixeritq;, opinor, vel ad imperium Hadriani. Historiam quidem exorsus est scribere post mortem Neruæ. clarum, quoniam principio* I. *Histor. vocat Diuum Neruam. qui honos non habetur, nisi principi mortuo.*

VETERVM SCRIPTORVM DE TACITO TESTIMONIA, VEL eiusdem fragmenta.

***Plin. lib.* VII. *Nat. hist. cap.* XVI.**

Ipsi nos pridem vidimus eadem omnia in filio Corn. Taciti equitis R. Galliæ Belgicæ rationes procurantis.

***Plinius N.pos lib.* II. *epist.* I.**

Laudatus est Verginius à consule Cornelio Tacito. Nam hic felicitati eius supremus cumulus accessit, laudator eloquentissimus.

***Eodem libro, Epist.* XI.**

Respondit Cornelius Tacitus eloquentissimè, & quod eximium orationi eius inest, σεμνῶς.

***Libro* IV. *Epist.* XV.**

Idem Cornelium Tacitum, scis quem virum, arcta familiaritate complexus est.

***Libro* VI. *Epist.* XVI.**

Petis auunculi mei exitum tibi scribam, quo veriùs tradere posteris possis. Gratias ago. nam video morti eius, si celebretur à te, immortalem gloriam esse propositam.

Libro* VII. *ad Tacitum.

Erit rarum & insigne duos homines ętate propemodum ęquales, non nullius in litteris nominis, alterum alterius studia fouisse. Equidem adolescentulus, cùm iam tua fama gloriaque floreret, te sequi, tibi longo, sed proximus, interuallo, & esse & haberi concupiscebam.

***Libro* IX.**

Nec ipse tibi plaudis; & ego nihil magis ex fide, quàm de te scribo. Posteris an aliqua cura, nescio: nos certè meremur, vt sit aliqua, non dico ingenio (id enim superbum) sed studio, sed labore, & reuerentiâ posterûm.

Orosius de Domit. loquens.

Nam quanta fuerint Diurpanei Dacorum regis cum Fusco duce prœlia, quantæque Rom. clades, longo contextu euoluerem, nisi Corn. Tacitus qui hanc historiam diligentissimè contexuit, de reticendo interfectorum numero, & Sallustium Crispum, & alios auctores quamplurimos sanxisse, & seipsum idem potissimùm elegisse dixisset.

Idem.

Deinde vt verbis Corn. Taciti vtar, Sene Augusto Ianus patefactus dum apud extremos terrarum terminos nouæ gentes sæpe ex vsu & aliquando cum damno quæruntur, vsque ad Vespasiani durauit imperium.

Flauius Vopiscus in Probo.

Et mihi quidem id animi fuit, non vt Sallustios, Liuios, Tacitos, Trogos atque omnes disertissimos imitarer viros, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, &c.

Idem

Idem in Tacito.

Corn. Tacitum ſcriptorem hiſtoriæ Auguſtæ, quòd parentem ſuum eundem diceret, in omnibus bibliothecis collocari iuſſit.

Sidonius Epiſt. lib. IV. ad Polemium.

Caius Tacitus è maioribus vnus tuis Vlpianorum temporum conſularis, ſub verbis cuiuſdam Germanici ducis in hiſtoria ſua rettulit, &c.

Idem in Panegyrico ad Anthemium.

Qua Criſpus breuitate placet, quo pondere Varro,
Quo Genio Plautus, quo flumine Quinctilianus;
Qua pompa Tacitus nunquam ſine laude loquendus.

Idem in Epigram.

Et te qui breuitate Criſpe polles,
Et qui pro ingenio fluente nulli
Corneli Tacite es tacendus ori.

*Illa Quinctiliani lib. x. *fortaſſe ad Tacitum referantur.*

Supereſt adhuc & exornat ætatis ſuæ gloriam vir ſæculorum memoriâ dignus. qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec immeritò, vt libertas, quamquam circumciſis quæ dixiſſet, ei nocuerit. ſed elatum abundè ſpiritum, & audaces ſententias deprehendas etiam in iis quæ manent.

* *Ambigitur ideò, quia hæc viuo Domitiano Fabius ſcripſiſſe videtur. Atqui noſter tunc, vt opinor, nil vulgauerat.*

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI

ANNALIVM LIBER I.

Sex. Pompeio, & Sex. Apuleio Coss.
Nerone Claudio Druso Cæsare, & C. Norbano Coss.

VRBEM ROMAM à principio reges habuere. Libertatem & Consulatum L. Brutus instituit. Dictaturæ ad tempus sumebantur: neque Decemuiralis potestas vltra biennium, neque Tribunorum militum consulare ius diu valuit. Non Cinnæ, non Sullæ longa dominatio, & Pompeii Crassique potentia, citò in Cæsarem: Lepidi, atque Antonii arma, in Augustum cessêre, qui cuncta discordiis ciuilibus fessa, nomine Principis sub imperium accepit. 1 † Sed veteris populi R. prospera vel aduersa, claris scriptoribus memorata sunt: temporibusque Augusti dicendis non defuêre decora ingenia, 2 † donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii, Caiique, & Claudii, ac Neronis res florentibus ipsis, ob metum falsæ; postquam occiderant, recentibus odiis, compositæ sunt. Inde consilium mihi pauca de Augusto, & extrema tradere: mox Tiberii principatum, & cetera. sine irâ, & studio, quorum caussas procul habeo. Postquam Bruto, & Cassio cæsis, nulla iam publica arma; Pompeius apud Siciliam oppressus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Iulianis quidem partibus, nisi Cæsar dux reliquus: posito Triumuiri nomine, Consulem se ferens, & ad tuendam plebem Tribunicio iure contentum; vbi militem donis, populum annonâ, cunctos dulcedine otii pellexit; insurgere paulatim, munia Senatus, magistratuum, legum in se trahere, nullo aduersante: cùm ferocissimi, per acies, aut proscriptione cecidissent. ceteri nobilium, quanto quis seruitio promptior, opibus & honoribus extolle-

rentur: ac nouis ex rebus aucti, tuta & præsentia, quàm vetera & periculosa mallent. Neque prouinciæ illum rerum statum abnuebant, suspecto Senatus populique imperio ob certamina potentium, & auaritiam magistratuum: inualido legum auxilio, quæ vi, ambitu, postremò pecuniâ turbabantur. III Cæterùm Augustus subsidia dominationi Claudium Marcellum, sororis filium admodum adolescentem, Pontificatu & curuli Ædilitate: M. Agrippam ignobilem loco, bonum militiâ, & victoriæ socium, geminatis consulatibus extulit; mox defuncto Marcello, generum sumpsit: Tiberium Neronem, & Claudium Drusum priuignos, imperatoriis nominibus auxit, integrâ etiam dum domo suâ. nam genitos Agrippâ Caium, ac Lucium, in familiam Cæsarum induxerat. nec dum positâ puerili prætextâ, Principes iuuentutis appellari, * destinare consules, specie recusantis flagrantissimè cupiuerat. Vt Agrippa vitâ concessit; L. Cæsarem euntem ad Hispanienses exercitus, † Caium remeantem Armeniâ, & vulnere inualidum, mors fato propera, vel nouercæ Liuiæ dolus abstulit; Drusoque pridem extincto, Nero solus è priuignis erat: illuc cuncta vergere. filius, collega imperii, consors Tribuniciæ potestatis adsumitur, omnisque per exercitus ostentatur: non obscuris, vt antea, matris artibus, sed palàm hortatu. nam senem Augustum deuinxerat adeò, vti nepotem vnicum Agrippam Postumum in insulam Planasiam proiiceret: rudem sanè bonarum artium, & † robore corporis stolidè ferocem, nullius tamen flagitii compertum. At hercule Germanicum Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus imposuit, adscirique per adoptionem à Tiberio iussit, quamquam esset in domo Tiberii filius iuuenis, sed quò pluribus munimentis insisteret. Bellum eâ tempestate nullum, nisi aduersus Germanos supererat: abolendæ magis infamiæ ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quàm cupidine proferendi imperii, aut dignum ob præmium. Domi res tranquillæ. eadem magistratuum vocabula. iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella ciuium nati. quotusquisque reliquus, qui remp. vidisset? IV Igitur verso ciuitatis statu, nihil vsquam prisci & integri moris: omnis exutâ æqualitate iussa principis aspectare. nullâ in præsens formidine, dum Augustus ætate validus, seque & domum & pacem sustentauit. Postquam prouecta iam senectus, † ægro & corpore fatigabatur, aderatque finis, & spes

*destinari

3

4

Supra c. 8.

Infra c. 6.

5

nouæ:

nouæ: pauci bona libertatis incassum disserere; plures bellum pauescere; alii cupere; pars multò maxima imminentis dominos variis rumoribus differebant. trucem Agrippam, & ignominiâ accensum, non ætate, neque rerum experientiâ tantæ moli parem. Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello: sed vetere atque insitâ Claudiæ familiæ superbiâ; multaq; indicia sæuitię, quanquam premantur, erumpere. Hunc & primâ ab infantiâ eductum in domo regnatrice: congestos iuueni consulatus, triumphos: ne iis quidem annis, quibus Rhodi specie secessus exulem egerit, aliquid quàm iram, & simulationem, & secretas libidines meditatum. accedere matrem muliebri impotentiâ: seruiendum feminæ, duobusque insuper adolescentibus, qui remp. interim premant, quandoque distrahant. Hæc atque talia agitantibus, grauescere valetudo [Augusti. & quidam scelus vxoris suspectabant. Quippe rumor incesserat, paucos ante menses,] Augustum electis consciis, & comite vno Fabio Maximo Planasiam vectum, ad visendum Agrippam. multas illic vtrimq; lacrymas, & signa caritatis, spemq; ex eo fore vt iuuenis penatibus aui redderetur. Quod Maximum vxori Martiæ

6 aperuisse: illam Liuiæ. † Gnarum id Cęsari. neque multò pòst, extincto Maximo (dubium an quęsitâ morte) auditos in funere eius Martiæ gemitus semet incusantis, quod caussa exitii marito fuisset. Vtcunque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius, properis matris litteris accitur. neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud vrbem Nolam, an exanimem reppererit. acribus namque custodiis domum, & vias

7 sepserat Liuia: † lætique interdum nuntii vulgabantur, donec prouisis quæ tempus monebat, simul excessisse Augustum, & rerum potiri Neronem fama eadem tulit. Primum facinus noui principatus fuit, Postumi Agrippæ cædes: quem ignarum inermumque, quamuis firmatus animo centurio, ægre confecit. Nihil de eâ re Tiberius apud senatum disseruit. patris iussa simulabat, quibus pręscripsisset Tribuno custodię apposito, ne cunctaretur Agrippam morte adficere, quandocumq; ipse supremum diem expleuisset. Multa sine dubio sæuaq; Augustus de moribus adolescentis questus, vt exsilium eius Senatus consulto

8 sanciretur, perfecerat: † ceterùm in nullius vnquam suorum necem durauit. neq; mortem nepoti pro securitate priuigni inlatam, credibile erat. propius vero, Tiberium ac Liuiam, illum

metu, hanc nouercalibus odiis, ſuſpecti & inuiſi iuuenis cædem feſtinauiſſe. Nuncianti centurioni, vt mos militiæ, factum eſſe quod imperaſſet: neq; imperaſſe ſeſe, & rationem facti reddendam apud ſenatum, reſpondit. Quod poſtquam Salluſtius Criſpus particeps ſecretorum (is ad Tribunum miſerat codicillos) comperit: metuens ne reus ſubderetur, iuxtà periculoſò ficta ſeu vera promeret, monuit Liuiam, ne arcana domus, ne conſilia amicorum, miniſteria militum vulgarentur: néve Tiberius vim principatus reſolueret, cuncta ad ſenatũ vocando. eam conditionem eſſe imperandi, vt non aliter ratio conſtet, quàm ſi vni reddatur. At Romę ruere in ſeruitium † Conſules, Patres, Eques. quanto quis inluſtrior, tanto magis falſi ac feſtinantes, vultuq; compoſito, ne læti exceſſu principis, neu triſtiores primordio, † lacrymas, gaudium, queſtus adulatione miſcebant. Sex. Pompeius & Sex. Apuleius Coss. primi in verba Tiberii Cæſaris iurauere: apudq; eos Seius Strabo, & C. Turranius: ille prætoriarum cohortium præfectus, hic annonæ. Mox ſenatus, mileſq; & populus. nam Tiberius cuncta per Conſules incipiebat, † tanquam vetere Rep. & ambiguus imperandi. ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, niſi Tribuniciæ poteſtatis præſcriptione poſuit ſub Auguſto acceptæ. verba edicti fuere pauca, & ſenſu permodeſto. de honoribus parentis conſulturum: neq; abſcedere à corpore: idq; vnum ex publicis muneribus vſurpare. Sed defuncto Auguſto, ſignum prætoriis cohortibus, vt Imperator dederat. excubiæ, arma, cetera aulæ. miles in forum, miles in curiam comitabatur; litteras ad exercitus, tanquam adepto principatu miſit: nuſquam cunctabundus, niſi cùm in ſenatu loqueretur. † Cauſſa præcipua ex formidine, ne Germanicus in cuius manu tot legiones, immenſa ſociorum auxilia, mirus apud populum fauor, habere imperium, quàm exſpectare mallet. † Dabat & famę, vt vocatus electuſq; potius à Rep. videretur, quàm per vxorium ambitum, & ſenili adoptione inrepſiſſe. Poſtea cognitum eſt, ad introſpiciendas etiam procerum voluntates, inductam dubitationem. nam verba, vultus, in crimen detorquens recondebat. Nihil primo ſenatus die agi paſſus, niſi de ſupremis Auguſti. cuius teſtamentum inlatum per virgines Veſtæ, Tiberium & Liuiam heredes habuit. Liuia in familiam Iuliam, nomenque Auguſtæ adſumebatur. In ſpem ſecundam, nepotes pronepoteſque: tertio gradu primores ciuitatis ſcripſerat: pleroſque inuiſos ſibi,

[Margin notes: VII; 9; 10; A. V. C. DCCLXVII.; 11; 12; 13; Lege: inductam.; VIII]

sibi, sed iactantiâ gloriaq; ad posteros. Legata non vltra ciuilem modum, nisi quòd populo & plebi ccccxxxv. prætoriarum cohortium militibus singula nummûm milia; legionariis autem cohortib. ciuium Romanorum, trecenos nummos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus. ex quîs maximè insignes visi: vt portâ triumphali duceretur funus, Gallus Asinius; vt legũ latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur, L. Arruntius censuere. addebat Messala Valerius, renouandum per annos sacramentum in nomen Tiberii. interrogatusque à Tiberio, num se mandante eam sententiam prompsisset? sponte dixisse, respondit: neq; in iis quæ ad Remp. pertinerent, consilio nisi suo vsurũ, vel cum periculo offensionis. ea sola species adulandi supererat. Conclamant patres, corpus ad rogum humeris senatorum ferendum. *Remisit Cæsar adroganti moderatione: populumq; edicto monuit, ne, vt quondam nimiis studiis funus diui Iulii turbassent; ita Augustum in foro, potiusquàm in campo Martis sede destinatâ cremari vellent. Die funeris, milites velut præsidio stetêre. multum irridentibus, qui ipsi viderant, quique à parentibus acceperant, diem illum crudi adhuc seruitii, & libertatis improsperè repetitæ, cùm occisus dictator Cæsar, aliis pessimum, aliis pulcherrimum, facinus videretur. nunc senem principẽ, longâ potentiâ, prouisis etiam heredum in Remp. opibus, auxilio scilicet militari tuendum, vt sepultura eius quieta foret. Multus hinc ipso de Augusto sermo. plerisq; vana mirantibus: quòd idem dies accepti quondam imperii princeps, & vitæ supremus. quòd Nolæ in domo & cubiculo, in quo pater eius Octauius, vitam finiuisset. numerus etiam cõsulatuum celebrabatur, quo Valerium Coruinum & C. Marium simul æquauerat: continuata per septem & triginta annos Tribunicia potestas: nomen Imperatoris semel atque vicies partum: aliaque honorum multiplicata, aut noua. At apud prudentes vita eius variè extollebatur, arguebatúrue. †Hi pietate erga parentem, & necessitudine Reip. in quâ nullus tunc legib. locus, ad arma ciuilia actum, quæ neque parari possent, neque haberi per bonas artes. † multa Antonio, dum interfectores patris vlcisceretur, multa Lepido concessisse. postquam hic socordiâ senuerit, ille per libidines pessum datus sit: † non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quàm vt ab vno regeretur. Non regno tamen, neque dictaturâ, sed Principis nomine constitutam Remp. mari Ocea-

*Permisit.

11

14

15

16

no, aut amnibus longinquis septum imperium: legiones, prouincias, classes, cuncta inter se connexa: ius apud ciues, modestiam apud socios: vrbem ipsam magnifico ornatu: pauca admodum vi tractata, quò ceteris quies esset. Dicebatur contrà, pietatem erga parentem, & tempora Reipublicæ, obtentui sumpta. ceterùm cupidine dominandi concitos per largitiones veteranos, paratum ab adolescente priuato exercitum, corruptas consulis legiones, simulatam Pompeianarum gratiam partium. mox vbi decreto patrum, fasces, & ius prætoris inuaserit: cæsis Hircio & Pansâ (siue hostis illos; seu Pansam venenum vulneri adfusum; † sui milites Hircium, † & machinator doli Cæsar abstulerant) vtriusq; copias occupauisse. extortum inuito senatu cõsulatum, armaque quæ in Antonium acceperit, contra Remp. versa. proscriptionem ciuium, diuisiones agrorum; † ne ipsis quidem qui fecêre laudatas. sane Cassii, & Brutorum exitus paternis inimicitiis datos (quanquam fas sit priuata odia publicis vtilitatibus remittere) sed Pompeiũ imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiæ deceptos. pòst Antonium Tarentino Brundisinoq; fœdere, & nuptiis sororis illectum, subdolæ adfinitatis pœnas morte exsoluisse. Pacem sine dubio post hæc, verùm cruentam. Lollianas, Varianasq; clades: interfectos Romę Varrones, Egnatios, Iulos. Nec domesticis abstinebatur. abducta Neroni vxor: & consulti per ludibrium pontifices, an concepto, nec dum edito partu † ritè nuberetque. Tedii & Vedii Pollionis luxus: postremò Liuia grauis in Remp. mater, † grauior domui Cæsarum nouerca. nihil deorum honoribus relictum, cum se templis & effigie numinũ, per flamines & sacerdotes coli vellet. ne Tiberium quidem caritate, aut Reip. curâ successorem adscitum: sed quoniam adrogantiam sæuitiamq; eius introspexerit, comparatione deterrimâ sibi gloriam quæsiuisse. Etenim Augustus, paucis antè annis, cùm Tiberio Tribuniciam potestatem à patribus rursum postularet, quanquam honorâ oratione, quædam de habitu cultuq; & institutis eius iecerat, quæ velut excusando exprobraret.

Ceterùm sepulturâ more perfectâ, templũ & cælestes religiones decernuntur. Versæ inde ad Tiberium preces. & ille variè disserebat, de magnitudine imperii, suâ modestiâ. solam diui Augusti mentem tantæ molis capacem: se in partem curarum ab illo vocatum, experiendo didicisse, quàm arduum, quàm subiectum fortunæ, regendi cuncta onus. proinde in ciuitate tot illustri-

lustribus viris subnixâ, non ad vnum omnia deferrent. plures faciliùs munia Reip. societatis laboribus exsecuturos. Plus in oratione tali dignitatis, quàm fidei erat: Tiberioque etiam in rebus quas non occuleret, seu naturâ, siue adsuetudine, † suspensa semper & obscura verba: tunc verò, nitenti vt sensus suos penitus abderet, in incertum & ambiguum magis implicabantur. At patres † quibus vnus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrymas, vota effundi: ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere: cùm proferri libellum recitariq; iussit. Opes publicę continebantur. quantum ciuiũ, sociorumq; in armis: quot classes, regna, prouinciæ, tributa, aut vectigalia, & necessitates ac largitiones. quæ cuncta suâ manu perscripserat Augustus: addideratque consilium, coërcendi intra terminos imperii. incertum metu, an per inuidiam. Inter quæ senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit fortè Tiberius, se, vt non toti Reip. parẽ, ita quæcunque pars sibi mandaretur, eius tutelam suscepturum. Tum Asinius Gallus, interrogo, inquit, Cæsar, quam partẽ Reip. mandari tibi velis? Perculsus improuisâ interrogatione, paulum reticuit, dein collecto animo respondit: Nequaquam decorum pudori suo, legere aliquid aut euitare ex eo, cui in vniuersum excusari mallet. Rursus Gallus (etenim vultu offensionem coniectauerat) non idcirco interrogatum ait, vt diuideret quæ separari nequirent: sed vt suâ confessione argueretur, vnũ esse Reip. corpus, atque vnius animo regendum. addidit laudem de Augusto, Tiberiumque ipsum victoriarum suarum, quæque in togâ per tot annos egregiè fecisset, admonuit. Nec ideò iram eius leniuit pridem inuisus, tanquam ductâ in matrimonium Vipsaniâ M. Agrippę filiâ, quæ quondam Tiberii vxor fuerat, plusquam ciuilia agitaret, † Pollionisque Asinii patris ferociam retineret. Post quę L. Arruntius haud multum discrepans à Galli oratione, perinde offendit. quanquam Tiberio nulla vetus in Arruntium ira: sed diuitem, promptum, artibus egregiis, & pari famâ publicè, suspectabat. Quippe Augustus supremis sermonibus cùm tractaret, qui nam adipisci principem locum suffecturi abnuerent, aut impares vellent, vel iidem possent cuperentque: † Manium Lepidum dixerat capacem, sed aspernantẽ: † Gallum Asinium, auidum * & minorem: L. Arruntium, non indignum, & si casus daretur, ausurum. De prioribus consentitur, pro Arruntio

[margin: 22, 23, XII, Justin. l. 13. c. 6., 24, XIII, 25, 26, * sed]

quidam Cn. Pisonem tradidêre: omnesq; præter Lepidum, variis mox criminibus, struente Tiberio, circumuenti sunt. Etiã Q. Haterius & Mamercus Scaurus, suspicacẽ animum perstrinxêre. Haterius cùm dixisset, † Quousque patieris Cæsar non adesse caput Reipub.? Scaurus quia dixerat, spem esse ex eo non inritas fore Senatus preces, quòd relationi consulum iure Tribuniciæ potestatis non intercessisset. In Haterium statim inuectus est; Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio tramisit. fessusq; clamore omnium, expostulatione singulorum, flexit paulatim, non vt fateretur suscipi à se imperium, sed vt negare & rogari desineret. Constat Haterium, cùm deprecandi caussâ palatium introisset, ambulantisque Tiberii genua aduolueretur, propè à militibus interfectum, quia Tiberius casu, an manibus eius impeditus, prociderat. neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret, † eiusque curatissimis precibus protegeretur. Multa patrum & in Augustam adulatio. alii parentem, alii matrem patriæ appellandam; plerique vt nomini Cæsaris adscriberetur, Iuliæ filius, censebant. ille moderandos feminarum honores dictitans, eâdemq; se temperantiâ vsurum in his quæ sibi tribuerentur: ceterùm anxius inuidiâ, & muliebre fastigium † in deminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est: aramque adoptionis, & alia huiuscemodi prohibuit. At Germanico Cæsari proconsulare imperium petiuit, missique legati qui deferrent, simul mæstitiam eius ob excessum Augusti solarentur. quo minus idem pro Druso postularetur, ea caussa, quòd designatus consul Drusus, præsensque erat. Candidatos præturæ duodecim nominauit, numerum ab Augusto traditum: & hortante senatu vt augeret, iureiurando obstrinxit, se non excessurum. Tum primùm è campo comitia ad patres translata sunt. nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio Principis, quædam tamen studiis tribuum fiebant. neque populus ademptum ius questus est, nisi inani rumore: & senatus largitionibus ac precibus sordidis exsolutus, libens tenuit, moderante Tiberio, ne plures quàm quatuor candidatos commendaret, sine repulsâ & ambitu designandos. Inter quæ Tribuni plebeii petiuere, vt proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti fastis additi Augustales vocarentur. sed decreta pecunia ex ærario, vtque per Circum triumphali veste vterentur. curru vehi haud permissum. mox celebratio annua ad Prætorem translata,

cui

cui inter ciues & peregrinos iurisdictio euenisset. Hic rerum vrbanarum status erat, cùm Pannonicas legiones seditio incessit: nullis nouis caussis, nisi quòd mutatus princeps licentiam turbarum, & ex ciuili bello spem præmiorum ostendebat. Castris æstiuis tres simul legiones habebantur, præsidente Iunio Blæso: qui fine Augusti, & initiis Tiberii auditis, ob iustitium aut gaudium, intermiserat solita munia. Eo principio lasciuire miles, discordare, pessimi cuiusq; sermonibus præbere aures, deniq; luxum & otium cupere, disciplinam & laborem aspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, procax linguâ, & miscere cœtus histrionali studio doctus. Is imperitos animos, & quænam post Augustum militiæ conditio ambigentes, impellere paulatim nocturnis colloquiis aut † flexo in vesperam die, & dilapsis melioribus, deterrimum quemq; congregare. Postremo promptis iam & aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat. *Cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis in modum seruorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi nouum & nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? satis per tot annos ignauiâ peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes, & plerią; truncato ex vulnerib. corpore, tolerent. ne dimißis quidem finem esse militiæ, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo, eosdẽ labores perferre. ac si quis tot casus vitâ superauerit; trahi adhuc diuersas in terras, vbi per nomen agrorũ, vligines paludum, vel inculta montiũ accipiant. Enimuero militiam ipsam grauem, infructuosam: denis in diem aßibus animam & corpus æstimari. hinc vestẽ, arma, tentoria, hinc sæuitiam centurionum, & vacationes munerũ redimi. at hercule verbera, & vulnera, duram hiemem, exercitas æstates, bellum atrox, aut sterilem pacem, sempiterna. nec aliud leuamentum, quam si certis sub legib. militia iniretur. vt singulos denarios mererent; sextusdecimus stipendii annus finẽ adferret; ne vltrà sub vexillis tenerentur, sed iisdem in castris præmium pecuniâ solueretur. An prætorias cohortes, quæ binos denarios * acceperint, quæ post sexdecim annos penatib. suis reddantur, plus periculorum suscipere? Non obtrectari à se vrbanas excubias, † sibi tamen apud horridas gentes è contuberniis hostem aspici.* Adstrepebat vulgus diuersis incitamentis. hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina & nudum corpus exprobrantes. Postremò eò furoris venêre, vt tres legiones miscere in vnam agitauerint. depulsi æmulatione, quia suæ quisq; legioni eum honorem quærebant, aliò vertunt, atq; vnà tres aquilas & signa cohortium

Marginalia: XVI; Supra c. 4.; infra c. 31.; 30; XVII; * acciperent; 31; XIIX

locant: simul congerunt cespites, exstruunt tribunal, quò magis conspicua sedes foret. Properantibus Blæsus aduênit. increpabatq;, ac retinebat singulos, clamitans, *Meâ potiùs cæde imbuite manus. leuiore flagitio legatum interficietis, quàm ab imperatore descisci tis. aut incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus pœnitentiam adcelerabo.* Aggerebatur nihilominus cespes, iamq; pectori vsque adcreuerat, cùm tandem peruicaciâ victi incœptum omisêre. Blæsus multâ dicendi arte, *Non per seditionem & turbas † desideria militum ad Cæsarẽ ferenda, ait. neq; veteres ab imperatoribus priscis, neq; ipsos à diuo Augusto tam noua petiuisse. & parum in tempore, incipientes principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace tentare, quæ ne ciuiliũ quidem bellorũ victores expostulauerint: cur contra morem obsequii, contra fas disciplinæ, vim meditentur? decernerent legatos, seq; coram mandata darent.* Adclamauere, vt filius Blæsi tribunus legatione ea fungeretur, peteretq; militibus missionem ab sexdecim annis. cetera mandaturos, vbi prima prouenissent. Profecto iuuene, modicũ otium: sed superbire miles, quòd filius legati orator publicæ caussæ, satis ostenderet, necessitate expressa, quæ per modestiam non obtinuissent. Interea manipuli ante cœptam seditionem Nauportum missi, ob itinera & pontes, & alios vsus; postquam turbatum in castris accepere, vexilla conuellunt: direptisq; proximis vicis, ipsoq; Nauporto, quòd municipii instar erat, retinentis centuriones inrisu & contumeliis, postremò verberibus insectantur: præcipuâ in Aufidienum Rufum præfectum castrorum irâ. † quem dereptum vehiculo, sarcinis grauant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes, an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret? Quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris præfectus, antiquam duramque militiam reuocabat, † vetus operis ac laboris, & eò immitior quia tolerauerat. Horum aduẽtu redintegratur seditio, & vagi circumiecta populabantur. Blæsus paucos maximè prædâ onustos, ad terrorem ceterorum, adfici verberibus, claudi carcere iubet. nam etiam tum legato à centurionibus, & optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modò nomina singulorũ, modò centuriam quisque cuius manipularis erat, cohortem, legionem, eadem omnibus imminere clamitantes: simul probra in Legatum cumulant, cælum ac deos obtestantur. nihil reliqui faciunt, quò minus inuidiam, misericordiam, metum, & iras permouerent.

Adcur-

XIX 32 XX 33 34 XXI supra c. 9 in fine

Adcurritur ab vniuersis, & carcere effracto, soluunt vincula: de-
35 sertoresque ac † rerum capitalium damnatos, sibi iam miscent.
Flagrantior inde vis, plures seditioni duces. & Vibulenus quidā XXII
gregarius miles, ante tribunal Blæsi adlæuatus circumstantium
humeris, apud turbatos, & quid pararet intentos: *Vos quidem*, in-
quit, *his innocentibus, & miserrimis lucem & spiritum reddidistis, sed
quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos à
Germanico exercitu de communibus commodis nocte proximâ iugulauit
per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat. Respon-
36 de Blæse, vbi cadauer abieceris? † ne hostes quidem sepulturæ inuident. cùm
osculis, cùm lacrymis dolorem meum impleuero, me quoque trucidari iube.
dum interfectos nullum ob scelus, sed quia vtilitati legionum consuleba-
37 mus, † hi sepeliant.* Incendebat hæc fletu, & pectus atque os ma- XXIII
nibus verberans: mox disiectis quorum per humeros sustineba-
tur, præceps & singulorum pedibus aduolutus, tantum conster-
nationis inuidiæq; conciuit, vt pars militum, gladiatores qui è
seruitio Blæsi erant, pars ceteram eiusdem familiam vincirent, a-
lii ad quærendum corpus effunderentur. ac ni properè neq; cor-
pus vllum repperiri, & seruos adhibitis cruciatibus abnuere cæ-
dem, neq; illi fuisse vnquam fratrem pernotuisset, haud multum
ab exitio Legati aberant. Tribunos tamen, ac præfectum castro-
rum extrusere. sarcinæ fugientium direptæ. & centurio Lucil- infra c. 31.
lius interficitur, cui militaribus faceriis vocabulum, Cedò alte-
38 ram, indiderant: † quia fractâ vite in tergo militis, alteram clarâ
voce, ac rursus aliam poscebat. ceteros latebræ texêre, vno reten-
to Clemente Iulio, qui perferēdis militum mandatis habebatur
idoneus ob promptum ingenium. Quin ipsę inter se legiones O-
ctaua & Quintadecuma ferrum parabāt: dum centurionem co-
gnomēto Sirpicum, illa morti deposcit, Quintadecumani tuen-
tur: ni miles Nonanus preces, & aduersum aspernantis, minas
interiecisset. Hæc audita, quanquam abstrusum, & tristissima XXIV supra c. 11.
quæq; maximè occultantem Tiberium perpulêre, vt Drusum
filium cum primoribus ciuitatis, duabusque prætoriis cohortib.
mitteret, nullis satis certis mandatis, ex re cōsulturum. & cohor-
tes delecto milite supra solitum firmatę. additur magna pars prę-
toriani equitis, & robora Germanorum, qui tum custodes impe-
ratori aderant: simul prætorii præfectus Ælius Seianus, collega
Straboni patri suo datus, magnâ apud Tiberium auctoritate, re-
ctor iuueni, & ceteris periculorū præmiorumq; ostentator. Dru-

ſo propinquanti, quaſi per officium obuiæ fuere legiones: non lætæ, vt adſolet, neq; inſignibus fulgentes, ſed inluuie deformi, & vultu, quamquam mæſtitiam imitarentur, contumaciæ propiores. Poſtquam vallum introiit: portas ſtationibus firmāt, globos armatorum certis caſtrorum locis opperiri iubent. ceteri tribunal ingenti agmine circumueniunt. Stabat Druſus ſilentiū manu poſcens. illi quotiens oculos ad multitudinem retulerant, vocib. truculentis ſtrepere; rurſum viſo Cæſare, trepidare. murmur incertū, atrox clamor, & repentè quies. diuerſis animorum motibus, pauebant, terrebantque. Tandem interrupto tumultu litteras patris recitat. in quîs perſcriptum erat, præcipuam ipſi fortiſſimarum legionum curam, quibuſcum plurima bella tolerauiſſet. vbi primùm à luctu requieſſet animus, acturum apud patres de poſtulatis eorum. miſiſſe interim filium, vt ſine cunctatione concederet quæ ſtatim tribui poſſent: cetera Senatui ſeruanda, quem neq; gratię, neq; ſeueritatis expertem haberi par eſſet. Reſponſum eſt à concione, †mandata Clementi Centurioni quæ perferret. Is orditur de miſſione à ſexdecim annis: de præmiis finitæ militię: vt denarius diurnum ſtipendium foret: ne veterani ſub vexillo haberētur. Ad ea Druſus cùm arbitrium ſenatus & patris obtenderet, clamore turbatur. *Cur veniſſet, neq; augendis militum ſtipendiis, neq; adleuandis laboribus, deniq; nullà benefaciendi licentià? at hercule verbera, & necem cunctis permitti. Tiberium olim nomine Auguſti deſideria legionum fruſtrari ſolitum: eaſdem artes Druſum retuliſſe: † numquámne ad ſe niſi filios familiarum venturos? nouū id planè, quod imperator ſola militis commoda ad ſenatum reiiciat. eundem ergo ſenatū conſulendum, quotiens ſupplicia aut prœlia indicantur. an præmia ſub dominis, pœnas ſine arbitro eſſe?* Poſtremò deſerunt tribunal, vt quis prætorianorum militum, amicorúmue Cæſaris occurreret, manus intentantes, cauſſam diſcordiæ, & initiū armorum. maximè infenſi Cn. Lentulo, quòd is ante alios ætate & gloriâ belli, firmare Druſum credebatur, & illa militiæ flagitia primus aſpernari. Nec multo pòſt digredientem cum Cęſare, ac prouiſu periculi hiberna caſtra repetentē, circumſiſtunt, rogitantes, quo pergeret? ad imperatorem, an ad patres? vt illic quoq; commodis legionum aduerſaretur? ſimul ingruunt, ſaxa iaciunt. iamq; lapidis ictu cruentus, & exitii certus, adcurſu multitudinis, quæ cū Druſo aduenerat, protectus eſt. Noctem minacē, & in ſcelus erupturam fors leniuit. nam † Luna *clamore pena cælo † viſa langueſcere. Id

Margin: XXV; XXVI; XXVII; XXIIX; Infra c. 47.; 39; 40; 41; 42; * claro repente

re. Id miles rationis ignarus omen præsentium accepit, ac suis la-
43 boribus defectionem sideris adsimilans, † prospereque cessura
quæ pergerent, si fulgor & claritudo deæ redderetur. Igitur æris
sono, tubarum cornuumq; concentu strepere: prout splendidior,
obscuriórve, lætari, aut mærere. & postquam ortæ nubes offecê-
re visui, creditumque conditam tenebris: vt sunt mobiles ad su-
perstitionem perculsę semel mentes, sibi æternum laborem por-
tendi, sua facinora auersari deos lamentantur. Vtendum inclina-
tione eâ Cæsar, & quæ casus obtulerat, in sapientiam vertenda
44 ratus, circumiri tentoria iubet. Accitur centurio Clemens, † & si
45 alii bonis artibus grati in vulgus: † ii vigiliis, stationibus, custodiis
portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. *Quousq;
filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennióne, &
Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius & Vibulenus stipen-
dia militibus, agros emeritis largientur? deniq; pro Neronibus & Dru-
46 sis, imperium populi Rom. capessent? quin potiùs † vt nouissimi in culpam,
ita primi ad pœnitentiam sumus? Tarda sunt quæ in commune expostu-
lantur: priuatam gratiam statim mereare, statim recipias.* Commotis
per hæc mentibus, & inter se suspectis, tironem à veterano, legi-
onem à legione dissociant. Tum redire paulatim amor obsequii:
omittunt portas, signa vnum in locum principio seditionis con-
gregata, suas in sedes referunt. Drusus orto die, & vocatâ conci- XXIX
one, quamquam rudis dicendi, nobilitate ingenita, incusat pri-
ora, probat præsentia. negat se terrore & minis vinci: flexos ad
modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri, vt pla-
catus legionum preces exciperet. orantibus, rursum idem Blæ-
sus & L. Apronius eques Romanus è cohorte Drusi, Iustusque
Catonius primi ordinis centurio, ad Tiberium mittuntur. Cer-
tatum inde sententiis, cùm alii opperiendos legatos, atque inte-
rim comitate permulcendum militem censerent; alii fortioribus
remediis agendum. nihil in vulgo modicum: terrere, ni paueant:
vbi pertimuerint, impunè contemni. dum superstitio vrgeat, ad-
iiciendos ex duce metus, sublatis seditionis auctoribus. Prom-
ptum ad asperiora ingenium Druso erat. vocatos Vibulenum &
Percennium interfici iubet. Tradunt plerique intra tabernacu-
lum ducis obrutos, alii corpora extra vallum abiecta ostentui.
Tum vt quisque præcipuus turbator conquisiti. & pars extra ca- XXX
stra palantes à centurionibus, aut prætoriarum cohortium mili-
tibus cæsi: quosdam ipsi manipuli documentum fidei tradidere.

Dele, custodiis portarum, quod glossema τῶ stationibus.

Auxerat militum curas præmatura hiems, imbribus continuis, adeoque sæuis, vt non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quæ turbine atque vndâ raptabantur. durabat & formido cælestis iræ, nec frustra aduersus impios hebescere sidera, ruere tempestates. non aliud malorum leuamentum, quàm si linquerent castra infausta temerataque, & soluti piaculo suis quisque hibernis redderentur. primum octaua, dein quintadecuma legio rediere. Nonanus opperiendas Tiberii epistolas clamitauerat. mox desolatus aliorum discessione, imminentem necessitatem sponte præuênit. & Drusus non exspectato legatorum regressu, quia præsentia satis consederant, in vrbem rediit. XXXI Iisdem fermè diebus, iisdem caussis Germanicæ legiones turbatæ, quanto plures, tanto violentiùs: & magnâ spe fore vt Germanicus Cæsar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus, vi suâ cuncta tracturus. Duo apud ripam Rheni exercitus erant. cui nomen superiori, sub C. Silio legato; inferiorem A. Cæcina curabat. Regimen summæ rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur, mente ambiguâ, fortunam seditionis alienę speculabantur. inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, † orto ab vnetuicesimanis quintanisque initio, & tractis primâ quoque, ac vicesimâ legionibus. nam iisdem æstiuis in finibus Vbiorū habebantur, per otium, aut leuia munia. Igitur audito fine Augusti, vernacula multitudo, nuper acto in vrbe delectu, lasciuiæ sueta, laborum intolerans, implere ceterorum rudes animos. Venisse tempus, quo veterani maturam missionem, iuuenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, sæuitiamq; centurionum vlciscerentur. Non vnus hæc, vt Pannonicas inter legiones, Percennius, nec apud trepidas militum aures alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesq;. suâ in manu sitam rem Romanam, suis victoriis augeri XXXII Remp. in suum cognomentum adsciscî imperatores. Nec Legatus obuiam ibat. quippe plurium vecordia constantiam exemerat. repentè lymphati districtis gladiis, in centuriones inuadunt. ea vetustissima militaribus odiis materies, & sæuiendi principium: † prostratos verberibus mulcant, † sexageni singulos, vt numerum centurionum adæquarent. Tum conuulsos laniatosq;, & partim exanimos, ante vallum, aut in amnem Rhenum proiiciunt. Septimius cùm perfugisset ad tribunal, pedibusq; Cæcinæ aduol-

Supra c. 16.

Supra c. 23.

47 48 49

aduolueretur, eò vsque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. Cassius Chærea, mox cæde C. Cæsaris memoriam apud posteros adeptus, tum adolescens & animi ferox, inter obstantes & armatos ferro viam patefecit. Non tribunus vltrà, non castrorum præfectus ius obtinuit. vigilias, stationes, & si qua alia præsens vsus indixerat, ipsi partiebantur. Id militares animos altiùs coniectantibus præcipuum indicium magni atque implacabilis

50 motus, quòd neque disiecti, † vel paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pariter silerent: tantâ æqualitate & constantiâ, vt regi crederes. Interea Germanico per Gallias, vt diximus, census accipienti, excessisse Augustum adfertur. Neptem eius Agrippinam in matrimonio, pluresque ex eâ liberos habebat. Ipse Druso fratre Tiberii genitus, Augustæ nepos: sed anxius occultis in se patrui auiæque odiis, quorum caussæ acriores, quia iniquæ. quippe Drusi magna apud populum R. memoria, credebaturque si rerum potitus foret, libertatem redditurus. vnde in Germanicum fauor, & spes eadem. Nam iuueni ciuile ingenium, mira comitas, & diuersa à Tiberii sermone, vultu, adrogantibus & obscuris. Accedebant muliebres offensiones, nouercalibus Liuiæ in Agrippinam stimulis: atq; ipsa Agrippina paulo commotior, nisi quòd castitate, & mariti amore, quamuis indomitum animum in bonum vertebat. Sed Germanicus quantò summæ spei propior, tantò impensius pro Tiberio niti. Sequanos proximos, & Belgarum ciuitates in verba eius adigit. Dehinc audito legionum tumultu, raptim profectus, obuias extra castra habuit, deiectis in terram oculis velut pœnitentiâ. Postquàm vallum iniit, dissoni questus audiri cœpere. & quidam prensâ manu eius, per speciem osculandi, inseruerunt digitos, vt vacua dentibus ora contingeret: alii curuata senio membra ostendebant. Adsistentem concionem, quia permixta videbatur, discedere in manipulos iubet: sic meliùs audituros responsum: vexilla præferri,

51 † vt id saltem discerneret cohortes. tardè obtemperauêre. Tunc à veneratione Augusti orsus, flexit ad victorias triumphosq; Tiberii, præcipuis laudib. celebrans, quæ apud Germanias, illis cum legionib. pulcherrima fecisset. Italię inde consensum, Galliarum fidem extollit, nil vsquam turbidum aut discors. Silentio hęc, vel murmure modico audita sunt. vt seditionem attigit, *vbi modestia militaris? vbi veteris disciplinæ decus? quonā tribunos? quò cēturiones exegissent?* rogitans: nudāt vniuersi corpora, cicatrices ex vulneribus,

XXXIII

Tac. Agric. c. 42.

XXXIV

XXXV

verberum notas exprobrant: mox indiſcretis vocibus, pretia vacationum, anguſtias ſtipendii, duritiam operum, ac propriis nominibus incuſant, vallum, foſſas: pabuli, materiæ, lignorum adgeſtus, etſi qua alia ex neceſſitate, aut aduerſus otium caſtrorum quęruntur. Atrociſſimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut ſupra ſtipendia numerantes, mederetur feſſis, neu mortem in iiſdem laboribus, ſed finem tam exercitæ militiæ, neque inopem requiem, orabant. fuêre etiam qui legatam à diuo Auguſto pecuniã repoſcerent, fauſtis in Germanicum ominibus: † &, ſi vellet imperium, promptos oſtentauere. Tum verò quaſi ſcelere contaminaretur, præceps tribunali deſiluit. oppoſuerunt abeunti arma, minitantes, ni regrederetur. At ille moriturum potiùs quàm fidem exueret clamitans, ferrum à latere diripuit, elatumq́ue deferebat in pectus, ni proximi prenſam dextram vi attinuiſſent. extrema & conglobata inter ſe pars concionis, ac vix credibile dictu, † quidam ſinguli propiùs incedentes, feriret, hortabantur: & miles, nomine Caluſidius, ſtrictum obtulit gladium, addito, Acutiorem eſſe. Sæuum id maliq́ue moris etiam furentibus viſum: ac ſpatium fuit, quo Cęſar ab amicis in tabernaculum raperetur. conſultatum ibi de remedio. etenim nuntiabatur parari legatos, qui ſuperiorem exercitum ad cauſſam eandem traherent: deſtinatum excidio Vbiorum opidum: imbutasq́ue prædâ manus, in direptionem Galliarum erupturas. Augebat metum gnarus Romanæ ſeditionis, &, ſi omitteretur ripa, inuaſurus hoſtis. ac ſi auxilia & ſocii aduerſum abſcedentis legiones armarentur, ciuile bellum ſuſcipi. periculoſa ſeueritas, flagitioſa largitio. ſeu nihil militi, ſeu omnia concederentur, † in ancipiti Reſp. Igitur volutatis inter ſe rationibus, placitum, vt epiſtolæ nomine principis ſcriberentur, miſſionem dari vicena ſtipendia meritis, exauctorari qui ſenadena feciſſent, ac retineri ſub vexillo, ceterorum immunes, niſi propulſandi hoſtis. legata quæ petiuerant, exſolui duplicariq́ue. Senſit miles in tempus conficta, ſtatimq́ue flagitauit. miſſio per tribunos maturatur, † largitio differebatur in hiberna cuiuſque. Non abſceſſere quintani vnetuigeſimaniq́ue, donec iiſdem in æſtiuis contracta ex viatico amicorum ipſiusq́ue Cæſaris pecunia perſolueretur. Primam ac viceſimam legiones Cæcina legatus in ciuitatem Vbiorum reduxit, turpi agmine, cùm fiſci de imperatore rapti inter ſigna interq; aquilas veherentur. Germanicus ſuperiorem ad exercitum profectus, ſecundam

XXXVI

XXXVII

52 53 54 55

56 secundam & tertiamdecumam & sextamdecumam † legiones nihil cunctatas sacramento adigit. Quartadecumani paulum dubitauerant. pecunia & missio, quamuis non flagitantibus oblata

57 est. At in Chaucis cœptauere seditionem, † præsidium agitantes vexillarii discordium legionum, & præsenti duorum militum supplicio paulum repressi sunt. Iusserat id Mennius Castrorum præfectus, bono magis exemplo, quàm concesso iure. deinde intumescente motu profugus repertusque, postquam intutæ latebræ, præsidium ab audacia mutuatur: Non præfectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari. simul exterritis qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, & si quis agmine decessisset, pro desertore fore, clamitans, reduxit in

58 hiberna turbidos, & nihil ausos. † Interea legati ab senatu, regressum iam apud aram Vbiorum Germanicum adeunt. Duæ ibi legiones prima atque vicesima, veteranique nuper missi sub vexillo hiemabant. Pauidos & conscientiâ vecordes intrat metus, venisse patrum iussu, qui irrita facerent, quæ per seditionem expresserant. vtque mos vulgo, quamuis falsis reum subdere, Munatium Plancum consulatu functum, principem legationis, auctorem senatusconsulti incusant: & nocte concubiâ vexillum in domo Germanici situm flagitare occipiunt: concursuque ad ianuam facto, moliuntur fores: extractum cubili Cæsarem, tradere vexillum intento mortis metu subigunt. mox vagi per vias, obuios habuere legatos, auditâ consternatione ad Germanicum tendentes. ingerunt contumelias, cædem parant: Planco maximè, quem dignitas fugâ impediuerat. neque aliud periclitanti subsidium, quàm castra primæ legionis. illic signa & aquilam amplexus, religione sese tutabatur: ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani, Romanis in castris, sanguine suo altaria deûm commaculauisset. Luce demum, postquam dux, & miles, & facta noscebantur, ingressus castra Germanicus, perduci ad se Plancum imperat, recipitque in tribunal. Tum fatalem increpans rabiem, neque militum, sed deûm irâ resurgere, cur venerint legati aperit: ius legationis, atque ipsius Planci grauem & immeritum casum, simul quantum dedecoris adierit legio, facundè miseratur. attonitâq; magis quàm quietâ concione, legatos præsidio auxiliarium equitũ dimittit. Eo in metu arguêre Germanicum omnes, quòd non ad superiorem exercitum pergeret, vbi obsequia, &

XXXIIX

infra l. 2. c. 79.

XXXIX

XL

contra rebellis auxilium. Satis superque missione & pecunia, & mollibus consultis peccatum: vel si vilis ipsi salus, cur filium paruulum, cur grauidam coniugem inter furentes, & omnis humani iuris violatores haberet? illos saltem auo, & Reip. redderet. Diu cunctatus, aspernantem vxorem, cùm se diuo Augusto ortam, neque degenerem ad pericula testaretur, postremò vterum eius, & communem filium multo cum fletu complexus, vt abiret perpulit. Incedebat muliebre & miserabile agmen, profuga ducis vxor paruulum sinu filium gerens, lamentantes circum amicorum coniuges, quæ simul trahebantur: nec minus tristes qui manebant.

XLI Non florentis Cæsaris, neque suis in castris, sed velut in vrbe victâ, facies gemitusque ac planctus, etiam militum aures oraque aduertêre. Progrediuntur contuberniis. quis ille flebilis sonus? quod tam triste? feminas inlustres, non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ vxoris, aut comitatus soliti, pergere ad Treueros, & externæ fidei. Pudor inde & miseratio, & patris Agrippæ, Augusti aui memoria, socer Drusus: ipsa insigni fecunditate, præclarâ pudicitiâ: iam infans in castris genitus, in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo Caligulam appellabant, quia plerumque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. Sed nihil æquè flexit, quàm inuidia in Treueros. orant, obsistunt, rediret, maneret: pars Agrippinæ occursantes, plurimi ad Germanicum regressi. isque vt erat recens dolore & irâ, apud circumfusos ita cœpit.

XLII *Non mihi vxor, aut filius, patre & Rep. cariores sunt: sed illum quidem sua maiestas, imperium Romanum ceteri exercitus defendent. coniugem, & liberos meos, quos pro gloriâ vestrâ libens ad exitium offerrem, nunc procul à furentibus summoueo: vt quidquid istuc sceleris imminet, meo tantùm sanguine pietur: néve occisus Augusti pronepos, interfecta Tiberii nurus, nocentiores vos faciat. quid enim per hos dies inausum, intemeratúmve vobis? Quod nomen huic cœtui dabo? militésne appellem? qui filium imperatoris vestri, vallo & armis circumsedistis. An ciues? quib. tam proiecta senatus auctoritas. hostium quoq; ius, & sacra legationis, & fas gentium rupistis. Diuus Iulius seditionem exercitus verbo vno compescuit, Quirites vocando qui sacramentum eius detrectabant. Diuus Augustus vultu & aspectu, Actiacas legiones exterruit. nos vt nondum eosdem, ita ex illis ortos. si Hispaniæ Syriæue miles aspernaretur, tamen mirum & indignum erat: primane, & vicesima legiones, illa signis à Tiberio acceptis, tu tot præliorum socia, tot præmiis aucta, egregiam duci vestro gratiam refertis?*

tis? hunc ego nuntium patri, læta omnia aliis è prouinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius veteranos, non missione, non pecuniâ satiatos? hîc tantùm interfici centuriones, eiici tribunos, includi legatos? infecta sanguine castra, flumina? meq́; precariam animam inter infensos trahere? Cur enim primo concionis die, ferrum illud quod pectori meo infigere parabam, detraxistis? O improuidi amici! melius & amantius ille, qui gladium offerebat. cecidissem certè nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius. legissetis ducem, qui meam quidem mortem impunitam sineret, Vari tamen & trium legionum vlcisceretur. Neq; enim dii sinant, vt Belgarum, quanquam offerentium, decus istud & claritudo sit, subuenisse Romano nomini, compressisse Germaniæ populos. Tua diue Auguste cælo recepta mens, tua pater Druse imago, tui memoria, iisdem istis cum militibus, quos iam pudor & gloria intrat, eluant hanc maculam, irasq́; ciuiles in exitium hostibus vertant. Vos quoq;, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos senatui, obsequium imperatori, si mihi coniugem ac filium redditis, discedite à contactu, ac diuidite turbidos. id stabile ad pænitentiam, id fidei vinculum erit. XLIII Supplices ad hæc, & vera exprobrari fatentes, orabant, puniret noxios, ignosceret lapsis, & duceret in hostem: reuocaretur coniunx, rediret legionum alumnus, néve obses Gallis traderetur. Reditum Agrippinę excusauit ob imminentem partum, & hiemem. venturum filium. cetera ipsi exsequerentur. Discurrunt mutati, & seditiosissimum quemq; vinctos trahunt ad legatum legionis primę, C. Cetronium: qui iudicium & pœnas de singulis, in hunc modum exercuit. Stabant pro concione legiones, districtis gladiis. reus in suggestu per tribunũ ostendebatur. si nocentẽ adclamauerant, pręceps datus trucidabatur. & gaudebat cędib. miles, tanquam semet absolueret. nec Cæsar arcebat, quando nullo ipsius iussu, penes eosdẽ sçuitia facti & inuidia erat. secuti exemplũ veterani, haud multò pòst in Rhætiam mittuntur, specie defendendę prouinciæ ob imminentis Sueuos: ceterùm vt auellerentur castris, trucib. adhuc, non minus asperitate remedii, quàm sceleris memoria. Centurionatũ inde egit. citatus ab imperatore, nomen, ordinẽ, patriam, numerum stipendiorum, quę strenuè in prœliis fecisset, & cui erant donaria militaria, edebat. si tribuni, si legio, industriam innocentiamq; adprobauerant, retinebat ordines: vbi auaritiam, aut crudelitatem consensu obiectauissent, soluebatur militiâ. XLIIII Sic compositis præsentibus, haud minor moles supererat, ob ferociã quintę, & vnetuicesimę legionum, sexagesimum apud lapidem, (loco Vetera nomen est) hibernantium. XLV

nam primi seditionem cœptauerant: atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum. nec pœnâ commilitonum exterriti, nec pœnitentiâ conuersi, iras retinebant. Igitur Cæsar arma, classem, socios demittere Rheno, parat: si imperium detrectetur, bello certaturus. At Romæ nondum cognito, qui fuisset exitus in Illyrico, & legionum Germanicarum motu audito; trepida ciuitas incusare Tiberium, quòd dum patres, & plebem, inualida & inermia, cunctatione fictâ ludificetur, dissideat interim miles, neque duorum adolescentium nondum adultâ auctoritate comprimi queat. ire ipsum, & opponere maiestatem imperatoriam debuisse; cessuris, vbi principem longâ experientiâ, eundemque seueritatis & munificentiæ summum vidissent. An Augustum fessâ ætate, totiens in Germanias commeare potuisse; Tiberium vigentem annis, sedere in senatu verba patrum cauillantem? satis prospectum vrbanæ seruituti: militaribus animis adhibenda fomenta, vt ferre pacem velint. Immotum aduersus eos sermones, fixumq; Tiberio fuit, non omittere caput rerum, neq; se remq; publicam in casum dare. Multa quippe & diuersa angebant: validior per Germaniam exercitus; propior apud Pannoniam: ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiæ imminens. quos igitur anteferret? ac ne postpositi, contumeliâ incenderentur. At per filios pariter adiri, maiestate saluâ, cui maior è longinquo reuerentia. simul adolescentibus excusatum, quædam ad patrem reiicere: resistentisque Germanico, aut Druso, posse à se mitigari vel infringi: quod aliud subsidium si imperatorem spreuissent? Ceterùm vt iam iamq; iturus lêgit comites, conquisiuit impedimenta, adornauit naues. mox hiemem, aut negotia variè caussatus, primò prudentes, dein vulgum, diutissimè prouincias fefellit. At Germanicus quanquam contracto exercitu, & paratâ in defectores vltione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, præmittit litteras ad Cæcinam, venire se validâ manu, ac ni supplicium in malos præsumant, vsurum promiscuâ cæde. Eas Cæcina aquiliferis signiferisque, &, quod maximè castrorum sincerum erat, occultè recitat: vtque cunctos infamiæ, seipsos morti eximant hortatur. nam in pace caussas & merita spectari; vbi bellum ingruat, innocentes ac noxios iuxtà cadere. Illi, tentatis quos idoneos rebantur, postquam maiorem legionum partem in officio vident; de sententiâ legati, statuunt tempus, quo fœdissimum quemque

&sedi-

XLVI XLVII XLIIX

Supra c. 26.

& seditioni promptum ferro inuadant. Tunc signo inter se dato, irrumpunt contubernia, trucidant ignaros: nullo, nisi consciis, noscente quod cædis initium, quis finis. Diuersa omnium, quæ XLIX vnquam accidêre, ciuiliũ armorum facies. non prœlio, non aduersis ę castris, sed iisdem è cubilibus, quos simul vescentis dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela. clamor, vulnera, sanguis palàm: caussa in occulto. cetera fors regit: & quidam bonorum cæsi, postquam, intellecto in quos sæuiretur, pessimi quoq; arma rapuerant. neque legatus, aut tribunus moderator adfuit: permissa vulgo licentia atque vltio & satietas. Mox ingressus castra Germanicus, non medicinam illud plurimis cum lacrymis, sed cladem adpellans, cremari corpora iubet. Truces etiam tum animos cupido inuolat eundi in hostem, piaculum furoris. nec aliter posse placari commilitonum manes, 59 †quàm si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent. Sequi-60 tur ardorem militum Cæsar, iunctoque ponte tramittit † duodecim millia è legionibus sex & viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum eà seditione intemerata modestia fuit. Læti ne- L que procul Germani agitabant, dum iustitio ob amissum Augustum, pòst discordiis attinemur. At Romanus agmine properò siluam Cæsiam limitemq; à Tiberio cœptum scindit. castra in limite locat, frontem ac tergum vallo; latera, concædibus munitus. Inde saltus obscuros permeat, consultatq; ex duobus itineribus, breue & solitum sequatur; an impeditius & intentatum, eoque hostibus incautum. Delectâ longiore viâ, cetera adcelerantur. etenim attulerant exploratores, festam eam Germanis noctem, ac solennibus epulis ludicram. Cæcina cum expeditis cohortibus præire, & obstantia siluarum amoliri iubetur: legiones modico interuallo sequuntur. Iuuit nox sideribus inlustris. ventumque ad vicos Marsorum, & circumdatæ stationes, stratis etiam tum per cubilia, propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis. adeò cuncta incuriâ disiecta erant, neque belli timor: ac ne pax quidem, nisi languida, & soluta inter temulentos. Cæsar auidas legiones, quò latior populatio foret, quatuor in cu- LI neos dispertit. quinquaginta millium spatium, ferro flammisq; peruastat. non sexus, non ætas miserationem attulit. profana simul & sacra, & celeberrimũ illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur. sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos, aut palantis ceciderant. Exciuit ea cædes Bructe-

ros, Tubantes, † Vsipetes: saltusq; per quos exercitui regressus, 61
insedêre. quod gnarum duci: incessitq; itineri & prœlio. pars equitum, & auxiliariæ cohortes ducebant: mox prima legio. & mediis impedimentis, sinistrum latus vnetuicesimani, dextrum quintani clausere. vicesima legio terga firmauit, pòst ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti; dein latera, & frontem modicè adsultantes, totâ vi nouissimos incurrêre. turbaturq; densis Germanorum cateruis leues cohortes, cùm Cæsar aduectus ad vicesimanos, voce magnâ, hoc illud tempus oblitterandæ seditionis, clamitabat, pergeret, properaret culpam in decus vertere. Exarsere animis, vnoq; impetu perruptum hostem, redigunt in aperta, cæduntq;. simul primi agminis copiæ euasere siluas, castraq; communiuere. Quietum inde iter. fidensq; recentibus, ac priorum oblitus miles, in hibernis locatur.

LII Nunciata ea, Tiberium lætitiâ curâq; adfecere. gaudebat oppressam seditionem: sed quòd largiendis pecuniis, & missione festinatâ fauorem militum quæsiuisset, bellicâ quoq; Germanici gloriâ, angebatur. Rettulit tamen ad senatum de rebus gestis, multaq; de virtute eius memorauit: magis in speciem verbis adornata, quàm vt penitus sentire crederetur. Paucioribus Drusum, & finem Illyrici motus laudauit; sed intentior, & fidâ oratione. cunctaq; quæ Germanicus indulserat, seruauit, etiam apud Pannonicos exercitus.

LIII Eodem anno, Iulia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim à patre Augusto Pandateriâ insulâ, mox opido Rheginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. Fuerat in matrimonio Tiberii florentibus Caio & Lucio Cæsaribus, † spreueratq; vt imparem: nec alia tam intima Tiberio 62 caussa, cur Rhodum abscederet. imperium adeptus, extorrem, infamem, & post interfectum Postumum Agrippam, omnis spei egenam, inopiâ ac tabe longâ peremit, obscurâ fore necem longinquitate exsilii ratus. Par caussa sæuitiæ in Sempronium Gracchum, qui familiâ nobili, sollers ingenio, & prauè facundus, eamdem Iuliam in matrimonio M. Agrippæ temerauerat. nec is libidini finis. traditam Tiberio, peruicax adulter contumaciâ & odiis in maritum accendebat. litteræq; quas Iulia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, à Graccho compositæ credebantur. Igitur amotus Cercinâ, Africi maris insulam, quatuordecim annis exsilium tolerauit. Tunc milites ad cædem missi, inuenere in prominenti litoris nihil lætum opperientem. quorum

aduentu breue tempus petiuit, vt suprema mandata vxori Alliariæ per litteras daret: ceruicemq; percussoribus obtulit. constantiâ mortis, haud indignus Sempronio nomine; vitâ, degenerauerat. quidam non Româ eos milites, sed ab L. Asprenate proconsule Africæ missos tradidere, auctore Tiberio, qui famam cædis posse in Asprenatem verti, frustrà sperauerat. Idem annus nouas LIV cærimonias accepit, addito sodalium Augustaliũ sacerdotio † vt 63 quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris, sodales Titios instituerat. sorte ducti è primoribus ciuitatis vnus & viginti. Tiberius, Drususq; & Claudius, & Germanicus adiiciuntur. † Lu- 64 dos Augustales tunc primùm cœpta turbauit discordia, ex certamine histrionum. Indulserat ei ludicro Augustus, dum Mæcenati obtemperat effuso in amorem Bathylli. neque ipse abhorrebat talibus studiis, & ciuile rebatur misceri voluptatibus vulgi. alia Tiberio morum via. sed populum per tot annos molliter habitum, nondum audebat ad duriora vertere. Druso Cæsare, C. LV A.V.C. DCCLXVIII. Norbano Coss. decernitur Germanico triumphus manente bello; quod quanquam in æstatem summâ ope parabat, initio veris & repentino in Cattos excursu, præcepit. nam spes incesserat dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem vtrumq; perfidiâ in nos, aut fide. Arminius, turbator Germaniæ: Segestes, parari rebellionem sæpè aliàs, & supremo conuiuio post quod in arma itum, aperuit: suasitq; Varo, vt se, & Arminium, & ceteros proceres vincîret: nihil ausuram plebem principibus amotis, atq; ipsi tempus fore quo crimina, & innoxios discerneret. sed Varus fato, & vi Arminii cecidit. Segestes quanquam consensu gentis in bellum tractus, discors manebat, auctis priuatim odiis, quòd Arminius filiam eius alii pactam rapuerat. † gener inuisus, inimi- 65 ci soceri, quæque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant. Igitur Germanicus quatuor legio- LVI nes, quinq; auxiliarium millia, & tumultuarias cateruas Germanorum cis Rhenum colentium Cæcinæ tradit: totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit: positoq; castello super vestigia paterni præsidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Cattos rapit; L. Apronio ad munitiones viarum, & fluminum relicto. nam, rarum illi cælo, siccitate, & amnibus modicis inoffensum iter properauerat: imbresque & fluminum auctus regredienti metuebantur. sed Cattis adeò improuisus aduenit, vt quod imbecillum ætate ac sexu, statim captum, aut trucidatum

*tramiserat

sit. †iuuentus flumen Adranam nando *tramiserit, Romanosque pontem cœptantis arcebant. dein tormentis sagittisq; pulsi, tentatis frustra conditionibus pacis, cùm quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui omissis pagis vicisque in siluas disperguntur. Cæsar incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum: non auso hoste terga abeuntium lacessere, quod illi moris, quotiens astu magis, quàm per formidinem cessit. Fuerat animus Cheruscis iuuare Cattos, sed exterruit Cęcina huc illuc ferens arma. & Marsos congredi ausos, prospero prœlio cohibuit.

LVII Neque multo pòst legati à Segeste venerunt, auxilium orantes aduersus vim popularium, à quîs circumsedebatur; validiore apud eos Arminio, quando bellum suadebat. Nam barbaris, quanto quis audaciâ promptus; tanto magis fidus, †rebusq; motis potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium, nomine Segimundum. sed iuuenis conscientiâ cunctabatur, quippe anno quo Germaniæ desciuere, sacerdos apud Aram Vbiorum creatus ruperat vittas, profugus ad rebelles. Adductus tamen in spem clementiæ Romanæ, pertulit patris mandata, benigneque exceptus, cum præsidio Gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit, conuertere agmen: pugnatumq; in obsidentis, & ereptus Segestes magnâ cum propinquorum & clientium manu. Inerant feminæ nobiles, inter quas vxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis quàm parentis animo, neque victa in lacrymas, neque voce supplex, compressis intra sinum manibus grauidum vterum intuens. Ferebantur & spolia Varianæ cladis, plerisque eorum qui tum in deditionem veniebant prędæ data. Simul Segestes ipse ingens visu, & memoriâ bonæ societatis impauidus. verba eius in hunc modum fuere.

67

LVIII *Non hic mihi primus erga populum Rom. fidei & constantiæ dies. ex quo à diuo Augusto ciuitate donatus sum, amicos inimicosq; ex vestris vtilitatibus delegi: neque odio patriæ, (quippe proditores, etiã iis quos anteponunt, inuisi sunt) verùm quia Romanis Germanisq; idem conducere; & pacem, quàm bellum probabam. ergo raptorem filiæ meæ, violatorem fœderis vestri Arminium, apud Varum, qui tum exercitui præsidebat, reum feci. dilatus segnitiâ ducis, quia parum præsidii in legibus erat, vt me & Arminium, & conscios vinciret, flagitaui. testis illa nox, mihi vtinã potiùs nouissima! quæ secuta sunt defleri magis, quàm defendi possunt. ceterùm & inieci catenas Arminio, & à factione eius iniectas perpessus sum. Atque vbi primùm tui copia; vetera nouis, & quieta turbidis ante habeo; neque ob præmium,*

Cicer. Le... ... Verr. c. 15.

sed

ſed vt me perfidiâ exſoluam: ſimul genti Germanorum idoneus conciliator, ſi pœnitentiā quàm perniciem maluerit. Pro iuuentâ & errore filii veniam precor. filiā neceſſitate huc adductam, fateor: tuum erit conſultare, vtrum præualeat, quòd ex Arminio concepit, an quòd ex me genita eſt. Cæſar, clementi reſponſo, liberis propinquiſq; eius incolumitatem,
68 † ipſi ſedem vetere in prouinciâ pollicetur. Exercitum reduxit, nomenq; Imperatoris auctore Tiberio accepit. Arminii vxor, virilis ſexus ſtirpem edidit: educatus Rauennæ puer, quo mox ludibrio conflictatus ſit, in tempore memorabo. Fama dediti benigneq; excepti Segeſtis vulgata, vt quibuſq; bellum inuitis aut cupientib. erat, ſpe vel dolore accipitur. Arminium, ſuper inſi- LIX tam violentiam, rapta vxor, ſubiectus ſeruitio vxoris vterus, vecordem agebant: volitabatq; per Cheruſcos, arma in Segeſtem, arma in Cæſarem poſcens. Neque probris temperabat. *Egregium patrem, magnum imperatorem, fortem exercitum, quorum tot manus vnam mulierculam auexerint. Sibi tres legiones, totidē legatos procubuiſſe. Non enim ſe proditione, neque aduerſus feminas grauidas, ſed palàm aduerſus armatos bellum tractare. cerni adhuc Germanorum in lucis ſigna Romana, quæ diis patriis ſuſpenderit. coleret Segeſtes victam ripam; redderet filio ſacerdotium: hominem Germanos nunquam ſatis excuſaturos,* hominus Gron: lib: 2 observ: c. 10.
69 *quòd inter Albim & Rhenum virgas, & ſecures, & togam viderint.* † *aliis gentibus, ignorantiâ imperii Romani, inexperta eſſe ſupplicia, neſcia tributa: quæ quando exuerint, inritusq; diſceſſerit ille inter numina dicatus Auguſtus, ille delectus Tiberius; ne imperitum adoleſcentulum, ne ſeditioſum exercitum paueſcerent. Si patriam, parentes, antiqua mallent, quàm dominos, & colonias nouas; Arminium potiùs gloriæ ac libertatis, quàm Segeſtem flagitioſæ ſeruitutis ducem ſequerētur.* Conciti per hęc, LX non modò Cheruſci, ſed contermine gentes: tractuſque in partis Inguiomerus Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate. vnde maior Cæſari metus. & ne bellum mole vnâ ingrueret,
70 † Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis, diſtrahendo hoſti, per Bructeros ad flumen Amiſiam mittit. Equitem Pedo præfectus, finibus Friſiorum ducit. ipſe impoſitas nauibus quatuor legiones per lacus vexit: ſimulque pedes, eques, claſſis, apud prædictum amnem conuenêre. Chauci cùm auxilia pollicerentur, in commilitium adſciti ſunt. Bructeros ſua vrenteis, expedita cum manu L. Stertinius, miſſu Germanici fudit; interque cædem & prædam, repperit vndeuiceſimæ legionis aquilā, cum Varo amiſſam. Ductum inde agmen ad vltimos Bructerorum:

quantumq; Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquię Vari legionumque insepultæ dicebantur. Igitur cupido Cæsarem inuadit soluendi suprema militibus, ducique; permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum & sortem hominum. præmisso Cæcinâ, vt occulta saltuum scrutaretur, pontesq; & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret, incedunt mæstos locos, † visuq; ac memoriâ deformes. Prima Vari castra, lato ambitu, & dimensis principiis, trium legionũ manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossâ, accisæ iam reliquiæ cõsedisse intelligebantur. Medio campi albentia ossa, vt fugerant, vt restiterant, disiecta vel aggerata. adiacebant fragmina telorum, equorumq; artus, simul truncis arborũ antefixa ora. lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos, ac primorum ordinum centuriones mactauerant. & cladis eius superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant, hîc cecidisse legatos, illic raptas aquilas; primum vbi vulnus Varo adactum; vbi infelici dextrâ, & suo ictu mortem inuenerit: quo tribunali concionatus Arminius: quot patibula captiuis, quæ scrobes: vtque signis & aquilis per superbiam inluserit. Igitur Romanus qui aderat exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente, alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes vt coniunctos, vt consanguineos, auctâ in hostem irâ, mæsti simul & infensi condebant. † Primum extruendo tumulo cespitem Cæsar posuit, gratissimo munere in defunctos, & præsentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum. seu cuncta Germanici in deterius trahenti; siue exercitum imagine cæsorum insepultorumq;, tardatum ad prœlia, & formidolosiorem hostium credebat. neq; imperatorem auguratu & vetustissimis cærimoniis præditum, attrectare feralia debuisse. Sed Germanicus cedentem in auia Arminium secutus, vbi primùm copia fuit, euehi equites, campumq; quem hostis insederat, eripi iubet. Arminius colligi suos, & propinquare siluis monitos, vertit repentè: mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus occultauerat. Tunc nouâ acie turbatus eques, missæq; subsidiariæ cohortes, & fugientium agmine impulsæ, auxerant consternationem: trudebanturq; in paludem gnaram vincentibus, iniquã nesciis; ni Cæsar productas legiones instruxisset. inde hostibus terror, fiducia militi: & manibus æquis abscessum. Mox reducto ad

LXI LXII 71 72 LXIII

ad Amisiam exercitu, legiones classe vt aduexerat, reportat. Pars equitum, litore Oceani, petere Rhenum iussa. Cæcina qui suum militem ducebat, monitus, quanquam notis itineribus regrederetur, Pontes longos quàm maturrimè superare. Angustus is trames, vastas inter paludes, & quondam à L. Domitio aggeratus: 73 cetera limosa, tenacia graui cœno, aut riuis incerta erãt: † circum siluæ paulatim accliues. quas tum Arminius impleuit, compendiis viarum, & cito agmine, onustum sarcinis armisq; militem cùm anteuenisset. Cæcinę dubitanti, quo nam modo ruptos vetustate pontes reponeret, simulq; propulsaret hostem, castrametari in loco placuit; vt opus, & alii prœlium inciperent. Barbari LXIV perfringere stationes, seq; inferre munitorib. nisi, lacessunt, circumgrediuntur, occursant. miscetur operantium bellantiumq; clamor, & cuncta pariter Romanis aduersa. locus vligine profundâ, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus, corpora grauia loricis, neq; librare pila inter vndas poterant. Contrà Cheruscis sueta apud paludes prœlia, procêra membra, hastę ingentes ad vulnera facienda, quamuis procul. nox demùm inclinantis tum legiones aduersæ pugnę exemit. Germani ob prospera indefessi, ne tum quidem sumptâ quiete, quantum aquarum circumsurgentibus iugis oritur, vertêre in subiecta. mersâq; humo, & obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Cęcina parendi, aut imperitandi habebat: secundarum ambiguarumq; rerum sciens, eoque interritus. Igitur futura voluens, non aliud repperit, quàm vt hostẽ siluis coërceret, donec saucii, quantumq; grauioris agminis, anteirent. nam medio montium & paludum, porrigebatur planities, quæ tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, quinta dextro lateri, vnetuicesima in læuum, primani ducendum ad agmen, vicesimanus aduersum secuturos. Nox per diuersa in- LXV quies, cùm barbari festis epulis, læto cantu, aut truci sonore subiecta vallium ac resultantis saltus complerẽt: apud Romanos inualidi ignes, interruptę voces, atq; ipsi passim adiacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quàm peruigiles. ducemque terruit dira quies. nam Quinctilium Varum sanguine oblitum, & paludibus emersum, cernere & audire visus est, velut vocantem, non tamen obsecutus, & manum intendentis reppulisse. Cœptâ luce, missæ in latera legiones, metu, an contumaciâ, locum deseruêre: capto properè campo, humentia vltrà. Neque

tamen Arminius, quanquam libero incursu, statim prorupit: sed vt hæsere cœno fossisque impedimenta, turbari circum milites. incertus signorum ordo, vtque tali in tempore sibi quisque properus, & lentæ aduersum imperia aures; irrumpere Germanos iubet, clamitans,† En* Varus, & eodem iterum fato victæ legiones. Simul hæc: & cum delectis scindit agmen, equisque maximè vulnera ingerit. illi sanguine suo, & lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus, disiicere obuios, proterere iacentes. plurimus circa aquilas labor, quæ neque aduersùm ferri ingruentia tela, neque figi limosâ humo poterant. Cæcina dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumueniebatur, ni prima legio sese opposuisset. iuuit hostium auiditas, omissâ cæde, prædam sectantium: enisæque legiones, vesperascente die, in aperta & solida. neque is miseriarum finis. struendum vallum, petendus agger. amissa magna ex parte, per quæ egeritur humus, aut exciditur cespes: non tentoria manipulis, non fomenta sauciis. infectos cœno aut cruore cibos diuidentes, funestas tenebras, & tot hominum millibus vnum iam reliquum diem lamentabantur. Fortè equus abruptis vinculis vagus, & clamore territus: quosdam occurrentium obturbauit. † tanta inde consternatio, irrupisse Germanos credentium, vt cuncti ruerent ad portas, quarum Decumana maximè petebatur, auersa hosti, & fugientibus tutior. Cæcina, comperto vanam esse formidinem, cùm tamen neque auctoritate, neque precibus, ne manu quidem obsistere, aut retinere militem quiret, proiectus in limine portæ, miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam. simul tribuni & centuriones falsum pauorem docuerunt. Tunc contractos in principia, iussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet. *Vnam in armis salutem, sed ea consilio temperanda: manendumq; intra vallum, donec expugnandi hostes spe, propiùs succederent: mox vndique erumpendum. illâ eruptione ad Rhenum perueniri. quòd si fugerent, pluris siluas, profundas magis paludes, sæuitiam hostium superesse.* † *at victoribus decus, gloriam. quæ domi cara, quæ in castris honesta memorat.* reticuit de aduersis. Equos dehinc, orsus à suis, legatorum tribunorumque, nullâ ambitione, fortissimo cuique bellatori tradit: vt hi, mox pedes, in hostem inuaderent. Haud minus inquies Germanus, spe, cupidine, & diuersis ducum sententiis agebat: Arminio, sinerent egredi, egressosq; rursum per humida & impedita circumuenirent, suadente:

* Varus en, eodemque it.

LXVI | LXVII | LXIIX

74 | 75 | 76

Florus in bello Parthico Ventidii, l. 4. Cæsar l. 3. bell. Gall. de Sabino.

atrociora Inguiomero, & læta barbaris, vt vallum armis ambirent. promptam expugnationem, plures captiuos, incorruptam prædam fore. † Igitur ortâ die, proruunt fossas, iniiciunt crates, summa valli prensant, raro super milite, & quasi ob metũ defixo. postquam hæsere munimentis, datur cohortibus signum, cornuaq; ac tubę concinuere. exin clamore & impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes, non hic siluas, nec paludes, sed † æquis locis æquos deos. Hosti facile excidium: & paucos & semermos cogitanti, sonus tubarum, fulgor armorum, quantò inopina, tantò maiora offunduntur. cadebantq;, vt rebus secundis auidi, ita aduersis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post graue vulnus, pugnam deseruêre. vulgus trucidatum est, donec ira & dies permansit. nocte demum reuersæ legiones, quamuis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoriâ habuere. Peruaserat interim circumuenti exercitus fama, & infesto Germanorum agmine Gallias peti: ac ni Agrippina impositum Rheno pontem solui prohibuisset, erant qui id flagitium formidine auderent. sed femina ingens animi, munia ducis per eos dies induit, militibusq; vt quis inops, aut saucius, vestem & fomenta dilargita est. Tradit C. Plinius, Germanicorũ bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, laudes & grates reuersis legionibus habentem. Id Tiberii animum altiùs penetrauit. *non enim simplices eas curas: nec aduersus externos militem quæri. nihil relictũ imperatoribus, vbi femina manipulos interuisat, signa adeat, largitionem tentet, tanquam parùm ambitiosè filiũ ducis gregali habitu circumferat, Cæsaremq; Caligulam appellari velit. Potiorem iam apud exercitus Agrippinam, quàm legatos, quàm duces: † compressam à muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiuerit.* Accendebat hęc, onerabatq; Seianus, peritiâ morũ Tiberii, odia in longũ iaciens, quę reconderet, auctaq; promeret. At Germanicus legionum, quas nauibus vexerat, secundam & quartamdecimã itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quò leuior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter siccâ humo, aut modicè adlabente æstu, quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii, quo maximè tumescit Oceanus, rapi agiq; agmen. & opplebantur terræ. eadem freto, litori, campis facies. neq; discerni poterant incerta ab solidis, breuia à profundis. sternuntur fluctibus, hauriũtur gurgitibus: iumenta, sarcinæ, corpora exanima, interfluunt, occursant.

77 78 79 LXIX LXX

permiſcentur inter ſe manipuli, modò pectore, modò ore tenus exſtantes, aliquando ſubtracto ſolo diſiecti aut obruti. non vox, & mutui hortatus iuuabant, aduerſante vnda. nihil ſtrenuus ab ignauo, † * ſapiens à prudenti, conſilia à caſu differre: cuncta pari violentiâ inuoluebantur, Tandem Vitellius in editiora eniſus, eódem agmen ſubduxit. pernoctauere ſine vtenſilibus, ſine igni; magna pars nudo aut mulcato corpore, haud minus miſerabiles, quàm quos hoſtis circumſidet. quippe illis etiam honeſtæ mortis vſus: his inglorium exitium. lux reddidit terram. penetratumq; ad amnem Viſurgim, quò Cæſar claſſe contenderat. impoſitæ deinde legiones, vagante famâ ſubmerſas. nec fides ſalutis, antequàm Cęſarem exercitumq; reducem vidêre. Iam Stertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum fratrem Segeſtis pręmiſſus, ipſum & filium eius in ciuitatem Vbiorum perduxerat. data vtriq; venia, facilè Segimero, † cunctantiùs filio: quia Quinctilii Vari corpus inluſiſſe dicebatur. Ceterùm ad ſupplenda exercitus damna certauêre Gallię, Hiſpanię, Italia: quod cuiq; promptum, arma, equos, aurum, offerentes. quorũ laudato ſtudio Germanicus, armis modò & equis ad bellum ſumptis, propriâ pecuniâ militẽ iuuit. vtq; cladis memoriam etiã comitate leniret, circumire ſaucios; facta ſingulorum extollere; vulnera intuens, aliũ ſpe, alium gloriâ, cunctos alloquio & curâ, ſibiq; & prœlio firmabat. Decreta eo anno triumphalia inſignia A. Cæcinæ, L. Apronio, C. Silio, ob res cum Germanico geſtas. Nomen patris patriæ Tiberius à populo ſępius ingeſtum, repudiauit: neq; in acta ſua iurari, quamquam cenſente ſenatu, permiſit: cuncta mortalium incerta, quanto q; plus adeptus foret, † tanto ſe magis in lubrico * dictans. non tamẽ ideo faciebat fidem ciuilis animi. nam legem maieſtatis reduxerat, cui nomen apud veteres idem, ſed alia in iudicium veniebant, ſi quis proditione exercitum, aut plebem ſeditionibus, deniq; malè geſtâ Rep. maieſtatem populi Romani minuiſſet. facta arguebantur, dicta impunè erant. Primus Auguſtus cognitionẽ de famoſis libellis, ſpecie legis eius tractauit, commotus Caſſii Seueri libidine, quâ viros feminasq; inluſtres procacibus ſcriptis diffamauerat. mox Tiberius, conſultante Pompeio Macro prętore, an iudicia maieſtatis redderentur, exercendas leges eſſe reſpondit. Hunc quoq; aſperauere carmina, incertis auctorib. vulgata in ſæuitiã in ſuperbiamq; eius, & diſcordem cum matre animum. Haud pigebit referre, in Falanio & Rubrio, modicis

equi-

Marginalia: * inſcicas (80); LXXI; (81); LXXII; * dictitans (82); LXXIII

equitibus Romanis, prætentata crimina: vt quibus initiis, quantâ
83 Tiberii arte, †grauissimum exitium irrepserit, dein repressum sit,
postremò arserit, cunctaq; corripuerit, noscatur. Falanio obiicie-
bat accusator, quòd inter cultores Augusti, qui per omnes do-
mos in modum collegiorum habebantur, Cassium quendam mi-
mum corpore infamem adsciuisset: quodq; venditis hortis, sta-
tuam Augusti simul mancipasset: Rubrio crimini dabatur, vio-
latum periurio nomen Augusti. Quæ vbi Tiberio notuêre, scri-
psit consulibus, *Non ideo decretum patri suo cælum, vt in perniciem ci-
uium is honor verteretur. Cassium histrionem solitum inter alios eiusdem
artis interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset. Nec
contra religiones fieri quòd effigies eius, vt alia numinum simulacra, ven-
ditionibus hortorum & domuum accedant: Iusiurandum perinde æsti-
mandum, quàm si Iouem fefellisset. deorum iniurias diis curæ.* Nec
multo pòst Granium Marcellum prætorem Bithyniæ, Quæstor
ipsius Cæpio Crispinus maiestatis postulauit, subscribente Ro-
84 mano Hispone. † qui formam vitæ iniit, quam postea celebrem
miseriæ temporum, & audaciæ hominum fecerunt. nam egens,
ignotus, inquies, dum occultis libellis sæuitiæ principis adrepit,
mox clarissimo cuiq; periculum facessit, potentiam apud vnum,
odium apud omnes adeptus, dedit exemplum, quod secuti, ex
pauperibus diuites, ex contemptis metuendi, perniciem aliis ac
postremum sibi inuenêre. Sed Marcellum insimulabat, sinistros
de Tiberio sermones habuisse. ineuitabile crimen, cùm ex mori-
bus principis fœdissima quæque deligeret accusator, obiectaret-
que reo. nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit
Hispo, statuam Marcelli altiùs quàm Cæsarum sitam: & aliâ in
statuâ, amputato capite Augusti, effigiem Tiberii inditam. ad
quod exarsit adeò, vt ruptâ taciturnitate proclamaret, se quoq; in
eâ caussâ laturum sententiam palàm & iuratum, quò ceteris ea-
dem necessitas fieret. Manebant etiam tum vestigia morientis li-
bertatis. Igitur Cn. Piso, Quo, inquit, loco censebis Cæsar? si pri-
mus, habebo quod sequar: si post omnes, vereor ne imprudens
dissentiam. permotus his, quantoq; incautiùs efferbuerat, pœni-
tentiâ patiens, tulit absolui reum criminibus maiestatis. de pe-
85 cuniis repetundis, ad reciperatores itum est. † Nec patrum
cognitionibus satiatus, iudiciis adsidebat in cornu tribunalis,
ne prætorem curuli depelleret: multaque eo coràm, aduer-
sus ambitum & potentium preces constituta. sed dum veritati

LXXIV Cicer. l. 4. in Verrem c. 40. Clamabat fore, ut ipsi sese dii immortales ulciscerentur.

LXXV

consulitur, libertas corrumpebatur. Inter quæ Pius Aurelius senator, questus mole publicæ viæ, ductuq; aquarum, labefactas ędis suas, auxilium patrum inuocabat. resistentibus ærarii prætoribus, subuênit Cęsar, pretiumq; ædium Aurelio tribuit, erogandæ per honesta pecuniæ cupiens, quam virtutem diu retinuit, cùm ceteras exueret. Propertio Celeri prætorio, veniam ordinis ob paupertatẽ petenti, decies sestertium largitus est, † satis comperto, paternas ei angustias esse. tentantis eadem alios, probare caussam senatui iussit: cupidine seueritatis, in his etiam quæ ritè faceret, acerbus. vnde ceteri silentium & paupertatem confessioni & beneficio præposuere. 86

LXXVI Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis, plana vrbis stagnauerat. relabentem secuta est ædificiorum & hominum strages. Igitur censuit Asinius Gallus, vt libri Sibyllini adirentur. renuit Tiberius, perinde diuina humanaq; obtegens. sed remedium coërcendi fluminis Ateio Capitoni, & L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam onera deprecantis, leuari in præsens proconsulari imperio, tradiq; Cæsari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris, ac suo nomine obtulerat, Drusus præsedit, quamquam vili sanguine nimis gaudens: † quod vulgus formidolosum, & pater arguisse dicebatur. cur abstinuerit spectaculo ipse, variè trahebant; alii tædio cœtus, quidam tristitiâ ingenii, & metu comparationis, † quia Augustus comiter interfuisset. Non crediderim ad ostentandam sæuitiam, mouendasq; populi offensiones, concessam filio materiem: quamquam id quoque dictum est. 87 88

LXXVII † At Theatri licentia proximo priore anno cœpta, grauius tum erupit, occisis non modò è plebe, sed militibus & centurione, vulnerato tribuno prætoriæ cohortis, dum probra in magistratus & dissensionẽ vulgi prohibent. Actum de ea seditione apud patres, dicebanturque sententiæ, vt prætoribus ius virgarum in histriones esset. intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, increpitusq; est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui præbebat. valuit tamen intercessio, quia diuus Augustus immunes verberum histriones quondam responderat, neq; fas Tiberio infringere dicta eius. De modo lucaris, & aduersus lasciuiam fautorum, multa decernuntur; ex quîs maximè insignia: Ne domos Pantomimorum senator introiret: ne egredientis in publicum, equites Romani cingerent: aut alibi quàm in theatro spectarentur. & spectantium immodestiam exsilio multandi potestas 89

Dele. infra vult.

testas prætoribus fieret. Templum vt in coloniâ Tarraconensi struereretur Augusto, petentibus Hispanis permissum; datumque in omnes prouincias exemplum. Centesimam rerum venalium post bella ciuilia institutam deprecante populo, edixit Tiberius militare ærarium eo subsidio niti. simul imparem oneri Remp. nisi vicesimo militiæ anno veterani dimitterentur. ita proximæ seditionis malè consulta, quibus sexdecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum. Actum deinde in senatu ab Arruntio & Ateio, an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina & lacus, per quos augescit. Auditæque municipiorum & coloniarum legationes, orantibus Florentinis, ne Clanis solito alueo demotus in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem adferret. † Congruentia his * Interamnates disseruere, pessum ituros fœcundissimos Italiæ campos, si amnis Nar (id enim parabatur) in riuos diductus, superstagnauisset. Nec Reatini silebant, Velinum lacum, quà in Narem effunditur, obstrui recusantes. quippe in adiacentia erupturum. optumè rebus mortalium consuluisse naturam, quæ sua ora fluminibus, suos cursus, vtque originem, ita fines dederit. spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra, & lucos, & aras patriis amnibus dicauerint. quin ipsum Tiberim nolle prorsus accolis fluuiis orbatum, minore gloriâ fluere. Seu preces coloniarum, seu difficultas operum, siue superstitio, valuit, vt in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat. Prorogatur Poppæo Sabino prouincia Mœsia, additis Achaiâ & Macedoniâ. † Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia, ac plerosque ad finem vitæ in iisdem exercitibus, aut iurisdictionibus habere. † Caussæ variæ traduntur. alii tædio nouæ curæ, semel placita pro æternis seruauisse: quidam inuidiâ, ne plures fruerentur. sunt qui existiment, vt callidum eius ingenium, ita anxium iudicium, neque enim eminentis virtutes sectabatur, & rursum vitia oderat. ex optimis, periculum sibi, à pessimis, dedecus publicum metuebat. quâ hæsitatione postremo eò prouectus est, † vt mandauerit quibusdam prouincias, quos egredi vrbe non erat passurus. † De comitiis consularibus, quæ tum primùm illo principe, ac deinceps fuêre, vix quidquam firmare ausim. adeò diuersa non modò apud auctores, sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modò subtractis candidatorum nominibus, originem cuiusque & vitam, & stipendia descripsit, vt qui

LXXIIX

LXXIX

* Antemnates.

LXXX

90 91 92 93 94

forent intelligeretur. aliquando, eâ quoque significatione subtractâ, candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est. plerumque, eos tantùm apud se professos disseruit, quorum nomina consulibus edidisset: posse & alios profiteri, si gratiæ, aut meritis confiderent. speciosa verbis, re inania, aut subdola: quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius seruitium.

Supra c.77.

C. COR-

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI

ANNALIVM LIBER II.

Coss.
T. Statilio Sisenna Tauro, & L. Scribonio Libone.
C. Cæcilio Rufo, & L. Pomponio Flacco.
Tiberio Cæsare Aug. III. & Germanico Cæsare II.
M. Iunio Silano, & C. Norbano Flacco.

A.V.C. DCCLXIX.

SISENNA Statilio Tauro, L. Libone Coss. motа Orientis regna, prouinciæque Romanæ; initio apud Parthos orto, qui petitum Romæ, acceptumque regem, quamuis gentis Arsacidarum, vt externum aspernabantur. Is fuit Vonones, obses Augusto datus à Phrahate. Nam Phrahates quamquam depulisset exercitus, ducesque Romanos, cuncta venerantium officia ad Augustum verterat: partemque prolis, firmandæ amicitiæ miserat. haud perinde nostri metu, quàm fidei popularium diffisus. Post finem Phrahatis & sequentium regum, ob internas cædes, venêre in vrbem legati à primoribus Parthis, qui Vononem vetustissimum liberorum eius acciront. Magnificum id sibi credidit Cæsar, auxitque opibus. Et accepere barbari lætantes, vt ferme ad noua imperia. Mox subit pudor, degenerauisse Parthos, petitum alio ex orbe regem, hostium artibus infectum. iam inter prouincias Romanas solium Arsacidarũ haberi, dariq;. Vbi illã gloriam trucidantium Crassum, exturbantiũ Antonium; si mancipium Cæsaris, tot per annos seruitutem perpessum, Parthis imperitet. Accendebat dedignantes & ipse diuersus à maiorum institutis, raro venatu, segni equorũ curâ, quotiens per vrbes incederet lecticæ gestamine, † fastuq; erga patrias epulas. irridebantur & Græci comites, ac vilissima vtensilium anulo clausa. sed

infra c. 46. 56.

prompti aditus, obuia comitas, † ignotæ Parthis virtutes, noua vitia; † & quia ipsorum maioribus aliena, perinde odium prauis & honestis. Igitur Artabanus Arſacidarum è ſanguine, apud Dahas adultus excitur, primoque congreſſu fuſus, reparat vires, regnoque potitur. Victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc, interq; Parthorum & Romanas opes infida, ob ſcelus Antonii: qui Artauaſden regem Armeniorum ſpecie amicitiæ inlectum, dein catenis oneratum, poſtremò interfecerat. Eius filius Artaxias, memoriâ patris nobis infenſus, Arſacidarum vi ſeque regnumque tutatus eſt. occiſo Artaxiâ per dolum propinquorum, datus à Cæſare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum à Tiberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis eius, quamquam ſociatis more externo in matrimonium regnumque. dein iuſſu Auguſti impoſitus Artauaſdes, & non ſine clade noſtrâ deiectus. Tum C. Cæſar componendæ Armeniæ deligitur. Is Ariobarzanem origine Medum, ob inſignem corporis formam, & præclarum animum, volentibus Armeniis præfecit. Ariobarzane morte fortuitâ abſumpto, ſtirpem eius haud tolerauere: tentatoque feminæ imperio, cui nomen Erato, eâque breui pulsâ, incerti ſolutique, & magis ſine domino, quàm in libertate, profugum Vononem in regnum accipiunt. Sed vbi minitari Artabanus, & parum ſubſidii in Armeniis, vel ſi noſtrâ vi defenderetur, bellum aduerſus Parthos ſumendum erat: rector Syriæ Creticus Silanus excitum cuſtodiâ circumdat, manente luxu & regio nomine. quod ludibrium vt effugere agitauerit Vonones, in loco reddemus. Ceterùm Tiberio haud ingratum accidit, turbari res Orientis, vt eâ ſpecie Germanicum ſuetis legionibus abſtraheret, nouisque prouinciis impoſitum, dolo ſimul & caſibus obiectaret. At ille quanto acriora in eum ſtudia militum, & auerſa patrui voluntas, † celerandæ victoriæ intentior, tractare præliorum vias, & quæ ſibi tertium iam annum belligeranti ſæua vel proſpera eueniſſent. fundi Germanos acie, & iuſtis locis, iuuari ſiluis, paludibus, breui ęſtate, & prętmaturâ hieme: ſuum militẽ, haud perinde vulneribus, quàm ſpatiis itinerum, damno armorum adfici: feſſas Gallias miniſtrandis equis: longum impedimentorum agmen, opportunum ad inſidias, defenſantibus iniquum. at ſi mare intretur; promptam ipſis poſſeſſionem, & hoſtibus ignotam: ſimul bellum maturius incipi, legionesque & commeatus pariter vehi: integrum equitem, equoſ-

Margin: 2 · 3 · III · IIII · V · 4

equosq; , per ora & alueos fluminum mediâ in Germania fore. Igitur huc intendit, missis ad census Galliarum, P. Vitellio & Cantio. Silius, & Anteius, & Cæcina fabricandæ classi præponuntur. Mille naues sufficere visæ, properatæq; : aliæ breues, angustâ puppi proraq;, & lato vtero, quo faciliùs fluctus tolerarent: quædam, planæ carinis, vt sine noxâ siderent: plures, appositis vtrimq; gubernaculis, conuerso vt repente remigio, hinc vel illinc adpellerent: multæ pontibus stratæ, super quas tormenta veherentur, simul aptæ ferendis equis, aut commeatui, velis habiles, citæ remis, augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. Insula Batauorum in quam conuenirent prædicta, ob faciles adpulsus, accipiendisq; copiis, & transmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus vno alueo continuus, aut modicas insulas circumueniens, apud principium agri Bataui, velut in duos amnes diuiditur, seruatq; nomen & violentiam cursus, quà Germaniam præuehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens, verso cognomento Vahalem accolæ dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine, eiusq; immenso ore eundem in Oceanum effunditur. Sed Cæsar, dum adiguntur naues, Silium legatum cum expeditâ manu inruptionem in Cattos facere iubet. ipse, audito castellum Luppiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. neq; Silio ob subitos imbres aliud actum, quàm vt modicam prædam, & Arpi principis Cattorum coniugem, filiamque raperet. Neq; Cæsari copiam pugnæ obsessores fecere, ad famam aduentus eius dilapsi. tumulũ tamen nuper Varianis legionibus structum, & veterum aram Druso sitam disiecerant. Restituit aram, honoriq; patris princeps ipse cum legionibus decurrit. Tumulum iterare haud visum. & cuncta inter castellum, Alisonem, ac Rhenũ nouis limitibus, aggeribusq; permunita. Iamque classis aduenerat, cùm præmisso commeatu, & distributis in legiones ac socios nauibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus, precatusq; Drusum patrem, vt se eadem ausum, libens placatusq; exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum iuuaret; lacus inde & Oceanum vsque ad Amisiam flumen secundâ nauigatione peruehitur: † classis Amisię relicta, læuo amne. erratumq; in eo, quòd non subuexit. transposuit militem dextras in terras iturum. ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et eques quidem, ac legiones prima æstuaria, nondum adcrescente vndâ, intrepidi

VI

VII

VIII

transsiere: postremum auxiliorum agmen, Batauiq; in parte eā, dum insultant aquis, artemq; nandi ostentant, turbati, & quidam hausti sunt. Metanti castra Cæsari Angriuariorum defectio à tergo nuntiatur. Missus illicò Stertinius cum equite & armaturâ

IX leui, igne & cædibus perfidiam vltus est. flumen Visurgis Romanos Cheruscosq; interfluebat. eius in ripâ cum ceteris primoribus Arminius adstitit, quæsitoq; an Cæsar venisset, postquam adesse responsum est, vt liceret cum fratre conloqui orauit. Erat is in exercitu cognomento Flauius, insignis fide, & amisso per vulnus oculo paucis antè annis, duce Tiberio. tum permissum, progressusque salutatur ab Arminio. qui amotis stipatoribus, vt sagittarii nostrâ pro ripâ dispositi abscederent, postulat; & postquam digressi, vnde ea deformitas oris interrogat fratrem. illo locum, & prœlium referente, quodnam præmium recepisset exquirit. Flauius aucta stipendia, torquem, & coronam, aliaque militaria dona memorat, inridente Arminio vilia seruitii pretia.

X Exin diuersi ordiuntur: hic magnitudinem Romanam, opes Cæsaris, & victis graues pœnas, in deditionem venienti paratam clementiam; neq; coniugem & filium eius hostiliter haberi. Ille fas patriæ, libertatem auitam, † penetralis Germaniæ deos, matrem precum sociam; ne propinquorum & adfinium, deniq; gentis suæ desertor & proditor, quàm imperator esse mallet. Paulatim inde ad iurgia prolapsi, quo minus pugnam consererent, ne flumine quidē interiecto cohibebantur: ni Stertinius adcurrens, plenum iræ, armaq; & equum poscentem Flauium attinuisset. cernebatur contra minitabundus Arminius, prœliumque denuntians. nam pleraq; Latino sermone interiaciebat, vt qui Romanis in

XI castris ductor popularium meruisset. Postero die, Germanorum acies trans Visurgim stetit. Cæsar, nisi pontibus præsidiisq; impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit. præfuere Stertinius, & è numero primipilarium Æmilius, distantibus locis inuecti, vt hostem diducerent. quà celerrimus amnis, Carioualda dux Batauorum erupit. eum Cherusci fugā simulantes, in planitiem saltibus circumiectā traxere: dein coorti, & vndique effusi trudunt aduersos, instant cedentibus, collectosque in orbem, pars congressi, quidam eminus proturbant. Carioualda, diu sustentatā hostium sæuitiā, hortatus suos vt ingruentes cateruas globo frangerent; atque ipse in densissimos inrumpens, congestis telis & suffosso

equo

equo labitur, ac multi nobilium circà. ceteros vis sua, aut equites cum Stertinio Æmilioq; subuenientes, periculo exemêre. Cæsar transgressus Visurgim, indicio perfugæ cognoscit, delectum ab Arminio locum pugnæ, conuenisse & alias nationes in siluam Herculi sacram, ausurosq; nocturnam castrorum oppugnationem. habita indici fides, & cernebantur ignes, suggressiq; propiùs speculatores, audiri fremitum equorum, immensiq; & inconditi agminis murmur attulere. Igitur propinquo summæ rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quónam id modo incorruptum foret, secum agitabat. Tribunos & centuriones læta sæpiùs, quàm comperta nuntiare; libertorum seruilia ingenia; amicis inesse adulationem: si concio vocetur, illic quoque, quæ pauci incipiant, reliquos adstrepere. penitus noscendas mentes, cùm secreti & incustoditi, inter militaris cibos, spem aut metum proferrent. Nocte cœptâ, egressus augurali, per occulta & vigilibus ignara, comite vno, contectus humeros ferinâ pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturq; famâ sui: cùm hic nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem, per seria per iocos eundem animum, laudibus ferrent, reddendamq; gratiam in acie faterentur: simul perfidos & ruptores pacis, vltioni & gloriæ mactandos. Inter quæ vnus hostium Latinæ linguæ sciens, acto ad vallũ equo, voce magnâ, cõiuges, & agros, & stipendii in dies, donec bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset, Arminii nomine pollicetur. Incendit ea contumelia legionum iras. veniret dies, daretur pugna: sumpturum militem Germanorum agros, tracturũ coniuges: accipere omen, & matrimonia ac pecunias hostium prædæ destinare. † Tertia fermè vigilia, adsultatum est castris, sine coniectu teli: postquam crebras pro munimentis cohortes, & nihil remissum sensêre. Nox eadem lętam Germanico quietem tulit, viditq; se operatum, & sanguine sacro respersâ prætextâ, pulchriorem aliam manibus auiæ Augustæ accepisse. Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem, & quæ sapientiâ præuisa aptaq; imminenti pugnæ disserit. *Non campos modo militi Romano ad prælium bonos, sed si ratio adsit, siluas & saltus. nec enim immensa barbarorũ scuta, enormis hastas, inter truncos arborũ, & enata humo virgulta, perinde haberi quã pila, & gladios, & hærentia corporis tegmina. densarent ictus, ora mucronib. quærerent: non loricam Germano, non galeam: ne scuta quidem ferro, neruóue*

XII

XIII

7

XIV

firmata, sed viminum textus, vel tenuis & fucatas colore tabulas. primam vtcunque aciem hastatam; ceteris, prausta aut breuia tela. iam corpus, vt visu toruum, & ad breuem impetum validum; sic nullâ vulnerum patientiâ. sine pudore flagitii, sine curâ ducum, abire, fugere: pauidos aduersis; inter secunda, non diuini, non humani iuris memores. Si tædio viarum ac maris finem cupiant; hac acie parari. propiorem iam Albim, quàm Rhenum; neque bellum vltrà, modo se patris, patruiq́ vestigia prementem, iisdem in terris victorem sisterent. Orationem ducis secutus militum

XV ardor: signumq́; pugnę datum. Nec Arminius, aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari: *Hos esse Romanos Variani exercitus fugacissimos, qui ne bellum tolerarent, seditionẽ induerint: † quorum pars onusta vulneribus tergum, pars fluctibus & procellis fractos artus, infensis rursum hostibus, † aduersis diis obiiciant, nullâ boni spe. classem quippe & auia Oceani quæsita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret: sed vbi miscuerint manus, inane victis ventorum remorúmue subsidium. meminissent modo auaritiæ, crudelitatis, superbiæ: aliud sibi reliquum, quàm tenere libertatem, aut mori ante seruitium?*

8

9

XVI Sic accensos & prœlium poscentes, in campum, cui Idistauiso nomen, deducunt. is medius inter Visurgim & colles, vt ripæ fluminis cedunt, aut prominentia montium resistunt, inæqualiter sinuatur. ponè tergum insurgebat silua, editis in altum ramis, & purâ humo inter arborum truncos. campum & prima siluarum, barbara acies tenuit: soli Cherusci iuga insedere, vt prœliantibus Romanis desuper incurrerent. Noster exercitus sic incessit. auxiliares Galli, Germaniq́ue in fronte: post quos pedites sagittarii: dein quatuor legiones, & cum duabus prætoriis cohortibus, ac delecto equite Cæsar: exin totidem aliæ legiones, & leuis armatura cum equite sagittario, ceteræq́; sociorum cohortes. Intentus paratusque miles, vt ordo agminis, in aciem adsisteret.

XVII Visis Cheruscorum cateruis, quę per ferociam proruperant: validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi, tergaq́; inuadere iubet, ipse in tempore adfuturus. Interea pulcherrimum augurium, octo aquilæ petere siluas, & intrare visæ, Imperatorem aduertêre. exclamat, Irent, sequerentur Romanas aues, propria legionum numina. simul pedestris acies infertur, & præmissus eques, postremos ac latera impulit. mirumq́; dictu, duo hostium agmina, diuersâ fugâ, qui siluam tenuerant in aperta, qui campis adstiterant, in siluam ruebant. medii inter hos Cherusci, collibus detrudebantur;

inter quos insignis Arminius manu, voce, vulnere, sustentabat
10 pugnam. †Incubueratq; sagittariis, illà *rupturus, ni Rætorũ Vin- *erupturus
delicorumque & Gallicę cohortes signa obiecissent. nisu tamen
corporis, & impetu equi peruasit, oblitus faciem suo cruore, ne
nosceretur. quidam agnitum à Chaucis inter auxilia Romana a-
gentibus emissumq; tradiderũt. Virtus seu fraus eadem, Inguio-
mero effugium dedit. ceteri passim trucidati. & plerosq; tranare
Visurgim conantes, iniecta tela aut vis fluminis, postremò moles
ruentium, & incidentes ripæ, operuere. quidam turpi fugâ in
summa arborum nisi, ramisq; se occultantes, admotis sagittariis
11 per ludibrium figebantur: † alios prorutæ arbores adflixêre. Ma-
gna ea victoria, neque cruenta nobis fuit. Quintâ ab horâ diei XVIII
ad noctem cæsi hostes, decem millia passuum cadaueribus at-
que armis oppleuere: repertis inter spolia eorum catenis, quas in
12 Romanos, vt non dubio euentu, portauerant. † Miles in loco
prœlii, Tiberium imperatorem salutauit, struxitque aggerem,
& in modum trophæorum arma, subscriptis victarum gentium
nominibus, imposuit. Haud perinde Germanos vulnera, lu- XIX
ctus, excidia, quàm ea species dolore & irâ adfecit. qui modò ab-
ire sedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt,
arma rapiunt: plebes, primores, iuuentus, senes, agmen Romanũ
repentè incursant, turbant. postremò deligunt locum, flumine
& siluis clausum, artâ intus planitie, & humidâ: siluas quoque
profunda palus ambibat, nisi quòd latus vnum Angriuarii lato
aggere extulerant, quo à Cheruscis dirimerentur. hîc pedes ad-
stitit, equitem propinquis lucis texêre, vt ingressis siluam legio-
nibus à tergo foret. Nihil ex iis Cæsari incognitum: consilia, lo- XX
cos, prompta, occulta nouerat, actusq; hostium in perniciem i-
psis vertebat. Seio Tuberoni legato tradit equitem, campum-
que. peditum aciem ita instruxit, vt pars æquo in siluam aditu in-
cederet, pars obiectum aggerem eniteretur. quod arduum, sibi;
cetera legatis permisit. quibus plana euenerant, facilè inrupêre:
13 †quîs impugnandus agger, vt si murum succederẽt, grauibus su-
pernè ictibus conflictabantur. Sensit dux imparem cominus pu-
14 gnam, remotisq; paulum legionibus, † funditores libratoresque
excutere tela, & proturbare hostem iubet. missæ è tormentis ha-
stæ, quantoq; conspicui magis propugnatores, tantò pluribus
vulneribus deiecti. Primus Cæsar cum prætoriis cohortibus, ca-
pto vallo, dedit impetum in siluas. conlato illic gradu certatum.

hostem à tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant.
XXI vtrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoriâ. Nec minor Germanis animus, sed genere pugnæ & armorum superabantur: cùm ingens multitudo, artis locis, prælongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsultibus & velocitate corporum vteretur, coacta stabile ad prœlium: contrà miles, cui scutum pectori adpressum, & insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet, viamq; strage hostium aperiret. imprompto iam Arminio, ob continua pericula, siue illum recens acceptũ vulnus tardauerat. Quin & Inguiomerum totâ volitantem acie, fortuna magis quàm virtus deserebat. & Germanicus quò magis adgnosceretur, detraxerat tegimen capiti, orabatq; insisterent cædibus, nil opus captiuis, solam internicionem gentis finem bello fore. Iamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris, ceteræ ad noctem cruore hostiũ
XXII satiatæ sunt. equites ambiguè certauêre. Laudatis pro concione victoribus Cæsar, congeriem armorum struxit, superbo cum titulo, DEBELLATIS INTER RHENVM ALBIMQVE NATIONIBVS EXERCITVM TIBERII CÆSARIS EA MONIMENTA MARTI ET IOVI ET AVGVSTO SACRAVISSE. de se nihil addidit, metu inuidiæ, an ratus conscientiam facti satis esse. Mox bellũ in Angriuarios Stertinio mandat, ni deditionem properauissent. atque illi supplices, nihil ab-
XXIII nuendo, veniâ omnium accepêre. Sed æstate iam adultâ, legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ, plures Cæsar classi impositas per flumen Amisiam Oceano inuexit. Ac primò placidum æquor mille nauium remis strepere, aut velis impelli: mox atro nubiũm globo effusa grando: simul variis vndique procellis, incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire: milesq; pauidus, & casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestiuè iuuat, officia prudentium corrumpebat. † omne dehinc cęlum, & mare omne in austrum cessit, qui † tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, & rigore vicini septemtrionis horridior, rapuit disiecitq; naues in aperta Oceani, † aut insulas, saxis abruptis, vel per occulta vada, infestas. quibus paulùm ægreq; vitatis, † postquàm mutabat æstus, eodemq; quo ventus ferebat; non adhærere anchoris, non exhaurire inrumpentis vndas poterant. equi, iumenta, sarcinæ, etiam arma præcipitantur, quò leuarentur aluei manantes.

15 16 17 18

nantes per latera, & fluctu superurgente. Quantò violentior XXIV cetero mari Oceanus, & truculentiâ cæli præstat Germania, tantum illa clades nouitate & magnitudine excessit, hostilibus circùm litoribus, aut ita vasto & profundo, vt credatur nouissimum ac sine terris mare. pars nauium haustæ sunt, plures, apud insulas longius sitas eiectæ: milesq; nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum eodem elisa tolerauerant. sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit, quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos & prominentis oras, cùm se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuere amici, quo minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente æstu, & secundante vento, claudę naues, raro remigio, aut intentis vestibus, & quædam à validioribus tractæ, reuertêre: quas raptim refectas misit, vt scrutarentur insulas. collecti eâ curâ pleriq;. multos Angriuarii nuper in fidem accepti, redemptos ab interioribus reddidere. quidam in Britanniam rapti, & remissi à regulis. Vt quis ex longinquo reuenerat, miracula narrabant, vim turbinum, & inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum & beluarum formas: visa, siue ex metu credita. Sed fama classis XXV amissæ, vt Germanos ad spem belli, ita Cæsarem ad coërcendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Cattos imperat: ipse maioribus copiis Marsos inrumpit: quorum dux Malouendus nuper in deditionem acceptus, propinquo loco defossam Varianæ legionis aquilam modico præsidio seruari indicat. Missa extemplò manus, quæ hostem à fronte eliceret, alii qui terga circumgressi recluderent humum. & vtrisque adfuit fortuna. eò promptior Cæsar pergit introrsus, populatur, exscindit non ausum congredi hostem: aut sicubi restiterat, statim pulsum, nec vnquam magis, vt ex captiuis cognitum est, pauentem. Quippe inuictos & nullis casibus superabiles Romanos prædicabant, qui perditâ classe, amissis armis, post constrata Flor. l. 2. c. 6. equorum virorumq; corporibus litora, eâdem virtute, pari ferociâ, & veluti aucti numero inrupissent. † Reductus inde in hi- XXVI 19 berna miles, lætus animi, quòd aduersa maris, expeditione prosperâ pensauisset. addidit munificentiam Cæsar, quantum quis damni professus erat exsoluendo. Nec dubiũ habebatur, labare hostes, petendæq; pacis consilia sumere, & si proxima æstas adiiceretur, posse bellũ patrari: sed crebris epistolis Tiberius monebat, *rediret ad decretũ triumphum. satis iam euentuũ, satis casuũ: prospe-*

ra illi & magna prœlia: eorum quoq; meminisset, quæ venti & fluctus, nullâ ducis culpâ, grauia tamen & sæua damna intulissent. se nouies à diuo Augusto in Germaniam missum, plura consilio quàm vi perfecisse. sic Sugambros in deditionem acceptos, sic Sueuos, regemq; Marobodũum pace obstrictum. posse & Cheruscos, ceterasq; rebellium gentes, † quando Romanæ vltioni consultum esset, internis discordiis relinqui. Precante Germanico annum efficiendis cœptis, acriùs modestiam eius adgreditur, alterum consulatum offerendo, cuius munia præsens obiret. simul adnectebat, si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriæ, qui nullo tum alio hoste, non nisi apud Germanias adsequi nomen imperatorium, & deportare lauream posset. Haud cunctatus est vltrà Germanicus, quanquã fingi ea, seq; per inuidiam parto iam decori abstrahi intelligeret.

XXVII Sub idem tempus, è familiâ Scriboniorum Libo Drusus defertur moliri res nouas. Eius negotii initium, ordinem, finem curatiùs disseram; quia tum primùm reperta sunt, quæ per tot annos Remp. exedêre. Firmius Catus Senator, ex intimâ Libonis amicitiâ, iuuenem improuidum & facilem inanibus, ad Chaldæorum promissa, Magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit: dum proauum Pompeium, amitam Scriboniam, quæ quondam Augusti coniunx fuerat, consobrinos Cæsares, plenam imaginibus domum ostentat: hortaturq; ad luxum & æs alienum, socius libidinum & necessitatum, quò pluribus indiciis

XXVIII inligaret. Vt satis testium, & qui serui eadem noscerent, repperit: aditum ad principem postulat, demonstrato crimine & reo per Flaccum Vescularium equitem Romanum, cui propior cum Tiberio vsus erat. Cæsar indicium haud aspernatus, congressus abnuit. posse enim, eodem Flacco internuntio, sermones commeare. atque interim Libonem ornat præturâ, conuictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior (adeò iram condiderat) cunctaque eius dicta factaque cùm prohibere posset, scire malebat. donec Iunius quidam tentatus vt infernas vmbras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trionem indicium detulit. celebre inter accusatores Trionis ingenium erat, auidumque famæ malæ. Statim corripit reum, adit consules, senatus cognitionem poscit: & vocantur patres, addito, consultan-

XXIX dum super re magnâ & atroci. Libo interim veste mutatâ cum primoribus feminis, circumire domos, orare adfines, vocem aduersùm pericula poscere: abnuentibus cunctis, cùm diuersa

præten-

prætenderent, eâdem formidine. die senatus, metu & ęgritudine fessus, siue, vt tradidêre quidam, simulato morbo, lecticâ delatus ad fores curiæ, innisusque fratri, & manus ac supplices voces ad Tiberium tendens, immoto eius vultu excipitur. mox libellos & auctores recitat Cæsar, ita moderans, ne lenire, néve asperare crimina videretur. Accesserant præter Trionem & Catum accusatores, Fonteius Agrippa, & C. Liuius, certabantq; cui ius perorandi in reum daretur: donec Liuius, quia nec ipsi inter se concederent, & Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos vecordes adeò, vt consultauerit Libo, an habiturus foret opes, quîs viam Appiam Brundisium vsque pecuniâ operiret. inerant & alia huiuscemodi, stolida, vana; si molliùs acciperes, miseranda. Vni tamen libello, manu Libonis, nominibus Cæsarum aut senatorum, additas atroces vel occultas notas, accusator arguebat. Negante reo, agnoscentes seruos per tormenta interrogari placuit. Et quia vetere senatusconsulto, quæstio in caput domini prohibebatur, callidus & noui iuris repertor Tiberius, mancipari singulos actori publico iubet: scilicet, vt in Libonem ex seruis, saluo senatusconsulto quæreretur. Ob quæ posterum diem reus petiuit. domumq; digressus, extremas preces P. Quirinio propinquo suo ad principem mandauit. responsum est, vt senatum rogaret. cingebatur interim milite domus, † strepebant etiam in vestibulo, vt audiri, vt aspici possent: cùm Libo, ipsis, quas in nouissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus, vocare percussorem, prensare seruorum dextras, inserere gladium. atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, † euertentibus adpositum mensâ lumen, feralibus iam sibi tenebris duos ictus in viscera direxit. Ad gemitum conlabentis, accurrêre liberti, & cæde visâ miles abstitit. Accusatio tamen apud patres adseueratione eâdem peracta, iurauitque Tiberius, petiturum se vitam, quamuis nocenti, nisi voluntariam mortem properauisset. Bona inter accusatores diuiduntur: & præturæ extra ordinem datæ, his qui senatorii ordinis erant. Tunc Cotta Messallinus, ne imago Libonis exequias posterorum comitaretur, censuit: Cn. Lentulus, ne quis Scribonius cognomētum Drusi adsumeret. supplicationum dies, Pomponii Flacci sententiâ constituti. vt dona Ioui, Marti, Concordię, vtque Iduum Septembrium dies quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur, L. P. & Gallus Asinius, & Papius Mutilus, & L.

XXX | XXXI | XXXII | 21 | 22

Apronius decreuêre: quorum auctoritates, adulationesque retuli, vt sciretur vetus id in Rep. malum. Facta & de Mathematicis Magisque Italiâ pellendis senatus consulta: quorum è numero, L. Pituanius saxo deiectus est. In P. Martium consules extra portam Exquilinam, cùm classicum canere iussissent, more prisco aduertêre.

XXXIII Proximo senatus die, multa in luxum ciuitatis dicta à Q. Haterio consulari, Octauio Frontone præturâ functo: decretumque ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent, ne vestis serica viros fœdaret. Excessit Fronto, ac postulauit modum argento, supellectili, familiæ. Erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid è Rep. crederent, loco sententiæ promere. Contrà Gallus Asinius disseruit, *Auctu imperii adoleuisse etiam priuatas opes, idque non nouum, sed è vetustissimis moribus. aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam, & cuncta ad Remp. referri. quâ tenui, angustas ciuium domos; postquam eò magnificentiæ venerit, gliscere singulos. neque in familiâ & argento, quæque ad vsum parentur, nimium aliquid, aut modicum, nisi ex fortuna possidentis. distinctos senatus & equitum census: non quia diuersi natura, † sed vt locis, ordinibus, dignationibus antistent, talésque ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur. nisi fortè clarissimo cuique plures curas, maiora pericula subeunda; delinimentis curarum & periculorum carendum esse.* Facilem adsensum Gallo, sub nominibus honestis, confessio vitiorum, & similitudo audientium dedit. Adiecerat & Tiberius, non id tempus censuræ: nec si quid in moribus labaret, defuturum corrigendi auctorem. 23

XXXIV † Inter quæ L. Piso ambitum fori, corrupta iudicia, sæuitiam oratorum, accusationes minitantium increpans, abire se, & cedere vrbe, victurum in aliquo abdito & longinquo rure testabatur. simul curiam relinquebat. Commotus est Tiberius, & quamquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque eius impulit, vt abeuntem auctoritate vel precibus tenerent. Haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit, vocatâ in ius Vrgulaniâ, quam supra leges amicitia Augustæ extulerat. nec aut Vrgulania obtemperauit, in domum Cæsaris spreto Pisone vecta; aut ille abstitit, quamquam Augusta se violari & imminui quereretur. Tiberius hactenus indulgere matri ciuile ratus, vt se iturum ad prætoris tribunal, adfuturum Vrgulaniæ diceret, processit palatio, procul sequi iussis militibus. spectabatur, occursante populo, compositus ore, & sermonibus variis tempus atque iter ducens: 24

donec

donec propinquis Pisonem frustra coërcentibus, deferri Augusta pecuniam quæ petebatur iuberet. Isque finis rei, ex quâ neque Piso inglorius, & Cæsar maiore famâ fuit. Ceterùm Vrguloniæ potentia adeò nimia ciuitati erat, vt testis in caussâ quadam quæ apud senatum tractabatur, venire dedignaretur. missus est prætor, qui domi interrogaret: cùm virgines Vestales in foro & iudicio audiri, quotiens testimonium dicerent, vetus mos

25 fuerit. † Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret, XXXV

26 Gn. Pisonis & Asinii Galli † super eo negotio diuersas sententias

27 noscere. † Piso, quanquam absuturum se dixerat Cęsar, ob id magis agendum censebat, vt absente principe, senatus & equites possent sua munia sustinere. decorum Reip. fore. Gallus, quia speciem libertatis Piso præceperat, nihil satis inlustre, aut ex dignitate populi Romani nisi coràm & sub oculis Cæsaris: eoque conuentum Italiæ & adfluentis prouincias, præsentiæ eius seruanda dicebat. Audiente hæc Tiberio ac silente, magnis vtrimque contentionibus acta; sed res dilatæ. Et certamen Gallo XXXVI

28 aduersus Cæsarem exortum est. nam † censuit in quinquennium magistratuum comitia habenda: vtq; legionum legati, qui ante præturam eâ militiâ fungebantur, iam tum prætores destinarentur: princeps duodecim candidatos, in annos singulos nominaret. Haud dubium erat, eam sententiam altiùs penetrare, & arcana imperii tentari. Tiberius tamen quasi augeretur potestas eius disseruit: *Graue moderationi suæ, tot eligere, tot differre. vix per singulos annos offensiones vitari, quamuis repulsam propinqua spes soletur: quantū*

29 *odii fore ab his qui vltra quinquennium proiiciantur!* † *vnde prospici posse quæ cuiq; tam longo temporis spacio mens, domus, fortuna? superbire homines etiam annuâ designatione: quid si honorem per quinquennium agi-*

30 *tent?* † *quinquiplicari prorsus magistratus, subuerti leges, quæ sua spacia exercendæ candidatorum industriæ, quærendisq; aut potiundis honoribus statuerint.* Fauorabili in speciem oratione, vim imperii tenuit, XXXVII censusque quorundam senatorum iuuit. quò magis mirum fuit, quòd preces M. Hortali, nobilis iuuenis, in paupertate manifestâ, superbiùs accepisset. Nepos erat oratoris Hortensii, inlectus à diuo Augusto liberalitate decies sestertiûm dûcere vxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia exstingueretur. Igitur quatuor filiis ante limen curiæ adstantibus, loco sententiæ, quum in palatio senatus haberetur, modò Hortensii inter oratores

sitam imaginem, modò Augusti intuens, ad hunc modum cœpit. *Patres conscripti, hos quorum numerum & pueritiam videtis, non sponte sustuli, sed quia princeps monebat: simul maiores mei meruerant, vt posteros haberent. nam ego, qui non pecuniam, non studia populi, neque eloquentiam gentile domus nostræ bonum varietate temporum accipere vel parare potuissem, satis habebam, si tenues res meæ nec mihi pudori, nec cuiquam oneri forent. iussus ab imperatore, vxorem duxi. En stirps & progenies tot consulum, tot dictatorum. nec ad inuidiam ista, sed conciliandæ misericordiæ refero. adsequentur florente te Cæsar quos dederis honores, interim Q. Hortensii pronepotes, diui Augusti alumnos, ab inopiâ defende.*

XXXVIII Inclinatio senatus, incitamentum Tiberio fuit, quò promptius aduersaretur, his fermè verbis vsus. *Si quantum pauperum est, venire huc, & liberis suis petere pecunias cœperint: singuli numquam exsatiabuntur, Resp. deficiet. nec sanè ideo à maioribus concessum est egredi aliquando relationem, & quod in commune conducat loco sententiæ proferre, vt priuata negotia, res familiares nostras hîc augeamus: cum inuidiâ senatus & principum, siue indulserint largitionem, siue abnuerint. non enim preces sunt istuc, sed efflagitatio intempestiua quidem & improuisa: cùm aliis de rebus conuenerint patres, consurgere, & numero atque ætate liberûm suorum, vrgere modestiam senatus, † eandem vim in me transmittere, ac velut perfringere ærarium: quod si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. dedit tibi Hortale diuus Augustus pecuniam, sed non compellatus, nec eâ lege vt semper daretur. languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus, aut spes; & securi omnes aliena subsidia exspectabunt, sibi ignaui, nobis graues.* Hæc atq; talia, quamquam cum adsensu audita ab his, quibus omnia principum honesta atque inhonesta laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur excepêre. sensitque Tiberius. & cùm paulum reticuisset, Hortalo se respondisse ait: ceterùm si patrib. videretur, daturum liberis eius ducena sestertia singulis, qui sexus virilis essent. egêre alii grates: siluit Hortalus, pauore, an auitæ nobilitatis etiam inter angustias fortunæ retinens. neq; miseratus est posthac Tiberius, quamuis domus Hortensii pudendam ad inopiam dilaberetur.

31

XXXIX Eodem anno, mancipii vnius audacia, ni maturè subuentum foret, discordiis armisque ciuilibus Remp. perculisset. Postumi Agrippæ seruus, nomine Clemens, comperto fine Augusti, pergere in insulam Planasiam, & fraude aut vi raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos, non seruili animo concepit. ausa eius impediuit tarditas onerariæ

nauis.

nauis. atque interim patratâ cæde, ad maiora & magis præcipitia
32 conuerſus, furatur cineres, † vectusque Coſam Ethruriæ promontorium, ignotis locis ſeſe abdit, donec crinem barbamque promitteret. nam ętate & forma haud diſſimili in dominum erat. tum per idoneos & ſecreti eius ſocios, crebreſcit viuere Agrippam, occultis primùm ſermonibus, vt vetita ſolent; mox vago rumore apud imperitiſſimi cuiuſque promptas aures, aut rurſum apud turbidos, eoque noua cupientes. atq; ipſe adire municipia obſcuro diei, neque propalàm aſpici, neque diutius iiſdem locis.
33 ſed quia † veritas, viſu & morâ; falſa, feſtinatione & incertis va-
34 leſcunt, † relinquebat famam, aut præueniebat. XL Vulgabatur interim per Italiam, ſeruatum munere deûm Agrippam, credebatur Romæ. iamque Hoſtiam inuectum multitudo ingens, iam in vrbe clandeſtini cœtus celebrabant; cùm Tiberium anceps cura diſtrahere, vine militum ſeruum ſuum coërceret, an inanem credulitatem tempore ipſo vaneſcere fineret. modò nihil ſpernendum, modò non omnia metuenda, ambiguus pudoris ac metus reputabat. poſtremò dat negotium Salluſtio Criſpo. ille è clientibus duos (quidam milites fuiſſe tradunt) delegit, atq; hortatur, ſimulatâ conſcientiâ adeant, offerant pecuniam, fidem, atque pericula polliceantur. Exſequuntur vt iuſſum erat. dein ſpeculati noctem incuſtoditam, acceptâ idoneâ manu, vinctum clauſo ore in palatium traxêre. percunctanti Tiberio, *Quomodo Agrippa factus eſſet*? reſpondiſſe fertur, *Quomodo tu Cæſar*. Vt ederet ſocios, ſubigi non potuit. nec Tiberius pœnam eius palàm auſus, in ſecretâ palatii parte interfici iuſſit, corpuſque clàm auferri. & quamquam multi è domo principis, equiteſq; ac ſenatores, ſuſtentaſſe opibus, iuuiſſe conſiliis dicerentur, haud quęſitum. XLI Fine anni arcus propter ædem Saturni ob recepta ſigna cum Varo
35 amiſſa, † ductu Germanici, auſpiciis Tiberii: & ędes Fortis fortunæ Tiberim iuxta in hortis, quos Cæſar dictator populo Rom. legauerat: ſacrarium genti Iuliæ, effigieſque diuo Auguſto apud Bouillas, dicantur. C. Cœlio, L. Pomponio COSS. Germanicus Cæſar A. D. VII. Kalendas Iunias triumphauit de Cheruſcis Cattiſq; & Angriuariis, quæq; alię nationes vſq; ad Albim colunt. vecta ſpolia, captiui, ſimulacra montium, fluminum, prœliorum: bellumq;, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. augebat intuentium viſus eximia ipſius ſpecies, curruſque quinque liberis onuſtus. ſed ſuberat occulta formido reputanti-

A. V. C. DCCLXX.

bus, haud prosperum in Druso patre eius fauorem vulgi, auunculum eiusdem Marcellum flagrantibus plebis studiis intra iuuentam ereptum, breues & infaustos populi Romani amores.

XLII. Ceterùm Tiberius, nomine Germanici, trecenos plebi sestertios viritim dedit, seque collegam consulatui eius destinauit. nec ideo sinceræ caritatis fidem adsecutus, amoliri iuuenem specie honoris statuit, struxitque caussas, aut fortè oblatas arripuit. Rex Archelaus quinquagesimum annum Cappadociâ potiebatur, inuisus Tiberio, quòd eum Rhodi agentem, nullo officio coluisset. nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus: quia florente C. Cæsare, missoque ad res Orientis, intuta Tiberii amicitia credebatur. Vt versâ Cęsarum sobole, imperium adeptus est, elicit Archelaum matris litteris, quæ non dissimulatis filii offensionibus, clementiam offerebat, si ad precandum veniret. ille ignarus doli, vel si intelligere crederetur, vim metuens, in vrbem properat: exceptusque immiti à principe, & mox accusatus in senatu; non ob crimina quæ fingebantur, sed angore, simul fessus senio, & quia regibus æqua nedum infima insolita sunt, finem vitæ sponte an fato impleuit. Regnum in prouinciam redactum est, fructibusque eius leuari posse centesimæ vectigal professus Cæsar, ducentesimam in posterum statuit. Per idem tempus Antiocho Comagenorum, Philopatore Cilicum regibus defunctis, turbabantur nationes, plerisque Romanum, aliis regium imperium cupientibus: & prouinciæ Syria atque Iudæa, † fessæ oneribus, deminutionem tributi orabant.

XLIII. Igitur hæc, & de Armenia quæ suprà memoraui, apud patres disseruit, nec posse motum Orientem nisi Germanici sapientiâ componi. Nam suam ætatem vergere, Drusi nondum satis adoleuisse. Tunc decreto patrum, permissæ Germanico prouinciæ, quæ mari diuiduntur, maiusque imperium quoquò adisset, quàm his qui forte aut missu principis obtinerent. Sed Tiberius demouerat Syriâ Creticum Silanum, per adfinitatem connexum Germanico, quia Silani filia Neroni vetustissimo liberorum eius pacta erat: præfeceratque Cn. Pisonem ingenio violentum, & obsequii ignarum, insitâ ferociâ à patre Pisone, qui ciuili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio aduersus Cæsarem iuuit. mox Brutum & Cassium secutus, concesso reditu, petitione honorum abstinuit, donec vltrò ambiretur delatum ab Au-

gusto

Sallust. bell. Catil. de Pisone.

gusto consulatum accipere. sed præter paternos spiritus, vxoris quoque Plancinæ nobilitate & opibus accendebatur. vix Tiberio concedere, liberos eius vt multum infrà despectare: nec dubium habebat, se delectum, qui Syriæ imponeretur, ad spes Germanici coërcendas. credidere quidam, data & à Tiberio occulta mandata, & Plancinam haud dubiè Augusta monuit, muliebri æmulatione Agrippinam insectandi. diuisa namque & discors aula erat, tacitis in Drusum, aut Germanicum studiis. Tiberius, vt proprium & sui sanguinis Drusum fouebat: Germanico, alienatio patrui, amorem apud ceteros auxerat; & quia claritudine materni generis anteibat, auum M. Antonium, auunculum Augustum ferens. contrà Druso proauus eques Rom. Pomponius Atticus, dedecere Claudiorum imagines videbatur. & coniunx Germanici Agrippina, fecunditate ac fama Liuiam vxorem Drusi præcellebat. sed fratres egregiè concordes, & proximorum certaminibus inconcussi. Nec multo pòst Drusus in Illyricum missus est, vt suesceret militiæ, studiaque exercitus pararet; simul iuuenem vrbano luxu lasciuientem melius in castris haberi Tiberius, seque tutiorem rebatur, vtroque filio legiones obtinente. Sed Sueui prætendebantur, auxilium aduersus Cheruscos orantes. nam discessu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis adsuetudine, & tum æmulatione gloriæ, arma in se verterant. vis nationum, virtus ducum in æquo: sed Maroboduum regis nomen inuisum apud populares; Arminium pro libertate bellantem fauor habebat. Igitur non modò Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpsere bellum: sed è regno etiam Marobodui Sueuæ gentes, Semnones ac Langobardi, defecere ad eum. quibus additis præpollebat, ni Inguiomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugisset: non aliam ob caussam, quàm quia fratris filio iuueni, patruus senex parêre dedignabatur. Diriguntur acies pari vtrimque spe, nec vt olim apud Germanos vagis incursibus, aut disiectas per cateruas. quippe longa aduersus nos militia, insueuerant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. At tunc Arminius equo conlustrans cuncta, vt quosq; aduectus erat: *Reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc & tela Romanis direpta, in manibus multorum ostentabat. contrà fugacem Maroboduum appellans, præliorum expertem, Hercyniæ latebris defensum, ac mox per dona & legationes petiuisse fœdus, proditorem patriæ,*

Seneca Phaniss. v. 88.

XLIV

XLV

ſatellitem Cæſaris, haud minus infenſis animis exturbandum, quàm Varum Quinctilium interfecerint. meminiſſent modo tot præliorum, quorum euentu, & ad poſtremum eiectis Romanis, ſatis probatum, penes

XLVI *vtros ſumma belli fuerit.* Neque Maroboduus iactantiâ ſui, aut probris in hoſtem abſtinebat. ſed Inguiomerum tenens, *Illo in corpore decus omne Cheruſcorum, illius conſiliis geſta, quæ proſperè ceciderint, teſtabatur. vecordem Arminium, & rerum neſcium alienam gloriam in ſe trahere: quoniam tres vacuas legiones & ducem fraudis ignarum perfidiâ deceperit: magnâ cum clade Germaniæ, & ignominiâ ſuâ, cùm coniunx, cùm filius eius ſeruitium adhuc tolerent. At ſe duodecim legionibus petitum duce Tiberio, illibatam Germanorum gloriam ſeruauiſſe. mox conditionibus æquis diſceſſum. neque pœnitere quod ipſorum in manu ſit, integrum aduerſus Romanos bellum, an pacem incruentam malint.* His vocibus inſtinctos exercitus, propriæ quoq; cauſſæ ſtimulabant. cùm à Cheruſcis Langobardiſque, pro antiquo decore, aut recenti libertate; & contrà, augendæ dominationi certaretur. Non aliâs maiore mole concurſum, neque ambiguo magis euentu, fuſis vtrimque dextris cornibus. Sperabaturque rurſum pugna, ni Maroboduus caſtra in colles ſubduxiſſet. Id ſignum perculſi fuit: & transfugis paulatim nudatus, in Marcomannos conceſſit, miſitq; legatos ad Tiberium oraturos auxilia. Reſponſum eſt, non iure eum aduerſus Cheruſcos arma Romana inuocare, qui pugnantis in eundem hoſtem Romanos nullâ ope iuuiſ-

XLVII ſet. Miſſus tamen Druſus, vt retulimus, pacis firmator. Eodem anno duodecim celebres Aſiæ vrbes conlapſæ, nocturno motu terræ. quò improuiſior grauiorque peſtis fuit. neque ſolitum in tali caſu effugium ſubueniebat in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur. Sediſſe immenſos montes, viſa in arduo quæ plana fuerint, effulſiſſe inter ruinam ignes memorant. Aſperrima in Sardianos lues, plurimum in eoſdem miſericordiæ traxit. nam centies ſeſtertiûm pollicitus Cæſar: & quantum ærario, aut fiſco pendebant, in quinquennium remiſit. Magnetes à Sipylo, proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Ægeatas, Apollonienſes, quique Moſceni aut Macedones Hyrcani vocantur, & Hierocæſaream, Myrinam, Cymen, Tmolum, leuari idem in tempus tributis, mittique ex ſenatu placuit, qui præſentia ſpectaret, refoueretque. delectus eſt M. Aletus è prætoriis, ne conſulari obtinente Aſiam, æmulatio inter pares, & ex eo impedimentum oriretur.

oriretur. Magnificam in publicum largitionem auxit Cæſar haud minus gratâ liberalitate, quòd bona Æmiliæ Muſæ locupletis inteſtatæ petita in fiſcum, Æmilio Lepido, cuius è domo videbatur;& Patulei diuitis equitis Romani hereditatē (quamquàm ipſe heres in parte legeretur) tradidit M. Seruilio, quem prioribus neq; ſuſpectis tabulis ſcriptū compererat: nobilitatem vtriuſque pecuniâ iuuandam præfatus. Neque hereditatem cuiuſquam adiit, niſi cùm amicitiâ meruiſſet. Ignotos & aliis infenſos, eoq; principē nuncupantes, procul arcebat. Ceterùm vt honeſtam innocentium paupertatem leuauit; ita prodigos & ob flagitia egentes Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium mouit ſenatu, aut ſponte cedere paſſus eſt. Iiſdem temporibus deûm ædes vetuſtate aut igni abolitas, cœptasq; ab Auguſto, dedicauit. Libero Liberæq; & Cereri, iuxta Circum maximum, †quam A. Poſtumius dictator vouerat: eodemque in loco ædem Floræ, ab Lucio & Marco Publiciis ædilibus conſtitutam: & Iano templum, quod apud forum olitorium C. Duillius ſtruxerat, qui primus rem Romanā proſperè mari geſſit, triumphumq; naualem de Pœnis meruit. Spei ædes à Germanico ſacratur: hanc Atilius vouerat eodem bello. Adoleſcebat interea lex maieſtatis. Et Apuleiam Variliam ſororis Auguſti neptem, quia probroſis ſermonibus diuum Auguſtum ac Tiberium, & matrem eius inluſiſſet, Cæſariq; connexa, adulterio teneretur, maieſtatis delator arceſſebat. De adulterio ſatis caueri lege Iuliâ viſum. Maieſtatis crimen diſtingui Cæſar poſtulauit; damnariq; ſi qua de Auguſto inreligioſè dixiſſet. In ſe iacta nolle ad cognitionem vocari. Interrogatus à conſule, quid de his cenſeret, † quæ de matre eius locuta ſecus argueretur, reticuit: dein proximo ſenatus die, illius quoque nomine orauit, ne cui verba in eam quoquo modo habita crimini forent. liberauitq; Apuleiam lege maieſtatis. adulterii grauiorem pœnam deprecatus, vt exemplo maiorum propinquis ſuis vltra ducenteſimum lapidem remoueretur ſuaſit. Adultero Manlio Italiâ atque Africâ interdictum eſt. De prætore in locum Vipſanii Galli, quem mors abſtulerat, ſubrogando, certamen inceſſit. Germanicus atque Druſus (nam etiam tum Romæ erant) Haterium Agrippam propinquum Germanici fouebant: contrà plerique nitebantur, vt numerus liberorum in candidatis præpolleret, quod lex iubebat. lætabatur Tiberius,

Margin: XLVIII (at "Magnificam"); XLIX (at "Iiſdem"); 37 (at "Libero"); L (at "Adoleſcebat"); 38 (at "terrogatus"); LI (at "De prætore").

cùm inter filios eius & leges senatus disceptaret. victa est sine dubio lex: sed neque statim, & paucis suffragiis: quo modo, etiam cùm valerent, leges vincebantur. Eodem anno cœptum in Africâ bellum, duce hostium Tacfarinate. is natione Numida, in castris Romanis auxiliariis stipendia meritus, mox desertor, vagos primùm, & latrociniis suetos ad prædam & raptus congregare; dein more militiæ per vexilla, & turmas componere; postremò non inconditæ turbæ, † sed Musulanorum dux haberi. valida ea gens, & solitudinibus Africæ propinqua, nullo etiam tum vrbium cultu, cepit arma, Maurosq; accolas in bellum traxit. dux & his Mazippa. diuisusq; exercitus: vt Tacfarinas lectos viros, & Romanum in modum armatos castris attineret, † disciplinæ & imperiis suesceret: Mazippa leui cum copiâ, incendia & cædes, & terrorem circumferret. compulerantq; Cinithios, haud spernendam natione͂, in eadem; cùm † Furius Camillus proconsul Africæ, legionem & quod sub signis sociorum, in vnum conductos ad hostem duxit. modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares; sed nihil æquè cauebatur, quàm ne bellũ metu eluderent. spe victoriæ inducti sunt, vt vincerentur. Igitur legio medio, leues cohortes, duæq; alæ in cornibus locantur. nec Tacfarinas pugnam detrectauit. fusi Numidæ, multosq; post annos Furio nomini partum decus militiæ. nam post illum reciperatorem vrbis, filiumq; eius Camillum, penes alias familias imperatoria laus fuerat. Atque hic, quem memorauimus, bellorum expers habebatur. eo pronior Tiberius res gestas apud Senatum celebrauit: & decreuere patres triumphalia insignia. quod Camillo ob modestiam vitæ impune fuit. Sequẽs annus Tiberium tertio, Germanicum iterum consules habuit, sed eum honorem Germanicus iniit apud vrbem Achaiæ Nicopolim, quò venerat per Illyricam oram viso fratre Druso in Dalmatiâ agente, Hadriatici ac mox Ionii maris aduersam nauigationem perpessus. igitur paucos dies insumpsit reficiendę classi, simul sinus Actiacâ victoriâ inclitos, & sacratas ab Augusto manubias, castraq; Antonii cum recordatione maiorum suorum adiit. namque ei, vt memoraui, auunculus Augustus, auus Antonius erant, magnaq; illic imago tristium lætorumque. Hinc ventum Athenas, fœderiq; socię & vetustę vrbis datum, vt vno lictore vteretur. Excepere Græci quæsitissimis honoribus, vetera suorum facta dictaq; præferentes, quò plus dignationis adulatio haberet.

LII (margin, beside "cùm valerent")
39 · 40 · 41 (right margin)
LIII · A.V.C. DCCLXXI. (margin, beside "insignia … Sequẽs annus")

beret. Petitâ inde Eubœâ, tramisit Lesbum, vbi Agrippina nouissimo partu Iuliam edidit. tum extrema Asiæ, Perinthumq; ac Byzantium Thracias vrbes, mox Propontidis angustias, & os Ponticum intrat, cupidine veteres locos, & famâ celebratos noscendi. pariterq; prouincias internis certaminibus, aut magistratuum iniuriis fessas refouebat. atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem, obuii aquilones depulere. † Igitur *alio quæque ibi varietate fortunæ, & nostri origine veneranda, relegit Asiam, appellitque Colophona, vt Clarii Apollinis oraculo vteretur. Non femina illic, vt apud Delphos, sed certis è familiis, & fermè Mileto accitus sacerdos, numerum modò consultantium & nomina audit: tum in specum degressus, haustâ fontis arcani aquâ, ignarus plerumq; litterarum & carminum, edit responsa; versibus compositis super rebus quas quis mente concepit. & ferebatur, Germanico per ambages, vt mos oraculis, maturum exitium cecinisse. At Cn. Piso, quò properantiùs destinata inciperet, ciuitatem Atheniensium turbido incessu exterritam oratione sæuâ increpat: obliquè Germanicũ perstringens, quòd contra decus Romani nominis non Athenienses tot cladibus exstinctos, sed colluuiem illam nationum comitate nimiâ coluisset. hos enim esse Mithradatis aduersus Sullam, Antonii aduersus diuum Augustum socios. etiam vetera obiectabat, quæ in Macedones improsperè, violenter in suos fecissent: offensus vrbi propriâ quoq; irâ; quia Theophilum quendam Aréo iudicio falsi damnatum, precibus suis non concederent. Exin nauigatione celeri per Cycladas, & compendia maris, adsequitur Germanicum apud insulam Rhodum, haud nescium quibus insectationibus petitus foret: sed tantâ mansuetudine agebat, vt cùm orta tempestas raperet in abrupta, possetq; interitus inimici ad casum referri, miserit triremes, quarum subsidio discrimini eximeretur. Neq; tamen mitigatus Piso, & vix diei moram perpessus, linquit Germanicum, præuenitque. & postquam Syriam ac legiones attigit, largitione, ambitu, infimos manipularium iuuando, cùm veteres centuriones, seueros tribunos demoueret, locaq; eorum clientibus suis, vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in vrbibus, vagum ac lasciuientem per agros militem sineret, eò vsque corruptionis prouectus est, vt sermone vulgi, parens legionum haberetur. Nec Plancina se intra decôra feminis tenebat, sed exercitio equitum, decursi-

LIV

* vide Notas.

LV

bus cohortium interesse: in Agrippinam, in Germanicum contumelias iacere: quibusdam etiam bonorum militum ad mala obsequia promptis, quòd haud inuito imperatore ea fieri occul-

LVI tus rumor incedebat. Nota hæc Germanico, sed præuerti ad Armenios instantior cura fuit. † Ambigua gens ea antiquitus, 43 hominum ingeniis, & situ terrarum, quo nostris prouinciis latè prætenta, penitus ad Medos porrigitur; maximisq; imperiis interiecti, & sæpius discordes sunt, aduersus Romanos odio, & in Parthum inuidiâ. Regem illâ tempestate non habebant, amoto Vonone: sed fauor nationis inclinabat in Zenonem Polemonis regis Pontici filium, quòd is prima ab infantia instituta & cultum Armeniorum æmulatus, venatu, epulis, & quæ alia barbari celebrant, proceres plebemq; iuxtà deuinxerat. Igitur Germanicus in vrbe Artaxatâ, adprobantibus nobilibus, circumfusâ multitudine, insigne regium capiti eius imposuit. ceteri venerantes regem, Artaxiam consalutauere; quod illi vocabulum indiderant, ex nomine vrbis. At Cappadoces in formam prouinciȩ redacti, Q. Veranium legatum accepere. & quædam ex regiis tributis deminuta, quò mitius Romanum imperium speraretur. Comagenis Q. Seruæus præponitur, tum primùm ad ius præto-

LVII ris translatis. Cunctaq; socialia prosperè composita, non ideò lætum Germanicum habebant, ob superbiam Pisonis, qui iussus partem legionum ipse, aut per filium in Armeniam ducere, vtrumque neglexerat. Cyrri demum apud hiberna decumæ legionis conuenêre, firmato vultu Piso aduersus metum, Germanicus ne minari crederetur. & erat, vt retuli, clementior. sed amici accendendis offensionibus callidi, intendere vera, adgerere falsa, ipsumq; & Plancinam, & filios variis modis criminari. postremò paucis familiarium adhibitis, sermo cœptus à Cæsare, qualem ira & dissimulatio gignit. Responsum à Pisone precibus contumacibus, † discesseruntq; opertis odiis. post quæ rarus in 44 tribunali Cæsaris Piso; & si quando adsideret, atrox, ac dissentire manifestus. vox quoque eius audita est in conuiuio, cùm apud Regem Nabateorum coronæ aureæ magno pondere Cæsari & Agrippinæ, leues Pisoni & ceteris offerrentur; principis Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari. abiecitque simul coronam, & multa in luxum addidit, quæ Germanico, quamquam a-

LVIII cerba, tolerabantur tamen. Inter quæ ab rege Parthorum Artabano legati venêre. miserat amicitiam ac fœdus memoraturos, & cu-

& cupere renouari dextrâs, daturumq; honori Germanici, vt ripam Euphratis accederet: petere interim, ne Vonones in Syriâ haberetur, † * neu proceres gentiũ propinquis nuntiis ad discordias traheret. Ad ea Germanicus, de societate Romanorum, Parthorumque magnificè: de aduentu regis & cultu sui, cum decore ac modestiâ respondit. Vonones Pompeiopolim Ciliciæ maritimam vrbem amotus est. datum id non modò precibus Artabani, sed contumeliæ Pisonis, cui gratissimus erat ob plurima officia & dona, quibus Plancinam deuinxerat. M. Silano, L. Norbano Coss. † Germanicus * Ægyptum proficiscitur, cognoscendæ antiquitatis. sed cura prouinciæ prætendebatur. leuauitque apertis horreis pretia frugum: multaq; in vulgus grata vsurpauit, sine milite incedere, pedibus intectis, & pari cum Græcis amictu, P. Scipionis æmulatione; quem eadem factitauisse apud Siciliam, quamuis flagrante adhuc Pœnorum bello, accepimus. Tiberius cultu, habituque eius lenibus verbis perstricto, acerrimè increpuit, quòd contra instituta Augusti, non sponte principis, Alexandriam introisset. nam Augustus, inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus aut equitibus Romanis illustribus, seposuit Ægyptum: ne fame vrgeret Italiam, quisquis eam prouinciam, claustraque terræ ac maris, quamuis leui præsidio aduersùm ingentes exercitus insedisset. Sed Germanicus, nondum comperto profectionem eam incusari, Nilo subuehebatur, orsus opido à Canopo. Condidere id Spartani, ob sepultum illic rectorem nauis Canopum: qua tempestate Menelaus Greciam repetens, † diuersum ad mare terramq; Libyam * delatus. Inde proximum amnis os dicatum Herculi, quem indigenæ ortum apud se & antiquissimum perhibent, eosque qui postea pari virtute fuerint, in cognomentum eius adscitos. Mox visit veterum Thebarum magna vestigia. & manebant structis molibus litteræ Aegyptiæ, priorem opulentiam complexæ: iussusq; è senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat habitasse quondam septingenta millia ætate militari: atque eo cum exercitu regem Rhamsen Libyâ, Aethiopiâ, Medisq; & Persis, & Bactriano, ac Scythiâ potitum, quasque terras Suri Armeniiq; & contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum, hinc Lycium ad mare imperio tenuisse. legebantur & indicta gentibus tributa, pondus argenti & auri, numerus armorum equorumque, & dona templis

[Margin: 45, 46, 47; * neis; LIX; * in Aeg.; A. V. C. DCCLXXII; LX; * delatus est. Inde]

ebur, atq; odores, quasque copias frumenti & omnium vtensilium quæq; natio penderet, haud minus magnifica, quàm nunc vi Parthorum, aut potentiâ Romanâ iubentur. LXI Ceterùm Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum, quorum præcipua fuere Memnonis saxea effigies, vbi radiis solis icta est vocalem sonum reddens: disiectasque inter & vix peruias arenas, instar montium eductæ Pyramides, certamine & opibus regum: lacusque effossa humo, superfluentis Nili receptacula: atque alibi angustiæ, & profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis. Exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii; quod nunc rubrũ ad mare patescit. LXII Dum ea æstas Germanico plures per prouincias transigitur, haud leue decus Drusus quæsiuit, inliciens Germanos ad discordias, vtque fracto iam Maroboduo vsq; in exitium insisteretur. Erat inter Gotones nobilis iuuenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, & tunc dubiis rebus eius, vltionem ausus. Is validâ manu fines Marcomannorum ingreditur, corruptisq; primoribus ad societatem, inrumpit regiam, castellumq; iuxtà situm. veteres illic Sueuorum prædæ, & nostris è prouinciis lixæ, ac negotiatores reperti, quos ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremùm obliuio patriæ, suis quemq; ab sedibus hostilem in agrum transtulit. LXIII Maroboduo vndiq; deserto, non aliud subsidium quàm misericordia Cæsaris fuit. transgressus Danubium, quà Noricam prouinciam præfluit, scripsit Tiberio, non vt profugus aut supplex, sed ex memoriâ prioris fortunæ: nam multis nationibus clarissimũ quondam regem ad se vocantibus, Romanam amicitiam prætulisse. responsum à Cæsare, tutam ei honoratamq; sedem in Italiâ fore, si maneret: †sin rebus eius aliud conduceret, abiturum fide quâ venisset. 48 ceterùm apud senatum disseruit, non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum, aut Antiochum, populo Romano perinde metuendos fuisse. Exstat oratio quâ magnitudinem viri, violentiam subiectarum ei gentium, & quàm propinquus Italiæ hostis, suaq; in destruendo eo consilia extulit. Et Maroboduus quidem Rauennæ habitus; † * si quando insolescerent Sueui, quasi rediturus in regnum ostentabatur. 49 sed non excessit Italiâ per duodeuiginti annos; consenuitq; multum imminutâ claritate, ob nimiam viuendi cupidinem. Idem Catualdæ casus, neque aliud perfugium. pulsus haud multo pòst Hermundurorum opibus, & Vibilio duce;

rece-

i.e. [illegible] * ac si l. [illegible]

receptusq; , forum Iulium Narbonensis Galliæ coloniam mittitur. Barbari vtrumque comitati, ne quietas prouincias immixti turbarent, Danubium vltra inter flumina Marum & Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum. Simul nuntiato regem Artaxiam Armeniis à Germanico datum, decreuere patres, vt Germanicus atque Drusus ouantes vrbem introirent. structi & arcus circum latera templi Martis Vltoris, cum effigie Cæsarum: lætiore Tiberio, quia pacem sapientia firmauerat, quàm si bellum per acies confecisset. Igitur Rhescuporim quoq; Thraciæ regem astu adgreditur. omnem eam nationem Rhœmetalces tenuerat. quo defuncto, Augustus partem Thracum Rhescuporidi fratri eius, partem filio Cotyi permisit. In eâ diuisione arua, & vrbes, & vicina Græcis, Cotyi: quod incultum, ferox, adnexum hostibus Rhescuporidi cessit. ipsorumque regum ingenia, illi mite, & amœnum; huic atrox, auidum, & societatis impatiens erat. † Sed primò subdola concordia egêre. mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data, & resistenti vim facere; cunctanter sub Augusto, quem auctorem vtriusq; regni, si sperneretur, vindicem metuebat. enimuerò auditâ mutatione principis, immittere latronũ globos, exscindere castella, causas bello. Nihil æquè Tiberium anxium habebat, quàm ne composita turbarentur. deligit centurionem qui nuntiaret regibus, ne armis disceptarent. statimq; à Cotye dimissa sunt, quæ parauerat, auxilia. Rhescuporis fictâ modestiâ postulat, eundem in locum coiretur, posse de controuersiis colloquio transigi. nec diu dubitatum de tempore, loco, dein conditionibus: cùm alter facilitate, alter fraude cuncta inter se concederent, acciperentq;. Rhescuporis † sanciendo, vt dictitabat, fœderi, † conuiuium adiicit; tractaq; in multam noctem lætitiâ, per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn, & postquam dolum intellexerat, sacra regni, eiusdem familiæ deos, & hospitalis mensas obtestantem, catenis onerat. Thraciaque omni potitus, scripsit ad Tiberium, structas sibi insidias, præuentum insidiatorem: simul bellum aduersus Bastarnas, Scythasque prætendens, nouis peditum & equitum copiis sese firmabat. Molliter rescriptum, si fraus abesset, posse eum innocentiæ fidere: ceterùm neque se, neque senatum, nisi cognitâ caussâ, ius & iniuriam discreturos. proinde tradito Cotye veniret, transferretque inuidiam criminis. *Eas litteras* Latinius Pandus proprætor Mœsiæ, cum militibus

Margin: LXIV — LXV — LXVI — 50 — 51 — 52

Handwritten margin note: Sallust. bell. Jugurth. de Jugurtha, haec eadem fere.

quis Cotys traderetur, in Thraciam misit. Rhescuporis inter metum & iram cunctatus, maluit patrati, quàm incœpti facinoris reus esse: occidi Cotyn iubet, mortemq; sponte sumptam ementitur. Nec tamen Cæsar placitas semel artes mutauit, sed defuncto Pando, quẽ sibi infensum Rhescuporis arguebat, † Pomponium Flaccum veterem * stipendiis, & artâ cum rege amicitiâ, eoq; accommodatiorem ad fallendum, ób id maximè Mœsiæ præfecit. [53]

* stipendii

LXVII Flaccus in Thraciam transgressus, per ingentia promissa, quamuis ambiguum & scelera sua reputantem, perpulit, vt præsidia Romana intraret. circundata hinc regi specie honoris valida manus, tribuniq; , & centuriones, monendo, suadendo, †& quanto longiùs abscedebatur apertiore custodiâ, postremò gnarum necessitatis in vrbem traxere. Accusatus in senatu ab vxore Cotyis, damnatur, vt procul regno teneretur. Thracia in Rhœmetalcen filium, quem paternis consiliis aduersatum constabat, inque liberos Cotyis diuiditur. iisq; nondum adultis Trebellienus Rufus præturâ functus datur, qui regnum interim tractaret, exemplo, quo maiores Marcum Lepidum Ptolemæi liberis tutorem, in Aegyptum miserant, Rhescuporis Alexandriam deuectus, atq; illic fugam tentans, an ficto crimine, interficitur. [54]

LXVIII Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoraui, corruptis custodibus effugere ad Armenios, inde in Albanos Heniochosque, & consanguineum sibi regem Scytharum, conatus est, specie venandi. omissis maritimis locis, auia saltuum petiit, mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cuius pontes accolæ ruperant auditâ regis fugâ. neque vado penetrari poterat. Igitur in ripâ fluminis, à Vibio Frontone præfecto equitum vincitur. mox Remmius Euocatus priori custodiæ regis adpositus, quasi per iram gladio eum transfigit. vnde maior fides, conscientiâ sceleris, & metu indicii, mortem Vononi inlatam.

LXIX At Germanicus Aegypto remeans, cuncta quæ apud legiones aut vrbes iusserat, abolita, vel in contrarium versa cognoscit. hinc graues in Pisonem contumeliæ, nec minus acerba quæ ab illo in Cæsarem tentabantur. Dein Piso abire Suriâ statuit, mox aduersâ Germanici valetudine detentus, vbi recreatum accepit, votaque pro incolumitate soluebantur, admotas hostias, sacrificalem apparatum, festam Antiochiensium plebem, per lictores proturbat. Tum Seleuciam digreditur, opperiens ægritudinem, quæ

rursum

rursum Germanico acciderat. sæuam vim morbi augebat per-
55 suasio veneni à Pisone accepti: & † repperiebantur solo ac pari-
etibus erutæ humanorum corporum reliquiæ carmina,& deuo-
tiones, & nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, se-
miusti cineres, ac tabe obliti, aliaq; maleficia, quîs creditur ani-
mas numinibus infernis sacrari. simul missi à Pisone incusaban-
tur, vt valetudinis aduersa rimantes. Ea Germanico haud minus LXX
irâ, quàm per metum accepta; si limen obsideretur, si effunden-
dus spiritus sub oculis inimicorum foret: quid deinde miserrimę
coniugi, quid infantibus liberis euenturum? lenta videri venefi-
cia: festinare & vrgere vt prouinciam, vt legiones solus habeat:
sed non vsque eò defectum Germanicum, neque præmia cædis
apud interfectorem mansura. componit epistolas, quîs amiciti-
am ei renuntiabat. Addunt pleriq; iussum prouinciâ decedere.
nec Piso moratus vltrà, nauis soluit, moderabaturque cursui,
quò propiùs regrederetur, si mors Germanici Suriam aperuisset.
Cæsar paulisper ad spem erectus, dein fesso corpore, vbi finis ad- LXXI
erat, adsistentes amicos in hunc modum alloquitur. *Si fato conce-
derem, iustus mihi dolor etiam aduersus deos esset, quòd me parentibus, li-
beris, patriæ, intra iuuentam præmaturo exitu raperent, nunc scelere Piso-
nis & Plancinæ interceptus, vltimas preces pectoribus vestris relinquo,
referatis patri ac fratri, quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus insidiis
circumuentus, miserrimam vitam pessimâ morte finierim. Si quos spes
meæ, si quos propinquus sanguis, etiam quos inuidia erga viuentem moue-
bat; inlacrymabunt, quondam florentem, & tot bellorum superstitem,
56 † muliebri fraude cecidisse. Erit vobis locus querendi apud senatum, inuo-
candi leges. Non hoc præcipuum amicorum munus est, prosequi defunctum
ignauo questu: sed quæ voluerit meminisse, quæ mandauerit exsequi. fle-
bunt Germanicum etiam ignoti; vindicabitis vos, si me potius quàm for-
tunam meam fouebatis. Ostendite populo Romano diui Augusti neptem,
eandemq; coniugem meam: numerate sex liberos. Misericordia cum ac-
cusantibus erit. fingentibusq; scelesta mandata, aut non credent homines,
aut non ignoscent.* Iurauere amici, dextram morientis contingen-
tes, spiritum ante quàm vltionem amissuros. Tum ad vxorem LXXII
versus, per memoriam sui, per communes liberos orauit, exue-
ret ferociam, sæuienti fortunæ submitteret animum, neu regres-
sa in vrbem æmulatione potentiæ, validiores inritaret. Hæc pa-
làm, & alia secretò, per quæ ostendere credebatur metum ex Ti-
berio. Neque multo pòst exstinguitur, ingenti luctu prouinciæ

& circumiacentium populorum. Indoluere exteræ nationes regesque. tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes: visuque & auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem & grauitatem summæ fortunæ retineret, inuidiam & adrogantiam effugerat. Funus sine imaginibus & pompâ, per laudes, & memoriam virtutum eius celebre fuit. Et erant qui formam, ætatem, genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis adæquarent. Nam vtrumque corpore decoro, genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum insidiis externas inter gentes occidisse. sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, vno matrimonio, certis liberis egisse: neque minus prœliatorem, etiam si temeritas abfuerit, præpeditusque sit perculsas tot victoriis Germanias seruitio premere. quòd si solus arbiter rerum, si iure & nomine regio fuisset, tantò promptiùs adsecuturum gloriam militiæ, quantum clementiâ, temperantiâ, ceteris bonis artibus præstitisset. Corpus antequàm cremaretur, nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturæ destinabatur. Prætuleritne veneficii signa, parum constitit. nam vt quis misericordia in Germanicum, & præsumpta suspicione, aut fauore in Pisonem pronior, diuersi interpretabantur. Consultatum inde inter legatos, quique alii senatorum aderant, quis nam Suriæ præficeretur. & ceteris modicè nisis, inter Vibium Marsum, & Cn. Sentium diu quæsitum. dein Marsus seniori, & acrius tendenti Sentio concessit. Isque infamem veneficiis eâ in prouinciâ, & Plancinæ percaram nomine Martinam in vrbem misit, postulantibus Vitellio ac Veranio, ceterisque qui crimina & accusationem tamquam aduersus receptos iam reos instruebant. At Agrippina, quamquam defessa luctu, & corpore ægro, omnium tamen quæ vltionem morarentur intolerans, ascendit classem cum cineribus Germanici, & liberis, miserantibus cunctis, quòd femina nobilitate princeps, pulcherrimo modò matrimonio inter venerantes gratantisque aspici solita, tunc feralis reliquias sinu ferret, incerta vltionis, anxia sui, & infelici fecunditate fortunæ totiens obnoxia. Pisonem interim apud Coum insulam nuntius adsequitur, excessisse Germanicum. Quo intemperanter accepto, cædit victimas, adit templa: neque ipse gaudium moderans, & magis insolescente Plancina, quæ luctum amissæ sororis, tum primùm læto cultu mutauit. Adfluebant

(Marginal section numbers: LXXIII, LXXIV, LXXV, LXXVI)

fluebant centuriones, monebantque prompta illi legionum studia, repeteret prouinciam non iure ablatam, & vacuam. Igitur quid agendum consultanti, M. Piso filius properandum in vrbem censebat: nihil adhuc inexpiabile admissum, neque suspiciones imbecillas aut inania famę pertimescenda. discordiam erga Germanicum odio fortasse dignam, non pœnâ: & ademptione prouinciæ, satisfactum inimicis. Quòd si regrederetur, obsistente Sentio, ciuile bellum incipi; nec duraturos in partibus centuriones militesque, apud quos recens imperatoris sui memoria, & penitus infixus in Cæsares amor præualeret. Contrà Domitius Celer ex intimâ eius amicitiâ disseruit, *Vtendum euentu. Pisonem, non Sentium, Suriæ præpositum. Huic fasces & ius prætoris, huic legiones datas. si quid hostile ingruat, † quàm iustius arma oppositurum, qui legati auctoritatem, & propria mandata acceperit? Relinquendum etiam rumoribus tempus, quo senescant. plerumq. innocentes, recenti inuidiæ impares. At si teneat exercitum, augeat vires; multa quæ prouideri non possint, fortuitò in melius casura. An festinamus cum Germanici cineribus adpellere, vt te inauditum & indefensum planctus Agrippinæ, ac vulgus imperitum, primo rumore rapiant? Est tibi Augustæ conscientia, est Cæsaris fauor, sed in occulto: & periisse Germanicum nulli iactantiùs mærent, quàm qui maximè lætantur.* Haud magnâ mole Piso promptus ferocibus in sententiam trahitur, missisque ad Tiberium epistolis, incusat Germanicum luxus & superbiæ: seque pulsum, vt locus rebus nouis patefieret. curam exercitus, eâdem fide qua tenuerit, repetiuisse. Simul Domitium impositum triremi vitare litorum oram, præterque insulas lato mari pergere in Suriam iubet. concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas, traiectisque in continentem nauibus, vexillum tironum in Suriam euntium intercipit. Regulis Cilicum vt se auxiliis iuuarent scribit; haud ignauo ad ministeria belli iuuene Pisone, quamquam suscipiendum bellum abnuisset. Igitur oram Lyciæ ac Pamphyliæ prælegentes, obuiis nauibus, quæ Agrippinam vehebant, vtrimque infensi, arma primò expediere. dein mutuâ formidine, non vltra iurgium processum est. Marsusque Vibius nuntiauit Pisoni, Romam ad dicendam caussam veniret. Ille eludens respondit, adfuturum vbi prætor qui de veneficiis quæreret, † reo atque accusatoribus diem prædixisset. Interim Domitius Laodiceam vrbem Suriæ adpulsus, cùm hiberna sextæ

LXXVII

57

LXXVIII

LXXIX

58

legionis peteret, quòd eam maximè nouis consiliis idoneam rebatur, à Pacuuio legato præuenitur. Id Sentius Pisoni per litteras aperit, monetque ne castra corruptoribus, ne prouinciam bello tentet. quosq; Germanici memores, aut inimicis eius aduersos cognouerat, contrahit, magnitudinem imperatoris identidem ingerens, & Rempublicam armis peti: ducitque validam

Supra l.1.c.38.

LXXX manum, & prœlio paratam. Nec Piso, quamquam cœpta secus cadebant, omisit tutissima è præsentibus. sed † castellum Ciliciæ munitum admodum, cui nomen Celendris, occupat. Nam admixtis desertoribus, & tirone nuper intercepto, suisque & Plancinæ seruitiis, auxilia Cilicum quæ reguli miserant, in numerum legionis composuerat. *Cæsarisq́; se legatum*, testabatur, *prouinciâ quam is dedisset arceri, non à legionibus (earum quippe accitu venire) sed à Sentio, priuatum odium falsis criminibus tegente. consisterent in acie, non pugnaturis militibus, vbi Pisonem ab ipsis parentem quondam appellatum; si iure ageretur, potiorem; si armis, non inualidum, vidissent.* Tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo & derupto. nam cetera mari cinguntur. Contrà veterani, ordinibus ac subsidiis instructi. † hinc militum, inde locorum asperitas. sed non animus, non spes, ne tela quidem nisi agrestia ad subitum vsum properata. vt venere in manus, non vltra dubitatum, quàm dum Romanæ cohortes in æquum eniterentur.

59

60

LXXXI vertunt terga Cilices, seque castello claudunt. Interim Piso classem haud procul opperientem oppugnare frustra tentauit: regressusque, & pro muris modò semet adflictando, modò singulos nomine ciens, præmiis vocans, seditionem cœptabat: adeoque commouerat, vt signifer legionis sextæ signum ad eum transtulerit. Tum Sentius occanere cornua tubásque, & peti aggerem, erigi scalas iussit, ac promptissimum quemque succedere: alios tormentis hastas, saxa, & faces ingerere. Tandem victâ pertinaciâ Piso orauit, vti traditis armis maneret in castello, dum Cæsar cui Syriam permitteret, consulitur. Non receptæ conditiones. nec aliud quàm naues & tutum in vrbem iter con-

Flor. l.1.c.3. Nepos in Datame.

LXXXII cessum est. At Romæ postquàm Germanici valetudo percrebuit, cunctaque vt ex longinquo aucta in deterius adferebantur: dolor, ira, & erumpebant questus. Ideò nimirum in extremas terras relegatum: ideo Pisoni permissam prouinciam: hoc egisse secretos Augustæ cum Plancinâ sermones: vera prorsus de Druso seniores locutos, displicere regnantibus ciuilia filio-

rum

rum ingenia: neque ob aliud interceptos, quàm quia populum Romanum æquo iure complecti redditâ libertate agitauerint. Hos vulgi sermones audita mors adeò incendit, vt ante edictum magistratuum, ante senatusconsultum, sumpto iustitio desererentur fora, clauderentur domus, passim silentia & gemitus, nihil compositum in ostentationem. Et quamquam neque insignibus lugentium abstinerent, altiùs animis mærebant. Fortè negotiatores viuente adhuc Germanico Syriâ egressi, lætiora de valetudine eius attulere. statim credita, statim vulgata sunt. vt quisque obuius, quamuis leuiter audita, in alios, atque illi in plures cumulata gaudio transferunt. cursant per vrbem, moliuntur templorum fores. iuuit credulitatem nox, & promptior inter tenebras adfirmatio. Nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio vanescerent. Et populus quasi rursum ereptum acrius doluit. Honores vt quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti decretique. vt nomen eius Saliari carmine caneretur; sedes curules sacerdotum Augustalium locis, superque eas querceæ coronæ statuerentur; ludos Circenses eburna effigies præiret; nève quis flamen aut augur in locum Germanici, nisi gentis Iuliæ, crearetur. Arcus LXXXIII additi Romæ, & apud ripam Rheni, & in monte Syriæ Amano, cum inscriptione rerum gestarum, ac mortem ob Remp. obiisse: sepulchrum Antiochiæ vbi crematus: tribunal Epidaphnæ, quo in loco vitam finierat. Statuarum locorúmve in quîs coleretur, haud facilè quis numerum inierit. cùm censeretur clypeus, auro & magnitudine insignis, inter auctores eloquentiæ; adseruit Tiberius, solitum paremque ceteris dicaturum. neque enim eloquentiam fortunâ discerni, & satis inlustre, si veteres inter scriptores haberetur. Equester ordo cuneum Germanici appellauit, qui Iuniorum dicebatur; instituitque vti turmæ Idibus Iuliis imaginem eius sequerentur. pleraque manent, quædam statim omissa sunt, aut vetustas oblitterauit. Ceterum recenti adhuc mæstitiâ, soror Germanici Liuia, nupta LXXXIV Druso, duos virilis sexus simul enixa est. quod rarum lætumque etiam modicis penatibus, tanto gaudio Principem adfecit, vt non temperauerit, quin iactaret apud patres, nulli antè Romanorum eiusdem fastigii viro geminam stirpem editam. nam cuncta etiam fortuita ad gloriam vertebat. Sed populo tali in tempore id quoque dolorem tulit. tamquam auctus liberis Drusus, do-

LXXXV. mum Germanici magis vrgeret. Eodem anno grauibus senatus decretis libido feminarum coërcita, cautumq; ne quæstum corpore faceret, cui auus, aut pater, aut maritus Eques Rom. fuisset. nam Vistilia prætoria familiâ genita, licentiam stupri apud ædiles vulgauerat: more inter veteres recepto, qui satis pœnarum aduersum impudicas in ipsâ professione flagitii credebant. † exactum & à Titidio Labeone Vistiliæ marito, cur in vxore delicti manifestâ vltionem legis omisisset? atque illo prætendente sexaginta dies ad consultandum datos, nec dum præteriisse, satis visum de Vistiliâ statuere. eaque in insulam Seriphon abdita est. Actum & de sacris Ægyptiis Iudaicisque pellendis. factumque patrum consultum, vt quattuor millia libertini generis eâ superstitione infecta, quîs idonea ætas, in insulam Sardiniam veherentur, coërcendis illic latrociniis, † & si ob grauitatem cæli interiissent, vile damnum: ceteri cederent Italiâ, nisi certam ante diem profanos ritus exuissent. 61 62

LXXXVI. Post quæ retulit Cæsar, capiendam virginem in locum Occiæ, quæ septem & quinquaginta per annos summâ sanctimoniâ Vestalibus sacris præsederat: egitque grates Fonteio Agrippæ, & Domitio Pollioni, quòd offerendo filias, de officio in Remp. certarent. prælata est Pollionis filia, non ob aliud, quàm quòd mater eius in eodem coniugio manebat. Nam Agrippa dissidio domum imminuerat. & Cæsar quamuis posthabitam, decies sestertii dote solatus est.

LXXXVII. Sæuitiam annonæ incusante plebe, statuit frumento pretium quod emptor penderet, binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios. Neque tamen ob ea parentis patriæ delatum & antea vocabulum adsumpsit, † acerbeque increpuit eos, qui diuinas occupationes, ipsumque dominum dixerant. vnde angusta & lubrica oratio, sub principe, qui libertatem metuebat, adulationem oderat. 63

LXXXVIII. Reperio apud scriptores senatoresque eorundem temporum, Adgandestrii principis Cattorum lectas in senatu litteras, quibus mortem Arminii promittebat, si patrandæ neci venenum mitteretur: responsumque esse, non fraude neque occultis, sed palàm & armatum populum Romanum hostes suos vlcisci. quâ gloriâ æquabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant, prodiderantque. Ceterùm Arminius, abscedentibus Romanis & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium aduersam habuit: petitusque armis, cùm variâ for-

tunâ

xunâ certaret, dolo propinquorum cecidit, liberator haud dubiè Germaniæ, & qui non primordia populi Rom. sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: prœliis ambiguus, bello non victus. septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ expleuit: caniturque adhuc barbaras apud gentes, Græcorum annalibus ignotus, qui sua tantùm mirantur: Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI ANNALIVM LIBER III.

M. Valerio & M. Aurelio Coss.
Tiberio Imp. IIII. & Druso Nerone II. Coss.
C. Sulpicio & D. Haterio Coss.

1 NIHIL intermissâ nauigatione hiberni maris Agrippina Corcyram insulam aduehitur, litora Calabriæ contra sitam. Illic paucos dies componendo animo insumit, violenta luctu, & nescia tolerandi. Interim aduentu eius audito, intimus quisq; amicorum, & pleriq; militares, vt quiq; sub Germanico stipendia fecerant, multiq; etiam ignoti vicinis è municipiis, pars officium in principem rati, plures illos secuti, ruere ad opidum Brundisium; quod nauiganti celerrimum, fidelissimumq; adpulsu erat. Atque vbi primùm ex alto visa classis, complentur non modò portus & proxima maris, sed mœnia ac tecta, quaq; longissimè prospectari poterat, mærentium turbâ, ac rogitantium inter se, silentióne an voce aliquâ egredientem exciperent. neque satis constabat quid pro tempore foret: cùm classis paulatim successit, non alacri vt adsolet remigio, sed cunctis ad tristitiam compositis. Postquam duobus cum liberis feralem vrnam tenens egressa naui, defixit oculos; idem omnium gemitus, neque discerneres, proximos, alienos, virorum, feminarúmve planctus: nisi quòd comitatum Agrippinæ longo mærore fessum, obuii & recentes in

II dolore anteibant. Miserat duas prætorias cohortes Cæsar, addito vt magistratus Calabriæ, Apulique, & Campani, suprema erga memoriam filii sui munera fungerentur. Igitur tribunorum, centurionumque humeris cineres portabantur: præ-

præcedebant incompta ſigna, verſi faſces: atque vbi colonias tranſgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, veſtem, odores, aliaq; funerũ ſolennia cremabant. etiam quorum diuerſa opida, tamen obuii, & victimas atque aras Diis Manibus ſtatuentes, lacrymis & conclamationibus dolorem teſtabantur. Druſus Terracinam progreſſus eſt, cum Claudio fratre, liberiſq; Germanici, qui in vrbe fuerant. Conſules, M. Valerius & M. Aurelius (iam enim magiſtratum occœperant) & ſenatus, ac magna pars populi viam compleuere: diſiecti, & vt cuique libitum flentes. aberat quippe adulatio, gnaris omnibus lætam Tiberio Germanici mortem malè diſſimulari. Tiberius atque Auguſta publico abſtinuere, inferius maieſtate ſuâ rati ſi palàm lamentarentur; an ne omnium oculis vultum eorum ſcrutantibus, falſi intelligerentur. Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurnâ actorum ſcripturâ, reperio vllo inſigni officio functam; cùm ſuper Agrippinam, & Druſum, & Claudium, ceteri quoq; conſanguinei nominatim perſcripti ſint: ſeu valetudine præpediebatur, ſeu victus luctu animus, magnitudinem mali perferre viſu non tolerauit. facilius crediderim, Tiberio & Auguſtâ, qui domo non excedebant, cohibitam: vt par mæror, & matris exemplo, auia quoque & patruus attineri viderentur.

A. V. C. DCCLXXIII

III

Dies quo reliquiæ tumulo Auguſti inferebantur, † modò per ſilentium vaſtum, modò ploratibus inquies: plena vrbis itinera, conlucentes per campum Martis faces. illic miles cum armis, ſine inſignibus magiſtratus, populus per tribus, concidiſſe Remp. nihil ſpei reliquum clamitabant: promptius apertiuſq;, quàm vt meminiſſe imperitantium crederes. Nihil tamen Tiberium magis penetrauit, quàm ſtudia hominum accenſa in Agrippinam; cùm decus patriæ, ſolum Auguſti ſanguinem, vnicum antiquitatis ſpecimen appellarent, verſiq; ad cælum ac deos, integram illi ſubolem, ac ſuperſtitem iniquorum precarentur.

IV

vastus Gron: lib: 1. obs: c. 2.

V

Fuere qui publici funeris pompam requirerent, compararentque quæ in Druſum patrem Germanici honora & magnifica Auguſtus feciſſet. ipſum quippe aſpertimo hiemis, Ticinum vſque progreſſum, neque abſcedentem à corpore ſimul vrbem intrauiſſe: circumfuſas lecto Claudiorum Iuliorumq; imagines, defletum in foro, laudatum pro roſtris, cuncta à maioribus reperta, aut quæ poſteri inuenerint cumulata. At Germanico ne ſolitos quidem, & cuicumq; nobili debitos honores, contigiſſe. ſanè corpus ob

longinquitatem itinerum externis terris quoquo modo crematum: sed tanto plura decora mox tribui par fuisse, quanto prima fors negauisset: non fratrem nisi vnius diei viâ, non patruum saltem portâ tenus obuium. vbi illa veterum instituta? præpositam thoro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, & laudationes & lacrymas, † vel doloris imitamenta? Gnarum id Tiberio fuit. vtq; premeret vulgi sermones, monuit edicto, *Multos inlustrium Romanorum ob Remp. obiisse, neminem tam flagranti desiderio celebratum. idq; & sibi & cunctis egregium, si modus adiiceretur. † non enim eadem decora principibus viris, & imperatori populo, quæ modicis domibus, aut ciuitatibus. conuenisse recenti dolore luctum, & ex mærore solatia. sed referendum iam animũ ad firmitudinem, vt quondam diuus Iulius amissâ vnicâ filiâ, vt diuus Augustus ereptis nepotibus, abstruserint tristitiam. Nil opus vetustioribus exemplis: quotiens populus Romanus clades exercituum, interitum ducum, funditus amissas nobiles familias constanter tulerit. Principes mortales, Remp. æternam esse. proin repeterent solennia: & quia ludorum Megalensium spectaculum suberat, etiam voluptates resumerent.* Tum exuto iustitio, reditum ad munia: & Drusus Illyricos ad exercitus profectus est, erectis omniũ animis petendæ è Pisone vltionis: & crebro questu, quòd vagus interim per amœna Asiæ atq; Achaiæ, adroganti & subdolâ morâ, scelerum probationes subuerteret. Nam vulgatum erat missam, vt dixi, à Cn. Sentio famosam veneficiis Martinam, subitâ morte Brundisii exstinctam, venenumq; nodo crinium eius occultatum, nec vlla in corpore signa sumpti exitii reperta. At Piso præmisso in vrbem filio, datisq; mandatis, per quæ principem molliret, ad Drusum pergit; quem haud fratris interitu trucem, quàm remoto æmulo æquiorem sibi sperabat. Tiberius quo integrum iudicium ostentaret, exceptum comiter iuuenem, † suetâ erga filios familiarum nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, si vera forent quę iacerentur, præcipuum in dolore suum locum respondit: sed malle falsa & inania, nec cuiquam mortem Germanici exitiosam esse. Hæc palàm, & vitato omni secreto: neque dubitabantur † præscripta ei à Tiberio, cùm incallidus alioqui & facilis iuuentâ, senilibus tùm artibus vteretur. Piso Dalmatico mari tramisso, relictisq; apud Anconam nauibus, per Picenum, ac mox Flaminiam viam, adsequitur legionem, quæ è Pannoniâ in vrbem, dein præsidio Africæ ducebatur. eaque res agitata rumoribus, vt in agmine atque itinere crebrò se militibus ostentauisset.

6 uisset. † ab Narniâ, vitandę suspicionis, an quia pauidis consilia in incerto sunt, Nare ac mox Tiberi deuectus, auxit vulgi iras, quia nauem tumulo Cæsarum adpulerat; dieq; , & ripâ frequenti, magno clientium agmine ipse, feminarum comitatu Plancina, 7 & vultu alacres incessêre. Fuit inter irritamẽta inuidiæ † domus foro imminens, festo ornatu, conuiuiumq; & epulæ, & celebritate loci nihil occultum. Posterâ die, Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulauit. contrà Vitellius, Veranius, ceterique Germanicum comitati tendebant, nullas esse partes Trioni, neque se accusatores, sed rerum indices & testes, mandata Germanici perlaturos. Ille dimissâ eius caussæ delatione, vt priorem vitam accusaret obtinuit: petitumq; est à principe, cognitionem exciperet. quod ne reus quidem abnuebat, studia populi & patrum metuens. contrà, Tiberium spernendis rumoribus validũ, & conscientiæ matris innexum esse: veraq; aut in deterius credita, iudice ab vno facilius discerni: odium & inuidiam apud multos valere. Haud fallebat Tiberium moles cognitionis, quaq; ipse famâ distraheretur. Igitur paucis familiarium adhibitis, minas accusantium, & hinc preces audit, integramq; caussam ad senatum remittit. Atque interim Drusus rediens Illyrico, quamquam patres censuissent, ob receptum Maroboduũ, & res priore æstate gestas, vt ouans iniret, prolato honore vrbem intrauit.

X

XI

8 † Post quæ reo T. Arruntium, Fulcinium, Asinium Gallum, Æserninum, Marcellum, Sex. Pompeium patronos petenti, iisq; diuersa excusantibus, M. Lepidus, & L. Piso, & Liueneius Regulus adfuere, arrectâ omni ciuitate, quanta fides amicis Germa-9 nici, quæ fiducia reo, † satin' cohiberet ac premeret sensus suos 10 Tiberius, an promeret: † is haud aliàs intentior: populus plus sibi in principem occultæ vocis, aut suspicacis silentii permisit. Die senatus, Cæsar orationem habuit meditato temperamento.

XII

Patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, adiutorémque Germanico datum à se auctore senatu, rebus apud Orientem administrandis. illic contumaciâ & certaminibus asperasset iuuenem, exituq; eius lætatus esset, an scelere exstinxisset, integris animis diiudicandum. Nam si legatus officii terminos, obseqnium erga imperatorem exuit, eiusdemq; morte, & luctu meo lætatus est; odero, seponámque à domo meâ, & priuatas inimicitias, non Principis vlciscar. Sin facinus in cuiuscunq; mortaliũ nece vindicandum detegitur; vos verò & liberos Germanici, & nos parentes iustis solatiis adficite. simulq; illud reputate, turbidè & seditiosè

tractauerit exercitus Piso, quæsita sint per ambitionem studia militum, armis repetita prouincia; an falsa hæc in maius vulgauerint accusatores. quorũ ego nimiis studiis iure succenseo. Nam quò pertinuit, nudare corpus, & contrectandum vulgi oculis permittere, differriq́ etiam per externos, tanquam veneno interceptus esset, si incerta adhuc ista & scrutanda sunt? Defleo equidem filium meum, semperq́ deflebo: sed neque reum prohibeo quominus cuncta proferat, quibus innocentia eius subleuari, aut si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit. vosq́ oro, ne, quia dolori meo caussa connexa est, obiecta crimina pro adprobatis accipiatis. Si quos propinquus sanguis, aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentiâ & curâ valet, iuuate periclitantem. Ad eundem laborem, eandem constantiam accusatores hortor. Id solum Germanico super leges præstiterimus, quòd in curiâ potiùs quàm in foro, apud senatum quàm apud iudices, de morte eius anquiritur. cetera pari modestiâ tractentur. nemo Drusi lacrymas, nemo mæstitiam meam spectet, nec si qua in nos aduersa finguntur.

XIII Exin biduum criminibus obiiciendis statuitur, vtque sex dierum spatio interiecto, reus per triduum defenderetur. Tum Fulcinius vetera & inania orditur, ambitiosè, auareq; habitam Hispaniã. quod neque conuictum noxæ reo, si recentia purgaret; neque defensum absolutioni erat, si teneretur maioribus flagitiis. Post quem Seruæus, & Veranius, & Vitellius consimili studio, sed multâ eloquentiâ Vitellius, obiecere, odio Germanici, & rerum nouarum studio, Pisonem vulgus militum per licentiam & sociorum iniurias eò vsque corrupisse, vt parens legionum à deterrimis appellaretur: contrà, in optimum quemque, maximè in comites & amicos Germanici, sæuisse: postremò ipsum deuotionibus & veneno peremisse: sacra hinc & immolationes nefandas ipsius atque Plancinæ: petitam armis Remp. vtque reus agi posset, acie victum.

XIV Defensio in ceteris trepidauit. nam neq; ambitionem militarem, neque prouinciam pessimo cuique obnoxiam, †ne contumelias quidem aduersum imperatorem infitiari [11] poterat. solum veneni crimen visus est diluisse. quod ne accusatores quidem satis firmabant, in conuiuio Germanici, cùm super eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos arguentes. quippe absurdum videbatur, †inter aliena seruitia, & tot adstan- [12] tium visu, ipso Germanico coram id ausum. † offerebatq; fami- [13] liam reus, & ministros in tormenta flagitabat. Sed iudices per diuersa implacabiles erant. Cæsar ob bellum prouinciæ inlatum: Senatus, nunquam satis credito, sine fraude Germanicum in-

teriisse. *scripsissent expostulantes: quod haud minus Tiberius quàm Piso abnuêre. Simul populi ante curiam voces audiebantur, non temperaturos manibus, si patrum sententias euasisset: effigiesq; Pisonis traxerant in Gemonias, ac diuellebant, ni iussu principis protectæ repositæq; forent. Igitur inditus lecticæ, & à tribuno prætoriæ cohortis deductus est: vario rumore, custos salutis, an mortis exactor sequeretur. Eadem Plancinæ inuidia, maior gratia: eoq; ambiguum habebatur, quantum Cæsari in eam liceret. atque ipsa, donec mediæ Pisoni spes, sociam se cuiuscumque fortunæ, & si ita ferret, comitem exitii promittebat. Vt secretis Augustæ precibus veniã obtinuit, paulatim segregari à marito, diuidere defensionem cœpit. quod reus postquam sibi exitiabile intelligit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis durat mentem, senatumq; rursum ingreditur: redintegratamq; accusationem, infensas patrum voces, aduersa & sæua cuncta perpessus, nullo magis exterritus est, quàm quòd Tiberium sine miseratione, sine irâ, obstinatum clausumq; vidit, ne quo adfectu perrumperetur. relatus domum, tamquam defensionem in posterum meditaretur, pauca conscribit, obsignatque, & liberto tradit. Tum solita curando corpori exsequitur. dein multam post noctem, egressâ cubiculo vxore, operiri fores iussit: & cœptâ luce, perfosso iugulo, iacente humi gladio, repertus est. Audire me memini ex senioribus, visum sæpiùs inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgauerit, sed amicos eius dictitauisse, litteras Tiberii, & mandata in Germanicum continere: ac destinatum promere apud patres, principemq; arguere, ni elusus à Seiano per vana promissa foret. nec illum sponte exstinctum, verùm immisso percussore. quorum neutrum adseuerauerim. neque tamen occulere debui narratum ab iis, qui nostram ad iuuentam durauerunt. Cæsar flexo in mæstitiam ore, suam inuidiam tali morte quæsitam *apud senatum, † crebrisque interrogationibus exquirit qualem Piso diem supremum, noctemque exegisset. † Atque illo pleraque sapienter, quædam inconsultiùs respondente, recitat codicillos à Pisone in hunc fermè modum compositos. *Conspiratione inimicorum, & inuidia falsi criminis oppressus, quatenus veritati & innocentiæ meæ nusquam locus est, deos immortales testor, vixisse me Cæsar cum fide aduersùm te, neq; aliâ in matrem tuam pietate: vosq; oro liberis meis consulatis. ex quibus Cn. Piso qualicumque fortunæ meæ non est adiunctus, cùm*

XV

XVI

* Adi Notas.

14

15

omne hoc tempus in vrbe egerit. M. Piso repetere Syriam dehortatus est. atque vtinam ego potius filio iuueni, quàm ille patri seni cessisset! eò impensius precor, ne meæ prauitatis pœnas innoxius luat. Per quinque & quadraginta annorum obsequium, per collegiū consulatus quondam diuo Augusto parenti tuo probatus, & tibi amicus, nec quidquam post hæc rogaturus, salutem infelicis filii rogo. De Plancinâ nihil addidit. Post quæ Tiberius adolescentē crimine ciuilis belli purgauit: patris quippe iussa, nec potuisse filium detrectare: simul nobilitatem domus, etiam ipsius, quoquo modo meriti, grauem casum miseratus. Pro Plancinâ cum pudore & flagitio disseruit, matris preces obtendens: in quam optimi cuiusq; secreti questus magis ardescebant. *Id ergo fas auiæ, interfectricem nepotis adspicere, adloqui, eripere senatui? quod pro omnibus ciuibus leges obtineant, vni Germanico non contigisse. Vitellii & Veranii voce defletum Cæsarem; ab imperatore & Augusta defensam Plancinam. proinde venena, & artes tam feliciter expertas verteret in Agrippinam, in liberos eius, egregiamq́ auiam ac patruum sanguine miserrimæ domus exsatiaret.* † Biduum super hæc imagine cognitionis absumptum; vrgente Tiberio liberos Pisonis, matrem vti tuerentur. Et cùm accusatores ac testes certatim perorarent respondente nullo, miseratio quàm inuidia augebatur. Primus sententiam rogatus Aurelius Cotta consul (nam referente Cæsare, magistratus eo etiam munere fungebantur) nomen Pisonis radendum fastis censuit: partem bonorū publicandam: pars vt Cn. Pisoni filio concederetur, isque prænomen mutaret. M. Piso exutâ dignitate, & accepto quinquagies sestertio, † in decem annos relegaretur, concessâ Plancinæ incolumitate ob preces Augustæ. Multa ex ea sententia mitigata sunt à principe: ne nomen Pisonis fastis eximeretur, quando M. Antonii qui bellum patriæ fecisset, Iuli Antonii qui domum Augusti violasset, manerent. & M. Pisonem ignominiæ exemit, concessitq́; ei paterna bona; † satis firmus, vt sæpe memoraui, aduersum pecuniam, & tum pudore absolutæ Plancinæ placabilior. Atque idem, cùm Valerius Messallinus signum aureum in æde Martis Vltoris, Cæcina Seuerus aram Vltioni statuendam censuissent, prohibuit: ob externas ea victorias sacrari dictitans, domestica mala tristitiâ operienda. Addiderat Messallinus, Tiberio, & Augustæ, & Antoniæ, & Agrippinæ, Drusoque, ob vindictam Germanici, grates agendas, omiseratq́; Claudii mentionem. & Messallinum quidē L. Asprenas senatu coràm percunctatus est,

Margin: XVII (at "rus, salutem"); 16 (at "Biduum"); 17 (at "in decem annos"); XVIII (at "ob preces"); 18 (at "satis firmus")

an prudens præteriſſet? ac tum demum nomen Claudii adſcriptum eſt. Mihi quanto plura recentium, ſeu veterum reuoluo, tanto magis ludibria rerum mortaliũ cunctis in negotiis obuerſantur. quippe famâ, ſpe, veneratione potiùs omnes deſtinabantur imperio, quàm quem futurum principem fortuna in occulto tenebat. Paucis pòſt diebus Cæſar auctor ſenatui fuit, Vitellio, atque Veranio, & Seruæo ſacerdotia tribuendi. Fulcinio ſuffragium ad honores pollicitus, monuit, ne facundiam violentiâ præcipitaret. Is finis fuit vlciſcendâ Germanici morte, non modò apud illos homines qui tum agebant, etiam ſecutis temporibus vario rumore iactata. adeò maxima quæque ambigua ſunt, dum alii quoquo modo audita pro compertis habent; alii vera in contrarium vertunt. & gliſcit vtrumque poſteritate. At Druſus vrbe egreſſus repetendis auſpiciis, mox ouans introiit. paucosq; poſt dies Vipſania mater eius exceſſit, vna omnium Agrippæ liberorum miti obitu. Nam ceteros manifeſtum ferro, vel creditum eſt, veneno aut fame exſtinctos. Eodem anno Tacfarinas, quem priore æſtate pulſum à Camillo memoraui, bellum in Africâ renouat, vagis primùm populationibus & ob pernicitatem inultis: dein vicos exſcindere, trahere graues prædas: poſtremò haud procul Pagidâ flumine, cohortem Romanam circumſedit. Præerat caſtello Decrius impiger manu, exercitus militiâ, & illam obſidionẽ flagitii ratus. Is cohortatus milites vt copiã pugnæ in aperto facerent, aciem pro caſtris inſtruit. Primoq; impetu pulſâ cohorte, promptus inter tela occurſat fugientibus, increpat ſigniferos, quòd inconditis aut deſertoribus miles Romanus terga daret. ſimul excepta vulnera, & quamquam transfoſſo oculo, aduerſum os in hoſtem intendit; neque prœlium omiſit, donec deſertus ſuis caderet. Quæ poſtquam L. Apronio (nam Camillo ſucceſſerat) comperta; magis dedecore ſuorum, quàm gloriâ hoſtis anxius, raro ea tempeſtate, & è vetere memoriâ facinore, decumum quemq; ignominioſæ cohortis, †ſorte ductos, fuſti necat. Tantumque ſeueritate profectum, vt vexillum veteranorum non amplius quingenti numero, eaſdem Tacfarinatis copias, præſidium, cui Thala nomen, adgreſſas fuderint. quo prœlio Rufus Heluius gregarius miles ſeruati ciuis decus rettulit, donatusq; eſt ab Apronio torquibus & haſtâ. Cæſar addidit ciuicam coronam, quòd non eam quoque Apronius iure proconſulis tribuiſſet, queſtus magis, quàm offen-

XIX XX XXI 19

ſus. Sed Tacfarinas perculſis Numidis, & obſidia aſpernantibus, ſpargit bellũ; vbi inſtaretur, cedens, ac rurſum in terga remeans. & dum ea ratio barbaro fuit, inritum feſſumq; Romanum impune ludificabatur. Poſtquam deflexit ad maritimos locos; inligatus prædâ, † ſtatiuis caſtris adhærebat. † miſſu patris Apronius Cęſianus cum equite & cohortibus auxiliariis, quîs velociſſimos legionum addiderat, proſperam aduerſum Numidas pugnam facit, pellitque in deſerta. At Romæ Lepida, cui ſuper Æmiliorum decus L. Sulla ac Cn. Pompeius proaui erant, defertur ſimulauiſſe partum ex P. Quirinio diuite atque orbo. adiiciebantur adulteria, venena; quæſitumq; per Chaldæos in domum Cæſaris, defendente ream Manio Lepido fratre. Quirinius poſt dictum repudium adhuc infenſus, quamuis infami ac nocenti miſerationem addiderat. Haud facile quis diſpexerit illâ in cognitione mentem Principis: adeò vertit ac miſcuit iræ & clementiæ ſigna; deprecatus primò ſenatum, ne maieſtatis crimina tractarentur. Mox M. Seruilium è conſularibus, aliosque teſtes inlexit † ad proferenda, quæ velut reiicere voluerat. idemq; ſeruos Lepidæ, cùm militari cuſtodiâ haberentur, tranſtulit ad conſules: neque per tormenta interrogari paſſus eſt, de his quæ ad domum ſuam pertinerent. Exemit etiam Druſum conſulem deſignatum dicendæ primo loco ſententiæ. quod alii ciuile rebantur, ne çeteris adſentiendi neceſſitas fieret: quidam ad ſæuitiam trahebant. neque enim ceſſurum niſi damnandi officio. Lepida ludorum diebus, qui cognitionem interuenerant, theatrum cum claris feminis ingreſſa, lamentatione flebili maiores ſuos ciens, ipſumque Pompeium, cuius ea monimenta & adſtantes imagines viſebantur, tantum miſericordiæ permouit, vt effuſi in lacrymas ſæua & deteſtanda Quirinio clamitarent, cuius ſenectæ atque orbitati & obſcuriſſimæ domui, deſtinata quondam vxor L. Cæſari, ac diuo Auguſto nurus, dederetur. dein tormentis ſeruorum patefacta ſunt flagitia, itumque in ſententiam Rubellii Blandi, à quo aquâ atque igni arcebatur. Huic Druſus adſenſit, quamquam alii mitius cenſuiſſent. mox Scauro, qui filiam ex eâ genuerat, datum, ne bona publicarentur. Tum demum aperuit Tiberius, compertum ſibi etiam ex P. Quirinii ſeruis, veneno eum à Lepidâ petitum. † Inluſtrium domuum aduerſa (etenim haud multum diſtanti tempore Calpurnii Piſonem, Æmilii Lepidam amiſerant) ſolatio adfecit D. Silanus

Iuniæ.

Margin: 20, 21, XXII, 22, XXIII, XXIV, 23

Iuniæ familiæ redditus. casum eius paucis repetam. Vt valida diuo Augusto in Remp. fortuna; ita domi improspera fuit, ob impudicitiam filiæ ac neptis, quas vrbe depulit, adulterosque earum morte aut fugâ puniuit. nam culpam inter viros ac feminas vulgatam, graui nomine læsarum religionum, ac violatæ maiestatis appellando, clementiam maiorum suasque ipse leges egrediebatur. Sed aliorum exitus, simul cetera illius ætatis memorabo, si effectis in quæ tendi, plures ad curas vitam produxero. D. Silanus in nepti Augusti adulter, quamquam non vltrà foret sæuitum, quàm vt amicitiâ Cæsaris prohiberetur; exsilium sibi demonstrari intellexit: nec nisi Tiberio imperitante deprecari Senatum ac Principem ausus est, M. Silani fratris potentiâ, qui per insignem nobilitatem & eloquentiam præcellebat. Sed Tiberius grates agenti Silano, patribus coràm respondit, se quoque lætari, quòd frater eius è peregrinatione longinquâ reuertisset. idque iure licitum, quia non senatusconsulto, non lege pulsus foret: sibi tamen aduersus eum integras parentis sui offensiones: neque reditu Silani, dissoluta quæ Augustus voluisset. Fuit posthac in vrbe, neque honores adeptus est. Relatum deinde de moderanda Papiâ Poppæâ, quam senior Augustus post Iulias rogationes † incitandis cælibum pœnis, & augendo ærario sanxerat. nec ideo coniugia & educationes liberûm frequentabantur, præualidâ orbitate. ceterùm multitudo periclitantium gliscebat, † cùm omnis domus delatorum interpretationibus subuerteretur. vtque antehac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. Ea res admonet vt de principiis iuris, & quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatẽ legum peruentum sit, altiùs disseram. Vetustissimi mortaliũ, nullâ adhuc malâ libidine; sine probro, scelere, eoq; sine pœnâ aut coërcitionibus agebant. neq; præmiis opus erat, cùm honesta suopte ingenio peterentur; & vbi nihil contra morẽ cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui æqualitas, & pro modestiâ ac pudore, ambitio & vis incedebat; prouenêre dominationes: multosq; apud populos, æternum mansere. Quidam statim, aut postquam Regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primò rudib. hominum animis simplices erant. maximeq; fama celebrauit Cretensium, quas Minos, Spartanorum, quas Lycurgus: ac mox Atheniensibus quæsitiores iam & plures Solon perscripsit. Nobis Romulus, vt libitum, imperitauerat: dein Numa religionibus & diui-

XXV 24 25 XXVI

no iure populum deuinxit; repertaque quædam à Tullo & Anco: sed præcipuus Seruius Tullius sanctor legum fuit, quîs etiam reges obtemperarent. XXVII Pulso Tarquinio, aduersum patrum factiones multa populus parauit tuendæ libertatis, & firmandæ concordiæ: creatique decemuiri, & accitis quæ vsquam egregia, compositæ duodecim tabulæ, finis æqui iuris. nam secutæ leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, sæpiùs tamen dissensione ordinum, & apiscendi inlicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaq; ob praua, per vim latæ sunt. Hinc Gracchi, & Saturnini, turbatores plebis; † nec minor largitor nomine senatus Drusus, corrupti spe, aut inlusi per intercessionem socii. 26 At ne bello quidem Italico, mox ciuili omissum, quin multa & diuersa sciscerentur; donec L. Sulla dictator, abolitis vel conuersis prioribus, cùm plura addidisset, otium ei rei haud in longum parauit, statim turbidis Lepidi rogationibus. neque multo pòst Tribunis reddita licentia, quoquò vellent populum agitandi. Iamque non modò in commune, sed in singulos homines latæ quæstiones: & corruptissimâ Rep. plurimæ leges. XXVIII Tum Cn. Pompeius tertiùm consul, corrigendis moribus delectus, & grauior remediis quàm delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subuersor, quæ armis tuebatur armis amisit. Exin continua per viginti annos discordia, non mos, non ius. deterrima quæque impunè; ac multa honesta, exitio fuere. Sexto demum consulatu Cæsar Augustus potentiæ securus, quæ triumuiratu iusserat, aboleuit: † dedítque iura, quîs pace & principe vteremur. 27 acriora ex eo vincla, inditi custodes, & lege Papiâ Poppeâ † præmiis inducti, † vt si à 28 priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus 29 vacantia teneret. sed altiùs penetrabant, vrbemque, & Italiam, & quod vsquam ciuium, corripuerant: multorumque excisi status, & terror omnibus intentabatur: ni Tiberius statuendo remedio, quinque consularium, quinque è prætoriis, totidem è cetero senatu sorte duxisset. apud quos exsoluti plerique legis nexus, modicum in præsens leuamentum fuere. XXIX Per idem tempus Neronem è liberis Germanici iam ingressum iuuentam, commendauit patribus; vtque munere capessendi vigintiuiratus solueretur, & quinquennio maturius quàm per leges Quæsituram peteret, non sine inrisu audientium postulauit. prætendebat sibi atque fratri decreta eadem, petente Augusto. sed neque tum fuisse dubitauerim, qui eiusmodi preces occulti inlu-

30 inluderent. † ac tamen initia fastigii Cæsaribus erant: magisque in oculis vetus mos, & priuignis cum vitrico leuior necessitudo, quàm auo aduersum nepotem. Additur pontificatus, & quo primum die forum ingressus est, congiarium plebi, admodum lætæ, quòd Germanici stirpem iam puberem aspiciebat. Auctum dehinc gaudium, nuptiis Neronis & Iuliæ Drusi filiæ. Vtque hæc secundo rumore, ita aduersis animis acceptum, quòd filio Claudii socer Seianus destinaretur. polluisse nobilitatem familiæ videbantur, suspectumque iam nimiæ spei Seianum vltrò extulisse. Fine anni concessere vitâ insignes viri, L. Volusius & Sallustius Crispus. Volusio vetus familia, neque tamen præturam egressa. ipse consulatum intulit, censoriâ etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque quîs domus illa immensum viguit, primus accumulator. Crispum equestri ortum loco, C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen adsciuit. atque ille, quamquam prompto ad capessendos honores aditu, Mæcenatem æmulatus, sine dignitate senatoriâ multos triumphalium consulariumque potentiâ anteiit. diuersus à veterum instituto, per cultum & 31 munditias; † copiaque & affluentiâ, luxu propior. suberat tamen vigor animi, ingentibus negotiis par; eò acrior, quo somnum & inertiam magis ostentabat. Igitur incolumi Mæcenate proximus, mox præcipuus cui secreta imperatorum innitentur, & interficiendi Postumi Agrippæ conscius, ætate prouectâ speciem magis in amicitiâ principis quàm vim tenuit. idque & Mæcenati acciderat: fato potentiæ rarò sempiternæ: an satias capit, aut illos cùm omnia tribuerunt, aut hos, cùm iam nihil reliquum est quod cupiant. Sequitur Tiberii quartus, Drusi secundus consulatus, patris atque filii collegio insignis. nam biennio antè, Germanici cum Tiberio idem honor, neque patruo lætus, neque naturâ tam connexus fuerat. Eius anni principio Tiberius, quasi firmandæ valetudini, in Campaniam concessit: longam & continuam absentiam paulatim meditans, siue vt amoto patre, Drusus munia consulatus solus impleret. Ac fortè parua res magnum ad certamen progressa, præbuit iuueni materiam apiscendi fauoris. Domitius Corbulo præturâ functus de L. Sullâ nobili iuuene questus est apud senatum, quòd sibi inter spectacula gladiatorum, loco non decessisset. pro Corbulone ætas, patrius mos, studia seniorũ erant: contrà Mamercus Scaurus,

XXX

XXXI

A. V. C. DCCLXXIV

& L. Arruntius, aliique Sullę propinqui nitebantur. certabant orationibus, & memorabantur exempla maiorum, qui iuuentutis inreuerentiam grauibus decretis notauissent. donec Drusus apta temperandis animis disseruit; & satisfactum Corbuloni per Mamercum, qui patruus simul ac vitricus Sullæ, & oratorũ eâ ætate vberrimus erat. Idem Corbulo plurima per Italiam itinera, fraude mancipum & incuriâ magistratuum interrupta & imperuia clamitando, exsecutionem eius negotii libens suscepit. quod haud perinde publicè vsui habitum, quàm exitiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus & hastâ sæuiebat.

XXXII Neque multo pôst missis ad senatum litteris Tiberius, motam rursum Africam incursu Tacfarinatis docuit; iudicioq; patrum deligendum proconsulem, gnarum militiæ, corpore validum, & bello suffecturum. quod initium Sex. Pompeius agitandi aduersus M. Lepidum odii nactus, vt socordem, inopem, & maioribus suis dedecorum, eoq; etiam Asiæ sorte depellendum, incusauit. aduerso senatu, qui Lepidum mitem magis quàm ignauum, paternas ei angustias, & nobilitatem sine probro actam, honori quàm ignominiæ habendam ducebat. Igitur missus in Asiam. Et de Africâ decretum vt Cæsar legeret, cui mandata foret.

XXXIII Inter quæ Seuerus Cæcina censuit, ne quem magistratum, cui prouincia obuenisset, vxor comitaretur: multum antè repetito, concordem sibi coniugem, & sex partus enixam: seque quæ in publicum statueret domi seruauisse, cohibitâ intra Italiã, quamquam ipse pluris per prouincias quadraginta stipendia expleuisset. *Haud enim frustra placitum olim, ne feminæ in socios aut gentes externas traherentur. inesse mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, & Romanum agmen ad similitudinem barbari incessus conuertant. non imbecillem tantùm, & imparem laboribus sexum; sed si licentia adsit, sæuum, ambitiosum, potestatis auidum. incedere inter milites, habere ad manum centuriones: præsedisse nuper feminam exercitio cohortium, decursu legionum. cogitarent ipsi, quotiens repetundarum aliqui arguerentur, plura vxoribus obiectari. his statim adhærescere deterrimum quemque prouincialium: ab his negotia suscipi, transigi: duorum egressus coli, duo esse prætoria. peruicacibus magis & impotentibus mulierum iussis, quæ Oppiis quondam, aliisque legibus constrictæ, nunc vinclis exsolutis, domos, fora, iam & exercitus regerent.*

XXXIV Paucorum hæc adsensu audita; plures obturbabant, neque relatum de negotio, neque Cæcinam dignum tantæ rei censorem. mox Valerius Messalli-

sallinus, cui parens Messalla, ineratque imago paternæ facundiæ, respondit, *Multa duritiæ veterum meliùs & lætiùs mutata. neque enim, vt olim, obsideri vrbem bellis, aut prouincias hostilis esse. & pauca feminarum necessitatibus concedi, quæ ne coniugum quidem penates, adeò socios non onerent.* 32 *† cetera promiscua cum marito, nec vllum in eo pacis impedimentum. bella planè accinctis obeunda: sed reuertentibus post laborem, quod honestius quàm vxorium leuamentum? At quasdam in ambitionem aut auaritiam prolapsas. Quid ipsorum magistratuum, nónne plerosq; variis libidinibus obnoxios? non tamen ideo neminem in prouinciam mitti. corruptos sæpe prauitatibus vxorum maritos: num ergo omnes cælibes integros? placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus Reipub. postulantibus: remissum aliquid postea, & mitigatum, quia expedierit. frustra nostram ignauiam alia ad vocabula transferri. nam viri in eo culpam, si femina modum excedat. porrò ob vnius aut alterius imbecillum animum, malè eripi maritis consortia rerum secundarum aduersarumq;: simul sexum naturâ inualidum deseri, & exponi suo luxu, cupidinibus alienis. vix præsenti custodiâ manere inlæsa coniugia: quid fore, si per plures annos in modum dissidii oblitterentur? Sic obuiam irent iis quæ alibi peccarentur, vt flagitiorum vrbis meminissent.* Addidit pauca Drusus de matrimonio suo. nam principibus adeunda sæpiùs longinqua imperii. Quotiens diuum Augustum in Occidentem atque Orientem meauisse comite Liuiâ? se quoque in Illyricum profectum, &, si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper æquo animo, si ab vxore carissimâ, & tot communium liberorum parente diuelleretur. Sic Cæcinæ sententia elusa. XXXV Et proximi senatus die, Tiberius per litteras castigatis obliquè patribus, quòd cuncta curarum ad principem reiicerent, 33 † Manium Lepidum & Iunium Blæsum nominauit: ex quîs proconsul Africæ legeretur. Tum audita amborum verba, intentiùs excusante se Lepido, cùm valetudinem corporis, ætatem liberûm, nubilem filiam obtenderet: intelligereturque etiam quod silebat, auunculum esse Seiani Blæsum, atque eò præualidum. Respondit Blæsus specie recusantis, sed neque eâdem adseueratione, & consensu adulantium auditus est. XXXVI Exin promptum, quod multorum intimis questibus tegebatur. Incedebat enim deterrimo cuique licentia, impunè probra, & inuidiam in bonos excitandi, arreptâ imagine Cæsaris: libertique etiam ac serui, patrono vel domino, cùm voces, cùm manus intentarent, vltrò metuebantur. 34 Igitur † C. Cestius senator disseruit; *Principes quidem*

instar deorum esse: sed neque à diis nisi iustas supplicum preces audiri, neque quemquam in Capitolium, aliáve vrbis templa perfugere, vt eo subsidio ad flagitia vtatur. Abolitas leges, & funditus versas, vbi in foro, in limine curiæ, ab Anniâ Rufillâ, quam fraudis sub iudice damnauisset, probra sibi & minæ intendantur. neque ipse audeat ius experiri, ob effigiem imperatoris oppositam. Haud dissimilia alii, & quidam atrociora circumstrepebant: precabanturque Drusum, daret vltionis exemplum. donec accitam conuictamque attineri publicâ custodiâ iussit.

XXXVII Et Considius Æquus, & Cœlius Cursor equites Rom. quòd fictis maiestatis criminibus Magium Cæcilianum prætorem petiuissent, auctore principe, ac decreto senatus puniti. Vtrumque in laudem Drusi trahebatur: ab eo, in vrbe inter cœtus & sermones hominum obuersante, secreta patris mitigari. neque luxus in iuuene adeò displicebat. huc potiùs intenderet, diem *ædificationibus, noctem conuiuiis traheret, quàm solus & nullis voluptatibus auocatus, mæstam vigilantiam, & malas curas exerceret. non enim Tiberius, non accusatores fatiscebant.

*editionibus

XXXVIII Et Ancharius Priscus Cæsium Cordum proconsulem Cretæ postulauerat repetundis, addito maiestatis crimine, quod tum omnium accusationum complementum erat. Cæsar Antistium Veterem è primoribus Macedoniæ absolutum adulterii, increpitis iudicibus, ad dicendam maiestatis caussam retraxit, vt turbidum, & Rhescuporidis consiliis permixtum, quâ tempestate Cotye fratre interfecto, † bellum aduersus nos voluerat. Igitur aquâ & igni interdictum reo, adpositumque, vt teneretur insulâ, neque Macedoniæ neque Thraciæ opportunâ. Nam Thracia diuiso imperio in Rhœmetalcen & liberos Cotyis, quîs ob infantiâ tutor erat Trebellienus Rufus, insolentiâ nostri discors agebat; neque minus Rhœmetalcen quàm Trebellienum incusans, popularium iniurias inultas sinere. † Cœlaletæ, Odrusæque, & * alii, validæ nationes, arma cepere, ducibus diuersis & paribus inter se per ignobilitatem: quæ caussa fuit, ne in bellum atrox coalescerent. pars turbant præsentia, alii montem Hæmum transgrediuntur, vt remotos populos concirent. plurimi ac maximè compositi regem, vrbemque Philippopolim à Macedone Philippo sitam, circumsidunt.

35

*Dii

36

XXXIX Quæ vbi cognita P. Velleio, (is proximum exercitum præsidebat) alarios equites ac leues cohortium mittit in eos, qui prædabundi aut adsumendis auxiliis vagabantur. Ipse robur peditum, ad exsoluendum obsidium ducit. Si-

mul-

tumulque cuncta prosperè acta, cæsis populatoribus, & dissensione ortâ apud obsidentes, regisque opportunâ eruptione, & aduentu legionis. neque aciem aut prœlium dici decuerit, in quo semermes ac palantes trucidati sunt, sine nostro sanguine. Eodem anno Galliarum ciuitates ob magnitudinem æris alieni rebellionem cœptauere: cuius exstimulator acerrimus inter Treueros Iulius Florus, apud Æduos Iulius Sacrouir. nobilitas ambobus, & maiorum bona facta, eoque Romana ciuitas olim data, cùm id rarum, nec nisi virtuti pretium esset. Ii secretis conloquiis, ferocissimo quoque adsumpto, aut quibus ob egestatem, ac metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo; componunt, Florus Belgas, Sacrouir propiores Gallos concire. Igitur per conciliabula & cœtus seditiosa disserebant, de continuatione tributorum, grauitate fenoris, sæuitiâ ac superbiâ præsidentium. & discordare militem, audito Germanici exitio. † egregium resumendæ * libertati tempus, si ipsi florentes, quàm inops Italia, quàm imbellis vrbana plebes, nihil validum in exercitibus, nisi quod externum, cogitarent. Haud fermè vlla ciuitas intacta seminibus eius motus fuit. sed erupêre primi Andecaui, ac Turonii. quorum Andecauos Acilius Auiola legatus, excitâ cohorte, quæ Lugduni præsidium agitabat, coërcuit. Turonii, legionario milite, quem Visellius Varro inferioris Germaniæ legatus miserat, oppressi, eodem Auiolâ duce, & quibusdam Galliarum primoribus; qui tulêre auxilium, quo dissimularent defectionem, magisque in tempore efferrent. spectatus & Sacrouir intecto capite pugnam pro Romanis ciens, ostentandæ, vt ferebat, virtutis: sed captiui, ne incesseretur telis, adgnoscendum se præbuisse, arguebant. Consultus super eo Tiberius, aspernatus est indicium, aluitq; dubitatione bellum. Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quæ conscripta Treueris, militiâ disciplinâq; nostra habebatur, vt cæsis negotiatoribus Romanis bellum inciperet. paucíq; equitum corrupti, plures in officio mansêre. Aliud vulgus obæratorũ aut clientium arma cepit: petebantq; saltus, quibus nomen Arduenna, cùm legiones vtroq; ab exercitu, quas Visellius & C. Silius aduersis itineribus obiecerant, arcuerunt. præmissusq; cum delectâ manu Iulius Indus è ciuitate eâdẽ, discors Floro, & ob id nauandæ operæ auidior, inconditam multitudinem adhuc disiecit. Florus incertis latebris victores frustratus, postremò visis militibus

XL

37

* libertatis

XLI

XLII

qui effugia insederant, suâ manu cecidit. Isque Treuerici tumul-
XLIII tus finis. Apud Æduos maior moles exorta, quanto ciuitas o-
pulentior, & comprimendi procul præsidium. Augustodunum
* nobilissimamque caput gentis, armatis cohortibus, Sacrouir occupauerat, † * no- 38.
bilissimam Galliarum subolem, liberalibus studiis ibi operatam,
vt eo pignore parentes propinquosque eorum adiungeret. simul
arma occultè fabricata iuuentuti dispertit. Quadraginta millia
fuêre, quintâ sui parte legionariis armis; ceteri cum venabulis
& cultris, quæque alia venantibus tela sunt. adduntur è seruitiis
gladiaturæ destinati, quibus more gentico continuum ferri te-
gimen (Crupellarios vocant) inferendis ictibus inhabiles, acci-
piendis impenetrabiles. augebantur hæ copiæ, vicinarum ciui-
tatum, vt nondum apertâ consensione, ita viritim promptis stu-
diis; & certamine ducum Romanorum, quos inter ambigeba-
tur, vtroque bellum sibi poscente. mox Varro inualidus sene-
XLIV ctâ, vigenti Silio concessit. At Romæ non Treueros modò &
Æduos, sed quattuor & sexaginta Galliarum ciuitates desciuis-
se, adsumptos in societatem Germanos, dubias Hispanias, cun-
cta (vt mos famæ) in maius credita. optimus quisque, Reip. cu-
râ mærebat: multi odio præsentium, & cupidine mutationis,
suis quoque periculis lætabantur. increpabantque Tiberium,
quòd in tanto rerum motu, libellis accusatorum insumeret o-
peram. An Iulium Sacrouirum, maiestatis crimine, reum in
senatu fore? exstitisse tandem viros, qui cruentas epistolas ar-
mis cohiberent. miseram pacem vel bello bene mutari. Tanto
impensiùs in securitatem compositus, neque loco, neque vul-
tu mutato, sed, vt solitum, per illos dies egit: altitudine animi,
XLV an compererat modica esse, & vulgatis leuiora. Interim Sili-
us cum legionibus duabus incedens, præmissâ auxiliari manu,
vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi & Æduis conter-
mini, sociique in armis erant. Mox Augustodunum petit pro-
pero agmine, certantibus inter se signiferis, fremente etiam
gregario milite, ne suetam requiem, ne spatia noctium oppe-
riretur: viderent modò aduersos, & aspicerentur. id satis ad vi-
ctoriam. Duodecimum apud lapidem, Sacrouir, copiæque pa-
tentibus locis apparuere. In fronte statuerat ferratos, in cornibus
cohortes, à tergo semermos. Ipse inter primores equo insigni adi-
re, memorare veteres Gallorum glorias, quæque Romanis ad-
uersa intulissent: quàm decôra victoribus libertas: quanto in-
tole-

toleranti or seruitus iterum victis. Non diu hæc, nec apud lætos. XLVI
etenim propinquabat legionum acies. inconditiq; ac militiæ nescii opidani, neque oculis neq; auribus satis competebant. contrà Silius, & si præsumpta spes, hortandi caussas exemerat, clamitabat tamen; *Pudendum ipsis, quod Germaniarum victores, aduersum Gallos, tamquam in hostem ducerentur. vna nuper cohors rebellem Turonium, vna ala Treuerum, paucæ huius ipsius exercitus turmæ profligauere Sequanos. quanto pecuniâ dites, & voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles Aeduos, euincite, & fugientibus consilite.* Ingens ad ea clamor. & circumfudit eques: frontemq; pedites inuasere. nec cunctatum apud latera. paulum moræ attulere ferrati, restantibus laminis aduersum pila & gladios. sed miles correptis securibus & dolabris, vt si murum perrumperet, cædere tegmina & corpora. quidam trudibus aut furcis, inertem molem prosternere. iacentesq; nullo ad resurgẽdum nisu, quasi exanimes linquebantur. Sacrouir primo Augustodunum, dein metu deditionis in villam propinquam cum fidissimis pergit. Illic suâ manu, reliqui mutuis ictibus occidêre. incensa super villa, omnes cremauit. Tum demum Tiberius ortum patratumq; bellum senatui scripsit. neque dempsit, aut addidit vero; sed fide ac virtute legatos, se consiliis superfuisse. simul caussas, cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adiunxit; magnitudinem imperii extollens: †neque decorum principibus, si vna alteráue ciuitas turbet, omissâ vrbe, vnde in omnia regimen. nunc quia non metu ducatur, iturum vt præsentia spectaret, componeretq;. Decreuêre patres vota pro reditu eius, supplicationesque, & alia decora. Solus Dolabella Cornelius dum anteire ceteros parat, absurdam in adulationem progressus, censuit vt ouans è Campaniâ vrbem introiret. Igitur secutæ Cæsaris litteræ, quibus se non tam vacuum gloriâ prædicabat, vt post ferocissimas gentes perdomitas, tot receptos in iuuentâ, aut spretos triumphos, iam senior peregrinationis suburbanæ inane præmium peteret. Sub idem tempus, vt mors Sulpicii Quirinii publicis exsequiis frequentaretur, petiuit à senatu. Nihil ad veterem & patriciam Sulpiciorum familiam Quirinius pertinuit, ortus apud municipium Lanuuium: sed impiger militiæ, & acribus ministeriis consulatum sub Diuo Augusto, mox expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis, insignia triumphi adeptus, datusq; rector C. Cæsari Armeniam obtinenti, Tiberium quoq; Rhodi agentem colue-

XLVII

39

XLVIII

rat. quod tunc patefecit in senatu: laudatis in se officiis, & incusato M. Lollio, quem auctorem C. Cæsari prauitatis & discordiarum arguebat. sed ceteris haud læta memoria Quirinii erat, ob intenta, vt memoraui, Lepidæ pericula, sordidamque & præpotentem senectam.

XLIX Fine anni C. Lutorium Priscum equitem Romanum, post celebre carmen, quo Germanici suprema defleuerat, pecuniâ donatum à Cæsare, corripuit delator: obiectans ægro Druso composuisse, quod si exstinctus foret, maiore præmio vulgaretur. Id C. Lutorius in domo P. Petronii, socru eius Vitelliâ coram, multisque inlustribus feminis, per vaniloquentiam legerat. Vt delator exstitit, † ceteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia nihil se audiuisse adseuerauit. sed arguentibus ad perniciē plus fidei fuit. sententiaq; Haterii Agrippæ consulis designati indictum reo vltimum supplicium. 40

L Contra Manius Lepidus in hunc modum exorsus est. *Si P.C. vnum id spectamus, quàm nefariâ voce Lutorius Priscus mentē suam & aures hominum polluerit; neq; carcer, neq; laqueus, ne seruiles quidem cruciatus in eū suffecerint. sin flagitia & facinora sine modo sunt; suppliciis ac remediis, principis moderatio, maiorumq; & vestra exempla temperant; & vana à scelestis, dicta à maleficiis differunt. est locus sententiæ, per quam neq; huic delictum impune sit, & nos clementiæ simul ac seueritatis non pœniteat. Sæpe audiui principem nostrum conquerentem, si quis sumptâ morte misericordiam eius præuenisset. † vita Lutorii in integro est, qui neque seruatus in periculum Reip. neq; interfectus in exemplum ibit. studia illi vt plena vecordiæ, ita inania & fluxa sunt. nec quidquam graue ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor, nō virorum animis, sed muliercularum adrepit. cedat tamen vrbe, & bonis amissis aquâ & igni arceatur. Quod perinde censeo, ac si lege maiestatis teneretur.* 41

LI Solus Lepido Rubellius Blandus è consularib. adsensit. ceteri sententiam Agrippę secuti. ductusq; in carcerem Priscus, ac statim exanimatus. Id Tiberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusauit, cùm extolleret pietatē quamuis modicas principis iniurias acriter vlciscentium, deprecaretur tam præcipitis verborum pœnas: laudaret Lepidum, neque Agrippam argueret. Igitur factum S. C. ne decreta patrum, ante diem decimum, ad ærarium deferrentur: idque vitæ spatium damnatis prorogaretur. sed non senatui libertas ad pœnitendum erat; neque Tiberius interiectu temporis mitigabatur.

LII A.V.C. DCCLXXV C. Sulpicius, D. Haterius consules, sequuntur. Inturbidus externis rebus annus, domi suspectâ seueri-

tate aduersum luxum, qui immensum proruperat, ad cuncta quîs pecunia prodigitur. Sed alia sumptuum quamuis grauiora, dissimulatis plerumque pretiis occultabantur; ventris & ganeæ
42 paratus adsiduis sermonib. vulgati, fecerant curam, † ne princeps antiquę parsimonię, duriùs aduerteret. Nam incipiente C. Bibulo, ceteri quoq; ædiles disseruerant, sperni sumptuariam legem,
43 vetitaq; vtensilium pretia augeri in dies: † nec mediocribus remediis sisti posse. & consulti patres, integrum id negotium ad principem distulerant. Sed Tiberius sæpe apud se pensitato, an
44 coërceri tam profusę cupidines possent: † num coërcitio plus damni in Remp. ferret; quàm indecorum adtrectare quod non obtineretur, vel retentum ignominiam & infamiam virorum inlustrium posceret: postremò litteras ad senatũ composuit, quarum sententia in hunc modum fuit. *Ceteris forsitan in rebus P. C. magis* LIII *expediat me coràm interrogari, & dicere quid è Rep. censeam: in hac relatione, subtrahi oculos meos melius fuit, ne denotantib. vobis ora, ac metum singulorum qui pudendi luxus arguerentur, ipse etiã viderem eos, ac velut deprehenderem. quòd si mecum antè viri strenui ædiles consilium habuissent; nescio an suasurus fuerim omittere potiùs prævalida & adulta vitia, quàm hoc adsequi, vt palàm fieret quibus flagitiis impares essemus. sed illi quidem officio functi sunt, vt ceteros quoque magistratus sua munia implere velim. mihi autem neque honestum silere, neq; proloqui expeditum, quia non ædilis, aut prætoris, aut consulis partes, sustineo: maius aliquid & excelsius à principe postulatur; & cùm rectè factorum sibi quisque gratiam*
45 *trahant, † vnius inuidiâ ab omnibus peccatur. Quid enim primum prohibere, & priscum ad morem recidere adgrediar? villarum ne infinita spatia, familiarum numerum, & nationes? argenti & auri pondus? æris, tabularumq; miracula? promiscuas viris & feminis vestes? atque illa feminarum propria, quîs lapidum caussa pecuniæ nostræ ad externas aut hostilis gentes transferuntur? Nec ignoro in conuiuiis & circulis incusa-* LIV *ri ista, & modum posci. sed si quis legem sanciat, pœnas indicat; iidem illi ciuitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem clamitabunt. Atqui ne corporis quidem morbos veteres, & diu auctos, nisi per dura & aspera coërceas. corruptus simul & corruptor, æger & flagrans animus, haud leuioribus remediis restinguendus est, quàm libidinibus ardescit. tot à maiorib. repertæ leges, tot quas diuus Augustus tulit, illæ obliuione, hæ (quod flagitiosius est) contemptu abolitæ, securiorem luxum fecêre. nam si velis quod nondum vetitum est; timeas, ne vetère: at si prohibita impunè transcenderis; neq; metus vltrà, neq; pudor est. cur ergo*

olim parcimonia pollebat? quia sibi quisque moderabatur: † quia vnius vrbis ciues eramus. ne irritamenta quidem eadem, intra Italiam dominantibus. externis victoriis aliena; ciuilibus, etiam nostra consumere didicimus. 46

Quantulum istud est, de quo ædiles admonent! Quàm, si cetera respicias, in leui habendum! At Hercule nemo refert, quòd Italia externæ opis indiget, † quòd vita populi Romani per incerta maris & tempestatum quotidie voluitur. ac nisi prouinciarum copiæ & dominis, & seruitiis, & agris subuenerint; nostra nos scilicet nemora, nostræq; villæ tuebuntur? Hanc P. C. curam sustinet princeps. hæc omissa, funditus Remp. trahet. reliquis intra animum medendum est. nos, pudor; pauperes, necessitas; diuites, satias in melius mutet. Aut si quis ex magistratibus, tantam industriam ac seueritatem pollicetur, vt ire obuiam queat; hunc & laudo, & exonerari laborum meorum partem fateor. sin accusare vitia volunt, dein cùm gloriam eius rei adepti sunt, simultates faciunt, ac mihi relinquunt; credite P. C. me quoque non esse offensionum auidum. quas cùm graues, & plerumque iniquas pro Rep. suscipiam, inanes & irritas, neque mihi aut vobis vsui futuras, iure deprecor. 47

LV Auditis Cæsaris litteris, † remissa Ædilibus talis cura; luxusq; mensæ, à fine Actiaci belli, ad ea arma quîs Ser. Galba rem R. adeptus est, per annos centum profusis sumptibus exerciti, paulatim exoleuêre. Caussas eius mutationis quærere libet. Dites olim familiæ nobilium, aut claritudine insignes, studio magnificentiæ prolabebantur. nam etiam tum plebem, socios, regna colere, & coli licitum. vt quisque opibus, domo, paratu speciosus, per nomē & clientelas inlustrior habebatur. postquam cædibus sæuitum, & magnitudo famę exitio erat; ceteri ad sapientiora conuertêre. simul noui homines è municipiis & coloniis, atque etiam prouinciis, in senatum crebrò adsumpti, domesticam parsimoniam intulerunt. & quamquam fortunâ vel industriâ plerique pecuniosam ad senectam peruenirent, mansit tamen prior animus. Sed præcipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuq;. obsequium inde in principem, & æmulandi amor, validior quàm pœna ex legibus & metus. nisi fortè rebus cunctis inest quidam velut orbis, vt quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur. nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque ætas multa laudis & artium imitanda posteris tulit. verùm hæc *nobis maiores certamina ex honesto maneant. 48

LVI Tiberius famâ moderationis partâ, quòd ingruentis accusatores represserat, mittit litteras ad senatum, quîs potestatem tribuniciam Druso petebat.

Id summi fastigii vocabulum Augustus repperit, ne regis aut dictatoris nomen adsumeret, ac tamen appellatione aliquâ cetera imperia præmineret. M. deinde Agrippam socium eius potestatis, quo defuncto, Tiberium Neronem delegit, ne successor in incerto foret. sic cohiberi prauas aliorum spes rebatur: simul modestiæ Neronis, & suæ magnitudini fidebat. Quo tunc exemplo, Tiberius Drusum summæ rei admouet: cùm incolumi Germanico, integrum inter duos iudicium tenuisset. Sed principio litterarum veneratus deos, vt consilia sua Reip. prosperarent, modica de moribus adolescentis, neq; in falsum aucta, rettulit. esse illi coniugem & tres liberos, eamque ætatem quâ ipse quondam à diuo Augusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. Neque nunc properè, sed per octo annos capto experimento, compressis seditionibus, compositis bellis, triumphalem & bis consulem, noti laboris participem sumi. Præceperant animis orationem patres: quo quæsitior adulatio fuit. nec tamen repertum, nisi vt effigies principum, aras deûm, templa & arcus, aliaq; solita censerent. nisi quòd M. Silanus ex contumeliâ consulatus, honorem principib. petiuit: † dixitq; pro sententiâ, vt publicis* priuatisue monimentis, ad memoriam temporum, non consulum nomina præscriberentur, sed eorum qui tribuniciam potestatem gererent. † At Q. Haterius, cùm eius diei senatus consulta aureis litteris figenda in curiâ censuisset, deridiculo fuit, senex fœdissimæ adulationis tantùm infamiâ vsurus. Inter quę, prouinciâ Africâ Iunio Blæso prorogatâ, Seruius Maluginensis flamen Dialis, vt Asiam sorte haberet postulauit; frustra vulgatum dictitans, *non licere Dialibus egredi Italiâ. neque aliud ius suum, quàm Martialium, Quirinaliumq; Flaminum:* † *porrò si hi duxissent prouincias, cur Dialibus id vetitum? nulla de eo populi scita, non in libris cærimoniarum repperiri. Sæpe Pontifices dialia sacra fecisse, si flamen valetudine aut munere publico impediretur. duobus & septuaginta annis post Cornelii Merulæ cædem, neminem suffectum: neque tamen cessauisse religiones. Quòd si per tot annos possit non creari, nullo sacrorũ damno; quanto facilius abfuturum, ad vnius anni proconsulare imperiũ? Priuatis olim simultatibus effectum, vt à pontificibus maximis ire in prouincias prohiberentur: nunc deûm munere, summum Pontificum etiam summum hominum esse,* † *non æmulationi, non odio, aut priuatis adfectionibus obnoxium.* Aduersus quæ cùm augur Lentulus aliique variè dissererent, eò decursum est, vt Pontificis Max. sententiam opperirentur. Tiberius, di-

LVII

49

* priuatisque

50

LVIII

51

52

LIX

M

latâ notione de iure Flaminis, decretas ob tribuniciam Drusi potestatem cærimonias temperauit; nominatim arguens insolentiam sententiæ, aureasq; litteras contra patrium morem. Recitatæ & Drusi epistolæ, quamquam ad modestiam flexæ, pro superbissimis accipiuntur. *Huc recidisse cuncta, vt ne iuuenis quidē tanto honore accepto, adiret vrbis deos, ingrederetur senatum, auspicia saltem gentile apud solum inciperet?* † * *Bellum scilicet, aut diuerso terrarum distineri,* † *litora & lacus Campaniæ cum maximè peragrantē. sic imbui rectorem generis humani: id primum è paternis consiliis discere. sanè grauaretur aspectum ciuium senex imperator, fessamq; ætatem, & actos labores prætenderet: Druso quod, nisi ex adrogantia, impedimētum?* Sed Tiberius vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui præbebat, postulata prouinciarum ad disquisitionē patrum mittendo. Crebrescebat enim Græcas per vrbes licentia atque impunitas asyla statuendi. Complebantur templa pessimis seruitiorum. eodem subsidio obærati aduersum creditores, suspectique capitalium criminum receptabantur. Nec vllum satis validum imperium erat coërcendis seditionibus populi, flagitia hominum vt cærimonias deûm protegentis. Igitur placitum vt mitterent ciuitates iura, atq; legatos. Et quędam quod falsò vsurpauerant sponte omisere. Multæ vetustis superstitionibus, aut meritis in populum Romanum fidebant. Magnaque eius diei species fuit, quo senatus maiorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam qui ante vim Romanam valuerant decreta, ipsorumque numinum religiones introspexit, libero, vt quondam, quid firmaret mutarétue. Primi omnium Ephesii adière, memorantes, non, vt vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos: esse apud se Cenchrium amnem, † lucum* Ortygiam, † vbi Latonam partu grauidam & oleæ, quæ tum etiam maneat, adnisam, edidisse ea numina: deorumq; monitu sacratū nemus. Atq; ipsum illic Apollinem, post interfectos Cyclopas, Iouis iram vitauisse. Mox Liberum patrem bello victorem, supplicib. Amazonum quę aram insederant, ignouisse. Auctam hinc concessu Herculis, cùm Lydiâ potiretur, cærimoniam templo: neq; Persarum ditione, deminutum ius. Pòst Macedonas, dein nos, seruauisse. Proximo Magnetes, L. Scipionis, & L. Sullæ constitutis nitebantur. quorum ille Antiocho, hic Mithradate, pulsis, fidem atque virtutem Magnetum decorauere, vti Dianæ Leucophrynæ perfugium inuiolabile foret. Aphrodisienses posthac & Strato-

toni-

Margin: * Bello cum sc. — LX — 53 — 54 — LXI — * Ortigiam. ibi. — 55 — 56 — LXII

tonicenses dictatoris Cæsaris ob vetusta in parteis merita, & recens diui Augusti decretum attulêre. Laudati quòd Parthorum inruptionem, nihil mutatâ in populum Romanum constantiâ, pertulissent. Sed Aphrodisiensium ciuitas, Veneris; Stratonicensium, Iouis & Triuiæ religionem tuebantur. Altiùs Hierocæsarienses exposuêre, Persicam apud se Dianam, delubrum rêge Cyro dicatum. & memorabantur Perpernæ, Isaurici, multaq; alia imperatorum nomina, qui non modò templo, sed duobus millibus passuum eandem sanctitatem tribuerant. Exin Cyprii tribus delubris, quorũ vetustissimum Paphiæ Veneri auctor Aerias, pòst filius eius Amathus Veneri Amathusiæ, & Ioui Salaminio, Teucer, Telamonis patris irâ profugus, posuissent. Auditæ aliarum quoque ciuitatum legationes. Quorum copiâ fessi patres, & quia studiis certabatur, consulibus permisêre, vt perspecto iure, & si qua iniquitas inuolueretur, rem integram rursum ad senatum referrent. Consules super eas ciuitates quas memoraui, apud Pergamum, Æsculapii compertũ asylum retulerunt: ceteros obscuris ob vetustatẽ initiis niti. nam Smyrnæos oraculum Apollinis, cuius imperio Stratonicidi Veneri templum dicauerint: Tenios eiusdem carmen referre, quo sacrare Neptuni effigiem, ædemq; iussi sint. propiora Sardianos, Alexandri victoris id donum, † neque minus Milesios Dario rege niti. sed cultus numinum vtrisque, Dianam aut Apollinem venerandi. Petiêre & Cretenses simulacro diui Augusti. Factaq; senatusconsulta, quîs multo cum honore, † modus tamen præscribebatur, † iussiq; ipsis in templis figere æra, sacrandam ad memoriam, neu specie religionis in ambitionem delaberentur. Sub idem tempus Iuliæ Augustę valetudo atrox, nęcessitudinem Principi fecit festinati in vrbem reditus: sincerâ adhuc inter matrem filiumq; concordiâ, siue occultis odiis. Neq; enim multo ante, cùm haud procul theatro Marcelli effigiem diuo Augusto Iulia dicaret, Tiberii nomen, suo postscripserat. idque ille credebatur, vt inferius maiestate principis, graui & dissimulatâ offensione abdidisse. Sed tum supplicia diis, ludique Magni ab senatu decernuntur, quos Pontifices, & augures, & quindecimuiri, septemuiris simul & sodalibus Augustalibus ederent. Censuerat L. Apronius, vt feciales quoque iis ludis præsiderent. Contradixit Cæsar, distincto sacerdotiorum iure, & repetitis exemplis, neque enim vnquam fecialibus hoc maiestatis fuisse. ideò Augustales ad-

LXIII. LXIV.

57 58 59

iectos, quia proprium eius domus sacerdotium esset, pro quâ vota persoluerentur. LXV Exsequi sententias haud institui, nisi insignes per honestum, aut notabili dedecore: quod præcipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, vtque prauis dictis factisq; ex posteritate & infamiâ metus sit. Ceterùm tempora illa adeò infecta & adulatione sordida fuêre, vt non modò primores ciuitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum qui præturâ functi, multique etiam pedarii senatores certatim exsurgerent, fœdaq; & nimia censerent. Memoriæ proditur, Tiberium, quotiens curia egrederetur, Græcis verbis in hunc modum eloqui solitum, O HOMINES AD SERVITVTEM PARATOS! scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam proiectæ seruientium LXVI patientiæ tædebat. Paulatim dehinc, ab indecoris ad infesta transgrediebantur. C. Silanum proconsulem Asiæ repetundarum a sociis postulatum, Mamercus Scaurus è Consularibus, Iunius Otho prætor, Brutidius Niger ædilis, simul corripiunt. obiectantque violatum Augusti numen, spretam Tiberii maiestatem. Mamercus antiqua exempla iaciens, L. Cottam à Scipione Africano, Ser. Galbam à Catone censorio, P. Rutiliũ à M. Scauro accusatos. videlicet Scipio & Cato talia vlciscebantur, aut ille Scaurus, quem proauum suum, opprobrium maiorum Mamercus, infami operâ dehonestabat. Iunio Othoni litterarium ludum exercere vetus ars fuit, mox Seiani potentiâ senator, obscura initia impudentibus ausis Prætor polluebat. Brutidium artibus honestis copiosum, & si rectum iter pergeret, ad clarissima quæque iturum, festinatio exstimulabat, dum æqualis, dein superiores, postremò suasmet ipse spes anteire parat. quod multos etiam bonos pessum dedit, qui spretis quæ tarda cum securitate, LXVII præmatura vel cum exitio properant. Auxere numerum accusatorum Gellius Poplicola, & M. Paconius. Ille quæstor Silani, hic legatus. Nec dubium habebatur, sæuitiæ captarumq; pecuniarum teneri reum. sed multa adgerebantur etiam insontibus periculosa, cùm super tot senatores aduersos, facundissimis totius Asiæ, eoque ad accusandum delectis responderet solus & orandi nescius, proprio in metu, qui exercitam quoque eloquentiam debilitat. non temperante Tiberio, quin premeret voce, vultu, eo quòd ipse creberrimè interrogabat: neq; refellere, aut eludere, dabatur. ac sæpe etiam confitendum erat, ne frustra quæsiuis-

61 fuiſſet. † Seruos quoque Silani, vt tormentis interrogarentur, actor publicus mancipio acceperat. & ne quis neceſſariorum iuuaret periclitantem, maieſtatis crimina ſubdebantur, vinclum & neceſſitas ſilendi. Igitur petito paucorum dierum interiectu,
62 defenſionem ſui deſeruit, † auſis ad Cæſarem codicillis, quibus inuidiam & preces miſcuerat. Tiberius quæ in Silanum para- LXVIII bat, quò excuſatius ſub exemplo acciperentur, libellos diui Augusti de Voleſo Meſſalla eiuſdem Aſiæ proconſule, factumque in eum ſenatuſconſultum recitari iubet. Tum L. Piſonem ſententiam rogat. ille multum de clementiâ principis præfatus, aquâ atque igni Silano interdicendum cenſuit, ipſumque in inſulam
63 Gyarum relegandum. Eadem ceteri, niſi quòd Cn. Lentulus † ſeparanda Silani materna bona (quippe aliâ parente geniti) reddendaque filio dixit, adnuente Tiberio. At Cornelius Dolabella, dum adulationem longiùs ſequitur, increpitis C. Silani moribus, addidit, *ne quis vitâ probroſus, & opertus infamiâ, prouinciam ſortiretur: idq; princeps diiudicaret. nam à legibus delicta puniri. quanto fore mitius in ipſos, melius in ſocios, prouideri ne peccaretur?* Aduersùm LXIX quæ diſſeruit Cæſar: *non quidem ſibi ignara quæ de Silano vulgabantur, ſed non ex rumore ſtatuendum. multos in prouinciis contrà quàm ſpes aut metus de illis fuerit, egiſſe. excitari quoſdam ad meliora magnitudine rerum, hebeſcere alios. neque poſſe principem ſuâ ſcientiâ cuncta complecti: neque expedire, vt ambitione alienâ trahatur. ideò leges in facta constitui, quia futura in incerto ſint. ſic à maioribus inſtitutum, vt ſi antiſſent delicta, pœnæ ſequerentur. ne verterent ſapienter reperta, & ſemper placita. ſatis onerum principibus, ſatis etiam potentiæ.*
64 † *minui iura, quotiens gliſcat poteſtas: nec vtendum imperio, vbi legibus agi poſſit.* Quanto rarior apud Tiberium popularitas, tanto lætioribus animis accepta. Atque ille prudens moderandi, ſi propriâ irâ non impelleretur, addidit, inſulam Gyarum immitem & ſine cultu hominum eſſe: darent Iuniæ familiæ, & viro quondam ordinis eiuſ-
65 dem, † vt Cytheram potiùs concederet. id ſororem quoque Silani Torquatam, priſcæ ſanctimoniæ virginem expetere. In hanc ſententiam facta diſceſſio. Poſt auditi Cyrenenſes, & ac- LXX cuſante Anchario Priſco, Cæſius Cordus repetundarum damnatur. L. Ennium equitem Romanum maieſtatis poſtulatum, quòd effigiem principis promiſcuum ad vſum argenti vertiſſet, recipi Cæſar inter reos vetuit: palam aſpernante Ateio Capitone, quaſi per libertatem. *Non enim debere eri[illegible] vim ſtatuendi,*

neque tantum maleficium impunè habendum. ſanè lentus in ſuo dolore eſſet; Reip. iniurias ne largiretur. Intellexit hæc Tiberius vt erant magis, quàm vt dicebantur: perſtititque intercedere. † Capito insignitior infamiâ fuit: quòd humani diuinique iuris ſciens, egregium publicum, & bonas domi artes dehoneſtauiſſet. In- 66

LXXI ceſſit dein religio, quo nam in templo locandum foret donum, quod pro valetudine Auguſtæ equites Romani vouerant † Equeſtri Fortunę. nam etſi delubra eius deę multa in vrbe, nullum tamen tali cognomento erat. repertum eſt ædem eſſe apud Antium quæ ſic nuncuparetur, cunctasque cærimonias Italicis in oppidis, templaq́; & numinum effigies, iuris atque imperii Romani eſſe. ita donum apud Antium ſtatuitur. Et quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper reſponſum aduerſus Seruium Maluginenſem Flaminem Dialem, prompſit Cæſar: recitauitq́; decretum pontificum. *Quoties valetudo aduerſa Flaminem Dialem inceßiſſet, † vt Pontificis maximi arbitrio, pluſquam binoctium, abeſſet: dum ne diebus publici ſacrificii, neu ſæpius quàm bis eundem in annum.* Quæ principe Auguſto conſtituta, ſatis oſtendebant, annuam abſentiam & prouinciarum adminiſtrationem dialibus non concedi. memorabaturque L. Metelli Pontificis maximi exemplum, qui Aulum Poſtumium Flaminem attinuiſſet. Ita ſors Aſiæ in eum, qui conſularium Maluginenſi proximus erat, conlata. 67 68

LXXII Iiſdem diebus Lepidus à ſenatu petiuit, vt baſilicam Paulli, Æmilia monumenta, propriâ pecuniâ firmaret ornaretque. erat etiam tum in more publica munificentia. † nec Auguſtus arguerat Taurum, Philippum, Balbum, hoſtiles exuuias, aut exundantis opes ornatũ ad vrbis, & poſterûm gloriã conferre. quo tum exemplo Lepidus, quamquam pecuniæ modicus, auitum decus recoluit. At Pompeii theatrum igne fortuito hauſtum, Cæſar exſtructurum pollicitus eſt, eo quòd nemo è familiâ reſtaurando ſufficeret, manente tamen nomine Pompeii. ſimul laudibus Seianum extulit, † tamquam labore vigilantiaque eius tanta vis vnum intra damnum ſtetiſſet. Et cenſuere patres effigiem Seiano, quæ apud theatrum Pompeii locaretur. neque multo pòſt Cæſar cùm Iunium Blæſum proconſulem Africæ triumphi inſignibus attolleret, dare id ſe dixit honori Seiani, cuius ille auunculus erat. 69 70

LXXIII Ac tamen res Blæſi dignæ decore tali fuere. nam Tacfarinas quamquam ſæpius depulſus, reparatis per intima Africæ auxiliis, huc adrogantiæ venerat, vt legatos ad Tiberium

rium mitteret, sedemque vltrò sibi atque exercitui suo postula-
71 ret, aut bellum inexplicabile minitaretur. Non aliàs magis † suâ populique Rom. contumeliâ indoluisse Cæsarem ferunt; quàm quòd desertor & prædo, hostium more ageret. ne Spartaco quidem, post tot consularium exercituum clades inultam Italiam vrenti; quamquam Sertorii atque Mithradatis ingentibus bellis labaret Resp. datum, vt pacto in fidem acciperetur. nedum pulcherrimo populi Romani fastigio, latro Tacfarinas, pace & concessione agrorum redimeretur. Dat negotium Blæso, cæteros quidem ad spem proliceret arma sine noxâ ponendi, ipsius autem ducis quoquo modo potiretur. Et recepti eâ veniâ plerique. mox aduersum artes Tacfarinatis, haud dissimili modo belligeratum. Nam quia ille robore exercitus impar, furandi melior, pluris per globos incursaret, eluderetque, & insidias simul tentaret: tres incessus, totidem agmina parantur. ex quîs Cornelius Scipio legatus præfuit, quâ prædatio in Leptinos, & suffugia Garamantum: alio latere, ne Cirtensium pagi impunè traherentur, propriam manum Blæsus filius duxit. Medio, cum delectis castella & munitiones idoneis locis imponens, dux ipse, arta & infensa hostibus cuncta fecerat: quia quoquò inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere, & sæpe à tergo erat. multique eo modo cæsi, aut circumuenti. Tunc tripertitum exercitum plures in manus dispergit, præponitque centuriones virtutis expertæ: nec, vt mos fuerat, actâ æstate retrahit copias, aut in hibernaculis veteris prouinciæ componit: sed vt in limine belli, dispositis castellis, per expeditos & solitudinum gnaros, mutantem mapalia Tacfarinatem proturbat. donec fratre eius capto, regressus est, properantiùs tamen quàm ex vtilitate sociorum, relictis per quos resurgeret bellum. Sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoq; Blæso tribuit, vt Imperator à legionibus salutaretur: prisco erga duces honore, qui bene gestâ Rep. gaudio & impetu victoris exercitus conclamabantur. erantque plures simul Imperatores, nec super ceterorum æqualitatem. concessit quibusdam & Augustus id vocabulum,
72 † ac tunc Tiberius Blæso postremùm. Obiere eo anno viri inlustres, Asinius Saloninus, M. Agrippâ & Pollione Asinio auis, fratre Druso insignis, Cæsariq; progener destinatus. Et Capito Ateius, de quo memoraui, principem in ciuitate locum studiis ciuilibus adsecutus, sed auo centurione Sullano, patre prætorio.

LXXIV

Sallust. Jugurtha de Metello.

LXXV

neque tantum maleficium impunè habendum. sanè lentus in suo dolore esset; Reip. iniurias ne largiretur. Intellexit hæc Tiberius vt erant magis, quàm vt dicebantur: perstititque intercedere. † Capito insignitior infamiâ fuit: quòd humani diuinique iuris sciens, egregium publicum, & bonas domi artes dehonestauisset. Incessit dein religio, quo nam in templo locandum foret donum, quod pro valetudine Augustæ equites Romani vouerant † Equestri Fortunę. nam etsi delubra eius deę multa in vrbe, nullum tamen tali cognomento erat. repertum est ædem esse apud Antium quæ sic nuncuparetur, cunctasque cærimonias Italicis in oppidis, templaq́;, & numinum effigies, iuris atque imperii Romani esse. ita donum apud Antium statuitur. Et quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum aduersus Seruium Maluginensem Flaminem Dialem, prompsit Cæsar: recitauitq́; decretum pontificum. *Quoties valetudo aduersa Flaminem Dialem incessisset, † vt Pontificis maximi arbitrio, plusquam binoctium, abesset: dum ne diebus publici sacrificii, neu sæpius quàm bis eundem in annum.* Quæ principe Augusto constituta, satis ostendebant, annuam absentiam & prouinciarum administrationem dialibus non concedi. memorabaturque L. Metelli Pontificis maximi exemplum, qui Aulum Postumium Flaminem attinuisset. Ita sors Asiæ in eum, qui consularium Maluginensi proximus erat, conlata.

LXXI (margin) 66 67 68

LXXII Iisdem diebus Lepidus à senatu petiuit, vt basilicam Paulli, Æmilia monumenta, propriâ pecuniâ firmâret ornaretque. erat etiam tum in more publica munificentia. † nec Augustus arguerat Taurum, Philippum, Balbum, hostiles exuuias, aut exundantis opes ornatũ ad vrbis, & posterûm gloriâ conferre. quorum exemplo Lepidus, quamquam pecuniæ modicus, auitum decus recoluit. At Pompeii theatrum igne fortuito haustum, Cæsar exstructurum pollicitus est, eo quòd nemo è familiâ restaurando sufficeret, manente tamen nomine Pompeii. simul laudibus Seianum extulit, † tamquam labore vigilantiaque eius tanta vis vnum intra damnum stetisset. Et censuere patres effigiem Seiano, quæ apud theatrum Pompeii locaretur. neque multo pòst Cæsar cùm Iunium Blæsum proconsulem Africæ triumphi insignibus attolleret, dare id se dixit honori Seiani, cuius ille auunculus erat.

69 70

LXXIII Ac tamen res Blæsi dignæ decore tali fuere. nam Tacfarinas quamquam sæpius depulsus, reparatis per intima Africæ auxiliis, huc adrogantiæ venerat, vt legatos ad Tiberium

rium mitteret, sedemque vltrò sibi atque exercitui suo postularet, aut bellum inexplicabile minitaretur. Non aliàs magis † suâ populique Rom. contumeliâ indoluisse Cæsarem ferunt; quàm quòd desertor & prædo, hostium more ageret. ne Spartaco quidem, post tot consularium exercituum clades inultam Italiam vrenti, quamquam Sertorii atque Mithradatis ingentibus bellis labaret Resp. datum, vt pacto in fidem acciperetur. nedum pulcherrimo populi Romani fastigio, latro Tacfarinas, pace & concessione agrorum redimeretur. Dat negotium Blæso, cæteros quidem ad spem proliceret arma sine noxâ ponendi, ipsius autem ducis quoquo modo potiretur. Et recepti eâ veniâ plerique. mox aduersum artes Tacfarinatis, haud dissimili modo belligeratum. Nam quia ille robore exercitus impar, furandi melior, pluris per globos incursaret, eluderetque, & insidias simul tentaret: tres incessus, totidem agmina parantur. ex quîs Cornelius Scipio legatus præfuit, quâ prædatio in Leptinos, & suffugia Garamantum: alio latere, ne Cirtensium pagi impunè traherentur, propriam manum Blæsus filius duxit. Medio, cum delectis castella & munitiones idoneis locis imponens, dux ipse, arta & infensa hostibus cuncta fecerat: quia quoquò inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere, & sæpe à tergo erat. multique eo modo cæsi, aut circumuenti. Tunc tripertitum exercitum plures in manus dispergit, præponitque centuriones virtutis expertæ: nec, vt mos fuerat, actâ æstate retrahit copias, aut in hibernaculis veteris prouinciæ componit: sed vt in limine belli, dispositis castellis, per expeditos & solitudinum gnaros, mutantem mapalia Tacfarinatem proturbat. donec fratre eius capto, regressus est, properantiùs tamen quàm ex vtilitate sociorum, relictis per quos resurgeret bellum. Sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoq; Blæso tribuit, vt Imperator à legionibus salutaretur: prisco erga duces honore, qui bene gestâ Rep. gaudio & impetu victoris exercitus conclamabantur. erantque plures simul Imperatores, nec super ceterorum æqualitatem. concessit quibusdam & Augustus id vocabulum, † ac tunc Tiberius Blæso postremùm. Obiere eo anno viri inlustres, Asinius Saloninus, M. Agrippâ & Pollione Asinio auis, fratre Druso insignis, Cæsariq; progener destinatus. Et Capito Ateius, de quo memoraui, principem in ciuitate locum studiis ciuilibus adsecutus, sed auo centurione Sullano, patre prætorio.

71 LXXIV Sallust. Jugurtha de Metello. 72 LXXV

consulatum ei adcelerauerat Augustus, vt Labeonem Antistium iisdem artibus præcellentem dignatione eius magistratus anteiret. Namque illa ætas duo pacis decora simul tulit. sed Labeo incorruptâ libertate, & ob id famâ celebratior: Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. Illi, quòd præturam intra stetit, commendatio ex iniuriâ: huic, quòd consulatum adeptus est, odium ex inuidiâ oriebatur. Et Iunia sexagesimo quarto post Philippensem aciem anno supremum diem expleuit, Catone auunculo genita, C. Cassii vxor, M. Bruti soror. Testamentum eius multo apud vulgum rumore fuit: quia in magnis opibus, cùm fermè cunctos proceres cum honore nominauisset, Cæsarem omisit. quod ciuiliter acceptum: neque prohibuit quo minus laudatione pro rostris, ceterisque sollennibus funus cohonestaretur. Viginti clarissimarum familiarum imagines antelatæ sunt, Manlii, Quinctii, aliaque eiusdem nobilitatis nomina: sed præfulgebant Cassius atque Brutus, eo ipso, quòd effigies eorum non visebantur.

LXXVI

C. COR-

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI

ANNALIVM LIBER IV.

Coss.
C. Asinio, C. Antistio.
Cornelio Cethego, Visellio Varrone.
Cosso Lentulo, Asinio Agrippa.
Cn. Lentulo Gætul. C. Caluisio.
M. Licinio Crasso, L. Calpurnio Pisone.
Ap. Iunio Silano, P. Silio Nerua.

C. ASINIO, C. Antistio Coss. nonus Tiberio annus erat compositæ Reip. florentis domus: (nam Germanici mortem inter prospera ducebat) cùm repentè turbare fortuna cœpit; sęuire ipse, aut sæuientibus vires prębere. Initium & caussa penes Ælium Seianũ, cohortibus prætoriis præfectum: cuius de potentiâ suprà memoraui. Nunc originem, mores, & † quo facinore dominationem raptum ierit, expediam. Genitus Vulsiniis, patre Seio Strabone equite Romano, & primâ iuuentâ C. Cæsarem diui Augusti nepotem sectatus, non sine rumore † Apicio diuiti & prodigo stuprum veno dedisse; mox Tiberium variis artibus deuinxit adeò, vt obscurum aduersùm alios, sibi vni incautum intectumque efficeret. non tam sollertiâ, (quippe iisdem artibus victus est) quàm deûm irâ in rem Romanam; † cuius pari exitio viguit, ceciditq;. Corpus illi laborum tolerans, animus audax, sui obtegens, in alios criminator, iuxtà adulatio & superbia. palàm compositus pudor, intus summa apiscendi libido: eiusque caussâ, modò largitio & luxus, sæpiùs industria ac vigilantia, haud *minus* noxiæ, quotiens parando regno finguntur. Vim præfecturę modicam antea intendit, dispersas per vrbem cohortes vna

Margin: 1 A. V. C. DCCLXXVI; 1; 2; 3; 11

in castra conducendo; vt simul imperia acciperent, numeroq; & robore, & visu inter se, fiducia ipsis, † in ceteros metus crederetur. Prætendebat lasciuire militem diductum: si quid subitū ingruat, maiore auxilio pariter subueniri. & seueriùs acturos, † si vallum statuatur procul vrbis inlecebris. Vt perfecta sunt castra, inrepere paulatim militares animos, adeundo, appellando: simul centuriones ac tribunos ipse deligere. neque senatorio ambitu abstinebat, † clientes suos honoribus aut prouinciis ornando, facili Tiberio, atque ita prono, vt socium laborum, non modò in sermonibus, sed apud patres & populum celebraret, † colique per theatra & fora effigies eius, interq; principia legionum sineret.

4. 5. 6. 7

III. Ceterùm plena Cæsarum domus, iuuenis filius, nepotes adulti, moram cupitis adferebant. & quia vi tot simul corripere intutum, dolus interualla scelerum poscebat. placuit tamen occultior via, & à Druso incipere, in quē recenti irâ ferebatur. Nam Drusus impatiens ęmuli, & animo commotior, orto fortè iurgio, intenderat Seiano manus, & contra tendentis os verberauerat. Igitur cuncta tentanti promptissimum visum, ad vxorem eius Liuiam conuertere. Quæ soror Germanici, formæ initio ætatis indecoræ, mox pulchritudine præcellebat. Hanc, vt amore incensus, adulterio pellexit. & postquam primi flagitii potitus est, neq; femina amissâ pudicitiâ alia abnuerit; ad coniugii spem, consortium regni, & necem mariti impulit. Atq; illa cui auunculus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seq; ac maiores & posteros municipali adultero fœdabat; vt pro honestis & præsentibus, flagitiosa & incerta expectaret. Sumitur in conscientiam Eudemus amicus ac medicus Liuiæ, specie artis frequens secretis. pellit domo Seianus vxorem Apicatam, ex qua tres liberos genuerat, ne pellici suspectaretur. Sed magnitudo facinoris metum, prolationes, diuersa interdum consilia adferebat.

Iustin. l. 1. c. 9.

IV. Interim anni principio, Drusus ex Germanici liberis togam virilem sumpsit. quæque fratri eius Neroni decreuerat senatus, repetita. addidit orationem Cæsar multa cum laude filii sui, quòd patriâ beneuolentiâ in fratris liberos foret. Nam Drusus (quamquam arduum sit, eôdem loci potentiam & concordiam esse) æquus adolescentibus, aut certè non aduersus habebatur. Exin vetus & sæpe simulatum proficiscendi in prouincias consilium refertur. multitudinem veteranorum prætexebat imperator, & delectibus supplendos exercitus. nam voluntarium militem deesse. ac

se. ac si suppeditet, non eâdem virtute ac modestiâ agere: quia plerumque inopes ac vagi sponte militiam sumant. percensuitque cursim numerum legionum, & quas prouincias tutarentur. Quod mihi quoque exsequendum reor, quæ tum Romana copia in armis, qui socii reges, quanto sit angustiùs imperitatum.

8 † Italiam vtroque mari duæ classes, Misenum apud & Rauennam, proximumque Galliæ litus rostratæ naues præsidebant, quas Actiacâ victoriâ captas Augustus in opidum Foroiuliense miserat, valido cum remige. Sed præcipuum robur Rhenum iuxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. Hispaniæ recens perdomitæ, tribus habebantur. Mauros Iuba rex acceperat, donum populi Romani. cetera Africæ, per duas legiones, parique numero Ægyptus. dehinc initio ab Suriâ vsque ad flumen Euphraten, † quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quattuor legionibus coërcita; accolis Hybero, Albanoque, & aliis regibus, qui magnitudine nostrâ proteguntur aduersùm externa imperia. & Thraciam, Rhœmetalces ac liberi Cotyis: ripamque Danubii, legionum duæ in Pannonia, duæ in Mœsia attinebant. totidem apud Dalmatiam locatis, quæ positu regionis à tergo illis, ac si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur; quamquam insideret vrbem proprius miles, tres vrbanæ, nouem prætoriæ cohortes, Etruriâ fermè Vmbriaque delectæ, aut vetere Latio, & † coloniis antiquitus Romanis. At apud idonea prouinciarum sociæ triremes, alæque, & auxilia cohortium. neque multò secus in iis virium; sed persequi incertum † fuerit, cùm ex vsu temporis huc illuc mearent, gliscerent numero, & aliquando minuerentur.

V (margin); 9, 10, 11 (margin)

VI Congruens crediderim recensere ceteras quoque Reip. partes, quibus modis ad eam diem habitæ sint: quando Tiberio mutati in deterius principatus initium ille annus attulit. Iam primùm publica negotia, & priuatorum maxima, apud patres tractabantur. dabaturque primoribus disserere: & in adulationem lapsos, cohibebat ipse, mandabatque honores, nobilitatem maiorum, claritudinem militiæ, inlustres domi artes spectando: vt satis constaret, non alios potiores fuisse. sua consulibus, sua prætoribus species. Minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si maiestatis quæstio eximeretur, bono in vsu. At frumenta, & pecuniæ vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur. Res suas Cæsar

ſpectatiſſimo cuique, quibuſdam ignotis ex famâ mandabat; ſemelque adſumpti tenebantur, prorſus ſine modo, cum plerique iiſdem negotiis inſeneſcerent. Plebes acri quidem annonâ fatigabatur: ſed nulla in eo culpa ex principe. quin infecunditati terrarum, aut aſperis maris obuiam iit, quantum impendio, diligentiaque poterat. & ne prouinciæ nouis oneribus turbarentur, vtque vetera ſine auaritiâ aut crudelitate magiſtratuum tolerarent, prouidebat. corporum verbera, ademptiones bonorum aberant. VII Rari per Italiam Cæſaris agri; modeſta ſeruitia; intra paucos libertos domus, ac ſi quando cum priuatis diſceptaret, forum & ius. quæ cuncta, non quidem comi viâ, ſed horridus ac plerumque formidatus retinebat tamen, donec morte Druſi verterentur. nam dum ſuperfuit, manſere: quia Seianus incipiente adhuc potentiâ, bonis conſiliis noteſcere volebat, & vltor metuebatur, non occultus odii, & crebrò querens, *incolumi filio adiutorem imperii alium vocari. & quantum ſupereſſe vt collega dicatur? Primas dominandi ſpes in arduo; vbi ſis ingreſſus, adeſſe ſtudia & miniſtros. exſtructa iam ſponte præfecti caſtra, datos in manum milites: cerni effigiẽ eius, in monumentis Cn. Pompeii: † communes illi cum familiâ Druſorum fore nepotes. precandam poſt hæc Modeſtiam, vt contentus eſſet.* Neque tarò, neque apud paucos talia iaciebat: & ſecreta quoque eius, [12]

VIII corruptâ vxore, prodebantur. Igitur Seianus maturandum ratus, deligit venenum, quo paulatim inrepente, fortuitus morbus adſimularetur. Id Druſo datum per Lygdum Spadonem, vt octo poſt annos cognitum eſt. Ceterùm Tiberius per omnes valetudinis eius dies, nullo metu, an vt firmitudinem animi oſtentaret, etiam defuncto necdum ſepulto, curiam ingreſſus eſt. conſulesq; ſede vulgari per ſpeciem mæſtitiæ ſedentes, honoris locique admonuit; & effuſum in lacrimas ſenatum, † victo gemitu, ſimul oratione continuâ erexit. *Non quidem ſibi ignarum, poſſe argui, quòd tam recenti dolore ſubierit oculos ſenatus: vix propinquorum adloquia tolerari, vix diem adſpici à pleriſque lugentium. neq; illos imbecillitatis damnandos; ſe tamen fortiora ſolatia è complexu Reip. petiuiſſe.* Miſeratuſque Auguſtæ extremam ſenectam, rudem adhuc nepotum, & vergentem ætatem ſuam, vt Germanici liberi, vnica præſentium malorum leuamenta, inducerentur, petiuit. Egreſſi conſules, firmatos adloquio adoleſcentulos, deductosq; ante Cæſarem ſtatuunt. Quibus adprehenſis, *Patres conſcripti, Hos*, inquit, *orbatos parente, tradidi patruo ipſorum, precatusq; ſum, quamquam eſſet illi* [13]

propria

14 *propria suboles, ne secus quàm suum sanguinem foueret ac tolleret, † sibiq; & posteris conformaret. erepto Druso, preces ad vos conuerto, diisq; & patriâ coràm obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis maioribus genitos suscipite, regite: vestram meamq; vicem explete. Hi vobis Nero & Druse parentum loco. ita nati estis, vt bona malaq; vestra ad Remp. pertineant.* Magno ea fletu, & mox precationib. faustis audita; ac si modum orationi posuisset, misericordiâ sui gloriaq; animos audientium impleuerat. ad vana & totiens inrisa reuolutus, de reddẽdâ Rep. vtque consules seu quis alius regimen susciperent, vero quoq; & honesto fidem dempsit. Memoriæ Drusi eadem quæ in Germanicum decernuntur, plerisque additis, vt fermè amat posterior adulatio. Funus imaginum pompâ maximè inlustre fuit, cùm origo Iuliæ gentis Æneas, omnesq; Albanorum reges, & conditor 15 vrbis Romulus, † pòst Sabina nobilitas, Attus Clausus, ceteræq; Claudiorum effigies, longo ordine spectarentur. In tradendâ morte Drusi, quæ plurimis maximeq; fidis auctoribus memorata sunt, rettuli. sed non omiserim eorundem temporum rumorem validum adeò, vt nondum exolescat. Corruptâ ad scelus Liuiâ, Seianum Lygdi quoque Spadonis animum stupro vinxisse: quòd is Lygdus ætate atque formâ carus domino, interq; primo- 16 res ministros erat. deinde inter conscios, † vbi locus veneficii tempusq; composita sint, eò audaciæ prouectum, vt verteret, & occulto indicio Drusum veneni in patrem arguens, moneret Tiberium, vitandam potionem quæ prima ei apud filium epulanti offerretur. eâ fraude tum senem, postquam conuiuium inierat, exceptum poculum Druso tradidisse. atque illo ignaro & iuueniliter hauriente, auctam suspicionem, tamquam metu & pudore, sibimet inrogaret mortem quam patri struxerat. Hæc vulgo iactata, super id quòd nullo auctore certo firmãtur, promptè refutaueris. Quis enim mediocri prudentiâ, nedum Tiberius tantis rebus exercitus, inaudito filio exitium offerret, idque suâ manu, & nullo ad pœnitendum regressu? Quin potiùs ministrũ veneni excruciaret, auctorem exquireret. insitâ denique etiam in extraneos cunctatione & morâ, aduersùm vnicum, & nullius antè flagitii compertum vteretur. Sed quia Seianus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimiâ caritate in eum Cæsaris, & ceterorum in vtrumque odio; quamuis fabulosa & immania credebantur: atrociore semper famâ, erga dominantium exitus. Ordo alioqui sceleris per Apicatam Seiani proditus, tormentis

IX

X

XI

Eudemi, ac Lygdi patefactus est. neque quisquam scriptor tam infensus exstitit, vt Tiberio obiectaret, cùm omnia alia conquirerent, intenderentq;. Mihi tradendi arguendiq; rumoris caussa fuit, vt claro sub exemplo falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis quorum in manus cura nostra venerit, ne diuulgata atque incredibilia, auidè accepta, veris neque in miraculum corruptis antehabeant. Ceterùm laudante filium pro rostris Tiberio, senatus populusque habitum ac voces dolentum, simulatione magis quàm libens induebat, domumq; Germanici reuiuiscere occulti lætabantur. Quod principium fauoris, & mater Agrippina spem malè tegens, perniciem adcelerauere. Nam Seianus vbi videt mortem Drusi inultam interfectoribus, sine mærore publico esse; ferox scelerum, & quia prima prouenerant, volutare secum, quo nam modo Germanici liberos peruerteret, quorum non dubia successio. neque spargi venenum in tres poterat, egregiâ custodum fide, & pudicitiâ Agrippinæ impenetrabili. Igitur contumaciam eius insectari, vetus Augustę odium, recentem Liuiæ conscientiam exagitare, vt superbiam fecunditate subnixam, popularibus studiis inhiare dominationi, apud Cæsarem arguerent. Atque hęc callidis criminatoribus (inter quos delegerat Iulium Posthumum per adulterium Mutiliæ Priscæ inter intimos auiæ, & consiliis suis peridoneum: quia Prisca in animo Augustæ valida) anum suapte naturâ potentiæ anxiam, insociabilem nurui efficiebat. Agrippinæ quoq; proximi inliciebantur, prauis sermonibus tumidos spiritus perstimulare. At Tiberius, nihil intermissâ rerum curâ, negotia pro solatiis accipiens, ius ciuium, preces sociorum tractabat. Factaq; auctore eo senatusconsulta, vt ciuitati Cibyraticæ apud Asiam, Ægirensi apud Achaiam motu terræ labefactis, subueniretur remissione tributi in triennium. Et Vibius Serenus proconsul vlterioris Hispaniæ de vi publicâ damnatus, ob atrocitatem *temporum in insulam Amorgum deportatur. Carsius Sacerdos reus, tamquam frumento hostem Tacfarinatem iuuisset, absoluitur: eiusdemq; criminis C. Gracchus. Hunc comitem exsilii admodum infantem, pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. Illic adultus inter extorres & liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur. nec tamen effugit magnæ fortunæ pericula. Ac ni Ælius Lamia & L. Apronius qui Africam obtinuerant, insontem protexissent,

XII (margin at "corruptis antehabeant") · XIII (margin at "lare") · * morum (margin at "temporum")

ſent, claritudine infauſti generis, & paternis aduerſis foret abſtractus. Is quoq; annus legationes Græcarum ciuitatū habuit; Samiis Iunonis, Cois Æſculapii delubro, vetuſtum aſyli ius vt firmaretur, petentibus. Samii decreto Amphictyonum nitebantur, quîs præcipuum fuit rerum omnium iudicium, quâ tempeſtate Græci conditis per Aſiam vrbibus orâ maris potiebantur. Neque diſpar apud Coos antiquitas. & accedebat meritum ex loco. Nam ciues Romanos templo Æſculapii induxerant, cùm iuſſu regis Mithradatis apud cunctas Aſię inſulas & vrbes trucidarentur. Variis dehinc & ſæpiùs irritis prætorum queſtibus, poſtremò Cæſar de immodeſtiâ hiſtrionum rettulit. Multa ab iis in publicum ſeditiosè, fœda per domos tentari. Oſcum quondam ludicrum leuiſſimæ apud vulgum oblectationis, eò flagitiorum & virium veniſſe, vt auctoritate patrum coërcendum ſit. Pulſi tum hiſtriones Italiâ. Idem annus alio quoque luctu Cæſarem adficit, alterum ex geminis Druſi liberis exſtinguendo: neq; minus morte amici. Is fuit Lucillius Longus, omnium illi triſtium lætorumq; ſocius, vnusque è ſenatoribus Rhodii ſeceſſus comes. Ita quamquam nouo homini, cenſorium funus, effigiem apud forum Auguſti, publicâ pecuniâ patres decreuere: apud quos etiam tum cuncta tractabantur. adeò vt procurator Aſiæ Lucillius Capito, accuſante prouinciâ cauſſam dixerit, magnâ cum adſeueratione principis, non ſe ius niſi in ſeruitia & pecunias familiares dediſſe. quòd ſi vim prætoris vſurpaſſet, manibusq; militum vſus foret; ſpreta in eo mandata ſua, audirent ſocios. Ita reus, cognito negotio, damnatur. Ob quam vltionem, & quia priore anno in C. Silanum vindicatum erat, decreuere Aſiæ vrbes templum Tiberio matriq; eius, ac ſenatui. Et permiſſum ſtatuere. †Egitq; Nero grates eâ cauſsâ patribus atq; auo, lætas inter audientium adfectiones, qui, recenti memoriâ Germanici, illum adſpici, illum audiri rebantur. aderantq; iuueni modeſtia, ac forma, principe viro digna, notis in eum Seiani odiis ob periculum grauiora. Sub idem tempus de flamine Diali in locum Seruii Maluginenſis defuncti legendo, ſimul rogandâ nouâ lege, diſſeruit Cæſar. *Nam patricios confarreatis parentibus genitos, tres ſimul nominari, ex quis vnus legeretur, vetuſto more: neque adeſſe, vt olim, eam [illegible] confarreandi adſuetudine, aut inter paucos retentâ. pluréſque [illegible] cauſſas adferebat; potiſſimam, penes incuriam virorum feminarumq́. Accedere ipſius cærimoniæ difficultates, quæ cōſulto vitarentur.*

XIV XV 17 XVI

Et quoniam exiret è iure patrio, qui id flaminium apisceretur, quæq; in manum flaminis conueniret. Ita medendum senatus decreto, aut lege; sicut Augustus quædam ex horrida illa antiquitate, ad præsentem vsum flexisset. Igitur tractatis religionibus, placitum, instituto flaminum nihil demutari. Sed lata lex, quâ flaminica Dialis sacrorum causâ in potestate viri, cetera promiscuo feminarum iure ageret. & filius Maluginensis patri suffectus. Vtq; glisceret dignatio sacerdotum, atque ipsis promptior animus foret ad capessendas cærimonias, decretum Corneliæ virgini, quæ in locum Scantiæ capiebatur, † L L S. xx. & quotiens Augusta theatrum introisset, vt sedes inter Vestalium consideret. [18]

XVII A. V. C. DCCLXXVII

Cornelio Cethego, Visellio Varrone Coss. Pontifices eorumq; exemplo ceteri sacerdotes, cùm pro incolumitate principis vota susciperet, Neronem quoque & Drusum iisdem diis commendauere; non tam caritate iuuenum, quàm adulatione: quæ moribus corruptis, perinde anceps si nulla, & vbi nimia est. Nam Tiberius haud vnquam domui Germanici mitis, tum verò æquari adolescentes senectæ suę, impatienter indoluit: accitosque Pontifices percunctatus est, num id precibus Agrippinæ, aut minis tribuissent. Et illi quidem quamquam abnuerent, modicè perstricti, (etenim pars magna è propinquis ipsius, aut primores ciuitatis erant:) ceterùm in senatu, oratione monuit in posterũ, ne quis mobiles adolescentium animos, præmaturis honoribus ad superbiam extolleret. instabat quippe Seianus, incusabatq; diductam ciuitatem, vt ciuili bello, esse qui se partium Agrippinæ vocent: ac ni resistatur, fore pluris. neque aliud gliscentis discordiæ remedium, quàm si vnus alterue maximè prompti subuerterentur.

XVIII

Quâ causâ C. Silium & Titium Sabinum adgreditur. amicitia Germanici perniciosa vtrique. Silio, & quòd ingentis exercitus septem per annos moderator, partisq; apud Germaniam triumphalibus Sacrouiriani belli victor, † quanto maiore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur. [19] credebant plerique auctam offensionem ipsius intemperantiâ, immodicè iactantis, suum militem in obsequio durauisse, cùm alii ad seditiones prolaberentur: neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido nouandi fuisset. † Destrui per hæc fortunam suam Cæsar, imparemq; tanto merito rebatur. [20] † Nam beneficia eò vsque læta sunt, dum videntur exsolui posse: vbi multùm anteuenêre, pro gratiâ odium redditur. [21]

XIX

Erat vxor Silio Sosia Galla, caritate Agrippinę

inuisa

inuiſa principi. Hos corripi, dilato ad tempus Sabino, placitum: immiſſusq; Varro conſul, qui paternas inimicitias obtendens, odiis Seiani per dedecus ſuum gratificabatur. precante reo breuem moram, dum accuſator conſulatu abiret, aduerſatus eſt Cęſar: ſolitum quippe magiſtratibus, diem priuatis dicere. nec infringendũ conſulis ius, cuius vigiliis niteretur, ne quod reſp. detrimentum caperet. Proprium id Tiberio fuit, ſcelera nuper reperta priſcis verbis obtegere. Igitur multâ adſeueratione, quaſi aut legibus cum Silio ageretur, aut Varro conſul, aut illud Reſp. eſſet, coguntur patres: ſilente reo, vel ſi defenſionem cœptaret, non occultante cuius irâ premeretur. Conſcientia belli, Sacrouir diu diſſimulatus, victoria per auaritiam fœdata, & vxor Soſia arguebantur. nec dubiè repetundarum criminibus hęrebant. ſed cuncta quæſtione maieſtatis exercita, & Silius imminentem damnationem voluntario fine pręuertit. Sæuitum tamen in bona, XX non vt ſtipendiariis pecuniæ redderentur, quorum nemo repe-

22 tebat: † ſed liberalitas Auguſti auulſa, computatis ſingillatim quæ fiſco petebantur. ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Soſia in exſilium pellitur Aſinii Galli ſententiâ, qui partem bonorũ publicandam, pars vt liberis relinqueretur, cenſuerat. contrà Manius Lepidus quartã accuſatoribus ſecundùm neceſſitudinem legis, cetera liberis conceſſit. Hunc ego Lepidum, temporibus illis, grauem & ſapientem virum fuiſſe

23 comperio. †Nam pleraq; ab ſæuis adulationibus aliorum, in melius flexit: neq; tamen temperamenti egebat, cùm æquabili auctoritate & gratiâ apud Tiberium viguerit. vnde dubitare cogor, fato & forte naſcendi, vt cetera, ita principũ inclinatio in hos, of-

24 fenſio in illos: an ſit aliquid in noſtris conſiliis, liceatq; † inter abruptam contumaciam, & deforme obſequium, pergere iter ambitione ac periculis vacuum. At Meſſallinus Cotta haud minus claris maioribus, ſed animo diuerſus, cenſuit cauendum ſenatuſconſulto, vt quamquam inſontes magiſtratus & culpę alienę neſcii, prouincialibus vxorum criminibus, perinde quàm ſuis plecterentur. Actum dehinc de Calpurnio Piſone, nobili ac feroci XXI viro. Is namq; vt rettuli, ceſſurum ſe vrbe ob factiones accuſatorum in ſenatu clamitauerat; & ſpretâ potentiâ Auguſtæ, trahere in ius Vrgulaniam, domoq; principis excire auſus erat. Quæ in præſens Tiberius ciuiliter habuit. Sed in animo reuoluente iras,

25 etiam ſi impetus offenſionis languerat, memoria valebat. † Piſo-

nem Q. Granius secreti sermonis incusauit aduersùm maiestatem habiti. adiecitq; in domo eius venenum esse, eumque gladio accinctum introire curiã. Quod vt atrocius vero tramissum. ceterorum quæ multa cumulabantur, receptus est reus, neque peractus ob mortem opportunam. Relatum & de Cassio Seuero exsule, qui sordidæ originis, maleficæ vitæ, sed orandi validus, per immodicas inimicitias, vt iudicio iurati senatus Cretam amoueretur, effecerat: atq; illic eadem actitando, recentia veteraque odia aduertit: bonisque exutus, interdicto igni atque aquâ, saxo

XXII Seriphio consenuit. Per idem tempus Plautius Siluanus prætor, incertis caussis Aproniam coniugem in præceps iecit; tractusq; ad Cæsarem ab L. Apronio socero, turbatâ mente respondit, tamquam ipse somno grauis atque eò ignarus, & vxor spontè mortem sumpsisset. Non cunctanter Tiberius pergit in domum, visit cubiculum, in quo reluctantis & impulsę vestigia cernebantur. Refert ad senatum, datisq; iudicibus Vrgulania Siluani auia pugionem nepoti misit. Quod perinde creditum quasi principis monitu, ob amicitiam Augustæ cum Vrgulaniâ. Reus frustra tentato ferro, venas prębuit exsoluẽdas. Mox Numantina prior vxor eius accusata iniecisse carminib. & veneficiis vecor-

XXIII diã marito, insons iudicatur. Is demum annus populum Romanum longo aduersum Numidam Tacfarinatem bello absoluit. †Nam priores duces, vbi impetrando triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant. Iamq; tres laureatæ in vrbe statuæ, & adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui Ptolemæo Iubæ filio iuuentâ incurioso, †libertos regios, & seruilia imperia bello mutauerant. Erat illi prædarum receptor ac socius populandi, rex Garamantum; non vt cum exercitu incederet, sed missis leuibus copiis, quæ ex longinquo in maius audiebantur: ipsaq; è prouinciâ, vt quis fortunæ inops, moribus turbidus, promptius ruebant, quia Cæsar post res à Blæso gestas, quasi nullis iam in Africâ hostibus, reportari Nonam legionem iusserat: nec proconsul eius anni P. Dolabella retinere ausus erat, iussa principis magis quàm incerta belli

XXIV metuens. Igitur Tacfarinas, disperso rumore, rem Romanam aliis quoq; ab nationibus lacerari, eoque paulatim Africâ decedere, ac posse reliquos circumueniri, si cuncti, quibus libertas seruitio potior, incubuissent: auget vires, positisque castris Thubuscum opidum circumsidet. At Dolabella contracto quod

erat

26 27

erat militum, terrore nominis Romani, & quia Numidæ peditum aciem ferre nequeunt, primo sui incessu soluit obsidium, locorumq; opportuna permuniuit. simul principes Musulamorum defectionem cœptantes securi percutit. Dein quia pluribus aduersùm Tacfarinatem expeditionibus cognitum, non graui nec vno incursu consectandum hostem vagum: excito cum popularibus rege Ptolemæo, quattuor agmina parat, quæ legatis ac tribunis data: & prædatorias manus, delecti Maurorum duxere. Ipse consultor aderat omnibus. Nec multo pòst adfertur, Numidas apud castellum semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus consedisse: fisos loco, quia vastis circùm saltibus claudebatur. Tum expeditæ cohortes alęque, quam in partem ducerentur ignaræ, cito agmine rapiuntur. Simulq; cœptus dies, & concentu tubarũ, ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros: præpeditis Numidarum equis, aut diuersos pastus pererrantibus. Ab Romanis confertus pedes, dispositæ turmæ, cuncta prœlio prouisa: hostib. contrà omnium nesciis, non arma, non ordo, non consilium sed pecorum modo, trahi, occidi, capi. Infensus miles memoriâ laborum, & aduersum eludentes optatæ toties pugnæ, se quisque vltione & sanguine explebant. Differtur per manipulos, Tacfarinatem omnes notum tot prœliis consectentur: non nisi duce interfecto, re-28 quiẽ belli fore. At ille † deletis circùm stipatoribus, vinctoq; iam filio, & effusis vndique Romanis, ruendo in tela, captiuitatem haud inultâ morte effugit. Isque finis armis impositus. Dolabellæ petenti abnuit triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blęsi auunculi eius laus obsolesceret. Sed neque Blæsus ideò inlu-29 strior, † & huic negatus honor gloriam intendit. Quippe minore exercitu, insigneis captiuos, cædem ducis, bellique confecti famam deportarat. Sequebantur & Garamantum legati rarò in vrbe visi, quos Tacfarinate cæso, perculsa gens, & culpæ nescia, ad satisfaciendum populo Rom. miserat. Cognitis dehinc Ptolemæi per id bellum studiis, repetitus ex vetusto mos, missusq; è senatoribus qui scipionem eburnum, togam pictam, antiqua patrum munera daret, regemque & socium atque amicum appellaret. Eâdem æstate, mota per Italiam seruilis belli semina fors oppressit. Auctor tumultus T. Curtisius quondam prætoriæ cohortis miles. primò cœtibus clandestinis, apud Brundisium, & circumiecta opida; mox positis propalam libel-

XXV

XXVI Sallust. in orat. Catilin.

XXVII

lis, ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus & feroci a seruitia: cum velut munere deûm, tres biremes adpulere ad vsus commeantium illo mari. Et erat iisdem regionibus Curtius Lupus quæstor, cui prouincia vetere ex more Cales euenerat. Is dispositâ classiariorum copiâ, cœptantem tum maximè coniurationem disiecit. Missusq; à Cæsare properè † Staius tribunus cum validâ manu, ducem ipsum & proximos audaciæ in vrbem traxit; iam trepidam, ob multitudinem familiarum, quæ gliscebat immensùm, minore in dies plebe ingenuâ. Iisdem consulibus miseriarum ac sæuitiæ exemplum atrox, reus pater, accusator filius, † nomen vtriq; Vibius Serenus, in senatum* inducti sunt, ab exsilio retractus, illuuieque ac squalore obsitus, & tum catenâ vinctus perorante filio. † * Præparatur adolescens multis munditiis, alacri vultu. structas principi insidias, † missos in Galliam concitores belli, index idem & testis dicebat; adnectebatque Cæcilium Cornutum prætorium ministrauisse pecuniam. qui tædio curarum, & quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinauit. At contrà reus nihil infracto animo, obuersus in filium, quatere vincula, vocare vltores deos, vt sibi quidem redderent exsilium, vbi procul tali more ageret, filium autem quandoq; supplicia sequerentur. † Adseuerabatq; innocentem Cornutũ, & falsa exterritum. idq; facile intellectu, si proderentur alii: non enim se cædem principis & res nouas vno socio cogitasse. Tum accusator Cn. Lentulum & Seium Tuberonem nominat: magno pudore Cæsaris, cùm primores ciuitatis, intimi ipsius amici, Lentulus senectutis extremæ, Tubero defecto corpore, tumultus hostilis, & turbandæ Reip. arcesserentur. Sed hi quidem statim exempti. In patrem, ex seruis quæsitum: & quæstio aduersa accusatori fuit. qui scelere vecors, simul vulgi rumore territus, robur & saxum, aut parricidarum pœnas minitantium, cessit vrbe. ac retractus Rauennâ, exequi accusationem adigitur; non occultante Tiberio vetus odium, aduersus exsulem Serenum. nam post damnatum Libonem, missus ad Cæsarem litteris exprobrauerat, suum tantum studium sine fructu fuisse. addideratq; quædam contumaciùs, quàm tutum apud aures superbas & offensioni proniores. ea Cęsar octo post annos rettulit, medium tempus variè arguens; etiam si tormẽta, peruicaciâ seruorum, contrà euenissent. Dictis dein sententiis, vt Serenus more maiorum puniretur, quò molliret inuidiam, intercessit.

Marginalia: XXVIII (at "immensùm"); 30 (at "tionem disiecit"); 31 (at "lius, † nomen"); *inducti. Senex ab (at "inducti sunt"); 32 (at "vinctus perorante"); *Præparatus (at "Præparatur"); 33 (at "missos in Galliam"); 34 (at "Adseuerabatq;"); XXIX (at "cio cogitasse"); XXX (at "uorum, contrà").

Gal-

35 Gallus Asinius, † Gyaro aut Donusâ claudendum censeret. id quoque aspernatus est, egenam aquæ vtramque insulam referens, dandosque vitæ vsus cui vita concederetur. ita Serenus Amorgum reportatur. Et quia Cornutus suâ manu ceciderat, actum de præmiis accusatorum abolendis, si quis maiestatis postulatus ante perfectum iudicium se ipse vitâ priuauisset. ibaturque in eam sententiam, ni duriùs contraque morem suum palàm pro accusatoribus Cæsar, Inritas leges, Rempubl. in præcipiti conquestus esset. subuerterent potiùs iura, quàm custodes eorum amouerent. Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum, & pœnis quidem nunquam satis coërcitum, per præmia eliciebantur. His tam adsiduis tamque mæstis modica lætitia interiicitur, quòd C. Cominium equitem Romanum probrosi in se carminis conuictum, Cæsar precibus fratris qui senator erat, concessit. Quo magis mirum habebatur, gnarum meliorum, & quæ fama clementiam sequeretur, tristiora malle. neque enim socordiâ peccabat; nec occultum est, quando ex veritate, quando adumbratâ lætitiâ, facta imperatorum celebrentur. quin ipse compositus aliàs, & velut eluctantium verborum, solutiùs promptiùsque eloquebatur, quotiens subueniret. At P. Suilium quæstorem quondam Germanici, cùm Italiâ arceretur, conuictus pecuniam ob rem iudicatam cepisse, amouendum in insulam censuit; tantâ contentione animi, vt & iurando obstringeret, è Rep. id esse. Quod asperè acceptum ad præsens, mox in laudem vertit, regresso Suilio: quem vidit sequens ætas præpotentem, venalem, & Claudii principis amicitiâ diu prosperè, nunquam bene vsum. Eadem pœna in Catum Firmium senatorem statuitur, tamquam falsis maiestatis criminibus sororem petiuisset. Catus, vt rettuli, Libonem inlexerat insidiis, deinde indicio perculerat. eius operæ memor Tiberius, sed alia prætendens, exsilium deprecatus est: quo minus senatu pelleretur, non obstitit. Pleraque eorum quæ rettuli, quæque referam, parua forsitan & leuia memoratu videri non nescius sum. sed nemo Annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteres populi Romani res composuere. Ingentia illi bella, expugnationes vrbium, fusos captosque reges; aut, si quando ad interna præuerterent, discordias consulum aduersum tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis & optimatium certamina, † libero 36 egressu memorabant. Nobis in arto, & inglorius labor. Immo-

XXXI

XXXII

ta quippe aut modicè laceſſita pax, mæſtæ vrbis res, & princeps proferendi imperii incurioſus erat. Non tamen ſine vſu fuerit, introſpicere illa primo aſpectu leuia, ex quîs magnarum ſæpe rerum motus oriuntur. XXXIII Nam cunctas nationes & vrbes, populus, aut primores, aut ſinguli regunt. delecta ex his & cōſtituta Reip. forma, laudari facilius, quam euenire, vel ſi euenit, haud diuturna eſſe poteſt. Igitur vt olim plebe validâ, vel cùm patres pollerent, noſcenda vulgi natura, & quibus modis temperanter haberetur; ſenatuſque & optimatium ingenia qui maximè perdidicerant, callidi temporum & ſapientes credebantur: ſic conuerſo ſtatu, neque aliâ rerum quàm ſi vnus imperitet, hæc conquiri tradique in rem fuerit. quia pauci prudentiâ, honeſta ab deterioribus, vtilia ab noxiis diſcernunt: plures, aliorum euentis docentur. ceterùm vt profutura, ita minimum oblectationis adferunt. nam ſitus gentium, varietates prœliorum, clari ducum exitus, retinent ac redintegrant legentium animum: nos ſæua iuſſa, continuas accuſationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, † & eaſdem * exitu cauſſas coniungimus; obuia rerum ſimilitudine, & ſatietate. Tum quòd antiquis ſcriptoribus rarus obtrectator, neque refert cuiuſquam, Punicas Romanáſve acies lætiùs extuleris: at multorum qui Tiberio regente pœnam vel infamiam ſubiere, poſteri manent. vtque familiæ ipſæ iam exſtinctæ ſint; † reperies qui ob ſimilitudinem morum, aliena malefacta ſibi obiectari putent. † etiam gloria ac virtus infenſos habet, vt nimis ex propinquo diuerſa arguens. Sed ad incœpta redeo. XXXIV A. V. C. DCCLXXVIII Cornelio Coſſo, Aſinio Agrippa Coss. Cremutius Cordus poſtulatur, nouo ac tunc primùm audito crimine, quòd editis annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Caſſium Romanorum vltimum dixiſſet. Accuſabant Satrius Secundus, & Pinarius Natta, Seiani clientes. id perniciabile reo, & Cæſar truci vultu defenſionē accipiens. quam Cremutius, relinquendę vitę certus, in hunc modum exorſus eſt. *Verba mea P. C. arguuntur: adeò factorum innocens ſum. Sed neq; hæc in principem, aut principis parentem, quos lex maieſtatis amplectitur. Brutum & Caßium laudauiſſe dicor. quorum res geſtas cùm plurimi compoſuerint, nemo ſine honore memorauit. Titus Liuius eloquentiæ ac fidei præclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit, vt Pompeianum eum Auguſtus appellaret. neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipſum Caßium, hunc Brutum, nuſquam latrones & parricidas, quæ*

Plin. de Panegyr.

* exitii

37 38 39

*nunc vocabula imponuntur, sæpe vt insignis viros nominat. Asinii Pollionis scripta, egregiam eorundem memoriam tradunt. Messalla Coruinus, imperatorem suum Cassium prædicabat: & vterque opibusq; atque honoribus peruiguêre. Marci Ciceronis libro, quo Catonem cælo æquauit, quid aliud dictator Cæsar, quàm rescripta oratione, velut apud iudices respondit? Antonii epistolæ, Bruti conciones, falsa quidem in Augustum probra, sed multâ cum acerbitate habent. carmina Bibaculi & Catulli, referta contumeliis Cæsarum leguntur. sed ipse diuus Iulius, ipse diuus Augustus, & tulêre ista, & reliquêre; haud facilè dixerim, moderatione magis an sapientiâ. namq; spreta exolescunt: si irascare, adgnita videntur. Non attingo Græcos, quorum non modò libertas, etiam libido impunita, aut si quis aduertit, dictis dicta vltus est. Sed maximè solutum, & sine obtrectatore fuit, prodere de iis quos mors odio aut gratiæ exemisset. num cũ armatis Cassio & Bruto, ac Philippenses campos obtinentibus, belli ciuilis caussâ populum per conciones incendo? † * an illi quidem septuagesimum ante annum perempti, quo modo imaginibus suis noscuntur, quas nec victor quidem aboleuit, sic partem memoriæ apud scriptores* retinent? suum cuiq; decus posteritas rependit. nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modò Cassii & Bruti, sed etiam mei meminèrint.* Egressus dein senatu, vitam abstinentiâ finiuit. libros per ędiles cremandos censuêre patres, sed manserunt occultati, & editi. Quo magis socordiam eorum inridere libet, qui pręsenti potentiâ, † credunt exstingui posse etiam sequentis æui memoriam. Nam contrà, punitis ingeniis gliscit auctoritas. neq; aliud externi reges, aut qui eâdem sæuitiâ vsi sunt, nisi dedecus sibi, atque illis gloriam peperêre. Ceterùm postulandis reis, tam continuus annus fuit, vt feriarum Latinarum diebus, Præfectum vrbis Drusum, auspicandi gratiâ tribunal ingressum, adierit Calpurnius Saluianus in Sex. Marium. quod à Cæsare palàm increpitum, caussa exsilii Saluiano fuit. Obiecta publicè Cyzicenis incuria cærimoniarum diui Augusti, additis violentiæ criminibus aduersùm ciues Romanos. & amisêre libertatem, quam bello Mithradatis meruerant circumsessi, nec minus suâ constantiâ, quàm præsidio Luculli pulso rege. At Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curauerat, absoluitur, comperto ficta in eum crimina, per Vibium Serenum. neque tamen id Sereno noxæ fuit, quem odium publicum tutiorem faciebat. nam vt quis districtior accusator, velut sacrosanctus erat: leues, ignobiles, pœnis adficiebantur. Per idem tempus Hispania vlterior, missis ad senatum legatis

Margin: XXXV; 40; * at; * retinent; 41; XXXVI; XXXVII

orauit, vt exemplo Asiæ delubrum Tiberio matrique eius extrueret: quâ occasione Cæsar, validus alioqui spernendis honoribus, & respondendum ratus iis quorum rumore arguebatur in ambitionem flexisse, huiuscemodi orationem cœpit. *Scio P. C. constantiam meam à plerisque desideratam, quòd Asiæ ciuitatibus nuper idem istud petentibus, non sim aduersatus. ergo & prioris silentii defensionem; & quid in futurum statuerim, simul aperiam. Cùm diuus Augustus, sibi atque vrbi Romæ templum apud Pergamum sisti non prohibuisset; qui omnia facta dictaq; eius vice legis obseruem, placitum iam exemplum promptius secutus sum, quia cultui meo veneratio senatus adiungebatur. Ceterùm vt semel recepisse, veniam habuerit; ita per omnes prouincias effigie numinum sacrari, ambitiosum, superbum. & vanescet Augusti honor, si promiscuis adulationibus vulgatur.*

XXXVIII *Ego me P. C. mortalem esse, & hominum officia fungi, satisq; habere, si locum principem impleam, & vos testor, & meminisse posteros volo. qui satis superq; memoriæ meæ tribuent, vt maioribus meis dignum, rerum vestrarum prouidum, constantem in periculis, offensionum pro vtilitate publicâ non pauidum, credant. Hæc mihi in animis vestris templa, hæ pulcherrimæ effigies, & mansuræ. Nam quæ saxo struuntur, si iudicium posterorum in odium vertit, pro sepulchris spernuntur. † Proinde socios, ciues, & deos ipsos, precor: hos, vt mihi ad finem vsque vitæ, quietam & intelligentem humani diuiniq; iuris mentem duint; illos, vt quandocumque concessero, cum laude & bonis recordationibus, facta atq; famam nominis mei prosequantur.* Perstititque posthac secretis etiam sermonibus aspernari talem sui cultum. quod alii modestiam; multi quia diffideret, quidam vt degeneris animi interpretabantur. Optumos quippe mortalium, altissima cupere. Sic Herculem, & Liberum apud Græcos, Quirinum apud nos, deûm numero additos. Meliùs Augustum, qui sperauerit. Cetera principibus statim adesse: vnum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam. nam contemptu famæ, contemni virtutes.

XXXIX At Seianus nimiâ fortunâ socors, & muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Liuiâ, componit ad Cæsarem codicillos. moris quippe tum erat, quamquam præsentem, scripto adire. eius talis forma fuit. *Beneuolentiâ patris Augusti, & mox plurimis Tiberii iudiciis ita insueuisse, vt spes votaq; sua non prius ad deos, quàm ad principum aures conferret. Neque fulgorem honorum vnquam precatum: excubias ac labores, vt vnum è militibus, pro incolumitate imperatoris malle. Attamen quod pulcherrimum, adeptum, vt coniunctione Cæsaris dignus crederetur.*

hinc

hinc initium spei. Et quoniam audiuerit Augustum, in conlocandâ filiâ, nonnihil etiam de equitibus Romanis consultauisse: ita si maritus Liuiæ quæreretur, haberet in animo amicum, solâ necessitudinis gloriâ vsurum. non enim exuere imposita munia: satis æstimare, firmari domum aduersùm iniquas Agrippinæ offensiones. idq́ liberorum caussâ. nam sibi multum superq́ vitæ fore, quod tali cum principe expleuisset. Ad ea Tiberius, laudatâ pietate Seiani, suisq; in eum beneficiis modicè percursis, † cùm tempus tamquam ad integram consultationem petiuisset, adiunxit: *Ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent: Principum diuersam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda. ideò se non illuc decurrere, quod promptum rescriptu: posse ipsam Liuiam statuere, nubendum post Drusum,† an in penatibus iisdem tolerandum haberet: esse illi matrem & auiam, propiora consilia. simpliciùs acturum. de inimicitiis primùm Agrippinæ: quas longè acriùs arsuras, si matrimonium Liuiæ, velut in partes, domum Cæsarum distraxisset. sic quoque erumpere æmulationem feminarum, eaq́ discordiâ nepotes suos conuelli: quid si intendatur certamen, tali coniugio? Falleris enim Seiane, si te mansurum in eodem ordine putas, & Liuiam quæ C. Cæsari, mox Druso nupta fuerit, eâ mente acturam vt cum equite Romano senescat. † Ego vt sinam, credis ne passuros, qui fratrem eius, qui patrem maioréśque nostros, in summis imperiis videre? Vis tu quidem istum intra locum sistere. sed illi magistratus & primores † qui te inuito perrumpunt, omnibúsque de rebus consulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium, † longéque antisse patris mei amicitias non occulti ferunt, perque inuidiam tui me quoq́ incusant. At enim Augustus filiam suam equiti Romano tradere meditatus est. Mirum hercule, si cùm in omnis curas distraheretur, immensumq́ attolli prouideret, quem coniunctione tali super alios extulisset, C. Proculeium & quosdam in sermonibus habuit, insigni tranquillitate vitæ, nullis Reipub. negotiis permixtos. Sed si dubitatione Augusti mouemur; quanto validius est, quod M. Agrippæ, mox mihi conlocauit? Atq́ ego hæc pro amicitiâ, non occultaui. Ceterùm neq́ tuis, neq́ Liuiæ destinatis aduersabor. Ipse quid intra animum volutauerim, quibus adhuc necessitudini.. immiscere te mihi parem; omittam ad præsens referre. id tantùm aperiam, nihil esse tam excelsum, quod non virtutes istæ, tuusq́ in me animus mereantur. datoq́ tempore, vel in senatu vel in concione non reticebo.*† Rursum Seianus, non * tam de matrimonio, † sed altiùs metuens tacita suspicionum: vulgi rumorem, ingruentem inuidiam deprecatur. Ac ne adsiduos in domum cœtus arcendo, infringeret potentiam, aut receptando, facultatem criminantibus præ-

XL XLI 43 44 45 46 47 48 49

* iam

beret; huc flexit, vt Tiberium ad vitam procul Româ, amœnis locis degendam impelleret. Multa quippe prouidebat. suâ in manu aditus, litterarumque magnâ ex parte se arbitrum fore, cùm per milites commearent: mox Cæsarem vergente iam senectâ secretoque loci mollitum, munia imperii facilius tramissurum: & minui sibi inuidiam, ademptâ salutantum turbâ; † sublatisq; inanibus, verâ potentiâ augere. Igitur paulatim negotia vrbis, populi adcursus, multitudinem adfluentium increpat, extollens laudibus quietem & solitudinem: quîs abesse tædia & offensiones, ac præcipua rerum maximè agitari. Ac fortè habita per illos dies de Votieno Montano celebris ingenii viro cognitio, cunctantem iam Tiberium perpulit, vt vitandos crederet patrum cœtus, vocesque, quæ plerumque veræ & graues coràm ingerebantur. nam postulato Votieno ob contumelias in Cæsarem dictas, testis Æmylius è militaribus viris, dum studio probandi cuncta refert, & quamquam inter obstrepentes magnâ adseueratione nititur, audiuit Tiberius probra, quîs per occultum lacerabatur. adeoque perculsus est, vt se vel statim vel in cognitione purgaturum clamitaret: precibusque proximorum, adulatione omnium, ægrè componeret animum. Et Votienus quidem maiestatis pœnis adfectus est. Cæsar obiectam sibi aduersus reos inclementiam eo peruicaciùs amplexus, Aquiliam adulterii delatam, cum Vario Ligure, quamquam Lentulus Getulicus consul designatus lege Iuliâ damnasset, exsilio puniuit: Apidiumque Merulam, quòd in acta diui Augusti non iurauerat, albo senatorio erasit. Auditæ dehinc Lacedæmoniorum & Messeniorum legationes, de iure templi Dianæ * Limenetidis, quòd suis à maioribus, suaque in terrâ dicatum, Lacedæmonii firmabant annalium memoriâ, vatumque carminibus. sed Macedonis Philippi, cum quo bellassent, armis ademptum, ac pòst C. Cæsaris & M. Antonii sententiâ, redditum. Contrà Messenii, veterem inter Herculis posteros diuisionem Peloponesi protulere, † suoque regi Dentheliatem agrum, in quo id delubrum, cessisse: monimentaq; eius rei sculpta saxis, & ære prisco manere. quòd si † vatum, * annalium ad testimonia vocentur, plures sibi ac locupletiores esse. neque Philippum potentiâ, sed ex vero statuisse. idem regis Antigoni, idem imperatoris Mummii iudicium. sic Milesios permisso publicè arbitrio, postremò Atidium Geminum prætorem Achaiæ decreuisse. Ita secundùm Messenios datum.

Margin: XLII (at "nes, ac præcipua"); XLIII (at "natorio erasit"); 50; 51; 52; * Limnatidis; * annaliumque test.

rum. Et Segestani ædem Veneris, montem apud * Erycum vetustate delapsam, restaurari postulauere: nota memorantes de origine eius, & læta Tiberio. suscepit curam libens, vt consanguineus. Tunc tractatæ Massiliensium preces, probatumque P. Rutilii exemplum. namque eum legibus pulsum, ciuem sibi Smyrnæi addiderant. quo iure Vulcatius Moschus exul in Massilienses receptus, bona sua Reip. eorum, vt patriæ reliquerat. Obiere eo anno viri nobiles, Cn. Lentulus, & L. Domitius. Lentulo super consulatum & triumphalia de Getulis, gloriæ fuerat bene tolerata paupertas, † dein magnæ opes innocenter paratæ & modestè habitæ. Domitium decorauit pater ciuili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Cæsaris misceretur. Auus, Pharsalicâ acie, pro optimatibus ceciderat. ipse delectus, cui minor Antonia Octauiâ genita in matrimonium daretur. Pòst, exercitu flumen Albim transcendit, longiùs penetratâ Germaniâ, quàm quisquam priorum. easque ob res insignia triumphi adeptus est. Obiit & L. Antonius multâ claritudine generis, sed improsperâ. nam patre eius Iulo Antonio ob adulterium Iuliæ morte punito, hunc admodum adolescentulum sororis nepotem seposuit Augustus in ciuitatem Massiliensem, vbi specie studiorum nomen exsilii tegeretur. habitus tamen supremis honor: ossaque tumulo Octauiorum inlata, per decretum senatus. Iisdem consulibus facinus atrox in citeriore Hispaniâ admissum à quodam agreste, nationis Termestinæ. is prætorem prouinciæ L. Pisonem pace incuriosum ex improuiso in itinere adortus, vno vulnere in mortem adfecit: ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo, per derupta & auia sequenteis frustratus est. neque diu fefellit. nam prehenso ductoque per proximos pagos equo, cuius foret cognitum. & repertus cùm tormentis edere conscios adigeretur, voce magnâ, sermone patrio, frustra se interrogari clamitauit. adsisterent socii ac spectarent. nullam vim tantam doloris fore, vt veritatem eliceret. idemque cùm posterò ad quæsitionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus, saxoque caput adflixit, vt statim exanimaretur. Sed Piso Termestinorum dolo cæsus habetur: † * qui pecunias è publico interceptas, acriùs, quàm vt tolerarent barbari, cogebat. Lentulo Getulico, C. Caluisio Coss. decreta triumphi insignia Poppæo Sabino, contusis Thracum gentibus, qui montium editis, inculti, atque

* Erycîno

XLIV

53

XLV

54

XLVI

A. V. C. DCCLXXIX

eo ferociùs agitabant. Caussa motus, super hominum ingenium, quòd pati delectus, & validissimum quemque militiæ nostræ dare aspernabantur; ne regibus quidem parêre nisi ex libidine soliti, aut si mitterent auxilia suos ductores præficere, nec nisi aduersùm accolas belligerare. Ac tum rumor incesserat fore, vt disiecti aliisque nationibus permixti, diuersas in terras traherentur. Sed antequam arma inciperent, misêre legatos, amicitiam, obsequiumque memoraturos; & mansura hæc si nullo nouo onere tentarentur. sin vt victis seruitium indiceretur, esse sibi ferrum & iuuentutem, & promptum libertati, aut ad mortem animum. Simul castella rupibus indita, conlatosq; illuc parentes & coniuges ostentabant, bellumq; impeditum, arduum, cruentum, minitabantur.

XLVII At Sabinus, † donec exercitus in vnum conduceret, datis mitibus responsis, dum Pomponius Labeo è Mœsiâ cum legione, rex Rhœmetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutauerant, veniret: additâ præsenti copiâ, ad hostem pergit, compositum iam per angustias saltuum. quidam audentiùs apertis in collibus visebantur. quos dux Romanus, acie suggressus, haud ægrè pepulit, sanguine barbarorum modico, ob propinqua suffugia. Mox castris in loco communitis, validâ manu montem occupat, angustum, & æquali dorso continuum vsq; ad proximum castellum, quod magna vis armata aut incondita tuebatur. simul in ferocissimos qui ante vallum more gentis cum carminibus & tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum. Ii dum eminus grassabantur, crebra & multa vulnera fecere; propius incedentes, eruptione subitâ turbati sunt, receptique subsidio Sugambræ cohortis, quam Romanus promptam ad pericula, nec minus cantuum & armorum tumultu trucem, haud procul instruxerat.

XLVIII Translata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thracibus, quos nobis adfuisse memoraui. iisq; permissum vastare, vrere, trahere prædas, dum populatio lucem intra sisteretur, noctemque in castris tutam & vigilem capesserent. id primò seruatum: † mox versi in luxum, & raptis opulenti, omittere stationes, lasciuiâ epularum, aut somno & vino procumbere. Igitur hostes incuriâ eorum compertâ, duo agmina parant: quorum altero, populatores inuaderentur, alii castra Romana adpugnarent, non spe capiendi, sed vt clamore, telis, suo quisque periculo intentus, sonorem alterius prœlii non acciperet. tenebræ insuper

delectæ,

55 56

delectæ, augendam ad formidinem. Sed qui vallum legionum
57 tentabant, facilè pelluntur. † Thracum auxilia repentino incur-
58 ſu territa, † cùm pars munitionibus adiacerent, plures extrà pa-
larentur, tanto infenſiùs cæſi, quanto perfugæ & proditores fer-
re arma ad ſuum patriæq; ſeruitium incuſabantur. Poſterâ die XLIX
Sabinus exercitum æquo loco oſtendit, ſi barbari ſucceſſu no-
59 ctis alacres, prœlium auderent. & † poſtquam caſtello, aut con-
iunctis tumulis non degrediebantur, obſidium cœpit per præſi-
dia, quæ opportunè iam muniebat. dein foſſam loricamq; con-
texens, quattuor millia paſſuum ambitu amplexus eſt. tum pau-
latim, vt aquam pabulumq; eriperet, contrahere clauſtra, arta-
que circumdare. & ſtruebatur agger, vnde ſaxa, haſtæ, ignes pro-
pinquum iam in hoſtem iacerentur. ſed nihil æquè quàm ſitis fa-
tigabat, cùm ingens multitudo bellatorum, imbellium, vno re-
60 liquo fonte vterentur. Simul † equi, armenta (vt mos barbaris)
iuxtà clauſa, egeſtate pabuli exanimari: adiacêre corpora homi-
num, quos vulnera, quos ſitis peremerat: pollui cuncta ſanie, o-
dore, contactu. Rebuſq; turbatis, malum extremum diſcordia
acceſſit: his deditionem, aliis mortem, & mutuos inter ſe ictus
parantibus. & erant qui non inultum exitium, ſed eruptionem
ſuaderent: neque ignobiles, quamuis diuerſi ſententiis. Verum L
è ducibus, Dinis prouectus ſenecta, & longo vſu vim atque cle-
mentiam Romanam edoctus, ponenda arma, vnum adflictis id
remedium, diſſerebat. Primuſq; ſe cum coniuge & liberis victo-
ri permiſit. ſecuti ætate aut ſexu imbecilli, & quibus maior vitæ
quàm gloriæ cupido. At iuuentus Tarſam inter & Tureſim diſ-
trahebatur. vtrique deſtinatum cum libertate occidere. ſed Tar-
ſa properũ finem, abrumpendas pariter ſpes ac metus clamitans,
dedit exemplum, demiſſo in pectus ferro. nec defuere qui eodẽ
modo oppeterent. Tureſis ſuâ cum manu noctem opperitur,
haud neſcio duce noſtro. Igitur firmatæ ſtationes denſioribus
globis. & ingruebat nox nimbo atrox, hoſtiſq; clamore turbido,
modò per vaſtum ſilentium, incertos obſeſſores effecerat: cùm
Sabinus circumire, hortari, ne ad ambigua ſonitus, aut ſimula-
tionem quietis, caſum inſidiantibus aperirent, ſed ſua quiſque
munia ſeruarent immoti, teliſque non in falſum iactis. Interea LI
barbari cateruis decurrentes, nunc in vallum manualia ſaxa, præ-
uſtas ſudes, deciſa robora iacere: nunc virgultis, & cratibus, &
corporibus exanimis, complere foſſas: quidam pontes & ſcalas

antè fabricati inferre propugnaculis, eaq; prensare, detrahere, & aduersus resistenteis cominus niti. miles contrà deturbare telis, pellere vmbonibus. muralia pila, congestas lapidum moles prouoluere. His partæ victoriæ spes, & si cedant, insignitius flagitium: illis extrema iam salus, & adsistentes plerisque matres & coniuges, earumque lamenta addunt animos. nox aliis in audaciam, aliis ad formidinem opportuna: incerti ictus, vulnera improuisa: suorũ atq; hostium ignoratio: & montis anfractu repercussæ velut à tergo voces, adeò cuncta miscuerant, vt quædam munimenta Romani quasi perrupta omiserint. neq; tamen peruasere hostes nisi admodum pauci. ceteros, deleto promptissimo quoq; aut saucio, adpetente iam luce trusêre ad summa castelli. vbi tandem coacta deditio, † & proxima sponte incolarum recepta. reliquis, quo minus vi aut obsidio subigerentur, præmatura montis Hæmi & sæua hiems subuênit. At Romæ commota principis domo, vt series futuri in Agrippinam exitii inciperet, Claudia Pulchra sobrina eius postulatur, accusante Domitio Afro. Is recens præturâ, modicus dignationis, & quoquo facinore properus clarescere, crimen impudicitiæ, adulterum Furniũ, veneficia in principẽ & deuotiones obiectabat. Agrippina semper atrox, tum & periculo propinquæ accensa, pergit ad Tiberium, ac fortè sacrificantem patri repperit. quo initio inuidiæ, *Non eiusdem*, ait, *mactare diuo Augusto victimas, & posteros eius insectari. non in effigies mutas diuinum spiritum transfusum; † sed imaginem veram cælesti sanguine ortã intelligere discrimen, suscipere sordes. frustra Pulchram præscribi, cui sola exitii caussa sit, quòd Agrippinam stultè prorsus ad cultum delegerit, oblita Sosiæ ob eadem adflictæ.* Audita hæc raram occulti pectoris vocem elicuere, correptamq; Græco versu admonuit: † num ideò lædi, quia non regnaret? Pulchra, & Furnius damnantur. Afer primoribus oratorum additus, diuulgato ingenio, & secutâ adseueratione Cæsaris, quâ suo iure disertum eum appellauit. mox capessendis accusationibus, aut reos tutando, prosperiore eloquentiæ quàm morum famâ fuit. nisi quòd ætas extrema multum etiam eloquentiæ dempsit, dum fessâ mente retinet silentii impatientiam. At Agrippina peruicax iræ, & morbo corporis implicata, cùm viseret eam Cæsar, profusis diu ac per silentium lacrymis, mox inuidiam & preces orditur: *subueniret solitudini, daret maritum. habilem adhuc iuuentam sibi, † neq; aliud probis quàm ex matrimonio solatium: esse in ciuitate ..... Germanici con-*

LII (margin) · LIII (margin) · 61 · 62 · 63 · 64 (margin notes)

coniugem: ac liberos eius recipere dignarentur. Sed Cæsar non ignarus quantum ex Rep. peteretur; ne tamen offensionis aut metus manifestus foret, sine responso, quamquam instantem, reliquit. Id ego à scriptoribus annalium non traditum, repperi in commentariis Agrippinæ filiæ: quæ Neronis principis mater, vitam suam & casus suorum posteris memorauit. Ceterùm Seianus mœrentem & improuidam altiùs perculit, immissis qui per speciem amicitiæ monerent, paratum ei venenum, vitandas soceri epulas. Atque illa simulationum nescia, cùm propter discumberet, non vultu aut sermone flecti, nullos attingere cibos; donec aduertit Tiberius, fortè, an quia audiuerat. idque quo acriùs experiretur, poma vt erant adposita laudans, nurui suâ manu tradidit. aucta ex eo suspicio Agrippinæ, & intacta ore, seruis tramisit. nec tamen Tiberii vox coràm secuta, sed obuersus ad matrem, non mirum ait, si quid seuerius in eam statuisset, à quâ veneficii insimularetur. Inde rumor, parari exitium: neque id imperatorem palàm audere, secretum ad perpetrandum quæri. † Sed Cæsar quò famam auerteret, adesse frequens senatui, legatosq; Asiæ ambigentes quánam in ciuitate templum statueretur, pluris per dies audiuit. Vndecim vrbes certabant pari ambitione, viribus diuersæ. neque multum inter se distantia memorabant, de vetustate generis, studio in populum Romanum, per bella Persi & Aristonici aliorumq; regum. Verùm Hypæpeni Trallianiq; Laodicenis & Magnetibus simul tramissi, vt parum validi. Ne Ilienses quidem, cùm parentem vrbis Romæ Troiam referrent, nisi antiquitatis gloriâ pollebant. paulum addubitatum, quòd Halicarnassii mille & ducentos per annos nullo motu terræ nutauisse sedes suas, † viuoque in saxo fundamenta templi adseuerauerant. Pergamenos (eo ipso nitebantur) æde Augusto ibi sitâ, satis adeptos creditum. Ephesii, Milesiique, hi Apollinis, illi Dianæ cærimoniâ occupauisse ciuitates visi. Ita Sardianos inter, Smyrnæosque deliberatum. Sardiani decretum Etruriæ recitauere, vt consanguinei. nam Tyrrhenum Lydumque Atye rege genitos, ob multitudinem diuisisse gentem. Lydum patriis in terris resedisse; Tyrrheno datum nouas vt conderet sedes. & ducum è nominibus indita vocabula, illis per Asiam, his in Italiâ: auctamque adhuc Lydorum opulentiam, missis in Græciam populis, cui mox à Pelope nomen. simul litteras imperatorum, & icta nobiscum fœdera bello Macedonū, vbertatemq; fluminū suorum,

LIV

65

LV

66

LVI temperiem cæli, ac dites circum terras memorabant. At Smyrnęi repetitâ vetustate, seu Tantalus Ioue ortus, illos, siue Theseus diuinâ & ipse stirpe, siue vna Amazonum condidisset: transcendêre ad ea, quîs maximè fidebant in populum Romanum officiis, missâ nauali copiâ non modò externa ad bella, sed quæ in Italia tolerabantur: † seq; primos templum vrbis Romæ statuisse, 67 M. Porcio consule, magnis quidem iam populi Romani rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica vrbe, & validis per Asiam regibus. simul L. Sullam testem adferebant, grauissimo in discrimine exercitus, ob asperitatem hiemis, & pænuriam vestis, † cùm id Smyrnam in concionem nunciatum 68 foret, omnes qui astabant detraxisse corpori tegmina, nostrisq; legionibus misisse. Ita rogati sententiam patres, Smyrnæos prætulerunt. Censuitque Vibius Marsus, vt M. Lepido, cui ea prouincia obuenerat, super numerum legaretur qui templi curam susciperet. †& quia Lepidus ipse deligere per modestiam abnue- 69

LVII bat, Valerius Naso è prætoriis sorte missus est. Inter quæ diu meditato, prolatoq; sæpiùs consilio, † tandem Cæsar in Campa- 70 niam, specie dedicandi templum apud Capuam Ioui, apud Nolam Augusto; sed certus procul vrbe degere. Caussam abscessus, quamquam secutus plurimos auctorum ad Seiani artes retuli, quia tamen cæde eius patratâ, sex postea annos pari secreto coniunxit, plerumque permoueor, num ad ipsum referri verius sit, sæuitiam ac libidinem cùm factis promeret, locis occultantem. Erant qui crederent, in senectute quoque corporis habitum pudori fuisse. quippe illi prægracilis & incurua proceritas, nudus capillo vertex, vlcerosa facies, ac plerumq; medicaminibus interstincta. & Rhodi secreto, vitare cœtus, recondere voluptates insuêrat. Traditur etiam matris impotentiâ extrusum, quam dominationis sociam aspernabatur, neque depellere poterat, cùm dominationem ipsam donum eius accepisset. Nam dubitauerat Augustus Germanicum sororis nepotem, & cunctis laudatum, rei Romanæ imponere: sed precibus vxoris euictus, Tiberio Germanicum, sibi Tiberium adsciuit. idque Augusta exprobra-

LVIII bat, reposcebat. Profectio arto comitatu fuit. vnus senator consulatu functus, Cocceius Nerua, cui legum peritia: eques Romanus, præter Seianum, ex inlustribus Curtius Atticus. ceteri liberalibus studiis præditi, fermè Græci, quorum sermonibus leuaretur. Ferebant periti cælestium, iis motibus siderum excessisse

Româ

Româ Tiberium, vt reditus illi negaretur. vnde exitii caussa multis fuit, properum finem vitæ coniectantibus, vulgantibusq;. neq; enim tam incredibilem caussam prouidebant, vt vndecim per annos libens patriâ careret. Mox patuit breue confinium artis, & falsi; veraq; quàm obscuris tegerentur. nam in vrbem non regressurum, haud forte dictum: ceterorum nescii egêre, cùm propinquo rure, aut litore, & sæpe mœnia vrbis adsidens extremam senectam compleuerit. Ac fortè illis diebus oblatum Cæsari anceps periculum, auxit vana rumoris: præbuitq; ipsi materiem, cur amicitiæ constantiæq; Seiani magis fideret. Vescebantur in villâ cui vocabulum Speluncæ, mare Amuclanum inter Fundanosque montes, natiuo in specu. eius os lapsis repentè saxis, obruit quosdam ministros. hinc metus in omnes, & fuga eorum qui conuiuium celebrabant. Seianus genu, vultuq; & manibus super Cæsarem suspensus, opposuit sese incidentibus: atque habitu tali repertus est à militibus qui subsidio venerant. Maior ex eo, & quamquam exitiosa suaderet, vt non sui anxius, cum fide audiebatur. † Adsimulabatque iudicis partes aduersus Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent, maximeq; insectarentur Neronem proximum successioni, & quamquam modestâ iuuentâ, plerumque tamen quid in præsentiarum conduceret oblitum: dum à libertis & clientibus apiscendæ potentiæ properis exstimulatur, † vt erectum & fidentem * animi ostenderet: velle id populum Romanum: cupere exercitus, neq; ausurum contrà Seianum, qui nunc patientiam senis, & segnitiam iuuenis iuxtà insultet. Hæc atque talia audienti, nihil quidem prauæ cogitationis, sed interdum voces procedebant contumaces, & inconsultæ: quas adpositi custodes exceptas auctasq; cùm deferrent, neque Neroni defendere daretur, diuersæ insuper solicitudinum formæ oriebantur. nam alius occursum eius vitare, quidam salutatione redditâ statim auerti, pleriq; inceptum sermonem abrumpere; insistentibus contrà irridentibusque, qui Seiano fautores aderant. Enimuero Tiberius toruus, aut falsum † renidens vultu, seu loqueretur, seu taceret iuuenis; crimen ex silentio, ex voce. ne nox quidem secura, cùm vxor vigilias, somnos, suspiria matri Liuiæ, atque illa Seiano patefaceret. qui fratrem quoq; Neronis Drusum traxit in partes, spe obiectâ principis loci, si priorem ætate & iam labefactum demouisset. Atrox Drusi ingenium, super cupidinem potentiæ, & so-

Margin: LIX; 71; 72; * animum; LX; 73

lita fratribus odia; accendebatur inuidiâ, † quòd mater Agrippina promptior Neroni erat. neque tamen Seianus ita Drusum fouebat, vt non in eum quoque semina futuri exitii meditaretur: gnarus praeferocem, & insidiis magis opportunum. Fine anni excessere insignes viri, Asinius Agrippa, claris maioribus quàm vetustis, vitaq; non degener. Et Q. Haterius familiâ senatoriâ, eloquentiae quoad vixit celebratae. monimenta ingenii eius haud perinde retinentur. Scilicet impetu magis, quàm curâ vigebat. vtque aliorum meditatio & labor in posterum valescit; sic Haterii canorum illud & profluens, cum ipso simul exstinctum est. M. Licinio, L. Calpurnio Coss. ingentium bellorum cladem aequauit malum improuisum. eius initium simul & finis extitit. Nam cœpto apud Fidenam amphitheatro, Atilius quidam libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neq; fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit: vt qui non abundantiâ pecuniae, nec municipali ambitione, † sed in* sordidâ mercede id negotiũ quaesiuisset. Adfluxere auidi talium, imperitante Tiberio procul voluptatibus habiti, † virile ac muliebre sexus, omnis aetas, ob propinquitatem loci effusius. vnde grauior pestis fuit, confertâ mole, dein conuulsâ, dum ruit intus, aut in exteriora effunditur: immensamque vim mortalium spectaculo intentos, † aut qui circum adstabant, praeceps trahit, atque operit. Et illi quidem quos principium stragis in mortem adflixerat, vt tali sorte, cruciatum effugêre. Miserandi magis, quos abruptâ parte corporis, nondum vita deseruerat: qui per diem visu, per noctem vlulatibus & gemitu, coniuges aut liberos noscebant. Iam ceteri famâ exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari. etiam quorum diuersâ de caussâ amici aut necessarii aberant, pauere tamen: neque dum comperto quos illa vis perculisset, latior ex incerto metus. Vt cœpêre dimoueri obruta; concursus ad exanimos, complectentium, osculantium. & saepe certamen; si confusior facies, & par forma aut aetas, errorem adnoscentibus fecerat. Quinquaginta hominum millia, eo casu debilitata vel obtrita sunt. Cautumque in posterum senatusconsulto, ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res; néue amphitheatrum imponeretur, nisi solo firmitatis spectatae. Atilius in exsilium actus est. Ceterum sub recentem cladem patuere procerum domus,

Margin: LXI (at "gnarus praeferocem"); LXII, A.V.C. DCCLXXX (at "M. Licinio"); *sordidam mercedem. (at "sordidâ mercede"); LXIII (at "cum adstabant"); 74, 75, 76, 77 (right margin note numbers).

maus, fomenta, & medici paſſim præbiti. fuitq́; vrbs per illos dies, quamquam mæſtâ facie, veterum inſtitutis ſimilis, qui magna poſt prœlia ſaucios largitione, & curâ ſuſtentabant. Nondum ea clades exſoleuerat, cùm ignis violentia vrbē vltra ſolitum adfecit, deuſto monte Cælio. feralemq́; annum ferebant, & ominibus aduerſis ſuſceptū principi conſilium abſentiæ, qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes, ni Cæſar obuiam iſſet, tribuendo pecunias ex modo detrimenti. Actæq́; ei grates apud ſenatū, ab inluſtribus: famaq́; apud populum, quia ſine ambitione, aut proximorum precibus, ignotos etiam & vltrò accitos munificentiâ iuuerat. Adduntur ſententiæ, vt mons Cælius in poſterum Auguſtus appellaretur: quando cunctis circum flagrantibus, ſola Tiberii effigies, ſita in domo Iunii ſenatoris, inuiolata manſiſſet. † *Eueniſſe id olim Claudiæ Quinctæ, eiusq́; ſtatuam vim ignium bis elapſam, maiores apud ædem Matris deûm conſecrauiſſe. ſanctos acceptosq́; numinibus Claudios: & augendam cærimoniam loco, in quo tantum in Principem honorem dii oſtenderint.* Haud fuerit abſurdum tradere, montem eum antiquitùs Querquetulanum cognomento fuiſſe, quòd talis ſiluæ frequens, fecundusq́; erat: mox Cælium appellitatum à Cæle Vibennâ, qui dux gentis Etruſcæ † cùm auxilium * appellatum ductauiſſet, ſedem eam acceperat à Tarquinio Priſco, ſeu quis alius regum dedit. nam ſcriptores in eo diſſentiunt. cetera non ambigua ſunt, magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitauiſſe, vnde Thuſcum vicum è vocabulo aduenarum dictum. Sed vt ſtudia procerum, & largitio principis † aduersùm caſum ſolatium tulerant; ita accuſatorum maior in dies & infeſtior vis ſine leuamento graſſabatur. corripueratq́; Varum Quinctilium diuitem & Cæſari propinquum, Domitius Afer, Claudiæ Pulchrę matris eius condemnator; nullo mirante, quòd diu egens, & parto nuper præmio malè vſus, plura ad flagitia accingeretur. Publium Dolabellam ſociū delationis exſtitiſſe, miraculo erat, quia claris maioribus, & Varo connexus, ſuam ipſe nobilitatem, ſuum ſanguinem perditum ibat. Reſtitit tamen ſenatus, & opperiendum imperatorem cenſuit. quod vnum, vrgentium malorum ſuffugium in tempus erat. At Cæſar dedicatis per Campaniam templis, quamquam edicto monuiſſet, ne quis quietem eius inrumperet, concurſusq́; oppidanorum diſpoſito milite prohiberentur; peroſus tamē municipia, & colonias, omniaque in continenti ſita, Capreas ſe in inſulam

LXIV

78

LXV

79

* ad bellatum

LXVI

80

LXVII

abdidit, trium millium freto ab extremis Surrentini promontorii diiunctam. Solitudinem eius placuisse maximè crediderim, †quoniã importuosum circã mare, & vix modicis nauigiis pauca subsidia. neq; adpulerit quisquam, nisi gnaro custode. cæli temperies hieme mitis, obiectu montis quo sæua ventorum arcentur. æstas in Fauonium obuersa, & aperto circum pelago peramœna; prospectabatq; pulcherrimum sinum, antequã Vesuuius mons ardescens faciẽ loci verteret. Græcos ea tenuisse, Capreasque Thelebois habitatas, fama tradit. Sed tum Tiberius † duodecim villarum nominibus, & molibus insederat; quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultior in luxus, & malum otium resolutus. Manebat quippe suspicionum & credendi temeritas, quam Seianus augere etiam in vrbe suetus, acriùs turbabat, non iam occultis aduersum Agrippinam & Neronem insidiis. †quîs additus miles, nuntios, introitus, aperta, secreta, velut in annales referebat. vltroque struebantur, qui monerent perfugere ad Germaniæ exercitus, vel celeberrimo fori effigiem diui Augusti amplecti, populumq; ac senatum auxilio vocare. Eaque spreta ab illis, velut pararent, obiiciebantur.

81

82

83

LXVIII
A. V. C.
DCCLXXXI

Iunio Silano & Silio Nerua Coss. fœdum anni principium incessit, tracto in carcerem inlustri equite Romano Titio Sabino, ob amicitiam Germanici. neq; enim omiserat coniugem, liberosq; eius percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes vnus; eoq; apud bonos laudatus, & grauis iniquis. Hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petilius Rufus, M. Opsius præturã functi adgrediuntur, cupidine consulatus; ad quẽ non nisi per Seianum aditus, neq; Seiani voluntas, nisi scelere quærebatur. Compositum inter ipsos, vt Latiaris, qui modico vsu Sabinũ contingebat, strueret dolum, ceteri testes adessent: deinde accusationem inciperent. Igitur Latiaris iacere fortuitos primùm sermones, mox laudare constantiã, quòd non, vt ceteri, florentis domus amicus, adflictam deseruisset: simul honora de Germanico, Agrippinã miserans, disserebat. Et postquàm Sabinus, vt sunt molles in calamitate mortalium animi, effudit lacrymas, iunxit questus, audentiùs iam onerat Seianum, sæuitiam, superbiam, spes eius. ne in Tiberium quidem conuicio abstinet. Iiq; sermones, tamquam vetita miscuissent, speciem artæ amicitiæ facere. Ac iam vltrò Sabinus quærere Latiarem, ventitare domum, dolores suos quasi

LXIX

ad fidissimum [illegible] referre. Consultant quos memoraui, quo nam

modo

modo ea plurium auditu acciperentur. nam loco, in quem coibatur, seruanda solitudinis facies; & si ponè fores adsisterent, metus visus, sonitus, aut fortè ortæ suspicionis erat. Tectum inter & laquearia, tres senatores, haud minus turpi latebrâ quàm detestandâ fraude, sese abstrudunt, foraminibus & rimis aurem admouent. Interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recens cognita narraturus, domum & in cubiculum trahit: præteritaq; & instantia, quorum affatim copia, ac nouos terrores cumulat. Eadem ille, & diutiùs, quando mæsta, vbi semel prorupêre, difficiliùs reticentur. Properata inde accusatio, missisq; ad Cæsarem litteris, ordinem fraudis, suumq; ipsi dede-84 cus narrauere. † Non aliàs magis anxia & pauens ciuitas * egens aduersum proximos, congressus, colloquia, notæ ignotæq; aures vitari: etiam muta atque inanima, tectum & parietes circumspectabantur. Sed Cæsar sollennia incipientis anni Kalen. Ianuarias, epistolâ precatus: vertit in Sabinum, corruptos quosdam libertorum, & petitum se arguens, vltionemque haud obscurè poscebat. nec mora, quin decerneretur. & trahebatur damnatus, quantum obductâ veste & adstrictis faucibus niti pote-85 rat, clamitans, *Sic inchoari annum, has Seiano victimas cadere.* † quò intendisset oculos, quò verba acciderent, fuga, vastitas; deseri itinera, fora: & quidam regrediebantur, ostentabantq; se rursum, id ipsum pauentes, quòd timuissent. *Quem enim diem vacuum pœna. vbi inter sacra & vota, quo tempore verbis etiam profanis* 86 *abstineri mos esset, vincla & laqueus inducantur*†? *non prudentem Tiberium tantam inuidiam adiisse: quæsitum meditatumq;, ne quid impedire credatur, quo minus noui magistratus, quo modo delubra & altaria, sic carcerem recludant.* Secutæ insuper litteræ, grates agentis, quòd hominem infensum Reip. puniuissent. adiecto, trepidam sibi vitam, suspectas inimicorum insidias, nullo nominatim compellato. neque tamen dubitabatur in Neronem & Agrippinam intendi. Ni mihi destinatum foret, suum quæque in annum referre, auebat animus anteire, statimque memorare exitus, quos Latinius atque Opsius ceterique flagitii eius repertores habuere, non modò postquàm C. Cæsar rerum potitus est, sed incolumi Tiberio. qui scelerum ministros, vt peruerti ab aliis nolebat, ita plerumq; satiatus, & oblatis in eandem operam recentibus, veteres & prægraues adflixit. verùm has atque alias sontium pœnas, in tempore trademus. Tum censuit Asinius Gallus, cuius libero-

* egerat. adu.

LXX

LXXI

rum Agrippina matertera erat, petendum à principe, vt metus suos senatui fateretur, amoueriq; sineret. Nullam æquè Tiberius, vt rebatur, ex virtutibus suis quàm dissimulationem diligebat. eo ægriùs accepit recludi quæ premeret. sed mitigauit Seianus, non Galli amore, † verùm vt cunctationes principis aperirentur: † gnarus lentum in meditando, vbi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta coniungere. Per idem tempus Iulia mortem obiit, quam neptem Augustus conuictam adulterii damnauerat, proieceratq; in insulam Trimerum, haud procul Apulis litoribus. illic viginti annis exsilium tolerauit, Augustæ ope sustentata: quæ florentes priuignos cùm per occultum subuertisset, misericordiam erga adflictos palàm ostentabat. Eodem anno Frisii transrhenanus populus pacem exuêre, nostrâ magis auaritiâ, quàm obsequii impatientes. Tributum iis Drusus iusserat modicum, pro angustiâ rerum: vt † in vsus militares, coria boum penderent. non intentâ cuiusquam curâ, quæ firmitudo, quæ mensura. donec Olennius è primipilaribus, regendis Frisiis impositus, terga vrorum delegit, quorum ad formam acciperentur. Id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficiliùs, tolerabatur, quîs ingentium belluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primò boues ipsos, mox agros, postremò corpora coniugum aut liberorum, seruitio tradebant. Hinc ira & questus. † & postquam non subueniebatur, remedium ex bello. rapti qui tributo aderant milites, & patibulo adfixi. Olennius infensos fugâ præuênit, receptus castello cui nomen Fleuum: & haud spernenda illic ciuium sociorumq; manus litora Oceani præsidebat. Quod vbi L. Apronio inferioris Germaniæ proprætori cognitum, vexilla legionum è superiore prouinciâ, peditumq; & equitum auxiliarium delectos acciuit: ac simul vtrumq; exercitum Rheno deuectum, Frisiis intulit; soluto iam castelli obsidio, & ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima æstuaria aggerib. & pontibus, traducendo grauiori agmini, firmat. atq; interim, repertis vadis, alam Caninefatem, & quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium iubet. qui iam acie compositi pellunt turmas sociales, equitesq; legionum subsidio missos. Tum tres leues cohortes; ac rursum duæ, dein tempore interiecto, acriùs eques immissus. satis validi si simul incubuissent, per interuallum aduentantes, neque constantiam addiderant turbatis, & pauore fugientium auferebantur-

LXXII (margin, at "Eodem anno Frisii")
LXXIII (margin, at "Quod vbi L. Apronio")
87 88 89 90 (margin notes)

bantur. Cethego Labeoni legato quintę legionis, quod reliquum auxiliorum tradit. atque ille dubiâ suorum re, in anceps tractus, missis nuntiis vim legionum implorabat. Prorumpunt quintani ante alios, & acri pugnâ hoste pulso, recipiunt cohortis alasque fessas vulneribus. Neque dux Romanus vltum iit, aut corpora humauit: quamquam multi tribunorum præfectorumq; & insignes centuriones cecidissent. Mox compertum à transfugis, nongentos Romanorũ apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugnâ in posterum extractâ, confectos: & aliam quadringentorum manum, occupatâ Cruptoricis quondam stipendiarii villâ, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse. Clarum inde inter Germanos Frisium nomen: dissimulante Tiberio damna, ne cui bellum permitteret. neq; senatus in eo cura. an imperii extrema dehonestarentur. Pauor internus occupauerat animos, cui remedium adulatione quęrebatur. Ita quamquam diuersis super rebus consulerentur, aram clementiæ, aram amicitiæ, effigiesq; circùm Cæsaris ac Seiani censuere: crebrisq; precibus efflagitabant, visendi sui copiam facerent. Non illi tamen in vrbem, aut propinqua vrbi digressi sunt. satis visum, omittere insulam, & in proximo Campaniæ adspici. eò venire patres, eques, magna pars plebis, anxii erga Seianum; cuius durior congressus, atq; eo per ambitum, & societate consiliorum parabatur. Satis constabat auctam ei adrogantiam, fœdum illud in propatulo seruitium spectanti. quippe Romę, sueti discursus: & magnitudine vrbis, incertum, quod quisq; ad negotium pergat. Ibi campo aut litore iacentes, nullo discrimine noctem ac diem, iuxta gratiam aut fastus ianitorum perpetiebantur. donec idque vetitum. & reuenere in vrbem trepidi, quos non sermone, non visu dignatus erat. quidã malè alacres, quibus infaustæ amicitiæ grauis exitus imminebat. Ceterùm Tiberius neptem Agrippinam Germanico ortam, cùm coràm Cn. Domitio tradidisset, in vrbe celebrari nuptias iussit. In Domitio, super vetustatem generis propinquum Cæsaribus sanguinem delegerat. Nam is auiam Octauiam, & per eam Augustum auunculum præferebat.

LXXIV

LXXV

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI ANNALIVM LIBER V.

Coss. *C. Rubellio Gemino, C. Fusio Gemino.*
M. Vinucio Quartino, C. Cassio Longino.
Tiberio Cæsare V. L. Ælio Seiano.

I A. V. C. DCCLXXXII

RVBELLIO & Fusio Coss. quorum vtriq; Geminus cognomentum erat, Iulia Augusta mortem obiit, ætate extremâ, nobilitatis per Claudiam familiam, & adoptione Liuiorum Iuliorumque clarissimæ. primum ei matrimonium & liberi fuere, cum Tiberio Nerone: qui bello Perusino profugus, pace *inter* Sex. Pompeium ac triumuiros pactâ, in vrbem rediit. Exin Cæsar cupidine formæ aufert marito, incertum an inuitam, adeò properus, vt ne spatio quidem ad enitendum dato, penatibus suis grauidam induxerit. Nullam posthac subolem edidit, sed sanguini Augusti per coniunctionem Agrippinæ & Germanici adnexa, communes pronepotes habuit: sanctitate domus priscum ad morem, comis vltrà quàm antiquis feminis probatum, mater impotens, vxor facilis, † & cum artibus mariti, simulatione filii bene composita. Funus eius modicum, testamentum diu inritum fuit. laudata est pro rostris à C. Cæsare pronepote, qui mox rerum potitus est. II At Tiberius quòd supremis in matrem officiis defuisset, nihil mutatâ amœnitate vitæ, magnitudinem negotiorum per litteras excusauit: honoresq; memoriæ eius ab senatu largè decretos, quasi per modestiam imminuit, paucis admodũ receptis, & addito ne cælestis religio decerneretur. sic ipsam maluisse. quin & parte eiusdem epistolæ increpuit amicitias muliebres, Fusium consulem obliquè perstringens. is gratiâ Augustæ floru-

floruerat, aptus alliciendis feminarum animis, dicax idem, & Tiberium acerbis facetiis inridere solitus, quarum apud præpotentes in longum memoria est. † Ceterùm ex eo prærupta iam & vrgens dominatio. nam incolumi Augustâ, erat adhuc perfugium: quia Tiberio inueteratum erga matrem obsequium, neque Seianus audebat auctoritati parentis anteire. tunc velut frenis exsoluti proruperunt. missæque in Agrippinam ac Neronem litteræ, quas pridem adlatas & cohibitas ab Augustâ credidit vulgus. haud enim multùm post mortem eius recitatæ sunt. verba inerant quæsitâ asperitate: sed non arma, non rerum nouarum studium, amores iuuenum, & impudicitiam nepoti obiectabat. in nurum ne id quidem confingere ausus, adrogantiam oris & contumacem animum incusauit, magno senatus pauore ac silentio: donec pauci, quîs nulla ex honesto spes, & publica mala singulis in occasionem gratiæ trahuntur, vt referretur postulauere, promptissimo Cottâ Messallino cum atroci sententiâ. sed aliis à primoribus, maximeq; à magistratibus trepidabatur: quippe Tiberius, etsi infensè inuectus, cetera ambigua reliquerat. Fuit in senatu Iunius Rusticus, componendis patrum actis delectus à Cæsare, eoque meditationes eius introspicere creditus: is fatali quodam motu (neq; enim ante specimen constantię dederat) seu prauâ solertiâ, dum imminentium oblitus incerta pauet, inserere se dubitantibus, ac monere consules ne relationem inciperent: disserebatq;, breuibus momentis summa verti posse, † dandumque interstitium pœnitentiæ senis. Simul populus effigies Agrippinæ ac Neronis gerens, circumsistit curiam, † festisq; in Cæsarem ominibus, falsas litteras, & principe inuito exitium domui eius intendi clamitat. ita nihil triste illo die patratum. ferebantur etiam sub nominibus consularium fictæ in Seianum sententiæ, exercentibus plerisque per occultum, atque eò procaciùs, libidinem ingeniorum. vnde illi ira violentior, & materies criminandi. † spretum dolorem principis ab senatu, desciuisse populum: audiri iam & legi nouas conciones, noua patrum consulta. quid reliquum, nisi vt caperent ferrum? & quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces imperatoresque deligerent? Igitur Cæsar repetitis aduersum nepotem & nurum probris, increpitaq; per edictum plebe, questus apud patres, quòd fraude vnius senatoris imperatoria maiestas elusa publicè foret, integra tamen sibi cuncta postulauit. nec vltrà de[illegible]eratum, quò

minus non quidem extrema decernerent, id enim vetitum, sed paratos ad vltionem vi principis impediri testarentur. * Quattuor & quadraginta orationes super ea re habitæ, ex quis ob metum paucæ. plures adsuetudine, * *mihi pudorem aut Seiano inuidiam allaturum censui.*

VI

* Desunt triennii ferè gesta.

versa est fortuna, † & ille quidem qui collegam & generum adsciuerat, sibi ignoscit. ceteri quem per dedecora fouere, cum scelere insectantur.

** miserius sit ob amicitiam accusari, an amicum accusare haud discreuerim, * non crudelitatem, non clementiam cuiusquam experiar, sed liber & mihi ipsi probatus antibo periculum. vos obtestor, ne memoriam nostri per mærorem quàm læti retineatis, adiiciendo me quoque iis, qui sine egregio publica mala effugerunt.* Tunc singulos vt cuique adsistere, alloqui animus erat, retinens aut dimittens partem diei absumpsit, multoque adhuc cœtu, & cunctis intrepidum vultum eius spectantibus, cùm superesse tempus nouissimis crederent, gladio quem sinu abdiderat incubuit. Neq; Cæsar vllis criminibus aut probris defunctum insectatus est, cùm in Blæsum multa fœdaq; incusauisset. Relatum inde de P. Vitellio & Pomponio Secundo. illum indices arguebant, claustra ærarii cui præfectus erat, & militarem pecuniam rebus nouis obtulisse: huic à Considio præturâ functo obiectabatur † Ælii Galli amicitia, qui punito Seiano, in hortos Pomponii quasi fidissimum ad subsidium perfugisset. neq; aliud periclitantibus auxilii, quam in fratrum constantiâ fuit, qui vades exstitere. mox crebris prolationibus spem ac metum iuxtà grauatus Vitellius, petito per speciem studiorum scalpro, leuem ictum venis intulit, vitamque ægritudine animi finiuit. At Pomponius multâ morum elegantiâ, & ingenio inlustri, dum aduersam fortunam æquus tolerat, Tiberio superstes fuit. Placitum posthac vt in reliquos Seiani liberos aduerteretur; vanescente quamquam plebis irâ, ac plerisq; per priora supplicia lenitis. igitur portantur in carcerem, filius imminentium intelligens, puella adeò nescia, vt crebrò interrogaret, quod ob delictum, & quò traheretur? neq; facturam vltra. &, posse se puerili verbere moneri. Tradunt temporis eius auctores, quia triumuirali supplicio affici virginem inauditum habebatur, à carnifice laqueum iuxta compressam: exin oblisis faucibus, id ætatis corpora in Gemonias abiecta. Per idem tempus Asia atq; Achaia exterritæ sunt, acri magis quàm diuturno rumore, Drusum Germanici filium apud Cycladas insulas

VII

VIII

IX

X

6.

ſulas, mox in continenti viſum. & erat iuuenis haud diſpari ætate, quibuſdam Cæſaris libertis velut agnitus, per dolumq; comitantibus. Alliciebantur ignari, famâ nominis, & promptis Græcorum animis ad noua & mira. quippe lapſum cuſtodiâ pergere ad paternos exercitus, Ægyptum aut Syriam inuaſurum, fingebant ſimul, credebantq;. iam iuuentutis concurſu, iam publicis ſtudiis frequentabatur, lætus præſentibus & inanium ſpe; cùm auditum id Poppæo Sabino. Is Macedoniæ tum intentus, Achaiam quoq; curabat. Igitur quo vera ſeu falſa anteiret, Toronæum Thermæumq; ſinum præfeſtinans, mox Eubœam Ægæi maris inſulam & Piræeum Atticæ oræ, dein Corinthienſe litus, anguſtiasq; Iſthmi euadit: mariq; alio Nicopolim Romanam coloniam ingreſſus, ibi demum cognoſcit, † ſollertius interrogatum, quis nam foret, dixiſſe, M. Silano genitum: & multis ſectatorum dilapſis, aſcendiſſe nauem, tamquam Italiam peteret. ſcripſitq; hæc Tiberio. neq; nos originem finémve eius rei vltra comperimus. Exitu anni diu aucta diſcordia conſulum erupit. nam Trio facilis capeſſendis inimicitiis, & foro exercitus, vt ſegnem Regulum ad opprimendos Seiani miniſtros obliquè perſtrinxerat. ille niſi laceſſeretur modeſtię retinens, non modò retudit collegam, ſed vt noxium coniurationis ad diſquiſitionem trahebat. Multiſq; patrum orantibus, ponerent odia in perniciem itura, manſere infenſi ac minitantes, donec magiſtratu abirent.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI

ANNALIVM LIBER VI.

Coss. *Cn. Domitio, M. Furio Camillo.*
Ser. Sulpicio Galba, L. Cornelio Sulla.
Paullo Fabio Persico, L. Vitellio.
C. Cestio Gallo, M. Seruilio Rufo.
Q. Plautio, Sex. Papinio.
Cn. Acerronio, C. Pontio.

I A. V. C. DCCLXXXV.

CN. DOMITIVS & Camillus Scribonianus consulatum inierant; cùm Cæsar tramisso quod Capreas & Surrentum interluit freto, Campaniam prælegebat, ambiguus an vrbem intraret: seu quia contrà destinauerat, speciem venturi simulans. & sæpe in propinqua digressus, aditis iuxta Tiberim hortis, saxa rursum & solitudinem maris repetiit, pudore scelerum & libidinum: quibus adeò indomitis exarserat, vt more regio pubem ingenuam stupris pollueret. nec formam tantùm & decôra corpora; sed in his modestam pueritiam, in aliis imagines maiorum, incitamentum cupidinis habebat. tuncque primùm ignota antea vocabula reperta sunt, sellariorum & spintriarum, ex fœditate loci ac multiplici patientiâ. præpositique serui qui quærerent, pertraherent. dona in promptos, minas aduersum abnuentes; & si retinerent propinquus aut parens, vim, raptus, suaque ipsi libita velut in captos exercebant. II At Romæ principio anni, quasi recens cognitis Liuiæ flagitiis, ac non pridem etiam punitis, atroces sententiæ dicebantur, in effigies quoque ac memoriam eius. & bona Seiani ablata ærario, vt in fiscum cogerentur: tanquam referret. Scipiones hæc & Silani & Cassii, I iisdem.

iisdem fermè aut paulum immutatis verbis adseueratione multâ censebant; cùm repentè Togonius Gallus, dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditur. Nam principem orabat deligere senatores, ex quîs viginti sorte ducti & ferro accincti, quotiens curiam inisset, salutem eius defenderent. crediderat nimirum epistolæ, subsidio sibi alterum ex consulibus poscentis, vt tutus à Capreis vrbem peteret. Tiberius tamen ludibria seriis permiscere solitus, egit gratias beneuolentiæ patrum: *sed quos omitti posse? quos deligi? semper ne eosdem? an subinde alios? & honoribus perfunctos, an iuuenes? priuatos, an è magistratibus? quam deinde speciem fore, sumentium in limine curiæ gladios? neque sibi vitam tanti, si armis tegenda foret.* Hæc aduersus Togonium, verbis moderans: † neq; vltrà abolitionem sententię suadere. At Iunium Gallionem, qui censuerat, vt prætoriani actis stipendiis, ius apiscerentur in quatuordecim ordinibus sedendi, violenter increpuit; velut coràm rogitans, *quid illi cum militibus? quos neque dicta imperatoris, neque præmia nisi ab imperatore accipere par esset. repperisse prorsus quod diuus Augustus non prouiderit. an potiùs discordiam & seditionem à satellite Seiani quæsitam? qua rudes animos, nomine honoris, ad corrumpendum militiæ morem propelleret.* hoc pretium Gallio meditatæ adulationis tulit, statim curiâ, deinde Italiâ exactus. & quia incusabatur facilè toleraturus exsilium, delectâ Lesbo insulâ, nobili & amœnâ, retrahitur in vrbem, custoditurque domib. magistratuum. Iisdem litteris Cæsar † Sextium Paconianum prætorium perculit, magno patrum gaudio, audacem, maleficum, omnium secreta rimantem, delectumq; à Seiano, cuius ope dolus C. Cæsari pararetur. quòd postquàm patefactũ, † prorupêre concepta pridem odia, & summum supplicium decernebatur, † ni professus indicium foret. Vt verò Latinium Latiarem ingressus est, † accusator ac reus iuxtà inuisi, † gratissimum spectaculum * præbebatur. Latiaris, vt rettuli, præcipuus olim circumueniendi Titii Sabini, & tunc luendæ pœnæ primus fuit. Inter quæ Haterius Agrippa consules anni prioris inuasit, † cur mutuâ accusatione intentâ, nunc silerent? † metum prorsus & noxiam conscientiæ pro fœdere haberi, at non patribus reticenda quæ audiuissent. Regulus manere tempus vltionis, seque coram principe exsecuturum: Trio æmulationem inter collegas, & si qua discordes iecissent, meliùs oblitterari, respondit. Vrgente Agrippâ, Sanquinius Maximus è consularibus orauit senatum, ne

Margin: 2 … III; 3; 4; 5 … IV; 6; 7 … * præbebant.; 8; 9

curas imperatoris, conquisitis insuper acerbitatibus augerent: sufficere ipsum statuendis remediis. sic Regulo salus, & Trioni dilatio exitii quæsita. Haterius inuisior fuit, quia somno aut libidinosis vigiliis marcidus, & ob segnitiam, quamuis crudelē principem non metuens, inlustribus viris perniciem inter † ganeam 10

V ac stupra meditabatur. Exin Cotta Messallinus sęuissimę cuiusq; sententiæ auctor, eoq; inueteratâ inuidiâ, vbi primùm facultas data, † arguitur * plerąque, C. Cæsarem quasi * incestæ virilitatis, 11 & † cùm die natali Augusti inter sacerdotes epularetur, nouendialem eam cenā dixisset: † querensq; de potentiâ Manii Lepidi, 12 ac L. Arruntii, cum quibus ob rem pecuniariam disceptabat, addidisset, *illos quidem senatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus.* † * neque cuncta à primoribus ciuitatis reuincebatur: iisque instantibus ad imperatorem prouocauit. nec multo pòst litterę adferuntur, quibus in modum defensionis, repetito inter se atque Cottam amicitiæ principio, crebrisque eius officiis commemoratis, ne verba prauè detorta, neu conuiualium fabularum simplicitas in crimen duceretur, postulauit. 13 14

*plura: quod C.
*incertæ
*eaq; cuncta

VI Insigne visum est earum Cæsaris litterarum initium. nam his verbis exorsus est. *Quid scribam vobis P. C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore, dii me deæq; peius perdant quàm perire quotidie sentio, si scio.* Adeò facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neq; frustra pręstantissimus sapientię firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus & ictus; quando vt corpora verberibus, ita sæuitiâ, libidine, malis consultis, animus dilaceretur. quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse pœnas fateretur.

VII Tum factâ patribus potestate, statuendi de Cęciliano senatore, qui plurima aduersum Cottam prompserat, placitum eandem pœnam inrogari, quam in Aruseium & Sanquinium accusatores L. Arruntii. quo non aliud honorificentius Cottæ euênit, qui nobilis quidem, sed egens ob luxum, per flagitia infamis, sanctissimis Arruntii artibus dignitate vltionis æquabatur. Quintus Seruæus posthac, & Minutius Thermus inducti. Seruæus præturâ functus, & quondam Germanici comes. Minutius equęstri loco, modestè habitâ Seiani amicitiâ, vnde illis maior miseratio. contrà Tiberius præcipuos ad scelera increpans, admonuit C. Cestium patrem dicere senatui quæ sibi scripsisset; suscepitq; Cestius accusationem. quod maximè exitiabile tu-

tulere illa tempora, cùm primores senatus infimas etiam delationes exercerent, alij propalàm, multi per occultum: neque discerneres alienos à coniunctis, amicos ab ignotis, quid repens, aut vetustate obscurum: perinde in foro, in conuiuio, quaq; de re locuti incusabantur, vt quis præuenire & reum destinare properat; pars ad subsidium sui, plures infecti quasi valetudine & contactu. † Sed Minutius & Seruæus damnati, indicibus accessere. Tractiq; sunt in casum eundem Iulius Africanus è Santonis Gallicâ ciuitate, Seius Quadratus. originem non repperi. Neq; sum ignarus à plerisq; scriptoribus, omissa multorum pericula & pœnas, dum copiâ fatiscunt, aut quæ ipsis nimia & mæsta fuerant, ne pari tædio lecturos adficerent, verentur. Nobis pleraque digna cognitu obuenêre, quamquam ab aliis incelebrata. Nam eâ tempestate quâ Seiani amicitiam ceteri falsò exuerant, ausus est eques Romanus M. Terentius ob id reus, amplecti, ad hunc modum apud senatum ordiendo. *Fortunæ quidem meæ fortasse minus expediat adnoscere crimen, quàm abnuere. sed vtcunque casura res est; fatebor & fuisse me Seiano amicum, & vt essem expetisse, & postquàm adeptus eram, lætatum. Videram collegam patris regendis prætoriis cohortibus, mox vrbis & militiæ munia simul obeuntem. illius propinqui & adfines honoribus augebantur: vt quisque Seiano intimus, ita ad Cæsaris amicitiam validus. contrà quibus infensus esset, metu ac sordibus conflictabantur. nec quemquam exemplo adsumo. cunctos qui nouissimi consilii expertes fuimus, meo vnius discrimine defendam. Non enim Seianũ Vulsiniensem, sed Claudiæ & Iuliæ domus partem, quas adfinitate occupauerat, tuum Cæsar generum, tui consulatus socium, tua officia in Rep. capessentem colebamus. Non est nostrum æstimare, quem supra ceteros, & quibus de caussis extollas. Tibi summum rerum iudicium dii dedere; nobis obsequii gloria relicta est. Spectamus porrò quæ coràm habentur, cui ex te opes, honores, quis plurima iuuandi nocendiue potentia. quæ Seiano fuisse, nemo negauerit. † abditos principis sensus, & si quid occultius parat, exquirere inlicitum, anceps: nec ideo adsequare. Ne P. C. vltimum Seiani diem, sed sexdecim annos cogitaueritis. etiam Satrium atque Pomponium venerabamur: libertis quoque ac ianitoribus eius notescere, pro magnifico accipiebatur. Quid ergo? indistincta hæc defensio & promiscua dabitur? imò iustis terminis diuidatur. insidiæ in Remp. consilia cædis aduersum imperatorem, puniantur: de amicitia & officiis idem finis & te Cæsar & nos absoluerit.* Constantiâ orationis, & quia repertus erat qui efferret quæ omnes animo agitabant,

15 VIII 16 IX

eò vſque potuere, vt accuſatores eius, additis quæ antè deliquerant, exſilio aut morte multarentur. Secutæ dehinc Tiberii litteræ in Sex. Veſtilium prætorium, quem Druſo fratri percarum in cohortem ſuam tranſtulerat. cauſſa offenſionis Veſtilio fuit, ſeu compoſuerat quædam in C. Cæſarem vt impudicum, ſiue ficto habita fides. atque ob id conuictu principis prohibitus, cùm ſenili manu ferrum tentauiſſet, obligauit venas: precatusq; per codicillos, immiti reſcripto venas reſoluit. Aceruatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco, ſimul ac Sabino Caluiſio, maieſtatis poſtulantur, † & Vinicianus Pollioni patri adiiciebatur. clari genus, & quidam ſummis honoribus. contremuerantq; patres. nam quotus quiſque adfinitatis, aut amicitiæ tot inluſtrium virorum, expers erat? ni Celſus vrbanæ cohortis tribunus, tum inter indices, Appium & Caluiſiũ diſcrimini exemiſſet, Cæſar Pollionis, ac Viniciani Scauriq; cauſſam vt ipſe cum ſenatu noſceret, diſtulit: datis quibuſdam in Scaurum triſtibus notis. 17

X Ne feminæ quidem exſortes periculi, † * quâ occupandæ Reip. argui non poterant, ob lacrymas incuſabantur. necataq; eſt anus Vitia Fufii Gemini mater, quòd filii necem fleuiſſet. Hæc apud ſenatum. Nec ſecus apud principem † Veſcularius Flaccus, ac Iulius Marinus ad mortẽ aguntur, è vetuſtiſſimis familiarium Rhodum ſecuti, & apud Capreas indiuidui. Veſcularius inſidiarum in Libonem internuntius: Marino participe, Seianus Curtium Atticum oppreſſerat. quo lætiùs acceptum, ſua exempla in conſultores recidiſſe. Per idem tempus L. Piſo Pontifex, rarum in tantâ claritudine, fato obiit: nullius ſeruilis ſententiæ ſponte auctor, & quotiens neceſſitas ingrueret, ſapienter moderans. patrem ei Cenſorium fuiſſe memoraui, ætas ad octogeſimum annum proceſſit. decus triumphale in Thraciâ meruerat. ſed præcipua ex eo gloria, † quòd præfectus vrbi recens, continuam poteſtatem, & inſolentiâ parendi grauiorem, mirè temperauit. 18 19 20

* quia

XI Namque antea profectis domo regibus, ac mox magiſtratibus, ne vrbs ſine imperio foret, in tempus deligebatur qui ius redderet, ac ſubitis mederetur. feruntq; ab Romulo Dentrem Romulium, pòſt ab Tullo Hoſtilio Numam Marcium, & ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium impoſitos. dein conſules mandabant: duratq; ſimulacrum quotiens ob ferias Latinas præficitur, qui conſulare munus vſurpet. Ceterùm Auguſtus bellis ciuilibus Cilnium Mæcenatem equeſtris ordinis, cunctis apud Romam

mam atq; Italiam præposuit. Mox rerum potitus, ob magnitudinem populi, ac tarda legum auxilia, sumpsit è consularibus qui coërceret seruitia; & quod ciuium audaciâ turbidũ nisi vim metuat. primusq; Messalla Coruinus eam potestatem, & paucos intra dies finẽ accepit, quasi nescius exercendi. Tum Taurus Statilius, quamquam prouectâ ætate, egregiè tolerauit. Dein Piso viginti per annos pariter probatus, publico funere ex decreto senatus celebratus est. Relatum inde ad patres à Quinctiliano tribuno plebei de libro Sibullæ, quem Caninius Gallus quindecimuir recipi inter ceteros eiusdem vatis, & eâ de re senatusconsultum postulauerat. quo per discessionem facto, misit litteras Cæsar modicè tribunum increpans, ignarum antiqui moris ob iuuentam: Gallo exprobrabat, quòd scientiæ cærimoniarumq; vetus, incerto auctore, ante sententiam collegii, non, vt assolet, lecto per magistros æstimatoq; carmine, apud infrequentem senatum egisset. Simul commonefecit; quia multa vana sub nomine celebri vulgabantur, sanxisse Augustum, quem intra diem ad prætorem vrbanum deferrentur, neq; habere priuatim liceret. quod à maioribus quoque decretum erat, post exustum sociali bello Capitolium, quæsitis Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam & Italicas colonias carminibus Sibullæ, vna seu plures fuere; datoque sacerdotibus negotio, quantum humanâ ope potuissent, vera discernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimuirûm is liber subiicitur. Iisdem consulibus, grauitate annonæ iuxta seditionem ventum. multaque & plures per dies, in theatro licentiùs efflagitata, quàm solitum aduersum imperatorem. quîs commotus, incusauit magistratus patresque, quòd non publicâ auctoritate populum coërcuissent: addiditque quibus è prouinciis, & quanto maiorem quàm Augustus rei frumentariæ copiam aduectaret. Ita castigandæ plebi compositum senatusconsultum, priscâ seueritate. neque segnius consules edixere. † silentium ipsius non ciuile, vt crediderat, sed in superbiam accipiebatur. Fine anni Geminius, Celsus, Pompeius equites Romani cecidere coniurationis crimine. Ex quîs Geminius prodigentiâ opum, ac mollitiâ vitæ amicus Seiano, nihil ad serium. Et Iulius Celsus tribunus, in vinclis laxatam catenam, & circumdatam in diuersum tendens, suam ipse ceruicẽ perfregit. At Rubrio Fabato, tamquam desperatis rebus Romanis, Parthorum ad misericordiam fugeret, custodes additi. † sanè

XII

XIII

21

XIV

22

is repertus apud fretum Siciliæ, retractusque per centurionem, nullas probabiles caussas longinquæ peregrinationis adferebat.

XV Mansit tamē incolumis, obliuione magis quàm clementiâ. Ser. Galbâ, L. Sullâ Coss. diu quæsito quos neptibus suis maritos destinaret Cæsar, postquam instabat virginum ætas, L. Cassium, M. Vinicium legit. Vinicio opidanum genus. † Calibus ortus, patre, atque auo consularibus, cetera equestri familiâ erát, mitis ingenio, & comptæ facundiæ. Cassius plebei Romæ generis, verùm antiqui honoratique, & seuerâ patris disciplinâ eductus, † * facilitate sæpiùs quàm industriâ commendabatur. Huic Drusillam, Vinicio Iuliam, Germanico genitas coniungit. superque eâ re senatui scripsit, leui cum honore iuuenum. dein redditis absentiæ caussis admodum vagis, flexit ad grauiora, & offensiones ob Remp. cœptas: vtque Macro præfectus, tribunorumq; & centurionum pauci, † secum introirent, quotiens curiã ingrederetur, petiuit. factoq; largè, & sine præscriptione generis, aut numeri, senatusconsulto, ne tecta quidem vrbis, adeò publicum consilium numquam adiit, deuiis plerumq; itineribus ambigens patriam & declinans.

A. V. C. DCCLXXXVI

* felicitate

23

24

25

XVI Interea magna vis accusatorum in eos inrupit, qui pecunias fœnore auctitabant, aduersum legem dictatoris Cæsaris, quâ de modo credendi, possidendiq; intra Italiam cauetur; omissam olim, quia priuato vsui bonum publicum postponitur. Sanè vetus vrbi fœnebre malum, & seditionum discordiarumq; creberrima caussa: eoq; cohibebatur antiquis quoque & minus corruptis moribus. Nam primo duodecim tabulis sanctum, † ne quis vnciario fœnore amplius exerceret; cùm antea ex libidine locupletium agitaretur. dein rogatione tribuniciâ, ad semuncias redacta: postremò vetita versura. multisq; plebis scitis obuiam itum fraudibus, quæ totiens repressæ, miras per artes rursum oriebantur. Sed tum Gracchus Prætor, cui ea quæstio euenerat, multitudine periclitantium subactus, rettulit ad senatum. trepidique patres (neque enim quisquam tali culpâ vacuus) veniam à principe petiuere: † * & concedente, annus in posterum, sexq; menses dati, quîs secundum

26

* eo

27

XVII iussa legis, rationes familiares quisq; componerent. hinc inopia rei nummariæ, commoto simul omnium ære alieno: & quia tot damnatis, bonisq; eorum diuenditis, signatum argentum fisco vel ærario attinebatur. ad hoc senatus præscripserat, † duas quisq; fœnoris partes in agris per Italiam conlocaret. Sed creditores in

28

solidum

solidum appellabant. nec decorum appellatis, minuere fidem. Ita primò concursatio, & preces; dein strepere prætoris tribunal. eaq; quæ remedio quæsita, venditio, & emptio, in contrariū mutari; † quia fœneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderant. Copiam vendendi secutâ vilitate, † quanto quis obæratior, ægriùs distrahebant. multiq; fortunis pronoluebantur, euersio rei familiaris dignitatem ac famam præceps dabat. donec tulit opem Cęsar, disposito per mensas millies sestertio, factaq; mutuandi copiâ sine vsuris per triennium, † si debitor populo in duplum prædiis cauisset. Sic refecta fides & paulatim priuati quoq; creditores reperti. neque emptio agrorum exercita ad formam senatusconsulti, acribus, vt fermè talia, initiis, incurioso fine. Dein redeunt priores metus, postulato maiestatis Considio Proculo. qui nullo pauore diem natalem celebrans, raptus in curiam pariterque damnatus interfectusque. & sorori eius Sanciæ aquâ atque igni interdictum, accusante Q. Pomponio. Is moribus inquies, hæc & huiuscemodi à se factitari prætendebat, vt partâ apud principem gratiâ, periculis Pomponii Secundi fratris mederetur. Etiam in Pompeiam Macrinam exsilium statuitur, cuius maritum Argolicum, socerum Laconem è primoribus Achæorum Cæsar adflixerat. Pater quoque inlustris eques Romanus, ac frater prætorius, cùm damnatio instaret, se ipsi interfecere. datum erat crimini quòd Theophanem Mitylenæum proauum eorum, Cn. Magnus inter intimos habuisset: quodq; defuncto Theophani, cælestes honores Græca adulatio tribuerat. Post quos Sex. Marius Hispaniarum ditissimus, defertur incestasse filiam, & saxo Tarpeio deiicitur. ac ne dubium haberetur, magnitudinem pecunię malo vertisse, aurariasq; eius, quamquam publicarentur, sibimet Tiberius seposuit. † inritatusq; suppliciis, cunctos qui carcere attinebantur accusati societatis cum Seiano, necari iubet. Iacuit immensa strages: omnis sexus, omnis ætas: † inlustres, ignobiles; dispersi, aut aggerati. neque propinquis, aut amicis adsistere, inlacrymare, ne visere quidem diutiùs dabatur, sed circumiecti custodes, & in mærorem cuiusque intenti, corpora putrefacta adsectabantur, dum in Tiberim traherentur. vbi fluitantia, aut ripis adpulsa, non cremare quisquam, non contingere. interciderat sortis humanę commercium vi metus; quantumq; sæuitia glisceret, miseratio arcebatur. Sub idem tempus C. Cæsar discedenti Capreas auo comes, Clau-

[margin: 29, 30, 31, XVIII, XIX, 32, 33, XX]

diam M. Silani filiam coniugio accepit; immanem animum subdolâ modestiâ tegens, non damnatione matris, non exsilio fratrum ruptâ voce, qualem * diem Tiberius induisset, pari habitu, haud multum distantibus verbis. Vnde mox scitum Passieni oratoris dictum percrebuit, Neque meliorem vnquam seruum, neque deteriorem dominum fuisse. Non omiserim præsagium Tiberii, de Ser. Galbâ tum consule; quem accitum, & diuersis sermonibus pertentatum, postremò Græcis verbis in hanc sententiam adlocutus: Et tu Galba quandoque degustabis imperium. seram ac breuem potentiam significans, scientiâ Chaldæorum artis, cuius apiscendæ, otium apud Rhodum, magistrum Trasullum, habuit, peritiã eius hoc modo expertus. XXI † Quotiens * super negotio consultaret, editâ domus parte, ac liberti vnius conscientiâ vtebatur. is litterarum ignarus, corpore valido, per auia ac derupta (nam saxis domus imminet) præibat eum cuius artem experiri Tiberius statuisset: & regredientem, si vanitatis aut fraudum suspicio incesserat, in subiectum mare præcipitabat, ne index arcani existeret. Igitur Trasullus iisdem rupibus inductus, postquam percunctantem commouerat, imperium ipsi, & futura sollerter patefaciens: interrogatur, an suam quoq; genitalem horam comperisset, quem tum annum, qualem diem haberet. Ille positus siderum, ac spatia dimensus, hærere primò, dein pauescere: & quantum introspiceret, magis ac magis trepidus admirationis & metus. postremò exclamat, ambiguum sibi ac propè vltimum discrimen instare. Tum complexus eum Tiberius, præscium periculorum, & incolumem fore gratatur; quæq; dixerat, oraculi vice accipiens, inter intimos amicorum tenet. XXII Sed mihi hæc, ac talia audienti, in incerto iudicium est, fatóne res mortalium & necessitate immutabili, an forte voluantur. quippe, sapientissimos veterum, quiq; sectam eorum æmulantur, diuersos repperies: ac multis insitam opinionem, non initia nostri, non finem, non denique homines diis curæ. Ideò creberrima & tristia in bonos, læta apud deteriores esse. Contrà alii, fatum quidem congruere rebus putant, sed non è vagis stellis, verùm apud principia, & nexus naturalium caussarum. ac tamen electionem vitæ nobis relinquunt: quam vbi elegeris, certum imminentium ordinem. neq; mala vel bona, quę vulgus putet: multos qui conflictari aduersis videantur, beatos; ac plerosq;, quamquã magnas per opes, miserrimos: si illi grauẽ fortunam constanter

* super tali neg.

34

35 ter tolerent, hi prosperâ inconsultè vtantur. † Ceterum plurimis mortalium non eximitur, quin primo cuiusque ortu ventura destinentur: sed quædam secus quàm dicta sint cadere, fallaciis i-
36 gnara dicentium. ita corrumpi fidem artis, † cuius clara documenta, & antiqua ætas & nostra tulerit. Quippe à filio eiusdem Trasulli, prædictum Neronis imperium in tempore memorabitur, ne nunc incepto longiùs abierim. Iisdem consulibus Asinii Galli mors vulgatur, quem egestate cibi peremptum haud dubium: sponte vel necessitate, incertum habebatur. Consultusque Cæsar an sepeliri sineret, non erubuit permittere, vltroq; incusare casus, qui reum abstulissent antequam coram conuinceretur.
37 † scilicet medio triennio defuerat tempus subeundi iudicium consulari seni, tot consularium parenti. Drusus deinde exstin-
38 guitur, cùm se miserandis alimentis, † mandendo è cubili tomen-
39 to, nonum ad diem detinuisset. † Tradidere quidam, * descriptũ fuisse Macroni, si arma ab Seiano tentarentur, extractũ custodiâ iuuenem, (nam in palatio attinebatur) ducem populo imponere. mox quia rumor incedebat, fore vt nurui ac nepoti conciliaretur Cęsar; sæuitiam, quàm pœnitentiam maluit. Quin & inuectus in defunctum, probra corporis, exitiabilem in suos, infensum Reip. animum obiecit: recitariq; factorũ dictorumq; eius descripta per dies iussit. quo non aliud atrocius visum: adstitisse tot per annos, qui vultum, gemitus, occultum etiam murmur exciperent. & potuisse auũ audire, legere, in publicũ promere, vix fides; nisi quòd Actii centurionis, & Didymi liberti epistolæ, seruorum nomina præferebant, vt quis egredientem cubiculo Drusum pulsauerat, exterruerat. etiam sua verba centurio sęuitię plena, tamquã egregium, vocesque deficientis adiecerat, quis primò alienationem mentis simulans, quasi per dementiam, funesta Tiberio; mox vbi
40 exspes vitæ fuit, meditatas, compositasq; diras imprecabatur: † vt quemadmodum nurum, filiumq; fratris, & nepotes, domumque omnem cædibus compleuisset, ita pœnas nomini generiq; maiorum, & posteris exsolueret. Obturbabant quidem patres, specie detestandi. sed penetrabat pudor, & admiratio, callidum olim & tegendis sceleribus obscurum, huc confidentiæ venisse, vt tamquam dimotis parietibus ostenderet nepotem sub verbere centurionis, inter seruorum ictus, extrema vitæ alimenta frustra orantem. Nondum is dolor exoleuerat, cùm de Agrippinâ auditum, quam interfecto Seiano spe sustentatam prouixisse reor:

Margin: plurimis mortalium non eximitur. Gron: lib: II obs: c. XIV.

XXIII

* præscriptum

XXIV

XXV

& postquàm nihil de sæuitiâ remittebatur, voluntate exstinctam, nisi si negatis alimentis, adsimulatus est finis, qui videretur sponte sumptus. Enimuerò Tiberius fœdissimis criminationibus exarsit, impudicitiam arguens, & Asinium Gallum adulterum, eiusque morte ad tædium vitæ compulsam. Sed Agrippina æqui impatiens, dominandi auida, virilibus curis, feminarum vitia exuerat. Eodem die defunctam quo biennio antè Seianus pœnas luisset, memoriæque id prodendum addidit Cæsar: † iactauitque quòd non laqueo strangulata, neq; in Gemonias proiecta foret. 41

† Actæ ob id grates, decretumq; vt quintodecimo Kal. Nouembris vtriusq; necis die, per omnis annos, donum Ioui sacraretur. 42

XXVI Haud multò pòst Cocceius Nerua continuus principis, omnis diuini humanique iuris sciens, integro statu, corpore inlæso, moriendi consilium cepit. Quod vt Tiberio cognitum; adsidere, caussas requirere, addere preces, fateri postremò graue conscientiæ, graue famæ suæ, si proximus amicorum nullis moriendi rationibus vitam fugeret. auersatus sermonem Nerua, abstinentiam cibi coniunxit. ferebant gnari cogitationum eius, quanto propiùs mala Reip. viseret, irâ, & metu, dum integer, dum intentatus, honestum finem voluisse. Ceterùm Agrippinæ pernicies, quod vix credibile, Plancinam traxit. Nupta olim Cn. Pisoni; & palam læta morte Germanici, cùm Piso caderet, precibus Augustæ, *nec minus inimicitiis Agrippinæ defensa erat.* vt odium, & *gratia defiere;* ius valuit. petitaq; criminibus haud ignotis, suâ manu, sera magis quàm immerita supplicia persoluit.

XXVII Tot luctibus funestâ ciuitate, pars mæroris fuit, quòd Iulia Drusi filia, quondam Neronis vxor, denupsit in domum Rubellii Blandi, cuius auum Tiburtem equitem Romanum plerique meminerant. Extremo anni mors Ælii Lamiæ funere censorio celebrata, qui administrandæ Suriæ imagine tandem exsolutus, vrbi præfuerat. genus illi decorum, viuida senectus, & non permissa prouincia dignationem addiderat. Exin Flacco Pomponio Syriæ proprætore defuncto, recitantur Cæsaris litteræ, quîs incusabat egregium quemq;, & regendis exercitibus idoneum, abnuere id munus: seque eâ necessitudine ad preces cogi, per quas consularium aliqui capessere prouincias adigerentur. oblitus Arruntium, ne in Hispaniam pergeret, decimum iam annum attineri. Obiit eodem anno & Manius Lepidus, de cuius moderatione, atque sapientiâ in prioribus libris satis conlocaui. neq; nobilitas diutiùs demonstranda

stranda est. quippe Æmilium genus fecundum bonorum ciuium,& qui eâdem familiâ corruptis moribus, inlustri tamen fortunâ egêre. Paullo Fabio,L. Vitellio Coss. post longum sæculorum ambitum,auis Phœnix in Ægyptum venit;præbuitq; materiem doctissimis indigenarum, & Græcorum, multa super eo miraculo disserendi.de quibus congruunt,& plura ambigua,sed cognitu non absurda,promere libet. † Sacrum Soli id animal, & ore ac distinctu pinnarum à ceteris auibus diuersum, † consentiunt qui formam eius *definiere. De numero annorum varia traduntur.† maxime vulgatum,quingentorum spatium.sunt qui adseuerent,† mille quadringentos sexaginta vnum interiici;prioresque alites Sesostride primum, pòst Amaside dominantibus, dein Ptolemæo,qui ex Macedonibus tertius regnauit, in ciuitatem cui Heliopolis nomen, aduolauisse, multo ceterarum volucrum comitatu, nouam faciem mirantium. Sed antiquitas quidem obscura. inter Ptolemæum ac Tiberium minus ducenti quinquaginta anni fuerunt. vnde nonnulli falsum hunc phœnicem, neque Arabum è terris credidere, nihilque vsurpauisse ex his quæ vetus memoria firmauit. confecto quippe annorum numero,vbi mors propinquet,suis in terris struere nidum,eique vim genitalem adfundere, ex quâ fetum oriri, & primam adulto curam sepeliendi patris. neque id temerè, sed sublato murrhæ pondere,tentatoq; per longum iter,vbi par oneri,par meatui sit, subire patrium corpus,inq; solis aram perferre,neq; adolere. hæc incerta & fabulosis aucta. Ceterùm aspici aliquando in Ægypto eam volucrem, non ambigitur. At Romę cæde continuâ, Pomponius Labeo,quem præfuisse Mœsiæ rettuli,per abruptas venas sanguinem effudit. æmulataque est coniunx Paxæa. nam promptas eiusmodi mortes, metus carnificis faciebat: & quia damnati, publicatis bonis, sepulturâ prohibebantur: eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi. Sed Cæsar missis ad senatum litteris, disseruit, morem fuisse maioribus, quotiens dirimerent amicitias, † interdicere domo, eumque finem gratiæ ponere: id se repetiuisse in Labeone. atque illum, quia malè administratæ prouinciæ, aliorumque criminum vrgebatur, culpam inuidiâ velauisse; frustra conterritâ vxore, quam etsi nocentem, periculi tamen expertem fuisse. Mamercus dein Scaurus rursum postulatur,insignis nobilitate & orandis caussis, vitâ probrosus. nihil

Margin: XXVIII / A. V. C. DCCLXXXVII (beside "Paullo Fabio, L. Vitellio Coss."); * effinxere (for "definiere"); XXIX (beside "At Romę cæde continuâ"); line numbers 43, 44, 45, 46, 47.

hunc amicitia Seiani, sed labefecit haud minus validum ad exitia Macronis odium, qui easdem artes occultiùs exercebat: detuleratq; argumentum tragœdiæ à Scauro scriptæ, additis versibus qui in Tiberium flecterentur. Verùm ab Seruilio & Cornelio accusatoribus, adulterium Liuię, magorum sacra obiectabantur. Scaurus, vt dignum veteribus Æmiliis, damnationem anteit; hortante * Sexitiâ vxore, quæ incitamentum mortis, & particeps fuit.

*Sextiâ

XXX Ac tamen accusatores, si facultas incideret, pœnis adficiebantur: vt Seruilius Corneliusq; perdito Scauro famosi, † quia pecuniam à Vario Ligure omittendæ delationis ceperant, in insulas, interdicto igni atque aquâ demoti sunt. & Abudius Ruso functus ędilitate, dum Lentulo Getulico, sub quo legioni pręfuerat, periculum facessit, quòd is Seiani filium generum destinasset, vltrò damnatur, atq; vrbe exigitur. Getulicus eâ tempestate superioris Germaniæ legiones curabat, mirumq; amorem adsecutus erat, effusæ clementiæ, modicus seueritate, & proximo quoq; exercitui per L. Apronium socerum non ingratus. vnde fama constans, ausum mittere ad Cæsarem litteras, *Adfinitatem sibi cum Seiano haud sponte, sed consilio Tiberii cœptam: perinde se quàm Tiberium falli potuisse. neq; errorem eundem illi sine fraude, aliis exitio habendum. sibi fidem integram, &, si nullis insidiis peteretur, mansuram: successorem non aliter quàm indicium mortis accepturum. firmarent velut fœdus, quo princeps ceterarum rerum potiretur, ipse prouinciam retineret.* Hæc mira quamquam, fidem ex eo trahebant, quòd vnus omnium Seiani adfinium incolumis, multaq; gratiâ mansit: reputante Tiberio publicū sibi odium, extremam ætatem, magisq; famâ quàm vi, stare res suas.

48

XXXI C. Cestio, M. Seruilio COSS. nobiles Parthi in vrbem venere, ignaro rege Artabano. Is metu Germanici fidus Romanis, æquabilis in suos, mox superbiam in nos, sæuitiam in populares sumpsit. fretus bellis, quæ secunda aduersum circumiectas nationes exercuerat, & senectutem Tiberii vt inermem despiciens, auidusq; Armenię, cui defuncto rege Artaxiâ, Arsacem liberorum suorum veterrimum imposuit, additâ contumeliâ, & missis qui gazam à Vonone relictam in Syriâ Ciliciaq; reposcerent, simul veteres Persarum ac Macedonum terminos. seq; inuasurum possessa Cyro, & pòst Alexandro, per vaniloquentiam ac minas iaciebat. Sed Parthis mittendi secretos nuntios validissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familiâ ac perinde opibus, & proximus huic Abdus, ademptæ virilitatis. Non despe-

A. V. C. DCCLXXXVIII

despectum id apud barbaros, vtroq; potentiam habet. Ii adscitis & aliis primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summæ rei imponere poterant, interfectis ab Artabano plerisq; aut nondum adultis, Phrahaten regis Phrahatis filium Româ poscebant. Nomine tantùm & auctore opus, vt sponte Cæsaris, vt genus Arsacis, ripam apud Euphratis cerneretur. Cupitum id Tiberio. ornat Phrahaten, accingitque paternum ad fastigium: destinata retinens, consiliis & astu res externas moliri, arma procul habere. Interea cognitis insidiis, Artabanus tardari metu, modò cupidine vindictæ inardescere. Et barbaris cunctatio, seruilis: statim exsequi, regium videtur. Valuit tamen vtilitas, vt Abdum specie amicitiæ vocatum ad epulas lento veneno inligaret, Sinnacen dissimulatione ac donis, simul per negotia, moraretur. Et Phrahates apud Syriam, dum omisso cultu Romano, cui per tot annos insueuerat, † instituta Parthorum resumit, patriis moribus impar, morbo absumptus est. Sed non Tiberius omisit incepta. Tiridaten sanguinis eiusdem, æmulum Artabano, recipe-randęq; Armenię Hiberum Mithradatem deligit, conciliatq; fratri Pharasmani, qui gentile imperium obtinebat. & cunctis, quæ apud Orientem parabantur, L. Vitellium præfecit. Eo de homine haud sum ignarus, sinistram in vrbe famam, pleraque fœda memorari: ceterùm regendis prouinciis priscâ virtute egit. Vnde regressus, & formidine C. Cæsaris, familiaritate Claudii, turpe in seruitium mutatus, exemplar apud posteros adulatorii dedecoris habetur. cesseruntque prima postremis, & bona iuuentæ senectus flagitiosa oblitterauit.

XXXII

49

At ex regulis, prior Mithradates Pharasmanen perpulit, dolo & vi conatus suos iuuare: repertique corruptores, ministros Arsacis multo auro ad scelus cogunt, simul Hiberi magnis copiis Armeniam irrumpunt, † & vrbe Artaxata potiuntur. Quæ postquam Artabano cognita, filium Orodem vltorem parat, datque Parthorum copias, mittit qui auxilia mercede facerent. Contrà, Pharasmanes adiungere Albanos, accipere Sarmatas, quorum Sceptruchi vtrimque donis acceptis, more gentico diuersa induêre. Sed Hiberi locorum potentes, Caspiâ viâ Sarmatam in Armenios raptim effundunt. At qui Parthis aduentabant, facilè arcebantur; cùm alios incessus, hostis clausisset, vnum reliquum, mare inter & extremos Albanorum montes, æstas impediret. quia flatibus Etesiarum implentur vada, hibernus Au-

XXXIII

50

ster reuoluit fluctus, pulsoque introrsus freto, breuia litorum nudantur.

XXXIV Interim Orodem sociorum inopem, auctus auxilio Pharasmanes vocare ad pugnam, & detrectantem incessere, adequitare castris, infensare pabula; † ac sæpe in modum obsidii 51 stationibus cingebat. donec Parthi contumeliarum insolentes, circumsisterent regem, poscerent prœlium. atque illis sola in equite vis: Pharasmanes & pedite valebat. Nam Hiberi Albanique saltuosos locos incolentes, duritiæ patientiæque magis insueuere. Feruntque se Thessalis ortos, qua tempestate Iason post auectam Medeam, genitosque ex ea liberos, inanem mox regiam Æëtæ, vacuosque Colchos repetiuit. Multaque de nomine eius, & oraculum Phryxi celebrant. Nec quisquam ariete sacrificauerit, credito vexisse Phryxum: siue id animal, seu nauis insigne fuit. Ceterùm directâ vtrimque acie, Parthus imperium Orientis, claritudinem Arsacidarum: contraque, ignobilem Hiberum mercenario milite, disserebat. Pharasmanes, integros semet à Parthico dominatu: quanto maiora peterent, plus decoris victores, aut si terga darent, flagitii atque periculi laturos. simul horridam suorum aciem, picta auro Medorum agmina; hinc viros, inde prædam ostenderet.

XXXV Enimverò apud Sarmatas non vna vox ducis. se quisque stimulant, ne pugnam per sagittas inirent, impetu & comminus præueniendum. Variæ hinc bellantium species. cùm Parthus sequi vel fugere pari arte suetus, distraheret turmas, spatium ictibus quæreret: Sarmatæ † omisso 52 arcu, quo breuius valent, contis gladiisque ruerent. modò equestris prœlii more, frontis & tergi vices; aliquando, vt conserta acies, corporibus & pulsu armorum pellerent, pellerentur. Iamq; & Albani Hiberique prensare, detrudere, ancipitem pugnam hostibus facere. † Quos super, eques, & propioribus vulneribus 53 pedites adflictabant. Inter quæ Pharasmanes Orodesque dum strenuis adsunt, aut dubitantibus subueniunt, conspicui, eoque gnari, clamore, telis, equis concurrunt. instantiùs Pharasmanes. nam vulnus per galeam adegit, nec iterare valuit, prælatus equo, & fortissimis satellitum protegentibus saucium. Fama tamen occisi falsò credita, exterruit Parthos, victoriamque concessere.

XXXVI † Mox Artabanus totâ mole regni vltum iit. peritiâ locorum, ab 54 Hiberis meliùs pugnatum, nec ideò abscedebat, ni contractis legionibus Vitellius, & subdito rumore tamquam Mesopotamiam inuasurus, metum Romani belli fecisset. Tum omissa Arme-

nia, versæque Artabani res: inliciente Vitellio, desererent regem sæuum in pace, & aduersis prœliorum exitiosum. Igitur Sinnaces, quem ante infensum memoraui, patrem Abdagesem, † aliosque occultos consulit, & tunc continuis cladibus promptiores ad defectionem trahit: adfluentibus paulatim, qui metu magis quàm beneuolentiâ subiecti, repertis auctoribus sustulerant animum. Nec iam aliud Artabano reliquum, quàm si qui externorum, corpori custodes aderant, suis quisque sedibus extorres, quîs neque boni intellectus, neque mali cura, sed mercede aluntur, ministri sceleribus. His adsumptis, in longinqua & contermina Scythiæ fugam maturauit, spe auxilii: quia Hyrcanis Carmaniisque per adfinitatem innexus erat. Atque interim posse Parthos absentium æquos, præsentibus mobiles, ad pœnitentiam mutari. At Vitellius profugo Artabano, & flexis ad nouum regem popularium animis, hortatus Tiridatem parata capessere, robur legionum sociorumque, ripam ad Euphratis ducit. Sacrificantibus, cùm hic more Romano Suouetaurilia daret, ille equum placando amni adornasset; nuntiauere accolæ Euphraten, nullâ imbrium vi, sponte & immensùm attolli: simul albentibus spumis in modum diadematis sinuare orbes; auspicium prosperi transgressus. quidam callidiùs interpretabantur, initia conatus secunda, neque diuturna: quia eorum quæ terra cælóve portenderentur, certior fides; fluminum instabilis natura, simul ostenderet omina, raperetque. Sed ponte nauibus effecto, tramissoque exercitu, primus Ornospades multis equitum millibus in castra venit: exsul quondam, & Tiberio, cùm Dalmaticum bellum conficeret, haud inglorius auxiliator, eoque ciuitate Romanâ donatus. mox repetitâ amicitiâ regis, multo apud eum honore, præfectus campis, qui Euphrate & Tigre inclutis amnibus circumflui, Mesopotamiæ nomen acceperunt. Neque multo pòst, Sinnaces auget copias: & columen partium Abdageses, gazam & paratus regios adicit. Vitellius ostentasse Romana arma satis ratus, monet Tiridatem primoresque: hunc, Phrahatis aui & altoris Cæsaris, quæ vtrobique pulchra, meminerit: illos, obsequium in regem, reuerentiam in nos, † decus quisque suum & fidem retinerent. Exin cum legionibus in Syriam remeauit. Quæ duabus æstatibus gesta coniunxi, quò requiesceret animus à domesticis malis. Non enim Tiberium, quamquam triennio post cædem

55

XXXVII

56

XXXVIII

Seiani, quæ ceteros mollire solent, tempus, preces, satias, mitigabant, quin incerta vel abolita pro grauissimis & recentibus puniret. Eo metu Fulcinius Trio ingruentis accusatores haud perpessus, supremis tabulis multa & atrocia in Macronem ac præcipuos libertorum Cæsaris composuit: ipsi fluxam senio mentem, & continuo abscessu, velut exsilium obiectando. Quę ab heredibus occultata, recitari Tiberius iussit: patientiam libertatis alienæ ostentans, & contemptor suæ infamiæ, an scelerum Seiani diu nescius, † mox quoquo modo dicta vulgari malebat, veritatisq;, cui adulatio officit, per probra saltem gnarus fieri. Iisdem diebus Granius Martianus senator à C. Graccho maiestatis postulatus, vim vitæ suæ attulit. Tatiusque Gratianus prætura functus, lege eâdem extremum ad supplicium damnatus. Nec dispares Trebellieni Rufi, & Sextii Paconiani exitus. Nam Trebellienus suâ manu cecidit; Paconianus in carcere, ob carmina illic in principem factitata, strangulatus est. Hæc Tiberius non mari, vt olim, diuisus, neque per longinquos nuntios accipiebat, sed vrbem iuxta; eodem vt die vel noctis interiectu, litteris consulum rescriberet: † quasi aspiciens vndantem per domos sanguinem, aut manus carnificum. Fine anni Poppæus Sabinus concessit vitâ, modicus originis, principum amicitiâ consulatum ac triumphale decus adeptus. maximisque prouinciis per quattuor & viginti annos impositus, nullam ob eximiam artem, sed quòd par negotiis, neque supra erat. Q. Plautius, Sex. Papinius COSS. sequuntur. Eo anno, * neque quòd L. Aruseius morte adfecti forent, adsuetudine malorum vt atrox aduertebatur; sed exterruit, quòd Vibulenus Agrippa eques Romanus, cùm perorassent accusatores, in ipsâ curiâ depromptum sinu venenum hausit: prolapsusq; ac moribundus, festinatis lictorum manibus in carcerem raptus est, faucesque iam exanimis laqueo vexatæ. Ne Tigranes quidem Armeniâ quondam potitus, ac tunc reus, nomine regio supplicia ciuium effugit. At C. Galba consularis, & duo Blæsii voluntario exitu cecidere: Galba, tristibus Cæsaris litteris prouinciam sortiri prohibitus, Blæsiis sacerdotia integrâ eorum domo destinata, conuulsâ, distulerat: tunc vt vacua contulit in alios. quod signum mortis intellexere, & exsecuti sunt. Et Æmylia Lepida, quam iuueni Druso nuptam rettuli, crebris criminibus maritum insecuta, quamquam intestabilis, tamen impunita agebat, dum super-

Marginalia: XXXIX (at "prætura functus"); 57 (at "malebat"); 58 (at "per domos"); XL (at "Q. Plautius"); A. V. C. DCCLXXXIX; * Defectus locus.

superfuit pater Lepidus. pòst à delatoribus corripitur, ob seruum adulterum. nec dubitabatur de flagitio. Ergo omissâ defensione, finem vitæ sibi posuit. Per idem tempus † Clitarum natio Cappadoci Archelao subiecta, quia nostrum in modum deferre census, pati tributa adigebatur, in iuga Tauri montis abscessit+locorumque ingenio sese contra imbelles regis copias tutabatur: donec M. Trebellius legatus à Vitellio præside Syriæ cum quattuor millibus legionariorum, & delectis auxiliis missus, duos collis, quos barbari insederant (minori Cadra, alteri Dauara nomen est) operibus circumdedit. & erumpere ausos, ferro; ceteros, siti, ad deditionem coëgit. At Tiridates volentibus Parthis Nicephorium & Anthemusiada, ceterasque vrbes, quæ Macedonibus sitæ, Græca vocabula vsurpant, Halumque & Artemitam Parthica opida recepit, certantibus gaudio, qui Artabanum Scythas inter eductum ob sæuitiam exsecrati, come Tiridatis ingenium Romanas per artes sperabant.

59 XLI

Plurimum adulationis Seleucenses induêre, ciuitas potens, septa muris, neque in barbarum corrupta, sed conditoris Seleuci retinens. Trecenti opibus, aut sapientia delecti, vt senatus. sua populo vis, & quotiens concordes agunt, spernitur Parthus: vbi dissensere, dum sibi quisque contra æmulos subsidium vocant, accitus in partem, aduersum omnes valescit. Id nuper acciderat Artabano regnante, qui plebem primoribus tradidit ex suo vsu. nam populi imperium, iuxta libertatem: paucorum dominatio, regiæ libidini propior est. Tum aduentantem Tiridaten extollunt, veterum regum honoribus, & quos recens ætas largiùs inuenit. simul probra in Artabanum fundebant, materna origine Arsaciden, cetera degenerem. Tiridates rem Seleucensem populo permittit. mox consultans quo nam die solennia regni capesseret; litteras Phrahatis & Hieronis, qui validissimas præfecturas obtinebant, accipit, breuem moram precantium. Placitumque opperiri viros prępollentis. Atque interim Ctesiphon sedes imperii petita. sed vbi diem ex die prolatabant, multis coràm & adprobantibus, Surena patrio more Tiridaten insigni regio euinxit.

XLII

Ac si statim interiora, ceterasque nationes petiuisset; oppressa cunctantium dubitatio, & omnes in vnum cedebant. Adsidendo castellum, in quod pecuniam & pellices Artabanus contulerat, dedit spatium exuendi pacta. Nam Phrahates & Hiero, & si qui alii † delectum

XLIII 60

capiendo diademati diem haud concelebrauerant, pars metu, quidam inuidiâ in Abdagesen, qui tum aulâ, & nouo rege potiebatur, ad Artabanum vertêre. Isq; in Hyrcanis repertus est, inluuie obsitus, & alimenta arcu expediens. ac primò tamquam dolus pararetur, territus: vbi data fides reddendæ dominationi venisse, adleuatur animũ, & quæ repentina mutatio exquirit. Tum Hiero pueritiam Tiridatis increpat: neq; penes Arsacidem imperium, sed inane nomen apud imbellem externâ mollitiâ: vim

XLIV in Abdagesis domo. Sensit vetus regnandi, falsos in amore, odia non fingere. nec vltrà moratus, quam dum Scytharum auxilia conciret, pergit properus, & præueniens inimicorum astus, amicorum pœnitentiam: neq; exuerat pædorem, vt vulgum miseratione aduerteret. non fraus, nõ preces, nihil omissum, quo ambiguos inliceret, prompti firmarẽtur. Iamq; multâ manu, propinqua Seleuciæ aduentabat; cum Tiridates simul famâ atque ipso Artabano perculsus, distrahi consiliis, iret contra, an bellũ cunctatione tractaret. Quibus prœlium & festinati casus placebant, disiectos & longinquitate itineris fessos, ne animo quidem satis ad obsequium coaluisse disserunt, proditores nuper hostesque eius, quem rursum foueant. Verùm Abdageses regrediendum in Mesopotamiam censebat, vt amne obiecto, Armeniis interim Elymæisque & ceteris à tergo excitis, aucti copiis socialibus, & quas dux Romanus misisset, fortunam tentarent. Ea sententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdagesen, † & Tiridates ignauus ad pericula erat. sed fugæ specie discessum, ac principio à gente Arabum facto, ceteri domos abeunt, vel in castra Artabani: donec Tiridates cum paucis in Syriam reuectus, † pu-

XLV dore proditionis omnes exsoluit. Idem annus graui igne vrbem adficit, deustâ parte Circi, quæ Auentino contigua, ipsoq; Auentino. quod damnum Cæsar ad gloriam vertit, exsolutis domuum & insularum pretiis. Millies sestertium eâ munificentiâ conlocatum: tanto acceptius in vulgum, quanto modicus priuatis ædificationibus. Ne publicè quidem nisi duo opera struxit, templum Augusto, & scenam Pompeiani theatri: eaque perfecta contemptu ambitionis, an per senectutem haud dedicauit. sed æstimando cuiusque detrimento quattuor progeneri Cæsaris, Cn. Domitius, Cassius Longinus, M. Vinicius, Rubellius Blandus delecti, additusque nominatione consulum P. Petronius. Et pro ingenio cuiusque quæsiti decretique in principem honores.

61

62

nores. Quos omiserit receperitue in incerto fuit, ob propinquum vitæ finem. Neque enim multo pòst supremi Tiberio consules, Cn. Acerronius, C. Pontius magistratum occepere, nimiâ iam potentiâ Macronis: qui gratiam C. Cæsaris numquam sibi neglectam, acriùs in dies fouebat. impuleratque post mortem Claudiæ, quam nuptam ei rettuli, vxorem suam Enniam immittendo, amore iuuenem inlicere, pactoque matrimonii vincire, † nihil abnuentem dum * dominationis apisceretur. Nam & si commotus ingenio; simulationum tamen falsa, in sinu aui perdidicerat. Gnarum hoc principi. eoq; dubitauit de tradendâ Rep. primùm inter nepotes, quorum Druso genitus, sanguine & caritate propior, sed nondum pubertatē ingressus: Germanici filio robur iuuentæ, vulgi studia, eaque apud auum odii caussa. Etiam de Claudio agitanti, quòd is compositâ ætate bonarum artium cupiens erat, imminuta mens eius obstitit. Sin extra domum successor quæreretur, † ne memoria Augusti, ne nomen Cæsarum in ludibria & contumelias verterent, metuebat. quippe illi non perinde curæ gratia præsentium, quàm in posteros ambitio. Mox incertus animi, fesso corpore, consilium cui impar erat, fato permisit: iactis tamen vocibus, per quas intelligeretur prouidus futurorum. Namque Macroni non abditâ ambage, Occidentem ab eo deseri, Orientem spectari exprobrauit. Et C. Cæsari fortè orto sermone L. Sullam inridenti, omnia Sullæ vitia, & nullam eiusdem virtutem habiturum prædixit. simul crebris cum lacrymis minorem ex nepotibus complexus, truci alterius vultu: Occides hunc tu, inquit, & te alius. Sed grauescente valetudine, nihil è libidinibus omittebat, in patientiâ firmitudinem simulans: solitusque eludere medicorum artes, atque eos qui post tricesimum ætatis annum ad internoscenda corpori suo vtilia vel noxia, alieni consilii indigerent. Interim Romæ futuris etiam post Tiberium cædibus semina iaciebantur. Lęlius Balbus Acutiam P. Vitellii quondam vxorem maiestatis postulauerat: quâ damnatâ, cùm præmium accusatori decerneretur, Iunius Otho tribunus plebei intercessit. † vnde illis odia, mox Othoni exsilium. Dein multorum amoribus famosa Albucilla, cui matrimonium cum Satrio Secundo coniurationis *indice* fuerat, defertur impietatis in principem. connectebantur vt conscii & adulteri eius, Cn. Domitius, Vibius Marsus L. Arruntius. de claritudine Domitii supra memoraui. Marsus

A.V.C. DCCXC

*dominationem

XLVI

XLVII

63

64

65

quoque vetustis honoribus, & inlustris studiis erat. Sed testium interrogationi, tormentis seruorum Macronem præsedisse, commentarii ad senatum missi ferebant: nullæque in eos imperatoris litteræ, suspicionem dabant, inualido ac fortasse ignaro, XLVIII ficta pleraque ob inimicitias Macronis notas in Arruntium. Igitur Domitius defensionem meditans, Marsus tamquam inediam destinauisset, produxere vitam. Arruntius cunctationem & moras suadentibus amicis: *Non eadem omnibus decora respondit. sibi satis ætatis. neque aliud pœnitendum, quàm † quòd inter ludibria & pericula anxiam senectam tolerauisset, diu Seiano, nunc Macroni, semper alicui potentium inuisus; non culpa, sed vt flagitiorum impatiens. Sanè paucos & supremos principis dies posse vitari; quemadmodum euasurum imminentis iuuentam? An cùm Tiberius post tantam rerum experientiam, vi dominationis conuulsus & mutatus sit: C. Cæsarem vix finitâ pueritiâ, ignarum omnium, aut pessimis innutritum, meliora capessiturum Macrone duce? qui vt deterior ad opprimendum Seianum delectus, plura per scelera Remp. conflictauisset. prospectare iam se acrius seruitium, eòque fugere simul acta & instantia.* Hæc vatis in modum dictitans, venas resoluit. Documento sequentia erunt, benè Arruntium morte vsum. Albucilla inrito ictu à semet vulnerata, iussu senatus in carcerem fertur. Stuprorum eius ministri, Grasidius Sacerdos prætorius vt in insulam deportaretur, Pontius Fregellanus amitteret ordinem senatorium: & eædem pœnæ in Lælium Balbum decernuntur. id quidem à lætantibus, quia Balbus truci eloquentiâ habebatur, promptus XLIX aduersum insontes. Iisdem diebus Sex. Papinius consulari familiâ, repentinum & informem exitum delegit, iacto in præceps corpore. caussa ad matrem referebatur, quæ pridem repudiata, adsentationibus atque luxu perpulisset iuuenem ad ea, † quorum effugium non nisi morte inueniret. Igitur accusata in senatu, quamquam genua patrum aduolueretur, luctumque communem, & magis imbecillum tali super casu feminarum animum, aliaque in eundem dolorem mœsta & miseranda diu ferret, vrbe tamen in decem annos prohibita est, donec L minor filius lubricum iuuentæ exiret. Iam Tiberium corpus, iam vires, nondum dissimulatio deserebat. Idem animi rigor, sermone ac vultu intentus, quæsitâ interdum comitate, quamuis manifestam defectionem tegebat. mutatisque sæpiùs locis, tandem apud promontorium Miseni consedit, in villâ, cui L. Lu-

66

67

cullus

cullus quondam dominus. illic eum adpropinquare ſupremis, tali modo compertum. Erat medicus arte inſignis, nomine Charicles, non quidem regere valetudines principis ſolitus, conſilii tamen copiam præbere. Is velut propria ad negotia digrediens, & per ſpeciem officii manum complexus, pulſum venarum attigit: neq; fefellit. Nam Tiberius incertum an offenſus, tantoq; magis iram premens, inſtaurari epulas iubet, diſcumbitq; vltra ſolitum; quaſi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen labi ſpiritum, nec vltra biduum duraturũ Macroni firmauit. Inde cuncta conloquiis inter præſentes, nuntiis apud legatos & exercitus feſtinabantur. Decimoſeptimo Kalend. Aprilis interclusâ animâ, creditus eſt mortalitatem expleuiſſe. Et multo gratantum concurſu, ad capienda imperii primordia C. Cæſar egrediebatur. cùm repentè adfertur, redire Tiberio vocem ac viſus, vocarique qui recreandæ defectioni cibum adferrent. Pauor hinc in omnes, & ceteri paſſim diſpergi, ſe quiſq; mæſtum aut neſciũ fingere. Cæſar in ſilentium fixus, à ſummâ ſpe, nouiſſima exſpectabat. Macro intrepidus, opprimi ſenẽ iniectu multæ veſtis iubet,

68 † diſcediq; ab limine. Sic Tiberius finiuit, octauo & ſeptuageſimo ætatis anno. Pater ei Nero, & vtrimq; origo gentis Claudię, quamquam mater in Liuiam, & mox Iuliam familiam, adoptionibus tranſierit. Caſus primâ ab infantiâ ancipites. nam proſcriptum patrem exſul ſecutus, vbi domum Auguſti priuignus introiit, multis æmulis conflictatus eſt, dum Marcellus & Agrippa, mox Caius Luciusq; Cæſares, viguere. Etiam frater eius Druſus proſperiore ciuium amore erat. Sed maximè in lubrico egit acceptâ in matrimonium Iuliâ, impudicitiam vxoris tolerans aut

[margin: LI]

69 declinans. Dein Rhodo regreſſus, † vacuos principis penates duodecim annis, mox rei Romanæ arbitrium tribus fermè & vi-

70 ginti obtinuit. Morum quoq; tempora illi diuerſa: † * egregiũ vitâ famâq; quoad priuatus, vel in imperiis ſub Auguſto fuit: * occultum ac ſubdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Druſus ſuperfuere. Idem inter bona malaq; mixtus, incolumi matre: inteſtabilis ſæuitiâ, ſed obtectis libidinibus, dum Seianum dilexit, timuitq;. Poſtremò in ſcelera ſimul ac dedecora prorupit, poſtquam remoto pudore & metu, ſuo tantùm ingenio vtebatur.

*[margin: * egregius; * occultus ac ſubdolus]*

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI

ANNALIVM LIBER XI.

Coss. *C. Valerio Asiatico, M. Valerio Messalla.*
A. Vitellio, L. Vipsanio.

1 NAM Valerium Asiaticum bis consulem, fuisse quondam adulterum eius credidit: pariterque hortis inhians, † quos ille à Lucullo 1 cœptos insigni magnificētiâ extollebat, Suilium accusandis vtrisq; immittit. Adiungitur Sosibius Britannici educator, qui per speciem beneuolentiæ moneret Claudiū, † auri 2 vim atque opes principibus infensas: præcipuum auctorem Asiaticum interficiendi Cæsaris, † non extimuisse in concione po- 3 puli Romani fateri, gloriamq; facinoris vltrò petere. clarū ex eo in vrbe, † diditâ per prouincias famâ, parare iter ad Germanicos 4 exercitus; quando genitus Viennæ, multisque & validis propinquitatibus subnixus, turbare gentiles nationes promptum haberet. At Claudius nihil vltrà scrutatus, citis cum militibus, tamquam opprimendo bello, Crispinum prætorii præfectum misit: à quo repertus est apud Baias, vinclisque inditis in vrbem raptus, neque datâ senatus copiâ, intra cubiculum auditur, Mes-
11 sallinâ coram. † Et Suilio corruptionem militum, quos pecuniâ 5 & stupro in omni flagitio obstrictos arguebat, exin adulterium Poppææ, ac postremùm mollitiam corporis obiectante. † Ad 6 quod victo silentio prorupit reus: &, Interroga, inquit, Suili filios tuos, virum me esse fatebuntur: ingressusque defensionem, commoto maiorem in modum Claudio, Messallinæ quoque lacrymas exciuit. quibus abluendis cubiculo egrediens, monet Vitellium ne elabi reum sineret. Ipsa ad perniciem Pop-

pææ

pæ festinat, subditis qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent: adeò ignaro Cæsare, vt paucos post dies epulantem apud se maritum eius Scipionem percunctaretur: cur sine vxore discubuisset? atque ille functam fato responderet. Sed consultanti super absolutione Asiatici, flens Vitellius commemoratâ vetustate amicitiæ, vtque Antoniam principis matrem pariter obseruauissent, dein percursis Asiatici in Remp. officiis, recentiq; aduersus Britanniam militiâ, quæq; alia conciliandæ

7 misericordiæ videbantur: †liberum ei mortis arbitrium permisit. & secuta sunt Claudii verba, in eandem clementiam. Hortantibus dehinc quibusdam inediam & lenem exitum, remittere

8 re beneficium Asiaticus ait: † & vsurpatis quibus insueuerat exercitationibus, lauto corpore, hilarè epulatus, cùm se honestiùs calliditate Tiberii, vel impetu C. Cæsaris periturum dixisset, quàm quòd fraude muliebri & impudico Vitellii ore caderet, venas exsoluit. viso tamen antè rogo, iussoq; transferri partem in aliam, ne opacitas arborum vapore ignis minueretur. Tantum illi securitatis nouissimæ fuit. Vocantur post hæc patres,

9 pergitq; Suilius addere reos †equites Romanos illustres, quibus Petra cognomentum. At caussa necis ex eo, quòd domum suam Mnesteris & Poppææ congressibus præbuissent. Verùm nocturnæ quietis species alteri obiecta, tamquam vidisset Claudium spicea corona euinctum, spicis retro conuersis: eaque imagine grauitatem annonæ dixisset. Quidam pampineam coronam albentibus foliis visam, atque ita interpretatum tradidere, vergente autumno mortem principis ostendi. Illud haud ambigitur, qualicumq; insomnio, ipsi fratriq; perniciem allatam. Sestertiûm quindecies, & insignia præturæ Crispino decreta. Adiecit Vitellius sestertiûm decies Sosibio; quòd Britannicum præceptis, Claudium consiliis iuuaret. Rogatus sententiam & Scipio:

10 †cùm idē, inquit, de admissis Poppææ sentiam quod omnes, putate me idem dicere quod omnes. eleganti temperamento inter coniugalem amorem, & senatoriam necessitatem. Continuus inde & sæuus accusandis reis Suilius, multiq; audaciæ eius æmuli. Nam cuncta legum & magistratuū munia in se trahens princeps, materiam prædandi patefecerat. nec quidquam publicæ mercis tam venale fuit, quàm aduocatorum perfidia: adeò vt Samius insignis eques Romanus, quadringentis nummorū millibus Suilio datis, & cognitâ præuaricatione, ferro in domo eius

incubuerit. Igitur incipiente C. Silio consule designato, cuius de potentiâ & exitio in tempore memorabo, consurgunt patres, legemque Cinciam flagitant. qua cauetur antiquitùs, ne quis ob

VI caussam orandam pecuniam donúmue accipiat. Deinde obstrepentibus his quibus ea contumelia parabatur, discors Suilio Silius acriter incubuit, veterum oratorum exempla referens, *qui famam in posteros, præmia eloquentiæ cogitauissent pulcherrima. alioquin & bonarum artium principem sordidis ministeriis fœdari: nec fidem integram manere, vbi magnitudo quæstuum spectetur. quòd si in nullius mercedem negotia tueantur, pauciora fore: nunc inimicitias, accusationes, odia, & iniurias foueri, vt quomodo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam aduocatis ferat. meminissent C. Asinii, & Messallæ, ac recentiorum Arruntii & Eserni ni. ad summa prouectos incorruptâ vitâ & facundiâ.* Talia dicente consule designato, consentientibus aliis parabatur sententia, qua lege repetundarũ tenerentur: cùm Suilius, & Cossutianus, & ceteri qui non iudicium (quippe in manifestos) sed pœnam statui videbant, circumsistunt Cęsarem, antè acta deprecantes. † Et postquam annuit tacens, incipiunt. 11

VII *Quem illum tanta superbia esse, vt æternitatem famæ spe præsumat? † vsui* 12 *& rebus subsidium præparari, ne quis inopiâ aduocatorũ potentioribus obnoxius sit. neque tamen eloquentiam gratuitò contingere: omitti curas familiares, vt quis se alienis negotiis intendat. multos militiâ, quosdam exercendo agros tolerare vitam. Nihil à quoquam experi, † nisi cuius* fructus* 13 *antè præuiderit. Facile Asinium, & Messallam, inter Antonium & Augustum bellorum præmiis refertos, aut ditium familiarum heredes Eserninos & Arruntios, magnum animum induisse: prompta sibi exempla quantis mercedib. P. Clodius aut C. Curio concionari soliti sint. † se modicos senato-* 14 *res, quieta Rep. nulla nisi pacis emolumenta petere. † cogitare plebem, quâ* 15 *togâ enitesceret: sublatis studiorum pretiis, etiam studia peritura, vt minus decora.* Hæc ita haud frustra dicta princeps ratus, capiendis pecuniis posuit modũ, vsque ad dena sestertia, † quem egressi repetun- 16

* fructum

VIII darum tenerentur. Sub idem tempus Mithradates, quem imperitasse Armeniis, & ad præsentiã Cęsaris vectum memoraui, monente Claudio in regnum remeauit, fisus Pharasmanis opibus. Is rex Hyberis, idemque Mithradatis frater, nuntiabat discordare Parthos: summaq; imperii ambiguâ, minora sine curâ haberi. Nã inter Gotarzis pleraque sæua (qui necem fratri Artabano, coniugique ac filio eius præparauerat, vnde metus eius in ceteros) acciuere Bardanem. Ille vt erat magnis ausis promptus, biduo

tria millia stadiorum inuadit, ignarumque & exterritum Gotarzem proturbat: neq; cunctatur, quin proximas præfecturas corripiat, solis Seleucensibus dominationem eius abnuentibus. In quos vt patris sui quoque defectores, irâ magis quàm ex vsu presenti accensus, implicatur obsidione vrbis validæ, & munimentis obiecti amnis muroq; & commeatibus firmatæ. Interim Gotarzes Daharum Hyrcanorumq; opibus auctus, bellum renouat: coactusq; Bardanes omittere Seleuciam, Bactrianos apud campos castra contulit. Tunc distractis Orientis viribus, & quónam inclinarent incertis; casus Mithradati datus est occupandi Armeniam, vi militis Romani ad excidenda castellorum ardua, simulq; Hybero exercitu campos persultante. Nec enim restitere Armenii, fuso qui prœlium ausus erat Demonacte prefecto. Paululum cunctationis attulit rex minoris Armeniæ Cotys, versis illuc quibusdam procerum; dein litteris Cæsaris coërcitus. & cuncta in Mithradatem fluxere, atrociorem quàm nouo regno conduceret. At Parthi imperatores cùm pugnam pararent, fœdus repentè faciunt, cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratri patefecerat. congressique primo cunctanter, deinde complexi dextras, apud altaria deûm pepigere, fraudem inimicorum vlcisci, atq; ipsi inter se concedere. † Potiorque Bardanes visus retinendo regno. At Gotarzes, ne quid æmulationis exsisteret, penitus in Hyrcaniam abiit: regressoque Bardani deditur Seleucia, septimo post defectionem anno, non sine dedecore Parthorum, quos vna ciuitas tamdiu eluserat. † Exin validissimas præfecturas inuasit. & reciperare Armeniam, *ni Vibio Marso Syrię legato bellum minitante cohibitus foret. Atq; interim Gotarzes pœnitentiâ concessi regni, & reuocante nobilitate, cui in pace durius seruitium est, contrahit copias. & huic contra itum ad amnem Erindem: in cuius transgressu multum certato, peruicit Bardanes, prosperisq; prœliis medias nationes subegit ad flumen Ginden, quod Dahas Ariosque disterminat. Ibi modus rebus secundis positus. nam Parthi quamquam victores, longinquam militiam aspernabantur. Igitur exstructis monimentis, quibus opes suas testabatur, nec cuiquam ante Arsacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur: ingens gloriâ, atq; eò ferocior, & subiectis intolerantior. Qui dolo ante composito, incautum venationiq; intentum interfecere, primam intra iuuentam, sed claritudine paucos inter senum regum, si perinde amorem inter po-

pulares, quàm metum apud hostes quæsiuisset. Nece Bardanis turbatę Parthorum res, inter ambiguos quis in regnum acciperetur. Multi ad Gotarzen inclinabant; quidam ad Meherdatem prolē Phrahatis obsidio nobis datum. Dein præualuit Gotarzes. † potitusque regiam, per sæuitiem ac luxum adegit Parthos mittere ad principem Romanum occultas preces, quîs permitti Meherdatem patrium ad fastigium orabant. Iisdem consulibus ludi sæculares octingentesimo post Romam conditam, quarto & sexagesimo quàm Augustus ediderat, spectati sunt. Vtriusque principis rationes prætermitto, satis narratas libris, quibus res imperatoris Domitiani composui. nam is quoq; edidit ludos sæculares. iisque intentiùs affui sacerdotio Quindecimuirali præditus, ac tum prætor. quod non iactantiâ refero, sed quia collegio quindecimuirûm antiquitùs ea cura, & magistratus potissimùm exsequebantur officia cærimoniarum. Sedente Claudio Circensibus ludis, cùm pueri nobiles equis ludicrum Troiæ inirent, interque eos Britannicus imperatore genitus, & L. Domitius adoptione mox in imperium & cognomentum Neronis adscitus, fauor plebis acrior in Domitium, loco præsagii acceptus est. vulgabaturque affuisse infantię eius dracones in modum custodum, † fabulosa & externis miraculis adsimilata. nam ipse haud quaquam sui detractor, vnam omnino anguem in cubiculo visam narrare solitus est. Verùm inclinatio populi super erat ex memoriâ Germanici, † cuius illa reliqua suboles virilis: & matri Agrippinæ miseratio augebatur, ob sæuitiam Messallinæ. quæ semper infesta, & tunc commotior, quo minus strueret crimina & accusatores, nouo & furori proximo amore distinebatur. Nam in C. Silium iuuentutis Romanæ pulcherrimum ita exarserat, vt † Iuniam Sylanam nobilem feminam, matrimonio eius exturbaret, vacuoque adultero potiretur. Neque Silius flagitii aut periculi nescius erat; sed certo si abnueret exitio, & nonnullâ fallendi spe, simul magnis præmiis, opperiri futura, & præsentibus frui pro solatio habebat. Illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum, egressibus adhærescere, largiri opes, honores: postremò velut translatâ iam fortunâ, serui, liberti, paratus principis apud adulterum visebantur. At Claudius matrimonii sui ignarus, & munia censoria vsurpans, † theatralem populi lasciuiam seueris edictis increpuit, quòd in P. Pomponium consularem (is carmina scenæ dabat) inq; feminas inlustres probra

Margin: XI, XII, XIII; 19, 20, 21, 22, 23

bra iecerat. Et lege latâ, sęuitiam creditorum coërcuit, ne in mortem parentum pecunias filiis familiarum fœnori darent. † Fonteſque aquarum ſub Imbruinis collibus deductos, vrbi intulit. Ac nouas litterarum formas addidit, vulgauitq;: comperto Græcam quoque litteraturam non ſimul cœptam, abſolutamque. Primi per figuras animalium Ægyptii ſenſus mentis effingebant; & antiquiſſima monimenta memoriæ humanæ impreſſa ſaxis cernuntur, & litterarum ſemet inuentores perhibent. Inde Phœnicas, quia mari præpollebant, intuliſſe Græciæ, gloriamque adeptos, tamquam reppererint quæ acceperant. Quippe fama eſt, Cadmum claſſe Phœnicum vectum, rudibus adhuc Græcorum populis artis eius auctorem fuiſſe. Quidam Cecropem Athenienſem, vel Linum Thebanum, & temporibus Troianis Palamedem Argiuum memorant, ſexdecim litterarum formas; mox alios, ac præcipuum Simonidem ceteras reperiſſe. At in Italiâ Etruſci ab Corinthio Damarato, Aborigenes Arcade ab Euandro didicerunt. Et formæ litteris Latinis, quæ veterrimis Græcorum. Sed nobis quoque paucæ primùm fuere: deinde additæ ſunt. Quo exemplo Claudius tres litteras adiecit, quæ vſui, imperitante eo, pòſt oblitteratæ, aſpiciuntur etiam nunc in ære publicandis plebiſcitis per fora ac templa fixo. Rettulit deinde ad ſenatum ſuper collegio haruſpicum, ne vetuſtiſſima Italiæ diſciplina per deſidiam exoleſceret: ſæpe aduerſis Reip. temporibus accitis, quorum monitu redintegratas cærimonias, & in poſterum rectiùs habitas. primoreſque Etruriæ ſponte aut patrum Romanorum impulſu retinuiſſe ſcientiam, & in familias propagaſſe: quod nunc ſegniùs fieri, publica circa bonas artes ſocordia, † & quia externæ ſuperſtitiones valeſcant. & læta quidem in præſens omnia; ſed benignitati deûm gratiam referendam, ne ritus ſacrorum inter ambigua culti, per proſpera oblitterarentur. Factum ex eo ſenatuſconſultum: viderent pontifices, quæ retinenda firmandaque haruſpicum. Eodem anno Cheruſcorum gens regem Româ petiuit, amiſſis per interna bella nobilibus, & vno reliquo ſtirpis regiæ, qui apud vrbem habebatur, nomine Italus. Paternum huic genus è Flauio fratre Arminii. Mater ex Catumero principe Cattorum erat. ipſe forma decorus, & armis equiſque in patrium noſtrumque morem exercitus. Igitur Cæſar, auctum pecuniâ, additis ſtipatoribus, hortatur gentile decus magno animo capeſſere. Illum primum

24 XIV XV 25 XVI

Romæ ortum, nec obſidem, ſed ciuem, ire externum ad imperium. Ac primò lætus Germanis aduentus, atque eò magis, quòd nullis diſcordiis imbutus pari in omnes ſtudio ageret; celebrari, coli, modò comitatem & temperantiam nulli inuiſam, ſæpius vinolentiam ac libidines grata barbaris vſurpans. † Iamque apud 26 proximos, iam longiùs clareſcere, cùm potentiam eius ſuſpectantes qui factionibus floruerant, diſcedunt ad conterminos populos, ac teſtificantur, *Adimi veterem Germaniæ libertatem, & Romanas opes inſurgere.* † *adeò neminem iiſdem in terris ortum, qui principem* 27 *locum impleat: niſi exploratoris Flauii progenies ſupra cunctos attollatur?* † *Fruſtra Arminium præſcribi: cuius ſi filius hoſtili in ſolo adultus, in re-* 28 *gnum veniſſet, poſſe extimeſci,* † *infectum alimonio, ſeruitio, cultu, omni-* 29 *bus externis. at ſi paterna Italo mens eſſet, non alium infenſius arma con-*

XVII *tra patriam ac deos penates,* † *quàm* * *parentes eius exercuiſſe.* His atque 30 talibus, magnas copias coëgere. Nec pauciores Italum ſequebantur. *Non enim irrupiſſe ad inuitos, ſed accitum memorabant. quando nobilitate ceteros anteiret, virtutem experirentur, an dignum ſe patruo Arminio, auo Catumero præberet. nec patrem illi rubori eſſe, quod fidem aduerſus Romanos volentibus Germanis ſumptam, numquam omiſiſſet. falsò libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui priuatim degeneres, in publicum exitioſi, nihil ſpei, niſi per diſcordias habeant.* Aſtrepebat huic alacre vulgus, & magno inter Barbaros prœlio victor rex; dehinc ſecundâ fortunâ ad ſuperbiam prolapſus, pulſuſque, ac rurſus Langobardorum opibus refectus, per læta per aduerſa res Cheruſcas afflictabat.

* parentem

XVIII Per idem tempus Chauci nullâ diſſenſione domi, & morte Sanquinii alacres, dum † Corbulo aduentat, in- 31 feriorem Germaniam incurſauere, duce Gannaſco. qui natione Caninefas, auxiliaris & diu meritus, pòſt transfuga, leuibus nauigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vaſtabat, non ignarus dites & imbelles eſſe. At Corbulo prouinciam ingreſſus, magnâ cum curâ & mox gloriâ, cui principium illa militia fuit, triremes alueo Rheni, ceteras nauium, vt quæque habiles, per æſtuaria & foſſas adegit: lintribuſq; hoſtium depreſſis, & exturbato Gannaſco; vbi præſentia ſatis compoſita ſunt, legiones operum & laboris ignaras, populationibus lætantes, veterem ad morem reduxit: ne quis agmine decederet, nec pugnam niſi iuſſus iniret. ſtationes, vigiliæ, diurna nocturnaque munia, in armis agitabantur. † Feruntq; militem, quia vallum non accinctus, atq; 32 alium quia pugione tantùm accinctus foderet, morte punitos.

† quæ

33 † quæ nimia & incertum an falsò aucta, originem tamen è seueritate ducis traxere. intentumque & magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam aduersus leuia credebatur. Ceterùm is terror milites hostesque in diuersum affecit. XIX
nos virtutem auximus; Barbari ferociam infregere. Et natio Fri-
34 siorum † post rebellionem clade L. Apronii cœptam infensa, aut malè fida, datis obsidibus consedit apud agros à Corbulone descriptos. Idem senatum, magistratus, leges imposuit. Ac ne iussa exuerent, præsidium immuniuit; missis qui maiores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo aggrederentur. Nec irritæ aut degeneres insidiæ fuere aduersus transfugam & violatorem fidei. Sed cæde eius motæ Chaucorum mentes, & Corbulo semina rebellionis præbebat; vt læta apud plerosque,
35 ita apud quosdam sinistrâ famâ. cur hostem conciret? † aduersa, in Rempublicam casura: sin prosperè egisset, formidolosum paci, virum insignem, & ignauo principi prægrauem. Ideò Claudius adeò nouam in Germanias vim prohibuit; vt referri præsidia cis Rhenum iuberet. Iam castra in hostili solo molienti Cor- XX
buloni, hæ litteræ redduntur. Ille re subitâ, quamquam multa simul offunderentur, metus ex imperatore, contemptio ex bar-
36 baris, ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus, quàm † be-
37 atos quondam duces Romanos, signum receptui dedit. † Vt tamen miles otium exueret, inter Mosam Rhenumque trium & viginti millium spatio fossam produxit, qua incerta Oceani vetarentur. insignia tamen triumphi indulsit Cæsar, quamuis bellum negauisset. Nec multo pòst Curtius Rufus eundem ho-
38 norem adipiscitur, † qui in agro Mattiaco recluserat specus, quęrendis venis argenti: vnde tenuis fructus, nec in longum fuit.
39 † at legionibus cum damno labor, ecfodere riuos, quæque in aperto grauia, humum infrà moliri. quîs subactus miles, & quia plures per prouincias similia tolerabantur, componit occultas litteras nomine exercituum precantium imperatorem, vt quibus permissurus esset exercitus, triumphalia antè tribueret. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidere, neque falsa prompserim, & vera exsequi pudet. Postquam ado- XXI
leuit, sectator quæstoris cui Africa obtigerat, dum in opido Adrumeto vacuis per mediū diei porticibus secretus agitat, oblata ei species muliebris vltra modum humanum, & audita est vox: *Tu es Rufe, qui in hanc prouinciam pro consule venies*. tali omine in

ſpem ſublatus, digreſſusque in vrbem, & largitione amicorum, ſimul acri ingenio, quæſturam, & mox nobiles inter candidatos prǽturam principis ſuffragio aſſequitur: cùm hiſce verbis Tiberius dedecus natalium eius velauiſſet, *Curtius Rufus videtur mihi ex ſe natus*. Longâ poſt hæc ſenectâ, & aduerſus ſuperiores triſti adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, conſulare imperium, triumphi inſignia, ac poſtremò Africam obtinuit: atque ibi defunctus, fatale præſagium impleuit.

XXII Interea Romæ, nullis palàm neque cognitis mox cauſſis, † Cn. Nouius inſignis eques Romanus, ferro accinctus repperitur in cœtu ſalutantium principem: nam poſtquàm tormentis dilaniabatur, de ſe Nouius .... conſcios non edidit, incertum an occultans. Iiſdem conſulibus P. Dolabella cenſuit ſpectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum, pecunia eorum, qui quæſturam adipiſcerentur. Apud maiores virtutis id præmium fuerat, cunctiſque ciuium, ſi bonis artibus fiderent, licitum petere magiſtratus: ac ne ætas quidem diſtinguebatur, quin primâ iuuenta conſulatum ac dictaturas inirent. Sed quæſtores, regibus etiam tum imperantibus, inſtituti ſunt: quod lex curiata oſtendit, ab L. Bruto repetita. Manſitque conſulibus poteſtas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret. creatique primùm † Valerius Potus, & Æmilius Mamercus, LXIII. anno poſt Tarquinios exactos, vt rem militarem comitarentur. Dein gliſcentibus negotiis, † duo additi qui Romæ curarent. Mox duplicatus numerus, ſtipendiariâ iam Italiâ, & accedentibus prouinciarum vectigalibus. † Pòſt lege Syllæ viginti creati ſupplendo ſenatui, cui iudicia tradiderat. & † quamquam equites iudicia reciperauiſſent; quæſtura tamen ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium gratuitò concedebatur, donec ſententiâ Dolabellæ velut venundaretur.

XXIII A. V. C. DCCCI A. Vitellio, L. Vipſanio conſulibus, cùm de ſupplendo ſenatu agitaretur, primoreſq; Galliç quç Comata appellatur, fœdera & ciuitatem Romanam pridem aſſecuti, ius adipiſcendorum in vrbe honorum expeterent: multus eâ ſuper re variusque rumor, & ſtudiis diuerſis apud principem certabatur, aſſeuerantium, *Non adeò ægram Italiam, vt ſenatum ſuppeditare vrbi ſuæ nequiret: † ſuffeciſſe olim indigenas conſanguineis populis, nec pœnitere veteris Reip. Quin adhuc memorari exempla, quæ priſcis moribus ad virtutem & gloriam Romana indoles prodiderit. An parum quòd Veneti & Inſubres curiam inruperint, niſi*

40 41 42 43 44 45

cætus

cœtus alienigenarum velut captiuitas inferatur? quem vltrà honorem re-
46 *siduis nobilium?* † *aut si quis pauper è Latio senator foret? oppleturos omnia diuites illos, quorum aui proauiq; hostilium nationum duces exercitus no-*
47 *stros* † *ferro viq; ceciderint; diuum Iulium apud Alesiam obsederint. Recen-*
48 *tia hæc.* † *quid si memoria eorum inoriretur, qui Capitolio & arâ Romanâ manibus eorundem * prostratis. fruerentur sanè vocabulo ciuitatis: insignia patrum, decora magistratuum, ne vulgarent.* His atque talibus XXIV.
49 haud permotus princeps, † & statim contrà disseruit, & vocato senatu ita exorsus est. *Maiores mei (quorum antiquissimus Clausus origine Sabinâ, simul in ciuitatem Romanam & in familias patriciorum adscitus est) hortantur, vti paribus consiliis Remp. capessam, transferendo huc quod vsquam egregium fuerit. Neq; enim ignoro Iulios Albâ, Coruncanios Camerio, Porcios Tusculo: & ne vetera scrutemur, Etruriâ Lucaniaq; &*
50 *omni Italiâ, in senatum accitos.* † *Postremò ipsam ad Alpes promotam, vt*
51 *non modò singuli viritim,* † *sed terræ gentesq; in nomen nostrum coalescerent. Tunc solida domi quies, & aduersus externa floruimus, cùm Transpadani in ciuitatem recepti, cùm specie deductarum per orbem terræ legionum, additis prouincialium validissimis, fesso imperio subuentum est. num pœnitet Balbos ex Hispaniâ, nec minus insignes viros è Galliâ Narbonensi transiuisse? Manent posteri eorum, nec amore in hanc patriam nobis concedunt. Quid aliud exitio Lacedæmoniis & Atheniensibus fuit, quamquam armis pollerent, nisi quòd victos pro alienigenis arcebant? At cōditor noster Romulus tantum sapientiâ valuit, vt plerosq; populos eodem die hostes, dein ciues habuerit. Aduenæ in nos regnauerunt. Libertinorum filiis*
52 *magistratus mandari,* † *non vt plerìq; falluntur, repens, sed priori populo factitatum est. At cum Senonibus pugnauimus. scilicet Volsci & Aequi, numquā aduersam nobis aciem struxere? Capti à Gallis sumus. sed & Tuscis obsides dedimus, & Samnitium iugum subiuimus. Attamen si cuncta bella recenseas, nullum breuiore spatio quàm aduersus Gallos confectum. continua inde ac fida pax. Iam moribus, artibus, affinitatibus nostris mixti, aurum & opes suas inferant potiùs, quàm separati habeant. Omnia P. C. quæ nunc vetustissima creduntur, noua fuere. plebei magistratus post patricios, Latini post plebeios, ceterarum Italiæ gentiū post Latinos. Inueterascet hoc quoq; & quod hodie exemplis tuemur, inter exempla erit.* Orationem XXV.
principis secuto patrum consulto, primi Ædui senatorum in vrbe ius adepti sunt. datum id fœderi antiquo, & quia soli Gallorū fraternitatis nomen cum populo Romano vsurpant. Iisdem diebus in numerum patriciorum asciuit Cęsar vetustissimum quemque è senatu, aut quibus clari parentes fuerant: paucis iam reliquis

familiarum, quas Romulus maiorum, & L. Brutus minorum gentium appellauerant, exhaustis etiam quas dictator Cæsar lege Cassiâ, & princeps Augustus lege Seniâ sublegêre. † Lætaque hæc in R.P. munia, multo gaudio Censoris inibantur. Famosos probris quo nam modo senatu depelleret anxius, † mitem & recens repertam, quàm ex seueritate priscâ rationem adhibuit: monendo, secum quisque de se consultaret, peteretque ius* exeundi ordinis. facilem eius rei veniam. & motos senatu, & excusatos simul propositurum: vt iudicium censorum ac pudor sponte cedentium permixti, ignominiam mollirent. Ob ea Vipsanius consul rettulit, patrem senatus appellandum esse Claudium. quippe promiscuum patris patriæ cognomentum: noua in Remp. merita, non vsitatis vocabulis honoranda. Sed ipse cohibuit consulem vt nimium assentantem. condiditque lustrum, † quo censa sunt ciuium LXVIIII centena, & XLIIII millia. Isq; illi finis inscitiæ erga domum suam fuit. haud multo pòst, flagitia vxoris noscere ac punire adactus, vt deinde ardesceret in nuptias incestas. Iam Messallina facilitate adulterorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat; cùm abrumpi dissimulationem etiam Silius, siue fatali vecordiâ, an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus, vrgebat. † *Quippe non eò ventum, vt senecta principis opperiretur. insontibus innoxia consilia; flagitiis manifestis, subsidium ab audaciâ petendum. adesse conscios paria metuentes: se cælibem, orbum, nuptiis, & adoptando Britannico paratum. mansuram eandem Messallinæ potentiam, additâ securitate, si præuenirent Claudium, vt insidiis incautum, ita iræ properum.* Segniter hæ voces acceptæ, non amore in maritum: sed ne Silius summa adeptus, sperneret adulteram, scelusque inter ancipitia probatum, veris mox pretiis æstimaret: nomen tamen matrimonii concupiuit, ob magnitudinem infamiæ: cuius apud prodigos nouissima voluptas est. Nec vltrà exspectato, quàm dum sacrificii gratiâ Claudius Hostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum sollennia celebrat. Haud sum ignarus, fabulosum visum iri, tantum vllis mortaliũ securitatis fuisse, in ciuitate omnium gnarâ & nihil reticente: nedum consulem designatum, cum vxore principis, prædictâ die, adhibitis qui obsignarent velut suscipiendorum liberorum caussâ, conuenisse: atque illam † audisse auspicum verba, subisse, sacrificasse apud deos, discubitum inter conuiuas, oscula, complexus, noctem denique actam

licen-

[Margin notes: *exeundi; XXVII (at "ptias incestas"); XXVII (at "nuptiarum sollennia"); 53; 54; 55; 56; 57]

licentiâ coniugali. Sed nihil compositum miraculi caussâ, verum audita scriptaque senioribus tradam. Igitur domus principis inhorruerat; maximeque quos penes potentia, & si res verterent, formido, non iam secretis colloquiis, sed apertè fremere. XXVIII

58 † *Dum histrio cubiculum principis persultauerit, dedecus quidem illatum,*

59 † *sed* * *excidium procul abfuisse.* † *nunc iuuenem nobilem, dignita-* * dissidium

60 *te formæ, vi mentis, ac propinquo consulatu, maiorem ad spem accingi. nec enim occultum, quid post tale matrimonium superesset.* subibat sine dubio metus, reputantes hebetem Claudium & vxori deuinctum, multasque mortes iussu Messallinæ patratas. Rursus ipsa facilitas imperatoris fiduciam dabat, si atrocitate criminis præualuissent, posse opprimi damnatam antequam ream. Sed in eo discrimen verti, si defensio audiretur, vtque clausæ aures etiam confitenti forent.

61 Ac primò † Calistus iam mihi circa necem Cæsa- XXIX

62 ris narratus, & Appianæ cædis molitor Narcissus, † flagrantissimaque eo in tempore gratiâ Pallas, agitauêre; num Messallinam secretis minis depellerent amore Silii, cuncta alia dissimulantes. deinde metu, ne ad perniciem vltrò traherentur, desistunt, Pallas per ignauiam, Calistus prioris quoq; regię peritus, & potentiam cautis quàm acrioribus consiliis tutius haberi.

63 † Perstitit Narcissus, solum id immutans, ne quo sermone præsciam criminis & accusatoris faceret. Ipse ad occasiones intentus, longâ apud Hostiam Cæsaris morâ, duas pellices, quarum is corpori maximè insueuerat, largitione ac promissis, & vxore deiectâ plus potentiæ ostentando, perpulit delationem subire. Exin Calpurnia (id XXX pellici nomen) vbi datum secretum, Cæsaris genibus prouoluta, nupsisse Messallinam Silio exclamat. simul Cleopatram, quæ idẽ opperiens adstabat, an comperisset, interrogat: atq; illâ annuente, cieri Narcissum postulat. Is veniam in præteritum petens,

64 † quod ei cis Vectium, cis Plautium dissimulauisset, *nec nunc adulteria obiecturum* ait, *ne domum, seruitia, & ceteros fortunæ paratus reposceret; frueretur imò iis, & redderet vxorem, rumperetq; tabulas nuptiales. an dissidium* inquit, *tuum nosti? nam matrimonium Silii vidit populus, & senatus & miles: ac ni properè agis, tenet vrbem maritus.* Tum potissimum amicorum vocat, primumq; rei frumentariæ XXXI præfectum Turranium, pòst Lusium Getam prætorianis impositũ,

65 percunctatur. † Quibus fatentibus, tum certatim ceteri circumstrepunt, iret in castra, firmaret prætorias cohortes, securitati antequam vindictæ consuleret. Satis constat eo pauore offu-

ſum Claudium, vt identidem interrogaret, an ipſe imperii potens? an Silius priuatus eſſet? At Meſſallina non aliâs ſolutior luxu, adulto autumno, ſimulacrum vindemiæ per domum celebrabat: vrgeri præla, fluere lacus, & feminæ pellibus accinctæ aſſultabant, vt ſacrificantes vel inſanientes Bacchæ. ipſa crine fluxo, thyrſum quatiens, iuxtaq; Silius hederâ vinctus, gerere cothurnos, iacere caput, ſtrepente circum procaci choro. Ferunt Vectium Valentem laſciuiâ in præaltam arborem connniſum, interrogantibus quid adſpiceret, reſpondiſſe, tempeſtatem ab Hoſtiâ atrocem. ſiue cœperat ea ſpecies; ſeu fortè lapſa vox in præſagium vertit.

XXXII Non rumor interea, ſed vndique nuntii incedunt, qui gnara Claudio cuncta, & venire promptũ vltioni afferrent. †Igitur Meſſallina Lucullianos in hortos, † Silius diſſimulando metu, ad munia fori digrediuntur. Ceteris paſſim dilabentibus, affuere centuriones, inditaq; ſunt vincula, vt quis reperiebatur in publico aut per latebras. Meſſallina tamen † quamquam res aduerſæ conſilium adimerent, ire obuiã, & aſpici à marito, quod ſæpe ſubſidium habuerat, haud ſegniter intendit: iuſſitq; vt Britannicus & Octauia in complexum patris pergerent. Et Vibidiã virginum Veſtalium vetuſtiſſimam orauit, Pontificis maximi aures adire, clementiam expetere. Atque interim tribus omnino comitantibus (id repentè ſolitudinis erat) ſpatium vrbis pedibus emenſa, vehiculo quo purgamenta hortorum eripiuntur, Hoſtienſem viam intrat: nullâ cuiuſquam miſericordiâ, quia flagitiorum deformitas præualebat.

XXXIII Trepidabatur nihilominus à Cæſare. quippe Getæ prætorii præfecto haud ſatis fidebat, ad honeſta ſeu praua iuxtà leui. Ergo Narciſſus, aſſumptis quibus idem metus, non aliam ſpem incolumitatis Cæſaris affirmat, quàm ſi ius militum vno illo die in aliquem libertorum transferret: ſeque offert ſuſcepturum. Ac ne, dum in vrbem vehitur, ad pœnitentiam à L. Vitellio, P. Largo Cæcina mutaretur, † in eodem geſtamine ſedem poſcit, aſſumitq;.

XXXIV Crebra poſt hæc fama fuit, inter diuerſas principis voces, cùm modò incuſaret flagitia vxoris, aliquando ad memoriam coniugii, & infantiam liberorum reuolueretur, non aliud prolocutum Vitellium, quàm ô facinus, ô ſcelus. Inſtabat quidem Narciſſus aperire ambages, & veri copiam facere: ſed non ideò peruicit, quin ſuſpenſa & quò ducerentur inclinatura reſponderet; exemploque eius Largus Cæcina vteretur. Et iam erat in aſpectu Meſſallina, clamitabatque

66 67 68 69

que audiret Octauiæ & Britannici matrem: cùm obstreperet accusator, Silium & nuptias referens. simul codicillos libidinum indices tradidit, quibus visus Cæsaris auerteret. Nec multo pòst vrbem ingredienti offerebantur communes liberi, nisi Narcissus amoueri eos iussisset. † Vibidiam depellere nequiuit, quin multâ cum inuidiâ flagitaret, ne indefensa coniunx exitio daretur. Ergo auditurum principem, & fore diluendi criminis facultatē respondit. Iret interim virgo & sacra capesseret. Mirum inter hæc silentium Claudii. Vitellius ignaro propior. Omnia liberto obediebant. patefieri domum adulteri, atque illuc deduci imperatorem iubet. Ac primum in vestibulo, effigiem patris Silii consulto senatus abolitam, demonstrat. Tum quidquid habitum Neronibus & Drusis, in pretium probri cessisse. incensumque & ad minas prorumpentem, castris infert, paratâ concione militū; apud quos, præmonente Narcisso, pauca verba fecit. nam & si iustum dolorem, pudor impediebat. Cohortium clamor dehinc continuus, nomina reorum & pœnas flagitantium: admotusq; Silius tribunali, non defensionem, non moras tentauit, precatus vt mors accelararetur. eadem constantia & inlustres equites Romanos cupidos maturæ necis fecit. Titium Proculum † custodem à Silio Messallinæ datum, & indicium offerentem Vectium Valentem & confessum, & Pompeium Vrbicum, ac Saufellum Trogum ex consciis trahi ad supplicium iubet. Decius quoque Calpurnianus vigilum præfectus, Sulpicius Rufus ludi procurator, Iuncus Virgilianus senator, eâdem pœnâ affecti. solus Mnester cunctationem attulit, dilaniatâ veste clamitans, *aspiceret verberum notas, reminisceretur vocis, quâ se obnoxium iussis Messallinæ dedisset. Alius largitione aut spei magnitudine, sibi ex necessitate culpam: nec cuiquam antè pereundum fuisse, si Silius rerum potiretur.* Commotum his & pronum ad misericordiam Cæsarem perpulêre liberti, ne tot illustribus viris interfectis, histrioni consuleretur: sponte an coactus tam magna peccauisset, nihil referre. Ne Trauli quidem Montani equitis Romani defensio recepta est. is modestâ iuuentâ, sed corpore insigni, accitus [illegible], noctemque intra vnam à Messallinâ proturbatus erat, † pa[illegible] lasciuiis ad cupidinem & fastidia. Suilio Cesonino, & Plautio Laterano mors remittitur: huic ob patrui egregium meritum; Cesoninus vitiis protectus est, tamquam in illo fœdissimo cœtu passus muliebria. Interim Messallina Lucullianis in

70 — XXXV — 71 — XXXVI — 72 — XXXVII

hortis prolatare vitam, componere preces, nonnullâ spe, & aliquando irâ. tantâ inter extrema superbiâ agebat. Ac ni cædem eius Narcissus properauisset, verterat pernicies in accusatorem. Nam Claudius domum regressus, & tempestiuis epulis delinitus, vbi vino incaluisset, iri iubet nuntiarique miseræ (hoc enim verbo vsum ferunt,) dicendam ad caussam posterâ die adesset. Quod vbi auditum, & languescere ira, redire amor, ac si cunctarentur, propinqua nox, & vxorii cubiculi memoria timebantur; † prorumpit Narcissus, denuntiatq; centurionibus & tribuno qui aderant, exsequi cædem: ita imperatorem iubere. custos & exactor è libertis, Euodus datus. Isq; raptim in hortos progressus, reperit fusam humi, assidente matre Lepidâ: quæ florenti filiæ haud concors, supremis eius necessitatibus ad miserationem euicta erat: suadebatq; ne percussorem opperiretur. transisse vitam, neq; aliud quàm morti decus quærendum. Sed animo per libidines corrupto, nihil honestum inerat. lacrymæque & questus irriti ducebantur: † cùm impetu venientiũ pulsæ fores, † astitiq; tribunus per silentium, at libertus increpans multis ac seruilibus probris. Tunc primum fortunam suam introspexit, ferrumque accepit, quod frustrà iugulo ac pectori per trepidationem admouens, ictu tribuni transfigitur. corpus matri concessum. Nuntiatumq; Claudio epulanti perisse Messallinam, non distincto suâ an alienâ manu. nec ille quæsiuit, poposcitq; poculum, & solita conuiuio celebrauit. Ne secutis quidem diebus, odii, gaudii, iræ, tristitiæ, vllius denique humani affectus signa dedit; non cùm lætantes accusatores aspiceret, non cùm filios mærentes. Iuuitq; obliuionem eius senatus, censendo nomen & effigies priuatis ac publicis locis demouendas. † decreta Narcisso quæstoria insignia, leuissimum fastigii eius, cùm secundum Pallantem & Calistum ageret, honesta quidem, sed ex quibus deterrima orirentur, flagitiis inultis.

73

74

75

XXXVIII

76

C. COR-

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI

ANNALIVM LIBER XII.

Coss.
C. Pompeio, Q. Verannio.
C. Antistio, M. Suilio Rufo.
Ti. Claudio V, Ser. Cornelio Orfito.
P. Cornelio Sulla, L. Saluio Othone.
D. Iunio Silano, Q. Haterio.
M. Asinio Marcello, M. Acilio Auiola.

1 CÆDE Messallinę conuulsa principis domus, *1* orto apud† libertos certamine, quis deligeret vxorem Claudio cælibis vitæ intoleranti, & coniugum imperiis obnoxio. Nec minore ambitu feminæ exarserant, suam quæq; nobilitatem, formam, opes, contendere, ac digna tanto matrimonio ostentare. Sed maxime ambigebatur inter Lolliam Paullinam, M. Lollii consularis filiam, & Iuliam Agrippinam Germanico genitam. huic Pallas, illi Calistus, fautores aderant. at Ælia Petina è familiâ Tuberonum, Narcisso fouebatur. 2 Ipse modò huc, modò illuc, † vt quemque suadentium audierat promptus, discordantes in concilium vocat, ac promere sententiam, & adiicere rationes iubet. Narcissus *II* vetus matrimonium, familiam communem (nam Antonia ex Petinâ erat) nihil in penatibus eius nouum differebat, si sueta coniunx rediret, haudquaquam nouercalibus odiis visura Britannicum & Octauiam, proxima suis pignora. Calistus improbatam longo dissidio, ac si rursus assumeretur, eo ipso superbam: longeq; rectiùs Lolliam induci, quando nullos liberos genuisset, vacuam æmulatione, & priuignis parentis loco futuram. At Pallas id maximè in Agrippinâ laudare, quòd Germanici nepotem

secum traheret, dignum prorsus imperatoriâ fortunâ, stirpem nobilem & familiæ Claudiæ, quæ posteros coniungeret; † ne femina *experta fecunditatis, integrâ iuuentâ, claritudinem Cæsarum aliam in domum ferret. Præualuere hæc adiuta Agrippinæ illecebris. Quæ ad eum per speciem necessitudinis crebrò ventitando pellicit patruum, vt prælata ceteris, & nondum vxor, potentiâ vxoriâ iam vteretur. Nam vbi sui matrimonii certa fuit, struere maiora, nuptiasq; Domitii, quem ex Cn. Ænobarbo genuerat, & Octauiæ Cæsaris filiæ moliri: quod sine scelere perpetrari non poterat, quia L. Silano desponderat Octauiam Cæsar. † iuuenemq; & aliâ clarum, insigni triumphalium, & gladiatorii muneris magnificentiâ, protulerat ad studia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo principis, † cui non iudicium, non odium erat, nisi* indita & iussa. Igitur Vitellius nomine Censoris, seruiles fallacias obtegens, ingruentiumq; dominationũ prouisor, quo gratiam Agrippinæ pararet, consiliis eius implicari, † ferre crimina in Silanum, cui sanè decora & procax soror Iunia Caluina haud multum antè Vitellii nurus fuerat. hinc initium accusationis, † fratrumq; non incestum, sed incustoditum amorem ad infamiam traxit. & præbebat Cæsar aures, accipiendis aduersum generum suspicionibus caritate filiæ promptior. At Silanus insidiarum nescius, ac fortè eo anno prætor, repentè per edictum Vitellii ordine senatorio mouetur, quamquam lecto pridem senatu, lustroq; condito, simul affinitatem Claudius diremit. adactusq; Silanus eiurare magistratum, & reliquus præturæ dies in Eprium Marcellum collatus est. C. Pompeio, Q. Veranio Coss. pactum inter Claudium & Agrippinam matrimoniũ, iam famâ, iam amore illicito firmabatur, nec dum celebrare solennia nuptiarũ audebant, † nullo exemplo deductæ in domum patrui, fratris filiæ. † Quin & incestum, ac si sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur. Nec antè omissa cunctatio, quàm Vitellius suis artibus id perpetrandum sumpsit. Percunctatusq; Cæsarem, an iussis populi, an auctoritati senatus cederet? vbi ille † vnum se ciuium, & consensui imparem respondit, opperiri intra palatium iubet. ipse curiam ingreditur, summamq; Reip. agi obtestans, veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque. *Grauissimos principis labores, quîs orbem terræ capessat, egere adminiculis, vt domesticâ curâ vacuus, in commune consulat.* † *quod porrò honestius censoriæ mentis leuamen, quàm assumere coniugẽ prosperis dubiis-*

Margin: *expertæ — III — *indicta — IV — V — A. V. C. DCCCII — 3 — 4 — 5 — 6 — 7 — 8 — 9 — 10 — 11

que sociam? cui cogitationes intimas, cui paruos liberos tradat, non luxui aut voluptatibus assuefactus, sed qui primâ ab iuuentâ legibus obtemperauisset. Postquam hæc fauorabili oratione præmisit, multaque patrum assentatio sequebatur; capto rursus initio, *Quando maritandum principem cuncti suaderent, deligi oportere feminam nobilitate, puerperiis, sanctimoniâ insignem.* † *Nec diu anquirendum, quin Agrippina claritudine generis anteiret. datum ab eâ fecunditatis experimentũ, & congruere artes honestas. Id verò egregiũ, quòd prouisu deûm vidua iungeretur principi, sua tantum matrimonia experto. audiuisse à parentibus, vidisse ipsos, arripi coniuges ad libita Cæsarum: procul id à præsenti modestiâ.* † *statueretur imò documentum, quo vxorem imperator . . . . . acciperet. At enim noua nobis in fratrum filias coniugia. sed aliis gentibus sollennia, nec lege vllâ prohibita. Et sobrinarũ diu ignorata, tempore addito percrebuisse: morem accommodari prout conducat, & fore hoc quoq; in his quæ mox vsurpentur.* Haud defuere qui certatim, si cunctaretur Cæsar, vi acturos testificantes, erumperent curiâ. Conglobatur promiscua multitudo, populumq; Romanum eadem rogare clamitat. Nec Claudius vltrà exspectato, obuium apud forũ præbet se gratantibus. Senatumq; ingressus decretum postulat, quo iustæ inter patruos fratrumq; filias nuptiæ etiam in posterũ statuerentur. Neq; tamen repertus est, nisi vnus talis matrimonii cupitor, † T. Alledius Seuerus eques Romanus, quem pleriq; Agrippinæ gratiâ impulsum ferebant. Versa ex eo ciuitas, & cuncta feminæ obediebant, non per lasciuiã, vt Messallina, rebus Romanis illudenti. † Adductum, & quasi virile seruitium. Palàm seueritas, ac sæpiùs superbia: nihil domi impudicum, nisi dominationi expediret: cupido auri immensa obtentũ habebat, quasi subsidium regno pararetur. Die nuptiarum Silanus sibi mortẽ consciuit. siue eò vsque spem vitæ produxerat, seu delecto die, augendam ad inuidiã. Caluina soror eius Italiâ pulsa est. Addidit Claudius, sacra ex legib. Tulli regis, piaculaq; apud lucum Dianæ per pontifices danda: irridentibus cunctis, quòd pœnæ procurationesq; incesti id temporis exquirerẽtur. At Agrippina ne malis tantùm facinorib. notesceret, veniã exsilii pro Annæo Seneca, simul præturam impetrat, lætum in publicum rata, ob claritudinẽ studiorũ eius, vtq; Domitii pueritia tali magistro adolesceret, † & consiliis eiusdem ad spẽ dominationis vterentur. quia Seneca fidus in Agrippinã memoriâ beneficii, & infensus Claudio dolore iniuriæ credebatur. Placitũ dehinc nõ vltrà cunctari: sed designa-

Margin: VI (at "Postquam"), 12 (at "puerperiis"), 13 (at "statueretur"), VII (at "Haud defuere"), 14 (at "tamen repertus"), 15 (at "ti. Adductum"), VIII (at "Die nuptiarum"), 16 (at "rũ eius"), IX (at "Placitũ").

tum consulem Memmium Pollionem ingentibus promissis inducunt, sententiam expromere, quâ † oraretur Claudius, despondere Octauiam Domitio. quod ætati vtriusque non absurdum, & maiora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis, ac nuper Vitellius, censet: despondeturq; Octauia. † ac super priorem necessitudinem, sponsus iam & gener Domitius æquari Britannico, studiis matris, arte eorum quîs ob accusatam Messallinam vltio ex filio timebatur. X Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, vt rettuli, Meherdatem missi, senatum ingrediuntur, mandata in hunc modum incipiunt. *Non se fœderis ignaros, nec defectione à familiâ Arsacidarum venire: sed filium Vononis, nepotem Phrahatis, accersere aduersus dominationem Gotarzis, nobilitati plebiq; iuxtà intolerandam. Iam fratres, iam propinquos, iam longiùs sitos, cædibus exhaustos: adiici coniuges grauidas, liberos paruos, dum socors domi, bellis infaustus, ignauiam sæuitiâ tegat. Veterem sibi ac publicè cœptam nobiscum amicitiam: & subueniendum sociis virium æmulis, cedentibusq; per reuerentiam. Ideò regum obsides liberos dari, vt si domestici imperii tædeat, sit regressus ad principem patresq;, quorum moribus assuefactus rex melior asciseeretur.* XI Vbi hæc atque talia dissertauere, incipit orationem Cæsar de fastigio Romano, Parthorumque obsequiis: seq; diuo Augusto adæquabat, petitum ab eo regem referens, omissâ Tiberii memoriâ, quamquam is quoque miserat. Addiditq; præcepta (etenim aderat Meherdates) vt non dominationem & seruos, sed rectorem & ciues cogitaret, clementiamq; ac iustitiam, † quanto ignara barbaris, tanto toleratiora capesseret. Hinc versus ad legatos, extollit laudibus alumnum vrbis, spectatæ ad id modestiæ: ac tamen ferenda regum ingenia, neque vsui crebras mutationes. rem Romanam huc satiate gloriæ prouectam, vt externis quoque gentibus quietem velit datam. † Post hæc C. Cassio qui Syriæ præerat, deducere XII iuuenem ripam ad Euphratis iubet. Eâ tempestate Cassius ceteros præminebat peritiâ legum. nam militares artes per otium ignotæ, industriosque ac ignauos pax in æquo tenet. Attamen quantum sine bello dabatur, † reuocare priscum morem, exercitare legiones, curâ, prouisu, agere perinde ac si hostis ingrueret. Ita dignum maioribus suis, & familiâ Cassiâ ratus, per illas quoque gentes celebratâ. Igitur excitis quorum de sententiâ petitus rex, positisq; castris apud Zeugma, vnde maximè peruius amnis, postquam illustres Parthi, rexque Arabum Abbarus ad-

uenerat,

17 18 19 20 21

uenerat, monet Meherdatem, barbarorũ impetus acres, cunctatione languescere, aut in perfidiam mutari. itaq; vrgeret cœpta. Quod spretum fraude Abbari, qui iuuenem ignarum, & summã fortunam in luxu ratum, multos per dies attinuit apud opidum Edessam. Et vocante Carrhene, promptasq; res ostentante si citi aduenissent, non cominus Mesopotamiam, sed flexu Armeniam petunt, † id temporis importunam, quia hiems* occipiebat. Exin niuib. & montibus fessi, postquam campis propinquabant, copiis Carrhenis adiunguntur. Transmissoque amne Tigri, permeant Adiabenos, quorum rex Iuliates societatem Meherdatis palàm induerat, in Gotarzen per occulta & magis fida inclinabat. Sed capta in transitu vrbs Ninos vetustissima sedes Assyriæ, † & castellum insigne famâ, quòd postremo inter Darium atque Alexandrum prœlio Persarum illic opes conciderant. Interea Gotarzes apud montem cui nomen Sambulos, vota diis loci suscipiebat, præcipuâ religione Herculis: † qui tempore stato, per quietem monet sacerdotes, vt, templum iuxta, equos venatui adornatos sistant. equi vbi pharetras telis onustas accepere, per saltus vagi, nocte demum vacuis pharetris, multo cum anhelitu redeunt. † Rursus deus, quâ siluas pererrauerit, nocturno visu demonstrat: reperiunturque fusæ passim feræ. Ceterùm Gotarzes nondum satis aucto exercitu, flumine Cormâ pro munimento vti. Et quamquam per insectationes & nuntios ad prœlium vocaretur, nectere moras, locos mutare, & missis corruptoribus, exuendam ad fidem hostes emercari. Ex quîs Ezates Adiabenus, † * mox Abbarus, Arabum cum exercitu abscedunt, leuitate gentili, & quia experimentis cognitum est, Barbaros malle Româ petere Reges quàm habere. At Meherdates validis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspectâ, quod vnum reliquum, rem in casum dare, prœlioq; experiri statuit. Nec detrectauit pugnam Gotarzes, deminutis hostibus ferox. Concursumque magnâ cæde, & ambiguo euentu: donec Carrhenem profligatis obuersis, longiùs euectum integer à tergo globus circumueniret. Tum omni spe perditâ, Meherdates promissa Parrhacis paterni clientis secutus, dolo eius vincitur, traditurque victori. Atque ille non propinquum neque Arsacis de gente, sed alienigenam & Romanũ increpans, auribus decisis viuere iubet, ostentui clementiæ suæ & in nos dehonestamento. Dein Gotarzes morbo obiit, † accitusque in regnum Vonones, Medos tum

Marginal notes: 22 — XIII — * occupabat; 23; 24; 25 — XIIII; 26 — * & Rex Ab.; 27

præsidens. Nulla huic prospera aut aduersa quîs memoraretur:
breui & inglorio imperio perfunctus est: resque Parthorum in filium eius Vologesen translatæ.

XV At Mithradates Bosphoranus amissis opibus vagus, postea quam Didium ducem Romanum, roburque exercitus abiisse cognouerat, relictos in nouo regno Cotyn iuuentâ rudem, & paucas cohortium cum Iulio Aquilâ equite Romano: spretis vtrisque, concire nationes, illicere perfugas, postremò exercitu coacto, regem Dandaridarum exturbat, imperioque eius potitur. Quæ vbi cognita, & iam iamque Bosphorum inuasurus habebatur, † diffisi propriis viribus Aquila, & Cotys, quia Zorsines Soracorum rex hostilia resumpserat, externas & ipsi gratias quæsiuere, missis legatis ad Eunonem, qui Adorsorum genti præcellebat. Nec fuit in arduo societas, potentiam Romanam aduersus rebellem Mithradatem ostentantibus. Igitur pepigêre, equestribus prœliis Eunones certaret, obsidia vrbium Romani capesserent.

XVI Tum composito agmine incedunt. cuius frontem & terga, Adorsi; † media cohortes & Bosphorani, tutabantur, nostris in armis. Sic pulsus hostis, † ventumque Sozam opidum Dandaricæ, quod desertum à Mithradate, ob ambiguos popularium animos obtineri relicto ibi præsidio visum. † Exin in Soracos pergunt. & transgressi amnem Pandam, circumueniunt vrbem Vspen, editam loco, & mœnibus ac fossis munitam, nisi quòd mœnia non saxo, † sed cratibus & vimentis, ac mediâ humo aduersum irrumpentes inualida erant: eductæque altiùs turres, facibus atq; hastis turbabant obsessos. ac ni prœlium nox diremisset, cœpta patrataque expugnatio eundem intra diem foret.

XVII Postero misere legatos, veniam liberis corporibus orantes: seruitii decem millia offerebant. quod aspernati sunt victores, quia trucidare deditos sæuum, tantam multitudinem custodiâ cingere arduum: vt belli potiùs iure caderent. Datumq; militibus, qui scalis euaserant, signum cædis. Excidio Vspensium metus ceteris iniectus, nihil tutū ratis, cùm arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amnesq; & vrbes iuxtà perrumperentur. Igitur Zorsines diu pensitato, Mithradatisne rebus extremis, an patrio regno consuleret: postquam præualuit gentilis vtilitas, datis obsidibus, apud effigiem Cæsaris procubuit, magnâ gloriâ exercitus Romani, quem incruentum & victorem, tridui itinere abfuisse ab amne Tanai constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit; quia nauium quædam,

28 29 30 31 32

dam, quæ mari remeabant, in litora Taurorum delatas circumuenêre barbari, præfecto cohortis, † & plerisq; centurionum interfectis. Interea Mithradates nullo in armis subsidio, consultat cuius misericordiam experiretur. Frater Cotys proditor olim, deinde hostis metuebatur. Romanorum nemo id auctoritatis aderat, vt promissa eius magni penderentur. Ad Eunonem conuertit, propriis odiis infensum, & recens coniunctâ nobiscum amicitiâ, validum. Igitur cultu, vultuque quàm maximè ad præsentem fortunam comparato, regiam ingreditur, genibusque eius prouolutus, *Mithradates,* inquit, *terrâ mariq; Romanis per tot annos quæsitus, sponte adsum. Vtere vt voles prole magni Achemenis, quod mihi solum hostes non abstulerunt.* At Eunones claritudine viri, mutatione rerum, & prece haud degenere permotus, alleuat supplicem, laudatque quòd gentem Adorsorum, quòd suam dexteram petendæ veniæ delegerit. Simul legatos litterasque ad Cæsarem in hunc modum mittit. *Po. Romani imperatoribus magnarumq; nationum regibus, primam ex similitudine fortunæ amicitiam: † sibi & Claudio, etiam communionem victoriæ esse. † Bellorum egregios fines, quotiens ignoscendo transigatur. Sic Zorsini victo nihil ereptum. Pro Mithradate quando grauius mereretur, non potentiam, neq; regnum precari, sed ne triumpharetur, néve pœnas capite expenderet.* Atq; Claudius, quamquam nobilitatibus externis mitis, dubitauit tamen, accipere captiuum pacto salutis, an repetere armis rectius foret. * Hinc dolor iniuriarum, & libido vindictæ adigebat. Sed disserebatur contrà: *Suscipi bellum auio itinere, importuoso mari: ad hoc reges feroces, vagos populos, solum frugum egens: tum tædium ex morâ, pericula ex properantiâ; modicam victoribus laudem, ac multum infamiæ si pellerentur. quin arriperet oblata, & seruaret exsulem: † cui inopi quanto longiorem vitam, tanto plus supplicii fore.* His permotus, scripsit Eunoni, † *meritum quidem nouissima exempla Mithradatem, nec sibi vim ad exsequendum deesse: verùm ita maioribus placitum, quantâ peruicaciâ in hostem, tantâ beneficentiâ aduersus supplices vtendum. † nam triumphos de populis regnisq; integris adquiri.* Traditus post hæc Mithradates, vectusq; Romam per † Iunium Cilonem procuratorē Ponti, ferociùs quàm pro fortunâ disseruisse apud Cæsarē ferebatur. Elataq; vox eius in vulgū hisce verbis: *Non sum remissus ad te, sed reuersus: vel si nō credis, dimitte et quære.* vultu quoq; interrito permansit, cùm rostra iuxta, custodib. circumdatus, visui populo prębetur. Consularia insignia Ciloni, Aquilæ prętoria decernuntur.

Margin: 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39 (left); XVIII, XIX, XX, * Huc, XXI (right)

XXII Iisdem consulibus atrox odii Agrippina ac Lolliæ infensa, quòd secum de matrimonio principis certauisset; molitur crimina,& accusatorem, qui obiiceret Chaldæos,magos, interrogatumque Apollinis Clarii simulacrum super nuptiis imperatoris. Exin Claudius inauditâ reâ, multa de claritudine eius apud senatum præfatus,sorore L. Volusii genitam, maiorem ei patruum Cottam Messallinum esse, Mennio quondam Regulo nuptam;(nam de C. Cæsaris nuptiis consultò reticebat) addidit perniciosa in Remp. consilia, & materiem sceleri detrahendam. Proin publicatis bonis, cederet Italiâ. Ita quinquagies sestertiûm ex opibus immensis exuli relictum. Et Calpurnia illustris femina peruertitur, quia formam eius laudauerat princeps, nullâ libidine, sed fortuito sermone. vnde vis Agrippinæ citra vltima stetit. In Lolliam mittitur tribunus, à quo ad mortem adigeretur. Damnatus & lege repetundarum Cadius Rufus, accusantibus Bithynis.

XXIII Galliæ Narbonensi ob egregiam in patres reuerentiam datum, vt senatoribus eius prouinciæ, non exquisitâ principis sententiâ, iure quo Sicilia haberetur, res suas inuisere liceret. Ituræique & Iudæi, defunctis regibus Sohemo atq; Agrippâ, prouinciæ Syriæ additi. Salutis augurium quinque & viginti annis omissum repeti, ac deinde continuari placitum. Et pomœrium vrbis auxit Cæsar more prisco; quo iis qui protulere imperium, etiam terminos vrbis propagare datur. Nec tamen duces Romani,quamquam magnis nationibus subactis, vsurpauerant, nisi L. Sylla, & diuus Augustus. Regum in eo ambitio, vel gloria variè vulgata.

XXIV Sed initium condendi, & quod pomœrium Romulus posuerit, noscere haud absurdum reor. Igitur à foro boario, vbi æreum tauri simulacrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi opidi cœptus, vt magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatiis interiecti lapides,per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad Curias veteres, tum ad sacellum Larium: forumque Romanum & Capitolium non à Romulo, sed à T. Tatio additum vrbi credidere. Mox pro fortu-

XXV nâ pomœrium auctum. Et quos tum Claudius terminos posuerit, facile cognitu, & publicis actis præscriptum. C. Antistio, M.

A. V. C. DCCCIII. Suilio Coss. adoptio in Domitium auctoritate Pallantis festinatur. qui obstrictus Agrippinæ vt conciliator nuptiarum, & mox stupro eius illigatus, stimulabat Claudium, *consuleret Reip. Britannici pueritiam robore circumdaret. Sic apud diuum Augustum,*

quam-

quamquam nepotibus subnixum, viguisse priuignos: à Tiberio, super propriam stirpem, Germanicum assumptum. Se quoq; accingeret iuuene, partem curarum capeßituro. His euictus, biennio maiorem natu Domitium filio anteponit, habitâ apud senatum oratione in eundem, quem à liberto acceperat, modum. Adnotabant periti, nul-

40 lam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, † eosque ab Atto Clauso continuos durauisse. Ceterùm actæ Principi XXVI

41 grates, † quæsitiore in Domitium adulatione. Rogataq; lex, qua in familiam Claudiam & nomen Neronis transiret. Augetur & Agrippina cognomento Augustæ. quibus patratis, nemo adeò expers misericordiæ fuit, quē non Britannici fortunæ mæror afficeret. desolatus paulatim etiam seruilib. ministeriis, per intempestiua nouercæ officia, in ludibria vertebat, intelligens falsi. Neque enim segnem ei fuisse indolē ferunt: siue verum; seu periculis commendatus, retinuit famam sine experimento. Sed Agrip- XXVII pina, quò vim suã sociis quoq; nationibus ostentaret, in opidum Vbiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamq; deduci imperat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ac fortè acciderat, vt eam gentē Rheno transgressam auus Agrippa in fidem acciperet. Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, aduentu Cattorum latrocinia agitantium. Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas, addito equite alario, monuit,

42 vt anteirent populatores, † vel dilapsis improuisi circūfunderentur. Et secuta consilium ducis industria militum, diuisiq; in duo agmina, qui læuum iter petiuerant, recens reuersos, prædaq; per luxum vsos & somno graues circumuenêre. Aucta lætitia, quòd

43 quosdam è clade Variana, † quadragesimum post annum, seruitio exemerant. At qui dextris & propioribus compendiis ierant, XXVIII obuio hosti & aciem auso, plus cladis faciunt. Et prædâ famaque onusti, ad montem Taunum reuertuntur, vbi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti cupidine vlciscendi casum pugnæ præberent. Illi metu ne hinc Romanus, inde Cherusci, cum quîs æternum discordant, circumgrederentur, legatos in vrbem & obsides misere. decretusq; Pomponio triumphalis honos, modica pars famæ eius apud posteros, in quîs carminum gloria præcellit. Per idem tempus Vannius Sueuis à Druso Cæsare impo- XXIX situs, pellitur regno, primâ imperii ætate clarus acceptusq; popu-

44 laribus: † mox diuturnitate in superbiam mutans, & odio accolarum, simul domesticis discordiis circumuentus. Auctores fue-

re Iubillius Hermundurorum rex,& Vangio ac Sido ſorore Vannii geniti. Nec Claudius,quamquam ſæpe oratus, arma certantibus barbaris interpoſuit,tutum Vannio perfugium promittens ſi pelleretur. ſcripſitque † P. Atellio Hiſtro,qui Pannoniam præſidebat,legionem ipſaq; è prouincia lecta auxilia, pro ripâ componeret,ſubſidio victis,& terrori aduerſus victores,ne fortunâ elati,noſtram quoque pacem turbarent.nam vis innumera Ligii, aliæq; gentes aduentabant,famâ ditis regni,quod Vannius XXX. per annos prędationibus & vectigalibus auxerat.Ipſi manus propria pedites, eques è Sarmatis Iazygibus erat,impar multitudini hoſtium:eoque caſtellis ſeſe defenſare,bellumque ducere ſtatuerat. Sed Iazyges obſidionis impatientes,& proximos per campos vagi,neceſſitudinem pugnæ attulere,†quia Ligius Hermundurusque illic ingruerant.Igitur digreſſus caſtellis Vannius,funditur prœlio; quamquam rebus aduerſis, laudatus, quòd & pugnam manu capeſſiit, & corpore aduerſo vulnera excepit. Ceterùm ad claſſem in Danubio opperientem perfugit. Secuti mox clientes, & acceptis agris, in Pannoniâ locati ſunt. † Regnum Vangio ac Sido inter ſe partiuere, † egregiâ aduerſus nos fide: ſubiectis ſuóne an ſeruitii ingenio,†dum adipiſcerentur* dominationes multa caritate, & maiore odio poſtquam adepti ſunt.

XXX (margin) · 45, 46, 47, 48, 49, 50 (margin)

* dominationem.

XXXI At in Britanniâ P. Oſtorium proprætorem turbidę res excepere, effuſis in agrum ſociorum hoſtibus, eò violentiùs,quòd nouum ducem exercitu ignoto, & cœptâ hieme, iturum obuiam non rebantur. Ille gnarus primis euentibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit: & cæſis qui reſtiterunt, diſiectos conſectatus, ne rurſus conglobarentur,infenſaque & infida pax non duci non militi requiem permitteret; detrahere arma ſuſpectis, † cinctosque caſtris Antonam & Sabrinam fluuios cohibere parat. Quod primi Iceni abnuere, † valida gens, nec prœliis contuſi, quia ſocietatem noſtram volentes acceſſerant. hiſq; auctoribus circumiectæ nationes locum pugnæ delegêre, ſeptum agreſti aggere & aditu anguſto, ne peruius equiti foret. Ea munimenta dux Romanus, quamquam ſine robore legionum ſociales copias ducebat, perrumpere aggreditur, & diſtributis cohortibus, † turmas quoque,peditum ad munia accingit. Tunc dato ſigno perfringunt aggerem,ſuiſque clauſtris impeditos turbant. Atque illi conſcientiâ rebellionis & obſeptis effugiis, multa & clara facinora fecêre. Quâ pugnâ filius legati M. Oſtorius

51, 52, 53 (margin)

ſeruati

54 seruati ciuis decus meruit. Ceterùm clade Icenorum compositi qui bellum inter & pacem dubitabant: † & ductus in Cangos exercitus. Vastati agri, prædæ passim actę: non ausis aciem hostibus, vel si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo. † Iamque ventum haud procul mari, quod Hiberniam insulam aspectat; cùm ortæ apud Brigantes discordiæ retraxêre ducem, destinationis certum, ne noua moliretur, nisi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem, paucis qui arma cœptabant interfectis, in reliquos datâ veniâ, resedêre. Silurum gens, non atrocitate, non clementiâ mutabatur, quin bellum exerceret, castrisque legionum premenda foret. Id quo promptius veniret, † colonia Camalodunum validâ veteranorum manu deducitur in agros captiuos, subsidium aduersus rebelles, & imbuendis sociis ad officia legum. Itum inde in Siluras, super propriam ferociam, Caractaci viribus confisos. quem multa ambigua, multa prospera extulerant, vt ceteros Britannorum imperatores præmineret. † Sed tum astu, locorum fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in Ordouicas, additisque qui pacem nostram metuebant, nouissimum casum experitur: sumpto ad prœlium loco, vt aditus, abscessus, cuncta nobis importuna, & suis in melius essent. Tunc montibus arduis, & si qua clementer accedi poterant, in modum valli saxa præstruit: & præfluebat amnis vado incerto, *cateruaque maiorum † pro munimentis constiterant. Adhoc gentium ductores circumire, hortari, firmare animos, minuendo metu, accendenda spe, aliisque belli incitamentis. Enimuerò Caractacus huc illuc volitans, *illum diem, illam aciem testabatur, aut reciperandæ libertatis, aut seruitutis æternæ initium fore. vocabátque nomina maiorum, qui dictatorem Cæsarem pepulissent: quorum virtute vacui à securibus & tributis, intemerata coniugum & liberorum corpora retinerent.* Hæc atque talia dicenti, adstrepere vulgus; gentili quisque religione obstringi, non telis, non vulneribus cessuros. Obstupefecit ea alacritas ducem Romanum: simul obiectus amnis, additum vallum, imminentia iuga, nihil nisi atrox & propugnatoribus frequens, terrebat. Sed miles prœlium poscere, † cuncta * virtute expugnabilia clamitare, præfectique ac tribuni paria disserentes, ardorem exercitus incendebant. Tum Ostorius, circumspectis quæ impenetrabilia, quæ q; peruia, ducit infensos, amnemque haud difficulter euadit. Vbi

XXXII

55 56 57 58 59

XXXIII

* catervæque nationum

XXXIV

XXXV

* virtuti

ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos, & pleræque cædes oriebantur. Posteaquam factâ testudine, rudes & informes saxorum compages distractæ, parque cominus acies, decedere Barbari in iuga montium. Sed eò quoque irrupere ferentarius grauisque miles. illi, telis assultantes; hi, conferto gradu, turbatis contra Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearúmue tegmina: & si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum; si huc verterent, spatis & hastis auxiliarium sternebantur. clara ea victoria fuit, captaque vxore & filiâ Caractaci, fratres quoque in deditionem accepti.

XXVI Ipse (vt fermè intuta sunt aduersa) cùm fidem Cartismanduæ reginæ Brigantum petiuisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono pòst anno quàm bellum in Britanniâ cœptum. Vnde fama eius euecta insulas, & proximas prouincias peruagata, per Italiam quoq; celebrabatur: auebantq; visere, quis ille, tot per annos, opes nostras spreuisset. Ne Romæ quidem ignobile Caractaci nomen erat. Et Cæsar dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe vt ad insigne spectaculum populus. Stetere in armis prætoriç cohortes, campo qui castra præiacet. Tunc incedentibus regiis clientelis phaleræ torquesque, quæque externis bellis quæsierat, traducta, mox fratres & coniunx & filia: postremò ipse ostentatus. Ceterorum preces degeneres fuere, ex metu. At non Caractacus aut vultu demisso, aut verbis misericordiam requirens, vbi tribunali astitit, in hunc modum lo-

XXXVII cutus est. *Si quanta nobilitas & fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset; amicus potiùs in hanc vrbem, quàm captus venissem: neque dedignatus esses claris maioribus ortum, † pluribus gentibus imperitantem fœdere pacis accipere. Præsens sors mea, vt mihi informis; sic tibi magnifica est. habui equos, viros, arma, opes. quid mirum, si hæc inuitus amisi? † Nam si vos omnibus imperitare vultis, sequitur vt omnes seruitutem accipiant. Si statim deditus traderer; neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruisset: & supplicium mei obliuio sequeretur. At si incolumem seruaueris, æternum exemplar clementiæ ero.* Ad ea Cæsar veniam ipsique, & coniugi, & fratribus, tribuit. Atque illi vinclis exsoluti, Agrippinam quoque haud procul alio suggestu conspicuuam, iisdem quibus principem laudibus gratibusque venerati sunt. nouum sanè, & moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis præsidere. Ipsa semet parti à maioribus suis im-

XXVIII perii sociam ferebat. Vocati posthac patres, multa & magnifica

60

61

super

super captiuitate Caractaci disseruere. Neque minus id clarum,
62 quàm cùm Siphacem P. Scipio, Persem L. Paullus, † & si qui alii
vinctos reges populo Ro. ostendêre. Censentur Ostorio triumphi insignia, prosperis ad id rebus eius, mox ambiguis: siue
quòd amoto Caractaco, quasi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit; siue hostes miseratione tanti regis,
acrius ad vltionem exarsere. Præfectum castrorum, & legionarias cohortes exstruendis apud Siluras præsidiis relictas, cir-
63 cumfundunt. † Ac ni citò vicis & castellis proximis subuentum foret; copiæ tum occidione occubuissent. Præfectus tamen & octo centuriones, ac promptissimus quisque manipulus cecidere. nec multò post pabulantis nostros, ipsasque missas
ad subsidium turmas profligant. Tum Ostorius cohortes expe- XXXIX
ditas exposuit: nec ideo fugam sistebat, ni legiones prœlium excepissent. Earum robore æquata pugna, dein nobis pro meliore
fuit. Effugêre hostes tenui damno, quia inclinabat dies. crebra hinc prœlia, & sæpiùs in modum latrocinii: per saltus, per palu-
64 des, vt cuique sors, aut virtus: † temerè, prouisò; ob iram, ob prędam; iussu, & aliquando ignaris ducibus. ac præcipua Silurum
peruicacia, quos accendebat vulgata imperatoris Ro. vox: vt quondam Sugambri excisi, & in Gallias traiecti forent, ita Silurum nomen penitus exstinguendum. Igitur duas auxiliares cohortes, auaritiâ præfectorum incautiùs populantes, intercepêre.
Spoliaque & captiuos largiendo, ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant, cùm tædio curarum fessus Ostorius,
concessit vita; lætis hostibus, tamquam ducem haud spernen-
65 dum, † & si non prœlium, ac certè bellum, absumpsisset. At Cæ- XL
sar, cognita morte legati, ne prouincia sine rectore foret, A. Didium suffecit. Is properè vectus, non tamen integras res inuênit,
aduersa interim legionis pugna, cui Manlius Valens præerat. auctaq; & apud hostes eius rei fama, quo venientem ducem exter-
66 rerent: atque illo augente audita, † vt maior laus compositis, vel si durauissent, venia iustior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant, lateq; persultabant, donec accursu Didii pellerentur. Sed post captum Caractacum, præcipuus scientia rei
militaris Venusius è Iugantum ciuitate, vt suprà memoraui, fidusq; diu, & Romanis armis defensus, cùm Cartismanduam reginam matrimonio teneret, mox orto dissidio, & statim bello,
etiam aduersus nos hostilia induerat. Sed primo tantùm inter i-

psos certabatur, callidisq; Cartismandua artibus, fratrem ac propinquos Venusii intercepit. Inde accensi hostes, stimulante ignominiâ, ne feminæ imperio subderentur, valida & lecta armis iuuentus regnum eius inuadunt. quod nobis præuisum, & missæ auxilio cohortes acre prœlium fecêre, cuius initio ambiguo, finis lætior fuit. Neque dispari euentu pugnatum a legione, cui Cesius Nasica præerat. Nam Didius senectute grauis, & multâ copiâ honorum, per ministros agere & arcere hostem satis habebat. Hæc, quamquam à duobus, Ostorio Didioq; proprætoribus plures per annos gesta, coniunxi, ne diuisa haud perinde ad memoriam sui valerent. Nunc ad temporum ordinẽ redeo. Ti. Claudio quintùm, Ser. Cornelio Orfito Coss. virilis toga Neroni maturata, quo capessendæ Reip. habilis videretur. Et Cæsar adulationibus senatus libens cessit, vt vicesimo ætatis anno consulatum Nero iniret: atque interim designatus, proconsulare imperium extra vrbem haberet, ac Princeps iuuentutis appellaretur. Additum nomine eius donatiuum militi, congiariũ plebi. & ludicro Circensium, quod acquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in prætextâ, Nero triumphalium veste transuecti sunt. Spectaret populus hunc decore imperatorio; illum puerili habitu, ac perinde fortunam vtriusq; præsumeret. † Simul qui centurionum tribunorumq; sortem Britannici miserabantur, remoti fictis caussis, & alii per speciem honoris. etiam libertorum *si quis* incorruptâ fide, † depellitur, tali occasione. Obuii inter se, Nero Britannicum nomine, ille Domitiũ, salutauere. Quod vt discordiæ initium, Agrippina multo questu, ad maritum defert: sperni quippe adoptionẽ, quæq; censuerint patres, iusserit populus, intra penates abrogari: ac nisi prauitas tam infensa docentium arceatur, eruptura in publicam perniciẽ. Commotus his quasi criminibus Claudius, optimum quemq; educatorem filii exsilio ac morte afficit: datosq; à nouercâ, custodiæ eius imponit. Nondũ tamen summa moliri Agrippina audebat, ni prętoriarum cohortium curâ exsoluerentur Lusius Geta, & Rufus Crispinus, quos Messallinæ memores & liberis eius deuinctos credebat. Igitur distrahi cohortes ambitu duorum, & si ab vno regerentur, intentiorem fore disciplinam asseuerante vxore, transfertur regimen cohortium ad Burrhum Afranium egregiæ militaris famæ, gnarum tamen cuius sponte præficeretur. Suum quoq; fastigium Agrippina extollere altius, carpento Capitolium ingredi, qui mos sacer-

XLI — A. V. C. DCCCIV — 67 — 68 — XLII

sacerdotibus,& sacris antiquitùs concessus, venerationem augebat feminæ: quam imperatore genitam, sororem eius qui rerum potitus sit,& coniugem & matrem fuisse, vnicum ad hunc diem exemplum est. Inter quæ præcipuus propugnator eius Vitellius, validissimâ gratiâ, ætate extremâ (adeò incertæ sunt potentium res) accusatione corripitur, deferente Iunio Lupo senatore. Is crimina maiestatis, & cupidinē imperii obiectabat. Præbuissetq; aures Cæsar, nisi Agrippinæ minis magis quam precib. mutatus esset, vt accusatori aquâ atq; igne interdiceret. Hactenus Vitellius voluerat. Multa eo anno prodigia euenere. Insessum diris auibus Capitolium: crebris terræmotib. prorutę domus: ac dum latius metuitur,† trepidatione vulgi, inualidus quisq; obtriti. Frugum quoq; egestas,& orta ex eo fames, in prodigiū accipiebatur. Nec occulti tantùm questus; sed iura reddentem Claudium circumuasere clamorib. turbidis,† pulsumq; in extremam fori partem vi vrgebant,† donec militū globo infestos perrupit. Quindecim dierum alimenta vrbi non amplius superfuisse constitit. magnaq; deûm benignitate,& modestiâ hiemis rebus extremis subuentu. At hercule olim ex Italię regionibus† longinquas in prouincias commeatus portabant. nec nunc infecunditate laboratur, sed Africam potiùs & Ægyptum exercemus, nauibusq; & casibus vita populi Romani permissa est. Eodem anno bellum inter Armenios Hiberosq; exortum, Parthis quoque ac Romanis grauissimorum inter se motuum caussa fuit. Genti Parthorum Vologeses imperitabat, maternâ origine ex pellice Græca, concessu fratrum regnum adeptus. Hiberos Pharasmanes vetustâ possessione, Armenios frater eius Mithradates obtinebat opibus nostris. Erat Pharasmani filius nomine Rhadamistus, decorâ proceritate, vi corporis insignis,& patrias artes edoctus, claraq; inter accolas famâ. Is modicum Hiberiæ regnum senectâ patris detineri ferociùs crebriusq; iactabat, quàm vt cupidinē occultaret. Igitur Pharasmanes iuuenem potentiæ promptę,& studio popularium accinctum, vergentibus iam annis suis metuens, aliam ad spem trahere, & Armeniam ostentare, pulsis Parthis datam Mithradati à semet memorando: sed vim differendam, & potiorem dolum, quò incautum opprimerent. Ita Rhadamistus simulata aduersus patrem discordia, tamquam nouercæ odiis impar, pergit ad patruum. multaque ab eo comitate in speciem liberûm cultus, primores Armeniorum ad res nouas illi-

XLIII

69

70

71

72

XLIV

XLV cit. † Ignaro & ornante insuper Mithradate, reconciliationis 73 specie assumpta, regressus ad patrem, quæ fraude confici potuerint prompta nuntiat, cetera armis exsequenda. Interim Pharasmanes belli caussas confingit. prœlianti sibi aduersus regem Albanorum, & Romanos auxilio vocanti fratrem aduersatum, eamq; iniuriam excidio ipsius vltum iturum. Simul magnas copias filio tradidit. Ille eruptione subitâ territum exutumq; campis Mithradatem, compulit in castellum Gorneas, tutum loco ac præsidio militum, quîs Cælius Pollio præfectus, centurio Casperius præerat. † Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta & astus oppugnationum. At nobis ea pars militię maximè gnara est. Ita Rhadamistus frustra vel cum damno tentatis munitionibus, obsidium incipit. Et cùm vis negligeretur, auaritiam præfecti emercatur, obtestante Casperio, ne socius rex, ne Armenia donum populi Romani, scelere & pecuniâ venderentur. Postremò quia multitudinem hostium Pollio, iussa patris Rhadamistus obtendebant, pactus inducias abscedit: vt nisi Pharasmanem bello absterruisset, T. Vinidium Quadratum præsidem Syriæ 74

XLVI doceret, quo in statu Armeniæ forent. Digressu centurionis velut custode exsolutus præfectus, hortari Mithradatem ad sanciendum fœdus; *coniunctionem fratrum, ac priorem ætate Pharasmanem, & cetera necessitudinum nomina referens, quòd filiam eius in matrimonio haberet, quòd ipse Rhadamisto socer esset. Non abnuere pacē Hiberos, quamquam in tempore validiores; & satis cognitam Armeniorum perfidiam. † nec aliud præsidii quàm castellum commeatu egenum. † ne dubitaret armis, quàm incruentas conditiones malle.* Cunctante ad ea Mithradate, & suspectis præfecti consiliis, quòd pellicem regiam polluerat, inque omnem libidinem venalis habebatur, Casperius interim ad Pharasmanem peruadit: vtque Hiberi obsidio decedant expostulat. Ille propalàm incerta, & sæpiùs molliora respondens, secretis nuntiis monet Rhadamistum, oppugnationem quoquo modo accelerare. Augetur flagitii merces, & Pollio occultâ corruptione impellit milites, vt pacem flagitarent, † seq; præsidio abituros minitarentur. Quâ necessitate, Mithra- 75 76 77

XLVII dates diem locumq; fœderi accepit, castelloque egreditur. Ac primò Rhadamistus in amplexus eius effusus, simulare obsequium, socerum ac parentem appellare. Adiicit iusiurandum, non ferro, non veneno vim allaturum: simul in lucum propinquum trahit, † prouisum illic sacrificium imperatum dictitans, vt 78 diis

diis testibus pax firmaretur. Mos est regibus quotiens in societatem coëant, implicare dextras, pollicesq; inter se vincire, nodoq; præstringere. Mox vbi sanguis in artus extremos se effuderit, leui ictu cruorem eliciunt, atque inuicem lambunt. Id fœdus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum. Sed tunc qui ea vincula admouebat, decidisse simulans, genua Mithradatis inuadit, ipsumque prosternit: simulq; concursu plurium iniiciuntur catenæ, ac *compedes (quod dedecorum Barbaris) trahebatur. Moxq; vulgus duro imperio habitum, probra ac verbera intentabat. † Et erant è contrà, qui tantam fortunæ commutationem miserarentur. Secutaq; cum paruis liberis coniunx, cuncta lamentatione complebat. Diuersis & contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis iussa exquirerentur. Illi cupido regni fratre & filiâ potior, animusq; sceleribus paratus. visui tamen consuluit, ne coram interficerentur. Et Rhadamistus quasi iurisiurandi memor, non ferrum, non venenū in sororem & patruum expromit, sed proiectos in humum, & veste multâ grauiq; opertos necat. Filii quoque Mithradatis, quòd cædibus parentum illacrymauerant, trucidati sunt. At Quadratus cognoscens proditum Mithradatem, & regnum ab interfectoribus obtineri, vocat concilium, docet acta, & an vlcisceretur consultat. Paucis decus publicum curæ: plures tuta disserunt. * *Omnes scelus externum, cum lætitiâ habendum. Semina etiam odiorum iacienda, vt sæpe principes Romani eamdem Armeniam specie largitionis, turbandis Barbarorum animis præbuerint. Potiretur Rhadamistus malè partis, dum inuisus, infamis.* † *quando id magis ex vsu, quàm si cum gloria adeptus foret.* In hanc sententiam itum. Ne tamen annuisse facinori viderentur, † & diuersa Cæsar præciperet, missi ad Pharasmanem nuntii, vt abscederet à finibus Armeniis, filiumque abstraheret. Erat Cappadociæ procurator Iulius Pelignus, ignaui animi, & derediculo corporis iuxtà despiciendus. sed Claudio perquàm familiaris, † cùm * priuatas olim conuersationes curaret, iners otium oblectaret. Is Pelignus auxiliis prouincialium contractis, tamquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis quàm hostes prædatur, abscessu suorum, & incursantibus Barbaris, præsidii egens, ad Rhadamistum venit, donisq; eius euictus, vltrò regium insigne sumere cohortatur: sumentiq; adest auctor & satelles. Quod vbi turpi fama diuulgatum, ne ceteri quoq; ex Peligno coniectarentur, Heluidius Priscus legatus cum legione mit-

Margin: 79; 80; 81; 82; * compede; XLVIII; * Omne; XLIX; * priuatus olim conuersatione scurrarum iners.

titur, rebus turbidis pro tempore vt consuleret. Igitur properè montem Tauru transgressus, moderatione plura quàm vi composuerat: cùm redire in Syriam iubetur, ne initium belli aduersus Parthos exsisteret. Nam Vologeses casum inuadendæ Armeniæ obuenisse ratus, quam à maioribus suis possessam, externus rex flagitio obtineret, contrahit copias, fratremq; Tiridatem deducere in regnum parat, ne qua pars domus sine imperio ageret. Incessu Parthorum, sine acie pulsi Hiberi: vrbesq; Armeniorum Artaxata & Tigranocerta iugū accepere. Dein atrox hiems, seu parū prouisi commeatus, & orta ex vtroq; tabes, † percellunt Vologesen omittere præsentia. vacuamq; rursus Armeniā Rhadamistus inuasit, truculentior quàm antea, tamquam aduersus defectores, & in tempore rebellaturos. Atque illi quamuis seruitio sueti, patientiā abrumpunt, armisq; regiam circumueniunt.

LI Nec aliud Rhadamisto subsidium fuit, quàm pernicitas equorū, quîs seque & coniugem abstulit. Sed coniunx grauida, primam vtcumque fugam ob metum hostilem & mariti caritatem tolerauit. Post festinatione continua, vbi quati vterus, & viscera vibrantur, orare vt morte honesta contumeliis captiuitatis eximeretur. Ille primò amplecti, alleuare, adhortari, modò virtutem admirans, modò timore æger, ne quis relictâ potiretur. Postremò violentiâ amoris, & facinorum non rudis, distringit acinacem, vulnerátamq; ad ripam Araxis trahit, flumini tradit, ne corpus etiam auferretur. Ipse præceps Hiberos ad patrium regnū peruadit. Interim Zenobiam (id mulieri nomen) placida illuuie, spirantem ac vitæ manifestam aduertêre pastores, & dignitate formæ haud degenerem reputantes, obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent; cognitoq; nomine & casu, in vrbem Artaxata ferunt. vnde publica cura deducta ad Tiridatem, comiterque excepta, cultu regio habita est.

LII Fausto Sylla, Saluio Othone Coss. Furius Scribonianus in exsilium agitur, quasi finem principis per Chaldæos scrutaretur. adnectebatur crimini Iunia mater eius, vt casus prioris (nam relegata erat) impatiens. Pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam mouerat. Idque ad clementiam trahebat Cæsar, † quòd stirpem hostilem iterum conseruaret. Neq; tamen exsuli longa posthac vita fuit: morte fortuitâ, an per venenum extinctus esset, vt quisq; credidit, vulgauere. De mathematicis Italiâ pellendis factum Senatusconsultum, atrox & irritum. Laudati dehinc oratione principis, qui ob angustias

A. V. C. DCCCV

83

84

gustias familiares ordine senatorio sponte cederent, motiq; qui remanendo impudentiam paupertati adiicerent. Inter quæ refertur ad patres de pœnâ feminarum, quæ seruis coniungerentur. Statuiturq; vt ignaro domino ad id prolapsa, † in seruitutem sui consensisset, & qui nati essent, pro libertis haberentur. Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Cæsar, prætoria insignia, & centies quinquagesies sestertiûm censuit † consul designatus Barea Soranus: additū à Scipione Cornelio, grates publicè agendas, quòd regib. Arcadiæ ortus, veterrimā nobilitatē vsui publico postponeret, seq; inter ministros Principis haberi sineret. Asseuerauit Claudius, contentum honore Pallantem, intra priorem paupertatem subsistere. † Et fixum est .... publico Senatusconsultum, quo libertinus sestertii ter millies possessor, antiquæ parsimoniæ laudibus cumulabatur. At non frater eius cognomento Felix pari moderatione agebat, iam pridem Iudææ impositus, & cuncta malefacta sibi impunè ratus, tantâ potentiâ subnixo. Sanè præbuerant Iudæi speciem motus ortâ seditione, postquam cognitâ cæde Caii haud * obtemperatum esset. manebat metus, ne quis principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempestiuis remediis delicta accendebat, æmulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars prouinciæ habebatur: ita diuisis, vt huic Galilæorum natio, Felici Samaritæ parerent, discordes olim & tum contemptu regentium minus coërcitis odiis. Igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias, & aliquando prœliis congredi, spoliaque & prædas ad procuratores referre. Hique primò lætari, mox gliscente pernicie, cùm arma militum interiecissent, cæsi milites. Arsissetq; bello prouincia, ni Quadratus Syriæ rector subuenisset. Nec diu aduersus Iudæos qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite pœnas luerent: Cumanus & Felix cunctationem afferebant, quia Claudius caussis rebellionis auditis, ius statuendi etiam de procuratoribus dederat. Sed Quadratus Felicem inter iudices ostentauit, receptum in tribunal, quo studia accusantium deterrerentur. damnatusque flagitiorum, quæ duo deliquerant, Cumanus; & quies prouinciæ reddita. Nec multo pòst agrestium Cilicum nationes, quibus Clitarum cognomentum, sæpe & aliâs commotæ, tunc Trosobore duce, montes asperos castris cœpêre. Atq; inde decursu in litora aut vrbes, vim cultoribus ac opidanis, ac plerumque in mercatores &

85 86 87 LIII LIV * Mutilus locus. LV

nauicularios audebant. Obſeſſaq; ciuitas Anemurienſis, & miſſi è Syriâ in ſubſidium equites cum præfecto Curtio Seuero turbantur: quòd duri circum loci, peditibusq; ad pugnam idonei, equeſtre prœlium haud patiebantur. Dein rex eius oræ Antiochus, blandimentis aduerſus plebem, fraude in ducem, cùm Barbarorum copias diſſociaſſet, Troſobore pauciſq; primoribus in-

LVI terfectis, ceteros clementiâ compoſuit. Sub idem tempus, inter lacum Fucinum amnemq; Lyrin perrupto monte, quo magnificentia operis à pluribus viſeretur, lacu in ipſo nauale prœliū adornatur, vt quondam Auguſtus ſtructo cis Tiberim ſtagno, ſed leuibus nauigiis & minore copia ediderat. Claudius triremes quadriremesq; & vndeuiginti hominū millia armauit. cincto ratibus ambitu, ne vaga effugia forent: attamen ſpatium amplexus, †ad vim remigii, gubernantium artes, impetus nauium, & prœlio ſolita. in ratibus prætoriarum cohortium manipuli turmæque adſtiterant, antepoſitis propugnaculis, ex quis catapultæ baliſtæque tenderentur. † Reliqua lacus, claſſiarii tectis nauibus obtinebant. Ripas & colles, ac montium edita in modum theatri, multitudo innumera compleuit, proximis è municipiis, & alii vrbe ex ipsâ, viſendi cupidine, aut officio in principem. Ipſe inſigni paludamento, neque procul Agrippina chlamyde auratâ, præſedêre. Pugnatum, quamquam inter ſontes, fortium virorum animo: ac poſt multum vulnerum, occidioni *exempti*

88

89

LVII ſunt. Sed perfecto ſpectaculo apertum aquarum iter, & incuria operis manifeſta fuit, haud ſatis depreſſi ad lacus ima vel media. Eoq;, †tempore interiecto, altiùs effoſſi ſpecus, & contrahendæ rurſus multitudini, gladiatorū ſpectaculum editur, inditis pontibus pedeſtrem ad pugnam. Quin & conuiuium effluuio lacus appoſitum magnâ formidine cunctos affecit, quia vis aquarum prorumpens, proxima trahebat, conuulſis vlterioribus, aut fragore & ſonitu exterritis. Simul Agrippina trepidatione principis vſa, miniſtrum operis Narciſſum incuſat cupidinis, ac prædarum. Nec ille reticet, impotentiam muliebrem nimiasque

90

LVIII ſpes eius arguens. D. Iunio, Q. Haterio COSS. ſedecim annos natus Nero Octauiam Cæſaris filiam in matrimonium accepit. Vtq; ſtudiis honeſtis, & eloquentiæ gloriâ niteſceret, cauſsâ Ilienſium ſuſceptâ, Romanum Troiâ demiſſum, & Iuliæ ſtirpis auctorē Æneam, aliaq; haud procul fabulis vetera facundè exſecutus, † impetrat vt Ilienſes omni publico munere ſoluerentur. Eodem

A. V. C. DCCCVI

91

dem oratore, Bononiensi Coloniæ igni haustæ subuentum, centies sestertii largitione. Redditur Rhodiis libertas, adempta sæpe aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi seditione deliquerant. Tributumque Apamiensibus terræmotu conuulsis, in quinquennium remissum. At Claudius sæuissima quæque promere adigebatur eiusdem Agrippinæ artibus, quæ Statilium Taurum opibus illustrem, hortis eius inhians, peruertit, accusante Tarquitio Prisco. Legatus is Tauri Africam imperio proconsulari regentis, postquam reuenerant, pauca repetundarum crimina, ceterùm magicas superstitiones obiectabat. Nec ille diutiùs falsum accusatorem indignâ sorte perpessus, vim vitæ suæ attulit, ante sententiam senatus. Tarquitius tamen curiâ exactus est. quod patres odio delatoris, contra ambitum Agrippinæ peruicêre. Eodem anno sæpius audita vox Principis, parem vim rerum habendam à procuratoribus suis iudicatarum, ac si ipse statuisset. Ac ne fortuitò prolapsus videretur, Senatus quoq; consulto cautum, pleniùs quam antea & vberiùs. Nam diuus Augustus apud equestres qui Ægypto præsiderent lege agi, † decretaque eorum* proinde haberi iusserat, ac si magistratus Romani constituissent: mox alias per prouincias, & in vrbe pleraq; concessa sunt, quæ olim à prætoribus noscebantur. Claudius omne ius tradidit, de quo totiens seditione aut armis certatum, cùm Semproniis rogationibus equester ordo in possessione iudiciorum locaretur, aut rursum Seruiliæ leges senatui iudicia redderent. Mariusq; & Sylla olim de eo vel præcipuè bellarunt. Sed tunc ordinum diuersa studia: † & qui vicerant, publicè valebant. C. Oppius & Cornelius Balbus primi Cæsaris opibus potuere conditiones pacis & arbitria belli tractare. Matios posthac & Vedios, & cetera equitum Romanorum præualida nomina, referre nihil attinuerit; cùm Claudius libertos, quos rei familiari præfecerat, sibique & legibus adæquauerit. Rettulit dein de immunitate Cois tribuendâ. Multaq; super antiquitate eorum memorauit: † Argiuos, vel Cœum Latonæ parentem, vetustissimos insulę cultores: mox aduentu Æsculapii artem medendi illatam, maximeq; inter posteros eius celebrem fuisse, nomina singulorum referens, & quibus quisq; ætatibus viguissent. Quin etiam dixit Xenophontem, cuius scientiâ ipse vteretur, eâdem familiâ ortum. Precibusq; eius dandum, vt omni tributo vacui in posterum Coi, † sacram & tantùm dei ministram insulam co-

Margin: LIX; LX; 92; *perinde; 93; LXI; 94; 95

lerent. neque dubium habetur, multa eorundem in Pop. Rom. merita, sociasque victorias potuisse tradi. Sed Claudius, facilitate solita, quod vni concesserat, nullis extrinsecus adiumentis velauit.

LXII At Byzantii, data dicendi copia; cùm magnitudinem onerum apud senatum deprecarentur, cuncta repetiuere; † orsi à foedere quod nobiscum icerant, qua tempestate bellauimus aduersus regem Macedonum, cui vt degeneri, Pseudophilippi vocabulum impositum. Missas posthac copias in Antiochum, Persen, Aristonicum, & piratico bello adiutum Antonium. memorabantque quæ Syllæ, aut Lucullo, aut Pompeio obtulissent. Mox recentia in Cæsares merita. quando ea loca insiderent, quę transmeantibus terrâ mariq; ducibus, exercitibusque, † simul vehendo * commeatu opportuna forent.

LXIII Namq; artissimo inter Europam Asiamque diuortio, Byzantium in extrema Europa posuere Græci. quibus Pythium Apollinem consulentibus vbi conderent vrbem, redditum oraculum est: quærerent sedem, cæcorum terris aduersam. Ea ambage Chalcedonii monstrabantur, quòd priores illuc aduecti, † * præuisa locorum vtilitate peiora legissent. Quippe Byzantium fertili solo, fecundoque mari. † quia vis piscium in Metapontum erumpens, & † * obliquis subter vndas saxis exterrita, omisso alterius litoris flexu, hos ad portus defertur. Vnde primò quæstuosi & opulenti: pòst magnitudine onerum vrgente, finem aut modum orabant, *annitente* principe, qui Thracio Bosphoranoq; bello recens fessos iuuandosque rettulit. Ita tributa in quinquennium remissa.

LXIV M. Asinio, M. Acilio Coss. mutationem rerum in deterius portendi, cognitum est crebris prodigiis. Signa enim ac tentoria militum igne cælesti arsere. † Fastigio Capitolii examen apium insedit. Biformes hominum partus. † Et suis fetus editus, cui accipitrum vngues inessent. Numerabatur inter ostenta, † deminutus omnium magistratuum numerus, quæstore, ædili, tribuno, ac prætore, & consule, paucos intra menses defunctis. Sed in præcipuo pauore Agrippina vocem Claudii, quam temulentus iecerat, fatale sibi, vt coniugum flagitia ferret, dein puniret, metuens; agere & celerare statuit, † perditâ prius Domitiâ * leuibus & muliebribus caussis: quia Lepida minore Antoniâ genita, auunculo Augusto, Agrippinæ sobrinâ prior, ac † Gnei mariti eius soror, parem sibi claritudinem credebat. nec forma, ætas, opes multum distabant; & vtraque † impudica, infamis, violenta,

haud

Marginalia: * commeatui; * parum visa; * albidis; A.V.C. DCCCVII; * Lepida mulieb. — line numbers 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106.

haud minùs vitiis æmulabantur, quàm si qua ex fortunâ prospera acceperant. Enimuerò certamen acerrimum, amita potius an mater apud Neronem præualeret. Nam Lepida blandimentis & largitionibus iuuenilem animum deuinciebat, truci contrà ac minaci Agrippinâ, quæ filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat. Ceterùm obiecta sunt quòd coniugium principis deuotionibus petiuisset, quodque parum coërcitis per Calabriam seruorum agminibus pacem Italiæ turbaret. Ob hæc mors indicta, multùm aduersante Narcisso, qui Agrippinam magis magisq; suspectans, prompsisse inter proximos ferebatur, *certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum, seu Nero potiretur. Verùm ita de se meritum Cæsarem, vt vitam vsui eius impenderet. Conuictam Messallinam & Silium. Pares iterum accusandi caussas esse, si Nero imperitaret. Britannico successore, nullum principi meritum, † ac nouercæ insidiis domum omnem conuelli, maiore flagitio, quàm si impudicitiam prioris coniugis reticuisset. quamquam ne impudicitiam quidem nunc abesse, Pallante adultero. ne quis ambigat, decus, pudorem, corpus, cuncta regno viliora habere.* Hæc atq; talia dictitans, amplecti Britannicum. robur ætatis quàm maturrimum precari: modò ad deos, modò ad ipsum tendere manus, adolesceret, patris inimicos depelleret: † matris etiam interfectores vlcisceretur. In tantâ mole curarum, Claudius valetudine aduersâ corripitur, refouendisque viribus mollitie cæli & salubritate aquarum, Sinuessam pergit. Tum Agrippina sceleris olim certa, & oblatæ occasionis propera, nec ministrorũ egens, de genere veneni consultauit: ne repentino & præcipiti facinus proderetur; si lentum & tabidum delegisset, ne admotus supremis Claudius, & dolo intellecto, ad amorẽ filii rediret. Exquisitum aliquid placebat, quod turbaret mentem, & mortem differret. Deligitur artifex talium, vocabulo Locusta, nuper veneficii damnata, & diu inter instrumenta regni habita. Eius mulieris ingenio paratum virus, cuius minister è spadonibus fuit Halotus, inferre epulas, & explorare gustu solitus. Adeoq; cuncta mox pernotuere, vt temporum illorum scriptores prodiderint, infusum delectabili cibo boletorum venenum, nec vim medicaminis statim intellectam, † socordiáne Claudii an vinolentiâ. simul soluta aluus subuenisse videbatur. Igitur exterrita Agrippina, & quando vltima timebantur, spretâ præsentium inuidiâ, prouisam iam [illegible]nophontis medici conscientiam adhibet. Ille tamquam nisus euomentis adiuuaret, pinnam rapido veneno illitam

Marginalia: LXV; 107; 108; LXVI; LXVII; 109

faucibus eius demisisse creditur: haud ignarus summa scelera incipi cum periculo, peragi cum præmio. LXVIII Vocabatur interim senatus, votaq; pro incolumitate principis consules & sacerdotes nuncupabant, cùm iã exanimis vestib. & fomentis obtegeretur, dum res firmando Neronis imperio componuntur. Iam primùm Agrippina, velut dolore victa & solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, veram paterni oris effigiem appellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoq; & Octauiam sorores eius attinuit, & cunctos aditus custodiis clauserat: crebroq; vulgabat, ire in melius valetudinem principis, quo miles bonâ in spe ageret, † tempusq; prosperum ex monitis Chaldæorum aduentaret. 110 LXIX Tunc medio diei, † tertium ante idus Octob. foribus palatii repentè diductis, comitante Burrho, Nero egreditur ad cohortem, quæ more militiæ excubiis adest. 111 † Ibi monente Præfecto, festis vocibus exceptus, inditur lecticæ. 112 Dubitauisse quosdam ferunt respectantes, rogitantesque vbi Britannicus esset? mox nullo in diuersum auctore, quæ offerebantur secuti sunt. Illatusque castris Nero, & congruentia tempori præfatus, promisso donatiuo, ad exemplum paternæ largitionis, Imperator consalutatur. Sententiam militum secuta Patrum consulta, nec dubitatum est apud prouincias. Cælestesque honores Claudio decernuntur, & funeris sollenne perinde ac diuo Augusto celebratur: æmulante Agrippinâ proauiæ Liuiæ magnificentiam. Testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio priuignus, iniuriâ & inuidiâ animos vulgi turbaret.

C. COR-

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI

ANNALIVM LIBER XIII.

Coss.
Imp. Claudio Nerone, L. Antistio Vetere.
Q. Volusio, P. Cornelio Scipione.
Imp. Claudio Nerone II, L. Calpurnio Pisone.
Imp. Claudio Nerone III, Valerio Messalla.

PRIMA nouo principatu mors Iunii Silani proconsulis Asiæ, ignaro Nerone, per dolum Agrippinæ paratur. non quia ingenii violentiâ exitum irritauerit, segnis & dominationibus aliis fastiditus, adeò vt C. Cæsar pecudem auream eum appellare solitus sit: verùm Agrippina fratri eius L. Silano necem molita, vltorem metuebat, crebrâ vulgi famâ, anteponendum esse vix dum pueritiam egresso Neroni, & imperium per scelus adepto, virũ ætate compositâ, insontẽ, nobilem, & quod tunc spectaretur, è Cęsarum posteris. quippe & Silanus D. Augusti abnepos erat. hæc caussa necis: ministri fuere † P. Celer eques Romanus, & Ælius libertus rei familiari Principis in Asiâ impositi. † Ab his proconsuli venenum inter epulas datum est, apertiùs quàm vt fallerent. Nec minus properatò Narcissus Claudii libertus, de cuius iurgiis aduersus Agrippinam rettuli, asperâ custodiâ, & necessitate extremâ, ad mortem agitur; inuito principe, cuius abditis adhuc vitiis per auaritiam ac prodigentiam mirè congruebat. Ibaturque in cædes, nisi Afranius Burrhus, & Annæus Seneca obuiam issent. Hi rectores imperatoriæ iuuentæ, † & pari in societate potentiæ concordes, diuersâ arte ex æquo pollebant. Burrhus militaribus curis, & seueritate morum: Seneca præceptis eloquentiæ, & comitate honestâ. iuuantes inuicem, quo faciliùs lubricam principis ætatem, si virtutem asperna-

[Margin: I (at line 1); 1 (at "erat. hæc caussa"); 2 (at "& Ælius"); II (at "gruebat. Ibaturque"); 3 (at "us Seneca")]

tur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen vtrique vnum erat contra ferociam Agrippinæ, quæ cunctis malę dominationis cupidinibus flagrans, habebat in partibus Pallantem, quo auctore Claudius nuptiis incestis, & adoptione exitiosâ, semet peruerterat. Sed neque Neroni infra seruos ingenium; & Pallas tristi arrogantiâ modum liberti egressus, tædium sui mouerat. Propalam tamen omnes in eã honores cumulabantur, signumq; more militiæ petenti tribuno dedit, OPTIMÆ MATRIS. Decreti & à senatu duo lictores, flaminium Claudiale, simul Claudio censorium funus, & mox consecratio.

III Die funeris, laudationem eius princeps exorsus est. Dum antiquitatem generis, consulatus, ac triumphos maiorum enumerabat, intentus ipse & ceteri. Liberalium quoque artium commemoratio, & nihil regente eo Reip. triste ab externis accidisse, pronis animis audita. Postquam ad prouidentiam sapientiamq; flexit, nemo risui temperare, quamquam oratio à Senecâ composita, multum cultus præferret: vt fuit illi viro ingenium amœnum, & temporis illius auribus accommodatum. Adnotabant seniores, † quibus otiosum est vetera & præsentia contendere, primum ex iis qui rerum potiti essent Neronem, alienæ facundiæ eguisse. Nam dictator Cæsar summis oratoribus æmulus, & Augusto prompta ac profluens, quæ deceret principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, qua verba expenderet, tum validus sensibus aut consulto ambiguus. Etiam C. Cæsaris turbata mens vim dicendi non corrupit. Nec in Claudio quotiens meditata dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis, viuidum animum in alia detorsit. Cælare & pingere, cantus aut regimen equorum exercere. & aliquando carminibus pangendis, inesse sibi elementa doctrinæ ostendebat.

IV Ceterùm peractis tristitię imitamentis, curiam ingressus, & de auctoritate patrum, & consensu militum præfatus, consilia sibi & exempla capessendi egregiè imperii memorauit: nec iuuentam armis ciuilibus, aut domesticis discordiis imbutam: nulla odia, nullas iniurias, nec cupidinem vltionis afferre. Tum formam futuri principatus præscripsit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat inuidia. Non enim se negotiorum omnium iudicem fore, vt clausis vnam intra domum accusatoribus & reis, paucorum potentia grassaretur. Nihil in penatibus suis vænale, aut ambitioni peruium: discretam domum & Remp. Teneret antiqua munia senatus, Consulum tribu-

tribunalibus Italia & publicæ prouinciæ assisterent. Illi patrum aditum præberent, se mandatis exercitibus consulturum Nec defuit fides. Multaque arbitrio senatus constituta sunt, Ne quis ad caussam orandam mercede aut donis emeretur; Ne designatis quidem quæstoribus edendi gladiatores necessitas esset. Quod quidem aduersante Agrippinâ, tamquam acta Claudii subuerterentur, obtinuere patres. qui in palatium ob id voca-
5 bantur, vt astaret abditis à tergo foribus velo discreta, † quod visum arceret, aditus non adimeret. Quin & legatis Armenio-
6 rum caussam gentis apud Neronem orantibus, † escendere suggestum imperatoris, & præsidere simul parabat: nisi ceteris pauore defixis, Seneca admonuisset, venienti matri occurreret. Ita specie pietatis, obuiam itum dedecori. Fine anni turbidis *VI* rumoribus prorupisse rursum Parthos, & rapi Armeniam allatum est, pulso Rhadamisto, qui sæpe regni eius potitus, dein profugus, tum quoque bellum deseruerat. Igitur in vrbe sermonum auidâ, quemadmodum princeps vix septemdecim annos egressus, suscipere eam molem aut propulsare posset: quod subsidium in eo qui à femina regeretur: num prœlia quoque & oppugnationes vrbium, & cetera belli per magistros administrari
7 possent, anquirebant. † Contrà *alii meliùs euenisse differunt, quàm si inualidus senectâ & ignauiâ Claudius, militiæ ad labores vocaretur, seruilibus iussis obtemperaturus. Burrhum tamen & Senecam multarum rerum experientiâ cognitos: & imperatori quantum ad robur deesse? cum octauodecimo ætatis anno Cn. Pompeius, nonodecimo Cæsar Octauianus, ciuilia bella sustinuerint. Pleraque in summâ fortunâ auspiciis & consiliis, quàm telis & manibus geri. Daturum planè documentum, honestis an secus amicis vteretur, si ducem amotâ inuidiâ egregium, quàm si pecuniosum & gratiâ subnixum per ambitum deligeret.* Hæc atque talia *VII* vulgantibus, Nero & iuuentutem proximas per prouincias quæ-
8 sitam † supplendis Orientis legionibus * admouere, legionesque ** admoueri* ipsas propius Armeniam collocari iubet. Duosque veteres reges Agrippam & * Iocchum expedire copias, quîs Parthorum fi- ** Antiochum*
9 nes vltrò intrarent: † simul pontes per amnem Euphratem iungi. Et minorem Armeniam Aristobulo, regionem Sophenem Sohemo cum insignibus regiis mandat. Exortusque in tempore æmulus Vologeso, filius Vardanes. Et abscessere Armeniâ Parthi, tamquam differrent bellum. Sed apud Senatum omnia *VIII* in maius celebrata sunt, sententiis eorum, qui supplicationes &

diebus supplicationum vestem principi triumphalem, vtque ouans vrbem iniret, effigiesque eius pari magnitudine ac Martis Vltoris, eodem in templo censuere: præter suetam adulationem læti, quòd Domitium Corbulonem retinendæ Armeniæ præposuerat. Videbaturque locus virtutibus patefactus. Copiæ orientis ita diuiduntur, vt pars auxiliarium cum duabus legionibus apud prouinciam Syriam, & legatum eius Quadratum Vinidium remaneret: par ciuium sociorumque numerus Corbuloni esset, additis cohortibus alisque, quę apud Cappadociam hiemabant. Socii reges prout bello conduceret, parêre iussi. Sed studia eorum in Corbulonem promptiora erant. qui vt famæ inseruiret, quæ in nouis cœptis validissima est, itinere properè confecto, † apud Ægeas ciuitatem Ciliciæ obuium Quadratum habuit, illuc progressum, ne si ad accipiendas copias Syriam intrauisset Corbulo, omnium ora in se verteret, corpore ingens, verbis magnificus, & super experientiam sapientiamque, † etiam specie inanium validus. Ceterùm vterque Vologesem regem nuntiis monebant, pacem quàm bellum mallet, datisque obsidibus, solitam prioribus reuerentiã in populum Romanum continuaret. † Et Vologeses quo bellum ex commodo pararet, an vt æmulationis suspectos per nomen obsidũ amoueret, tradit nobilissimos ex familiâ Arsacidarum. † Accepitque eos centurio Histeius ab Vinidio missus, † fortè prior ea de caussa adito rege. Quod postquam Corbuloni cognitum est, ire præfectum cohortis Arrium Varum, † & reciperare obsides iubet. Hinc ortũ inter præfectum & centurionem iurgium, ne diutius externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque qui eos ducebant, permissum. Atque illi ob recentem gloriam, & inclinatione quâdam etiam hostium, Corbulonem prætulere. Vnde discordia inter duces. querente Vinidio prærepta quæ suis consiliis patrauisset: testante contrà Corbulone, non priùs conuersum regem ad offerendos obsides, quàm ipse dux bello delectus, spes eius ad metum mutaret. Nero quo componeret diuersos, sic euulgari iussit: Ob res à Quadrato & Corbulone prosperè gestas laurum fascibus imperatoriis addi. Quæ in alios consules egressa, coniunxi. Eodem anno Cæsar effigiem Cn. Domitio patri, consularia insignia Asconio Labeoni, quo tutore vsus erat, petiuit à senatu: sibique statuas argento vel auro solidas, aduersus offerentes prohibuit. Et quamquam censuissent patres,

(marginal notes: 10, 11, IX, 12, 13, 14, 15, X)

vt principium anni inciperet mense Decemb. quo ortus erat Nero, veterem religionem Kalendarum Ianuariarum inchoando anno retinuit. Neq; recepti sunt in reos Carinas Celer senator, seruo accusante, † aut Iulius Densus equester, cui fauor in Britannicum crimini dabatur. Claudio Nerone, L. Antistio Coss. cùm in acta principum iurarent magistratus, in sua acta collegam Antistium iurare prohibuit: magnis patrum laudibus, vt iuuenilis animus leuium quoq; rerum gloriâ sublatus, maiores continuaret. Secutaq; lenitas in Plautium Lateranum, quem ob adulterium Messallinæ ordine remotum, reddidit senatui, clementiam suam obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando quàm honesta præciperet, † vel iactandi ingenii, voce principis vulgabat. Ceterùm infracta paulatim potentia matris, delapso Nerone in amorem libertæ, cui vocabulum Acte fuit: simul assumptis in conscientiam Othone & Claudio Senecione adolescentulis decoris, quorum Otho familiâ consulari, Senecio liberto Cæsaris patre genitus, ignarâ matre, dein frustra obnitente, † penitus irrepserant per luxum & ambigua secreta. † ne seuerioribus quidem principis amicis aduersantibus, muliercula nullâ cuiusquam iniuriâ cupidines principis explente, quando vxore ab Octauiâ nobili quidem, & probitatis spectatæ, fato quodam, an quia præualent illicita, abhorrebat. metuebaturq; ne in stupra feminarum illustrium prorumperet, si illâ libidine prohiberetur. Sed Agrippina libertam æmulam, nurum ancillam, aliaq; eundem in modum muliebriter fremere. Neque pœnitentiam filii, aut satietatem opperiri: quantoq; fœdiora exprobrabat, acriùs accendere. donec vi amoris subactus, † exueret obsequiũ in matrem,* Senecæq; permitteret. Ex cuius familiaribus Annæus Serenus, simulatione amoris aduersus eandem libertam, primas adolescentis cupidines velauerat, præbueratque nomen, vt quæ princeps furtim mulierculæ tribuebat, ille palàm largiretur. Tum Agrippina versis artibus, per blandimenta iuuenem aggredi, † suum potius cubiculum ac sinum offerre contegendis quæ prima ætas, & summa fortuna expeterent. Quin & fatebatur intempestiuam seueritatem, & suarum opum quæ haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat. vt nimia nuper coërcendo filio, ita rursum intemperanter demissa. Quæ mutatio neque Neronem fefellit, & proximi amicorum metuebant, † orabantq;* cauere insidias mulieris semper atrocis, tum &

Margin: 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22; XI; A.V.C. DCCCVIII; XII; XIII; * Senecæque; * caueret

falsæ. Fortè illis diebus Cæsar inspecto ornatu, quo principum coniuges ac parentes effulserant, deligit vestem & gemmas, misitq; donum matri: nullâ parsimoniâ, cùm præcipua & cupita aliis, prior deferret. Sed Agrippina non his instrui cultus suos, sed ceteris arceri proclamat, & diuidere filium, quæ cuncta ex ipsâ haberet. Nec defuere qui in deterius referrent. Et Nero infensus iis quibus superbia muliebris innitebatur, demouet Pallantem curâ rerum quis à Claudio impositus, velut arbitrum regni agebat. Ferebaturq; digrediente eo, magnâ prosequentium multitudine, non absurdè dixisse: *Ire Pallantem, vt eiuraret.* Sanè pepigerat Pallas, ne cuius facti in præteritum interrogaretur, paresq; rationes cum Repub. haberet. Præceps post hæc Agrippina † ruere ad terrorem & minas, neque principis auribus abstinere, quo minus testaretur, *adultum iam esse Britannicum, veram dignamq; stirpem suscipiendo patris imperio; quod insitus & adoptiuus, per iniurias matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infelicis domus mala patefierent, suæ in primis nuptiæ, suum veneficium. Id solum diis & sibi prouisum, quòd viueret priuignus. Ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, † inde *vilis, rursus Burrhus & exsul Seneca, truncâ scilicet manu, & professoriâ linguâ, generis humani regimen expostulantes.* Simul intendere manus, aggerere probra: consecratum Claudium, infernos Silanorum manes inuocare, & tot irrita facinora.

XIV (margin, at "haberet. Nec defuere"); 23 (margin, at "ruere ad terrorem"); *debilis (margin, at "inde *vilis"); 24 (margin, at "Audiretur hinc")

XV Turbatus his Nero, & propinquo die, quo quartumdecimum ætatis annum Britannicus explebat, volutare secum, modò matris violentiam, modò ipsius indolem, vt quidem experimento nuper cognitam, quo tamen fauorem latè quæsiuisset. Festis Saturno diebus † inter alia æqualium ludicra, regnum lusu sortientium, euenerat ea sors Neroni. Igitur ceteris diuersa, nec ruborem illatura, vbi Britannico iussit exsurgeret, progressusque in medium, cantum aliquem inciperet, irrisum ex eo sperans pueri sobrios quoque conuictus, nedum temulentos ignorantis: ille constanter exorsus est carmen, quo euolutum eum sede patriâ rebusque summis significabatur. Vnde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox & lasciuia exemerat. Nero intellectâ inuidiâ, odium intendit. Vrgentibusq; Agrippinæ minis, quia nullum crimen, neque iubere cædem fratris palàm audebat, occulta molitur: † parariq; venenum iubet, ministro Pollione Iulio prætoriæ cohortis tribuno, cuius curâ attinebatur damnata veneficii nomine Locusta, multâ scelerum famâ.

25 (margin, at "Saturno diebus"); 26 (margin, at "parariq; venenum")

Nam

Nam vt proximus quisque Britannico, neque fas, neque fidem 27 pensi haberet, † olim prouisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, transmisitque exsolutâ aluo parum validum, siue temperamentum inerat, ne statim sæuiret. Sed Nero lenti sceleris impatiens, minitari tribuno, iubere supplicium veneficæ, quòd dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur. Promittentibus dein tam præcipitem necem quàm si ferro vrgeretur, cubiculum Cæsaris iuxta decoquitur virus, cognitis antea venenis rapidum. XVI Mos habebatur, principum liberos cum ceteris idem ætatis nobilibus sedentes vesci in aspectu propinquorũ, propriâ & parciore mensâ. Illic epulante Britannico, quia cibos potusq; eius delectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum, aut vtriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc ac præcalida, & libata gustu potio traditur Britannico. Dein 28 postquam feruore aspernabatur, † frigidâ in aquâ affunditur venenum; quod ita cunctos eius artus peruasit, vt vox pariter & spiritus eius raperentur. Trepidatum à circumsedentibus, diffugiunt imprudentes. At quibus altior intellectus, resistunt defixi, & Neronem intuentes. Ille vt erat reclinis, & nescio similis, solitum ita, ait, per comitialem morbum, quo primùm ab infantiâ afflictaretur Britannicus, & redituros paulatim visus sensusque. At Agrippinæ is pauor, ea consternatio mentis, quamuis vultu premeretur, emicuit; vt perinde ignaram fuisse ac Octauiam sororem Britannici constiterit. quippe sibi supremum au-29 xilium ereptum, † & parricidii exemplum intelligebat. Octauia quoq;, quamuis rudibus annis, dolorẽ, caritatem, omnis affectus abscondere didicerat. Ita post breue silentium, repetita conuiuii 30 lætitia. XVII Nox eadem necem Britannici & rogũ coniunxit, † pro-31 uiso antè funebri paratu, qui modicus fuit. † In campo tamen Martis sepultus est, adeò turbidis imbribus, vt vulgus iram deûm portendi crediderit aduersus facinus, cui plerique etiam homi-32 num ignoscebant, antiquas fratrũ discordias, † & insociabile regnum extimantes. Tradunt pleriq; eorũ temporum scriptores, crebris ante exitiũ diebus, illusisse pueritiæ Britannici Neronẽ. vt iam non præmatura, neq; sæua mors videri queat, quamuis inter sacra mensæ, ne tempore quidẽ ad complexũ sorori dato, ante oculos inimici properata sit, in illum supremum Claudiorum sanguinẽ, stupro prius quàm veneno pollutũ. Festinationẽ exse-

quiarum edicto Cæsar defendit, id à maioribus institutum referens, *subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus, aut pompâ detinere. Ceterùm & sibi amisso fratris auxilio, reliquas spes in Rep. sitas: & tanto magis fouendum patribus populoq́; principem, qui vnus superesset è familiâ summum ad fastigium genitâ.* Exin largitione potissimos amicorum auxit. Nec defuerunt, qui arguerent viros grauitatem asseuerantes, quòd domos villasque id temporis quasi prędas diuisissent. Alii necessitatem adhibitã credebant à principe, sceleris sibi conscio, & veniam sperante, si largitionibus validissimum quemque obstrinxisset. At matris ira nullâ munificentiâ leniri; sed amplecti Octauiam, crebra cum amicis secreta habere. Super ingenitam auaritiam, vndique pecunias quasi in subsidium corripiens, tribunos & centuriones comiter excipere. Nomina & virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere: quasi quæreret ducem & partes. Cognitum id Neroni, excubiasq; militares, † quæ vt coniugi imperatoris olim, tum & vt matri, seruabantur, & Germanos super eundem honorem custodes additos digredi iubet. Ac ne cœtu salutantium frequentaretur, separat domum, matremq; transfert in eam quę Antoniæ fuerat: quotiens ipse illuc ventitaret, septus turbâ centurionum, & post breue osculum digrediens. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quàm fama potentiæ, non suâ vi nixæ. Statim relictum Agrippinæ limen. Nemo solari, nemo adire, præter paucas feminas. † amore an odio, incertum. Ex quibus erat Iunia Silana, quam matrimonio C. Silii à Messallinâ depulsam, suprà rettuli, † insignis genere, formâ, lasciuiâ, & Agrippinæ diu percara. mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum nobilem iuuenem à nuptiis Silanæ deterruerat Agrippina, impudicam & vergentem annis dictitans; non vt Africanum sibi seponeret, sed ne opibus & orbitate Silanæ maritus potiretur. Illa spe vltionis oblata, parat accusatores ex clientibus suis Iturium & Caluisium, † non vetera, & sæpiùs iam audita deferens, quòd Britannici mortem lugeret, aut Octauiæ iniurias euulgaret: sed destinauisse eam Rubellium Plautum, per maternam originem pari ac Nero gradu à diuo Augusto, ad res nouas extollere; † coniugioq; eius etiam pacto, Remp. rursus inuadere. hæc Iturius & Caluisius Atimeto Domitiæ Neronis amitæ liberto aperiunt. Qui lætus oblatis (quippe inter Agrippinam & Domitiam infensa æmulatio exercebatur) Paridem histrionem libertum

(Margin: XVIII, XIX; 33, 34, 35, 36, 37; handwritten: 4 iam imperio Gron. lib:1 c:22.)

bertum & ipsum Domitiæ impulit, ire properè, crimenq; atrociter deferre. Prouecta nox erat, & Neroni per vinolentiam trahebatur. Cùm ingreditur Paris, † solitus alioquin id temporis luxus principis intendere. Sed tunc compositus ad mæstitiam, expositoq; indicii ordine, ita audientem exterret, vt non tantùm matrem Plautumque interficere, sed Burrhum etiam demouere præfecturâ destinaret, tamquam Agrippinæ gratiâ prouectum, & vicem reddentem. Fabius Rusticus auctor est, scriptos esse ad Cæcinam Thuscum codicillos mandatâ ei prætoriarum cohortium curâ, sed ope Senecæ dignationem Burrho retentam. Plinius & Cluuius nihil dubitatum de fide præfecti referunt. sanè Fabius inclinat ad laudes Senecæ, cuius amicitiâ floruit. Nos consensum auctorum secuturi, quæ diuersa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus. Nero trepidus, & interficiendæ matris auidus, non priùs differri potuit, quàm Burrhus necem eius promitteret, si facinoris coargueretur. *Sed cuicumque, nedum parenti defensionem tribuendam. nec accusatores adesse, sed vocem vnius ex inimicâ domo afferri.* † *Refutare tenebras, & vigilatam conuiuio noctem, omniaq; temeritati & inscitiæ propiora.* Sic lenito principis metu, & luce ortâ, itur ad Agrippinam vt nosceret obiecta, dissolueretq;, vel pœnas lueret. Burrhus iis mandatis, Senecâ coràm, fungebatur. Aderant & ex libertis, arbitri sermonis. Deinde à Burrho postquam crimina & auctores exposuit, minaciter actũ. Agrippina ferociæ memor, *Non miror*, inquit, *Silanam numquam edito partu, matrum affectus ignotos habere. Neq; enim perinde à parentibus liberi, quàm ab impudicâ adulteri mutantur.* † *Nec si Iturius & Caluisius adesis omnibus fortunis, nouissimam suscipiendæ accusationis operam anui rependunt; ideo aut mihi infamia parricidii, aut Cæsari conscientia subeunda est. nam Domitiæ inimicitiis gratias agerem, si beneuolentiâ mecum in Neronem meum certaret. Nunc per concubinum Atimetum, & histrionem Paridem quasi scenæ fabulas componit. Baiarum suarum piscinas excolebat, cùm meis consiliis adoptio, & proconsulare ius, & designatio consulatus, & cetera adipiscendo imperio præpararentur. Aut existat qui cohortes in vrbe tentatas, qui prouinciarum fidem labefactatam, denique seruos vel libertos ad scelus corruptos arguat.* † *Viuere ego Britannico potiente rerum poteram? at si Plautus aut quis alius Remp. iudicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba impatientiâ caritatis aliquando incauta, sed ea crimina obiiciant, quibus nisi à filio mater absolui non possim?* Commotis qui aderant, vltroq; spiritus eius

Margin: XX (at "trahebatur"); 38 (at "batur. Cùm"); 39 (at "ex inimicâ"); XXI (at "Sic lenito"); 40 (at "tibus liberi"); 41 (at "denique").

mitigantibus, colloquium filii exposcit. Vbi nihil pro innocentiâ quasi diffideret, nec beneficiis quasi exprobraret disseruit, sed vl-
XXII tionem in delatores & præmia amicis obtinuit. † Præfectura 42 annonæ Fenio Rufo, cura ludorum qui a Cæsare parabantur Arruntio Stellæ, Ægyptus C. Balbillo permittuntur. Syria P. Anteio destinata, & variis mox artibus elusus; ad postremum in vrbe retentus est. At Silana in exsilium acta. Caluisius quoque & Iturius relegantur. De Atimeto supplicium sumptum, validiore apud libidines principis Paride, quàm vt pœna afficere-
XXIII tur. Plautus ad præsens silentio transmissus est. Deferuntur dehinc consensisse Pallas, ac Burrhus, vt Cornelius Sulla claritudine generis, & affinitate Claudii, cui per nuptias Antonię gener erat, ad imperium vocaretur. Eius accusationis auctor exstitit Pætus quidam, exercendis apud ærarium sectionibus famosus, & tum vanitatis manifestus. Nec tam grata Pallantis innocentia, quàm grauis superbia fuit: quippe nominatis libertis eius, quos conscios haberet, respondit, nihil vnquam se domi, nisi nutu aut manu significasse, vel si plura demonstranda essent scripto vsum, ne vocem consociaret. Burrhus quamuis reus, inter iudices sententiam dixit. Exiliumque accusatori irrogatum, & tabulæ exustæ sunt, quibus oblitterata ærarii monimenta retrahebat.
XXIV Fine anni statio cohortis assidere ludis solita, demouetur, quo maior species libertatis esset; vtq; miles theatrali licentiæ non permixtus, incorruptior ageret, † & plebes daret experimen- 43 tum, an amotis custodibus, modestiam retineret. Vrbem princeps lustrauit è responso haruspicum, quòd Iouis ac Mineruæ ę-
XXV des de cælo tactæ erant. Q. Volusio, P. Scipione Coss. otium
A. V. C. DCCCIX foris, fœda domi lasciuia, qua Nero itinera vrbis, & lupanaria, & diuerticula, veste seruili in dissimulationem sui compositus pererrabat, comitantibus qui raperent ad venditionem exposita, & obuiis vulnera inferrent, aduersus ignaros adeò, vt ipse quoque acciperet ictus, & ore præferret. Deinde vbi Cæsarem esse qui grassaretur pernotuit, augebanturq; iniuriæ aduersus viros feminasque insignes: & † quidam permissa semel licentia sub 44 nomine Neronis, † inulti propriis cum globis eadē exercebant, 45 & in modum captiuitatis nox agebatur. Iulius quidam Montanus senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus fortè per tenebras cum Principe, quia vim tentantem acriter repulerat, deinde agnitū orauerat, quasi exprobrasset,

sset,

ſet, mori adactus eſt. Nero autem metuentior in poſterum, mili-
46 tes ſibi, & pleroſque gladiatorum circumdedit, † qui rixarum
47 initia modica, & quaſi priuata ſinerent: † ſi à læſis validiùs age-
retur; arma inferrent. Ludicram quoq; licentiam, & fautores
hiſtrionum velut in prœlia conuertit, impunitate & præmiis, at-
que ipſe occultus, & plerumq; coràm proſpectans: donec diſcor-
di populo, & grauioris motus terrore, non aliud remedium re-
pertum eſt, quàm vt hiſtriones Italiâ pellerentur, milesq; theatro
rurſum aſſideret. Per idem tempus actum in ſenatu de frau- XXVI
dibus libertorum, efflagitatumque vt aduerſus malè meritos, re-
uocandæ libertatis ius patronis daretur. Nec deerant qui cenſe-
rent. Sed conſules relationem incipere non auſi ignaro principe,
48 perſcripſere tamen conſenſum ſenatus. † Ille auctor conſtitutio-
nis fieret, vt inter paucos & ſententiæ aduerſos, quibuſdam coa-
49 litam libertate irreuerentiam eò prorupiſſe frementibus, † *vine
an æquo cum patronis iure agerent, ſententiâ eorum conſultarent, ac ver-
beribus manus vltrò intenderent, impulere vel pœnam ſuam diſſuaden-
tes. Quid enim aliud læſo patrono conceſſum, quàm vt vicesimum vltra
lapidem, in oram Campaniæ libertum releget? Ceteras actiones promiſcuas
& pares eſſe. Tribuendum aliquod telum quod ſperni nequeat. Nec graue
manumiſſis, per idem obſequium retinendi libertatẽ, per quod aſſecuti ſint.*
50 † *At criminum manifeſtos, meritò ad ſeruitutẽ retrahi; vt metu coërcean-
tur, quos beneficia non mutauiſſent.* Diſſerebatur contrà. *Paucorum* XXVII
*culpam ipſis exitioſam eſſe debere. nihil vniuerſorum iuri derogandum.
quippe latè fuſum id corpus. Hinc plerumq; tribus, decurias, miniſteria ma-
giſtratib. & ſacerdotibus, cohortes etiã in vrbe conſcriptas. & plurimis e-
quitum, pleriſq; ſenatoribus, non aliunde originem trahi. Si ſeparentur li-
bertini; manifeſtam fore penuriam ingenuorum. non fruſtra maiores
cùm dignitatem ordinum diuiderent, libertatem in communi poſuiſ-
ſe. Quin & manumittendi duas ſpecies inſtitutas, vt relinqueretur pæ-
nitentiæ aut nouo beneficio locus. Quos vindictâ patronus nõ liberauerit;
velut vinculo ſeruitutis attineri. Diſpiceret quiſq; merita, tardeq; concede-
ret, quod datũ non adimeretur.* Hęc ſententia valuit. Scripſitq; Cęſar
ſenatui, priuatim expenderent cauſſam libertorũ, quotiens à pa-
51 tronis arguerentur: † in cõmune nihil derogent. Nec multo pòſt,
52 † ereptus amitæ libertus Paris, quaſi iure ciuili, non ſine infamiâ
principis, cuius iuſſu perpetratum ingenuitatis iudicium erat.
Manebat nihilominus quædam imago Reip. Nam inter Vibul- XXVIII
lium prætorem, & plebei tribunum Antiſtium ortum certamen,

consultarent Gron: lib. 1. obs. c: 19.
eorum Gron: obs. lib. 1. c: 19.
an idem.
impellere poenam Gron: lib: 1 obs. c: 19.

quòd immodestos fautores histrionum & à prætore in vincula ductos, tribunus omitti iussisset. † comprobauere patres, incusatâ Antistii licentiâ. Simul prohibiti tribuni ius prætorum & consulum præripere, aut vocare ex Italiâ cum quibus lege agi posset. Addidit L. Piso designatus consul, † ne quid intra domum pro potestate animaduerterent: néue multam ab iis dictam, quęstores ærarii in publicas tabulas ante quattuor menses referrent: medio temporis contradicere liceret. deque eo consules statuerent. Cohibita artiùs & ædilium potestas, statutumque quantum curules, quantum plebei pignoris caperent, vel pœnæ irrogarent. Eò Heluidius Priscus tribunus plebis, aduersus Obultronium Sabinum ærarii quæstorem contentiones proprias exercuit, tamquam ius hastæ aduersus inopes clementer augeret. Dein princeps curam tabularum publicarum à quæstoribus ad præfectos transtulit. Variè habita, ac sępe immutata eius rei forma. Nam Augustus permisit senatui deligere præfectos. dein ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero prætorum qui præessent. Neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. Tunc Claudius quęstores rursum imposuit, † iisque ne metu offensionum segniùs consulerent, extra ordinem honores permisit. Sed deerat robur ætatis † cum primum magistratum capessentibus. † Igitur Nero præturâ perfunctos, & experientiâ probatos delegit. Damnatus iisdem consulib. Vipsanius Lenâs, ob Sardiniam prouinciam auarè habitam. Absolutus Cestius Proculus repetundarum, cedentibus accusatoribus. Clodius Quirinalis, quòd præfectus remigum qui Rauennæ haberentur, velut infimam nationum, Italiam luxuriâ sæuitiaq; afflictauisset, veneno damnationem anteuertit. † C. Aminius Rebius ex primoribus peritiâ legum, & pecuniæ magnitudine, cruciatus ægræ senectæ misso per venas sanguine effûgit: haud creditus sufficere ad constantiã sumendæ mortis, ob libidines muliebriter infamis. At L. Volusius egregiâ famâ concessit. cui tres & nonaginta anni spatium viuendi, præcipuæque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum malitia fuit. Nerone secundùm, L. Pisone consulibus, pauca memoriâ digna euenêre. nisi cui libeat, laudandis fundamentis & trabibus, quîs molem amphitheatri apud campũ Martis Cæsar adstruxerat, volumina implere: cùm ex dignitate populi Romani repertum sit, res illustres annalibus, talia diurnis vrbis actis mandare. Ceterùm colo-

Margin: XXIX; XXX; XXXI; A.V.C. DCCCX; 53; 54; 55; 56; 57; 58

colonia Capua atque Nuceria, additis veteranis, firmatæ sunt:
59 † plebeique congiarium quadringeni nummi viritim dati,& sestertium quadringenties ærario illatum est,ad retinendam populi fidem. Vectigal quoque quintæ & vicesimæ venalium man-
60 cipiorum remissum, specie magis quàm vi. † quia cùm venditor pendere iuberetur, in partem pretii emptoribus accrescebat. Edixit Cæsar,ne quis magistratus,aut procurator qui prouinciam obtineret, spectaculum gladiatorum, aut ferarum, aut quod ali-
61 ud ludicrum ederet. Nam antè † non minùs tali largitione,quàm
62. corripiendis pecuniis, subiectos affligebant; † dum quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant. Factum & S.consultum vl- XXXII
tioni iuxtà & securitati, vt si quis à suis seruis interfectus esset, ii quoque qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter seruos supplicia penderent. Redditur ordini Lusius Varius consularis, auaritiæ criminibus olim perculsus. Et Pomponia Græcina insignis femina, Plautio,qui ouans se de Britanniis rettulit, nupta, ac superstitionis externæ rea, mariti iudicio permissa. Isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famaque coniugis cognouit,& insontem nuntiauit. Longa huic Pomponiæ ætas, & continua tristitia fuit. Nam post Iuliam Drusi filiam
63 dolo Messallinæ interfectam, † per quatuordecim annos, non cultu nisi lugubri, non animo nisi mæsto egit. Idque illi imperitante Claudio impune,mox ad gloriam vertit. Idem annus plu- XXXIII
res reos habuit. quorum P.Celerem,accusante Asiâ, quia absoluere nequibat Cæsar, traxit,senectâ donec mortem obiret. Nam Celer interfecto, vt memoraui, Silano proconsule, magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Cossutianum Capitonem Cilices detulerant maculosum fœdumque, & idem ius audaciæ in prouinciâ ratum, quod in vrbe exercuerat. Sed peruicaci accusatione conflictatus, postremò defensionem omisit, ac lege repetundarum damnatus est. Pro Eprio Marcello, à quo Lycii res repetebant,eò vsque ambitus præualuit,vt quidam accusatorum eius exsilio multarentur, tamquam insonti periculum fecissent.
Nerone tertiùm consule simul iniit consulatum Valerius Messal- XXXIV
la, cuius proauum oratorem Coruinum, diuo Augusto abauo A. V. C.
Neronis, collegam in eo magistratu fuisse, pauci iam senum me- DCCCXI.
minerant. Sed nobili familiæ honor auctus est,oblatis in singulos annos quingenis sestertiis,quibus Messalla paupertatem innoxiam sustentaret. Aurelio quoque Cottæ & Haterio Antonino

annuam pecuniam statuit princeps, quamuis per luxum auitas opes dissipassent. Eius anni principio, mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinendâ Armeniâ bellum, acriter sumitur: quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridatem dati à se regni expertem esse, aut alienæ id potentiæ donum habere: & Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur, parta olim à Lucullo Pompeioq; recipere. Ad hęc Armenii ambigua fide vtraq; arma inuitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores, connubiisq; permixti, ac libertate ignotâ illuc magis ad seruitium inclinantes. Sed Corbuloni plus molis aduersus ignauiam militum, quàm contra perfidiam hostium erat. Quippe Syriâ transmotæ legiones, pace longa segnes, munia Romanorum ægerrimè tolerabant. Satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent: vallum fossamque quasi noua & mira viserent: sine galeis, sine loricis, nitidi & quæstuosi, militia per opida expleta. Igitur dimissis quibus senecta, aut valetudo aduersa erat, supplementum petiuit. Et habiti per Galatiam ac Cappadociam delectus. Adiectaque ex Germaniâ legio cum equitibus alariis, & peditatu cohortium: retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamuis hieme sæua adeò, vt obducta glacie, nisi effossa humus, tentoriis locum non præberet. Ambusti multorum artus vi frigoris, & quidam inter excubias exanimati sunt. Annotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita præriguisse manus, vt oneri adhærentes, truncis brachiis deciderent. Ipse cultu leui, capite intecto, in agmine, in laboribus, frequens adesse: laudem strenuis, solatium inualidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc quia duritiam cæli militiæque multi abnuebant, deserebantque, remedium seueritate quæsitum est. Nec enim, vt in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat, statim capite pœnas luebat. Idque vsu salubre, & misericordia melius apparuit. Quippe pauciores illa castra deseruere, quàm ea in quibus ignoscebatur. Interim Corbulo legionibus intra castra habitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliariis; † ne pugnam priores auderent, prædicit. Curam præsidiorum Pactio Orphito primipili honore perfuncto mandat. Is quamquam incautos Barbaros, & bene gerendæ rei casum offerri scripserat, tenere se munimentis, & ma-

XXXV (margin, at "tate ignotâ")

XXXVI (margin, at "bus ignoscebatur")

64 (margin)

iores copias opperiri iubetur. Sed rupto imperio, postquam paucæ è proximis castellis turmæ aduenerant, pugnamque imperitiâ poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno eius exterriti qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepidâ fugâ rediere. Quod grauiter Corbulo accepit: increpitúmque Pactium, & præfectos, militesque tendere omnes extra vallum iussit. inque eâ contumeliâ detenti, nec nisi precibus vniuersi exercitus exsoluti sunt. At Tiridates super proprias clientelas, ope Vologesi fratris adiutus, non furtim iam, sed palàm bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur depopulari, & si copiæ contra ducerentur, eludere, huc quoque & illuc volitans, † plura famâ quàm pugnâ exterrere. Igitur Corbulo, quæsito diu prœlio, frustra habitus, & exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispartit vires, vt legati præfectique diuersos locos pariter inuaderent. Simul Antiochum regem monet, proximas sibi præfecturas petere. Nam Pharasmanes † interfecto filio Rhadamisto, quasi proditore sui; quo fidem in nos testaretur, vetus aduersus Armenios odiū promptius exercebat. † Tuncq; primum illecti Insechi gens ante alias socia Romanis, auia Armeniæ incursauit. Ita consilia Tiridati in contrarium vertebantur. Mittebatque oratores, qui suo Parthorumque nomine expostularent, *cur datis nuper obsidibus, redintegratáque amicitiâ, quæ nouis quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniæ possessione depelleretur? Ideo nondum ipsum Vologesem commotum,* † *quia causâ, quàm vi agere mallent. Sin perstaretur in bello; non defore Arsacidis virtutem fortunámque,* † *sæpiùs iam clade Romanâ expertam.* Ad ea Corbulo satis comperto, Vologesem defectione Hyrcaniæ attineri, suadet Tiridati, precibus Cæsarem aggredi: posse illi regnum stabile, & res incruentas contingere, si omissâ spe longinquâ & serâ, præsentem potioremque sequeretur. Placitum dehinc, quia commeantibus inuicem nuntiis, nihil in summâ pacis proficiebatur, colloquio ipsorum tempus locumq; destinari. Mille equitum præsidium Tiridates affore sibi dicebat: quantum Corbuloni cuiusq; generis militum assisteret, non statuere, dum, positis loricis & galeis, in faciem pacis veniretur. Cuicumq; mortalium, nedum veteri & prouido duci, barbaræ astutiæ patuissent. Ideo artum inde numerum finiri, † & hinc maiorem afferri, vt dolus pararetur. Nam equiti sagittarum vsu exercito, si detecta corpora obiicerentur, nihil profuturam multitudinem. Dissimulato

Margin: XXXVII (at "At Tiridates"); XXXVIII (at "Placitum"); line numbers 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71.

tamen intellectu, rectiùs de his quæ in publicum consulerentur, totis exercitibus coràm dissertaturos respondit. Locumque delegit, cuius pars altera colles erant clementer assurgētes, accipiendis peditum ordinibus; pars in planitiem porrigebatur, ad explicandas equitum turmas. Dieque pacto, prior Corbulo socias cohortes & auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit: cui accita per noctem aliis ex castris, tria millia tertianorum permiscuerat, vnà cum aquilâ, quasi eadem legio spectaretur. Tiridates vergente iam die procul astitit, vnde videri magis quàm audiri posset. Ita sine congressu dux Romanus abscedere militem sua quemque in castra iubet. XXXIX Rex siue fraudem suspectans, quia plura simul in loca ibatur, siue vt commeatus nostros Pontico mari, & Trapezunte opido aduentantes interciperet, properè discedit. Sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur præsidiis nostris insessos: & Corbulo, ne irritum bellum traheretur, vtque Armenios ad sua defendenda cogeret, exscindere parat castella. Sibiq; quod validissimum in eâ præfecturâ cognomento Volandum sumit. minora Cornelio Flacco legato, † & Insteio Capitoni castrorum præfecto mandat. 72 Tum circumspectis munimentis, & quæ expugnationi idonea, prouisis; hortatur milites, vt hostem vagum, neque paci aut prœlio paratum, sed perfidiam & ignauiam fugâ confitentem, exuerent sedibus, gloriæque pariter & prędæ consulerent. Tum quadripartito exercitu, hos in testudinem conglobatos, subruendo vallo inducit; alios scalas mœnibus admouere, multos tormentis faces & hastas incutere iubet. Libratoribus funditoribusque attributus locus, vnde eminus glandes torquerent: ne qua pars subsidium laborantibus ferret, pari vndique metu. tantus inde ardor certantis exercitus fuit, vt intra tertiam diei partem, nudati propugnatoribus muri, obices portarum subuersi, capta escensu munimenta, omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodum vulneratis. & imbelle vulgus sub corona venundatum: reliqua præda victoribus cessit. Pari fortuna legatus ac præfectus vsi sunt, tribusque vna die castellis expugnatis, cetera terrore, & alia sponte incolarum, in deditionem veniebant. vnde orta fiducia caput gentis Artaxata aggrediendi. Nec tamen proximo itinere ductæ legiones, quæ si amnem Araxem, qui mœnia alluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul & latioribus vadis transiere.

At

At Tiridates pudore & metu, ne si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur: si prohiberet, impeditis locis seque & equestres copias illigaret: † statuit postremò ostendere aciem, & dato die prœlium incipere, vel simulatione fugæ, locum fraudi parare. Igitur repentè agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce nostro, qui viæ pariter & pugnæ composuerat exercitum. Latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decumanorum delectis: recepta inter ordines impedimenta, & tergum mille equites tuebantur. quibus iusserat, vt instantibus cominus resisterent, refugos non sequerentur. In cornibus pedes sagittarius, & cetera manus equitum ibat, † productiore cornuum sinistro per ima collium, vt si hostis intrauisset, fronte simul & sinu exciperetur. Assultare ex diuerso Tiridates, non vsque ad iactum teli, sed tum minitans, tum specie trepidantis, si laxare ordines & diuersos consectari posset. Vbi nihil temeritate solutum, nec amplius quàm decurio equitum audentiùs progressus, & sagittis confixus, ceteros ad obsequium exemplo firmauerat, propinquis iam tenebris abscessit. Et Corbulo castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret, obsidioneque circumdaret agitauit, concessisse illuc Tiridatem ratus. Dein postquam exploratores attulere longinquum regis iter, & Medi an Albani peterentur, incertum, lucem opperitur: præmissaque leuis armatura, quæ muros interim ambiret, oppugnationemque eminus inciperet. Sed opidani portis spontè patefactis, se suaque Romanis permisere. quod salutem ipsis tulit: Artaxatis ignis immissus, deletaque & solo æquata sunt. quia nec teneri sine valido præsidio, ob magnitudinem mœnium; nec id nobis virium erat, quod firmando præsidio, & capessendo bello diuideretur. Vel si integra & incustodita relinquerentur, nulla in eo vtilitas aut gloria quòd capta essent. Adiicitur miraculum velut numine oblatum. † Nam cuncta extrà, tectis hactenus, sole illustria fuere: quòd mœnibus cingebatur, ita repentè atrâ nube coopertum, fulguribusque discretum est, vt quasi infensantibus deis exitio tradi crederetur. Ob hæc consalutatus imperator Nero, & senatusconsulto supplicationes habitæ: statuæque & arcus, & continui consulatus principi: vtque inter festos referretur dies, quo patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de eâ esset, aliaq; in eandem formam decernuntur: adeò modum egressa, vt C. Cassius de ceteris honoribus as-

sensus, si pro benignitate fortunæ diis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere disseruerit: eoque oportere diuidi sacros & negotiosos dies, quîs diuina colerentur, & humana non impedirent. XLII Variis deinde casibus iactatus, & multorum odia meritus reus, haud tamen sine inuidiâ Senecæ damnatur. Is fuit P. Suilius, imperitante Claudio terribilis ac venalis, & mutatione temporum, non quantum inimici cuperent demissus: quique se nocentem videri, quàm supplicem mallet. Eius opprimendi gratiâ repetitum credebatur senatusconsultum, pœnaque Cinciæ legis, aduersus eos qui pretio caussas orauissent. nec Suilius questu aut exprobratione abstinebat, præter ferociam animi, extremâ senectâ liber, & Senecam increpans, *infensum amicis Claudii, sub quo iustissimum exsilium pertulisset. Simul studiis inertibus, & iuuenum imperitiæ suetum, † liuere iis qui viuidam & incorruptam eloquentiam tuendis ciuibus exercerent. Se quæstorem Germanici; illum domus eius adulterum fuisse. An grauius existimandum, sponte litigatoris præmium honestæ operæ assequi, quàm corrumpere cubicula principum feminarum? Quâ sapientiâ, quibus philosophorum præceptis, intra quadriennium regiæ amicitiæ, ter millies sestertium parauisset? Romæ † testamenta & orbos, velut indagine eius capi. Italiam & prouincias, immenso fenore hauriri. At sibi labore quæsitam, & modicam pecuniam esse. Crimen, periculum, omnia potiùs toleraturum, † quàm veterem ac diu partam dignationem subitæ felicitati submitteret.* 76 77 78

XLIII Nec deerant qui hæc iisdem verbis, aut versa in deterius Senecæ deferrent. Repertique accusatores, direptos socios cum Suilius prouinciam Asiam regeret, ac publicæ pecuniæ peculatum detulêre. † Mox quia inquisitionem annuam impetrauerant, breuius visum, suburbana crimina incipi, quorum obuii testes erant. Ii acerbitate accusationis Q. Pomponium ad necessitatem belli ciuilis detrusum: Iuliam Drusi filiam, Sabinamque Poppæam ad mortem actas: & Valerium Asiaticum, Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumuentos: iam equitum Romanorum agmina damnata, omnemque Claudii sæuitiam Suilio obiectabant. Ille nihil ex his sponte susceptũ, sed principi paruisse defendebat, donec eam orationem Cæsar cohibuit, compertum sibi referens ex commentariis patris sui, nullam cuiusquam accusationem ab eo coactam. Tum iussa Messallinæ prętendi, & labare defensio. Cur enim neminem alium electum, qui sæuienti impudicæ vocem præberet? Puniendos rerum 79

attro-

atrocium ministros, vbi pretia scelerum adepti, scelera ipsa aliis delegent. Igitur ademptâ bonorum parte (nam filio & nepti pars concedebatur, eximebanturq; etiam quæ testamento matris, aut aui acceperant) in insulas Baleares pellitur: non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo. Ferebaturq; copiosâ & molli vitâ, secretum illud tolerauisse. Filium eius Nerulinum aggressis accusatoribus per inuidiam patris, & crimina repetundarum, intercessit princeps, tamquã satis expletâ vltione. Per idem tempus Octauius Sagitta plebei tribunus, Pontię mulieris nuptę amore vecors, ingentibus donis adulterium, & mox vt omitteret maritum emercatur; suum matrimonium promittens, ac nuptias eius pactus. Sed vbi mulier vacua fuit, nectere moras, aduersam patris voluntatem caussari, repertaque spe ditioris coniugis, promissa exuere. Octauius contrà modò conqueri, modò minitari, famam perditam, pecuniam exhaustam obtestans: denique salutem, quæ sola reliqua esset, arbitrio eius permittens. Ac postquam spernebatur, noctem vnam ad solatium poscit, quâ delinitus, modum in posterum adhiberet. Statuitur nox. Et Pontia consciæ ancillæ custodiam cubiculi mandat. Ille vno cum liberto, ferrum veste occultum infert. Tum, vt assolet in amore & ira, iurgia, preces, exprobratio, satisfactio, & pars tenebrarum libidine seposita. Et questu incensus, nihil metuentem ferro transuerberat, & accurrentem ancillam vulnere absterret, cubiculoque prorumpit. Posterâ die manifesta cædes, haud ambiguus percussor. quippe mansitasse vnà conuincebatur. Sed libertus suum illud facinus profiteri, se patroni iniurias vltum esse. Commoueratque quosdam magnitudine exempli: donec ancilla ex vulnere refecta, verum aperuit. postulatusque apud consules à patre interfectæ, postquàm tribunatu abierat, sententiâ patrum, & lege Corneliâ de sicariis condemnatur. Non minus insignis eo anno impudicitia, † magnorum Reip. malorum initium fecit. Erat in ciuitate Sabina Poppæa, T. Ollio patre genita, sed nomen aui materni sumpserat, illustri memoriâ Poppęi Sabini consulari & triumphali decore prężfulgentis. Nam Ollium honoribus nondum functum, amicitia Seiani peruertit. Huic mulieri cuncta alia fuere, pręter honestum animum. Quippe mater eius ætatis suæ feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter & formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant. † Sermo comis, nec absurdum ingenium: modestiam

XLIV

XLV

80

81

præferre, & lasciuiâ vti. rarus in publicum egressus, idque velatâ parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat. Famæ nunquam pepercit, maritos & adulteros non distinguens: neque affectui suo, aut alieno obnoxia. vnde vtilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Igitur agentem eam in matrimonio Rufi Crispini equitis Romani, ex quo filium genuerat, Otho pellexit iuuentâ ac luxu, & quia flagrantissimus in amicitiâ Neronis habebatur. Nec mora, quin adulterio matrimonium iungeretur.

XLVI Otho, siue amore incautus, laudare formam elegantiamque vxoris apud principem: siue vt accenderet, ac si eâdem feminâ potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adiiceret. Sæpe auditus est consurgens è conuiuio Cæsaris, se ire ad illam, † sibi concessam dictitans nobilitatem, pulchritudinem, vota omnium, & gaudia felicium. His atque talibus irritamentis, non longa cunctatio interponitur. Sed accepto aditu, Poppæa primum per blandimenta & artes valescere, imparem cupidini se, & formâ Neronis captam simulans: mox acri iam principis amore ad superbiam vertens, si vltra vnam alteramque noctem attineretur, nuptam esse se dictitans, nec posse matrimonium amittere, deuinctam Othoni per genus vitæ, quod nemo adæquaret. Illum animo & cultu magnificum: ibi se summâ fortunâ digna visere. At Neronem pellice ancillâ, & assuetudine Actes deuinctum, nil è contubernio seruili, nisi abiectum & sordidum traxisse. Deiicitur familiaritate suetâ, post congressu & comitatu Otho: & postremò, ne in vrbe æmulatus ageret, prouinciæ Lusitaniæ præficitur. Vbi vsque ad ciuilia arma, non ex priore infamiâ, sed integrè sancteque egit, procax otii, & potestatis temperantior.

XLVII Hactenus Nero flagitiis & sceleribus velamenta quæsiuit. Suspectabat maximè Cornelium Syllam, socors ingenium eius in contrarium trahens, callidumq; & simulatorem interpretando. Quem metum Graptus ex libertis Cæsaris, vsu & senectâ à Tiberio vsque domum principum edoctus, tali mendacio intendit. Pons Miluius in eo tempore celebris nocturnis illecebris erat: ventitabatque illuc Nero, quo solutiùs vrbem extra lasciuiret. Igitur regredienti per viam Flaminiam compositas insidias, fatoque euitatas, quoniam diuerso itinere Sallustianos in hortos remeauerit, auctoremque eius doli Syllam ementitur: quia fortè redeuntibus ministris principis, quidam † per iuuenilem licentiam quæ

tunc

tunc passim exercebatur, inanem metum fecerant. Neq; seruo-
84 rum quisquam, neq; clientium Syllæ agnitus. † Maximeq; despe-
cta & nullius ausi capax natura eius, à crimine abhorrebat: perin-
de tamen quasi conuictus esset, cedere patriâ, & Massiliensium
mœnibus coërceri iubetur. Iisdem consulibus auditę Puteola- XLVIII
85 norum legationes. † quas diuersas senatorius ordo plebesque ad
senatum miserāt: illi vim multitudinis; hi magistratuum & primi
cuiusque auaritiam increpantes. Cumq; seditio ad saxa & minas
ignium progressa, necem & arma perliceret, C. Cassius adhiben-
do remedio delectus. quia seueritatem eius non tolerabant, pre-
cante ipso, ad Scribonios fratres ea cura transfertur, datâ cohor-
te prætoriâ. cuius terrore & paucorum supplicio, rediit opidanis
concordia. Non referrem vulgatissimum senatusconsultũ, quo XLIX
ciuitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus
86 finitum permittebatur: nisi Pætus Thrasea contradixisset, † præ-
buissetq; materiem obtrectatoribus arguendæ sententiæ. *Cur e-
nim si Remp. egere libertate senatoriâ crederet, tam leuia consectaretur?
quin de bello aut pace, de vectigalibus & legibus, quibusq; aliis Romana
continentur, suaderet dissuaderétue? Licere patribus, quotiens ius dicendæ
sententiæ accepissent, quæ vellent expromere, relationemq; in ea postulare.
An solum emendatione dignum, ne Syracusis spectacula largiùs ederentur?
Cetera per omnes imperii partes perinde egregia, quàm si non Nero, sed
Thrasea regimen eorum teneret? Quæ si summâ dissimulatione transmit-
terentur, quanto magis inanibus abstinendum?* Thrasea contrà, ratio-
nem poscentibus amicis, non pręsentium ignarum respondebat,
eiusmodi consulta corrigere: sed patrum honori dare, vt manife-
stum fieret, magnarum rerum curam non dissimulaturos, qui a-
nimum etiam leuissimis aduerterent. Eodem anno crebris po- L
puli flagitationibus immodestiam publicanorum arguentis, du-
bitauit Nero, an cuncta vectigalia omitti iuberet: idque pulcher-
rimum donũ generi mortalium daret. Sed impetum eius, mul-
tum prius laudatâ magnitudine animi, attinuere senatores, disso-
lutionem imperii docendo, si fructus quibus Resp. sustineretur,
87 deminuerentur. Quippe † sublatis portoriis, sequens vt tributorũ
abolitio expostularetur. Plerasq; vectigalium societates, à consu-
libus & tribunis plebis constitutas; acri etiam populi Rom. tum
libertate. Reliqua mox ita prouisa, vt ratio quæstuum & necessi-
tas erogationum inter se congruerent. Temperandas planè pu-
88 blicanorũ cupidines, ne per tot annos sine querela tolerata, † no-

LI uis acerbitatibus ad inuidiam verterent. Ergo edixit princeps, vt leges cuiusque publici occultę ad id tempus, proscriberentur: omissas petitiones, non vltra annum resumerent. Romæ prætor, per prouincias qui pro prætore aut consule essent, iura aduersus publicanos extra ordinem redderent. Militibus immunitas seruaretur, nisi in iis quæ væno exercerent. Aliaque admodum æqua: quæ breui seruata, dein frustra habita sunt. Manet tamen abolitio quadragesimæ quinquagesimæque, & quæ alia exactionibus illicitis nomina publicani inuenerant. Temperata apud transmarinas prouincias frumenti subuectio. Et ne censibus negotiatorum naues ascriberentur, tributumq; pro illis penderent,

LII constitutum. Reos ex prouinciâ Africâ, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum, & Pomponium Siluanum, absoluit Cęsar. Camerinum aduersus priuatos & paucos, sæuitiæ magis quàm captarum pecuniarum crimina obiicientes: Siluanum magna vis accusatorum circumsteterat, poscebatq; tempus euocandorum testium, reus illico defendi postulabat. Valuitq; pecuniosâ orbitate & senectâ, quam vltra eo-

LIII rum vitam produxit, quorum ambitu euaserat. Quietæ ad id tempus res in Germaniâ fuerant, ingenio ducũ, qui peruulgatis triumphi insignibus, maius ex eo decus sperabant, si pacem continuauissent. Paullinus Pompeius, L. Vetus, eâ tempestate exercitui præerant. Ne tamen segnem militē attinerent, ille inchoatum ante tres & sexaginta annos à Druso aggerem coërcendo Rheno, absoluit: Vetus, Mosellã atq; Ararim, factâ inter vtrumque fossâ connectere parabat, vt copiæ per mare, dein Rhodano & Arare subuectæ, per eam fossam, mox fluuio Mosellâ, in Rhenum, exin Oceanum decurrerent: sublatisq; itinerum difficultatibus, nauigabilia inter se occidentis septentrionisque litora fierent. Inuidit operi Ælius Gracilis Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, ne legiones alienæ prouinciæ inferret, studiaq; Gallia-

*quomodo rum affectaret. formidolosum id imperatori dictitans, † *quo ple- 89

LIV rumq; prohibentur conatus honesti. Ceterùm continuo exercituum otio fama incessit, ereptum ius legatis ducendi in hostē. Eoq; Frisii iuuentutem saltibus aut paludibus, imbellem ætatem per lacus admouêre ripæ, agrosq; vacuos, & militum vsui sepositos insedere, auctore Verrito & Malorige, † qui nationē eam re- 90 gebant, in quantum Germani regnantur. Iamq; fixerant domos, semina aruis intulerant, vtque patrium solum exercebant; cùm

Dubius

Dubius Auitus acceptâ à Paullino prouinciâ, minitando vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos, aut nouam sedem à Cæsare impetrarent, perpulit Verritum & Malorigem preces suscipere. Profectiq; Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea quæ Barbaris ostentantur, intrauere Pompeii theatrum, quò magnitudinem populi viserent. Illic per otiũ (neq; enim ludicris, ignari, oblectabantur) dum consessum caueæ, discrimina ordinũ, quis eques, vbi senatus percunctantur, aduertêre quosdam cultu externo in sedib. senatorum: & quinam forent rogitantes, postquàm audiuerant, earum gentium legatis id honoris datum, quæ virtute & amicitiâ Romana præcellerent, NVLLOS MORTALIVM ARMIS AVT FIDE ANTE 91 GERMANOS ESSE, exclamant, † degrediunturq; & inter patres 92 considunt. quod comiter à visentibus exceptum, † quasi impetus antiqui, & bonâ æmulatione. Nero ciuitate Romanâ ambos donauit. Frisios decedere agris iussit. Atq; illis aspernantibus, auxiliaris eques repentè immissus, necessitatem attulit, captis cæsisue qui peruicaciùs restiterant. Eosdem agros Ansibarii occupauere, validior gens, non modò suâ copiâ, sed adiacentium populorũ miseratione: quia pulsi à Chaucis & sedis inopes, tutum exsilium orabant. Aderatq; iis clarus per illas gentes, & nobis quoq; fidus, nomine Boiocalus, vinctum se rebellione Cherusca, iussu Arminii referens, mox Tiberio & Germanico ducibus, stipendia meruisse, † quinquaginta annorum obsequio. Id quoq; adiungere, 94 *quod gentem suam ditioni nostræ subiiceret.* † *Quotam partẽ campi iacere, in quam pecora & armenta militũ aliquando transmitterentur?* † *Seruarent sanè receptos gregibus inter hominũ famam; modò ne vastitatem & solitudinẽ mallent, quàm amicos populos: Chamauorum quondam ea arua, mox Tubantum, & pòst Vsipiorum fuisse. Sicut cælum diis, ita terras generi mortaliũ datas:* † *quæq; vacua, eas publicas esse.* Solem deinde respiciens, & cetera sidera vocans, quasi corã interrogabat, *velléntne contueri inane solum? potiùs mare superfunderent aduersus terrarum ereptores.* Et commotus his Auitus, *patienda meliorũ imperia. Id diis quos implorarent placitum, vt arbitrium penes Romanos maneret, quid darẽt, quid adimerent; neq; alios iudices, quàm seipsos paterentur.* Hæc in publicum Ansibariis respondit: ipsi Boiocalo ob memoriam amicitiæ daturum agros. quod ille, vt proditionis pretium, aspernatus 97 addidit: † *Deesse nobis terra, in qua viuamus; in qua moriamur, non potest.* atque ita infensis vtrimq; animis discessum. Illi Bructeros,

(Margin: 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97; LV at "Eosdem agros"; LVI at "Et commotus")

Tencteros, vlteriores etiam nationes socias bello vocabant. Auitus scripto ad Curtilium Manciam superioris exercitus legatum, vt Rhenum transgressus, arma à tergo ostenderet; ipse legiones in agrum Tencterûm induxit, excidium minitans, nisi caussam suam dissociarent. Igitur absistentibus his, † pari metu exterriti Bructeri. & ceteris quoq; aliena pericula deserentibus, sola Ansibariorum gens retrò ad Vsipios & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod iuuentutis erat, cæduntur. Imbellis ætas in prædam diuisa est. Eadem æstate inter Hermunduros Cattosq; certatum magno prœlio, dum flumen gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, eos maximè locos propinquare cælo, precesq; mortalium à deis nusquam propiùs audiri. Inde indulgentiâ numinũ illo in amne, illisq; siluis salem prouenire, non vt alias apud gentes † eluuie maris arescente vndâ, sed super ardentem arborum struem fusâ, † ex contrariis inter se elementis, † igne atq; aquis concretum. † Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitiosius fuit. quia victores diuersam aciem Marti ac Mercurio sacrauere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Et minæ quidem hostiles in ipsos vertebantur. † Sed ciuitas Iuhonum socia nobis malo improuiso afflicta est. Nam ignes terrâ editi, villas, arua, vicos, passim corripiebant, ferebanturq; in ipsa conditæ nuper Coloniæ mœnia. neq; extingui poterant; non si imbres caderent, † non si fluuialibus aquis, aut quo alio humore niterentur: donec inopia remedii, & ira cladis, agrestes quidam eminus saxa iacere, dein residentibus flammis propiùs suggressi, ictu fustium, aliisq; verberibus, vt feras absterrebant: postremò tegmina corpori direpta iniiciunt, quanto magis profana & vsu polluta, tanto magis oppressura ignes. Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quę super octingentos & quadraginta ante annos Remi Romuliq; infantiam texerat, mortuis ramalibus & arescente trunco deminutam, prodigii loco habitum est, † donec in nouos fetus reuiuesceret.

Marginalia: 98 (Bructeri); LVII (Imbellis); 99 (eluuie); 100 (ex contrariis); 101 (igne); 102 (Sed bellum); 103 (Sed ciuitas); 104 (non si fluuialibus); LVIII (Eodem anno); 105 (donec).

C. COR-

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI

ANNALIVM LIBER XIV.

Coss. *C. Vipsanio, L. Fonteio Capitone.*
Imp. Nerone IV, *Cosso Cornelio Lentulo.*
C. Cæsonio Pæto, C. Petronio Turpiliano.
P. Mario Celso, L. Asinio Gallo.

A.V.C. DCCCXII

1 CAIO Vipsanio, Fonteio Coss. diu meditatum scelus non vltrà Nero distulit, vetustate imperii coalita audacia, & flagrantior in dies amore Poppææ, quæ sibi matrimonium, & dissidium Octauię incolumi Agrippinâ haud sperans, crebris criminationibus, † aliquando per facetias incusare principem, & pupillum vocare, qui iussis alienis obnoxius non modò imperii, sed libertatis etiam indigeret. *Cur enim differri nuptias suas? formam scilicet displicere, & triumphales auos?* † *An fecunditatem, & verũ animum? timeri, ne vxor saltem iniurias patrum, iram populi aduersus superbiam auaritiamq; matris aperiat. Quòd si nurum Agrippina non nisi filio infestam ferre posset, reddatur ipsa Othanis coniugio. ituram quoquò terrarum. vbi audiret potiùs contumelias imperatoris, quàm viseret periculis eius immixta.* Hæc atque talia lacrymis & arte adulteræ penetrantia, nemo prohibebat: cupientibus cunctis infringi matris potentiam, & credente nullo, vsque ad cædem eius duratura filii odia. II Tradit Cluuius ardore retinendæ Agrippinam potentiæ eò vsque prouectam, vt medio diei, cùm id temporis Nero per vinum & epulas incalesceret, offerret se sæpiùs temulento comptam, & incesto paratam. † Iamq; lasciua oscula, & prænuntias flagitii blanditias, annotantibus proximis, Senecam contra muliebres illecebras subsidium à femina petiuisse: immissamque

Acten libertam, quæ simul suo periculo, & infamia Neronis anxia, deferret, peruulgatum esse incestum gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium. Fabius Rusticus non Agrippinæ, sed Neroni cupitum id memorat, eiusdemq; libertæ astu disiectum. Sed quæ Cluuius, eadem ceteri quoq; auctores prodidere, & fama huc inclinat, seu conceperit animo tantum immanitatis Agrippina, seu credibilior nouæ libidinis meditatio in ea visa est, quæ puellaribus annis stuprum cum Lepido spe dominationis admiserat, pari cupidine vsque ad libita Pallantis prouoluta, & exercita ad omne flagitium patrui nuptiis.

III Igitur Nero vitare secretos eius congressus. Abscedentem in hortos, aut Tusculanum vel Antiatem in agrum, laudare quòd otium lacesseret. Postremò vbicumq; haberetur, prægrauem ratus, interficere constituit: hactenus consultans, veneno, an ferro, vel qua alia vi. Placuitq; primò venenum. Sed inter epulas principis si daretur, referri ad casum non poterat, tali iam Britannici exitio. Et ministros tentare arduū videbatur, mulieris vsu scelerum aduersus insidias intentæ. atque ipsa præsumendo remedia munierat corpus. Ferrum & cædes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat; & ne quis illi tanto facinori delectus, iussa sperneret, metuebat. Obtulit ingenium Anicetus libertus, classis apud Misenum præfectus, & pueritiæ Neronis educator, ac mutuis odiis Agrippinæ inuisus. Ergo nauem posse componi docet, cuius pars ipso in mari per artem soluta effunderet ignaram. Nihil tam capax fortuitorum quàm mare, & si naufragio intercepta sit, quem adeò iniquum, vt sceleri assignet, quod venti & fluctus deliquerint? Additurum principem defunctæ templum, & aras,

IV † & cetera ostentandæ pietatis. Placuit sollertia, tempore etiam iuta, quando Quinquatruum festos dies apud Baias frequentabat. Illuc matrem elicit, ferendas parentum iracundias, & placandum animum dictitans, quò rumorem reconciliationis efficeret, † *acciperetq; Agrippinam, facili feminarum credulitate ad gaudia venientem. † Dehinc obuius in *litora (nam Antio aduentabat) excipit manu & complexu, ducitq; Baulos: id villę nomen est, quæ promontorium Misenum inter & Baianum lacum flexo mari alluitur. stabat inter alias nauis ornatior, tamquam id quoque honori matris daretur. Quippe sueuerat triremi, & classiariorum remigio vehi. Ac tum inuitata ad epulas erat, vt occultando facinori nox adhiberetur. Satis constitit extitisse pro-

dito-

* deciperetq;
* litore

4 5 6

-ditorem,& Agrippinam, auditis insidiis, an crederet ambiguam,
7 † gestamine sellæ Baias peruectam. Ibi blandimentum subleuauit metum, comiter excepta, superq; ipsum collocata. Nam pluribus sermonibus modò familiaritate iuuenili Nero, & rursus adductus quasi seria consociaret, tracto in longũ conuictu, pro-
8 sequitur abeuntẽ, artiùs oculis & pectori hærens,† siue * explendâ simulatione, seu perituræ matris supremus aspectus, quamuis ferum animum retinebat. Noctem sideribus illustrem, & placido mari quietam, quasi conuincendum ad scelus, dii præbuere. Nec multum erat progressa nauis, duobus è numero familiarium Agrippinam comitantibus: ex quibus Crepereius Gallus haud procul gubernaculis adstabat, Acceronia super pedes cubitantis reclinis, pœnitentiam filii, & reciperatam matris gratiam per gaudium memorabat. cùm dato signo, ruere tectum loci
9 multo plumbo graue, † pressusque Crepereius, & statim exani-
10 matus. Agrippina & Acceronia eminentibus tecti parietibus, † ac forte validioribus, quàm vt oneri cederent, protectæ sunt: nec
11 dissolutio nauigii sequebatur turbatis omnibus, † & quòd pleri-
12 que ignari etiam conscios impediebant. † Iussum dehinc remigibus, vnum in latus inclinare, atq; ita nauem submergere. Sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, & alii contrà ni-
13 tentes † dedêre facultatem lenioris in mare iactus. Verùm Acceronia imprudens, dum se Agrippinã esse, & vt subueniretur matri
14 principis, clamitat, † contis & remis, & quæ fors obtulerat, naualibus telis conficitur. Agrippina silens, eoq; minus agnita, vnũ tamen vulnus humero excepit. Nando, deinde occursu lembun-
15 culorum † Lucrinum in lacum vecta, villæ suæ infertur. Illic reputans, ideò se fallacibus litteris accitam, & honore præcipuo habitam; quodque litus iuxta non ventis acta, non saxis impulsa nauis, summâ sui parte, veluti terrestre machinamentum concidisset; obseruans etiã Acceroniæ necem, simul suum vulnus aspiciens, solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur: misit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, benignitate deûm, & fortunâ eius euasisse grauem casum. orare, vt quamuis periculo matris exterritus, visendi curam differret. sibi ad præsens quiete opus. Atq; interim securitate simulata, medicamina vulneri, & fomenta corpori adhibet. Testamentũ Acceroniæ requiri, bonaq; obsignari iubet. id tantum non per simulationem. At Neroni nuntios patrati facinoris opperienti, affertur euasisse

* explendæ simulationi,

V

VI

VII

ictu leui sauciam, & hactenus adito discrimine ne auctor dubitaretur. Tum pauore exanimis, & iam iamq; affore obtestans vindictæ properam, siue seruitia armaret, vel militem accenderet, siue ad senatum & populum peruaderet, naufragium & vulnus, & interfectos amicos obiiciendo; quod contrà subsidium sibi? †nisi quid Burrhus & Seneca expergiscerētur. quos statim acciuerat, incertum an & antè ignaros. Igitur longum vtriusq; silentium, ne irriti dissuaderent; †an eò descensum credebant, vt nisi præueniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. Pòst Seneca hactenus promptior, respicere Burrhum, ac si scitaretur, an militi imperanda cędes esset? Ille pretorianos toti Cęsarum domui obstrictos, & memores Germanici, nihil aduersus progeniem eius atrox ausuros respondit: perpetraret Anicetus promissa. Qui nihil cunctatus, poscit summam sceleris. Ad illam vocem Nero, illo sibi die dari imperium, auctoremq; tanti muneris libertum profitetur. Iret properè, duceretque promptissimos ad iussa. Ipse audito, venisse missu Agrippinæ nuntium Agerinum, scenam vltrò criminis parat: gladiumque dum mandata perfert, abiicit inter pedes eius. tum quasi deprehenso, vincla iniici iubet: vt exitium principis molitam matrem, & pudore deprehensi sceleris sponte mortē sumpsisse confingeret. Interim vulgato Agrippinæ periculo, quasi casu euenisset, vt quisq; acceperat, decurrere ad litus. Hi molium obiectus, hi proximas scaphas scandere. Alii quantum corpus sinebat, vadere in mare, quidam manus protendere. †Questibus, votis, clamore diuersa rogitantium, aut incerta respondentium, omnis ora compleri: affluere ingens multitudo cum luminibus, atq; vbi incolumem esse pernotuit, vt ad gratandum sese expedire, donec aspectu armati & minitantis agminis disiecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractaq; ianuâ, obuios seruorum arripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci adstabant, ceteris terrore irrumpentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat, & ancillarum vna: magis ac magis anxiâ Agrippinâ, quòd nemo à filio, ac ne Agerinus quidem. †aliam ferè litore faciem nunc, solitudinem ac repentinos strepitus, & extremi mali indicia. Abeunte dehinc ancillâ, *Tu quoq; me deseris*, prolocuta, respicit Anicetū trierarcho Herculeo & Oloarito centurione classiario comitatum. Ac si ad visendum venisset, refotam nuntiaret: sin facinus patraturus, nihil se de filio credere, non imperatum parricidium. Circumsistunt lectum percus-

16 17 VIII 18 19

percussores, & prior trierarchus fusti caput eius afflixit. Nam in mortem centurioni ferrum distringenti, protendens vterum, *Ventrem feri*, exclamauit: multisque vulneribus confecta est. Hæc consensu traduntur. Aspexerit ne matrem exanimem Nero, & formam corporis eius laudauerit, sunt qui tradiderint, sunt qui abnuant. Cremata est nocte eâdem, conuiuali lecto, & exsequiis vilibus. † Neque dum Nero rerum potiebatur congesta aut clausa humus, mox domesticorum curâ, leuem tumulum accepit, viam Miseni propter, & villam Cæsaris dictatoris, quæ subiectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo libertus eius, cognomento Mnester, ipse ferro se transegit: incertum caritate in patronam, an metu exitii. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina, contempseratq;. Nam consulenti super Nerone, responderunt Chaldæi, fore vt imperaret, matremque occideret: atque illa, *Occidat*, inquit, *dum imperet*. Sed à Cæsare perfecto demum scelere, magnitudo eius intellecta est: reliquo noctis, modò per silentium defixus, sæpius pauore exurgens, & mentis inops lucem opperiebatur, tamquam exitium allaturam. Atq; eum auctore Burrho, prima centurionum tribunorumq; adulatio ad spem firmauit, † prehensantium manum, gratantiumque, quod discrimen improuisum, & matris facinus euasisset. Amici dehinc adire templa: & cœpto exemplo, proxima Campaniæ municipia victimis & legationibus lætitiam testari. Ipse diuersâ simulatione, mæstus, & quasi incolumitati suæ infensus, † ac morti parentis illacrymans; quia tamen non vt hominum vultus, ita locorum facies mutantur, † obuersabaturq; maris illius & litorum grauis aspectus (& erant qui crederent, sonitum tubæ collibus circum editis, planctusq; tumulo matris audiri) Neapolim concessit, litterasq; ad senatum misit, quarum summa erat, *Repertum cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrippinæ libertis, † & luisse eam pœnam conscientiâ, quâ scelus parauisset.* Adiiciebat crimina longiùs repetita, *quod consortium imperii, iuraturasq; in feminæ verba prætorias cohortes, idemq; dedecus senatus & populi sperauisset: † ac posteaquam frustrà oblata sint, infensa militibus patribusq; & plebi, dissuasisset donatiuum & congiarium, periculaq; viris illustribus instruxisset. Quanto suo labore perpetratum, ne irrumperet curiam, ne gentibus externis responsa daret?* Temporum quoque Claudianorum obliquâ insectatione, cuncta eius dominationis flagitia in matrem transtulit, publicâ fortunâ

extinctam referens. † Namque & naufragium narrabat. Quod 26
fortuitum fuisse, quis adeò hebes inueniretur, vt crederet? aut
à muliere naufragâ missum cum telo vnum, qui cohortes, & classes
imperatoris perfringeret? Ergo non iam Nero, cuius immanitas
omnium questus anteibat, sed aduerso rumore Seneca erat,
XII quòd oratione tali confessionem scripsisset. Miro tamen
certamine procerum decernuntur supplicationes apud omnia
puluinaria, vtque Quinquatrus, quibus apertæ essent insidiæ,
ludis annuis celebrarentur. Aureum Mineruæ simulacrum in
curiâ, & iuxtà principis imago statueretur. Dies natalis Agrippinæ
inter nefastos esset. Thrasea Pætus silentio vel breui assensu
priores adulationes transmittere solitus, † exiit tum senatu, ac 27
sibi caussam periculi fecit, ceteris libertatis initium non præbuit.
Prodigia quoque crebra & irrita intercessere. Anguem enixa
mulier, & alia in concubitu mariti fulmine exanimata. iam sol
repentè obscuratus, & tactæ de cælo quattuordecim vrbis regiones.
quæ adeò sine curâ deûm eueniebant, vt multos post annos
Nero imperium & scelera continuauerit. Ceterùm quo
grauaret inuidiam matris, eaque demotâ, auctam lenitatem suam
testificaretur, feminas illustres Iuniam & Calpurniam, præfecturâ
functos Valerium Capitonem & Licinium Gabolum,
sedibus patriis reddidit, ab Agrippinâ olim pulsos. Etiam Lolliæ
Paullinæ cineres reportari, sepulcrumque exstrui permisit:
quosque ipse nuper relegauerat, Iturium & Caluisium pœnâ exsoluit.
Nam Silana fato functa erat, longinquo ab exsilio Tarentum
regressa, labante iam Agrippinâ, cuius inimicitiis con-
XIII ciderat, vel tum mitigatâ. Cunctanti in opidis Campaniæ, quónam
modo vrbem ingrederetur, † an obsequium senatus, an studia 28
plebis reppериret anxio, contrà deterrimus quisque quorum
non alia regia fecundior exstitit, inuisum Agrippinæ nomen, &
morte eius accensum populi fauorem disserunt. Iret intrepidus,
& venerationem sui coram experiretur. Simul progredi exposcunt,
& promptiora quàm promiserant inueniunt, obuias tribus,
festo cultu senatum: coniugum ac liberorum agmina per
sexum & ætatem disposita: exstructos quâ incederet spectaculorum
gradus, quo modo triumphi visuntur. Hinc superbus ac
publici seruitii victor, Capitolium adiit, grates exsoluit: seque in
omnes libidines effudit, quas malè coercitas qualiscumque matris
XIV reuerentia tardauerat. † Vetus illi * copia erat curriculo 29
quadri-

* cupido

quadrigarum insistere, nec minus fœdum studium citharâ ludicrum in modum canere, cùm cœnaret: quod regibus & antiquis ducibus factitatum memorabat. Idque vatum laudibus celebre, & deorum honori datum. Enimuerò cantus Apollini sacros, talique ornatu astare, non modò Græcis in vrbibus, sed Romana apud templa, numen præcipuum, & præscium. Nec iam sisti poterat, cùm Senecæ ac Burrho visum, † ne vtraque peruinceret, alterum concedere. Clausúmque valle Vaticanâ spatium, in quo equos regeret, haud promiscuo spectaculo. † mox vltrò vocari populus Romanus, laudibusque extollere, vt est vulgus cupiens voluptatum; † & si eodem princeps trahat, lætum. Ceterùm euulgatus pudor non satietatem, vt rebantur, sed incitamentum attulit. † Ratusque dedecus amoliri, si plures fœdasset, nobilium familiarum posteros, egestate venales in scenam deduxit: quos fato perfunctos ne nominatim tradam, maioribus eorum tribuendum puto. Nam & eius flagitium est, qui pecuniam ob delicta potiùs dedit, quàm ne delinquerent. Notos quoque equites Romanos operas arenæ promittere subegit, donis ingentibus: nisi quòd merces ab eo qui iubere potest, vim necessitatis affert. Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos Iuuenalium vocabulo, in quos passim nomina data. non nobilitas cuiquam, non ætas aut acti honores impedimento, quo minus Græci Latiniue histrionis artem exercerent, vsque ad gestus modosque haud viriles. Quin & feminæ illustres deformia meditari. Exstructaque apud nemus, quod nauali stagno circumposuit Augustus, conuenticula & cauponæ, & posita væno irritamenta luxus. dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloriâ consumerent. Inde gliscere flagitia & infamia; nec vlla moribus corruptis olim plus libidinum circumdedit, quàm illa colluuies. Vix artibus honestis pudor retinetur; nedum inter certamina vitiorum, pudicitia, aut modestia, aut quidquam probi moris reseruaretur. Postremò ipse scenam inscendit, multâ curâ tentans citharam & præmeditans, assistentibus * familiaribus. accesserat cohors militũ, centuriones tribuniq;: & mœrens Burrhus, ac laudans. Tuncq; primùm conscripti sunt equites Romani, cognomento Augustanorum, ætate ac robore conspicui, & pars ingenio procaces, alii in spe potentiæ. Hi dies ac noctes plausibus personare. Formam principis vocemque deûm vocabulis appellantes, quasi per virtutem

* facibus

XVI clari honoratique agere. Ne tamen ludicræ tantùm imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium affectauit, contractis quibus aliqua pangendi * facultas. † Nec dum insignis * ætatis nati, considere simul, † & allatos vel ibidem repertos versus connectere, † atque ipsius verba quoquomodo prolata supplere. quod species ipsa carminum docet, non impetu & instinctu, nec ore vno fluens. Etiam sapientiæ doctoribus tempus impertiebat post epulas, † vtque contraria asseuerantium discordię eruerentur. † nec deerant, qui voce vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.

34 35 36 37 38

* facultas, nec
* erat. Ii iussi consl.

XVII Sub idem tempus, leui contentione atrox cædes orta inter colonos Nucerinos Pompeianosque, gladiatorio spectaculo, quod Liuineius Regulus, quem motum senatu rettuli, edebat. quippe opidanâ lasciuiâ inuicem incessentes, probra, deinde saxa, postremò ferrum sumpsere, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergo reportati sunt in vrbem multi è Nucerinis trunco per vulnera corpore, † ac plerique liberorum aut parentum mortes deflebant. Cuius rei iudicium princeps senatui, senatus consulibus permisit. Et rursus re ad patres delatâ, prohibiti publicè in decem annos eiusmodi cœtu Pompeiani, collegiaque quæ contra leges instituerant, dissoluta. Liuineius, & qui alii seditionem conciuerant, exsilio multati sunt.

39

XVIII Motus senatu & Pedius Blæsus, accusantibus Cyrenensibus, violatum ab eo thesaurum Æsculapii, delectumque militarem pretio & ambitione corruptum. Iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem, prætoria potestate vsum, & missum disceptatorem à Claudio agrorum, quos regis Apionis quondam habitos, & Pop. Rom. cum regno relictos, proximus quisque possessor inuaserant, diutinaque licentiâ & iniuriâ, quasi iure & æquo nitebantur. Igitur abiudicatis agris, orta aduersus iudicem inuidia: & senatus ignota sibi esse mandata Claudii, & consulendum principem respondit. † Nero probatâ Strabonis sententiâ, se nihilominus subuenire sociis, & vsurpata concedere scripsit.

40

XIX Sequuntur virorum illustrium mortes, Domitii Afri, & M. Seruilii, qui summis honoribus, & multa eloquentia viguerant. Ille orando caussas, Seruilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris, † & elegantiâ vitæ, quam clariorem effecit, vt par ingenio, ita morum diuersus.

41

XX Nerone quartùm, Cornelio Cosso Coss. quinquennale ludicrum Romæ institutum est, ad morem Græci certaminis, varia

A. V. C. DCCCXIII

riâ

riâ famâ, vt cuncta fermè noua. Quippe erant qui Cn. quoque Pompeium incusatum à senioribus ferret, quòd mansuram theatri sedem posuisset. *Nam antea subitariis gradibus, & scenâ in tempus structâ, ludos edi solitos: vel si vetustiora repetas, stantem populum*
42 *spectauisse:* † *si consideret, theatro dies totos ignauia continuaret. Ne spe-*
43 *ctaculorum quidem antiquitas seruaretur,* † *quotiens Prætores ederent, nullâ cuiquã ciuiũ necessitate certandi. Ceterùm abolitos paulatim patrios*
44 *mores, funditùs euerti* † *per accitam lasciuiam, vt quod vsquã corrumpi & corrumpere queat, in vrbe visatur, degeneretq; studiis externis iuuentus, gymnasia & otia, & turpes amores exercendo, principe & senatu auctoribus: qui non modo licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant. Proceres Romani specie orationum & carminum, scenâ polluantur. quid superesse, nisi vt corpora quoque nudent, & cæstus assumant, eásque pugnas*
45 *pro militiâ & armis meditentur?* † *An* institiam augurii,* & decuri-*
46 *as equitum, egregium iudicandi munus expleturos,* † *si fractos sonos & dulcedinem vocum peritè audissent? Noctes quoque dedecori adiectas, ne quod tempus pudori relinquatur, sed cætu promiscuo quod perditissimus quisque per diem concupiuerit, per tenebras audeat.* Pluribus ipsa licentia placebat, ac tamen honesta nomina prætendebant. *Maiores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortunâ quæ tum erat; eoq; à Thuscis accitos histriones, à Thuriis equorum certamina,*
47 *& possessâ Achaiâ Asiaq; ludos curatiùs editos.* † *nec quemquam Romæ honesto loco ortum, ad theatrales artes degenerauisse, ducentis iam annis à L. Mumii triumpho, qui primus id genus spectaculi in vrbe præbuerit. Sed & consultum parsimoniæ, quòd perpetua sedes theatro locata sit, potius quàm immenso sumptu, singulos per annos consurgeret ac strueretur. Nec perinde magistratus rem familiarem exhausturos, aut populo efflagitandi Græca certamina à magistratibus caussam fore, cùm eo sumptu Resp. fungatur. oratorum ac vatum victorias incitamentum ingeniis allaturas: nec cuiquam iudici graue, aures studiis honestis, & voluptatibus concessis impartire. lætitiæ magis quàm lasciuiæ dari paucas totius quinquennii noctes, quibus, tantâ luce ignium, nihil illicitum occultari queat.* Sanè nullo insigni dehonestamento id spectaculum transiit. Ac ne modica quidem studia plebis exarsere, quia redditi quamquam scenæ
48 Pantomimi, certaminibus sacris prohibebantur. † Eloquentiæ primas nemo tulit, sed victorem esse Cæsarem pronuntiatum.
49 † Græci amictus *quos per eos dies plerique incesserant, tum exoleuerant. Inter quæ & sidus cometes effulsit, de quo vulgi opinio est, tamquam mutationem regis portendat. Igitur quasi iam

* instituto Augustanos, & dec.

XXI

* quomodo

XXII

depulso Nerone, quis nam deligeretur inquirebant. † & omnium ore Rubellius Plautus celebrabatur, cui nobilitas per matrem ex Iuliâ familiâ. Ipse placita maiorum colebat, habitu seuero, casta & secreta domo, quantoque metu occultior, tanto plus famæ adeptus. Auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio fulguris. Nam quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna, cui Sublaqueum nomen est, ictæ dapes, mensaque disiecta erat, idque finibus Tiburtum acciderat, vnde paterna Plauto origo; hunc illum numine deûm destinari credebant. fouebantque multi, quibus noua & ancipitia præcolere auida & plerumque fallax ambitio est. Ergo permotus iis Nero componit ad Plautum litteras, † consuleret quieti vrbis, seque praue diffamantibus subtraheret. esse illi per Asiam auitos agros, in quibus tutâ & inturbidâ iuuentâ frueretur. Ita illuc cum coniuge Antistiâ & paucis familiarium concessit. Iisdem diebus nimia luxus cupido, infamiam & periculum Neroni tulit, quia fontem aquæ Martiæ ad vrbem deductæ nando incesserat: videbaturque potus sacros & cærimoniam loci corpore toto polluisse. secutaque anceps valetudo, iram deûm affirmauit. XXIII At Corbulo post deleta Artaxata, vtendum recenti terrore ratus, ad occupanda Tigranocerta; quibus excisis, metum hostium intenderet, vel si pepercisset, clementiæ famam adipisceretur; illuc pergit non infenso exercitu, ne spem veniæ auferret: neque tamen remissâ curâ, gnarus facilem mutatu gentem, vt segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. Barbari pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos, & in auia digredi, ac fuere qui se speluncis, & carissima secum abderent. Igitur dux Romanus diuersis artibus, misericordiâ aduersus supplices, celeritate aduersus profugos, immitis iis qui latebras insederant, ora & exitus specuum sarmentis virgultisque completos, igni exurit. Atque illum fines suos prætergredientem incursauere Mardi, latrociniis exerciti, contraque irrumpentem montibus defensi. quos Corbulo immissis Hiberis vastauit, hostilemque audaciam externo sanguine vltus est. XXIV Ipse exercitusque, vt nullis ex prœlio damnis, ita per inopiam & labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. Ad hæc penuria aquæ, feruida æstas, longinqua itinera, solâ ducis patientiâ mitigabantur, eodem plura quàm gregario milite tolerante. Ventum dehinc in locos cultos: demessæque segetes, & ex duobus castellis in quæ confuge-

fugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Vnde in regionem Taurantium transgressus, improuisum periculum vitauit. Nam haud procul tentorio eius, non ignobilis barbarus cum telo repertus, ordinem insidiarum, seque auctorem & socios per tormenta edidit. Conuictique & puniti sunt, qui specie amicitiæ dolum parabant. Nec multo pòst legati Tigranocerta missi, patêre mœnia afferunt, intentos popularis ad iussa. Simul hospitale donum, coronam auream tradebant. Accepitque cum honore, nec quidquam vrbi detractum, quo promptius obsequium integri

52 retinerent. † At præsidium regium, quod ferox iuuentus clauserat, non sine certamine expugnatum est. nam & prœlium pro XXV

53 muris ausi erant, & pulsi intra munimenta aggeris, † demum irrumpentium armis cessere. quæ faciliùs proueniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. Miserantque Hyrcani ad principem Romanum societatem oratum, attineri à se Vologesen pro pignore amicitiæ ostentantes. eos regredientes Corbulo, ne Euphratem transgressi hostium custodiis circumuenirentur, dato præsidio ad litora maris rubri deduxit. Vnde vitatis Parthorum finibus, patrias in sedes remeauere. Quin & Tiridatem per XXVI Medos extrema Armeniæ intrantem, præmisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse legionbus citis, abire procul ac spem belli amittere subegit: quosque nobis ob regem auersos animi cognouerat, cædibus & incendiis perpopulatus, possessionem Armeniæ vsurpabat. cùm aduenit Tigranes, à Nerone ad capessendum imperium delectus, Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai nepos, sed quòd diu obses apud vrbem fuerat, vsque ad seruilem patientiam demissus. Nec consensu acceptus, durante apud quosdam fauore Arsacidarum. At plerique superbiam Parthorum perosi, datum à Romanis regem malebant.

54 † Additum & præsidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes, duæque equitum alæ. & quo faciliùs nouum regnum tueretur, pars Armeniæ vt cuique finitima, pars * Nipolique & Aristo- * Mutila aut corrupta.

55 bolo atque Antiocho parere iussæ sunt. † Corbulo in Syriam abscessit, morte Vinidii legati vacuam, ac sibi permissam. Eodem anno ex illustribus Asiæ vrbibus, Laodicea tremore terræ prolapsa, nullo à nobis remedio, propriis opibus reualuit. At in Italiâ vetus opidum Puteoli, ius Coloniæ, & cognomentum à Nerone adipiscuntur. Veterani Tarentum & Antium ascripti, XXVII

non tamen infrequentiæ locorum ſubuenêre, dilapſis pluribus in prouincias, in quibus ſtipendia expleuerant. Neque coniugiis ſuſcipiendis, neque alendis liberis ſueti, orbas ſine poſteris domos relinquebant. Non enim, vt olim, vniuerſæ legiones deducebantur cum tribunis & centurionibus, & ſuis cuiuſque ordinis militibus, vt conſenſu & caritate Remp. efficerent; ſed ignoti inter ſe, diuerſis manipulis, ſine rectore, ſine affectibus mutuis, quaſi ex alio genere mortalium repentè in vnúm collecti, numerus magis quàm colonia. Comitia prætorum arbitrio ſenatus haberi ſolita, quod acriore ambitu exarſerant, princeps compoſuit, tris qui ſupra numerum petebant, legioni præficiendo. Auxitque patrum honorem, ſtatuendo vt qui à priuatis iudicibus ad ſenatum prouocauiſſent, eiuſdem pecuniæ periculum facerent, cuius ii qui imperatorem appellauere. nam antea vacuum id, ſolutumque pœnâ fuerat. Fine anni Vibius Secundus eques Romanus, accuſantibus Mauris repetundarum damnatur, atque Italiâ exigitur: ne grauiore pœna afficeretur, † Vibii Criſpi fratris opibus enixus. Cæſonio Pæto, Petronio Turpiliano Coss. grauis clades in Britanniâ accepta. In quâ neque Auitus legatus, vt memoraui, niſi parta retinuerat, † & ſucceſſor Veranius, modicis excurſibus † Siluras populatus, quin vltrà bellum proferret, morte prohibitus eſt: magna dum vixit ſeueritatis fama, ſupremis teſtamenti verbis ambitionis manifeſtus. quippe multa in Neronem adulatione, addidit, † ſubiecturum ei prouinciam fuiſſe, ſi biennio proximo vixiſſet. Sed tum Paullinus Suetonius obtinebat Britannos, ſcientiâ militiæ, & rumore populi, qui neminem ſine æmulo ſinit, Corbulonis concertator: receptæque Armeniæ decus æquare domitis perduellibus cupiens. Igitur Monam inſulam incolis validam, & receptaculum perfugarum aggredi parat, naueſque fabricatur plano alueo, aduerſus breue litus & incertum. † Sic pedites. equites vado ſecuti, aut altiores inter vndas, adnantes equis tranſmiſere. Stabat pro litore diuerſa acies, denſa armis viriſque, intercurſantibus feminis: in modum Furiarum, veſte ferali, crinibus deiectis, faces præferebant. Druidæque circum, preces diras ſublatis ad cælum manibus fundentes, † nouitate aſpectus perculere milites, vt quaſi hærentibus membris, immobile corpus vulneribus præberent. Dein cohortationibus ducis, & ſe ipſi ſtimulantes, ne muliebre & fanaticum agmen paueſcerent, infe-

[Margin: XXVIII; XXIX; A. V. C. DCCCXIV; XXX; 56; 57; 58; 59; 60; 61]

52 inferunt signa, sternuntq; obuios, & igni suo inuoluunt. † Præsidium posthac impositum victis, excisiq; luci, sæuis superstitionibus sacri. Nam cruore captiuo adolere aras, & hominum fibris consulere deos fas habebant. Hæc agenti Suetonio, repentina 63 defectio prouinciæ nuntiatur. Rex Icenorum Prasutagus, † longâ opulentiâ clarus, Cæsarem heredem duasq; filias scripserat, tali obsequio ratus regnum & domum suam procul iniuria fore. quòd contrà vertit. adeò vt regnum, per centuriones, domus per 64 seruos, velut capta vastarentur. † Iam primùm vxor eius Boudicea verberibus affecta, & filiæ stupro violatæ sunt. Præcipui quique Icenorum, quasi cunctã regionem muneri accepissent, auitis bonis exuuntur. & propinqui regis inter mancipia habebantur. Qua contumelia & metu grauiorum (quando in formam 65 prouinciæ cesserant) rapiunt arma, † commotis ad rebellationem 66 Trinobantibus, †. & qui alii nondum seruitio facti, resumere libertatem occultis coniurationibus pepigerant, acerrimo in veteranos odio. Quippe in coloniam Camalodunum recens deducti, pellebant domibus, exturbabant agris, captiuos, seruos appellando: fouentibus impotentiam veteranorum militibus, similitudine vitæ, & spe eiusdem licentiæ. Ad hæc templum diuo Claudio constitutum, quasi ara æternæ dominationis aspiciebatur: delectiq; sacerdotes, specie religionis, omnes fortunas effundebant. Nec arduum videbatur, exscindere coloniam nullis munimentis septam: quod ducibus nostris parum prouisum erat, dum amœnitati prius quàm vsui consulitur. XXXII Inter quæ nulla palàm caussâ delapsum Camaloduni simulacrum Victoriæ, ac retro conuersum, quasi cederet hostibus. Et feminæ in furore turbatæ, adesse exitium canebant. Externosq; fremitus in curiâ 67 eorum auditos, consonuisse vlulatibus theatrum, † visamq; speciem in æstuario Tamesæ subuersæ coloniæ. Iam Oceanum cruento aspectu: dilabente æstu, humanorum corporum effigies relictas, vt Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebant. Sed quia procul Suetonius aberat, petiuere à Cato Deciano procuratore auxilium. Ille haud amplius quàm ducentos sine iustis armis misit: & inerat modica militum manus, tutelâ templi freti. 68 † Et impedientibus qui occulti rebellionis conscii consilia turbabant, neq; fossam aut vallum præduxerunt, neque motis senibus & feminis, iuuentus sola restitit: quasi mediâ pace incauti, multitudine barbarorum circumueniuntur. Et cetera quidem

impetu direpta, aut incensa sunt. Templum in quo se miles conglobauerat, biduo obsessum, expugnatumque. Et victor Britannus † Petilio Ceriali legato legionis nonæ in subsidium aduentanti obuius, fudit legionem, & quod peditum interfecit. Cerialis cum equitibus euasit in castra, & munimentis defensus est. Quâ clade & odiis prouinciæ, quam auaritia in bellũ egerat, trepidus procurator Catus in Galliam transiit. At Suetonius mirâ constantiâ medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniæ non insigne, sed† copia negotiatorũ & commeatuum maximè celebre. ibi ambiguus an illam sedem bello deligeret, circumspecta infrequẽtia militis, satisq; magnis documentis temeritatem Petilii coërcitam, vnius opidi damno seruare vniuersa statuit. Neque fletu & lacrymis auxilium eius orantium flexus est, quin daret profectionis signum, & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sexus, aut fessa ætas, vel loci dulcedo attinuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades municipio Verulamio fuit, quia barbari † omissis castellis præsidiisq;* militarium, † quod vberrimum spoliant, & defendentib. intutum, læti præda, & aliorum insignes petebant. Ad septuaginta millia ciuium & sociorum, iis quæ memoraui locis, cecidisse constitit. Neq; enim capere aut venundare, aliúdue quod belli commercium, sed cædes, patibula, ignes, cruces, † tamquam reddituri supplicium, ac prærepta interim vltione, festinabant.

69 | XXXIII | 70 | 71 | * militaribus | 72 | 73

XXXIV Iam Suetonio quartadecima legio cum vexillariis vicesimariis, & è proximis auxiliares, decem ferme millia armatorum erant: cùm omittere cunctationem, & congredi acie parat. deligitque locum artis faucibus, & à tergo siluâ clausum, satis cognito, nihil hostium nisi in fronte, & apertam planitiem esse sine metu insidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus, leui circum armatura conglobatus, pro cornibus eques astitit. At Britannorum copiæ passim per cateruas & turmas exsultabant, quanta non alias multitudo, & animo adeò fero, vt coniuges quoque testes victoriæ secum traherent, plaustrisque imponerent, quæ

XXXV super extremum ambitum campi posuerant. Boudicea curru filias præ se vehens, vt quamque nationem accesserat: *Solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare testabatur; sed tunc non vt tantis maioribus ortam regnum & opes, verùm vt vnam è vulgo, libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarũ pudicitiam vlcisci. eò prouectas Romanorum cupidines, vt non corpora, nec senectam*

ctam quidem, aut virginitatem impollutam relinquant. Adesse tamen deos iustæ vindictæ. cecidisse legionem, quæ prælium ausa sit: ceteros castris occultari, aut fugã circumspicere. Ne strepitum quidem & clamorem tot millium, nedum impetus & manus perlaturos. Si copias armatorũ; si caussas belli secum expenderent; vincendũ illa acie, vel cadendum esse. Id mulieri destinatum: viuerent viri, & seruirent. Ne Suetonius quidem in tanto discrimine silebat. qui quamquam confideret virtuti, tamen exhortationes & preces miscebat. † *Vt sperneret sonores Barbarorum, & inanes minas. plus illic feminarum quàm iuuentutis aspici. imbelles, inermes, cessuros statim, vbi ferrum virtutemq́ vincentium, totiens fusi agnouissent. etiam in multis legionibus, paucos esse qui prælia profligarent. gloriæq́ eorum accessurum, quod modicâ manu, vniuersi exercitus famam adipiscerentur. Conferti tantùm, & pilis emissis, post vmbonibus & gladiis stragẽ cædemq́ continuarent, prædæ immemores. partâ victoriâ, cuncta ipsis cessura.* Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles & multâ prœliorum experientiâ, vt certus euentus Suetonius, daret pugnæ signum. Ac primùm legio gradu immota, & angustias loci pro munimento retinens, † postquam propiùs suggressus hostis certo iactu tela exhauserat, † velut cuneo erupit. Idem auxiliarium impetus: & eques protentis hastis, perfringit quod obuium & validum erat. Ceteri terga præbuere, difficili effugio, quia circumiecta vehicula sepserant abitus. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat. confixaq; telis etiam iumenta, corporum cumulum auxerant. Clara & antiquis victoriis par ea die laus parta. quippe sunt qui paulominus quàm octoginta millia Britannorum cecidisse tradant, militum quadringentis fermè interfectis, nec multo amplius vulneratis. Boudicea vitam veneno finiuit. Et Pœnius Postumus præfectus castrorũ secundæ legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloriâ legionem suam fraudauerat, abnueratq; contra ritum militiæ iussa ducis, se ipsum gladio transegit. Contractus deinde omnis exercitus, sub pellibus habitus est, ad reliqua belli perpetranda. Auxitq; copias Cæsar, missis è Germaniâ duobus legionariorum millibus, octo auxiliariorum cohortibus, ac mille equitibus: quorũ aduentu, nonani legionario milite suppleti sunt. cohortes alæq; nouis hibernaculis locatæ, quodq; nationum ambiguum aut aduersum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil æquè quàm fames affligebat serendis frugibus incuriosos,

Margin: XXXVI; 74; XXXVII; 75; 76; XXXVIII

& omni ætate ad bellum versâ, dum nostros commeatus sibi destinant, gentesq; præferoces tardiùs ad pacem inclinant: quia Iulius Classicianus successor Cato missus, & Suetonio discors, bonum publicum priuatis simultatibus impediebat, disperseratque nouum legatum opperiendum esse, sine hostili irâ & superbiâ victoris clementer deditis consulturum. Simul in vrbem mandabat, nullum prœlio finem exspectarent, nisi succederetur Suetonio. cuius aduersa, prauitati ipsius, prospera, ad fortunam Reip.

XXXIX referebat. Igitur ad spectandum Britanniæ statum missus est ex libertis Polycletus, magnâ Neronis spe, posse auctoritate eius, non modò inter legatum procuratoremq; concordiam gigni, sed & rebelles Barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quo minus ingenti agmine Italiæ Galliæque grauis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus irrisui fuit, apud quos flagrante etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat. mirabanturque, quòd dux & exercitus tanti belli confector seruitiis obedirent. Cuncta tamen ad imperatorem in mollius relata. Detentusq; rebus gerundis Suetonius, quòd pòst paucas naues in litore, remigiumq; in iis amiserat, † tamquam durante bello tradere exercitum Petronio Turpiliano, qui iam consulatu abierat, iubetur. Is non irritato hoste, neq; lacessitus, honestum pacis nomen segni otio imposuit. 77

XL Eodem anno Romæ insignia scelera, alterum senatoria, seruili alterum audacia, admissa sunt. Domitius Balbus erat prætorius, simul longa senecta, simul orbitate & pecunia insidiis obnoxius. Eius propinquus Valerius Fabianus capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentũ, ascitis Vicio Rufino, & Terentio Lentino equitibus Romanis. Illi Antonium Primum, & Asinium Marcellum sociauerant. Antonius audacia promptus, Marcellus Asinio Pollione proauo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quòd paupertatem præcipuum malorum credebat. † Igitur Fabianus tabulas iis quos memoraui, & aliis minus illustribus, obsignat. Quod apud patres conuictum. Et Fabianus Antoniusq; cum Rufino & Terentio lege Corneliâ damnantur. Marcellum memoria maiorum, & preces Cæsaris, pœnæ magis quàm infamiæ exemêre. 78

XLI † Perculit is dies Pompeium quoq; Ælianum iuuenem quæstorium, tamquam flagitiorum Fabiani gnarum: eiq; Italiâ & Hispaniâ in quâ ortus erat, interdictum est. Pari ignominiâ Valerius 79

Pon-

Ponticus afficitur, quòd reos, ne apud præfectum vrbis arguerentur, ad prætorem detulisset, interim specie legum, mox præuaricando vltionem elusurus. Additur senatusconsultum: Qui
80 talem operam emptitasset, vendidissétue, † perinde pœnâ teneretur, ac si publico iudicio calumniæ condemnatus. Haud multo XLII pòst, præfectum vrbis Pedanium Secundum seruus ipsius inter-
81 fecit: seu negatâ libertate, cui pretium pepigerat; † siue amore exoleti * infensus, & dominum æmulum non tolerans. Ceterùm cùm vetere ex more familiam omnem, quæ sub eodem tecto mansitauerat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quæ tot innoxios protegebat, vsque ad seditionem ventum est: * senatusque, in quo ipso erant studia nimiam seueritatem aspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. Ex quibus C. Cassius sententiæ loco in hunc modum disseruit. *Sæ-* XLIII *penumero P. C. in hoc ordine interfui, cùm contra instituta & leges maiorum noua senatus decreta postularentur: neque sum aduersatus. non quia dubitarem super omnibus negotiis meliùs atque rectiùs olim prouisum, & quæ converterentur in deterius mutari; sed ne nimio amore anti-*
82 *qui moris studium meum extollere viderer.* † *Simul quidquid hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, vt maneret integrum, si quando Respublica consiliis eguisset. quod hodie euenit, consulari viro domi suæ interfecto, per insidias seruiles, quas nemo prohibuit, aut prodidit, quamuis nondum concusso senatusconsulto, quod supplicium toti familiæ minitabatur. Decernite hercule impunitatem. At quem dignitas sua defendet, cùm præfectura vrbis non profuerit? Quem numerus seruorum tuebitur, cùm Pedanium Secundum quadrin-*
83 *genti non protexerint? Cui familia opem feret,* † *quæ ne in metu quidem pericula nostra aduertit? An, vt quidam fingere non erubescunt, iniurias*
84 *suas vltus est interfector?* † *quia de paternâ pecuniâ transegerat, aut auitũ mancipium detrahebatur? Pronuntiemus vltrò, dominum iure cæsum vi-*
85 *deri.* † *Libet argumenta conquirere in eo, quod sapientioribus deliberatũ* XLIV *est. Sed & si nunc primum statuendum haberemus, creditisne seruum interficiendi domini animum sumpsisse, vt non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? Sanè consilium occuluit, telum inter ignaros parauit. num excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumen inferret, [illegible]aret, omnibus nescis? Multa sceleris indicia præueniunt serui. Si [illegible], possumus singuli inter plures, tuti inter anxios; postremò si pereundum sit, non inulti inter nocentes, agere. Suspecta maioribus nostris fuere ingenia seruorum, etiam cùm in agris aut domibus iisdem na-*

*incensus

* senatusque in ipso

ſcerentur, caritatemq́; dominorum ſtatim acciperent. Poſtquam verò nationes in familiis habemus, quib. diuerſi ritus, externa ſacra aut nulla ſunt, colluuiem iſtam non niſi metu coërcueris. At quidam inſontes peribunt. † Num & ex fuſo exercitu, cùm decimus quiſq; fuſti feritur, etiam ſtrenui non ſortiuntur? Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra ſingulos, vtilitate publicâ rependitur. XLV Sententiæ Caſſii, vt nemo vnus contraire auſus eſt, ita diſſonæ voces reſpondebant, numerum, aut ætatem, aut ſexum, ac plurimorum indubiam innocentiam miſerantium. Præualuit tamen pars quæ ſupplicium decernebat. Sed obtemperari non poterat, conglobatâ multitudine, ſaxa ac faces minitante. Tum Cæſar populum edicto increpuit: atque omne iter quo damnati ad pœnam ducebantur, militaribus præſidiis ſepſit. Cenſuerat Cingonius Varro, vt liberti quoq; qui ſub eodẽ tecto fuiſſent, Italiâ deportarentur. Id à principe prohibitum eſt, † ne mos antiquus, quem miſericordia non minuerat, per ſæuitiam intenderetur. XLVI Damnatus iiſdem conſulibus Tarquitius Priſcus repetundarum, Bithynis interrogantibus, magno patrum gaudio, qui accuſatum ab eo Statilium Taurum proconſulem ipſius meminerant. Cenſus per Gallias à Q. Voluſio, & Sex. Africano, Trebellioque Maximo acti ſunt, æmulis inter ſe per nobilitatem Voluſio atq; Africano: Trebelliũ dum vterq; dedignatur, ſupra tulêre. XLVII Eo anno mortem obiit Memmius Regulus, auctoritate, conſtantiâ, famâ, in quantum præumbrante imperatoris faſtigio datur, clarus, adeò vt Nero æger valetudine, & adulantibus circùm qui finem imperio adeſſe dicebant, ſi quid fato pateretur, reſponderit habere ſubſidium Rempublicam. Rogantibus dehinc in quo potiſſimũ, addiderit, in Memmio Regulo. Vixit tamen poſt hæc Regulus, quiete defenſus, & quia noua generis claritudine, neq; inuidioſis opibus erat. Gymnaſium eo anno dedicatum à Nerone, præbitumq; oleum equiti ac ſenatui Græca facilitate. XLVIII P. Mario, L. Aſinio conſulibus, Antiſtius prætor, quem in tribunatu plebis licenter egiſſe memoraui, probroſa aduerſus principem carmina factitauit, vulgauitq; celebri conuiuio, dum apud Oſtoriũ Scapulam epulatur. Exin à Coſſutiano Capitone, qui nuper ſenatorium ordinem precibus Tigellini ſoceri ſui receperat, maieſtatis delatus eſt. Tum primùm reuocata ea lex credebatur, quæ haud perinde exitium Antiſtio, quàm imperatori gloriam quæſiuit, vt condemnatus à ſenatu, interceſſione tribuniciâ morti eximeretur.

A.V.C. DCCCXV

86 87

XLVIII. Et cùm Ostorius nihil audiuisse pro testimonio dixisset, aduersis testibus creditum. Censuitque Iunius Marullus consul designatus, adimendam reo præturam, necandumque more maiorum. Ceteris inde assentientibus, Pętus Thrasea multo cum honore Cæsaris, & acerrimè increpito Antistio, *Non quidquid nocens reus pati mereretur, id egregio sub principe, & nullâ necessitate obstricto senatu, statuendum disseruit. carnificem & laqueum pridem abolita: & esse pœnas legibus constitutas, quibus sine iudicum sæuitiâ & temporum infamiâ, supplicia decernerentur.* 88 † *Quin in insulâ publicatis bonis, quo longiùs sontem vitam traxisset, eo priuatim miserior, & publicè clementiæ maximum exemplum futurum.* 89 † Libertas Thraseæ seruitium aliorum rupit. XLIX Et postquam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam eius iere, paucis exemptis: in quibus adulatione promptissimus fuit A. Vitellius, optimum quemque iurgio lacessens, & respondenti reticens, vt pauida ingenia solent. At consules perficere senatus decretum non ausi, de consensu scripsere Cæsari. Ille inter pudorem & iram cunctatus, postremò rescripsit, *nullâ iniuriâ prouocatum Antistium grauissimas in principem contumelias dixisse. earum vltionem à patribus postulatam. Et pro magnitudine delicti pœnam statui par fuisse. ceterùm se qui seueritatem decernentium impediturus fuerit, moderationem non prohibere. statuerent vt vellent.* 90 †*datam etiã absoluendi licentiam.* His atque talibus recitatis, & offensione manifestâ, non ideò aut consules mutauere relationem, aut Thrasea decessit sententiâ, ceteriue, quæ probauerant deseruere: pars ne principẽ obiecisse inuidiæ viderentur, 91 † plures numero tuti, Thrasea suetâ firmitudinẽ animi, & ne gloria intercideret. L Haud dispari crimine Fabricius Veiento conflictatus est, 92 † quòd multa & probrosa in patres & sacerdotes composuisset, iis libris quibus nomẽ Codicillorum dederat. Adiiciebat Talius Geminus accusator, venditata ab eo munera principis & adipiscendorum honorum ius. quæ caussa Neroni fuit suscipiendi iudicii. Conuictumque Veientonem Italiâ depulit, & libros exuri iussit, conquisitos lectitatosque donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi, obliuionem attulit. LI Sed grauescentibus in dies publicis malis, subsidia minuebantur. Concessitque vitâ Burrhus, incertum valetudine an veneno. Valetudo ex eo coniectabatur, quòd in se tumescentibus paulatim faucibus, & impedito meatu, spiritum finiebat. Plures iussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, 93 † illitum palatum eius noxio

medicamine asseuerabant:& Burrhum intellecto scelere, † cùm 94
ad visendum eum princeps venisset, aspectum eius auersatum,
sciscitantique hactenus respondisse, *Ego me bene habeo*. Ciuitati
grande desiderium eius mansit per memoriam virtutis, & successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima
flagitia & adulteria. quippe Cęsar duos prætoriis cohortibus imposuerat: Fenium Rufum ex vulgi fauore, quia rem frumentariam sine quæstu tractabat: Sofonium Tigellinum, veterem impudicitiam atque infamiam in eo secutus. † Atque illi pro co- 95
gnitis moribus fuere. Validior Tigellinus in animo principis, ex intimis libidinibus assumptus. Prosperâ populi & militum famâ
LII Rufus, † quod apud Neronem aduersum experiebatur. Mors 96
Burrhi infregit Senecæ potentiam, quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, & Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, *tamquam ingentes & priuatum modum euectas opes adhuc augeret, quodq; studia ciuium in se verteret, hortorum quoque amœnitate & villarum magnificentiâ quasi principem supergrederetur. Obiiciebant etiam eloquentiæ laudem vni sibi asciscere, & carmina crebriùs factitare, postquàm Neroni amor eorum venisset. Nam oblectamentis principis palàm iniquum, detrectare vim eius equos regentis, illudere voces quotiens caneret. Quem ad finem nihil in Rep. clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur? Certè finitam Neronis pueritiã, & robur iuuentæ adesse. exueret ma-*
LIII *gistrum, satis amplis doctoribus instructus, maioribus suis.* At Seneca criminantium non ignarus, prodentibus iis quibus aliqua honesti cura, & familiaritatem eius magis aspernante Cæsare, tempus sermoni orat: & accepto, ita incipit. *Quartusdecimus annus est Cæsar, ex quo spei tuæ admotus sum, octauus vt imperium obtines. Medio temporis tantum honorum atq; opum in me cumulasti, vt nihil felicitati meæ desit, nisi moderatio eius. Vtar magnis exemplis, nec meæ fortunæ, sed tuæ. Atauus tuus Augustus, M. Agrippæ Mitylenense secretum, C. Mæcenati vrbe in ipsâ, velut peregrinum otium permisit: quorum alter bellorum socius, alter Romæ pluribus laboribus iactatus, ampla quidem, sed pro ingentibus meritis præmia acceperant. Ego quid aliud munificentiæ adhibere potui quàm † studia, vt sic dixerim, in vmbrâ educata? è quibus claritudo* 97
venit, quòd iuuentæ tuæ rudimentis affuisse videor, grande huius rei pretium. † at tu gratiam immensam, innumeram pecuniã circumdedisti, adeò 98
vt plerumq; intra me ipsum voluam: Egóne equestri & prouinciali loco ortus, proceribus ciuitatis annumeror? Inter nobiles & longa decora præfe-

rentes,

99 *rentes, nouitas mea enituit? Vbi est animus ille modicis contentus?* † *Tales hortos instruit & per hæc suburbana incedit, & tantis agrorum spatiis, tam lato fenore exuberat? Vna defensio occurrit, quod muneribus tuis obniti non debui.* LIV *Sed vterque mensuram impleuimus, & tu quantum princeps tribuere amico posset, & ego quantum amicus à principe accipere. Cetera inuidiam augent. quæ quidem, vt omnia mortalia, infra tuam magnitudinem iacet: sed mihi incumbit. mihi subueniendum est. quo modo in militiâ aut viâ fessus adminiculum orarem: ita in hoc itinere vitæ, senex, & leuissimis quoque curis impar, cùm opes meas vltrà sustinere non possim, præsidium peto. Iube eas per procuratores tuos administrari, in tuam fortunam recipi. Nec me in paupertatem ipse detrudam, sed traditis quorum fulgore perstringor, quod temporis hortorum aut villarum curæ seponitur, in animum reuocabo. Superest tibi robur, & tot per annos nixum fastigii regimen: possumus seniores amici, quiete respondere. Hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vexisse, qui & modica tolerarent.* Ad quæ Nero sic fermè respondit. LV *Quòd meditatæ orationi tuæ statim occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non tantùm præuisa, sed subita expedire docuisti. Auus meus Augustus Agrippæ & Mæcenati vsurpare otium post labores concessit; sed in eâ ipsâ ætate, cuius auctoritas tueretur, quidquid illud & qualecumq; tribuisset. attamen neutrum datis à se præmiis exuit. Bello & periculis meruerant. In his enim iuuenta Augusti versata est. Nec mihi tela & manus tuæ defuissent, in armis agenti. Sed quod præsens conditio poscebat, ratione, consilio, præceptis pueritiam, dein iuuentam meam fouisti. Et tua quidem erga me munera, dum vita suppetet, æterna erunt. Quæ à me habes, horti, & fenus, & villæ, casibus obnoxia sunt, ac licet multa videantur, plerique haud quaquam artibus tuis pares, plura tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores spectantur. Vnde etiam rubori mihi est, quòd præcipuus caritate, nondum omnes fortunâ antecellis.* LVI *Verùm & tibi valida ætas, rebusq; & fructui rerum sufficiens, & nos prima* 100 *imperii spatia ingredimur:* † *nisi fortè aut te Vitellio ter consuli, aut me Claudio præponis. Sed quantum Volusio longa parsimonia quæsiuit, tantum in te mea liberalitas explere non potest. Quin si quâ in parte lubri-* 101 *cum adolescentiæ nostræ declinat, reuocas,* † *ornatumq; robur subsidio impensius regis. Non tua moderatio, si reddideris pecuniam; nec quies, si reliqueris principem; sed mea auaritia, meæ crudelitatis metus in ore omnium versabitur. Quòd si maximè continentia tua laudetur, non tamen sapienti viro decorum fuerit, vnde amico infamiam parat, inde gloriam sibi recipere.* His adiicit complexum & oscula, factus naturâ

& consuetudine exercitus velare odium fallacibus blanditiis. † Seneca (qui finis omnium cum donante sermonum) grates agit: sed instituta prioris potentiæ commutat: prohibet cœtus salutantium: vitat comitantes: rarus per vrbem, quasi valetudine infensâ, aut sapientiæ studiis, domi attineretur. 102

LVII Perculso Senecâ, promptum fuit Rufum Fenium imminuere, Agrippinæ amicitiam in eo criminantibus. Validiorque in dies Tigellinus, & malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus si principem societate scelerum obstringeret, metus eius rimatur. Compertoque Plautum & Syllam maximè timeri, Plautum in Asiam, Syllam in Galliam Narbonensem nuper amotos: nobilitatem eorum, & propinquos huic Orientis, illi Germaniæ exercitus commemorat. *Non se, vt Burrhum, diuersas spes, sed solam incolumitatem Neronis spectare.* † *cui caueri vtcumque ab vrbanis insidiis præsentiâ; longinquos motus quônam modo comprimi posse? Erectas Gallias ad nomen dictatorium,* † *nec minus suspectos Asiæ populos, claritudine aui Drusi, Syllam inopem. vnde præcipuam audaciam: & simulatorem segnitiæ, dum temeritati locum reperiret. Plautum magnis opibus, ne fingere quidem cupidinē otii, sed veterum Romanorum imitamenta præferre; assumpta etiam Stoicorum arrogantia, sectaq́, quæ turbidos, & negotiorum appetentes faciat.* Nec vltrà mora. Sylla sexto die peruectis Massiliam percussoribus, ante metum & rumorem interficitur, cùm epulandi caussâ discumberet. Relatum caput eius illusit Nero, tamquam præmaturâ canitie deforme. 103 104

LVIII Plauto parari necem, non perinde occultum fuit, quia pluribus salus eius curabatur, & spatium itineris ac maris tempusque interiectum mouerat famam: vulgoque fingebant, petitum ab eo Corbulonem, † magnis tum exercitibus præsidentem, si clari atque insontes interficerentur, præcipuum ad pericula. quin & Asiam fauore iuuenis arma cœpisse, nec milites ad scelus missos, aut numero validos, aut animo promptos, postquam iussa efficere nequiuerint, ad spes nouas transisse vnà. † Hæc more famæ, credentium otio augebantur. Ceterùm libertus Plauti celeritate ventorum præuênit centurionem, & mandata L. Antistii soceri attulit: *effugeret segnem mortem,* † *otium, suffugium, & magni nominis miserationem. reperturum bonos, consociaturum audaces. nullum interim subsidium aspernandum. si sexaginta milites (tot enim [illegible]) propulisset; dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia [illegible] ta secutura, quæ ad vsq; bellum eualescerent. denique aut [illegible]* 105 106 107

ſio quæri, aut nihil grauius audenti quàm ignauo patiendum eſſe. Sed LIX Plautum ea non mouêre. ſiue nullam opem prouidebat inermis atque exſul, ſeu tædio ambiguæ ſpei, an amore coniugis & liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur, nullâ ſollicitudine turbatum. Sunt qui alios à ſocero nuntios veniſſe ferant, tamquam nihil atrox immineret, doctoreſq; ſapientię Cœranũ Græci, Muſonium Thuſci generis, conſtantiam opperiendæ mortis, pro incertâ & trepidâ vitâ ſuaſiſſe. Repertus eſt certè per medium diei nudus, exercitando corpori. Talem eum centurio trucidauit, coram Pelagone ſpadone, quem Nero centurioni & manipulo quaſi ſatellitibus miniſtrum regium præpoſuerat. Caput interfecti relatum. cuius aſpectu, ipſa principis verba referam: *Quin*, inquit, *Nero depoſito metu* † *nuptias Poppææ ob eiuſmodi terrores dilatas maturare parat*, *Octauiamq́; coniugem amoliri*, † *quamuis modeſtè agat*, † *& nomine patris, & ſtudiis populi grauem*? Sed ad ſenatum litteras miſit, de cæde Syllæ Plautique haud confeſſus. verùm vtriuſque turbidum ingenium eſſe, & ſibi incolumitatem Reip. magnâ curâ haberi. Decretæ eo nomine ſupplicationes, vtque Sylla & Plautus ſenatu mouerentur, grauioribus tamen ludibriis quàm malis. Igitur accepto patrum conſulto, † poſtquàm cuncta ſcelerum ſuorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octauiam, ſterilem dictitans. Exin Poppææ coniungitur. Ea diu pellex, & adulteri Neronis, mox mariti potens, quendam ex miniſtris Octauiæ impulit, ſeruilem ei amorem obiicere. deſtinaturq; reus cognomento † Eucerus, natione Alexandrinus, † canere tibiis doctus. Actæ ob id de ancillis quæſtiones, & vi tormentorum victis quibuſdam, vt falſa annuerent, plures perſtitêre ſanctitatem dominâ tueri. Ex quibus vna inſtanti Tigellino, caſtiora eſſe muliebria Octauiæ reſpondit, quàm os eius. * † Mouetur tamen primo ciuilis diſſidii ſpecie: domumque Burrhi, & prædia Plauti, infauſta dona accipit. Mox in Campaniam pulſa eſt, additâ militari cuſtodiâ. Inde crebri queſtus, nec occulti per vulgum, cui minor ſapientia, & ex mediocritate fortunę, pauciora pericula ſunt. † His, haud quaquam Nero pœnitentiâ flagitii, coniugem reuocauit Octauiam. Exin lęti Capitolium ſcandunt, deoſq; tandem venerantur. Effigies Poppęæ proruunt. Octauię imagines geſtãt humeris, ſpargunt floribus, foroq; ac templis ſtatuunt. Itur etiam in principis laudes, repetitum * venerantium. Iamq; & palatium multitudine & clamoribus complebant, cum emiſſi militum globi verberibus & intento ferro turbatos diſiecêre.

Margin (left): 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115

Margin (right): LIX; LX; *Amouetur; LXI

Mutataq; quę per seditionẽ verterant,† & Poppææ honos repositus est. Quę semper odio, tum & metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, prouoluta genibus eius: *Non eò loci res suas agi, vt de matrimonio certet (quamquàm id sibi vita potius) sed vitam ipsam in extremum adductam à clientelis & seruitiis Octauiæ, quæ plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausis quæ vix bello euenirent. Arma illa aduersus principem sumpta. ducẽ tantum defuisse, qui motis rebus facilè reperiretur. Omitteret modo Campaniam & in vrbem ipsam pergeret, ad cuius nutum absentis tumultus cierentur. Quod alioquin suum delictum? quam cuiusquam offensionem? An quia veram progeniem penatibus Cæsarum datura sit, malle populum Romanũ tibicinis Aegyptii subolem imperatorio fastigio induci? Denique si id rebus conducat, libens quàm coactus acciret dominam, vel consuleret securitati iustâ vltione. Et modicis remediis, primos motus consedisse. at si desperent* 116

LXII *vxorem Neronis fore Octauiam, illi maritum daturos.* Varius sermo, & ad metum atq; iram accommodatus, terruit simul audientem & accendit. Sed parum valebat suspicio in seruo, & † quæstionib. ancillarum elusa erat. Ergo confessionem alicuius quæri placet, cui rerum quoq; nouarum crimen affingeretur. Et visus idoneus maternæ necis patrator Anicetus, classi apud Misenũ, vt memoraui, præfectus, leui post admissum scelus gratiâ, dein grauiore odio: † quia grauiorum facinorum ministri quasi exprobrantes aspiciuntur. Igitur accitum eum Cæsar operæ prioris admonet. Solum incolumitati principis aduersus insidiantem matrem subuenisse: locum haud minoris gratiæ instare, si coniugem infensam depelleret. Nec manu aut telo opus. Fateretur Octauiæ adulterium. Occulta quidem ad præsens, sed magna ei præmia, & secessus amœnos promittit: vel si negauisset, necem intentat. Ille insitâ vecordiâ, & facilitate priorum flagitiorum, plura etiam quàm iussum erat, fingit, faceturq; apud amicos, quos velut consilio adhibuerat princeps. Tum in Sardiniam pellitur, vbi non inops exsilium tolerauit, & fato obiit. 117 118

LXIII At Nero † pręfectum in spem sociandæ classis corruptum, & incusatæ paulo antè sterilitatis oblitus, abactos partus conscientiâ libidinum, † eaque sibi comperta, edicto memorat. Insulaq; Pandateriâ Octauiam claudit. Non alia exsul visentium oculos maiore misericordiâ affecit. Meminerant adhuc quidam Agrippinæ à Tiberio, recentior Iuliæ memoria obuersabatur à Claudio pulsæ. Sed illis robur ætatis affuerat. Læta aliqua viderant, & præsentem sæuitiam † melioris 119 120 121

olim

122 olim fortunæ recordatione leuabant, † Huic primus nuptiarum dies loco funeris fuit, deductæ in domum, in quâ nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre, & statim fratre. Tum ancilla dominâ validior. Et Poppæa non nisi in perniciem vxoris nupta. Postremo crimen omni exitio grauius. Ac puella vicesi- LXIV mo ætatis anno, inter centuriones & milites, præsagio malorum iam à vitâ exempta, nondum tamen morte acquiescebat. Paucis dehinc interiectis diebus, mori iubetur: cùm iam viduam se & 123 tantùm sororem testaretur, † communeq; Germanici, & postremò Agrippinæ nomen cieret. quâ incolumi infelix quidem matrimonium, sed sine exitio pertulisset. Restringitur vinculis, venęq; eius per omnes artus exsoluuntur: & quia pressus pauore sanguis tardius labebatur, præferuidi balnei vapore enecatur. Additurq; atrocior sæuitia, quòd caput amputatum latumq; in vrbem Poppęa vidit. Dona ob hęc templis decreta. Quod ad eum finem memorauimus, vt quicumq; casus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, præsumptum habeant, quotiens fugas & cædes iussit princeps, totiens grates deis actas, quæq; rerum secundarum olim, tum publicæ cladis insignia fuisse. Neq; tamen silebimus, si quod senatusconsultum, adulatione nouum, aut patientiâ postremum fuit. Eodem anno libertorum potissimos LXV veneno interfecisse creditum est, Doryphorum quasi aduersatum nuptiis Poppęę, Pallantem quòd immensam pecuniam longâ senectâ detineret. Romanus secretis criminationibus incusauerat Senecam vt C. Pisonis socium, sed validiùs à Senecâ eodem crimine perculsus est. Vnde Pisoni timor & orta insidiarum in Neronem magna moles, sed improspera.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI

ANNALIVM LIBER XV.

Coss. *C. Memmio Regulo, Verginio Rufo.*
C. Lecanio Basso, M. Licinio Crasso.
P. Silio Nerua, C. Iulio Attico Vestino.

1 INTEREA Rex Parthorum Vologeses, cognitis Corbulonis rebus, regemque alienigenam Tigranem Armeniæ impositum: simul, fratre Tiridate pulso, spretum Arsacidarum fastigium ire vltum volens, magnitudine rursum Romanâ, & continui fœderis reuerentiâ, diuersas ad curas trahebatur: cunctator ingenio, & defectione Hyrcanorum gentis validæ, multisq; ex eo bellis illigatus. Atq; illum ambiguum nouus insuper nuntius contumeliæ exstimulat: quippe egressus Armeniâ Tigranes, Adiabenos conterminam nationem latiùs ac diutiùs quàm per latrocinia vastauerat. Idq; primores gentium ægrè tolerabant, *eò contemptionis descensum, vt ne duce quidem Romano incursarentur, sed temeritate obsidis, tot per annos inter mancipia habiti.* Accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, *quod præsidium, aut vnde peteret,* rogitans. *Iam de Armeniâ concessum, proxima trahi: & nisi defendant Parthi, leuius seruitium apud Romanos deditis, quàm captis esse.* Tiridates quoque regni profugus, † per silentium haud modicè querendo, grauior erat. *Non enim ignauiâ, magna imperia contineri: virorum armorumq; faciendum certamen. Id in summâ fortunâ æquius, quod validius. Et sua retinere, priuatæ domus: de alienis certare, regiam laudem esse.*

11 Igitur commotus his Vologeses concilium vocat, & proximum sibi Tiridatem constituit, atque ita orditur. *Hunc ego eodem me-*

cum

cum patre genitum, cùm mihi per ætatem summo nomine concessisset, in possessionem Armeniæ deduxi, qui tertiæ potentiæ gradus habetur. Nam Medos Pacorus anteceperat. videbarq; contra vetera fratrum odia & certamina, familiæ nostræ penates ritè composuisse. prohibent Romani, & pacem ipsis numquam prosperè lacessitam, nunc quoque in exitium suum abrumpunt. Non ibo infitias, æquitate quàm sanguine, caussa quàm armis retinere parta maioribus malueram. si cunctatione deliqui, virtute corrigam. Vestra quidem vis & gloria in integro est, additâ modestiæ famâ. quæ neque summis mortalium spernenda est, & à diis æstimatur. Simul diademate caput Tiridatis euinxit, promptam equitum manum, quæ regem ex more sectabatur, Monesi nobili viro tradidit, adiectis Adiabenorum auxiliis: mandauitq; Tigranem Armeniâ exturbari, dum ipse positis aduersus Hyrcanos discordiis, vires intimas, molemque belli ciet, prouinciis Romanis minitans. III Quæ vbi Corbuloni certis nuntiis audita sunt: legiones duas cum Verulano Seuero, & Vectio Bolano, subsidium Tigrani mittit, occulto præcepto, compositiùs cuncta, quàm festinantiùs agerent. quippe bellum habere, quàm gerere malebat. Scripseratque Cæsari, proprio duce opus esse, qui Armeniam defenderet: Syriam ingruente Vologese acriore in discrimine esse. Atque interim reliquas legiones pro ripâ Euphratis locat: tumultuariam prouincialium manum armat: hostiles ingressus præsidiis intercipit. Et quia egena aquarum regio est, castella fontibus imposita. quosdam riuos congestu arenæ abdidit. IV Ea dum à Corbulone tuendæ Syriæ parantur, acto raptim agmine Moneses vt famam sui præiret, non ideo nescium aut incautum Tigranem offendit: qui occupauerat Tigranocerta, vrbem copiâ defensorum & magnitudine mœnium validam. Ad hæc Nicephorius amnis haud spernendâ latitudine partem murorum ambit. & ducta ingens fossa, quà fluuio diffidebatur. † Incrantque milites, & prouisi antè commeatus. quorũ subuectu pauci auidiùs progressi, & repentinis hostibus circumuenti, irâ magis quàm metu ceteros accenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla comminus audacia: raris sagittis, neq; clausos exterret, & semet frustratur. Adiabeni cùm promouere scalas & machinamenta inciperent, facilè detrusi, mox erumpentibus nostris cæduntur. V Corbulo tamen, quamuis secundis rebus suis, moderandum fortunæ ratus, misit ad Vologesem, qui expostularent vim prouinciæ illatam. socium amicumque regem cohortes Romanas

circumsidere. † omitteret potiùs obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum. Casperius centurio in eam legationem delectus, apud opidum Nisibin septem & triginta millibus passuum à Tigranocertâ distantem adit regem, & mandata ferociter edidit. Vologesi vetus & penitus infixum erat, arma Romana vitandi: nec præsentia prosperè fluebant. irritum obsidium, tutus manu & copiis Tigranes, fugati qui expugnationem sumpserant, missæ in Armeniam legiones, & aliæ pro Syriâ paratæ vltrò irrumpere. sibi imbecillum equitem pabuli inopiâ. nam exorta vis locustarum ambederat, quidquid herbidum aut frondosum. Igitur metu abstruso mitiora obtendens, missurum ad imperatorem Romanum legatos super petendâ Armeniâ & firmandâ pace respondet. Monesen omittere Tigranocerta iubet, ipse retrò concedit. Hęc plures vt formidine regis, & Corbulonis minis patrata & magnifica extollebant. Alii occultè pepigisse interpretabantur, vt omisso vtrimque bello, & abeunte Vologese, Tigranes quoq; Armeniâ abscederet. *Cur enim exercitum Romanum à Tigranocertis deductum? cur deserta per otium, quæ bello defenderant? An meliùs hibernauisse in extremâ Cappadociâ, raptim erectis tuguriis, quàm in sede regni modò retenti? Dilata prorsus arma, vt Vologeses cum alio quàm cum Corbulone certaret: Corbulo meritæ tot per annos gloriæ, non vltrà periculum faceret.* Nam, vt rettuli, proprium ducem tuendæ Armeniæ popoſcerat, & aduentare Cesennius Pætus audiebatur: iamque aderat, copiis ita diuisis, vt quarta & duodecima legiones additâ quintâ quæ recens è Mœsis excita erat, simul Pontica, & Galatarum Cappadocumque auxilia Pæto obedirent: tertia & sexta & decima legiones, priorque Syriæ miles apud Corbulonem manerent. Cetera ex rerum vsu sociarent, partirentúrve. Sed neque Corbulo æmuli patiens, & Pætus cui satis ad gloriam erat si proximus haberetur, despiciebat gesta, nihil cædis aut prædæ, vsurpatas nominetenus vrbium expugnationes dictitans. Se tributa ac leges, & pro vmbrâ regis, Romanum ius victis impositurum. Sub idem tempus legati Vologesis, quos ad principem missos memoraui, reuertêre irriti: bellumque propalam sumptum à Parthis. nec Pætus detrectauit, sed duabus legionibus, quarum quartam Famisulanus Vectonianus eo in tempore, duodecimam Calauius Sabinus regebant, Armeniam intrat, tristi omine. Nam in transgressu Euphratis, quem ponte transmittebat, nullâ palam

causâ,

caussâ, turbatus equus qui consularia insignia gestabat, retro euasit. Hostiaq; quæ muniebantur hibernaculis assistens, semifacta opera fuga perrupit, seq; vallo extulit. & pila militum arsêre, magis insigni prodigio, quia Parthus hostis missilibus telis decertat. Ceterùm Pætus spretis ominibus, nec dum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariæ prouisu, rapit exercitũ trans montem Taurum, reciperandis, vt ferebat, Tigranocertis, vastandisq; regionibus, quas Corbulo integras omisisset. Et capta quædam castella, gloriæque & prædæ nonnihil partum, si aut gloriã cum modo, aut prædam cum cura habuisset. Longinquis itinerib. percursando quæ obtineri nequibant, corrupto qui captus erat commeatu, & instante iam hieme, reduxit exercitum. composuitq; ad Cæsarẽ litteras, quasi confecto bello, verbis magnificas, rerum vacuas. Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus præsidiis insedit: & ne ponti iniiciendo impedimentum hostiles turmæ afferrent, (iam enim subiectis campis, magna specie volitabant) naues magnitudine præstantes, & connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem, catapultisq; & balistis proturbat Barbaros. in quos saxa & hastæ longiùs permeabant, quàm vt contrario sagittarum iactu adæquarentur. Dein pons continuatus, collesq; aduersi per socias cohortes, pòst legionum castris occupantur, tanta celeritate & ostentatione virium, vt Parthi omisso paratu inuadendæ Syriæ, spem omnem in Armeniam verterent. Ibi Pętus imminentium nescius, quinctam legionem procul in Ponto habebat. Reliquas promiscuis militum commeatibus infirmauerat; donec aduentare Vologesem magno & infenso agmine auditum. Accitur legio duodecima, & vnde famam aucti exercitus sperat, prodita infrequentia: quâ tamen retineri castra, & eludi Parthus tractu belli poterat, si Pæto aut in suis, aut in alienis consiliis constantia fuisset. Verùm vbi à viris militaribus aduersus vrgentes casus firmatus erat, rursus ne alienæ sententiæ indigens videretur, in diuersa ac deteriora transibat. Et tunc relictis hibernis, non fossam neque vallum sibi, sed corpora & arma in hostem data clamitans, duxit legiones quasi prœlio certaturus. Deinde amisso centurione & paucis militibus, quos visendis hostium copiis præmiserat, trepidus remeauit. Et quia minus acriter Vologeses institerat, vanâ rursus fiduciâ, † tria millia delecti peditis proximo Tauri iugo imposuit, quò transitum regis arcerent. Alares

VIII

IX

X

4

quoque Pannonios, robur equitatus, in parte campi locat. Coniunx ac filius castello, cui Arsamosata nomen est, abditi, datâ in præsidium cohorte, ac disperso milite, † qui in vno habitus, vagum hostem promptiùs sustentauisset. † & ægrè compulsum ferunt, vt instantem Corbuloni fateretur. Nec à Corbulone properatum, quò gliscentibus periculis etiam subsidii laus augeretur. Expediri tamen itineri singula millia ex tribus legionibus, & alarios octingentos, parem numerum è cohortibus iussit. At Vologeses quamuis obsessa à Pæto itinera hinc peditatu, inde equite accepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtriuit, vno tantùm centurione Tarquitio Crescente turrim in quâ præsidium agitabat, defendere auso: facta sæpiùs eruptione, & cæsis qui Barbarorum propius suggrediebantur, donec ignium iactu circumueniretur. peditum si *quis* integer, longinqua & auia; vulnerati, castra repetiuere: virtutem regis, sæuitiam & copias gentium, cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum qui eadem pauebant. Ne dux quidem obniti aduersis, sed cuncta militiæ munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, veniret properè, signa & aquilas, & nomen reliquum infelicis exercitus tueretur: † se fidem interim donec vita suppeditet, retenturos. Ille interritus, & parte copiarum apud Syriam relictâ, vt munimenta Euphrati imposita retinerentur; quà proximum & commeatibus non egenum, regionem Comagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petiuit. Comitabantur exercitum, præter alia sueta bello, magna vis camelorum onusta frumento, vt simul hostem famemque depelleret. Primum è perculsis Pactium primipili centurionem obuium habuit, dein plerosq; militum: quos diuersas fugæ caussas obtendentes, redire ad signa, & clementiam Pæti experiri monebat. Se nisi victoribus immitem esse. Simul suas legiones adire, hortari, priorum admonere, nouam gloriam ostendere. *Non vicos aut opida Armeniorum, sed castra Romana, duásque in iis legiones pretium laboris peti. Si singulis manipularibus præcipua seruati ciuis corona, imperatoriâ manu tribueretur, quod illud & quantum decus, † vbi par eorum numerus adspiceretur, qui attulissent salutem, & qui accepissent?* His atque talibus in commune alacres, (& erant quos pericula fratrum, aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuq; iter properabant. Eoque intentiùs Vologeses premere obsessos, modò vallum legionum,

Margin notes: XI (at "alarios octingentos"), XII (at "dem interim"), XIII (at "lis incenderent"); 5, 6, 7, 8.

9 gionum, † modò castellum quo imbellis ætas defendebatur, adpugnare, propiùs incedens quàm mos Parthis, si eâ temeritate hostem in prœlium eliceret. At illi vix contuberniis extracti, nec
10 aliud quàm munimenta propugnabant: pars iussu ducis, † & alii propriâ ignauiâ, vt Corbulonem opperientes, ac si vis ingrueret, prouisis exemplis Caudinæ ac Numantinæ cladis. Neque eandem vim Samnitibus Italico populo, aut Pœnis Romani imperii æmulis. Validam quoque & laudatam antiquitatem, quotiens fortuna contra daret, saluti consuluisse. Quâ desperatione exercitus dux subactus, primas tamen litteras ad Vologesen, non supplices, sed in modum querentis composuit, *Quod pro Armeniis semper Romanæ ditionis, aut subiectis regi quem imperator delegisset, hostilia faceret. Pacem ex æquo vtilem. Nec præsentia tantùm spectaret. Ipsum aduersus duas legiones, totis regni viribus aduenisse: at Romanis orbem terrarum reliquum, quo bellum iuuarent.* Ad ea Vologeses, nihil pro caussa, sed opperiendos sibi fratres Pacorum ac Tiridatem rescripsit. Illum locum tempusque consilio destinatum quid de Armenia cernerent. * Adiecisse deos dignum Arsacidarum, simul & de legionibus Romanis statuerent. Missi pòst à Pęto nuntii, & regis colloquium petitum, qui Vasacem præfectum
11 equitatus ire iussit. Tum Pætus, Lucullos, Pompeios, † & si qui duces obtinendę donandæue Armeniæ egerant: Vasaces imaginem retinendi donandiue penes nos, vim penes Parthos memorat. Et multum inuicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis quæ pepigissent, adhibetur. Placuitq; liberari obsidio legiones, & decedere omnem militem finibus Armeniorum, castellaq; & commeatus Parthis tradi. Quibus perpetratis copia Vologesi fieret, mittendi ad Neronem lega-
12 tos. † Interim flumini Arsaniæ (etenim is castra præfluebat) pontem imposuit, specie sibi illud iter experientis. Sed Parthi
13 quasi documentum victoriæ iusserant. † * namq; iis vsui fuit. Nostri per diuersum iere. Addidit rumor, sub iugū missas legiones, & alia ex rebus infaustis: quorum simulacrum ab Armeniis vsurpatum est. Namque & munimenta ingressi sunt, antequam agmen Romanum excederet, & circumstetere vias, captiua olim mancipia, aut iumenta agnoscentes, abstrahentesque. Raptæ etiam vestes, retenta arma, pauido milite & concedente, ne qua prœlii caussa exsisteret. Vologeses armis & corporib. cæsorum aggregatis, quò cladem nostram testaretur, visu fugien-

XIV

XV

* neque iis

tium legionum abstin[illegible]. Fama moderationis quærebatur, postquam superbiam expleuerat. Flumen Arsaniam elephanto insidens,& proximus quisque regi vi equorum perrupêre, quia rumor incesserat, pontem cessurum oneri, dolo fabricantium. Sed

XVI qui ingredi ausi sunt, validum & fidum intellexêre. Ceterùm obsessis adeò suppeditauisse rem frumentariam constitit, vt horreis ignem iniicerent: contraq; prodiderit Corbulo, Parthos inopes copiarum,& pabulo attrito, relicturos oppugnationem, neque se plus tridui itinere abfuisse. Adiecit, iureiurando Pæti cautum apud signa, astantibus iis, quos testificando rex misisset, neminem Romanum Armeniam ingressurum, † donec referrentur litteræ Neronis, an paci annueret. Quæ vt augendæ infamiæ composita, sic reliqua non in obscuro habentur: vnâ die quadraginta millium spatium emensum esse Pætum, desertis passim sauciis, neque minus deformem illam fugientium trepidationem, quàm si terga in acie vertissent. Corbulo cum suis copiis apud ripam Euphratis obuius, non eam speciem insignium & armorum prætulit, vt diuersitatem exprobraret. Mæsti manipuli, ac vicem commilitonum miserantes, ne lacrymis quidem temperauere. Vix præ fletu vsurpata consalutatio. Decesserat certamen virtutis, & ambitio gloriæ, felicium hominum affe-

XVII ctus. sola misericordia valebat, & apud minores magis. Ducum inter se breuis sermo secutus est, † * hæc conquerentium: irritum laborem, potuisse bellum fugâ Parthorum finiri. Ille integra vtrique cuncta respondit, conuerterent aquilas, & iuncti inuaderent Armeniam, abscessu Vologesis infirmatam. *Non ea imperatoris habere mandata, Corbulo: periculo legionum commotum, è prouinciâ egressum. Quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum. Sic quoque optimam fortunam orandam, vt pedes confectus spatiis itinerum, alacrem & facilitate camporum præuenientem equitem assequeretur.* Exin Pætus per Cappadociam hibernauit. At Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, detraheret castella trans Euphratem, † amnemq; vt olim medium faceret. Ille Armeniam quoq; diuersis præsidiis vacuam fieri expostulabat. Et postremò concessit rex. † Dirutaq; quæ vltra Euphratem cõmunierat Cor-

XVIII bulo,& Armenii suo arbitrio relicti sunt. At Romæ trophæa de Parthis, arcusq; medio Capitolini montis sistebantur: decreta ab senatu integro adhuc bello, neq; tum omissa, dum aspectui consulitur, spretâ conscientiâ. Quin & dissimulandis rerum exter-

narum

[Margin: 14, 15, 16, 17]

[Margin note: * hoc conquerente, suum ir.]

narum curis Nero frumentum plebis vetustate corruptum, in Tiberim iecit, quo securitatem annonæ sustentaret. cuius pretio nihil additum est, quamuis ducentas fermè naues portu in ipso, violentia tempestatis, & centum alias Tiberi subuectas, fortuitus ignis absumpsisset. Tris dein consulares, L. Pisonem, Ducennium Geminum, Pompeium Paullinum vectigalibus publicis præposuit, cum insectatione priorum principum, qui grauitate sumptuum iustos reditus anteissent. se annuum sexcenties sestertiûm Reipub. largiri. Percrebuerat ea tempestate prauissimus XIX mos, cùm propinquis comitiis, aut sorte prouinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, præturasque & prouincias inter patres sortiti, statim emitterent manu quos ado-

18 ptauerant. † Qui magnâ cum inuidiâ senatum adeunt, ius naturæ, labores educandi, aduersus fraudem & artes & breuitatem adoptionis enumerant. *Satis pretii esse orbis, quod multâ securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta & obuia haberent. Sibi promissa legum diu exspectata, in ludibrium verti, quando quis sine solicitudine parens, sine luctu orbus, longa patrum vota repentè adæquaret.* Factum ex eo senatusconsultum, ne simulata adoptio in vllâ par-

19 te muneris publici iuuaret, ac † ne vsurpandis quidem hereditatibus prodesset. Exin Claudius Timarchus Cretensis reus agitur, XX ceteris criminibus, vt solent præualidi prouincialium, & opibus nimiis ad iniurias minorum elati: vna vox eius vsque ad contumeliam senatus penetrauerat, quòd dictitasset, in suâ potestate situm, an proconsulibus qui Cretam obtinuissent, grates agerentur. Quam occasionem Pætus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat, prouinciâ Cretâ depellendum, hæc addidit. *Vsu probatum est P. C. leges egregias, exempla honesta, apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licentia, Cinciam rogationem: candidatorum ambitus, Iulias leges: magistratuum auaritia, Calpurnia scita, pepererunt. Nam culpa quàm pœna tempore prior, emen-*

20 *dari quàm peccare posterius est. Ergo † aduersus nouam prouincialiũ superbiam dignum fide constantiaq; Romanâ capiamus consiliũ, quo tutelæ socio-*

21 *rum nihil derogetur, nobis opinio decedat, qualis quisque habeatur, † alibi quàm in ciuium iudicio esse. Olim quidem non modo prætor aut consul,* XXI *sed [illegible] mittebantur, qui prouincias viserent, & quid de cuiusque [illegible]deretur, referrent. trepidabantq; gentes de æstimatione singulorum. At nunc colimus externos, & adulamur, & quomodo ad nutum alicuius grates, ita promptiùs accusatio decernitur. Decernatúrque,*

Ii

& maneat prouincialibus potentiam suam tali modo ostentandi. Sed laus falsa & precibus expressa, perinde cohibeantur, quàm malitia, quàm crudelitas. Plura sæpè peccantur, dum demeremur, quàm dum offendimus. †. *Quædam imò virtutes odio sunt, seueritas obstinata, inuictus aduersùm gratiam animus. Inde initia magistratuum nostrorum meliora fermè, & finis inclinat, dum in modum candidatorum suffragia conquirimus. quæ si arceantur, æqualiùs atq; constantiùs prouinciæ regentur. nam vt metu repetundarum infracta auaritia est, ita vetitâ gratiarum actione ambitio cohibetur.* Magno assensu celebrata sententia. Non tamẽ senatusconsultum perfici potuit, abnuentibus consulibus eâ de re relatum. Mox auctore principe sanxere, ne quis ad concilium sociorum referret, agendas apud senatum proprætoribus próueconsulibus grates, neu quis eâ legatione fungeretur. Iisdem consulibus gymnasium ictu fulminis conflagrauit, effigiesq; in eo Neronis ad informe æs liquefacta. Et motu terræ, celebre Campaniæ opidum Pompeii, magnâ ex parte proruit. Defunctaq; virgo Vestalis Lælia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorum capta est. Memmio Regulo, & Verginio Rufo Coss. natam sibi ex Poppæâ filiam Nero vltra mortale gaudium accepit, appellauitq; Augustam, dato & Poppææ eodem cognomento. † Locus puerperio colonia Antium fuit, vbi ipse generatus erat. Iam senatus vterum Poppææ commendauerat diis, votaq; publicè susceperat. quæ multiplicata, exsolutaque. Et additę supplicationes, templumq; Fecunditati, & † certamen ad exemplar Atticæ religionis decretum. Vtq; Fortunarum effigies aureæ in solio Capitolini Iouis collocarentur: ludicrum Circense, vt Iuliæ genti apud Bouillas, ita Claudiæ Domitiæque apud Antium ederetur. quæ fluxa fuêre, quartum intra mensem defunctâ infante. Rursusque exortæ adulationes, censentium honorem diuæ, & puluinar, ædemq; & sacerdotem. Atque ipse vt lætitiæ, ita mæroris immodicus egit. Adnotatum est, omni senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum, immoto animo prænuntiam imminentis cædis contumeliam excepisse. Secutam dehinc vocem Cæsaris ferunt, quâ reconciliatum se Thraseæ apud Senecam iactauerit, ac Senecam Cæsari gratulatum. † Vnde gloria egregiis viris, & pericula gliscebāt. † Inter quæ veris principio, legati Parthorum mandata regis Vologesis, litterasque in eandem formam attulere. *Se priora & totiens iactata super obtinendâ Armeniâ nunc omittere, quoniam dii quamuis potentium*

XXII; XXIII; A.V.C. DCCCXVI; XXIV; 22; 23; 24; 25; 26

popu-

populorum arbitri, possessionem Parthis non sine ignominiâ Romanâ tradidissent. Nuper clausum Tigranem, post Pætum legionesq; cùm opprimere posset, incolumes dimisisse. Satis approbatam vim, datum & lenitatis experimentum. Nec recusaturum Tiridatem accipiendo diademati in vrbem venire, nisi sacerdotii religione attineretur. Iturum ad signa & effigies principis, vbi legionibus coràm, regnum auspicaretur. Talibus Vologesis litteris, quia Pætus diuersa tamquam rebus integris scribebat, interrogatus centurio qui cum legatis aduenerat, quo in statu Armenia esset? omnes inde Romanos excessisse respondit. Tum intellecto Barbarorum irrisu, qui peterent quod eripuerant, consuluit inter primores ciuitatis Nero, bellum anceps, † an pax inhonesta placeret. Nec dubitatum de bello. Et Corbulo tot per annos militum atque hostium gnarus, gerendæ rei præficitur, ne cuius alterius inscitiâ rursum peccaretur, quia Pæti piguerat. Igitur irriti remittuntur, cum donis tamen, vnde spes fieret, non frustra eadem oraturum Tiridatem, si preces ipse attulisset. Syriæque exsecutio Cintio, copiæ militares Corbuloni permissæ, & quintadecima legio, ducente Mario Celso, è Pannoniâ adiecta est. Scribitur tetrarchis ac regibus præfectisq; & procuratoribus, & qui prætorum finitimas prouincias regebant, iussis Corbulonis obsequi, in tantum fermè modum auctâ potestate, quem populus Romanus Cn. Pompeio bellum Piraticum gesturo dederat. Regressum Pætum cùm grauiora metueret, facetiis insectari satis habuit Cæsar, his fermè verbis: *Ignoscere se statim, ne tam promptus in pauorē longiore solicitudine ægresceret.* At Corbulo quarta & duodecima legionibus, quæ fortissimo quoq; amisso, & ceteris exterritis, parum habiles prœlio videbantur, in Syriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones, integrum militem & crebris ac prosperis laboribus exercitum in Armeniam ducit. Addiditque legionem quintam, quæ per Pontum agens, expers cladis fuerat. Simul quintadecimanos recens adductos, & vexilla delectorum ex Illyrico & Ægypto, quodque alarum cohortiumq;, & auxilia regum in vnum conducta apud Melitenen, quà transmittere Euphratem parabat. Tum lustratū ritè exercitum ad concionem vocat, orditurq; magnifica de auspiciis imperatoriis, rebusq; à se gestis, aduersam inscitiam Pæti declinans: multâ auctoritate, quæ viro militari pro facundiâ erat. Mox iter L. Lucullo quondam penetratum, apertis quæ vetustas obsepserat, pergit. Et venientes Tiridatis Vologesis-

XXV XXVI XXVII

27

que de pace legatos haud aspernatus, adiungit iis centuriones cum mandatis non immitibus. *Non enim adhuc eò ventum, vt certamine extremo opus esset. Multa Romanis secunda, quædam Parthis euenisse, documento aduersus superbiam: proinde & Tiridati conducere, intactum vastationibus regnum dono accipere; & Vologesen meliùs societate Romanâ, quàm damnis mutuis, genti Parthorum consulturũ. Scire quantum intus discordiarum, quàmq; indomitas & præferoces nationes regeret. Contrà imperatori suo immotam vbiq; pacem, & vnum id bellum esse.* Simul consilio terrorem adiicere, & Megistanas Armenios qui primi à nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum exscindit, plana, edita, validos, inualidosq;, pari metu complet. Non infensum, nedum hostili odio Corbulonis nomen etiam Barbaris habebatur, eoq; consilium eius fidum credebant. Ergo Vologeses neq; atrox in summam,* & quibusdam præfecturis inducias petit. Tiridates locum diemque colloquio poscit. Tempus propinquum, locus in quo nuper obsessæ cum Pæto legiones erant, cùm à Barbaris delectus esset, ob memoriam lætioris sibi rei, non est à Corbulone vitatus, vt dissimilitudo fortunę gloriam augeret. Neque infamia Pæti augebatur: quod eo maximè patuit, quia filio eius tribuno ducere manipulos, atque operire reliquias malæ pugnæ imperauit. Die pacta Tiberius Alexander illustris eques Romanus † minister bello datus, & Viuianus Annius gener Corbulonis, nondum senatoriâ ætate, sed pro legato quinctæ legioni impositus, † in castra Tiridatis venêre, honori eius, ac ne metueret insidias tali pignore. Viceni dehinc equites assumpti. Et viso Corbulone, rex prior equo desiluit: nec cunctatus Corbulo. Sed pedes vterque dextras miscuere. Exin Romanus laudat iuuenem, omissis præcipitibus tuta & salutaria capessentem. Ille de nobilitate generis multùm præfatus, cetera temperanter adiungit. Iturum quippe Romam, laturumque nouum Cæsari decus, non aduersis Parthorum rebus supplicem Arsaciden. Tum placuit Tiridatem ponere apud effigiem Cæsaris insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere. & colloquium osculo finitum. Dein paucis diebus interiectis, magnâ vtrimque specie, inde eques compositus per turmas, & insignibus patriis, hinc agmina legionum stetêre fulgentibus aquilis, signisque, † & simulacris deûm in modum templi. Medio tribunal sedem curulem, & sedes effigiem Neronis, sustinebat. Ad quã progressus Tiridates, cæsis ex more victimis, sublatum capite diadema

Marginalia: XXVIII (at "ris habebatur"); XXIX (at "tus Corbulo"); 28, 29, 30 (right margin)

dema imagini subiecit. magnis apud cunctos animorum motibus, quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum cædes, aut obsidio. At nunc versos casus: iturum Tiridatem ostentui gentibus, quanto minus quàm captiuum? Addidit gloriæ Corbulo comitatem, epulasq́; & rogitante rege caussas, quotiens nouum aliquid aduerterat: vt, initia vigiliarum per centu-
31 rionem nuntiari, † conuiuium buccinâ dimitti, & † structam an-
32 te Augurale aram subditâ face accendi: cuncta in maius extol-
33 lens, admiratione prisci moris affecit. † postero die spatium orauit, quo tantum itineris aditurus, fratres antè, matremque viseret: obsidem interea filiam tradit, litterasq́; supplices ad Neronem. Et digressus Pacorum apud Medos, Vologesen Ecbatanis repperit non incuriosum fratris: quippe & propriis nuntiis à Corbulone petierat, ne quam imaginem seruitii Tiridates perferret, neu ferrum traderet, aut complexu prouincias obtinenti-
34 um arceretur, foribúsve eorum assisteret: † tantusque ei Romæ, quantus consulibus, honor esset. Scilicet externæ superbiæ sue-
35 to, non erat notitia nostri: † apud quos ius imperii valet, inania transmittuntur. Eodem anno Cæsar nationes Alpium maritimarum in ius Latii transtulit. Equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit, apud Circum. Namque ad eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil nisi de quattuordecim ordinibus sanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentiâ ac priora. Sed feminarum illustrium senatorumque plures per arenam fœdati sunt. C. Lecanio, M. Licinio COSS. acriore in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas frequentandi. Nam adhuc per domum aut hortos cecinerat Iuuenalibus ludis, quos vt parum celebres &
36 tantæ voci angustos spernebat. † Non tamen Romæ incipere ausus, Neapolim quasi Græcam vrbem delegit. Inde initium fore, vt transgressus in Achaiam insignesq́; & antiquitùs sacras coronas adeptus, maiore famâ studia ciuium eliceret. Ergo contractum opidanorum vulgus, & quos è proximis coloniis & municipiis eius rei fama ciuerat, quiq́; Cæsarem per honorem, aut varios vsus sectantur, etiam militum manipuli theatrum Neapolitanorum complent. Illic, plerique vt arbitrabantur, triste; vt ipse, prouidum potius & secundis numinibus euênit. Nam egresso qui affuerat populo, vacuum & sine vllius noxa theatrum collapsum est. Ergo per compositos cantus grates diis, atq́; ipsam re-

XXX

XXXI

XXXII

XXXIII A. V. C. DCCCXVII

XXXIV

centis casus fortunam celebrans, petiturusque maris Hadriæ traiectus, apud Beneuentum interim consedit: † vbi gladiatorium munus à Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter fœdissima eius aulæ ostenta fuit, sutrinæ tabernæ alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus: primò in contumelias assumptus, deinde optimi cuiusque criminatione eò vsque valuit, vt gratiâ, pecuniâ, † vi nocendi etiam malos præmineret. Eius munus frequentanti Neroni, ne inter voluptates quidem à sceleribus cessabatur. Iisdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, quia super Iuniæ familiæ claritudinem diuum Augustum atauum ferebat. Iussi id accusatores obicere, prodigum largitionibus, neque aliam spem quàm in nouis rebus esse. quin eum nobiles habere, quos ab epistolis & libellis & rationibus appellet, † nomina summæ curæ & meditamenta. Tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. Et cùm damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit, secutaque Neronis oratio ex more: Quamuis sontem & defensioni meritò diffisum, victurum tamen fuisse si clementiam iudicis exspectasset.

XXXVI Nec multo pòst omissa in præsens Achaia (caussæ in incerto fuere) vrbem reuisit; prouincias Orientis, maximè Ægyptum secretis imaginationibus agitans. Dein edicto testificatus non longam sui absentiam, † & cuncta in Rep. perinde immota ac prospera fore; super ea profectione adiit Capitolium. † Illic veneratus deos, cùm Vestæ quoque templum inisset; repentè cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, cunctas sibi curas amore patriæ leuiores dictitans. *Vidisse ciuium mæstos vultus, audire secretas querimonias, quòd tantum aditurus esset iter, cuius ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti aduersum fortuita aspectu principis refoueri. Ergo vt in priuatis necessitudinibus proxima pignora præualerent; ita populum Romanum vim plurimam habere: parendumque retinenti.* † Hæc atque talia plebi volentia fuere, voluptatum cupidine, & quæ præcipua cura est, rei frumentariæ angustias si abesset metuenti. Senatus & primores in incerto erant, procul an coràm atrocior haberetur. dehinc, quæ natura magis timoribus, deterius credebant quod euenerat.

XXVII Ipse quò fidem acquireret, † nihil vsquam perinde lætum sibi, publicis locis stru[illegible]uiuia, totaque vrbe quasi domo vti. Et celeberrimæ luxu famaque epulæ fuere, † quas à Tigellino paratas, vt exem-

plar

plar referam, ne sæpiùs eadem prodigentia narranda sit. Igitur
45 in stagno Agrippæ fabricatus est ratem,† cui superpositum conuiuium nauium aliarum tractu moueretur. Naues auro & ebore distinctæ. Remigesque exoleti, per ætates & scientiam libidinum componebantur. Volucres & feras diuersis è terris, & animalia maris Oceano abusque petiuerat. Crepidinibus stagni lupanaria astabant, illustribus feminis completa. Et contrà scorta visebantur, nudis corporibus. Iam gestus motusque obsceni, & postquam tenebræ incedebant, quantum iuxtà nemoris, & circumiecta tecta, consonare cantu, & luminibus clarescere. Ipse per licita atque illicita fœdatus, nihil flagitii reliquerat, quo corruptior ageret, nisi paucos post dies vni ex illo contaminatorum grege, cui nomen Pythagoræ fuit, in modum sollennium coniugiorum denupsisset. Inditum imperatori flammeum.
46 † Visi auspices, dos, & genialis torus, & faces nuptiales: cuncta denique spectata, quæ etiam in feminâ nox operit. Sequitur clades, forte, an dolo principis incertum: nam vtrumque auctores prodidere: sed omnibus quæ huic vrbi per violentiam ignium acciderunt, grauior atque atrocior. Initium in eâ parte Circi ortum, quæ Palatino Cælioque montibus contigua est. Vbi per tabernas, quibus id mercimonium inerat quo flamma alitur, simul cœptus ignis, & statim validus, ac vento citus, longitudinem Circi corripuit. Neq; enim domus munimentis septæ, vel templa muris cincta, aut quid aliud moræ interiacebat. Impetu peruagatum incendium, plana primum, deinde
47 in edita assurgens, † & rursum inferiora populando, anteiit remedia velocitate mali, & obnoxiâ vrbe artis itineribus, hucque & illuc flexis, atq; enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. Ad
48 hoc lamenta pauentium feminarum † fessa ætate, aut rudis pueritiæ ætas, quique sibi, quiq; aliis consulebant, dum trahunt inualidos aut opperiuntur, pars morans, pars festinans, cuncta impediebant: & sæpè dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumueniebantur: vel si in proxima euaserant, illis quoque igni correptis, etiam quæ longinqua crediderant, in eodem casu reperiebantur. Postremò quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, sterni per agros: quidam amissis omnibus fortunis diurni quoque victus, alii caritate suorum quos eripere nequiuerant, quamuis patente effugio, interiere. Nec quisquam defendere audebat, crebris multorum minis restinguere pro-

XXXVIII

hibentium,& quia alii palàm faces iaciebant, atq; esse sibi auctorem vociferabantur; siue vt raptus licentiùs exercerent, seu iussu. XXXIX Eo in tempore Nero Antii agens, non antè in vrbem regressus est, quàm domui eius, quâ palatium & Męcenatis hortos continuauerat, ignis propinquaret. Neque tamen sisti potuit, quin & palatium & domus & cuncta circum haurirentur. Sed solatium populo exturbato & profugo, campum Martis ac monumenta Agrippæ, hortos quin etiam suos patefecit. Et subitaria ædificia exstruxit, quæ multitudinem inopem acciperent. Subuectaque vtensilia ab Hostia, & propinquis municipiis, pretiumq; frumenti minutum, vsque ad ternos nummos. Quæ quamquam popularia, in irritum cadebant, quia peruaserat rumor: ipso tempore flagrantis vrbis, inisse eum domesticam scenam, & cecinisse Troianum excidium, præsentia mala vetustis cladibus assimulantem. XL Sexto demùm die apud imas Esquilias finis incendio factus, proruptis per immensum ædificiis, vt continuæ violentiæ campus, & velut vacuum cælum occurreret. † Nec dum posito metu, redibat leuis rursum grassatus ignis, patulis magis vrbis locis, eoq; strages hominum minor. delubra deûm, & porticus amœnitati dicatæ latiùs procidêre. Plusq; infamiæ id incendium habuit, quia prædiis Tigellini Æmylianis proruperat. Videbaturq; Nero condendæ vrbis nouæ, & cognomento suo appellandæ gloriam quærere. Quippe in regiones quatuordecim Roma diuiditur: quarum quatuor integræ manebant, tres solo tenus deiectæ: septem reliquis pauca tectorum vestigia supererant, lacera & semiusta. XLI Domuum, & insularum, & templorum, quę amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit: sed vetustissimâ religione, quod Seruius Tullius Lunæ, & Magna ara fanumq; quæ † præsenti Herculi Arcas Euander sacrauerat, ædesq; Statoris Iouis vota Romulo, Numæq; regia, & delubrum Vestæ cum penatibus populi Romani exusta. iam opes tot victoriis quæsitæ, & Græcarum artium decora, exin monimenta ingeniorum antiqua & incorrupta, quamuis in tantâ resurgentis vrbis pulchritudine, † multa seniores meminerint, quæ reparari nequibant. Fuere qui annotarent, XIIII. Kalen. Sextiles principium incendii huius ortum, quo & Senones captam vrbem inflammauerant. Alii eò vsq; curâ progressi sunt, vt totidem annos mensesq; & dies inter vtraq; incendia numerent. XLII † Ceterùm Nero vsus est patriæ ruinis, exstruxitque domum, in quâ haud

49 50 51 52

perinde

perinde gemmæ & aurum miraculo essent, solita pridem, & luxu vulgata, quam arua & stagna, & in modum solitudinum hinc siluæ, inde aperta spatia, & prospectus: magistris & machinatoribus Seuero & Celere, quibus ingenium & audacia erat, etiam quæ natura denegauisset, per artem tentare, & viribus principis illudere. Namque ab lacu Auerno nauigabilem fossam vsque ad
53 ostia Tiberina depressuros promiserant, † squalenti litore, aut per montes aduersos. Neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quam Pomptinæ paludes: cetera abrupta, aut arentia. ac si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis caussæ. Nero tamen, vt erat incredibilium cupitor, effodere proxima Auerno iuga connixus est: manentque vestigia irritæ
54 spei.† Ceterùm vrbis quæ domus supererant, non vt post Gallica incendia, nulla distinctione, nec passim erectæ: sed dimensis vicorum ordinibus, & latis viarum spatiis, cohibita ædificiorum altitudine, ac patefactis areis, additisque porticibus, quæ frontem insularum protegerent. Easque porticus Nero sua pecunia exstructurum, purgatasque areas dominis traditurum, pollicitus est. Addidit præmia pro cuiusque ordine, & rei familiaris copiis: finiuitque tempus, intra quod effectis domibus
55 aut insulis, adipiscerentur. Ruderi accipiendo † Hostienses pa-
56 ludes* destinabat, vtque † naues quæ frumentum Tiberi subuectassent, onustæ rudere decurrerent. Ædificiaque ipsa certâ sui
57 parte, sine trabibus, saxo Gabino Albanoq; solidarentur: † quòd is lapis igni imperuius est. Iam aqua priuatorum licentia intercepta, quo largior & pluribus locis in publicum flueret, custodes: & subsidia reprimendis ignibus, in propatulo quisque haberet: nec communione parietum, sed propriis quæque muris ambirentur. Ea ex vtilitate accepta, decorem quoque nouæ vrbi attulere. Erant tamen qui crederent, veterem illam formam salubritati magis conduxisse, quoniam angustiæ itinerum, & altitudo tectorum non perinde solis vapore perrumperentur. At nunc patulam latitudinem, & nulla vmbra defensam, grauiore æstu ardescere. Et hęc quidem humanis consiliis prouidebantur. Mox petita à diis piacula, aditique Sibyllæ libri, ex quibus supplicatum Vulcano & Cereri Proserpinæque, ac propitiata Iuno per matronas, primùm in Capitolio, deinde apud proximum mare. Vnde haustâ aquâ, templum & simulacrum deæ
58 prospersum est, † & lectisternia ac peruigilia celebrauere femi-

XLIII

* destinauit.

XLIV

næ quibus mariti erant. Sed non ope humanâ, non largitionibus principis, aut deûm placamentis, decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, & quæsitissimis pœnis affecit, quos per flagitia inuisos, vulgus Christianos appellabat. Auctor nominis eius CHRISTVS, † qui Tiberio imperitante, per procuratorem Pontium 59 Pilatum supplicio affectus erat. Repressaque in præsens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modò per Iudæam originem eius mali, sed per vrbem etiam, quò cuncta vndique atrocia aut pudenda confluunt, celebranturque. Igitur primò correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, † quàm odio humani 60 generis coniuncti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, vt ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, † aut crucibus 61 affixi, aut flammandi, atque vbi defecisset dies in vsum nocturni luminis vrerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, & Circense ludicrum edebat, habitu aurigæ permixtus plebi, vel circulo insistens. Vnde quamquam aduersus sontes & nouissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tamquam non vtili-

XLV tate publicâ, sed in sæuitiam vnius absumerentur. Interea conferendis pecuniis peruastata Italia, prouinciæ euersæ, sociique populi, & quæ ciuitatum liberæ vocantur. Inque eam prædam etiam dii cessere, spoliatis in vrbe templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis, omnis populi Romani ætas prosperè aut in metu sacrauerat. Enimuerò per Asiam atque Achaiam non dona tantùm, sed simulacra numinum abripiebantur, missis in eas prouincias Acrato, ac † Secundo Carinate. Ille libertus cui- 62 cunque flagitio promptus: hic Græcâ doctrinâ ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat. Ferebatur Seneca, quò inuidiam sacrilegii à semet auerteret, longinqui ruris secessum orauisse: & postquam non concedebatur, fictâ valetudine quasi æger neruis, cubiculum non egressus. Tradidere quidam, venenum ei per libertum ipsius, cui nomen Cleonicus, paratum, iussu Neronis: vitatumque à Senecâ proditione liberti, seu propriâ formidine, † dum persimplici victu, & agrestibus pomis, ac, 63

XLVI si sitis admoneret, profluente aquâ vitam tolerat. Per idem tempus gladiatores apud opidum Preneste, tentatâ eruptione, præsidio militis, qui custos adesset, coërciti sunt: iam Spartacum & vetera mala rumorib. ferente populo, vt est nouarum rerum cupiens

piens pauidusque. Nec multo pòst clades rei naualis accipitur, non bello,(quippe haud aliàs tam immota pax) sed certum ad diem in Campaniam redire classem Nero iusserat, non exceptis maris casibus. Ergo gubernatores, quamuis sæuiente pelago, à Formiis mouere;& graui Africo,dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis litoribus impacti, triremium plerasque,& minora nauigia passim amiserunt. Fine anni vulgantur prodigia imminentium malorum nuntia. Vis fulgurum non aliàs crebrior, & sidus cometes, sanguine illustri semper Neroni expiatum. Bicipites hominum aliorúmve animalium partus abiecti in publicum,aut in sacrificiis quibus grauidas hostias immolare mos est, reperti. Et in agro Placentino viam propter natus vitulus, cui caput in crure esset. Secutaque haruspicum interpretatio: parari rerum humanarum aliud caput, sed non fore validum, neque occultum: quia in vtero repressum, aut iter iuxta editum sit. Ineunt deinde consulatum Silius Nerua, & Atticus Vestinus, cœptâ simul & auctâ coniuratione, in quam certatim nomina dederant, senatores, eques, miles, feminæ etiam, cùm odio Neronis, tum fauore in C. Pisonem. Is Calpurnio genere ortus,ac multas insignesque familias paternâ nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis ciuibus exercebat, largitionem aduersus amicos, & ignotis quoque comi sermone & congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procêrum, decora facies. Sed procul grauitas morum, aut voluptatum parsimonia. Lenitati ac magnificentiæ, & aliquando luxui indulgebat. Idque pluribus probabatur, qui in tantâ vitiorum dulcedine summum imperium non restrictum, nec perseuerum volunt. Initium coniurationi non à cupiditate ipsius fuit. nec tamen facilè memorauerim, quis primus auctor, cuius instinctu concitum sit, quod tam multi sumpserunt. Promptissimos Subrium Flauium tribunum prætoriæ cohortis, & Sulpicium Asprum centurionem exstitisse constantia exitus docuit. Et Lucanus Annæus, Plautiusq; Lateranus consul designatus, viuida odia intulere. Lucanum propriæ caussæ accendebant, quòd famam carminum eius premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus adsimulatione. Lateranum consulem designatum, nulla iniuria, sed amor Reip. sociauit. At Flauius Sceuinus & Afranius Quinctianus, vterque senatorii

XLVII

XLVIII
A. V. C.
DCCCXVIII.

XLIX

ordinis, contra famam sui, principium tanti facinoris capessiuere. Nam Sceuino dissoluta luxu mens, & proinde vita somno languida. † Quinctianus mollitiâ corporis infamis, & à Nerone 64
L probroso carmine diffamatus, contumelias vltum ibat. Ergo dum scelera principis, & finem adesse imperii, deligendumque qui fessis rebus succurreret, inter se aut inter amicos iaciunt, aggregauere Tullium Senecionem, Ceruarium Proculum, Vulcatium Araricum, Iulium Tugurinum, Munatium Gratum, Antonium Natalem, Martium Festum, equites Romanos: ex quibus Senecio è præcipuâ familiaritate Neronis speciem amicitiæ etiam tum retinens, eò pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat. Ceteris spes ex nouis rebus petebatur. Adscitæ sunt super Subrium & Sulpicium, de quibus rettuli, militares manus, Granius Siluanus & Statius Proximus, tribuni cohortium prætoriarum, Maximus Scaurus & Venetus Paullus centuriones. Sed summum robur in Fenio Rufo præfecto videbatur, quem vitâ famaque laudatum, per sæuitiam impudicitiamque Tigellinus in animo principis anteibat, fatigabatque criminationibus, ac sæpe in metum adduxerat, quasi adulterum Agrippinę, & desiderio eius vltioni intentum. Igitur vbi coniuratis præfectum quoque prætorii in partes descendisse, crebro ipsius sermone facta fides; promptiùs iam de tempore ac loco cædis agitabant. Et cepisse impetum Subrius Flauius ferebatur, in scenâ canentem Neronem aggrediendi, † aut cùm ardente domo per noctem huc illuc cursaret 65 incustoditus. Hic occasio solitudinis, ibi ipsa frequentia tanti decoris testis, pulcherrimum animum exstimulauerant: nisi impunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus aduersa.
LI Interim cunctantibus prolatantibusque spem ac metum, Epicharis quædam, incertum quónam modo sciscitata (neque illi antè vlla rerum honestarum cura fuerat) accendere, & arguere coniuratos: ac postremò lentitudinis eorum pertæsa, & in Campaniâ agens, primores classiariorum Misenensium labefacere, & conscientiâ illigare connixa est tali initio. Erat Chiliarchus in ea classe Volusius Proculus, occidendæ matris Neronis inter ministros non ex magnitudine sceleris prouectus, vt rebatur. Is mulieri olim cognitus, seu recens ortâ amicitiâ, dum merita erga Neronem sua, & quàm in irritum cecidissent, aperit, adiicitq; questus & destinationem vindictæ, si facultas oriretur, spem

ſpem dedit poſſe impelli & plures conciliare. nec leue auxilium in claſſe, crebras occaſiones, quia Nero multo apud Puteolos & Miſenum maris vſu lætabatur. † Ergo Epicharis plura: & omnia ſcelera principis orditur. Neque ſenatui,* quid manere, ſed prouiſum † quo nam modo pœnas euerſæ Reip. daret: accingeretur modò, nauaret operam, & militum acerrimos duceret in partes, ac digna pretia exſpectaret. Nomina tamen coniuratorum reticuit. Vnde Proculi indicium irritum fuit, quamuis ea quæ audierat ad Neronem detuliſſet. Accita quippe Epicharis, & cum indice compoſita, nullis teſtibus innixum facile confutauit. Sed ipſa in cuſtodiâ retenta eſt, ſuſpectante Nerone, haud falſa eſſe etiã quæ vera non probabantur. † Coniuratis tamen metu proditionis permotis, placitum maturare cædem apud Baias, in villâ Piſonis: † *cuius amœnitate captus Cæſar crebrò ventitabat, balneasq; & epulas inibat omiſſis excubiis, & fortunæ ſuæ mole. Sed abnuit Piſo, inuidiam prętendens, ſi ſacra menſæ, diiq; hoſpitales cæde qualiſcumq; principis cruentarentur. Meliùs apud vrbem in illâ inuisâ & ſpoliis ciuium exſtructâ domo, vel in publico patraturos, quod pro Rep. ſuſcepiſſent. Hæc in commune: ceterùm timore occulto, ne L. Silanus eximiâ nobilitate, diſciplinaq; C. Caſſii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem ſublatus, imperium inuaderet, promptè daturis operam qui à cõiuratione integri eſſent, quiq; miſerarentur Neronem tamquam per ſcelus interfectum. Plerique Veſtini quoque conſulis acre ingenium vitauiſſe Piſonem crediderunt, † ne * à libertate moueretur, vel delecto imperatore alio, ſui muneris Remp. faceret. Etenim expers coniurationis erat, quamuis ſuper eo crimine Nero vetus aduerſus inſontem odium expleuerit. Tandem ſtatuêre Circenſium Ludorum die, qui Cereri celebratur, exſequi deſtinata: quia Cæſar rarus egreſſu, † domoq; aut hortis clauſus, ad ludicra Circi ventitabat, promptioresq; aditus erant lætitiâ ſpectaculi. Ordinem inſidiis compoſuerant, vt Lateranus quaſi ſubſidium rei familiari oraret, deprecabundus, & genibus principis accidens, proſterneret incautum premeretq;, animi validus, & corpore ingens. Tum iacentem & impeditum, tribuni & centuriones, & ceterorum vt quiſque audentiæ habuiſſet, accurrerent, trucidarentq;: primas ſibi partes expoſtulante Sceuino, qui pugionem templo Salutis in Etruriâ, ſiue, vt alii tradidere, Fortunæ Ferentano in opido detraxerat, † geſtabatq; velut magno

66 67 68 69 70 71 72 LII *quo, eius *ad libertatem LIII

operi sacrum. Interim Piso apud ædem Cereris opperiretur, vnde eum præfectus Fenius & ceteri accitum ferrent in castra, comitante Antoniâ Claudii Cæsaris filiâ, ad eliciendum vulgi fauorem. quod C. Plinius memorat. Nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, † quamuis absurdum videretur, aut inanem ad spem Antoniam nomen & periculũ commodauisse, aut Pisonẽ notum amore vxoris, alii matrimonio se obstrinxisse: nisi si cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est. Sed mirum quàm inter diuersi generis, ordinis, ætatis, sexus, dites, pauperes, taciturnitate omnia cohibita sint: donec proditio cœpit è domo Sceuini. Qui pridie insidiarum, multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum, testamentum obsignauit: promptum vaginâ pugionem, de quo suprà rettuli, vetustate obtusum increpans, asperari saxo, † & mucronẽ ardescere iussit. Eamq; curam liberto Milicho mandauit. Simul affluentiùs solito conuiuium initum. seruorum charissimi libertate, & alii pecuniâ donati. Atque ipse mæstus, & magnæ cogitationis manifestus erat, quamuis lætitiam vagis sermonibus simularet. Postremò vulneribus ligamenta, † quibusque sistitur sanguis parare eundem Milichum monet: siue gnarum coniurationis, & hucusque fidum, seu nescium, & tunc primùm arreptis suspicionibus, vt plerique tradidere, de consequentibus. Nam cùm secum seruilis animus præmia perfidiæ reputauit, simulque immensa pecunia & potentia obuersabantur, cessit fas, & salus patroni, & acceptæ libertatis memoria. Etenim vxoris quoque consilium assumpserat, muliebre ac deterius. quippe vltrò metum intentabat, multosque astitisse libertos ac seruos, qui eadem viderint: nihil profuturum vnius silentium. at præmia penes vnum fore, qui indicio præuenisset. Igitur cœptâ luce Milichus in hortos Seruilianos pergit: & cùm foribus arceretur, magna & atrocia afferre dictitans, deductusque ab ianitoribus ad libertum Neronis Epaphroditum, mox ab eo ad Neronem, † vrgens periculum, graues coniurationes, & cetera quæ audierat, coniectaueratq; docet. Telum quoque in necem eius paratum ostendit, accirique reum iussit. Is raptus per milites, & defensionem orsus, *Ferrum cuius argueretur, olim religione patriâ cultum, & in cubiculo habitum, ac fraude liberti subreptum* respondit. *Tabulas testamenti sæpiùs à se, & incustoditâ dierum obseruatione, signatas. Pecunias & libertates seruis & antè dono datas; sed ideo tunc largiùs, quia tenui* iam

Margin: LIV (at "est. Sed mirum"); LV (at "num fore"); 73, 74, 75, 76.

iam re familiari, & instantibus creditoribus, testamento diffideret. Enim verò liberales semper epulas struxisse, & vitam amœnam, & duris iudicib. parum probatam. Fomenta vulneribus nulla iussu suo, sed quia cetera pa-
77 *làm vana obiecisset, † adiungere crimen, vt se se pariter indicem & testem faceret.* Adiicit dictis constantiam. incusat vltrò intestabilem, & consceleratum, tantâ vocis ac vultus securitate, vt labaret indicium, nisi Milichum vxor admonuisset, Antoniũ Natalem multa cum Sceuino, ac secretò collocutum, & esse vtrosq; C. Pisonis intimos. Ergo accitus Natalis: & diuersi interrogantur, quis nã is sermo, qua de re fuisset. Tum exorta suspicio, quia non congruentia responderant. Inditaq; vincla. Et tormentorũ aspectum ac minas non tulere. Prior tamen Natalis totius coniurationis magis gnatus, simul arguendi peritior, de Pisone primùm fatetur. Deinde adiicit Annæum Senecam, siue internuntius inter eum Pisonemq; fuit, siue vt Neronis gratiam pararet, qui infensus Senecę, omnes ad eum opprimendũ artes conquirebat. Tum cognito Natalis indicio, Sceuinus quoque pari imbecillitate, an cuncta iam patefacta credens, nec vllum silentii emolumentum, edidit ceteros. Ex quibus Lucanus, Quinctianusque, & Senecio diu abnuêre. Pòst promissâ impunitate corrupti, quo tarditatem excusarent, Lucanus Atillam matrem suam, Quinctianus Gliciũ Gallum, Senecio Annium Pollionem amicorum præcipuos nominauere. Atque interim Nero recordatus Volusii Proculi indicio Epicharim attineri, ratusq; muliebre corpus impar dolori, tormentis dilacerari iubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eo acriùs torquentium ne à femina spernerentur, peruicere quin obiecta denegaret. Sic primus quęstionis dies contemptus. Postero cùm ad eosdem cruciatus retraheretur, gestamine sellæ (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinclo fasciæ quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellę restricto, indidit ceruicem, & corporis pondere connisa, tenuem iam spiritum expressit: clariore exemplo libertina mulier in tantâ necessitate alienos ac propè ignotos protegendo, cùm ingenui
78 & viri & equites Romani senatoresq; intacti tormentis, † carissima suorum quisque pignorum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque & Senecio & Quinctianus passim conscios edere, magis magisque pauido Nerone, quamquam multiplicatis excubiis semet sepsisset. Quin & vrbem per manipulos occupatis mœnibus, insesso etiam mari & amne, velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque

LVI
LVII
LVIII

& proxima municipiorum, pedites equitesq; permixti Germanis, quibus fidebat princeps quasi externis. Continua hinc & iuncta agmina trahi, ac foribus hortorum adiacere. Atque vbi dicendam ad caussam introissent, lætatum erga coniuratos, si fortuitus sermo, & subiti occursus, si conuiuium, si spectaculum simul inissent, pro crimine accipi: cùm super Neronis ac Tigellini sæuas percunctationes, Fenius quoque Rufus violenter vrgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed quò fidem inscitię pararet, atrox aduersus socios. Idem Subrio Flauio assistenti, annuentiq; †an inter ipsam cognitionem distringeret gladium, cædemq; patraret, † renuit, infregitq; impetum iam manum ad capulum referentis. 79 80

LIX Fuere qui proditâ coniuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Sceuinus, hortarentur Pisonem pergere in castra, aut rostra escendere, studiaq; militum & populi tentare: *si conatibus eius conscii aggregarentur, secuturos etiam integros, magnamq; motæ rei famam, quæ plurimum in nouis consiliis valeret. Nihil aduersum hoc Neroni prouisum. etiam fortes viros subitis terreri; ne dum ille scenicus, Tigellino scilicet cum pellicibus suis comitante, arma contra cieret.* † *Multa experiendo confieri, quæ segnibus ardua videantur. Frustrà silentium & fidem in tot consciorum animis & corporibus sperari. Cruciatu aut præmio, cuncta peruia esse. Venturos qui ipsum quoq; vincirent, postremò indignâ nece afficerent. Quanto laudabiliùs periturum, dum amplectitur Remp. dum auxilia libertati inuocat, dum miles potiùs deesset, & plebes desereret, dum ipse maioribus, dum posteris, si vita præriperetur, mortem approbaret?* Immotus iis, & paululum in publico versatus, pòst domi secretus, † animum aduersum suprema firmabat. donec manus militum adueniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes delegerat. Nam vetus miles timebatur, tamquam fauore imbutus. Obiit abruptis brachiorum venis. Testamentum fœdis aduersus Neronem adulationibus, amori vxoris dedit, quam degenerem, & solâ corporis formâ commendatam, amici matrimonio abstulerat. Nomen mulieris Arria Galla; priori marito, Domitius Silius: hic patientiâ, illa impudicitiâ, Pisonis infamiam propagauere. 81 82

LX Proximam necem Plautii Laterani consulis designati Nero adiungit, adeò properè, vt non complecti liberos, non illud breue mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum seruilibus pœnis sepositum, manu Statii tribuni trucidatur, plenus constantis silentii, nec tribuno obiiciens eandem conscientiam. Sequitur cædes Annæi Senecæ lætissima principi,

non

non quia coniurationis manifestum compererat, sed vt ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe Natalis, & hactenus prompsit, missum se ad ægrotum Senecam, vt viseret conquereretur que, cur Pisonem aditu arceret? meliùs fore si amicitiam familiari congressu exercuissent. Et respondisse Senecam, sermones mutuos & crebra colloquia neutri conducere: ceterùm salutem suã incolumitate Pisonis inniti. Hæc ferre Granius Siluanus tribunus prætoriæ cohortis, & an dicta Natalis, suaq; responsa nosceret, percunctari Senecam iubetur. Is, fortè an prudens, ad eum diem ex Campaniâ remeauerat, quartumque apud lapidem suburbano rure substiterat. Illò propinqua
83 vespera tribunus venit, † & villam globis militum sepsit. Tum ipsi cum Pompeiâ Paullinâ vxore & amicis duobus epulanti mandata imperatoris edidit. Seneca, *missum ad se Natalẽ, conquestumq;* LXI
84 *nomine Pisonis quòd visendo eo prohiberetur*, † *seq; rationem valetudinis & amorem quietis, excusauisse*, respondit. *Cur salutem priuati hominis*
85 *incolumitati suæ anteferret, caussam non habuisse.* † *nec sibi promptum in adulationes ingenium. Idq; nulli magis gnarum quàm Neroni, qui sæpiùs libertatem Senecæ, quàm seruitium expertus esset.* Vbi hæc à tribuno relata sunt, Poppæâ & Tigellino coràm, quod erat sæuienti principi intimum consiliorum, interrogat, an Seneca voluntariam mortem pararet? Tum tribunus nulla pauoris signa, nihil triste in verbis eius aut vultu deprehensum confirmauit. Ergo regredi, & indicere mortem iubetur. Tradit Fabius Rusticus, non eo quo venerat itinere reditum, sed flexisse ad Fenium prefectum, & expositis Cęsaris iussis, an obtemperaret interrogauisse: monitumq; ab eo, vt exsequeretur, fatali omniũ ignauiâ. Nam & Siluanus inter coniuratos erat, augebatq; scelera in quorum vltionem consenserat. Voci tamen & aspectui pepercit. Intromisitque ad Senecam vnum ex centurionibus, qui necessitatem vltimam denuntiaret. Ille interritus poscit testamenti tabulas: ac dene- LXII gante centurione, conuersus ad amicos, *quando meritis eorum re-*
86 *ferre gratiam prohiberetur*, † *quod vnum iam, attamen pulcherrimum habebat, imaginem vitæ suæ relinquere* testatur. *cuius si memores essent bonarum artium, famam tam constantis amicitiæ laturos.* Simul lacrymas eorum, modò sermone, modò intentior in modũ coërcentis, ad firmitudinem reuocat, rogitans: *Vbi præcepta sapientiæ? vbi tot per annos meditata ratio aduersum imminentia? Cui enim ignaram fuisse sæuitiã Neronis? Neq; aliud superesse post matrem fratremq; interfectos,*

LXIII *quàm vt educatoris præceptorisq́ necem adiiceret.* Vbi hæc atq; talia velut in cõmune disseruit, complectitur vxorem. † & paululum 87 aduersus præsentem fortitudinem mollitus, rogat oratq; † temperaret dolori, ne æternum susciperet, sed in contemplatione vitæ per virtutem actæ, desiderium mariti solatiis honestis toleraret. Illa contrà, sibi quoque destinatam mortem adseuerat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca gloriæ eius non aduersus, simul amore, ne sibi vnicè dilectam ad iniurias relinqueret: *Vitæ*, inquit, *delinimenta monstrauerã tibi, tu mortis decus mauis. non inuidebo exemplo. Sit huius tam fortis exitus constantia penes vtrosq́ par, claritudinis plus in tuo fine.* Post quæ, eodem ictu brachia ferro exsoluunt. Seneca, quoniam senile corpus & paruo victu tenuatum, lenta effugia sanguini præbebat, crurum quoque & poplitum venas abrumpit. Sæuisq; cruciatibus defessus, ne dolore suo animũ vxoris infringeret, atq; ipse visendo eius tormenta, ad impatientiã delaberetur, suadet in aliud cubiculum abscederet. Et nouissimo quoq; momento suppeditante eloquentiâ, aduocatis scriptoribus, pleraq; tradidit, quæ in vulgus edita eius verbis, in-

LXIV uertere supersedeo. At Nero, nullo in Paullinam proprio odio, † ac ne glisceret inuidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. 89 Hortantibus militibus, serui libertique † obligant brachia, pre- 90 munt sanguinem, incertum an ignaræ. Nam vt est vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatæ cum marito mortis petiuisse; deinde oblatâ mitiore spe, blandimentis vitæ euictam. cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoriâ, & ore ac membris in eum pallorem albentibus, vt ostentui esset, multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim durante tractu, & lentitudine mortis, Statium Annæum diu sibi amicitiæ fide & arte medicinæ probatum, orat prouisum pridem venenum, quo damnati publico Atheniensium iudicio exstinguerentur, promeret: allatumque hausit frustrà, frigidis iam artibus & clauso corpore aduersum vim veneni. Postremò stagnum calidæ aquæ introiit, respergens proximos seruorum, additâ voce, *Libare se liquorem illum* IOVI LIBERATORI. Exin balneo illatus, & vapore eius exanimatus, sine vllo funeris solenni crematur. Ita codicillis præscripserat, cùm etiam tum prædiues & præ-

LXV potens, supremis suis consuleret. Fama fuit, Subrium Flauium cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante

Sene-

91 Senecâ, destinauisse, vt † post occisum operâ Pisonis Neronem, Piso quoque interficeretur, traderetúrq; imperium Senecę, quasi insonti, claritudine virtutum ad summum fastigium delecto. Quin & verba Flauii vulgabantur, *Non referre dedecori, si citharœdus dimoueretur, & Tragœdus succederet.* quia vt Nero cithara, ita Piso Tragico ornatu canebat. Ceterùm militaris quoque conspiratio non vltrà fefellit, accensis indicibus ad prodendū Fenium Rufum, quem eundem conscium & inquisitorem non tolera- LXVI
92 bant. Ergo † instanti minitantíq; renidens Sceuinus, neminem ait plura scire quàm ipsum. Hortatúrq; vltrò redderet tam bono principi vicem. Non vox aduersum ea Fenio, non silentium, sed verba sua præpediens, & pauoris manifestus. ceterísq;, ac maximè Ceruario Proculo equite, ad conuincendum eum connisis, iussu imperatoris à Cassio milite, qui ob insigne corporis ro-
93 bur adstabat, corripitur, vinciturque. † Mox eorumdem indi- LXVII cio Subrius Flauius tribunus peruertitur, primò dissimilitudinē
94 morum ad defensionem trahens, † neque se armatum cum inermibus & effeminatis tantum facinus consociaturum. Dein postquam vrgebatur, confessionis gloriam amplexus, interrogatúsq; à Nerone, quibus caussis ad obliuionem sacramenti processisset: *Oderam te*, inquit. *nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari*
95 *meruisti. odisse cœpi postquam parricida matris & vxoris*, † *auriga & histrio & incendiarius extitisti.* Ipsa rettuli verba, quia non vt Senecę,
96 vulgata erant. Nec minus nosci decebat † militaris viri sensus incomptos, sed validos. Nihil in illâ coniuratione grauius auribus Neronis accidisse constitit, qui vt faciendis sceleribus promptus, ita audiendi quæ faceret, insolens erat. Pœna Flauii Veiano Nigro tribuno mandatur. Is proximo in agro scrobem effo-
97 di iussit, † quam Flauius vt humilem & angustam increpans, cir-
98 cumstantibus militibus: *Ne hoc quidem*, inquit, *ex disciplinâ.* † admonitúsq; fortiter protendere ceruicem: *Vtinam*, ait, *tu tam fortiter ferias.* Et ille multùm tremens, cùm vix duobus ictibus ca-
99 put amputauisset, sæuitiam apud Neronem iactauit, † sesquiplagâ interfectū à se dicendo. Proximum constantiæ exemplum, LXVIII Sulpitius Asper centurio præbuit. percunctanti Neroni, cur in
100 cædem suam conspirauisset? breuiter respondens: † *Non aliter tot flagitiis eius subueniri potuisse.* Tum iussam pœnam subiit. Nec ceteri centuriones in perpetiendis suppliciis degenerauere. At non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiā in testamen-

tum contulit. Opperiebatur Nero, vt Vestinus quoq; consul in crimen traheretur, violentum & infensum ratus: sed coniurati consilia cum Vestino non miscuerant, quidam vetustis in eum simultatibus, plures quia præcipitem & insociabilem credebant. Ceterùm Neronis odium aduersus Vestinum ex intimâ sodalitate cœperat, dum hic ignauiam principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, sæpè asperis facetiis illusus; quę vbi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. Accesserat recens caussa, quòd Vestinus Statiliam Messalinam matrimonio sibi iunxerat, haud nescius inter adulteros eius &

LXIX Cæsarem esse. Igitur non crimine, non accusatore exsistente, quia speciem indicii induere non poterat, ad vim dominationis conuersus, Gerelanum tribunum cum cohorte militum immittit: iubetq; præuenire conatus consulis, occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuuentutem, quia Vestinus imminentes foro ædes, decoraq; seruitia, & pari ætate habebat. Cuncta eo die munia consulis impleuerat, † conuiuiumq; celebrabat, nihil metuẽs, an dissimulando metu. cùm ingressi milites vocari eum à tribuno dixere. Ille nihil demoratus exsurgit. & omnia simul properantur, clauditur cubiculo, præsto est medicus, abscinduntur venæ, vigens adhuc balneo infertur, calidâ aquâ mersatur, nullâ editâ voce, quâ semet miseraretur. Circumdati interim custodiâ qui simul discubuerant, nec nisi prouectâ nocte emissi sunt, postquam † pauorem eorum imminens exitium opperientium & imaginatus & irridens Nero, satis supplicii luisse ait pro epulis 101 101

LXX consularibus. Exin M. Annæi Lucani cædem imperat. Is profluente sanguine, vbi frigescere pedes manusque, & paulatim ab extremis cedere spiritum, feruido adhuc & compote mentis pectore intelligit; recordatus carmen à se compositum, quo vulneratum militem per eiusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos rettulit. eaq; illi suprema vox fuit. Senecio posthac, & Quinctianus, & Sceuinus, non ex priore vitæ mollitiâ, mox reliqui coniuratorum periere, nullo facto dictóue

LXXI memorando. Sed compleri interim vrbs funeribus, Capitolium victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates deis, ornare lauru domum, † genua ipsius aduolui, & dextram osculis fatigare. Atque ille gaudium id credens, Antonii Natalis & Ceruarii Proculi festinata indicia impunitate remuneratur: Milichus præmiis ditatus, Con- 103

seruatoris sibi nomen Græco eius rei vocabulo assumpsit. E tribunis Granius Siluanus quamuis absolutus, suâ manu cecidit: Statius Proximus veniam quam ab imperatore acceperat, vanitate exitus corrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompeius, Corne-
104 lius Martialis, Flauius Nepos, Statius Domitius, † quasi principem non quidem odissent, sed tamen extimerentur. Nonio Prisco per amicitiam Senecæ, & Glitio Gallo atque Annio Pollioni infamatis magis quàm conuictis, data exsilia. Priscum Antonia Flacilla coniunx comitata est: Gallum Egnatia Maximilla, magnis primùm & integris opibus, pòst ademptis. quæ vtraq; gloriam eis auxere. Pellitur & Rufus Crispinus occasione coniurationis, sed Neroni inuisus, quòd Poppæam quondam matrimonio tenuerat. Verginium Rufum claritudo nominis expulit.
105 Nam Verginius studia iuuenum eloquentiâ, † Musonius præceptis sapientiæ fouebat. Cluuidieno Quieto, Iulio Agrippæ, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Iulio Altino, velut in agmen & numerum, Ægæi maris insulæ permittuntur. At Cadicia vxor Sceuini,
106 & † Cæsonius Maximus Italiâ prohibentur, reos fuisse se, tantùm
107 pœnâ experti. At illa mater Annęi Lucani, † sine absolutione, sine supplicio dissimulata. Quibus perpetratis Nero, & concione militum habitâ, bina nummûm millia viritim manipularibus diuisit, additq; sine pretio frumentum, quo antè ex modo annonæ vtebantur. Tum quasi gesta bello expositurus vocat senatum, & triumphale decus Petronio Turpiliano consulari, Cocceio Neruæ prætori designato, Tigellino præfecto prætorii tribuit; Tigellinum & Neruam ita extollens, vt super triumphales in fo-
108 ro imagines, † apud palatium quoque effigies eorum sisteret.
109 † Dedit etiam consularia insignia Nymphidio, de quo quia nunc primùm oblatus est, pauca repetam. Nam & ipse pars Romanarũ cladium erit. Igitur matre libertinâ ortus, quæ corpus decorum inter seruos libertosque principum vulgauerat, ex C. Cæsare se genitum ferebat, quoniam forte quâdam habitu procerus & toruo vultu erat: siue C. Cæsar scortorum quoque cupiens, etiam matri eius illusit. Sed Nero vocato senatu, oratione inter patres habitâ, edictum apud populum, & collata in libros indicia, confessionesque damnatorum adiunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, tamquam viros insontes ob inuidiam aut metum exstinxisset. Ceterùm cœptam, adultamq; & reuictam coniurationem neq; tunc dubitauere, quibus verum noscendi

LXXII (margin, at "Quibus perpetratis Nero")

LXXIII (margin, at "Sed Nero vocato senatu")

cura erat; & fatentur, qui post interitum Neronis in vrbem regressi sunt. At in senatu cunctis † vt cuique plurimum mœroris in adulationem demissis, Iunium Gallionem Senecæ fratris morte pauidum, & pro suâ incolumitate supplicem, increpuit Salienus Clemens, hostem & parricidam vocans: donec consensu patrum deterritus est, ne publicis malis abuti ad occasionem priuati odii videretur, † neu compositam aut oblitteratam mansuetudinem principis nouam ad sæuitiam retraheret. Tum decreta dona & grates deis decernuntur, propriusque honos Soli, cui est vetus ædes apud Circum, in quo facinus parabatur, qui occulta coniurationis numine retexisset: vtque Circensium Cerealium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur: mensisque Aprilis Neronis cognomentum acciperet: templum Saluti exstrueretur, eo loci ex quo Sceuinus ferrum prompserat. Ipse eum pugionem apud Capitolium sacrauit, inscripsitque IOVI VINDICI. In præsens haud animaduersum, post arma Iulii Vindicis ad auspicium & præsagium futuræ vltionis trahebatur. Reperio in commentariis senatus, Cerialem Anicium consulem designatũ, pro sententiâ dixisse, vt templum diuo Neroni quàm maturrimè publicâ pecuniâ poneretur. Quod quidem ille decernebat, tamquàm mortale fastigium egresso, & venerationem hominum merito: † quod ad omina olim sui exitus verteretur. Nam deûm honor principi non antè habetur, quàm agere inter homines desierit.

110 111 LXXIV 112

C. COR-

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV D. AVGVSTI ANNALIVM LIBER XVI.

Coss. *C. Suetonio, L. Pontio Telesino.*

1 ILLVSIT dehinc Neroni fortuna † per vanitatem ipsius, & promissa Cesellii Bassi; qui origine Pœnus, mente turbidâ, nocturnæ quietis imaginem ad spem haud dubiam retraxit. Vectusque Romam, principis aditum emercatus, expromit repertum in agro suo specum altitudine immensâ, quo magna vis auri contineretur, non in formam pecuniæ, sed rudi & antiquo pondere. Lateres quippe prægraues iacere, astantibus parte alia 2 columnis. † quæ per tantum æui occulta, augendis præsentibus bonis. Ceterùm vt coniectura demonstrat, Didonem Fenissam Tyro profugam, conditâ Carthagine, illas opes abdidisse, ne nouus populus nimiâ pecuniâ lasciuiret, aut reges Numidarum & aliàs infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur. Igitur Nero non auctoris, non ipsius negotii fide satis spectatâ, nec missis visoribus per quos nosceret, an vera assererentur, auget vltrò rumorem, mittitq; qui velut partam prædam adueherent. Dantur triremes & delectum nauigium, iuuandæ festinationi. 3 † nec aliud per illos dies populus credulitate, prodentis diuersâ famâ tulerat. Ac fortè quinquennale ludicrum secundo lustro ce- 4 lebrabatur: † oratoribusque præcipua materia in laudem principis adsumpta est. Non enim tantum solitas fruges, nec metallis confusum aurum gigni, sed nouâ vbertate prouenire terras, & obuias opes deferre deos. quæque alia summâ facundiâ, nec minore adulatione seruilia fingebant, securi de facilitate credentis. Glíscebat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes, quasi oblatis quas multos per annos prodigeret.

Quin & inde iam largiebatur. Et diuitiarum exspectatio, inter caussas paupertatis publicę erat. Nam Bassus effosso agro suo, latisq; circum aruis, dum hunc vel illum locum promissi specus adseuerat, sequunturq; non modò milites, sed populus agrestiũ efficiendo operi adsumptus; tandem posita vecordia, nõ falsa antea somnia sua, seq; tunc primùm elusum admirans, pudorem & metum morte voluntaria effugit. Quidam vinctum ac mox dimissum tradidere, ademptis bonis in locum regiæ gazæ.

IV Interea senatus propinquo iam lustrali certamine, vt dedecus auerteret, offert imperatori victoriam cantus, † adiicitq; facundiæ coronam, quâ ludicra deformitas velaretur. 5 Sed Nero nihil ambitu nec potestate senatus opus esse dictitans, † se æquum aduersus æmulos, & religione iudicum meritam laudem adsecuturum, primò carmen in scenâ recitat: 6 mox flagitante vulgo, vt omnia studia sua publicaret (hæc enim verba dixere) ingreditur theatrum, cunctis citharæ legibus obtemperans: ne fessus resideret, ne sudorem, nisi † eâ quam indutui gerebat veste detergeret: vt nulla oris aut narium excrementa viserentur. 7 Postremo flexus genu, cœtum illum manu veneratus, sententias iudicum opperiebatur ficto pauore. Et plebs quidem vrbis, histrionum quoque gestus iuuare solita, personabat certis modis, plausuque composito. Crederes lætari, ac fortasse lætabantur, per iniuriam publici flagitii.

V Sed qui remotis è municipiis, † seueramq; adhuc, & antiqui moris retinentes Italiam, 8 † quiq; per longinquas prouincias lasciuiæ inexperti, 9 officio legationum aut priuata vtilitate aduenerant, neq; aspectum illum tolerare, neq; labori inhonesto sufficere: cùm manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros, † ac sæpe à militibus verberarentur, 10 qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum impari clamore, aut silentio segni præteriret. Constitit plerosque equitum, dum per angustias aditus & ingruentem multitudinem enituntur, obtritos: & alios dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili correptos. quippe grauior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palàm & pluribus occultis, vt nomina ac vultus, alacritatem, tristitiamque coëuntium scrutarentur. Vnde tenuioribus statim irrogata supplicia, aduersus illustres dissimulatum ad pręsens, & mox redditum odium. Ferebantque Vespasianum, tamquam somno conniueret, à Phœbo liberto increpitum, ægreq; meliorum precipus obtectum: mox imminentem perniciem maiore fato effugisse.

gisse. Post finem ludicri Poppæa mortem obiit, fortuitâ mariti iracundiâ, à quo grauida ictu calcis afflicta est. Neque enim venenum crediderim, quamuis quidam scriptores tradant, odio magis quàm ex fide. Quippe liberorum cupiens, & amori vxoris obnoxius erat. Corpus non igni abolitum, vt Romanus mos: sed regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur, tumuloque Iuliorum infertur. Ductæ tamen publicæ exsequiæ, laudauitq; ipse apud rostra formam eius, & quòd diuinę infantis parens fuisset, aliaque fortunæ munera pro virtutibus. Mortem Poppææ vt palàm tristem, ita recordantibus lætam ob impudicitiam eius sæuitiamq;, nouâ insuper inuidiâ Nero compleuit, prohibendo C. Cassium officio exsequiarum. quod primum indicium mali, neque in longum dilatum est. Sed Silanus additur. nullo crimine, nisi quòd Cassius opibus vetustis, & grauitate morum, Silanus claritudine generis, & modestâ iuuentâ præcellebant. Igitur missâ ad senatum oratione, remouendos à Rep. vtrosque disseruit. Obiectauitque Cassio quòd inter imagines maiorum, etiam C. Cassii effigiem coluisset, ita inscriptam: DVCI PARTIVM. Quippe semina belli ciuilis, & defectionem à domo Cæsarum quæsitam. Ac* vt memoriâ tantum infensi nominis ad discordias vteretur, adsumpsisse L. Silanum iuuenem genere nobilem, animo præruptum, quem nouis rebus ostentaret. Ipsum dehinc Silanum increpuit iisdem quibus patruum eius Torquatum, tamquam disponeret iam imperii curas, præficeretque rationibus & libellis & epistolis libertos: † inania simul & falsa. Nam Silanus intentior metu, & exitio patrui ad præcauendum exterritus erat. Inducit posthac vocabulo indicum, qui in Lepidam Cassii vxorem, Silani amitam, incestum cum fratris filio, & diros sacrorum ritus confingerent. Trahebantur vt conscii Vulcatius Tullinus, ac Marcellus Cornelius senatores, & Calpurnius Fabatus eques Romanus: qui appellato principe instantem damnationem frustrati, mox Neronem circa summa scelera distentum, quasi minores euasere. Tunc senatusconsulto, Cassio & Silano exsilia decernuntur, de Lepidâ Cęsar statueret. Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius, † & * senatus ius exspectabatur. Silanus tamquam Naxum deueheretur, Hostiam amotus; pòst municipio Apuliæ, cui nomen est Barium, clauditur. Illic indignissimum casum sapienter tolerans, à centurione ad cædem misso corripitur. Sua-

VI VII VIII IX

11 12

*ne *exitus

dentique venas abrumpere, animum quidem morti destinatum ait, sed non permittere percussori gloriam ministerii. At centurio quamuis inermem, præualidum tamen & iræ quàm timori propiorem cernens, premi à militibus iubet. Nec omisit Silanus obniti, & intendere ictus quantum manibus nudis valebat, donec à centurione vulneribus aduersis tamquam in pugnâ caderet. X Haud minus promptè L. Vetus, socrusque eius Sextia & Pollutia filia necem subiere: inuisi principi, tamquam viuendo exprobrarent interfectum esse Rubellium Plautum generum Lucii Veteris. Sed initium detegendæ sæuitiæ præbuit † interuersis patroni rebus ad accusationem transgrediens Fortunatus libertus, ascito Claudio Demiano, quem ob flagitia vinctum à Vetere Asiæ proconsule, exsoluit Nero in præmium accusationis. Quod vbi cognitum reo, seque & libertum pari sorte componi, Formianos in agros digreditur. Illic eum milites occultâ custodiâ circumdant. Aderat filia super ingruens periculum longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti mariti sui viderat. Cruentamque ceruicem eius amplexa, seruabat sanguinem, & vestes respersas, vidua implexa luctu continuo, nec vllis alimentis, nisi quæ mortem arcerent. Tum hortante patre, Neapolim pergit. Et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, audiret insontem, néve consulatus sui quondam collegam dederet liberto, modò muliebri eiulatu, aliquando sexum egressa, voce infensâ clamitabat. donec princeps immobilem se precibus & inuidiæ iuxta ostendit. XI Ergo nuntiat patri abiicere spem, & vti necessitate. Simul affertur parari cognitionem senatus, & trucem sententiam. Nec defuere qui monerent magnâ ex parte heredem Cæsarem nuncupare, atque ita nepotibus de reliquo consulere. quod aspernatus, ne vitam proximè libertatem actam nouissimo seruitio fœdaret, largitur in seruos quantum aderat pecuniæ: & si qua asportari possent, sibi quemque deducere, tris modò lectulos ad suprema retineri iubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique & singulis vestibus ad verecundiam velati, balneis inferuntur. pater, filiam; auia, neptem; illa vtrosque intuens, & certatim precantes labenti animæ celerem exitum, vt relinquerent suos superstites & morituros. Seruauitque ordinem fortuna: ac senior prius, tum cui prima ætas, exstinguuntur. Accusati

cusati post sepulturam, decretumque vt more maiorum pu-
14 nirentur. † Et Nero intercessit, mortem sine arbitrio permittens.
ea cædibus peractis ludibria adiiciebantur. P. Gallus eques XII
Romanus, quòd Fenio Rufo intimus, & Veteri non alienus fu-
erat, aquâ atque igni prohibitus est: Liberto & accusatori præ-
mium operæ, locus in theatro inter viatores tribunicios datur.
15 Et mensis qui Aprilem eundemq; Neroneum sequebatur, † Ma-
ius Claudii, Iunius Germanici, vocabulis mutantur: testifican-
te Cornelio Orfito qui id censuerat, ideo Iunium mensem trans-
16 missum, quia duo iam Torquati ob scelera interfecti, † infau-
stum nomen Iunium fecissent. Tot facinoribus fœdum an- XIII
num etiam dii tempestatibus & morbis insigniuere. Vastata
Campania turbine ventorum, qui villas, arbusta, fruges passim
disiecit. pertulitq; violentiam ad vicina vrbi. In quâ omne mor-
taliũ genus vis pestilentię depopulabatur, nullâ cæli intemperie
quę occurreret oculis. Sed domus corporib. exanimis, itinera fu-
neribus complebantur. Non sexus, non ętas periculo vacua. Ser-
uitia perinde ac ingenua plebes raptim exstingui, inter coniu-
gum & liberorum lamenta, qui dum assident, dum deflent, sæ-
pe eodem rogo cremabantur. Equitum senatorumq; interitus
quamuis promiscui, minus flebiles erant, tanquam communi
mortalitate sæuitiam principis pręuenirent. Eodem anno dele-
ctus per Galliam Narbonensem Africamq; & Asiam habiti sunt,
supplendis Illyrici legionibus, ex quibus ętate aut valetudine fes-
si, sacramento soluebantur. Cladem Lugdunensem quadragies
sestertio solatus est princeps, vt amissa vrbi reponerent. quam
pecuniam Lugdunenses antè obtulerant, turbidis casibus. C. XIIII
Suetonio, L. Telesino Coss. Antistius Sosianus factitatis in Ne- A. V. C.
ronem carminibus probrosis, exsilio, vt dixi, multatus, post- DCCCXIX
quam id honoris indicibus, tamque promptum ad cædes prin-
cipem accepit, inquies animo, & occasionum haud segnis, Pam-
menem eiusdem loci exsulem, & Chaldæorum arte famosum,
eoque multorum amicitiis innixum, similitudine fortunæ sibi
17 conciliat. † Ventitare ad eum nuntios & consultationes non fru-
strà ratus, simul annuam pęcuniam à P. Anteio ministrari co-
gnoscit. Neque nescium habebat, Anteium caritate Agrippi-
næ inuisum Neroni, opesque eius præcipuas ad eliciendam cu-
pidinem, eamque caussam multis exitio esse. Igitur interceptis
Anteii litteris, furatus etiam libellos quibus dies genitalis eius,

& euentura, secretis Pammenis occultabantur, simul repertis quæ de ortu vitaque Ostorii Scapulæ composita erant; scribit ad principem, magna se, & quæ incolumitati eius conducerent allaturum, si breuem exsilii veniam impetrauisset. quippe Anteium & Ostorium imminere rebus, & sua Cæsarisque fata scrutari. Exin missæ liburnicæ, aduehiturque propere Sosianus. Ac vulgato eius indicio, inter damnatos magis quàm inter reos Anteius Ostoriusque habebantur: adeò vt testamentum Anteii nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor exstitisset. † Monitus 18 prius Anteius, ne supremas tabulas moraretur. At ille hausto veneno, tarditatem eius perosus, intercisis venis, mortem ap-

XV properauit. Ostorius longinquis in agris apud finem Ligurum id temporis erat. eò missus centurio, qui cædem eius maturaret. Caussa festinandi ex eo oriebatur, quòd Ostorius multâ militari famâ, & ciuicam coronam apud Britanniam meritus, ingenti corporis robore, armorumque scientiâ, metum Neroni fecerat, ne inuaderet, pauidum semper, & repertâ nuper coniuratione magis exterritum. Igitur centurio vbi effugia villæ clausit, iussa imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem aduersum hostes sæpe spectatam in se vertit. Et quia venæ quanquam interruptæ parum sanguinis effundebant, hactenus manu serui vsus vt immotum pugionem extolleret, adpressit dex-

XVI tram eius, iuguloque occurrit. Etiam si bella externa, & obitas pro Rep. mortes tantâ casuum similitudine memorarem, meque ipsum satias cepisset, aliorumque tædium exspectarem, quamuis honestos ciuium exitus, tristes tamen & continuos aspernantium. At nunc patientia seruilis, tantumque sanguinis domi perditum, fatigant animum & mæstitiâ restringunt. † Neque aliam defensionem ab iis quibus ista noscentur exege- 19 rim, quàm ne oderim tam segniter pereuntes. Ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non vt in cladibus exercituum, aut captiuitate vrbium, semel editam transire licet. Detur hoc illustrium virorum posteritati, vt quomodo exsequiis à promiscuâ sepulturâ separantur; ita in traditione supremorum accipi-

XVII ant habeantque propriam memoriam. Paucos quippe intra dies, eodem agmine Annæus Mella, Cerialis Anicius, Rufus Crispinus, ac C. Petronius cecidere. Mella & Crispinus equites Romani, dignitate senatoriâ. Nam hic quondam præfectus prætorii, & consularibus insignibus donatus, ac nuper crimine

con-

coniurationis in Sardiniam exactus, accepto iussæ mortis nuntio semet interfecit. Mella quibus Gallio & Seneca parentib. natus, petitione honorum abstinuerat, per ambitionem præposteram, vt eques Romanus consularibus potentiâ æquaretur. Simul acquirendæ pecuniæ breuius iter credebat, per procurationes administrandis principis negotiis. Idem Annæum Lucanum genuerat, grande adiumentum claritudinis. quo interfecto, dum rem familiarem eius acriter requirit, accusatorem conciuit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. Mixta inter patrem filiumq; coniurationis scientia fingitur, assimilatis Lucani litteris. quas inspectas Nero, ferri ad eum iussit, opibus eius inhians. At Mella, quæ tum promptissima mortis via, exsoluit venas: scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum, generumq; eius Cossutianum Capitonem erogabat, quo cetera manerent. Additur codicillis, tamquam de iniquitate exitii querens
20 ita scripsisset: *se quidem mori nullis supplicii caussis*, † *Rufium tamen Cri-*
21 *spinum & Anicium Cerialem vita frui, infensos principi.* † quæ composita credebantur, de Crispino quia interfectus erat, de Ceriale vt interficeretur. Neque enim multo pôst vim sibi attulit, minore quàm ceteri miseratione, quia proditam C. Cæsari coniurationem ab eo meminerant. De C. Petronio suprà pauca repeten- XVIII
22 da sunt. Nam illi dies per somnum, † nox officiis, & oblectamentis vitæ transigebatur. Vtq; alios industria, ita hunc ignauia ad famam protulerat, habebaturq; non ganeo & profligator, vt plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque eius quanto solutiora, & quandam sui negligentiam præferentia, tanto gratiùs in speciem simplicitatis accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniæ, & mox consul, vigentem se ac parem negotiis ostendit: dein reuolutus ad vitia, seu vitiorum imitationem, inter paucos familiarium Neroni adsumptus est, elegantiæ arbiter, dum nihil amœnum, & molle affluentiâ putat, nisi quod ei Petronius approbauisset. Vnde inuidia Tigellini, quasi aduersus æmulum, & scientia voluptatum potiorem. Ergo crudelitatẽ principis, cui ceteræ libidines cedebant, aggreditur, amicitiam Sceuini Petronio obiectans, corrupto ad indicium seruo, ademptaque defensione, & maiore parte familiæ in vincla raptâ. Fortè XIX illis diebus Campaniam petiuerat Cæsar, & Cumas vsq; progressus Petronius illic attinebatur. Nec tulit vltrà timoris aut spei moras: neque tamen præceps vitam expulit, sed incisas venas, vt

libitum obligatas, aperire rursum, & alloqui amicos, non per seria, aut quibus constantiæ gloriam peteret. Audiebatq; referentes, nihil de immortalitate animæ, & sapientium placitis, sed leuia carmina & faciles versus. Seruorum alios largitione, quosdam verberibus affecit. Iniit & vias, somno indulsit, vt quamquam coacta mors, fortuitæ similis esset. Ne codicillis quidem (quod pleriq; pereuntium) Neronem aut Tigellinum, aut quem alium potentium adulatus est: sed flagitia principis sub nominibus exoletorum feminarumq;, & nouitate cuiusque stupri perscripsit, atque obsignata misit Neroni. † fregitque annulum, ne 23 mox vsui esset ad facienda pericula. XX Ambigenti Neroni quonam modo noctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia matrimonio senatoris haud ignota, & ipsi ad omnem libidinem adscita, ac Petronio perquàm familiaris. agitur in exsilium, † tam- 24 quam nō siluisset quæ viderat pertuleratq;, proprio odio. At Numicium Thermum prætura functum Tigellini simultatibus dedidit, quia libertus Thermi quædam de Tigellino criminosè detulerat, quæ cruciatibus tormentorum ipse, patronus eius nece immerita lueret. XXI Trucidatis tot insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam exscindere concupiuit, † interfecto Thra- 25 seâ Pæto & Bareâ Sorano, olim vtrisque infensus, & accedentibus caussis in Thraseam: quòd senatu egressus est, cùm de Agrippina referretur, vt memoraui: quodque Iuuenalium ludicro parum expetibilem operam præbuerat: eaque offensio altiùs penetrabat, quia idem Thrasea Patauii, vnde ortus erat, ludis Cesticis à Troiano Antenore institutis, habitu tragico cecinerat. Die quoque quo prætor Antistius ob probra in Neronem composita ad mortem damnabatur, mitiora censuit, obtinuitque: & cùm deûm honores Poppææ decernuntur, sponte absens, funeri non interfuit. Quæ oblitterari nō sinebat Capito Cossutianus, præter animum ad flagitia præcipitem, † inimicus Thraseę, quòd 26 auctoritate eius concidisset iuuantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant. XXII Quin & illa obiectabat: *principio anni vitare Thraseam sollenne iusiurandum: nuncupationibus votorum non adesse, quamuis Quindecimuirali sacerdotio præditum: nunquam pro salute principis, aut cælesti voce immolauisse: assiduum olim & indefessum, qui vulgaribus quoq; patrum consultis semet fautorem aut aduersarium ostenderet, triennio non introiisse curiam: nuperrimeq; cùm ad coërcendos Silanum & Veterem certatim concurreretur, priuatis potius*

tiùs clientium negotiis vacauisse. secessionem iam id & partes; &, si multi idem audeant, bellum esse. Vt quondam C. Cæsarem, inquit, *& M. Catonem; ita nunc te Nero & Thraseam auida discordiarum ciuitas loquitur. Et habet sectatores vel potiùs satellites, qui nondum contumaciam*

27 *sententiarum, sed habitum vultumq; eius sectantur*, † *rigidi & tristes,*

28 *quò tibi lasciuiam exprobrent.* † *Huic vni incolumitas tua sine arte, sine honore. Prosperas principis res spernit: etiã ne luctibus & doloribus non satiatur? Eiusdem animi est, Poppæam diuam non credere, cuius in acta diui Augusti & diui Iulii non iurare. Spernit religiones, abrogat leges. Diurna populi Romani per prouincias, per exercitus, curatiùs leguntur, vt noscatur quid Thrasea non fecerit. Aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt: aut noua cupientibus auferatur dux & auctor. Ista secta Tuberones & Fauonios veteri quoq; Reip. ingrata nomina genuit. Vt imperium e-*

29 *uertant, libertatem præferunt:* † *si peruerterint, libertatem ipsam aggredientur. Frustrà Cassium amouisti, si gliscere & vigere Brutorum æmulos passurus es. Denique nihil ipse de Thraseâ scripseris, disceptatorem senatum nobis relinque.* Extollit irâ promptum Cossutiani animum Nero: adiicitq; Marcellum Eprium acri eloquentia. At Baream Soranum iam sibi Ostorius Sabinus eques Romanus poposcerat reum ex proconsulatu Asiæ, in quâ offensiones principis auxit, iustitiâ atque industriâ: & quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumpserat: vimq; ciuitatis Pergamenæ, prohibentis Acratum Cæsaris libertum statuas & picturas auehere, inultam omiserat. Sed crimini dabatur amicitia Plauti, & ambitio conciliandæ prouinciæ ad spes nouas. Tempus damnationi delectum,

XXIII

30 quo Tiridates accipiendo Armeniæ regno aduentabat: † vt ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an vt magnitudinem imperatoriam cæde insignium virorum quasi regio facinore ostentaret. Igitur omni ciuitate ad excipiendum principem, spectandumque regem effusâ, Thrasea occursu prohibitus non demisit animum: sed codicillos ad Neronem composuit, requirens obiecta, & expurgaturum asseuerans, si notitiam criminum & copiam diluendi habuisset. Eos codicillos

XXIV

31 Nero properanter accepit, spe † exterritum Thraseam scripsisse, per quæ claritudinem principis extolleret, suamque famam dehonestaret. Quod vbi non euênit, vultumq; & spiritus & libertatẽ insontis vltrò extimuit, vocari patres iussit. Tum Thrasea inter proximos consultauit, tentarétne defensionem, an sperneret. Diuersa consilia afferebantur. Quibus intrari curiam

s. scripsisse Gron: lib. 1 observ: c. IV

XXV

placebat, *securos esse de constantiâ eius dixerunt, nihil dicturum, nisi quo gloriam augeret.* † *Segnes & pauidos supremis suis secretum circumdare.* 32 *Aspiceret populus virum morti obuium, audiret senatus voces quasi ex aliquo numine supra humanas: posse ipso miraculo etiam Neronem permoueri.* † *sin crudelitati insisteret, distingui certè apud posteros memoriam* 33 XXVI *honesti exitus ab ignauiâ per silentium pereuntium.* Contrà qui opperiendum domi censebant, de ipso Thraseâ eadem. *sed ludibria & contumelias imminere. subtraheret aures conuiciis & probris. Non solùm Cossutianum aut Eprium ad scelus promptos, superesse qui forsitan manus ictusq; per* * *immanitatem Augusti. etiam bonos metu sequi. Detraheret potiùs senatui, quem perornauisset, infamiam tanti flagitii; & relinqueret incertum, quid viso Thraseâ reo decreturi patres fuerint. vt Neronem flagitiorum pudor caperet, irritâ spe agitari: multoq; magis timendum, ne in coniugem, in familiam, in cetera pignora eius sæuiret. Proinde intemeratus, impollutus, quorum vestigiis & studiis vitam duxerit, eorum gloriâ peteret finem.* Aderat consilio Rusticus Arulenus flagrans iuuenis, & cupidine laudis offerebat se intercessurum senatusconsulto. Nam plebis trib. erat. Cohibuit spiritus eius Thrasea, *ne vana & reo non profutura, intercessori exitiosa inciperet. Sibi actam ætatem, & tot per annos continuum vitæ ordinem, non deserendum: illi initium magistratuum,* † *& integra quæ supersint. Multum antè secum expende-* 34 XXVII *ret,* † *quod tali in tempore capessendæ Reip. iter ingrederetur.* Ceterùm 35 ipse an venire in senatum deceret, meditationi suæ reliquit. At posterâ luce duæ prætoriæ cohortes armatæ, templum genitricis Veneris insedere. Aditum senatus globus togatorum obsederat, non occultis gladiis. dispersique per fora ac basilicas cunei militares. inter quorum aspectus & minas ingressi curiam senatores. Et † oratio principis per Quæstorem eius audita est. Nemi- 36 ne nominatim compellato, patres arguebat, *quòd publica munia desererent, eorumq; exemplo equites Rom. ad segnitiam verterentur. Etenim* † *quid mirum è longinquis prouinciis haud veniri, cùm plerique adepti* 37 *consulatum & sacerdotia, hortorum potiùs amœnitati inseruirent?* quod XXVIII velut telum arripuere accusatores. Et initium faciente Cossutiano, maiore vi Marcellus, *summam Reip. agi* clamitabat; *contumaciâ inferiorum, lenitatem imperitantis deminui. Nimiùm mites ad eam diem patres, qui Thraseam desciscentem, qui generum eius Heluidium Priscum in iisdem furoribus, simul Paconium Agrippinum paterni in principes odii heredem, & Curtium Montanum detestanda carmina factitantem, eludere impunè sinerent.* † *Requirere se in senatu consularem,* 38 *in votis*

in votis sacerdotem, in iureiurando ciuem: nisi contra instituta & cærimonias maiorum, proditorem palàm & hostem Thrasea induisset. Deniq; agere senatorem, & principis obtrectatores protegere solitus, veniret, censeret quid corrigi aut mutari vellet: faciliùs perlaturos singula increpantem, quàm nunc silentium perferrent omnia damnantis. Pacem illi per orbem terræ, an victorias sine damno exercituum displicere? Ne hominem bonis publicis mæstum, & qui fora, theatra, templa pro solitudine haberet, qui minitaretur exsilium suum, ambitionis prauæ compotem facerent. Non illi consulta hæc, non magistratus, aut Romanam vrbem videri. Abrumperet vitam ab eâ ciuitate, cuius caritatem olim, nunc & 39 aspectum exuisset. † Cùm per hæc atque talia Marcellus, vt erat XXIX toruus & minax, voce, vultu, oculis ardesceret, non illa nota & celebritate periculorum sueta iam senatus mæstitia, sed nouus & altior pauor, manus & tela militum cernentibus. simul ipsius Thraseæ venerabilis species obseruabatur: & erant qui Heluidium quoque miserarentur, innoxiæ affinitatis pœnas daturum. Quid Agrippino obiectum, nisi tristem patris fortunam? quando & ille perinde innoçens Tiberii sæuitia concidisset. Enimuerò Montanum probæ iuuentæ, neque famosi carminis, quia protulerit ingenium, extorrem agi. Atque interim Ostorius Sabinus XXX Sorani accusator ingreditur, orditurque de amicitiâ Rubellii 40 Plauti, † quodq; proconsulatum Asiæ Soranus pro claritate sibi potiùs accommodatum, quàm ex vtilitate communi egisset, a- 41 lendo seditiones ciuitatum. Vetera hæc. † sed recens, discrimini patris filiam connectebat, quòd pecuniam Magis dilargita esset. Acciderat sanè pietate Seruiliæ (id enim nomen puellæ fuit) quæ caritate erga parentem, simul imprudentiâ ætatis, nòn tamen aliud consultauerat, quàm de incolumitate domus, & an placabilis Nero, an cognitio senatus nihil atrox afferret. Igitur accita est in senatum, steteruntq; diuersi ante tribunal consulum, grandis æuo parens, contrà filia intra vicesimum ætatis annum, nuper marito Annio Pollione in exsilium pulso, viduata, desolataq;: ac ne patrem quidem intuens, cuius onerasse pericula videbatur. Tum interrogante accusatore, an cultus dotales, an detractum XXXI ceruiçi monile venumdedisset, quo pecuniam faciendis magicis sacris contraheret? primùm, strata humi, longoque fletu & silentio, pòst, altaria & aram complexa: *Nullos*, inquit, *impios deos, nullas deuotiones, nec aliud infelicibus precibus inuocaui, quàm vt hunc optimum patrem tu Cæsar, & vos patres seruaretis incolumem.*

Sic gemmas & vestes & dignitatis insignia dedi; quomodo si sanguinem & vitam poposcissent. Viderint isti, antehac mihi ignoti quo nomine sint, quas artes exerceant: nulla mihi principis mentio, nisi inter numina fuit.
XXXII. *Nescit tamen miserrimus pater. & si crimen est, sola deliqui.* Loquentis adhuc verba excipit Soranus, proclamatque, non illam in prouinciam secum profectam, non Plauto per ætatem nosci potuisse, non criminibus mariti connexam, nimiæ tantùm pietatis ream, separarent à se quamcunque sortem subiret. Simul in amplexus occurrentis filiæ ruebat, nisi interiecti lictores vtrisq; obstitissent. Mox datus testibus locus: & quantum misericordiæ sęuitia accusationis permouerat, tantum iræ P. Egnatius testis conciuit. Cliens hic Sorani, & tunc emptus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicæ sectæ præferebat, habitu & ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterùm animo perfidiosus, & subdolus, auaritiam ac libidinem occultans. Quæ postquam pecuniâ reclusa sunt, dedit exemplum præcauendi, quomodo fraudibus inuolutos, aut flagitiis commaculatos; sic specie bonarum artium falsos, & amicitiæ fallaces. Idem tamen
XXXIII. dies & honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti, qui magnitudine opum præcipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebrauerat, labentem non deseruit. Exutusque omnibus fortunis, & in exsilium actus, æquitate deûm * erga bona malaque documenta. Thraseæ, Soranoque, & Seruiliæ datur mortis arbitrium. Heluidius & Paconius Italiâ depelluntur. Montanus patri concessus est, prædicto ne in Repub. haberetur. Accusatoribus Eprio & Cossutiano quinquagies sestertiûm singulis, Ostorio duodecies & quæstoria insignia tribuuntur.
XXXIV. Tum ad Thraseam in hortis agentem quæstor consulis missus, vesperascente iam die. illustrium virorum feminarumque cœtus frequentes egerat, maximè intentus Demetrio Cynicæ institutionis doctori: cum quo, vt coniectare erat intentione vultus, & auditu si qua clariùs proloquebantur, de naturâ animæ, & dissociatione spiritus corporisq; inquirebat: donec aduenit Domitius Cæcilianus ex intimis amicis, & ei quid senatus censuisset, exposuit. Igitur flentes quiritantesque qui aderant, facessere properè Thrasea, neu pericula sua miscere cum sorte damnati hortatur. Arriamque tentantem mariti suprema, & exemplum Arriæ matris sequi, monet retinere vitam, filiæque
XXXV. communi subsidium vnicum non adimere. Tum progressus ... in por-

in porticum, illic à quæstore reperitur, lætitiæ propior, quia Heluidium generum suum Italiâ tantùm arceri cognouerat. Accepto dehinc senatusconsulto, Heluidium & Demetrium in cubiculum inducit: † porrectisq; vtriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propiùs vocato quæstore, *Libemus*, inquit, IOVI LIBERATORI. *Specta iuuenis, & omen quidem dii prohibeant; ceterùm in ea tempora natus es, † quibus firmare animum expediat constantibus exemplis*. Post lentitudine exitus graues cruciatus afferente, obuersis in Demetrium *

43

44

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV NERONIS HISTORIARVM. LIBER I.

Coss. *Imp. Ser. Galba, & T. Vinio.*

1 A.V.C. DCCCXXII

INITIVM mihi operis Ser. Galba iterum, T. Vinius consules erunt. Nam post conditam vrbem DCC. & XX. prioris æui annos multi auctores retulerunt; dum res populi Rom. memorabantur, pari eloquentiâ ac libertate. Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad vnum conferri pacis interfuit; magna illa ingenia cessere. Simul veritas pluribus modis infracta. primùm insciriâ Reip. vt alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio aduersus dominantes. Ita neutris cura posteritatis, inter infensos vel obnoxios. † Sed ambitionem scriptoris facilè * aduerseris: obtrectatio & liuor pronis auribus accipiuntur. quippe adulationi fœdum crimen seruitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio nec iniuria cogniti. Dignitatem nostram à Vespasiano inchoatam, à Tito auctam, à Domitiano longiùs prouectam non abnuerim. sed incorruptã fidem professis, nec amore quisquam, & sine odio dicendus est. Quòd si vita suppeditet, principatum diui Neruæ, & imperium Traiani, vberiorem securioremq; materiam senectuti seposui: rarâ temporum felicitate, vbi sentire quæ velis, & quę sentias dicere licet. II † Opus aggredior opimum casibus, atrox prœliis, discors seditionibus, ipsâ etiam pace sæuum. Quatuor principes ferro interempti. Tria bella ciuilia, plura externa, ac plerumque permixta. Prosperæ, in Oriente; aduersæ, in Occidente res. Turbatum Illyricum, Gallię nutantes, † perdomita Britannia, & statim amissa. coortæ Sarmatarum ac Sueuorum

Margin notes: 1; * auerseris; 2; 3

uorum gentes, nobilitatus cladibus mutuis Dacus. Mota etiam propè Parthorum arma falsi Neronis ludibrio. Iam verò Italia nouis cladibus, vel post longam sæculorum seriem repetitis, af-
4 flicta. † Haustæ aut obrutæ vrbes fecundissimæ Campaniæ oræ. Vrbs incendiis vastata, consumptis antiquissimis delubris, ipso Capitolio ciuium manibus incenso. Pollutæ cerimoniæ. magna adulteria. plenum exsiliis mare. infecti cædibus scopuli. atrocius in vrbe sæuitum. Nobilitas, opes, omissi gestiq; honores pro crimine, & ob virtutes certissimum exitium. Nec minus pręmia delatorum inuisa quàm scelera: cùm alii sacerdotia & consulatus vt
5 spolia adepti, procurationes alii & interiorem potentiam, † agerent verteret cuncta, odio & terrore. Corrupti in dominos serui, in patronos liberti: & quib. deerat inimicus, per amicos oppressi. Non tamen adeò virtutũ sterile sæculum, vt non & bona exempla prodiderit. Comitatę profugos liberos matres, secutę maritos in exsilia coniuges, propinqui audentes, constantes generi, contumax etiam aduersus tormenta seruorum fides. Supremæ clarorum virorum necessitates, ipsa necessitas fortiter tolerata, & laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Præter multiplices rerum humanarum casus, cælo terraque prodigia, & fulminum monitus, & futurorum præsagia, læta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim vnquam atrocioribus populi Ro. cladibus, magisve iustis iudiciis approbatum est, non esse curæ deis securitatem nostram, esse vltionem. Ceterùm antequam destinata componam, repetendum videtur, qualis status vrbis, quæ mens exercituũ, quis habitus prouinciarum, quid in toto terrarum or-
6 be validum, quid ægrum fuerit: vt † non modò casus euentusque rerum, qui plerumq; fortuiti sunt, sed ratio etiam caussæque noscantur. Finis Neronis, vt lætus primo gaudentium impetu fue-
7 rat, ita varios motus animorum, † non modò in vrbe apud patres, aut populum, aut vrbanum militem, sed omnes legiones ducesque, conciuerat. euulgato imperii arcano, posse principem alibi quàm Romæ fieri. Sed patres læti, vsurpatâ statim libertate, licentiùs vt erga principem nouum & absentem. primores equitum
8 proximi gaudio patrum. pars populi integra, † & magnis domibus annexi clientes libertiq; damnatorum & exulum, in spem erecti. Plebs sordida & circo ac theatris sueta, simul deterrimi seruorum, aut qui adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, mæsti & rumorum auidi. Miles vrbanus longo Cæsarum sa-

[margin, handwritten: Gronovij lib: 3 observ: ...; III; IV; V]

cramento imbutus, & ad destituendum Neronem arte magis & impulsu, quàm suo ingenio traductus, postquam neque dari donatiuum sub nomine Galbæ promissum, neq; magnis meritis ac præmiis eundem in pace qui in bello locum, præuentamque gratiam intelligit, apud principem à legionibus factum; pronus ad nouas res, scelere insuper Nymphidii Sabini Præfecti imperium sibi molientis agitatur. Et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus. Sed quamuis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia; nec deerant sermones, senium atque auaritiam Galbæ increpantium. † Laudata olim & militari famâ celebrata seueritas eius, angebat coaspernantes veterem disciplinam, atque ita XIIII. annis à Nerone assuefactos, vt haud minus vitia principum amarent, † quàm olim virtutes verebantur. Accessit Galbæ vox pro Rep. honesta, ipsi anceps, † legi à se militem, non emi. Nec enim ad hanc formam cetera erant. Inualidum senem T. Vinius & Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignauissimus, † odio flagitiorum oneratum, contemptu inertiæ destruebant. Tardum Galbæ iter & cruentum, interfectis Cingonio Varrone consule designato, & Petronio Turpiliano consulari. ille vt Nymphidii socius, hic vt dux Neronis, inauditi atque indefensi, tamquam innocentes perierant. Introitus in vrbem, trucidatis tot millibus inermium militum, infaustus omine, atque ipsis etiam qui occiderant, formidolosus. Inductâ legione Hispanâ, remanente eâ quam è classe Nero conscripserat, plena vrbs exercitu insolito. † multi adhoc numeri è Germaniâ ac Britanniâ & Illyrico, quos idem Nero electos præmissosque ad claustra Caspiarum, & bellum quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis cœptis reuocauerat: ingens nouis rebus materia, vt non in vnum aliquem prono fauore, ita audenti parata. Fortè congruerat, vt Clodii Macri & Fonteii Capitonis cædes nuntiarentur. Macrum in Africâ haud dubiè turbantem, Trebonius Garucianus procurator, iussu Galbæ: Capitonem in Germaniâ, cùm similia cœptaret, Cornelius Aquinus & Fabius Valens legati legionum interfecerant, antequam iuberentur. Fuere qui crederent, Capitonem, vt auaritiâ & libidine fœdum ac maculosum, ita cogitatione rerum nouarum abstinuisse: sed à legatis bellum suadentibus, postquam impellere nequiuerint, crimen ac dolum compositum vltrò: & Galbam mobilitate ingenii, an ne al-

tius

tiùs ſcrutaretur, quoquo modo acta, quia mutari non poterant, comprobaſſe. Ceterùm vtraque cædes ſiniſtrè accepta: & inuiſo ſemel principe, ſeu benè ſeu malè facta premunt. Iam afferebant venalia cuncta præpotentes liberti. Seruorum manus ſubitis auidæ, & tamquam apud ſenem feſtinantes. † eademque nouæ aulæ mala, æquè grauia, non æquè excuſata. Ipſa ætas Galbæ, & irriſui & faſtidio erat, aſſuetis iuuentæ Neronis, & imperatores formâ ac decore corporis (vt eſt mos vulgi) comparantibus. Et hic quidem Romæ, tamquam in tantâ multitudine, habitus animorum fuit. E prouinciis, Hiſpaniæ præerat Cluuius Rufus, vir facundus, & pacis artibus, belli inexpertus. Galliæ, ſuper memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono Romanæ ciuitatis, & in poſterum tributi leuamento. Proximæ tamen Germanis exercitibus Galliarum ciuitates, non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena ac ſuas iniurias metiebantur. Germanici exercitus, quod periculoſiſſimum in tantis viribus, ſoliciti & irati ſuperbiâ recentis victoriæ, & metu, tamquam alias partes fouiſſent. Tardè à Nerone deſciuerant: nec ſtatim pro Galbâ Verginius. an imperare voluiſſet dubium: delatum ei à milite imperium conueniebat. Fonteium Capitonē occiſum, etiam qui queri non poterant, tamē indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio per ſimulationē amicitiæ: quem non remitti, atq; etiam reū eſſe, tamquam ſuum crimen accipiebant. Superior exercitus legatum Hordeonium Flaccum ſpernebat, ſenectâ ac debilitate pedum inualidū, ſine conſtantiâ, ſine auctoritate: ne quieto quidem milite, regimen. adeò furentes infirmitate retinentis vltrò etiam accendebantur. Inferioris Germaniæ legiones diutiùs ſine conſulari fuere: donec, miſſu Galbæ, Vitellius aderat, cenſoris Vitellii ac ter conſulis filius. Id ſatis videbatur. In Britannico exercitu nihil irarum. Non ſanè aliæ legiones per omnes ciuilium bellorū motus, innocentiùs egerunt: ſeu quia procul, & Oceano diuiſæ; ſeu, crebris expeditionibus, doctæ hoſtem potiùs odiſſe. Quies & Illyrico: quamquā excitæ à Nerone legiones, dum in Italiâ cunctantur, Verginiū legationibus adiſſent. Sed longis ſpatiis diſcreti exercitus, quod ſaluberrimum eſt ad continendam militarem fidē, nec vitiis nec viribus miſcebantur. Oriens adhuc immotus. Syriā & quattuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir ſecundis aduerſiſq; iuxtà famoſus. Inſignes amicitias

14 VIII IX X

iuuenis ambitiosè coluerat. † mox atteritis opibus, lubrico statu, 15
suspectâ etiam Claudii iracundiâ, in secretum Asię repositus, tam
propè ab exsule fuit, quàm postea à principe. Luxuriâ, industriâ,
comitate, arrogantiâ, malis bonisque artibus mixtus. nimiæ voluptates,
cùm vacaret: † quotiens expedierat, magnæ virtutes. Palàm laudares, 16
secreta malè audiebant. Sed apud subiectos, apud
proximos, apud collegas, variis illecebris potens: † & cui expeditius 17
fuerit tradere imperium, quàm obtinere. Bellum Iudaicum
Flauius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat) tribus legionibus
administrabat. Nec Vespasiano aduersus Galbam votum,
aut animus. Quippe T. filium ad venerationem cultumque
eius miserat, vt suo loco memorabimus. Occultâ lege fati, & ostentis
ac responsis destinatum Vespasiano liberisque eius imperium,
XI † post fortunam credidimus. Ægyptum copiasque quibus 18
coërceretur, iam inde à diuo Augusto, equites Romani obtinent
loco regum. Ita visum expedire, prouinciam aditu difficilem,
annonæ fecundam, superstitione, ac lasciuiâ discordem &
mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum † domi retinere. 19
Regebat tum Tiberius Alexander eiusdem nationis. Africa,
ac legiones in eâ, interfecto Clodio Macro, contentæ qualicumque
principe, post experimentum domini minoris. Duæ Mauretaniæ,
Rhætia, Noricum, Thracia, & quę aliæ procuratoribus cohibentur,
vt cuiq; exercitui vicinæ, ita in fauorē aut odium contactu
valentiorum agebantur. Inermes prouinciæ, atque ipsa in
primis Italia, cuicumq; seruitio expositæ, in pretium belli cessurę
erant. Hic fuit rerum Romanarum status, cùm Ser. Galba iterum,
Titus Vinius consules, inchoauere annum sibi vltimum,
XII Reip. propè supremum. Paucis post Kalen. Ianuarias diebus,
Pompeii Propinqui procuratoris, è Belgicâ litteræ afferuntur,
superioris Germaniæ legiones, ruptâ sacramenti reuerentiâ,
imperatorem alium flagitare, & senatui ac Pop. Ro. arbitrium eligendi
permittere, quo seditio mollius acciperetur. Maturauit
ea res consilium Galbæ, iam pridem de adoptione secum & cum
proximis agitantis. Non sanè crebrior totâ ciuitate sermo per illos
menses fuerat. primùm licentiâ ac libidine talia loquendi, dein
fessâ iam ætate Galbæ. † Paucis iudicium, aut Reip. amor: multi 20
occultâ spe. prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum † ambitiosis 21
rumoribus destinabant, etiam in T. Vinii odium. † qui in 22
dies quanto potentior, * eodem actu inuisior erat. Quippe hiantes

* eo cunctis inu.

tes

tes in magnâ fortunâ amicorum cupiditates, ipſa Galbæ facilitas intendebat: cùm apud infirmum & credulum minore metu, & maiore præmio peccaretur. Potentia principatus diuiſa in T. Vinium conſulem, & Cornelium Laconem prętorii præfectum. Nec minor gratia Icelo Galbæ liberto, quem annulis donatum equeſtri nomine Martianum vocitabant. Hi diſcordes, & rebus minoribus ſibi quiſque tendentes, circa conſilium eligendi ſucceſſoris in duas factiones ſcindebantur. Vinius pro Othone, Laco atque Icelus conſenſu non tam vnum aliquem fouebant, quàm alium. Neque erat Galbæ ignota Othonis ac T. Vinii amicitia, ex rumoribus nihil ſilentio tranſmittentium: quia Vinio vidua filia, cælebs Otho, gener ac ſocer deſtinabantur. Credo & Reip. curam ſubiiſſe, fruſtra à Nerone translatæ, ſi apud Othonem relinqueretur. namque Otho pueritiam incuriosè, adoleſcentiam petulanter egerat, gratus Neroni æmulatione luxus. Eóque iam Poppæam Sabinam principale ſcortum, vt apud conſcium libidinum depoſuerat, donec Octauiam vxorem amoliretur. Mox ſuſpectum in eâdem Poppæâ in prouinciam Luſitaniam ſpecie legationis ſepoſuit. Otho, comiter adminiſtratâ prouinciâ, primus in partes tranſgreſſus, nec ſegnis, & donec bellum fuit, † inter præſentes ſplendidiſſimus, ſpem adoptionis ſtatim conceptam, acrius in dies rapiebat: fauentibus pleriſque militum, pronâ in eum aulâ Neronis vt ſimilem. Sed Galba, poſt nuntios Germanicæ ſeditionis, quamquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius quónam exercituum vis erumperet, ne vrbano quidem militi confiſus, quod remedium vnicum rebatur, comitia imperii tranſigit. Adhibitóque ſuper Vinium, ac Laconem, Mario Celſo conſule deſignato, ac Ducennio Gemino præfecto vrbis, pauca præfatus de ſua ſenectute, Piſonem Licinianum accerſiri iubet: † ſeu propriâ dilectione, ſiue, vt quidam tradiderunt, Lacone inſtante. cui apud Rubellium Plautum exercita cum Piſone amicitia: ſed callidè vt ignotum fouebat, & proſpera de Piſone fama conſilio eius fidem addiderat. Piſo M. Craſſo & Scriboniâ genitus, nobilis vtrimque, vultu habitúque moris antiqui, & æſtimatione rectâ ſeuerus, deterius interpretantibus triſtior habebatur. Ea pars morum eius, quo ſuſpectior ſolicitis, adoptanti placebat. Igitur Galba apprehenſâ Piſonis manu, in hunc modum locutus fertur. *Si te priuatus, lege curiata apud Pontifices, vt moris eſt, adopta-*

XIII XIV XV — 23 24

rem; & mihi egregium erat tunc, Pompeii & M. Crassi subolem in penates meos adsciscere; & tibi insigne, Sulpiciæ ac Lutatiæ decora, nobilitati tuæ adiecisse. Nunc me deorum hominumq; consensu ad imperium vocatum, præclara indoles tua, & amor patriæ impulit, vt principatum, de quo maiores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti offeram. exemplo diui Augusti, qui sororis filium Marcellum, dein generum Agrippam, mox nepotes suos, postremò Tiberium Neronem priuignum, in proximo sibi fastigio collocauit. † Sed Augustus in domo successorem quæsiuit; ego, in Rep. Non quia propinquos aut socios belli non habeam: sed neque ipse imperium ambitione accepi, & iudicii mei documentum sint, non meæ tantùm necessitudines, quas tibi postposui, sed & tuæ. Est tibi frater pari nobilitate, natu maior, dignus hac fortunâ, nisi tu potior esses. Ea ætas tua, quæ cupiditates adolescentiæ iam effugerit: ea vita, in quâ nihil præteritum excusandum habeas. Fortunam adhuc tantum aduersam tulisti. Secundæ res acrioribus stimulis animos explorant: quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur. Fidem, libertatem, amicitiam, præcipua humani animi bona, tu quidem eâdem constantiâ retinebis: sed alii per obsequium imminuent. Irrumpet adulatio, blanditiæ † pessimum veri affectus venenum, sua cuiq; vtilitas. Etiam ego ac tu simplicissimè inter nos hodie loquimur; ceteri, libentiùs cum fortunâ nostrâ, quam nobiscum. Nam suadere principi quod oporteat, multi laboris: assentatio erga principem quemcumq;, sine affectu peragitur. Si immensum imperii corpus stare ac librari sine rectore posset, dignus eram, à quo Resp. inciperet. Nunc eò necessitatis iampridem ventum est, vt nec mea senectus conferre plus Populo Rom. possit, quàm bonum successorem; nec tua plus iuuenta, quàm bonum principem. † Sub Tiberio, & Caio, & Claudio, vnius familiæ quasi hereditas fuimus: loco libertatis erit, quod eligi cœpimus. Et finitâ Iuliorum Claudiorumq; domo, optimum quemque adoptio inueniet. Nam generari & nasci à principibus, fortuitum, nec vltrà æstimatur: adoptandi iudicium integrum; & si velis eligere, consensu monstratur. Sit ante oculos Nero, quem longâ Cæsarum serie tumentem, non Vindex cum inermi prouincia, aut ego cum vnâ legione; sed sua immanitas, sua luxuria ceruicibus publicis depulere. Neque erat adhuc damnati principis exemplum. † Nos bello, & ab æstimantibus asciti, cum inuidiâ quamuis, egregii erimus. Ne tamen territus fueris, si duæ legiones in hoc concussi orbis motu nondum quiescunt. Ne ipse quidem ad securas res accessi: & auditâ adoptione, desinâ videri senex, quod nunc mihi vnum obiicitur. Nero à pessimo quoq; semper desiderabitur: mihi ac tibi prouidendum est, ne etiam à bonis desideretur. Monere diutius, neq; temporis huius, & impletum est omne consilium, si te bene elegi.

25 26 XVI 27 28

† Vti-

29 † *Vtilißimusq́; idem ac breuißimus bonarum malarumq́; rerum delectus*
30 *est, cogitare* † *quid aut volueris sub alio principe, aut nolueris. Neque enim hîc, vt in ceteris gentibus quæ regnantur, certa dominorum domus, & ceteri serui: sed imperaturus es hominibus, qui nec totam seruitutem pati possunt, nec totam libertatem.* Et Galba quidem, hæc ac talia, tamquam principem faceret; ceteri, tamquam cum facto loquebantur. Pisonem ferunt statim intuentibus, & mox coniectis in eum omnium oculis, nullum turbati, aut exsultantis animi motum prodidisse. Sermo erga patrem imperatoremque reuerens, de se moderatus, nihil in vultu habituque mutatum: quasi imperare posset magis, quàm vellet. Consultatum inde, pro rostris, an in senatu, an in castris adoptio nuncuparetur. Iri in castra placuit. honorificum id militibus fore, quorum fauorem vt largitione & ambitu malè acquiri, ita per bonas artes haud spernendum. Circumsteterat interim palatium publica exspectatio magni secreti impatiens, & malè coërcitam famam supprimentes augebant. Quartum Idus Ianuarias fœdum imbribus diem, toni- XVIII
31 trua & fulgura & cælestes minæ vltra solitum turbauerant. † Obseruatum id antiquitus comitiis dirimendis, non terruit Galbam quo minus in castra pergeret: contemptorem talium vt fortuitorum, seu quæ fato manent, quamuis significata, non vitantur. Apud frequentem militum concionem, imperatoriâ breuitate, adoptari à se Pisonem, more diui Augusti, & exemplo militari, quo vir virum legeret, pronuntiat: ac ne dissimulata seditio in
32 maius crederetur, vltrò asseuerat, † quartam & duo & vicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non vltra verba ac voces
33 errasse, & breui in officio fore. † Nec vllum orationi aut lenoci-
34 nium addit, aut pretium. Tribuni tamen centurionesque, † & proximi militum, grata auditu respondent. per ceteros mæstitia ac silentium, tamquam vsurpatam etiam in pace donatiui necessitatem, bello perdidissent. Constat potuisse conciliari animos quantulacumque parci senis liberalitate. Nocuit antiquus rigor & nimia seueritas, cui iam pares non sumus. Inde apud senatum XIX non comptior Galbæ, non longior quàm apud milites sermo: Pisonis comis oratio. Et patrum fauor aderat, multi voluntate effusius, qui noluerant mediè, ac plurimi obuio obsequio priuatas spes agitantes, sine publicâ curâ. Nec aliud sequenti quatriduo
35 (quod medium inter adoptionem & cædem fuit) † dictum à Pisone in publico, factúmve. Crebrioribus in dies Germanicæ

(XVII appears in margin beside "Pisonem ferunt")

defectionis nuntiis, & facili ciuitate ad accipienda credendaque omnia noua, cùm tristia sunt; censuerant patres mittendos ad Germanicum exercitum legatos. agitatum secreto, num & Piso proficisceretur, maiore prætextu: illi auctoritatem senatus, hic dignationem Cæsaris laturus. Placebat & Laconem prætorii præfectum simul mitti. † Is consilio intercessit. Legati quoque (nam senatus electionem Galbæ permiserat) fœdâ inconstantiâ nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi aut eundi, vt quemque metus vel spes impulerat. Proxima pecuniæ cura. Et cuncta scrutantibus † iustissimum visum est, inde repeti, vbi inopiæ caussa erat. Bis & vicies * mille sestertium donationibus Nero effuderat. Appellari singulos iussit, decumâ parte liberalitatis apud quemque eorum relictâ. † At illis vix decumæ super portiones erant: iisdem erga aliena sumptibus, quibus sua prodegerant, cùm rapacissimo cuique ac perditissimo, non agri, aut fœnus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni XXX. equites Romani præpositi, † nouum officii genus, & ambitu ac numero onerosum: vbique hasta, & sector, & inquieta vrbs auctionibus. Attamen grande gaudium, quòd tam pauperes forent quibus donasset Nero, quàm quibus abstulisset. Exauctorati per eos dies tribuni, è prætorio Antonius Taurus, & Antonius Naso: ex vrbanis cohortibus, Æmylius Pacensis: è vigiliis, Iulius Fronto. Nec remedium in ceteros fuit, sed metus initium: tamquam per artem & formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis. Interea Othonem, cui compositis rebus nulla spes, omne in turbido consiliũ, multa simul exstimulabant: luxuria etiam principi onerosa, inopia vix priuato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem inuidia. † Fingebat & metum, quo magis concupisceret. *Prægrauem se Neroni fuisse. nec Lusitaniam rursus aut alterius exsilii honorem exspectandum: suspectum semper inuisumq́; dominantibus, qui proximus destinaretur. Nocuisse id sibi apud senem principem: magis nociturum apud iuuenem,* † *ingenio trucem, & longo exsilio efferatum. Occidi Othonem posse. proin agendum audendumq́;, dum Galbæ auctoritas fluxa, Pisonis nondum coaluisset. Opportunos magnis conatibus transitus rerum: nec cunctatione opus, vbi perniciosior sit quies, quàm temeritas. Mortem omnibus ex naturâ æqualem, obliuione apud posteros, vel gloriâ distingui. Ac si nocentem innocentemq́; idem exitus maneat, acrioris viri esse, meritò perire.* † Non erat * Othonis mollis & corpori similis animus. Et intimi libertorum seruo-

Margin: XX; * millies; XXI; XXII; * [illegible]; 36; 37; 38; 39; 40; 41; 42

seruorumq; corruptiùs, quàm in priuatâ domo habiti, aulam Neronis, & luxus, adulteria, matrimonia ceterasq; regnorum libidines, auido talium, si auderet, vt sua ostentantes; quiescenti, vt aliena exprobrabant: vrgentibus etiam mathematicis, dum nouos motus, & clarum Othoni annum obseruatione siderum af-
43 firmant, † genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in ciuitate nostrâ & vetabitur semper, & retinebitur. Multos secreta Poppææ mathematicos, pessimum principalis matrimonii instrumentum, habuerant: è quibus Ptolemæus Othoni in Hispaniâ comes, cùm superfuturum eum Neroni promisisset, postquam ex euentu fides, coniecturâ iam & rumore, senium Galbæ, & iuuentam Othonis computantium, persuaserat fore, vt in imperium ascisceretur. Sed Otho tamquam peritiâ, &
44 monitu fatorum prædicta accipiebat, † cupidine ingenii humani libentiùs obscura credi. Nec deerat Ptolemæus, iam & sceleris instinctor, ad quod facillimè ab eiusmodi voto transitur. Sed celeris cogitatio incertum an repens, studia militum iampridem spe successionis, aut paratu facinoris affectauerat. In itinere, in agmine, in stationibus, vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac memoriâ Neroniani comitatus, contubernales appellando, alios agnoscere, quosdam requirere, & pecuniâ aut gratiâ iuuare: inserendo sæpiùs querelas, & ambiguos de Galbâ sermones, quæq; alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii, atrociùs accipiebantur: cùm Campaniæ lacus & Achaiæ vrbes classibus adire soliti,
45 Pirenæum & Alpes, & immensa viarum spatia, † ægrè sub armis eniterentur. Flagrantibus iam militum animis, velut faces addiderat Meuius Pudens, è proximis Tigellini. is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniæ indigum, & in nouas cupiditates præcipitem alliciendo, eò paulatim progressus est, vt per speciem conuiuii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti, viritim centenos nummos diuideret. quã velut publicam largitionem, Otho, secretioribus apud singulos præmiis, intendebat. adeò animosus corruptor, vt Cocceio Proculo speculatori de parte finium cum vicino ambigenti, vniuersum vicini agrum suâ pecuniâ emptum dono dederit: per socordiam præfecti, quem nota pariter & occulta fallebant. Sed tum è libertis Onomastum futuro sceleri præfecit, à quo Barbium Proculum Tesserarium speculatorum, & Veturium Optionem

XXIII *XXIV* *XXV*

eorundem perductos, postquam vario sermone callidos, audacesq; cognouit, pretio & promissis onerat, datâ pecuniâ ad pertentandos plurium animos. Suscepere duo manipulares imperium Pop.Ro. transferendum, & transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci asciti, suspensos ceterorum animos, diuersis artibus stimulant: primores militum, per beneficia Nymphidii vt suspectos: vulgus & ceteros, ira & desperatione dilati totiens donatiui. erant quos memoria Neronis, ac desiderium prioris licentiæ accenderet. † in commune omnes metu mutandæ militiæ exterrebantur. 46

XXVI Infecit ea tabes legionum quoque & auxiliorum motas iam mentes, postquam vulgatum erat labare Germanici exercitus fidem. Adeoq; parata apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit, vt † postero Iduum * die, redeuntem à cœnâ Othonem rapturi fuerint, nisi incerta noctis, & totâ vrbe sparsa militum castra, nec facilem inter temulentos consensum timuissent: non Reip. curâ, quam fœdare principis sui sanguine sobrii parabant, sed ne per tenebras, vt quisq; Pannonici vel Germanici exercitus militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia per conscios oppressa; quædam apud Galbę aures prçfectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique quamuis egregii, quod non ipse afferret, inimicus, & aduersus peritos peruicax. 47

* Ianuar.

XXVII XVIII. Kalend. Febr. sacrificanti pro æde Apollinis Galbę, haruspex Vmbricius tristia exta, & instantes insidias, ac domesticum hostē prędicit: audiente Othone (nam proximus adstiterat) idq; vt lætum è contrario, & suis cogitationibus prosperum interpretantē. Nec multo pòst libertus Onomastus nuntiat, exspectari eum ab architecto & redemptoribus. quæ significatio coëuntium iam militum, & paratæ coniurationis conuenerat. Otho, caussam digressus requirentibus, cùm emi sibi prædia vetustate suspecta, eoque priùs exploranda finxisset, innixus liberto, per Tiberianam domum in Velabrum, inde ad Miliarium aureum, sub ædem Saturni pergit. Ibi tres & viginti speculatores consalutatum imperatorem, ac paucitate salutantium trepidum, & sellæ festinanter impositum, strictis mucronibus rapiunt. Totidem fermè milites in itinere aggregantur, alii conscientiâ, pleriq; miraculo: † pars clamore & gladiis, pars silentio, † animum ex euentu sumpturi. 48

XXVIII Stationem in castris agebat Iulius Martialis tribunus. Is magnitudine subiti sceleris, an corru- 49

pta

pta latiùs castra, ac si contra tenderet, exitium metuens, præbuit plerisq; suspicionem conscientiæ. Anteposuere ceteri quoq; tribuni centurionesq; præsentia dubiis & honestis. Isq; habitus animorum fuit, vt pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur. Ignarus interim Galba & sacris intentus, fatigabat alieni iam imperii deos: cùm affertur rumor rapi in castra, incertum quem senatorē, mox Othonem esse qui raperetur. Simul ex totâ vrbe, vt quisq; obuius fuerat, alii formidinem augentes, quidam minora vero, ne tum quidem obliti adulationis.† Igitur consultantibus placuit pertentari animum cohortis, quę in palatio stationem agebat, nec per ipsum Galbam, cuius integra auctoritas maioribus remediis seruabatur: Piso pro gradib. domus vocatos, in hunc modum allocutus est. *Sextus dies agitur, commilitones, ex quo ignarus futuri, & siue optandum hoc nomen siue timendum erat, Cæsar ascitus sum: quo domus nostræ aut Reip. fato, in vestrâ manu positum est. non quia, meo nomine, tristiorem casum paueam, vt qui aduersa expertus cum maximè, ducam ne secunda quidē minus discriminis habere: patris & senatus & ipsius imperii vicem doleo, si nobis aut perire hodie necesse est; aut, quod æquè apud bonos miserum est, occidere. Solatium proximi motus habebamus, incruentā vrbem & res sine discordiâ translatas. Prouisum adoptione videbatur, vt ne post Galbam quidem bello locus esset. Nihil arrogabo mihi nobilitatis aut modestiæ. neq; enim relatu virtutū, in comparatione Othonis, opus est. Vitia, quibus solis gloriatur, euertêre imperium, etiam cùm amicum imperatoris ageret. Habitúne & incessu, an illo muliebri ornatu, mereretur imperiū? Falluntur, quibus luxuria specie liberalitatis imponit. Perdere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc, & comissationes, & feminarum cœtus, voluit animo. hæc principatus præmia putat, quorū libido ac voluptas, penes ipsum sit; rubor ac dedecus, penes omnes.† Nemo enim vnquam imperium flagitio quæsitum bonis artibus exercuit. Galbā consensus generis humani; me Galba, consentientibus vobis, Cæsarem dixit.† Si Resp. & senatus, & populus, vana nomina sunt: vestrâ, commilitones, interest, ne imperatorem pessimi faciant. Legionum seditio aduersum duces suos audita est aliquando: vestra fides famaq; illæsa ad hunc diem mansit. & Nero quoq; vos destituit, non vos Neronem. Minus xxx. transfugæ & desertores, quos centurionem aut tribunum sibi eligentes nemo ferret, imperium assignabunt? Admittitis exemplum? & quiescendo cōmune crimen facitis? Transcendet hæc licentia in prouincias: & ad nos scelerū exitus, bellorū ad vos pertinebunt. Nec est plus quod pro cæde principis, quàm quod innocentibus datur. sed proinde à nobis donatiuū ob*

Margin: XXIX (at "Ignarus interim Galba"); 50 (at "nis.† Igitur"); XXX (at "Nihil arrogabo"); 51 (at "omnes.† Nemo"); 52 (at "bis, Cæsarem dixit.†")

XXXI *fidem, quàm ab aliis pro facinore accipietis.* † Dilapsis speculatoribus, 53
cetera cohors non aspernata concionantem, † vt turbidis rebus 54
euenit, forte magis, & nonnullo adhuc consilio, parat signa, quod
postea creditum est, insidiis & simulatione. Missus & Celsus Marius ad electos Illyrici exercitus, Vipsanii in porticu tendentes.
Præceptum Amulio Sereno & Domitio Sabino primipilaribus,
vt Germanicos milites è Libertatis atrio accerserent. Legioni
classicæ diffidebat, infestæ ob cædem commilitonum, quos primo statim introitu trucidauerat Galba. Pergunt etiam in castra
prætorianorum tribuni Cerius Seuerus, Subrius Dexter, Pompeius Longinus, si incipiens adhuc & nondum adulta seditio
melioribus consiliis flecteretur. Tribunorum Subrium & Cerium milites adorti minis, Longinum manibus coërcent, exarmantque: † quia non ordine militiæ, sed è Galbæ amicis, *fidus* 55
principi suo, & descíscentibus suspectior erat. Legio classica nihil cunctata prætorianis adiungitur. Illyrici exercitus electi, Celsum infestis pilis proturbant. Germanica vexilla diu nutauere,
inualidis adhuc corporibus, & placatis animis, quòd eos à Nerone Alexandriam præmissos, atque inde rursus longâ nauigatione
XXXII ægros, impensiore curâ Galba refouebat. Vniuersa iam plebs
palatium implebat, mixtis seruitiis, & dissono clamore, cædem
Othonis & coniuratorum exsilium poscentium, vt si in circo ac
theatro ludicrum aliquod postularent. Neque illis iudicium aut
veritas: quippe eodem die diuersa pari certamine postulaturis:
sed tradito more, quemcumque principem adulandi, licentiâ
acclamationum, & studiis inanibus. Interim Galbam duæ sententiæ distinebant. Titus Vinius *manendum intra domum, opponenda seruitia, firmandos aditus, non eundum ad iratos censebat: daret malorum pœnitentiæ, daret bonorum consensui spatium. scelera impetu, bona consilia morâ valescere. Denique eundi vltrò si ratio sit, eandem mox fa-*
XXXIII *cultatem: regressus, si pœniteat, in alienâ potestate.* Festinandum ceteris videbatur, antequam cresceret inualida adhuc coniuratio
paucorum. *Trepidaturũ etiam Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros illatus, cunctatione nunc & segnitiâ terentium tempus, imitari Principem discat. Non exspectandum, vt compositis castris, forum inuadat, & prospectante Galbâ Capitolium adeat: dum egregius i*[illegible]*bus amicis, ianuâ, ac limine tenus domum cludit,* [illegible] *leraturus. Et præclarum in seruis auxilium, si consensus* [illegible] *multitudinis, & quæ plurimum valet, prima indignatio languescat. Proinde intuta, quæ*

ta, quæ indecora: vel si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Id Othoni inuidiosius, & ipsis honestum. Repugnantem huic sententiæ Vinium, Laco minaciter inuasit, stimulante Icelo, priuati odii pertinaciâ, in publicum exitium. Nec diutiùs Galba cunctatus speciosiora suadentibus accessit. Præmissus tamen in castra Piso, vt iuuenis magno nomine, recenti fauore, & infensus T. Vinio, seu quia erat, seu quia irati ita volebant. Et faciliùs de odio creditur. Vix dum egresso Pisone, occisum in castris Othonem, vagus primùm & incertus rumor, mox vt in magnis mendaciis, interfuisse se quidam, & vidisse affirmabant; credula fama, inter gaudentes, & incuriosos. Multi arbitrabantur compositum auctumque rumorem, mixtis iam Othonianis, qui ad euocandum Galbam, læta falso vulgauerint. Tum verò non populus tantùm & imperita plebs in plausus & immodica studia, sed equitum plerique ac senatorum, posito metu incauti, refractis palatii foribus ruere intus, ac se Galbæ ostentare, præreptam sibi vltionem querentes. Ignauissimus quisque, (& vt res docuit) in periculo non ausurus, nimii verbis, linguæ feroces: nemo scire, & omnes affirmare. donec inopiâ veri, & consensu errantium victus, sumpto thorace Galba, irruenti turbæ neque ætate neque corpore sistens, sellâ leuaretur. Obuius in palatio Iulius Atticus speculator, cruentum gladium ostentans, † occisum à se Othonem exclamauit: Et Galba, *Commilito*, inquit, *quis iussit?* insigni animo ad coërcendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, aduersus blandientes incorruptus. Haud dubiæ iam in castris omnium mentes, tantusque ardor, vt non contenti agmine & corporibus, in suggestu, in quo paullo antè aurea Galbæ statua fuerat, medium inter signa Othonem vexillis circumdarent. Nec tribunis aut centurionibus adeundi locus: gregarius miles caueri insuper præpositos iubebat. Strepere cuncta clamoribus, & tumultu, & exhortatione mutuâ, non tamquam in populo ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed vt quemque affluentium militum aspexerant, † prehensare manibus, complecti armis, collocare iuxta, præire sacramentum, modò imperatorem militibus, modò imperatori milites commendare. Nec deerat Otho protendens manus, adorare vulgum, iacere oscula, & omnia seruiliter pro dominatione. † Postquam vniuersa classiariorum legio sacramentum eius accepit, fidens viribus, & quos adhuc singulos exstimulauerat, accendendos in

XXXIV

XXXV

56

XXXVI

57

58

XXXVII communne ratus, pro vallo castrorum ita cœpit. *Quis ad vos processerim commilitones dicere non possum.* † *quia nec priuatum me vocare sustineo, princeps à vobis nominatus; nec principem, alio imperante. Vestrum quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur imperatorem populi Rom. in castris, an hostem habeatis. Auditísne, vt pœna mea, & supplicium vestrum simul postulentur? adeò manifestum est, neq; perire nos, neque saluos esse, nisi vnà, posse. Et cuius leuitatis est Galba, iam fortasse promisit: vt qui nullo exposcente,* † *tot millia innocentissimorum militum trucidauerit. Horror animum subit, quotiens recordor feralem introitum, & hanc solam Galbæ victoriam, cùm in oculis vrbis decumari deditos iuberet, quos deprecantes in fidem acceperat. His auspiciis vrbem ingressus, quam gloriam ad principatum attulit, nisi occisi Obultronii Sabini, & Cornelii Marcelli in Hispaniâ, Beruichilonis in Galliâ, Fonteii Capitonis in Germaniâ, Clodii Macri in Africâ, Cingonii in viâ, Turpiliani in vrbe, Nymphidii in castris? Quæ vsquam prouincia, quæ castra sunt, nisi cruenta & maculata? aut, vt ipse prædicat, emendata & correcta? Nam quæ alii scelera, hic remedia vocat: dum falsis nominibus, seueritatem pro sæuitiâ, parsimoniam pro auaritiâ, supplicia & contumelias vestras, disciplinam appellat. Septem à Neronis fine menses sunt, & iam plus rapuit Icelus, quàm quod Polycleti,* † *& Vatinii, & Elii, parauerunt.* † *Minore auaritiâ ac licentiâ grassatus esset T. Vinius, si ipse imperasset. nunc & subiectos nos habuit tamquam suos, & viles vt alienos. Vna illa domus sufficit donatiuo, quod vobis nunquam datur, & cotidie exprobra-*

XXXVIII *tur. Ac ne qua saltem in successore Galbæ spes esset, accersit ab exsilio, quē tristitiâ & auaritiâ sui simillimum iudicabat. Vidistis, commilitones, notabili tempestate,* † *etiam deos infaustam adoptionem auersantes. Idem senatus, idem populi Rom. animus est. Vestra virtus expectatur, apud quos omne honestis consiliis robur, & sine quib. quamuis egregia inualida sunt. Non ad bellum vos, nec ad periculum voco: omniū militum arma nobiscum sunt. Nec vna cohors togata defendit nunc Galbā, sed detinet. Cùm vos aspexerit, cùm signum meum acceperit, hoc solum erit certamen, quis mihi plurimum imputet.* † *Nullus cunctationi locus est in eo consilio, quod non potest laudari nisi peractum.* † Aperiri deinde armamentarium iussit. rapta statim arma, sine more & ordine militię, vt prętorianus, aut legionarius insignibus suis distingueretur. Miscentur auxiliaribus, galeis scutisque. Nullo tribunorum centurionúmue adhortante, sibi quisque dux & instigator: & præcipuum pessimo-

XXXIX rum incitamentum, quod boni mærebant. Iam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis, & vocibus in vrbem vsq; reso-

nanti-

59 60 61 62 63 64 65

lege: quam Polycleti et Vatinii et Aegialii perdiderunt. Gronov. lib. III. observ. c. IV.

nantibus, egressum interim Galbam & foro appropinquantem assecutus erat. iam Marius Celsus haud læta rettulerat: cùm alii in palatium redire, alii Capitolium petere, plerique rostra occupanda censerent, plures tantùm sententiis aliorum contradicerent; vtq; euenit in consiliis infelicibus, optima viderentur, quorum tempus effugerat. Agitasse Laco, ignaro Galbâ, de occidendo T. Vinio dicitur, siue vt pœnâ eius animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum vel odio. Hæsitationem attulit tempus ac locus, quia initio cædis orto, difficilis modus: & turbauere consilium trepidi nuntii, ac proximorum diffugia, languentib. omnium studiis, qui primò alacres fidem atque animum ostentauerant. Agebatur huc illuc Galba, vario turbæ fluctuantis impulsu, completis vndique basilicis ac templis, lugubri prospectu, neq; populi aut plebis vlla vox, sed attoniti vultus, & conuersæ ad omnia aures. non tumultus, non quies, quale magni metus, & magnæ iræ silentium est. Othoni tamen armari plebem nuntiabatur. Ire præcipites, & occupare pericula iubet. Igitur milites Romani, quasi Vologesen, aut Pacorum, auito Arsacidarum solio depulsuri, ac non imperatorem suum inermem & senem trucidare pergerent, disiectâ plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidis equis forum irrumpunt. Nec illos Capitolii aspectus, & imminentium templorum religio, & priores & futuri principes terruere, quo minus facerent scelus, cuius vltor est quisquis successit. Viso cominus armatorum agmine, vexillarius comitantis Galbam cohortis (Atilium Vergilionem fuisse tradunt) † dereptam Galbæ imaginem solo afflixit. Eo signo manifesta in Othonem omnium militum studia, desertum fugâ populi forum, districta aduersus dubitantes tela. Iuxta Curtium lacum, trepidatione ferentium Galba proiectus è sellâ, ac prouolutus est. Extremam eius vocem, vt cuique odium aut admiratio fuit, variè prodidere. Alii suppliciter interrogasse, quid mali meruisset? paucos dies exsoluendo donatiuo deprecatum. Plures obtulisse vltrò percussoribus iugulũ, agerent ac ferirent, si ita è Rep. videretur. non interfuit occidentiũ quid diceret. De percussore non satis constat. quidam Terentium Euocatum, alii Lecanium, crebrior fama tradidit Camurium xv. legionis militem, impresso gladio, iugulum eius hausisse. Ceteri crura brachiaq; (nam pectus tegebatur) fœdè laniauere. pleraque vulnera, feritate & sæuitiâ trun-

XL

XLI

66

XLII co iam corpori adiecta. Titum inde Vinium inuasere. de quo & ipso ambigitur, consumpserit ne vocem eius instans metus, an proclamauerit, non esse ab Othone mandatum vt occideretur. Quod seu finxit formidine, seu conscientiâ coniurationis confessus est: huc potiùs eius vita famaq; inclinat, vt conscius sceleris fuerit, cuius caussa erat. ante ædem diui Iulii iacuit, primo ictu in poplitem, mox ab Iulio Caro legionario milite in vtrum-

XLIII que latus transuerberatus. Insignem illâ die virum Sempronium Densum ætas nostra vidit. Centurio is prætoriæ cohortis †à Galba custodię Pisonis additus, stricto pugione occurrens armatis, & scelus exprobrans, ac modò manu, modò voce, vertendo in se percussores, quamquam vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso in ædem Vestæ peruasit, exceptusq; misericordiâ publici serui, & contubernio eius abditus, non religione, nec cærimoniis, sed latebrâ imminens exitium differebat. cùm aduenere, † missu Othonis, nominatim in cædem eius ardentes, Sulpicius Florus è Britannicis cohortibus, nuper à Galbâ ciuitate donatus, & Statius Murcus speculator. à quibus protractus Piso, in foribus templi trucidatur. Nullam cædem Otho maiore lætitiâ excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur: seu tum primùm leuata omni solicitudine mens, vagare gaudio cœperat, seu recordatio maiestatis in Galbâ, amicitiæ in T. Vinio, quamuis immitem animum imagine tristi confuderat.

XLIV Pisonis, vt inimici & æmuli, cæde lætari, ius fasq; credebat. Præfixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium iuxta Aquilam legionis, certatim ostentantibus cruentas manus † qui occiderant, qui interfuerant, qui verè, qui falsò, vt pulchrum & memorabile facinus iactabant. Plures quàm CXX. libellos præmia exposcentium, ob aliquam notabilem illâ die operam, Vitellius postea inuenit. omnesq; conquiri & interfici iussit, non honore Galbæ, sed † tradito principibus more, munimentum ad præsens;

XLV in posterum, vltionem. Alium crederes senatum, alium populum. Ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cùm pręcurrentibus, increpare Galbam, laudare militum iudicium, exosculari Othonis manum: quantoque magis falsa erant quæ fiebant, tanto plura facere. Nec aspernabatur singulos Otho, auidum & minacem militum animum, voce vultuq; temperans. Marium Celsum consulem designatum, & Galbæ vsque in extremas res amicum fidumque, ad supplicium expostulabant, in-

dustriæ

67 68 69 70

dustriæ eius innocentiæque quasi malis artibus infensi. Cædis & prædarum initium, & optimo cuique perniciem quæri apparebat, sed Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus, iubere iam poterat. † Ita simulatione iræ, vinciri iussum, & maiores pœnas daturum affirmans, præsenti exitio subtraxit. Omnia deinde arbitrio militum acta. Prætorii præfectos sibi ipsi legere: Plotium Firmum è manipularibus quondam, tum vigilibus præpositum, & incolumi adhuc Galbâ partes Othonis secutum. Adiungitur Licinius Proculus, intimâ familiaritate Othonis, suspectus consilia eius fouisse. Vrbi Flauium Sabinum præfecere, iudicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat, plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. Flagitatum, vt vacationes præstari centurionibus solitæ remitterentur. † Namq; gregarius miles, vt tributum annuum pendebat. † * Pars manipulis, pars per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolueret, neque modum oneris quisquam, neque genus quæstus pensi habebat. Per latrocinia & raptus, aut seruilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles, labore ac sæuitiâ fatigari, donec vacationem emeret. † Vbi sumptibus exhaustus, secordiâ insuper elanguerat, inops pro locuplete, & iners pro strenuo, in manipulum redibat. ac rursus alius atque alius, eâdem egestate ac licentiâ corrupti, ad seditionem & discordias, & ad extremum, bella ciuilia ruebant. Sed Otho, ne vulgi largitione, centurionum animos auerteret, ex fisco suo vacationes annuas exsoluturum promisit: rem haud dubiè vtilem, & à bonis postea principibus, perpetuitate disciplinæ, firmatam. † Laco præfectus, tamquam in insulam seponeretur, ab Euocato, quem ad cædem eius Otho præmiserat, confossus. In Martianum Icelum, vt in libertum, palàm animaduersum. Exacto per scelera die, nouissimum malorum fuit lætitia. Vocat senatum prætor vrbanus. certant adulationibus ceteri magistratus. Accurrunt patres, decernitur Othoni tribunicia potestas, & nomen Augusti, & omnes principum honores, annitentibus cunctis abolere conuicia ac probra, quæ promiscuè iacta hæsisse animo eius nemo sensit. † Omisisset offensas, an distulisset, breuitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per strages iacentium, in Capitolium atque inde in Palatium vectus, concedi corpora sepulturæ, cremarique permisit. Pisonem Verania vxor ac frater Scribonianus,

71 72 73 74 75 76

XLVI

* Quarta pars manipuli sparsa per

XLVII

T. Vinium Crispina filia composuere, quæsitis redemptisque capitibus, quæ venalia interfectores seruauerant. Piso vnum & tricesimum ætatis annum explebat, famâ meliore quàm fortunâ. Fratres eius † Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. Ipse diu exsul, quatriduo Cæsar properatâ adoptione, ad hoc tantum maiori fratri prælatus est, vt prior occideretur. T. Vinius XLVII. annos variis moribus egit. Pater illi è prætoriâ familiâ, maternus auus è proscriptis. Primâ militiâ infamis, † Legatum Caluisium Sabinum habuerat: cuius vxor, malâ cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cùm vigilias & cetera militiæ munia eâdē lasciuiâ tentasset, in ipsis principiis stuprum ausa, & criminis huius reus T. Vinius arguebatur. Igitur iussu C. Cæsaris oneratus catenis. mox mutatione temporum dimissus, cursu honorum inoffenso, legioni post præturam prępositus, probatusque. seruili deinceps probro respersus est, tamquam scyphum aureum in conuiuio Claudii furatus. Et Claudius postera die soli omnium Vinio fictilibus ministrari iussit. Sed Vinius, proconsulatu, Galliam Narbonensem seuerè integreque rexit. Mox Galbæ amicitia in abruptum tractus, audax, callidus, promptus, & prout animum intendisset, prauus aut industrius, eâdem vi. Testamentum T. Vinii magnitudine opum irritum: Pisonis supremam voluntatem paupertas firmauit. Galbę corpus diu neglectum, & licentia tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator Argius, † è* prioribus seruis, humili sepultura in priuatis eius hortis contexit. Caput per lixas calonesque suffixum, laceratumque ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis punitus à Galba fuerat) postera demum die repertum, & cremato iam corpori admixtum est. Hunc exitum habuit Ser. Galba tribus & septuaginta annis. quinque principes prospera fortuna emensus, & alieno imperio felicior, quàm suo. Vetus in familiâ nobilitas, magnæ opes. ipsi mediū ingenium, magis extra vitia quàm cum virtutibus. Famæ nec incuriosus, nec venditator. † Pecunię alienæ non appetens, suę parcus, publicæ auarus. Amicorum libertorumque, vbi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens: si mali forent, vsque ad culpam ignarus. † Sed claritas natalium, & metus temporum obtentui, vt quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat ætas, militari laude apud Germanias floruit: proconsul Africam moderatè: iam senior, citeriorem Hispaniam pari iustitiâ

com-

Marginalia: XLVIII (at "pitibus"); 77; 78; XLIX (at "firmauit"); * primoribus; 79; 80; 81

continuit, maior priuato visus, dum priuatus fuit, & omnium consensu capax imperii, nisi imperasset. Trepidam vrbem, ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores pauentem, nouus insuper de Vitellio nuntius exterruit, ante cædem Galbæ suppressus, vt tantùm superioris Germaniæ exercitum desciuisse crederetur. Tum duos omnium mortalium impudicitiâ, ignauiâ, luxuriâ deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos, non senatus modò & eques, quîs aliqua pars & cura Reip. sed vulgus quoque palàm mærere. Nec iam recentia sæuæ pacis exempla, sed repetitâ bellorum ciuilium memoriâ, † captam totiens suis exercitibus vrbem, vastitatem Italiæ, direptiones prouinciarum, Pharsaliam, Philippos, & Perusiam ac Mutinam, nota publicarum cladium nomina, loquebantur. *Propè euersum orbem, etiam cùm de principatu inter bonos certaretur, sed mansisse C. Iulio, mansisse Cæsare Augusto victore, imperium; mansuram fuisse, sub Pompeio Brutoq; Remp. Nunc pro Othone, an pro Vitellio, in templa ituros? Vtrasque impias preces, vtraq; detestanda vota, inter duos, quorum bello solum id scires, deteriorem fore qui vicisset.* Erant qui Vespasianum & arma Orientis augurarentur. &, vt potior vtroq; Vespasianus, ita bellum aliud, atq; alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama: solusq; omnium ante se principum, in melius mutatus est. Nunc initia caussasq; motus Vitelliani expediam. Cæso cum omnibus copiis Iulio Vindice, ferox prædâ gloriaq; exercitus, vt cui sine labore ac periculo, ditissimi belli victoria euenisset, expeditionem & aciem, præmia quàm stipendia malebat: diuque infructuosam & asperam militiam tolerauerat, ingenio loci cæli que, & seueritate disciplinæ; quam in pace inexorabilem discordiæ ciuium resoluunt: paratis vtrimq; corruptoribus, & perfidiâ impunitâ. Viri, arma, equi, ad vsum & ad decus supererant. Sed ante bellum, centurias tantum suas turmasq; nouerant: exercitus finibus prouinciarum discernebantur. Tum aduersus Vindicem contractæ legiones, seque & Gallias expertæ, quærere rursus arma, nouasque discordias: nec socios vt olim, sed hostes & victos vocabant. Nec deerat pars Galliarum quæ Rhenum accolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix aduersus Galbianos. hoc enim nomen fastidito Vindice indiderant. Igitur Sequanis Æduisque, ac deinde prout opulentia ciuitatibus erat, infensi, expugnationes vrbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt ani-

82 L. LI

mo, † ſuper auaritiam & arrogantiam præcipua validiorum vitia, 83 contumaciâ Gallorum irritati, qui remiſſam ſibi à Galbâ quartam tributorum partem, & publicè donatos in ignominiam exercitus iactabant. Acceſſit callidè vulgatum, temerè creditum, decumari legiones, & promptiſſimum quemque centurionum dimitti. vndique atroces nuntii, ſiniſtra ex vrbe fama, infenſa Lugdunenſis colonia, & pertinaci pro Nerone fide fecunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipſis caſtris, odio, metu, &, vbi vires ſuas reſpexerant, ſecuritate.

LII Sub ipſas ſuperioris anni Kal. Decemb. Aulus Vitellius inferiorem Germaniam ingreſſus, hiberna legionum cum curâ adierat: redditi pleriſque ordines, remiſſa ignominia, alleuatæ notæ: plura ambitione, quædam iudicio: in quibus ſordem & auaritiam Fonteii Capitonis, adimendis aſſignandiſue militiæ ordinibus, integrè mutauerat. Nec conſularis legati menſura, ſed in maius omnia accipiebantur. Et Vitellius apud ſeueros humilis. Ita comitatem bonitatemque fauentes vocabant, quòd ſine modo, ſine iudicio, donaret ſua, largiretur aliena. Simul † auiditate 84 imperandi, ipſa vitia pro virtutibus interpretabantur. Multi in vtroq; exercitu ſicut modeſti quietique, ita mali & ſtrenui. † Sed 85 profusâ cupidine, & inſigni temeritate, legati legionum, Alienus Cæcina, & Fabius Valens: è quibus Valens infenſus Galbæ, tamquam detectam à ſe Verginii cunctationem, oppreſſa Capitonis conſilia ingratè tuliſſet, inſtigare Vitellium, ardorem militum oſtentans. *Ipſum celebri vbique famâ: nullam in Flacco Hordeonio moram, affore Britanniam, ſecutura Germanorum auxilia, malè fidas prouincias, precarium ſeni imperium, & breui tranſiturum: panderet modo ſinum, & venienti fortunæ occurreret. Meritò dubitaſſe Verginium, equeſtri familiâ, ignoto patre: imparem ſi recepiſſet imperium, tutũ ſi recuſaſſet. Vitellio tres patris conſulatus, cenſuram, collegium Cæſaris, † & im* 86 *ponere iampridem imperatoris dignationem, & auferre priuati ſecuritatem.* Quatiebatur his ſegne ingenium, † vt concupiſceret magis, 87 quàm vt ſperaret.

LIII At in ſuperiore Germaniâ, Cæcina decorâ iuuentâ, corpore ingens, animi immodicus, † cito ſermone, erecto inceſſu, ſtudia militum inlexerat. 88 Hunc iuuenem Galba, quæſtorem in Bæticâ, impigrè in partes ſuas tranſgreſſum, legioni præpoſuit. Mox compertum publicam pecuniam [illegible] peculatorem flagitari iuſſit. Cæcina ægrè paſſus, [illegible] cuncta, & priuata vulnera, Reip. malis operire ſtatuit. Nec deerant in

exer-

exercitu semina discordiæ, quòd & bello aduersus Vindicẽ vniuersus affuerat, nec nisi occiso Nerone translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniæ præuentus erat. Et Treueri ac Lingones, quasq; alias ciuitates atrocibus edictis, aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propius miscentur. Vnde seditiosa colloquia, & inter paganos corruptior miles, & in Verginium fauor cuicumque alii profuturus. Miserat ciuitas Lingonum, vetere instituto, dona legionibus, dextras hospitii insigne. Legati eorum in squalorem mæstitiamque compositi, per principia, per contubernia, modò suas iniurias, modò ciuitatum vicinarum præmia, † & vbi pronis militum auribus accipiebantur, ipsius exercitus pericula & contumelias conquerentes, accendebant animos. Nec procul seditione aberant, cùm Hordeonius Flaccus abire legatos, vtque occultior digressus esset, nocte castris excedere iubet. Inde atrox rumor, affirmantibus plerisque interfectos, ac ni sibi consulerent, fore vt acerrimi militum & præsentia conquesti, per tenebras & inscitiam ceterorum occiderentur. Obstringuntur inter se tacito fœdere legiones. Asciscitur auxiliorum miles, primò suspectus, tamquam circumdatis cohortibus alisque, impetus in legiones pararetur: mox eadem acriùs volens, faciliore inter malos consensu ad bellum, quàm in pace ad concordiam. Inferioris tamen Germaniæ legiones solenni Kalen. Ianuariarum sacramento pro Galbâ adactæ, multâ cunctatione, & raris primorum ordinum vocibus: ceteri silentio, proximi cuiusque audaciam exspectantes, insitâ mortalibus naturâ properè sequi, quæ piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diuersitas animorum: primani quintanique turbidi, adeò vt quidam saxa in Galbæ imagines iecerint: quintadecima ac sextadecima legiones, nihil vltra fremitum & minas ausæ, initium erumpendi circumspectabant. At in superiori exercitu, † quarta ac duodeuicesima legiones iisdem hibernis tendentes, ipso Kalend. Ianuariarum die dirumpunt imagines Galbæ: quarta legio promptius, duodeuicesima † cunctanter, mox consensu. Ac ne reuerentiam imperii exuere viderentur, in S. P. Q. R. oblitterata iam nomina, sacramenta aduocabant. nullo legatorum tribunorúmve pro Galbâ nitente, quibusdam, vt in tumultu, notabiliùs turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis, aut suggestu locutus. neque enim erat adhuc cui imputaretur. Spectator flagitii Hor-

LIV 89 LV 90 91 LVI

deonius Flaccus consularis legatus aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus, sed segnis, pauidus, & socordiâ innocens. Quattuor centuriones duodeuicesimæ legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, cùm protegerent Galbæ imagines, impetu militum abrepti, vinctique. Nec cuiquam vltrà fides, aut memoria prioris sacramenti. sed, quod in seditionibus accidit, vnde plures erant, omnes fuere. Nocte quæ Kal. Ianuarias secuta est, † in coloniam Agrippinensem Aquilifer 92 quartæ legionis epulanti Vitellio nuntiat, quartã & duodeuicesimam legiones, proiectis Galbæ imaginibus, in Senatus & Pop. Rom. verba iurasse. Id sacramentũ inane visum. occupari nutantem fortunam, & offerri principem placuit. Missi à Vitellio ad legiones legatosq;, qui desciuisse à Galbâ superiorem exercitum nuntiarent: proinde aut bellandum aduersus desciscentes, aut si concordia & pax placeat, faciendum imperatorem: & minore LVII discrimine sumi principem, quàm quæri. Proxima legionis primæ hiberna erant, & promptissimus è legatis Fabius Valens. Is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis, auxiliariorumq; ingressus, Imperatorem Vitellium consalutauit. Secutę ingenti certamine eiusdẽ prouincię legiones: & superior exercitus, speciosis senatus populiq; Romani nominibus relictis, III. Non. Ianuarias Vitellio accessit. scires illum priore biduo non penes Remp. fuisse. Ardorem exercituũ Agrippinenses, Treueri, Lingones æquabant, auxilia, equos, arma, pecunias offerentes, † vt quisq: corpore, opibus, ingenio validus. Nec principes modò 93 coloniarum aut castrorum, † quibus præsentia ex affluenti, & 94 partâ victoriâ magnæ spes: sed manipuli quoque & gregarius miles, viatica sua, & balteos, phalerasque, insignia armorum, argento decora, loco pecuniæ tradebant: † instinctu, & impetu, & aua- 95 LVIII ritiâ. Igitur laudatâ militum alacritate Vitellius, ministeria principatus per libertos agi solita, in equites Romanos disponit. Vacationes centurionibus ex fisco numerat. Sæuitiam militum plerosque ad pœnam exposcentium sæpiùs approbat, † partim simu- 96 latione vinculorum frustratur. Pompeius Propinquus procurator Belgicæ statim interfectus. Iulium Burdonem Germanicæ classis præfectum astu subtraxit. Exarserat in eum iracundia exercitus, tamquam crimen, ac mox insidias, Fonteio Capitoni struxisset. grata erat memoria Capitonis, & apud sæuientes occidere

dere palàm, ignoſcere non niſi fallendo licebat. Ita in cuſtodiâ habitus: & poſt victoriam demum, ſtratis iam militum odiis, dimiſſus eſt. Interim vt piaculum obiicitur centurio Criſpinus, qui ſe ſanguine Capitonis cruentauerat: eoque & poſtulantibus manifeſtior, & punienti vilior fuit. Iulius deinde Ciuilis periculo exemptus, præpotens inter Batauos, ne ſupplicio eius ferox gens alienaretur. Et erant in ciuitate Lingonum VIII. Batauorum cohortes, quartędecimæ legionis auxilia, tum diſcordia temporum à legione digreſſæ: prout inclinaſſent, grande momentum, ſociæ aut aduerſæ. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, centuriones, de quibus ſuprà rettulimus, occidi iuſſit, † damnatos fidei crimine, grauiſſimo inter deſciſcentes. Acceſſere partibus Valerius Aſiaticus, Belgicæ prouinciæ legatus, quem mox Vitellius generum aſciuit: & Iunius Blæſus Lugdunenſis Galliæ rector, cum Italicâ legione, & alâ Taurinâ, Lugduni tendentibus. Nec in Rhæticis copiis mora, quo minus ſtatim adiungerentur. Ne in Britanniâ quidem dubitatum. Præerat Trebellius Maximus, per auaritiam ac ſortes contemptus exercitui inuiſuſque. Accendebat odium eius Roſcius Cælius legatus viceſimæ legionis olim diſcors, ſed occaſione ciuilium armorum atrociùs proruperant. Trebellius ſeditionem & confuſum ordinem diſciplinæ Cęlio: ſpoliatas & inopes legiones Cęlius Trebellio obiectabat, cùm interim fœdis legatorum certaminibus, modeſtia exercitus corrupta, eoque diſcordiæ ventum, vt auxiliarium quoque † militum conuitiis proturbatus, & aggregantibus ſe Cælio cohortibus aliſque, deſertus Trebellius ad Vitellium perfugerit. quies prouincię, quamquam remoto conſulari, manſit. Rexere legati legionum, pares iure, Cælius audendo potentior. Adiuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibuſque Vitellius, duos duces, duo itinera bello deſtinauit. Fabius Valens allicere, vel ſi abnuerent, vaſtare Gallias, & † Cotianis Alpibus Italiam irrumpere: Cæcina propiore tranſitu, Peninis iugis degredi iuſſus. Valenti inferioris exercitus electi cum † Aquilâ quintæ legionis, & cohortibus aliſq; ad XL. millia armatorum data. XXX. millia Cęcina è ſuperiore Germaniâ ducebat, quorũ robur legio vna, prima & viceſima fuit. addita vtriq; Germanorum auxilia, è quibus Vitellius ſuas quoq; copias ſuppleuit, totâ mole belli ſecuturus. Mira inter exercitum imperatoremque diuerſitas. Inſtare miles, arma poſcere, dum Galliæ trepident, dum Hiſpaniæ cun-

LIX LX LXI LXII 97 98 99 100

ctentur.† non obstare hiemem, neque ignauæ pacis moras. inuadendam Italiam, occupandã vrbem. nihil in discordiis ciuilibus festinatione tutius, vbi facto magis quàm consulto opus esset. Torpebat Vitellius, & fortunam Principatus inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat, † medio diei temulentus, & sagina grauis; cum tamen ardor & vis militum vltro ducis munia implebat, vt si adesset imperator, & strenuis vel ignauis spem metumque adderet. Instructi intentique signum profectionis exposcunt: nomine Germanici, Vitellio statim addito. Cæsarem se appellari, etiam victor prohibuit. † Lętum augurium Fabio Valenti exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die, † aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux vię præuolauit: longumque per spatium, is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, vt haud dubium magnæ & prosperæ rei omen acciperetur. 101 102 103 104

LXIII Et Treueros quidem vt socios securi adiere. Diuoduri (Mediomatricorum id opidum est) quamquam omni comitate exceptos, subitus pauor exterruit, raptis repentè armis, ad cædem innoxiæ ciuitatis, non ob prædam, aut spoliandi cupidinem, sed furore & rabie, & caussis incertis, eoq; difficilioribus remediis. donec precibus ducis mitigati, ab excidio ciuitatis temperauere. Cæsa tamen ad quatuor millia hominum. Isq; terror Gallias inuasit, vt venienti mox agmini vniuersæ ciuitates, cum magistratibus & precibus, occurrerent, stratis per vias pueris feminisq;, quæq; alia placamenta hostilis iræ, † non quidẽ in bello, sed pro pace tendebantur. 105

LXIV Nuntium de cæde Galbæ & imperio Othonis, Fabius Valens in ciuitate Leucorum accepit. Nec militum animus in gaudium, aut formidinẽ permotus, bellum voluebat. Gallis cunctatio exemta, & in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio & metus. Proxima Lingonum ciuitas erat, fida partibus. benignè excepti, modestiâ certauere. Sed breuis lætitia fuit, cohortium intẽperie, quas à legione quartadecimâ, vt suprà memorauimus, digressas exercitui suo Fabius Valens adiunxerat. Iurgia primum, mox rixa inter Batauos & legionarios. Dum his aut illis studia militum adgregantur, propè in prœlium exarsere; ni Valens animaduersione paucorũ, oblitos iã Batauos imperii admonuisset. Frustra aduersus Æduos quæsita belli caussa. Iussi pecuniam atq; arma deferre, gratuitos insuper commeatus præbuere. † quod Ædui formidine, Lugdunenses gaudio fecere. Sed legio Italica & ala Taurina abductæ. 106

† Co-

107 †Cohortem duodeuicesimam Lugduni, solitis sibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens, legatus Italicæ legionis, quamquam bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit. Secretis eum criminationib. infamauerat Fabius ignarum, & quò incautior deciperetur, palàm laudatum. Veterem inter Lugdunenses Viennensesq; discordiam, proximum bellum accenderat. multæ inuicem clades, crebriùs infestiusque, quàm vt tantùm propter Neronem Galbamq; pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione iræ, in fiscum verterat. Multus contrà in Viennenses honor. Vnde æmulatio, & inuidia, & vno amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum, & in euersionem Viennensium impellere, obsessam ab illis coloniam suam, adiutos Vindicis conatus, conscriptas nuper legiones in præsidium Galbæ referendo. Et vbi caussas odiorum prætenderant, magnitudinem prædæ ostendebant. Nec iam secreta exhortatio, sed publicæ preces: *Irent vltores, exscinderent sedem Gallici belli. cuncta illic externa & hostilia, se coloniam Romanam & partem exercitus, & prosperarum aduersarumq; rerum socios. si fortuna contrà daret, iratis ne relinquerentur.* His & pluribus in eundem modum, perpulerant, vt nec legati quidem ac duces partium restingui posse iracundiam exercitus arbitrarentur: cùm haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta & infulas præferentes, vbi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prehensando, flexere militum animos. † Addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios. Tum vetustas dignitasque coloniæ valuit. Et verba Fabii salutem incolumitatemque Viennensium commendantis, æquis auribus accepta. Publicè tamen armis mulctati, priuatis & promiscuis copiis iuuere militem. Sed fama constans fuit, ipsum Valentem magnâ pecuniâ emptum. Is diu sordidus, repentè diues, mutationem fortunæ malè tegebat, accensis egestate longâ cupidinibus, immoderatus, & inopi iuuentâ, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines Allobrogum & Vocontiorum ductus exercitus: ipsa itinerum spatia, & statiuorum mutationes venditante duce, fœdis pactionibus aduersus possessores agrorum, & magistratus ciuitatum, adeò minaciter, vt Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admouerit, donec pecuniâ mitigaretur. † quotiens pecuniæ materia deesset, stupris & adulteriis exorabatur. Sic ad Alpes peruentum. Plus prædæ ac sanguinis Cæcina hausit. Irritauerant turbidum

LXV

108

LXVI

109

LXVII

ingenium Heluetii, Gallica gens, olim armis virisq;, mox memoriâ nominis clara, de cæde Galbæ ignari, & Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit † auaritia ac festinatio vnetuicesimæ legionis. † Rapuerant pecuniam missam in stipendium castelli, quod olim Heluetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. ægrè id passi Heluetii, interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem & quosdam militum in custodiâ retinebant. Cæcina belli auidus, proximam quamque culpam antequàm pœniteret, vltum ibat. Mota properè castra. Vastati agri. Direptus, longa pace in modum municipii exstructus, locus, amœno salubrium aquarum vsu frequens. Missi ad Rhætica auxilia nuntii, vt versos in legionem Heluetios à tergo aggrederentur. LXVIII Illi ante discrimen feroces, in periculo pauidi, quamquam primo tumultu Claudium Seuerum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in vnum consulere. † exitiosum aduersus veteranos prœliū, intuta obsidio, dilapsis vetustate mœnibus. hinc Cęcina cum valido exercitu, inde Rhæticæ alæ cohortesq;. & ipsorum Rhætorum iuuentus sueta armis, & more militiæ exercita. vndique populatio & cædes. Ipsi in medio vagi abiectis armis, magna pars saucii aut palantes, in montem Vocetium perfugere. Ac statim immissâ cohorte Thracum depulsi, & consectantibus Germanis Rhætisque, per siluas atque in ipsis latebris trucidati. Multa hominum millia cæsa, multa sub coronâ venumdata. † Cumque direptis omnibus, Auenticum gentis caput iusto agmine peteretur; missi qui dederent ciuitatem, & deditio accepta. In Iulium Alpinum è principibus, vt concitorem belli, Cæcina animaduertit: ceteros veniæ vel sæuitiæ Vitellii reliquit. LXIX Haud facile dictu est, legati Heluetiorum minus placabilem imperatorem, an militem inuenerint. Ciuitatis excidium poscunt, tela ac manus in ora legatorum intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat: cùm Claudius Cossus, vnus ex legatis, notæ facundiæ, sed dicendi artem aptâ trepidatione occultans, atque eo validior, militis animum mitigauit: vt est mos vulgo, mutabili subitis, & tam prono in misericordiam, quàm immodicum sæuitiâ fuerat. effusis lacrymis, & meliora constantiùs postulando, impunitatem salutemque ciuitati impetrauere. LXX Cæcina paucos in Heluetiis moratus dies, dum sententiæ Vitellii certior fieret, simul transitū Alpium parans, lætum ex Italiâ nuntium accipit,

alam

110 111 112 113

alam Syllanam circa Padum agentẽ, ſacramento Vitellii acceſſiſſe. Proconſulem Vitellium Syllani in Africâ habuerant: mox à Nerone, vt in Ægyptum præmitterentur, exciti, & ob bellum Vindicis remorati, ac tum in Italiâ manentes, inſtinctu decurionum qui Othonis ignari, Vitellio obſtricti, robur aduentantium legionum & famam Germanici exercitus attollebant, tranſiere in partes: & vt donum aliquod nouo principi, firmiſſima Tranſpadanæ regionis municipia, Mediolanum, ac Nouariam, & Eporediam, ac Vercellas, adiunxere. Id Cæcinæ per ipſos compertum. Et quia præſidio alæ vnius latiſſima pars Italiæ defendi nequibat, præmiſſis Gallorum, Luſitanorum, Britan-
114 norumq; cohortibus, & Germanorum vexillis, † * in Alpe Graiâ ipſe paululum cunctatus, num Rhæticis iugis in Noricum fle-
115 cteret, aduerſus † Petronium * vrbis procuratorem, qui concitis auxiliis, & interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur. Sed metu ne amitteret præmiſſas iam cohortes alasque, ſimul reputans plus gloriæ retentâ Italiâ, & vbicumque certa-
116 tum foret, Noricos † in cetera victoriæ præmia ceſſuros, † Peni-
117 no ſubſignanum militem itinere, & graue legionum agmen, † hi-
118 bernis adhuc Alpibus traduxit. Otho interim, contra ſpem omnium, non delitiis, neque deſidiâ torpeſcere. dilatę voluptates, diſſimulata luxuria, & cuncta ad decorem imperii compoſita. Eoq; plus formidinis afferebant falſæ virtutes, & vitia reditura. Marium Celſum conſulem deſignatum, per ſpeciem vinculorum, ſæuitiæ militum ſubtractum, acciri in Capitoliũ iubet. Clementiæ titulus, è viro claro & partibus inuiſo, petebatur. Celſus
119 conſtanter ſeruatæ erga Galbam fidei crimen confeſſus, † exem-
120 plum vltrò imputauit. Nec Otho quaſi ignoſceret, † ſed ne hoſtis metum reconciliationis adhiberet, ſtatim intra intimos amicos habuit, & mox bello inter duces delegit. Manſitque Celſo velut fataliter etiam pro Othone fides, integra & infelix. Læta primoribus ciuitatis, celebrata in vulgus Celſi ſalus, ne militibus quidem ingrata fuit, eandem virtutem admirantibus cui iraſcebantur. Par inde exſultatio, diſparibus cauſſis conſecuta, impetrato Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus obſcuris parentibus, fœdâ pueritiâ, impudicâ ſenectâ, præfecturam vigilum & prætorii, & alia præmia virtutum, quia velocius erat vitiis
121 adeptus, crudelitatem mox, † deinde auaritiam, & virilia ſcelera exercuit: corrupto ad omne facinus Nerone, quędam ignaro au-

*cum ala Petrina.

*ibi

LXXI

LXXII

ſus, ac poſtremò eiuſdem deſertor ac proditor. Vnde non alium pertinaciùs ad pœnam flagitauere, diuerſo affectu, quibus odiũ Neronis inerat, & quibus deſiderium. Apud Galbam T. Vinii potentiâ defenſus, prætexentis ſeruatam ab eo filiam. & haud dubiè ſeruauerat, non clementiâ (quippe tot interfectis) ſed effugio in futurum. quia peſſimus quiſque, diffidentiâ præſentium mutationem pauens, aduerſus publicum odium, priuatam gratiam præparat: †vnde nulla innocentiæ cura, ſed vitæ impunitatis. Eo infenſior populus, additâ ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii inuidiâ, concurrere è tota vrbe in palatium ac fora, & vbi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effuſi, ſeditioſis vocibus obſtrepere: donec Tigellinus, accepto apud Sinueſſanas aquas ſupremæ neceſſitatis nuntio, inter ſtupra concubinarum, & oſcula, & deformes moras, ſectis nouacula faucibus, infamem vitam fœdauit etiam exitu ſero & inhoneſto. Per idem tempus expoſtulata ad ſupplicium Galuia Criſpinilla, variis fruſtrationibus, & aduerſa diſſimulantis principis fama, periculo exempta eſt: magiſtra libidinum Neronis, transgreſſa in Africam † ad inſtigandum in arma Clodium Macrũ, famem populi Rom. haud obſcurè molita, totius poſtea ciuitatis gratiam obtinuit †conſulari matrimonio innixa, & apud Galbam, Othonem, Vitellium illæſa: mox potens pecuniâ, & orbitate, quæ bonis maliſq; temporibus iuxtà valent. Crebræ interim, & muliebribus blandimentis infectæ, ab Othone ad Vitellium epiſtolæ, offerebant pecuniam & gratiam, & quemcumque quietis locum prodigæ vitæ legiſſet. Paria Vitellius oſtendebat, primo molliùs, ſtultâ vtrimque & indecorâ ſimulatione: mox quaſi rixantes ſtupra & flagitia inuicem obiectauere. neuter falsò. Otho, reuocatis quos Galba miſerat legatis, rurſus ad vtrumque Germanicum exercitum, & ad legionem Italicam, eaſq; quæ Lugduni agebant copias, ſpecie ſenatus miſit. Legati apud Vitellium remanſere, promptius quàm vt retenti viderentur. †Prætoriani, quos per ſimulationem officii legatis Otho adiunxerat, remiſſi, antequam legionibus miſcerentur. Addit epiſtolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitus, ad prætorias & vrbanas cohortes, de viribus partium magnificas, & concordiam offerentes. Increpabant vltro, quòd tanto ante traditum Vitellio imperiũ, ad Othonem vertiſſent. Ita promiſſis ſimul, ac minis tentabantur: vt bello impares, in pace nihil amiſſuri. Neque ideo prætorianorum fides mutata.

Margin notes: 122 (at "impunitatis"); LXXIII (at "famem vitam"); 123 (at "famem populi"); 124 (at "Othonem"); LXXIV (at "maliſq;"); 125 (at "per ſimulationem"); LXXV (at "pares").

mutata. Sed inſidiatores ab Othone in Germaniam, à Vitellio in vrbem miſſi. Vtriſque fruſtra fuit: Vitellianis impunè, per tantam hominum multitudinem, mutuâ ignorantiâ fallentibus: Othoniani, nouitate vultus, omnibus inuicem gnaris, prodebantur. Vitellius litteras ad Titianum fratrem Othonis compoſuit, exitium ipſi filioque eius minitans, ni incolumes ſibi mater ac liberi ſeruarentur. Et ſtetit domus vtraque. ſub Othone, incertum an metu: Vitellius victor, clementiæ gloriam tulit. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuntius, iuraſſe in eum Dalmatię, ac Pannoniæ, & Mœſiæ, legiones. Idem ex Hiſpaniâ allatum: laudatusq́; per edictum Cluuius Rufus. & ſtatim cognitum eſt, conuerſam ad Vitellium Hiſpaniam. Nec Aquitania quidem, quamquam à Iulio Cordo in verba Othonis obſtricta, diu manſit. Nuſquam fides aut amor, metu ac neceſſitate huc illuc mutabantur. Eadem formido prouinciam Narbonenſem ac Vitelliũ vertit, facili tranſitu ad proximos & validiores. Longinquæ prouinciæ, & quidquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant, non partium ſtudio, ſed erat grande momentum in nomine vrbis ac prætextu ſenatus. Et occupauerat animos prior auditus. Iudaicum exercitum Veſpaſianus, Syriæ legiones Mucianus ſacramento Othonis adegere. Simul Ægyptus, 126 †omneſque verſæ in Orientem prouinciæ, nomine eius tenebantur. Idem Africæ obſequium, initio à Carthagine orto. Neque exſpectatâ Vipſanii Aproniani proconſulis auctoritate, Creſcens Neronis libertus 127 † (nam & hi malis temporibus partem ſe Reip. faciunt) epulum plebi, ob lætitiam recentis imperii, obtulerat: & populus pleraque ſine modo feſtinauit. Carthaginem ceteræ ciuitates ſecutæ. Sic diſtractis exercitibus ac prouinciis, Vitellio quidem ad capeſſendam principatus fortunam bello opus erat.

LXXVII Otho, vt in multâ pace, munia imperii obibat: quędam ex dignitate Reip.; pleraque, contra decus, ex præſenti vſu properando. 128 † Conſul cum Titiano fratre in Kalen. Martias ipſe, proximos menſes Verginio deſtinat, vt aliquod exercitui Ger[illegible]delinimentum. Iungitur Verginio Poppæus Vopiſcus, p[illegible]veteris amicitiæ, plerique Viennenſium honori datum in[illegible]bantur. Ceteri conſulatus ex deſtinatione Neronis, a[illegible]manſere. Cælio ac Flauio Sabinis, in Iulias; Ario Antonino & Mario Celſo, in Septembres: quorum honori ne Vitellius quidem victor interceſſit. Sed Otho, pontificatus augura-

[illegible] Rr

tusq; honoratis iam senibus cumulum dignitatis addidit, & recens ab exsilio reuersos nobiles adolescentulos, auitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blæso, Seuino Promptino senatorius locus, qui repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant. Placuit ignoscentibus, verso nomine, † quod auaritia fuerat, videri maiestatem: cuius tum odio, etiam bonæ leges peribant. 129

LXXVIII Eâdem largitione, ciuitatum quoque ac prouinciarum animos aggressus, Hispaliensibus & Emeritensibus familiarū adiectiones, Lingonibus vniuersis ciuitatem Romanam, prouinciæ Bæticę Maurorum ciuitates dono dedit. Noua iura Cappadociæ, noua Africæ, ostentui magis quàm mansura. Inter quæ necessitate præsentiū rerum & instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppææ per senatusconsultum reposuit. Creditus est etiam de celebrandâ Neronis memoriâ agitauisse, spe vulgum alliciendi. † Et fuere qui imagines Neronis * proponerent: atque etiam Othoni, quibusdam diebus populus & miles, tamquam nobilitatem ac decus astruerent, NERONI OTHONI acclamauit. Ipse in suspenso tenuit, † vetandi metu, vel agnoscendi pudore. 130 131

* reponerent

LXXIX Conuersis ad ciuile bellum animis, externa sine curâ habebantur. Eò audentius Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme cæsis duabus cohortibus, magnâ spe ad Mœsiam irruperant. nouem millia equitum, ex ferociâ & successu, prædæ magis quàm pugnæ intenta. Igitur vagos & incuriosos, tertia legio adiunctis auxiliis, repentè inuasit. Apud Romanos omnia prœlio apta. Sarmatæ dispersi, aut cupidine prædæ graues onere sarcinarum, & lubrico itinerum ademptâ equorum pernicitate, velut vincti cædebantur. Namq; mirum dictu † vt sit omnis Sarmatarum virtus, velut extra ipsos. nihil ad pedestrem pugnā tam ignauum; vbi per turmas aduenere, vix vlla acies obstiterit. Sed tum humido die, & soluto gelu, neque conti, neque gladii, quos prælongos vtrâque manu regunt, vsui, lapsantibus equis, & cataphractarum pondere (id principibus & nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis, aut præduro corio consertum, vt aduersus ictus impenetrabile, ita impetu hostium prouolutis inhabile ad resurgendum) simul altitudine, & mollitiâ niuis, hauriebantur. Romanus miles facili loricâ, & missili pilo, aut lanceis assultans, vbi res posceret, leui gladio inermem Sarmatam, (neque enim defendi scuto mos est) comminus fodiebat. donec pauci, qui 132

prœlio

133 prœlio superfuerant, paludibus abderentur. † Ibi sæuitiâ, hic miseriâ vulnerum absumpti. Postquam id Romæ compertum, M. Aponius Mœsiam obtinens, triumphali statua, Fuluius Aurelius, & Iulianus Titius, ac Numisius Lupus, legati legionum, consularibus ornamentis donantur: læto Othone, & gloriam in se trahente, tamquam & ipse felix bello, & suis ducibus suisq; exercitibus Remp. auxisset. Paruo interim initio, vnde nihil timebatur, orta seditio, propè vrbi excidio fuit. † Septimamdecimam cohortem, è coloniâ Hostiensi, in vrbem acciri Otho iusserat. Armandæ eius cura, Vario Crispino tribuno è prætorianis, data. Is quo magis vacuus, quietis castris, iussa exsequeretur; vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari aperto armamentario iubet. Tempus, in suspicionem; caussa, in crimen; affectatio quietis, in tumultum eualuit. Et visa inter temulentos arma, cupidinem sui mouere. Fremit miles, & tribunos centurionesq; proditionis arguit, tamquam familiæ senatorum ad perniciem Othonis armarentur. Pars ignari & vino graues, pessimus quisque in occasionem prædarum, vulgus, vt mos est, cuiusque motus noui cupidum. & obsequia meliorum nox abstulerat. Resistentem seditioni tribunum, & † seuerissimos centurionum obtruncant. rapta arma, nudati gladii, insidentes equis, vrbem ac palatium petunt. Erat Othoni celebre conuiuium, primoribus feminis virisque, qui trepidi, fortuitúsne militum furor, an dolus imperatoris, manere ac deprehendi, an fugere & dispergi, periculosius foret; modò constantiam simulare, modò formidine detegi, simul Othonis vultum intueri. Vtq; euenit inclinatis ad suspicionem mentibus, cùm timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine senatus quàm suo territus, & præfectos prætorii ad mitigandas militum iras statim miserat, & abire properè omnes è conuiuio iussit. Tum vero passim magistratus, proiectis insignibus, vitatâ comitum & seruorum frequentiâ, senes feminæque per tenebras, diuersa vrbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, & vt cuique humillimus cliens, incertas latebras petiuere. Militum impetus ne foribus quidem palatii coërcitus, quo minus conuiuiũ irrumperent, ostendi sibi Othonem expostulantes: vulnerato Iulio Martiale tribuno, & Vitellio Saturnino præfecto legionis, dum ruentibus obsistunt. Vndique arma & minæ, modò in centuriones tribunosque, modò in senatum vniuersum: lymphatis cæco pauore animis, & quia

[margin: 134 · LXXX · 35 · LXXXI · LXXXII]

neminem vnum destinare iræ poterant, licentiam in omnes poscentibus. donec Otho, contra decus imperii thoro insistens, precibus & lacrymis ægrè cohibuit. Redieruntq; in castra inuiti, neque innocentes. Posterâ die, velut capta vrbe, clausæ domus, rarus per vias populus, mœsta plebs, deiecti in terram militum vultus, ac plus tristitiæ quàm pœnitentiæ. Manipulatim allocuti sunt Licinius Proculus, & Plotius Firmus, præfecti: ex suo quisq; ingenio, mitiùs aut horridiùs. Finis sermonis in eo, vt quina millia nummûm singulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus. Atque illum tribuni centurionesq; circumsistunt, abiectis militiæ insignibus, otium & salutem flagitantes. † Sensit inuidiam miles, & compositus in obsequium, auctores 136 seditionis ad supplicium vltrò postulabat. LXXXIII Otho quamquam turbidis rebus, & diuersis militum animis, cùm optimus quisque remedium præsentis licentiæ posceret: vulgus & plures, seditionibus & ambitioso imperio læti, per turbas & raptus facilius ad ciuile bellum impellerentur: simul reputans non posse Principatum scelere quæsitum, subitâ modestiâ, & priscâ grauitate retineri, sed discrimine vrbis & periculo senatus anxius, postremò ita disseruit. *Neque vt affectus vestros in amorem mei accenderem, commilitones; neque vt animum ad virtutem cohortarer (vtraque enim egregiè supersunt:) sed veni postulaturus à vobis temperamentum vestræ fortitudinis, & erga me modum caritatis.* † *Tumultus proximi initium,* 137 *non cupiditate vel odio, (quæ multos exercitus in discordiam egere) ac ne detrectatione quidem aut formidine periculorum, nimia pietas vestra acriùs quàm consideratiùs excitauit. Nam sæpe honestas rerum caussas, ni iudicium adhibeas, perniciosi exitus consequuntur. Imus ad bellum. num omnes nuntios palàm audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari, ratio rerum, aut occasionum velocitas patitur? Tam nescire quædam milites, quàm scire oportet. Ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplinæ habet,* †*vt multa etiam centuriones tribunosq; tantùm iuberi expediat. Si vbi* 138 *iubeantur, quærere singulis liceat: pereunte obsequio, etiam imperium intercidit. An & illic nocte intempestâ rapientur arma? Vnus alterue perditus ac temulentus (neque enim plures consternatione proximâ insanisse crediderim) centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet? Imperatoris* LXXXIV *sui tentorium irrumpet? Vos quidem istuc pro me. sed in discursu ac tenebris, & rerum omnium confusione, patefieri occasio etiam aduersus me potest. Si Vitellio & satellitibus eius eligendi facultas detur, quem nobis animum, quas mentes imprecentur? quid aliud quàm seditionem &*

discor-

discordiam optabunt? ne miles centurioni, ne centurio tribuno obsequatur: hinc confusi pedites equitesq́, in exitium ruamus. Parendo potiùs, commilitones, quàm imperia ducum sciscitando res militares continentur. Et fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. Vobis arma & animus sit; mihi consilium & virtutis vestræ regimen relinquite. Paucorum culpa fuit, duorum pœna erit. Ceteri abolete memoriam fœdissimæ noctis. Nec illas aduersus senatum voces vllus vnquam exercitus audiat: Caput imperii, & decora omnium prouinciarum, ad pœnam vocare, 139 † *non hercle illi, quos cùm maximè Vitellius in nos ciet, Germani audeant. Vlli ne Italiæ alumni, & Romana verè iuuentus, ad sanguinem & cædem deposcerent ordinem, cuius splendore & gloriâ, sordes & obscuritatem Vitellianarum partium perstringimus? Nationes aliquas occupauit Vitellius, imaginem quandam exercitus habet: Senatus nobiscum est. Sic fit, vt hinc Resp. inde hostes Reip. constiterint. Quid? vos pulcherrimã hanc* 140 *vrbem, domibus & tectis, & congestu lapidum, stare creditis?* † *Muta ista & inanima intercidere ac reparari promiscuè possunt: æternitas rerum, & pax gentium, & mea cum vestrâ salus, incolumitate senatus firmatur. Hunc auspicato à parente & conditore vrbis nostræ institutum, & à regibus vsque ad principes continuum & immortalem, sicut à maioribus accepimus, sic posteris tradamus. Nam vt ex vobis senatores, ita ex senatoribus principes nascuntur.* Et oratio ad perstringendos mulcendosq; militum animos, & seueritatis modus (neque enim in plures quàm in duos animaduerti iusserat) gratè accepta, compositiq; ad præsens, qui coërceri non poterant. Non tamen quies vrbi redierat. strepitus telorum, & facies belli erat: militibus, vt nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos, occulto habitu, & malignâ curâ in omnes, quos nobilitas, aut opes, aut aliqua insignis claritudo rumoribus obiecerat. Vitellianos quoque milites venisse in vrbem ad studia partium noscenda, pleriq; credebant. Vnde plena omnia suspicionum, & vix secreta domuum sine formidine. sed plurimum trepidationis in publico, vt quemque nuntium fama attulisset, animum vultumq; conuersi, ne diffidere dubiis, ac parum gaudere prosperis viderentur. Coacto verò in curiam senatu, arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas. Et priuato Othoni nuper, atque eadem dicenti, nota adulatio. Igitur versare sententias, & huc atque illuc torquere, hostem & parricidam Vitellium vocantes. Prouidentissimus quisque, vulgaribus conuiciis: quidam, vera probra iacere, in clamore tamen, & vbi plurimæ vo-

LXXXV

LXXXVI ces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes. Prodigia insuper terrebant, diuersis auctoribus vulgata. In vestibulo Capitolii omissas habenas bigæ, cui Victoria institerat. erupisse cellâ Iunonis, maiorem humanâ speciem. statuam diui Iulii, in insula Tiberini amnis, sereno & immoto die, ab Occidente in Orientem conuersam. prolocutum in Etruriâ bouem. insolitos animalium partus. & plura alia, rudibus sæculis, etiam in pace obseruata, quæ nunc tantùm in metu audiuntur. Sed præcipuus, & cum præsenti exitio, etiam futuri pauor, subitâ inundatione Tiberis: qui immenso auctu, prorupto ponte sublicio, ac strage obstantis molis refusus, non modò iacentia & plana vrbis loca, sed secura huiusmodi casuum impleuit. Rapti è publico plerique, plures in tabernis & cubilibus intercepti. † Fames in vulgus, inopiâ quæstus, & penuriâ alimentorum. corrupta stagnantibus aquis insularum fundamenta, dein remeante flumine dilapsa. Vtque primùm vacuus à periculo animus fuit, id ipsum, quod paranti expeditionem Othoni, campus Martius & via Flaminia iter belli esset obstructum, à fortuitis vel naturalibus caussis, in prodigium & omen imminentium cladium vertebatur. 141

LXXXVII Otho, lustratâ vrbe, & expensis belli consiliis, quando Peninæ Cottiæque Alpes, & ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam aggredi statuit, classe validâ & partibus fidâ. quòd reliquos cæsorum ad pontem Miluium, & sæuitiâ Galbæ in custodiam habitos, † in numeros legionis composuerat. † facta & ceteris spes honoratioris in posterum militiæ. Addidit classi vrbanas cohortes, & plerosque è prætorianis, vires & robur exercitus, atque ipsis ducibus consilium & custodes. † Summa expeditionis Antonio Nouello, Suedio Clementi primipilaribus, Æmylio Pacensi, cui ademptum à Galba Tribunatum reddiderat, permissa. Curam nauium Oscus libertus retinebat, † ad obseruandam honestiorum fidem inuitatus. Peditum equitumque copiis Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo prætorii præfecto. Is vrbanæ militiæ impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, vt cuique erat, criminando, quod facillimum factu est, prauus & callidus, bonos & modestos anteibat. 142 143 144 145

comitatus Gron: libri alii [illegible]

LXXXVIII Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque artâ custodiâ, neque obscu-

ſcurâ: nullum ob crimen, ſed vetuſto nomine, & propinquitate Galbæ monſtratus. Multos è magiſtratibus, magnam conſularium partem, Otho, non participes aut miniſtros bello, ſed comitum ſpecie, ſecum expedire iubet. In quîs & L. Vitellium, eodem quo ceteros cultu, nec vt imperatoris fratrem, nec vt hoſtis. Igitur motæ vrbis curæ, nullus ordo metu aut periculo vacuus. Primores ſenatus ætate inualidi, & longâ pace deſides; ſegnis & oblita bellorum nobilitas; ignarus militiæ eques: quanto magis occultare ac abdere pauorem nitebantur, manifeſtiùs pauidi. Nec deerant è contrario, qui ambitione ſtolidâ, conſpicua arma, inſignes equos, quidam luxurioſos apparatus conuiuiorum & irritamenta libidinum, vt inſtrumenta belli mercarentur. Sapientibus quietis & Reip. cura: leuiſſimus quiſque, & futuri improuidus, ſpe vanâ tumens. Multis afflicta fides in pace, ac turbatis rebus alacres, & per incerta tutiſſimi. Sed vulgus & magnitudine nimiâ communium curarum expers populus, ſentire paulatim belli mala, conuersâ in militum vſum omni pecuniâ, intentis alimentorum pretiis: quæ motu Vindicis, haud perinde plebem attriuerant, ſecurâ tum vrbe, & prouinciali bello, quod inter legiones Galliasq; velut externum fuit. Nam, ex quo diuus Auguſtus res Cæſarũ compoſuit, procul & in vnius ſolicitudinẽ aut decus, populus Romanus bellauerat. Sub Tiberio & Caio, † tantùm pacis aduerſa pertimuere. Scriboniani contra Claudium incepta, ſimul audita & coërcita. Nero nuntiis magis & rumoribus, quàm armis depulſus. Tum legiones claſſesque, & quòd rarò aliàs, prætorianus vrbanusque miles, in aciem deducti, Oriens Occidenſque & quidquid vtrimque virium eſt à tergo: † ſi ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fuere, qui proficiſcenti Othoni moras religionemque nondum conditorum ancilium afferrent. Aſpernatus omnem cunctationem, vt Neroni quoque exitioſam: & Cæcina, iam Alpes tranſgreſſus, exſtimulabat. Pridie Idus Mar. commendatâ patribus Rep. reliquias Neronianarum ſectionum nondum in fiſcum conuerſas, reuocatis ab exſilio conceſſit: iuſtiſſimum donum, & in ſpeciem magnificum, † ſed feſtinatâ exactione, vſu ſterile. Mox vocatâ concione, maieſtatem vrbis, & conſenſum populi ac ſenatus pro ſe attollens, aduerſum Vitellianas partes modeſtè diſſeruit. inſcitiam potiùs legionum, quàm audaciam increpans, nullâ Vitellii mentione. ſiue ipſius ea moderatio, ſeu ſcriptor orationis ſibi metuens, contumeliis in Vitelliũ abſtinuit:

LXXXIX

146

147

XC

148

quando, vt in consiliis militiæ Suetonio Paullino & Mario Celso, ita in rebus vrbanis Galerii Trachali ingenio Othonem vti credebatur. & erant qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori vsu celebre, & ad implendas populi aures, latũm & sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiæ & falsæ. quasi dictatorem Cęsarem, aut imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant. neç metu aut amore, sed ex libidine seruitii, vt in familiis, priuata cuique stimulatio, & vile iam decus publicum. Profectus Otho, quietem vrbis curasque imperii, Saluio Titiano fratri permisit.

C. COR-

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV NERONIS

HISTORIARVM LIBER II.

1 STRVEBAT iam fortuna, in diuersâ parte terrarum, initia caussasque imperio: † quod varia sorte, lætum Reip. aut atrox, ipsis principibus prosperum, aut exitio fuit. Titus Vespasianus è Iudæâ, incolumi adhuc Galbâ, missus à patre; caussam profectionis, officiũ erga principem, & maturam petendis honoribus iuuentam ferebat. Sed vulgus fingendi auidum, disperserat, accitum in adoptionem. materia sermonibus, senium & orbitas principis, & intemperantia ciuitatis, donec vnus eligatur, multos destinandi. Augebat famam, ipsius Titi ingenium quantæcumque fortunæ capax, decor oris cum quadam maiestate, prosperæ Vespasiani res, præsaga responsa, & inclinatis ad credendum animis, loco omnium etiam fortuna. Vbi Corinthi, Achaiæ vrbe, certos nuntios accepit de interitu Galbæ, & aderant qui arma Vitellii bellumque affirmarent: anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta vtrimque perlustrat. Si pergeret in vrbem; nullam officii gratiam, in alterius honorem suscepti: ac se Vitellio, siue Othoni, obsidem fore. Sin rediret; offensam haud dubiam victoris: sed incertâ adhuc victoriâ, & concedente in partes patre, filium excusatum. Sin Vespasianus Rempub. susciperet, † obliuiscendum offensarum, de bello agitantibus. 2 His ac talibus inter spem metumque iactatum, spes vicit. Fuere qui accensum desiderio Berenices reginę, vertisse iter crederent. Neque abhorrebat à Berenice iuuenilis animus. sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum. lætam voluptatibus adolescentiam egit, † suo quàm patris imperio modestior. 3 Igitur oram Achaiæ, & Asiæ, ac læua maris præteruectus, Rhodum

Ss

& Cyprum insulas, inde Syriam audentioribus spatiis petebat. Atque illum cupido incessit, adeundi visendique templum Paphiæ Veneris, inclytum per indigenas aduenasque.. Haud fuerit longum initia religionis, templi situm, formam deæ, † neque enim alibi sic habetur, paucis disserere. † Conditorem templi regem Aëriam vetus memoria, quidam ipsius deæ nomen id perhibent. † Fama recentior tradit, à Cinarâ sacratum templum, deamque ipsam conceptam mari, huc appulsam. Sed scientiam artemque haruspicum accitam, & Cilicem Thamyram intulisse. Atque ita pactum, vt familiæ vtriusque posteri cærimoniis præsiderent. Mox ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsâ quam intulerant scientiâ hospites cessere. Tantum Cinarades sacerdos consulitur. † Hostiæ, vt quisque vouit: sed mares deliguntur. Certissima *fides* hædorum fibris. Sanguinem aræ offundere vetitum. precibus & igne puro altaria adolentur, nec vllis imbribus quamquam in aperto madescunt. Simulacrum deæ non effigie humanâ, continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum metæ modo exsurgens. Et ratio in obscuro. Titus spectatâ opulentiâ donisque regum, quæque alia lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetustati affingit, de nauigatione primùm consuluit. Postquam pandi viam, & mare prosperum accepit, de se per ambages interrogat, cæsis compluribus hostiis. † Sostratus (sacerdotis id nomen erat) vbi læta & congruentia exta, magnisque consultis annuere deam videt, pauca in præsens & solita respondens, petito secreto futura aperit. Titus aucto animo ad patrem peruectus, suspensis prouinciarum & exercituum mentibus, † ingens, rerum fiduciâ, accessit. Profligauerat bellum Iudaicum Vespasianus, oppugnatione Hierosolymorum reliquâ, duro magis & arduo opere † ob ingenium montis & peruicaciam superstitionis, quàm quòd satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. Tres, vt suprà memorauimus, ipsi Vespasiano legiones erant, exercitæ bello: quatuor Mucianus obtinebat in pace. Sed æmulatio & proximi exercitus gloria repulerat segnitiam. Quantumque illis roboris discrimina & labor, tantum his vigoris addiderat † integra quies, & inexpertus belli labor. auxilia vtrique cohortium alarumque, & classes regesque, ac nomen dispari fama celebre. Vespasianus acer militiæ, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio, ac

sires

si res posceret, manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix à gregario milite discrepans; prorsus, si auaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum è contrario magnificentia & opes, & cuncta priuatum modum supergressa extollebant. aptior sermone, dispositu, prouisuque, ciuilium rerum peritus. egregium principatus temperamentum, si demptis vtriusque vitiis, solæ virtutes miscerentur. Ceterùm hic Syriæ, ille Iudææ præpositus, vicinis prouinciarum administrationibus inuidiâ discordes, exitu demum Neronis, positis odiis in medium consuluere. primùm per amicos; dein præcipua concordiæ fides Titus, praua certamina communi vtilitate aboleuerat: naturâ atque arte compositus alliciendis etiam Muciani moribus. Tribuni centurionesque, & vulgus militum, industriâ, licentiâ, per virtutes, per voluptates, vt cuique ingenium, adsciscebantur. Antequam Titus aduentaret, sacramentum Othonis acceperat vterque exercitus, præcipitibus, vt assolet, nuntiis, & tarda mole ciuilis belli, quod longâ concordiâ quietus Oriens, tunc primùm parabat. Namque olim validissima inter se ciuium arma, in Italiâ, Galliáve, viribus Occidentis cœpta. Et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est ciuile bellum, haud prosperi exitus fuerant. Auditique sæpius in Syria Iudæaque Cæsares quàm inspecti. Nulla seditio legionum, tantum aduersus Parthos minæ, vario euentu. Et proximo ciuili bello, turbatis aliis, inconcussa ibi pax: dein fides erga Galbam. Mox vt Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire, vulgatum est, ne penes ceteros imperii præmia, penes ipsos tantùm seruitii necessitas esset, fremere miles, & vires suas circumspicere. Septem legiones statim, & cum ingentibus auxiliis Syria Iudæaq;: inde continua Ægyptus, duæq; legiones: hinc Cappadocia Pontusq;, & quidquid castrorum Armeniis prætenditur. Asia, & cæteræ prouinciæ, nec virorum inopes, & pecuniæ opulentę. quantum insularum mari cingitur, & parando interim bello †secundum tutumq; ipsum mare. Non fallebat duces impetus militum. † Sed bellantibus aliis placuit exspectari * bellum, cùm in victores victosq; numquam solida * fides coalesceret. Nec referre Vitellium an Othonem superstitem fortuna faceret. Rebus secundis etiam egregios duces insolescere. discordiam his, ignauiam, luxuriem. & suismet vitiis alterum bello, alterum victoriâ periturum. Igitur arma in occasionem distulere, † Vespasia-

[Margin: VI; 12; 13; VII; *belli exitum. Vict.; *fide coalescere.; 14]

nus Mucianuſque nuper, ceteri olim mixtis conſiliis, optimus quiſque amore Reip. Multos dulcedo prædarum ſtimulabat, alios ambiguæ domi res. Ita boni maliq́ue, cauſſis diuerſis, ſtudio pari, bellum omnes cupiebant.

VIII Sub idem tempus Achaia atq; Aſia falsò exterritæ, velut Nero aduentaret: vario ſuper exitu eius rumore, eoque pluribus viuere eum fingentibus, credentibuſque. Ceterorum caſus conatuſque in contextu operis dicemus. Tunc ſeruus è Ponto, ſiue, vt alii tradidere, libertinus ex Italiâ, citharæ & cantus peritus (vnde illi ſuper ſimilitudinem oris propior ad fallendum fides) adiunctis deſertoribus, quos inopiâ vagos ingentibus promiſſis corruperat, mare ingreditur: ac † vi tempeſtatum Cithnum inſulam detruſus, & militum quoſdam ex Oriente commeantium adſciuit, & abnuentes interfici iuſſit, & ſpoliatis negotiatoribus, mancipiorum valentiſſimum quemque armauit. Centurionemq́ue Siſennam † dextras, concordiæ inſignia, Syriaci exercitus nomine ad prætorianos ferentem, variis artibus aggreſſus eſt: donec Siſenna clam relictâ inſulâ, trepidus & vim metuens aufugeret. inde latè terror, multis ad celebritatem nominis erectis, rerum nouarum cupidine & odio præſentium. 15 16

IX Gliſcentem in dies famam fors diſcuſſit. Galatiam ac Pamphyliam prouincias, Calpurnio Aſprenati regendas Galba permiſerat. Datæ è claſſe Miſenenſi duæ triremes ad proſequendum, cum quibus Cithnum inſulam tenuit. Nec defuere qui trierarchos nomine Neronis accirent. Is in mæſtitiam compoſitus, & fidem ſuorum quondam militum inuocans, vt eum in Syriâ, aut Ægypto ſiſterent orabat. Trierarchi nutantes, ſeu dolo, alloquendos ſibi milites, & paratis omnium animis reuerſuros firmauerunt. Sed Aſprenati cuncta ex fide nuntiata. cuius cohortatione expugnata nauis, & interfectus quiſquis ille erat. Corpus inſigne oculis comaque & toruitate vultus, in Aſiam, atque inde Romam peruectum eſt.

X In ciuitate diſcordi, & ob crebras principum mutationes inter libertatem ac licentiam incertâ, paruæ quoque res magnis motibus agebantur. Vibius Criſpus pecuniâ, potentiâ, ingenio inter claros magis quàm inter bonos, Annium Fauſtum equeſtris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitauerat, ad cognitionem ſenatus vocabat. Nam recens Galbæ principatu cenſuerant patres, vt accuſatorum cauſſæ noſcerentur. Id ſenatuſconſultum variè iactatum, & prout potens vel inops reus inciderat, infirmum

17 aut validum, retinebatur. † Ad hæc terrore & propriâ vi Crispus incubuerat delatorem fratris sui peruertere: traxeratq; magnam
18 senatus partem, † vt indefensum & inauditum dedi ad exitium postularent. Contrà apud alios nihil æquè reo proderat, quàm nimia potentia accusatoris: dari tempus, edi crimina, quamuis inuisum ac nocentem, more tamen audiendum censebant. Et valuere primò, dilataque in paucos dies cognitio. mox damnatus est Faustus, nequaquam eo assensu ciuitatis, quem pessimis moribus meruerat. quippe ipsum Crispum easdem accusationes cum præmio exercuisse meminerant. Nec pœna criminis, sed
19 vltor displicebat. † Læta interim Othoni principia belli, motis ad imperium eius è Dalmatiâ Pannoniaq; exercitibus. Fuere quattuor legiones, è quibus bina millia præmissa. Ipsæ modicis interuallis sequebantur: septima à Galbâ conscripta: veteranæ, vndecima ac tertiadecima, & præcipui famâ Quartadecumani, rebellione Britanniæ compressâ. Addiderat gloriam Nero, eligendo vt potissimos. Vnde longa illis erga Neronem fides, & e-
20 recta in Othonem studia. † Sed quo plus virium ac roboris, è fiduciâ tarditas inerat. agmen legionum, alæ cohortesque præueniebant. Ex ipsâ vrbe haud spernenda manus, quinque prætoriæ cohortes, & equitum vexilla cum legione primâ, ac deforme insuper auxilium, duo millia gladiatorum, sed per ciuilia arma etiam seueris ducibus vsurpatum. His copiis rector additus Annius Gallus, cùm Vestricio Spurinnâ ad occupandas Padi ripas præmissus: quoniam prima consiliorum frustra ceciderant,
21 transgresso iam Alpes Cæcina, † quem sisti intra Gallias posse sperauerat. Ipsum Othonem comitabantur speculatorum lecta corpora, cum ceteris prætoriis cohortibus, veterani è prætorio, classicorum ingens numerus. Nec illi segne aut corruptum luxu
22 iter. † sed lorica ferrea vsus est, & ante signa pedester, horridus, incomptus, famæq; dissimilis. Blandiebatur cœptis fortuna, possessa per mare & naues maiore Italiæ parte, penitus vsque ad initium maritimarum Alpium. quibus tentandis, aggrediendæque prouinciæ Narbonensi, Suedium Clementem, Antonium
23 Nouellum, Æmilium Pacensem duces dederat. † Sed Pacensis per licentiam militum vinctus; Antonio Nouello nulla auctoritas, Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, vt aduersus modestiam disciplinæ corruptus, ita prœliorum auidus. Non Italia adiri, nec loca sedesq; patriæ videbantur: tamquam externa

XI XII

litora,& vrbes hostium, vrere, vastare, rapere: eo atrociùs, †quòd 24
nihil vsquam prouisum aduersum metus. pleni agri, apertæ domus. † occursantes domini iuxta coniuges & liberos, securitate 25
pacis, & belli malo circumueniebantur. Maritimas tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus. Is concitâ gente (nec deest iuuentus) arcere prouinciæ finibus Othonianos intendit. Sed primo impetu cæsi disiectiq; montani, vt quibus temerè collectis, non castra, non ducem noscitantibus, neque in victoriâ decus esset, neque in fugâ flagitium. XIII Irritatus eo prœlio Othonis miles, vertit iras in municipium Albium Intemelium. quippe in acie nihil prædæ, inopes agrestes, & vilia arma: nec capi poterant, pernix genus, & gnari locorum. sed calamitatibus insontium expleta auaritia. Auxit inuidiam præclaro exemplo femina Ligus, quæ filio abdito, cùm simul pecuniam occultari milites credidissent, eoque per cruciatus interrogarent vbi filium occuleret, vterum ostendens, latêre respondit. †Nec vllis deinde ter- 26
roribus, aut morte, constantiam vocis egregiæ mutauit. XIV Imminere prouinciæ Narbonensi, in verba Vitellii adactæ, classem Othonis, Fabio Valenti trepidi nuntii attulere. Aderant legati coloniarum, auxilium orantes. Duas Tungrorum cohortes, quatuor equitum turmas, vniuersam Treuerorum alam, cum Iulio Classico præfecto misit. è quibus pars in coloniâ Foroiuliensi retenta, ne omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari classis accelararet. Duodecim equitum turmæ, & lecti è cohortibus, aduersus hostem iere: quibus adiuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, & quingenti Pannonii nondum sub signis. Nec mora prœlio: sed acie ita instructâ, vt pars classicorum mixtis paganis in colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac litus æqui loci prætorianus miles expleret, in ipso mari vt annexa classis & pugnæ parata, conuersa, & minaci fronte prætenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis iugis, cohortes densis ordinib. post equitem locant. Treuerorum turmæ obtulere se hosti incautè, cùm exciperet contrà veteranus miles, †simul à latere saxis vrgeret a- 27
pta ad iaciendum etiam paganorum manus; qui sparsi inter milites, strenui ignauiq; in victoriâ idem audebant. Additus perculsis terror, inuectâ in terga pugnantium classe. Ita vndique clausi. deletæque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, obtentui fugientibus. XV Nec Vitelliani, quam-

ni, quamquam victi, quieuere: accitis auxiliis, securum hostem, ac successu rerum socordiùs agentem inuadunt. cæsi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naues, donec sidente paulatim metu, occupato iuxtà colle defensi, mox irrupere. Atrox ibi cædes, & Tungrarum cohortium præfecti, sustentatâ diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improuidè secutos, conuersi equites circumuenerunt.

28 Ac velut pactis induciis, † ne hinc classis, inde eques subitam formidinem inferrent, Vitelliani retrò Antipolim Narbonensis Galliæ municipium, Othoniani Albingaunum interioris Liguriæ reuertêre. XVI Corsicam ac Sardiniam, ceterasque proximi maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam propè afflixit Decimi Pacarii procuratoris temeritas, tantâ mole belli nihil in summa profutura, ipsi exitiosa. Namque Othonis odio iuuare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio etiam si prouenisset. Vocatis principibus insulæ, consilium aperit. Et contradicere ausos Claudium Phirricum trierarchum Liburnicarum ibi nauium, Quinctium Certum equitem Romanum, interfici iubet. quorum morte exterriti qui aderant, simul ignara & alieni metus socia imperitorum turba, in verba Vitellii iurauere. Sed vbi delectum agere Pacarius, & inconditos homines fatigare militiæ muneribus occepit, laborem insolitum perosi, infirmitatem suam reputabant. Insulam esse quam incolerent, & longè Germaniam viresque legionum: direptos vastatosq; classe, etiam quos cohortes alæque protegerent. Et auersi repentè animi, nec tamen apertâ vi; aptum tempus insidiis legêre. Digressis qui Pacarium frequentabant,

29 † nudus & auxilii inops, balineis interficitur. Trucidati & comites. Capita, vt hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulere. Neque eos aut Otho præmio affecit, aut puniuit Vitellius,

30 † in multâ colluuie rerum maioribus flagitiis permixtos. XVII Aperuerat iam Italiam, bellumque transmiserat, vt suprà memorauimus, ala Syllana, nullo apud quemquã Othonis fauore, nec quia

31 Vitellium mallent, sed longa pax ad omne seruitiũ fregerat, † faciles occupantibus, & melioribus incuriosos. Florentissimum Italiæ latus, quantum inter Padum Alpesq; camporum & vrbiũ, armis Vitellii (namque & præmissæ à Cæcinâ cohortes aduenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam. Intercepti centum equites, ac mille classici inter Placentiam Ti-

cinumque: quo ſucceſſu Vitellianus miles, non iam flumine aut ripis arcebatur. Irritabat quin etiam Batauos Tranſrhenanosq; Padus ipſe:† quem repente contra Placentiã tranſgreſſi, † raptis 32 quibuſdam exploratoribus, ita ceteros terruere, vt adeſſe omnẽ 33
XVIII Cæcinæ exercitum trepidi ac falſi nuntiarent. Certum erat Spurinnæ (is enim Placentiam obtinebat) nec dum veniſſe Cęcinam, & ſi propinquaret, coërcere intra munimenta militem, nec tris prætorias cohortes, & mille vexillarios cum paucis equitibus, veterano exercitui obiicere. Sed indomitus miles, & belli ignarus, correptis ſignis vexilliſq; ruere, & retinenti duci tela intentare, † ſpretis centurionibus tribuniſq; prouidentiam ducis 34 laudantibus. † * quin pro Othone, & accitum Cæcinam clamitabant. Fit temeritatis alienæ comes Spurinna, primo coactus, 35 mox velle ſimulans, quo plus auctoritatis ineſſet conſiliis, *ſi ſeditio* mitesceret.

*quin proditionem, &

XIX Poſtquam in conſpectu Padus, & nox appetebat, vallari caſtra placuit. Is labor vrbano militi inſolitus contudit animos. Tum vetuſtiſſimus quiſque caſtigare credulitatem ſuam, metum ac diſcrimen oſtendere, ſi cum exercitu Cæcina, patentibus campis, tam paucas cohortes circumfudiſſet. Iamque totis caſtris modeſti ſermones, & inſerentibus ſe centurionibus tribuniſque, † laudari prouidentiam ducis: quòd coloniam vi- 36 rium & opum validam, robur ac ſedem bello legiſſet. Ipſe poſtremò Spurinna non tam culpam exprobrans, quàm ratione oſtendens, relictis exploratoribus, ceteros Placentiam reduxit, minus turbidos, & imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctæ turres, prouiſa parataq; non arma modò, ſed obſequium & parendi amor, quod ſolum illis partib. defuit, cùm virtutis haud pœniteret.

XX At Cæcina, velut relictâ poſt Alpes ſæuitiâ ac licentiâ, modeſto agmine per Italiam inceſſit. Ornatum ipſius, municipia & coloniæ in ſuperbiam trahebant: quòd verſicolore ſagulo, brachas tegmen barbarum indutus, togatos alloqueretur. Vxorem quoq; eius Saloninam, quamquam in nullius iniuriam, inſigni equo oſtroq; veheretur, tamquam læſi grauabantur. † Inſitâ mortalibus naturâ, recentem aliorum felicitatem 37 ægris oculis introſpicere, modumq; fortunæ à nullis magis exigere, quàm quos in æquo videre. Cæcina Padum tranſgreſſus, tentatâ Othonianorum fide per colloquium & promiſſa, iiſdem petitus, poſtquam pax & concordia ſpecioſis & irritis nominibus iactata ſunt, conſilia curaſque in oppugnationem Placentiæ

magno

magno terrore vertit: gnarus, vt initia belli prouenissent, famam in cetera fore. Sed primus dies, impetu magis quàm veterani exercitus artibus, transactus. Aperti incautiq; muros subiere, cibo vinoque prægraues. In eo certamine, pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagrauit: siue ab oppugnatoribus incensum, dum faces & glandes ac missilem ignem in obsessos iaculantur; siue † ab obsessis, dum regerunt. Municipale vulgus pronum ad suspiciones, † fraude illata ignis alimenta credidit, è quibusdam vicinis coloniis, † inuidia & æmulatione, quòd nulla in Italiâ moles tam capax foret. quocumque casu acciderat, dum atrociora metuebantur, in leui habitum: redditâ securitate, tamquam nihil grauius pati potuissent, mærebant. Ceterùm, multo suorum cruore, pulsus Cæcina. † Et nox parandis operibus *assumpta. Vitelliani pluteos cratesq; & vineas suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus; Othoniani sudes & immensas lapidum ac plumbi ærisq; moles, perfringendis operibus, obruendisque hostibus expediunt. Vtrimq; pudor, vtrimque gloria, & diuersæ exhortationes, hinc legionum & Germanici exercitus robur, inde vrbanæ militiæ, & prætoriarum cohortium decus attollentium. Illi, vt segnem ac desidem, & circo ac theatris corruptum militem; hi, peregrinum & externum increpabant. † simul Othonem, ac Vitellium, celebrantes culpantésue, vberioribus inter se probris, quàm laudibus stimulabantur. Vix dum orto die, plena propugnatoribus mœnia, fulgentes armis virisq; campi, densum legionũ agmen, sparsa auxiliorum manus, altiora murorum sagittis aut saxis incessere, neglecta aut æuo fluxa cominus aggredi. Ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis & certo ictu, aduersus temerè subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, & more patrio, nudis corporibus, super humeros scuta quatientium. Legionarius pluteis & cratibus tectus subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. Contrà prætoriani dispositos ad id ipsum molares, ingenti pondere ac fragore, prouoluunt. pars subeuntium obruti: pars confixi, & exsangues aut laceri, cùm augeret stragem trepidatio, eoque acrius è mœnibus vulnerarentur, rediere, infractâ partium famâ. Et Cæcina, famâ & pudore cœptæ temerè oppugnationis, ne irrisus ac vanus iisdem castris assideret, traiecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. † Tradidere sese abeunti Turullius Cerialis, cum compluribus

Margin: XXI; 38; 39; 40; 41; *absumpta.; 42; XXII; 43

classicis, & Iulius Briganticus, cum paucis equitum. hic praefectus alae, in Batauis genitus; ille primipilaris, & Caecinae haud a-
XXIII lienus, quòd ordines in Germaniâ duxerat. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Placentiam, quaeque acta, & quid Caecina pararet, Annium Gallum per litteras docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiae ducebat, diffisus paucitati cohortium, ne longius obsidium, & vim Germanici exercitus parum tolerarent. Vbi pulsum Caecinam pergere Cremonam accepit, aegrè coërcitam legionem, & pugnandi ardore vsq; ad seditionem progressam, Bedriaci sistit. Inter Veronam Cremonamq; situs est vicus, duabus iam Romanis cladibus notus, infaustusq;. Iisdem diebus, à Martio Macro, haud procul Cremonâ, prosperè pugnatum. Namque promptus animi Martius, transuectos nauibus gladiatores, in aduersam Padi ripam, repentè effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia, & ceteris Cremonam fugientibus, caesi qui restiterant. Sed repressus vincentium impetus, †ne nouis subsidiis firmati hostes, fortunam proelii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia, quaecunq; facta, prauè aestimantibus. Certatim, vt quisq; animo ignauus, procax ore, Annium Gallum, & Suetonium Paullinum, & Marium Celsum (nam eos Otho quoq; praefecerat) variis criminibus incessebant. Acerrima seditionum ac discordiae incitamenta, interfectores Galbae, † scelere & metu vecordes, miscere cuncta, modò palàm turbidis vocibus, † modò occultis ad Othonem litteris. qui humillimo cuiq; credulus, bonos metuens, trepidabat, rebus prosperis incertus, & inter aduersa melior. Igitur Titianum fratrem accitum, bello praeposuit. Interea, Paullini & Celsi ductu, 44 45 46
XXIV res egregiae gestae. Angebant Caecinam, nequidquam omnia coepta, & senescens exercitus sui fama. pulsus Placentiâ, caesis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quàm digna memoratu proelia, inferior: propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, reciperare gloriam, auidiùs quàm consultiùs, properabat. Ad duodecimum à Cremonâ, locus Castorum vocatur, ferocissimos auxiliarium †imminentibus viae lucis occultos componit. equites procedere longiùs iussi, & irritato proelio sponte refugi, festinationem sequentium elicere, donec insidiae coorirentur. Proditum id Othonianis ducibus. & curam peditum Paullinus, equitũ Celsus, sumpsere. Tertiaedecimę legionis vexillum, quatuor auxiliorum 47
cohor-

cohortes,& quingenti equites in finistro locantur. Aggerem viæ tres prætoriæ cohortes,artis ordinibus obtinuere. Dextrâ fronte

48 prima legio incessit, † cum duabus auxiliaribus cohortibus,& quingentis equitibus. Super hos è prætorio auxiliisq; mille equites,cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus,ducebantur.

XXV Antequam miscerentur acies,terga vertentibus Vitellianis,Celsus doli prudens, repressit suos. Vitelliani temerè exsurgentes, cedente sensim Celso,longiùs secuti,vltrò in insidias præcipitantur.nam à lateribus cohortes legionum, aduersâ fronte, & subito discursu terga cinxerant equites. Signum pugnæ non statim à Suetonio Paullino pediti datum. Cunctator naturâ, & cui cauta potiùs consilia cum ratione, quàm prospera ex casu placerent.

49 † compleri fossas, aperiri campum, pandi aciem iubebat, satis citò incipi victoriam ratus, vbi prouisum foret ne vincerentur.Eâ cunctatione, spatium Vitellianis datum, in vineas nexu traducum impeditas, refugiendi. Et modica silua adhærebat,vnde rursus ausi, promptissimos prætorianorum equitum interfecere.vulneratur rex Epiphanes, impigrè pro Othone pugnam ciens.

XXVI Tum Othonianus pedes erupit: protritâ hostium acie, versi in fugam etiam qui subueniebant. Nam Cæcina non simul cohortes, sed singulas acciuerat: quæ res in prœlio trepidationē auxit,cùm dispersos, nec vsquam validos pauor fugientium abriperet. Orta & in castris seditio, quòd non vniuersi ducerentur. Vinctus præfectus castrorum Iulius Gratus, tamquam fratri apud Othonem militanti proditionē ageret: cùm fratrem eius Iulium Frontonem tribunum,Othoniani sub eodē crimine vinxissent.Ceterùm ea vbique formido fuit,apud fugientes, occursantes,in acie,pro vallo, vt deleri cum vniuerso exercitu Cæcinam potuisse, ni Suetonius Paullinus receptui cecinisset,vtrisque in partibus percrebuerit. Timuisse se Paullinus ferebat,tantum insuper laboris atque itineris; ne Vitellianus miles recens

50 è castris fessos aggrederetur, † & perculsis nullum retro subsidium foret.apud paucos ea ducis ratio probata, in vulgus aduerso rumore fuit.

51 XXVII † Haud perinde id damnum Vitellianos in me[illegible]it,quàm ad modestiam composuit: nec solùm apud Cæcinam, qui culpam in militem conferebat, seditioni magis quàm prœlio paratum, sed Fabii quoque Valentis copiæ (iam enim Ticinū venerat) posito hostium contemptu,& recuperandi decoris cupidine, reuerentiùs & æqualiùs duci parebant. Gra-

[illegible]

uis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum à Cæcinâ gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Cohortes Batauorum, quas bello Neronis à quartadecimâ legione digressas, cùm Britanniam peterent, audito Vitellii motu in ciuitate Lingonum Fabio Valenti adiunctas rettulimus, superbè agebant; vt cuiusque legionis tentoria accessissent, coërcitos à se quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam iactantes. Contumeliosum id militibus, acerbum duci, corrupta iurgiis aut rixis disciplina. Ad postremum Valens è petulantiâ, etiam

XXVIII perfidiam suspectabat. Igitur nuntio allato, pulsam Treuerorum alam Tungrosq; à classe Othonis, & Narbonensem Galliam circumiri, simul curâ socios tuendi, & militari astu, cohortes turbidas, ac si vnà forent, prævalidas, dispergendi, partem Batauorum ire in subsidium iubet. Quod vbi auditum, vulgatumque, mærere socii, fremere legiones, *orbari se fortissimorum virorum auxilio. veteres illos & tot bellorum victores, postquàm in conspectu sit hostis, velut ex acie abduci. si prouincia, vrbe & salute imperii potior sit, omnes illuc sequerentur: sin victoria sanitas, sustentaculum, columen in Italiâ verteretur, non abrumpendos, vt corpori, validissimos artus.*

XXIX Hæc ferociter iactando, postquam, immissis lictoribus, Valens coërcere seditionẽ cœptabat, ipsum inuadunt, saxa iaciunt, fugientem sequuntur. Spolia Galliarum, & Viennensiũ aurum, & pretia laborum suorum occultare clamitantes, direptis sarcinis, tabernacula ducis, ipsamq; humum pilis & lanceis rimabantur. nam Valens, seruili veste, apud decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus præfectus castrorum, deflagrante paulatim seditione, addit consilium, † vetitis obire vigilias centurionibus, omisso tubæ sono, quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti: & id ipsum quòd nemo regeret pauentes, silentio, patientiâ, postremò precibus ac lacrymis veniam quærebant. Vt verò deformis & flens, & præter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, fauor: versi in lætitiam (vt est vulgus vtroque immodicum) laudantes gratantesq;, circumdatum aquilis signisque, in tribunal ferunt. Ille, vtili moderatione, non supplicium cuiusquam poposcit: ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusauit: gnarus ciuilibus bellis, plus militibus quàm ducibus licere.

XXX Munientibus castra apud Ticinum, de aduersâ Cæcinæ pugnâ

52

gnâ allatum, & propè renouata seditio, tamquam fraude & cunctationibus Valentis prœlio defuissent. Nolle requiem, non exspectare ducem, anteire signa, vrgere signiferos. rapido agmine Cæcinæ iunguntur. Improspera Valentis fama apud exercitum Cæcinæ erat: expositos se tanto pauciores integris hostium viribus querebantur, simul in suam excusationem, & aduentantium robur per adulationem attollentes, ne vt victi & ignaui despectarentur. Et quamquam plus virium, propè duplicatus legionũ auxiliorumq; numerus erat Valenti, studia tamen militum in Cæcinam inclinabant, super benignitatem animi qua promptior habebatur, etiam vigore ætatis, proceritate corporis, & quodam inani fauore. Hinc æmulatio ducibus. Cæcina, vt fœdum & maculosum: ille, vt vanum ac tumidum, irridebant. Sed condito odio, eandem vtilitatem fouere, crebris epistolis, sine respectu veniæ, probra Othoni obiectantes: cùm duces partium Othonis, quamuis vberrimâ conuiciorum in Vitellium materiâ, abstinerent. XXXI Sanè ante vtriusque exitum, quo egregiam Otho famã, Vitellius flagitiosissimam, meruere, minus Vitellii ignauæ voluptates, quam Othonis flagrantissimæ libidines timebantur. 53 Addiderat huic terrorem atq; odium cædes Galbæ: † contrà, illi 54 initium belli nemo imputabat. † Vitellius, ventre & gulâ sibi ipsi hostis: Otho, luxu, sæuitiâ, audaciâ, Reip. exitiosior ducebatur. Coniunctis Cæcinæ ac Valentis copiis, nulla vltrà penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho consultauit, trahi bellum, an fortunam experiri placeret. Tum Suetonius Paullinus, dignum famâ suâ ratus, quâ nemo illâ tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere, festinationem hostibus, moram ipsis vtilem disseruit. XXXII *Exercitum Vitellii vniuersum aduenisse: nec multum virium à tergo, quoniam Galliæ tumeant, & deserere Rheni ripam, irrupturis tam infestis nationibus, non conducat. Britannicum militem hoste & mari distineri: Hispanias, armis non ita redundare: prouinciam Narbonensem, incursu classis, & aduerso prœlio contremuisse: clausam Alpibus, & nullo maris subsidio, Transpadanam Italiam, atque ipso transitu exercitus vastatam: non frumentum vsquam exercitui, nec exercitum sine copiis retineri posse. Iam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cæliq; haud toleraturos. Multa bella impetu valida, per tædia & moras euanuisse. Contrà, ipsis omnia opulenta, & fida: Pannoniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem, cum integris exerciti-*

bus: Italiam, & caput rerum vrbem, senatumq; & populum, nunquam obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur: publicas priuatasq; opes, & immensam pecuniã, inter ciuiles discordias ferro validiorem: corpora militum aut Italia sueta, aut æstibus. Obiacere flumen Padum, tutas viris murisq; vrbes, è quibus nullam hosti cessuram, Placentia defensione exploratum. proinde duceret bellum. Paucis diebus quartamdecimam legionem, magnâ ipsam famâ, cum Mœsiacis copiis affore. Tum rursus deliberaturum, & si prœlium placuisset, auctis viribus certaturos. XXXIII Accedebat sententiæ Paullini Marius Celsus. Idem placere Annio Gallo, paucos ante dies lapsu equi afflicto, missi qui consilium eius sciscitarentur, rettulerant. Otho pronus ad decertandum. Frater eius Titianus, & præfectus prætorii Proculus, imperitiâ properantes, fortunam & deos & numen Othonis adesse consiliis, affore conatibus testabantur. neu quis obuiam ire sententiæ auderet, in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, interesse pugnæ imperatorem, an seponi melius foret, dubitauere. Paullino & Celso iam non aduersantibus; ne Principem obiectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulere, vt Brixellum concederet, ac dubiis prœliorum exemptus, summæ rerum & imperii se ipsum reseruaret. Is primus dies Othonianas partes afflixit. Namque & cum ipso prætoriarum cohortium, & speculatorum, equitumque, valida manus discessit, & remanentium fractus animus: quando suspecti duces; & Otho, cui vni apud militem fides, dum & ipse non nisi militibus credit, † imperia ducum in incerto reliquerat. XXXIV Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris vt in ciuili bello transfugiis, & exploratores curâ diuersa sciscitandi, sua non occultabant. Quieti intentiq; Cæcina ac Valens, quando hostis imprudentiâ rueret, quod loco sapientiæ est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes, † aduersus oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naues pari inter se spatio, validis vtrimque trabibus connexæ, aduersum in flumen dirigebantur, iactis insuper anchoris, quæ firmitatem pontis continerent. Sed anchorarum funes non extenti fluitabant, vt augescente flumine, inoffensus ordo nauium attolleretur. Claudebat pontem imposita turris, & in extremam nauem educta: vnde tormentis ac machinis hostes propulsarentur. XXXV Othoniani in ripâ turrim struxerant, saxaq; & faces iaculabantur. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores na-

55

56

uibus

uibus molientes, Germani nando prælabebantur. Ac fortè plures transgressos, completis Liburnicis, per promptissimos gladiatorum Macer aggreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad prœlia quæ militibus, nec perinde nutantes è nauibus, quàm stabili gradu è ripâ, vulnera dirigebant. Et cùm variis trepidantium inclinationibus, immixti remiges propugnatoresque turbarentur, desilire in vada vltrò Germani, retentare puppes, scandere foros, aut cominus mergere. quæ cuncta in oculis vtriusq; exercitus, quanto lætiora Vitellianis, tanto acrius Othoniani caussam auctoremque cladis detestabantur. Et prœlium quidem, XXXVI
57 † abruptis quæ superfuerant nauibus, fugâ diremptum: Macer ad exitium poscebatur. Iamque vulneratum eminus lanceâ, strictis gladiis inuaserant, cùm intercursu tribunorum centurionumque protegitur. Nec multò pòst, Vestricius Spurinna, iussu Othonis, relicto Placentiæ modico præsidio, cum cohortibus subuenit. Dein Flauium Sabinum consulem designatum Otho rectorem copiis misit, quibus Macer præfuerat, læto milite ad mutationem ducum, & ducibus ob crebras seditiones, tam infestam militiam aspernantibus. Inuenio apud quosdam aucto- XXXVII
res, pauore belli, seu fastidio vtriusque principis, quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies famâ noscebantur, dubitasse exercitus, num posito certamine, vel ipsi in medium consultarent, vel senatui permitterent legere imperatorem. Atq; eò duces Othonianos spatium ac moras suasisse, præcipuè Paullinum: quòd vetustissimus consularium, & militiâ clarus, gloriam nomenque Britannicis expeditionibus meruisset. Ego vt concesserim apud paucos, tacito voto, quietem pro discordiâ, bonum & innocentem principem, pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum: ita neque Paullinum, quâ prudentiâ fuit, sperasse, corruptissimo sæculo, tantam vulgi moderationem reor, vt qui pacem belli amore turbauerant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut exercitus linguis moribusque dissonos, in hunc consensum potuisse coalescere: aut legatos ac duces, magnâ ex parte luxus, ege-
58 statis, scelerum sibi conscios, † nisi pollutum obstrictumque meritis suis principem passuros. Vetus ac iam pridem insita mor- XXXVIII
talibus potentiæ cupido, cum imperii magnitudine adoleuit, erupitq;. Nam rebus modicis, æqualitas facilè habebatur. sed vbi subacto orbe, & æmulis vrbibus regibúsve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque cer-

tamina exarſere. Modò turbulenti tribuni, modò conſules prævalidi,& in vrbe ac foro tentamenta ciuilium bellorum. Mox è plebe infimâ, C. Marius, & nobilium ſæuiſſimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Poſt quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et numquam poſtea, niſi de principatu quæſitum. Non diſceſſere ab armis in Pharſaliâ ac Philippis ciuium legiones, † nedum Othonis ac Vitellii exercitus ſponte poſituri bellum fuerint. Eadem illos deûm ira, eadem hominum rabies, eædem ſcelerum cauſſæ in diſcordiam egere. Quòd ſingulis velut ictibus tranſacta ſunt bella, ignauiâ principum factum eſt. Sed me veterum nouorumq; morum reputatio longius tulit. Nunc ad rerum ordinem venio. 59

XXXIX Profecto Brixellum Othone, honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac poteſtas penes Proculum præfectum. Celſus & Paullinus, cùm prudentiâ eorum nemo vteretur, inani nomine ducum, alienæ culpæ prætendebantur. Tribuni centurioneſque ambigui, quòd ſpretis melioribus, deterrimi valebant. Miles alacer, qui tamen iuſſa ducum interpretari quàm exſequi mallet. Promoueri ad quartum à Bedriaco caſtra placuit, adeò imperitè, vt quamquam verno tempore anni, & tot circum amnibus, penuriâ aquæ fatigarentur. Ibi de prœlio dubitatum, Othone per litteras flagitante, vt maturarent: militibus, vt imperator pugnæ adeſſet poſcentibus: pleriq; copias trans Padum agentes acciri poſtulabant. Nec perinde diiudicari poteſt, quid optimum

XL factu fuerit, quàm peſſimum fuiſſe quod factum eſt. Non vt ad pugnam, ſed ad bellandum profecti, Confluentes Padi & Adduæ fluminum XVI. inde millium ſpatio diſtantes petebant. Celſo & Paullino abnuentibus, militem itinere feſſum, ſarcinis grauem, obiicere hoſti, non admiſſuro quo minus expeditus & vix quatuor millia paſſuum progreſſus, aut incompoſitos in agmine aut diſperſos, & vallum molientes aggrederetur. Titianus & Proculus, † vbi conſiliis vincerentur, ad ius imperii tranſibant. 60 Aderat ſanè citus equo Numida, cum atrocibus mandatis, quibus Otho, increpitâ ducum ſegnitiâ, rem in diſcrimen mitti iu-

XLI bebat: æger morâ, & ſpei impatiens. Eadem die, ad Cæcinam operi pontis intentum, duo prętoriarum cohortium tribuni, colloquium eius poſtulantes, venerunt. Audire conditiones, ac reddere parabat, cum præcipites exploratores adeſſe hoſtem nuntiauere. Interruptus tribunorum ſermo. eoque incertum fuit, inſidias,

ſidias, an proditionem, vel aliquod honeſtum conſilium cœptauerint. Cæcina dimiſſis tribunis, reuectus in caſtra, datũ iuſſu Fabii Valentis pugnę ſignum, & militem in armis inuenit. Dum legiones de ordine agminis ſortiuntur, equites prorupere, & mirũ dictu, à paucioribus Othonianis, quo minus in vallum impingerentur, Italicæ legionis virtute territi ſunt. ea ſtrictis mucronibus, redire pulſos, & pugnam reſumere coëgit. Diſpoſita Vitellianarum legionum acies, ſine trepidatione, & enim (quamquam vicino hoſte) aſpectus armorum denſis arbuſtis prohibebatur: apud Othonianos pauidi duces, miles ducibus infenſus, mixta vehicula & lixæ, & præruptis vtrimque foſſis, via quieto quoque

61 agmini anguſta. Circumſiſtere alii ſigna ſua, quærere alii: † incertus vndique clamor, accurrentium, vocitantium: & vt cuiq; 62 audacia vel formido, in primam poſtremamve aciem † prorumpebant, vel reuehebantur. XLII Attonitas ſubito terrore mentes, falſum gaudium in languorem vertit, repertis qui deſciuiſſe à Vitellio exercitum ementirentur. Is rumor ab exploratoribus Vitellii diſperſus, an ipsâ Othonis parte, ſeu dolo, ſeu forte ſurrexerit, parum compertum. Omiſſo pugnę ardore, Othoniani vltrò ſalutauere. & hoſtili murmure excepti, pleriſque ſuorum ignaris quę cauſſa ſalutandi, metum proditionis fecere. Tum incubuit hoſtium acies, integris ordinibus, robore & numero præſtantior. Othoniani quamquam diſperſi, pauciores, feſſi, prœlium tamen acriter ſumpſere. Et per locos arboribus ac vineis impeditos, non vna pugnæ facies. cominus, eminuſque, cateruis &

63 cuneis, concurrebant: in aggere viæ, collato gradu, † corporibus & vmbonibus niti, omiſſo pilorum iactu, gladiis & ſecuribus galeas loricaſque perrumpere, noſcentes inter ſe, ceteris conſpicui in euentum totius belli certabant. XLIII Fortè inter Padum viamque, patenti campo, duæ legiones congreſſæ ſunt: pro Vitellio Vnaetviceſima, cui cognomen Rapaci, vetere gloriâ inſignis: è parte Othonis, Prima Adiutrix, non antè in aciem deducta, ſed ferox, & noui decoris auida. Primani, ſtratis Vnaetviceſimanorum principiis, aquilam abſtulere. quo dolore

64 accenſa legio, † & impulit rurſus Primanos, interfecto Orphidio Benigno legato, & plurima ſigna vexillaque ex hoſtibus rapuit. A parte aliâ, propulſa Quintanorum impetu tertiadecima legio: circumuenti plurium accurſu quartadecimani. Et ducibus Othonis iam pridem profugis, Cęcina ac Valens ſubſidiis

suos firmabant. Accessit recens auxilium Varus Alphenus cum Batauis, fusâ gladiatorum manu, quam nauibus transuectam, oppositæ cohortes in ipso flumine trucidauerant. ita victores latus hostium inuecti. XLIV Et mediâ acie perruptâ, fugêre passim Othoniani Bedriacū petentes. Immensum id spatium. obstructæ strage corporum viç. quo plus cædis fuit. neque enim ciuilibus prœliis, capti in prædam vertuntur. Suetonius Paullinus, & Licinius Proculus, diuersis itineribus, castra vitauere. Vedium Aquilam tertiædecimæ legionis legatum, iræ militum inconsultus pauor obtulit. Multo adhuc die vallum ingressus, clamore seditiosorum & fugacium circumstrepitur. Non probris, non manibus abstinent, desertorem proditoremque increpant, nullo proprio crimine eius, sed, more vulgi, suum quisque flagitium aliis obiectantes. Titianum & Celsum nox iuuit, dispositis iam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, ne super cladem aduersæ pugnæ, suismet ipsi cædibus sæuirent. siue finis bello venisset, seu resumere arma mallent, vnicum victis in consensu leuamentum. Ceteris fractus animus. Prætorianus miles, non virtute se, sed proditione victum fremebat. Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, pulso equite, raptâ legionis aquilâ. Superesse cum ipso Othone militum quod trans Padum fuerit: venire Mœsicas legiones: magnam exercitus partem Bedriaci remansisse: hos certè nondum victos, & si ita ferret, honestiùs in acie perituros. His cogitationibus truces aut pauidi, extremâ desperatione ad iram sæpius, quàm in formidinem, stimulabantur. XLV At Vitellianus exercitus, ad quintum à Bedriaco lapidem consedit, non ausis ducibus eadem die oppugnationem castrorum. Simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis & tantum ad prœlium egressis, munimentum fuêre arma & victoria. Posterâ die, haud ambiguâ Othoniani exercitus voluntate, & qui ferociores fuerant ad pœnitentiam inclinantibus, † missa legatio. nec 65 apud duces Vitellianos dubitatum, quo minus pacem concederent. Legati paulisper retenti. ea res hæsitationem attulit, ignaris adhuc an impetrassent. Mox remissâ legatione patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrymas effusi, sortem ciuilium armorum miserâ lætitiâ detestantes. Iisdem tentoriis, alii fratrum, alii propinquorum vulnera fouebant. Spes & præmia in ambiguo: certa, funera & luctus. Nec quisquam adeò mali expers,

pers, vt non aliquam mortem mæreret. Requisitum Orphidii legati corpus, honore solito crematur. Paucos necessarii ipsorum sepeliuere. Ceterum vulgus, super humum relictum. Opperiebatur Otho nuntium pugnæ, nequaquam trepidus, & consilii certus. Mæsta primùm fama, dein profugi è prœlio perditas res patefaciunt. Non exspectauit militum ardor vocem imperatoris. bonum habere animum iubebant. superesse adhuc nouas vires, & ipsos extrema passuros, ausurosque. neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam, furore quodam & instinctu flagrabant. qui procul astiterant, tendere manus, & proximi prehensare genua, promptissimo Plotio Firmo. Is prætorii præfectus, identidem orabat, *ne fidissimum exercitum, ne optimè meritos milites desereret: maiore animo tolerari aduersa quam relinqui. fortes & strenuos, etiam contra fortunam, insistere spei, timidos & ignauos ad desperationem formidine properare.* Quas inter voces, † vt flexerat vultum, aut indurauerat Otho, clamor & gemitus. Nec prætoriani tantùm, proprius Othonis miles, † sed premissi è Mœsiâ, eandē obstinationē aduentantis exercitus, legiones Aquileiam ingressas, nuntiabant. vt nemo dubitet potuisse renouari bellum atrox, lugubre, incertum victis, & victoribus. † Ipse auersus à consiliis belli, *Hunc*, inquit, *animum, hanc virtutem vestram vltrà periculis obiicere, nimis grande vitæ meæ pretium puto.* † *Quanto plus spei ostenditis, si viuere placeret, tanto pulchrior mors erit.* † *Experti inuicem sumus, ego ac fortuna.* † *nec tempus computaueritis.* † *difficilius est temperare felicitati, qua te non putes diu vsurum. Ciuile bellum à Vitellio cœpit, & vt de principatu certaremus armis, initium illic fuit. ne plusquā semel certemus, penes me exemplum erit. Hinc Othonem posteritas æstimet. Fruetur Vitellius fratre, coniuge, liberis. mihi* † *non vltione, neque solatiis opus est.* † *Alii diutius imperium tenuerint: nemo tam fortiter reliquerit. An ego tantum Romanæ pubis, tot egregios exercitus, sterni rursus, & Reip. eripi patiar? Eat hic mecum animus, tamquam perituri pro me fueritis.* † *Sed este superstites, nec diu moremur, ego incolumitatem vestram, vos constantiam meam. Plura de extremis loqui, pars ignauiæ est. præcipuum destinationis meæ documentū habete, quòd de nemine queror. Nam incusare deos vel homines, eius est, qui viuere velit.* Talia locutus, vt cuiq; ætas aut dignitas, comiter appellatos, irent properè, † neu remanendo irā victoris asperarent, † iuuenes auctoritate, senes precib. mouebat: placidus ore, intrepidus verbis, intempestiuas suorum lacrymas coërcens. Dari naues ac vehicula abeuntibus iubet. libellos epi-

XLVI XLVII XLVIII

66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77

ſtolaſque, ſtudio erga ſe, aut Vitellium contumeliis, inſignes, abolet. Pecunias diſtribuit parcè, nec vt periturus. Mox Saluium Cocceianum fratris filium, primâ iuuentâ trepidum, & mærentem, vltrò ſolatus eſt, laudando pietatem eius, caſtigando formidinem. *An Vitellium tam immitis animi fore, vt pro incolumi totâ domo, ne hanc quidem ſibi gratiam redderet? Mereri ſe feſtinato exitu clementiam victoris. Non enim vltima deſperatione, ſed poſcente prælium exercitu remiſiſſe Reipub. nouiſsimum caſum. Satis ſibi nominis, ſatis poſteris ſuis nobilitatis quæſitum. poſt Iulios, Claudios, Seruios, ſe primum, in familiam nouam imperium intuliſſe. proinde erecto animo capeſſeret vitam, neu patruum ſibi Othonem fuiſſe, aut obliuiſceretur vnquam, aut nimium meminiſſet.*

XLIX Poſt quæ, dimotis omnibus, paulum requieuit. † atque illum ſupremas iam curas animo volutantem repens tumultus auertit, nuntiatâ conſternatione ac licentiâ militum. namq; abeuntibus exitium minitabantur, atrociſſimâ in Verginium vi, quem clausâ domo obſidebant. increpitis ſeditionis auctoribus regreſſus, vacauit abeuntium alloquiis, donec omnes inuiolati digrederentur. Veſperaſcente die, ſitim hauſtu gelidæ aquæ ſedauit. Tum † allatis pugionibus duobus, † cùm vtrumq; pertentaſſet, alterum capiti ſubdidit. Et explorato, iam profectos amicos, noctem quietam, vtque affirmatur, non inſomnem egit. Luce primâ, in ferrum pectore incubuit. Ad gemitum morientis, ingreſſi liberti, ſeruiq;, & Plotius Firmus prætorii præfectus, vnum vulnus inuenere. Funus maturatū. ambitioſis id precibus petierat, ne amputaretur caput, ludibrio futurum. Tulere corpus prætoriæ cohortes, cum laudibus & lacrymis, vulnus manusque eius exoſculantes. Quidam militum, iuxta rogum interfecere ſe, non noxâ neque ob metum, ſed æmulatione decoris, & caritate principis. Ac poſtea, promiſcuè Bedriaci, † Placentiæ, aliiſq; in caſtris, celebratum id genus mortis. † Othoni ſepulcrum exſtructum eſt, modicum, & manſurum.

L Hunc vitæ finem habuit ſeptimo & triceſimo ætatis anno. Origo illi è municipio Ferentino. Pater conſularis, auus prætorius, maternum genus impar, nec tamen indecorum. pueritia ac iuuenta, qualē monſtrauimus. † duob. facinoribus, altero flagitioſiſſimo, altero egregio, tantundem apud poſteros meruit bonæ famę, quantū malę. Vt conquirere fabuloſa, & fictis oblectare legentiū animos, procul grauitate cœpti operis crediderim; ita vulgatis traditiſq; demere fidē, non auſim. Die quo Bedriaci certabatur, auem inuſitata ſpecie, apud

Regium

78 79 80 81 82 83

Regium Lepidum celebri luco consedisse, incolæ memorant, nec deinde cœtu hominum, aut circumuolitantium alitum, territam pulsamue, donec Otho se ipse interficeret: tum ablatam ex oculis: & tempora reputantibus, initium finemq; miraculi, cum Othonis exitu competisse. In funere eius, nouata luctu ac dolore militũ seditio. nec erat, qui coërceret. Ad Verginium versi. modò vt reciperet imperium, nunc vt legatione apud Cæcinam ac Valentem fungeretur, minitantes orabant. Verginius per auersam domus portam furtim digressus, irrumpentes frustratus est. Earum, quæ Brixelli egerant, cohortium, preces, Rubrius Gallus tulit. Et venia statim impetrata, concedentibus ad victorem, per Flauium Sabinum, iis copiis quibus præfuerat. Posito vbique bello, magna pars senatus extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab vrbe, dein Mutinæ relicta. Illuc de aduerso prœlio allatum. Sed milites, vt falsum rumorem aspernantes, quòd infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumq; trahere in deterius: conuiciis postremò ac probris caussam & initium cædis quærebant. cùm alius insuper metus senatoribus instaret, ne præualidis iam Vitellii partibus, cunctanter excepisse victoriam crederentur. Ita trepidi & vtrimq; anxii coëunt. nemo priuatim expedito consilio, inter multos, societate culpæ tutior. Onerabat pauentium curas ordo Mutinensis, arma & pecuniam offerendo, appellabatq; Patres Conscriptos, intempestiuo honore. Notabile iurgium inde fuit, quo Licinius Cæcina Marcellum Eprium, vt ambigua disserentem, inuasit. Nec ceteri sententias aperiebant. Sed inuisum memoriâ delationum, expositumq; ad inuidiam Marcelli nomen, irritauerat Cæcinam, vt nouus adhuc, & in senatum nuper adscitus, magnis inimicitiis clarescceret. Moderatione meliorum diremptі. Et rediere omnes Bononiam, rursus consiliaturi. Simul, medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiæ, diuisis per itinera qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus caussam digressus, habere se suprema eius mandata respondit. Ipsum viuentem quidem relictũ, sed † solâ posteritatis curâ, & abruptis vitæ blandimentis. Hinc admiratio, & plura interrogandi pudor. Atque omnium animi in Vitellium inclinauere. Intererat consiliis frater eius L. Vitellius, seque iam adulantibus offerebat, † cùm repentè Cœnus libertus Neronis, atroci mendacio vniuersos perculit, affirmans

LI

LII

LIII

LIV

84

85

superuentu XIV. legionis, iunctis à Brixello viribus, cæsos victores, versam partium fortunam. Caussa fingendi fuit, vt † diplomata Othonis quæ negligebantur, lætiore nuntio reualescerent. 86
† Et Cœnus quidem rapidus in vrbem vectus, paucos post dies, iussu Vitellii pœnas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse quæ afferebantur. Intendebat formidinem, quòd publici consilii facie, discessum Mutinâ, desertæq; partes forent. Nec vltra in commune congressi, sibi quisque consuluere: donec missæ a Fabio Valente epistolæ, demerent metum. Et mors Othonis, quò laudabilior, eò velociùs audita. 87

LV At Romæ nihil trepidationis: Cereales ludi ex more spectabantur. vt cessisse vitâ Othonem, & à Flauio Sabino præfecto vrbis, quod erat in vrbe militum sacramento Vitellii adactum, certi auctores in theatrum attulerunt, Vitellio plausere: populus, cum lauru ac floribus, Galbæ imagines circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis, iuxta lacum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat. In senatu, cuncta longis aliorum principatib. composita, statim decernuntur. Additæ erga Germanicos exercitus laudes, gratesq;. † & missa legatio, quæ gaudio fungeretur. Recitatæ Fabii Valentis epistolæ ad consules scriptæ, haud immoderatæ. Gratior Cæcinæ modestia fuit, quòd non scripsisset. 88

LVI Ceterùm Italia grauiùs atque atrociùs, quàm bello afflictabatur. Dispersi per municipia & colonias Vitelliani, spoliare, rapere, vi & stupris polluere, in omne fas nefasque auidi, aut venales, non sacro, non profano abstinebant. Et fuere qui inimicos suos specie militum interficerent. Ipsique milites regionum gnari, refertos agros, dites dominos, in prædam, aut si repugnatum foret, ad excidium destinabant: obnoxiis ducibus, & prohibere non ausis. Minus auaritiæ in Cæcina, plus ambitionis: Valens, ob lucra & quæstus infamis, eoque alienæ etiam culpæ dissimulator. Iam pridem attritis Italiæ rebus, † tantum peditum equitumque, vis, damnaque, & iniuriæ, ægrè tolerabantur. 89

LVII Interim Vitellius victoriæ suæ nescius, vt ad integrum bellum, reliquas Germanici exercitus vires trahebat. Pauci veterum militum in hibernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, vt remanentium legionum nomina supplerentur. † Cura ripæ Hordeonio Flacco permissa. Ipse è Britannico delectu octo millia sibi adiunxit. Et paucorum dierum iter progressus, prosperas apud Bedriacum res, ac morte Otho- 90

Othonis concidisse bellum accepit. Vocata concione, virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu, vt libertum suum Asiaticum equestri dignitate donaret, inhonestam adulationem compescuit. Dein, mobilitate ingenii, quod palàm abnuerat, inter secreta conuiuii largitur: honorauitque Asiaticum anulis, fœdum mancipium, & malis artibus ambitiosum. Iisdem diebus, accessisse partibus vtramque Mauretaniam, interfecto procuratore Albino, nuntii venere. Luceius Albinus, à Nerone Mauretaniæ Cæsariensi præpositus, addita per Galbam Tingitanæ prouinciæ administratione, haud spernendis viribus agebat. † XVIII. cohortes, quinque alæ, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia & raptus apta bello manus. cæso Galba, in Othonem pronus, nec Africa contentus, Hispaniæ angusto freto diremptæ imminebat. Inde Cluuio Rufo metus, & decimam legionem propinquare litori, vt transmissurus iussit. Præmissi centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conciliarent. Neque arduum fuit, magnâ per prouincias Germanici exercitus famâ. Spargebatur insuper, spreto procuratoris vocabulo, Albinum insigne regis, & Iubæ nomen vsurpare. Ita mutatis animis, Asinius Pollio alæ præfectus, è fidissimis Albino, & Festus ac Scipio cohortium præfecti opprimuntur. Ipse Albinus, dum è Tingitanâ prouinciâ Cæsariensem Mauretaniã petit, appulsus litori, trucidatur. Vxor eius, cùm se percussoribus obtulisset, simul interfecta est: † nihil eorum quæ fierent Vitellio anquirente. Breui auditu, quamuis magna transibat, impar curis grauioribus. Exercitum itinere terrestri pergere iubet. Ipse Arare flumine deuehitur, nullo principali paratu, sed vetere egestate conspicuus. donec Iunius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, genere illustri, largus animo, & par opibus, circumdaret principi ministeria, comitaretur liberaliter, † eo ipso ingratus, † quamuis odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. Præsto fuere Lugduni, victricium victarumq; partium duces. Valentẽ & Cæcinam pro concione laudatos, curuli suæ circumposuit. Mox vniuersum exercitum occurrere infanti filio iubet. † Perlatumq;, & paludamento opertum, sinu retinens, Germanicum appellauit, cinxitq; cunctis fortunæ Principalis insignibus. Nimius honos inter secunda, rebus aduersis in solatium cessit. Tum interfecti centuriones promptissimi Othonianorum: vnde præcipua in Vitellium alienatio, per Illyricos exercitus. Simul

Margin: LVIII (at "Iisdem"); 91 (at "agebat"); LIX (at "Ita mutatis"); 92 (at "obtulisset"); 93 (at "ret principi"); 94 (at "tus"); 95 (at "Perlatumq;"); LXI (at "Nimius"); LX (at "Tum interfecti")

ceteræ legiones contactu, & aduersus Germanicos milites inuidiâ, bellum meditabantur. Suetonium Paullinum, ac Licinium Proculum, tristi morâ squalidos tenuit: donec auditi, necessariis magis defensionibus, quam honestis vterentur. Proditionem vltrò imputabant: spatium longi ante prœlium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen, ac pleraque fortuita, fraudi suæ assignantes. † Et Vitellius credidit de perfidiâ, & fidem absoluit. Saluius Titianus, Othonis frater, nullum discrimen adiit, pietate & ignauiâ excusatus. Mario Celso consulatus seruatur. Sed creditum famâ, obiectumq; mox in senatu Cæcilio Simplici, quod eum honorem pecuniâ mercari, nec sine exitio Celsi voluisset. Restitit Vitellius, † deditq; postea consulatum Simplici, innoxium & inemptum. † Trachalum aduersus criminantes, Galeria vxor Vitellii protexit. LXI Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Maricus quidam, è plebe Boiorum, inserere sese fortunæ, & prouocare arma Romana, simulatione numinum ausus est. † Iamq; assertor Galliarum, & deus (nomen id sibi indiderat) concitis octo millibus hominum, proximos Æduorum pagos trahebat: cùm grauissima ciuitas, electâ iuuentute, adiectis à Vitellio cohortibus, fanaticam multitudinem disiecit. Captus in eo prœlio Maricus, ac mox feris obiectus, quia non laniabatur, stolidum vulgus inuiolabilem credebat, donec spectante Vitellio interfectus est. LXII Nec vltrà in defectores, aut bona cuiusquam, sæuitum. Rata fuere eorum, qui acie Othonianâ ceciderant, testamenta, aut lex intestatis. Prorsus, † si luxuriæ temperaret, auaritiam non timeres. Epularum fœda & inexplebilis libido. Ex vrbe atq; Italiâ, irritamenta gulæ gestabantur, strepentibus ab vtroque mari itineribus. exhausti conuiuiorum apparatibus principes ciuitatum. vastabantur ipsæ ciuitates. degenerabat à labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum, & contemptu ducis. † Præmisit in vrbem edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet, cùm de potestate nihil detraheret. Pulsi Italiâ mathematici. Cautum seuerè, ne equites Ro. ludo & arenâ polluerentur. Priores id principes, pecuniâ, & sæpiùs vi, perpulerant. Ac pleraque municipia, & coloniæ, æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium, pretio illicere. LXIII Sed Vitellius, aduentu fratris, & irrepentibus dominationis magistris, superbior & atrocior, occidi Dolabellam iussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum

96 97 98 99 100 101

tum ab Othone rettulimus. Dolabella, auditâ morte Othonis, vrbem introierat. Id ei Plautius Varus, præturâ functus, ex intimis Dolabellæ amicis, apud Flauium Sabinum præfectum vrbis obiecit, tamquam ruptâ custodiâ, ducem se victis partibus ostentasset. Addidit tentatam cohortem, quæ Hostiæ ageret. nec vllis tantorum criminum probationibus, in pœnitentiam versus, † seram veniam post scelus quærebat. Cunctantem super tantâ re Flauium Sabinum, Triaria L. Vitellii vxor, vltra feminam ferox, terruit è periculo Principis famam clementiæ affectare. Sabinus suopte ingenio mitis, vbi formido incessisset, facilis mutatu, & in alieno discrimine sibi pauens, ne alleuasse videretur, impulit ruentem. Igitur Vitellius, metu & odio, quòd Petroniam vxorem eius mox Dolabella in matrimonium accepisset, vocatum per epistolas, vitatâ Flaminiæ viæ celebritate, diuertere Interamnam, atque ibi interfici iussit. Longum interfectori visum: in itinere ac tabernâ, proiectum humi iugulauit: magnâ cum inuidiâ noui principatus, cuius hoc primum specimen noscebatur. Et Triariæ licentiam, modestum è proximo exemplũ onerabat, † Galeria imperatoris vxor, non inmitis tristibus: & pari probitate, mater Vitelliorum Sextilia, antiqui moris. Dixisse quin etiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, non Germanicũ à se, sed Vitellium genitum. Nec vllis postea fortunæ illecebris, † aut ambitu ciuitatis in gaudium euecta, domus suæ tantùm aduersa sensit. Digressum à Lugduno Vitellium, M. Cluuius Rufus assequitur, omissâ Hispaniâ: lætitiam & gratulationem vultu ferens, animo anxius, & petitum se criminationibus gnarus. Hilarius Cæsaris libertus detulerat, tamquam audito Vitellii & Othonis principatu, propriam ipse potentiam, & possessionem Hispaniarum tentasset: eoque diplomatibus nullum principem præscripsisset. Interpretabatur, quędam ex orationibus eius, contumeliosa in Vitellium, & pro se ipso popularia. Auctoritas Cluuii præualuit, vt puniri vltrò libertum suum Vitellius iuberet. Cluuius comitatu principis adiectus, non ademptâ Hispaniâ, quam rexit absens, † exemplo L. Arruntii. Eum Tiberius Cæsar ob metum, Vitellius Cluuium nullâ formidine, retinebat. Non idem Trebellio Maximo honos. Profugerat Britanniâ, ob iracundiam militum. † Missus est in locum eius, Vectius Bolanus è præsentibus. Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus. Sparsæ

(Margin: 102, 103, 104, 105, 106; LXIV, LXV, LXVI)

per Italiam, & victoribus permixtę, hostilia loquebantur: præcipuâ quartadecimanorum ferociâ, qui se victos abnuebant. quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantùm pulsis, vires legionis non affuisse. Remitti eos in Britanniam, vnde à Nerone exciti erant, placuit, atque interim Batauorum cohortes vnà tendere, ob veterem aduersus quartadecimanos discordiam. Nec diu in tantis armatorum odiis, quies fuit. Augustæ Taurinorum, dum opificem quendam Batauus vt fraudatorem insectatur, legionarius vt hospitem tuetur, sui cuiq; commilitones aggregati, à conuiciis ad cædem transiere. & prœlium atrox arsisset, ni duæ prætoriæ cohortes, caussam quartadecimanorum secutæ, his fiduciam, & metum Batauis fecissent. quos Vitellius agmini suo iungi, vt fidos; legionem, Graiis Alpibus traductam, eo flexu itineris ire iubet, quo Viennam vitarent. Namq; & Viennenses timebantur. Nocte quâ proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinæ coloniæ ambusta: quod damnum, vt pleraque belli mala, maioribus aliarum vrbium cladibus oblitteratum. Quartadecimani postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant. consensu meliorum compressi: & legio in Britanniam transuecta. Proximus Vitellio è prætoriis

LXVII cohortibus metus erat. Separati primum, deinde, addito honestæ missionis lenimento, † arma ad tribunos suos deferebant: donec motum à Vespasiano bellum crebresceret. † Tum, resumptâ militiâ, robur Flauianarum partium fuere. Prima classicorũ legio, in Hispaniam missa, vt pace & otio mitesceret. Vndecima ac septima, suis hibernis redditæ. Tertiadecimani, struere amphitheatra iussi. Nam Cæcina Cremonæ, Valens Bononiæ, spectaculum gladiatorum edere parabant: † nunquam ita ad curas intento Vitellio, vt voluptatum obliuisceretur. † Et quidem partes [107] [108] [109] [110]

LXVIII modestè distraxerat. † Apud victores orta seditio, ludicro initio, nisi numerus cæsorum inuidiam bello auxisset. Discubuerat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio. Legati tribuniq; ex moribus imperatorum seueritatem æmulantur, vel tempestiuis conuiuiis gaudent. † perinde miles intentus, aut licenter agit. Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, peruigiliis ac Bacchanalibus, quàm disciplinæ & castris propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintę, altero è Gallis auxiliaribus, † per lasciuiam ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, & iis qui ad spectandum conuene- [111] [112] [113]

rant

rant in studia diductis; erupere legionarii in perniciem auxiliorum, ac duæ cohortes interfectæ. Remedium tumultus fuit, alius tumultus. Puluis procul, & arma aspiciebantur. Conclamatum repentè, XIV. legionem, verso itinere, ad prœlium venire. sed erant agminis coactores. Agniti, dempsere solicitudinem. Interim Verginii seruus fortè obuius, vt percussor Vitellii insimulatur. & ruebat ad conuiuium miles, mortē Verginii exposcens. Ne Vitellius quidem, quamquam ad omnes suspiciones pauidus, de innocentiâ eius dubitauit. ægrè tamen cohibiti, qui exitium viri consularis, & quondā ducis sui flagitabant. Nec quemquam sæpiùs, quàm Verginium, omnis seditio infestauit. Manebat admiratio viri, & fama: sed oderant, vt fastiditi. Postero LXIX die, Vitellius, senatus legatione quā ibi opperiri iusserat, auditâ, transgressus in castra, vltrò pietatem militū collaudauit: frementibus auxiliis, tantum impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessisse. Cohortes Batauorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ, principium interno simul externoque bello parantibus fatis. Reddita ciuitatibus Gallorum auxilia, 114 ingens numerus, † & primâ statim defectione, inter inania belli assumptus. Ceterùm, vt largitionibus affectæ tamen imperii opes sufficerent, amputari legionum auxiliorumque numeros iubet, vetitis supplementis. Et promiscuæ missiones offerebantur. 115 †Exitiabile id Reip. ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebriùs redibant. & vires luxu corrumpebantur: contra veterem disciplinam, & instituta maiorum, apud quos virtute quàm pecuniâ res Romana meliùs stetit. Inde Vitellius Cremonam flexit, & spectato munere Cæci- LXX næ, insistere Bedriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis, concupiuit. Fœdum atq; atrox spectaculum. intra XL. pugnæ diem, lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formæ, infecta tabo humus, protritis arboribus atque frugibus, dira vastitas. nec minus inhumana pars viæ, quam Cremonenses lauro rosisque constrauerant, exstructis altaribus, cæsisque victimis, regium in morem. quæ læta in præsens, mox perniciem ipsis fecere. Aderant Valens & Cæcina, 116 monstrabantq; pugnæ locos: † hinc inrupisse legionum agmen, hinc equites coortos: inde circumfusas auxiliorum manus. Iam 117 tribuni præfectiq;, sua quisque facta extollentes, † falsa, vera, aut maiora vero miscebant. Vulgus quoq; militū, clamore & gaudio,

deflectere via, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intueri, mirariq;. Et erant quos varia fors rerum, lacrymæq; & misericordia subiret. At non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum ciuium exhorruit. Lætus vltrò, & tam propinquæ sortis ignarus, instaurabat sacrum diis

LXXI loci. Exin Bononiæ, à Fabio Valente, gladiatorum spectaculum editur, aduecto ex vrbe cultu. Quantoq; magis propinquabat, tanto corruptius iter, immixtis histrionibus & spadonum gregibus, & cetero Neronianæ aulæ ingenio. Namque & Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari cantantem solitus, non necessitate, qua honestissimus quisque, sed luxu, & saginæ mancipatus emptusq;. Vt Valenti & Cæcinæ vacuos honoris menses aperiret, coartati aliorum consulatus, † dissimulatus Martii Macri tamquam Othonianarum partium ducis: & Valerium Marinum, destinatum à Galba consulem, distulit; nulla offensa, sed mitem, & iniuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus principi, vt aduersus Neronem ausus, & Verginii exstimulator. Sed alias protulit caussas. † actæque in- 118 119

LXXII super Vitellio gratiæ, consuetudine seruitii. Non vltra paucos dies, quamquam acribus initiis cœptum, mendacium valuit. Exstiterat quidam, Scribonianum se Camerinum ferens, Neronianorum temporum metu in Histria occultatum, quòd illic clientelæ & agri veterum Crassorum, ac nominis fauor manebat. Igitur deterrimo quoque in argumentum fabulæ assumpto, vulgus credulum, & quidam militum errore veri, seu turbarum studio, certatim aggregabantur: cùm pertractus ad Vitellium, interrogatusque quis nam mortalium esset, postquam nulla dictis fides, & à domino noscebatur, conditione fugitiuus, nomine Geta,

LXXIII sumptum de eo supplicium in seruilem modum. Vix credibile memoratu est, quantum superbiæ socordiæque Vitellio adoleuerit, † postquam speculatores è Syria Iudæaq;, adactum in verba eius Orientem nuntiauere. Nam & si vagis adhuc & incertis auctoribus, erat tamen in ore famaque Vespasianus, ac plerumque ad nomen eius Vitellius excitabatur. Tum ipse exercitusq;, vt nullo æmulo, sæuitiâ, libidine, raptu, in externos mores pro- 120

LXXIV ruperant. At Vespasianus bellum armaq;, † & procul vel iuxta sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeò paratus, vt præeuntem sacramentum & fausta Vitellio omnia precantem, per silentium audierint. Muciani animus, nec Vespasiano alienus, & in 121

Ti-

Titum pronior. præfectus Ægypti Alexander, consilia sociauerat. Tertiam legionem, quòd è Syria in Mœsiam transisset, suam numerabat. ceteræ Illyrici legiones, secuturæ sperabantur. Namque omnes exercitus flammauerat arrogantia venientium à Vitellio militum, quòd truces corpore, horridi sermone, ceteros vt
122 impares irridebant. † Sed in tanta mole belli plerumque cunctatio, & Vespasianus modò in spem erectus, aliquando aduersa re-
123 putabat. † *Quis ille dies foret, quo* * L X. *ætatis annos, & duos filios iuue-* [* sexagesimo ætatis anno, se &]
124 *nes bello permitteret?* † *Esse priuatis cogitationibus progressum: & prout velint, plus minúsve sumi ex fortunâ. Imperium cupientibus, nihil medium inter summa aut præcipitia.* Versabatur ante oculos Germa- [LXXV]
nici exercitus robur, notum viro militari: *Suas legiones, ciuili bello inexpertas: Vitellii, victrices; & apud victos, plus querimoniarum, quàm virium. Fluxam per discordias militum fidem, & periculum ex singulis. Quid enim profuturas cohortes alasq́, si vnus alterq́, præsenti facinore*
125 *paratum* † *ex diuerso præmium petat? Sic Scribonianum sub Claudio interfectum; sic percussorem eius Volaginium, è gregario ad summa militiæ prouectum. Faciliùs vniuersos impelli, quàm singulos vitari.* His pauo- [LXXVI]
ribus nutantē, & alii legati amiciq; firmabant, & Mucianus post multos secretosque sermones, iam & coràm ita locutus. *Omnes qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare debent, an quod inchoatur, Reip. vtile, ipsis gloriosum, aut promptum effectu, aut certè non arduum sit. Simul ipse qui suadet considerandus est, adiiciat ne consilio periculum suum: & si fortuna cœptis affuerit, cui summum decus acquiratur. Ego te Vespasiane ad imperium voco, tam salutare Reip. quàm tibi magni-*
126 *ficum.* † *Iuxta deos, in tuâ manu positum est. Nec speciem adulantis expa-*
127 *ueris,* † *à contumeliâ quàm à laude propius fuerit, post Vitellium eligi. Non aduersus diui Augusti acerrimam mentem, nec aduersus cautissimam Tiberii senectutem, nec contra Caii quidem, aut Claudii, vel Neronis, fundatam longo imperio domum exsurgimus. cessisti etiam Galbæ imaginibus. Torpere vltrà, & polluendam perdendamq́ Remp. relinquere, sopor & ignauia videretur, etiam si tibi, quàm inhonesta, tam tuta seruitus esset. Abiit iam & transuectum est tempus, quo posses videri concupisse. Confugiendum est ad imperium. An excidit trucidatus Corbulo? splendidior origine quàm nos sumus, fateor: sed & Nero, nobilitate natalium, Vitellium anteibat. Satis clarus est apud timentem, quisquis timetur. Et posse ab exercitu principem fieri, sibi ipse Vitellius documento est, nullis stipendi-*
128 *is, nullâ militari famâ, Galbæ odio prouectus.* † *Ne Othonem quidem ducis arte, aut exercitus vi, sed præproperâ ipsius desperatione victum, iam*

desiderabilem & magnum principem fecit. Cùm interim spargit legiones, exarmat cohortes, † noua quotidie bello semina ministrat. si quid ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis, & comessationibus, & principis imitatione, deteritur. Tibi è Iudæâ & Syriâ & Aegypto nouem legiones integræ, nullâ acie exhaustæ, non discordiâ corruptæ: sed firmatus vsu miles, & belli domitor externi. Classium, alarum, cohortium robora; & fidissimi reges; & tua ante omnes experientia. Nobis nihil vltrà arrogabo, quàm ne post Valentem ac Cæcinam numeremur. Ne tamen Mucianum socium spreueris, quia æmulum non experiris: me Vitellio antepono, te mihi. Tuæ domui triumphale nomen, duo iuuenes, capax iam imperii alter, & primis militiæ annis apud Germanicos quoq; exercitus clarus. Absurdum fuerit, non cedere imperio ei, cuius filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. Ceterùm inter nos non idem prosperarum aduersarumq; rerum ordo erit. Nã si vincimus, honorem quem dederis habebo: † discrimen, ac pericula, ex æquo partiemur. imò vt melius est, tu hos exercitus rege; mihi bellum, et præliorum incerta trade. Acriore hodie disciplinâ, victi, quàm victores agunt. hos ira, odium, vltionis cupiditas ad virtutem accendit: illi per fastidium, & contumaciam hebescunt. † Aperiet & recludet, contecta & tumescentia victricium partium vulnera, bellum ipsum. † Nec mihi maior in tuâ vigilantiâ, parsimoniâ, sapientiâ, fiducia est, quàm in Vitellii torpore, inscitiâ, sæuitiâ. Sed & meliorem in bello caussam, quàm in pace habemus. † Nam qui deliberant, desciuerunt. Post Muciani orationem ceteri audentiùs circumsistere, hortari, responsa vatum, & siderum motus referre. Nec erat intactus tali superstitione, vt qui mox rerum dominus, Seleucum quendam mathematicum, rectorem & præscium palàm habuerit. † Recursabant animo vetera omina. Cupressus arbor in agris eius, conspicuâ altitudine, repentè prociderat; ac postera die, eodem vestigio resurgens, procera & * latior virebat. grande id, prosperumque, consensu haruspicum: & summa claritudo iuueni admodum Vespasiano promissa. Sed primò triumphalia, & consulatus, & Iudaicæ victoriæ decus, implesse fidem ominis videbantur. Vt hæc adeptus est, portendi sibi imperium credebat. Et Iudæam inter Syriamq; Carmelus, ita vocant montem, deumque. nec simulacrum deo, aut templum, (sic tradidere maiores) † aram tantùm & reuerentiam. Illic sacrificanti Vespasiano, cùm spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis identidem extis, Quidquid est, inquit, Vespasiane, quod paras; seu domum exstruere, seu prolatare agros, siue ampliare seruitia, datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum homi-

Margin: 129; LXXVII; 130; 131; 132; 133; LXXVIII; 134; * lætior; 135

hominum. Has ambages & statim exceperat fama, & tunc aperiebat. nec quidquam magis in ore vulgi: crebriores apud ipsum sermones, quanto sperantibus plura dicuntur. Haud dubiâ destinatione discessere, Mucianus Antiochiam, Vespasianus Cæsaream. Illa Syriæ, hæc Iudææ caput est. Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriæ cœptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kal. Iul. sacramento eius legiones adegit. Isq; primus principatus dies in posterum celebratus, quamuis Iudaicus exercitus v. Non. Iul. apud ipsum iurasset, eo ardore, vt ne Titus quidem filius exspectaretur, Syriâ remeans, & consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius. cuncta impetu militum acta: non paratâ * cognitione, non coniunctis legionibus, dum quæritur tempus locusque, quodque in re tali difficillimum est, prima vox, dum animo spes, timor, ratio, casus obuersantur. Egressum cubiculo Vespasianum, † pauci milites solito adsistentes ordine, vt legatum salutaturi, Imperatorem salutauere. Tum ceteri accurrere, Cæsarem, & Augustum, & omnia principatus vocabula cumulare. Mens à metu ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum, arrogans, aut in rebus nouis nouum fuit. Vt primùm tantæ multitudinis offusam oculis caliginem disiecit, militariter locutus, læta omnia, & affluentia excepit. † Namque id ipsum operiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, vbi illis consultare mos est, concurrentes, & in adulationem effusos alloquitur: satis decorus etiam Græcâ facundiâ, omniumque quæ diceret atque ageret, arte quâdam ostentator. Nihil æquè prouinciam exercitumque accendit, quàm quod asseuerabat Mucianus, statuisse Vitellium, vt Germanicas legiones in Syriam, ad militiam opulentam quietamque transferret. Contra, Syriacis legionibus Germanica hiberna, cælo ac laboribus dura mutarentur. Quippe & prouinciales, sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus & propinquitatibus mixti: & militibus, vetustate stipendiorum, nota & familiaria castra, in modum penatium diligebantur. Ante Idus Iul. Syria omnis in eodem sacramento fuit. Accessere cum regno, Sohemus haud spernendis viribus, Antiochus vetustis opibus ingens, & inseruientium regum ditissimus. Mox, per occultos suorum nuntios, excitus ab vrbe Agrippa, ignaro adhuc Vitellio, celeri nauigatione properauerat. Nec minore animo, regina Berenice partes iuuabat,

LXXIX

LXXX

* concione

136

137

LXXXI

florens ætate formaque, † & seni quoque Vespasiano magnificentiâ munerum grata. Quidquid prouinciarum alluitur mari, Asiâ atque Achaiâ tenus, quantumque introrsus Pontum & Armenios patescit, iurauere. Sed inermes legati regebant, nondum additis Cappadociæ legionibus. Consilium de summâ rerum, Beryti habitum. Illuc Mucianus, cum legatis tribunisq;, & splendidissimo quoque centurionum ac militum, venit. Et è Iudaico exercitu, lecta decora. Tantum simul peditum equitumq;, & æmulantium inter se regum paratus, speciem fortunæ Principalis effecerant. Prima belli cura, agere delectus, reuocare veteranos. destinantur validæ ciuitates, exercendis armorum officinis. apud Antiochenses, aurum argentumque signatur. eaque cuncta per idoneos ministros, suis quæque locis, festinabantur. Ipse Vespasianus, adire, hortari, bonos laude, segnes exemplo, incitare sæpiùs quàm coërcere; vitia magis amicorum, quàm virtutes dissimulans. Multos, præfecturis & procurationibus; plerosque, senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros, & mox summa adeptos. quibusdam, fortuna pro virtutibus fuit. † Donatiuum militi, neq; Mucianus primâ concione, nisi modicè ostenderat. ne Vespasianus quidem plus ciuili bello obtulit, quàm alii in pace, egregiè firmus aduersus militarem largitionem, eoq; exercitu meliore. Missi ad Parthum Armeniumq; legati. prouisumq;, ne versis ad ciuile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare Iudææ, Vespasianum obtinere claustra Ægypti placuit. Sufficere videbantur aduersus Vitellium, pars copiarum, & dux Mucianus, & Vespasiani nomen, ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus legatosque scriptæ epistolæ, præceptumq; vt prætorianos Vitellio infensos, reciperandæ militiæ præmio inuitarent.

138

LXXXII

139

LXXXIII Mucianus cum expeditâ manu, socium magis imperii quàm ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neq; tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus modicas vires sibi, & maiora credi de absentibus. Sed legio sexta, & tredecim vexillariorũ millia, ingenti agmine sequebantur. Classem è Ponto, Byzantium adigi iusserat: ambiguus consilii, num omissâ Mœsiâ, Dyrrhachium pedite atque equite peteret: simul longis nauibus versum in Italiam mare clauderet, tutâ pone tergum Achaiâ Asiâque. quas inermes exponi Vitellio, ni præsidiis firmarentur: atque ipsum Vitellium in incerto fore, quam partem Italiæ protegeret, si simul Brundisium Tarentumq;, & Lucaniæ Calabriæq;

labriæque litora, infestis classibus peterentur. Igitur nauium, militum, armorum, paratu strepere prouinciæ. Sed nihil æquè fatigabat, quàm pecuniarum conquisitio: eos esse belli ciuilis neruos dictitans Mucianus, non ius aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat. passim delationes, & locupletissimus quisq; in prædam correpti. quæ grauia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere. ipso Vespasiano, inter initia imperii, † ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinato: donec, indulgentia fortunæ, & prauis magistris, didicit, ausus q; est. Propriis quoq; opibus Mucianus bellum iuuit, † largitus priuatim, quod auidius de Rep. sumeret. Ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti; rarissimus quisq;, eandem in reciperando licentiam habuerunt. Accelerata interim Vespasiani cœpta, † Illyrici exercitus studio transgressi in partes. Tertia legio exemplum ceteris Mœsiæ legionibus præbuit. Octaua erat ac septima Claudiana, imbutæ fauore Othonis, quamuis prœlio non interfuissent: Aquileiam iam progressæ, † proturbatis qui de Othone nuntiabant, laceratisq; vexillis nomẽ Vitellii præferentibus, raptâ postremò pecuniâ, & inter se diuisâ, hostiliter egerant. Vnde metus, & ex metu consilium, posse imputari Vespasiano, quæ apud Vitellium excusanda erant. Ita tres Mœsicæ legiones per epistolas alliciebant. Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. † In eo motu Aponius Saturninus Mœsiæ rector, pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Iulianum, septimæ legionis legatum, ob simultates, quibus caussam partium prætendebat. Iulianus, comperto discrimine, & gnaris locorũ adscitis, per auia Mœsiæ vltra montem Hemum profugit. nec deinde ciuili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, & ex nuntiis cunctabundus, aut properans. At in Pannoniâ XIII. legio ac VII. Galbiana, dolorem iramque Bedriacensis pugnæ retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessere, vi præcipuâ Primi Antonii. Is legibus nocens, & tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala, † senatorium ordinem reciperauerat. Præpositus à Galbâ septimæ legioni, scriptitasse Othoni credebatur, ducem se partibus offerens. à quo neglectus, in nullo Othoniani belli vsu fuit. labantibus Vitellii rebus Vespasianum secutus, grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promptus, serendæ in alios inuidiæ artifex, discordiis &

Margin: LXXXIV; 140; 141; LXXXV; 142; 143; 144; LXXXVI; 145

seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Iuncti inde Mœsici ac Pannonici exercitus, Dalmaticum militem traxere, quamquam consularibus legatis nihil turbantibus. † Titus Ampius Flauianus Pannoniam, † Poppeus Siluanus Dalmatiam tenebant, diuites senes. † Sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens ætate, claris natalibus. primâ iuuentâ, quietis cupidine, senatorium ordinem exuerat. idem pro Galbâ dux coloniæ suæ, eâque operâ procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem prætulit. non tam præmiis periculorum, quàm ipsis periculis lætus; pro certis & olim partis, noua, ambigua, ancipitia malebat. † Igitur mouere & quatere quidquid vsquam ægrum foret, aggrediuntur. Scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolæ: quòd vtraque legio pro Othone, aduersa Vitellio fuerat. Sparguntur per Gallias litteræ, momentoq; temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus: ceteris fortunam secuturis.

146 147 148 149

LXXXVII Dum hæc per prouincias, à Vespasiano ducibusque partium, geruntur: Vitellius contemptior in dies segniorq;, ad omnis municipiorũ villarumque amœnitates resistens, graui vrbẽ agmine petebat. Sexaginta millia armatorum sequebantur, licentiâ corrupta. Calonum numerus amplior, procacissimis etiam inter seruos lixarum ingeniis. † tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum, etiam si summâ modestiâ regeretur. Onerabant multitudinem, obuii ex vrbe senatores equitesq;: quidam metu, multi per adulationem, ceteri ac paulatim omnes, ne aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Aggregabantur è plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurræ, histriones, aurigæ, quibus ille amicitiarũ dehonestamentis mirè gaudebat. Nec coloniæ modò aut municipia, congestu copiarum; sed ipsi cultores, aruaque, maturis iam frugibus, vt hostile solum vastabantur.

150

LXXXVIII Multæ & atroces inter se militum cędes, post seditionem Ticini cœptam, manente legionum auxiliorumq; discordiâ, vbi aduersus paganos certandum foret, consensu. Sed plurima strages, ad septimum ab vrbe lapidẽ. Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, vt gladiatoriam saginam, diuidebat. Et effusa plebes, totis se castris miscuerat. † Incuriosos milites, vernaculâ vrbanitate quidam spoliauere, abscissis furtim balteis, an accincti forent rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliæ animus. Inermem populum gladiis inuasere.

151

uasere. Cæsus inter alios pater militis, cùm filiũ comitaretur, deinde agnitus. & vulgatâ cæde, temperatum ab innoxiis. In vrbe tamen trepidatum, pręcurrentibus passim militibus. Forum maximè petebant, cupidine visendi locum in quo Galba iacuisset. Nec minus sæuum spectaculum erant ipsi, tergis ferarũ & ingentibus telis horrentes, cùm turbam populi per inscitiam parum vitarent, aut vbi lubrico viæ vel obcursu alicuius procidissent, ad iurgium, mox ad manus & ferrum transirent. Quin & tribuni præfectiq;, cum terrore & armatorum catervis volitabant. Ipse Vitellius, à ponte Miluio, insigni equo, paludatus accinctusq;, senatum & populum ante se agens, quo minus vt captam vrbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumptâ prætextâ & composito agmine incessit. Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemq; circà è legionibus aliis vexilla, mox XII. alarum signa, & post peditum ordines, eques: dein quatuor & XXX. cohortes, vt nomina gentium, aut species armorum forent, discretæ. Ante aquilam præfecti castrorum tribunique, & primi centurionum, candidâ veste: ceteri, iuxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. Et militum phaleræ, torquesq; splendebant. decora facies, & non Vitellio principe dignus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atq; ibi matrem complexus, Augustæ nomine honorauit. Posterâ die, tamquam apud alterius ciuitatis senatum populumque, magnificam orationem de semetipso prompsit, industriam temperantiamq; suam laudibus attollens: consciis flagitiorum ipsis qui aderant, omnique Italiâ, per quam somno & luxu pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, & sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore & vocibus adstrepebat: † abnuentique nomen Augusti, expressere vt assumeret, tam frustrà quàm recusauerat. Apud ciuitatem cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quod maximum Pontificatum adeptus Vitellius, de cærimoniis publicis XV. Kal. Aug. edixisset, antiquitùs infausto die Cremerensi Aliensiq; cladibus. adeò omnis humani diuiniq; iuris expers, pari libertorũ amicorumq; socordiâ, velut inter temulentos agebat. Sed comitia consulũ cum candidatis ciuiliter celebrans, omnem infimæ plebis rumorem, in theatro vt spectator, in circo vt fautor affectauit. quæ grata sanè & popularia, si à virtutibus proficiscerentur, memoriâ vitæ prioris, indecora & vilia accipiebantur. Ventitabat in senatum, etiam cùm paruis de

LXXXIX XC XCI 152

rebus patres consulerentur. Ac fortè Priscus Heluidius, prætor designatus, contra studium eius censuerat. Commotus primò Vitellius, non tamen vltrà quàm Tribunos plebis in auxilium spretæ potestatis aduocauit. Mox mitigantibus amicis, qui altiorem iracundiam eius verebantur, nihil noui accidisse respondit, quòd duo senatores in Rep. dissentirent: solitum se etiam Thraseæ contradicere. Irrisere plerique impudentiam æmulationis. † aliis id ipsum placebat, quòd neminem ex præpotentibus, 153
XCII sed Thraseam ad exemplar veræ gloriæ legisset. Pręposuerat prætorianis † P. Sabinum à præfectura cohortis, † Iulium Priscum tum centurionem. Priscus, Valentis; Sabinus, Cæcinæ gratiâ pollebant. Inter discordes, Vitellio nihil auctoritatis. munia imperii Cæcina ac Valens obibant, olim anxii odiis, quæ bello & castris malè dissimulata, prauitas amicorum, & fecunda gignendis inimicitiis ciuitas auxerat, dum ambitu, comitatu, & immensis salutantium agminibus contendunt, comparanturque, variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. Nec vnquam satis fida potentia, vbi nimia est. Simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestiuis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eo segniùs inuaserant domos, hortos, opesque imperii: cùm flebilis & egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriæ Galba reddiderat, nullâ principis misericordiâ iuuarentur. Gratum primoribus ciuitatis, etiam plebes approbauit, quod reuersis ab exsilio iura libertorum concessisset: † quamquam id omnimodo seruilia ingenia corrumpebant, † abditis pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus. Et quidam in do-
XCIII mum Cæsaris transgressi, atque ipsis dominis potentiores. Sed miles, plenis castris, & redundante multitudine, in porticibus aut delubris, & vrbe totâ vagus, non principia noscere, non seruare vigilias, neque labore firmari: per illecebras vrbis, & inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus imminuebat. Postremò ne salutis quidem cura, infamibus Vaticani locis magna pars tetendit. vnde crebræ in vulgus mortes. Et adiacentia Tiberi Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora, fluminis auiditas, & æstus impatientia labefecit. Insuper confusus, prauitate vel ambitu, ordo militiæ. Sedecim prætoriæ, quatuor vrbanæ cohortes scribebantur, quîs singula millia inessent. Plus in eo delectu Valens audebat, tamquam ipsum Cæcinam periculo exemisset. sanè aduentu eius partes conualuerant, & sinistrum

lenti

Margin: 154, 155, 156, 157

lenti itineris rumorē proſpero prœlio verterat: omniſq; inferioris Germaniæ miles Valentem aſſectabatur. vnde primum creditur Cæcinæ fides fluitaſſe. Ceterùm non ita ducibus indulſit Vitellius, vt non plus militi liceret. Sibi quiſq; militiam ſumpſere. quamuis indignus, ſi ita maluerat, vrbanæ militiæ adſcribebatur: rurſus bonis remanere inter legionarios aut alares volentibus, permiſſum. nec deerant qui vellent, feſſi morbis, & intemperiē cæli incuſantes. Robora tamen legionibus aliſq; ſubtracta, conuulſum caſtrorum decus, xx. millibus è toto exercitu permixtis magis quàm electis. Concionante Vitellio, poſtulantur ad ſupplicium Aſiaticus, & Flauius, & Rufinus duces Galliarū, quòd pro Vindice bellaſſent. Nec coërcebat eiuſmodi voces Vitellius, † ſuper inſitam animo ignauiam, conſcius ſibi inſtare donatiuum & deeſſe pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti principū, conferre pro numero mancipiorum, vt tributum iuſſi. Ipſe ſolâ perdendi curâ, ſtabula aurigis exſtruere. Circum, gladiatorum ferarumq; ſpectaculis, opplere: tamquam in ſummâ abundantiâ, pecuniæ illudere. Quin & natalem Vitellii diē, Cæcina ac Valens, editis totâ vrbe vicatim gladiatoribus, celebrauere: ingenti paratu, & ante illum diem inſolito. Lætum fœdiſſimo cuiq;, apud bonos inuidiæ fuit, quòd exſtructis in campo Martio aris, inferias Neroni feciſſet. Cæſæ publicè victimæ crematæque: † faces, Auguſtales ſubdidere: quod ſacerdotium, vt Romulus Tatio regi, ita Cæſar Tiberius Iuliæ genti ſacrauit. Nondum quartus à victoriâ menſis, & libertus Vitellii Aſiaticus, Polycletos, Patrobios, † & vetera odiorum nomina æquabat. Nemo in illa aulâ, probitate aut induſtriâ certauit: vnum ad potentiā iter, prodigis epulis, † & ſumptu ganeaq; ſatiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipſe abundè ratus, ſi præſentibus frueretur, nec in longius conſultans, nouies millies ſeſtertium pauciſſimis menſibus interuertiſſe creditur. Magna & miſera ciuitas, eodē anno Othonem Vitelliumque paſſa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Aſiaticos, variâ & pudendâ ſorte agebat; donec ſucceſſere Mucianus & Marcellus, & magis alii homines, quàm alii mores. Prima Vitellio tertiæ legionis defectio nuntiatur, miſſis ab Aponio Saturnino epiſtolis, antequam is quoq; Veſpaſiani partibus aggregaretur. Sed neq; Aponius cuncta, vt trepidans re ſubitâ, perſcripſerat, & amici adulantes, molliùs interpretabantur. Vnius legionis eam ſeditionē: ceteris exercitibus conſtare fidem. In hunc modum etiam Vitel-

Marginalia: XCIV (beside "Ceterùm non ita ducibus"); 158 (beside "Vindice bellaſſent"); XCV (beside "Quin & natalem"); 159 (beside "rias Neroni"); 160 (beside "† & vetera odiorum"); 161 (beside "† & ſumptu"); XCVI (beside "Prima Vitellio").

lius apud milites disseruit, prætorianos nuper exauctoratos insectatus, à quibus falsos rumores dispergi. nec vllum ciuilis belli metũ asseuerabat, suppresso Vespasiani nomine, & vagis per vrbem militibus, qui sermones populi coërcerent. Id præcipuum alimentum famæ erat.

XCVII Auxilia tamen è Germaniâ Britanniaq; & Hispaniis exciuit: segniter, & necessitatem dissimulans. Perinde legati prouinciæq; cunctabantur. Hordeonius Flaccus, suspectis iam Batauis, anxius proprio bello. Vectius Bolanus, nunquam satis quietâ Britanniâ. & vterque ambigui. neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari. Trium legionum legati, pares iure, & prosperis Vitellii rebus, certaturi ad obsequium, aduersam eius fortunam, ex æquo detrectabant. In Africâ legio cohortesq; delectæ à Clodio Macro, mox à Galbâ dimissę, rursus iussu Vitellii militiam cœpere. simul cetera iuuentus dabat impigrè nomina. quippe integrum illic ac fauorabilem proconsulatum Vitellius, famosum inuisumq; Vespasianus egerat: perinde socii de imperio vtriusque coniectabant. sed experimentum contrà fuit.

XCVIII Ac primò Valerius Festus legatus, studia prouincialium cum fide iuuit. mox nutabat, palàm epistolis edictisq; Vitellium, occultis nuntiis Vespasianũ fouens, & hęc illáue defensurus, prout inualuissent. Deprehensi cum litteris edictisq; Vespasiani, per Rhætiam & Gallias militum & centurionum quidam, ad Vitellium missi necantur. plures fefellere, fide amicorum, aut suomet astu occultati. Ita Vitellii paratus noscebantur: Vespasiani consiliorum pleraq; ignota. primùm socordiâ Vitellii, deinde Pannonicæ Alpes præsidiis insessæ, nuntios retinebant. † Mare quoq; Etesię flabant. harũ flatu in orientem naui- 162 gantibus secundum, inde aduersum erat.

XCIX Tandem irruptione hostium, atrocibus vndiq; nuntiis exterritus, Cęcinam & Valentem expediri ad bellũ iubet. Præmissus Cæcina. Valentem è graui corporis morbo tum primùm assurgentem, infirmitas tardabat. Longè alia proficiscentis ex vrbe Germanici exercitus species. Non vigor corporibus, non ardor animis. lentum & rarum agmen, & fluxa arma, segnes equi. impatiens solis, pulueris, tempestatum; quantumq; hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promptior. Accedebat huc Cæcinæ ambitio vetus, torpor recens, nimiâ fortunæ indulgentiâ soluti in luxũ: seu perfidiam meditanti, infringere exercitus virtutem, inter artes erat. Credidere pleriq; Flauii Sabini consiliis concussam Cæcinæ

men-

mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo, rata apud Vespasianum fore pacta transitionis. simul odiorum inuidiæq; erga Fa-
163 bium Valentem admonebatur, † vt impar apud Vitellium, gratiã viresq; apud nouum principem pararet. Cæcina, complexu Vi- C
tellii multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam præmisit. Mox † vexillarii quartędecimę, & sex-
164
165 tædecimæ legionum, † dein quinta, & duoetuicesima secutæ: postremo agmine vnaetuicesima Rapax, & prima Italica incessêre, cum vexillariis trium Britannicarum legionum, & electis auxiliis. Profecto Cęcinâ, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse ductauerat, vt in itinere opperiretur: sic sibi cũ Cæcinâ conuenisse. qui præsens, eoq; validior, immutatum id consilium finxit, vt ingruenti bello, totâ mole occurreretur. Ita accelerare legiones Cremonam, pars Hostiliam petere iussæ. Ipse Rauennam diuertit, prætexto classem alloquendi. Mox Patauii secretum componendæ proditionis quæsitum. namq; Lucilius Bassus post prępfecturam alę, Rauennati simul ac Misenensi classibus à Vitellio præpositus, quòd non statim præfecturam prætorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosâ perfidiâ vlciscebatur. Nec sciri potest, traxeritne Cæcinam, an (quod euenit inter malos, vt & similes sint) eadẽ illos prauitas impulerit. Scriptores tempo- CI
rum, qui potiente rerum Flauiâ domo, monumenta huiusce belli composuerunt, curam pacis & amorem Reip. corruptas in adulationem caussas tradidere. Nobis, super insitam leuitatem, &
166 prodito Galbâ mox vilem fidem, † æmulatione etiam inuidiaq;, ne ab aliis apud Vitellium anteirentur, peruertisse ipsum Vitellium videntur. Cæcina legiones assecutus, centurionum militumque animos obstinatos pro Vitellio, variis artibus subruebat. Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubricâ ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone militiæ.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU NERONIS

HISTORIARUM LIBER III.

1 MELIORE fato fideq; Flauianarum partium duces consilia belli tractabant. Petouionem †in hiberna Tertiædecimæ legionis conuenerant. illic agitauere, placerétne obstrui Pannoniæ Alpes, donec à tergo vires vniuersæ consurgerent, an ire cominus, & certare pro Italiâ constantius foret. Quibus opperiri auxilia, & trahere bellum videbatur, *Germanicarum legionum vim famamq; extollebant, & aduenisse mox cum Vitellio Britannici exercitus robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum, & quamquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. Sed insessis interim Alpibus, venturum cum copiis Orientis Mucianum. Superesse Vespasiano mare, classes, studia prouinciarũ, per quas velut alterius belli molem cieret. Ita salubri morâ, nouas vires affore, & præsentibus nihil periturum.* II Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) *festinationem ipsis vtilem, Vitellio exitiosam* disseruit. *plus socordiæ, quàm fiduciæ, accessisse victoribus. Neque enim in procinctu & castris habitos: per omnia Italiæ municipia desides, tantùm hospitibus metuendos: quanto ferociùs antè se egerint, tanto cupidiùs insolitas voluptates hausisse. Circo quoque, ac theatris, & amœnitate vrbis emollitos, aut valetudinibus fessos. Sed addito spatio, rediturum & his robur meditatione belli. Nec procul Germaniam, vnde vires; Britanniam freto dirimi, iuxtà Gallias, Hispaniasq; vtrimque viros, equos, tributa, ipsamq; Italiam & opes vrbis. Ac si inferre arma vltrò velint; duas classes, vacuumq; Illyricum mare. Quid tum claustra montium profutura? quid tractum in æstatem aliam bellum? vnde interim pecuniam, & commeatus? Quin potiùs eo ipso vterentur, quòd Pannonicæ legiones deceptæ magis, quàm victæ, resurgere in vltionem properent: Mœsici exercitus, integras vires*

2 *attulerint.*† *Si numerus militum potiùs, quàm legionum putetur; plus hinc roboris, nihil libidinum, & profuisse disciplinæ ipsum pudorē. Equites verò, ne tum quidem victos; sed, quamquam rebus aduersis, disiectam Vitellii aciem. Duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ perrupere hostem. Nunc XVI. alarū coniuncta signa, pulsu sonituq́, & nube ipsa operient ac superfundent oblitos prœliorum equites, equosq́. Nisi quis retinet, idem suasor auctorq́*

3 *consilii ero.*† *Vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete, mihi ex-*

4 *peditæ cohortes sufficient.*† *Iam,* * *reseratâ militiâ, impulsas Vitellii res audietis; iuuabit sequi, & vestigiis vincentis insistere.* Hæc atq; talia, flagrans oculis, truci voce, quò latiùs audiretur, (etenim se centuriones & quidam militū consilio miscuerant) ita effudit, vt cautos quoq; ac prouidos permoueret: vulgus, & ceteri, vnum virum ducemq;, spretâ aliorum segnitiâ, laudibus ferrent. Hanc sui famam eâ statim concione commouerat, quâ recitatis Vespasiani epistolis, non, vt pleriq;, incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretationem, prout conduxisset. Apertè descendisse in caus-

5 sam videbatur: † eoq; *gratior militibus erat, culpæ vel gloriæ socius. Proxima Cornelii Fusci procuratoris auctoritas. Is quoq; inclementer in Vitelliū inuehi solitus, nihil spei sibi inter aduersa reliquerat. Titus Ampius Flauianus, naturâ ac senectâ cunctator, suspiciones militum irritabat, tamquam affinitatis cum Vitellio meminisset. Idemq;, quòd cœptante legionum motu profugus,

6 dein sponte remeauerat, † perfidiæ locum quæsisse credebatur. Nam Flauianum, omissâ Pannoniâ ingressum Italiam, & discrimini exemptum, rerum nouarum cupido legati nomen resumere, & misceri ciuilib. armis impulerat, suadente Cornelio Fusco; non quia industriâ Flauiani egebat, sed vt consulare nomen surgentibus tum maximè partibus, honestâ specie prætenderetur.

7 †Ceterùm vt transmittere in Italiam, impunè, & vsui foret. † scri-

8 ptum Aponio Saturnino, cum exercitu Mœsico celeraret. † Ac

9 ne inermes prouinciæ, barbaris nationibus exponerentur, prin-

10 cipes Sarmatarum Iazygum, penes quos ciuitatis regimen, † in commilitium asciti. plebem quoque, & vim equitum, quâ solâ valent, offerebant. remissum id munus, ne inter discordias

11 externa molirentur, † aut maiore ex diuerso mercede, ius fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges

12 Sueuorum, quibus vetus obsequium erga Romanos, † & gens fidei commissæ patientior. opposita in latus auxilia, infestâ Rhætiâ, cui Portius Septimius procurator erat, incorruptæ erga Vi-

* reseratam Italiam

III

* grauior

IV

V

fidei et commissio et patientior. Gro- lib. 1. [illegible]

tellium fidei. Igitur † Sextilius Felix cum alâ Aurianâ & VIII. cohortibus, ac Noricorum iuuentute, ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Rhætos Noricosque interfluit, missus. † nec his, aut illis prœlium tentantibus † fortuna partium alibi transacta. 13 14 15

VI Antonio vexillarios è cohortibus, & partem equitum ad inuadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello, quam gloriam ei dux Corbulo, & prosperæ in Armeniâ res addiderant. Idem, secretis apud Neronem sermonibus, ferebatur Corbulonis virtutes criminatus. Vnde infami gratiâ, primum pilum adepto, læta ad præsens malè parta, mox in perniciem vertêre. Sed Primus ac Varus, † occupantes Aquileiæ proxima quęque, & Opitergii & Altini lætis animis accipiuntur. Relictum Altini præsidium aduersus classem Rauennatem, nondum defectione eius auditâ. Inde Patauium & Ateste partibus adiunxere. Illic cognitum, tris Vitellianas cohortes, & † alam cui Scribonianæ nomen, ad Forum Alieni, ponte iuncto, consedisse. Placuit occasio inuadendi incuriosos. nã id quoq; nuntiabatur. † luce primâ, inermos plerosq; oppressere. Prædictum, vt paucis interfectis, ceteros pauore ad mutandam fidem cogerent. Et fuere, qui se statim dederent. plures, abrupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt. 16 17 18

VII † Vulgatâ victoriâ, post principia belli secundum Flauianos, duę legiones, septima Galbiana, tertiadecima Gemina, cũ Vedio Aquila legato, Patauium alacres veniunt. Ibi pauci dies ad requiem sumpti. & Minucius Iustus, præfectus castrorũ legionis septimę, † quia adductius quàm ciuili bello imperitabat, subtractus militum iræ, ad Vespasianũ missus est. Desiderata diu res, interpretatione gloriæ, in maius accipitur, postquam Galbæ imagines, discordiâ temporum subuersas, in omnib. municipiis recoli iussit Antonius: † decorũ pro causâ ratus, si placere Galbæ principatus, & partes reuirescere crederentur. 19 20 21

VIII Quæsitum inde quę sedes bello legeretur. Verona potior visa, patentibus circum campis ad pugnam equestrem, quâ pręualebant: simul coloniam copiis validam auferre Vitellio, in rem famamq; videbatur. † Possessa ipso transitu Vicetia: quod per se parum (etenim modicæ municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus illic Cæcinam genitum, & patriam hostium duci ereptam. In Veronensibus pretium fuit. exemplo, opibusque, partes iuuere. † Et interiectus exercitus, Rhætiam, Iuliasq; Alpes, ne peruium illâ Germanicis exercitibus foret, obsepserat. quæ ignara Vespasiano, 22 23

ſiano, aut vetita. quippe Aquileiæ ſiſti bellum, exſpectariq; Mucianum iubebat. Adiiciebatque imperio conſilium, quando Ægyptus, clauſtra annonę, vectigalia opulentiſſimarum prouinciarum obtinerentur, poſſe Vitellii exercitum egeſtate ſtipendii frumentiq; ad deditionem ſubigi. Eadem Mucianus crebris epiſtolis monebat, incruentam & ſine luctu victoriam, & alia huiuſcemodi prætexendo; ſed gloriæ auidus, atque omne belli decus ſibi retinens. Ceterùm ex diſtantibus terrarum ſpatiis, conſilia poſt res afferebantur. Igitur, repentino incurſu, Antonius ſtationes hoſtiũ irrupit, tentatiſq; leui prœlio animis, ex æquo diſceſſum. Mox Cæcina, inter Hoſtiliam vicum Veronenſiũ, & paludes Tartari fluminis, caſtra permuniit, tutus loco, cùm terga flumine, latera obiectu paludis tegerentur. quòd ſi affuiſſet fides, aut opprimi vniuerſis Vitellianorum viribus duæ legiones nondũ coniuncto Mœſico exercitu potuere: aut retro actæ, desertâ Italiâ turpem fugam conſciuiſſent. Sed Cæcina, per varias moras, prima hoſtibus prodidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epiſtolis increpat, donec per nuntios pacta perfidiæ firmaret. Interim Aponius Saturninus, cũ legione ſeptimâ Claudianâ aduênit. Legioni tribunus Vipſanius Meſſalla præerat, claris maioribus, egregius ipſe, & qui ſolus ad id bellum artes bonas attuliſſet. Has ad copias nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) miſit epiſtolas Cæcina, temeritatem victa arma tractantium incuſans. Simul virtus Germanici exercitus, laudib. attollebatur, Vitellii modicâ, & vulgari mentione, nullâ in Veſpaſianũ contumeliâ. Nihil prorſus, quod aut corrumperet hoſtem, aut terreret. Flauianarum partium duces, omiſsâ prioris fortunæ defenſione, pro Veſpaſiano magnificè, pro cauſsâ fidenter, de exitu ſecuri, † in Vitellium vt inimici, præſumpſere: facta tribunis & centurionibus retinendi quæ Vitellius indulſiſſet ſpe, atque ipſum Cæcinam non obſcurè ad tranſitionem hortabantur. Recitatæ pro concione epiſtolæ addidere fiduciam, quòd ſubmiſsè Cæcina velut offendere Veſpaſianum timens, ipſorum duces contemptim, tamquam inſultantes Vitellio ſcripſiſſent. Aduentu deinde duarũ legionum, è quibus tertiam Dillius Aponianus, octauam Numiſius Lupus ducebant, oſtentare vires, & militari vallo Veronam circumdare placuit. Forte Galbianæ legioni, in aduersâ fronte valli opus ceſſerat, & viſi procul ſociorum equites, vanam for-

IX

24

X

midinem vt hostes fecere. Rapiuntur arma. †& vt proditionis *ira militum in T. Ampium Flauianum incubuit, nullo criminis argumento. Sed iam pridem inuisus, turbine quodam ad exitium poscebatur. propinquum Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem donatiui clamitabant. Nec defensioni locus, quamquam supplices manus tenderet, humi plerumq; stratus, lacera veste, pectus atq; ora singultu quatiens. Id ipsum apud infensos incitamentum erat, tamquam nimius pauor conscientiam argueret. †Obturbabatur militum vocibus Aponianus, cùm loqui cœptaret. fremitu & clamore ceteros aspernantur, vni Antonio apertæ militum aures. Nam & facundia aderat mulcendiq; vulgum artes, & auctoritas. Vbi crudescere seditio, & à conuiciis & probris, ad tela & manus transibant, iniici catenas Flauiano iubet. Sensit ludibrium miles, disiectisq; qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. Opposuit sinum Antonius stricto ferro, aut militum se manibus, aut suis moriturum obtestans: vt quemq; notum, †& aliquo militari decore insignem aspexerat, ad ferendam opem nomine ciens. Mox conuersus ad signa & bellorum deos, hostium potiùs exercitibus illum furorem, illam discordiam iniicerent, orabat: donec fatisceret seditio, &, extremo iam die, †sua quisq; in tentoria dilaberentur. Profectus eâdem nocte Flauianus, obuiis Vespasiani litteris, discrimini exemptus est. Legiones, veluti tabe infectæ, Aponium Saturninum Mœsici exercitus legatum, eò atrociùs aggrediuntur, quòd non, vt prius, labore & opere fessæ, sed medio diei exarserant, vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. vt olim virtutis modestiæq;, tunc procacitatis & petulantiæ certamen erat, ne minus violenter Aponium, quàm Flauianum, ad supplicium deposcerent. †Quippe Mœsicæ legiones, adiutam à se Pannonicorum vltionem, referentes, & Pannonici, velut absoluerentur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. In hortos, in quibus diuertebatur Saturninus, pergunt. † Nec tam Primus, & Aponianus, & Messalla (quamquã omni modo nisi) eripuere Saturninum, quàm obscuritas latebrarũ, quibus occulebatur, vacantium fortè balnearum fornacibus abditus. Mox, omissis lictoribus, Patauium concessit. Digressu consularium, vni Antonio vis ac potestas in vtrumque exercitum fuit, cedentibus collegis, & obuersis militum studiis. Nec deerant qui crederent, vtramque seditionem fraude Antonii cœptam, vt solus bello frueretur.

Ne

(Margin: 25, 26, 27, 28, XI, 29, 30)

Ne in Vitellii quidem partibus quietę mentes. exitiosiore discordiâ, non suspicionibus vulgi, sed perfidiâ ducum turbabantur. Lucilius Bassus, classis Rauennatis præfectus, ambiguos militum animos, quòd magna pars Dalmatæ Pannoniiq; erant, quæ prouinciæ Vespasiano tenebantur, partibus eius aggregauerat. Nox proditioni electa, vt ceteris ignaris, soli in principia defectores coirent. Bassus, pudore seu metu quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. Trierarchi, magno tumultu, Vitellii imagines inuadunt, & paucis resistentium obtruncatis, ceterum vulgus rerum nouarum studio, in Vespasianum inclinabat. Tum progressus Lucilius auctorem se palàm præbet. classis † Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat, qui properè adcucurrit. † Bassus, honoratâ custodiâ Liburnicis nauibus Hadriam peruectus, à præfecto alæ Mennio Rufino, præsidium illic agitante, vincîtur. Sed exsoluta statim vincula, interuentu Hormi Cæsaris liberti. is quoque inter duces habebatur. At Cæcina, defectione classis vulgata, primores centurionum, & paucos militum, ceteris per militiæ munera dispersis, † secreta castrorū affectans, in principia vocat. Ibi Vespasiani virtutem, viresque partium extollit: transfugisse classem, arcem commeatuum, aduersas Gallias Hispaniasque, nihil in vrbe fidum, atque omnia de Vitellio in deterius. Mox, incipientibus qui conscii aderant, ceteros re noua attonitos, in verba Vespasiani adigit. Simul Vitellii imagines direptæ, & missi qui Antonio nuntiarent. Sed vbi totis castris in famâ proditio, recurrens in principia miles, præscriptum Vespasiani nomen, proiectas Vitellii effigies aspexit: vastum primò silentium, mox cuncta simul erumpunt. *Huc cecidisse Germanici exercitus gloriam, vt sine prœlio, sine vulnere, vinctas manus, & capta traderent arma? Quas enim ex diuerso legiones? Nempe victas. & abesse vnicum Othoniani exercitus robur, primanos, quartadecimanosq;. quos tamen iisdem campis illis fuderint strauerintq;, vt tot armatorum millia velut grex venalium exsuli Antonio donum darentur. Octo nimirum legiones vnius classis accessionem fore. Id Basso, id Cæcinæ visum, postquam domos, hortos, opes, principi abstulerint, † etiam militibus principem auferre, licet integros incruentosq;, Flauianis quoque partibus viles. quid dicturos reposcentibus aut prospera, aut aduersa?* Hæc singuli, hæc vniuersi, vt quemque dolor impulerat, vociferantes, initio à quinta legione orto, repositis Vitellii imaginibus, vincla Cæcinæ iniiciunt: Fabium Fabulum, quintæ legionis legatum, & Cassium

XII 31 32 XIII 33 34 XIV

Longum præfectum castrorum, duces deligunt. Fortè oblatos trium Liburnicarum milites, ignaros & insontes trucidant. Relictis castris, abrupto ponte, Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt, vt legionibus primæ Italicæ & Vnietvicesimæ Rapaci iungerentur; quas Cęcina ad obtinendã Cremonam, cum parte equitum præmiserat.

XV Vbi hæc comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus aggredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium, & iunctis legionicus fiducia rediret. namque Fabium Valentem profectum ab vrbe, acceleraturumque, cognita Cæcinæ proditione, coniectabat. Et fidus Vitellio Fabius, nec militiæ ignarus. Simul ingens Germanorum vis, per Rhætiam timebatur: & Britanniâ, Galliâque & Hispaniâ auxilia Vitellius acciuerat, immensam belli luem, ni Antonius id ipsum metuens, festinato prœlio victoriam præcepisset. Vniuerso cum exercitu, secundis à Verona castris, Bedriacum venit. Postero die, legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missæ, vt specie parandarum copiarum, ciuili præda miles imbueretur. Ipse cum quatuor millibus equitum, ad octauum à Bedriaco progressus, † quo licentius popularentur. exploratores (vt mos est) longius curabant. 35

XVI Quinta fermè hora diei erat, cùm citus eques, aduentare hostes, prægredi paucos, motum fremitumq; latè audiri, nuntiauit. Dum Antonius, quid nam agendũ, consultat, auiditate nauandæ operæ Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit, impulitque Vitellianos modicâ cęde. nam plurium accursu, versa fortuna, & acerrimus quisque sequentium, fugæ vltimus erat. nec sponte Antonii properatum, & fore quæ acciderant, rebatur. Hortatus suos, vt magno animo capesserent pugnam, diductis in latera turmis, vacuum in medio relinquit iter, quo Varum equitesque eius reciperet. Iussæ armari legiones, datum per agros signum, vt quà cuiq; proximum, omissâ prædâ, prœlio occurrerent. Pauidus interim Varus, turbæ suorum miscetur, intulitque formidinem. Pulsi cum sauciis integri, suometipsi metu, & angustiis viarum conflictabantur.

XVII Nullum in illâ trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis, officium omisit. occursat pauentibus, retinet cedentes. vbi plurimus labor, vnde aliqua spes, consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis, eò postremo ardoris prouectus est, vt vexillarium fugientem hastâ transuerberarit. mox raptum vexillum in hostem vertit.

uit. quo pudore, haud plures quàm centum equites restitere. Iuuit locus, artiore illic viâ, & fracto interfluentis riui ponte, qui incerto alueo, & præcipitibus ripis, fugam impediebat. Ea necessitas, seu fortuna, lapsas iam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus, excipiunt Vitellianos temerè effusos. atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obuios. Si-

36 mul ceteri, vt cuique ingenium, † spoliare, capere, arma, equosque

37 abripere: † & exciti prospero clamore, qui modò per agros fugâ palabantur, victoriæ se miscebant. Ad quartum à Cremonâ lapidem, fulsere legionum signa, Rapacis atque Italicæ, læto inter initia equitum suorum prœlio, illuc vsque prouecta. Sed vbi fortuna contrà fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obuiam ire, vltroque aggredi hostem, tantum per

XVIII

38 spatium cursu & pugnando fessum. † fortè victi, haud perinde rebus prosperis ducem desiderauerant, atque in aduersis deesse intelligebant. Nutantem aciem, victor equitatus incursat. Et Vipsanius Messalla tribunus, cum Mœsicis auxiliaribus assequi-

39 tur, † quos militibus legionariis, quamquam raptim ductos, æquabat. Ita mixtus pedes equesque, rupere legionum agmen. Et propinqua Cremonensium mœnia, quanto plus spei ad effugium, minorem ad resistendum animum dabant. Nec An-

XIX

40 tonius vltrà institit, memor laboris ac vulnerum, † quibus tam anceps prœlii fortuna, quamuis prospero fine equites equosque afflictauerat. Inumbrante vesperâ, vniuersum Flauiani exerci-

41 tus robur aduenit. † Vtque cumulos super, & recentia * cæde vestigia incessere, quasi debellatum foret, pergere Cremonam, & victos in deditionem accipere, aut expugnare deposcunt. Hæc in medio, pulchra dictu. Illa sibi quisque, *Posse coloniam plano sitam impetu capi. Idem audaciæ per tenebras irrumpentibus, & maiorem rapiendi licentiam. Quòd si lucem opperiantur, iam pacem, iam preces, & pro labore ac vulneribus, clementiam & gloriam inania laturos. sed opes Cremonensium, in sinu præfectorum legatorumq́ fore. Expugnatæ vrbis prædam, ad militem; deditæ, ad duces pertinere.* Spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cuiusquam audiatur, quatiunt arma, rapturi imperium ni ducantur. Tum Antonius inferens se manipulis, vbi aspectu & auctoritate silentium fecerat, *Non se decus neque pretium eripere tam benè meritis,* affirmabat: *sed diuisa inter exercitum ducesq́ munia. militibus cupidinem pugnandi conuenire; duces prouidendo, consultando, cunctatione sæpius, quàm temeritate prodesse. Vt pro virili portione, armis ac manu*

* cædi

XX

victoriam iuuerit; ratione & consilio, propriis ducis artibus, profuturum. Neque enim ambigua esse quæ occurrant, noctem, & ignotæ situm vrbis, intus hostes, & cuncta insidiis opportuna. non si pateant portæ, nisi explorato, nisi die, intrandum. An oppugnationem inchoaturos, adempto omni prospectu, quis æquus locus, quanta altitudo mœnium? tormentisne, & telis, † *an operibus, & vineis aggredienda vrbs foret?* Mox conuersus ad singulos, † *num secures, dolabrasq́, & cetera expugnandis vrbibus, secum attulissent?* rogitabat. Et cùm abnuerent, *gladiisne,* inquit, *& pilis, perfringere ac subruere muros, vllæ manus possunt? Si aggerem struere, si pluteis cratibúsve protegi necesse fuerit, vt vulgus improuidum irriti stabimus, altitudinẽ turrium, & aliena munimenta mirantes? Quin potiùs morâ noctis vnius, aduectis tormentis machinisq́, vim victoriamq́ nobiscum ferimus.* Simul lixas calonesque cum recentissimis equitum, Bedriacum mittit, copias ceteraque vsui, allaturos. XXI Id verò ægrè tolerante milite, prope seditionem ventum, cùm progressi equites sub ipsa mœnia, vagos ex Cremonensibus corripiunt. quorum indicio noscitur, sex Vitellianas legiones, omnemq; exercitum qui Hostiliæ egerat, eo ipso die triginta millia passuum emensum, compertâ suorum clade, in prœlium accingi, ac iam adfore. Is terror obstructas mentes, consiliis ducis, aperuit. † Sistere * tertiam legionem, in ipso viæ Postumiæ aggere iubet, cui iuncta à læuo septima Galbiana, patenti campo stetit: dein septima Claudiana, agresti fossâ (ita locus erat) præmunita; dextro, octaua per apertum limitem, mox * tertiadecima, densis arbustis intersepta. Hic aquilarum signorumq; ordo. Milites mixti per tenebras, vt fors tulerat. prætorianum vexillum, proximum tertianis. cohortes auxiliorum, in cornibus. latera ac terga, equite circumdata. Sido atque Italicus Sueui, cum delectis popularium, primori in acie versabantur. XXII At Vitellianus exercitus, cui acquiescere Cremonæ, & reciperatis cibo somnoque viribus, confectum algore atq; inediâ hostem, posterâ die profligare ac proruere, ratio fuit: † indigus rectoris, inops consilii, tertiâ fermè noctis horâ, † paratis iam dispositisq; Flauianis impingitur. Ordinem agminis disiecti per iram ac tenebras, asseuerare non ausim: quamquam alii tradiderint, quartam Macedonicam, dextro suorum cornu; quintam, & quintamdecimam, † cum vexillis nonæ, secundæque, & vicesimæ, Britannicarum legionum, mediam aciem; sextadecimanos, duoetvicesimanosque, & primanos, læuum cornu complesse. Rapaces atq; Italici, omnibus se mani-

* tertiamdecimam

* tertia

42 43 44 45 46 47

manipulis miscuerant. Equites, auxiliaque, sibi ipsi locum legêre. Prœlium totâ nocte varium, anceps, atrox; his, rursus illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem prouisu iuuabant. Eademque, vtrâque acie, arma. † crebris interrogationibus, notum pugnæ signum: permixta vexilla, vt quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Vrgebatur maximè septima legio, nuper à Galbâ conscripta. Occisi sex primorum ordinum centuriones, abrepta quædam signa. † Ipsam Aquilam, Atilius Verus primipili centurio, multa cum hostium strage, & ad extremum moriens, seruauerat. † Sustinuit * labentem aciem Antonius, accitis prætorianis. qui vbi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. Namq; Vitelliani, tormenta in aggerem viæ contulerant, vt tela vacuo atq; aperto excuterentur, dispersa primò & arbustis sine hostium noxa illisa. Magnitudine eximiâ † quintædecimæ legionis balista, ingentibus saxis hostilem aciem proruebat: lateq; cladem intulisset, ni duo milites præclarum facinus ausi, arreptis è strage scutis, ignorati vincla ac libramenta tormentorum abscidissent. Statim confossi sunt, eoq; intercidêre nomina. de facto haud ambigitur. Neutrò inclinauerat fortuna, donec adulta nocte, luna surgens ostenderet acies, falleretque. Sed Flauianis æquior à tergo. hinc maiores equorum virorumque vmbræ, & falso, vt in corpora, ictu, tela hostium citrà cadebant. Vitelliani, aduerso lumine collucentes, velut ex occulto iaculantibus, incauti offerebantur. Igitur Antonius, vbi noscere suos, noscique poterat, alios pudore & probris, multos laude & hortatu, omnes spe promissisque accendens, cur rari sumpsissent arma Pannonicas legiones interrogabat? Illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiæ, vbi reciperare gloriam possent. Tum ad Mœsicos conuersus, principes auctoresque belli ciebat: Frustra minis & verbis prouocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerent. Hæc vt quosque accesserat. Plura ad Tertianos, veterum recentiumque admonens: vt sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulissent. Mox infensus prætorianis: *Vos*, inquit, *nisi vincitis pagani, quis alius imperator, quæ castra alia excipient? Illic signa* [illegible] *vestra sunt, & mors victis. Nam ignominiam consumpsistis.* Vndiqu[illegible]mor. & orientem solem (ita in Syriâ mos est) Tertiani salutauere. † Vagus inde, an consilio ducis, subditus rumor, aduenisse Mucianum, exercitus inuicem salutasse. gradum infe-

48 49 50 51 52

XXIII

* labantem

XXIV

XXV

runt. quasi recentibus auxiliis aucti, rariore iam Vitellianorum acie, vt quos, nullo rectore, suus quemq; impetus vel pauor contraheret, diduceretve. Postquam pulsos sensit Antonius, denso agmine obturbat. laxati ordines abrumpuntur. nec restitui quiuere, impedientibus vehiculis, tormentisq;. Per limitem viæ sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eo notabilior cædes fuit, quia filius patrem interfecit. Rem nominaque, auctore Vipsanio Messalla, tradam. Iulius Mansuetus, ex Hispania, Rapaci legioni additus, impuberem filium domi liquerat. Is mox adultus, inter septimanos à Galba conscriptus, oblatum fortè patrem & vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus, agnoscensque, & exanguem amplexus, voce flebili † precabatur piatos patris manes, néve se vt parricidam auersarentur. publicum id facinus: & vnum militem quotam ciuilium armorum partem? Simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Aduertêre proximi, deinde plures. hinc per omnẽ aciem miraculum, & questus, & sæuissimi belli exsecratio. Nec eo segniùs propinquos, affines, fratres trucidatos spoliant. Factum esse scelus loquuntur, faciuntque. 55

XXVI Vt Cremonam venere, nouum immensumque opus occurrit. Othoniano bello, Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumiecerat. eaque munimenta rursus auxerat. Quorum aspectu hæsere victores, incertis ducibus quid iuberent. Incipere oppugnationem, fesso per diem noctemque exercitu, arduum; & nullo iuxtà subsidio, anceps. Sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, & victoria ad irritum reuoluebatur. Munire castra; id quoque propinquis hostibus formidolosum, ne dispersos & opus molientes subita eruptione turbarent. Quæ super cuncta, terrebat ipsorum miles, periculi quàm moræ patientior. Quippe ingrata quæ tuta, & ex temeritate spes: omnisque cædes, & vulnera, & sanguis, auiditate prædæ pensabantur.

XXVII Huc inclinauit Antonius, cingiq; vallum coronâ iussit. Primò sagittis saxisque eminus certabant, maiore Flauianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur. Mox vallum portasque legionibus attribuit, vt discretus labor fortes ignauosque distingueret, atque ipsâ contentione decoris accenderentur. Proxima Bedriacensi viæ, tertiani septimanique sumpsere; dexteriora valli, octaua ac septima Claudiana; tertiadecimanos, ad Brixianam portam impetus tulit. Paulum inde moræ, dum è pro-

ximis

ximis agris ligones, dolabras, & alii falces, ſcalaſque conuectant. Tum, elatis ſuper capita ſcutis, denſâ teſtudine ſuccedunt. Romanæ vtrimque artes. pondera ſaxorum Vitelliani prouoluunt, diſiectam fluitantemque teſtudinem lanceis contiſque ſcrutantur, donec ſolutâ compage ſcutorum, exangues aut laceros

54 † proſternerent multâ cum ſtrage. Inceſſerat cunctatio, ni duces feſſo militi, & velut irritas exhortationes abnuenti, Cremonam monſtraſſent. Hormine id ingenium, vt Meſſalla tradit, an potior auctor ſit C. Plinius, qui Antonium incuſat, haud facilè diſcreuerim: niſi quòd neque Antonius, neq; Hormus, à famâ vitaque ſuâ, quamuis peſſimo flagitio, degenerauere. Non iam ſanguis, neque vulnera morabantur, quin ſubruerent vallum, quaterentque portas, innixi humeris, & ſuper iteratam teſtudinem ſcandentes, prehenſarent hoſtium tela brachiaque. integri cum ſauciis, ſemineces cum exſpirantibus voluuntur, variâ pereuntium formâ, & omni imagine mortium. Acerrimum, ſeptimæ, tertiæq; legionum, certamen. Et dux Antonius, cum delectis auxiliaribus, eôdem incubuerat. Obſtinatos inter ſe, cùm ſuſtinere Vitelliani nequirent, & ſuperiecta tela teſtudine laberentur, ipſam poſtremò baliſtam in ſubeuntes propulere: quæ vt ad præſens diſiecit obruitq; quos inciderat, ita pinnas ac ſumma valli

55 ruinâ ſuâ traxit. Simul iuncta turris, ictibus ſaxorum ceſſit. † quâ ſeptimani dum nituntur cuneis, tertianus ſecuribus gladiiſque portam perfregit. Primum irrupiſſe C. Voluſium tertiæ legionis

56 militem, inter omnes auctores conſtat. † Is in vallum egreſſus, deturbatis qui reſtiterant, conſpicuus manu ac voce, capta caſtra conclamauit. Ceteri, trepidis iam Vitellianis, ſeq; è vallo præcipitantibus, perrupere. completur cæde, quantum inter caſtra muroſq;, vacui fuit. Ac rurſus noua laborum facies, ardua vrbis mœnia, ſaxeæ turres, ferrati portarum obices, vibrans tela miles, frequens obſtrictuſq; Vitellianis partibus Cremonenſis populus, magna pars Italiæ ſtato in eoſdem dies mercatu congregata. quod defenſoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob prædam erat. Rapi ignes Antonius, inferriq; amœniſſimis extra vrbem ædificiis iubet: ſi damno rerum ſuarum, Cremonenſes ad mutandam fidem traherentur. propinqua muris tecta, & altitudinem mœnium egreſſa, fortiſſimo quoque militum complet. Illi trabi-

57 bus, teguliſq;, & facibus, propugnatores deturbant. † Iam le-

XXVIII

XXIX

XXX

XXXI

giones in testudinem glomerabantur, & alii tela saxaque incutiebant, † cùm languescere paulatim Vitellianorum animi, & vt 58 quisque ordine anteibat, cedere fortunæ: ne Cremonâ quoque excisâ, nulla vltrà venia, omnisque ira victoris non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, vbi pretium cædis erat, reuerteretur. Gregarius miles, futuri socors, & ignobilitate tutior, perstabat. Vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, cùm bellum posuissent. Primores castrorum, nomen atque imagines Vitellii amoliuntur. Catenas Cæcinæ (nam etiã tum vinctus erat) exsoluunt, orantq; , vt caussæ suæ deprecator assistat. † Aspernantem tumentemq; , lacrymis fatigant. Extre- 59 mum malorum, tot fortissimi viri, proditoris opem inuocantes, mox velamenta & infulas pro muris ostentant. Cùm Antonius inhiberi tela iussisset, signa aquilasq; extulere. Mæstum inermium agmen, deiectis in terram oculis, sequebatur. Circumstiterant victores, & primò ingerebant probra, intentabant ictus. Mox vt præberi ora contumeliis, & posita omni ferocia cuncta victi patiebantur, subit recordatio, illos esse, qui nuper Bedriaci victoriæ temperassent. Sed vbi Cæcina, prætexta lictoribusque insignis, dimota turba, consul incessit; exarsere victores. superbiam, sæuitiamque (adeò inuisa scelera sunt) etiam perfidiam, obiectabant. Obstitit Antonius, datisque defensoribus ad Vespasi-

XXXII anum dimisit. Plebes interim Cremonensium, inter armatos conflictabatur. nec procul cæde aberant, cùm precibus ducum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius alloquitur, magnificè victores, victos clementer. † de Cremona in neu- 60 trum. Exercitus, præter insitam prædandi cupidinem, vetere odio ad excidium Cremonensium incubuit. Iuuisse partes Vitellianas, Othonis quoq; bello, credebantur. Mox tertiadecimanos ad extruendum amphitheatrum relictos, vt sunt procacia vrbanę plebis ingenia, petulantib. iurgiis illuserant. Auxit inuidiam editum illic à Cęcina gladiatorũ spectaculum, † eademq; rursus belli 61 sedes, & præbiti in acie Vitellianis cibi: † cęsæ quędã feminę, stu- 62 dio partium ad prœliũ progressę. Tempus quoq; mercatus, ditẽ alioquin coloniã, maiorũ opum specie complebat. Ceteri duces in obscuro, Antonium fortuna famaq; omniũ oculis exposuerat. † Is balineas, abluendo cruori, properè petit. Excepta vox est, cùm 63 teporem incusaret, statim futurũ vt incalescerent. Vernile dictũ omnem inuidiam in eum vertit, tanquam signum incendendæ

Cre-

Cremonæ dedisset, quæ iam flagrabat. Quadraginta armatorum millia irrupere, calonum lixarumq; amplior numerus, & in libidinem ac sæuitiam corruptior. Non dignitas, non ætas protegebat, quo minus stupra cædibus, cædes stupris miscerentur. Grandæuos senes, exacta ætate feminas, viles ad prædam, in ludibrium trahebant. Vbi adulta virgo, aut quis forma conspicuus incidisset, vi manibusq; rapientium diuulsus, ipsos postremò direptores in mutuam perniciem agebat. Dum pecuniã, vel grauia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, maiore aliorum vi truncabantur. Quidam obuia aspernati, verberibus tormentisq; dominorum, abdita scrutari, defossa eruere. Faces in manibus: quas, vbi prædam egesserant, in vacuas domos, & inania templa, per lasciuiam iaculabantur. Vtque exercitu vario linguis, moribus, cui ciues, socii, externi interessent, diuersæ cupidines, & aliud cuique fas, nec quidquam illicitum. Per quatriduum Cremona suffecit. cùm omnia sacra profanaq; in igne considerent, solum Mephitis templum stetit ante mœnia, loco, seu numine, defensum. XXXIII

Hic exitus Cremonam habuit, anno CCLXXXVI. à primordio sui. Condita erat Ti. Sempronio & P. Cornelio consulibus, ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum aduersus Gallos trans Padum agentes, & † si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, † vbere agri, annexu connubiisq; gentium adoleuit floruitque, bellis externis intacta, ciuilibus infelix. † Antonius pudore flagitii, crebrescente inuidiâ, edixit, nequis Cremonenses captiuos detineret. Irritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ, emptionem talium mancipiorũ aspernantis. Occidi cœpere. quod vbi enotuit, † à propinquis affinibusq; occultè redemptabantur. mox rediit Cremonam reliquus populus. reposita fora, templaque, magnificentiâ municipum: & Vespasianus hortabatur. XXXIV 64 65 66 67

Ceterùm assidere sepultæ vrbis ruinis, noxia tabo humus, haud diu permisit. Ad tertium lapidem progressi, vagos pauentesq; Vitellianos, sua quemque apud signa componunt. Et victæ legiones, ne manente adhuc ciuili bello ambiguè agerent, per Illyricum dispersæ. In Britanniam inde, & Hispanias, nuntios famamque; in Galliam, Iulium Calenum tribunum; in Germaniam, Alpinum Montanum præfectum cohortis, quòd hic Treuir, Calenus Æduus, vterque Vitelliani fuerant, ostentui misere. Simul transitus Alpium, præsidiis occupati: suspectâ Germaniâ, tam- XXXV

XXXVI quam in auxilium Vitellii accingeretur. At Vitellius, profecto Cæcinâ, cùm Fabium Valentem paucis pòst diebus ad bellum impulisset, curis luxum obtendebat: non parare arma, non alloquio exercitioq; militem firmare, † non in ore vulgi agere, sed 68 vmbraculis hortorum abditus, vt ignaua animalia, quibus si cibum suggeras, iacent torpentque; præterita, instantia, futura, pari obliuione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem & marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Rauennatis perculit. Nec multo pòst de Cæcinâ affertur mixtus gaudio dolor, & desciuisse, & ab exercitu vinctum. plus apud socordem animum lætitia, quàm cura valuit. Multâ cum exsultatione in vrbem reuectus, frequenti concione, pietatem militum laudibus cumulat. † P. Sabinum prætorii præfectum, ob amicitiã 69 Cæcinæ vinciri iubet, substituto in locum eius Alpheno Varo.

XXXVII Mox senatum, compositâ in magnificentiam oratione, allocutus, exquisitis patrum adulationibus attollitur. Initium atrocis in Cæcinam sententiæ, à L. Vitellio factum. Dein ceteri, compositâ indignatione, quòd consul Rempublicam, dux imperatorem, tantis opibus, tot honoribus cumulatus, amicum prodidisset, † velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. nulla, in oratione cuiusquam, erga Flauianos duces obtrectatio. errorem imprudentiamq; exercituum culpantes, Vespa- 70 siani nomen suspensi & vitabundi circumibant. Nec defuit, qui vnum consulatus diem (is enim in locum Cæcinæ supererat) magno cum irrisu accipientis, tribuentisque, eblandiretur. Pridie Kal. Nouembris, Rossius Regulus iniit, eiurauitq;. Annotabant periti, nunquam antea non abrogato magistratu, neque lege latâ, alium suffectum. Nam consul vnò die & antè fuerat Caninius Rebilus, C. Cæsare dictatore, cùm belli ciuilis præmia festinarentur.

XXXVIII Nota per eos dies Iunii Blæsi mors, & famosa fuit; de quâ sic accepimus. Graui corporis morbo æger Vitellius, Seruilianis hortis, turrim vicino sitam collucere per noctem crebris luminibus animaduertit. Sciscitanti caussam, apud Cæcinam Tuscum epulari multos, præcipuum honore Iunium Blæsum nuntiatur. Cetera in maius, de apparatu, & solutis in lasciuiam animis. Nec defuere, qui ipsum Tuscum & alios, sed criminosius Blæsum incusarent, quòd ægro principe lætos dies ageret. Vbi asperatum Vitellium, & posse Blæsum peruerti, satis patuit iis qui principum offensas acriter speculantur, datæ L. Vitellio delationis

lationis partes. Ille infensus Blæso, æmulatione prauâ, quòd eum omni dedecore maculosum, egregiâ famâ anteibat, cubiculum imperatoris reserat: filium eius sinu complexus, & genibus accidens, caussam confusionis quærenti: *Non se proprio metu, nec sui anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris, preces lacrymasq; attulisse. Frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicæ legiones, tot prouinciæ virtute ac fide, tantùm deniq; terrarum ac maris immensis spatiis arceat. In vrbe ac sinu cauendum hostẽ, Iunios Antoniosq; auos iactantem, qui se stirpe imperatoriâ, comem ac magnificum militibus ostentet. Versas illuc omnium* 71 *mentes, dum† Vitellius amicorum inimicorumq; negligens, fouet æmulũ, principis labores è conuiuio prospectantem. Reddendam pro intempestiuâ lætitiâ mæstam & funebrem noctem, quâ sciat & sentiat viuere Vitelliũ, & imperare, & si quid fato accidat, filiũ habere.* Trepidanti inter scelus metumq;, ne dilata Blęsi mors maturã perniciem, palàm iussa atrocẽ inuidiam ferret: placuit veneno grassari. Addidit facinori fidem, nobili gaudio, Blæsum visendo. quin & audita est sæuissima Vitellii vox, qua (ipsa enim verba referam) se pauisse oculos, spectata inimici morte, iactauit. Blæso super claritatem natalium & elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. Integris quoq; rebus, à Cæcina & primoribus partium iam Vitellium aspernantibus, ambitus, abnuere perseuerauit, sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeò non principatus appetens, vt parum effugeret, ne dignus crederetur. Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum spadonumq; agmine, segnius quàm ad bellum incedens, proditam à Lucilio Basso Rauennatem classem, pernicibus nuntiis accepit. Et si cœptum iter properasset, nutantem Cæcinam præuenire, aut, ante discrimen pugnæ, assequi legiones potuisset. Nec deerant qui monerent, vt cum fidissimis per occultos tramites, vitatâ Rauennâ, Hostiliam Cremonámue pergeret. Aliis placebat, accitis ex vrbe prætoriis cohortibus, valida manu perrumpere. Ipse, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit. Mox vtrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec prouidit. Missis ad Vitelliũ litteris, auxilium postulat. Venêre tres cohortes, cum alâ Britannicâ, neque ad fallendum aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens, ne in tanto discrimine quidem, infamiâ caruit, quo minus illicitas rapere voluptates, adulteriisq; ac stupris pollucere hospitum domus crederetur. Aderant vis, & pe-

XXXIX

XL

XLI

cunia, † [illegible] fortunæ nouissima libido. Aduentu demum 72 peditum e[illegible] prauitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam p[illegible] manu poterat, etiam si fidissima foret, nec integram fidem attulerant. Pudor tamen, & præsentis ducis reuerentia morabatur, haud diuturna vincula † apud auidos periculorũ, 73 & dedecoris securos. Eo metu, & paucis, quos aduersa non mutauerant, comitantibus, cohortes Ariminum præmittit. Alam tueri terga iubet. Ipse flexit in Vmbriam, atque inde in Etruriam: vbi cognito pugnæ Cremonensis euentu, non ignauum, &, si prouenisset, atrox consilium iniit, vt arreptis nauibus, in quamcumque partem Narbonensis prouinciæ egressus, † Gallias, & 74 exercitus, & Germaniæ gentes, nouumque bellum cieret.

XLII Digresso Valente, trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus admoto exercitu, & missis per proxima litorum Liburnicis, terrâ marique circumuenit. Occupantur plana Vmbriæ, & quà Picenus ager Hadriâ alluitur. omnisque Italia, inter Vespasianum ac Vitellium, Apennini iugis diuidebatur. Fabius Valens, è sinu Pisano, † segnitiâ maris, aut aduersante vento, Portum Herculis Monœci depellitur. haud procul inde agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, 75 † cuius sacramentum, cunctis circa hostilibus, nondum exuerat. 76 Is Valentem comiter exceptum, ne Galliam Narbonensem temerè ingrederetur monendo terruit, † simul ceterorum fides 77 metu infracta. Nam circumiectas ciuitates, procurator Valerius Paullinus, strenuus militiæ, & Vespasiano ante fortunam amicus, in verba eius adegerat.

XLIII Concitisq; omnibus, qui exauctorati à Vitellio bellum sponte sumebant, † Foroiuliensem coloniã, 78 claustraq; maris præsidio tuebatur: eo grauior auctor, quòd Paullino patria Forum Iulii, & honos apud prætorianos, quorum quondam tribunus fuerat. Ipsique pagani, fauore municipali, & futuræ potentiæ spe iuuare partes annitebantur. quæ vbi paratu firma, & aucta rumore, apud varios Vitellianorum animos increbuere; Fabius Valens cum quatuor speculatoribus, & tribus amicis, totidem centurionibus † ad naues regreditur: Maturo, ce- 79 terisque remanere, & in verba Vespasiani adigi volentibus fuit. Ceterùm vt mare tutius Valenti, quàm litora, aut vrbes; ita futuri ambiguus, & magis quid vitaret quàm cui fideret certus, aduersa tempestate Stœchadas Massiliensium insulas affertur. Ibi eum, missæ à Paullino Liburnicæ, oppressere.

XLIV Capto Valente, cuncta ad vi-

ad victoris opes conuersa, initio per Hispaniam à primâ Adiutrice legione orto, quæ memoriâ Othonis infensa Vitellio, decimam quoq; ac sextam traxit. Nec Galliæ cunctabantur. Et Britanniam, inclytus erga Vespasianum fauor, quòd illic secundæ legioni à Claudio prępositus, & bello clarus egerat, non sine motu adiunxit ceterarum: in quibus plerique centuriones ac milites à Vitellio prouecti, expertum iam principē anxii mutabant. Eâ discordiâ, & crebris belli ciuilis rumoribus, Britanni sustulere animos, auctore Venusio: qui super insitam ferociam, & Romani nominis odium, propriis in Cartismanduam reginam stimulis accendebatur. Cartismandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate: & † auxerat potentiam, postquam † capto per dolum rege Caractaco, instruxisse triumphum Claudii Cæsaris videbatur. Inde opes, & rerum secundarum luxus. spreto Venusio (is fuit maritus) armigerum eius Vellocatum in matrimonium regnumque accepit. concussa statim flagitio domus. Pro marito, studia ciuitatis: pro adultero, libido reginæ, & sæuitia. Igitur Venusius, accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartismanduam adduxit. Tum petita à Romanis præsidia. & cohortes alæq; nostræ, variis prœliis, exemere tamen periculo reginam. Regnum Venusio, bellum nobis relictum. Turbata per eosdem dies Germania, & socordiâ ducum, & seditione legionum. Externâ vi, & perfidiâ sociali, propè afflicta Romana res. Id bellū, cum caussis & euentibus (etenim longiùs prouectum est) mox memorabimus. Mota & Dacorum gens, numquā fida, tunc sine metu, abducto è Mœsiâ exercitu. sed prima rerum, quieti speculabantur: vbi flagrare Italiam bello, cuncta inuicem hostilia, accepere; expugnatis cohortium alarumq; hibernis, vtraque Danubii ripâ potiebantur. Iamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriæ gnarus, ac ne externa moles vtrimque ingrueret, si Dacus Germanusq; diuersi irrupissent. Affuit, vt sæpe aliàs, fortuna populi Ro. quæ Mucianum viresque Orientis illuc tulit: & quod Cremonæ interim transegimus. Fonteius Agrippa ex Asiâ (proconsul eā prouinciam annuo imperio tenuerat) Mœsię præpositus est: additis copiis è Vitelliano exercitu, quem spargi per prouincias, & externo bello illigari, pars consilii, pacisque erat. Nec ceteræ nationes silebant. Subita per Pontum arma, Barbarum mancipium,

XLV XLVI XLVII

regiæ quondam classis præfectus, mouerat. †Is fuit Anicetus Polemonis libertus, præpotens olim, & postquam regnum in formam prouinciæ verterat, mutationis impatiens. Igitur Vitellii nomine, adscitis gentibus, quæ Pontum accolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendæ manus ductor, †Trapezuntem, vetustam Asiæ ciuitatem, à Græcis in extremo Ponticæ oræ conditam subitus irrupit. Cæsa ibi cohors, regium auxilium olim. mox donati ciuitate Romanâ, signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamq; Græcorum retinebant. Classi quoq; faces intulit, vacuo mari eludens, quia lectissimas Liburnicarum, omnemq; militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin & barbari contemptius vagabantur, fabricatis repentè nauibus, quas cameras vocant, artis lateribus, latâ aluo, sine vinculo æris aut ferri connexâ, & tumido mari, prout fluctus attollitur, summa nauium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. Sic inter vndas voluuntur, † pari vtrimque prorâ, & mutabili remigio, quando hinc vel illinc appellere indiscretum & innoxium est. Aduertit ea res Vespasiani animum, vt vexillarios è legionibus, ducemq; Virdium Geminum, spectatæ militiæ, deligeret. Ille incompositum & prædæ cupidine vagum hostem adortus, cogit in naues: effectisq; raptim Liburnicis, assequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio, quem pecuniâ donisque ad societatem perpulerat. Ac primo rex, minis armisque supplicem tueri. Postquam merces proditionis, aut bellum ostendebatur, fluxâ, vt est Barbaris, fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit, belloque seruili finis impositus. Lætum eâ victoriâ Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis prœlii nuntius in Ægypto assequitur. Eò properantiùs Alexandriam pergit, vt fracto Vitellii exercitu, vrbem quoq; externæ opis indigam fame vrgeret. Namq; & Africam, eodem latere sitam, terrâ mariq; inuadere parabat, clausis annonæ subsidiis, inopiam, ac discordiam hosti facturus. Dum hac totius orbis mutatione, fortuna imperii transit, Primus Antonius nequaquã pari innocentiâ, post Cremonam agebat: satisfactum bello ratus, & cetera ex facili: seu felicitas, in tali ingenio, auaritiam, superbiã, ceteraq; occulta mala patefecit. vt captam Italiam persultare, vt suas legiones colere, omnibus dictis factisq; viam sibi ad potentiam struere. vtque licentiâ militem imbueret, † interfectorum centu-

Marginalia: 82, 83, 84, XLVIII, XLIX, 85; manuscript note: vim Gron: lib. 10. cap. 15.

centurionum ordines, legionibus offerebat. eo suffragio turbidissimus quisque delecti. nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentiâ trahebantur. quæ seditiosa, & corrumpendæ disciplinæ, mox in prædam vertebat, nihil aduentantem Mucianum veritus, quod exitiosius erat quàm Vespasianum spreuisse. Ceterùm propinquâ hieme, & humentibus Pado campis, expeditum agmen incedere. Signa aquilæq; victricium legionum, milites vulneribus aut ætate graues, plerique etiam integri, Veronæ relicti. sufficere cohortes alæque, & è legionibus lecti, pro-

L

86 fligato iam bello videbantur. † Vndecima legio sese adiunxerat, initio cunctata, sed prosperis rebus, anxia quòd defuisset. Sex millia Dalmatarũ, recens delectus, comitabantur. Ducebat Poppæus Siluanus consularis. vis consiliorũ penes Annium Bassum, legionis legatum. Is Siluanum socordem bello, & dies rerũ verbis terentem, specie obsequii regebat, ad omniaq; quæ agenda forent, quietâ cum industriâ aderat. Ad has copias, è classicis Rauennatibus legionariam militiam poscentibus, optimus quisq; adsciti. Classem, Dalmatæ suppleuere. Exercitus ducesq; ad Fanum Fortunæ iter sistunt, de summâ rerum cunctantes, quòd motas ex vrbe prætorias cohortes audierant, & teneri præsidiis Apenninum rebantur, & ipsos in regione bello attritâ, inopia & seditiosæ militum voces terrebant, Clauarium (donatiui nomen est) flagitantium. nec pecuniam, aut frumentum prouiderant: & festinatio atque auiditas præpediebant, dum quæ accipi poterant, rapiuntur. celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus aduersus fas nefasque irreuerentiam fuisse, vt gregarius eques, occisum à se proximâ acie fratrem professus, præmium à ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam cædem, ius hominũ:

LI

87 aut vlcisci, ratio belli permittebat. Distulerant † tamquam maiora meritum, quàm quæ statim exsoluerentur. nec quidquam vltrà traditur. Ceterùm, & prioribus ciuium bellis, par scelus inciderat. Nã prœlio, quo apud Ianiculũ aduersùm Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein cognito facinore, seipsum interfecit, vt Sisenna memorat. tanto acrior apud maiores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pœnitentia fuit. Sed hæc aliaq; ex veteri memoriâ repetita, quotiens res locusq; exempla recti, aut solatia mali poscent, haud absurdè memorabimus. Antonio ducibusq; partium, præmitti equites, omnemq; Vmbriam explorari placuit, si quà Apennini iuga clementiùs adiren-

LII

tur: acciri aquilas signaque, & quidquid Veronæ militum foret: Padumq; & mare, commeatibus compleri. Erant inter duces, qui necterent moras. quippe nimius iam Antonius, & certiora ex Muciano sperabantur. Namque Mucianus tam celeri victoriâ anxius, & ni præsens vrbe potiretur, expertem se belli gloriæque ratus, ad Primum & Varum media scriptitabat, instandum cœptis, aut rursus cunctandi vtilitates edisserens: atque ita compositus, vt ex euentu rerum aduersa abnueret, vel prospera agnosceret. Plotium Griphum, † nuper ab Vespasiano in senatorium ordinem additum, ac legioni præpositum, ceterosq; sibi fidos, apertiùs monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari sinistrè, & † Muciano volentia rescripsere. Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, vt non pro spe Antonii, consilia factaq; eius æstimarentur. Ægrè id pati Antonius, & culpam in Mucianum conferre, cuius criminationib. coaluissent pericula sua. nec sermonibus temperabat, † immodicus linguâ, & obsequii insolens. litteras ad Vespasianũ composuit, iactantiùs quàm ad principem, nec sine occultâ in Mucianum insectatione: *Se Pannonicas legiones in arma egisse, suis stimulis excitos Mœsiæ duces, suâ constantiâ perruptas Alpes, occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rhætorumq; auxilia. quòd discordes, dispersasq; Vitellii legiones, equestri procellâ, mox peditum vi, per diem noctemq; fudisset, id pulcherrimum, & sui operis. casum Cremonæ, bello imputandum. maiore damno, plurium vrbium excidiis, veteres ciuium discordias reipublicæ stetisse. non se nuntiis neque epistolis, sed manu & armis imperatori suo militare. neque officere gloriæ eorum, qui Asiam interim composuerint: † illis Mœsiæ pacem, sibi salutem securitatémque Italiæ, cordi fuisse. suis exhortationibus, Gallias Hispaniasq; validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conuersas. sed cecidisse in irritum labores, si præmia periculorum soli assequantur, qui periculis non affuerint.* Nec fefellere ea Mucianum. Inde graues simultates: quas Antonius simpliciùs, Mucianus callidè, eoq; implacabiliùs nutriebat. At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stulta dissimulatione, remedia potiùs malorum quàm mala differebat. Quippe confitenti consultantiq; supererant spes viresque: cùm è contrario læta omnia fingeret, falsis ingrauescebat. Mirum apud ipsum de bello silentiũ. prohibiti per ciuitatem sermones, eoq; plures: ac si liceret, vera narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgauerant. Nec duces hostium, augendæ famæ deerant, captos Vitellii exploratores, circum-

LIII · LIV · 88 · 89 · 90 · 91

circumductosque, vt robora victoris exercitus noscerent, remittendo: quos omnes Vitellius secretò percunctatus, interfici iussit. Notabili constantiâ, centurio Iulius Agrestis, post multos sermo-
92 nes quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, † perpulit, vt ad vires hostium spectandas, quæque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occultâ fallere Antonium tentauit, sed mandata imperatoris suumque animum professus, vt cuncta viseret, postulat. Missi qui locum prœlii, Cremonæ vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeauit, abnuentique vera esse quæ referret, atque vltrò corruptum arguenti: *quandoquidem*, inquit, *magno documento opus est, nec alius iam tibi aut vitæ, aut mortis meæ vsus, dabo cui credas.* atque ita digressus, voluntariâ morte dicta firmauit. Quidam iussu Vitellii interfectum, de fide constantiaque eadem tradidere.

LV Vitellius vt è somno excitus, Iulium Priscum, & Alphenum Varum, cum XIIII. prætoriis cohortibus, & omnibus equitum alis obsidere Apenninum iubet. Secuta è classicis legio. tot millia armatorum, lecta equis virisque, si alius dux foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Ceteræ cohortes, ad tuendam vrbem L. Vitellio fratri datæ. Ipse nihil è solito luxu remittens, & diffidentiâ properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat: fœdera sociis, Latium externis dilargiri: his tributa dimittere, alios immunitatibus iuuare, deni-
93 que nulla in posterum cura, lacerare imperium. † Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat, stultissimus quisque pecuniis mercabatur. Apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari, neque accipi, saluâ republicâ poterant. Tandem, flagitante exercitu, qui Meuaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi, & infidis consiliis obnoxius.

LVI Concionanti (prodigiosum dictu) tantum fœdarum volucrum superuolitauit, vt nube atrâ diem obtenderent. Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus, disiecto sacrificii apparatu, longè, nec vbi feriri hostias mos est, confossus. Sed præcipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiæ, improuidus consilii. quis ordo agminis, quæ cura explorandi, quantus vrgendo trahendóve bello modus, alios rogitans, & ad omnes nuntios, vultu quoque & incessu trepidus, dein temulentus. Postremò tædio castrorum, & auditâ defectione Misenensis clas-

sis, Romam reuertit, recentissimum quodq; vulnus pauens, summi discriminis incuriosus. Nam cùm transgredi Apenninum integro exercitus sui robore, & fessos hieme atq; inopiâ hostes aggredi, in aperto foret; dum dispergit vires, acerrimum militem, & vsq; in extrema obstinatum, trucidandum, capiendumq; tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus, & si consulerentur, vera dicturis. Arcuere eos intimi amicorum Vitellii, ita formatis principis auribus, vt aspera quæ vtilia, nec quidquam nisi iocundum & læsurũ acciperet. LVII Sed classem Misenensem (tantũ ciuilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Fauentinus centurio, per ignominiã à Galbâ dimissus, ad defectionẽ traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. preerat classi Claudius Apollinaris, neq; fidei constans, neq; strenuus in perfidiâ. & Apinius Tiro præturâ functus, ac tũ forte Minturnis agens, ducẽ se defectorib. obtulit. à quibus municipia coloniæque impulsæ, præcipuo Puteolanorum in Vespasianum studio; contrà Capua Vitellio fida, municipalem æmulationem bellis ciuilibus miscebant. Vitellius, Claudium Iulianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum animis delegit. data in auxilium vrbana cohors, & gladiatores, quibus Iulianus præerat. Vt collata vtrimq; castra, haud magnâ cunctatione Iuliano in partes Vespasiani transgresso, Tarracinam occupauere, mœnibus situq; magis, quàm ipsorum ingenio tutam. LVIII Quæ vbi Vitellio cognita, parte copiarum Narniẹ cum præfectis prætorii relictâ, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus & quingentis equitibus, ingruenti per Campaniam bello opposuit. Ipse æger animi, studiis militum & clamoribus populi arma poscentis refouebatur: dum vulgus ignauum, & nihil vltra verba ausurum, † falsâ specie, exercitum & legiones appellat. 94 Hortantibus libertis (nam amicorum eius quanto quis clarior, minus fidus) vocari tribus iubet, dantes nomina sacramento adigit. Superfluente multitudine, curam delectus in consules partitur. Seruorum numerum, & pondus argenti senatoribus indicit. equites Romani obtulere operam pecuniasq;, etiam libertinis idem munus vltrò flagitantibus. Ea simulatio, officia metu profecta, verterat in fauorem. Et pleriq; haud perinde Vitellium, quàm casum locumq; principatus miserabantur. nec deerat ipse vultu, voce, lacrymis, misericordiam elicere, largus promissis, &, quæ natura trepidantium est, immodicus. Quin & Cæsarem

ſarem ſe dici voluit, aſpernatus antea. ſed tunc, ſuperſtitione nominis, & quia in metu conſilia prudentium, & vulgi rumor iuxtà audiuntur. Ceterùm vt omnia inconſulti impetus cœpta, initiis valida, ſpatio langueſcunt, dilabi paulatim ſenatores, equiteſq́;, 95 primò cunctanter & vbi ipſe non aderat, † mox contemptim & 96 ſine diſcrimine, † donec Vitellius pudore irriti conatus, quæ non dabantur remiſit. Vt terrorem Italiæ poſſeſſa Meuania, ac velut LIX renatum ex integro bellū intulerat; ita haud dubium erga Flauianas 97 partes ſtudium, tam pauidus Vitellii diſceſſus addidit. † erectus Samnis, Pelignusq́;, & Marſi, æmulatione, quòd Campania præueniſſet, vt in nouo obſequio ad cuncta belli munia acres erant. Sed fœdâ hieme per tranſitum Apennini conflictatus ex- 98 ercitus: & vix quieto agmine † niues eluctantibus, patuit quantum diſcriminis adeundum foret, ni Vitellium retro fortuna vertiſſet. quæ Flauianis ducibus non minus ſæpè quàm ratio affuit. Obuium illic Petilium Cerialem habuere, agreſti cultu, & notitiâ locorum cuſtodias Vitellii elapſum. Propinqua affinitas Ceriali cum Veſpaſiano, nec ipſe inglorius militiæ, eoq́; inter duces aſſumptus eſt. Flauio quoq́; Sabino, ac Domitiano patuiſſe effugium, multi tradidere. Et miſſi ab Antonio nuntii, per varias fallendi artes penetrabant, locum ac præſidium monſtrantes. Sabinus inhabilem labori & audaciæ valetudinem cauſſabatur. Domitiano aderat animus: ſed cuſtodes à Vitellio additi, quamquā ſe ſocios fugæ promitterent, tamquam inſidiantes timebantur. Atque ipſe Vitellius, reſpectu ſuarum neceſſitudinum, nihil in Domitianum atrox parabat. Duces partium, vt Carſulas venere, LX paucos ad requiem dies ſumunt: donec aquilæ, ſignaque legionum aſſequerentur. Et locus ipſe caſtrorum placebat, latè proſpectans, tuto copiarum aggeſtu, florentiſſimis ponè tergum municipiis. Simul colloquia cum Vitellianis decem milium ſpatio diſtantibus, & proditio ſperabatur. Ægrè id pati milles, & victoriam malle quàm pacem. ne ſuas quidem legiones opperiebantur, vt prædæ quàm periculorum ſocias. Vocatos ad conci- 99 onem Antonius docuit, † *eſſe adhuc Vitellio vires, ambiguas ſi deliberarent, acres ſi deſperaſſent. Initia bellorum ciuilium fortunæ permittenda, victoriam conſiliis & ratione perfici. Iam Miſenenſem claſſem & pulcherrimam Campaniæ oram deſciuiſſe, nec plus è toto terrarum orbe reliquum Vitellio, quàm quod inter Tarracinam Narniamq́; iaceat. Satis gloriæ prælio Cremonenſi partum, & exitio Cremonæ, nimium inuidiæ. ne*

concupiscerent Romam capere potiùs, quàm seruare. Maiora illis præmia, & multo maximum decus, si incolumitatem senatui populoq; Rom. sine

LXI *sanguine quæsissent.* His & talibus mitigati animi. Nec multo pòst legiones venêre. Et terrore famaq; aucti exercitus, Vitellianæ cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasq; tradere donum victori, & sibi in posterum gratiam certabant. Per eos cognitum est, Interamnam proximis campis præsidio quadringentorum equitum teneri. Missus extemplò Varus, cum expeditâ manu, paucos repugnantium interfecit. plures, abiectis armis, veniam petiuere. quidam in castra refugi, cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasq; hostium, quo amissi præsidii dedecus lenirent. Nec vlla apud Vitellianos flagitii pœna: † & præmiis defectorũ, vera fides. ac reliquum perfidiæ certamen, crebra transfugia tribunorum centurionumq;. Nam gregarius miles induruerat pro Vitellio, donec Priscus & Alphenus, desertis castris ad Vitellium regressi, pudore proditionis cunctos exsoluerent. 100

LXII Iisdem diebus, Fabius Valens, Vrbini, in custodiâ interficitur. Caput eius Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam vltrà spem fouerent. nam peruasisse in Germanias Valentem, & veteres illic nouosq; exercitus ciere credebant. Visâ cæde, in desperationem versi. & Flauianus exercitus, immane quantum animo exitium Valentis, vt finem belli accepit. Natus erat Valens Anagniæ, equestri familiâ, procax moribus, neque absurdus ingenio famam vrbanitatis per lasciuiam petere. ludicro Iuuenalium sub Nerone, velut ex necessitate, mox sponte mimos actitauit, scitè magis quàm probè. Legatus legionis, & fouit Verginium, & infamauit. † Fonteium Capitonem corruptum, seu quia corrumpere nequiuerat, interfecit. Galbæ proditor, Vitellio fidus, & aliorum perfidiâ illustratus. 101

LXIII Abruptâ vndique spe, Vitellianus miles transiturus in partes, id quoque non sine dedecore. sed sub signis vexillisque in subiectos Narniæ campos descendêre. Flauianus exercitus, † vt ad prœlium intentus ornatusq;, densis circa viam ordinibus, adstiterat. Accepti in medium Vitelliani, & circumdatos, Primus Antonius clementer alloquitur. pars Narniæ, pars Interamnæ subsistere iussi. relictæ simul è victricibus legiones, neq; quiescentibus graues, & aduersus contumaciam validæ. Non omisere per eos dies Primus ac Varus crebris nuntiis salutem, & pecuniam, & secreta Campaniæ, offerre Vitellio, 102

lio, si positis armis, seq; ac liberos suos Vespasiano permisisset. In eundem modum & Mutianus composuit epistolas: quibus ple-
103 rumq; fidere Vitellius, ac † de numero seruorum, electione litorum loqui. Tanta torpedo inuaserat animum, vt si Principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse obliuisceretur. At pri- LXIV mores ciuitatis, Flauium Sabinum præfectum vrbis, secretis sermonibus incitabant, victoriæ famæq; partem capesseret. *Esse illi proprium militem cohortium vrbanarum. nec defuturas vigilum cohortes, seruitia ipsorum, fortunam partium, & omnia prona victoribus. ne Antonio Varoq; de gloriâ concederet. Paucas Vitellio cohortes, & mæstis vndiq; nuntiis trepidas. populi, mobilem animum: & si se ducem præbuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore. Ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem, adeò ruentibus debilitatum. gratiam patrati belli penes eum, qui vrbem occupasset. Id Sabino conuenire, vt imperium fratri reseruaret: id Vespasiano, vt ceteri post Sabinum haberentur.* Haudqua- LXV quam erecto animo eas voces accipiebat, inualidus senectâ. Erant qui occultis suspicionibus incesserent, tamquam inuidiâ & æmulatione fortunam fratris moraretur. Namq; Flauius Sabinus ætate prior, priuatis vtriusq; rebus, auctoritate pecuniaq; Vespasianum anteibat. Et credebatur affectam eius fidem præiuuisse, domo agrisque pignori acceptis. Vnde, quamquam manente in speciem concordiâ, offensarum operta metuebantur. Melior interpretatio, mitem virum abhorrere à sanguine & cædibus: eoq; crebris cum Vitellio sermonibus de pace, ponendisque per conditionem armis agitare. Sæpe domi congressi. postremò in æde Apollinis, vt fama fuit, pepigere. Verba vocesque duos testes habebant, Cluuium Rufum & Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur, Vitellii proiectus & degener, Sabinus nõ insultans, & miseranti propior. Quòd si tam facilè suorum LXVI mentes flexisset Vitellius, quàm ipse cesserat; incruentam vrbem Vespasiani exercitus intrasset. Ceterùm vt quisq; Vitellio fidus, ita pacem & conditiones abnuebant, discrimen ac dedecus ostentantes, & fidem in libidine victoris. *Nec tantam Vespasiano su-*
104 *perbiam, vt priuatum Vitellium pateretur.* † *ne victos quidem laturos. Ita periculum ex misericordiâ. Ipsum sanè senem, & prosperis aduersisq; satiatum. Sed quod nomen, quem statum filio eius Germanico fore? Nunc pecuniam, & familiam, & beatos Campaniæ sinus promitti. Sed vbi imperium*
105 *Vespasianus inuaserit, non ipsi, non amicis eius,* † *non deniq; exercitibus securitatẽ, nisi exstincto æmulatu redituram. Fabiũ illis Valentem, captiuum*

& casibus dubiis reseruatum, prægrauem fuisse: nedum Primus ac Fuscus, & specimen partium Mucianus, ullam in Vitellium nisi occidendi licentiam habeant. Non à Cæsare Pompeium, non ab Augusto Antonium incolumes relictos. Nisi fortè Vespasianus altiores spiritus gerat, † Vitellii cliens, cùm Vitellius collega Claudio foret. Quin vt censuram patris, vt tres consulatus, vt tot egregiæ domus honores deceret, desperatione saltem in audaciam accingeretur. perstare militem, superesse studia populi. Deniq; nihil atrocius euenturum, quàm in quod sponte ruant. moriendū victis, moriendum deditis. id solum referre, nouissimū spiritum per ludibriū contumelias effundant, an per virtutem. 106

LXVII Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures. Obruebatur animus miseratione curaq;, ne pertinacibus armis, minùs placabilem victorem relinqueret coniugi ac liberis. Erat illi & fessa ætate parens, quæ tamen paucis antè diebus opportunâ morte excidium domus præuenit. nihil principatu *filii* assecuta, nisi luctū & bonā famam. XV. Kal. Ianu. auditâ defectione legionis cohortiūq;, quæ se Narniæ dediderant, pullo amictu palatio degreditur, mœstâ circum familiâ. Simul ferebatur lecticulá paruulus filius, velut in funebrem pompam. Voces populi

LXVIII blandæ & intempestiuæ. miles minaci silentio. Nec quisquam adeò rerum humanarum immemor, quem non commoueret illa facies, Romanum principem, & generis humani paulo antè dominum, relictâ fortunæ suæ sede, per populū, per vrbem, exire de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant. Repentina vis dictatorem Cæsarem oppresserat, occultę Caium insidiæ. nox & ignotum rus, fugam Neronis absconderant. Piso & Galba, tamquam in acie cecidere: in suâ concione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca & præsenti mæstitiæ congruentia locutus: *Cedere se pacis & Reip. caussâ: retinerent tantùm memoriam sui, fratremq;, & coniugem, & innoxiam liberorum ætatem miserarentur.* Simul filium protendens, modò singulis, modò vniuersis commendans, postremò fletu præpediente, assistenti consuli (Cæcilius Simplex erat) exsolutum à latere pugionem, velut ius necis vitęq; ciuium, reddebat. Aspernante consule, reclamantibus qui in concione adstiterant, vt in æde Concordię positurus insignia imperii, domumq; fratris petiturus, discessit. Maior hic clamor obsistentium penatibus priuatis, in palatium vocantium. † interclusum aliud iter, idq; solum quod in sacram viam pergeret, patebat. Tum consilii inops, in palatium rediit. Præuenerat rumor, eiurari ab eo imperium. Scripseratque Flauius Sabinus 107

cohor-

cohortium tribunis, vt militem cohiberent. Igitur tamquam omnis Resp. in Vespasiani sinum cessisset, primores senatus, & pleriq; equestris ordinis, omnisque miles vrbanus, & vigiles, domum Flauii Sabini compleuere. Illuc de studiis vulgi, & minis Germanicarum cohortium affertur. Longiùs iam progressus erat, quàm vt regredi posset: & suo quisq; metu, ne disiectos, eoq; minùs validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant. Sed quod in eiusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsere. Circa lacum Fundani, descendentibus qui Sabinum comitabantur armatis, occurrunt promptissimi Vitellianorum. Modicum ibi prœlium, improuiso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus, re trepidâ, † quod tutissimum è præsentibus, † arcem Capitolii insedit, mixto milite, & quibusdam senatorum equitumque: quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulauere. Subierunt obsidium etiam feminæ: inter quas maximè insignis, Verulana Gracilia, neque liberos, neque propinquos, sed bellum secuta. Vitellianus miles, custodiâ socordi clausos circumdedit, eoque, concubiâ nocte, suos liberos Sabinus, & Domitianum fratris filium, in Capitolium acciuit † At Sabinus, misso per neglecta ad Flauianos duces nuntio, † qui circumsideri ipsos, & ni subueniretur, artas res nuntiaret, noctem adeò quietã egit, vt digredi sine noxâ potuerit. Quippe miles Vitellii aduersus pericula ferox, laboribus & vigiliis parum intentus erat. Et hibernus imber repentè fusus, oculos auresque impediebat. Luce primâ Sabinus, antequam inuicem hostilia cœptarent, Cornelium Martialem è primipilaribus, ad Vitelliũ misit, cum mandatis & questu, quòd pacta turbarentur. *Simulationem prorsus & imaginem deponendi imperii fuisse, ad decipiendos tot illustres viros. Cur enim è rostris, fratris domum imminentem foro, & irritandis hominum oculis, quàm Auentinum & penates vxoris petisset? Ita priuato, & omnẽ principatus speciẽ vitanti, conuenisse. Contrà, Vitelliũ in palatium, in ipsam imperii arcem regressum. Inde armatum agmen emissum, stratam innocentium cædibus celeberrimam vrbis partem. ne Capitolio quidem abstineri. Togatum nempe se, & vnum è senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium prœliis legionũ, captiuitatib. vrbium, deditionibus cohortiũ iudicatur. Iam Hispaniis, Germaniisq;, & Britanniâ, desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec vltrò ad conditiones vocaretur. Pacem & concordiam victis vtilia;*

LXIX (margin)
108 (margin) 109 (margin) 110 (margin) 111 (margin)
LXX (margin)

victoribus tantùm pulchra esse. Si conuentionis pœniteat; non se, quem perfidia deceperit, ferro peteret, non filium Vespasiani vix puberem. quantum occisis vno sene, & vno iuuene profici? † *Iret obuiam legionibus, & de summâ rerum illic certaret. cetera secundùm euentum prælii cessura.* Trepidus ad hæc Vitellius, pauca purgandi sui caussâ respondit, culpam in militem conferens, cuius nimio ardori imparem esse modestiam suam. Et monuit Martialem, vt per secretam ædium partem occultè abiret, ne à militibus internuntius inuisę pacis interficeretur. Ipse neque iubendi, neq; vetandi potens, non iam imperator, sed tantùm belli caussa erat. LXXI Vix dum regresso in Capitolium Martiale, furens miles aderat, nullo duce, sibi quisque auctor: cito agmine, forum & imminentia foro templa prætervecti, erigunt aciem per aduersum collem, vsque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitùs † porticus in latere *cliui,* dextræ subeuntibus. In quarum tectum egressi, † saxis tegulisq; Vitellianos obruebant. neque illis manus nisi gladiis armatæ, & arcessere tormenta, aut missilia tela, longum videbatur. Faces in prominentē porticum iecere, & sequebantur ignem. ambustasque Capitolii fores penetrassent, ni Sabinus reuulsas vndique statuas, decora maiorum, in ipso aditu vice muri obiecisset. Tum diuersos Capitolii aditus inuadunt, iuxta lucum asyli, & quà Tarpeia rupes centum gradibus aditur. Improuisa vtraque vis. propior atque acrior per asylum ingruebat. Nec sisti poterant, scandentes per coniuncta ædificia: quę, vt in multâ pace, in altum edita, solum Capitolii æquabant. Hîc ambigitur, ignem tectis oppugnatores iniecerint, an obsessi, quæ crebrior fama est, quò nitentes ac progressos depellerent. Inde lapsus ignis in porticus, appositas ędibus. mox sustinentes fastigium Aquilæ, vetere ligno, traxerunt flammam, alueruntque. Sic Capitolium, clausis foribus, indefensum & indireptum, conflagrauit. LXXII Id facinus post conditam vrbem luctuosissimum fœdissimumq; pop. Rom. accidit, nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis. Sedem Iouis optimi maximi, auspicatò à maioribus pignus imperii conditam, quā non Porsena deditâ vrbe, neq; Galli captâ, temerare potuissent, furore principum exscindi? Arserat & antè Capitolium ciuili bello, sed fraude priuatâ. Nunc palàm obsessum, palàm incensum. quibus armorū caussis, † quo tantę cladis pretio pro patriâ bellauimus? Vouerat Tarquinius Priscus rex, bello Sabino, ieceratq; fundamenta, spe magis futuræ magnitudinis

Margin notes: 112 113 114 115

Handwritten note: l. q. v. quibus armorum caussis? quid tantæ cladis pretio stetit? pro patria bellavimus. Gron: lib: III. obs: c: XVII

dinis, quàm quò modicæ adhuc Pop. Rom. res sufficerent. Mox Seruius Tullius, sociorum studio; deinde Tarquinius Superbus, captâ Suessâ Pometiâ, hostium spoliis exstruxere. Sed gloria operis, libertati reseruata. Pulsis regibus, Horatius Puluillus iterum consul dedicauit, eâ magnificentiâ, quam immensæ postea Pop. Ro. opes ornarent potiùs, quàm augerent. Iisdem rursus vestigiis situm est, postquam interiecto CCCCXV. annorum spatio, L. Scipione, C. Norbano Coss. flagrauerat. Curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicauit. hoc solum felicitati eius negatum.

116 †Lutatii Catuli nomen, inter tot Cæsarum opera, vsque ad Vitellium mansit. Ea tunc ædes cremabatur. LXXIII Sed plus pauoris obsessis, quàm obsessoribus intulit. Quippe Vitellianus miles, neq; astu, neque constantiâ, inter dubia indigebat. Ex diuerso, trepidus miles, dux segnis, & veluti captus animi, non linguâ, non auribus competere. neque alienis consiliis regi, neque sua expedire. huc illuc clamoribus hostium circumagi. quæ iusserat vetare, quæ vetuerat iubere. Mox quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, nemo exsequi. postremò abiectis armis, fugam & fallendi artes circumspectabant. Irrumpunt Vitelliani, & cuncta sanguine, ferro, flammisq; miscent. Pauci militarium virorum, inter quos maximè insignes, Cornelius Martialis, Æmylius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scæua, pugnam ausi obtruncantur. Flauium Sabinum inermem, neque fugam cœptantem, circumsistunt, & Quinctium Atticum consulem, vmbrâ honoris & suâmet vanitate monstratum, quòd edicta in populum pro Vespasiano magnifica, probrosa aduersus Vitellium iecerat. Ceteri per varios casus elapsi, quidam seruili habitu, alii fide clientium contecti, & inter sarcinas abditi. Fuere, qui excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, vltro rogitantes respondentésue, audaciam pro latebrâ haberent. LXXIV Domitianus, primâ irruptione apud æditicum occultans, sollertiâ liberti, lineo amictu turbæ sacricolarum † immixtus ignoratusq;, 117 apud Cornelium Primum paternum clientem, iuxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disiecto æditui contubernio, modicum sacellum IOVI CONSERVATORI, aramq; posuit, casusque suos in marmore expressit. Mox imperium adeptus, IOVI CVSTODI templum ingens, seq; in sinu dei sacrauit. Sabinus & Atticus onerati catenis, & ad Vitellium ducti, nequaquam infesto sermone vultuq; excipiuntur, frementibus, qui ius

cædis, & præmia nauatæ operæ, petebant. Clamore à proximis orto, sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesq; miscet. Stantem pro gradibus palatii Vitellium, & preces parantem, peruicere vt abſisteret. Tum confoſſum conlaceratumque, & abſciſſo capite truncum corpus Sabini, in Gemonias trahunt.

LXXV Hic exitus viri haud ſanè ſpernendi. Quinq; & XXX. ſtipendia in Repub. fecerat, domi militiæq; clarus. Innocentiam iuſtitiamq; eius, non argueres: ſermonis nimius erat. Id vnum ſeptem annis, quibus Mœſiam; duodecim, quibus præfecturam vrbis obtinuit, calumniatus eſt rumor. in fine vitæ, alii ſegnem, multi moderatum, & ciuium ſanguinis parcum credidere. Quod inter omnes conſtiterit, ante principatum Veſpaſiani, decus domus penes Sabinum erat. Cædem eius lætam fuiſſe Muciano accepimus. Ferebant pleriq; etiam paci conſultum, diremptâ æmulatione inter duos, quorum alter ſe fratrem imperatoris, alter conſortem imperii cogitaret. Sed Vitellius conſulis ſupplicium poſcenti populo reſtitit, placatus ac velut vicem reddens, quòd interrogantibus quis Capitolium incendiſſet, ſe reū Atticus obtulerat. Eaq; confeſſione, ſiue aptum tempori mendacium fuit, inuidiam crimenque agnouiſſe, & à partibus Vitellii amolitus videbatur.

LXXVI Iiſdem diebus L. Vitellius, poſitis apud Feroniam caſtris, excidio Tarracinę imminebat: clauſis illic gladiatoribus remigibusq;, qui non egredi mœnia, neque periculum in aperto audebant. Præerat, vt ſuprà memorauimus, Iulianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, laſciuiâ ſocordiaq; gladiatorum magis, quàm ducum ſimiles. Non vigilias agere, non intuta mœnium firmare, noctu dieque fluxi, & amœna litorum perſonantes, in miniſterium luxus diſperſis militibus, de bello tantum inter conuiuia loquebantur. Paucos ante dies, diſceſſerat Apinius Tiro: doniſq; ac pecuniis acerbè per municipia conquirendis, plus inuidiæ quàm virium partibus addebat.

LXXVII Interim ad Vitellium ſeruus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusq; ſi præſidium acciperet, vacuam arcem furtim traditurum, multâ nocte cohortes expeditas ſummis montium iugis, ſuper caput hoſtium ſiſtit. inde miles ad cædem magis, quam ad pugnā decurrit. ſternunt inermes, aut arma capientes, & quoſdam ſomno excitos, cùm tenebris, pauore, ſonitu tubarum, clamore hoſtili turbarentur. pauci gladiatorum reſiſtentes, neque inulti cecidere. Ceteri ad naues ruebāt, vbi cuncta pari formidine im-

plica-

plicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Sex Liburnicæ inter primum tumultum euasere, in 118 quîs præfectus classis Apollinaris: †reliquę in litore captæ, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Iulianus ad L. Vitelliũ 119 perductus, & verberibus fœdatus, † in ore eius iugulatur. Fuere, qui vxorem L. Vitellii Triariam incesserint, tamquam gladio militari cincta, inter luctum cladesq; expugnatæ Tarracinæ, superbè sæueq; egisset. Ipse lauream prosperè gestæ rei, ad fratrem misit: percunctatus statim regredi se, an perdomandæ Campaniæ insistere iuberet. Quod salutare non modò partibus Vespasiani, sed Reip. fuit. nam si recens victoriâ miles, & super insitam peruicaciam secundis ferox, Romam contendisset, haud paruâ mole certatum, nec sine exitio vrbis foret. quippe L. Vitellio, quamuis infami, inerat industria: nec virtutibus, vt boni, sed quo modo pessimus quisq;, vitiis valebat. Dum hæc in partibus Vitellii geruntur, digressus Narniâ Vespasiani exercitus, festos Saturni dies, Otriculi per otium agitabat. Caussa tam prauæ moræ, vt Mucianum opperirentur. Nec defuere qui Antonium suspicionibus arguerent, tamquam dolo cunctantem, post secretas Vitellii epistolas, quibus consulatum & nubilem filiam, & dotales opes, pretium proditionis, offerebat. Alii, ficta hæc, & in gratiam Muciani composita. Quidam, omnium id ducum consilium fuisse, ostentare potiùs vrbi bellum, quam inferre: quando validissimæ cohortes à Vitellio desciuissent, & abscissis omnibus præsidiis, cessurus imperio videbatur. Sed cuncta festinatione, deinde ignauiâ Sabini corrupta: qui sumptis temerè armis, munitissimam Capitolii arcem, & ne magnis quidem exercitibus expugnabilem, aduersus tris cohortes tueri nequisset. Haud facilè quis vni assignauerit culpam, quæ omniũ fuit. nam & Mucianus, ambiguis epistolis, victores morabatur; & Antonius, præpostero obsequio, † vel dum regerit inuidiam, crimen 120 meruit. ceteriq; duces, dum peractum bellum putant, finem eius insigniuere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus præmissus vt transuersis itineribus per agrum Sabinum, Salariâ viâ vrbem introiret, satis maturauerat: donec obsessi Capitolii fama cunctos simul exciret. Antonius per Flaminiam ad Saxa rubra, multo iam noctis, serum auxilium venit. Illic interfectum Sabinum, conflagrasse Capitolium, tremere vrbem, mæsta omnia accepit. plebem quoque & seruitia pro Vitellio armari,

LXXVIII

LXXIX

nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre prœlium aduersum fuerat. namque incautum, & tamquam ad victos ruentem, Vitelliani interiectus equiti pedes excepere. pugnatum haud procul vrbe, inter ædificia hortosq;, & anfractus viarum. quæ gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant. neque omnis eques concors, adiunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti, fortunam partium speculabantur. capitur præfectus alæ, Tullius Flauianus. ceteri fœdâ fugâ consternantur, non vltra Fi-

LXXX denas secutis victoribus. Eo successu studia populi aucta. Vulgus vrbanum arma cepit. Paucis scuta militaria. plures, raptis quod cuique obuium telis, signum pugnæ exposcunt. Agit grates Vitellius, † & ad tuendam vrbem prorumpere iubet. Mox 121 vocato senatu, deliguntur legati ad exercitus, vt prætextu Reipub. concordiam pacemque suaderent. Varia legatorum sors fuit. Qui Petilio Ceriali occurrerunt, extremum discrimen adiere, aspernante milite conditiones pacis. Vulneratur prætor Arulenus Rusticus. auxit inuidiam, super violatum legati prætorisq; nomen, propria dignatio viri. Palantur comites. occiditur proximus lictor, dimouere turbam ausus. & ni dato à duce præsidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorũ ius, ante ipsa patriæ mœnia, ciuilis rabies vsque in exitium temerasset. Æquioribus animis accepti sunt, qui ad Antonium vene-

LXXXI rant, non quia modestior miles, sed duci plus auctoritatis. Miscuerat se legatis Musonius Rufus equestris ordinis, studium philosophiæ, & placita Stoicorum æmulatus. Cœptabatque permixtus manipulis, bona pacis ac belli discrimina differens, armatos monere. Id plerisque ludibrio, pluribus tædio. nec deerant qui propellerent proculcarentq;, ni admonitu modestissimi cuiusque, & aliis minitantibus, omisisset intempestiuam sapientiam. Obuiæ fuere & virgines Vestales, cum epistolis Vitellii ad Antonium scriptis. Eximi supremo certamini vnum diem postulabant. si moram interiecissent, faciliùs omnia conuentura. Virgines cum honore dimissæ. Vitellio rescriptum, Sabini cæde,

LXXXII & incendio Capitolii, dirempta belli commercia. Tentauit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, vt castris iuxta pontem Miluium positis, postera die vrbem ingrederentur. Ratio cunctandi, ne asperatus prœlio miles, non populo, non senatui, ne templis quidem ac delubris deorum con-

sule-

fuleret. Sed omnem prolatationem, vt inimicam victoriæ, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quamquam imbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitus fecerant. Tripartito agmine; pars vt astiterat, Flaminiâ viâ, pars iuxta ripam Tiberis incessit, tertium agmen per Salariam Collinæ portæ propinquabat. plebes, inuectis equitibus fusa. Miles Vitellianus, trinis & ipse præsidiis occurrit. Prœlia ante vrbem multa, & varia: sed Flauianis consilio ducum præstantibus, sæpiùs prospera. Ii tantum conflictati sunt, qui in partem sinistram vrbis ad Sallustianos hortos, per angusta & lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum † Vitelliani, ad serum vsque diem, saxis pilisque subeuntes arcebant. donec ab equitibus, qui portâ Collinâ irruperant, circumuenirentur. Concurrêre & in campo Martio infestæ acies. Pro Flauianis fortuna, & parta totiens victoria: Vitelliani desperatione solâ ruebant. & quamquam pulsi, rursus in vrbe congregabantur. Aderat pugnantibus spectator populus, vtque in ludicro certamine, hos modò, rursus illos clamore & plausu fouebat: † quotiens pars altera inclinasset, abditos in tabernis, † aut si quam in domum perfugerant, erui iugularique expostulantes, parte maiore prædæ potiebantur. Nam milite ad sanguinem & cædes obuerso spolia in vulgus cedebant. Sæua ac deformis vrbe totâ facies. alibi prœlia & vulnera, alibi balineæ popinæque. Simul cruor & strues corporum. iuxtà scorta, & scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum, quidquid in acerbissimâ captiuitate scelerum: prorsus, vt eandem ciuitatem, & furere crederes, & lasciuire. Conflixerant antè armati exercitus in vrbe, bis L. Sullâ, semel Cinnâ, victoribus, nec tunc minus crudelitatis. nunc inhumana securitas, & ne minimo quidem temporis, voluptates intermissæ, velut festis diebus id quoque gaudium accederet, † exsultabant, fruebantur, nullâ partium curâ, malis publicis læti. Plurimum molis in oppugnatione castrorum fuit, quę acerrimus quisque vt nouissimam spem retinebant. Eò intentiùs victores, præcipuo veterum cohortium studio, cuncta validissimarum vrbium excidiis reperta, simul admouent, testudinem, tormenta, aggeres, facesque: quidquid tot prœliis laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari clamitantes. Vrbem senatui ac pop. Rom. templa diis reddita; proprium

122 123 124 125 LXXXIII LXXXIV

esse militis decus, in castris. illam patriam, illos penates. ni statim recipiantur, noctem in armis agendam. Contrà Vitelliani, quamquam numero fatoq; dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore fœdare, suprema victis solatia complectebantur. Multi semianimes, super turres & propugnacula mœnium, exspirauere. Conuulsis portis, reliquus globus obtulit se victoribus: & cecidere omnes contrariis vulneribus, versi in hostem. Ea cura etiam morientibus decori exitus fuit.

LXXXV Vitellius captâ vrbe, † per auersam palatii partem, Auentinum in domum vxoris sellulâ defertur: vt si diem latebrâ vitauisset, Tarracinam ad cohortes fratremq; perfugeret. Dein mobilitate ingenii, & quæ natura pauoris est, cùm omnia metuenti, præsentia maximè displicerent, in palatium regreditur, vastum desertumque: dilapsis etiam infimis seruitiorum, aut occursum eius declinantibus. Terret solitudo, & tacentes loci. tentat clausa, inhorrescit vacuis. fessusque misero errore, & pudendâ latebrâ semet occultans, ab Iulio Placido tribuno cohortis protrahitur. Vinctæ ponè tergum manus. laniata veste, fœdum spectaculum ducebatur, multis increpantibus, nullo illacrymante. deformitas exitus misericordiam abstulerat. Obuius è Germanicis militibus Vitellium infesto ictu, per iram, vel quo maturius ludibriis eximeret, an tribunum appetierit, in incerto fuit: aurem tribuni amputauit, ac statim confossus est. Vitellium infestis mucronibus coactum, † modò erigere os & offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque rostra, & Galbæ occisi locum contueri; postremò ad Gemonias, vbi corpus Flauii Sabini iacuerat, propulere. Vox vna non degeneris animi excepta, cùm tribuno insultanti, se tamen imperatorem eius fuisse respondit. Ac deinde ingestis vulneribus, concidit. Et vulgus eâdem prauitate insectabatur interfectum, qua fouerat viuentem.

LXXXVI Pater illi L. Vitellius. † septimum & quinquagesimum ætatis annum explebat. consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores, nullâ suâ industriâ, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulere, qui ipsum non nouerant. Studia exercitus, rarò cuiquam bonis artibus quæsita perinde affuere, quàm huic per ignauiam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas: quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. † Amicitias dum magnitudine munerum, non con-

[126] [127] [128] [129]

stan-

ſtantiâ morum continere putat, meruit magis quàm habuit.
130 † Reip. haud dubiè intererat, Vitellium vinci. † Sed imputare
131 perfidiam non poſſunt, qui Vitellium Veſpaſiano prodidere,
cùm à Galba deſciuiſſent. Præcipiti in occaſum die, ob pauorem
magiſtratuum ſenatorumque, qui dilapſi ex vrbe, aut per domos
clientium ſemet occultabant, vocari ſenatus non potuit. Domitianum, poſtquam nihil hoſtile metuebatur, ad duces partium progreſſum, & Cæſarem conſalutatum, miles frequens, vtque erat in armis, in paternos
penates deduxit.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV NERONIS HISTORIARVM LIBER IV.

I INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quàm pax cœperat. Armati per vrbem victores, implacabili odio, victos consectabantur. plenæ cædibus viæ, cruenta fora templaq;, passim trucidatis, vt quemque sors obtulerat. Ac mox, augescente licentiâ, scrutari, ac protrahere abditos: † si quem procêrum habitu & iuuentâ, prospexerant, obtruncare, nullo militum, aut populi discrimine. quæ sæuitia, recentibus odiis, sanguine explebatur, dein verterat in auaritiam. Nihil vsquam secretũ aut clausum sinebant, Vitellianos occultari simulantes. Initium id perfringendarum domuum; vel si resisteretur, caussa cædis. nec derat egentissimus quisq; ex plebe. & pessimi seruitiorum prodere vltrò dites dominos. alii ab amicis monstrabantur. Vbique lamenta, conclamationes, & fortuna captæ vrbis, adeò vt Othoniani Vitellianiq; militis inuidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium accendendo ciuili bello acres, temperandæ victoriæ impares. Quippe in turbas & discordias pessimo cuique plurima vis, pax & quies bonis artibus indigent. II Nomen sedemque Cæsaris, Domitianus acceperat, nondum ad curas intentus, sed stupris & adulteriis filium principis agebat. Præfectura prętorii, penes Arrium Varum. Summa potentię, in Primo Antonio. is pecuniam familiamq; è principis domo, quasi Cremonensem prædam rapere. Ceteri modestiâ vel ignobilitate, vt in bello obscuri, ita præmiorum expertes. Ciuitas pauida & seruitio parata, occupari redeuntem Tarracinâ L. Vitellium cum cohorbus, exstinguique reliqua belli, postulabat. Præmissi Ariciam equites. agmen legionum, intra Bouillas stetit. Nec cunctatus est

Vitel-

Vitellius, seque & cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minus irâ, quàm metu abiecit. Longus deditorũ ordo, septus armatis, per vrbem incessit. Nemo supplici vultu, sed tristes & truces, & aduersùm plausus ac lasciuiã insultantis vulgi immobiles. paucos erumpere ausos, circumiecti pressere. ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquã locutus indignum, & quamquam inter aduersa, salua virtutis fama. Dein L. Vitellius 2 interficitur, par vitiis fratris, in principatu eius vigilantior, † nec perinde prosperis socius, quam aduersis abstractus. Iisdem diebus III Lucilius Bassus, cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quàm contumaciâ aduersus Principem. Viso milite, quies, & minoribus coloniis impunitas. Capuæ, legio tertia hiemandi caussa locatur: & domus illustres afflictæ, cùm contrà, Tarracinenses nullâ ope iuuarentur. Tantò procliuius est iniuriæ, quàm 3 beneficio vicem exsoluere: † quia gratia oneri, vltio in quæstu habetur. Solatio fuit seruus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo affixus, in iisdem annu-4 lis, quos acceptos à Vitellio gestabat. At Romæ † senatus cuncta principibus solita, Vespasiano decernit, lætus & spei certus. quippe, sumpta per Gallias Hispaniasque ciuilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico; postquam Ægyptum, Iudæam, Syriamque, & omnis prouincias exercitusque lustrauerant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidere alacritatem Vespasiani litteræ, tamquam manente bello scriptæ. ea, 5 primâ specie, forma. Ceterùm vt princeps loquebatur, † ciuilia de se, de Rep. egregia. nec senatus obsequium deerat. Ipsi consulatus cum Tito filio, prætura Domitiano & consulare imperium decernuntur. Miserat & Mucianus epistolas ad senatum, quæ IV materiam sermonibus præbuere. si priuatus esset, cur publicè loqueretur? potuisse eadem, paucos post dies, loco sententiæ dici. 6 † ipsa quoq; insectatio in Vitellium, † sera & sine libertate. id ve-7 rò erga Remp. superbum, erga principem contumeliosum, quòd in manu suâ fuisse imperium, donatumq; Vespasiano iactabat. Ceterùm inuidia, in occulto; adulatio in aperto, erant. Multo cũ honore verborum, Muciano triumphalia de bello ciuili data. 8 † Sed in Sarmatas expeditio fingebatur. Adduntur Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco, & Arrio Varo, prætoria insignia. Mox deos respexere. restitui placuit Capitolium. Eaque omnia

Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit. Ceteri, vultu manuq́; ; pauci quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus assentiebantur. Vbi ad Heluidium Priscum prætorem designatum ventum, prompsit sententiam, vt honorificam in bonum principem. Falsa aberant, † & studiis senatus attollebatur. † Isque præcipuus illi dies, magnæ offensæ initium, & magnæ gloriæ fuit. Res poscere videtur, quia iterùm in mentionem incidimus viri sæpiùs memorandi, vt vitam studiaq́; eius, & quali fortunâ sit vsus, paucis repetam. † Heluidius Priscus, regione Italiæ * Tarracinæ municipio, Cluuio patre, qui ordinem primipili duxisset, ingenium illustre altioribus studiis iuuenis admodum dedit: non vt plerique, vt nomine magnifico segne otium velaret, sed quò firmior aduersus fortuita, Rempub. capesseret. doctores sapientiæ secutus est, *qui sola bona* quæ honesta, mala tantùm quæ turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum, neque bonis neque malis annumerant. Quæstorius adhuc, à Pæto Thraseâ gener delectus, è moribus soceri nihil æquè ac libertatem hausit, ciuis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitæ officiis æquabilis, opum contemptor, recti peruicax, constans aduersus metus. Erant quibus appetentior famæ videretur: quando etiam sapientibus, cupido gloriæ, nouissima exuitur. Ruinâ soceri, in exsilium pulsus, vt Galbæ principatu rediit, Marcellum Eprium delatorem Thraseæ accusare aggreditur. Ea vltio, incertum maior an iustior, senatum in studia diduxerat. † Nam si caderet Marcellus, agmen reorum sternebatur. Primò minax certamen, & † egregiis orationibus * vtriusque testatum. Mox dubiâ voluntate Galbæ, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus: variis, vt sunt hominum ingenia, sermonibus, moderationem laudantiũ, aut constantiam requirentium. Ceterùm eo senatus die, quo de imperio Vespasiani censebant, placuerat mitti ad principem legatos. Hinc inter Heluidium, & Eprium, acre iurgium. Priscus eligi nominatim à magistratibus iuratis, Marcellus vrnam postulabat, quæ consulis designati sententia fuerat. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne aliis electis posthabitus crederetur. Paulatimq́;, per altercationem, ad continuas & infestas orationes prouecti sunt, quærente Heluidio, *quid ita Marcellus iudicium magistratuũ pauesceret? esse illi pecuniam, & eloquentiam, quîs multos anteiret, † ni memoriâ flagitiorũ vrgeretur. Sorte & vrnâ mores non discer-*

ni:

[Margin, left: V (at "offensæ initium"); * Adi Notas. (at "Heluidius Priscus"); VI (at "opum contemptor"); * vtrinque (at "egregiis orationibus"); VII (at "labat, quæ consulis")]

[Margin, right: 9, 10, 11, 12, 13, 14]

15 *ni: suffragia & existimationem senatus reperta, † vt in cuiusque vitam famamque penetrarent. pertinere ad vtilitatem Reip. pertinere ad Vespasiani honorẽ, occurrere illi quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis ser-*
16 *monibus aures imperatoris imbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam † cum Thraseâ, Sorano, Sentio: quorũ accusatores, etiamsi puniri non oporteat, ostentari non debere. hoc senatus iudicio, velut admoneri principẽ, quos probet, quos reformidet. nullum maius boni imperii instrumentum, quàm bonos amicos. Esse satis Marcello, quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit. Frueretur præmiis & impunitate, Vespasianum melioribus relinqueret.* Marcellus, non suam sententiam impugnari, sed consulẽ designatũ censuisse dicebat, secundùm vetera exempla, quæ sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis lo- VIII
17 cus foret. *Nihil euenisse cur antiquitùs instituta exolescerent, † aut principis honor in cuiusquam contumeliã verteretur. sufficere omnes obsequio. id magis vitandum, ne peruicaciâ quorundã irritaretur animus nouo principatu suspensus, & vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quã ciuitatis formam patres auique instituerint: vlteriora mirari, præsentia sequi: bonos imperatores voto expetere, qualescumque tolerare. Non magis suâ oratione Thraseam, quàm iudicio senatus afflictum. Sæuitiam Neronis, per huiusmodi imagines illusisse. nec minus sibi anxiam talem amicitiam, quàm aliis exilium. Denique constantiâ fortitudine, Catonibus & Brutis æquaretur Heluidius: se vnum esse ex illo senatu, qui simul seruierit. suadere etiam Prisco, ne supra principem scanderet, ne Vespasianum senem triumphalem, iuuenum liberorum patrẽ præceptis coërceret. Quo modo pessimis imperatoribus sine fine dominationem, ita quamuis egregiis modũ libertatis placere.* Hęc magnis vtrimque contentionibus iactata, diuersis studiis accipiebantur. Vicit pars quę sortiri legatos malebat, etiã mediis patrum annitentibus retinere morẽ. Et splendidissimus quisque eôdem inclinabat, metu inuidiæ si ipsi eligerentur. Secutum aliud certamen. Prætores æ- IX
rarii (nam tum à prætoribus tractabatur ærarium) publicam paupertatem questi, modum impensis postulauerant. Eam curã consul designatus, ob magnitudinem oneris, & remedii difficultatem, principi reseruabat. Heluidius, arbitrio senatus agendum censuit. Cùm perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullinus tribunus plebis intercessit, ne quid super tantâ re, principe absente, statueretur. censuerat Heluidius, vt Capitoliũ publicè restitueretur, adiuuaret Vespasianus. Eam sententiam modestis-
18 simus quisque silentio, deinde obliuio transmisit. † Fuêre, qui &

x meminissent. Tum inuectus est Musonius Rufus in Publium Celerem, à quo Baream Soranum falso testimonio circumuentum arguebat. Eâ cognitione renouari odia accusationum videbantur. sed vilis & nocens reus, protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria. Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, † proditor corruptorq; amici, & cuius se magistrum ferebat. Proximus dies, caussæ destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quàm Priscus & Marcellus, ceteriq; motis ad vltionẽ a-

xi nimis, exspectabantur. Tali rerũ statu, † cùm discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, † non leges, nõ princeps in ciuitate essent; Mucianus vrbẽ ingressus cuncta simul in se traxit. † fracta Primi Antonii Variq; Arrii potentia, malè dissimulatâ in eos Muciani iracundiâ, quamuis vultu tegeretur. *Sed ciuitas rimandis offensis sagax, verterat se trãstuleratq;. Ille vnus* ambiri, coli. nec deerat ipse, stipatus armatis, domos hortosq; permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim Principis complecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit cædes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne, & decôra ipsi iuuenta, rumore vulgi celebrabantur. Erantq; in ciuitate adhuc turbidâ, & nouis sermonibus lætâ, qui principatus inanem ei famã circumdarent. Iussu Muciani, custodiâ militari cinctus, ne in ipsâ vrbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab vrbe lapidẽ, viâ Appiâ, fuso per venas sanguine exstinguitur. Iulius Priscus, prætoriarum sub Vitellio cohortium præfectus, se ipsum interfecit, pudore magis quàm necessitate. Alphenus Varus, ignauiæ infamiæq; suæ superfuit. Asiaticus (enim is libertus) ma-

xii lam potentiam, seruili supplicio, expiauit. Iisdem diebus, crebrescentem cladis Germanicæ famam, nequaquam mæsta ciuitas excipiebat. cæsos exercitus, † capta legionum hiberna, desciuisse Gallias, non vt mala loquebantur. Id bellum quibus caussis ortum, quanto externarum sociarumq; gentium motu flagrauerit, altiùs expediam. Bataui donec trans Rhenum agebant pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ orę vacua cultoribus, simulq; insulam inter vada sitam occupauere, quam mare Oceanum à fronte, Rhenus amnis tergũ ac latera circumluit: † nec opibus Romanis, societate validiorum attriti, viros tantùm armaque imperio ministrant, diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto, nobilissimi popularium regebant.

19 20 21 22 23 24

Erat

25 Erat & domi delectus eques, præcipuo nandi studio, † arma equosq; retinens, integris turmis, Rhenum perrumpere. Iulius Paullus, & Claudius Ciuilis, regiâ stirpe, multò ceteros anteibant. Paullum Fonteius Capito, falso rebellionis crimine interfecit. Iniectæ Ciuili catenæ, missusq; ad Neronem, & à Galbâ absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium eius exercitu. Inde caussæ irarum, spesq; ex malis nostris. Sed Ciuilis, vltra quàm barbaris solitum, ingenio sollers, & Sertorium se aut Hannibalem ferens, simili oris dehonestamento, ne vt hosti obuiam iretur, si à populo Romano palàm desciuisset, Vespasiani amicitiam, studiumque partium prætendit. missis sanè ad eum Primi Antonii litteris, quibus auertere accita à Vitellio auxilia, & tumultus Germanici specie, retentare legiones iubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus præsens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, & Reip. curâ, cui excidium aduentabat, si redintegratum bellum, & tot armatorum millia Italiam irrupissent. XIII

26 Igitur † Ciuilis desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cetera ex euentu iudicaturus, nouare res hoc modo cœpit. Iussu Vitellii, Batauorum iuuentus ad delectum vocabatur; quem suapte natura grauem, onerabant ministri auaritiâ ac luxu, senes aut inualidos conquirendo, quos pretio dimitterent. XIV

27 † rursus impubes, sed formâ conspicui (& est plerisque procêra pueritia) ad stuprũ trahebantur. Hinc inuidia, & compositi seditionis auctores, perpulere vt delectum abnuerent. Ciuilis primores gentis, & promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, vbi nocte ac lętitiâ incaluisse videt, à laude gloria que gentis orsus, iniurias & raptus, & cetera seruitii mala enumerat. *Neque enim societatem vt olim, sed tamquam mancipia haberi. Quando legatum, graui quidem comitatu, & superbo cum imperio, venire? tradi se præfectis centurionibusq;, quos vbi spoliis & sanguine expleuerint, mutari, exquiriq; nouos sinus, & varia prædandi vocabula. Instare delectum, quo liberi à parentibus, fratres à fratribus, velut supremùm diuidantur. Nunquam magis afflictam rem Romanam, nec aliud in hibernis*

28 *quàm prædam & senes. attollerent tantùm oculos, † & inania legionum nomina ne pauescerent. esse sibi robur peditum equitumq;, consanguineos*

29 *Germanos; Gallias idem cupientes: † ne Romanis quidem ingratum id bel-*

30 *lum, cuius ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos: † victoriæ rationem non reddi.* Magno cum assensu auditus, barbaro ritu, & patriis exsecrationibus, vniuersos adigit. Missi ad Caninefates, qui XV

consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, linguâ, virtute, par Batauis: numero superantur. Mox occultis nuntiis, †pellexit Britannica auxilia, Batauorum cohortes, missas in Germaniam, vt suprà rettulimus, ac tum Magontiaci agentes. †Erat in Caninefatibus, stolidæ audaciæ Brinio, claritate natalium insigni. pater eius multa hostilia ausus, Caianarum expeditionũ ludibrium impunè spreuerat. Igitur † ipso rebellis familiæ nomine placuit, impositusq; scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux deligitur. Statimq; accitis Frisiis (transrhenana gens est) †duarum cohortiũ hiberna, proxima occupatu, Oceano irrũpit. Nec præuiderant impetum hostium milites: nec si præuidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur & direpta castra, dein vagos & pacis modo effusos lixas, negotiatoresq; Romanos, inuadunt. Simul excidiis castellorum imminebant: quæ à *præfectis* cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur, duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus, quàm robur. Quippe viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis Neruiorum Germanorumque pagis, segnem numerum armis onerauerat.

31 32 33 34

XVI Ciuilis dolo grassandum ratus, incusauit vltrò præfectos, quòd castella deseruissent: se cum cohorte cui præerat, Caninefatem tumultum compressurum. illi sua quisque hiberna repeterent. Subesse fraudem consilio, & dispersas cohortes faciliùs opprimi, nec Brinionem ducem eius belli, sed Ciuilem esse patuit: erumpentibus paulatim indiciis, quæ Germani, læta bello gens, non diu occultauerant. Vbi insidiæ parum cessere, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batauos propriis cuneis componit. directa ex diuerso acies, haud procul à flumine Rheno, & obuersis in hostem nauibus, quas incensis castellis illuc appulerant. nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Ciuilem transtulit: perculsique milites improuisa proditione, à sociis hostibusque cædebantur. Eadem etiam nauibus perfidia. Pars remigum è Batauis, tamquam imperitiâ, officia nautarum propugnatorumque impediebant. mox contrà tendere, & puppes hostili ripę obiicere. ad postremũ gubernatores centurionesque, nisi eadem volentis, trucidant. donec vniuersa quatuor & viginti nauium classis, transfugeret, aut caperetur.

XVII Clara ea victoria in præsens, in posterum vsui: armaq; & naues, quibus indigebant, adepti, magnâ per Germanias Galliasq; famâ, liber-

tatis auctores celebrabantur. Germaniæ statim misere legatos, auxilia offerentes. Galliarum societatem, Ciuilis arte donisq; affectabat, captos cohortium præfectos suas in ciuitates remittendo: cohortibus abire an manere mallent datâ potestate. manentibus, honorata militia; digredientibus, spolia Romanorum offerebantur. Simul, secretis sermonibus, admonebat malorum, quæ tot annis perpessi: *Miseram seruitutem falsò pacem vocarent. Batauos, quamquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse. primâ acie, fusum victumq; Romanum: quid si Galliæ iugum exuant? quantum in Italiâ reliquum? prouinciarum sanguine, prouincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent: Batauo equite, protritos Aeduos Aruernosq;. fuisse inter Verginii auxilia, Belgas. vereq; reputantibus, Galliam suismet viribus concidisse. Nunc easdem omnium partes, addito si quid militaris disciplinæ in castris Romanorum viguerit. esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. Seruirent Syria, Asiaq; & suetus regibus Oriens: multos adhuc in Galliâ viuere, ante tributa genitos. Nuper certè, cæso Quinctilio Varo, pulsam è Germaniâ seruitutem. Nec Vitellium principem, sed Cæsarem Augustum bello prouocatum. Libertatem naturâ, etiam mutis animalibus, datam. Virtutem proprium hominis bonum. Deos fortioribus adesse. Proinde arriperent vacui, occupatos; integri, fessos. dum alii Vespasianum, alii Vitellium foueant, patere locum aduersus vtrumque.* Sic in Gallias Germaniasq; intentus, si destinata prouenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. At Flaccus Hordeonius, primos Ciuilis conatus, per dissimulationem aluit. Vbi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batauorum insulâ Romanorum nomen, trepidi nuntii afferebant: Mumium Lupercum legatum (is duarum legionum hibernis præerat) egredi aduersus hostem iubet. † Lupercus legionarios è præsentibus, Vbios è proximis, Treuerorum equites, haud longè agentes, raptim transmisit: additâ Batauorum alâ, quæ iam pridem corrupta, fidem simulabat, vt proditis in ipsâ acie Romanis, maiore pretio fugeret. Ciuilis captarum cohortiũ signis circumdatus, vt suo militi recens gloria ante oculos, & hostes memoriâ cladis terrerentur; matrẽ suam sororesq;, simul omnium coniuges paruosq; liberos, consistere à tergo iubet: hortamenta victoriæ, vel pulsis pudorem. Vt virorum cantu, feminarum vlulatu, sonuit acies; nequaquam par à legionibus, cohortibusq; redditur clamor. Nudauerat sinistrum cornu Batauorum ala transfugiens, statimque in nos versa. sed

XVIII

35

legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordinesq; retinebat. Vbiorum Treuerorumque auxilia, fœdâ fugâ dispersa, totis campis palantur. Illuc incubuere Germani. Et fuit interim effugium legionibus, in castra, quibus Veterum nomen est. Præfectus alæ Batauorum, Claudius Labeo, opidano certamine æmulus Ciuili, ne interfectus inuidiam apud populares, vel si retineretur, semina discordię præberet, in Frisios auehitur. Iisdem

XIX diebus Batauorum & Caninefatium cohortes, cùm iussu Vitellii in vrbem pergerent, missus à Ciuile nuntius assequitur. Intumuere statim superbiâ ferociaq;, & pretium itineris, donatiuum, duplex stipendium, augeri equitum numerum, promissa sanè à Vitellio, postulabant, non vt assequerentur, sed caussam seditioni. Et Flaccus multa concedendo, nihil aliud effecerat, quàm vt acriùs exposcerent, quæ sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petiuere, vt Ciuili iungerentur. Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibusq;, consultauit, num obsequium abnuentes vi coërceret. Mox insitâ ignauiâ, & trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus, & subito delectu suppletæ legiones angebant, statuit continere intra castra militem. Dein pœnitentiâ, & arguentibus ipsis qui suaserant, tamquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primæ legato, qui Bonnam obtinebat, vt arceret transitu Batauos: se cum exercitu, tergis eorum hæsurum. Et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis vtrimque copiis, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque litteris † Gallum monuit, ne terreret abeuntes. Vnde suspicio, † sponte legatorum excitari bellum: quin cuncta quæ acciderant, aut metuebantur, non inertiâ militis, neque hostium vi, sed fraude du- 36 37

XX cum euenire. Bataui, cùm castris Bonnensibus propinquarent, præmisere qui Herennio Gallo mandata cohortium exponerent: *Nullum sibi bellum aduersus Romanos, pro quibus totiens bellassent. Longâ atq; irritâ militiâ fessis, patriæ atq; otii cupidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxiũ iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inuenturos.* Cunctantem legatum milites perpulerant, fortunã prœlii experiretur. Tria millia legionariorũ, & tumultuariæ Belgarũ cohortes, simul paganorum lixarumq; ignaua, sed procax ante periculum manus, omnib. portis erumpunt, vt Batauos numero impares circumfundant. † Illi veteres militię, in cuneis congregantur, densi vndique, & frontem tergaque ac latus tuti. Sic tenuem 38

aciem nostrorum perfringunt. Cedentibus Belgis, pellitur legio, & vallum portasq; trepidi petebant. Ibi plurimum cladis. cumulatæ corporibus fossæ. nec cæde tantùm & vulneribus, sed ruinâ, & suis plerique telis interiere. Victores, coloniâ Agrippinensium vitatâ, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense prœliũ excusabant: tamquam petitâ pace, postquam negabatur, sibimetipsi consuluissent. Ciuilis aduentu veteranarum cohortium, iusti iam exercitus ductor, sed consilii ambiguus, & vim Romanã reputans, cunctos qui aderant, in verba Vespasiani adigit. Mittitq; legatos ad duas legiones, quæ priore acie pulsæ, in Vetera castra concesserant, vt idem sacramentum acciperent. Redditur responsum, neque proditoris, neque hostium se consiliis vti. Esse sibi Vitellium principem, pro quo fidem & arma vsque ad supremum spiritum retenturos. proinde perfuga Batauus arbitrum rerum Romanarum ne ageret, sed meritas sceleris pœnas exspectaret. Quæ vbi relata Ciuili, incensus irâ, vniuersam Batauorum gentem in arma rapit. Iunguntur Bructeri Tencterique, & excita nuntiis Germania, ad prædam famamq;. Aduersus has belli concurrentis minas, legati legionum, Mumius Lupercus, & Numisius Rufus, vallum murosq; firmabant. † subuersa longæ pacis opera, haud procul castris in modum municipii exstructa, ne hostibus vsui forent. Sed parum prouisum, vt copiæ in castra conueherentur; rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt, quæ aduersus necessitates in longum suffecissent. Ciuilis medium agmen cum robore Batauorum obtinens, † vtramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum cateruis complet, assultante per campos equite. Simul naues in aduersum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde deprompta siluis lucisque ferarum imagines, vt cuique genti inire prœlium mos est, † mixta belli ciuilis externiq; facie obstupefecerant obsessos. & spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod † duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum Romanorum tuebantur. Sed lixarum multitudo, turbatâ pace illuc congregata, & bello ministra aderat. Pars castrorum, in collem leniter assurgens, pars æquo adibatur. quippe illis hibernis, obsideri premique Germanias Augustus crediderat: neque vnquam id malorum, vt oppugnatum vltrò legiones nostras venirent. Inde non loco, neque munimentis labor additus. Vis & arma satis placebant. Bataui,

XXI XXII XXIII

39 40 41 42

Transrhenaniq; quo discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quæq; gens consistunt, eminus lacessentes. Pòst vbi pleraque telorum turribus pinnisq; mœnium irrita hærebant, & desuper saxis vulnerabantur; clamore atque impetu, † inuasere vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum. scandebantq; iam quidam, cùm gladiis & armorum incussu præcipitati, sudibus & pilis obruuntur, præferoces initio, & rebus secundis nimii. Sed tum prædæ cupidine, aduersa quoq; tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi, ausi. nec vlla ipsis solertia. perfugæ captiuique docebant struere materias in modum pontis, mox subiectis rotis propellere: vt alii superstantes, tamquam ex aggere prœliarentur: pars intus, occulti muros subruerent. Sed excussa balistis saxa, strauere informe opus. & crates vineasq; parantibus, adactæ tormentis ardentes hastæ. vltroq; ipsi oppugnatores ignibus petebantur: donec desperatâ vi, verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta, & multum imbellis turbæ. Simul ex inopiâ proditio, & fluxa seruitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur. XXIV Flaccus interim, cognito castrorum obsidio, & missis per Gallias qui auxilia concirent, † lectos è legionibus † Dillio Voculæ duodeuicesimæ legionis legato tradit, vt quàm maximis per ripam itineribus celeraret. † Ipse pauidus torpere, inuisus militibus. neque enim ambiguè fremebant, *emissas à Magontiaco Batauorum cohortes, dissimulatos Ciuilis conatus*, † *adsciri in societatem Germanos. non Primi Antonii, neq; Muciani ope Vespasianum magis adoleuisse. aperta odia, armaq; palàm depelli: fraudem & dolum, obscura, eoq; ineuitabilia. Ciuilem stare contrà, struere aciem; Hordeonium, è cubiculo & lectulo, iubere quidquid hosti conducat. Tot armatas fortissimorum virorum manus, vnius senis valetudine regi. Quin potiùs interfecto traditore, fortunam virtutemq; suam malo omine exsoluerent.* † His inter se vocibus instinctos, flammauere insuper allatæ à Vespasiano litteræ, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitauit: vinctosq; qui attulerant, ad Vitellium misit. XXV Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna primæ legionis ventum. Infensior illic miles, culpâ cladis in Hordeonium vertebat: *eius iussu directam aduersus Batauos aciem, tamquam à Magontiaco legiones sequerentur: eiusdem proditione cæsos, nullis superuenientibus auxiliis. Ignota hæc ceteris exercitibus, neque imperatori suo nuntiari: cùm accursu tot prouinciarum, exstingui repens perfidia potuerit.* Hordeonius exemplaria omnium litterarum,

43 44 45 46 47 48

quibus per Gallias Britanniamq; & Hispanias auxilia orabat, exercitui recitauit: instituitque pessimum facinus, vt epistolæ Aquiliferis legionum traderentur, à quîs antè militi quàm ducibus legebantur. Tum è seditiosis vnum vinciri iubet, magis vsurpandi iuris, quàm quia vnius culpa foret. Motusque Bonnâ exercitus, in coloniam Agrippinensem; affluentibus auxiliis Gallorum, qui primò rem Romanam enixè iuuabant. Mox valescentibus Germanis, pleræque ciuitates aduersum nos armatæ, spe libertatis; &, si exuissent seruitium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec terrorē vnius militis vincula indiderant. quin idem ille arguebat vltrò conscientiam ducis: tamquam nuntius inter Ciuilem Flaccumq;, falso crimine, testis veri opprimeretur. Conscendit tribunal Vocula, mirâ constantiâ, prehensumq; militem ac vociferantem duci ad supplicium iussit. Et dum mali pauent, optimus quisque iussis paruere. Exin, consensu, ducem Voculam poscentibus, Flaccus summam rerum ei permisit. Sed discordes animos multa efferabant, inopia stipendii frumentique, & simul delectum tributaq; Galliæ aspernantes: Rhenus, incognita illi cælo siccitate, vix nauium patiens: arti commeatus: dispositæ per omnem ripam stationes, quę Germanos vado arcerent: eademq; de caussâ minus frugum, & plures qui consumerent. Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tamquam nos amnes quoq;, & vetera imperii munimenta, desererent. quod in pace, fors, seu natura: tunc fatum & ira dei, vocabatur. Ingressis Nouesium, tertiadecima legio coniungitur. Additus Voculæ in partem curarum, Herennius Gallus, legatus: nec ausi ad hostem pergere, loco, Gelduba nomen est, castra fecere. Ibi struenda acie, muniendo vallandoque, & ceteris belli meditamentis militem firmabant. †Vtq; prædâ ad virtutem accenderetur, in proximos Gugernorū pagos, qui societatem Ciuilis acceperant, ductus à Voculâ exercitus. Pars cum Herennio Gallo permansit. Fortè nauem, haud procul castris, frumento grauem, cùm per vada hæsisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. Auctus & Germanorum numerus, paulatimq; aggregantibus se auxiliis, acie certatum. Germani, multâ cum strage nostrorum, nauem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat) non suam ignauiam, sed perfidiam legati culpabant. Protractum è tentorio, scissâ veste, verberato corpore; quo pretio,

[Margin: XXVI; 49; XXVII]

quibus consciis, prodidisset exercitum, dicere iubent. Redit in Hordeonium inuidia. Illum auctorem sceleris, hunc ministrum vocant: donec exitium minitantibus exterritus, proditionem & ipse Hordeonio obiecit. Vinctusq;, aduentu demum Voculæ, exsoluitur. Is posterâ die, auctores seditionis morte affecit. Tanta illi exercitui diuersitas inerat, licentiæ, patientiæque. Haud dubiè gregarius miles, Vitellio fidus: splendidissimus quisque, in Vespasianum proni. inde scelerum ac suppliciorum vices, & mixtus obsequio furor: vt contineri non possent, qui puniri po-

XXVIII terant. † At Ciuilem immensis auctibus vniuersa Germania 50 extollebat, societate nobilissimis obsidum firmatâ. Ille, vt cuique proximum, vastari Vbios Treuerosque, & aliâ manu Mosam amnem transire iubet, vt Menapios & Morinos & extrema Galliarum quaterent. Actæ vtrobique prædæ. Infestius *in Vbiis,* † quòd gens Germanicæ originis, eiuratâ patriâ, † Romanorum 51 nomine Agrippinenses vocarentur. Cæsæ cohortes eorum, in vi- 52 co Marcoduro, incuriosiùs agentes, † quia procul ripâ aberant. 53 Nec quieuere Vbii, quominus prædas è Germaniâ peterent. primò impunè: dein circumuenti sunt, per omne id bellum meliore vsi fide quàm fortunâ. Contusis Vbiis, grauior & successu rerum ferocior Ciuilis, obsidium legionũ vrgebat: intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemq; operum, Batauis delegat: Transrhenanos prœlium poscentis, ad scindendum vallum ire, detrusosque redintegrare certamen iubet: superante multitudine, & facili damno.

XXIX †nec finem labori nox attulit. Congestis circum lignis, accen- 54 sisque, simul epulantes, vt quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela, per tenebras vana. Romani conspicuam Barbarorum aciem, & si quis audaciâ aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum id Ciuili: & restincto igne, misceri cuncta tenebris & armis iubet. Tum verò strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi, neque declinandi prouidentia. Vnde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere arcus: nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, & ignauorum sæpe telis fortissimi cadere. Apud Germanos, inconsulta ira: Romanus miles periculorum gnarus, ferratas sudes, grauia saxa, non fortè iaciebat. Vbi sonus molientium, aut appositæ scalæ, hostem in manus dederant; propellere vmbone, pilo sequi. multos in mœnia egressos, pugionibus fodere. Sic

re. Sic exhaustâ nocte, nouam aciem dies aperuit. Eduxerant Bataui turrim, duplici tabulato, quam prætoriæ portæ (is æquissimus locus) propinquantem, promoti contrà validi asseres, & incussæ trabes perfregere, multâ superstantium pernicie. Pugnatumq; in perculsos, subitâ & prosperâ eruptione. Simul à legionariis peritiâ & arte præstantibus, plura struebantur. Præcipuum pauorem intulit suspensum & nutans machinamentum, quo repentè demisso præter suorum ora, singuli pluresue hostium sublime rapti, verso pondere intra castra effundebantur. Ciuilis omissâ oppugnandi spe, rursus per otium assidebat, nuntiis & promissis fidem legionũ conuellens. Hæc in Germaniâ ante Cremonense prœlium gesta, cuius euentum litteræ Primi Antonii docuere, †addito Cæcinæ edicto. Et præfectus cohortis è victis, †Alpinus Montanus, fortunam partium præsens fatebatur. Diuersi hinc motus animorum. Auxilia è Galliâ, quîs nec amor, nec odium in partes, militia sine affectu, hortantibus præfectis, statim à Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. Sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non vultu neque animo satis affirmans: & cùm cetera iurisiurandi verba conciperent, Vespasiani nomen hæsitantes, aut leui murmure, & plerumq; silentio transmittebant. Lectæ deinde pro concione epistolæ Antonii ad Ciuilem, suspiciones militum irritauere, tanquam ad socium partium scriptæ, & de Germanico exercitu hostiliter. Mox allatis Geldubam in castra nuntiis, eadem dicta, factaque: & missus cum mandatis Montanus ad Ciuilem, vt absisteret bello, néue externa armis falsis velaret. Si Vespasianum iuuare aggressus foret, satisfactum cœptis. Ad ea Ciuilis primò, callidè: pòst, vbi videt Montanum praeferocem ingenio, paratumq; in res nouas, orsus à questu periculisque, quæ per quinque & viginti annos in castris Romanis exhausisset, † *Egregium*, inquit, *pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea,* † *& sæuissimas huius exercitus voces, quibus ad supplicium petitus, iure gentium pœnas reposco. vos autem Treueri, ceteræq; seruientium animæ, quod pretium effusi totiens sanguinis exspectatis, nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures, & dominorum ingenia? En ego præfectus vnius cohortis, & Caninefates Batauiq;, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus, vel septa ferro fameq; premimus. deniq; ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus.* † Sic accen-

Fff

XXX XXXI XXXII 55 56 57 58 59

ſum, ſed molliora referre iuſſum, dimittit. Ille vt irritus legationis rediit, cetera diſſimulans, quæ mox erupere. XXXIII Ciuilis parte copiarum retentâ, veteranas cohortes, & quod è Germanis maximè promptum, aduerſus Voculam exercitumq; eius mittit: Iulio Maximo, & Claudio Victore ſororis ſuæ filio, ducibus. Rapiunt in tranſitu hiberna alæ, Aſciburgii ſita. adeoq; improuiſi caſtra inuolauere, vt non alloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id ſolum, vt in tumultu, monuit, ſubſignano milite media firmare. auxilia paſſim circumfuſa ſunt. Eques prorupit, exceptusq; compoſitis hoſtium ordinibus, terga in ſuos vertit. Cædes inde, non prœlium. Et Neruiorum cohortes, metu ſeu perfidiâ, latera noſtrorum nudauere. Sic ad legiones peruentum. quæ, amiſſis ſignis, intra vallum ſternebantur; cùm repentè, nouo auxilio, fortuna pugnæ mutatur. Vaſconum lectæ à *Galbâ* cohortes, ac tum accitæ, dum caſtris propinquant, audito prœliantium clamore, intentos hoſtes à tergo inuadunt, latioremque quàm pro numero terrorē faciunt: aliis à Nouesio, aliis à Magontiaco vniuerſas copias aduenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, & dum alienis viribus confidunt, ſuas recepere. Fortiſſimus quiſq; è Batauis, quantum peditum erat, funduntur: eques euaſit, cum ſignis captiuisque, quos primâ acie corripuerant. Cæſorum eo die, in partibus noſtris, maior numerus & imbellior; è Germanis, ipſa robora. XXXIV Dux vterq;, pari culpâ meritus aduerſa, proſperis defuere. Nam Ciuilis, ſi maioribus copiis inſtruxiſſet aciem, circumiri à tam paucis cohortibus nequiſſet, caſtraq; perrupta excidiſſet. Vocula, nec aduentum hoſtium explorauit, eoq; ſimul egreſſus victusque. dein victoriæ parum confiſus, tritis fruſtra diebus, caſtra in hoſtem mouit. quem ſi ſtatim impellere, curſumq; rerum ſequi maturaſſet; ſoluere obſidium legionum eodem impetu potuiſſet. Tentauerat interim Ciuilis obſeſſorum animos, tamquam perditæ apud Romanos res, & ſuis victoria proueniſſet. Circumferebantur ſigna vexillaque. oſtentati etiam captiui. ex quibus vnus, egregium facinus auſus, clarâ voce geſta patefecit, confoſſus illicò à Germanis. vnde maior indici fides. Simul vaſtatione incendiisque flagrantium villarum, venire victorem exercitum intelligebatur. In conſpectu caſtrorum conſtitui ſigna, foſſamq; & vallum circumdari Vocula iubet, vt depoſitis impedimentis ſarcinisq; expediti certarent.

Hinc

Hinc in ducem clamor pugnam poſcentium. & minari aſſueuerant. Ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto, incompoſiti feſſique prœlium ſumpſere. nam Ciuilis aderat, non minus vitiis hoſtium, quàm virtute ſuorum fretus. Varia apud Romanos fortuna, & ſeditioſiſſimus quiſque ignauus: quidam recentis victoriæ memores, retinere locum, ferire hoſtem, ſeque & proximos hortari. Et redintegratâ acie, manus ad obſeſſos tendere, ne tempori deeſſent. Illi cuncta è muris cernentes, omnibus portis prorumpunt. Ac fortè Ciuilis lapſu equi proſtratus, creditâ per vtrumq; exercitum famâ, vulneratum aut interfectum, immane quantum ſuis pauoris, & hoſtibus alacritatis indidit. Sed XXXV Vocula, omiſſis fugientium tergis, vallum turreſque caſtrorum augebat, tamquam rurſus obſidium immineret: corruptâ totiens victoriâ, non falsò ſuſpectus bellum malle. Nihil æquè exercitus noſtros, quàm egeſtas copiarum fatigabat. Impedimenta legionũ cum imbelli turbâ Noueſium miſſa, vt inde terreſtri itinere frumentum adueherent. Nam flumine hoſtes potiebantur. Primum agmen ſecurum inceſſit, nondum ſatis firmo 60 Ciuile. † qui vbi rurſus miſſos Noueſium frumentatores, dataſq; in præſidium cohortes, velut multâ pace, ingredi accepit; rarum apud ſigna militem, arma in vehiculis, cunctos licentiâ vagos, compoſitus inuadit: præmiſſis, qui pontes & viarum anguſta inſiderent. pugnatum longo agmine, & incerto Marte, donec prœlium nox dirimeret. Cohortes Geldubam perrexere, manentibus vt fuerant caſtris, quæ relictorum illic militum præſidio tenebantur. Non erat dubium, quantum in regreſſu diſcriminis adeundum foret, frumentatoribus onuſtis pauculiſque. Addit exercitui ſuo Vocula mille delectos, è quintâ & quartadecimâ legionibus apud Vetera obſeſſis, indomitum militem, & ducibus infenſum. Plures quàm iuſſum erat profecti, palàm in agmine fremebant, non ſe vltra famem, inſidias legatorum toleraturos. At qui remanſerant, deſertos ſe abductâ parte legionum 61 querebantur. Duplex hinc ſeditio, † aliis reuocantibus Voculã; aliis redire in caſtra abnuentibus. Interim Ciuilis Vetera circũ- XXXVI ſedit. Vocula Geldubam, atq; inde Noueſium conceſſit. Ciuilis capit Geldubam. Mox haud procul Noueſio, equeſtri prœlio proſperè certauit. Sed miles, ſecundis aduerſiſque, perinde in exitium ducum accendebatur. Et aduentu quintanorũ quinta-

decimanorumque auctæ legiones donatiuum exposcunt, comperto pecuniam à Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius, nomine Vespasiani dedit. Idq; præcipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum & epulas, & nocturnos cœtus, veterem in Hordeonium iram renouant. nec vllo legatorum, tribunorúmue obsistere auso, (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum è cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi seruili habitu, per tenebras, ignoratus euasisset. Vbi sedato impetu, metus rediit: centuriones cum epistolis ad ciuitates Galliarum misere, † auxilia ac stipendia oraturos. Ipsi, †vt est vulgus sine rectore præceps, pauidum, socors, aduentante Ciuile, raptis temerè armis, ac statim omissis, in fugam vertuntur. Res aduersæ, discordiam peperere; † iis qui è superiore exercitu erant, caussam suam dissociantibus. Vitellii tamen *imagines*, in castris, & per proximas Belgarum ciuitates, repositæ, †cùm iam Vitellius occidisset. Dein mutati in pœnitentiam † primani, quartanique, & duodeuicesimani, Voculam sequuntur: apud quem resumpto Vespasiani sacramento, ad liberandum Magontiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Vsipiis, Mattiacis exercitus, † satietate prædæ, nec incruenti. In via dispersos & nescios miles noster inuaserat. Quin & loricam vallumque per fines suos Treueri struxere, magnisq; inuicem cladibus cum Germanis certabant. donec egregia erga populum Romanum merita, mox rebelles fœdarent.

XXXVII (margin) — 62, 63, 64, 65, 66, 67

XXXVIII A. V. C. DCCCXXIII

Interea Vespasianus iterùm, ac Titus, consulatum absentes inierunt, mæstâ & multiplici metu suspensâ ciuitate. quæ super instantia mala, falsos pauores induerat, desciuisse Africam, res nouas moliente L. Pisone. Is præerat prouinciæ, nequaquam turbidus ingenio. Sed quia naues sæuitiâ hiemis prohibebantur, vulgus alimenta in dies mercari solitum, cui vna ex rep. annonæ cura, clausum litus, retineri commeatus dum timet, credebat: augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant: nec victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates externis quoque bellis inexplebiles, nulla vnquam ciuilis victoria satiauit.

XXXIX

Kal. Ianuariis, in senatu, quem Iulius Frontinus prætor vrbanus vocauerat, legatis exercitibusq;, ac regibus laudes gratesq; decretæ. Et Tertio Iuliano prętura, † tanquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset, ablata, vt in Plotium Griphum transferretur. Hormo digni-

68

tas equestris data. Et mox, eiurante Frontino, Cæsar Domitianus præturam cepit. Eius nomen epistolis edictisq; proponebatur.
69 † Vis penes Mucianum erat: nisi quòd pleraque Domitianus, instigantibus amicis, aut propriâ libidine, audebat. Sed præcipuus
70 Muciano metus † è Primo Antonio, Varoq; Arrio: quos recentes, clarosq; rerum famâ, ac militum studiis, etiam populus fouebat, quia in neminem vltra aciem sæuierant. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis maioribus, & fraternâ imagine fulgentem, ad capessendam remp. hortatus: haud defuturâ consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem corrumpi facilis, adeò metuens incerta. Igitur Mucianus, quia propalàm opprimi Antonius nequibat: multis in senatu laudibus cumulatum, secretis promissis onerat, citeriorem Hispaniam ostentans, discessu Cluuii Rufi vacuam. simul amicis
71 eius, tribunatus præfecturasq; largitur. † Dein, postquam inanem animum spe & cupidine impleuerat, vires abolet: dimissâ in hiberna legione septimâ, cuius flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. Pars exercitus, in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbidum, redit vrbi sua forma, legesque, & munia magistratuum. Quo die senatum ingressus est Domitianus, de absentiâ patris fratrisque ac iuuentâ suâ, pauca & modica disseruit, decorus habitu: & ignotis adhuc moribus, crebra oris confusio pro modestiâ accipiebatur. Referente Cæsare, de restituendis Galbæ honoribus, censuit Curtius Montanus, vt Pisonis quoq; memoria celebraretur. Patres vtrumq; iussere. de Pisone irritum fuit. Tum sorte ducti, per quos redderentur bello rapta, quique æra legum vetustate delapsa noscerent, figerentq;, † & Fastos adu-
72 latione temporum fœdatos exonerarent, modumque publicis impensis facerent. Redditur Tertio Iuliano prætura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse. Gripho honor mansit. Repeti inde cognitionē inter Musonium Rufum & P. Celerem placuit, damnatusq; Publius, & Sorani manibus satisfactum. Insignis publica seueritate dies, ne priuatim quidem laude caruit. Iustum iudicium explesse Musonius videbatur. Diuersa fama Demetrio Cynicam sectam professo, quòd manifestum reum
73 ambitiosiùs quàm honestiùs defendisset. † Ipsi Publio neq; animus in periculis, neq; oratio suppeditauit. Signo vltionis in accusatores dato, petit à Cæsare Iunius Mauricus, vt commentariorū

XL

principalium potestatem senatui faceret, † per quos noscere[t], 74
quem quisque accusandum poposcisset. Consulendum tali super re principem, respondit. XLI Senatus, inchoantibus primoribus, iusiurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, † ceteri vt sententiam rogabantur, *Deos testes* aduocabant, 75
nihil ope suâ factum quo cuiusquam salus læderetur, neque se præmium aut honorem ex calamitate ciuium cepisse. trepidis, & verba iurisiurandi per varias artes mutantibus, quis flagitii conscientia inerat. † Probabant religionem patres, periurium arguebant. Eaque 76
velut censura, in Sariolenum Voculam, & Nonium Actianum, & Cestium Seuerum acerrimè incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum & recens crimen vrgebat, quòd apud Vitellium molitus eadem foret. nec destitit senatus manus intentare Voculæ, donec curiâ excederet. Ad Pactium Africanum transgressi, eum quoque proturbant: tamquam Neroni Scribonianos fratres concordiâ opibusque insignes, ad exitium monstrauisset. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cuius interrogationibus fatigabatur, vltrò conuersus, miscendo quæ defendere nequibat, societate culpæ inuidiam declinauit.

XLII Magnam eo die pietatis eloquentiæque famam Vipsanius Messalla adeptus est, nondum senatoriâ ætate, ausus pro fratre Aquilio Regulo deprecari. Regulum, subuersa Crassorum & Orphiti domus, in summum odium extulerat. † Sponte ex S.C. accusationem subiisse iuuenis admodum, nec depellendi periculi, sed in spem potentiæ videbatur. Et Sulpicia Prætextata Crassi vxor, quatuorque liberi, si cognosceret senatus, vltores aderant. Igitur Messalla non caussam neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens, flexerat quosdam. Occurrit truci oratione Curtius Montanus, eò vsque progressus, vt post cædem Galbæ, datam interfectori Pisonis pecuniam à Regulo, † adpetitumque morsu Pisonis caput obiectaret. 77
Hæc certè, inquit, *Nero non coëgit, nec dignitatem, aut salutem illa sæuitiâ redemisti. Sanè toleremus istorum defensiones: qui perdere alios, quàm periclitari ipsi maluerunt.* 79 *† Te securum reliquerat exsul pater; & diuisa inter creditores bona, nondum honorum capax ætas: nihil* 78

nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret. libidine sanguinis, & hiatu præmiorum, ignotum adhuc ingenium, & nullis defensionibus expertum, cæde nobili imbuisti. cùm ex funere reipublicæ, 80 *raptis consularibus spoliis, † septuagies sestertio * dignatus, & sacerdotio fulgens, innoxios pueros, illustres senes, conspicuas feminas eâdem ruinâ prosterneres: cùm segnitiam Neronis incusares, quòd per singulas domos, seque & delatores fatigaret: posse vniuersum senatum vnâ voce subuerti. Retinete patres conscripti, & reseruate hominem tam expediti consilii, vt omnis ætas instructa sit: & quomodo senes nostri, Marcellum, Crispum; iuuenes, Regulum imitentur. Inuênit etiam æmulos infelix nequitia. quid si floreat vigeátque? Et quem* 81 *adhuc quæstorium offendere non audemus, † prætorium & consularem visuri sumus? An Neronem, extremum dominorum putatis? Idem crediderant, qui Tiberio, qui Caio superstites fuerunt: cùm interim intestabilior, & sæuior exortus est. Non timemus Vespasianum: ea principis ætas, ea moderatio. Sed diutius durant exempla, quàm mores. Elanguimus patres conscripti, nec iam ille senatus sumus, qui occiso Nerone, delatores & ministros, more maiorum puniendos flagitabat.* 82 *† Optimus est, post malum principem, dies primus.* Tanto cum assensu senatus auditus est Montanus, vt spem caperet Heluidius, posse etiam Marcellum prosterni. Igitur à laude Cluuii Rufi orsus, qui perinde diues & eloquentiâ clarus, nulli vnquam 83 sub Nerone periculum facessisset; † crimine simul exemploque Eprium vrgebat, ardentibus patrum animis. quod vbi sensit Marcellus, velut excedens curiâ: *Imus*, inquit, *Prisce, & relinquimus tibi senatum tuum: regna præsente Cæsare.* Sequebatur Vibius Crispus: ambo infensi, vultu diuerso. Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens: donec accursu amicorum, retraherentur. Cùm glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci & validi pertinacibus odiis tenderent, consumptus per discordiam dies. Proximo senatu, inchoante Cæsare de abolendo dolore iraque, & priorum temporum necessitatibus, censuit Mucianus prolixè pro accusatoribus. Simul eos qui cœptam, dein omissam actionem repe-84 terent, monuit sermone molli, & tamquam rogaret. † Patres cœptatam libertatem, postquam obuiam itum, omisere.

* saginatus.

XLIII

XLIV

Mucianus ne ſperni ſenatus iudicium, & cunctis ſub Nerone admiſſis data impunitas videretur; † Octauium Sagittam, & Antiſtium Soſianum ſenatorii ordinis, egreſſos exſilium, in eaſdem inſulas redegit. Octauius, Pontiam Poſtumiam ſtupro cognitam, & nuptias ſuas abnuentem, impotens amoris interfecerat: Soſianus, prauitate morum multis exitioſus. Ambo graui ſenatus conſulto damnati pulſique, quamuis conceſſo aliis reditu, in eâdem pœnâ retenti ſunt. Nec ideò lenita erga Mucianũ inuidia. Quippe Soſianus ac Sagitta, viles, etiam ſi reuerterentur: accuſatorum ingenia, & opes, & exercita malis artibus potentia, timebantur.

85

XLV Reconciliauit paulisper ſtudia patrum, habita in ſenatu cognitio, ſecundùm veterem morem. † Manlius Patruitus ordinis ſenatorii, pulſatum ſe in coloniâ Senienſi, cœtu multitudinis, & iuſſu magiſtratuum querebatur. nec finem iniuriæ hîc *ſteriſſe:* planctum, & lamenta, & ſupremorum imaginem præſenti ſibi circumdata: cum contumeliis & probris, quę in ſenatum vniuerſum iacerentur. Vocati qui arguebantur. Et cognitâ cauſsâ, in conuictos vindicatum. Additumq; S. C. quo Senienſium plebes modeſtiæ admoneretur. Iiſdem diebus Antonius Flamma Cyrenenſibus damnatur, lege repetundarum, & exſilio ob ſæuitiam.

86

XLVI Inter quæ, militaris ſeditio propè exarſit. Prætorianam militiam repetebant à Vitellio dimiſſi, pro Veſpaſiano congregati: & lectus in eamdem ſpem è legionibus miles, promiſſa ſtipendia flagitabat. † Ne Vitelliani quidem, ſine multâ cæde, pelli poterant. Ingreſſus caſtra Mucianus, quò rectiùs ſtipendia ſingulorum ſpectaret, ſuis cum inſignibus armiſque victores conſtituit, modicis inter ſe ſpatiis diſcretos. Tum Vitelliani, quos apud Bouillas in deditionem acceptos memorauimus, ceteriq; per vrbem, & vrbi vicina conquiſiti, producuntur propè intecto corpore. Eos Mucianus diduci, & Germanicum Britannicumque militem, ac ſi qui aliorum exercituum, ſeparatim aſſiſtere iubet. Illos primus ſtatim aſpectus obſtupefecerat. cùm ex diuerſo, velut aciem telis & armis trucem; ſemet, clauſos nudoſq; & illuuie deformes, aſpicerent. Vt verò huc illuc diſtrahi cœpere, metus per omnes, & præcipua Germanici militis formido, tamquam eâ ſeparatione ad cędem deſtinarentur. prenſare commanipulariũ pectora, ceruicibus innecti, ſuprema oſcula petere, ne deſererentur ſoli, neu in pari cauſsâ diſparem fortunam paterentur: modò Mucianum, modò abſentem principem, poſtremùm cælum ac

87

deos

deos obtestari. donec Mucianus, cunctos eiusdem sacramenti, eiusdem imperatoris milites appellans, falso timori obuiam iret. Namque & victor exercitus, clamore, lacrymas eorum iuuabat. Isque finis illâ die. Paucis pòst diebus, alloquentem Domitianum
88 firmati iam excepêre. † Spernunt oblatos agros, militiam & stipendia orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset. igitur in prætorium accepti. Dein quibus ætas & iusta stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam: sed carptim, ac singuli. quo tutissimo remedio, consensus multitudinis extenuatur. Ceterùm veráne pauperie, an vti videretur, actum in senatu, vt sexcenties sestertium à priuatis mutuum acciperetur. Præpositusque ei curæ Poppæus Siluanus. nec multo pòst necessitas abiit, siue omissa simulatio. Abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus quos Vitellius dederat. Funusque censorium Flauio
89 Sabino ductum: magna documenta instabilis fortunæ, † summaque * etiam miscentis. Sub idem tempus L. Piso proconsul interficitur. eâ de cæde quàm verissimè expediam, si pauca suprà petiero, ab initio caussisq; talium facinorum non absurda. Legio in Africâ auxiliaq;, tutandis imperii finibus, sub diuo Augusto Tiberioque principibus, Proconsuli parebant. Mox C. Cæsar turbidus animi, ac M. Silanum obtinentem Africam metuens, ablatam Proconsuli legionem, misso in eam rem legato tradidit.
90 † æquatus inter duos beneficiorum numerus, & mixtis vtriusq; mandatis, discordia quæsita auctaq;. Prauo certamine, legatorum ius adoleuit, diuturnitate officii, vel quia minoribus maior æmulandi cura. Proconsulum splendidissimus quisq;, securitati magis quàm potentiæ consulebant. Sed tum legionem in Africâ regebat Valerius Festus, sumptuosæ adolescentiæ, neq; modica cupiens, sed affinitate Vitellii anxius. Is, crebris sermonibus, tentaueritne Pisonem ad res nouas, an tentanti restiterit, incertum. quoniam secreto eorum nemo affuit, & occiso Pisone pleriq; ad gratiam interfectoris inclinauere. Nec ambigitur, prouinciam & militem, alienato erga Vespasianum animo fuisse, & quidam è Vitellianis vrbe profugi, ostentabant Pisoni nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius, & in pace suspectâ tutius bellũ. Inter quæ Claudius Sagitta, præfectus alæ Petrinæ, prosperâ nauigatione præuênit Papirium centurionem, à Muciano missum: asseuerauitq; mandata interficiendi Pisonis, centurioni data. Cecidisse Galerianum, consobrinum eius generumque

XLVII

XLVIII

* & ima

XLIX

Vnam in audaciâ ſpem ſalutis. Sed duo itinera audendi, ſeu mallet ſtatim arma, ſeu petitâ nauibus Galliâ, ducem ſe Vitellianis exercitibus oſtenderet. Nihil ad ea moto Piſone, centurio à Muciano miſſus, vt portum Carthaginis attigit, magnâ voce, læta Piſoni omnia, tamquam principi continuare: obuios & ſubitæ rei miraculo attonitos, vt eadem adſtreperent, hortari. vulgus credulum, ruere in forum, præſentiam Piſonis expoſcere. Gaudio clamoribuſque cuncta miſcebant, indiligentiâ veri, & adulandi libidine. Piſo indicio Sagittæ, vel inſitâ modeſtiâ, non in publicum egreſſus eſt, neque ſe ſtudiis vulgi permiſit. Centurionemque percunctatus, † poſtquam quæſitum ſibi crimen cædemque comperit: animaduerti in eum iuſſit, haud perinde ſpe vitæ, quàm irâ in percuſſorem, quòd idem ex interfectoribus Clodii Macri, cruentas legati ſanguine manus, ad cædem proconſulis retuliſſet. Anxio deinde edicto Carthaginenſibus increpitis, ne ſolita quidem munia vſurpabat, clauſus intra domum, ne qua motus noui cauſſa vel forte oriretur. Sed vbi Feſto conſternatio vulgi, centurionis ſupplicium, veraque & falſa, more famæ, in maius innotuere, equites in necem Piſonis mittit. Illi raptim vecti, obſcuro adhuc cœptæ lucis, domum proconſulis irrumpunt, diſtrictis gladiis, & magna pars Piſonis ignari: quòd Pœnos auxiliares, Mauroſque in eam cædem deleger. t haud procul cubiculo, obuium forte ſeruum, quis nam, & vbi eſſet Piſo? interrogauere. Seruus egregio mendacio, ſe Piſonem eſſe reſpondit: ac ſtatim obtruncatur. nec multo pòſt, Piſo interficitur. Namque aderat, qui noſceret, Bebius Maſſa è procuratoribus Africæ: iam tunc optimo cuique exitioſus, & in cauſſas malorum quæ mox tulimus, ſæpiùs rediturus. Feſtus Adrumeto, vbi ſpeculabundus ſubſtiterat, ad legionem tendit, præfectumque caſtrorum Cetronium Piſanum vinciri iuſſit, proprias ob ſimultates: ſed Piſonis ſatellitem vocabat, militeſque & centuriones quoſdam puniit, alios præmiis affecit: neutrum ex merito, ſed vt oppreſſiſſe bellum crederetur. Mox Ophenſium Leptitanorumque diſcordias compoſuit, quæ raptu frugum & pecorum inter agreſtes, modicis

prin-

91

4

principiis, iam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Ophensis multitudine inferior, Garamantas exciuerat, gentem indomitam, & inter accolas latrociniis fecundam. Vnde arta Leptitanis res, lateque vastatis agris, intra mœnia trepidabant. donec interuentu cohortium alarumque, fusi Garamantes, & recepta omnis præda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium vlterioribus vendiderant. At Vespasiano post Cremonensem pugnam, & prosperos vndique nuntios, cecidisse Vitellium multi cuiusque ordinis pari audaciâ fortunaque hibernum mare aggressi nuntiauere. Aderant legati regis Vologesi, quadraginta Parthorum equitum millia offerentes. magnificum lætumque tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. Gratiæ Vologeso actæ, mandatumque vt legatos ad senatum mitteret, & pacem esse sciret. Vespasianus in Italiam résque vrbis intentus, aduersam de Domitiano famam accipit: tamquam terminos ætatis, & concessa filio egrederetur. Igitur validissimam exercitus partem Tito tradit, ad reliqua Iudaici belli perpetranda. Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem sermone orasse dicebatur, ne criminantium nuntiis temerè accenderetur: integrúmque se ac placabilem filio præstaret. *Non legiones, non classes, perinde firma imperii munimenta, quàm numerum liberorum. Nam amicos tempore, fortunâ, cupidinibus aliquando, aut erroribus, imminui, transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum. sed maximè principibus: quorum prosperis & alii fruantur, aduersa ad iunctissimos pertineant. ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni pater exemplum præbuisset.* Vespasianus haud æquè Domitiano mitigatus, quàm Titi pietate gaudens, bono esse animo iubet, belloque & armis rempublicam attollere: sibi pacem domumque curæ fore. Tum celerrimas nauium frumento onustas, sæuo adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine vrbs nutabat, vt decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuerit, cùm à Vespasiano commeatus subuenere. Curam restituendi Capitolii in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famaque inter proceres. Ab eo contracti

LI LII LIII

haruſpices, monuere, vt reliquiæ prioris delubri in paludes aueherentur, templum iiſdem veſtigiis ſiſteretur. nolle deos mutari veterem formam. Vndecimo Kal. Iulias, ſerenâ luce, ſpatium omne quod templo dicabatur, euinctum vittis coroniſque. † Ingreſſi milites, quibus fauſta nomina, felicibus ramis. dein virgines Veſtales, cum pueris puelliſq; patrimis, matrimiſq;, aquâ riuis & fontibus amnibuſq; hauſtâ, perluere. Tum Heluidius Priſcus prætor, præeunte Plauto Eliano pontifice, † luſtratâ ſuouetaurilibus areâ, & ſuper ceſpitem redditis extis, Iouem, Iunonem, Mineruam, præſideſque imperii deos precatus vti cœpta proſperarent, ſedeſque ſuas pietate hominum inchoatas, diuinâ ope attollerent; vittas quîs ligatus lapis innexique funes erant, contigit. Simul ceteri magiſtratus, & ſacerdotes, & ſenatus, & eques, & magna pars populi, ſtudio lætitiaque *connixi*, ſaxum ingens traxere: paſſimque iniectæ fundamentis argenti aurique ſtipes, & metallorum primitiæ nullis fornacibus victæ, ſed vt gignuntur. Prædixere haruſpices, ne temeraretur opus ſaxo auróve in aliud deſtinato. Altitudo ædibus adiecta. Id ſolum religio annuere. & prioris templi magnificentiæ defuiſſe creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.

92. 93.

LIV Audita interim per Gallias Germaniaſque mors Vitellii, duplicauerat bellum. Nam Ciuilis omiſsâ diſſimulatione, in populum Romanum ruere. † Vitellianæ legiones vel externum ſeruitium, quàm imperatorem Veſpaſianum malle. Galli ſuſtulerant animos, eandem vbique exercituum noſtrorum fortunam rati: vulgato rumore, à Sarmatis Daciſque Mœſica ac Pannonica hiberna circumſideri: paria de Britanniâ fingebantur. Sed nihil æquè, quàm incendium Capitolii, vt finem imperii adeſſe crederent, impulerat. Captam olim à Gallis vrbem; ſed integrâ Iouis ſede, manſiſſe imperium. Fatali nunc igne, ſignum cæleſtis iræ datum. & poſſeſſionem rerum humanarum Tranſalpinis gentibus portendi, ſuperſtitione vanâ Druidæ canebant. Inceſſeratque fama, primores Galliarum ab Othone aduerſus Vitellium miſſos, antequam digrederentur, pepigiſſe, ne deeſſent libertati, ſi populum Romanum continua bellorum ciuilium ſeries & interna mala fregiſſent.

94

LV Ante Flacci Hordeonii cædem, nihil prorupit, quo coniuratio intelligeretur. Interfecto Hordeonio, commeauere nuntii inter Ciuilem Claſſicumque præfectum alæ Treuerorum. † Claſſicus, nobilitate opibuſq; ante

95

96 ante alios. Regium illi genus, & pace belloq; clara origo. † Ipse, è maioribus suis, * hostis populi Rom. quàm * socius iactabat. Mi- 97 scuere sese Iulius Tutor, & Iulius Sabinus; † * hic Treuir, hic Lingon. Tutor, ripæ Rheni à Vitellio præfectus: Sabinus, super insitam vanitatem, falsæ stirpis gloriâ incendebatur, proauiam suam diuo Iulio per Gallias bellanti, corpore atque adulterio placuis- 98 se. † Hi secretis sermonibus, animos ceterorum * scrutari. vbi, quos idoneos rebantur, conscientiâ obstrinxere, in coloniâ Agrippinensi, in domum priuatam conueniunt. nam publicè, ciuitas talibus inceptis abhorrebat. Attamen interfuere quidã Vbiorum, Tungrorumq;. Sed plurima vis penes Treueros, ac Lingonas. Nec tulere moras consultandi. certatim proclamant, *furere discordiis populum Rom. cæsas legiones, vastatam Italiam, capi cùm maximè vrbem, omnes exercitus suis quemque bellis distineri. si Alpes præsidiis firmentur; coalitâ libertate, dispecturas Gallias, quem virium suarum terminum velint.*

* hostes
* socios
* Ille
* scrutati; vbi

LVI

Hæc dicta pariter, probataq;. de reliquiis Vitelliani exercitus dubitauere. Pleriq; interficiendos censebant, turbidos, infidos, sanguine ducum pollutos. Vicit ratio parcendi: ne sublatâ spe veniæ, pertinaciâ accenderentur. Alliciendos potiùs in societatem. legatis tantùm legionum interfectis, ceterum vulgus conscientiâ scelerum, & spe impunitatis, facilè accessurum. Ea primi concilii forma. missique per Gallias concitores belli. Simulatum ipsis obsequium, quo incautiorem Voculam opprimerent. Nec defuere qui Voculę nuntiarent. Sed vires ad coërcendum deerant, infrequentibus infidisq; legionibus. Inter ambiguos milites, & occultos hostes, optimum è præsentibus ratus, mutuâ dissimulatione, & iisdem quibus petebatur artibus grassari, in coloniam Agrippinensem descendit. Illuc 99 Claudius Labeo, quem † captum & extra conuentum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfûgit. pollicitusque, si præsidium daretur, iturum in Batauos, & potiorem ciuitatis partem ad societatem Romanam retracturum: acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batauos ausus, quosdam Neruiorum Bethasiorumq; in arma traxit. Et furtim magis, quàm bello, Caninefates Marsacosq; incursabat. Vocula Gallorum fraude illectus, ad hostem contendit.

LVII

Nec procul Veteribus aberat; cùm Classicus ac Tutor per speciem explorandi prægressi, cum ducibus Germanorum pacta firmauere. Tumque primùm discreti à legionibus, proprio vallo castra sua cir-

cumdant, obtestante Voculâ, *Non adeò turbatam ciuilibus armis rem Romanã, vt Treueris etiam Lingonibusq; despectui sit. Superesse fidas prouincias, victores exercitus, fortunã imperii, & vltores deos. Sic olim, Sacrouirũ & Aeduos; nuper, Vindicẽ Galliasq; singulis prœliis concidisse. Eadem rursus numina, eadem fata, ruptores fœderũ exspectarent. Meliùs diuo Iulio, diuoq; Augusto notos eorum animos. Galbam, & infracta tributa, hostiles spiritus induisse. Nunc hostes, quia molle seruitium: cùm spoliati exutiq; fuerint, amicos fore.* Hæc ferociter locutus, postquam perstare in perfidiâ Classicum Tutoremq; videt: verso itinere, Nouesium concedit. Galli, duûm millium spatio distantibus campis, consedêre. Illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi: vt (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba iurarent, pignusque tanti sceleris, nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocatâ concione, in hunc modum disseruit.

LVIII *Nunquam apud vos verba feci, aut pro vobis solicitior, aut pro me securior. Nam mihi exitium parari, libens audio: † mortemq; in tot malis * hostium vt finem miseriarum exspecto. Vestri me pudet miseretq;, aduersus quos non prœlium & acies parantur. id enim fas armorũ, & ius hostium. bellum cum populo Romano vestris se manib. gesturum, Classicus sperat: imperiumq; & sacramentum Galliarum ostentat. Adeò nos, si fortuna in præsens virtusq; deseruit, † etiã vetera exempla deficiunt, quotiens Romanæ legiones perire præoptauerint, ne loco pellerentur. socii sæpe nostri, exscindi vrbes suas, seq; cum coniugibus ac liberis cremari pertulerunt. neque aliud pretium exitus, quàm fides famáque. Tolerant cùm maximè inopiam obsidiumq; apud Vetera legiones, nec terrore aut promissis demouentur. Nobis, super arma & viros, & egregia castrorum munimenta, frumentum & commeatus quamuis longo bello pares. Pecunia nuper etiam donatiuo suffecit: quod siue à Vespasiano, siue à Vitellio datum interpretari mauultis, ab imperatore certè Romano accepistis. Tot bellorũ victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso totiens hoste, si pauetis aciem, indignum id quidem. Sed est vallum murique, & trahendi artes, donec è proximis prouinciis auxilia exercitusque concurrant. Sanè ego displiceam. Sunt alii legati, tribuni, centurio denique, aut miles. Ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus, Ciuilem & Classicum Italiam inuasuros. An si ad mœnia vrbis Germani Gallique duxerint, arma patriæ inferetis? Horret animus tanti flagitii imagine. Tutori Treuero agentur excubiæ? Signum belli Batauus dabit? Germanorũ cateruas supplebitis? quis deinde sceleris exitus? cùm Romanæ legiones contrà direxerint:*

100

101

* hodie

Leg. otium vt finem miseriarum &c. Gron: lib: 1 obs: cap.

trans-

transfugæ è transfugis, & proditores è proditoribus, inter recens & vetus sacramentum inuisi deis errabitis? Te Iupiter optime maxime, quem per octingentos viginti annos, tot triumphis coluimus; te Quirine Romanæ parens vrbis, precor venerorq́ue, vt si vobis non fuit cordi, me duce hæc castra incorrupta & intemerata seruari; at certè pollui fœdaríque à Tutore & Classico, ne sinatis. Militibus Romanis, aut innocentiam detis, aut maturam, & sine noxâ pœnitentiam. Variè excepta oratio inter spem metumq; ac pudorem. Digressum Voculam, & de supremis agitantem, liberti seruiq; † prohibuere fœdissimam mortem spontè præuenire. Et Classicus, misso Æmilio Longino desertore primæ legionis, cædem eius maturauit. Herennium & Numisium legatos, vinciri satis visum. † Dein sumptis Romani imperii insignibus, in castra venit. Nec illi, quamquam ad omne facinus durato, verba vltrà suppeditauere, quàm vt sacramentum recitaret. Iurauere qui aderant, pro imperio Galliarum. Interfectorē Voculæ, altis ordinibus, ceteros, vt quisq; flagitium nauauerat, præmiis attollit. Diuisæ inde inter Tutorem & Classicum curæ. Tutor, validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumq; militum apud superiorem Rheni ripam, † in eadem verba adigit, occisis Magontiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detrectauerant. Classicus corruptissimum quemque è deditis pergere ad obsessos iubet, veniam ostentantes si præsentia sequerentur: aliter nihil spei. Famem, ferrumque, & extrema passuros. Adiecere qui missi erant, exemplum suum. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaq; alimenta deerant; absumptis iumentis equisque, & ceteris animalibus, quæ profana fœdaque in vsum necessitas vertit. Virgulta postremò & stirpes & internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiæque documentum fuere: donec egregiam laudem, fine turpi macularent, missis ad Ciuilem legatis vitam orantes. Neq; antè preces admissæ, quàm in verba Galliarum iurarent. Tum pactus prædam castrorum, dat custodes, qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent, † atque ipsos leues abeuntes prosequerentur. Ad quintum ferè lapidem coorti Germani, incautum agmen aggrediuntur. Pugnacissimus quisque, in vestigio; multi, palantes occubuere. Ceteri retrò in castra profugiunt, querente sanè Ciuile & increpante Germanos, tamquam fidem per scelus abrumperent. Simulata ea fuerint, an retinere sæuientes nequiuerit, parùm affirmatur. Direptis

Marginal notes: LIX (at "Variè excepta oratio"); 102 (at "tantem"); 103 (at "tos, vinciri"); 104 (at "tum apud superiorem"); LX (at "Obsessos hinc fides"); 105 (at "des, qui pecuniam").

castris, faces iniiciunt. Cunctosq; qui prœlio superfuerant, in-
LXI cendium hausit. Ciuilis, barbaro voto, post cœpta aduersus Romanos arma, propexum rutilatumq; crinem, patratâ demum cæde legionum, deposuit. Et ferebatur, paruulo filio, quosdam captiuorum, sagittis iaculisq; puerilibus figendos, obtulisse. Ceterùm neque se, neque quemquam Batauum, in verba Galliarum adegit: fisus Germanorum opibus, &, si certandum aduersus Gallos de possessione rerum foret, inclytus famâ, & potior. Mumius Lupercus legatus legionis, inter dona missus Velledæ. Ea virgo nationis Bructeræ, latè imperitabat: vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, & augescente superstitione arbitrentur deas. Tuncq; Velledæ auctoritas adoleuit. nam prosperas Germanis res, & excidium legionum prædixerat. Sed Lupercus, in itinere interfectus. Pauci centurionũ tribunorumque in Galliâ geniti, reseruantur, pignus societatis. Cohortium, alarum, legionum, hiberna, subuersa crematáque: iis tantùm relictis, quæ Magontiaci, ac Vindonissæ sita sunt.

LXII †Legio XIII. cum auxiliis simul deditis, à Nouesio in coloniam Treuerorum transgredi iubetur, præfinitâ die intra quam castris excederet. Medium omne tempus, per varias curas curas egere. ignauissimus quisque, cæsorum apud Vetera exemplo, pauentes; melior pars, rubore & infamiâ, quale illud iter, quis dux viæ, & omnia in arbitrio eorum, quos vitæ necisque dominos fecissent. Alii, nullâ dedecoris curâ, pecuniam aut carissima sibimet ipsi circumdare. Quidam expedire arma, telisq; tamquam in aciem accingi. Hæc meditantibus, aduênit proficiscendi hora, exspectatione tristior. Quippe intra vallum, deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus, & dies. †Reuulsæ imperatorum imagines, inhonora signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis, silens agmen, & velut longæ exsequiæ. †Dux Claudius Sanctus effosso oculo, dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquam, desertis Bonnensibus castris, altera se legio miscuerat. Et vulgatâ captarum legionum famâ, cuncti qui paulo antè Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque, & vndique effusi, insolito spectaculo nimium fruebantur. Non tulit ala Picentina gaudium insultantis vulgi. spretisq; Sancti promissis, aut minis, Magontiacum abeunt: ac fortè obuio interfectore Voculæ Longino, coniectis in eum telis, initium exsoluendæ inposterum culpæ fecere. Legiones nihil

106 107 108

hil

hil mutato itinere, ante mœnia Treuerorum considunt. Ciuilis & Classicus rebus secundis sublati, an coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitauere. †Sæuitiâ ingenii, & cupidine prædæ, ad excidium ciuitatis trahebantur. obstabat ratio belli, & nouũ imperium inchoantibus vtilis clementiæ fama. Ciuilem etiam beneficii memoria flexit, quòd filium eius primo rerum motu in coloniâ Agrippinensi deprehensum, honoratè custodierant. Sed Transrhenanis gentib. inuisa ciuitas, opulentiâ auctuq;. Neque alium finem belli rebantur, quàm si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret: aut disiecta, Vbios quoq; dispersisset. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi iubent. quę, ferocissimus è legatis, in hunc modum protulit. *Redisse vos in corpus nomenq; Germaniæ, communibus deis, sed præcipuo deorum Marti grates agimus: vobisq; gratulamur, quòd tandem liberi inter liberos eritis. Nam ad hunc diem, flumina ac terras, & cælum quodammodo ipsum, clauserant Romani: vt colloquia congressusq; nostros arcerent; vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac propè nudi, sub custode & pretio coiremus. Sed vt amicitia societásque nostra in æternũ rata sint: postulamus à vobis, muros coloniæ, munimenta seruitii, detrahatis. etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliuiscuntur. Romanos omnes, in finibus vestris, trucidetis. haud facilè libertas, & domini miscentur. Bona interfectorum, in mediũ cedant; ne quis occulere quidquam, aut segregare caussam suam poßit. Liceat nobis vobisq; vtramq; ripam colere, vt olim maiorib. nostris. †quomodo lucem diemq; omnibus hominibus; ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Instituta cultúmque patrium resumite, abruptis voluptatibus, quibus Romani plus aduersus subiectos quàm armis valent. sincerus & integer, & seruitutis oblitus populus, aut ex æquo agetis, aut aliis imperitabitis.* Agrippinenses, sumpto consultandi spatio, quando neq; subire conditiones metus futuri, neque palàm aspernari conditio præsens sinebat, in hunc modũ respondent. *Quæ prima libertatis facultas data est, auidiùs quàm cautiùs sumpsimus, vt vobis ceterisq; Germanis consanguineis nostris iungeremur. Muros ciuitatis, congregantib. se cùm maximè Romanorũ exercitibus, augere nobis, quàm diruere tutius est. Si qui ex Italiâ aut prouinciis alienigenæ in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit: vel in suas quisq; sedes refugêre.† Deductis olim, & nobiscum per connubium sociatis, †quiq; mox prouenêre, hæc patria est. Nec vos adeò iniquos existimamus, vt interfici à nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis. Vectigal &*

LXIII; 109; LXIV; 110; LXV; 111; 112

onera commerciorum, resoluimus. Sint transitus incustoditi, sed diurni & inermes: donec noua & recentia iura, in vetustatem consuetudine vertantur. Arbitrũ habebimus Ciuilem & Velledam, apud quos pacta sancientur. Sic lenitis Tencteris, legati ad Ciuilem & Velledam missi cũ donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetrauere. Sed coràm adire, alloquiq; Velledam negatum. Arcebantur aspectu, quò venerationis plus inesset. Ipsa editâ in turre. delectus è propinquis, consulta responsaq;, vt internuntius numinis, portabat.

LXVI Ciuilis societate Agrippinensiũ auctus, proximas ciuitates affectare, aut aduersantibus bellũ inferre statuit. Occupatisq; Sunicis, & iuuentute eorũ per cohortes compositâ: quominus vltrà pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum Tungrorumq; & Neruiorum tumultuariâ manu restitit. fretus loco, quia pontẽ Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturq; in angustiis ambiguè, † donec Germani transnatantes, terga Labeonis inuasere. Simul Ciuilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, & clarâ voce, *Non ideò*, inquit, *bellum sumpsimus, vt Bataui & Treueri gentibus imperent. Procul hæc à nobis arrogantia. accipite societatẽ. transgredior ad vos, seu me ducẽ, seu militẽ mauultis.* Mouebatur vulgus, condebantq; gladios; cùm Campanus, ac Iuuenalis, ex primoribus Tungrorum, vniuersam ei gentem dedidere. Labeo, antequam circumueniretur, profûgit. Ciuilis Bethasios quoq; ac Neruios in fidem acceptos, copiis suis adiunxit: ingens rerũ, perculsis ciuitatum animis, vel sponte inclinantibus. 113

LXVII Interea Iulius Sabinus, † proiectis fœderis Romani monumentis, Cæsarẽ se salutari iubet: magnamq; & inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam ciuitatem & nobis fidam. Nec Sequani detrectauere certamen. Fortuna melioribus affuit. Fusi Lingones. Sabinus festinatũ temerè prœlium, pari formidine deseruit. Vtq; famam exitii sui faceret, villam in quam perfugerat, cremauit. illic voluntariâ morte interiisse creditus. Sed quibus artibus latebrisque, vitam per nouem mox annos traduxerit, simul amicorum eius constantiam, & insigne Epponinæ vxoris exemplũ, suo loco reddemus. Sequanorum prosperâ acie, belli impetus stetit. Resipiscere paulatim ciuitates, fasque & fœdera respicere, principibus Remis: qui per Gallias edixere, vt missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret. 114

LXVIII At Romę cuncta in deterius audita † Mucianum angebant, ne, quamquam egregii duces (iam enim Gallum Annium, & Petilium Cerialem 115

dele-

delegerat) summam belli parum tolerarent. Nec relinquenda vrbs, sine rectore. Et Domitiani indomitæ libidines timebantur: suspectis, vti diximus, Primo Antonio, † Varoque Arrio. Varus prætorianis præpositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonæ præfecit. Vtque Domitiani animum, Varo haud alienum, deliniret: Arretinum Clementem, domui Vespasiani per affinitatem innexum, & gratissimum Domitiano, prætorianis præposuit, patrē eius sub Caio Cæsare egregiè functum eâ curâ dictitans. Lætum militibus idem nomen, atque ipsum quamquam senatorii ordinis ad vtraq; munia sufficere. † Assumuntur è ciuitate clarissimus quisque, & alii per ambitionem. Simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo. ille, spe ac iuuentâ properus; hic, moras nectens, quîs flagrantem retineret, ne ferociâ ætatis, & prauis impulsoribus si exercitum inuasisset, paci belloque malè consuleret. † Legiones victrices sextam & octauam Vitellianarum vnaetuicesima, è recens conscriptis secunda, Peninis Coctianisque Alpibus, pars monte Graio, traducuntur. XIIII. legio è Britannia, † sexta ac decima ex Hispaniâ accitæ. Igitur venientis exercitus famâ, & suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum ciuitates, in Remos conuenêre. Treuerorum legatio illic opperiebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. Is meditatâ oratione, cuncta magnis imperiis obiectari solita, contumeliasque & inuidiam in pop. Romanum effudit: turbidus miscendis seditionibus, & plerisque gratus vecordi facundiâ. At Iulius Auspex è primoribus Remorum, vim Romanam, pacisque bona dissertans, & sumi bellum etiam ab ignauis, strenuissimi cuiusque periculo geri, iamq; super caput legiones: sapientissimum quemq; reuerentiâ fideque, iuniores periculo ac metu continuit. Et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. Constat obstetisse Treueris Lingonibusque apud Gallias, quòd Vindicis motu cum Verginio steterant. Deterruit plerosque prouinciarum æmulatio. quod bello caput? vnde ius auspiciumque peteretur? quam, si cuncta prouenissent, sedem imperio legerent? Nondum victoria, iam discordia erat: aliis fœdera, quibusdam opes viresque, aut vetustatem originis, per iurgia iactantibus. Tædio futurorum, præsentia placuere. Scribuntur ad Treueros epistolæ, nomine Galliarum, vt abstinerent armis, impetrabili veniâ, & paratis deprecatoribus,

Margin: 116, 117, 118, 119, LXIX

si pœniteret. Restitit idem Valentinus, obstruxitq; ciuitatis suæ aures, haud perinde instruendo bello intentus, quàm frequens LXX concionibus. Igitur non Treueri neque Lingones, ceteræúe rebellium ciuitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. Ne duces quidem, in vnum consulere. Sed Ciuilis, auia Belgarum circumibat: dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur. Classicus, segne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem maturauit superiorem Germaniæ ripam, & ardua Alpium præsidiis claudere.† Atque interim vnaetvicesima legio Vindonissâ, Sextilius Felix cũ auxiliariis cohortibus per Rhætiam irrupêre. Accessit ala Singularium, excita olim à Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Iulius Briganticus, sorore Ciuilis genitus, vt fermè acerrima proximorum odia sunt, inuisus auunculo *infensus*-que. Tutor, Treuerorum copias, †recenti Vangionum, Caracatium, Tribocorũ delectu auctas, veterano pedite atq; equite firmauit, corruptis spe, aut metu subactis legionariis. qui primò cohortem præmissam à Sextilio Felice, interficiunt. mox vbi duces exercitusq; Romani propinquabant, honesto transfugio rediere: secutis Tribocis, Vangionibusque & Caracatibus. Tutor, Treueris comitantibus, vitato Magontiaco Bingium concessit; fidens loco, quia pontem Nauæ fluminis abruperat. sed incursu cohortium quas Sextilius ducebat, & reperto vado, proditus fususque. Eâ clade, perculsi Treueri, & plebes omissis armis, per agros palatur. quidam principum, vt primi posuisse bellum viderentur, in ciuitates quæ societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. Legiones à Nouesio Bonnaq; in Treueros, vt suprà memorauimus, traductæ, se ipsas in verba Vespasiani adigunt. Hæc Valentino absente gesta: qui vbi aduentabat, furens, cunctaque rursus in turbas & exitium conuersurus: legiones in Mediomatricos, sociam ciuitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor, in arma Treueros retrahunt: occisis Herennio ac Numisio LXXI legatis, quo minore spe veniæ cresceret vinculum sceleris. Hic belli status erat, cùm Petilius Cerialis Magontiacum venit. eius aduentu, erectæ spes. Ipse pugnæ auidus, & contemnendis quàm cauendis hostibus melior, ferociâ verborum militem incendebat: vbi primùm congredi licuisset, nullam prœlio moram facturus. Delectus per Galliam habitos, in ciuitates remittit, ac nuntiare iubet sufficere imperio legiones. socii ad munia pacis redirent,

120

121

rent, securi velut confecto bello, quod Romanæ manus excepissent. Auxit ea res Gallorum obsequium. nam receptâ iuuentute, faciliùs tributa tolerauere, proniores ad officia quòd spernebantur. At Ciuilis & Classicus, vbi pulsum Tutorem, cæsos Treueros, cuncta hostibus prospera accepere: trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere, ne summæ rei periculum faceret. Eo rapidiùs Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breuiore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci, quantumq; secum transuexerat, tertiis castris Rigodulum venit. quem locum, magnâ Treuerorum manu, Valentinus

122 insederat, † montibus & Mosellâ amne septum. & addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum ducem, quo minus peditem perrumpere iuberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste, quem temerè collectum, haud ita loco iuuari, vt non plus suis in virtute foret. Paulum mo-

123 ræ in ascensu, dum missilia hostium præuehuntur. † Vt ventum ad manus, deturbati, ruinæ modo, præcipitantur. Et pars equitum, æquioribus iugis circumuecta, nobilissimos Belgarum, in quîs ducem Valentinum, cepit. Cerialis, postero die, coloniam Treuerorum ingressus est, auido milite eruendæ ciuitatis: *Hanc esse Classici, hanc Tutoris patriam. horum scelere, clausas cæsasq; legiones. Quid tantum Cremonam meruisse, quam è gremio Italiæ raptam, quia vnius noctis moram victoribus attulerit? Stare in confinio Germaniæ in-*

124 *tegram sedem, spoliis exercituum & ducum cædibus ouantem.* † *Redigeretur præda in fiscum. Ipsis sufficere ignes, & rebellis coloniæ ruinas, quibus tot castrorum excidia pensarentur.* Cerialis metu infamię, si licentiâ sæuitiaq; imbuere militem crederetur, pressit iras. & paruere, LXXII posito ciuili bello ad externa modestiores. Conuertit inde animos, accitarum è Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. Stabant conscientiâ flagitii mæstæ, fixis in terrã oculis. Nulla inter coëuntes exercitus consalutatio. neq; solantibus hortantibúsve responsa dabant, abditi per tentoria, & lucem ipsam vitantes. nec perinde periculum aut metus, quàm pudor ac dedecus obstupefecerat: attonitis etiam victoribus, qui vocem precesq; adhibere non ausi, lacrymis ac silentio veniam poscebant. donec

125 Cerialis mulceret animos, fato acta dictitans, † quę militum ducumq; discordiâ, vel fraude hostium euenissent. Primum illum stipendiorum & sacramenti diem haberent: priorum facinorum

neque imperatorem, neque se meminisse. Tunc recepti in eadem castra, & edictum per manipulos, ne quis in certamine iurgióve seditionem aut cladem commilitoni obiectaret. LXXIII Mox Treueros ac Lingonas, ad concionem vocatos, ita alloquitur. *Neque ego vnquam facundiam exercui; & populi Romani virtutē armis affirmaui. Sed quia apud vos verba plurimùm valent, bonaq; ac mala non suâ naturâ, sed vocib. seditiosorū æstimantur: statui pauca differere, quæ profligato bello, vtilius sit vobis audisse, quàm nobis dixisse. Terram vestram ceterorumq; Gallorū, ingressi sunt duces imperatoresq; Romani, nullâ cupidine, sed maioribus vestris inuocantibus, quos discordiæ vsque ad exitium fatigabant. & acciti auxilio Germani, sociis pariter atq; hostibus seruitutem imposuerant. Quot prœliis aduersus Cimbros Teutonosq;, quantis exercituum nostrorum laboribus, quóve euentu Germanica bella tractauerimus, satis clarum. Nec ideo Rhenum insedimus, vt Italiam tueremur: sed ne quis alius Ariouistus, regno Galliarum potiretur. An vos cariores Ciuili Batauisq; & Transrhenanis gentibus creditis, quàm maioribus eorum patres auiq; vestri fuerunt? Eadem semper caussa Germanis transcendendi in Gallias, libido atq; auaritia, & mutandæ sedis amor: vt relictis paludibus & solitudinibus suis, fecundissimum hoc solum, vosq; ipsos possiderent. Ceterùm libertas, & speciosa nomina prætexuntur. nec quisquam alienum seruitium, & dominationem sibi concupiuit, vt non eadē ista vocabula vsurparet.* LXXIV *Regna bellaq; per Gallias semper fuere, donec in nostrum ius concederetis. Nos, quamquā totiens lacessiti, iure victoriæ id solū vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam neq; quies gentium, sine armis; neq; arma sine stipendiis; neq; stipendia, sine tributis haberi queunt. Cetera in communi sita sunt. Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasq; prouincias regitis. Nihil separatum, clausùmve. Et laudatorum principum vsus ex æquo, quamuis procul agentibus: sæui proximis ingruunt.* 126 *† quomodo sterilitatem, aut nimios imbres, & cetera naturæ mala; ita Luxum, vel auaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt, donec homines. sed neque hæc continua, & meliorum interuentu pensantur. nisi fortè Tutore & Classico regnantibus, moderatius imperium speratis: aut minoribus quàm nunc tributis, parabuntur exercitus, quibus Germani Britanniq; arceantur. Nam pulsis (quod dii prohibeant) Romanis, quid aliud quàm bella omnium inter se gentium exsistent? Octingentorum annorum fortunâ disciplinaq;, compages hæc coaluit: quæ conuelli, sine exitio conuellentium, non potest. Sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum & opes, præcipuæ bellorum caussæ. Proinde pacem & vrbem, quam victi victoréſque eodem iure obtinemus, amate, colite. Moneant vos vtriusq; fortunæ docu-*

menta,

menta, ne contumaciam cum pernicie, quàm obsequium cum securitate malitis. Tali oratione grauiora metuenteis composuit, erexitque.

LXXV Tenebantur victore exercitu Treueri, cùm Ciuilis & Classicus 127 misere epistolas ad Cerialem, quarum hæc sententia fuit. † *Vespasianum, quamquam nuntios occultarent, excessisse vitâ. Vrbem atq; Italiã, interno bello consumptam. Muciani ac Domitiani, vana & sine viribus nomina. Si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus ciuitatum suarum contentos: si prælium mallet, ne id quidem abnuere.* Ad ea Cerialis Ciuili & Classico nihil. eum qui attulerat ipsas epistolas, ad Domitianum misit. Hostes diuisis copiis aduenêre vndiq;. Plerique culpabant Cerialem passum iungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossâ valloque circumdedit: quîs temerè antea intutis consederat. Apud Germanos, diuersis sententiis certabatur.

LXXVI Ciuilis opperiendas Transrhenanorum gentes, *quarum terrore fractæ Po. Rom. vires obtererentur. Gallos quid aliud quàm prædam victoribus? & tamen quod roboris sit, Belgas, secum palàm, aut voto stare.* Tutor cunctatione crescere rem 128 Romanam affirmabat, coëuntibus vndique exercitibus: † *Transuectam è Britanniâ legionem: accitas ex Hispaniâ: aduentare ex Italiâ: nec subitum militem, sed veterem, expertúmque belli. Nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non iuberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere. Pecuniámq; ac dona, quîs solis corrumpantur, maiora apud Ro. & neminem adeò in arma promptum, vt non idem pretiũ quietis quàm periculi malit. quòd si statim congrediantur, nullas esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitus, legiones, fœderibus Galliarum obstrictas. Idque ipsum, quòd inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Ausuros rursus, venturosq; in manus,* 129 † *non imperiti adolescentuli verba & conciones, quàm ferrum & arma meditantis, sed Ciuilis & Classici: quos vbi aspexerint, redituram in animos formidinem, fugam, famémq;, ac totiens captis precariam vitam. neque Treueros, aut Lingonas beneuolentiâ contineri: resumpturos arma, vbi metus abscesserit.* Diremit consiliorum diuersitatem, approbatâ Tutoris sententiâ Classicus, statimque exsequuntur.

LXXVII Media acies Vbiis Lingonibusque data, dextro cornu cohortes Batauorum, sinistro Bructeri Tencterique. pars montibus, alii viam inter Mosellamque flumen, tam improuisi assiluere, vt in cubiculo ac lectulo Cerialis (neq; enim noctem in castris egerat) pugnari simul, vincique suos audierit, increpans pauorem nuntiantium, donec vniuersa clades in oculis fuit. Perrupta

legionum castra, fusi equites: medius Mosellæ pons, qui vlteriora Coloniæ annectit, ab hostibus infessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus, & fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate, & fortissimi cuiusq; accursu, receperatum pontem lectâ manu firmauit. Mox in castra reuersus, palantes captarum apud Nouesium Bonnamq; legionum manipulos, & rarum apud signa militem, ac propè circumuentas aquilas videt. Incensus irâ, *non Flaccum*, inquit, *non Voculam deseritis. Nulla hic proditio. neq; aliud excusandum habeo, quàm* † *quòd vos Gallici fœderis oblitos* * *prædixerim, memoriam Romani sacramenti temerè credidi. Annumerabor Numisiis & Herenniis, vt omnes legati vestri, aut militum manibus, aut hostium ceciderint. Ite, nuntiate Vespasiano, vel, quod propius est, Ciuili & Classico, relictum à vobis in acie ducem. venient legiones, quæ neq; me inultum, neq; vos impunitos patiantur.* Vera erant. & à tribunis præfectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes, & manipulos. neque enim poterat patescere acies effuso hoste, & impedientibus tentoriis sarcinisq;, cùm intra vallum pugnaretur. Tutor, & Classicus, & Ciuilis, suis quisque locis pugnã ciebant: Gallos pro libertate, Batauos pro gloriâ, Germanos ad prædam instigantes. Et cuncta pro hostibus erant. † donec legio vnaetuicesima, patentiore quàm ceteræ spatio conglobata, sustinuit ruentes; mox impulit. Nec sine ope diuinâ, mutatis repentè animis, terga victores vertêre. Ipsi territos se cohortium aspectu ferebant, quæ primo impetu disiectæ, summis rursus iugis congregabantur, ac speciem noui auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus prauum inter ipsos certamen, hoste omisso spolia consectandi. Cerialis, vt incuriâ propè rem afflixit, ita constantiâ restituit. Secutusq; fortunam, castra hostium eodem die capit exscinditq;. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrippinenses; offerebantq; vxorem ac sororem Ciuilis, & filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atq; interim dispersos in domibus Germanos trucidauerant. Vnde metus & iustæ preces inuocantium, antequàm hostes reparatis viribus, ad spem, vel ad vltionem accingerentur. Namque & Ciuilis illuc intenderat, non inualidus, † flagrantissimâ cohortium suarum integrâ: quæ ex Chaucis Frisiisq; composita, Tolbiaci, in finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius auertit, deletam cohortem dolo Agrippinensium: qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne iniecto, cremauêre. Simul Ce-

Margin: 130; * & retinere mem.; LXXVIII; 131; LXXIX; 132

rialis propero agmine subuênit. Circumsteterat Ciuilem & alius metus, ne quartadecima legio adiuncta Britannicâ classe, afflictaret Batauos, quà Oceano ambiuntur. Sed legionem, terrestri itinere, Fabius Priscus legatus in Neruios Tungrosq; duxit. Eæque ciuitates in deditionem acceptæ. Classem vltrò Caninefates aggressi sunt. maiorq; pars nauium depressa, aut capta. Et Neruiorum multitudinem spontè commotam, vt pro Romanis bellum capesseret, iidem Caninefates fudere. Classicus quoque aduersus equites Nouesium à Ceriale præmissos, secundum prœlium fecit. quæ modica, sed crebra damna, famam victoriæ nuper partæ lacerabant. Iisdem diebus, Mucianus Vitellii filium interfici iubet: mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter comites à Domitiano passus est: fauore militum anxius, & superbiâ viri, æqualium quoque, adeò superiorum, intolerantis. Profectus ad Vespasianum Antonius, vt non pro spe sua excipitur, ita neque auerso imperatoris animo. Trahebatur in diuersa. hinc, meritis Antonii, cuius ductu confectum haud dubiè bellum erat: inde, Muciani epistolis, simul ceteri, vt infestum tumidumque insectabantur, adiunctis prioris vitæ criminibus. neque ipse deerat arrogantiâ vocare offensas, nimius commemorandis quæ meruisset. Alios vt imbelles, Cæcinam vt captiuum ac dediticium increpat. Vnde paulatim leuior viliorq; haberi, manente tamen in speciem amicitiâ. Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriæ statos æstiuis flatibus dies, & certa maris, opperiebatur, multa miracula euenêre, quîs cælestis fauor & quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe Alexandrinâ quidam, oculorum tabe notus, genua eius aduoluitur, † remedium cæcitatis exposcens gemitu, monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit. precabaturq; principem, vt genas & oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento. Alius manu æger, eodem deo auctore, vt pede ac vestigio Cæsaris calcaretur, orabat. Vespasianus primò irridere, aspernari: atq; illis instantibus, modò famam vanitatis metuere, modò obsecratione ipsorum, & vocibus adulantium in spem induci. postremò æstimari à medicis iubet, an talis cęcitas ac debilitas, ope humanâ superabiles forent. Medici variè disserere. Huic non exesam vim luminis, & redituram si pellerentur obstantia: illi elapsos in prauum artus, si salubris vis adhibeatur, posse inte-

LXXX

LXXXI

133

grari. † Id fortaſſe cordi deis, & diuino miniſterio principem e- 134
lectum. denique patrati remedii gloriam, penes Cæſarem; irriti, ludibrium penes miſeros fore. Igitur Veſpaſianus cuncta fortunæ ſuæ patêre ratus, nec quidquam vltrà incredibile, læto ipſe vultu, erectâ quæ aſtabat multitudine, iuſſa exſequitur. Statim conuerſa ad vſum manus, ac cęco reluxit dies. Vtrumque qui interfuere nunc quoque memorant, poſtquam nullum mendacio

LXXXII pretium. † Altior inde Veſpaſiano cupido adeundi ſacram ſe- 135
dem, vt ſuper rebus imperii conſuleret. Arceri templo cunctos iubet. atque ingreſſus, intentuſq; numini, reſpexit pone tergum è primoribus Ægyptiorum nomine Baſiliden: quem procul Alexandriâ plurium dierum itinere, & ęgro corpore detineri haud ignorabat. Percunctatur ſacerdotes, num illo die Baſilides templum iniſſet? percunctatur obuios, num in vrbe viſus ſit? *denique* miſſis equitibus explorat, illo temporis momento, octoginta millibus paſſuum abfuiſſe. Tunc diuinam ſpeciem, & vim reſponſi

LXXXIII ex nomine Baſilidis, interpretatus eſt. Origo dei nondum noſtris auctoribus celebrata: Ægyptiorum antiſtites, ſic memorant. Ptolemæo regi, qui Macedonum primus Ægypti opes firmauit, cùm Alexandriæ recens conditæ mœnia, templaq; & religiones adderet, oblatum per quietem decore eximio & maiore quàm humanâ ſpecie iuuenem, qui moneret, vt fidiſſimis amicorum in Pontum miſſis, effigiem ſuam acciret: lætum id regno, magnamque & inclytam ſedem fore quæ excepiſſet. ſimul viſum eumdē iuuenem in cęlum igne plurimo attolli. Ptolemęus omine & miraculo excitus, ſacerdotibus Ægyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos viſus aperit. Atq; illis Ponti & externorum parum gnaris, Timotheum Athenienſem è gente Eumolpidarum, quem vt antiſtitem cærimoniarum Eleuſi exciuerat, quænam illa ſuperſtitio, quod numen interrogat. Timotheus, quæſitis qui in Pontum meaſſent, cognoſcit vrbem illic Sinopen, nec procul templum vetere inter accolas famâ Iouis Ditis. † Namq; & mu- 136
liebrem effigiem aſſiſtere, quam plerique Proſerpinam vocent. Sed Ptolemæus, vt ſunt ingenia regum, pronus ad formidinem, vbi ſecuritas rediit, voluptatum quàm religionum appetens, negligere paulatim, aliaſque ad curas animum vertere: donec eadem ſpecies terribilior iam & inſtantior, exitium ipſi regnoque denuntiaret, ni iuſſa patrarentur. Tum legatos & dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopenſibus imperitabat) expediri iubet,

præcipitque nauigaturis, vt Pythium Apollinem adeant. Illis mare secundum. Sors oraculi haud ambigua. Irent, simulacrumq; patris sui reueherent, sororis relinquerent. Vt Sinopen venêre, munera, preces, mandata regis sui Scydrothemidi allegant. Qui diuersus animi, modò numen pauescere, modò minis aduersantis populi terreri, sæpe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemæus non studium, non preces omittere. Dignitatem legatorum, numerum nauium, auri pondus, augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, ne destinata deo vltrà moraretur. Cunctantem varia pernicies, morbique & manifesta cælestium ira, grauiorque in dies fatigabat. Aduocatâ concione, iussa numinis, suos Ptolemæique visus, ingruentia mala exponit. † Vulgus aduersari regem, inuidere Ægypto, † sibi metuere, templumque circumsidere. † Maior hinc fama tradidit, deum ipsum appulsas litori nauis sponte conscendisse. Mirum inde dictu, tertio die tantum maris emensi, Alexandriam appelluntur. Templum pro magnitudine vrbis exstructum, loco cui nomen Rhacotis. † fuerat illic sacellum, Serapidi atque Isidi antiquitùs sacratum. Hæc de origine & aduectu dei, celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam qui Seleuciâ vrbe Syriæ accitum, regnante Ptolemæo, quem tertia ætas tulit: alii auctorem eumdem Ptolemæum: sedem ex quâ transierit, Memphim perhibent, † inclytam olim, & veteris Ægypti columen. Deum ipsum multi Æsculapium, quòd medeatur ægris corporibus: quidam, Osirim, antiquissimum illis gentibus numen; plerique Iouem, vt rerum omnium potentem; plurimi Ditem patrem, insignibus quæ in ipso manifesta, aut per ambages coniectant. At Domitianus Mucianusque, antequàm Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treueris gestarum nuntios accepere. Præcipua victoriæ fides, dux hostium Valentinus, nequaquam abiecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideò tantùm, vt nosceretur ingenium eius, damnatusq;, inter ipsum suppliciũ, exprobranti cuidã patriam eius captã, Accipere se solatium mortis respondit. Sed Mucianus quod diu occultauerat, vt recens exprompsit. *Quoniam benignitate deûm fractæ vires hostium forent: parũ decorè Domitianũ, confecto propè bello, alienæ gloriæ interuenturũ.* † *Si status imperii, aut salus Galliarũ in discrimen verteretur, debuisse Cæsarẽ in acie stare. Caninefates Batauosq; minorib. ducibus delegandos. Ipse Lugduni*

LXXXIV. LXXXV. 137 138 139 140 141 142

vim fortunamq́; principatus è proximo ostentaret, nec paruis periculis immixtus, & maioribus non defuturus. LXXXVI Intelligebantur artes. sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur. Ita Lugdunum ventum. Vnde creditur Domitianus, occultis ad Cerialem nuntiis, fidem eius tentauisse, an præsenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret. † quâ cogitatione bellum aduersus patrem agitauerit, 143 an opes viresque aduersus fratrem, in incerto fuit. Nam Cerialis, salubri temperamento elusit, vt vana pueriliter cupientem. Domitianus sperni à senioribus iuuentam suam cernens, modica quoque & † vsurpata antea munia imperii omittebat. 144 simplicitatis ac modestiæ imagine, in altitudinem conditus: studiumque litterarum & amorem carminum simulans, quò velaret animum, & fratris æmulationi subduceretur, cuius disparem mitioremque naturam contrà interpretabatur.

C. COR-

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV NERONIS HISTORIARVM LIBER V.

EIVSDEM anni principio, Cæſar Titus per- 1 domandæ Iudææ delectus à patre, & priuatis vtriuſque rebus militiâ clarus, maiore tum vi famaq; agebat, certantibus prouinciarum & exercituum ſtudiis. atq; ipſe, vt ſuper fortunam crederetur, decorum ſe promptumq; in armis oſtendebat, comitate & alloquiis officia prouocans: ac plerumq; in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. Tres eum in Iudæâ legiones, quinta & decima, & quintadecima, vetus Veſpaſiani miles excepere. Tradidit & Syria duodecimam, & adductos Alexandriâ duoetviceſimanos tertianosq;. Comitabantur viginti ſociæ cohortes, octo equitum alæ: ſimul Agrippa, Sohemusque reges, & auxilia regis Antiochi, validaq; & ſolito inter accolas odio infenſa Iudæis Arabum manus. Multi, quos vrbe atque Italiâ ſua quemque ſpes acciuerat, occupandi Principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hoſtium ingreſſus, compoſito agmine, cuncta explorans, paratusq; decernere, haud procul Hieroſolymis caſtra facit. Sed quia famoſæ vrbis ſupremum diem tradituri 11 ſumus, congruens videtur primordia eius aperire. Iudæos Cretâ inſulâ profugos, nouiſſima Libyæ inſediſſe memorant, quâ tempeſtate Saturnus vi Iouis pulſus ceſſerit regnis. Argumentum è nomine petitur. Inclytum in Cretâ, Idam montẽ; accolas, Idæos, †aucto in Barbarum cognomento,† Iudæos vocitari. quidam regnante Iſide, exundantem per Ægyptum multitudinem, ducibus Hieroſolymo ac Iudâ proximas in terras exoneratam. Plerique Æthiopum prolem, quos rege Cepheo, metus atque odium mutare ſedes perpulerit. Sunt qui tradant, Aſſyrios conuenas, in-

digum agrorum populum, parte Ægypti potitos, ac mox proprias vrbes, Hebræasq; terras, & propiora Syriæ coluisse. Clara alii Iudæorum initia: Solymos carminibus Homeri celebratam

III gentẽ, † conditæ vrbi Hierosolymam nomen è suo fecisse. Plurimi auctores consentiunt, ortâ per Ægyptum tabe, quæ corpora 4 fœdaret; † regem Bocchorim, adito Hammonis oraculo reme- 5 dium petentem, purgare regnum, & id genus hominum vt inuisum deis, alias in terras auehere iussum. Sic conquisitum collectumque vulgus, postquam vastis locis relictum sit; ceteris per lacrymas torpentibus, Mosen vnum exsulum monuisse, ne quam deorum hominúmue opem exspectarent, ab vtrisq; deserti, sed sibimet vt duci cælesti crederent, primò cuius auxilio credentes, præsentes miserias pepulissent. Assensere, atq; omniũ ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil æquè, quàm *inopia* aquæ fatigabat. Iamque haud procul exitio, totis campis procubuerant: cùm grex asinorum agrestium, è pastu in rupem nemore opacam concessit. Secutus Moses, coniecturâ herbidi soli, largas aquarum venas aperit. Id leuamen, & continuum sex dierum iter emensi, septimo pulsis cultoribus, obtinuere terras in qui-

IV bus vrbs & templum dicata sunt. Moses, quo sibi in posterum gentem firmaret, nouos ritus, contrariosq; ceteris mortalibus, indidit. Profana illic omnia, quæ apud nos sacra. Rursum concessa apud illos, quæ nobis incesta. Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacrauere: cæso ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apin colunt. Sue abstinent, memoriâ cladis, quòd ipsos scabies quondam turpauerat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem, crebris adhuc ieiuniis fatentur. Et raptarum frugum argumentũ, panis Iudaicus nullo fermento detinetur. Septimo die, otium placuisse ferunt: quia is finem laborum tulerit. dein blandiente inertiâ, septimum quoq; annum ignauiæ datum. Alii honorem eum Saturno haberi: seu principia religionis tradentibus Idæis, quos cum Saturno pulsos, & conditores gentis accepimus: seu quòd è septem sideribus, quîs mortales reguntur, altissimo orbe & præcipua potentiâ stella Saturni feratur: ac pleraque cælestium, vim suam & cursum se-

V ptimos per numeros conficiant. Hi ritus quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur. cetera instituta sinistra, fœda, prauitate valuere. Nam pessimus quisque, spretis religionibus patriis,

tributa & ſtipes illuc congerebant. Vnde auctæ Iudæorum res: & quia apud ipſos fides obſtinata, miſericordia in promptu, ſed aduerſus omnes alios hoſtile odium. Separati epulis, diſcreti 6 cubilibus, proiectiſſima ad libidinem gens, † alienarum concubitu abſtinent. inter ſe nihil illicitum. Circumcidere genitalia inſtituêre, vt diuerſitate noſcantur. Tranſgreſſi in morem eorum, idem vſurpant. nec quidquam prius imbuuntur, quàm contemnere deos, exuere patriam: parentes, liberos, fratres, vilia habere. Augendæ tamen multitudini conſulitur. Nam & necare quemquam ex agnatis, nefas: animasq; prœlio aut ſuppliciis peremptorum, æternas putant. Hinc generandi amor, & moriendi contemptus. Corpora condere, quàm cremare, è mo- 7 re Aegyptio: † eademq; cura, & de infernis perſuaſio. cæleſtium contrà. Aegyptii pleraque animalia effigiesque compoſitas venerantur. Iudæi mente ſolâ, vnumque numen intelligunt. Profanos qui deûm imagines, mortalibus materiis, in ſpecies hominum effingant. Summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum. Igitur nulla ſimulacra vrbibus ſuis, nedum templis ſunt. Non regibus hæc adulatio, non Cæſaribus honor. Sed quia ſacerdotes eorum tibiâ tympaniſq; concinebant, hederâ vinciebantur, vitiſq; aurea templo reperta: Liberum patrem coli, domitorem Orientis quidam arbitrati ſunt, nequaquam congruentibus inſtitutis. quippe Liber feſtos lætoſque ritus poſuit: Iudæorum mos abſurdus ſordiduſque. Ter- VI ra fineſq;, quà ad Orientem vergunt, Arabiâ terminantur: à meridie, Aegyptus obiacet: ab occaſu, Phœnices & mare: Septentrionem à latere Syriæ longè proſpectant. Corpora hominũ ſalubria, & ferentia laborum. rari imbres, vber ſolum. Exuberant fruges noſtrum ad morem. præterq; eas, Balſamum & Palmæ. palmetis proceritas, & decor. Balſamum, modica arbor. vt quiſque ramus intumuit, ſi vim ferri adhibeas, pauent venæ: fragmine lapidis, aut teſtâ aperiuntur. humor in vſu medentium 8 eſt. † Præcipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumq; niuibus. Idem amnem Iordanem alit, funditque. Nec Iordanes pelago accipitur. Sed vnum atque alterum lacum integer perfluit: tertio retinetur. Lacus immenſo ambitu, ſpecie maris, ſapore corruptior, grauitate odoris accolis peſtifer, neque vento impellitur, neque piſces aut ſuetas 9 aquis volucres patitur. † Incertæ vndæ, ſuperiacta, vt ſolido

*ferunt *feruntur: periti imperitiq; nandi, perinde attolluntur. Certo anni, bitumen egerit: cuius legendi vſum, vt ceteras artes, experientia docuit. Ater ſuapte naturâ liquor, & ſparſo aceto concretus, innatat. hunc manu captum, quibus ea cura, in ſumma nauis trahunt. Inde nullo iuuante influit, oneratque, donec abſcindas. nec abſcindere ære ferróue poſſis: fugit cruorem veſtemq; infectam ſanguine, quo feminæ per menſes exſoluuntur. Sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, vndantes bitumine moles pelli, manuq; trahi ad litus: mox vbi vapore terrę, vi ſolis inaruerint, ſecuribus cuneiſq; vt trabes aut ſaxa diſcindi. VII Haud procul inde campi, quos ferunt olim vberes, magniſque vrbibus habitatos, † fulminum iactu arſiſſe: & manere veſtigia, † terramq; 10 ipſam ſpecie torridam, vim frugiferam perdidiſſe. Nam *cuncta* 11 ſponte edita, aut manu ſata, ſiue herbâ tenus aut flore, *ſeu ſolitam* in ſpeciem adoleuere, atra & inania velut in cinerem vaneſcunt. † Ego ſicut inclitas quondam vrbes igne cæleſti flagraſſe 12 conceſſerim, ita halitu lacus infici terram, corrumpi ſuperfuſum ſpiritum, eoq; fetus ſegetum & autumni putreſcere reor, ſolo cæloq; iuxtà graui. Et Belus amnis Iudaico mari illabitur: circa cuius os conlectæ arenæ, admixto nitro, in vitrum excoquuntur. modicum id litus, ſed egerentibus inexhauſtum. VIII Magna pars Iudææ vicis diſpergitur. habent & opida. Hieroſolyma genti caput. Illic immenſæ opulentiæ templum, & †primis munimentis 13 vrbs, †dein regia: templum intimis clauſum. ad fores, tantùm Iudæo aditus: limine, præter ſacerdotes, arcebantur. Dum Aſſyrios penes Medoſque & Perſas Oriens fuit, deſpectiſſima pars ſeruientium. poſtquam Macedones præpotuere, rex Antiochus demere ſuperſtitionem, & mores Grecorum dare adnixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus eſt. nam eâ tempeſtate, Arſaces deſciuerat. Tum Iudæi, Macedonibus inualidis, Parthis nondum adultis (& Romani procul aberant) ſibi ipſi reges impoſuere. qui mobilitate vulgi expulſi, reſumptâ per arma dominatione, fugas ciuium, vrbiũ euerſiones, fratrum, coniugum, parentum neces, aliaq; ſolita regibus auſi, ſuperſtitionem fouebant: quia honor ſacerdotii, firmamentum potentiæ aſſumebatur. IX † Romanorum primus 14 Cn. Pompeius Iudæos domuit: templumq; iure victoriæ ingreſſus eſt. Inde vulgatum, nullâ intus deûm effigie vacuam ſedem, & inania arcana. Muri Hieroſolymorum diruti, delubrum manſit.

15 sit. †Mox bello ciuili inter nos, postquàm in ditionem M. Antonii prouinciæ cesserant: rex Parthorum Pacorus Iudæâ potitus, interfectusq; à P. Ventidio, & Parthi trans Euphratem redacti.
16 Iudæos C. Sosius subegit. †Regnum ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil exspectato Cæsare, Simon quidam regium nomen inuaserat. Is à Quinctilio Varo obtinente Syriam punitus. & gentem coërcitam, liberi Herodis tripartito rexere. Sub Tiberio quies. dein, iussi à C. Cæsare effigiem eius in templo locare, arma potiùs sumpsere. quem motum Cæsaris mors diremit. Claudius defunctis regibus, aut ad modicum redactis, Iudæam prouinciam equitib. Romanis aut libertis permisit. è quibus Antonius Felix, per omnem sæuitiam ac libidinem, ius regium seruili ingenio exercuit, Drusillâ Cleopatræ & Antonii nepte in matrimonium accepta: vt eiusdem Antonii, Felix progener, Claudius nepos esset. durauit x tamen patientia Iudæis, vsque ad Gessium Florum procuratorem. Sub eo bellum ortum. & comprimere cœptantem Cestium Gallum Syriæ legatum, varia prœlia ac sæpiùs aduersa excepere. Qui vbi fato, aut tædio occidit: missu Neronis, Vespasianus fortunâ famaq; & egregiis ministris, intra duas æstates, cuncta camporum, omnesq; præter Hierosolyma vrbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus ciuili bello intentus, quantum ad Iudęos per otium transiit. pace per Italiam partâ, & externæ curę rediere. Augebat iras, quòd soli Iudæi non cessissent. Simul manere apud exercitus Titum, † ad omnes principatus noui euen-
17 tus casúsue vtilius videbatur. Igitur castris, vti diximus, ante mœnia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentauit. Iu- xi dæi sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longiùs ausuri, & si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques cum expeditis cohortibus, ambiguè certauit. Mox cessere hostes, & sequentibus diebus crebra pro portis prœlia ferebant: donec assiduis damnis, intra mœnia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi. neque enim dignum videbatur, famem hostium opperiri. poscebantq; pericula, pars virtute, multi ferociâ, & cupidine præmiorum. Ipsi Tito Roma, & opes, voluptatesque ante oculos; ac ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed vrbem arduam situ, opera molesq; firmauerant, quîs vel plana satis munirentur. Nā duos colles immensum editos claudebant muri per artem obliqui, aut introrsus sinuati: vt latera op-

pugnantium, ad ictus patescerent. Extrema rupis, abrupta. & turres, vbi mons iuuisset, in sexaginta pedes; inter deuexa, in centenos vicenosq; attollebantur. mirâ specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus mœnia, regiæ circumiecta. conspicuoque fastigio turris, Antonia in honorem M. Antonii ab Herode ap-

XII pellata. Templum in modum arcis, propriiq; muri, labore & opere ante alios. ipsæ porticus, quîs templum ambiebatur, egregium propugnaculũ. Fons perennis aquæ, cauati sub terrâ montes: & piscinæ cisternæq; seruandis imbribus. prçuiderant conditores ex diuersitate morum, crebra bella. inde cuncta, quamuis aduersus longum obsidium: & à Pompeio expugnatis, metus atque vsus pleraque monstrauêre. Atque per auaritiam Claudianorum temporum, empto iure muniendi, struxere muros *in pace*, tamquam ad bellum: magnâ colluuie, & ceterarum *vrbium* clade aucti. Nam peruicacissimus quisque illuc perfugerat, eoque seditiosiùs agebant. Tres duces, totidem exercitus. Extrema & latissima mœnium, Simon: mediam vrbem, Ioannes, quem & Bargioram vocabant: templum, Eleazarus firmauerat. Multitudine & armis Ioannes, ac Simon; Eleazarus, loco pollebat. Sed prœlia, dolus, incendia inter ipsos, & magna vis frumenti ambusta. Mox Ioannes, missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque eius obtruncarent, templo potitur. ita in duas factiones ciuitas discessit, donec propinquantibus Rom. bel-

XIII lum externum concordiam pareret. Euenerant prodigia, quæ neque hostiis, neque votis piare fas habet gens, superstitioni obnoxia, religionibus aduersa. Visæ per cælum concurrere acies, rutilantia arma, & subito nubium igne collucere templum. †Expassæ repentè delubri fores, & audita maior humanâ vox, Excedere deos. simul ingens motus excedentium. Quæ pauci in metum trahebant: pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore, vt valescerect Oriens, profectique Iudæâ rerum potirentur. quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. Sed vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne aduersis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum omnis ætatis, † virile ac muliebre sexus, sexcenta millia fuisse accepimus. Arma cunctis, qui ferre possent. † & plures, quàm pro numero, audebant. Obstinatio viris feminisq; par: ac si transferre sedes cogerentur, maior vitæ metus quàm mortis. Hanc

18 19 20

aduer-

21 aduersus vrbē gentemq; Cæsar Titus, †quando impetus & subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Diuiduntur legionibus munia, & quies prœliorum fuit: donec cuncta expugnandis vrbibus reperta apud veteres, aut nouis ingeniis, struerentur. At Ciuilis, post malam in Treueris pu- XIV
22 gnam, reparato per Germaniam exercitu, † apud Vetera castra consedit: tutus loco: & vt memoriâ prosperarum illic rerum, augescerent Barbarorum animi. Secutus est eôdem Cerialis, duplicatis copiis, aduentu secundæ & XVI. & XIIII. legionum. Cohortesq; & alę iampridem accitæ, post victoriam properauerant. Neuter ducum cunctator. Sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Ciuilis obliquam in Rhenū molem, cuius obiectu reuolutus amnis, adiacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola, & nobis aduersa. quippe miles Romanus armis grauis, & nandi pauidus: Germanos fluminibus suetos, leuitas armorum, & proceritas corporum attollit. Igitur lacessentibus Batauis, ferocissimo cuique XV nostrorum cœptum certamen. deinde orta trepidatio, cùm prææltis paludibus arma equique haurirentur. Germani, notis vadis persultabant, omissâ plerumq; fronte, latera ac terga circumuenientes. neq; vt in pedestri acie, cominus certabatur, sed tamquā nauali pugnâ, vagi inter vndas, aut si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur. minor tamen quàm pro tumultu cædes: quia non ausi egredi paludem Germani, in castra rediere. Eius prœlii euentus, vtrumq; ducem, diuersis animi motibus, ad maturandum summæ rei discrimen erexit. Ciuilis, instare fortunę; Cerialis, abolere ignominiā. Germani, prosperis feroces; Romanos, pudor excitauerat. nox apud Barbaros cantu aut clamore, nostris per irā & minas acta. Poste- XVI rà luce, Cerialis equite & auxiliariis cohortibus frontem explet: in secundâ acie, legiones locatæ: dux sibi delectos retinuerat, ad improuisa. Ciuilis haud porrecto agmine, sed cuneis astitit. Batauì Cugerniq; in dextro; læua ac propiora fluminis, Transrhenani tenuere. Exhortatio ducum, non more concionis apud vniuersos, † sed vt quosq; suorum aduehebantur. Cerialis *veterem Rom.*
23 *nominis gloriam, antiquas recentesq; victorias: vt perfidum, ignauum, victum hostem, in æternum exscinderent. vltione magis, quàm prœlio opus esse. Pauciores nuper cū plurib. certasse: attamen fusos Germanos, quod ra-*

boris fuerit. Supereſſe, qui fugam animis, qui vulnera tergo, ferant. Proprios inde ſtimulos legionibus admouebat, domitores Britanniç quartadecimanos appellans. principem Galbam, ſextæ legionis auctoritate factum: illâ primùm acie, Secundanos noua ſigna, nouamq; aquilam dicaturos. Hinc præuectus ad Germanicum exercitum, manus tendebat, vt ſuam ripam, ſua caſtra ſanguine hoſtium reciperarent. Alacrior omnium clamor, quîs vel è longâ pace prœlii cupido, vel feſſis bello pacis amor, præmiaque & quies in poſterum ſperabantur. XVII † Nec Ciuilis * ſilentem ſtruxit 24 aciem, locum pugnæ teſtem virtutis ciens: *Stare Germanos Batauosq; ſuper veſtigia gloriæ, cineres oſſaque legionum calcantes. quocumque oculos Romanus intenderet, † captiuitatem, cladémque & dira omina obuerſari.* 25 *Ne terrerentur vario Treuerici prœlii euentu:* 26 † *ſuam illic victoriam Germanis obſtitiſſe, dum omiſſis telis, prædâ manus impediunt. ſed cuncta mox proſpera, & hoſti contraria eueniſſe.* 27 † *Quæ prouideri aſtu ducis oportuerit, prouidiſſe: campos madentes, & ipſis gnaros, paludes hoſtib. noxias: Rhenum & Germaniæ deos in aſpectu, quorũ numine capeſſerent pugnam, coniugum, parentum, patriæ memores. illum diem aut glorioſiſſimum inter maiores, aut ignominioſum apud poſteros fore.* Vbi ſono armorũ tripudiisq; (ita illis mos) approbata ſunt dicta, ſaxis, glandibusque & ceteris miſſilibus prœlium incipitur: neque noſtro milite paludem ingrediente, & Germanis vt elicerent laceſſentibus. XVIII Abſumptis quæ iaciuntur, & ardeſcente pugnâ, procurſum ab hoſte infeſtiùs. immenſis corporibus, & prælongis haſtis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant: ſimul è mole, quam eductam in Rhenum rettulimus, Bructerorum cuneus tranſnatauit. turbata ibi res. & pellebatur ſociarum cohortium acies, cùm legiones pugnam excipiunt, ſuppreſſaq; hoſtium ferociâ, prœlium exæquatur. Inter quæ, perfuga Batauus adiit Cerialem, terga hoſtium promittens, ſi extremo paludis eques mitteretur: ſolidum illâ, & Cugernos quibus cuſtodia obueniſſet, parum intentos. Duæ alæ cum perfugâ miſſæ, incauto hoſti circumfunduntur. quod vbi clamore cognitum, legiones à fronte incubuere, pulſiq; Germani Rhenũ fugâ petebant. 28 † Debellatum eo die foret, ſi Romana claſſis ſequi maturaſſet. Ne eques quidem inſtitit, repentè fuſis imbribus, & propinquâ nocte. XIX Poſterâ die, quartadecima legio in ſuperiorem prouinciam Gallo Annio miſſa. Cerialis exercitum, decima ex Hiſpaniâ legio ſuppleuit. Ciuili Chaucorum auxilia venêre. non tamen auſus

* ſilens inſtruxit

ſus opidum * Batauorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, ceteris iniecto igni in inſulam conceſſit: gnarus deeſſe naues efficiendo ponti, neq; exercitum Rom. aliter tranſmiſſurum. quin & diruit molem à Druſo Germanico factam, Rhenumque prono alueo in Galliam ruentem, diſiectis quæ morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alueus, inſulam inter, Germanoſq;, continentium terrarum ſpeciem fecerat. Tranſiere Rhenum Tutor quoque & Claſſicus, & centum tredecim Treuerorum ſenatores: in quîs fuit Alpinus Montanus, quem à Primo Antonio miſſum in Gallias ſuperiùs memorauimus. Comitabatur eum frater D. Alpinus. Simul ceteri miſeratione ac donis auxilia concibant, inter gentes periculorum auidas. Tantumque belli ſuperfuit, vt præſidia cohortium, alarum, legionum, modicis vicis quadripartita Ciuilis inuaſerit: decimam legionem, Arenaci: ſecundam, Batauoduri; & Grinnes Vadamque cohortium alarumque caſtra: ita diuiſis copiis, vt ipſe & Verax ſorore eius genitus, Claſſicuſque ac Tutor ſuam quiſque manum traherent: nec omnia patrandi fiduciâ, ſed multa auſis aliquâ in parte fortunam affore. Simul Cerialem, neque ſatis cautum; & pluribus nuntiis huc illuc curſantem, poſſe medio intercipi. Quibus obuenerant caſtra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati, egreſſum militem & cædendis materiis operatum turbauere, occiſo præfecto caſtrorum & quinque primoribus centurionum, pauciſque militibus. Ceteri ſe munimentis defendêre. Et interim Germanorum manus, Batauoduri, irrumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum prœlium nox diremit. Plus diſcriminis apud Grinnes Vadamq;. Vadã Ciuilis, Grinnes Claſſicus, oppugnabant. nec ſiſti poterant, interfecto fortiſſimo quoq;: in quîs Briganticus pręfectus alę ceciderat, quem fidũ Romanis, & Ciuili auunculo infenſum diximus. Sed vbi Cerialis cum delectâ equitum manu ſubuênit, verſa fortuna. præcipites Germani in amnem aguntur. Ciuilis dum fugientes retentat agnitus, petituſq; telis, relicto equo, tranſnatauit. Idem Germanis effugium. Tutorem Claſſicumq; appulſæ lintres vexere. Ne tum quidem Romana claſſis pugnæ affuit, vt iuſſum erat. †Sed obſtitit formido, & remiges per alia militiæ munia diſperſi. Sanè Cerialis parũ temporis ad exſequenda imperia dabat: ſubitus conſiliis, ſed euentu clarus. Aderat fortuna, etiam vbi artes defuiſſent. hinc ipſi exercituiq;, minor cura diſciplinæ. Et paucos

*Batauodurum

XX

XXI

29

post dies quamquam periculum captiuitatis euasisset, infamiam
XXII non vitauit. Profectus Nouesium Bonnamq; ad visenda castra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, †nauibus remeabat, dis- 30
iecto agmine, incuriosis vigiliis. Animaduersum id Germanis, & insidias composuere. electa nox atra nubibus, † & prono amne 31
rapti, nullo prohibente vallum ineunt. Prima cædes astu adiu-
*tentoriis ta: incisis tabernaculorum funibus, † suismet * coriis cooper- 32
tos trucidabant. Aliud agmen, turbare classem, iniicere vin-
cla, trahere puppes. Vtque ad fallendum silentio,† ita cœptâ cę- 33
de, quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant.
Romani vulneribus exciti, quærunt arma, ruunt per vias, † pau- 34
ci ornatu militari, plerique circum brachia tortâ veste, & strictis
mucronibus. dux semisomnis ac propè intectus, errore *hosti-
um* seruatur. Namque prætoriam nauem, vexillo in*signem, illic*
ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, vt plerique
credidere, ob stuprum Claudiæ Sacratæ, mulieris Vbiæ. vigiles
flagitium suum ducis dedecore excusabant, tamquam iussi sile-
re, ne quietem eius turbarent. ita intermisso signo, & vocibus, se
quoq; in somnum lapsos. Multâ luce reuecti hostes, captiuis na-
uibus, prætoriam triremem, flumine Luppiâ, donum Velledæ
XXIII traxere. † Ciuilem cupido incessit, naualem aciem ostentandi. 35
Complet quod biremium, † quæq; simplici ordine agebantur. 36
† Adiecta ingens lintrium vis. tricenis quadragenisq;, armamen- 37
ta Liburnicis solita: & simul captæ lintres, sagulis versicoloribus,
haud indecorè pro velis iuuabantur.† Spatium velut æquoris e- 38
lectum,† quò Mosæ fluminis amnem Rhenus Oceano affundit. 39
Caussa instruendæ classis, super insitam genti vanitatē, vt eo ter-
rore commeatus Galliâ aduentantes interciperent. Cerialis mi-
raculo magis, quàm metu, direxit classem: numero imparem, vsu
remigum, gubernatorum arte, nauium magnitudine potiorem.
† His flumen secundum: illi vento agebantur. Sic prævecti, ten- 40
tato telorum iactu, dirimuntur. Ciuilis nihil vltrà ausus, trans
Rhenum concessit. Cerialis insulam Batauorum hostiliter popu-
latus, †agros villasq; Ciuilis intactos, notâ arte ducū sinebat: cùm 41
interim flexu autumni, & crebris pluuialibus imbribus superfu-
sus amnis, palustrem humilemq; insulam in faciem stagni opple-
uit.† nec classis, aut commeatus aderant: castraq; in plano sita, vi 42
XXIV fluminis differebantur. Potuisse tunc opprimi legiones, & vo-
luisse Germanos, sed dolo à se flexos, imputauit Ciuilis. Neq; ab-
hor-

horret vero, quando paucis pòst diebus deditio insecuta est. Nā Cerialis, per occultos nuntios, Batauis pacem, Ciuili veniam ostentans, Velledam propinquosq; monebat, fortunam belli tot cladibus aduersam, opportuno erga populum Ro. merito mutare. *Cæsos Treueros, receptos Vbios, ereptam Batauis patriam: neq, aliud Ciuilis amicitiâ peractum, quàm vulnera, fugas, luctus. exsulem eum & extorrem, recipientibus oneri: & satis peccauisse, quòd totiens Rhenum transcenderint. si quid vltrà moliantur, inde iniuriam & culpam, hinc vltionē & deos fore.* Miscebantur minis promissa. Et concussâ Transrhenanorum fide, inter Batauos quoq; sermones orti, *Non prorogandam vltrà ruinam: nec posse ab vnâ natione totius orbis seruitium depelli. quid perfectum cæde & incendiis legionū, nisi vt plures validioresq; accirentur? Si Vespasiano bellum nauauerint, Vespasianum rerum potiri. sin populum Romanum armis prouocent; quotam partem generis humani Batauos esse? respicerent Rhætos Noricosq, & ceterorum onera sociorum:* 43 †*sibi non tributa, sed virtutem & viros indici. proximum id libertati: &* 44 *si dominorum electio sit,* † *honestiùs principes Romanorum, quàm Germanorum feminas tolerari.* Hæc vulgus. Proceres, *atrociore Ciuilis rabie semet in arma trusos: illum domesticis malis, excidium gentis opposuisse. tunc infensos Batauis deos, cū obsiderentur legiones, interficerentur legati, bellum vni necessarium, ferale ipsis sumeretur. Ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant & noxii capitis pœnâ pœnitentiam fateantur.* XXV

XXVI Non fefellit Ciuilem ea inclinatio, & præuenire statuit: super tædium malorum, etiam spe vitæ, quæ plerumq; magnos animos infringit. 45 Petito colloquio, scinditur * Nabaliæ fluminis pons. † In cuius abrupta progressi duces, & Ciuilis ita cœpit. *Si apud Vitellii legatum defenderer; neq, facto meo venia, neq, dictis fides debebatur. Cuncta inter nos inimica, hostilia, ab illo cœpta, à me aucta erant. Erga Vespasianum, vetus mihi obseruantia: & cùm priuatus esset, amici vocabamur. Hoc Primo Antonio notum, cuius epistolis ad bellum accitus sum, ne Germanicæ legiones & Gallica iuuentus Alpes transcenderet.* 46 † *Quæ Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus præsens mouebat, arma in Germaniâ moui, quæ Mucianus in Syriâ, Aponius in Mœsiâ,* 47 † *Flauianus in Pannoniâ.**

* Vahalis

C. CORNELII TACITI

DE SITV, MORIBVS, ET POPVLIS GERMANIÆ, LIBELLVS.

1 GERMANIA omnis à Galliis Rhætiiſque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus; à Sarmatis Daciſque, mutuo metu aut montibus ſeparatur. Cetera Oceanus ambit, latos ſinus & inſularum immenſa ſpatia complectens, nuper cognitis quibuſdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus Rhęticarum Alpium inacceſſo ac pręcipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem verſus, ſeptentrionali Oceano miſcetur. Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ iugo effuſus, plures populos adit, † donec in Ponticum mare ſex meatibus erumpit. [1] ſeptimum enim os paludibus hauritur.

II Ipſos Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium aduentibus & hoſpitiis mixtos: quia nec terra olim, ſed claſſibus aduehebantur qui mutare ſedes quærebant: & immenſus vltrà, † vtq; ſic dixerim, aduerſus Oceanus raris ab orbe noſtro nauibus aditur. [2] Quis porrò præter periculum horridi & ignoti maris, Aſiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret? † informem terris, aſperam cælo, triſtem cultu aſpectuq;, niſi ſi patria ſit. [3] Celebrant carminibus antiquis (quod vnum apud illos memorię & annalium genus eſt) Tuiſtonem deum terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis conditoreſq;. Manno tris filios aſſignant, è quorum nominibus proximi Oceano Ingæuones, medii Herminones, ceteri Iſtæuones vocentur. Quidam autem licen-

licentiâ vetustatis plureis deo ortos, pluresq; gentis appellationes, Marsos, Gambriuios, Sueuos, Vandalios affirmant: eaq; vera
4 & antiqua nomina. Ceterùm † Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos
5 expulerint, † ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis eualuisse paulatim, vt omnes primùm à victore ob metum, mox à seipsis inuento nomine Germani vo-
6 carentur. Fuisse apud eos & Herculem memorant, † primumq; omnium virorum fortium ituri in prœlia canunt. Sunt illis hæc III
7 quoque carmina, † quorum relatu quem Barditum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augu-
8 rantur. terrent enim, trepidántve, prout sonuit acies. † Nec tam voces illæ, quàm virtutis concentus videntur. affectatur præcipuè asperitas soni, & fractum murmur, obiectis ad os scutis, quo plenior & grauior vox repercussu intumescat. Ceterùm & Vlixem quidam opinantur longo illo & fabuloso errore in hunc Oceanum delatum, adisse Germaniæ terras, Asciburgiumq;, quod
9 in ripâ Rheni situm hodieq; incolitur, † ab illo constitutum, nominatumque. Aram quinetiam Vlixi consecratam, adiecto La-
10 ërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam: † monumentaque, & tumulos quosdam Græcis litteris inscriptos in confinio Germaniæ Rhætiæque adhuc exstare. quæ neq; confirmare argumentis, neq; reuellere in animo est: ex ingenio suo quisq; de-
11 mat, vel addat fidem. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos † nullis aliis aliarum nationum connubiis infectos, propriam & sinceram & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur. Vnde habitus quoq; corporum, quamquam IV in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei o-
12 culi, rutilæ comæ, † magna corpora, & tantùm ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia: minimeque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam cælo solóve assueuerunt. Terra etsi aliquanto specie differt, in vniuersum ta- V men aut siluis horrida, aut paludibus fœda: humidior quà Gal-
13 lias, ventosior quà Noricum ac Pannoniam aspicit: † satis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda, sed ple-
14 rumque improcera. † ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis. numero gaudent. eæque solæ & gratissimæ opes sunt.
15 † Argentum & aurum propitii an irati dii negauerint, dubito. Nec tamen affirmauerim, nullam Germaniæ venam argentum

aurúmve gignere. quis enim scrutatus est? † possessione & vsu 16 haud perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorũ muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur: quamquam proximi ob vsum commerciorum aurum & argentum in pretio habent, formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atq; eligunt: interiores simplicius & antiquius † permutatione mercium vtuntur. Pecuniam pro- 17 bant veterem & diu notam, Serratos, Bigatosque. Argentum quoque magis quàm aurum sequuntur, nullâ affectione animi, sed † quia numerus argenteorum facilior vsui est promiscua ac 18

VI vilia mercantibus. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis, aut maioribus lanceis vtuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas gerunt, angusto & breui ferro; sed ita acri & ad vsum habili, vt eodem telo, *prout ratio* poscit, vel cominus vel eminus pugnent. & eques quidem scuto frameaque contentus est. † pedites & missilia spargunt, pluraque 19 singuli, atque in immensum vibrant, † nudi aut sagulo leues. nul- 20 la cultus iactatio: scuta tantùm lectissimis coloribus distinguunt. paucis loricæ: † vix vni alterive cassis, aut galea. Equi non for- 21 mâ, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros in morem nostrum docentur. In rectum aut vno flexu dextros agunt, ita coniuncto orbe, vt nemo posterior sit. In vniuersum æstimanti, plus penes peditem roboris: eoque mixti prœliantur, aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni iuuentute delectos ante aciem locant. Definitur & numerus: centeni ex singulis pagis sunt: idque ipsum inter suos vocantur. & quod primò numerus fuit, iam nomen & honor est. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quàm formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis prœliis referunt. † Scutum reliquisse præcipuum 22 flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas. multique superstites bellorum, infamiam laqueo finierunt.

VII Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potiùs quàm imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. Ceterùm neque animaduertere, neq; vincire, neq; verberare quidem nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam nec ducis iussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt: † effigiesque, & signa quædam detracta lucis in prœ- 23 lium.

lium ferunt. Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, † sed familiæ & propinquitates. † & in proximo pignora: vnde feminarum vlulatus audiri, vnde vagitus infantium. hi cuiq; sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad coniuges vulnera ferunt: nec illæ numerare, aut exsugere plagas pauent. Cibosque & hortamina pugnantibus gestant. Memoriæ proditur, quasdam acies inclinatas iam & labantes à feminis restitutas, constantiâ precum & obiectu pectorum, & monstratâ cominus captiuitate, quàm longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeò vt efficaciùs obligentur animi ciuitatum, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quinetiam sanctum aliquid, & prouidum putant: nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub diuo Vespasiano Velledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. Sed & olim Auriniam, & complureis alias venerati sunt, non adulatione, nec tamquam facerent deas. Deorum maximè Mercurium colunt, cui certis diebus, humanis quoq; hostiis litare fas habent. † Herculem ac Martem concessis animalibus placant: pars Sueuorum & Isidi sacrificat. Vnde caussa & origo peregrino sacro, parum comperi, nisi quòd signum ipsum in modum liburnæ figuratum, docet aduectam religionem. † Ceterùm nec cohibere parietibus deos, neq; in vllam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cælestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant, deorumq; nominibus appellant secretum illud, quod solâ reuerentiâ vident. Auspicia, sortesq; vt qui maximè obseruant. Sortium consuetudo simplex. virgam frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant, eosq; notis quibusdam discretos super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt. mox si publicè consulatur, sacerdos ciuitatis; sin priuatim, ipse paterfamiliæ precatus deos, cælumq; suspiciens, ter singulos tollit, sublatos secundùm impressam antè notam interpretatur. Si prohibuerunt; nulla de eâdem re in eundē diem consultatio. Sin permissum; auspiciorū adhuc fides exigitur. & illud quidē etiam hic notum, auium voces, volatusq; interrogare. Proprium gentis, equorū quoq; prę́sagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdē nemorib. ac lucis, candidi & nullo mortali opere contacti, quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps ciuitatis comitantur, hinnitusq; ac fremitus obseruāt. Nec vlli auspicio maior fides, nō

ſolùm apud plebem,ſed apud proceres,apud ſacerdotes.Se enim miniſtros deorum, illos conſcios putant. Eſt & alia obſeruatio auſpiciorum,quâ grauiũ bellorum euentus explorant. Eius gentis cum quâ bellum eſt, captiuum quoquo modo interceptum, cum electo popularium ſuorum,patriis quemq; armis committunt.victoria huius vel illius, pro præiudicio accipitur. XI De minoribus rebus principes conſultant, de maioribus omnes. ita tamen, vt ea quoque, quorum penes plebem arbitrium eſt, apud principes pertractentur. Coëunt,niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit,certis diebus,cùm aut inchoatur luna aut impletur. nã agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credunt. Nec dierum numerum vt nos, ſed noctium computant. Sic conſtituunt, ſic condicunt.nox ducere diem videtur. Illud ex libertate *vitium*,quòd non ſimul,nec iuſſi conueniunt, ſed & alter, *& tertius* dies cunctatione coëuntium abſumitur. Vt turbæ placuit,conſidunt armati. Silentium per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi ius eſt, imperatur. Mox rex vel princeps,prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia eſt, audiuntur,auctoritate ſuadendi magis quàm iubendi poteſtate.Si diſplicuit ſententia,fremitu aſpernantur:† ſin placuit,frameas concu- 28 XII tiunt.Honoratiſſimum aſſenſus genus eſt,armis laudare. Licet apud concilium accuſare quoq;, & diſcrimen capitis intendere. Diſtinctio pœnarum ex delicto.proditores & transfugas arboribus ſuſpendunt.†ignauos,& imbelles,& corpore infames,cœno 29 ac palude,iniectâ inſuper crate,mergunt. Diuerſitas ſupplicii illuc reſpicit,tamquam ſcelera oſtendi oporteat dum puniuntur, flagitia abſcondi.Sed & leuioribus delictis pro modo pœnarum, equorum pecorumq; numero conuicti multantur. pars multæ regi vel ciuitati, pars ipſi qui vindicatur vel propinquis eius exſoluitur. Eliguntur in iiſdem conciliis & principes,qui iura per pagos vicosq; reddunt. Centeni ſingulis ex plebe comites, con- XIII ſilium ſimul & auctoritas,adſunt. Nihil autem neq; publicæ neq; priuatæ rei,niſi armati agunt. Sed arma ſumere non ante cuiquã moris, quàm ciuitas ſuffecturũ probauerit. Tum in ipſo concilio vel principũ aliquis,vel pater,vel propinquus ſcuto frameaq; iuuenẽ ornant.hæc apud illos toga,hic primus iuuentę honos:ante hoc domus pars videntur,mox reipublicę. Inſignis nobilitas aut magna patrum merita, † principis dignationẽ etiam adoleſcen- 30 tulis aſſignant. † Ceteris robuſtioribus ac iampridem probatis 31

aggregantur. nec rubor inter comites aſpici. Gradus quinetiam & ipſe comitatus habet, iudicio eius quem ſectantur. Magnaq; & comitum æmulatio, quibus primus apud principem ſuum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. Hæc dignitas, hæ vires, magno ſemper electorum iuuenum globo circumdari, in pace decus, in bello præſidium. Nec ſolùm in ſuâ gente cuique, ſed apud finitimas quoque ciuitates id nomen, ea gloria eſt, ſi numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumq; famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comitatui virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probroſum, ſuperſtitem principi ſuo ex acie receſſiſſe. Illum defendere, tueri, ſua quoq; fortia facta glorię eius aſſignare, præcipuum ſacramentum eſt. Principes pro victoria pugnant: comites pro principe. Si ciuitas, in qua orti ſunt, longâ pace & otio torpeat; pleriq; nobilium adoleſcentium petunt vltrò eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, † & faciliùs inter ancipitia clareſcunt, † magnumq; comitatum non niſi vi belloque tueare. exigunt enim principis ſui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemq; frameam. † Nam epulæ, & quamquam incompti, largi tamen apparatus, pro ſtipendio cedunt. Materia munificentiæ per bella, & raptus. Nec arare terram, aut exſpectare annum, tam facile perſuaſeris, quàm vocare hoſtes & vulnera mereri. pigrum quinimmo & iners videtur ſudore acquirere, quod poſſis ſanguine parare. Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium tranſigunt, dediti ſomno, ciboque. Fortiſſimus quiſque ac bellicoſiſſimus nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis ſenibusque, † & infirmiſſimo cuique ex familiâ, ipſi hebent: mirâ diuerſitate naturæ, cum iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem. Mos eſt ciuitatibus † vltrò ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum: quod pro honore acceptum, etiam neceſſitatibus ſubuenit. Gaudent præcipuè finitimarũ gentium donis, quæ non modò à ſingulis, ſed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phaleræ, torqueſq;. Iam & pecuniam accipere docuimus. Nullas Germanorum populis vrbes habitari, ſatis notum eſt, ne pati quidem inter ſe iunctas ſedes. Colunt diſcreti ac diuerſi, vt fons, vt campus, vt nemus placuit. Vicos locant, non

Margin: XIV (at "Cùm ventum in aciem"); 32 (at "ingrata genti quies"); 33 (at "gnumq;"); 34 (at "tam victricemq;"); XV (at "Quotiens bella"); 35 (at "mus & penatium"); 36 (at "tem. Mos eſt"); XVI (at "Nullas Germanorum").

in nostrum morem, connexis & cohęrentib. ędificiis: suam quisque domum spatio circumdat, siue aduersus casus ignis remedium, siue inscitiâ ædificandi. Ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum vsus. Materiâ ad omnia vtuntur informi, & citra speciem aut delectationem. Quædam loca diligentiùs illinunt terra ita pura ac splendente, vt picturã ac lineamenta colorum imitetur. Solent & subterraneos specus aperire, eosq; multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi & receptaculũ frugibus: quia rigorem frigorum eiusmodi locis molliunt: & si quando hostis aduenit, aperta populatur. abdita autem & defossa, aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd quærenda sunt. XVII Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. Cetera intecti, totos dies iuxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatæ ac *Parthi, sed* strictâ & singulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles, proximi ripę negligenter, vlteriores exquisitiùs, vt quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras, & detracta velamina spargunt maculis, †pellibusq; belluarum, quas exterior Oceanus, atque ignotum mare gignit. 37 Nec alius feminis quàm viris habitus, nisi quòd feminæ sæpiùs lineis amictibus velantur, eosque purpurâ variant, partemq; vestitus superioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos. sed & proxima pars pectoris patet. XVIII Quamquam seuera illic matrimonia. Nec vllam morum partem magis laudaueris. nam propè soli barbarorum singulis vxoribus contenti sunt, exceptis admodùm paucis, † qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. 38 Dotẽ non vxor marito, sed vxori maritus offert. Intersunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus noua nupta comatur, † sed boues & frenatũ equum, & scutum cum framea, gladioq;. 39 In hæc munera vxor accipitur. atq; inuicem ipsa armorũ aliquid viro affert. hoc maximũ vinculum, hæc arcana sacra, hos coniugales deos arbitrantur. Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumq; sociam, idem in pace, idem in prœlio passuram ausuramque. hoc iuncti boues, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic viuendum, sic pereundum. accipere se quæ liberis inuiolata ac digna reddat, quæ nurus accipiant, rursusq; ad nepotes referant. XIX Ergo septâ pudicitiâ agunt, nul-

lis

his spectaculorum illecebris, nullis conuiuiorum irritationibus corruptæ. Litterarũ secreta viri pariter ac feminæ ignorant. Paucissima in tam numerosâ gente adulteria, quorũ pœna præsens, & maritis permissa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum inuenerit. Nemo enim illic vitia ridet: † nec corrumpere & corrumpi, sæculum vocatur. Melius quidem adhuc eæ ciuitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum spe votoque vxoris semel transigitur. Sic vnum accipiunt maritum, quo modo vnum corpus, vnamq; vitã, ne vlla cogitatio vltrà, ne longior cupiditas, † ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament. † Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusq; ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quę miramur, excrescunt. Sua quemq; mater vberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominũ ac seruum nullis educationis deliciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eâdem humo degunt; donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera iuuenum Venus, eoq; inexhausta pubertas. nec virgines festinantur. eadem iuuenta, similis proceritas. † pares validiq; miscentur. ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idẽ apud auunculũ, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem artioremq; hunc nexum sanguinis arbitrantur, & in accipiendis obsidibus magis exigunt, tamquam ii, & animum firmiùs, & domum latiùs teneant. Heredes tamen successoresque sui cuique liberi: & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione, fratres, patrui, auunculi. Quanto plus propinquorum, quò maior affinium numerus, tanto gratiosior senectus. † nec vlla orbitatis pretia. Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quàm amicitias necesse est. Nec implacabiles durant. luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitq; satisfactionem vniuersa domus, vtiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiæ iuxta libertatem. Conuictibus & hospitiis non alia gens effusiùs indulget. Quemcumq; mortalium arcere tecto, nefas habetur, pro fortunâ quisq; apparatis epulis excipit. † Cùm defecere, qui modò hospes fuerat, monstrator hospitii & comes, proximã domũ non inuitati adeunt. nec interest. pari humanita-

40 41 42 43 44 45 XX XXI

te accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad ius hospitii, nemo discernit. Abeunti, si quid popofceris, concedere moris: & poscendi inuicem eadem facilitas. Gaudent muneribus. sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. XXII Victus inter hospites comis. Statim è somno, quem plerumq; in diem extrahunt, lauantur, sæpiùs calidâ, vt apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt. separatæ singulis sedes, & sua cuiq; mensa. Tum ad negotia, nec minus sæpè ad conuiuia procedunt armati. Diem noctemq; continuare potando, nulli probrum. Crebræ vt inter vinolentos rixæ, rarò conuiciis, sæpiùs cæde & vulneribus transiguntur. Sed & de reconciliandis inuicem inimicis, & iungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace deniq; ac bello plerumq; in conuiuiis consultant: tamquam *nullo magis* tempore aut ad simplices cogitationes pateat *animus, aut ad* magnas incalescat. Gens non astuta nec callida, † aperit adhuc 46 secreta pectoris, licentiâ loci. Ergo detecta & nuda omnium mens, posterâ die retractatur: & salua vtriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt. XXIII † Potui humor ex ordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus. Proximi ripæ, & vinum mercantur. 47 Cibi simplices, agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. Sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. aduersus sitim, non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facilè vitiis, quam armis vincentur. XXIV Genus spectaculorum vnum atq; in omni cœtu idem. Nudi iuuenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atq; infestas frameas saltu iaciunt. Exercitatio artem parauit, ars decorē. non in quæstum tamen aut mercedem. quamuis audacis lasciuiæ pretiū est, voluptas spectantiū. Aleam (quod mirere) so[illegible]ii inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendiue temeritate, vt cum omnia defecerunt, extremo ac nouissimo iactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam seruitutem adit. Quamuis iunior, quamuis robustior, alligari se ac venire patitur. Ea est in re prauâ peruicacia: ipsi fidē vocant. Seruos conditionis huius per commercia tradunt, † vt se quoq; pudore victoriæ exsoluant. 48 XXV Ceteris seruis, non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis, vtuntur. Suam quisq; sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, vt colono iniungit: & seruus hactenus paret. Cetera domus

mus officia, vxor ac liberi exſequuntur. Verberare ſeruum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. Occidere ſolent, non diſciplinâ & ſeueritate, ſed impetu & irâ, vt inimicū, niſi quòd impunè. Liberti non multum ſupra ſeruos ſunt, rarò aliquod monumentum in domo, numquam in ciuitate, exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. Ibi enim & ſuper ingenuos & ſuper nobiles aſcendunt. Apud ceteros, impares libertini libertatis argumentū ſunt. Fenus agitare & in vſuras extendere, ignotum: ideoq; magis ſeruatur, quàm ſi vetitum eſſet. † Agri pro numero cultorum ab vniuerſis per vices occupantur, quos mox inter ſe ſecundum dignationē partiuntur. facilitatem partiendi, camporum ſpatia præſtant. † Arua per annos mutant, & ſupereſt ager. † nec enim cum vbertate & amplitudine ſoli labore contendunt, † vt pomaria conſerant, & prata ſeparent, & hortos rigent. ſola terræ ſeges imperatur. Vnde annum quoq; ipſum non in totidem digerunt ſpecies. Hiems & ver & æſtas intellectū ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur. Funerū nulla ambitio. Id ſolum obſeruatur, vt corpora clarorum virorū certis lignis crementur. Struem rogi, nec veſtibus, nec odoribus cumulant. ſua cuiq; arma, quorundam igni & equus adiicitur. Sepulcrum ceſpes erigit. † Monumentorum arduum & operoſum honorem, vt grauē defunctis, aſpernantur. Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & triſtitiam tardè ponunt. † Feminis lugere honeſtū eſt: viris meminiſſe. Hæc in commune, de omniū Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc ſingularum gentium inſtituta, rituſq; quatenus differant: quę nationes è Germaniâ in Gallias commigrauerint, expediam. Validiores olim Gallorum res fuiſſe ſummus auctorū diuus Iulius tradit. eoq; credibile eſt, etiā Gallos in Germaniam tranſgreſſos. Quantulum enim amnis obſtabat, quo minus, vt quæq; gens eualuerat, occuparet permutaretq; ſedes promiſcuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ diuiſas? Igitur inter Hercyniam ſiluam, Rhenumque & Mœnum amnes, Heluetii: vlteriora Boii, Gallica vtraq; gens, tenuere. Manet adhuc Boiemi nomen, ſignificatq; loci veterem memoriam, quamuis mutatis cultoribus. Sed vtrum Arauiſci in Pannoniam ab Oſis Germanorum natione, an Oſi ab Arauiſcis in Germaniā commigrauerint, cùm eodem adhuc ſermone, inſtitutis, moribus vtantur, incertum eſt: quia pari olim inopiâ ac libertate, eadem vtriuſq; ripæ bona malaque erant. Treueri & Neruii circa

Margin: XXVI, 49, 50, 51, 52, XXVII, 53, 54, XXVIII

affectationem Germanicæ originis vltrò ambitiosi sunt, tamquam per hanc gloriam sanguinis, à similitudine & inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubiè Germanorũ populi colunt, Vangiones, † Triboci, Nemetes. Vbii quidem, 55 quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur, †origine* erubescunt, 56 *non erub. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, vt arcerent, non vt custodirentur.

XXIX Omnium harum gentium virtute præcipui Bataui, non multum ex ripâ, sed insulâ Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, & seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exempti *oneribus & collationibus, & tantum in vsum prœliorum sepositi,* †velut tela atq; arma, bellis reseruantur. Est in eodem obsequio 57 & Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo populi Romani vltra Rhenum, vltraq; veteres terminos imperii reuerentiam. Ita sede finibusque in suâ ripâ, † mente animoque nobiscum agunt; 58 cetera similes Batauis, † nisi quòd ipso adhuc terræ suæ solo & 59 cælo acriùs animantur. Non numerauerim inter Germaniæ populos, quamquam trans Rhenum Danubiumq; consederint, eos qui Decumates agros exercent. Leuissimus quisque Gallorum, & inopiâ audax, dubię possessionis solũ occupauere. †Mox limitẽ 60 aucto, promotisq; præsidiis, sinus imperii, & pars prouinciæ habentur.

XXX Vltra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, vt ceteræ ciuitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimq; rarescunt: & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & maior animi vigor. Multum (vt inter Germanos) rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, †disponere diem, vallare 61 noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodq; rarissimũ, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce quàm in exercitu. omne robur in pedite, † quem 62 super arma, ferramentis quoque & copiis conerant. Alios ad prœliũ ire videas, Cattos ad bellum. rari excursus & fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium, citò parare victoriam, citò cedere. Velocitas iuxta formidinem, cunctatio propior constantiæ.

stantiæ est. Et aliis Germanorum populis vsurpatum, rara & priuata cuiusque audentia, apud Cattos in consensum vertit, vt primùm adoleuerint † crinem barbamq; summittere, nec nisi hoste cæso exuere votiuum obligatumq; virtuti, oris habitum. Super sanguinem & spolia, reuelant frontem, seque tum demum pretia nascendi rettulisse, dignosq; patriâ ac parentibus ferunt. Ignauis & imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absoluat. † Plurimis Cattorum hic placet habitus. Iamq; canent insignes & hostibus simul, suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum. hæc prima semper acies, visu noua. † Nam ne in pace quidē vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura, prout ad quemq; venêre aluntur, prodigi alieni, contēptores sui, donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faciat. Proximi Cattis † certū iam alueo Rhenum, quiq; terminus esse sufficiat, Vsipii ac Tencteri colunt. Tencteri super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte precellunt. Nec maior apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. Sic instituêre maiores, posteri imitantur. Hi lusus infantium, hæc iuuenum æmulatio, perseuerant senes. inter familiam, & penates, & iura successionū, equi traduntur. excipit filius, non vt cetera maximus natu, sed prout ferox bello & melior. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamauos & Angriuarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris ac penitus excisis, vicinarū consensu nationum, seu superbię odio, seu prædæ dulcedine, seu fauore quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem prœlii inuidere. super LX. millia non armis telisq; Romanis, sed quod magnificentius est, oblectationi oculisq; ceciderunt. Maneat quæso, duretq; gentibus si non amor nostri, at certè odium sui: quando vrgentibus imperii fatis, nihil iam præstare fortuna maius potest, quam hostium discordiā. Angriuarios & Chamauos à tergo Dulgibini, & Chasuari cludunt, aliæque gentes haud perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt. Maioribus minoribusq; Frisiis vocabulum est, ex modo virium. vtræq; nationes vsq; ad Oceanum Rheno prætexuntur, ambiuntq; immensos insuper lacus, & Romanis classibus nauigatos. Ipsum quinetiam Oceanū illâ tentauimus. & superesse adhuc Herculis columnas fama vulgauit: siue adiit Hercules, seu quidquid vbiq; magnificum est, † in claritatem eius re-

Margin: XXXI; 63; 64; 65; 66; XXXII; XXXIII; XXXIV; 67

ferre consueuimus. Nec defuit audentia Druso Germanico, sed obstitit Oceanus in se simul atq; in Herculẽ inquiri. Mox nemo tentauit: sanctiusq; ac reuerentius visum, de actis deorum credere, quàm scire. XXXV Hactenus in Occidentem, Germaniam nouimus. In Septemtrionem, ingenti flexu redit. Ac primò statim Chaucorum gens, quamquam incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos vsq; sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed & implent: populus inter Germanos nobilissimus, quiq; magnitudinẽ suam malit iustitiâ tueri. sine cupiditate, sine impotentiâ, quieti secretiq;, nulla prouocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque *præcipuum* virtutis ac virium argumentum est, quod vt *superiores* agant, non per iniurias assequuntur. Prompta tamen *omnibus* arma, ac si res poscat exercitus: plurimum virorum equorumq;: XXXVI & quiescentibus eadem fama. In latere Chaucorum, Cattorumq;, Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idq; iocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quiescas: vbi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni æquiq; Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. † *Tacti ruinâ Cheruscorũ & Fosi contermina gens, 68 aduersarum rerum ex æquo socii, cùm in secundis minores fuissent. XXXVII Eundem Germaniæ sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parua nunc ciuitas, sed gloriâ ingens. veterisq; famæ latè vestigia manent, † vtrâq; ripâ castra, ac spatia, quorum ambitu 69 nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcentesimum & quadragesimum annum vrbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. Ex quo si ad alterum imperatoris Traiani consulatum computemus, ducenti fermè & decẽ anni colliguntur. tamdiu Germania vincitur. Medio tam longi æui spatio, multa inuicẽ damna. non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæúe, † ne Parthi quidem sæpiùs ad- 70 monuere. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis quàm cædẽ Crassi, amisso & ipse Pacoro, infra Ventidium deiectus Oriens obiecerit? At Germani Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Seruilio Cepione, M. quoq; Manlio fusis vel captis, quinq; simul consulareis exercitus

* Tracti

Popu-

Populo Romano; Varum tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerũt. nec impune C. Marius in Italiâ, diuus Iulius in Galliâ, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. Inde otium, donec occasione discordiæ nostræ & ciuilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiã Gallias affectauere: ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quàm victi sunt. Nunc de Sueuis dicendum est, quorum non vna vt Cattorum Tencterorúmve gens: maiorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusq; discreti, quamquã in commune Sueui vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoq; substringere. Sic Sueui à ceteris Germanis: † sic Sueuorũ ingenui à seruis separantur. In aliis gentibus seu cognatione aliquâ Sueuorum, seu (quod sæpè accidit) imitatione, rarum & intra iuuentæ spatium: apud Sueuos vsq; ad caniciem horrentem capillum retrò sequuntur, ac sæpè in ipso solo vertice religant. principes & ornatiorem habent. Ea cura formæ, sed innoxiæ. Neq; enim vt ament amentúrve: in altitudinem quandam & terrorem adituri bella compti, vt hostium oculis, ornantur. Vetustissimos se nobilissimosq; Sueuorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in siluam

XXXVIII

71

XXXIX

Auguriis patrum & priscâ formidine sacram,

omnes eiusdem sanguinis populi legationibus coëunt, cæsoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est & alia luco reuerentia. Nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, vt minor, & potestatem numinis prę se ferens. si fortè prolapsus est, attolli & insurgere haud licitum. per humum euoluuntur. eoque omnis superstititio respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omniũ deus, cetera subiecta atq; parentia. Adiicit auctoritatem fortuna Semnonum. † centũ pagis habitantur: magnoq; corpore efficitur, vt se Sueuorum caput credant. Contrà Langobardos paucitas nobilitat, quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed prœliis & periclitando tuti sunt. Reudigni deinde & Auiones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Suardones, & Nuithones, fluminibus aut siluis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt, eamq; interuenire rebus hominum, inuehi populis arbitrantur. Est in insula Oceani Castum nemus, † dicatumq; in eo vehiculum veste contectum,

72

XL

73

attingere vni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit, vectamq; bubus feminis multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies, festa loca, quæcumq; aduentu hospitioq; dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt, clausum omne ferrum. pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata, donec idem sacerdos satiatam conuersatione mortaliũ deam templo reddat. mox vehiculum & vestes, & si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Serui ministrant, quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaq; ignorantia, quid sit illud quod tantùm perituri vident. Et hæc quidem pars Sueuorum in secretiora Germaniæ porrigitur.

XLI Propior (vt quo modo paulo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum ciuitas, fida Romanis, eoq; solis Germanorum *non in* ripâ commercium, sed penitus, atq; in splendidissimâ *Rhetiæ prouinciæ* coloniâ.† passim & sine custode transeunt; & cùm ceteris gentibus arma modò castraq; nostra ostendamus, his domos, villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum & notum olim: nunc tantùm auditur. 74

XLII Iuxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomani & Quadi agunt. Præcipua Marcomanorum gloria viresq;, atq; ipsa etiam sedes, pulsis olim Boiis, virtute parta. Nec Narisci Quadive degenerant. Eaq; †Germaniæ velut frons est,† quatenus Danubio pergitur. Marcomanis, Quadisq; vsq; ad nostram memoriam reges manserunt, ex gente ipsorum. nobile Marobodui & Tudri genus. iam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus, ex auctoritate Romanâ. rarò armis nostris, sæpiùs pecuniâ iuuantur. 75 76

XLIII Nec minus valent retrò Marsigni, Gothini, Osi, Burii: terga Marcomanorum Quadorumq; claudunt. è quibus Marsigni, & Burii sermone cultuq; Sueuos referunt. Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos: & quòd tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi vt alienigenis imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesq; hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus & vertices montiũ iugumq; insederunt. Dirimit enim scinditq; Sueuiam continuum montium iugum, vltra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen in plures ciuitates diffusum. Valentissimas nominasse sufficiet, Arios, Helueconas, Manimos, Elysios, Naharualos. Apud Naharualos antiquę religionis lucus ostenditur. Præsidet sacerdos muliebri or-

natu,

77 natu, † sed deos interpretatione Romana Castorem Pollucemq; memorant. Eius numinis nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium. vt fratres tamen, vt iuuenes venerantur. Ceterùm Arii super vires, quibus enumeratos paulo antè populos antecedũt, truces, insitę feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prœlia noctes legunt: ipsaq; formidine atq; vmbra feralis exercitus terrorẽ inferunt, nullo hostium sustinente nouum ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus prœliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, † paulo iam adductiùs quàm ceteræ 78 Germanorum gentes. nondum tamen supra libertatẽ. Protinus deinde ab Oceano Rugii, & Lemouii: omniumq; harum gentiũ insigne, rotunda scuta, breues gladii, & erga reges obsequiũ. Suionũ hinc ciuitates, ipso in Oceano, præter viros armaq; classibus valent. forma nauiũ eo differt, quòd vtrimq; prora paratam semper appulsui frontem agit: nec velis ministrantur, nec remos in ordinem lateribus adiungunt. Solutum vt in quibusdam fluminum, & mutabile vt res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud 79 illos & opibus honos. eoq; vnus imperitat, † nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi. nec arma vt apud ceteros Germanos in promiscuo, sed clausa sub custode, & quidẽ seruo: quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus. otiosa porrò armatorum manus facilè lasciuiunt. enim verò neq; nobilem, neq; ingenuum, ne libertinũ quidem armis præponere regia vtilitas est. Trans Suionas aliud mare, pigrum, ac propè immotum, quo cin-

XLIV

XLV

80 gi cludiq; terrarum orbem hinc fides: † quòd extremus cadentis iam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, vt sidera hebetet.
81 † Sonum insuper * emergentis audiri, formasq; deorum, & radi-
82 os capitis aspici persuasio adiicit. † Illuc vsq; (& fama vera) * tantùm natura. Ergo iam dextro Sueuici maris litore Æstyorum gentes alluuntur: quibus ritus habitusque Sueuorum, lingua Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur. insigne superstitionis, formas Aprorum gestant. Id pro armis omniumq; tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes pręstat. Rarus ferri, frequens fustium vsus. Frumenta ceterosq; fructus patientiùs quàm pro solitâ Germanorum inertiâ laborant. Sed & mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi Glesum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. Nec quæ natura quæve ratio gignat, vt Barbaris, quæsitum compertúmve. diu quinetiam in-

* mergentis

ter cetera eiectamenta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo vsu, rude legitur: informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas: quia terrena quædam atq; etiam volucria animalia plerumq; interlucent, quæ implicata humore, mox durescente materiâ, cluduntur. Fecundiora igitur nemora lucosq;, sicut Orientis secretis, vbi thura balsamaq; sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim; quę vicini solis radiis expressa atq; liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in aduersa litora exundant. Si naturã succini admoto igne tentes; in modum tedæ accenditur, alitq; flammam pinguem & olentem: mox vt in picem resinámve lentescit. Suionibus Sitonum gentes continuantur. Cetera similes, vno differunt, quòd femina dominatur: † in tantum non modò à libertate, sed etiam à seruitute *degenerant.* 83

XLVI hic Sueuiæ finis. Peucinorum, Venedorumq;, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito: quamquã Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, vt Germani agunt. sordes omnium ac torpor. † procerũ connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. Nam quidquid inter Peucinos Fennosq; siluarum ac montiũ erigitur, latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum vsu ac pernicitate gaudent, quæ omnia diuersa Sarmatis sunt, in plaustro equoq; viuentibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas, non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes, quas inopiâ ferri ossibus asperant. Idemq; venatus viros pariter ac feminas alit. Passim enim comitantur, partemq; prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm vt in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt iuuenes, hoc senum receptaculũ. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasq; fortunas spe metuque versare. † Securi aduersus homines, securi aduersus deos, † rem difficillimam assecuti sunt, vt illis ne voto quidem opus sit. Cetera iam fabulosa: Hellusios & Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego vt incompertum, in medium relinquam. 84 85 86

IVLII AGRICOLÆ VITA,

Scriptore

CORNELIO TACITO.

CLarorvm virorum facta moresque posteris tradere antiquitùs vsitatum, ne nostris quidem temporibus quamquam incuriosa suorum ætas omisit, quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium paruis magnisque ciuitatibus commune, ignorantiam recti & inuidiam. Sed apud priores vt agere memoratu digna pronum, magisque in aperto erat: ita celeberrimus quisque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam sine gratiâ aut ambitione, bonę tantum conscientię pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potiùs morum, quàm arrogantiam arbitrati sunt. nec id Rutilio & Scauro citra fidem, aut obtrectationi fuit. adeò virtutes iisdem temporibus optimè æstimantur, quibus facillimè gignuntur. At mihi nunc narraturo vitam defuncti hominis, veniâ opus fuit. quam non petissem, † ni * cursaturus tam sæua & infesta virtutibus tempora. Legimus cùm Aruleno Rustico Pætus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Heluidius laudati essent, capitale fuisse: neq; in ipsos modò auctores, sed in libros quoq; eorum sęuitũ, delegato triumuiris ministerio, vt monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro vrerentur. Scilicet illo igne vocem Po. Ro. & libertatem Senatus, & conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapięntiæ professoribus, atq; omni bonâ arte in exsilium actâ, ne quid vsquam honestum occurreret. Dedimus profectò grande patientiæ documentum, & sicut vetus ętas vidit, quid vltimum in libertate esset, ita nos quid in seruitute, adempto per inquisitiones & loquendi

*incusaturus

audiendiq; commercio. Memoriam quoq; ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostrâ potestate esset obliuisci quàm tacere.

III Nunc demum redit animus, & quamquam primo statim beatissimi sæculi ortu Nerua Cæsar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, † augeatq; cottidie felicitatem imperii Nerua Traianus, nec spem modo ac votum Securitas publica, sed ipsius voti fiduciam, ac robur assumpserit: naturâ tamen infirmitatis humanæ, tardiora sunt remedia quàm mala. & vt corpora lentè augescunt, citò exstinguuntur, sic ingenia studiaq; oppresseris faciliùs, quàm reuocaueris. Subit quippe etiam ipsius inertiæ dulcedo: & inuisa primò desidia, postremò amatur. † Quid si per quindecim annos, grande mortalis æui spatium, multi fortuitis casibus, promptissimus quisq; sæuitiâ principis interciderunt? Pauci, &, vt ita dixerim, † non modò aliorum, sed etiam *nostri superstites* sumus, exemptis è mediâ vitâ tot annis, quibus iuuenes ad senectutem, senes propè ad ipsos exactæ ætatis terminos per silentium venimus. non tamen pigebit vel inconditâ ac rudi voce memoriam prioris seruitutis, ac testimonium præsentium bonorum composuisse. Hic interim liber honori Agricolæ soceri mei destinatus, professione pietatis, aut laudatus erit, aut excusatus.

2

3

4

IV CNÆVS Iulius Agricola vetere & illustri Foroiuliensium coloniâ ortus, † vtrumque auum procuratorem Cæsarum habuit: quæ equestris nobilitas est. pater Iulius Græcinus senatorii ordinis, studio eloquentiæ sapientiæq; notus, iisque virtutibus iram Caii Cæsaris meritus. Namque Marcum Silanum accusare iussus, & quia abnuerat, interfectus est. Mater Iulia Procilla fuit, raræ castitatis. † in huius sinu indulgentiaque educatus, per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transegit. Arcebat eum ab illecebris peccantium præter ipsius bonam integramque naturam, † quòd statim paruulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerit, locum Græcâ comitate & prouinciali parsimoniâ mistum, ac bene compositum. Memoriâ teneo solitum ipsum narrare, se in primâ iuuentâ † studium philosophiæ ac iuris, vltra quàm concessum Rom. ac senatori, hausisse, ni prudentia matris incensum ac flagrantem animum coërcuisset. scilicet sublime & erectum ingenium, pulchritudinem ac speciem excelsæ magnęq; glorię vehementiùs quam cautè appetebat: mox mitigauit ratio & ætas:

5

6

7

8

† reti-

9 † retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientia modum. Prima castrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paullino diligenti ac moderato duci approbauit, electus, quem contubernio æstimaret. Nec Agricola licenter more iuuenum, qui militiam in lasciuiam vertunt, neq; segniter ad voluptates & commeatus, titulum tribunatus & inscitiam rettulit: sed noscere prouinciam,
10 nosci exercitui, discere à peritis, sequi optimos, † nihil appetere iactatione, nihil ob formidinē recusare, simulq; anxius & intentus agere. Non sanè aliàs exercitatior, magisq; in ambiguo Bri-
11 tannia fuit. trucidati veterani, † incensæ coloniæ, intercepti exercitus. tum de salute, mox de victoriâ certauere. Quæ cuncta etsi consiliis ductuq; alterius agebantur, ac summa rerum & reciperatæ prouinciæ gloria in ducem cessit; artem & vsum & stimulos addidere iuueni: intrauitq; animum militaris gloriæ cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magnâ famâ, quàm ex malâ. Hinc ad *VI* capessendos magistratus in vrbem digressus, Domitiam Decidianam splendidis natalibus ortam sibi iunxit. idque matrimonium ad maiora nitenti, decus ac robur fuit. vixeruntque mirâ concordiâ, per mutuam caritatem, & inuicem se anteponendo,
12 † nisi quòd in bonâ vxore tantò * maior laus, quantò in malâ plus culpæ est. Sors quæsturæ prouinciam Asiam, proconsulem Saluium Titianum dedit. quorum neutro corruptus est: quamquam & prouincia diues ac parata peccantibus, & proconsul in omnem auiditatem pronus, quantalibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. Auctus est ibi filiâ, in subsidium & solatium simul. Nam filium antè sublatum, breui amisit. Mox inter quæsturam, ac tribunatum plebis, atque etiam ipsum tribunatus annum quiete & otio transit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientiâ fuit. Idem præturę te-
13 nor, & silentium. nec enim iurisdictio obuenerat. † Ludos, & inania honoris, modo rationis atque abundantiæ duxit, vti longè à luxuriâ, ita famæ propior. Tum electus à Galbâ ad dona tem- *VII* plorum recognoscenda, diligentissimâ conquisitione fecit, ne cuius alterius sacrilegium resp. quàm Neronis sensisset. Sequens annus graui vulnere animum domumq; eius afflixit. nam classis
14 Othoniana licenter vaga † dum * in Templo (Liguriæ pars est) hostiliter populatur, matrem Agricolæ in prædiis suis interfecit: prædiaque ipsa, & magnam patrimonii partem diripuit,

*minor

*Intemelio

quæ caussa cædis fuerat. Igitur ad solemnia pietatis profectus Agricola, nuntio affectati à Vespasiano imperii deprehensus, ac statim in partes transgressus est. Initia principatus ac statum vrbis Mucianus regebat, admodum iuuene Domitiano, & ex paternâ fortunâ tantùm licentiam vsurpante. Is missum ad delectus agendos Agricolam, integreq; ac strenuè versatum, † vicesimæ legioni tardè ad sacramentum transgressæ præposuit, vbi decessor seditiosè agere narrabatur: † quippe legatis quoq; consularibus nimia ac formidolosa erat. Nec legatus prætorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio: ita successor simul & vltor electus, rarissimâ moderatione maluit videri inuenisse bonos quàm fecisse. VIII Præerat tunc Britanniæ Vectius Bolanus, *placidiùs* quàm feroci prouinciâ dignum est. temperauit *Agricola* vim suam, ardoremq; compescuit, ne increscceret, *peritus obsequi*, eruditusque vtilia honestis miscere. Breui deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit. † Habuerunt virtutes spatium exemplorum. Sed primò Cerialis modò labores & discrimina, mox & gloriam communicabat: sæpe parti exercitus in experimentum, aliquando maioribus copiis ex euentu præfecit. nec Agricola vmquam in suam famam gestis exsultauit; ad auctorem & ducem, vt minister fortunam referebat: ita virtute in obsequendo, verecundiâ in prædicando, extra inuidiam, nec extra gloriam erat. IX Reuertentem ab legatione legionis diuus Vespasianus inter patricios asciuit, ac deinde prouinciæ Aquitaniæ præposuit, splendidæ in primis dignitatis administratione, ac spe consulatus cui destinarat. Credunt pleriq; militaribus ingeniis subtilitatem deesse, quia castrensis iurisdictio secura & obtusior, ac plura manu agens, calliditatē fori non exerceat. Agricola naturali prudentiâ, quamuis inter togatos, facilè iusteq; agebat. Iam verò tempora curarum remissionumq; diuisa. vbi conuentus ac iudicia poscerent, grauis, intentus, seuerus, & sæpiùs misericors: vbi officio satisfactum, nulla vltrà potestatis persona. tristitiam & arrogantiam, & auaritiam exuerat: nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem, aut seueritas amorem deminuit. Integritatem atq; abstinentiam in tanto viro referre, iniuria virtutum fuerit. Ne famam quidem, cui etiam sæpe boni indulgent, ostentandâ virtute, aut per artem quæsiuit: † procul ab æmulatione aduersus collegas, procul à contentione aduersus procuratores. & vincere inglorium, & atteri sordidum arbitrabatur.

15 16 17 18

Minus

Minus triennium in eâ legatione detentus, ac ſtatim ad ſpem Conſulatus reuocatus eſt, comitante opinione, Britanniam ei prouinciam dari; nullis in hoc ſuis ſermonibus, ſed quia par videbatur. haud ſemper errat fama, aliquando & eligit. Conſul egregiæ tum ſpei filiam iuueni mihi deſpondit, ac poſt conſulatū collocauit, & ſtatim Britanniæ præpoſitus eſt, adiecto pontificatus ſacerdotio. Britanniæ ſitum populoſque multis ſcriptoribus memoratos, non in comparationē curæ ingeniiue referam: ſed quia tum primùm perdomita eſt. itaq; quæ priores nondum comperta, eloquentiâ percoluere, rerum fide tradentur. Britannia inſularum quas Romana notitia complectitur maxima, † ſpatio ac cælo in Orientem Germaniæ, in Occidentem Hiſpaniæ obtenditur: Gallis in Meridiem etiam inſpicitur: Septemtrionalia eius, nullis contrà terris, vaſto atque aperto mari pulſantur. Formam totius Britanniæ Liuius veterum, Fabius Ruſticus recentium, eloquentiſſimi auctores, oblongæ ſcutulæ vel bipenni aſſimilauere. & eſt ea facies citra Caledoniam, vnde & in vniuerſum fama eſt tranſgreſſa. ſed immenſum & enorme ſpatiū procurrentium extremo iam litore terrarum, velut in cuneum tenuatur. Hanc oram nouiſſimi maris tunc primùm Romana claſſis circumuecta, inſulam eſſe Britanniam affirmauit, ac ſimul incognitas ad id tempus inſulas, quas Orcadas vocant, inuênit, domuitque. diſpecta eſt & Thyle, quam hactenus nix, & hiems abdebat. † ſed mare pigrum & graue remigantibus perhibent. ne ventis quidem proinde attolli: credo quòd rariores terræ monteſque, cauſſa ac materia tempeſtatum, & profunda moles continui maris, tardiùs impellitur. Naturam Oceani atque æſtus neque quærere huius operis eſt, ac multi rettulere. vnum addiderim: nuſquam latiùs dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec litore tenus accreſcere aut reſorberi, ſed influere penitus atque ambire, † etiam iugis atque montibus inſeri velut * in ſuo. Ceterùm Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenæ an aduecti, vt inter Barbaros, parum compertum. Habitus corporum varii: atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, magni artus, Germanicam originem aſſeuerant. Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines, † & * poſitu contra Hiſpaniam, Iberos veteres traieciſſe, eaſq; ſedes occupaſſe fidem faciunt. proximi Gallis, & ſimiles ſunt; ſeu durante originis vi; ſeu procurrentibus in di-

Margin: X (at "Britanniæ ſitum"); 19 (at "nia inſularum"); 20 (at "hiems abdebat"); 21 (at "ſed influere"); XI (at "Ceterùm"); * inſulis; 22 (at "plerumque crines"); * poſitus

uersa terris, positio cæli corporib. habitum dedit. †in vniuersum tamen æstimanti, Gallos vicinum solum occupasse, credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione. Sermo haud multum diuersus. in deposcendis periculis eadem audacia; & vbi aduenêre, in detrectandis eadem formido. plus tamen ferociæ Britanni præferunt, vt quos nondum longa pax emollierit. nam Gallos quoq; in bellis floruisse accepimus. mox segnitia cum otio intrauit, amissâ virtute pariter ac libertate, quod Britannorum olim victis euenit: ceteri manent quales Galli fuerunt. XII In pedite robur, quædã nationes & curru prœliantur. honestior auriga, clientes propugnant. olim regibus parebant, nunc per principes factionib. & studiis trahuntur. nec aliud aduersus validissimas gentes pro nobis vtilius, *quàm quòd* in commune non consulunt. † Rarus duabus tribú*sue ciuitatibus*, ad propulsandum commune periculum conuentus: ita dum singuli pugnant, vniuersi vincuntur. Cælum crebris imbribus ac nebulis fœdum. asperitas frigorum abest. † Dierum spatia vltra nostri orbis mensuram, & nox clara, & extremâ Britanniæ parte breuis, vt finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. Quòd si nubes non officiant, aspici per noctem Solis fulgorem, nec occidere & exsurgere, sed transire affirmant: scilicet extrema & plana terrarum humili vmbrâ non erigunt tenebras, †infraq; cælum & sidera nox cadit. Solum præter oleam vitemque & cetera calidioribus terris oriri sueta, patiens frugum, fecundum. tardè mitescunt, citò proueniunt. eademq; vtriusque rei caussa, †multus humor terrarum, cælique. Fert Britannia aurum & argentum & alia metalla, pretium victoriæ. gignit & Oceanus margarita, sed subfusca ac liuentia. Quidam artem abesse legentibus arbitrantur. nam in rubro mari viua ac spirantia saxis auelli, in Britanniâ prout expulsa sint colligi. ego facilius crediderim naturam margaritis deesse, quàm nobis auaritiam. XIII Ipsi Britanni delectum, ac tributa, & iniuncta imperii munera impigrè obeunt, si iniuriæ absint: has ægrè tolerant, iam domiti vt pareant, nondum vt seruiant. Igitur primus omnium Romanorum D. Iulius cum exercitu Britanniam ingressus, quamquam prosperâ pugnâ terruerit incolas, ac litore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. Mox bella ciuilia, & in rempublicam versa principum arma, ac longa obliuio Britanniæ etiam in pace. † Consilium id diuus Augustus vocabat, Tiberius

23 24 25 26 27 28

rius * præcipuè. Agitasse C. Cæsarem de intrandâ Britanniâ satis constat, ni velox ingenio, mobilis pœnitentiâ, & ingentes aduersus Germaniam conatus frustra fuissent. Diuus Claudius auctor operis, transuectis legionibus auxiliisque, & assumpto in partem rerum Vespasiano. quod initium venturæ mox fortunę fuit, domitæ gentes, capti reges, & monstratus fatis Vespasianus. Consularium primus Aulus Plautius præpositus, ac subinde Ostorius Scapula, vterque bello egregius: redactaque paullatim in formam prouinciæ proxima pars Britanniæ. addita insuper veteranorum colonia. quædam ciuitates Cogiduno regi donatæ. is ad nostram vsque memoriam fidissimus mansit, vetere ac iam pridem receptâ populi Romani consuetudine, vt haberet instrumenta seruitutis & reges. Mox Didius Gallus parta à prioribus continuit, paucis admodum castellis in vlteriora promotis, per quæ fama aucti officii quæreretur. Didium Veranius excepit, isque intra annum exstinctus est. Suetonius hinc Paullinus biennio prosperas res habuit, subactis nationibus firmatisque præsidiis: quorum fiduciâ Monam insulam vt vires rebellibus ministrantem aggressus, terga occasioni patefecit. Namque absentiâ legati remoto metu, Britanni agitare inter se mala seruitutis, conferre iniurias, & interpretando accendere. *Nihil profici patientiâ, nisi vt grauiora tamquam ex facili tolerantibus imperentur. singulos sibi olim reges fuisse, nunc binos imponi; è quibus legatus in sanguinem, procurator in bona sæuiret. æquè discordiam præpositorum, æquè concordiam subiectis exitiosam:* 29 † *alterius, manus, centuriones; alterius, vim & contumelias miscere: nihil iam cupiditati, nihil libidini exceptum. in prælio fortiorem esse qui spoliet: nunc ab ignauis plerumque & imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, iniungi delectus, tamquam mori tantùm pro patriâ nescientibus. quantum enim transisse militum, si sese Britanni numerent? sic Germanias excussisse iugum, & flumine non Oceano defendi: sibi patriam, coniuges, parentes: illis auaritiam & luxuriã caussas belli esse. recessuros vt diuus Iulius recessisset, modo virtutes maiorum suorum æmularentur: néve prælii vnius aut alterius euentu pauescerent. plus impetus, maiorem constantiam penes miseros esse. iam Britannorum etiam deos misereri, qui Romanum ducem absentẽ, qui relegatum in aliâ insulâ exercitum detinerent:* 30 † *iam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare.* 31 † *porrò in eiusmodi consiliis periculosius esse deprehendi, quàm audere.* His atq; talibus inuicem instincti, Voadicâ generis regii feminâ duce (neque enim sexum in imperiis

* præceptum

XIV

XV

XVI

discernunt) sumpsere vniuersi bellum: ac sparsos per castella milites consectati, expugnatis præsidiis, ipsam coloniam inuasere, vt sedem seruitutis. nec vllum in Barbaris sæuitiæ genus omisit ira & victoria. Quòd nisi Paullinus, eo cognito prouinciæ motu, properè subuenisset, amissa Britannia foret: quam vnius prœlii fortunâ veteri patientię restituit, tenentibus arma plerisq;, quos conscientia defectionis, & proprius ex legato timor agitabat. Hic cùm egregius cetera, arroganter in deditos, & vt suæ quoq; iniuriæ vltor, duriùs consuleret; †missus Petronius Turpilianus tamquam exorabilior, & delictis hostium nouus, eoque pœnitentiæ mitior. compositis prioribus nihil vltrà ausus, Trebellio Maximo prouinciam tradidit. Trebellius segnior & nullis castrorum experimentis, comitate quâdam curandi prouinciam tenuit. Didicere iam Barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus. & interuentus ciuilium armorum præbuit iustam segnitiæ excusationem. sed discordiâ laboratum, cùm assuetus expeditionibus miles otio lasciuiret. Trebellius fugâ ac latebris vitatâ exercitus irâ, indecorus atque humilis, precariò mox præfuit; ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem. hæc seditio sine sanguine stetit. Nec Vectius Bolanus, manentibus adhuc ciuilibus bellis, agitauit Britanniam disciplinâ. eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum: nisi quòd innocens Bolanus, & nullis delictis inuisus, caritatem parauerat loco auctoritatis.

XVII Sed vbi cum cetero orbe Vespasianus & Britanniam reciperauit, magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes: & terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum ciuitatem, quę numerosissima prouinciæ totius perhibetur, aggressus. multa prœlia, & aliquando non incruenta: magnamq; Brigantum partem aut victoriâ amplexus, aut bello. Et cùm Cerialis quidem alterius successoris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Iulius Frontinus, vir magnus quantum licebat, validamque & pugnacem Silurum gentem armis subegit; super virtutem hostium, locorum quoq; difficultates eluctatus.

XVIII Hunc Britannię statum, has bellorum vices media iam æstate transgressus Agricola inuênit, cùm & milites velut omissâ expeditione ad securitatem, & hostes ad occasionem verterentur. Ordouicum ciuitas haud multo ante aduentum eius, † alam in finibus suis agentem, propè vniuersam obtriuerat: eoq; initio erecta prouincia, vt quibus bellum volentibus erat, probare exemplum, aut

recen-

32

33

recentis legati animum opperiri. Tum Agricola, quamquam transacta æstas, sparsi per prouinciam numeri, præsumpta apud militem illius anni quies, tarda & contraria bellum inchoaturo, 34 † & plerisq; custodiri suspecta potiùs videbatur, ire obuiã discrimini statuit: contractisq; legionum vexillis, & modicâ auxiliorũ manu, quia in æquum degredi Ordouices non audebant, ipse ante agmen, quò ceteris par animus simili periculo esset, erexit aciem. cæsaq; propè vniuersâ gente, non ignarus instandum fa- 35 mæ, † ac prout prima cessissent fore vniuersa; Monam insulam, cuius possessione reuocatum Paullinum rebellione totius Britanniæ suprà memoraui, redigere in potestatem animo intendit. 36 † Sed vt in dubiis consiliis, naues deerant, ratio & constantia ducis transuexit: depositis omnibus sarcinis, lectissimos auxiliariũ, quibus nota vada, & patrius nandi vsus, quo simul seq; & arma & equos regunt, ita repentè immisit, vt obstupefacti hostes, qui classem, qui naues, qui mare exspectabant, nihil arduum aut inuictum crediderint sic ad bellum venientibus. Ita petitâ pace, ac deditâ insulâ, clarus ac magnus haberi Agricola: quippe cui ingredienti prouinciam, quod tempus alii per ostentationem aut officiorum ambitum transigunt, labor & periculum placuisset. Nec Agricola prosperitate rerum in vanitatem vsus, expedi- 37 tionem aut victoriam vocabat, victos continuisse: † ne laureatis 38 quidem gesta prosecutus est. † sed ipsâ dissimulatione famæ famã auxit, æstimantibus quantâ futuri spe tam magna tacuisset. Ce- XIX terùm animorum prouinciæ prudens, simulq; doctus per aliena experimenta, parum profici armis si iniuriæ sequerentur, caussas bellorum statuit exscindere. à se suisque orsus, primam domum suam coërcuit, quod plerisque haud minus arduum est, quàm prouinciam regere: nihil per libertos seruosque publicæ rei: non studiis priuatis, nec ex commendatione aut precibus centurionum milites ascire, sed optimum quemque fidelissi- 39 mum putare: † omnia scire, non omnia exsequi: paruis peccatis veniam, magnis seueritatem commodare: nec pœnâ semper, sed 40 sæpiùs pœnitentiâ contentus esse: † * officiis & administrationibus potiùs non peccaturos, quàm damnare cùm peccassent. Fru- * præficere adm. menti & tributorum auctionem æqualitate munerum mollire, 41 † circumcisis quæ in quæstum reperta, ipso tributo grauius tolerabantur. namque per ludibriũ assidere clausis horreis, & eme- 42 re vltrò frumenta, ac vendere pretio cogebantur. † deuortia iti-

nerum & longinquitas regionum indicebatur, vt ciuitates à proximis hibernis in remota & auia deferrent, donec quod omnib.

XX in promptu erat, paucis lucrosum fieret. Hæc primo statim anno comprimendo, egregiam famam paci circumdedit; quæ vel incuriâ vel tolerantia priorum, haud minus quàm bellum timebatur. Sed vbi æstas aduênit contracto exercitu, militum in agmine laudare modestiam, disiectos coërcere: loca castris ipse capere, æstuaria ac siluas ipse prætentare: & nihil interim apud hostes quietum pati, quo minus subitis excursibus popularetur, atq; vbi satis terruerat, parcendo rursus irritamenta pacis ostentare. Quibus rebus multæ ciuitates quæ in illum diem ex æquo egerant, datis obsidibus iram posuere, † & præsidiis castellisq; circumdatæ, tantâ ratione curaq;, vt nulla antè Britanniæ noua pars 43

XXI illacessita transierit. Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta. namque vt homines dispersi ac rudes, eoq; bello *faciles*, quieti & otio per voluptates assuescerent: hortari priuatim, adiuuare publicè, vt templa, fora, domus exstruerēt, laudando promptos, & castigando segnes. ita honoris æmulatio, pro necessitate erat. Iam verò principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, vt qui modò linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. inde etiam habitus nostri honor, & frequens toga. † paullatimq; * discessum ad delinimenta vitiorū, porticus, & balnea, & conuiuiorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, 44

*descensum

XXII cùm pars seruitutis esset. Tertius expeditionum annus nouas gentes aperuit, vastatis vsque ad Taum (æstuario nomen est) nationibus. quâ formidine territi hostes, quamquam conflictatum sæuis tempestatibus exercitum, lacessere non ausi. ponendisque insuper castellis spatium fuit. Adnotabant periti, non alium ducem opportunitates locorum sapientiùs legisse, nullum ab Agricolâ positum castellum aut vi hostium expugnatum, aut pactione ac fugâ desertum. crebræ eruptiones. nam aduersus moras obsidionis, annuis copiis firmabantur. ita intrepida ibi hiems, & sibi quisq; præsidio, irritis hostibus, eoq; desperantibus, quia soliti plerumq; damna æstatis hibernis euentibus pensare, tum æstate atque hieme iuxtà pellebantur. Nec Agricola vnquam per alios gesta auidus intercepit, seu centurio, seu præfectus, incorruptum facti testem habebat. Apud quosdam acerbior in conuiciis narrabatur, vt bonis comis, ita aduersus malos iniucundus.

†cete-

45 †ceterùm ex iracundiâ nihil supererat. †secretum & silentium
46 eius non timeres. honestius putabat offendere, quàm odisse.
Quarta æstas obtinendis quæ percurrerat insumpta. ac si virtus XXIII
exercituum & Romani nominis gloria pateretur, inuentus in i-
47 psâ Britanniâ terminus. † Nã Glota & Bodotria diuersi maris*æ- *æstibus per imm. reuectis
stu per immensum reuecti, angusto terrarum spatio dirimuntur.
quod tum præsidiis firmabatur: atque omnis propior sinus tene-
batur, summotis velut in aliam insulam hostibus. Quinto ex- XXIV
peditionum anno naue primâ transgressus, ignotas ad id tempus
gentes crebris simul ac prosperis prœliis domuit: eamq; partem
48 Britanniæ quæ Hiberniam aspicit,†copiis instruxit, in spem ma-
49 gis quàm ob formidinem.†si quidem Hibernia medio inter Bri-
tanniam atque Hispaniam sita, & Gallico quoque mari oppor-
tuna, valentissimam imperii partem magnis inuicem vsibus mi-
scuerit. Spatium eius si Britanniæ comparetur angustius, nostri
maris insulas superat. Solum cælumque & ingenia cultusque
hominum haud multum à Britanniâ differunt. meliùs aditus
portusq; per commercia & negotiatores cogniti. Agricola ex-
pulsum seditione domesticâ vnum ex regulis gentis exceperat,
ac specie amicitiæ in occasionem retinebat. Sæpe ex eo audiui,
legione vnâ & modicis auxiliis debellari obtineriq; Hiberniam
posse. Idq; etiam aduersus Britanniam profuturum, si Romana
vbique arma, & velut è conspectu libertas tolleretur. Cete- XXV
50 rùm æstate quâ sextum officii annum inchoabat, †amplas ciui-
tates trans Bodotriam sitas, quia motus vniuersarum vltrà gen-
tium, & infesta hostili exercitu itinera timebantur, priùs classe
explorauit: quæ ab Agricolâ primùm assumpta in partem viriũ,
sequebatur egregiâ specie, cùm simul terrâ simul mari bellũ im-
pelleretur: ac sæpe iisdem castris pedes equesq; & nauticus miles
mixti copiis & lætitiâ, sua quisq; facta suos casus attollerent: ac
modò siluarum & montium profunda, modò tempestatũ ac flu-
51 ctuum aduersa, hinc terra & hostis, † hinc victus Oceanus mili-
tari iactantiâ compararentur. Britannos quoque, vt ex capti-
uis audiebatur, visa classis obstupefaciebat, tamquam aperto
maris sui secreto vltimum victis perfugium clauderetur. Ad
manus & arma conuersi Caledoniam incolentes populi, paratu
52 magno,†maiore famâ, vti mos est de ignotis, oppugnasse vltrò,
castella adorti, metum vt prouocantes addiderant: regredien-
dumq; citra Bodotriam,& excedendum potiùs, quàm pelleren-

tur, ſpecie prudentium ignaui admonebant. cùm interim cognoſcit, hoſtes pluribus agminibus irrupturos. †Ac ne ſuperante numero, & peritiâ locorum circumiretur, diuiſo & ipſe in tres partes exercitu inceſſit. Quod vbi cognitum hoſti, mutato repentè conſilio, vniuerſi nonam legionem vt maximè inualidam, nocte aggreſſi inter ſomnum ac trepidationem cæſis vigilibus irrupêre. Iamq; in ipſis caſtris pugnabant, cùm Agricola iter hoſtiũ ab exploratoribus edoctus, & veſtigiis inſecutus, velociſſimos equitum peditumq; aſſultare tergis pugnantium iubet, mox ab vniuerſis adiici clamorem. & propinquâ luce fulſere ſigna. ita ancipiti malo territi Britanni: & Romanis redit animus, ac ſecuri pro ſalute, de gloriâ certabant. vltrò quinetiam irrupêre. & fuit atrox in ipſis portarum anguſtiis prœlium, donec pulſi hoſtes, vtroque exercitu certante, his vt tuliſſe opem, illis ne eguiſſe auxilio viderentur. quòd niſi paludes & ſiluæ fugientes texiſſent, debellatum illâ victoriâ foret. †Cuius* conſtantiâ ac famâ ferox exercitus: nihil virtuti ſuæ inuium: penetrandam Caledoniam, inueniendumq; tandem Britanniæ terminum continuo prœliorum curſu fremebant. atque illi modò cauti ac ſapientes, prompti poſt euentũ ac magniloqui erant. iniquiſſima hæc bellorum conditio eſt, proſpera omnes ſibi vindicant, aduerſa vni imputantur. †At Britanni non virtute ſed occaſione & arte * ducis rati, nihil ex arrogantiâ remittere, quò minus iuuentutem armarent, coniuges ac liberos in loca tuta transferrent, cœtibus ac ſacrificiis conſpirationem ciuitatum ſancirent. † atque ita irritatis vtrimque animis diſceſſum. Eâdem æſtate cohors Vſipiorum per Germanias conſcripta, in Britanniam tranſmiſſa, magnum ac memorabile facinus auſa eſt. Occiſo centurione ac militibus, qui ad tradendam diſciplinam immixti manipulis exemplum & rectores habebantur, tres Liburnicas adactis per vim gubernatoribus aſcendere: † & vno remigrante, ſuſpectis duobus eoque interfectis, nondum vulgato rumore vt miraculum prouehebantur. mox hac atque illâ rapti, & cum pleriſque Britannorum ſua defenſantium prœlio congreſſi, ac ſæpè victores, aliquando pulſi, eò ad extremum inopiæ venere, vt infirmiſſimos ſuorum, mox ſorte ductos veſcerentur. atque ita circumuecti Britanniam, amiſſis per inſcitiam regendi nauibus, pro prædonibus habiti, primùm à Sueuis, mox à Friſiis intercepti ſunt. ac fuere quos per commercia venumdatos, † & in noſtram vſque ripam

pam

[Margin: XXVI (at "partes exercitu"); XXVII (at "debellatum"); XXVIII (at "vtrimque animis"); 53, 54, 55, 56, 57, 58 (right margin numbers)]

[Margin notes: * conſcientia; * victos.]

pam mutatione ementium adductos, indicium tanti casus illustrauit. Initio æstatis Agricola domestico vulnere ictus, anno antè natum filium amisit. Quem casum † neque vt plerique fortium virorum ambitiosè, neque per lamenta rursus ac mærorem muliebriter tulit. & in luctu, bellum inter remedia erat. Igitur præmissâ classe quæ pluribus locis prædata, magnum & incertum terrorem faceret, expedito exercitu, cui ex Britannis fortissimos & longâ pace exploratos addiderat, ad montem Grampium peruenit, quem iam hostes insederant. Nam Britanni nihil fracti pugnæ prioris euentu, & vltionem aut seruitium exspectantes, tandemque docti commune periculum concordiâ propulsandum, legationibus & fœderibus omnium ciuitatum vires exciuerant. Iamque super triginta millia armatorum aspiciebantur, & adhuc affluebat omnis iuuentus, & quibus cruda ac viridis senectus, clari bello, ac sua quisque decora gestantes: cùm inter plures duces virtute & genere præstans, nomine Galgacus, apud contractam multitudinem prœlium poscentem, in hunc modum locutus fertur. *Quotiens caussas belli & necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem, consensúmque vestrum, initium libertatis totius Britanniæ fore. Nam & vniuersi seruitutis expertes: & nullæ vltrà terræ, ac ne mare quidem securum, imminente nobis classe Romana. ita prœlium atque arma, quæ fortibus honesta, eadem etiam ignauis tutissima sunt. Priores pugnæ, quibus aduersus Romanos variâ fortunâ certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant: quia nobilissimi totius Britanniæ, eóque in ipsis penetralibus siti, nec seruientium litora aspicientes, oculos quoque à contactu dominationis inuiolatos habebamus. Nos terrarum ac libertatis extremos, † recessus ipse ac sinus famæ in hunc diem defendit. nunc terminus Britanniæ patet. atque omne ignotum, pro magnifico est. Sed nulla iam vltrà gens, † nihil nisi fluctus & saxa: & * interiores Romani. quorum superbiam frustra per obsequium & modestiam effugeris. raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terræ, & mare scrutantur: si locuples hostis est, auari: si pauper, ambitiosi. quos non Oriens, non Occidens, satiauerit: soli omnium, opes atque inopiam pari affectu concupiscunt. auferre, trucidare, rapere falsis nominibus imperium; atque vbi solitudinem faciunt, pacem appellant. Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit; hi per delectus alibi seruituti auferuntur. Coniuges sororésque & si hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum atque hospitum polluuntur. Bona fortunasque in tributum egerunt; in annonam, frumentum. corpora ipsa*

[margin: 59; XXIX; XXX; 60; 61; * infestiores; XXXI]

ac manus, siluis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias, conterunt. Nata seruituti mancipia semel veneunt, atque vltro a dominis aluntur: Britannia seruitutem suam cottidie emit, cottidie pascit. Ac sicut in familia recentissimus quisque seruorum & conseruis ludibrio est: sic in hoc orbis terrarum vetere famulatu, noui nos & viles in excidium petimur. † *Neque enim arua nobis, aut metalla, aut portus sunt, quibus exercendis reseruemur. Virtus porrò ac ferocia subiectorum, ingrata imperantibus. & longinquitas ac secretum ipsum, quò tutius, eò suspectius. Ita sublatâ spe veniæ, tandem sumite animum, tam quibus salus, quàm quibus gloria carissima est. Brigantes, feminâ duce, exurere coloniam, expugnare castra; ac nisi felicitas in socordiam vertisset, exuere iugum potuere: nos integri & indomiti, & libertatem non in* * *præsentia laturi,* †*primo statim congressu non ostendemus quos sibi Caledonia viros seposuerit? An eamdem Romanis in bello virtutem, quam in pace lasciuiam adesse creditis?* † *Nostris illi dissensionibus ac discordiis clari, vitia hostium in gloriam exercitus sui vertunt: quem contractũ ex diuersissimis gentibus, vt secundæ res tenent, ita aduersæ dissoluent. nisi si Gallos, & Germanos, & (pudet dictu) Britannorum plerosq; dominationi alienæ sanguinem commodantes, diutiùs tamen hostes quàm seruos, fide & affectu teneri putatis: metus & terror est, infirma vincula caritatis, quæ vbi remoueris, qui timere desierint, odisse incipient. Omnia victoriæ incitamẽta pro nobis sunt: nullæ Romanos coniuges accendunt: nulli parentes fugã exprobraturi sunt: aut nulla plerisque patria, aut alia est.* † *paucos numeros circum trepidos ignorantiâ, cælum ipsum ac mare & siluas, ignota omnia circumspectantes,* †*clausos quodammodo ac vinctos dii nobis tradiderunt. Ne terreat vanus aspectus, & auri fulgor atq; argenti, quod neq; tegit, neq; vulnerat. In ipsâ hostium acie inueniemus nostras manus. agnoscent Britanni suã caussam. recordabuntur Galli priorem libertatem. deserent illos ceteri Germani, tamquam nuper Vsipii reliquerunt. Nec quidquam vltrà formidinis, vacua castella, senum coloniæ, inter malè parentes & iniustè imperantes, ægra municipia & discordantia. hic dux, hic exercitus. ibi tributa & metalla, & ceteræ seruientium pœnæ: quas in æternum proferre, aut statim vlcisci, in hoc campo est. Proinde ituri in aciem & maioreis vestros, & posteros cogitate.* Excepere orationem alacres, & barbari moris cantu & fremitu clamoribusq; dissonis. Iamq; agmina, & armorum fulgores, audentissimi cuiusq; procursu: simul instruebantur acies. cùm Agricola quamquam lætum & vix monitis coërcitum militem * adhuc ratus, ita disseruit. *Octauus annus est, commilitones, ex quo virtute & auspiciis imperii Rom. fide atque operâ vestrâ*

Margin: 62 (at "Neque enim"); 63 (at "primo statim"); XXXII (at "An eamdem"); 64 (at "Nostris illi"); 65 (at "paucos numeros"); 66 (at "clausos"); XXXIII (at "Excepere").

Britanniam vicistis. tot expeditionibus, tot prælijs seu fortitudine aduer-
67 *sus hostes, seu patientiâ ac labore pænè* † *aduersus ipsam rerum naturam opus fuit; neq; me militũ, neq; vos ducis pœnituit. Ergo egressi, ego veterum legatorum, vos priorum exercituum terminos, finem Britanniæ non famâ nec rumore, sed castris & armis tenemus. Inuenta Britannia, & subacta. Equidem in agmine, cùm vos paludes montésve & flumina fatigarent, fortissimi cuiusque vocem audiebam, Quando dabitur hostis, quando acies? Veniunt à latebris suis extrusi. & vota virtúsque in aperto, omniáque prona victoribus, atq; eadem victis aduersa. Nam vt superasse tantum itineris, siluas euasisse, transisse æstuaria, pulchrum ac decorum in frontem; ita fugientibus periculosissima, quæ hodie prosperrima sunt. Neque enim nobis aut locorum eadem notitia, aut commeatuum eadem abundantia: sed manus, & arma, & in his omnia. Quod ad me attinet, iam pridem mihi decretum est, neque exercitus neq; ducis terga tuta esse. Proinde & honesta mors turpi vitâ potior, & incolumitas ac decus, eodem loco sita sunt. nec inglorium fuerit, in ipso terrarum ac naturæ fine cecidisse. Si nouæ gentes atque ignotæ acies constitisset: aliorum exercituum exemplis vos hortarer. nunc vestra decora recensete, vestros oculos interrogate. Ii sunt quos proximo anno, vnam legionem furto noctis aggressos, clamore debellastis: ii ceterorum* XXXIV
68 *Britannorum fugacissimi, ideóque tam diu superstites.* † *Quomodo siluas saltúsque penetrantibus, fortissimum quodque animal robore, pauida & inertia ipso agminis sono pelluntur: sic acerrimi Britannorum iam pridem ceciderunt: reliquus est numerus ignauorum & metuentium. quos*
69 *quòd tandẽ inuenistis, non restiterunt, sed deprehensi sunt nouissimi,* † *ideo extremo metu corpora defixere in his vestigiis, in quibus pulchrã & spectabilem victoriam ederetis. Transigite cum expeditionibus, imponite quinquaginta annis magnum diem, approbate Reip. nunquam exercitui im-*
70 *putari potuisse,* † *aut moras belli, aut caussas rebellandi.* Et alloquente adhuc Agricolâ militum ardor eminebat, & finem orationis XXXV
71 ingens alacritas consecuta est, statimq; ad arma discursum. † instinctos ruentesq; ita disposuit, vt peditum auxilia quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent: equitum tria millia, cor-
72 nibus affunderentur. legiones pro vallo stetêre, † ingens victoriæ decus citra Romanum sanguinem bellanti, & auxilium si pellerentur. Britannorum acies in speciem simul ac terrorem editioribus locis constiterant: ita vt primum agmen æquo, ceteri per accliue iugum connexi velut insurgerent: media campi couinarius & eques strepitu ac discursu complebat. Tum Agricola superante hostium multitudine, veritus, ne simul in frontem,

ſimul & latera ſuorum pugnaretur, diductis ordinibus, quamquam porrectior acies futura erat, & arceſſendas pleriq; legiones admonebant, promptior in ſpem, & firmus aduerſis, dimiſſo e-
xxxvi quo pedes ante vexilla conſtitit. Ac primo congreſſu eminus certabatur. ſimul conſtantiâ, ſimul arte Britanni, ingentibus gladiis & breuibus cetris, miſſilia noſtrorum vitare, vel excutere, atque ipſi magnam vim telorum ſuperfundere: donec Agricola tres Batauorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus eſt, vt rem ad mucrones ac manus adducerent. quod & ipſis vetuſtate militiæ exercitatum, & hoſtibus inhabile parua ſcuta & enormes gladios gerentibus. nam Britannorum gladii ſine mucrone † complexum armorum, & in aperto pugnam non tolerabant. 73
Igitur vt Bataui miſcere ictus, ferire vmbonibus, ora *fœdare*, & tractis qui in æquo obſtiterant, erigere in colles aciē *cœpere; ceteræ* cohortes ęmulatione & impetu commiſtę proximos quoſq; cædere. ac plerique ſemineces aut integri feſtinatione victoriæ relinquebantur. Interim equitum turmæ fugêre, couinarii peditum ſe prœlio miſcuere: & quamquam recentem terrorem intulerant, denſis tamen hoſtium agminibus & † inæqualibus 74
locis hærebant: minimeque equeſtris ea pugnæ facies erat, cùm in gradu ſtantes ſimul equorum corporibus impellerentur. ac ſępè vagi currus, exterriti ſine rectoribus equi, vt quemque formi-
xxxvii do tulerat, tranſuerſos, aut obuios incurſabant. Et Britanni qui adhuc pugnæ expertes ſumma collium inſederant, & paucitatem noſtrorū vacui ſpernebant, degredi paullatim & circumire terga vincentium cœperant: ni idipſum veritus Agricola quatuor equitum alas ad ſubita belli retentas, venientibus oppoſuiſſet, quantoque ferociùs accurrerant, tanto acriùs pulſos in fugam diſiecíſſet. Ita conſilium Britannorum in ipſos verſum. tranſuectæque præcepto ducis à fronte pugnantium alæ, auerſam hoſtium aciem inuaſere. Tum verò patentibus locis grande & atrox ſpectaculum: ſequi, vulnerare, capere, atque eoſdem oblatis aliis trucidare. Iam hoſtium, prout cuique ingenium erat, cateruæ armatorum paucioribus terga præſtare, quidam inermes vltrò ruere, ac ſe morti offerre. Paſſim arma & corpora, & laceri artus, & cruenta humus: † & aliquando etiam victis ira 75
virtuſque. poſtquam ſiluis appropinquarunt, collecti, primos ſequentium incautos & locorum ignaros circumueniebant. Quod ni frequens vbique Agricola, validas & expeditas cohortes

tes indaginis modo, & sicubi artiora erant, partem equitum dimissis equis, simul rariores siluas equitem persultare iussisset, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. Ceterùm vbi compositos firmis ordinibus sequi rursus videre, in fugam versi, non agminibus vt prius, nec alius alium respectantes, rari, & vitabundi inuicem, longinqua atque auia petiere. finis sequendi nox & satietas fuit. cæsa hostium ad decem millia: nostrorum trecenti quadraginta cecidere, in quîs Aulus Atticus præfectus cohortis, iuuenili ardore & ferociâ equi hostibus illatus. Et nox quidem gaudio prædaque læta victoribus: Britanni palantes mixtoque virorum mulierumque ploratu, trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos, ac per iram vltrò incendere: eligere latebras, & statim relinquere: † miscere inuicem consilia aliqua, dein * sperare: aliquando frangi aspectu pignorum suorum, sæpius concitari. satisq; constabat sæuisse quosdam in coniuges ac liberos, tamquam misererentur. Proximus dies faciem victoriæ latiùs aperuit. vastum vbique silentium, secreti colles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obuius. quibus in omnem partem dimissis, vbi incerta fugæ vestigia, neq; vsquam conglobari hostes compertum, & exactâ iam æstate spargi bellum nequibat; in fines Horestorum exercitum deducit. Ibi acceptis obsidibus, præfecto classis circumuehi Britanniam præcepit. datæ ad id vires, & præcesserat terror. ipse peditem atque equites lento itinere, quò nouarum gentium animi ipsâ transitus morâ terrerentur, in hibernis locauit. Et simul classis secundâ tempestate ac famâ † Trutulensem portum tenuit, † vnde proximo * latere Britanniæ lecto * omni redierat. Hunc rerum cursum, quamquam nullâ verborum iactantiâ, † epistolis Agricolæ auctum, vt Domitiano moris erat, fronte lætus, pectore anxius excepit. Inerat conscientia, derisui fuisse nuper falsum è Germaniâ triumphum, emptis per commercia, quorum habitus & crines in captiuorum speciem formarentur: at nunc veram magnamq; victoriam, tot millibus hostium cæsis, ingenti famâ celebrari. Id sibi maximè formidolosum, † priuati hominis nomen supra principis attolli: frustrà studia fori, & ciuilium artium decus in silentium acta, † si militarem gloriam altiùs occuparet: & cetera vtcumq; faciliùs dissimulari, ducis boni imperatoriam virtutem esse. Talibus curis exercitus, quodq; sæuæ cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in præsentiâ statuit

XXXVI

* separare

* litore

* omnis

XXXIX

76 77 78 79 80 81

reponere odium, donec impetus famæ & fauor exercitus languesceret. nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat. Igitur triumphalia ornamenta, & † illustris statuæ honorem, & quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata, decerni in senatu iubet: addique insuper opinionem, Syriam prouinciam Agricolæ destinari, vacuam tum morte Atilii Rufi consularis, & maioribus reseruatam. Credidere plerique, libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam, codicillos quibus ei Syria dabatur tulisse, cum præcepto, vt si in Britanniâ foret, traderentur: eumque libertum in ipso freto Oceani obuium Agricolæ, ne appellato quidem eo ad Domitianum remeasse. siue verum istud, siue ex ingenio principis fictum ac cõpositum est. Tradiderat interim Agricola successori suo prouinciam quietam tutamq;. Ac ne notabilis celebritate & frequentiâ occurrentium introitus esset, vitato amicorũ officio, noctu in vrbẽ, noctu in palatium, ita vt præceptũ erat, venit: exceptusq; breui osculo & nullo sermone, turbæ seruientium immixtus est. Ceterùm vt militare nomen, graue inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatẽ atq; otiũ penitus auxit, cultu modicus, sermone facilis, vno aut altero amicorũ comitatus: adeò vt pleriq;, quibus magnos viros per ambitionẽ æstimare mos est, viso aspectoq; Agricolâ, quærerent famã, pauci interpretarentur. Crebrò per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est. caussa periculi non crimen vllũ, aut querela læsi cuiusquã, sed infensus virtutibus princeps, & gloria viri, ac † pessimum inimicorum genus, laudantes. Et ea insecuta sunt reipublicæ tempora, quæ sileri Agricolam non sinerent: tot exercitus in Mœsiâ Daciaque, & Germaniâ Pannoniaque, temeritate aut per ignauiam ducum amissi: tot militares viri cum tot cohortibus expugnati & capti. nec iam de limite imperii & ripâ, sed de hibernis legionum & possessione dubitatum. Ita cùm damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus & cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi dux Agricola: comparantibus cunctis vigorem, constantiam, & expertum bellis animum, cum inertiâ & formidine eorum. Quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore & fide, pessimi malignitate & liuore, pronum deterioribus principem exstimulabant. Sic Agricola simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum, in ipsam gloriam præceps agebatur.

Margin: XL (at "guesceret"); 82; XLI (at "ctoq;"); 83. Handwritten: vici Grm: lib: 2 od. c. 20.

84 tur. † Aderat iam annus quo proconsulatum Asiæ & Africæ XLII
85 sortiretur, † & occiso Ciuica nuper, nec Agricolæ consilium deerat, nec Domitiano exemplum. Accessere quidam cogitationum principis periti, qui iturus ne esset in prouinciam, vltrò Agricolam interrogarent. ac primò occultiùs quietem & otium laudare, mox operam suam in approbandâ excusatione offerre: postremò non iam obscuri, suadentes simul terrentesque, pertraxere ad Domitianum. qui paratus simulatione, in arrogantiam compositus, & audiit preces excusantis, & cùm annuisset, agi si-
86 bi gratias passus est: † nec erubuit beneficii inuidiâ. salarium tamen proconsulari solitum offerri, & quibusdam à seipso concessum, Agricolæ non dedit: siue offensus non petitum, siue ex conscientiâ, ne quod vetuerat videretur emisse. Proprium humani ingenii est, odisse quem læseris: Domitiani verò natura præceps
87 in iram, † & quò obscurior, eò irreuocabilior, moderatione tamen prudentiaque Agricolæ leniebatur. quia non contumaciâ, neque inani iactatione libertatis, famam fatumque prouocabat. Sciant quibus moris illicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse: obsequiumque ad modestiam, si indu-
88 stria ac vigor adsint, eò laudis excedere, † quò plerique per abrupta, sed in nullum rei publ. vsum, ambitiosâ morte inclaruerunt. Finis vitæ eius nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis
89 etiam ignotisque non sine curâ fuit. † Vulgus quoque, & hic aliud agens populus, & ventitauere ad domum, & per fora & circulos locuti sunt: nec quisquam auditâ morte Agricolę, aut lætatus est, aut statim oblitus est. Augebat miserationem constans ru- XLIII
90 mor, veneno interceptum. † Nobis nihil comperti affirmare ausim. ceterùm per omnem valetudinem eius, crebriùs quàm ex more principatus per nuntios visentis, & libertorum primi, & medicorum intimi venere: siue cura illud, siue inquisitio erat. Supremo quidem die momenta deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat, nullo credente sic accelerari, quæ tristis au-
91 diret. Speciem tamen doloris animo vultuq; præ se tulit, † securus iam odii, & qui faciliùs dissimularet gaudium quàm metum. Satis constabat lecto testamento Agricolæ, quo coheredem optimæ vxori & piissimę filię Domitianum scripsit, lætatũ eum, velut honore iudicioq;: tã cæca & corrupta mens assiduis adulationib. erat, vt nesciret à bono patre non scribi heredẽ, nisi malum principem. Natus erat Agricola Caio Cæsare tertiũ consl. Idib. Iuniis: XLIV

excessit sexto & quinquagesimo anno, decimo Kal. Septemb. Collegâ Priscoque Coss. Quòd si habitum quoque eius posteri noscere velint, decentior quàm sublimior fuit. nihil metus in vultu: gratia oris supererat. bonum virum facilè crederes, magnum libenter. Et ipse quidem, quamquam medio in spatio integræ ætatis ereptus, quantum ad gloriam longissimum æuum peregit. Quippe & vera bona, quæ in virtutibus sita sunt, impleuerat, & Consularibus ac Triumphalibus ornamentis prædito, quid aliud adstruere fortuna poterat? Opibus nimiis non gaudebat, speciosæ contigerant. filia atque vxore superstitibus, potest videri etiam beatus, incolumi dignitate, florente famâ, saluis affinitatibus & amicitiis futura effugisse. Nam sicuti durare in hac beatissimi sæculi luce, ac principem Traianum videre, † augurio votisq; apud nostras aures ominabatur: ita festinatæ mortis grande solatium tulit, euasisse postremum illud tempus, quo Domitianus non iam per interualla ac spiramenta temporum, sed

92

XLV continuo † & velut vno ictu rempublicam exhausit. Non vidit Agricola obsessam curiam, & clausum armis senatum, & eâdem strage tot consularium cædes, tot nobilissimarum feminarum exsilia & fugas. Vnâ adhuc victoriâ Carus Metius censebatur, † & intra Albanam * villam sententia Messallini strepebat, & Massa Bebius iam tum reus erat. Mox nostræ duxere Heluidiũ in carcerem manus: nos Maurici, Rusticiq; visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos, iussitque scelera, non spectauit. præcipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre & aspici: cùm suspiria nostra subscriberentur: cùm denotandis tot hominum palloribus sufficeret † sæuus ille vultus & rubor, à quo se contra pudorem muniebat. Tu verò felix Agricola non vitæ tantùm claritate, sed etiam opportunitate mortis. vt perhibent qui interfuerunt nouissimis sermonibus tuis, constans & libens fatum excepisti, † tamquam pro virili portione innocentiam principi donares. † Sed mihi filiæq;, præter acerbitatẽ parentis erepti, auget mæstitiam, quòd assidere valetudini, fouere deficientem, satiari vultu, complexu, non contigit. † excepissemus certè mandata vocesque, quas penitus animo figeremus. Noster hic dolor, nostrum vulnus: † nobis tam longæ absentiæ conditione ante quadriennium amissus es. † Omnia sine dubio, optime parentum, assidente amantissimâ vxore, superfuere honori tuo: † paucioribus tamen lacrymis compositus es, & nouis-

93 94 95 96 97 98 99 100 101

* arcem nulla

nouissimâ in luce desiderauere aliquid oculi tui. Si quis piorum manibus locus, si, vt sapientibus placet, non cum corpore extinguuntur magnę animę, placidè quiescas, † nosq; domũ tuam ab infirmo desiderio, & muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neq; lugeri, neque plangi fas est: † admiratione te potiùs * temporalibus laudibus, & si natura suppeditet, *militum decoramus. Is verus honos, ea coniunctissimi cuiusq; pietas. Id filiæ quoq; vxoriq; præceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, vt omnia facta dictaque eius secum reuoluant, famamque ac figuram animi magis quàm corporis complectantur. non quia intercedendum putem imaginibus quæ marmore aut ære finguntur: sed vt vultus hominum, ita simulacra vultus imbecilla ac mortalia sunt, forma mentis æterna, quam tenere & exprimere non per alienam materiam & artem, sed tuis ipse moribus possis. Quidquid ex Agricolâ amauimus, quidquid mirati sumus, manet, mansurumq; est in animis hominum, in æternitate temporum, famâ rerum. Nam multos veterum velut inglorios & ignobiles obliuio obruet, Agricola posteritati narratus & traditus, superstes erit.

XLVI

102

103

* Adi Notas.

FAB. QVINCTILIANI,

vt videtur,

DIALOGVS,

AN SVI SAECVLI ORATORES ANtiquis, & quare, concedant:

CORNELIO TACITO vulgò inſcriptus.

1 SÆPE ex me requiris, Iuſte Fabi, cur cùm priora ſæcula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque effloruerint, noſtra potiſſimùm ætas deſerta, & laude orbata, vix nomen ipſum oratoris retineat. neq; enim ita appellamus niſi antiquos: horũ autem temporum diſerti, cauſſidici, & aduocati, & patroni, & quiduis potiùs quàm oratores vocantur. Cui percunctationi tuæ reſpondere, & tam magnæ quæſtionis pondus excipere, vt aut de ingeniis noſtris malè exiſtimandum ſit, ſi idẽ aſſequi non poſſumus, aut de iudiciis, ſi nolumus, vix hercule auderem, ſi mea ſententia proferenda, ac non diſertiſſimorũ vt noſtris temporibus hominũ ſermo repetendus eſſet. quos eandem hanc quæſtionem pertractantes, iuuenis admodùm audiui. Ita non ingenio, ſed memoriâ ac recordatione opus eſt, vt quæ à prę ſtantiſſimis viris & excogitata ſubtiliter, & dicta grauiter accepi, cùm ſinguli diuerſas vel eaſdem, ſed probabiles cauſſas afferrent, dum formã ſui quiſq; & animi, & ingenii redderet, iiſdẽ nunc numeris, iiſdemq; rationibus perſequar, ſeruato ordine diſputationis. neq; enim defuit, qui diuerſam quoq; partem ſuſciperet, ac multum vexatâ & irriſâ vetuſtate, noſtrorũ temporum eloquentiam
11 antiquorũ ingeniis anteferret. Nam poſtero die quàm accuratiùs

tius Maternus Catonem recitauerat, cùm offendiſſe potentium animos diceretur, tamquã in eo tragœdię argumento ſui oblitus, tantùm Catonem cogitaſſet, eaq; de re per vrbem frequens ſermo haberetur, venerunt ad eũ M. Aper & Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori noſtri: quos ego in iudiciis non vtroſq; modò ſtudioſè audiebã, ſed domi quoq; & in publico aſſectabar, mirâ ſtudiorum cupiditate, & quodã ardore iuuenili, vt fabulas quoq; eorum & diſputationes, & arcana ſemotæ dictionis penitus exciperẽ. quamuis malignè pleriq; opinarentur, nec Secundo promptum eſſe ſermonem, & Aprum ingenio potiùs & vi naturæ, quàm inſtitutione & litteris famã eloquentiæ conſecutum. Nam & Secundo purus, & preſſus, &, in quantum ſatis erat, profluens, ſermo non defuit: & Aper communi eruditione imbutus, contemnebat potiùs litteras quàm neſciebat. tamquã maiorem induſtriæ & laboris gloriam habiturus, ſi ingenium eius nullis alienarum artiũ adminiculis inniti videretur. Igitur vt intrauimus 1 cubiculum Materni, ſedentem ipſum, † & quem pridie recitauerat librum intra manus habentẽ, deprehendimus. Tum Secundus: Nil ne te, inquit, Materne, fabulæ malignorum terrent, quo minus offenſas Catonis tui ames? An ideò librũ iſtum apprehendiſti, vt diligentiùs retractares, & ſublatis ſi quæ prauã interpretandi materiam dederunt, emitteres Catonem non quidem meliorem, ſed tamen ſecuriorem? Tum ille, Leges tu quidem ſi volueris & agnoſces quæ audiſti. quòd ſi qua omiſit Cato, ſequenti tractatione Thyeſtes dicet. Hanc enim tragœdiam diſpoſui iam, & intra me ipſe formaui. Atque ideo maturare libri huius editionem feſtino, vt dimiſsâ priore curâ, nouæ cogitationi toto pectore incumbam. Adeò te tragœdiæ iſtæ non ſatiant, inquit Aper, 2 quo minus † omiſſis orationum & cauſſarum ſtudiis, omne tempus modò circa Medeam, ecce nunc circa Thyeſtem conſumas? cùm tot amicorum cauſſæ, tot coloniarum & municipiorum clientelæ in forum vocent, quibus vix ſufficeres, etiam ſi non nouũ tibi ipſe negotium importaſſes, Domitium, & Catonem: id eſt, noſtras quoq; hiſtorias, & Romana nomina, Græcorum fabulis aggregares. Et Maternus, Perturbarer hâc tuâ ſeueritate, niſi frequens ac aſſidua nobis contentio iam propè in conſuetudinem vertiſſet. Nam nec tu agitare & inſequi poëtas intermittis, & ego cui deſidiam aduocationum obiicis, cotidianum hoc patrocinium defendendæ aduerſus te poëticæ exerceo. Quo lætor magis oblatum nobis iudicem, qui me vel in futurum vetet

versus facere, vel quod iam pridem opto, suâ quoque auctoritate compellat, vt omissis forensium Musarum angustiis, in quibus satis mihi superq; sudatum est, sanctiorem istam & augustiorem eloquentiam colam. Ego verò, inquit Secundus, ante quàm me iudicem Aper recuset, faciam quod probi & modesti iudices solent, vt in his cognitionibus excusent, in quibus manifestum est, † alteram apud eos partem, gratiâ præualere. Quis enim nescit, neminem mihi coniunctiorem esse & vsu amicitiæ, & assiduitate contubernii quàm Saleium Bassum, cùm optimum virum, tum absolutissimum poëtam? porrò si poëtica accusatur, non alium video reum locupletiorem. Securus sit, inquit Aper, & Saleius Bassus, & quisquis alius studium poëticæ & carminum gloriam fouet, cùm caussas agere non possit. & ego enim † quatenus arbitrum litis huius inueni, non patiar, Maternum societate plurium defendi. † sed & ipsum solum apud vos arguam, quòd natus ad eloquentiam virilem & oratoriam, quâ parare simul & tueri amicitias, adsciscere nationes, complecti prouincias possit, amittit studium, quo non aliud in ciuitate nostrâ vel ad vtilitatem fructuosius, vel ad dignitatem amplius, vel ad vrbis famam pulchrius, vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illustrius excogitari potest. Nam si ad vtilitatem vitæ † omnia consilia, factaq; nostra dirigenda sunt, quid erit tutius quàm eam exercere artem, quâ semper armatus præsidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, inuidis verò & inimicis metum & terrorem vltrò feras, ipse securus & velut quadam perpetuâ potentiâ ac potestate munitus? cuius vis & vtilitas rebus propè fluentibus, aliorum præsidio & tutelâ intelligitur. sin proprium periculum increpuit, non hercule lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quàm reo & periclitanti eloquentiæ præsidium simul & telum, quo propugnare pariter & incessere, vel in iudicio, siue in senatu, siue apud principem possis. Quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus, quàm eloquentiam suam opposuit? qui accinctus & minax disertam quidem sed inexercitatam & eiusmodi certaminum rudem Heluidii sapientiam elusit. Plura de vtilitate non dico, † cùm præsertim minimè contradicturum Maternum meum arbitrer. Ad voluptatem oratoriæ eloquentiæ transeo, cuius iucunditas non vno aliòve momento, sed omnibus propè diebus & propè omnibus horis contingit. Quid enim dulcius libero

bero & ingenuo animo, & ad voluptates honestas nato, quàm videre plenam semper & frequentem domum concursu splendidissimorum hominum? idq; scire, non pecuniæ, non orbitati, neque officii alicuius administrationi, sed sibiipsi dari? illos quinimo orbos & locupletes & potentes venire plerumq; ad iuuenem & pauperem, vt aut sua aut amicorum discrimina commendent. Vllâne tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ
8 voluptas, quàm spectare homines veteres, & senes, † & totius vrbis gratiâ subnixos, in summâ omnium rerũ abundantiâ confitentes id quod optimum sit se non habere? Iam verò qui togatorum comitatus & egressus! quæ in publico species! quæ in iudiciis veneratio! quod gaudium consurgendi assistendiq; inter tacentes, in vnum conuersos! coire populum, & circumfundi coràm, & accipere affectũ quemcumq; orator induerit! Vulgata dicentium gaudia, & imperitorum quoq; oculis exposita, percenseo. Illa secretiora, & tantùm ipsis orantibus nota, maiora sunt. Siue accuratam meditatamq; affert orationem, est quoddã sicut ipsius dictionis, ita gaudii pondus & constantia: siue nouam
9 & recentem curam † non sine aliquâ trepidatione animi attulerit; ipsa sollicitudo commendat euentum, & lenocinatur voluptati. Sed extemporalis audaciæ, atque ipsius temeritatis vel præcipua iucunditas est. Nam ingenio quoque, sicut in agro, quamquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora ta-
10 men quæ suâ sponte nascuntur. † Equidem vt de me ipse fa- VII teatur, non eum diem lætiorem egi, quo mihi latus clauus oblatus est, vel quo homo nouus & in ciuitate minimè fauorabili natus, quæsturam, aut tribunatum, aut preturam accepi: quàm eos quibus mihi pro mediocritate huius quantulæcumque in dicendo facultatis, aut reum prosperè defendere, aut apud centumuiros caussam aliquam feliciter orare, aut apud principem ipsos illos libertos & procuratores principũ tueri & defendere datur. Tum mihi supra tribunatus & præturas & consulatus ascendere videor, tum * abire: quod si non in alio oritur, nec in codicillis datur, nec cum gratiâ venit. Quæ fama & laus cuiusuis artis cum oratorum gloriâ comparanda est, qui non illustres in vrbe solùm apud negotiosos & rebus intentos, sed etiam apud iuuenes & adolescentes, quibus morum indoles est & bona spes sui? Quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos sæpius vulgus imperitum, & tunicatus hic populus transeunteis

nomine vocat, & digito demonstrat? Aduenæ quoq; & peregrini, iam in municipiis & coloniis suis auditos, cùm primùm vrbem attigerunt, requirunt ac vultus agnoscere concupiscunt.
VIII Ausim contendere, Marcellum hunc Eprium, de quo modò locutus sum, & Crispum Vibium (libentiùs enim † nouis & recentibus quàm remotis & oblitteratis exemplis vtor) non minus esse in extremis partibus terrarum, quàm Capuæ aut Vercellis, vbi nati dicuntur. nec hoc illis alterius ter millies sestertium præstat, quamquam ad has ipsas opes possunt videri eloquentiæ beneficio venisse. Ipsa eloquentia, cuius numen & cælestis vis multa quidem omnibus sæculis exempla edidit, ad quantam vsque fortunam homines ingenii viribus peruenerint. Sed hæc, *vt supra* dixi, proxima, & quæ non auditu cognoscenda *sed oculis* spectanda haberemus. Nam quò sordidius & abiectius *nati sunt*, quoq; notabilior paupertas & angustia rerum nascentes eos circumsteterunt, eò clariora & ad demonstrandam oratoriæ eloquentiæ vtilitatem illustriora exempla sunt. quòd sine commendatione natalium, sine substantiâ facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemptus, per multos iam annos potentissimi sunt ciuitatis, ac donec libuit principes fori; nunc principes in Cæsaris amicitiâ, agunt feruntque cuncta: atque ab ipso principe cum quadam reuerentiâ diliguntur. Quia Vespasianus venerabilis senex & patientissimus veri, bene intelligit, ceteros quidem amicos suos niti iis quæ ab ipso acceperint, quæq; ipsi accumulare, & in alios congerere promptū est: Marcellum autem & Crispum, attulisse ad amicitiam suam, quod non à principe acceperint, nec accipi possit. Minimum inter tot ac tanta locum obtinent imagines, ac tituli & statuæ. quæ neque ipsa tamen negliguntur: tam hercule quàm diuitiæ & opes, quas faciliùs inuenies qui vituperet, quàm fastidiat. His igitur & honoribus, & ornamentis, & facultatibus, refertas domos eorum videmus, qui se ab ineunte adolescentiâ caussis forensibus & oratorio studio dederunt.
IX Nam carmina & versus, quibus totam vitam Maternus insumere optat (inde enim omnis fluxit oratio) neque dignitatem vllam auctoribus suis conciliant, neque vtilitates alunt: voluptatem autem breuem, laudem inanem & infructuosam consequuntur. Licet hæc ipsa, & quæ deinde dicturus sum, aures tuæ ô Materne respuant, cui bono est si apud te Agamemnon aut Iason disertè loquitur? quis ideò

domum

domum defensus, & tibi obligatus redit? Quis Saleium nostrum egregium poëtam, vel (si hoc honorificentius est) præclarissimum vatem deducit, aut salutat, aut prosequitur? Nempe si amicus eius, si propinquus, si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, aut ad te Materne, non quia poëta es, neque vt pro eo versus facias. hi enim Basso domi nascuntur, pulchri quidem & iucundi. quorum tamen hic exitus est, vt cùm toto anno, per omnes dies, magnâ noctium parte, vnum librum extudit & elucubrauit, rogare vltrò & ambire cogatur, vt sint qui dignentur audire: & ne id quidem gratis. nam & domum mutuatur, & auditorium exstruit, & subsellia conducit, & † libellos dispergit: & vt beatissimus recitationem eius euentus prosequatur, omnis illa laus intra vnum aut alterum diem, velut in herbâ vel flore præcepta, ad nullam certam & solidam peruenit frugem: nec aut amicitiam inde refert, aut clientelam, aut mansurum in animo cuiusquam beneficium, sed clamorem vagum, & voces inanes, & gaudium volucre. Laudauimus nuper vt miram & eximiam Vespasiani liberalitatem, quòd quingenta sestertia Basso donasset. Pulchrum id quidem, indulgentiam Principis ingenio mereri, quantò tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem? Adiice quòd poëtis, si modò dignum aliquid elaborare & efficere velint, relinquenda conuersatio amicorum, & iucunditas vrbis, deserenda cetera officia, vtq; ipsi dicunt, in nemora & lucos, id est, in solitudinem recedendum est. Nec opinio quidem & fama cui soli seruiunt, & quod vnum esse pretium omnis sui laboris fatentur, æquè poëtas quàm oratores sequitur. † quoniam mediocreis poëtas nemo nouit, bonos pauci. Quando enim rarissimarum recitationum fama in totam vrbem penetrat? nedum vt per tot prouincias innotescat. Quotus quisque cùm ex Hispaniâ vel Asiâ, ne quid de Gallis nostris loquamur, in vrbem venit, Saleium Bassum requirit? atque adeò si quis requirit & semel vidit, transit & contentus est: vt si picturam aliquam vel statuam vidisset. Neq; hunc meum sermonem sic accipi volo, tamquam eos quibus natura sua oratorum ingenium denegauit, deterream à carminibus, si modò in hac studiorum parte oblectare otium & nomen inserere possunt famæ. ego verò omnem eloquentiam omnesq; eius partes sacras & venerabiles puto, nec solùm cothurnum vestrũ, aut

heroïci carminis sonum, sed lyricorum quoque iucunditatem, & elegorum lasciuias, & iamborum amaritudinem, epigrammatum lusus, & quamcumq; aliam speciem eloquentia habeat, anteponendam ceteris aliarum artium studiis credo. sed tecum mihi Materne res est, quòd cùm natura tua in ipsam arcem eloquentiæ ferat, errare mauis, & summa adeptus, in leuioribus subsistis. Vt si in Græciâ natus esses, vbi ludicras quoque artis exercere honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires dii dedissent, non paterer † immanes illos & ad pugnam natos lacertos, leuitate iaculi aut iactu disci vanescere: sic nunc te ab auditoriis & theatris, in forum & ad caussas, & ad vera prœlia voco. cùm præsertim ne ad id quidem confugere possis, quod plerisque patrocinatur, tamquam minus obnoxium sit offendere poëtarũ quàm oratorum studium. Effervescit enim vis pulcherrimæ naturæ tuæ, nec pro amico aliquo, sed quod periculosius est, pro Catone offendis. nec excusatur offensa necessitudine officii, aut fide aduocationis, aut fortuitæ & subitæ dictionis impetu: meditatus videris elegisse personam notabilem, & cum auctoritate dicturam. Sentio quid responderi possit. hinc ingentis ex his assensus, hinc in ipsis auditoriis præcipuè laudari, & mox omnium sermonibus ferri. Tolle igitur quietis & securitatis excusationem, cùm tibi sumas aduersarium superiorem. nobis satis sit priuatas & nostri sæculi controuersias tueri, in quibus expressis si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, & probata sit fides, & libertas excusata. Quæ cùm dixisset Aper acriùs, vt solebat, & intento ore: remissus & subridens Maternus, Paraui, inquit, me non minus diu accusare oratores, quàm Aper laudat. Fore enim arbitrabar, vt à laudatione eorum digressus detrectaret poëtas, atque carminum studium prosterneret: arte quâdam mitigauit, concedendo his qui caussas agere non possent, vt versus facerent. Ego autem sicut in caussis agendis efficere aliquid & eniti fortasse possum, ita recitatione tragœdiarum ingredi famam auspicatus sum, tum quidem cùm in Nerone improbatam & studiorum quoque sacra profanantem vaticinii potentiã fregi: † & hodie si quid in nobis notitiæ ac nominis est, magis arbitror carminum quàm orationum gloriã partum. ac iam me deiungere à forensi labore constitui, nec comitatus istos & egressus aut frequentiam salutationum concupisco: non magis quàm ęra & imagines, quę etiam me nolente

14

XI

15

in.

16. in domum meam irruperunt. † Nam statum cuiusq; ac securitatem melius innocentia tuetur quàm eloquentia. nec vereor, ne mihi vmquam verba in senatu nisi pro alterius discrimine facienda sint. Nemora verò, & luci, & secretum ipsum quod Aper increpabat, tantam mihi afferunt voluptatem, vt inter præcipuos carminum fructus numerē, quòd nec in strepitu, nec sedente ante ostium litigatore, nec inter sordes ac lacrymas reorum componuntur, sed secedit animus in loca pura atq; innocentia, fruiturq; sedibus sacris. Hæc eloquentiæ primordia, hæc penetralia: hoc primùm habitu cultuque commoda mortalibus, in illa casta & nullis contacta vitiis pectora influxit. sic oracula loquebantur. Nam lucrosæ huius & sanguinantis eloquentiæ vsus, recens, & malis moribus natus, atque, vt tu dicebas Aper, in locum teli repertus. Ceterùm felix illud, &, vt more nostro loquar, aureum sæculum, & oratorum & criminum inops, poëtis & vatibus abundat, qui benefacta canerent, non qui malè admissa defenderent. Nec vllis aut gloria maior, aut augustior honor: primùm apud deos, quorum proferre responsa & interesse epulis ferebantur: deinde apud illos diis genitos sacrosque reges, inter quos neminem caussidicorum, sed Orphea ac Linum, ac si introspicere altiùs velis, ipsum Apollinem accepimus. vel si hæc fabulosa nimis & composita videntur, illud certè mihi concedis Aper, non minorem honorem Homero quàm Demostheni apud posteros: nec angustioribus terminis famam Euripidis, aut Sophoclis, quàm Lysiæ aut Hyperidis includi. plures hodie reperies qui Ciceronis gloriam, quàm Virgilii detrectent. Nec vllus Asinii aut Messallę liber tam illustris est, quàm Medea Ouidii, aut Varii Thyestes. Ac ne fortunam quidem vatum, & illud felix contubernium, comparare timuerim cum inquietâ & anxiâ oratorum vitâ. licet illos certamina & pericula sua ad consulatus euexerint: malo securum & secretum VIRGILII secessum, in quo tamen neque apud diuum Augustum gratiâ caruit, neque apud populum Romanum notitiâ. Testes Augusti epistolæ, testis ipse populus, qui auditis in theatro versibus Virgilii, surrexit vniuersus, & fortè præsentem spectantemque Virgilium veneratus est, sic quasi Augustum. Ne nostris quidem temporibus, Secundus Pomponius Afro Domitio, vel dignitate vitæ, vel perpetuitate famæ, cesserit. Nam Crispus & Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac præsenti fortunâ concupiscen-

XII

XIII

dum? an quòd timent, an quòd timentur? quòd cùm cottidie aliquid rogentur, hi quibus præstant indignantur? quòd alligari cũ adulatione, nec imperantibus vmquam satis serui videntur, nec nobis satis liberi? Quæ hæc summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent. Me verò dulces, vt Virgilius ait, Musæ, remotum à sollicitudinibus, & curis, & necessitate cottidie aliquid contra animum faciendi, in illa sacra illosq; fontes ferant: nec insanum vltrà & lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar. non me fremitus salutantium, nec anhelans libertus excitet: nec incertus futuri, testamentum pro pignore scribam: nec plus habeam, quàm quod possim cui velim relinquere, quandocumq; fatalis & meus dies veniet. statuarq; tumulo non mæstus & atrox, sed hilaris & coronatus: & pro memoriâ mei, nec consulat quisquam nec roget.

XIV Vix dum finierat Maternus *concitatus* & velut instinctus, cùm Vipsanius Messalla cubiculum eius ingressus est, suspicatusque ex ipsâ intentione singulorum, altiorem inter eos esse sermonem: Num parum tempestiuus, inquit, interuẽni, secretum consilium & caussæ alicuius meditationem tractantibus? Minimè, minimè, inquit Secundus, atq; adeò vellem maturius interuenisses. delectasset enim te & Apri nostri accuratissimus sermo, cùm Maternum vt omne ingenium ac studium suum ad caussas agendas conuerteret, exhortatus est: & Materni pro carminibus suis læta, vtque poëtas defendi decebat, audentior, poëtarum quàm oratorum similior oratio. Me verò, inquit, & sermo ipse infinitâ voluptate affecisset, atque id ipsum delectat, quòd vos viri optimi & temporum nostrorum oratores, non forensibus tantùm negotiis, & declamatorio studio ingenia vestra exercetis, sed eiusmodi etiam disputationes adiungitis, quæ & ingenium alunt, † & eruditionis 17 & litterarum iucundissimum oblectamentum, cùm vobis qui illa disputatis, afferunt, tum etiam his ad quorum aures peruenerint. Itaq; hercule non minus probari video in te Secunde, quòd Iulii Asiatici vitam componendo, spem hominibus fecisti plurium eiusmodi librorum, quàm in Apro quòd nondum à scholasticis controuersiis recessit; & otium suum mauult nouorum rhetorum more, quàm veterum oratorum consumere.

XV Tum Aper, Non desinis Messalla vetera tantùm & antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia irridere atque contemnere. Nam hunc tuum sermonem sæpe excepi, cùm oblitus & tuæ & fratris

tui eloquentiæ, neminem hoc tempore oratorem esse contenderes. † Atque id eò credo audaciùs, quòd maligni in iis opinionem non verebaris, cùm eam gloriam quam tibi alii concedunt, ipse tibi denegares. Neque illius, inquit, sermonis mei pœnitentiam ago; neque aut Secundum, aut Maternum, aut teipsum Aper, (quamquam interdum in contrarium disputes) aliter sentire credo. Ac velim impetratum ab aliquo vestrûm, vt caussas huius infinitæ differentiæ scrutetur ac reddat, quas mecum ipse plerumque conquiro. & quod quibusdam solatio est, mihi auget quæstionem, quia video etiam Graiis accidisse, vt longiùs absit Æschine & Demosthene Sacerdos iste Nicetes, & si quis alius Ephesum vel Mitylenas contentus scholasticorum clamoribus quatit, quàm Afer aut Africanus aut vos ipsi à Cicerone aut Asinio recessistis. Magnam, inquit Secundus, & dignam tractatu quæstionem mouisti: sed quis eam iustiùs explicauerit quàm tu, ad cuius summam eruditionem & præstantissimum ingenium cura quoque & meditatio accessit? Et Messalla, Aperiam, inquit, cogitationes meas, si illud à vobis antè impetrauero, vt vos quoque sermonem hunc nostrum adiuuetis. Pro duobus, inquit Maternus, promitto. Nam & ego & Secundus exsequemur partes, quas intellexerimus te non tam omisisse quàm nobis reliquisse. Aprum enim solere dissentire, & tu paullo ante dixisti, & ipse satis manifestus iamdudum in contrarium accingi, nec æquo animo perferre hanc nostram pro antiquorum laude concordiam. Non enim, inquit Aper, inauditum & indefensum sæculum nostrum patiar hâc vestrâ conspiratione damnari. Sed hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos, † quam oratorum ætatem signatione istâ determinetis? Ego enim cùm audio antiquos, quosdam veteres & olim natos intelligo, ac mihi versantur ante oculos Vlysses & Nestor, quorum ætas mille ferè & CC. annis sæculum nostrum antecedit: vos autem Demosthenem & Hyperidem profertis, quos satis constat Philippi & Alexandri temporibus floruisse; ita tamen vt vtrique superstites essent. Ex quo apparet, † non multò plures quàm CCCC. annos interesse inter nostram & Demosthenis ætatem. quod spatium temporis, si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur: si ad naturam sæculorum & respectum huius immensi æui, perquàm breue, & in proximo est. Nam si, sicut Cicero in Hortensio scribit, is est magnus & verus annus, quo eadem positio cæli side-

(Marginalia: 18; XVI; 19; 20)

rumque, quæ cùm maximè est, rursum exsistet, isque annus horum quos vocamus annorum XII. M. DCCCLIV. complectitur: incipit Demosthenes vester quem vos veterem & antiquum fingitis, non solùm anno quo nos, sed ferè eodem mense exstitisse. XVII Sed transeo ad Latinos oratores, in quibus non Menenium vt puto Agrippam, qui potest videri antiquus, nostrorum temporum disertis anteponere soletis: sed Ciceronem, & Cæsarem, & Cœlium, & Caluum, & Brutum, & Asinium, & Messallam, quos quidem cur antiquis temporibus potiùs adscribatis quàm nostris, non video. nam vt de Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe & Pansâ consulibus, vt Tiro libertus eius scripsit, VII. Idus Decemb. occisus est, quo anno diuus Augustus in locum Pansæ & Hirtii se & Q. Pedium COSS. suffecit, statue VI. & L. *annos*, quibus mox diuus Augustùs Remp. rexit: adiice T*iberii tres &* viginti, & propè quadriennium Caii, ac bis quaternosdenos Claudii & Neronis annos, atque ipsum Galbæ & Othonis, & Vitellii vnum annum, ac sextam iam felicis huius principatus stationem, quâ Vespasianus Remp. fouet, C. & XX. anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, vnius hominis ætas. Nam ipse ego in Britanniâ vidi senem, qui se fateretur & pugnæ interfuisse, quâ Cæsarem inferentem arma Britanniæ, arcere litoribus, & pellere aggressi sunt. Ita si eum qui armatus C. Cæsari restitit, vel captiuitas, vel voluntas, vel fatum aliquod in vrbem pertraxisset, idem Cæsarem ipsum & Ciceronem audire potuit, & nostris quoque actionibus interesse. Proximo quidem congiario ipsi vidistis plerosque senes, qui se à diuo quoq; Augusto semel atq; iterùm accepisse congiarium narrabant. ex quo colligi potest, & Coruinum ab illis & Asinium audiri potuisse. Nam Coruinus in medium vsque Augusti principatum, Asinius pænè ad extremum durauit. Nec diuidatis sæculum, & antiquos ac veteres vocetis oratores, quos eorumdem hominum aures agnoscere ac velut coniungere & copulare potuerunt. XVIII Hæc ideo prædixi, vt si qua ex horum oratorum famâ gloriaque, laus temporibus adquiritur, eandem docerem in medio sitam, & propiorem nobis quàm Ser. Galbæ, C. Carboni, quosq; alios antiquos meritò vocaremus. Sunt enim horridi, & impoliti, & rudes, & informes: & quos vtinam imitatus non esset Caluus vester aut Cœlius, aut ipse Cicero! Agere enim fortiùs iam & audentiùs volo, si illud antè prædixero, mutari cum temporibus formas & gene-

ra dicendi. Sicut Catoni seni comparatus C. Gracchus, plenior & vberior: sic Graccho politior & ornatior, Crassus: sic vtroque distinctior & vrbanior & altior, Cicero: Cicerone mitior Coruinus & dulcior, & in verbis magis elaboratus. Nec quæro quis disertissimus. hoc interim probasse contentus sum, non esse vnum eloquentiæ vultum, sed in illis quoq; quos vocatis antiquos, plures species deprehendi: nec statim deterius esse quod diuersum est: vitio autem malignitatis humanæ vetera semper in laude, præsentia in fastidio esse. Num dubitamus inuentos, qui pro Catone Appium Cæcum magis mirarentur? Satis constat nec Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus & tumens, nec satis pressus, supra modum exsultans † & superfluens, & parum Atticus videretur. Legisti vtiq; & Calui, & Bruti, ad Ciceronem missas epistolas. ex quibus facile est deprehendere, Caluum quidem Ciceroni visum exsanguem, & attritum, Brutum autem otiosum atque disiunctum. Rursumq; Ciceronem à Caluo quidem malè audiuisse, tamquam solutum & eneruem: à Bruto autem, vt ipsius verbis vtar, tamquam fractum atq; elumbem. Si me interroges, omnes mihi videntur verum dixisse. sed mox ad singulos veniam, † nunc mihi cum vniuersis negotium est. Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, quem vsq; ad Cassium Seuerum faciunt, quem primum affirmant flexisse ab illâ vetere, atque dicendi viâ directâ: non infirmitate ingenii, nec inscitiâ litterarum, transtulisse se ad id dicendi genus contendo, sed iudicio & intellectu. Vidit namq;, vt paullo antè dicebam, cum conditione temporum ac diuersitate aurium formam quoq; ac speciem orationis esse mutandam. Facilè perferebat prior iste populus, vt imperitus & rudis, imperitissimarum orationum spatia: atq; id ipsum laudi dabatur, si dicendo quis diem eximeret. Ita verò longa principiorum præparatio, & narrationis altè repetita series, & multarum diuisionum ostentatio, & mille argumentorum gradus, & quidquid aliud aridissimis Hermagoræ & Apollodori libris precipitur, in honore erat: & si quis odoratus philosophiam, atq; ex eâ locum aliquem orationi suæ insereret, in cælum laudibus ferebatur. Nec mirum. erant enim hæc noua & incognita: & ipsorum quoq; oratorum paucissimi, præcepta rhetorum aut philosophorum placita cognouerant. At hercule peruulgatis iam omnibus, cùm vix in cortinâ quisquam assistat, qui elementis

studiorum † etsi non instructus, at certè imbutus sit, nouis & exquisitis eloquentiæ itineribus opus est, per quæ orator fastidium aurium effugiat, vtique apud eos iudices qui vi aut potestate non iure & legibus cognoscunt, & nec accipiunt tempora, sed constituunt; nec exspectandum habent oratorem dum illi libeat de ipso negotio dicere, sed sæpe vltrò admonent, atque aliò transgredientem reuocant & festinare se testantur. Quis nunc ferat oratorem de infirmitate valetudinis suæ præfantem? qualia sunt ferè principia Coruini. Quis quinque in Verrem libros exspectauerit? Quis de exceptione & formulâ perpetietur illa immensa volumina, quæ pro M. Tullio aut A. Cæcinâ legimus? Præcurrit hoc tempore iudex dicentem, & nisi aut cursu argumentorum, aut colore sententiarum, aut nitore & cultu descriptionum inuitatus & corruptus est, auersatur dicentem. Vulgus quoq; assistentium, & affluens & vagus auditor, assueuit iam exigere lætitiam & pulchritudinem orationis; nec magis perfert in iudiciis tristem & impexam antiquitatem, quàm si quis in scenâ Roscii aut Turpionis Ambiuii exprimere gestus velit. Iã verò iuuenes & in ipsâ studiorũ incude positi, qui profectus sui caussâ oratores sectantur, non solùm audire, sed etiam referre domum aliquid illustre & dignum memoriâ volunt. Traduntque inuicem, ac sæpe in colonias ac prouincias suas scribunt, siue in sutis aliquis argutâ & breui sententiâ effulsit, siue locus exquisito & poëtico cultu enituit. Exigitur enim iam ab oratore etiam poëticus decor, † non Attii aut Pacuuii veterno inquinatus, sed ex Horatii, & Virgilii, & Lucani sacrario prolatus. Horum igitur auribus & iudiciis obtemperans nostrorum oratorũ ętas, pulchrior et ornatior exstitit. Neq; ideò minus efficaces sunt orationes nostrę, quia ad aures iudicantium cum voluptate perueniunt. Quid enim si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento, & informibus tegulis exstruuntur, sed marmore nitent & auro radiantur? Equidem fatebor vobis simpliciter, me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum tenere, nec vnum de populo. Canuti aut Aride Furnio & Toranio, † quique alios in eodem valetudinario hæc ossa & hanc maciem probant. Ipse mihi Caluus cùm vnum & viginti, vt puto, libros reliquerit, vix in vnâ aut alterâ oratiunculâ satisfecit. nec dissentire ceteros ab hoc meo iudicio video.

quotus

Marginalia: 23 (line 1); XX (at "liò transgredientem"); 24 (at "cus decor"); XXI (at "nitent"); 25 (at "nio & Toranio")

quotus enim quisque Calui in Asitium aut in Drusum legit? at
26 hercule in hominum studiosorum manibus versantur † accusationes, quæ in Vatinium inscribuntur, ac præcipuè secunda ex his oratio. est enim verbis ornata, & sententiis, auribus iudicum accommodata: vt scias ipsum quoque Caluum intellexisse quid melius esset, nec voluntatē quin sublimiùs & cultiùs diceret, sed ingenium ac vires defuisse. Quid ex Cœlianis orationibus? nempe hæ placent siue in vniuersa parte factum in quibus nitorem & altitudinem horum temporum agnoscimus. Sordes autem verborum, & hians compositio & inconditi sensus redolent antiquitatem. nec quemquam adeò antiquarium puto, vt Cœlium ex eâ parte laudet, quâ antiquus est. Concedamus sanè C. Cæsari, vt propter magnitudinem cogitationum & occupationes rerum, minus eloquentiâ effecerit, quàm diuinum eius ingenium postulabat: tam hercule quàm Brutum philosophiæ suæ relinquamus. Nam in orationibus minorem esse famâ suâ, etiam admiratores eius fatentur. nisi fortè quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro Rege, cæterosque eiusdem lentitudinis ac teporis libros legit, nisi qui & carmina eorundem miratur. fecerunt enim & carmina, & in Bibliothecas rettulerunt, non meliùs quàm Cicero, at feliciùs, quia illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quoque, quamquam propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter Menenios & Appios studuisse. Pacuuium certe, & Attium, non solum tragœdiis, sed etiam orationibus suis expressit. adeo durus & siccus est. Oratio autem, sicut corpus hominis, ea demum pulchra est, in qua non eminent venę, nec ossa numerantur: sed temperatus
27 ac bonus sanguis implet membra & exsurgit toris, † ipsos quoque neruos rubor tegit & decor commendat. Nolo Coruinum insequi, quia non per ipsum stetit quo minus lætitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret. viderimus * in quam iudicio eius vis aut animi aut ingenii suffecerit. Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum æqualibus suis fuit, XXII quæ mihi vobiscum est. Illi enim antiquos mirabantur, ipse suorum temporum eloquentiam anteponebat. nec vllâ re magis eiusdem ętatis oratores præcurrit, quàm iudicio. Primus enim excoluit orationem, primus & verbis delectum adhibuit, & com-
28 positioni artem: † locosque lætiores attentauit, & quasdam sententias inuēnit: vtique in his orationibus quas senior iam &

iuxta finem vitæ composuit, id est, postquam magis profecerat, vsuque & experimentis didicerat, quod optimum dicendi genus est. Nam priores eius orationes, non carent vitiis antiquitatis. lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus: tardè commouetur, rarò incalescit: pauci sensus opt.& cum quodam lumine terminantur. nihil excerpere, nihil referre possis: & velut in rudi ædificio, firmus sanè paries & duraturus, sed non satis expolitus & splendens. Ego autem oratorem, sicut locupletem ac laudatum patrem familiæ, non eo tantùm volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum & oculos delectet: non eâ solùm instrui supellectile, quæ necessariis vsibus sufficiat; sed sit in apparatu eius, & aurum, & gemmæ, vt sumere in manus, & aspicere sæpiùs liceat: *quædam* verò procul arceantur, vt iam oblitterata & olentia: *nullum sit* verbum velut rubigine infectum, nulli sensus tardâ & inerti structurâ, in morem Annalium, componantur: fugiat fœdam & insulsam scurrilitatem, variet compositionem, nec omnes clausulas vno & eodem modo terminet. Nolo irridere *rotam fortunæ*, & *ius Verrinum*, & illud tertio quoque sensu in omnibus pro sententiâ positum, *esse videatur*. Nam & hoc inuitus rettuli, & plura omisi, quæ tamen sola mirantur atque exprimunt † hi qui se antiquos oratores vocant. neminem nominabo, genus hominum signasse contentus: sed vobis vtique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, & Lucretium pro Virgilio legunt: quibus eloquentia tui Aufidii Bassi, aut Seruilii Noniani, ex comparatione Sisennæ aut Varronis sordet: qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt, oderunt, Calui mirantur: quos more prisco apud iudicem fabulantes, non auditores sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur. adeò mæsti & inculti, † illam ipsam quam iactant sanitatem, infirmitate & ieiunio consequuntur. Porrò ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quæ animi anxietate contingat. parum est ægrum non esse, fortem & lætum & alacrem volo. propè abest ab infirmitate in quo sola sanitas laudatur. Vos verò disertissimi, vt potestis, vt facitis, illustrate sæculum nostrum pulcherrimo genere dicendi. Nam & te Messalla, video lætissima quæq; antiquorum imitantem: Et vos Materne ac Secunde, ita grauitati summum nitorem & cultum verborum miscetis; ea electio inuentionis, is

ordo

XXIII

29

30

ordo rerum, & quotiens caussa poscit, vbertas; ea quotiens permittitur, breuitas; is compositionis decor, sententiarum planitas; sic exprimitis affectus, sic libertatem temperatis: vt etiam si nostra iudicia malignitas & inuidia tardauerit, verum de vobis dicturi sint posteri nostri. Quæ cùm Aper dixisset; Agnoscitis ne, inquit Maternus, vim & ardorem Apri nostri? quo torrente, quo impetu sæculum nostrum defendit! quàm copiosè ac variè vexauit antiquos! quanto non solùm ingenio ac spiritu, sed etiam eruditione & arte, ab ipsis mutuatus est, per quæ mox ipsos incesseret! Tuum tamen Messalla promissum immutasse non debes. neque enim defensores antiquorum exigimus, nec quemquam nostrorum, quamquam modò laudati sumus, his quos insectatus est Aper, comparamus. ac ne ipse quidem ita sentit, sed more veteri † & alias vestris philosophis sæpe celebrato, sumpsit sibi contradicendi partes. Exprime nobis non laudationem antiquorum, satis enim illos fama sua laudat, sed caussas cur in tantum ab eloquentiâ eorum recesserimus; cùm præsertim centum & XX. annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit. Tum Messalla: Sequar à te præscriptam formam Materne. neque enim diu contradicendum est Apro, qui primùm, vt opinor, nominis controuersiam mouit, tamquam parum propriè antiqui vocarentur, quos satis constat ante centum annos fuisse. Mihi autem de vocabulo pugna non est, siue illos antiquos, siue maiores, siue quo alio mauult nomine appellet: dummodo in confesso sit, eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse. Ne illi quidem parti sermonis eius repugno, † si cominus fatetur plures formas dicendi etiam iisdem sæculis, nedum diuersis exstitisse. Sed quo modo inter Atticos oratores primæ Demostheni tribuuntur, proximum autem locum Æschines & Hyperides & Lysias & Lycurgus obtinent; omnium autem consensu hęc oratorum ętas maximè probatur: sic apud nos Cicero quidem ceteros eorumdem temporum disertos antecessit: Caluus autem & Asinius & Cæsar & Cœlius & Brutus † suo iure & prioribus & sequentibus anteponuntur. nec refert quòd inter se specie differant, cùm genere consentiant. At strictior Caluus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cœlius, grauior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero; omnes tamen eamdem sanitatem eloquentiæ ferunt: vt si omnium pariter libros in manum sumpse-

XXIV

XXV

31 32 33

ris,†ſcias,quamuis in diuerſis ingeniis, eſſe quandam iudicii ac voluntatis ſimilitudinem & cognationem. Nam quòd inuicem ſe obtrectauerunt,& ſuperſunt aliqua epiſtolis eorum inſerta,ex quibus mutua malignitas detegitur, non eſt oratorum vitiũ, ſed hominum. Nam & Caluum & Aſinium & ipſum Ciceronẽ credo ſolitos & inuidere,& liuere,& ceteris humanæ infirmitatis vitiis affici;ſolum inter hos arbitror Brutum , non malignitate nec inuidiâ,ſed ſimpliciter & ingenuè iudicium animi ſui detexiſſe. an inuideret Ciceroni, qui mihi videtur ne Cæſari quidem inuidiſſe? Quod ad Ser.Galbam & C.Lælium attinet,& ſi quos alios antiquorum agitare non deſtitit,non exigit defenſorem,cùm fatear quædam eloquentiæ eorum,vt naſcenti adhuc nec ſatis adultæ, defuiſſe.

XXVI Ceterùm ſi omiſſo optimo illo , & perfectiſſimo genere eloquentiæ, eligenda ſit forma dicendi; malim hercule C.Gracchi impetũ,aut L.Craſſi maturitatem, quàm calamiſtros Mæcenatis,aut tinnitus Gallionis.†adeò malim oratorẽ,vel hirtâ togâ induere,quàm fucatis & meretriciis veſtibus inſignire. Neque enim oratorius iſte,immò hercule ne virilis quidem cultus eſt,quo pleriq; temporum noſtrorum actores ita vtuntur, vt laſciuiâ verborum & leuitate ſententiarum , & licentiâ compoſitionis,hiſtrionales modos exprimant. quodq; vix auditu fas eſſe debeat, laudis & gloriæ & ingenii loco plerique iactant,cantari ſaltariq; commentarios ſuos. Vnde oritur illa fœda & præpoſtera,ſed tamen frequens quibuſdam exclamatio, vt oratores noſtri tenerè dicere, hiſtriones diſertè ſaltare dicantur. Equidem non negauerim Caſſium Seuerum, quem ſolum Aper noſter nominare auſus eſt, ſi his comparetur qui poſtea fuerunt, poſſe oratorem vocari, quamquam in magnâ parte librorum ſuorum plus vis habeat quàm ſanguinis. Primus enim contempto ordine rerum,omiſſâ modeſtiâ, ac pudore verborũ, ipſis etiam quibus vtitur armis incompoſitus, & † ſtudio feriendi plerumq; dejectus non pugnat,ſed rixatur.Ceterùm,vt dixi,ſequentib. comparatus, & varietate eruditionis,& lepôre vrbanitatis,& ipſarum virium robore, multum ceteros ſuperat. quorum neminem Aper nominare, & velut in aciem educere ſuſtinuit. Ego autem exſpectabam, vt incuſato Aſinio, & Cœlio, & Caluo,†aliud nobis agmen produceret, pluriſque vel certè totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Cæſari,ſingulis demum ſingulos opponeremus.Nunc detrectaſſe nominatim antiquos oratores

3. 35 36 37

res contentus, neminem ſequentium laudare auſus eſt, niſi in publicum & in commune. veritus credo ne multos offenderet, ſi paucos excerpſiſſet. quotus enim quiſque ſcholaſticorum non hac ſuâ perſuaſione fruitur, vt ſe ante Ciceronem numeret, ſed planè poſt Gabinianũ? At ego non verebor nominare ſingulos, quo faciliùs propoſitis exemplis appareat quibus gradibus fracta ſit & deminuta eloquentia. Appropera, inquit Maternus, & potiùs exſolue promiſſum. neq; enim hoc colligi deſideramus, diſertiores eſſe antiquos, quod apud me equidem in confeſſo eſt, ſed cauſſas exquirimus, quas te ſolitum tractare, paullo antè, planè mitiore eloquentiâ & temporum noſtrorum, * miratus, antequam te Aper offenderet maiores tuos laceſſendo. Non ſum, inquit, offenſus Aprinâ diſputatione, nec vos offendi decebit, ſi quid fortè aures veſtras perſtringet, cùm ſciatis hanc eſſe eiuſmodi ſermonum legem, iudicium animi citra damnum affectus proferre. Perge, inquit Maternus, † & cùm de antiquis loquaris, vtere antiquâ libertate, à quâ vel magis degenerauimus, quàm ab eloquentiâ. Et Meſſalla, Non reconditas Materne cauſſas requiris, nec aut tibiipſi, aut huic Secundo, vel huic Apro ignotas, etiamſi †mihi partes aſſignatis proferendi in mediũ, quæ omnes ſentimus. Quis enim ignorat & eloquentiam & ceteras artes deſciuiſſe ab iſtâ vetere gloriâ, non inopiâ hominum ſed deſidiâ iuuentutis, & negligentiâ parentũ, & inſcientiâ præcipientium, & obliuione moris antiqui? quæ mala primùm in vrbe nata, mox per Italiã fuſa, iam in prouincias manant: quamquã noſtra nobis notiora ſunt. Ego de vrbe & his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quæ natos ſtatim excipiunt, & per ſingulos ætatis gradus cumulantur, ſi prius de ſeueritate ac diſciplinâ maiorum circa educandos formandoſque liberos pauca prædixero. Iamprimùm ſuus cuique filius ex caſtâ parente natus, non in cellâ emptæ nutricis, ſed gremio ac ſinu matris educabatur, cuius præcipua laus erat, tueri domum, & inſeruire liberis. Eligebatur autem aliqua maior natu propinqua, cuius probatis ſpectatisq; moribus, omnis cuiuſpiam familiæ ſuboles committeretur, coram quâ neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhoneſtum factu videretur. Ac non ſtudia modò curaſque, ſed remiſſiones etiam luſuſque puerorum, ſanctitate quadam ac verecundiâ temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, ſic Aureliam Cæſaris, ſic Attiam Auguſti ma-

XXVII

38

XXVIII

39

trem præfuisse educationibus, ac produxisse principes liberos accepimus. quæ disciplina ac seueritas eò pertinebat, vt sincera & integra & nullis prauitatibus detorta vniuscuiusque natura, toto statim pectore arriperet artes honestas: & siue ad rem militarem, siue ad iuris scientiam, siue ad eloquentiæ studium inclinasset, id solum ageret, id vniuersum hauriret.

XXIX At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillę, cui adiungitur vnus aut alter ex omnibus seruis plerumque vilissimus, nec cuiquam serio ministerio accommodatus. horum fabulis & erroribus, teneri statim & rudes animi imbuuntur. Nec quisquam in totâ domo pensi habet, quid coram infante domino, aut dicat, aut faciat: quando etiam ipsi parentes nec probitati neq; modestiæ *paruulos* assuefaciunt, sed lasciuiæ & libertati. per quæ paull*atim impudentia* irrepit, & sui alieniq; contemptus. Iam verò *propria &* peculiaria huius vrbis vitia pænè in vtero matris concipi mihi videntur, histrionalis fauor, & gladiatorum equorumq; studia. quibus occupatus & obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit! quotum quemq; inueneris qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios adolescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intrauimus? Nec præceptores quidem vllas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent. colligunt enim discipulos non seueritate disciplinæ, nec ingenii experimento, sed ambitione salutantium, & illecebris adulationis. Transeo prima discentium elementa, in quibus & ipsis parum elaboratur. nec in auctoribus cognoscendis, nec in euoluendâ antiquitate, †nec in notitiâ vel rerum vel hominum, vel tempo- 40 rum satis operæ insumitur. sed expetuntur quos Rhetoras vocât: quorum professio quando primùm in hanc vrbem introducta sit, quamq; nullam apud maiores nostros auctoritatem habuit, †statim docuero.

XXX Referam necesse est animum ad eam disci- 41 plinam, quâ vsos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor & cottidiana meditatio & in omni genere studiorum exercitationes, ipsorum etiam continentur libris. Notus est vobis vtique Ciceronis liber qui Brutus inscribitur, in cuius extremâ parte, (nam prior commemorationem veterum oratorũ habet,) sua initia, suos gradus, suæ eloquentiæ velut quandam educationem refert. se apud Q. Mucium ius ciuile didicisse, apud Philonem Academicum, apud Diodorum Stoicum omnis philosophiæ partes penitus hausisse: neq; his doctorib. contentum,

quorum

quorum ei copia in vrbe contigerat, Achaiam quoque & Asiam peragrasse, vt omnem omnium artium varietatem complecteretur. Itaque hercule in libris Ciceronis deprehendere licet, non geometriæ, non musicæ, non grammaticæ, non denique vllius ingenuæ artis scientiam ei defuisse. Ille dialecticę subtilitatem, ille moralis partis vtilitatem, ille rerum motus caussasq; cognouit. ita enim est, optimi viri, ita, ex multâ eruditione, ex pluribus artibus, & omnium rerum scientiâ, exundat & exuberat illa admirabilis eloquentia. neq; oratoris vis & facultas, sicut ceterarum rerum, angustis & breuibus terminis cluditur: sed is est orator, qui de omni quæstione pulchrè & ornatè & ad persuadendum aptè dicere, pro dignitate rerum, ad vtilitatem temporum, cum voluptate audientium possit. Hæc sibi illi veteres persuadebant. XXXI ad hęc efficienda intelligebant opus esse, non vt rhetorum scholis declamarent, nec vt fictis nec vllo modo ad veritatem accedentibus controuersiis linguam modò & vocem exercerent; sed vt his artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto ac turpi, de iusto & iniusto disputatur. Hæc enim est oratori subiecta ad dicendum materia. Nam in iudiciis ferè de æquitate, in deliberationibus de honestate dicimus, ita vt plerumque hæc ipsa inuicem misceantur. de quibus copiosè & variè & ornatè nemo dicere potest, nisi qui cognouit naturam humanã, & vim virtutum, prauitatemque vitiorum, & intellectum eorum quæ nec in virtutibus neque in vitiis numerantur. Ex his fontibus etiam illa profluunt, vt faciliùs iram iudicis vel instiget vel leniat, qui scit quid ira: promptiùs ad miserationem impellat, qui scit quid sit misericordia, & quibus animi motibus concitetur. In his artibus exercitationibusq; versatus orator, siue apud infestos, siue apud cupidos, siue apud inuidentes, siue apud tristes, siue apud timentes dicendum habuerit, tenebit habenas animorum: & prout cuiusque natura postulabit, adhibebit manum & temperabit orationem, parato omni instrumento, & ad omnem vsum reposito. Sunt apud quos astrictum, & collectum, & singula statim argumenta concludens dicendi genus, plus fidei meretur. apud hos dedisse operam dialecticæ proficiet. Alios fusa, & æqualis, & ex communibus ducta sensibus oratio, magis delectat. ad hos permouendos mutuabimur aliquid à Peripateticis. hi aptos & in omnem disputationem paratos iam locos dabunt: Academici pugnacitatem, Plato altitudinem; Xe-

nophon iucunditatem. ne Epicuri quidem & Metrodori honestas quasdam exclamationes assumere, hisq; prout res poscit, vti, alienum erit oratori. neque enim sapientem informamus, neque Stoicorum ciuitatem, sed eum qui non quasdam artes audire, sed omnes liberaliter debet. Ideoque & iuris ciuilis scientiam veteres oratores comprehendebant, & grammaticâ, musicâ, & geometriâ imbuebantur. Incidunt enim caussæ plurimæ quidem ac pænè omnes, quibus iuris notitia desideratur: pleræque

XXXII autem, in quibus hæ quoque scientiæ requiruntur. Nec quisquam respondeat: sufficit vt ad tempus simplex quiddam & vniforme doceamur. Primùm enim aliter vtimur propriis, aliter commodatis: longeque interesse manifestum est, possideat quis quæ profert, an mutuetur. Deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atq; vbi minimè credas, eminet & excellit. Idq; non doctus modò & prudens auditor, sed etiam populus intelligit: ac statim ita laude prosequitur, vt legitimè studuisse, vt per omnes eloquentię numeros isse, vt deniq; oratorem etiam fateatur. quem non posse aliter exsistere, nec exstitisse vmquam confirmo, nisi eum qui tamquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exierit. quod adeò negligitur ab horum temporum disertis, vt in actionibus eorum fex quoque cottidiani sermonis, fœda ac pudenda vitia deprehendantur, vt ignorent leges, non teneant S.C. ius ciuitatis vltrò derideant: sapientiæ verò studium & præcepta prudentium penitus reformident: in paucissimos sensus & angustas sententias detrudant eloquentiam, velut expulsam regno suo: vt quæ olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa & amputata, sine apparatu, sine honore, pænè dixerim sine ingenuitate, quasi vna ex sordidissimis artificiis discatur. Ergo hanc primam & præcipuam caussam arbitror, cur tantum ab eloquentiâ antiquorum oratorum recesserimus. Si testes desiderantur, quos potiores nominabo quàm apud Græcos Demosthenem? quem studiosissimum Platonis auditorem fuisse memoriæ proditum est. † Et Cicero his vt opinor verbis, *quidquid in eloquentia effecerit, id se non rhetorum, sed Academiæ spatiis consecutum.* Sunt aliæ caussæ magnæ & graues, quas à vobis aperiri æquum est, quoniam quidem ego iam meũ munus expleui, & quod mihi in consuetudine est, satis multos offendi; qui si fortè hoc audirent, certum habeo dicturos,

uos, me, dum iuris & philosophię scientiam tamquam oratori necessariam laudo, ineptiis meis plausisse. Et Maternus, Mihi quidem, inquit, susceptum à te munus adeò peregisse nondum videris, vt inchoasse tantùm, & velut vestigia ac lineamenta quædam ostendisse videaris. Nam quibus instrui veteres oratores soliti sint, dixisti, differentiamq; nostræ desidiæ & inscientiæ aduersus acerrima & fecundissima eorum studia demonstrasti: cetera exspecto, vt quemadmodum ex te didici quid aut illi scirent, aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus iuuenes iam & forum ingressi confirmare & alere ingenia sua soliti sint. neque enim arte & scientiâ, sed longè magis facultate eloquentiam contineri, nec tu puto abnues, & hi significare vultu videntur. Deinde cùm Aper & Secundus idem annuissent, Messalla quasi rursus incipiens: quoniam initia & semina veteris eloquentiæ satis demonstrasse videor, docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudirique soliti sint, persequar nunc exercitationem eorum: quamquam ipsis artibus inest exercitatio, nec quisquam percipere tot reconditas aut tam varias res potest, nisi vt scientiæ meditatio, meditationi facultas, facultati vis eloquentiæ accedat. per quæ colligitur eamdem esse rationem, & percipiendi quæ proferas, & proferendi quę perceperis. sed si cui obscuriora hæc videntur, isque scientiam ab exercitatione separat, id certè concedet, instructum & plenum his artibus animum, longè paratiorem ad eas exercitationes venturũ, quæ propriæ circa oratoriam videntur. Ergo apud maiores nostros iuuenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus iam domesticâ disciplinâ, refertus honestis studiis, deducebatur à patre, vel à propinquis, ad eum oratorẽ qui principem locum in ciuitate tenebat. hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse, siue in iudiciis, siue in concionib. assuescebat, ita vt altercationes quoque excipere, & iurgiis interesse, vtque sic dixerim, pugnare in prœlio disceret. magnus ex hoc vsus, multum constantiæ, plurimum iudicii iuuenibus statim contingebat, in mediâ luce studentibus atque inter ipsa discrimina, vbi nemo impune stultè aliquid, aut contrariè dicit, quo minus & iudex respuat, & aduersarius exprobret, ipsi denique aduocati aspernentur. Igitur verâ statim & incorruptâ eloquentiâ imbuebantur: & quamquam vnum sequerentur, tamen omnes eiusdem ætatis patronos in plurimis & caussis & iudiciis cogno-

XXXIII

XXXIV

ſcebant: habebantque ipſius populi diuerſiſſimarum aurium copiam, ex quâ facilè deprehendebatur quid in quoque vel probaretur vel diſpliceret. Ita nec præceptor deerat optimus quidem & electiſſimus, qui faciem eloquentiæ non imaginem præſtaret: nec aduerſarii & æmuli, ferro non rudibus dimicantes: ſed auditorium ſemper plenum, ſemper nouum, ex inuidis & fauentibus, vt nec bene dicta diſſimularentur. Scitis enim magnā illam & duraturam eloquentiæ famam, non minus in diuerſis ſubſelliis parari quàm ſuis. quin immò conſtantiùs ſurgere ibi, fideliùs corroborari. Atque hercule ſub eiuſmodi præceptionibus iuuenis ille de quo loquimur, oratorum diſcipulus, fori auditor, ſectator iudiciorum, eruditus & aſſuefactus alienis experimentis, cui cottidiè audienti notæ leges, non noui *iudicum* vultus, frequens in oculis conſuetudo concionum, ſæpe cognitæ populi aures, ſiue accuſationem ſuſceperat, ſiue defenſionem, ſolus ſtatim & vnus cuicumque cauſſæ par erat. Nonodecimo ætatis anno L. Craſſus C. Carbonem, † vno & viceſimo Cæſar Dolabellam, altero & xx. Aſinius Pollio C. Catonem, non multo ætate antecedens Caluus Vatinium, iis orationibus inſecuti ſunt, quas hodieq; cum admiratione legimus. At nunc adoleſcentuli noſtri deducuntur in ſcenas ſcholaſticorum, qui rhetores vocantur: quos paullo ante Ciceronis tempora exſtitiſſe, nec placuiſſe maioribus noſtris, ex eo manifeſtum eſt, quòd Marco Craſſo & Domitio cenſoribus cludere, vt ait Cicero, ludum impudentiæ iuſſi ſunt. Sed, vt dicere inſtitueram, deducimur in ſcholas, quibus non facilè dixerim vtrúmne locus ipſe, an condiſcipuli, an genus ſtudiorum plus mali ingeniis afferant. Nam in loco nihil reuerentiæ, ſed in quem nemo niſi imperitus æquè intrat. In condiſcipulis nihil profectus, cùm pueri inter pueros, & adoleſcentuli inter adoleſcentulos pari ſecuritate dicant & audiantur. Ipſę verò exercitationes magnâ ex parte contrariæ. Nempe enim duo genera materiarum apud rhetores tractantur, ſuaſoriæ, & controuerſiæ. Ex iis ſuaſoriæ quidem etſi tamquam planè leuiores & minus prudentiæ exigentes, pueris delegantur; controuerſiæ robuſtioribus aſſignantur, quales per fidem, & quàm incredibiliter compoſitæ! Sequitur autem vt materiæ abhorrenti à veritate declamatio quoque adhibeatur. Sic fit vt tyrannicidarum præmia, aut vitiatarum electiones, † aut peſtilentiæ remedia, aut inceſta matrum, aut quidquid

43 XXXV. 44

in

in scholâ cottidie agitur; in foro vel rarò vel numquam, ingentibus verbis persequantur: cùm ad veros iudices ventum est rem cogitare, nihil humile, nihil abiectum eloqui poterat. Magna eloquentia, sicut flamma materiâ alitur, & motibus excitatur, & vrendo clarescit. Eadem ratio in nostrâ quoq; ciuitate antiquorum eloquentiam prouexit. Nam etsi horum quoq; temporum oratores ea consecuti sunt, quæ compositâ & quietâ & beatâ Rep. tribui fas erat: tamen istâ perturbatione ac licentiâ plura sibi assequi videbantur, cùm mixtis omnibus & moderatore vno carentibus, tantum quisque orator saperet, quantum erranti populo persuaderi poterat. Hinc leges assiduæ, populare nomen, hinc conciones magistratuum pænè pernoctantium in rostris, hinc accusationes potentium reorum, & assignatæ etiam domibus inimicitiæ, hinc procerum factiones & assidua senatus aduersus plebem certamina. quæ singula etsi distrahebant Rempublicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam, & magnis cumulare præmiis videbantur. Quia quantò quisq; plus dicendo poterat, tantò faciliùs honores assequebatur, tantò magis in ipsis honoribus collegas suos anteibat; tantò plus apud principes gratiæ, plus auctoritatis apud patres, † plus notitiæ ac nominis apud plebem parabat. hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant. hos ituri in prouincias magistratus reuerebantur, hos reuersi colebant. hos & præturæ & consulatus vocare vltrò videbantur. hi ne priuati quidem sine potestate erant, cùm & populum & senatum consilio & auctoritate regerent. quinimmò sibi ipsi persuaseranr, neminem sine eloquentiâ aut assequi posse in ciuitate, aut tueri conspicuum & eminentem locum. nec mirum, cùm etiam inuiti ad populum producerentur: cùm parum esset in senatu breuiter censere, nisi qui ingenio & eloquentiâ sententiam suam tueretur: cùm in aliquam inuidiam aut crimen vocati, suâ voce respondendum haberent; cùm testimonia quoq; in publicis non absentes nec per tabellam dare, sed coràm & præsentes dicere cogerentur. Ita ad summa eloquentiæ præmia, magna etiam necessitas accedebat, & commoda. Disertũ haberi, pulchrum & gloriosum: sed contrà, mutum & elinguem videri, deforme habebatur. Ergo non minus rubore quàm præmiis stimulabantur: ne clientulorum loco potiùs quàm patronorum numerarentur: ne traditæ à maioribus necessitudines ad alios transirent: ne tamquam inertes & non

XXXVI

45

suffecturi honoribus aut non impetrarent, aut impetratos malè
XXXVII tuerentur. Nescio an venerint in manus vestras hęc vetera, quę & antiquorum bibliothecis adhuc manent & nunc maximè a Muciano contrahuntur: ac iam vndecim, vt opinor, Actorum libris, & tribus Epistolarũ composita, & edita sunt. Ex his intelligi potest Cn. Pompeium & Marcum Crassum, non virib. modò & armis, sed ingenio quoq; & oratione valuisse: Lentulos, & Metellos, & Lucullos, & Curiones, & ceteram procerum manum, multum in his studiis operæ curæq; posuisse: nec quemquam illis temporibus magnam potentiam, sine eloquentiâ consecutũ. His accedebat splendor rerum, & magnitudo caussarum, quæ & ipsa plurimum eloquentiæ præstant. Nam multũ interest vtrúmne de furto, aut formulâ & interdicto dicendum habeas, *an de* ambitu comitiorum, expilatis sociis, & ciuibus *trucidatis*. quæ mala sicut non accidere meliùs est, isque optimus ciuitatis status habendus est, quo nihil tale patimur: ita cum acciderent, ingentem eloquentiæ materiam subministrabant. Crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quisquam claram & illustrem orationem efficere potest, nisi qui caussam parem inuenit. Non opinor Demosthenem orationes illustrant, quas aduersus tutores suos composuit: nec Ciceronem, magnum oratorẽ P. Quinctius defensus aut Licinius Archias faciunt: Catilina, & Milo, & Verres, & Antonius hanc illi famam circũdederunt: non quia tanti fuit R. P. malos ferre ciues, vt vberem ad dicendũ materiam oratores haberent: sed, vt subinde admoneo, quæstionis meminerimus, sciamusq; nos de eâ re loqui, quæ faciliùs turbidis & inquietis temporib. extitit. Quis ignorat vtiliùs ac meliùs esse frui pace, quàm bello vexari? Plures tamen bonos prœliatores bella quàm pax ferunt. Similis eloquentiæ conditio. Nã quò sæpiùs steterit tamquã in acie, quoq; plures & intulerit ictus & exceperit, quò maior aduersarius, eò acrior qui pugnas sibi asperas desumpserit, tantò altior & excelsior & illis nobilitatus criminibus, in ore hominũ agit, quorum ea natura est vt secura nolint.
XXXVIII Transeo ad formã & consuetudinẽ veterum iudiciorũ: quæ & si nunc aptior est ita* erit eloquentia, tantò illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur, & liberæ comperendinationes erant, & modũ dicendi sibi quisq; sumebat, & numerus neq; dierum neq; patronorum finiebatur. Primus tertio consulatu Cn. Pompeius astrinxit imposuit-
que

que veluti frenos eloquentiæ, ita tamen vt omnia in foro, omnia in legibus, omnia apud prætores gererentur: apud quos quanto maiora negotia olim exerceri solita sunt, quod maius argumentum est, quàm quòd caussæ centumuirales quæ nunc primum obtinent locum, adeò splendore aliorum iudiciorum obruebantur, vt neq; Ciceronis, neq; Cæsaris, neq; Bruti, neq; Cœlii, neq; Calui, non deniq; vllius magni oratoris liber apud centumuiros dictus legatur, exceptis orationibus Asinii, quæ pro heredibus Vrbiniç inscribuntur, ab ipso tamen Pollione mediis diui Augusti temporibus habitę, postquam longa temporum quies, & continuum populi otium, & assidua senatus tranquillitas, & maximi principis disciplina, ipsam quoque eloquentiam sicut omnia alia pacauerat? Paruum & ridiculum fortasse videtur quod dicturus sum, dicam tamen vel ideò vt rideatur. Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus astricti & velut inclusi cum iudicibus fabulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria & tabularia credimus, in quib. iam ferè plurimæ caussæ explicantur? Nam quomodo nobiles equos cursus & spatia probant; sic est aliquis oratorum campus, per quẽ nisi liberi & soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. Ipsam quinimmò curam & diligentem styli anxietatem contrariam experimur: quia sæpe interrogat iudex; quando incipias; & ex interrogatione eius incipiendum est. Frequenter probationibus & testibus, silentium patronus indicit. vnus inter hęc dicenti ac alter assistit, & res velut in solitudine agitur. Oratori autem clamore plausuque opus est, & velut quodam theatro. qualia cottidie antiquis oratoribus contingebant: cùm tot pariter ac tam nobiles forum coartarent: cùm clientelæ quoque, & tribus, & municipiorum legationes, ac partes Italiæ periclitantibus assisterent: cùm in plerisque iudiciis crederet populus Roman. sua interesse quid iudicaretur. Satis constat C. Cornelium, & M. Scaurum, & T. Milonem, & L. Bestiam, & P. Vatinium, concursu totius ciuitatis & accusatos & defensos, vt frigidissimos quoq; oratores, ipsa certantis populi studia, excitare & incendere potuerint. Itaq; hercule eiusmodi libri exstant, vt ipsi quoq; qui egerunt, non aliis magis orationibus censeantur. Iam verò conciones assiduæ, & datum ius quoq; potentissimum quemq; vexandi, atq; ipsa inimicitiarum gloria: cùm se-

XXXIX

XL

plurimi disertorum, ne à P. quidem Scipione, aut Sylla, aut Gn. Pompeio abstinuerint, & ad incessendos principes viros, vt est natura inuidię, populi quoq; histriones auribus vterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admouebant! Non de otiosâ & quietâ re loquimur, & quæ probitate & modestiâ gaudeat: sed est magna ista & notabilis eloquentia, alumna licentiæ, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine seruitute, contumax, temeraria, arrogans, quæ in bene constitutis ciuitatibus non oritur. Quem enim oratorem Lacedæmonium, quem Cretensem accipimus? quarum ciuitatum seuerissima disciplina, & seuerissimæ leges traduntur. Nec Macedonum quidem ac *Persarum*, ac vllius gentis, quæ certo imperio contenta *fuerit, eloquentiam* nouimus. Rhodii quidam, Athenienses *plurimi oratores* exstiterunt: apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, vt sic dixerim, omnes poterant. Nostra quoque ciuitas donec errauit, donec se partibus, & dissensionibus, & discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in iudiciis moderatio, nulla superiorum reuerentia, nullus magistratuum modus: tulit sine dubio valentiorem eloquentiam, sicuti indomitus ager habet quasdam herbas lætiores. Sed nec tanti Reipublicæ Gracchorum eloquentia fuit, vt pateretur & leges: nec bonæ formam eloquentiæ Cicero tali exitu pensauit.

XLI Sic quoq; quod superest antiquis oratoribus, * forum non emendare, nec vsquã ad votum compositę ciuitatis argumentum est quidem, quòd nemo nos aduocat, nisi aut nocens aut miser. quod municipium in ciuitatem nostram venit, nisi quod aut vicinus populus, aut domestica discordia agitat? quam prouinciam tuemur, nisi spoliatam vexatamq;? † Atqui meliùs fuisset non queri, quàm vindicari. Quòd si inueniretur aliqua ciuitas in qua nemo peccaret, superuacuus esset inter innocentes orator, sicut inter sanos medicus. Quo modo tamen minimum vsus minimumq; profectus ars medentis habet in his gentibus, quæ firmissimâ valetudine ac saluberrimis corporibus vtuntur: sic minor oratorum obscuriorq; gloria est inter bonos mores, & in obsequium regentis paratos. Quid enim opus est longis in senatu sententiis, cùm optimi citò consentiant? Quid multis apud populum concionibus, cùm de republicâ non imperiti & multi deliberent, sed sapientissimus & vnus? Quid voluntariis accusationi-

ſationibus, cùm tàm rarò & tam parcè peccetur? Quid inuidioſis & excedentibus modum defenſionibus, cùm clementia cognoſcentis obuiam periclitantibus eat? Credite optimi, & in quantum opus eſt diſertiſſimi viri, ſi aut vos prioribus ſæculis, aut iſti quos miramur, his nati eſſent, ac deus aliquis vitas veſtras, veſtra tempora repentè mutaſſet: nec vobis ſumma illa laus & gloria in eloquentiâ, neque illis modus & temperamentum defuiſſet. Nunc quoniam, nemo eodem tempore aſſequi poteſt magnam famam & magnam quietem, bonis ſæculi ſui quiſque, citra obtrectationem alterius, vtatur. Finierat Maternus. Tum Meſſalla: Erant quibus contradicerem, erant de quibus plura dici vellem, niſi iam dies eſſet exactus. Fiet, inquit Maternus, poſteà arbitratu tuo, & ſi qua tibi obſcura in hoc meo ſermone viſa ſunt, de his rurſus conferemus. Ac ſimul aſſurgens & Aprum complexus, Ego, inquit, te poëtis; Meſſalla, antiquariis, criminabimur. At ego vos rhetoribus & ſcholaſticis, inquit. Cùm adriſiſſent, diſceſſimus.

XLII

FINIS

INDEX NOMINVM, VERBORVM, AC SENTENTIARVM locupletissimus, & exactissimus.

Ad libros & capita operis accommodauimus. Notas itaque sic cape. a *significare* Annales, *& numerum, qui praecedit, libri esse indicem; qui sequitur, capitis. Idem de* h, *quod* Historias *denotat.* G *vero*, de moribus Germanorum libellum, A, vitam Agricolae, O. dialogum de Oratoribus. *& numeri ponè sequentes, capita istorum libellorum monstrant.*

A

¶ Ble

Carri-

ad

petes-

Dius

equ-

occidi-

G

eq

F

occi-

H

Licin

dis

mapha

minu-

N

Mutu-

Regum

Selatis

T

V

L. Iun.

FINIS.

CVRTII
PICHENAE
AD
CORNELII
TACITI
Opera
NOTÆ.

CVRTII PICHENÆ AD LIBRVM I. ANNALIVM NOTÆ.

1 SED *veteris populi R. prospera vel aduersa.*] Ita Mediceus manuscriptus: nec vlla suspicio traiectionis litterarum, cùm haud singulis notis, P. R. quæ transpositæ significarent, veteris Reip. sed integro verbo legatur, *populi R.* vt restitui. Sed & Iulius Salinerus I. C. Sauonensis, multiplicis eruditionis vir, qui plurimos Taciti locos, aliis deploratos, sanos integrosque ostendere conatus est, satis probat, nō absurde dici, veterem populum. Tac. lib. XI. *non, vt plerique falluntur, repens, sed priori populo factitatum est.* & Dialogo de corrupta eloqu. *facile perferebat prior iste populus & rudis.* &c. parum certè abest, prior populus, à veteri populo.

2. *Donec gliscente adulatione deterrerentur.*] Substituerat Æmylius Ferrettus, *detererentur.* Idque Lipsius probauerat: optimâ quidem sententiâ. Ego tamen scripturam veterem, nisi necessitas adigat, nō mutarim. Lego itaq;, *deterrerētur.* nec ineptus est sensus. nam qui res gestas, sine ira, & studio scribere aggrediuntur, vbi aulā adulationibus refertam, principémque iis infectum odisse veritatem vident, à scribendo metu deterrentur. atque ideo sequitur: Tiberii, Caii, Claudii, ac Neronis res, florentibus ipsis, falsas ob metum compositas fuisse. Posteaquam hæc scripsi, Salineri Notas vidi, idem ferè sentientis.

3. *Caium remeantem Armeniâ.*] Operæ pretium existimaui, decreta Pisanorum in honorem Lucii, & Caii Cæsarum, ex marmoreis fractis tabulis nuper in eadem ciuitate erutis, referre. Ibi enim multa scitu digna continentur: scriptorúmque dissensus de tempore obitus eorum, facilè conciliabitur.

Tabulæ ad Lucium spectantis exemplar.

A.D.XVIII.K.OCTOBR.PISIS.IN.FORO. IN AVGVSTEO. SCRIB. AD. FVERE. Q.PETILLIVS.Q.F.P.RASINIVS.L. F. BASSVS. M.PVPPIVS. M.F. Q. SERTORIVS. Q.F. PICA. CN. OCTAVIVS. CN. F. RVFVS. A. BALBIVS.A.F.CVTTA.

QVOD.C.CANIVS.C.F. SATVRNINVS. II.VIR. V.F.DE.AVGENDIS.HONORIBVS.L.CAESARIS. AVGVSTI. CAESARIS. PATRIS. PATRIAE.PONTIFICIS.MAXIMI.TRIBVNITIAE. POTESTATIS.XXV.FILLII. AVGVRIS.CONSVLIS.DESIGNATI. PRINCIPIS. IVVENTVTIS. PATRONI. COLONIAE.NOSTRAE.Q.D.E.R.F.P.D.E.R.I.C.

CVM.SENATVS.POPVLI. ROMANI. INTER. CETEROS. PLVRIMOS. AC MAXSIMOS. HONORES.L.CAESARI.AVGVSTI.CAESARIS. PATRIS.PATRIAE. PONTIFICIS. MAXIMI. TRIBVNITIAE. POTESTATIS. XXV FILIO. AVGVRI. CONSVLI. DESIGNATO. PER. CONSENSVM. OMNIVM. ORDINVM.STVDIO.

multæ lineæ deesse videntur.

TETVR. DATA. CVRA. C. CANIO. SATVRNINO.II.VIR.ET.DECEMPRIMIS.ELIGENDI.ASPICIENDIQVE. VTER.EORVM.LOCVS. MAGIS. IDONEVS. VIDEATVR. EMENDVS. PVBLICA. PECVNIA.A.

PRIVATIS. EIVS. LOCI. QVEM. MAGIS. PROBAVERINT. VTIQVE. APVD. EAM. ARAM. QVODANNIS. A. D. X :::::: PVBLICE. MANIBVS. EIVS. PER. MAGISTRATVS. EOSVE. QVI. IBI. IVRE. DICENDO. PRAESVNT. TOGIS. PVLLIS. AMICTOS. QVIBVS. EORVM. IVS. FASQVE. ERIT. EO. DIE. EIVS. VESTIS. HABENDAE. INFERIAE. MITTANTVR. BOSQVE. ET. OVIS. ATRI. INFVLIS. CAERVLIS. INFVLATI. DIIS. MANIBVS. EIVS. MACTENTVR. EAEQVE. HOSTIAE. EO. LOCO. ADOLEANTVR. SVPERQVE. EAS. SINGVLAE. VRNAE. LACTIS. MELLIS. OLEI. FVNDANTVR. AC. TVM. DEMVM. FACTAM. CIVIBVS. POTESTATEM. SI. QVI. PRIVATIM. VELINT. MANIBVS. EIVS. INFERIAS. MITTERE. DVM. NE. QVIS. AMPLIVS. VNO. CEREO. VNAVE. FACE. CORONAVE. MITTAT. DVM. II. QVI. IMMOLAVERINT. CINCTI. GABINO. RITV. STRVEM. LIGNORVM. SVCCENDANT. ADQVE. EA. INDE. HABEANT.

IS. LOCVS. ANTE. EAM. ARAM. QVO. EAE. STRVES. CONGERANTVR. COMPONANTVR. PATEAT. QVOQVE. VERSVS. PEDES. XL. STIPITIBVSQVE. ROFVSIIS. [fortè, *defixis*.] SEPIATVR. LIGNORVMQVE. ACERVOS. EIVS. REI. GRATIA. QVODANNIS. IBI. CONSTITVATVR. CIPPOQVE. GRANDI. SECVNDVM. ARAM. DEFIXSO. HOC. DECRETVM. CVM. SVPERIORIBVS. DECRETIS. AD. EIVS. HONORES. PERTINENTIBVS. INCIDATVR. INSCVLPATVRVE. NAM. QVOD. AD. CETERA. SOLEMNIA. QVAE. EODEM. ILLO. DIE. VITARI. CAVERIVE. PLACVISSENT. PLACERENTQVE. ID. SEQVENDVM. QVOD. DE. IIS. SENATVS. P. R. CENSVISSET. VTIQVE. PRIMO. QVOQVE. TEMPORE. LEGATI. EX. NOSTRO. ORDINE. IMP. CAESAREM. AVGVSTVM. PATREM. PATRIAE. PONTIFICEM. MAXIMVM. TRIBVNICIAE. POTESTATIS. XXV. ADEANT. PETANTQVE. AB. EO. VT. COLONIS. IVLIENSIBVS. COLONIAE. OBSEQVENTI. IVLIAE. PISANAE. EX. HOC. DECRETO. EA. OMNIA. FACERE. EXSEQVIQVE. PERMITTAT.

Sequitur tabula ad Caium pertinens.

Vna tantum linea desideratur, cuius non nulla vestigia apparent.

[AD-] FVERE. Q. SERTORIVS. Q. FATILIVS. TACITVS. P. RASINIVS. L. F. BASSVS. L. LAPPIVS. L. F. GALLVS. Q. SERTORIVS. Q. F. ALPIVS. PICA. C. VETTIVS. L. F. VIRCVLA. M. PIERIVS. M. F. PRISCVS. A. ALBIVS. A. F. GVTTA. TI. PETRONIVS. TI. F. POLLIO. L. FABIVS. L. F. BASSVS. SEX. NONIVS. SEX. F. CRETICVS. C. CANIVS. C. F. SATVRNINVS. L. OTACILIVS. Q. F. PANTHERA.

QVOD. SVNT. CVM. IN. COLONIA. NOSTRA. PROPTER. CONTENTIONES. CANDIDATORVM. MAGISTRATVS. NON. ESSENT. ET. EA. ACTA. ESSENT. QVAE. INFRA. SCRIPTA. SVNT.

CVM. A. D. IIII. NONAS. APRILES. ALLATVS. ESSET. NVNTIVS. C. CAESAREM. AVGVSTI. PATRIS. PATRIAE. PONTIF. MAXVMI. CVSTODIS. IMPERI. ROMANI. TOTIVSQVE. ORBIS. TERRARVM. PRAESIDIS. FILIVM. DIVI. NEPOTEM. POST. CONSVLATVM. QVEM. VLTRA. FINIS. EXTREMAS. POPVLI. ROMANI. BELLVM. GERENS. FELICITER. PEREGERAT. BENE. GESTA. REPVBLICA. DEVICTEIS. AVT. IN. FIDEM. RECEPTIS. BELLICOSISSIMIS. AC. MAXSIMIS. GENTIBVS. IPSVM. VOLNERIBVS. PRO. REPVBLICA. EXCEPTIS. EX. EO. CASV. CRVDELIBVS. FATIS. EREPTVM. POPVLO. ROMANO. IAM. DESIGNATVM. IVSTISSIMVM. AC. SIMILLVMVM. PARENTIS. SVI. VIRTVTIBVS. PRINCIPEM. COLONIAEQVE. NOSTRAE. VNICVM. PRAESIDIVM. EAQVE. RES. NONDVM. QVIETO. LVCTV. QVEM. EX. DE-

CI-

CESSV. L. CAESARIS. FRATRIS. EIVS. CONSVLIS. DESIGNATI. AVGVRIS. PATRONI. NOSTRI. PRINCIPIS. IVVENTVTIS. COLONIA. VNIVERSA. SVSCEPERAT. RENOVASSET. MVLTIPLICASSETQVE. MAIOREM OMNIVM. SINGVLORVM. VNIVERSORVMQVE. OB. EAS. RES. VNIVERSI. DECVRIONES. COLONIQVE. QVANDO. EO. CASV. IN. COLONIA. NEQVE. II VIR. NEQVE. PRAEFECTI. ERANT. NEQVE. QVISQVAM. IVRE. DICVNDO. PRAEERAT. INTER SESE. CONSENSERVNT. PRO MAGNITVDINE. TANTAE. AC. TAM IMPROVISAE. CALAMITATIS. OPORTERE. EX. EA. DIE. QVA. EIVS. DECESSVS. NVNTIATVS. ESSET. VSQVE. AD. EAM. DIEM. QVA. OSSA. RELATA. ATQVE. CONDITA. IVSTAQVE. EIVS. MANIBVS. PERFECTA. ESSENT. CVNCTOS. VESTE. MVTATA. TEMPLISQVE. DEORVM. IMMORTALIVM. BALNEISQVE. PVBLICIS. ET. TABERNIS. OMNIBVS. CLAVSIS. CONVICTIBVS. SESE. ABSTINERE. MATRONAS. QVAE. IN. COLONIA. NOSTRA. SVNT. SVBLVGERE. DIEMQVE. EVM. QVO. DIE. C. CAESAR. OBIIT. QVI. DIES. EST. A. D. VIIII. K. MARTIAS. PRO. ALLIENSI. LVGVBREM. MEMORIAE. PRODI. NOTARIQVE. IN. PRAESENTIA. OMNIVM. IVSSV. AC. VOLVNTATE. CAVERIQVE. NE. QVOD. SACRIFICIVM. PVBLICVM. NEVE. QVAE. SVPPLICATIONES. NIVE. SPONSALIA. NIVE. CONVIVIA. PVBLICA. POSTEA. IN. EVM. DIEM. EOQVE. DIE. QVI. DIES. ERIT. A. D. VIIII. K. MARTIAS. FIANT. CONCIPIANTVR. INDICANTVRVE. NIVE. QVI. LVDI. SCENICI. CIRCENSESVE. EO. DIE. FIANT. SPECTENTVRVE. VTIQVE. EO. DIE. QVOTANNIS. PVBLICE. MANIBVS. EIVS. PER. MAGISTRATVS. EOSVE. QVI. IBI. IVRE. DICVNDO. PRAEERVNT. EODEM. LOCO. EODEMQVE. MODO. QVO. L. CAESARI. PARENTARI. INSTITVTVM. EST. PARENTETVR.

VTIQVE. LOCVS. CELEBERRIMO. COLONIAE. NOSTRAE. LOCO. CONSTITVATVR. ORNATVS. SPOLIIS. DEVICTARVM AVT. IN. FIDEM. RECEPTARVM. AB. EO. GENTIVM. SVPER. EVM. STATVA. PEDESTRIS. IPSIVS. TRIVMPHALI. ORNATV. CIRCAQVE. EAM. DVAE. EQVESTRES. INAVRATAE. CAI. ET. LVCI. CAESARVM. STATVAE. PONANTVR.

VTIQVE. QVAM PRIMVM. PER. LEGEM. COLONIAE. DVOVIROS. CREARE. ET. HABERE. POTVERIMVS. II. DVOVIRI. QVI. PRIMI. CREATI. ERVNT. HOC. QVOD. DECVRIONIBVS. ET. VNIVERSIS. COLONIS. PLACVIT. AD. DECVRIONES. REFERANT. EORVM. PVBLICA. AVCTORITATE. ADHIBITA. LEGITVME. ID. CAVEATVR. AVCTORIBVSQVE. IIS. IN. TABVLAS. PVBLICAS. REFERATVR. INTEREA. T. STATVLENVS. IVNCVS FLAMEN. AVGVSTALIS. PONTIF. MINOR. PVBLICORVM. PR. SACRORVM. ROGARETVR. VTI. CVM. LEGATIS. EXCVSATA. PRAESENTI. COLONIAE. NECESSITATE. HOC. OFFICIVM. PVBLICVM. ET. VOLVNTATEM. VNIVERSORVM. LIBELLO. REDDITO. IMP. CAESARI. AVGVSTO. PATRI. PATRIAE. PONTIF. MAXSIMO. TRIBVNITIAE. POTEST. XXVI. INDICET.

ID. QVOD. T. STATVLENVS. IVNCVS. PRINCEPS. COLONIAE. NOSTRAE. FLAMEN. AVGVST. PONTIF. MINOR. PVBLICORVM. PR. SACRORVM. LIBELLO. ITA. VT. SVPRA. SCRIPTVM. EST. IMPERATORI. CAESARI. AVGVSTO. PONTIF. MAXIMO. TRIBVN. POTEST. XXVI. P. P. PATRIAE. REDDITO. FECERIT. PLACERE. CONSCRIPTIS. QVAE. A. D. IIII. NON. APRILES QV ... AELIO. CATO. C. SENTIO. SATVRNINO. COS. FVERVNT. FACTA. ACTA. CONSTITVTA. SVNT. PER. CONSENSVM. OMNIVM. ORDINVM. EA. OMNIA. ITA. FIERI. AGI. HABERI. OBSERVARIQVE. AB. L. TITIO.

A. F. ET. T. ALLIO. T. F. RVFO. II. VIRIS. ET. AB. EIS. QVICVMQVE. POSTEA. IN. COLONIA. NOSTRA. II. PRÆFECTI. SIVE. QVI. ALI. MAGISTRATVS. ERVNT. EA. OMNIA. IN. PERPETVOM. ITA. FIERI. AGI. HABERI. OBSERVARIQVE. VTIQVE. L. TITIVS. A. F. ET. T. ALLIVS. T. F. RVFVS. II. VIRI. EA. OMNIA. QVAE. SVPRA. SCRIPTA. SVNT. EX. DECRETO. NOSTRO. CORAM. PROQVESTORIBVS. PRIMO. QVOQVE. TEMPORE. PER. SCRIBAM. PVBLICVM. IN. TABVLAS. PVBLICAS. REFERENDA. CVRENT. CENSVERE.

4 *Robore corporis stolidè ferocem, nullius tamen flagitii compertum*] Sic Liuius lib. VII. de T. Manlio. *Illum praualidum iuuenem, & quod haud minus timendum erat, stolidè ferocem.* Noster verò lib. IV. Ann. *aduersùm vnicum, & nullius antè flagitii compertum.*

5 *Ægro & corpore fatigabatur*] Lipsius mallet, *& ægro corpore.* at Tacitus id sæpissimè de industria. infrà eodem lib. *dabat & famæ.* lib. II. *irridebantur & Græci comites.* inferiùs, *data & à Tiberio occulta mandata.* hist. lib II. *trucidati & comites.*

6 *Gnarum id Cæsari*] Lipsii correctio adeo mihi certa, vt eam pro germana agnouerim. Vulgo corruptè, *C. Nauum id Cæsari.*

7 *Lætiq; interdum nuntii vulgabantur*] Iisdem artibus vsa est Agripppina in morte Claudii Cæsaris. Tacit. lib. XII. *cunctos aditus custodiis clauserat, crebroq; vulgabat, ire in melius valetudinem Principis, quo miles bona in spe ageret.*

8 *Ceterùm in nullius vmquam suorum necem durauit*] Ita de Nerone lib. XIV. *credente nullo, vsq; ad cædem eius duratura filii odia.*

9 *Consules, Patres, Eques*] Quidam non indoctus legendum putabat, *equites.* sed non animaduerterat, sæpè Tacitum eodem modo loquutum. Ann. lib. IV. *eò venire Patres, Eques, magna pars plebis.* lib. XV. *certatim nomina dederant Senatores, Eques, Miles.* hist. lib. I. *non Senatus modo & Eques.* lib. IV. *& Sacerdotes, & Senatus, & Eques.*

10 *Lacrymas gaudium, questus, adulatione miscebant*] Recentiores libri habent, *adulationes.* quo authore nescio. Muretus distinctè legebat, *Lacrimas gaudio, questu adulatione.* quod Lipsius probat. Ego manuscripti lectionem retuli, sensu non improbando. ostendit enim, senatores omnia adulatione miscuisse. idque Salinero probatur.

11 *Tanquam vetere Rep.*] Libellus nuper Mureti nomine editus fuit, commentarios ad priores Taciti libros continens. Sed multa in eo, quæ Muretum vix sapiunt. Hic ait, in veteribus legi, *vintere*, ex quo ille, *viuente*, aut, *vigente.* Falsa prior assertio. nullus enim veterum, nisi Medicæus vnicus, qui clarè habet, *vetere.*

12 *Causa præcipua ex formidine*] Ego caussam istam præcipuam ad Tiberii cunctationem retulerim, id est simulatã quandam modestiam, ac reuerentiã erga patres, donec ipsorum auctoritate principatus firmaretur: metu scilicet, ne si senatum spreuisset, Germanicus fauorem ipsius, atque etiam imperium præoccuparet. Idque respicere videntur duo quæ sequuntur. *Dabat & famæ*: &, *Postea cognitum est*: quę priori causæ connectuntur, & perspicuè ad cunctationẽ pertinent. Sunt tamen qui ad festinationem primam illam causam referendam contendant, quę nec respiciat verbum, *cunctabundus*, sed aduerbium, *nusquam*: neque à Tacito pręcipuam dici, quasi alias adiecturus sit, sed præcipuam inter ceteras, quę Tiberium ad festinandum impulerint. Quod verò sequitur, *Dabat & famæ*: censent, priori causæ minimè connecti, sed voluisse Tiberium, iam de principatu securum, famę etiam rationem habere. Ego tamen à primo sensu non dimoueor: quod ex Suetonio confirmo, cap. XXV. in Tib. *Cunctandi causa erat metus vndique imminentis.*

nentium discriminum. vbi inter cetera discrimina posuit etiam metum ex Germanico.

13 *Dabat & famæ*] Seneca de Clementia lib.I. *Principes multa debent etiam famæ dare.* Noster Ann.lib.IV. *Principum diuersam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda.*

14 *Hi pietate erga parentem, & necessitudine reipub.*] Quidam interpretantur necessitudinem, pro coniunctione, quâ scilicet deuinctus reip. Augustus, plurimùm illi deberet. At sententia requirit, vt accipiatur pro necessitate, & angustiis: quod clarè ostendunt verba, quæ paulo pòst sequuntur: *Pietatem erga parentem, & tempora reip.* quæ superiora hæc respiciunt.

15 *Multa Antonio, dum interfectores patris vlcisceretur*] Vulgò, *vt interfectores.* Sed cùm Man. habeat, *tunc*, propius & verius mihi visum est, *dum.*

16 *Non aliud discordantis patriæ remediũ fuisse, quàm si ab vno regeretur*] Seneca de benef.lib.V.cap.XVI. *eò redegit populum Romanum, vt saluus esse non posset, nisi beneficio seruitutis.*

17 *Sui milites Hirtium*] Vera lectio manuscripti, perperam mutata in, *siue milites.* Muretus narrationis perplexitatẽ videns, particulam, *siue*, delendam censebat.

18 *Et machinator doli Cæsar*] Vide Suet. in Aug. cap. XI. Sed quod ibi dicitur de Glicone medico Pansæ, incusato venenum vulneri indidisse, refellitur à Bruto, in epistola ad Ciceronem, cuius initium, *Noli expectare.*

19 *Ne ipsis quidem qui fecere laudatas*] Et hîc Mureti libellus ait, in antiquis legi, *capere*: corrigitque, *cepere.* Falsò. nam antiquus liber cum vulgatis congruit.

20 *Ritè nuberétque Tedii, & Vedii Pollionis luxus*] Beroaldus, *quæ Tedii.* Recentiores, *qui Atedii.* Ego in æquè corruptis, lectionem manuscripti restitui, quâ saltem liquet, illud, *que*, copulam esse; vt suspicari liceat, verbum aliquod, diuortium denotans, positum ante, *nuberet*, excidisse. Certè non aptè hæret voci luxus nota qualitatis, si superiora, & sequentia consideres, quæ demonstratiuè, absque aliqua nota, primo casu proferuntur.

21 *Grauior domui Cæsarum nouerca*] Ita reformaui vocem, *grauius*, quæ in manuscripto: leniori, & aptiori mutatione, quàm *grauis*, vt vulgò. Grauis quidem Liuia in remp. mater, filium suũ sæuissimum ad imperium admouens, perditis legitimis successoribus. Grauior nouerca, Cæsares & ipsum denique Augustum veneno sustulisse insimulata.

22 *Suspensa semper & obscura verba*] Suet. in Tib. cap. XXIV. *Ambiguis responsis, & callidâ cunctatione suspendens.*

23 *Quibus vnus metus si intelligere viderentur*] Sic lib. II. *Ille ignarus doli, vel si intelligere videretur, vim metuens.* lib. XIV. *solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur.* histor. lib. IV. *Intelligebantur artes, sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur.*

24 *Pollionísq. Asinii patris ferociam retineret*] Pollionis huius, & Asinii Galli filii, meminit etiam Seneca Pater, in procemio contr.lib.IV.

25 *Manium Lepidum dixerat capacem, sed aspernantem*] Ita hîc, & alibi correximus, cùm antea, Marci prænomine legeretur. vide Lips. in adnot. ad lib. III.

26 *Gallum Asinium auidum, & minorem*] Mureto adsenserim legenti, *auidum, sed minorem.*

27 *Quousque patieris Cæsar, non adesse caput Reipub?*] Manuscripti corrupta lectio est, *non adesse aput te Reip?* quam apposui in gratiam curiosiorum. Ceterùm ego aliter ac Lipsius interpretarim: scilicet offensum Tiberium, non quod caput Reip. nominaretur; sed quod artes suas, quas maximè occultas vellet, detegi videret: quasi dixerit Haterius: quamdiu rogari vis? nimiùm nos detines, ac ludificaris istis ambigibus tuis: ne ampliùs dissimules, sed iam

accipe imperium. Fortasse etiam suspicatus est Tiberius, idem ferè sibi Haterium voluisse, atque ille, qui, Suetonio referente in Tib. cap. XXVIII. dixit: *Aut agat aut desistat*.

28 *Eiúsq; curatissimis precibus protegeretur*] Vera lectio Manuscripti. impressi omnes, *accuratissimis*. Infrà lib. II. *curatiùs differam*. lib. XIV. *ludos curatius editos*. lib. XVI. *diurna populi Rom. curatius leguntur*.

29 *In deminutionem sui accipiens*] Sic Manuscr. Vulgò, *in diminutionem*. Idque etiam ex eodem Man. correxi lib. II. Semper enim, *deminuere*, Tacitus, non, *diminuere*.

30 *Flexo in vesperam die, & dilapsis melioribus*] Vulgò minus propriè, *delapsis*.

31 *Sibi tamen apud horridas gentes è contuberniis hostem aspici*] Rhenanus legit, *ibi tamen*. At perfamiliare esse Tacito, *sibi*, pro, à se, *mihi*, pro, à me &c. sexcenta apud ipsum exempla probant.

32 *Desideria militum*] Sic infrà: *desideria legionum frustrari solitum*. Suet. in Aug. cap. XVII. *donec desideria militum ordinarentur*. & cap. LIII. *tanta comitate, adeuntium desideria excipiens, vt quendam ioco corripuerit, quòd sic sibi libellum porrigere dubitaret*. Desideria ergo aliquando supplices libelli, præsertim apud Iurisconsultos. Tacitus alibi, *preces*. infrà eod. lib. *legionum preces exciperet*.

33 *Quem dereptum vehiculo*] Antea, *direptum*. sed manusc. *dereptum*, aptiori notione.

34 *Vetus operis ac laboris*] Corruptè in Manuscrip. *intus operis*. Sed æquè corruptæ emendationes Beroaldi, *inuictus*: Rhenani, *attentus*. nonnullis, *immitis*. Nugæ meræ. Taciti mens: Rufum illum, vt qui diu manipularis militauerit, expertum, atque adsuetum fuisse operis, ac laboris. quod peregregiè exprimit vox, *vetus*, frequens autori nostro. lib. VI. *scientia, cærimoniarúmque vetus*. lib. eodem. *vetus regnandi*. histor. lib. IV. *veterem expertúmque belli*. Cuius contrarium lib. XI. *legiones operum, ac laboris ignaras*. Recepi itaque in seriem eam vocem, & significatione, & similitudine, & iure suo id exposcentem: eo tutiùs, quod eodem ferè tempore, id ipsum venisse in mentem doctissimo Lipsio, eius postremis Notis, conspexi, qui pulcherrimum quoque exemplum Silii adducit: --*gnaros belli veterésque laborum*.

35 *Rerum capitalium damnatos sibi iam miscent*] Suspecta mihi est particula, *iam*, vt superuacua, nec ex Corneliana phrasi. Legerim, *sibi immiscent*. infrà lib. II. *ne quietas prouincias immixti turbarent*. lib. IV. *quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem*. hist. lib. V. *nec paruis periculis immixtus*.

36 *Ne hostes quidem sepultura inuident*] Vulgati, *sepulturam*. Manusc. *sepultura*. Nónne elegantius, & breuius, *sepultura*, germano Taciti more? lib. XIII. *Inuidit operi*. lib. XV. *non inuidebo exemplo*. Nisi aberrat memoria, quarto casu Tacitus nunquam.

37 *Hi sepeliant*] Cur Lipsio non adsenserim, sic legenti? malè in Man. & vulgatis, *ii*. nam de præsentibus loquitur, quos quasi digito demonstrat.

38 *Quia fracta vite in tergo militis*] In militia ciues Rom. verberabantur vitibus, ceteri fustibus. clarè ex Liuii Epit. lib. LVII. de Scipione ad Numantiam: *quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus; si extraneus, fustibus cecidit*. Plin. lib. XIV. cap. I. *Vitis in delictis pœnam ipsam honorat*. Vnde centuriones in bello vites gestabant.

39 *Mandata Clementi centurioni, quæ perferret*] Ita reposui, iubente Man. In editis irrepserat, *præferret*. suprà, *retento Clemente Iulio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus*. Idem lib. XIV. *ac diúmque, dum mandata perfert, abiicit inter pedes eius*.

40 Man-

40 *Nunquámne ad se nisi filios familiarum venturos?*] Ita correxi, monente Lipsio. In Man. & editis, verba perperã transposita, *nunquámne nisi ad se filios familiarũ venturos?*

41 *Nam luna clamore pena cœlo*] In correctorum discrepantiâ, Manuscripti verba licet corrupta proposui. Beroaldus, *clariore penè cœlo*. Lipſ. *claro repentè cœlo*. Salinerus, *clariore plena cœlo*. Ego nihil: ſed Lipſii iudicium anteferens, correctionem eius in margine apposui.

42 *Visa languescere*] Ne intelligas, quod ſpeciem habuerit langueſcentis, ſed quod verè langueſcens, ac deficiens cerneretur à militibus.

43 *Properéq; cessuraque pergerent*] Putaui olim legendum, *quæ peragerent*. nam in Man. prima, *r*, puncto ſuperiùs notata, & in margine apposita, *a*. Rectè tamen vulgata lectio, ſi interpretemur, *quæ pergerent*, id eſt, quæ ſuccederent, vel, quæ ipſi agere pergerent.

44 *Et si ali bonis artibus grati in vulgus*] Sic Man. & probè. Irrepſerat, *& si qui alii*: quod iure ſpernas.

45 *Ii vigiliis, stationibus, custodiis portarum, se inserunt*] A Lipſio correctus locus. Man. & alii corruptè, *in vigiliis*. Hîc obiter admonendi Tyrones: vigilias ſemper eſſe nocturnas; ſtationes, ſiue excubias, nocturnas, & diurnas. Tac. lib. x: *stationes, vigilias, diurna nocturnáque munia in armis agitabantur*. Iſidor. lib. IX. *Excubiæ diurnæ sunt, vigiliæ nocturnæ*. At cuſtodiæ portarum, nónne ſtationes? ſuprà, *portas stationibus firmant*. Cæſar lib. IV. de bello Gall. *ii qui pro portis in statione erant, Cæsari renunciarunt*. Virg. IX. Æneid.

Tunc quoque communi portam statione tenebant.

Stationes videntur propriè eſſe, quæ hodie corpora cuſtodiarum vocantur.

46 *Vt nouissimi in culpam*] Trium legionum milites, omnes ad ſeditionẽ promptiſſimos, nec vllam eorum partem cunctatam conſtat. Qui igitur nouiſſimi in culpam? an originẽ ab vniuerſis amouent, & in paucos autores conferunt? Potiùs cenſeo, Clementem, ceterósque, arte quadam, vt quosq; alloquebantur, poſtremos eos, ac ferè coactos deſcendiſſe in culpam, credere ſimulauiſſe; quò faciliùs in pœnitentiam, & ſpem veniæ perducerent.

47 *Orto ab vnetuicesimanis quintanisq; initio*] Libri omnes editi, *vndeuicesimanis*. Animaduertit Lipſius mendum ex hiſtoria ipſa. Manuſc. hîc, & vbicunque de hac legione fit mentio, vnetvicesimam appellat, quod ego itidem ſemper repoſui. Hîc igitur, ne ſæpiùs repetendum ſit, admonuiſſe ſufficiat.

48 *Prostratos verberibus mulcant*] Hoc etiam ex ingenio Lipſius, & ego autoritate Manuſcripti confirmo. Antea *mulctant*, minùs aptè. Hîc notandus mos proſternendi verberibus afficiendos. Suet. in Tib. cap. LX. *stratum humi penè ad necem verberauit*.

49 *Sexageni singulos, vt numerum Centurionum adæquarent*] Notat hîc Lipſius, in plena legione fuiſſe ſexaginta Centuriones. Idem in opere, quod de militia Romana elegantiſſimè ſcripſit, lib. II. Dial. V. & VIII. hoc diſtinctiùs explicauit. Triginta in quálibet legione manipuli, qui ex centum & viginti militibus conſtabant. Diuidebatur manipulus in duas partes, quas ordines vocabant. cuilibet ordini, id eſt ſexaginta militibus, vnus præerat Centurio.

50 *Vel paucorum consensu*] Vulgò, *nil paucorum*. correxerat Rhenanus, omnibus comprobantibus.

51 *Vt id saltem discerneret cohortes*] An, vt per id ſaltem Germanicus cohortes diſcerneret? Haud abſimile illud Terentii in fine Adelphi: *vt id ostenderem, quòd te isti facilem, & festiuum putant, id non fieri ex vera vita*. Ego ſic malim: vt ea vexillorum prælatio ſaltem diſcerneret cohortes.

52 *Et si vellet imperium, promptos ostentauere*] Man. *promptas*. Ego nihil mutaui. ſe-

ipsos enim promptos ostentant.

53 *Quidam singuli propiùs incedentes*] Muretus mallet, *accedentes*.

54 *In ancipiti Resp.*] Corruptè olim, *in ancipiti rep.* Rectè Man. Idem ferè lib. IV. *irritas leges, remp. in ancipiti.*

55 *Largitio differebatur in hiberna cuiusq. Non abscessere*, &c.] Huic etiam loco lethalia vulnera inflicta, cùm legeretur, *largitio differebatur: in hiberna cuiusquam non abscessere quintani vndeuicesimaniq.* Vitium ex ingenio vidit atque correxit Mercerus. Ego manuscripti fide confirmo.

56 *Legiones nihil cunctatas sacramento adigit*] Sic optimè Man. Malè priùs, *cunctatus.* quod antea ex ingenio animaduerterat sagacissimus Lipsius.

57 *Præsidium agitantes vexillarii discordium legionum*] Frequens auctori nostro vexillariorum mentio. at quod militum genus esset, haud satis liquet. Lipsius de Militia Romana lib. I. dial. VIII. & lib. V. dial. XIX. fuisse tradit, exauthoratos milites, & non dum plenè missos, qui dum præmia, & agros expectant, velut veterani, & euocati quidam, à legionibus discreti, ad vexillum retinebantur, ideóque vexillarii dicti: ac de his capienda esse verba Taciti de exauthoratis, paulò suprà: *missionem dari vicena stipendia meritis, exauthorari qui sena dena fecissent, ac retineri sub vexillo, ceterorum immunes, nisi propulsandi hostis.* Ipsum & alii sequuntur. Tamen multa sunt, quæ me dissentire cogunt. Numquam enim eos Tacitus veteranos appellauit, aut aliquid dixit, vnde id suspicari possis. Immò contrarium arguitur lib. II. histor. *nec tres prætorias cohortes, & mille vexillarios, cum paucis equitibus, veterano exercitui obiicere.* & inferiùs: *quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantùm pulsis, vires legionis non affuisse.* Secundò: cùm aliquando maximus vexillariorum numerus esset in exercitibus, sicuti eodem lib. secundo hist. Muciano tribuuntur tredecim vexillariorum millia; si veterani omnes, quæ vires illis resistere potuissent? Ac tot simul sub vexillo retenti, dum agros & præmia expectarent; quas turbas ac seditiones suscitauissent, ea efflagitando, corruptissimâ præsertim disciplinâ? cùm de legionariis ipsis, qui non dum veterani, id sæpiùs audiatur. Tertiò: quod hîc Tacitus loquitur de agitantibus præsidium in Chaucis, verisimile est, eos aliquandiu ibi mansisse. at missio & exauthoratio à Germanico paulo antea, ac forsan *illis ipsis diebus*, data fuit, vt suprà patet: *ergo vexillarii* isti ex eodem *numero exauthoratorum* esse non poterant. Quartò: exauthorati tunc apud aram Vbiorum sub vexillo hiemabant, vt paulo infrà Tacitus ait: ergo non iidem qui in Chaucis. Quintò & vltimò: veterani ab sexdecim annis, ceterorum erant immunes, nisi propulsandi hostis: ergo & præsidii agitandi. & tamen id præcipuè muneris ab istis curabatur. Censeo igitur, eos fuisse partem legionariorum militum, qui à sua legione abessent: ac vexillarios appellatos, quia ab Aquilis legionum separati, sub vexillis propriis militarent. Obseruabis enim, eos plerumque alicuius legionis vexillarios dici, & tamen eam ipsam legionem non esse inter præsentes. Firmatur hæc opinio lib. II. histor. *præcipua quartadecimanorum ferocia, qui se victos abnuebant: quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantùm pulsis, vires legionis non affuisse.* At superiùs eodem lib. dixit, è Dalmatia præmissa Othoni bina millia militum è quatuor legionibus, quarum præcipua Quartadecima: ergo inter præmissos illi, quos postea, suos vexillarios, legio vocat. Clariùs eodem lib. in ipsâ pugnâ: *circumuenti plurium accursu Quartadecimani.* nempe iidem, quos deinde dixit, vexillarios pulsos. nam legio ipsa prælio an

lio non adfuit, vt patet. Iuuat etiam locus Annal. lib. XIV. *Iam Suetonio quartadecima legio, cum vexillariis vicesimariis, & è proximis auxiliares, decem fermè millia armatorum erant.* paulo pòst, dum eosdem in aciem componit, ait, *legionarius frequens ordinibus, leui circum armaturâ conglobatus, pro cornibus eques astitit.* vbi legionariorum appellatione videtur simul comprehendere quartamdecimam legionem, ac vexillarios vicesimæ. nam pro leui armaturâ capiendi sunt auxiliares, vt docet Lipsius de militia Romana lib. II. dial. II. Item vexillarios, non fuisse equites, alibi Tacitus probat, qui separatim, vexillarios, & equites appellat. Aliquando Tacitus pro vexillariis, dicere solet, *Vexillum.* Annal. lib. XV. *vexilla delectorum ex Illyrico, & Aegypto.* histor. lib. II. *tertiadecimæ legionis vexillum.* lib. III. *cum vexillis nonæ, secundæq́, & vicesimæ Britannicarum legionum.* Nam de his ipsis in fine lib. II. dixit, *cum vexillariis trium Britannicarum legionum.* Habemus etiam vexillarios cohortium. hist. lib. III. *Antonio vexillarios è cohortibus, & partem equitum, ad inuadendam Italiam rapienti.* quos eadem ratione interpretor milites à cohortibus suis, nempe auxiliariis, separatos.

58 *Interea legati ab senatu, regressum iam apud aram Vbiorum Germanicum adeunt.*] Satis mirari non possum, tam multa præteriisse Beroaldum, aut si quis alius hos libros ex Mediceo manuscripto transtulit, & euulgauit. Quid hac lectione clarius in eo incorrupta? tamen interpolant: *Interea legati ab senatu egressi, iam apud aram Vbiorum Germanicum adeunt.* Acutior Mercerus, nullo libri auxilio, vitium, & emendationem odoratus.

59 *Quam si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent*] Rectè quidem Mureti libellus, *excepissent*, si Man. annueret. Sed in eo nihil mutatur, quamuis ipse affirmet, in quibusdam veteribus (fortasse impressis) legi, *eccepissent.*

60 *Duodecim millia è legionibus, sex & viginti socias cohortes*] Vera hæc distinctio Manuscripti, quam Lipsius animaduerterat ex historia. malè vulgò: *è legionibus sex, & viginti* &c.

61 *Vsipetes*] Alibi semper, Vsipios, idem Tacitus appellat, & vtroque modo alii etiam autores.

62 *Spreuerátque vt imparem*] Lipsius ad libidinem refert. Ego ad generis claritudinem, quasi Liuia Tiberium despiceret tanquam haud æqualem.

63 *Vt quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris*] Lipsius ait, pugnare secum Tacitum, cùm hic Sodales Titios institutos dicat, retinendis Sabinorum sacris: at lib. II. histor. Tatii Regis memoriæ à Romulo sacratos. Iulius Salinerus idem esse affirmat, propter regni societatem, atque vtrobique id à Tacito dictum, vt tantùm sciretur, quo exemplo Tiberius Sodales Augustales instituerit. Nos fortasse aliter pugnam conciliabimus; vt Tatius Sodales quidem instituerit, patriis sacris retinendis: Romulus verò post illius mortem eos solemnitate quadam confirmauerit, atque sacrauerit, vt Sabinum populum eò magis deliniret.

64 *Ludos Augustales tunc primùm cœpta turbauit discordia*] Sequutus sum correctionem Lipsii ex historia. Antea, *tunc primum cœptos.*

65 *Gener inuisus inimici soceri*] Scio rectè dici, soceri gener. sed suspicor, Tacitum scripsisse, *gener inuisus, inimicus socer.* Inuisus enim socero gener, quia filiam ei rapuerat: inimicus genero socer, quia Romanis amicus.

66 *Iuuentus flumen Adranam nando tramiserit*] Malim, *tramiserat.* haud enim hæc pendere velim à superiori, *vt.*

67 *Rebúsque motis potior habetur*] Ita emendauit Lipsius: & vt mihi videtur, ve-

rissimè. Malè vulgò, *rebus commotis*.

68 *Ipsi sedem vetere in prouincia*] Inclinabat Lipsius ad hanc lectionem iudicii ductu, cùm antea legeretur, *sedem veterem*. Manuscr. ferè conuenit. habet enim, *vetera*, addita littera. *e*, supra litteram, *a*, quamuis à recentiori manu. Recepi itaque. Tacitus libro III. *in hibernaculis veteris prouinciæ composuit*.

69 *Aliis gentibus, ignorantiâ imperii Romani, inexperta esse supplicia*] Non mutarem, & si Lipsius, *ignorantiam*, legere mallet. ait enim Tacitus, Germanos inter Albim & Rhenum incolentes, quibus notum imperium Romanum, virgas & secures expertos: alias verò gentes eiusdem imperii ignaras, istarum etiam rerum nescias.

70 *Cacinam cum quadraginta cohortibus Romanis*] Ergo cum quatuor integris legionibus, quibus ipse præerat, vt suprà dixit. decem enim cohortibus legio constat. quælibet cohors tribus manipulis. Veget. Polyb. & alii.

71 *Visúque ac memoria deformes*] Et hoc inter cetera minutiora adnotabo, in Man. legi, *deformides*.

72 *Primum extruendo tumulo cespitem Cæsar posuit*] Consueto ducum ac principum more, quò promptiores ceteros redderent. Sic Nero, dum Isthmum perfodere conatus est, *primus* (vt ait Sueton. cap. XIX.) *rastello humum effodit, & corbulo congestam humeris extulit*. & in Vesp. cap. VIII. *Ipse restitutionem Capitolii aggressus, ruderibus purgandis manum primum admouit, ac suo collo quædam extulit*.

73 *Circùm siluæ paulatim adcliues*] Ex Man. In vulgatis, *adclines*.

74 *En Varus, & eodem iterum fato victæ legiones*] In Man. habetur: *En Varus, & eodem que iterum fato victæ legiones*. Suspicor legendum, *En Varus en, eodémque iterum*. &c. Certè particula, *en*, ingeminata, vim etiam orationis ingeminat.

75 *Tanta inde consternatio*] Apud veteres Romanos, (vt alibi Lipsius notat) hoc maximè cautum erat. Polybius enim lib. VI. ait, turmas equitum quotidie excubasse in castris. deinde sequitur *Atque hi curant, cum alia, tum equos maximè, ne aut vinculis impediti & illigati lædantur, inutiles futuri ad militiam; aut soluti & ruentes, turbas & consternationem excitent in castris*.

76 *At victoribus decus, gloriam*] Meliùs ex Manuscr. distinxi. cùm malè in omnibus libris interpunctum esset: *gloriam, quæ*. Sensus est: *Victoribus, decus* & gloriam superesse. *deinde memorat, quæ* domi cara, scilicet, parentes, liberos. &c. Quæ in castris honesta, id est dona militaria.

77 *Igitur orta die proruunt fossas, iniiciunt crates*] Turnebo non adsentior legenti: *Igitur orta die proruunt, fossis iniiciunt crates*. Proruebant enim fossas, demoliendo vallum, terrámque superadgestam.

78 *Aequis locis, æquos deos*] Id est, in neutram partem pronos. Nonnullos enim audiui interpretari, *æquos*, id est, fautores.

79 *Compressam à muliere seditionem*] Quomodò? non compressit certè seditionem, sed causa tantùm fuit comprimendæ. nam abscessu eius in Treueros, de quo suprà, tacti pudore, ac miseratione milites, inuidiáque in Treueros, ad sanitatem rediere.

80 *Sapiens à prudenti*] Aperto vulneri multi multis modis medentur. Ego, *insciens à prudenti*. similitudo litterarum non abest, sensus postulat. Rectéque, insciens, siue ignarus, prudenti opponitur. Infrà lib. II. *milésque pauidus, & casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestiuè iuuat, officia prudentum*

tium corrumpebat.

81 *Cunctantius filio*] Ex Man. Alii minus rectè, *cunctatius.*

82 *Tanto se magis in lubrico dictans*] Malim, *dictitans*. ita enim amat Tacitus.

83 *Grauissimum exitium irrepserit*] Seneca de Benefic. lib. III. cap. vigesimo sexto: *sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens & penè publica rabies, quæ omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit.*

84 *Qui formam vitæ iniit*] Non Hispo, sed Crispinus, de quo potissimùm: idque ex sequentibus patet: *Sed Marcellum insimulabat*; ipse scilicet Crispinus accusator. Idem alibi in Tacito obseruaui. vt lib. XV. *Qui magna cum inuidia senatum adeunt.* vbi illud, *qui*, refertur ad vocem, *patres*, non ad manumissos.

85 *Nec patrum cognitionibus satiatus*] Suetonius in Tiber. cap. XXXIII. *Magistratibus pro tribunali cognoscentibus plerunque se offerebat consiliarium.* Idem de Claudio, cap. XII. *Cognitionibus magistratuum vt vnus è consiliariis frequenter interfuit.*

86 *Satis comperto, paternas ei angustias esse*] Rectè, *paternas*, vt ostenderet, pauperem haud culpâ suâ. Contrà, de Cotta Messallino, lib VI. *egens ob luxum.*

87 *Quod vulgus formidolosum, & pater arguisse dicebatur*] Lipsius, *in vulgus.* At sic etiam rectè. vulgus enim, illam in Druso sanguinis appetentiam, formidabilem iudicauit, ac sæuitiæ indicium: idque & pater suspicatus est.

88 *Quia Augustus comiter interfuisset*] De eo enim Suetonius cap. XLV. ait: *Verùm quotiens adesset, nihil præterea agebat; seu vitandi rumoris causa, quo patrem Cæsarem vulgò reprehensum commemorabat, quòd inter spectandum, epistolis libellisque legendis, ac rescribendis vacaret: seu studio spectandi ac voluptate.*

89 *At theatri licentia proximo priore anno cœpta*] Reposui ex Man. particulam, *At*, in impressis omissam.

90 *Congruentia bis Interamnates disseruere*] Non temerè in Manuscr. *Antemanates.* fortasse demptâ litterâ legendum, *Antemnates.* Varro lib. IV. de ling. Lat. *Antemnæ, quòd ante amnem, qui influit in Tiberim.* Vrbs fuit in Sabinis. & quia Antemnæ, & Interamnia, non longè ab vrbe Roma, & ipso Tiberi: haud facilis est inquisitio, propter antiquitatem, cuius harum vrbium Tacitus meminerit. Vulgatam itaque scripturam non contemno, sed de lectione libri veteris attestor.

91 *Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia*] Non solùm in imperiis militaribus, & administrationibus prouinciarum, id moris Tiberio, sed & in priuatis rebus. Infrà lib. IV. *Res suas Cæsar spectatissimo cuique; quibusdam ignotis, ex fama, mandabat; seméľque adsumpti tenebantur, prorsus sine modo, cùm plerique iisdem negotiis insenescerent.*

92 *Causæ variæ traduntur*] Præter causas à Tacito traditas, aliam affert Ioseph. antiq. Iud. lib. XVIII. cap. VIII. scilicet, vt subditis parceret. Nam lucris exsatiati segniores fiunt ad rapiendum. Ideóque Ciuilis, dux Batauorum, iniurias Romanorum enumerans, *tradi se*, ait, *præfectis Centurionibúsque, quos vbi spoliis, & sanguine expleuerint, mutari, exquiríque nouos sinus, & varia prædandi vocabula.* infra lib. IV.

93 *Vt mandauerit quibusdam prouincias, quos egredi vrbe non erat passurus*] Inter hos Aelius Lamia. de quo libro sexto: *Administrandæ Suriæ imagine tandem exsolutus, vrbi præfuerat. genus illi decorum, viuida senectus, & non permissa prouincia dignationem addiderat.* & paulo pòst de Arruntio: *obli-*

tus, Arruntium, ne in Hispaniam pergeret, decimum iam annum attineri. De his fortaſſe intelligit Sueton. in Tiber. cap. LXIII. *Vnum & alterum consularem, oblatis prouinciis non auſus à ſe dimittere, vſque adeo detinuit, donec ſucceſſores poſt aliquot annos præſentibus daret.* Dio lib. quinquageſimooctauo. Has artes ſequentes quoque principes imitati ſunt. De Nerone Tacit. lib. XIII. *Syria P. Antcio deſtinata, & variis mox artibus eluſus, ad poſtremum in vrbe retentus eſt.* De Vitellio lib. ſecundo hiſtor. *Cluuius comitatu principis adiectus, non ademptâ Hiſpaniâ, quam rexit abſens, exemplo L. Arruntii, quem Tiberius Cæſar ob metum, Vitellius Cluuium nulla formidine, retinebat.* Eluſus etiam à Domitiano Iulius Agricola. vt ex vitâ ipſius.

94 *De comitiis conſularibus*] Diuerſa, Tiberio principe, ratio conſularium comitiorum: nam & conſules ſolus facere, & ſpeciem apud ſenatum relinquere volebat. Ideóque nec redegit ad certum ordinem, & variè ſemper in ſenatu de ea re diſſeruit: quadam fortaſſe verecundiâ, quòd Auguſtus comitia eiuſmodi cum ſenatu participauerit. Apparet vtcunque, candidatorum, quos probauerat, nomina, edidiſſe conſulibus: qui ea per ſenatum diuulgarent, nullâ principis commendatione appoſitâ, nullâ permiſſâ facultate diſſuadendi, aut repellendi. Inane itaque ſuffragii nomen ſenatui relictum. Idémque obtinuit apud ſequentes principes.

AD LIB. II. ANNALIVM.

1 *Faſtúque erga patrias epulas*] Quas ſcilicet contemnebat, deſpiciebátque. Tacitus lib. quarto in fine: *iuxtà, gratiam, aut faſtus ianitorum perpetiebantur.* Petron. Arb. *Contubernalis mea mihi faſtum fecit.*

2 *Ignota Parthis virtutes, noua vitia* Quidam exiſtimant, noua vitia hîc eſſe, lecticæ geſtamen, faſtúmque erga patrias epulas. Ego aliter: promptos ſcilicet aditus, obuiam Vononis comitatem, quæ re vera virtutes eſſent, tamen quia ignotæ Parthis, idcirco ſuſpectæ, ac pro vitiis habitæ.

3 *Et quia ipſorum maioribus aliena*] Rectè ſe habet, & ſi Muretus malit, *ipſorum moribus.*

4 *Celerandæ victoriæ intentior*] Lipſius ait, priſcam lectionem eſſe, *interior.* At nequis erret, ego oculatus teſtis affirmo, in manuſcr. non aliter legi, quàm, *intentior.*

5 *Claſſis Amiſiæ relicta læuo amne*] Aeſtuant hîc interpretes, nec ego fortaſſe emergam: tentabo tamen. Germanicus per Oceanum in os Amiſiæ fluminis claſſe ingreſſus, expoſuit milites, vt debuit, læuo amne, id eſt, in læuâ ripâ amnis, læuâ ſcilicet reſpectu claſſis aduerſo flumine tendentis. At cùm militibus ex eo loco pergendum eſſet in dextras terras, dextras reſpectu loci, in quo deſcenderant; iter inuenerunt impeditum æſtuariis, ac paludibus. Id fortaſſe duci ignarum: ideóque incuſatus, quòd claſſem vlterius non ſubuexerit, vt milites vltra humentia exponeret.

6 *Penetrales Germaniæ Deos*] Sunt qui interpretentur, *penetralis Germaniæ,* id eſt intimæ. Ego, non Germaniæ penetralis, ſed Deos penetraleis intelligo. Cicero de natura Deorum lib. ſecundo. *Nec longè abſunt ab hac vi Dii Penates, ſiue à penu ducto nomine (eſt enim omne quo veſcuntur homines penus) ſiue ab eo quòd penitus inſident, ex quo etiam Penetrales à poetis vocantur.* Seneca Thebaid. Act. II.

Ferte arma, facibus petite penetrales Deos.

7 Ter-

7 *Tertia fermè vigilia insultatum est castris*] Id est post sextam horam noctis: nam quælibet nox in quatuor diuidebatur vigilias, hieme longissimas, æstate breuissimas. Vnaquæque tres horas continebat, cùm perpetuò duodecim diei, duodecim noctis horę apud antiquos essent, inæquales, seu planetariæ ab Astronomis appellatæ. Lucan. lib. v.

Iam castra silebant,
Tertia iam vigiles commouerat hora secundos.

Vigiliæ verò clepsydrâ æqualiter distinguebantur. Veget. lib. III. c. VIII. *In quatuor partes ad clepsydram sunt diuisæ vigiliæ.*

8 *Quorum pars onusta vulneribus tergum*] Cùm constet, omnia referenda esse ad verbũ, *obiiciant*, legerim, *onustum vulneribus tergũ*, vel, *onusta vulneribus terga*, vt ambæ partes huius periodi inuicem sibi respondeant.

9 *Aduersis diis obiiciant*] Quis (malum) hîc, *odiis*, suppo suit? Rectè Lipsius ex ingenio. In Man. non, *aduersis odiis*, vt vulgò, sed, *aduersis diis*.

10 *Incubueratq; sagittariis, illâ rupturus*] Muretus legit, *illâ erupturus*.

11 *Alios proruta arbores adflixere*] An securibus arbores cædebant, vt eos qui ascendissent ad terram eliderent? Vix credam. breuius fuit sagittis confodere. Ego existimo, arbores, seu potiùs crassiores ramos, pondere hominum confractos, homines in ruinam traxisse, & adflixisse.

12 *Miles in loco prælii Tiberium Imperatorem salutauit*] Vbi princeps non aderat, apud imaginem salutabatur. Plin. Paneg. ad Traianum: *Itaque non te apud imagines, sed ipsum præsentem, audientémq; consalutabant Imperatorem.*

13 *Quis impugnandus agger, vt si murum succederent*] Muretus, *vt si muro succederent*. Mihi non placet.

14 *Funditores libratorésq; excutere tela*] De iisdem Tacit. lib. XIII. Libratores autem erant, non qui manu, sed qui è tormentis missilia in hostem iaciebant, dicti à librando ictu. ita libralia saxa Vegetius lib. II. cap. XXIII. *Sed & manu sola omnes milites meditabãtur libralia saxa iactare.* id est saxa propter magnitudinem digna vt à libratoribus è tormentis excutiantur. librator etiam dicitur qui aquam ducendam librat. Plin. ep. L. LXIX. & LXX. lib. X.

15 *Omne dehinc cælum, & mare omne, in Austrum cessit*] Dubitat Lipsius, de Austro propriè, an de Noto Tacitus intelligat. De Austro crediderim. Nec sequentia obstãt. Nam quamuis non ita vehemens in Germania Auster, vehemens fortasse vltra Germanicas terras, vbi classis erat, ac fortasse ex iis terris ventus exoriebatur: & cùm septentrionem versus flaret, horridus ipsius vicinitate, naturáque terrarum horridior, classi incubuit. Nec absurdum est, naues ab Austro ex ora Frisiorum in Britanniam raptas: nam si intelligas de vltima Britannia, quæ antiquis Caledonia, rectâ lineâ illuc ferri patet.

16 *Tumidis Germaniæ terris*] Montosis, vt ego intelligo. montibus enim Germania abundat, qui vt plerunque specubus cauernisque scatent, ita vim maximam ventis addunt. Tac. in vita Agr. *Terræ montésque, causa, ac materia tempestatum.*

17 *Aut insulas, saxis abruptis, vel per occulta vada, infestas*] Ita Man. & optimè. vt sint insulę infestæ, vel abruptis saxis, vel occultis vadis. Malè prius, *saxis abruptas*.

18 *Postquàm mutabat æstus, eodémque quò ventus ferebat*] Ita restitui ex Man. Antea corruptè, *eodem quo ventus*.

19 *Reductus inde in hiberna miles*] Corruptè in Man. *Reductus inde in Hiona miles*. Emendauit Beroaldus, omnibus plaudentibus.

20 *Quando Romana vltioni consultum esset*] Ita posui, Muretum sequutus. Libri omnes, *consultum est*.

21 *Strepebant etiam in vestibulo*] Editi, *strepebántq; etiam*. Ego Manuscripti autoritate, copulam expunxi.

22 *Euertentibus adpositum mensâ lumen*] Mallet Muretus, *adpositum mensæ*.

23 *Sed vt locis, ordinibus, dignationibus antistent, talesque ad requiem animi*] Emendauit olim Muretus: *sed vt locis, ordinibus; dignationibus antistent aliis, quæ ad requiem animi*. At locis & ordinibus, non rectè opponuntur dignationes, cum ferè idem sit, dignatio & ordo. Sensus videtur: vbi honores, ibi commoda. Lipsius legit, ac distinguit: *Sed vt locis, ordinibus, dignationibus antistent, & aliis, quæ ad requiem*. bono quidem sensu, sed constructione non integrâ. Manuscriptus nihil aliud iuuat, nisi quod habet, *talisque ad requiem*. ac fortasse ibi latet particula, *ita*, quæ necessaria videtur ad sententiam explendam. Itaque sic legerem: *Sed vt locis, ordinibus, dignationibus antistent; ita aliis, quæ ad requie animi*, &c.

24 *Inter quæ L. Piso*] Iure ambigas, num, *Cn. Piso*, legendum sit. quod enim de huius Lucii moribus ac ferociâ traditur, mirè consonat cum Cnei natura: cuius senatoria libertas paulo infrà notatur. & cùm à Tiberio comes Germanico datur, Tacitus ait, fuisse eum ingenio violentum, & obsequii ignarum, insitâ ferociâ à patre Pisone. Tamen nihil muto. nam etiam lib. sequ. Lucius Piso iterum nominatur. & fortasse proprium familiæ fuit, tumidos spiritus gerere.

25 *Res eo anno prolatas haud referrem*] Petrus Pithoeus Aduersariorum lib. II. ca. vltimo, hanc rerum prolationem refert ad ferias, quæ quotannis indicebantur, messium ac vindemiarum tempore. tunc enim negocia silebãt, litésq; differebantur. Hunc sensum ego certè non improbauerim. Mouent me primùm verba, *eo anno*, quæ significare videntur morem solemnem. Dein verba, *haud referrem*: quasi dicat, vt in præteritorum annorum gestis haud retuli. Cicero pro L. Murena: *Sapiens existimari nemo potest, in ea prudentia, quæ neq; extra Romam, neq; Romæ rebus prolatis, quicquam valet*. Idem ad Att. lib. VII. epist. XI. & lib. XIV. ep. V. Quisquis plura exempla quærit, Pithoeum ipsum adeat.

26 *Super eo negotio diuersas sententias noscere*] Vox, *eo*, refertur quodammodo ad verbum, *prolatas*. hoc est, super negotio, de quo tunc in senatu certabatur, an res agi, an differri deberent.

27 *Piso, quanquam abfuturum se Cæsar dixerat*] In Man. legitur, *afuturum*, ex quo non defuere qui mallent, *adfuturum*, quod minimè mihi probatur. Cùm enim in senatu ageretur de feriis indicendis, Tiberius, quò promptiùs id fieret, dixerat se *abfuturum*. Hinc inter Pisonem Gallúmque contentiones.

28 *Censuit in quinquennium magistratuum comitia habenda*] Duplex est huius loci sententia. Prima, vt magistratus crearentur, munus suum per quinquennium obituri. Altera, vt proximo quinquennio magistratus inituri, omnes vno die designarentur, vt scilicet annuo magistratu functis, ab aliis rursus è designatis succederetur. Primam innuunt verba: *superbire homines etiam annua designation ; quid si honorem per quinquenniũ agitent?* Alteram probo. Nã quid sibi volunt verba Tiberii: *Graue moderationi suæ, tot eligere, tot differre?* Nam si duodecim nominasset, numerum quidem non auxisset. Tacitus de eodẽ, lib. I. *Candidatos præturæ duodecim nominauit*. Quid igitur verbum, *tot*, quod augmentum exprimit? Pręterea, commodior est sententia verbis Taciti. nam nihil necesse mutare verba, *in annos singulos*, quæ Lipsius corrigit, *in annos quinos*. Idem enim est, duodecim in annos singulos, quod sexaginta in qũinos nominare. Videtur etiã ex numero aucta principi potestas: ideóque ait, *Graue moderationi suæ*. Exemplis etiam iuuatur opinio, cùm Cæsarem, & Augustum in plures annos magistratus ordinasse, autores tradant. De quinquennalibus autem magistratibus, nusquam, vt opinor, nisi per prorogationem. Clarè Appianus bellorum ciuil. li. II. cuius verba ex Latina versione re-

referam. De M. Antonio enim ait: *Senatorũ multitudine conspectâ, qui partim ad urbanos magistratus, atq; sacerdotia, partim ad prouinciarum exercituúmve praefecturas, à Caesare in futurum creati fuerant, quasi & ipse in expeditionem ad quinquennium esset abiturus.* Et paulo pòst ipse Antonius: *Nos quippe ferè omnes, partim sub Caesare magistratum gessimus, partim adhuc gerimus vltra illos designati, partim in futurum gerere electi sumus. Ad quinquennium quippe, vt scitis, & vrbani vobis magistratus, & anniuersarii ad prouinciarum, aut exercituũ curam distributi sunt.* Idém significauit Suetonius in Caes. cap. LXXVI. *eadẽ licentia spreto patrio more, magistratus in plures annos ordinauit.* De Augusto narrat Dio lib. LIII. prope finẽ: *Augustus verò decẽ tantùm Praetores, quia pluribus opus non haberet, constituit, idq; in plures etiam annos: quorũ reliqui eadẽ quae prius officia exequerentur, duo verò administrationi singulis annis praeessent.* Etiã Lipsius idẽ sentire videtur, cum dicat, Gallũ imitatum fuisse Cęsaris decretum ab Appiano, vt suprà, relatum. Neq; obstant Taciti verba, *quid si honorem per quinquennium agitent?* cum de honore designatorum intelligenda sint: qui quodámodo magis quàm ipsi magistratus superbire videntur. Atq; idem innuunt verba: *Superbire homines etiã annua designatione.* vbi designationem expressit, non magistratuum. At, non omnes sexaginta designati, honorẽ per quinquenniũ agitaturi erant: immo duodecim per annum, duodecim per bienniũ. &c. falsus ergo Tacitus. Sed in maiori termino includitur minor, satisq; fuit Tiberio expressisse, quod maximè erat absurdum in sententiâ Galli. Vnum adhuc monebo, mihi videri, Tacitum verbis illis, *magistratuum comitia,* de Praetorum tantùm comitiis intelligere, sermonem quodammodo referens ad ea, quae lib. I. de iisdem Praetoriis comitiis tradidit. Hic enim non nisi de Praetoribus loquitur, cùm de comitiis consularibus iã suo peculiari loco tradiderit in fine primi libri. Alibi etiam obseruaui, magistratuũ appellatione, Prętores tantùm à Tacito designari. nam lib. XI. de se ipso loquens, ait: *iisq;* (id est ludis secularibus) *intentiùs affui, Sacerdotio Quindecimvirali praeditus, ac tum Praetor. quod non iactantiâ refero, sed quia Collegio Quindecimuirûm antiquitùs ea cura, & magistratus potissimùm exsequebãtur officia caerimoniarum.* intelligit enim, *magistratus,* id est Praetores.

29 *Vnde prospici posse, quae cuiq; tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna?*] A vulgatis plerisq; abest interrogandi nota, sensu fortasse superiora respiciente: id est odium eorum, qui vltra quinquenniũ proiicerentur. Nos iuxta Aldinam editionem, hęc interrogatiuè pronunciamus, & ad sequentia referimus, nempe ad designatorum superbiam: quorũ mens, domus, fortuna, eâ honoris diuturnitate, in deterius fortè cõuerterentur, seditiones, ac res nouas spectando. Status enim mutatio, mentem etiam animúmque mutare solet.

30 *Quinquiplicari prorsus magistratus*] Expressi Manuscripti verbum, in antiquioribus etiam editis receptum, licet recentiores scripserint, *quintuplicari.*

31 *Eandem vim in me transmittere*] Corrigendum olim putaui: *inuidiam verò in me transmittere*: litteris quidem non dissimilibus. Sed nuper, vulgatam lectionẽ amplector. Nam vt, modestiam senatus vrgere, significat, senatus modestiae vim facere: Ita rectè Tiberius ait, eandem vim ab Hortalo in se quoq; transmitti. quod idẽ est, ac si dixisset, vrgere modestiam senatus meámq;.

32 *Vetusq; Cosam Etruriae promontorium*] Sic Lipsius ex auctoribus emendauit. Vulgò, *Coram.*

33 *Veritas, visu & mora; falsa, festinatione, & incertis valescunt*] Hist. lib. I. *scelera impetu, bona consilia morâ valescere.*

34 *Relinquebat famam, aut praeueniebat*] Mira hominis versutia & festinatio. Relinquebat famã, cùm ferè ignotus abiret. pręueniebat, cũ adiret: famâ vtrũq; sequente.

35 *Ductu Germanici, auspiciis Tiberii*] Suet. in Aug. *partim ductu, partim auspiciis suis.*

Apud Plin.lib.III.cap.XX. extat de eodem Augusto vetus inscriptio: *Quod eius ductu auspiciisq; gentes Alpinæ omnes, quæ à mari supero ad inferum pertinebant, sub imperium populi Romani sunt redactæ.* Q. Curtius lib. VI. *quorum alia ductu meo, alia imperio auspicióq; perdomui.* Ductu, id est per se ipsū; auspiciis, quando per legatos bellum agitur, vt notum est. Tamen apud Plautum confunduntur. Sosia enim de hero Amphitruone loquens, qui contra Theleboas militauerat, ait: *vt gesserit remp. ductu, imperio, auspicio suo.* & ipse Amphitruo alibi: *eos auspicio meo atque ductu, primo cœtu vicimus.* Nam verè Creontis Thebani Regis auspiciis bellum patratum fuerat.

36 *Fessa oneribus*] Sic, *bello fessos*, dixit lib. XII. Aliter Sidonius Apollinaris Carm. V.

Gallia continuis quamquam sit lassa tributis.

37 *Quam A. Postumius dictator vouerat*] Correxit Lipsius ex historia. Vulgò, *quas.*

38 *Quæ de matre eius locuta secus argueretur*] Secus, quasi malignè, seu inreligiosè.

39 *Sed Musulanorum dux haberi*] Ann. lib. IV. *Musulamos*, eos appellat, quod rectius videtur, ex Ptolemæo.

40 *Disciplina & imperiis suesceret*] Antea, *disciplinæ & imperiis.* mutaui, volente Tacito, qui ni fallor, sic perpetuò loquitur. suprà lib. I. *Vernacula multitudo, lasciuiæ sueta.* lib. II. *vt suesceret militiæ.* lib. XVI. *externæ superbiæ sueto.*

41 *Furius Camillus Proconsul Africæ*] Et hîc, & alibi, vbi vulgò, *Proconsul*, aut, *Proprætor*, Manuscripti habent, *Proconsule*, aut, *Proprætore.* quod semel monuisse sufficiat. Simili ferè modo, lib. XIII. *Romæ Prætor, per prouincias, qui proprætore aut Consule essent.*

42 *Igitur * alio, quæque ibi varietate fortunæ, & nostri origine veneranda*] Corruptus proculdubio locus. Olim voce transposita legebam: *Igitur Asiam, aliáq; ibi varietate fortunæ, & nostri origine veneranda, relegit, appellitq;*, &c. at nunc improbo. Existimat Lipsius, fuisse hîc aliquid insertum de Ilio, Romulæ gentis fonte. Id suspicor latêre in voce, *alio*, quā habet Manuscriptus: nam ego eius lectionē fideliter retuli, cùm antea non minus corruptè legeretur: *Igitur aliaq;, quæ ibi*, &c. Forte aliquid tale Tacitus scripsit: *Igitur viso Ilio, quæque ibi varietate fortunæ, & nostri origine veneranda, relegit Asiam.*

43 *Ambigua gens ea antiquitus, hominum ingeniis, & situ terrarū*] Quid hac Manuscripti lectione melius aut clarius? tamen siue à librariis corrupta, siue à censoribus mutata, sic in vulgatis habebatur: *Ambigua gens ea antiquitus, non modò ingeniis, sed situ terrarum.*

44 *Discesserûntq; opertis odiis*] Ita reposui. vulgò: *discesserántq;*. Quo ad vocem, *opertis*, mihi quidem Lipsii coniectura, qui, *apertis*, legit, valdè probatur. Nam ex antecedentibus, & sequentibus mutua odia satis declarantur. Nec ideo aperta dicuntur, quia Germanicus & Piso ea patefecerint, inimicitiamque indixerint: sed quoniam & ipsis inter se, & eorum amicis, manifesta erant, licet ab vtrisq; malè dissimularentur. Alteram tamen vocem non sperno, quæ & ipsa commodum sensum habet.

45 *Neu proceres gentium propinquis nuptiis, ad discordias traheret*] Particula, *neu*, sententiam confundit. censeo legendum, *ne proceres gentium.* vel potiùs, *ne is proceres gentium.*

46 *Germanicus Ægyptum proficiscitur*] Malim, *in Ægyptum.*

47 *Diuersum ad mare, terrámq; Libyam delatus*] Hunc locum Iulius Salinerius doctissimè defendit. Ideo nihil aliud monebo, nisi quòd verbum, *est*, in fine dictionis sæpissimè in Man. signatur hac nota, S. Non mirū ergo, si aliquādo prætermissum sit à librariis. Hîc certè reponerē, *delatus est.*

48 *Sin rebus eius aliud conduceret*] Sic Manuscriptus. sed subtiliores Grammaticorum regulas fortasse in Tacito requires,

es, reposuerunt, *sin rebus suis.* & tamen supra dixit: *tutam ei honoratámque sedem in Italia fore.*

49 *Si quando insolescerent Sueui, quasi editurus in regnum ostentabatur*] Man. *ne quando.* fortè, *ac si quando.*

50 *Sed primò subdola concordia egere*] Restitui illud, *sed*, ex Manusc. Antea, *& primò.*

51 *Sanciendo, vt dictitabat, fœderi*] Vulgò, imminutâ syllabâ, *dictabat*: quam Manuscripti autoritate reposui.

52 *Conuiuium adiicit*] Iosephus Scaliger in Notis ad Varronem de lingua Latina lib. VI. super voce, *Caninã*, ait, Tacitum hoc verbo, *adiicit*, alludere voluisse ad cænas adiiciales: quę erant, quotiens aut inauguratione alicuius gratia, aut propter aliud quid, puta publicam lætitiam, indicebatur epulum. idque dicebant, epulum, aut cænam adiicere. Idem sentit Fuluius Vrsinus, in Appendice ad Petrum Ciacconium de triclinio. Acuta quidem interpretatio: sed an vera, iudicium aliorum erit. Nam cum Adiiciales cænæ propriè essent Augurales, seu Pontificiæ, vt ex Plinio, ac Varrone colligitur; nulla est in hoc Taciti loco de Sacerdotibus mentio. nisi si dicas, hîc de sanciendo fœdere agi, ac fœdera sacrosancta haberi: ergo tamquam religiosum conuiuium appellari posse; quod admodum friuolum videtur.

53 *Pomponium Flaccum veterem stipendiis*] Legendum puto, *veterem stipendii.* phrasi Cornelianâ. Vide quæ notaui lib. I. in verbis, *Vetus operis ac laboris.*

54 *Et quantò longius abscedebatur, apertiore custodia*] Ita Manuscriptus. &, vt mihi videtur, meliùs, quàm vulgò, *abscedebat.*

55 *Repperiebantur solo, ac parietibus etiam humanorum corporum reliquiæ*] Muretus mallet, *solo ac parietinis.* aliquantò ctiùs.

56 *Muliebri fraude cecidisse*] Respexit fortasse Tacitus ad verba Herculis furentis apud Sophoclem in Trachiniis, à Cicerone lib. II. Tuscul. relata:

Hos, non hostilis dextra, non terra edita
Moles Gigantum, non biformato impetu
Centaurus, ictus corpori inflixit meo. &c.
Sed fœminea vis, fœminea interimor manu.

Iterum Tacitus: *Flebunt Germanicum etiam ignoti.* Sophocles:

Gentes nostras flebunt miserias.

57 *Quam iustius arma oppositurum, qui legati autoritatem*] Exiguum quidem mendum erat in Man. sed nimis audaci manu sanatum fuit. nam cùm in eo legeretur: *quem iustius arma oppositurum, qui legati*, &c. ego nihil aliud immutans, nisi, *quam*, pro, *quem*, locum, ni fallor, ad suam sanitatem restitui.

58 *Reo atq; accusatoribus diem prædixisset*] Muretus, *prodixisset.*

59 *Castellum Ciliciæ munitum admotum, cui nomen Celendris*] Cùm in vulgatis esset, *Celenderis*, Lipsius testatur, apud Iosephum legi, *Celendris.* quam vocem repperi etiam in Man.

60 *Hinc militum, inde locorum asperitas*] Supplet Muretus: *hinc militum vis, inde locorum asperitas.* Sed ex ingenio tantùm.

61 *Exactum & à Titidio Labeone*] Sic Vertranius, Lipsio assentiente. vulgò, *exacta.*

62 *Et si ob grauitatem cœli interiissent, vile damnum*] De Sardiniæ graui cœlo, hæc cecinit Claudianus de bello Gildonico, in fine: ---*quæ respicit Arcton,*

Immitis, scopulosa, procax, subitisque sonora
Fluctibus, insanos infamat nauita montes.
Hinc hominum pecudúmque lues, hinc pestifer aer
Sæuit, & exclusis regnant Aquilonibus Austri.

Pomponius Mela de situ orbis lib. II. cap. VII. de Sardinia loquens ait: *Soli quam cœli melioris, atque vt fœcunda, ita penè pestilens.*

63 *Acerbéque increpuit eos, qui diuinas occupationes*] Suet. in Tiberio, c. XXVII. *Alium dicentem, sacras eius occupationes; & rursum alium, autore eo Senatum se adiisse: verba mutare, & pro autore suasorem, pro sacris laboriosas dicere coegit.* Quod tantùm abest, vt inferioris æui Principes non prohibuerint, vt potiùs sua omnia sacris, diuinis, cœlestibúsque appellationibus vocitarint: nempe sermones, iussa, litteras, responsa, oracula, præcepta, & similia; quod passim in libris Iurisconsultorum, & apud illius æui scriptores videre licet.

AD LIB. III. ANNALIVM.

1 M*Odò per silentium vastum, modo ploratibus, inquies*] Ita olim emendaui, cùm in omnibus libris legeretur, *modo per silentium vastus.* atque adeò certa mihi emendatio visa est, vt eam recipere non dubitauerim. Nam ipse Tacitus sic sæpè locutus est. lib. IV. *hostisque clamore turbido, modò per vastum silentium, incertos obsessores effecerat.* Hist. lib. III. *Vastum primò silentium, mox cuncta simul erumpunt.* In vita Agricolæ: *Vastum vbique silentium, secreti colles.* Etiam Liuius lib. X. *deinde vt silentium vastum in vrbe.* Et optima est constructio: Dies erat inquies, modò per vastum silentium, modò ploratibus. Obseruaui sæpissimè in veteribus libris, idque in nonnullis editis quoque conspicitur, *m*, litteram, in fine dictionum nonnunquam scribi, *ʒ*, tanquam ternarii numeri notam, adeo vt mirum non sit, si aliquando pro littera, *s*, accepta sit à librariis. Hinc in autore nostro multi errores irrepserunt, vt suis locis ostendemus.

2 *Vel doloris imitamenta?*] Falsus Mureti libellus, dum affirmat, veterem scripturã esse, *rei doloris*: vnde ipse, *veri doloris*. Manuscriptus enim nihil discrepat à vulgatis.

3 *Non enim eadem decora principibus viris, & imperatori populo, quæ modicis domibus, aut ciuitatibus*] Malè acceptus fuerat hic locus in vulgatis, id est: *non enim eadem decora principibus viris, & imperatori populóque. modicis domibus, aut ciuitatibus conuenisse.* &c. Primus Lipsius vitiũ animaduertit, ac pro maiori parte sanauit, legendo: *& imperatori populo.* verissimè: nam Liuius lib. XXXIV. & XLII. populum Romanum appellat, *principem orbis terrarum populum.* Suet. in Calig. cap. XXXV. *dominum gentium populum.* Cic. pro domo sua: *dominum regum, victorem atque imperatorem omnium gentium.* Virg. I. Æn. *populum latè regem.* At idem Lipsius vinclum illud, *que*, remouebat; quòd ego potiùs leuiter immutaui, vt ex copula relatiuum efficerem. Post hæc cùm Manuscriptum contulissem, eandem penitus in eo correctionem, ac distinctionem inueni.

4 *Sueta erga filiosfamiliarum nobiles liberalitate auget*] Minùs rectè antea, *filiosfamiliarium*. Mutaui, suadente Mercero, immò Tacito ipso: qui lib. I. dixit: *nunquámne ad se, nisi filiosfamiliarum venturos*: & lib. XI. *ne in mortes parentum pecunias filiisfamiliarum fœnori darent.*

5 *Præscripta es a Tiberio*] Lipsii correctionem secuti sumus. vulgò: *præscripta & a Tiberio.*

6 *Ab Narnia, vitandæ suspicioni*] Fortasse Tacito magis proprium, *vitandæ suspicioni.* infrà eod. libr. *Tiberius, quasi firmandæ valetudini in Campaniam concessit.* libr XII. *contrahendæ rursus multitudini, gladiatorum spectaculum editur.* histor. lib. III. *Is balneas, abluendo cruori, propere petit.* Nihil tamen muto; nam lib. II. dixit: *Ægyptum proficiscitur, cognoscendæ antiquitati.* & infrà hoc eod. libro: *aduersum patrum factiones multa populus parauit, tuendæ libertatis.* li. XIV. *& cetera ostentandæ pietati.*

7 *Domus foro imminens, festo ornatu*] Manuscriptus, *festa ornatu*, vnde suspicor legendum, *festa ornata.*

8 *Post quà reo T. Arruntium*] Autore manuscripto, parua, sed congruens mutatio facta est. malè antea, *postquam reo.* Sic paulo infrà: *Post quà Tiberius.* & suprà lib. *Post quà L. Arruntius.*

9 *Satis cohiberet, ac premeret sensus suos Tiberius, an premeret*] Verba hæc, *an premeret*, non sunt à Manuscripto. in eo enim sic legitur: *satis coh beret ac premeret sensus suos Tiberius, ac premeret.* Vnde suspicari possimus, perperam, & oscitanter à librario ingeminata. Lector iudicet.

10 *Is haud alias intentior: populus plus sibi in principe*] Vera hæc, & genuina Manuscripti verba. quæ, vt alia multa, corrupta fuerant sic: *Is haud alias intentior populus, plus sibi in principem.* Frigido quidem, ac persimplici sensu. at contrà, optimus est atque efficax in lectione prisca. Duo enim ostendit: Tiberii scilicet in eo negotio intensissimum animum, ac populi maiorem licentiam.

11 *Ne contumelias quidem aduersùm Imperatorem infitiari poterat*] Imperator hic, non princeps Tiberius, sed exercitus dux Germanicus. Sic paulo suprà: *Nam si legatus officii terminos, obsequium erga imperatorem exuit.* Respondent enim sibi inuicem, Legatus, & Imperator.

12 *Inter aliena seruitia, & tot adstantium visu*] Legendum videtur, *visu*. lib. 11 *augebat intuentium visus eximia ipsius species.* tamen vtcumq; ferri potest, *visu*, id est, in oculis tot adstantium.

13 *Offerebátque familiam reus, & ministros in tormenta flagitabat*] Cum familiam suam offerret Piso ad tormenta, flagitabat etiam ad idem eos, qui Germanico in eo conuiuio ministrarunt. Ita enim capio ministros hic. Tac. lib. sequ. *quòd is Lygdus ætate atq; forma carus domino, interq; primos ministros erat.* paulo pòst: *quin potius ministros veneni excruciaret.* inferiùs: *cius os lapsis repente saxis, obruit quosdam ministros.*

14 *Crebrísque interrogationibus exquirit*] Et hic Mureti libello fidem ne habeas, dum ait, in vetere libro defectum huiusmodi apparere: *ex. . . . . quirit.* quem ille replet: *ex suo quærit.* Scias enim, talem in Man. lacunam non esse.

15 *Atque illo pleraque sapienter, quædam inconsultiùs respondente*] Mutilum locum, quilibet pronuntiabit. Asteriscum tamen apponerem, non post verbum, *exegisset*, sed post verbum, *quæsitam.* Existimo enim, Tacitum loqui de liberto, cui Piso tradiderat codicillos ad Tiberium. Tali sententia: Cæsarem sensisse, inuidiam sibi morte Pisonis quæsitã. cúmque codicillos sibi à liberto redditos accepisset, crebris interrogationibus ex eodem liberto exquisiuisse qualem supremum diem noctémque Piso exegisset. Respondente illo, quædam ab eo sapienter, quædam inconsultiùs acta: vel, si mauis, ipso liberto quædam verba sapienter, quædam inconsultiùs ad interrogata respondente, Tiberium recitasse codicillos

16 *Biduum super hac imagine cognitionis absumptum*] Ex superioribus, & sequentibus videtur, de Plancina tantùm rem esse. tamen inferiùs, in sententiis constat, vnà de Plancina, Pisone, filiisque.

17 *In decem annos relegaretur*] Vulgò, *relegatur.* Lipsius correxit. nam suprà dixit, *concederetur.*

18 *Satis firmus, vt sæpè memoraui, aduersus pecuniam*] Contrà de Vespasiano Aurelius Victor: *infirmus tamen, vti quidam prauè putant, aduersus pecuniam.*

19 *Sorte ductos, fusti necat*] Ita Manuscriptus. vulgò, *fuste.*

20 *Statiuis castris adhærebat*] Ex Man. Vulgò, *hærebat.*

21 *Missu patris, Apronius Casianus*] Addita fuerat copula, *missúque patris*, contra autoritatem Manuscripti. eam ergo abstulimus, minimè necessariam.

22 *Ad proferenda ea, quæ velut reiicere voluerat*] Monueram quidem prioribus Notis, in Man. legi, *reiicere*, sed corruptum existimans, putaueram reponendum, *reti-*

oeri; pro eo quod vulgò legebatur, *reticere*. Sed Iulius Nellius I.C. Florentinus, acutissimi ingenii vir, probam sibi videri Manuscripti lectionem affirmauit. Cùm enim senatum deprecatus esset Tiberius, ne maiestatis crimina tractarentur, testes tamen illexit ad delicta ea proferenda, quorum cognitionem velut reiicere voluerat. Itaq; verbum illud reposui.

23 *Inlustrium domuum aduersa*] Ita pulcherrimè Mercerus. quam lectionem nouissimæ editiones receperunt. Priùs inordinatè legebatur: *veneno eũ a Lepida petitum, illustrium domuum aduersa. At enim haud multum distanti tempore Calpurnii Pisonem, Æmilii Lepidam amiserant. Solatio adfecit*, &c.

24 *Incitandis cælibum pœnis*] Lipsius ait, incitandis pœnis, id est augendis. non sperno; sed fortassè etiam pœnæ dicuntur incitatæ: quia iacebant, neque erant in vsu. De his autẽ pœnis & præmiis Plin. Paneg. *Locupletes ad tollendos liberos, ingentia præmia, & pares pœnæ cohortantur*. Paneg. ad Maximianum & Constantinũ: *leges hæ, quæ mulcta cælibes notauerunt, parentes præmiis honorarũt, verè dicuntur esse fundamenta reip. quia seminarium iuuentutis, & quasi fontem humani corporis semper Romanis exercitibus ministrarunt*.

25 *Cum omnis domus delatorum interpretationibus subuerteretur*] Vulgò, *subuerterentur*, Manuscripto repugnante. Quod autem ait; *delatorum interpretationibus*, ostendit implicationem, ac perplexitatẽ legis Poppeę. ideóq; inferiùs ait: *exsoluti plerisq; legis nexus*. Seneca contr. IV. lib. IX. *Scriptum legis angustũ est, interpretatio diffusa*.

26 *Nec minor largitor nomine senatus Drusus*] Hoc est, nec minor turbator fuit Drusus, ob largitiones ab eo, nomine senatus, factas. Nã Liuius Drusus Latinis ciuitatem, plebi agros, equitibus curiam, senatui iudicia, permisit, vt ex historiis notum est.

27 *Dedítq; iura, quis pace, & principe vteremur*] Interpretatur Rhenanus, quibus iuribus nos vteremur, pace & principe existente. Triumuiratus enim tempore, iniusta nec pacifica erat dominatio. secus pace composita, ipsóq; Augusto principe.

28 *Præmiis inducti*] Tac. lib. IV. *Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum, & pœnis quidem nunquam satis coercitum, per præmia eliciebantur*.

29 *Vt si a priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret*] Ægrotare hìc mihi videtur Tacitus, etiam cum Lipsii medicinæ. Priùs legebatur, *visi*, in Man. atq; editis. Leuiter Lipsius immutat, facitq;, *vt si*. Vtcunq; tamen sustinetur, ideò eam lectionẽ recepi. *Taciti mens* videtur, iuxta Lipsii interpretationem: *Vt si* homines cessarent à matrimoniis, neq; curarent fieri patres; tunc quidquid iis legatum aut relictum esset, vacans, siue caducũ, quippè contra leges, haberetur; atq; ad populum publicúmq; ærarium deuolueretur.

30 *Ac tamen initia fastigii Cæsaribus erant*] Tres causas Tacitus affert quibus ostendit, Augusti preces, pro minimis etiam priuignorum honoribus fuisse excusabiliores, minúsq; dignas quę illuderentur. Prima, quia ipsius imperium recens; Tiberii contrà, diuturnitate firmatum. Secunda, quia tum magis in oculis vetus mos, vt scilicet honores à senatu tribuerentur. Tertia, quia minus incongruens vitrico, obscuriorem necessitudinem, priuignis honores precari, quàm auo nepoti. Poterat enim Tiberius excusari, si ipsemet, absq; autoritate senatus Neroni nepoti talia concessisset. secus si Augustus priuignis.

31 *Copiáq; & affluentia luxu propior*] Sic paulò infrà: *Simul sexum natura inualidum deseri, & exponi suo luxu*. & hist. lib. 2. *luxu, & sagina mancipatus emptúsq;*. Sexto casu pro tertio vsus videtur. vt Virg. Æn. VI.

Siste gradum, téque aspectu ne subtrahe nostro.

Plaut. Amphitr. *neque nox quoquam concedit die*. Et, *facie*, [illegible] antiquis dictum testatur Agellius [illegible] IX. cap. XIV. Tamen.

men alibi, *luxui*, dixit, vt lib. XII. *non luxui aut voluptatibus assuefactus.* lib. XV. *aliquando luxui indulgebat.*

32 *Cetera promiscua cum marito*] Dilu-s iis, quæ vxoribus obiiciebantur, circa o-era & sumptus prouincialiũ; cetera nunc iluit: scilicet, *his statim adhærescere deterrimum quemque prouincialium: ab his negotia suscipi, transigi: duorum egressus coli, duo fe pratoria.*

33 *Manium Lepidum*] Ita ex historia stituit Lipsius, & hîc, & alibi. vulgò, *M. Lepidum.*

34 *C. Cestius Senator disseruit*] Suspectus Lipsio titulus iste, *Senator*, cùm sit clarum, in Senatu non nisi Senatorem disseruisse. Neque ego aliter sentio. tamen locum similem in Tacito obseruaui, lib. I. ann. prope finem, vbi ait: *Inter quæ Pius Aurelius senator, questus.* nam & ibi res in senatu agebantur. Ergo videat lector, sítne vtroque in loco librarii error, an Tacitus Senatoris titulum addat, fortè ad differentiam aliorum eiusdem nominis & cognominis, qui Senatores non erant.

35 *Bellum aduersus nos voluerat*] A voluo. Sic lib. I. hist. *bellum voluebat.*

36 *Cœlaleta, Odrusæq́, & alii*] Apposui in margine vocem, *Dii*, iuxta postremam Lipsii correctionem.

37 *Egregium resumendæ libertati tempus*] Mallem, *libertatis.*

38 *Nobilissimarum Galliarum subolem*] Manuscripti lectionem, licet corruptam, referre malui, quàm, *nobilissimam*, scribere, sicuti olim fuerat emendatũ. Mihi certè legendum videtur, *nobilissimámque*, quod & scripturæ veteri propius, & copulam hîc necessariam censeo: vt Sacrouirum duo occupauisse dicat, oppidum, & iuuentutem.

39 *Neque decorum Principibus, si una alterâue ciuitas turbet, omissa vrbe, vnde in omnia regimen*] Parum attento lectori, aliquod verbum deesse videbitur huic sententiæ: quæ tamen plenissima est, si superiora respicias. Subintelligitur enim, id, scilicet ad bellum proficisci, principibus minimè decorum esse leuibus causis.

40 *Ceteris ad dicendum testimonium exterritis*] Id est, metu & vi, ad confitendum compulsis.

41 *Vita Lutorii in integro est*] Lipsius legit, *in integro esto*: quasi id Lepidus pro sententia censuerit. Ego nihil mutarem, propter id quod suprà dixit, principem sæpissimè conquestum, si quis sumpta morte, misericordiam eius præuenisset. Ergo, sequitur Lepidus, mortem adhuc Lutorius non sumpsit, vitáque eius est in integro, vt nobis cauendum sit, ne nimiæ seueritatis autores simus. Suam ipse postremò sententiam profert, vt cedat vrbe.

42 *Ne princeps antiqua parsimonia, duriùs aduerteret*] Rhenanus, aliíque ipsum secuti, hunc locum sic construxerunt: ne princeps duriùs aduerteret antiquæ parsimoniæ. Mihi videtur, Tiberium ipsum appellari Principem antiquæ parsimoniæ. quod ex historia clarum, & testatur Tacitus lib. IV. *Rari per Italiam Cæsaris agri, modesta seruitia, intra paucos libertos domus.* similis loquendi modus est lib. XII. *libertinus sestertii termillies possessor, antiqua parsimonia laudibus cumulabatur.*

43 *Nec mediocribus remediis sisti posse*] Corruptus hîc quidẽ est Man. *remedii isti.* qui tamen ad veram lectionem aperit viã, *remediis sisti.* idque & veriùs & modestiùs fortasse emendatum, quàm quod in vulgatis repositũ fuerat, *remediis resisti.* Nam Tacito familiaris loquutio. lib. XIV. *Nec iam sisti poterant.* lib. XV. *Neque tamen sisti potuit.* Hist. lib. V. *nec sisti poterat.* Et fortasse à Liuio sumpsit, qui lib. III. ait: *non ita ciuitatem ægram esse, vt consuetis remediis sisti possit.*

44 *Num coercitio plus damni in remp. ferret*] Quæritur, cur luxus coercitio maius damnum reip. afferat, cum contrà, idque plurimis rationibus, vtilissima videatur. Respondet ipse Tacitus infrà: *Si quis legem*

21 *Euertentibus adpositum mensâ lumen*] Mallet Muretus, *adpositum mensæ*.

23 *Sed vt locis, ordinibus, dignationibus antistent, talesque ad requiem animi*] Emendauit olim Muretus: *sed vt locis, ordinibus; dignationibus antistent aliis, quæ ad requiem animi*. At locis & ordinibus, non rectè opponuntur dignationes, cum ferè idem sit, dignatio & ordo. Sensus videtur: vbi honores, ibi commoda. Lipsius legit, ac distinguit: *Sed vt locis, ordinibus, dignationibus antistent, & aliis, quæ ad requiem*. bono quidem sensu, sed constructione non integrâ. Manuscriptus nihil aliud iuuat, nisi quod habet, *talisque ad requiem*. ac fortasse ibi latet particula, *ita*, quæ necessaria videtur ad sententiam explendam. Itaque sic legerem: *Sed vt locis, ordinibus, dignationibus antistent; ita aliis, quæ ad requie animi*, &c.

24 *Inter quæ L. Piso*] Iure ambigas, num, *Cn. Piso*, legendum sit. quod enim de huius Lucii moribus ac ferociâ traditur, mirè consonat cum Cnei natura: cuius senatoria libertas paulo infrà notatur. & cùm à Tiberio comes Germanico datur, Tacitus ait, fuisse eum ingenio violentum, & obsequii ignarum, insitâ ferociâ à patre Pisone. Tamen nihil muto. nam etiam lib. sequ. Lucius Piso iterum nominatur. & fortasse proprium familiæ fuit, tumidos spiritus gerere.

25 *Res eo anno prolatas haud referrem*] Petrus Pithoeus Aduersariorum lib. II. ca. vltimo, hanc rerum prolationem refert ad ferias, quæ quotannis indicebantur, messium ac vindemiarum tempore. tunc enim negocia silebát, litésq; differebantur. Hunc sensum ego certè non improbauerim. Mouent me primùm verba, *eo anno*, quæ significare videntur morem solemnem. Dein verba, *haud referrem*: quasi dicat, vt in præteritorum annorum gestis haud retuli. Cicero pro L. Murena: *Sapiens existimari nemo potest, in ea prudentia, quæ neq; extra Romam, neq; Romæ rebus prolatis, quicquam valet*. Idem ad Att. lib. VII. epist. XI. & lib. XIV. ep. V. Quisquis plura exempla quærit, Pithoeum ipsum adeat.

26 *Super eo negotio diuersas sententias noscere*] Vox, *eo*, refertur quodammodo ad verbum, *prolatas*. hoc est, super negotio, de quo tunc in senatu certabatur, an res agi, an differri deberent.

27 *Piso, quanquam abfuturum se Cæsar dixerat*] In Man. legitur, *afuturum*, ex quo non defuere qui mallent, *adfuturum*, quod minimè mihi probatur. Cùm enim in senatu ageretur de feriis indicendis, Tiberius, quò promptiùs id fieret, dixerat se abfuturum. Hinc inter Pisonem Gallúmque contentiones.

28 *Censuit in quinquennium magistratuum comitia habenda*] Duplex est huius loci sententia. Prima, vt magistratus crearentur, munus suum per quinquennium obituri. Altera, vt proximo quinquennio magistratus inituri, omnes vno die designarentur, vt scilicet annuo magistratu functis, ab aliis rursus è designatis succederetur. Primam innuunt verba: *superbire homines etiam annua designatione; quid si honorem per quinquenniũ agitent?* Alteram probo. Nã quid sibi volunt verba Tiberii: *Graue moderationi suæ, tot eligere, tot differre?* Nam si duodecim nominasset, numerum quidem non auxisset. Tacitus de eodẽ, lib. I. *Candidatos præturæ duodecim nominauit*. Quid igitur verbum, *tot*, quod augmentum exprimit? Prętereà, commodior est sententia vèrbis Taciti. nam nihil necesse mutare verba, *in annos singulos*, quæ Lipsius corrigit, *in annos quinos*. Idem enim est, duodecim in annos singulos, quod sexaginta in quinos nominare. Videtur etiã ex numero aucta principi potestas: ideóque ait, *Graue moderationi suæ*. Exemplis etiam iuuatur opinio, cùm Cæsarem, & Augustum in plures annos magistratus ordinasse, autores tradant. De quinquennalibus autem magistratibus, nusquam, vt opinor, nisi per prorogationem. Clarè Appianus bellorum ciuil. li. II. cuius verba ex Latina versione sic

rede-

referam. De M. Antonio enim ait: *Senatorũ multitudine conspectâ, qui partim ad urbanos magistratus, atq; sacerdotia, partim ad prouinciarum exercituúm ve praefecturas, à Caesare in futurum creati fuerant, quasi & ipse in expeditionem ad quinquennium esset abiturus.* Et paulo pòst ipse Antonius: *Nos quippe ferè omnes, partim sub Caesare magistratum gessimus, partim adhuc gerimus vltra illos designati, partim in futurum gerere electi sumus. Ad quinquennium quippè, vt scitis, & vrbani vobis magistratus, & anniuersarii ad prouinciarum, aut exercituũ curam distributi sunt.* Idém significauit Suetonius in Caes. cap. LXXVI. *eadẽ licentia spreto patrio more, magistratus in plures annos ordinauit.* De Augusto narrat Dio lib. LIII. prope finẽ: *Augustus verò decẽ tantùm Praetores, quia pluribus opus non haberet, constituit, idq; in plures etiam annos: quorũ reliqui eadẽ quae prius officia exequerentur, duo verò administrationi singulis annis praeessent.* Etiã Lipsius idẽ sentire videtur, cum dicat, Gallũ imitatum fuisse Cęsaris decretum ab Appiano, vt suprà, relatum. Neq; obstant Taciti verba, *quid si honorem per quinquennium agitent?* cum de honore designatorum intelligenda sint: qui quodámodo magis quàm ipsi magistratus superbire videntur. Atq; idem innuunt verba: *Superbire homines etiã annua designatione.* vbi designationem expressit, non magistratuum. At, non omnes sexaginta designati, honorẽ per quinquenniũ agitaturi erant: immo duodecim per annum, duodecim per bienniũ. &c. falsus ergo Tacitus. Sed in maiori termino includitur minor, satisq; fuit Tiberio expresisse, quod maximè erat absurdum in sententiâ Galli. Vnum adhuc monebo, mihi videri, Tacitum verbis illis, *magistratuum comitia,* de Praetorum tantùm comitiis intelligere, sermonem quodammodo referens ad ea, quae lib. I. de iisdem Praetoriis comitiis tradidit. Hìc enim non nisi de Praetoribus loquitur, cùm de comitiis consularibus iã suo peculiari loco tradiderit in fine primi libri. Alibi etiam obseruaui, magistratuũ appellatione, Prętores tantùm à Tacito designari. nam lib. XI. de se ipso loquens, ait: *iisq;* (id est ludis secularibus) *intentiùs affui, Sacerdotio Quindecimvirali praeditus, ac tum Praetor. quod non iactantiâ refero, sed quia Collegio Quindecimuirûm antiquitùs ea cura, & magistratus potissimùm exsequebãtur officia cerimoniarum.* intelligit enim, *magistratus,* id est Praetores.

29 *Vnde prospici posse, quae cuiq; tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna?*] A vulgatis plerisq; abest interrogandi nota, sensu fortasse superiora respiciente: id est odium eorum, qui vltra quinquenniũ proiicerentur. Nos iuxta Aldinam editionem, hęc interrogatiuè pronunciamus, & ad sequentia referimus, nempe ad designatorum superbiam: quorũ mens, domus, fortuna, eâ honoris diuturnitate, in deterius fortè cõuerterentur, seditiones, ac res nouas spectando. Status enim mutatio, mentem etiam animúmque mutare solet.

30 *Quinquiplicari prorsus magistratus*] Expressi Manuscripti verbum, in antiquioribus etiam editis receptum, licet recentiores scripserint, *quintuplicari.*

31 *Eandem vim in me transmittere*] Corrigendum olim putaui: *inuidiam verò in me transmittere*: litteris quidem non dissimilibus. Sed nuper, vulgatam lectionẽ amplector. Nam vt, modestiam senatus vrgere, significat, senatus modestiae vim facere: Ita rectè Tiberius ait, eandem vim ab Hortalo in se quoq; transmitti. quod idẽ est, ac si dixisset, vrgere modestiam senatus meámq;.

32 *Vectusq; Cosam Etruriae promontorium*] Sic Lipsius ex auctoribus emendauit. Vulgò, *Coram.*

33 *Veritas, visu & mora; falsa, festinatione, & incertis valescunt*] Hist. lib. I. *scelera impetu, bona consilia morâ valescere.*

34 *Relinquebat famam, aut praeueniebat*] Mira hominis versutia & festinatio. Relinquebat famã, cùm ferè ignotus abiret. pręueniebat, cũ adiret: famâ vtrũq; sequente.

35 *Ductu Germanici, auspiciis Tiberii*] Suet. in Aug. *partim ductu, partim auspiciis suis.*

Apud Plin. lib. III. cap. XX. extat de eodem Augusto vetus inscriptio: *Quod eius ductu auspiciisq. gentes Alpinæ omnes, quæ à mari supero ad inferum pertinebant, sub imperium populi Romani sunt redactæ.* Q. Curtius lib. VI. *quorum alia ductu meo, alia imperio auspicióq. perdomui.* Ductu, id est per se ipsũ; auspiciis, quando per legatos bellum agitur, vt notum est. Tamen apud Plautum confunduntur. Sosia enim de hero Amphitruone loquens, qui contra Theleboas militauerat, ait: *vt gesserit remp. ductu, imperio, auspicio suo.* & ipse Amphitruo alibi: *eos auspicio meo atque ductu, primo cœtu vicimus.* Nam verè Creontis Thebani Regis auspiciis bellum patratum fuerat.

36 *Fessa oneribus*] Sic, *bello fessos*, dixit lib. XII. Aliter Sidonius Apollinaris Carm. V.

Gallia continuis quamquam sit lassa tributis.

37 *Quam A. Postumius dictator vouerat*] Correxit Lipsius ex historia. Vulgò, *quas.*

38 *Quæ de matre eius locuta secus argueretur*] Secus, quasi malignè, seu inreligiosè.

39 *Sed Musulanorum dux haberi*] Ann. lib. IV. *Musulamos*, eos appellat, quod rectius videtur, ex Ptolemæo.

40 *Disciplina & imperiis suesceret*] Antea, *disciplinæ & imperiis.* mutaui, volente Tacito, qui ni fallor, sic perpetuò loquitur. suprà lib. I. *Vernacula multitudo, lasciuiæ sueta.* lib. II. *vt suesceret militiæ.* lib. XVI. *externæ superbiæ sueto.*

41 *Furius Camillus Proconsul Africæ*] Et hîc, & alibi, vbi vulgò, *Proconsul*, aut, *Proprætor*, Manuscripti habent, *Proconsule*, aut, *Proprætore.* quod semel monuisse sufficiat. Simili ferè modo, lib. XIII. *Romæ Prætor, per prouincias, qui proprætore aut Consule essent.*

42 *Igitur * alio, quaque ibi varietate fortunæ, & nostri origine veneranda*] Corruptus proculdubio locus. Olim voce transposita legebam: *Igitur Asiam, aliáq. ibi varietate fortunæ, & nostri origine veneranda, relegit, appellitq.*, &c. at nunc improbo. Existimat Lipsius, fuisse hîc aliquid insertum de Ilio, Romulæ gentis fonte. Id suspicor latêre in voce, *alio*, quã habet Manuscriptus: nam ego eius lectionẽ fideliter retuli, cùm antea non minus corruptè legeretur: *Igitur aliaq., quæ ibi*, &c. Forte aliquid tale Tacitus scripsit: *Igitur viso Ilio, quæque ibi varietate fortunæ, & nostri origine veneranda, relegit Asiam.*

43 *Ambigua gens ea antiquitus, hominum ingeniis, & situ terrarũ*] Quid hac Manuscripti lectione melius aut clarius? tamen siue à librariis corrupta, siue à censoribus mutata, sic in vulgatis habebatur: *Ambigua gens ea antiquitus, non modò ingeniis, sed situ terrarum.*

44 *Discesserúntq. opertis odiis*] Ita reposui. vulgò: *discesserántq.* Quo ad vocem, *opertis*, mihi quidem Lipsii coniectura, qui, *apertis*, legit, valdè probatur. Nam ex antecedentibus, & sequentibus mutua odia satis declarantur. Nec ideo aperta dicuntur, quia Germanicus & Piso ea patefecerint, inimicitiámque indixerint: sed quoniam & ipsis inter se, & eorum amicis, manifesta erant, licet ab vtrisq; malè dissimularentur. Alteram tamen vocem non sperno, quæ & ipsa commodum sensum habet.

45 *Neu proceres gentium propinquitatiis, ad discordias traheret*] Particula, *neu*, sententiam confundit. censeo legendum, *ne proceres gentium.* vel potiùs, *ne is proceres gentium.*

46 *Germanicus Ægyptum proficiscitur*] Malim, *in Ægyptum.*

47 *Diuersum ad mare, terrámq. Libyæ delatus*] Hunc locum Iulius Salinerus doctissimè defendit. Ideo nihil aliud monebo, nisi quòd verbum, *est*, in fine dictionis sæpissimè in Man. signatur hac nota, ÷ Non mirũ ergo, si aliquãdo prætermissum sit à librariis. Hîc certè reponerẽ, *delatus est.*

48 *Si in rebus eius aliud conduceret*] Sic Manuscriptus. sed subtiliores Grammaticorum regulas fortasse in Tacito requires,

tes, reposuerunt, *sin rebus suis.* & tamen suprà dixit: *tutam ei honoratámque sedem in Italia fore.*

49 *Si quando insolescerent Sueui, quasi rediturus in regnum ostentabatur*] Man. *ne si quando.* fortè, *ac si quando.*

50 *Sed primò subdola concordia egere*] Restitui illud, *sed*, ex Manusc. Antea, *&* *primò.*

51 *Sanciendo, vt dictitabat, fœderi*] Vulgò, imminutâ syllabâ, *dictabat:* quam Manuscripti autoritate reposui.

52 *Conuiuium adiicit*] Iosephus Scaliger in Notis ad Varronem de lingua Latina lib. VI. super voce, *Caninã*, ait, Tacitum hoc verbo, *adiicit*, alludere voluisse ad cænas Adiiciales: quę erant, quotiens aut inauguradi alicuius gratia, aut propter aliud quid, puta publicam lætitiam, indicebatur epulum. idque dicebant, epulum, aut cænam adiicere. Idem sentit Fuluius Vrsinus, in Appendice ad Petrum Ciacconium de triclinio. Acuta quidem interpretatio: sed an vera, iudicium aliorum erit. Nam cum Adiiciales cænæ propriè essent Augurales, seu Pontificiæ, vt ex Plinio, ac Varrone colligitur; nulla est in hoc Taciti loco de Sacerdotibus mentio. nisi si dicas, hîc de sanciendo fœdere agi, ac fœdera sacrosancta haberi: ergo tamquam religiosum conuiuium appellari posse; quod admodum friuolum videtur.

53 *Pomponium Flaccum veterem stipendiis*] Legendum puto, *veterem stipendii.* phrasi Cornelianâ. Vide quæ notaui lib. I. in verbis, *Vetus operis ac laboris.*

54 *Et quanto longius abscedebatur, apertiore custodia*] Ita Manuscriptus. &, vt mihi videtur, meliùs, quàm vulgò, *abscedebat.*

55 *Reperiebantur solo, ac parietibus erutæ humanorum corporum reliquiæ*] Muretus mallet, *solo ac parietinis.* aliquantò rectius.

56 *Muliebri fraude occidisse*] Respexit fortasse Tacitus ad verba Herculis furentis apud Sophoclem in Trachiniis, à Cicerone lib. II. Tuscul. relata:

Hos, non hostilis dextra, non terra edita
Moles Gigantum, non biformato impetu
Centaurus, ictus corpori inflixit meo. &c.
Sed fœminea vis, fœminea interimor manu.

Iterum Tacitus: *Flebunt Germanicum etiam ignoti.* Sophocles:

Gentes nostras flebunt miserias.

57 *Quam iustius arma oppositurum, qui legati autoritatem*] Exiguum quidem mendum erat in Man. sed nimis audaci manu sanatum fuit. nam cùm in eo legeretur: *quem iustius arma oppositurum, qui legati,* &c. ego nihil aliud immutans, nisi, *quam*, pro, *quem*, locum, ni fallor, ad suam sanitatem restitui.

58 *Reo atq; accusatoribus diem pradixisset*] Muretus, *prodixisset.*

59 *Castellum Ciliciæ munitum admotum, cui nomen Celendris*] Cùm in vulgatis esset, *Celenderis*, Lipsius testatur, apud Iosephum legi, *Celendris.* quam vocem repperi etiam in Man.

60 *Hinc militum, inde locorum asperitas*] Supplet Muretus: *hinc militum vis, inde locorum asperitas.* Sed ex ingenio tantùm.

61 *Exactum & à Titidio Labeone*] Sic Vertranius, Lipsio assentiente. vulgò, *exacta.*

62 *Et si ob grauitatem cœli interiissent, vile damnum*] De Sardiniæ graui cœlo, hæc cecinit Claudianus de bello Gildonico, in fine: ---*quæ respicit Arcton,*

Immitis, scopulosa, procax, subitisque sonora
Fluctibus, insanos infamat nauita montes.
Hinc hominum pecudúmque lues, hinc pestifer aer
Sæuit, & exclusis regnant Aquilonibus Austri.

Pomponius Mela de situ orbis lib. II. cap. VII. de Sardinia loquens ait: *Soli quam cœli melioris, atque vt fœcunda, ita penè pestilens.*

63 *Acerbéque increpuit eos, qui diuinas occupationes*] Suet. in Tiberio, c. XXVII. *Alium dicentem, sacras eius occupationes: & rursum alium, autore eo Senatum se adiisse: verba mutare, & pro autore suasorem, pro sacris laboriosas dicere coegit.* Quod tantùm abest, vt inferioris æui Principes non prohibuerint, vt potiùs sua omnia sacris, diuinis, cœlestibúsque appellationibus vocitarint: nempe sermones, iussa, litteras, responsa, oracula, præcepta, & similia; quod passim in libris Iurisconsultorum, & apud illius æui scriptores videre licet.

AD LIB. III. ANNALIVM.

1 *Modò per silentium vastum, modo ploratibus, inquies*] Ita olim emendaui, cùm in omnibus libris legeretur, *modo per silentium vastus.* atque adeò certa mihi emendatio visa est, vt eam recipere non dubitauerim. Nam ipse Tacitus sic sæpè locutus est. lib. IV. *hostisque clamore turbido, modò per vastum silentium, incertos obsessores effecerat.* Hist. lib. III. *Vastum primò silentium, mox cuncti simul erumpunt.* In vita Agricolæ: *Vastum vbique silentium, secreti colles.* Etiam Liuius lib. X. *deinde vt silentium vastum in vrbe.* Et optima est constructio: Dies erat inquies, modò per vastum silentium, modò ploratibus. Obseruaui sæpissimè in veteribus libris, idque in nonnullis editis quoque conspicitur, *m*, litteram, in fine dictionum nonnunquam scribi, *ȝ*, tanquam ternarii numeri notam, adeo vt mirum non sit, si aliquando pro littera, *s*, accepta sit à librariis. Hinc in autore nostro multi errores irrepserunt, vt suis locis ostendemus.

2 *Vel doloris imitamenta?*] Falsus Mureti libellus, dum affirmat, veterem scripturam esse, *rei doloris*: vnde ipse, *veri doloris.* Manuscriptus enim nihil discrepat à vulgatis.

3 *Non enim eadem decora principibus viris, & imperatori populo, quæ modicis domibus, aut ciuitatibus*] Malè acceptus fuerat hic locus in vulgatis, id est: *non enim eadem decora principibus viris, & imperatori populóque. modicis domibus, aut ciuitatibus conuenisse.* &c. Primus Lipsius vitiū animaduertit, ac pro maiori parte sanauit, legendo: *& imperatori populo.* verissimè: nam Liuius lib. I. XXXIV. & XLII. populum Romanum appellat, *principem omnibus terrarum populum.* Suet. in Calig. cap. XXXV. *dominum gentium populum.* Cic. pro domo sua: *dominum regum, victorem atque imperatorem omnium gentium.* Virg. I. Æn. *populum latè regem.* At idem Lipsius vinclum illud, *que*, remouebat; quòd ego potiùs leuiter immutaui, vt ex copula relatiuum efficerem. Post hæc cùm Manuscriptum contulissem, eandem penitus in eo correctionem, ac distinctionem inueni.

4 *Suetaerga filiosfamiliarum nobiles liberalitate auget*] Minùs rectè antea, *filios familiarium*. Mutaui, suadente Mercero, immò Tacito ipso: qui lib. I. dixit: *nunquámne ad se, nisi filiosfamiliarum venturos*: & lib. XI. *ne in mortes parentum pecunias filiisfamiliarum fœnori darent.*

5 *Præscripta ei a Tiberio*] Lipsii correctionem secuti sumus. vulgò: *præscripta & a Tiberio.*

6 *Ab Narnia, vitanda suspicioni*] Fortasse Tacito magis proprium, *vitandæ suspicioni.* infrà eod. libr. *Tiberius, quasi firmandæ valetudini in Campaniam concessit.* libr XII. *contrahendæ rursus multitudini, gladiatorum spectaculum editur.* hist. lib. III. *Is balneas, abluendo cruori, propererat.* Nihil tamen muto: nam lib. II. dixit: *Ægyptum proficiscitur, cognoscenda antiquitatis.* & infrà hoc eod. libro: *aduersum patrum factiones multa populus parauit, tuenda libertatis.* li. XIV. *& cetera ostentanda pietatis.*

7 *Domus foro imminens, festo ornatu*] Manuscriptus, *festa ornatu*, vnde suspicor legendum, *festa ornata.*

8 *Post quare o T. Arruntium*] Autore Manuscripto, parua, sed congruens mutatio facta est. malè antea, *postquam reo*. Sic paulo infrà: *Post qua Tiberius*. & suprà lib. 1. *Post qua L. Arruntius*.

9 *Satin cohiberet, ac premeret sensus suos Tiberius, an premeret*] Verba hęc, *an premeret*, non sunt à Manuscripto. in eo enim sic legitur: *satis coh beret ac premeret sensus suos Tiberius, ac premeret*. Vnde suspicari possumus, perperam, & oscitanter à librario ingeminata. Lector iudicet.

10 *Is haud alias intentior: populus plus sibi in principe*] Vera hæc, & genuina Manuscripti verba. quæ, vt alia multa, corrupta fuerant sic: *Is haud alias intentior populus, plus sibi in principem*. Frigido quidem, ac persimplici sensu. at contrà, optimus est atque efficax in lectione prisca. Duo enim ostendit: Tiberii scilicet in eo negotio intentissimum animum, ac populi maiorem licentiam.

11 *Ne contumelias quidem aduersùm Imperatorem infitiari poterat*] Imperator hic, non princeps Tiberius, sed exercitus dux Germanicus. Sic paulo suprà: *Nam si legatus officii terminos, obsequium erga imperatorem exuit*. Respondent enim sibi inuicem, Legatus, & Imperator.

12 *Inter aliena seruitia, & tot adstantium visu*] Legendum videtur, *visu*. lib. 11 *augebat intuentium visus eximia ipsius species*. tamen vtcumq; ferri potest, *visu*, id est, in oculis tot adstantium.

13 *Offerebátque familiam reus, & ministros in tormenta flagitabat*] Cum familiam suam offerret Piso ad tormenta, flagitabat etiam ad idem eos, qui Germanico in eo conuiuio ministrarunt. Ita enim capio ministros hic. Tac. lib. sequ. *quòd is Lygdus ætate atq; forma carus domino, intérq; primos ministros erat*. paulo pòst: *quin potius ministros veneni excruciaret*. inferiùs: *ciuis os lapsis repente saxis, obruit quosdam ministros*.

14 *Crebrísque interrogationibus exquirit*] Et hic Mureti libello fidem ne habeas, dum ait, in vetere libro defectum huiusmodi apparere: *ex . . . . . quirit*. quem ille replet: *ex suo quærit*. Scias enim, talem in Man. lacunam non esse.

15 *Atque illo pleraque sapienter, quædam inconsultiùs respondente*] Mutilum locum, quilibet pronuntiabit. Asteriscum tamen apponerem, non post verbum, *exegisset*, sed post verbum, *quæsitam*. Existimo enim, Tacitum loqui de liberto, cui Piso tradiderat codicillos ad Tiberium. Tali sententia: Cæsarem sensisse, inuidiam sibi morte Pisonis quæsitã. cúmque codicillos sibi à liberto redditos accepisset, crebris interrogationibus ex eodem liberto exquisiuisse qualem supremum diem noctémque Piso exegisset. Respondente illo, quædam ab eo sapienter, quædam inconsultiùs acta: vel, si mauis, ipso liberto quædam verba sapienter, quædam inconsultiùs ad interrogata respondente, Tiberium recitasse codicillos

16 *Biduum super hæc imagine cognitionis absumptum*] Ex superioribus, & sequentibus videtur, de Plancina tantùm rem esse. tamen inferiùs, in sententiis constat, vnà de Plancina, Pisone, filiisque.

17 *In decem annos relegaretur*] Vulgò, *relegatur*. Lipsius correxit. nam suprà dixit, *concederetur*.

18 *Satis firmus, vt sæpè memoraui, aduersus pecuniam*] Contrà de Vespasiano Aurelius Victor: *infirmus tamen, vti quidam praue putant, aduersus pecuniam*.

19 *Sorte ductos, fusti necat*] Ita Manuscriptus. vulgò, *fuste*.

20 *Statiuis castris adhærebat*] Ex Man. Vulgò, *hærebat*.

21 *Missu patris, Apronius Casianus*] Addita fuerat copula, *missúque patris*, contra autoritatem Manuscripti. eam ergo abstulimus, minimè necessariam.

22 *Ad proferenda ea, quæ velut reiicere voluerat*] Monueram quidem prioribus Notis, in Man. legi, *reiicere*, sed corruptum existimans, putaueram reponendum, *reti-*

ceri, pro eo quod vulgò legebatur, *reticere*. Sed Iulius Nellius I.C. Florentinus, acutissimi ingenii vir, probam sibi videri Manuscripti lectionem affirmauit. Cùm enim senatum deprecatus esset Tiberius, ne maiestatis crimina tractarentur, testes tamen illexit ad delicta ea proferenda, quorum cognitionem velut reiicere voluerat. Itaq; verbum illud reposui.

23 *Inlustrium domuum aduersa*] Ita pulcherrimè Mercerus. quam lectionem nouissimæ editiones receperunt. Priùs inordinatè legebatur: *veneno eũ a Lepida petitum, illustrium domuum aduersa. At enim haud multum distanti tempore Calpurnii Pisonem, Æmilii Lepidam amiserant. Solatio adfecit*, &c.

24 *Incitandis cælibum pœnis*] Lipsius ait, incitandis pœnis, id est augendis. non sperno; sed fortassè etiam pœnæ dicuntur incitatæ: quia iacebant, neque erant in vsu. De his autẽ pœnis & præmiis Plin. Paneg. *Locupletes ad tollendos liberos, ingentia præmia, & pares pœnæ cohortantur.* Paneg. ad Maximianum & Constantinũ: *leges hæ, quæ mulcta cælibes notauerunt, parentes præmiis honorarũt, verè dicuntur esse fundamenta reip. quia seminarium iuuentutis, & quasi fontem humani corporis semper Romanis exercitibus ministrarunt.*

25 *Cum omnis domus delatorum interpretationibus subuerteretur*] Vulgò, *subuerterentur*, Manuscripto repugnante. Quod autem ait; *delatorum interpretationibus*, ostendit implicationem, ac perplexitatẽ legis Poppeę. ideóq; inferiùs ait: *exsoluti plerique legis nexus*. Seneca contr. IV. lib. IX. *Scriptum legis angustũ est, interpretatio diffusa.*

26 *Nec minor largitor nomine senatus Drusus*] Hoc est, nec minor turbator fuit Drusus, ob largitiones ab eo, nomine senatus, factas. Nã Liuius Drusus Latinis ciuitatem, plebi agros, equitibus curiam, senatui iudicia, permisit, vt ex historiis notum est.

27 *Deditq; iura, quis pace, & principe vteremur*] Interpretatur Rhenanus, quibus iuribus nos vteremur, pace & principe existente. Triumuiratus enim tempore, iniusta nec pacifica erat dominatio. secus pace composita, ipsóq; Augusto principe.

28 *Præmiis inducti*] Tac. lib. IV. *Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum, & pœnis quidem nunquam satis coercitum, per præmia eliciebantur.*

29 *Vt si a priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret*] Ægrotare hìc mihi videtur Tacitus, etiam cum Lipsii medicina. Priùs legebatur, *visi*, in Man. atq; editis. Leuiter Lipsius immutat, facitq; *vt si*. Vtcunq; tamen sustinetur, ideò eam lectionẽ recepi. Taciti mens videtur, iuxta Lipsii interpretationem: Vt si homines cessarent à matrimoniis, neq; curarent fieri patres; tunc quidquid iis legatum aut relictum esset, vacans, siue caducũ, quippè contra leges, haberetur, atq; ad populum publicúmq; ærarium deuolueretur.

30 *Ac tamen initia fastigii Cæsaribus erant*] Tres causas Tacitus affert quibus ostendit, Augusti preces, pro minimis etiam priuignorum honoribus fuisse excusabiliores, minúsq; dignas quę illuderentur. Prima, quia ipsius imperium recens; Tiberii contrà, diuturnitate firmatum. Secunda, quia tum magis in oculis vetus mos, videlicet honores à senatu tribuerentur. Tertia, quia minus incongruens vitrico, ob leuiorem necessitudinem, priuignis honores precari, quàm auo nepoti. Poterat enim Tiberius excusari, si ipsemet, absq; autoritate senatus Neroni nepoti talia concessisset. secus si Augustus priuignis.

31 *Copiáq; & affluentia luxu prope*] Sic paulò infrà: *Simul sexum naturâ inualidum deseri, & exponi suo luxu*. & hist. lib. I. *luxu, & sagina mancipatus emptúsq;*. Sexto casu pro tertio vsus videtur. vt Virg. Æn. VI.

Siste gradum, téque aspectu ne subtrahe nostro.

Plaut. Amphitr. *neque nox quoquam concedit die*. Et, *facie*, pro *faciei*, antiquis dictum testatur Agellius libr. IX. cap. XIV. Tamen

tamen alibi, *luxui*, dixit, vt lib. x i i. *non luxui aut voluptatibus assuefactus.* lib. xv. *aliquando luxui indulgebat.*

32 *Cetera promiscua cum marito*] Dilutis iis, quæ vxoribus obiiciebantur, circa onera & sumptus prouincialiū; cetera nunc diluit: scilicet, *his statim adhærescere deterrimum quemque prouincialium: ab his negotia suscipi, transigi: duorum egressus coli, duo esse pratoria.*

33 *Manium Lepidum*] Ita ex historia restituit Lipsius, & hîc, & alibi. vulgò, *M. Lepidum.*

34 *C. Cestius Senator disseruit*] Suspectus Lipsio titulus iste, *Senator*, cùm sit clarum, in Senatu non nisi Senatorem disseruisse. Neque ego aliter sentio. tamen locum similem in Tacito obseruaui, lib. i. Ann. prope finem, vbi ait: *Inter quæ Pius Aurelius senator, questus.* nam & ibi res in senatu agebantur. Ergo videat lector, sítne vtroque in loco librarii error, an Tacitus Senatoris titulum addat, fortè ad differentiam aliorum eiusdem nominis & cognominis, qui Senatores non erant.

35 *Bellum aduersus nos voluerat*] A Voluo. Sic lib. i. hist. *bellum voluebat.*

36 *Cælalete, Odrusæq́, & alii*] Apposui in margine vocem, *Dii*, iuxta postremam Lipsii correctionem.

37 *Egregium resumendæ libertati tempus*] Mallem, *libertatis.*

38 *Nobilissimarum Galliarum subolem*] Manuscripti lectionem, licet corruptam, referre malui, quàm, *nobilissimam*, scribere, sicuti olim fuerat emendatū. Mihi certè legendum videtur, *nobilissimámque*, quod & scripturæ veteri propius, & copulam hîc necessariam censeo: vt Sacrouirum duo occupauisse dicat, oppidum, & iuuentutem.

39 *Neque decorum Principibus, si vna alterâue ciuitas turbet, omissa vrbe, vnde in omnia regimen*] Parum attento lectori, aliquod verbum deesse videbitur huic sententiæ: quæ tamen plenissima est, si superiora respicias. Subintelligitur enim, id, scilicet ad bellum proficisci, principibus minimè decorum esse leuibus causis.

40 *Ceteris ad dicendum testimonium exterritis*] Id est, metu & vi, ad confitendum compulsis.

41 *Vita Lutorii in integro est*] Lipsius legit, *in integro esto*: quasi id Lepidus pro sententia censuerit. Ego nihil mutarem, propter id quod suprà dixit, principem sæpissimè conquestum, si quis sumpta morte, misericordiam eius præuenisset. Ergo, sequitur Lepidus, mortem adhuc Lutorius non sumpsit, vitáque eius est in integro, vt nobis cauendum sit, ne nimiæ seueritatis autores simus. Suam ipse postremò sententiam profert, vt cedat vrbe.

42 *Ne princeps antiquæ parsimoniæ, duriùs aduerteret*] Rhenanus, aliique ipsum secuti, hunc locum sic construxerunt: ne princeps duriùs aduerteret antiquæ parsimoniæ. Mihi videtur, Tiberium ipsum appellari Principem antiquæ parsimoniæ. quod ex historia clarum, & testatur Tacitus lib. i v. *Rari per Italiam Cæsaris agri, modesta seruitia, intra paucos libertos domus.* similis loquendi modus est lib. x i i. *libertinus sestertii termillies possessor, antiquæ parsimoniæ laudibus cumulabatur.*

43 *Nec mediocribus remediis sisti posse*] Corruptus hîc quidē est Man. *remedii isti.* qui tamen ad veram lectionem aperit viā, *remediis sisti.* idque & veriùs & modestiùs fortasse emendatum, quàm quod in vulgatis repositū fuerat, *remediis resisti.* Nam Tacito familiaris loquutio. lib. x i v. *Nec iam sisti poterant.* lib. xv. *Neque tamen sisti potuit.* Hist. lib. v. *nec sisti poterat.* Et fortassè à Liuio sumpsit, qui lib. i i i. ait: *non ita ciuitatem ægram esse, vt consuetis remediis sisti possit.*

44 *Num coercitio plus damni in remp. ferret*] Quæritur, cur luxus coercitio maius damnum reip. afferat, cum contrà, idque plurimis rationibus, vtilissima videatur. Respondet ipse Tacitus infrà: *Si quis legem*

sanciat, pœnas indicat, iidem illi ciuitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem clamitabunt.

45 *Vnius inuidia ab omnibus peccatur*] Vnius, scilicet Principis, cui soli communia vitia imputantur. Aliquid simile dixit Tacitus in vita Agricolæ: *prospera omnes sibi vindicant, aduersa vni imputantur.* Eodem sensu paulo infrà Tiberius ait: *Simultates faciunt, ac mihi relinquunt.*

46 *Quia vnius vrbis ciues eramus*] Alienigenis enim quamplurimis Romana ciuitate donatis, iam non omnes vrbis incolæ, vnius vrbis Romæ ciues erant; sed ex aliis ciuitatibus oriundi, & quasi gentium colluuies. Non mirum ergo, si diuersi mores, diuersa luxus irritamenta intulerunt.

47 *Quod vita populi Romani per incerta maris, & tempestatum quotidie voluitur*] Lib. XII. *nauibúsque & casibus vita populi Romani permissa est.*

48 *Remissa Aedilibus talis cura*] Non, *remissa*, hoc est, omissa, vel neglecta: sed potiùs permissa, vel reiecta. quasi dicat: reliquerunt Aedilibus, vt ipsi suum munus curarent, quandoquidem neque Princeps, neque Senatus, quidquam super eo negotio statuere volebant. atque ipsorum Aedilium alioqui cura erat, vt annonæ præessent. Eam quoque significationem esse verbo, *remittere*, notat Lipsius ex Cuiacii obseruationibus, in verbis, *Remisit Cæsar adroganti moderatione*, Annal. lib. I. Eodem sensu Tacitus libro III. *integrámque causam ad Senatum remittit.*

49 *Dixitque pro sententia, vt publicis priuatísue monimentis*] Legendum videtur, *priuatisq;.*

50 *At Q. Haterius*] Ita Lipsius correxit ex historiæ fide. malè antea, *Atque Haterius.*

51 *Porrò si hi duxissent prouincias*] Sustuli hinc stellulam ab aliis positam, cum nullum sit mendum. intelligitur enim, *duxissent*, id est, sortiti essent, vel sorte duxissent. quod Mercero etiam probatur.

52 *Non æmulationi, non odio, aut priuatis adfectionibus obnoxium*] A Mureto est emendatio. Malè libri omnes, *simulationi.* nam perspicuum est, omnia hæc respicere verbum, *obnoxium.*

53 *Bellum scilicet, aut diuerso terrarum distineri*] Lipsius ait, non malè legi posse, *Bello.* Ego mallem, *Bello enim scilicet.*

54 *Litora & lacus Campaniæ cum maximè peragrantem*] Expressi lectionẽ Manuscripti. vulgò, *tum maximè.*

55 *Lucum Ortygiam*] Lipsium secutus, reposui, *Lucum.* vulgò, *locum.* Sed addiderim copulam: *& lucum.*

56 *Vbi Latonam partu grauidam*] Fortè melior lectio, ac distinctio: *& lucum Ortygiam. Ibi Latonam.*

57 *Neque minùs Milesios Dario rege niti*] Verbum, *niti*, reposui, autore Lipsio, longè aptius, quàm, *vti.*

58 *Modus tamen præscribebatur*] Scilicet, vtendi Asylis, quem egredi non liceret.

59 *Iussique ipsis in templis figere æra, sacrandam ad memoriam*] Turpiter corruptus fuerat hic locus: *iussique ipsis in templis facere aras.* Neque ego de mendo suspicatus fuissem, nisi me Manuscriptus admonuisset, in quo legitur, *fiere tera.* vnde facilis fuit emendatio, *figere æra*, vnâ tantùm litterâ adiectâ. Intelligit enim de æris tabulis ad parietes templorum affigendis, ad sacrandam memoriam Senatusconsulti eo die super Asylis facti. Sic lib. XI. *afficiuntur etiam nouæ in ære publicandis plebiscitis, per fora ac templa fixo.* histor. lib. quarto: *quique æra legum vetustate delapsa noscerent figerentque.* Virgilius Æn. VI. *—fixit leges pretio atque refixit.* quia, vt ibi Seruius ait, æ-

ix

isæ in æreis tabulis affigebantur parietibus. Idem Tacitus paulò suprà: *cum eius lex senatusconsulta aureis litteris figenda in curia censuisset.*

60 *Obscura initia impudentibus ausis Prætor polluebat*] Iurarem, germanam hanc Taciti lectionem esse. Malè vulgò, *propolluebat.* duabus fortè litteris scriptum compendiariò fuit, *pr. polluebat*, vnde facilè librarius deceptus est. Idque cum historia optimè congruit. nam suprà dixit Tacitus, *Iunius Otho prætor.* nunc ipsum ab origine quasi describens, ait, fuisse prius Ludimagistrum, mox Senatorem. rectè ergo sequitur, *prætor*: vt dedecus, respectu prætoriæ dignitatis, notabiliùs ostenderetur. Hanc emendationem eò promptiùs ecepi, quod Lipsius à me super ea consultus, sibi maximè placere rescripsit.

61 *Seruos quoque Silani, vt tormentis interrogarentur*] Ita Lipsius. vulgò, *interrogentur.*

62 *Ausis ad Cæsarem codicillis, quibus inuidiam & preces miscuerat.*] Sic lib. IV. *profusis diu ac per silentium lacrymis, mox inuidiam & preces orditur.* Inuidia plerunque apud Tacitum est, virulenta quædam publici odii concitatio. lib. I. *tantum consternationis inuidiaq; conciuit.* lib. II. *nec ad inuidiam ista, sed conciliandæ misericordiæ refero.* Petronius Arbiter: *Cum primum explicuimus mercem, mulier aperto capite, inspectis diligentiùs signis, iniecit vtramque lacinia manum, magnáque vociferatione, latrones tenere clamauit. Contra, nos perturbati, ne videremur nihil agere, & ipsi scissam & sordidam tenere cœpimus tunicam, eademque inuidiâ proclamare, nostra esse spolia quæ illi possiderent. Sed nullo genere par erat causa nostra, & conciones quæ ad clamorem confluxerant, nostram scilicet de more ridebant inuidiam.*

63 *Separanda Silani materna bona*] Distingue, Silano fuisse matrem & nouercam. materna bona intelligit veræ matris, quę à bonis nouercæ separanda essent, ac Silani filio, tanquam auiæ ipsius paternæ bona reddi.

64 *Minui iura, quotiens gliscat potestas*] Quamuis doctissimus Salinerus lectionem veterem, *minutura*, defendere conetur, ego tamen, ab ipsius interpretatione, sensum nullum, ad Taciti mentem haurio. Nulla igitur causa, quin correctionem Lipsii veram existimem, atque recipiam.

65 *Vt Cytheram potiùs concederet*] Adieci coniunctionem, *vt*, ex Manuscripto.

66 *Capito insignitior infamiâ fuit*] Ex eodem Man. restitui vocem, *insignitior.* Vulgò, *insignior.*

67 *Equestri fortuna*] Aedem fortunæ Equestris Romæ fuisse nemo dubitat. Tacitum ergo omnes accusant. Ego librarios mallem. Robertus Titius humaniores litteras in Bononiensi Gymnasio publicè profitens, me monuit, sibi atque eruditissimo viro Iano Grutero legendum videri, *Sequestri fortuna.* Sic Virgilius XI. Aen. pacem sequestram dixit, pro Induciis. & vt induciæ mediæ sunt inter præteritum & futurum bellum, vel potiùs inter bellum & pacem; ita fortuna sequestris, media est inter aduersam & prosperam fortunam, seu inter morbum & valetudinem. Itaque non absurdè appellari quodammodo poterit, Fortuna valetudinaria. Sed cùm multa Fortunæ cognomina apud antiquos scriptores inueniantur, de sequestri autem nulla mentio, nihil affirmare ausim, iudiciúmque integrum lectoribus relinquo.

68 *Vt Pontificis maximi arbitrio, plusquam binoctium abesset*]. Ita ex fide Manuscripti. Vulgò perperam: *dum ne plus quam binoctium abesset.* Sententia videtur: Cùm Flamini Diali binoctium abesse liceret, veniâ non petitâ; Pontificum decreto statutum est, vt valetudini curandæ, vltra binoctium abesse posset, arbi-

trio tamen Pontificis maximi. Sed hæc expositio redargui videtur, quòd nullum decretum appareat, quo binoctii absentia sine Pontificis venia permitteretur: Quin immò noctem vnã Diali extra vrbem manere nefas, Liuius lib. v. Sed fortasse Augustus, vt pleraque alia, ita hæc ex horrida illa antiquitate deflexit, vt innuunt sequentia: *Quæ Principe Augusto constituta* &c.

69 *Nec Augustus arguerat Taurum*] Placet Lipsio, *arcuerat*, id est, prohibuerat, optimo quidem sensu. Sed fortasse vulgata lectio defendi potest, si accipiamus, arguere, pro sinistre interpretari; vt sensus sit: nec Augusto incidit suspicio, publicam illam munificentiam, ad populi fauorem captandum excogitatam fuisse.

70 *Tamquam labore vigilantiáque eius, tanta vis vnum intra damnum stetisset*] Muretus mallet, *tanta vis ignium intra damnũ stetisset.* quod mihi non probatur. nam in vulgatis rectè subintelligitur, tãta vis ignis, quæ intra vnum illud theatri damnum stetit, neque vlterius peruagata est.

71 *Sua, populiq; Rom. contumelia*] Verba hæc male transposita fuerant: *sua populiq; contumelia, Rom.* quæ suadente Lipsio, in suum ordinem reposuimus.

72 *Ac tunc Tiberius Blæso postremùm*] In vulgatis ita distinguebatur: *ac tunc Tiberius Blæso. Postremum obiere* &c. Nos ex Manuscripto meliùs distinximus, idq; præuiderat Lipsius ex ingenio.

AD LIB. IV. ANNALIVM.

1 Quo facinore dominationem raptum ierit] Cùm Manuscriptus habeat, *raptũ perit*, mihi facilius veriúsque visum est corrigere, *raptum ierit*, quàm, *captauerit*, vt in vulgatis. Sic lib. 11. histor. *Mox vi Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire, vulgatum est.*

2 *Apicio diuiti, & prodigo stuprum veno dedisse*] Ita Man. & alibi Tacitus simili modo locutus. Vulgò, *venum dedisse.*

3 *Cuius pari exitio viguit cecidítq;*] Vigens Seianus, prauorum consiliorum auctor Tiberio fuit, struxit insidias multis, inimicósque aut suspectos pessumdedit. Cadens, ruinâ suâ traxit amicos, qui ferè omnes à Principe Senatúque, exsilio, aut morte multati fuerunt.

4 *In ceteros metus crederetur*] Alii legunt, *cresceret*: alii, *crearetur*: alii, *dederetur*, vel *videretur*. Manuscriptus corruptè, *credetur*. ego vulgatam lectionem vtcumque non sperno. Quòd *scilicet Seianus*, cohortes in vna castra conducendo, Tiberium ipsum, ac populum Rom. decipere cogitauerit; ea specie, vt illam militum coniunctionem, ad ipsorum fiduciam, & ceterorum metum, crederent, cum reuera ad potentiam sibi sedulò parandam pertineret.

5 *Si vallum statuatur procul vrbis illecebris*] Id enim ex disciplina. Vegetius lib. 1. cap. 111. *Et si longior expeditio emergit, in agrariis plurimùm detinendi sunt, procúlque habendi à ciuitatis illecebris; vt eo modo, & corporibus eorum robur accedat, & animis.* Tac. lib. 11. *simul iuuenem vrbano luxu lascientem, meliùs in castris haberi.*

6 *Clientes suos honoribus aut prouinciis ornando*] Non silebo, in Man. legi, *ornandi.* Quod fortè spernendum non est, vt quodammodo regatur à voce, *ambitu.*

7 *Colíq; per theatra & fora effigies eius, intérque Principia legionum sineret*] Sinebat quidem, sed inuitus, vt ex Suetonio colligitur, cap. XLVIII. *quædam munera Syriacis legionibus largitus est, quòd solæ nullam Seiani imaginem inter signa coluissent.*

8 *Italiam vtroque mari*] Scilicet infero, siue Tyrrheno, in quo Misenum promontorium; ac supero, seu Adriatico, in quo Rauenna ciuitas. Suet. in Aug. cap. XLIX. *Classem Miseni, & alteram Rauennæ, ad tutelam*

tutelam superi, & inferi maris collocauit. Lucanus de Apennino Italiam diuidente, lib. II.

Mons inter geminas medius se porrigit undas,
Inferni superique maris.

9 *Quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coercita*] Vulgò, *coercitum.* sed Manuscriptum sequi malui, qui, *coercita*, habet, notâ figurâ.

10 *Et coloniis antiquitus Romanis*] Ita Lipsio meliùs visum. Vulgò, *colonis.*

11 *Sed persequi incertum fuerit*] Et hoc Lipsius restituit. Antea, *incertum fuit.*

12 *Communes illi cum familia Drusorum fore nepotes*] Referuntur hæc ad ea, quæ præcedenti libro dixit, filio Claudii socerum Seianum destinatum. At filius ille, paucis diebus, post desponsationē mortuus erat, vt Suetonius testatur; ergo, vt ait Lipsius, vana nunc Drusi querela, cùm spes illa nepotum olim Seiano euanuisset. Salinerus aliter distinguit, & interpretatur. Ego simpliciùs intelligo, nihil aliud queri Drusum, nisi quòd iam Seianus coniunctione Cæsaris dignus habitus esset, vt ait Tacitus infrà. ideoque, quamuis primum illud matrimonium morte irritum fuerat, fortasse præuidebat fore, vt quandoque Seianus aliud simile moliretur, affinitatémque cum Drusorum familia iterum & arctiùs iungeret.

13 *Victo gemitu*] An Tiberius vicit sedauitque gemitum Senatorum, quos ait, in lacrimas effusos? Ita videtur, cùm suprà dixerit, ipsum nullo metu, fortitudinémq; præseferentem, introisse curiam. Tamen verius credo, de ipsius Tiberii gemitu. nam verisimile est, morte filii magno dolore affectum; sed, vt cetera omnia, dissimulasse, vt inuictum animum ostentaret. Aliquid simile de Suilio dixit. lib. XI. in princ. *Ad quod victo silentio.* id est suo ipsius silentio.

14 *Sibique & posteris conformaret*] Ita quidem in Man. & etiam in antiquioribus editis, idque, vt mihi videtur, optimo sensu. nihilominus recentiores supposuerant, *confirmaret.*

15 *Post Sabina nobilitas, Attus Clausus*] Vulgati, *Appius Clausus.* Lipsius docet, ex historia legendum, *Atta*, vel, *Attius.* Rectiùs credo in Man. *Attus.* nam & lib. XII. libri veteres habent, *ab Atto Clauso*, vt ibi notaui.

16 *Vbi locus veneficii, tempúsque composita sint*] Lectionem Manuscripti reposui, quæ in vulgatis immutata atque imminuta fuerat: *Vbi locus veneficii, tempus, composita sunt.*

17 *Egitque Nero grates eâ causâ patribus atque auo*] Hinc obseruabis, solitum fuisse principibus adolescentibus, publicam aliquando causam suscipere, vt prouincialium gratiam acquirerent, studiúmque eloquentiæ ostenderent. Sic de Claudio Nerone sextumdecimum annū agente, Tacitus lib. XII. *Vtq; studiis honestis, & eloquentiæ gloriâ nitesceret, causa Iliensium suscepta.* & de eodem Sueton. cap. VII. *pro Bononiensibus Latinè, & pro Rhodiis atque Iliensibus Græcè verba fecit.* Tiberius quoque, vt idem Suet. ait, cap. VIII. *Ciuilium officiorum rudimentis Regem Archelaum, Trallianos & Thessalos, varia quosq; de causa, Augusto cognoscente, defendit. Pro Laodicenis, Thiatyrenis, Chiis terræmotu afflictis, opémque implorantibus, Senatum deprecatus est.*

18 *LLS. XX.*] Vt curiosis satisfaciam, huius numeri notas, quomodo se habent in Man. hic delineaui: h̄s ll. x̄x.

19 *Quanto maiore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur*] Ita Manuscriptus. vulgò, *dispergatur.*

20 *Destrui per hæc fortunam suam Cæsar, imparémque tanto merito rebatur*] Alii legunt, *imparémque se tanto merito.* Ego nihil muto: nam eandem fortunam suam Cæsar tanto merito imparem rebatur.

21 *Nam beneficia eousque læta sunt, dum videntur exsolui posse*] Seneca epist. XIX. *Qui-*

dam, quo pluis debent, magis oderunt. leue aes alienum, debitorem facit, graue, inimicum. & epist. LXXXII. in fine: *Eo perductus est furor, vt perniciosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre: nam quia putat turpe non reddere, non vult esse cui reddat. nullum est odium perniciosius, quam beneficii violati pudore.* de benef. lib. II. cap. XXIV. *Tutius est quosdam offendere, quam demeruisse. argumentum nihil debentium, odio quaeritur.*

22 *Sed liberalitas Augusti auulsa*] Corruptus mihi videtur locus. si tamen, vt se habet, defendendus sit, innuit, plurima Augustum Silio liberaliter olim dono dedisse, nempe hortos, villas amaenas, & similia. quorum auiditate motus Tiberius, in Silii bona saeuiit; curauitque computari singillatim ea omnia quae fisco petebantur; vt scilicet inter illa, comprehenderentur etiam Augusti dona. Alium sensum, fortasse non absurdũ, excogitauit Franciscus Venturius, scilicet: Sed liberalitas, qua Augustus vsus, quamque Tiberius vsque ad haec tempora imitatus est, tum primùm corrupta.

23 *Nam pleraque ab sanis adulationibus aliorum in melius flexit*] Ita vetus liber. Vulgò tamen repositum fuerat, *deflexit*.

24 *Inter abruptam contumaciam, & deforme obsequium*] Hanc mediocritatem vitae laudat etiam in Agricola socero, *qui non contumacia, neque inani iactatione libertatis, famam fatúmque prouocabat.* deinde sequitur: *Sciant quibus moris illicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse; obsequiúmque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eò laudis excedere, quò plerique per abrupta, sed in nullum reip. vsum, ambitiosa morte inclaruerunt.* Seneca de tranquill. animi. cap. III. *Ille vir fuerit, qui periculis vndique imminentibus, armis circa & cathenis frementibus, non allisérit virtutem, nec absconderit.*

25 *Pisonem Q. Granius secreti sermonis incusauit*] Lipsius ita restituit. corruptè antea, & insulsè, *Pisonémque grauius.*

26 *Nam priores duces, vbi impetrando triumphalium insigni*] Nihil dubitaui, quin hanc Lipsii correctionem reciperem. nam & perspicua deprauatio erat, *sibi impetrando*, vt in vulgatis; & Manuscriptus verae lectioni dat lucem, cùm habeat, *sub impetrando.*

27 *Libertos regios, & seruilia imperia bello mutauerant*] Apud exteros enim Reges id moris plerumque, vt maximè liberti pollerent. Tac. de morib. Germ. *Liberti non multum supra seruos sunt: raro aliquod momentum in domo, nunquam in ciuitate. exceptis dumtaxat iis gentibus, quae regnantur. ibi enim, & super ingenuos, & super nobiles ascendunt.* Nimiam tamen libertorum potentiam, omnibus populis, quamuis assuetis, grauem fuisse, argumento sit ingenua ista Maurorum pubes, quae seruitutem inhonestam bello mutauit.

28 *Ast ille deletis circùm stipatoribus*] Vulgò, *dilectis*. Mercerus, *disiectis*. Sed cùm Manuscriptus habeat, *delectis*, vera mihi emendatio est, *deletis*. sic infrà eodem libro: *deleto promptissimo quoque, aut sauciis.*

29 *Et huic negatus honor gloriam intendit*] Sic de Aelio Lamia lib. VI. *& non permissa prouincia dignationem addiderat.*

30 *Statius tribunus*] Dubitaueram num, *Statius*, legendum sit. Ita li. XV. *Statius Proximus tribunus cohortium.* & inferiùs, *manu Statii tribuni trucidatur.* alibi etiã, *Statius Annaeus*: *Statius Domitius*: *Statius Murcus*. Tamen Staii cuiusdam meminit Persius Sat. II.

31 *Nomen vtrique Vibius Serenus, in Senatum inducti sunt*] Rectè quidem Lipsius, qui ita correxit, pro eo quod vulgò legebatur; *nomen viri Q. Vibius Serenus.* nam & Man. idem innuit, cùm habeat; *nomen vtriq. Vibius Serenus.* Sed aliquid ampliùs huic loco requiritur, vt integrè sanetur. neq; verbum, *sunt*, Taciti phrasim ... in cuius locũ mihi videtur posse aptissimè

regni,

reponi, *Senex*: idque necessitas distinctionis exigit, cùm paulo pòst dicat, *adolescens*. Sic igitur legerem, & distinguerem: *nomen vtrique Vibius Serenus, in Senatum inducti. Senex ab exsilio* &c

32 *Preparatur adolescens multis munditiis*] Venturius legit, *Praeparatus*. proculdubio rectiùs. refertur enim ad subsequens verbum, *dicebat*.

33 *Missis in Galliam concitores belli*] Irrepserat in vulgatis copula, *missósque*. præter Manuscripti mentē. ideo illam deleui.

34 *Adseuerabátque innocentem Cornutum, & falsa exterritum*] Falsa, pro falsò. eo modo quo Horat. ep. 1.

Insanire putas solemnia me, neque rides.

id est solemniter. & Iuuenal. lib. 1. Sat. 11.

Qui Curios simulant, & bacchanalia viuunt. pro, bacchanaliter.

35 *Gyaro aut Donusa claudendum censeret*] In suspectis locis, Manuscripti lectionem anteferimus. Ideò illius fidem secuti, verbum, *censeret*, restituimus. vulgò, *censere*; quod Lipsius interpretatur, censebat. Ego potiùs aliquid deesse suspicor. Muretus explet: cùm Gallus Asinius. Sed coniecturâ tantùm.

36 *Libero egressu memorabant*] Hoc est, si quando externa relinquebant, vt domestica memorarent; spatiabantur tanquam patenti ac libero campo, in ea rerum varietate ac libertate scribendi.

37 *Et easdem exitu causas coniungimus*] Non sperno. Sed fortè meliùs: *& easdem exitii causas*. vt maiestatis legem designet, quæ tum maximè exercebatur.

38 *Reperies qui ob similitudinem morum aliena malefacta sibi obiectari putent*.] Plinius Paneg. *vt in se dicta interpretarentur, quæ de simillimo dicerentur*.

39 *Etiam gloria ac virtus infensos habet; vt nimis ex propinquo diuersa arguens*] Vulgò, *vt animus*, obscuro sensu. Erant qui sic interpretabantur: Si relatas virtutes Lector sibi, suóque captui, propinquas ac familiares non agnoscat, statim illas animo & cogitatione arguet, falsasque putabit: & esset huic sententiæ simile, quod ex oratione Periclis apud Thucyd. lib. 11. sumpsit Sallustius in proœmio Catil. his verbis: *Vbi de magna virtute atque gloria bonorum memores, quæ sibi quisque facilia factu putat, æquo animo accipit: supra ea, veluti ficta, pro falsis ducit*. Alii sic: Gloria quoque ac virtus odiosæ sunt, sicuti etiam animus ac mens scriptoris, qui ex propinquo arguere ac vituperare diuersa videatur. At vulgata illa lectio non erat iuxta Manuscriptum, qui habet, *vt animis*. Vnde Illustris Vir Vrsus Iliciensis Comes, inter Senensem nobilitatem eruditissimus, qui multas Mureti notas ad Tacitum mihi humanissimè cōmunicauit, me monuit, apud eundem Muretum legi, *vt nimis*, quod adeo verum censui, vt recipere non dubitauerim. Sensus est: Gloriam, ac virtutem odio haberi, vt quę nimis ex propinquo, id est nimis propè, ac quasi coràm, & sub oculis hominum, diuersa vituperare, seu aliorum vitia exprobrare videantur. Et quod hîc, *ex propinquo*, alibi Tacitus eodem sensu vsurpasse videtur, *è proximo*. hist. lib. 1. *Et Triaria licentiam modestiā è proximo exemplum onerabat, Galeria Imperatoris vxor*. Quod idē Iliciensis obseruauit.

40 *At illi quidem septuagesimum ante annum perempti*] Fortè meliùs, *at illi quidē*: interrogationis notâ in verbo, *retinent*, deletâ.

41 *Credunt extingui posse, etiam sequentis aui memoriam*] Idem in vita Agric. *Scilicet illo igne vocem populi Rom. & libertatem Senatus, & conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur*.

42 *Proinde socios, ciues, & deos ipsos precor*] Geminatum fuit in Man. ab oscitante librario: *& deos & deos ipsos*. ex quo veteres correctores fecerunt, *& deos & deas ipsas*. quod mihi contra autoris mentem, visum est.

43 *Cùm tempus tanquam ad integram consultationem petiuisset, adiunxit*] Dubitatur, eáne adiunxerit, voce, an scripto. Censeo, Seianum ipsum sua manu porrexisse Tiberio codicillos: Tiberiúmque illis perlectis, voce statim pietatem Seiani laudauisse, ac sua in eum beneficia modicè percurrisse. deinde petito ad consultationem tempore, scripto dedisse illi responsum. Quod innuunt sequentia verba: *ideo se non illùc decurrere quod promptum rescriptu*.

44 *An in penatibus iisdem tolerandum habere*] Nota loquendi genus ex Græco fonte. Sic lib. xiv. *si nunc primum statuendum haberemus*. Plin epist. vii. lib. i. *cùm enitendum haberemus*. Arbiter: *ne & tecum quoq; habeam rixandum toto d e.*

45 *Ego vt sinam*] Hoc est, Etiam si ego permisero, Liuiam tibi Equiti Romano nubere, amici certè illius non patientur, eã tecum priuatam senescere: ideóq; te, etiam nolentem, ad dominationem captandam, instigabunt. Rectè ergo sequitur: *Vis tu quidem istum intra locum sistere.*

46 *Qui te inuito perrumpunt*] Id est, qui ad me, etiam te nolente, penetrant, méque de omnibus consulunt.

47 *Longéque antisse patris mei amicitias*] Mæcenatem, & Agrippam intelligit, qui in Augusti amicitia validissimi. potentiorem tamen Seianum apud Tiberium dicebant.

48 *Rursum Seianus, non tam de matrimonio*] Legendum puto, *non iam*. Seianus enim territus, matrimonii mentionem omiserat.

49 *Sed altius metuens tacita suspicionũ*] Metuebat scilicet, ne Tiberius in suspicionem tacitam incidisset earum rerum quas ipse animo verè agitabat, de imperio adipiscendo.

50 *Sublatisque inanibus, verâ potentiâ augere*] Muretus mallet: *veram potentiam augere*. Mihi vulgata lectio valdè probatur. nam verbo, *augere* passiuam significationem tribuo, quod Tacito est familiare, & notat Lipsius ad lib. xi. Annal. & ad lib. iii. histor.

51 *Suóque regi Dentheliatem agrum*] Lipsius, & Mercerus deprauatum hunc locum variè emendant. ego nihil addo. Sed Manuscripti propriam lectionem subiicio: *suóque recidem heliatem agrum*.

52 *Vatum, annalium ad testimonia vocentur*] Nuper Lipsius corrigit; *annalium atque, testimonia vocentur*. pro, atque annalium. Nos breuius, *annaliúmque testimonia*.

53 *Dein magnæ opes innocenter paratæ*] Ita Manuscriptus. vulgò, *parte*.

54 *Quæ pecuniæ e publico interceptæ*] Rectè. Sed fortè meliùs, *quia pecuniæ*.

55 *Donec exercitus in vnum conduceret*] Non improbo. Mallem tamen, *exercitum*. vel, *conduceretur*.

56 *Mox versi in luxum, & raptis opulentis*] Deprauatus hic locus in vulgatis omnibus, sensúsque aliò ductus, cùm scriptum fuerit, *& capti opulentia*. At vera Manuscripti lectio, quam reposui.

57 *Thracum auxilia, repentino incursu territa*] Ita Manuscriptus. Alii, *repentino concursu*.

58 *Cùm pars munitionibus adiaceret, plures extra palarentur*] Et hoc ex Man. nã vulgò, *extra pabularentur*.

59 *Postquam castello, aut coniunctis tumulis non degrediebantur*] Sic meliùs Manuscriptus, quàm vulgò, *digrediebantur*. Degredi enim, non digredi, dicitur, cùm ex altiori loco in inferiorẽ descenditur Quod verbum sæpè in Liuio emendauit Carolus Sigonius.

60 *Simul equi. armenta (vt mos barbaris) iuxta clausa*] Vocem, *equi*, restituit Lipsius. Verissimè. nam & Man. indicat, qui absque diphthongo habet, *eque*. Malè vulgò, *equè*.

61 *Et proxima, sponte incolarũ recepta*] Ne minimùm quidem dubitaui, quin hanc Mureti correctionem reciperem. Malè antea, *sponte inimicorum*. Error

ortus

ortus à Man. qui corruptè habet, *spontè intorum*: nec syllaba deficiens, suo loco reposita fuerat. Simili modo Tac. lib. XIII. *cetera terrore, & alia sponte incolarum, in deditionem veniebant.*

62 *Sed imaginem veram cœlesti sanguine ortam*] Nonnulli legunt: *se imaginem veram.* dubitant nimirum, ne de Augusti simulacro possit intelligi. quod falsum esset, cùm Augustus ipse hic sit cœlestis sanguis. Sed in lectione vulgata eadem vis. Vt dicat Agrippina: Sed mea hæc vera imago, ex illo cœlesti sanguine Augusti orta, imminens sibi periculum intelligit, habitúmque reorum suscipit.

63 *Num ideo lædi, quia non regnaret*] Ad hanc lectionē præiuit mihi Manuscriptus, qui habet: *n̄ ideo lædi.* in vulgatis, prior illa nota sublata fuit, vt absque interrogatione verba pronunciarentur. Rectiùs sic. nam & Suetonius, cap. LIII interrogatiuè hæc exprimit: *Si non dominaris filiola, iniuriam te accipere existimas?*

64 *Neq; aliud probis quàm ex matrimonio solatium: esse in ciuitate .... Germanici.* &c] Duximus ferè necessarium, reponere propria Manuscripti verba, distinctionem, & defectum, vt quilibet frustrà se laborare videat in illis emendandis. Neque ego veteres correctores laudauerim, qui talem lacunam neglexerunt, neque de illa saltem testati sunt. Ex eodem Manuscripto restitui etiam verbum, *dignarentur.* vulgò, *dignaretur.*

65 *Sed Cæsar quò famam auerteret*] An frequens Senatui adfuit, vt aliis negotiis districtus, se à cogitationibus illis alienum ostenderet, & sic vulgi rumor languesceret? An cùm rumor esset, secretum ad perpetrandum facinus quæri, ipse falsum arguere voluit, cùm Romæ, & in Senatu frequens ab omnibus conspiceretur? An potiùs hac arte illos vulgi sermones aliò traducere voluit, cùm nouis Asiæ negotiis omnes intenti futuri essent? Hanc certè, pro reliquis Tiberii artibus, Taciti mentem crediderim Plin. Paneg. ad Traianum: *non vt flagitii tibi conscius, ab inspectatione eius auerteres famam; nec vt tristes hominum mæstósq; sermones lætiore materia detineres.*

66 *Vnóq; in saxo fundamenta templi adseuerauerant*] Non Templi olim constructi, sed construendi.

67 *Séque primos templum vrbis Romæ statuisse*] Idem Pergamenos fecisse, dixit paulo suprà. At de vrbis Romæ templo in ipsa Roma, meminit Spart. in Adriano: & Amm. Marcell. lib. XVI. Quod fortassè deridens Hormisda Regulus, qui vrbem cum Constantio Imperatore perlustrauerat, interrogatus ab eo, quid de Roma sentiret: id tantùm sibi placuisse respondit, quod didicisset, ibi quoque homines mori: vt idem Ammianus refert. Apud quem Roma, *vrbs æterna*, sępissimè appellatur: eodémque cognomento apud I. CC. & illius æui scriptores.

68 *Cùm id Smyrnam in concionem nunciatum foret*] Aliis legendum videbatur, *in concione*, cùm nullus in hoc nuncio motus appareat. tamen vulgata etiam lectio rectè se habet. nam, *nunciatum*, ferè idem ac perlatum.

69 *Et quia Lepidus ipse deligere per modestiam abnuebat*] Ita optimè hic locus in Man. & tamen turpiter deprauatus fuerat, *deligi se.* Quod vitium cùm Mercerus animaduertisset, rectè ad sensum emendauerat, *deligi à se.* Rectiùs tamen Man. Mittebantur quidem in prouincias legati, consensu ac decreto Senatus: electio tamen solebat plerunq; ipsis Proconsulibus permitti. Liuius lib. XLIV. *Senatus Cn. Seruilio Consuli negotium dedit, vt in Macedoniam, quos L. Æmilio videretur, legaret.* & alibi apud eundem Liuium, frater fratrem, filius patrem, sibi legasse dicitur. Quem morem violatum Cicero Vatinio obiiciens, ait: *Audire de te cupio, quo tandem S. C. legatus sis. ne hoc quidem Senatui relinquebas, quod nemo vnquam ademit, vt legati ex eius ordinis autoritate legarentur?* Idem pro Sestio:

quos legatos, non modo nullo S. C. sed etiam repugnante Senatu, tute tibi legasti. Vide Lipsium de mil. Rom. lib. II. dial. XI.

70 *Tandem Cæsar in Campaniam*] Lipsius legit; *tandem Cæsar iit Campaniam.* Ego potiùs crediderim, facilè subintelligi posse verbum, proficiscitur. Sic Cicero ad Atticum: *inde cogito in Tusculanum,*

71 *Adsimul abátq; iudicis partes*] Mureto placuit, *indicis.* Mihi vox, *iudicis*, aptior, propter verba sequentia, *subditis, qui accusatorum nomina sustinerent.*

72 *Vt erectum & fidentem animi ostenderet*] Fortè meliùs, *animum.* tamen vulgata etiam lectio ferri potest: quasi ille ostenderet virum erectum, & animi fidentem. ac subintelligatur, se.

73 *Renidens vultu, seu loqueretur, seu taceret iuuenis; crimen*] Ita distinximus, suadente Lipsio. antea confusiùs.

74 *Quòd mater Agrippina promptior Neroni erat*] Alii mallent, *pronior.* Sed in eandem ferè sententiam Tacitus initio libr. XII. ait: *vt quemque suadentium audierat, promptus.*

75 *Sed in sordida mercede id negotium quæsiuisset*] Puto legendum, *in sordidam mercedem.*

76 *Virile ac muliebre sexus*] Ita Manuscriptus, & rectum puto, vt sit primus casus singularis numeri. Vulgò, *virilis, ac muliebris sexus.* Idem mutauimus libr. V. hist. ex Florentino codice Etiam in Suetonio Aug. cap. XLIV. vbi legitur, *muliebrem sexum omnem,* Turnebus, & Casaubonus testantur, veteres libros habere; *muliebre sexus omne.* Sic Plautus Rud. *virile sexus nunquam habui vllum.*

77 *Aut qui circùm adstabant, præceps trahit, atq; operit*] In antiquioribus editis, hæc Manuscripti lectio incorruptè seruatur. perperam deinde additum fuit, *in præceps trahit.* Sanè Tacitus simili modo loquitur lib. VI. *Euersio rei familiaris dignitatem ac famam præceps dabat.*

78 *Euenisse id olim Claudiæ Quinctæ*] Vulgò, *Quinctia.* Lipsius ex historia emendauit: ego Manuscripti fidem adiicio.

79 *Cum auxilium appellatum ductauisset*] Nihil minùs mihi probatur, quàm communis hæc emendatio. nam neq; verba, *auxilium appellatum*, Cornelianam phrasim olent, neq. ex historia verum est, hunc Vibennam appellatum, immò spontè ad Romulum transiisse, vt ex Halicarnasseo colligitur. Manuscriptus corruptè, *appellatum tanisset.* vnde suspicor corrigendum *cum auxilium ad bella tum ductauisset.* literis certè non absimilibus.

80 *Aduersum casum solatium tulerat*] Casus, hîc duas simul clades comprehendit: ruinam, & incendium. aduersus quem casum, solatiū tulerunt proceres, & Princeps. illi, domos, fomenta, & medicos, ruinâ debilitatis præbendo: hic, pecunias post incendium, ex modo detrimenti, tribuendo. Muretus legit, *aduersus casuum.* quod non placet.

81 *Quoniam importuosum circa mare, & vix modicis nauigiis pauca subsidia*] Turnebus Aduers. lib. III. ca. IX. interpretatur, *subsidia*, pro locis, in quibus naues subsidere, & stationem suffugiaq; habere possunt.

82 *Duodecim Villarum nominibus, & molibus*] Tunc enim non Villæ, sed potius Villarum nomina, reliquiæ, ac vestigia.

83 *Quis additus miles*] Additum verè ad custodiam credas, & electos ex iis, qui sibi præcipuè Seiano: sed verisimile, additos honoris specie.

84 *Non aliàs magis anxia, & pauens ciuitas egere*] Insulsa mihi correctio visa est, *ciuitas, etiam aduersum* &c. vt in vulgatis. ideo Manuscripti lectionē, distinctionemq; reposui, vt quilibet cogitet. Ego sic congererem: *Non aliàs magis anxia & pauens ciuitas egerat. aduersū proximos, congressus, colloquia, notæ ignotæq; aures, vitari.*

85 *Quò intendisset oculos*] Hæc, & sequentia vsq; ad verbū, *timuissent*, in vulgatis recentioribus distincta erant minoribus characteribus, tamquam ab eodem clam-

[S]abino pronunciata. Mihi contrà videtur, [h]istorici verba esse. At quæ sequuntur, *Quem enim diem*.&c. indignantis vulgi o[r]ationem.

86 *Non prudentem Tiberium tantam in[u]idiam adiisse*] Cùm Man. apertè habeat, *nō [p]rudentem*, nulla mihi causa visa est, cur, *non imprudentem*, reponeretur, vt in vulgatis omnibus. Optimus enim, ni fallor, sensus [e]st: Ignarum fuisse Tiberium, tantam se in[u]idiam ciuitatis adiisse, vt qui non spontè [h]oc iusserit, sed Seiani artib. deceptus. Vul[g]i enim sunt voces culpā à Principe, quam[u]is simulatè, amouentis, & in Seianum reiicientis. Sic mos in Principum Aulis perpetuus. Firmatur hæc sententia superioribus [v]erbis: *huius Seiani victimas cadere*. ad cuius [e]tiam dolos ref[eru]ntur sequentia: *quæsitum meditatumque*, &c. Publica quidem [p]ersuasio tunc Romæ erat, sæua & atrocia [i]ussa ferè omnia, per Seianum ab inuito [s]eu conniuente Cæsare extorta, aut falsò [c]omposita. libr. v. *falsas litteras, & principe nu[t]o, exitium domui eius intendi, clamitat*. [I]n eandem suspicionem post damnatum [S]eianum, incidit etiam Macro, vt libr. vi. [p]rope finem: *nullaq; in eos Imperatoris litera, suspicionem dabant, inualido, ac fortasse ignaro, fictaque pleraque ob inimicitias Macronis in Arruntium*.

87 *Verùm vt cunctationes Principis aperirentur*] Placuit olim, suadente Mureto, *opperirentur*. Verebatur scilicet Seianus, ne [s]ubita & improuisa Tiberii ira in Neronem [&] Agrippinam, statim placaretur. ideóque [m]itigauit, vt diutina cogitatione implacabiliùs irasceretur; *gnarus, lentum in meditando*.&c. At nuper eruditissimi Salineri [s]ententiam antehabeo, qui vulgatum ver[b]um, *aperirentur*, veris rationibus propu[g]nat. Non enim iam studebat Seianus, vt [d]iutiùs Tiberius odia meditaretur, sed vt o[l]im meditata effunderet. Ac verè olim cœ[p]erat Seianus simultates serere. Tac. lib. i. *[A]ccendebat hæc onerabátque Seianus, peri[ti]a morum Tiberii, odia in longum iaciens, quæ reconderet auctáque promeret*.

88 *Gnarus, lentum in meditando*] Casaubonus, *lentum* interpretatur, qui non facilè mouetur. Suetonius de eodem Tiberio, cap. LVII. *Saua ac lenta natura, ne in puero quidem latuit*. & cap. XXI. refert Augusti morientis vocem de Tiberio: *miserum populum Romanum, qui sub tam lentis maxillis erit*. Cicero de Orat. lib. II. *neque enim facile est perficere, vt irascatur cui tu velis Iudex, si tu ipse id lentè ferre videare*.

89 *In vsus militares coria boum penderent*] Id est, in vsum tentoriorum, & scutorum. Vide Lipsium de militia Rom. libro v. dial. v.

90 *Et postquàm non subueniebatur*] Libri omnes *subueniebat*. sed cùm Lipsius animaduertat, sententiā requirere, aut, *nemo subueniebat*, aut, *subueniebatur*, hoc postremum potiùs probaui. Sæpè enim, & in nostro Man. & in aliis veteribus obseruaui, postremam illam syllabam ita describi, vt tantùm littera, r, appareat, vnde plurimi errores.

AD LIB. V. ANNALIVM.

ET cum artibus mariti, simulatione filii benè composita] Salinerus interpretatur, adeò Iuliā simulatione, quæ filii peculiaris virtus, erga maritum se gessisse, vt optimè illi conueniret. Ego dubito an potiùs sit sensus: eam modum quendam ac temperamentum inter artes Augusti, simulationémque Tiberii, adhibuisse, adeò vt cum vtróq; benè composita, potentiam & autoritatem apud ipsos conseruauerit.

2 *Ceterùm ex eo prærupta iam & vrgens dominatio*]. Ita Manuscriptus. Lipsio tamen placuit, *vergens*: suo quidem sensu. Sed mihi potior prisca lectio. Nam

vergens dominatio dicitur, quando Principis potentia ab ipso culmine declinare incipit, ac paulatim infringitur. at non ea hîc Tacito mens. immò, Tiberium, dum mater vixerit, mitem atque exorabilem aliquando fuisse, propter inueteratum erga illam obsequium, ad quam miseris erat adhuc perfugium. Sed matre defuncta, velut frenis exsolutus, prorupit: ideóq; præruptа, & vrgens ipsius dominatio, id est sæuior, ac violentior.

3 *Dandúmque interstitium pœnitentiæ senis*] Qui locum sic emendauit, nodum scindere, nō soluere voluit: nimis enim aberrauit à scriptura veteri, quæ corruptissimè habet: *quandoq, germanicis titium penitentiæ senis* Retuli, si fortè aliquid melius acutiora ingenia excogitare valeant.

4 *Festisq, in Cæsarem ominibus*] Aptius Mureto visum, *faustisq,*. Ego nihil muto: nā ferè eodem sensu, lib. XII. in fine, ait: *festis vocibus exceptus.*

5 *Spretum dolorem principis ab senatu, desciuisse populum*] Distinctio Lipsii. malè vulgò, *spretum dolorem principis, ab senatu desciuisse populum.*

6 *Et ille quidem qui collegam & generum adsciuerat, sibi ignosceret*] Id quoque à M. Terentio ob amicitiam Seiani reo, dum se defenderet, Tiberio exprobratum, infrà lib. VI. *insidiæ in rem publicam, consilia cædis aduersum Imperatorem puniantur. de amicitia & officiis idem finis & te Cæsar, & nos absoluerit.* Liberiùs adhuc Getulicus superioris Germaniæ Legatus, Tiberio in eandem sententiam scripsit, eodem li. VI. *Adfinitatem sibi cum Seiano haud spontè, sed consilio Tiberii cœptam: perinde se, quàm Tiberium falli potuisse, neque errorem eundem, illi sine fraude, aliis exitio habendum.*

7 *Ælii Galli amicitia*] Ita Lipsius. Vulgò, *Velii.*

8 *Sollertiùs interrogatum quisnam foret, dixisse, M. Silano genitum*] Si fideliter hic locus ex Man. relatus ab aliis fuisset, vt à me nunc, emendationibus opus non erat. Clarus iam sensus: Sabinum Nicopoli demum cognouisse, quòd falsus ille Drusus, diligenter interrogatus, quisnam foret, dixerat, se M. Silano genitum: & quòd multi sectatorum dilapsis, ascenderat nauē, tanquam Italiam petiturus. Scripsit ergo hæc Tiberio Sabinus. In vulgatis, pro, *dixisse*, repositum fuerat, *dixit se*. hinc confusio, & duplicatus error, quia recentiores deinde pro, *interrogatum*, scripserunt, *interrogato.*

AD LIB. VI. ANNALIVM.

1 *Tanquam referret*] Nimiam corrigendi libertatem sibi antiquiores Criticos sumsisse, vel hic locus exemplo sit. qui cùm corrupte in Man. legatur, *tam referret Scipiones*, reposuerunt. *tum retulere Scipiones.* hinc interpretes torquebantur, ac de magno aliquo defectu suspicabantur. donec ego in Notis prioribus, de scriptura vetere fidem faciens, viam perspicacissimo Lipsio aperui ad veram emendationem. Is enim nuper restituit: *tanquam referret, Scipiones.* videlicet Tacitus irrideat vanitatem sententiæ: quandoquidem, & ærarii, & fisci pecuniæ, illo æuo, in Principis potestate essent. Nec nimia mutatio videatur, *tanquam*. pro, *tam*, cùm similes lapsus in eodem Man. obseruauerim præsertim lib. I. vbi legitur, *quanquam Tiberio nulla vetus in Arruntium ira*. Man. habet, *quam Tiberio.* Hanc egregiam Lipsii correctionem ego aliquantulum distinctione iuuaui, punctum post verbum, *referret*, apponens: vt deinde sequatur, *Scipiones hæc, & Silani*: quasi dicat, Tales improprie à talibus viris pronunciabantur. eósque derisionis causa, multitudinis numero appellat: magna videlicet Senatorum nomina.

2 *Neque vltrà abolitionem sententiæ [illegible]*

dere] Hoc eſt, nihil aliud, præter ſententiæ abolitionem, ſuaſit; nec eò vlteriùs progreſſus eſt. quaſi dicat: Togonium non violenter increpuit, vt poſtea Iunium Gallionem.

3 *Sextium Paconianum pretorium*] Ita Lipſius. Vulgò, *Seſtium Pagonianum*. infrà, eodem libro: *Nec diſpares Trebellieni Rufi, & Sextii Paconiani exitus.*

4 *Prorupêre concepta pridem odia*] Vulgò, *per idem*. correxit Lipſius, annuente ferè Man. qui habet, *p idem*.

5 *Ni profeſſus indicium foret*] Alios ſcilicet accuſauit. Obſeruandum igitur, propoſitam impunitatem reis, qui indicio ſuo alios ſibi reos ſubſtituiſſent.

6 *Accuſator ac reus iuxta inuiſi*] Lipſio prorſus aſſenſi, qui ſic emendauit. Corruptè antea, atq; ineptè, *accuſator Acrius, iuxta inuiſi.*

7 *Gratiſſimum ſpectaculum prebebatur*] Fortaſsè meliùs ex Mureto, *prebebant*. Sed vulgata lectio minimè ſpernenda,

8 *Cur mutua accuſatione intenta*] Sic libro III. *ob intenta, vt memoraui, Lepida pericula.*

9 *Metum prorſus, & noxiam conſcientia pro fœdere haberi*] Hæc Manuſcripti lectio. Nec vulgatam ſperno, *& noxam conſcientia*. Sed fortaſsè meliùs, *& noxiam conſcientiam.*

10 *Inter ganeam ac ſtupra*] Vulgò, *ganeum*. vtrumq; rectè, ſed Manuſcriptũ ſequi malui. ſic li. III. *ventris, et ganea paratus.*

11 *Arguitur pleraq;. C. Cæſarem quaſi incerta virilitatis*] Diuinabam leuiter, an minus corruptè legatur: *arguitur plura*: *quod C. Cæſarem quaſi incerta virilitatis.* plura enim, id eſt tria erant, de quibus arguebatur. Sic paulo infrà dixit: *ſtatuendi de Caciliano ſenatore, qui plurima aduersùm Cottã promſerat*. Quòd autem Lipſius emendauit, *incerta virilitatis*, confirmatur à Seneca de diuina prouid. cap. III. vbi, dubiam virilitatem, dixit: *Quanto magis huic inuidendum eſt, quàm illis quibus gemma miniſtratur, quibus exoletus omnia pati doctus, execta virilitatis, aut dubia, ſuſpenſam auro niuem diluit?*

12 *Cùm die natali Auguſti inter Sacerdotes epularetur*] Nomen, *Auguſti*, repoſui, autore Lipſio; antea, *Auguſta*, contrà hiſtoriæ fidem.

13 *Querénſq; de potentia Manii Lepidi*] Ex Manuſcripto reſtitui verbum, *querénſq;*. Vulgò, *querentémque*. Rectè ergo Lipſius monuit legendum, *dixiſſet*; ac deinde, *addidiſſet*. vt nos in textu correximus. Malè antea, *dixiſſe*, &, *addidiſſe*.

14 *Neque cuncta à primoribus ciuitatis reuincebatur*] Sic fideliter ex Man. tamen in vulgatis repoſitum fuit: *neque cunctatius*. Primùm ambigo, num proba fortaſſe vetus lectio: vt intelligatur, non omnia illa tria, quę Meſſallino obiecta fuerunt, cõuinci à primoribus ciuitatis potuiſſe. Sed antecedentia & ſequentia contrarium ſuadere videntur. itaque leuiſſima mutatione legerem, *eáque cuncta*. id eſt, de iis cunctis reuincebatur. eâdem figurâ dictum, quâ paulo ſuprà: *arguitur pleraque*. & infrà: *adleuatur animum*. Similem ferè locutionem habes libro II. hiſt. *eáque cuncta per idoneos miniſtros, ſuis quaque locis, feſtinabantur.*

15 *Sed Minutius, & Seruæus damnati, indicibus acceſſere*] Hoc eſt, bona eorum lucrati ſunt indices. Idem ferè ſuprà lib. II. *Bona inter accuſatores diuiduntur.*

16 *Abditos principis ſenſus*] Nazarius in Paneg. ad Conſtantinum: *Exiſtimare quidem de principibus nemini fas eſt. nam & in veſtibulo ſuo inquirentem repellit obiecta veneratio, & ſi qui propius adierunt, quod oculis in ſolem ſe contendentibus euenit, praſtricta acie, videndi facultate caruerunt.*

17 *Et Vinicianus Pollioni patri adiiciebatur*] Emendauit id nomen Lipſius ex Dione. ego ex Man. confirmo. malè vulgò, *Vicinianus*.

18 *Quâ occupanda reip. argui non pote-*

rant.]Non improbo,tamen meliùs fortasse, *quia occupanda.*

19 *Vescularius Flaccus*]Malè vulgò, *Atticus*.Flaccus enim bis nominatur lib.II.

20 *Quod præfectus Vrbi recens*]Ideo recens dixit,quia ab Augusto præfectura vrbis instituta.vt tradunt Suetonius, & Dio, & alii. Rectè ergo sequitur, *insolentiáque parendi.*

21 *Silentium ipsius, non ciuile, vt crediderat, sed in superbiam accipiebatur*]Solebat ipse Tiberius, quum res exigeret, populum edicto monere.lib.I.*populúmque edicto monuit*.lib.III.*utque premeret vulgi sermones, monuit edicto.* Item reprehendere, & increpare lib.V.*increpuitque per edictum plebe*. lib.XIV.*Tum Cæsar populum edicto increpuit.* At nunc, quia non Tiberii, sed Consulum edicto facta est castigatio, silentium ipsius ad superbiam trahebatur. quasi populus ab Imperatore suo despiceretur.

22 *Sanè is repertus apud fretum Siciliæ*] Corruptè vulgò:*Sanus repertus*. Olim,non dissimilibus scripturæ vestigiis, emendaui: *Nam is repertus*. Feliciùs Mercerus: *Sanè is repertus.*

24 *Calibus ortus*]Ita correxi. malè vulgò, *Calibus*. Cales enim oppidũ est Campaniæ, quod etiam Calenum à Plinio appellatur.& Romanorum colonia fuit,teste Velleio lib.I.

24 *Facilitate sæpiùs quàm industria commendabatur*] Dubito an meliùs, *felicitate.*

25 *Secum introirent, quotiens Curiam ingrederetur*]Ad hoc exemplum Claudius idem postea petiit:teste Suet.cap.XII.

26 *Ne quis vnciario fœnore ampliùs exerceret*]Quid sit vnciarium fœnus,minimè inter se consentiunt interpretes. Carolus Sigonius de antiquo iure Romanorum, lib.II.cap.XI.illud ad centesimam refert,id est cùm pars sortis centesima singulis mensibus penditur. contrà Muretus, nec non Antonius Augustinus de legibus & S.C. ad legem Duiliam Meneniam,vnciariam vsuram esse contendunt,centesimum nummum in annos singulos: ea maximè ratione ducti;quod illius legis perlatio,læta plebi, ingrata patribus diuitibúsque fuerit, vt testatur Liuius lib. VII. Mihi Sigonii sententia magis probatur. Adeò enim apud antiquos Romanos fœneratorum sæuitia creuerat, vt minimè mirer, pro vsura lentam fuisse, vnum pro centum in mensibus singulis. ac de vsuræ quidem enormitate, passim apud eundem Liuium querelæ seditionésque plebis. præsertim lib.VI.*se multiplici iam sorte exsoluta, mergentibus semper sortem vsuris, obrutum fœnore esse.* & quod vnciarium fœnus plebi fuerit graue, argumento sit, quòd deinde ad semunciarium redactum fuit, eodem Liuio teste. Præterea satis constat, solitum fœneratoribus, vsuras singulis mensibus exigere, & ideò menstrui exactores dicti. Hinc apud Aristophanem in Nubibus, quidam debitor facetè optat lunam cœlo detrahere, atque asseruare. nam si ea nunquam oriretur, is nunquam vsuras persolueret. & Basilius in Psalm. XIIII. ait, à debitoribus timeri menses, velut vsurarum patres. Vide Plutarchum de vitando ære alieno.

27 *Et concedente*] Sic ferri potest. mallem tamen:*eo concedente.*

28 *Duas quisque fœnoris partes in agris per Italiã collocaret*] Intelligo duas partes ex tribus partibus, vel duas tertias partes. Sic Liuius l.I. *Cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ.* nam paulo infra ait: *quid attinuisse Hernicis paulo ante habitis, capti agri tertiam partem reddi?* idem lib.8.in princ. *Oppidum captum, redditúmque Priuernatibus, præsidio valido imposito, agri partes duæ adeptæ.* Illustratur hic Taciti locus à Suetonio in Tib. cap. XLVIII. *cum per senatusconsultum sanxisset, vt fœneratores duas patrimonii partes in solo collocarent: debitores totidem æris alieni statim soluerent.*

29 *Quia fæneratores omnem pecuniam ercandis agris condiderant*] Videtur sen-s: Absconderant pecuniam fœneratores, e quis posset ab iis, ad agros obæratorum ercandos, fœnore sumere. hac scilicet ente, vt cùm alii emptores, propter pe-niæ inopiam, non inuenirentur, obæra-suos agros fœneratoribus ipsis cogeren-ur vilissimo pretio vendere. Et ideò dixit, mptionem & venditionem, quæ aliàs re-edio ciuium esse solebant, in contrarium utatas; quippe quæ non ad suum cuius-que arbitrium, sed ad voluntatem & aua-itiam fœneratorum tantummodo exer-cebantur. Plut. de vitando ære alieno: *fœ-erator, si quid vendis, precium diminuit: si ihil vendis, vt vendas cogit.*

30 *Quantò quis obæratior, ægriùs distra-ebant*] Vendendi difficultas arbitror ex eo, quòd ab iis non temerè, nec sine cautio-ne emebatur, propter euictionis periculũ.

31 *Si debitor populo in duplum prædiis ca-uisset*] Vocem, *prædiis*, non sperno. tamen ambigo, num verius, *prædibus*. Liuius libro XXII. vtrunq; complexus est: *dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibúsque, ac prædiis cauendum populo censerent.*

32 *Irritatúsq; suppliciis*] Id est supplica-tionibus reorum, ac periclitantium. Sic lib. III. *sed tum supplicia diis, ludíque magni ab senatu decernuntur.*

33 *Inlustres, ignobiles, dispersi, aut agge-rati*] Ex Manuscripto reposui, *aggerati*. Vul-gò, *aggregati*.

34 *Quoties super negotio consultaret*] Man. *super ea negotio*. fortè, *super tali nego-tio*. vel, *super eo negotio*: id est, præscientiæ. Sic lib. II. *super eo negotio diuersas sententi-as noscere.*

35 *Ceterùm plurimis mortalium non ex-imitur*] Vulgò, *non eximi*. quod rectum vi-debatur, vt à superiori verbo, *putant*, rege-retur. sicuti etiam sequentia verba, *cadere*, &, *corrumpi*. Lipsio, *non eximis*, magis pla-cet. At mihi Manuscripti lectio, *non exi-mitur*.

36 *Cuius clara documenta, & antiqua ætas, & nostra tulerit*] Exciderat in editis pri-mum, &, quod ex Man. reposui.

37 *Scilicet medio triennio defuerat tem-pus*] Medio triennio, id est à tempore accu-sationis ad mortem.

38 *Mandendo è cubili tomento*] Stra-mine scilicet, siue palustribus arundinibus, quibus culcitæ vilium hominum infarcie-bantur.

39 *Tradidere quidam, descriptum fuis-se Macroni*] Mallem cum Mureto, *præscri-ptum*. Sic lib. I. *patris iussa simulabat, quibus præscripsisset Tribuno*, &c.

40 *Vtquemadmodum nurum, filiúmq; fratris, & nepotem*] Vulgò, *filium fratris* re-posui copulam, *que*, ex Man.

41 *Inclamitque, quòd non laqueo stran-gulata, neque in Gemonias proiecta foret*] Idem, sed alio verbo, expressit Suetonius cap. LIII. *Imputauit etiam, quòd non la-queo strangulatam in Gemonias abiecerit.* Id verbum, *imputare*, sciant tirunculi, a-pud illius temporis scriptores, præsertim Tacitum, Senecam, Suetonium, Plinium, plerunque accipi pro, beneficii loco adscri-bere, siue vt Terentius loquitur, postula-re, aliquid gratiæ apponi sibi. exempla in autore nostro passim reperiuntur.

42 *Actæ ob id grates*] Non principi, sed diis, ob cædes scilicet Drusi, & Agrippi-næ. adeo infelix vilisque illorum tempo-rum seruitus & adulatio. Tac. lib. XIV. in fi-ne, post Octauiæ cædem: *Dona ob hæc tem-plis decreta. quod ad eum finem memorani-mus, vt quicunque casus temporum illorum nobis vel aliis autoribus noscent, præsum-ptum habeant, quotiens fugas, & cædes ius-sit princeps, totiens grates deis actas, quæque rerum secundarum olim, tum publicæ cladis insignia fuisse.* lib. XV. *alius filio, fratre ali-us, aut propinquo, aut amico interfectis, a-gere grates deis, ornare lauru domum.* Ta-men ipsis etiam Principibus grates ob eadẽ agebantur. Suprà lib. III. *Addiderat Mes-sallinus, Tiberio, & Augustæ, & Antoniæ,*

& Agrippina, Drusóq; ob uindictam Germanici, grates agendas.

43 *Sacrum Solis id animal, & ore ac distinctu pinnarum*] Rectè. tamen suspicor, *colore, ac distinctu pinnarum.*

44 *Consentiunt qui formam eius definiere*] Man. *deffinere*. sed littera, *d*, à recẽti manu. vnde legendum censeo, *effinxere*.

45 *Maximè vulgatum, quingentorum spatium*] Seneca epist. LXV. *fortasse tamquam Phœnix semel anno quingentesimo nascitur.*

46 *Mille quadringentos sexaginta vnum interiici*] Nimis exacta supputatio. corruptum puto illud, *vnum*, & fortasse restituendum, *annos*. nisi potiùs credendum sit, maius latêre vulnus, ac præeunte Mureto legendum: *mille quadringentos sexaginta. vnum in terris: prioresq; alites* &c. Nam verisimile est, hoc etiam addidisse Tacitum, vnum tantùm in terris Phœnicem. vt Plinius lib. x. cap. II. *vnum in toto orbe*. Sed cùm de tempore solùm hîc agatur, alienum fortasse videri poterit, de Phœnicis vnitate. Aliorum sit iudicium.

47 *Interdicere domo*] Seneca de ira li. III. cap. XXIII. *Sæpe illum Cæsar monuit, vt moderatiùs lingua vteretur: perseueranti, domo sua interdixit.*

48 *Quia pecuniam à Vario Ligure omittendæ delationis ceperant*] An ipsum Ligurem deinde accusarunt, ab eodémque corrupti, delationem omiserunt? Potiùs puto, à Ligure eos pecuniam accepisse, vt ab aliqua accusatione desisterent.

49 *Instituta Parthorum resumit*] Vulgò, *sumit*. Manuscriptus corruptè quidem, *insumit*; sed veram lectionem indicauit, *resumit*; scilicet post longam desuetudinem.

50 *Et vrbe Artaxata potiuntur*] Sic Manuscripti fide. at vulgò, *vrbem*. Sæpissimè enim Tacitus verbo, *potiri*, sextum casum iungit, quartum non memini: nisi fortè lib. XI. vbi vulgati habent, *potitúsque regia*; in Flor. legitur, *regiam*, quod de Vat. veteri testatur etiam Lipsius.

51 *Ac sæpè in modum obsidii stationibus cingebat*] Restituit Muretus particulam, *in*, quæ interciderat, & est Tacito vsitatissima phrasis.

52 *Omisso arcu, quo breuiùs valent*] Non enim diu solebant arcu prœliari, sed breui temporis spatio, primis scilicet congressibus.

53 *Quos super, eques, & propioribus vulneribus pedites adflictabant*] Videtur, *super*, pro desuper. Eques, ait, ex altiori loco missilibus, pedites propiùs congressi, hostes adflictabant.

54 *Mox Artabanus tota mole regni vltum iit*] Corrupte vulgò, *regni vltimi*. Lipsius egregiè correxit, Tacito ipso volente, qui sæpè ita loqui amat. lib. IV. *Neque dux Romanus vltum iit*. lib. XII. *eámque iniuriam excidio ipsius vltum iturum*. libr. XV. in princ. *spretum Arsacidarum fastigium ire vltum volens*. & eod. libro: *contumelias vltum ibat*. Clara etiam, licet breuis, mihi videtur ista narratio. Ait enim, Artabanum tota mole regni venisse, vt vltionem sumeret ex Hiberis. eos peritia locorũ victores fuisse. Is neĉ ideo abscedebat, nisi metu Vitellii coactus.

55 *Aliósque occultos consulit*] Fieri potest, vt intelligatur, Sinnacem in consilium super illa defectione adhibuisse Abdagesem patrem, aliósq; occultos amicos. Man. tamen, *consilit*.

56 *Decus quisq; suum, & fidem retinerent*] Ita Manuscriptus. vulgò, *retinerent*.

57 *Mox quoquo modo dicta vulgari solebat*] Et hoc ex Man. Antea, *quoque modo*. Irrepsit idem error lib. XIV.

58 *Quasi aspiciens vndantem per domus sanguinem, aut manus carnificum*] Sic melius in Man. *manus*, quàm in vulgatis, *manum*.

59 *Clitarum natio, Cappadoci Archelao subiecta*] Malè vulgò, *Citarum natio Cappadociæ*. Emendauit Lipsius, & ferè Man. congruit, qui habet: *Cietarum natio Cappadoci Archelao* &c. licet supra litterã, *i*, à recenti manu

[m]anu addita fuerit littera, *e*, tanquam *Capadociae*, legendum esset.

60 *Delectum capiendo diademati diem and concelebrauerant*] Scripsi, *haud*, quia [i]n Man. est, *haci*. vulgò, *non*.

61 *Et Tiridates ignauus ad pericula e[ra]t*] Sic Manuscriptus. at vulgò, *ignauus*.

62 *Pudore proditionis omnes exsoluit*] [H]ist. lib. III. *donec Priscus & Alphenus, [d]esertis castris ad Vitellium regressi, pudore [p]roditionis cunctos exsoluerent*.

63 *Nihil abnuentem, dum dominationis [a]ipisceretur*] Suspicor legendum, *dominationem*, vt idem error fuerit, de quo monui [i]n principio lib. III. Nisi fortè suspice[m]ur, proprium fuisse Tacito, secundum [c]asum iungere verbo, *adipisci*, vt lib. III. *ad [e]a arma, quis Ser. Galba rerum adeptus est*. [q]uod certè non crediderim. Vide etiam [q]uæ lib. XII. notaui ad verba, *dum adipiscentur dominationes*.

64 *Ne memoria Augusti, ne nomen Ca[es]arum in ludibria, & contumelias verterent*] [E]x Man. reposui, *verterent*. sæpissimè e[n]im à Tacito passiuè vsurpatum id verbum, [p]ro verterentur. vulgò, *verteret*.

65 *Vnde illis odia*] Id est, Balbo, & O[t]honi. Illi, apud Senatum populumq;: huic, [a]pud dominantes.

66 *Quod inter ludibria, & pericula an[x]iam senectam tolerauisset*] Manuscriptus: [q]uòd *inter ludibria, & periculaia anxiam* &c. quid sibi velit nescio.

67 *Quorum effugium non nisi morte in[u]eniret*] An effugium, ne scelus faceret? po[t]iùs, post scelus factum: conscientiâ scilicet exagitante.

68 *Discedique ab limine*] Iussit scilicet, [v]t qui in prætorio, vel prope cubiculum, [o]fficii gratia, liberti familiarésque, qui non [c]onscii nec fidi C. Cęsari erant, properè fa[c]esserent, tanquam principe iam mortuo. [S]ed ea mente, vt ipse, ac Cæsar securiùs, ac [s]ecretiùs mortem seni accelerarent.

69 *Vacuos principis penatus duodecim annis*] Hoc est nullis iam æmulis: [q]ui [pe]... mortuis Marcello, & Agrippa; n... ... iam Caio, Lucióque Cæsaribus.

70 *Egregium vitâ famâque*] Verba hęc, *egregium, occultum, subdolum*, ad quid referantur, non video. Si ad vocem, *tempora*, nescio an aptè dicatur, occultum ac subdolum tempus. Quid si subintelligas, egit, vt Venturius monuit? ego dubito an sit legendum, *egregius*, & deinde, *occultus, ac subdolus*.

AD LIB. XI. ANNALIVM.

1 *Quos ille à Lucullo cœptos insigni magnificentia extollebat*] Florentinus codex, de cuius antiquitate in præfatione dixi, habet, *cœptos*; non, *emptos*, vt editi, & Manuscripti alii quos Lipsius vidit. Cœperat hortos illos Lucullus magnificè ædificare, nec perfecerat. In rem Asiatici venerunt, isque absoluebat, extollebátq;. Quid verò ad historiam pertineat, emeritne, donóue acceperit Asiaticus? Absurdum deinde à Lucullo emisse, cuius ne nepotes quidem nouisse potuerit. Vide quæ infrà adnotaui in verbis, *Lucullianos in hortos*.

2 *Auri vim atq; opes Principibus infensas*] Ne quis de hac Lipsii emendatione ambigat, testor, id ipsum in Flor. legi.

3 *Non extimuisse in concione populi Romani fateri*] Flor. & plerique alii veteres habent verbum, *fateri*, atque in nonnullis etiam legitur, *in concione*. optimo sensu. Ideo textum restitui, olim à Rhenano sic imminutum: *non extimuisse concionē populi Romani, gloriámque* &c.

4 *Dedita per prouincias fama*] Verbum, *didita*, à Lipsio repositum, Florentini autoritate confirmo. vulgò, *dedita*.

5 *Et Suilio corruptionem militum*] Ex Florentino scripsi, *Et Suilio*, ac deinde, *ob-*

iectante. nam minus rectè in vulgatis, *Et Suilius*:&c, *obiectare.*

6 *Ad quod victo silentio*] Verbum, *victo*, à Floren. confirmatur: longè melius, quàm, *indicto*. Reis enim silentium nunquam indicebatur, licebatq; accusationib. respondere. suprà dixit, *intra cubiculū auditur*. ac paulo pòst, *ingressusq; defensionem*. Videtur sensus: Asiaticū, dum Suilius verba faceret, tacuisse; cùm verò mollitiam corporis sibi obiectari audiret, silentium vicisse.

7 *Liberum ei mortis arbitrium permisit*] Hoc est, permittendum censuit. Sic lib. III. *fusti necat*, id est, necari iussit. lib. IV. *securi percutit*, pro, percuti iussit. lib. VI. *quantò maiorem quam Augustus, rei frumentariæ copiā aduectaret* hoc est, aduectari curaret.

8 *Et vsurpatis quibus insueuerat exercitationibus*] Ex veteribus libris restitui copulam, &.

9 *Equites Romanos illustris*] Ad Augusti æuum, equitum illustrium titulum Lipsius refert. Sed & à Liuio multò antea vsurpatur. ait enim lib. XXX. *Cn. Heluius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duodeuiginti fermè equites illustris obtriti ab elephantis, cum centurionibus aliquot perierunt.*

10 *Cum idem, inquit, de admissis Poppeæ sentiam quod omnes*] Flor. corruptè: *de admissis Poppaæ assen essentiā*. Alij duo Manuscripti in eadem bibliotheca Medicæa non adeo veteres, *assentiam*. Talia mendosa loca non pigebit aliquando adscribere, vt alii cogitent.

11 *Et postquàm annuit tacens incipiunt*] Flor. lectio, *& postquam annuit, tacere incipiunt*. ac suprà, alia manu, sed antiqua, scriptum est, *agere*.

12 *Vsui & rebus subsidium præparari*] Subsidium scilicet eloquentiæ: quod & ad commercium hominū, & ad res proprias tuendas, præparatur.

13 *Nisi cuius fructus antè prouiderit*] Malim, *fructum*. at verbum, *præuiderit*, reposui ex Flor. Vulgò, *prouiderit*.

14 *Se modicos Senatores, quieta Rep. nulla nisi pacis emolumenta petere*] Hanc lectionem ex Flor. elicui, in quo legitur: *qui & i Rep* vnde vulgò, *qui a Rep.* Optimo ergo sensu respondent verba, *quieta Rep.* ad superiora, *bellorum præmiis referto*. Nos (inquit) modici senatores, quibus in hac imperii pace bellorum prœmia non possunt contingere, satis habebimus, si pacis emolumenta, id est eloquentiæ fructus, nobis relinquatur.

15 *Cogitare plebem, quâ toga enitesceret*] Videtur sensus: Etiam plebs cogitat, quomodo per togā, id est per eloquentiæ studia, possit ad facultates & dignitates peruenire. At Flor. habet, *cogitaret*, vt forte velit, ipsum Principē ad plebeios etiam animum aduertere, qua ratione valeant emergere, togáque clarescere. Nulla enim iis alia spes reliqua, si studiorū pretia tollantur. Quid si pro, *quâ*, legas, *que*, vt de parte illa plebis intelligat, quæ aliquando honores adipiscebatur, non etiam de infima?

16 *Quem egressi, repetundarum tenerentur*] Vulgò, *quæ egressi*, nec malè, vt ad legem Cinciam referatur. potior tamen mihi Floren. lectio, *quem*, id est, quem modum. Sic lib. XIII. in princ. *Pallas tristi arrogantiâ modū liberti egressus*.

17 *Potiórque Bardanes visus retinendo regno*] Exciderat copula, *que*, in editis, quā ex Flor. restitui.

18 *Exin validissimus præfecturæ iussit*] Hîc abstineo manum. Sed Florentinum lectionem corruptam auctorémque refero: *exin validissimas prefectura... & recuperare Armeniam habeat, ... Marso* &c.

19 *Petitúsque regiam*] Vulgari non minùs rectè, *regia*. tamen quia Lipsius testatur, in Vat. codice legi, *regiam*, & Flor. congruit, eam vocem reposui.

20 *Fabulosa, & externis miraculis assimilata*] Ita Flor. vulgò, *assimulata*.

21 *Cuius illa reliqua suboles virilis*] Lippena

pina enim Neronis mater, Germanici filia erat.

22 *Iuniam Sylanam nobilem feminam*] ita lib. XIII. non semel. malè vulgò, *Syllanā*.

23 *Theatralem populi lasciuiam seueris edictis increpuit*] Sic meliùs ex Flor. *edictis*, quàm vulgò, *dictis*. lib. V. *increpitáq; per edictum plebe*. lib. XIV. *Tum Cæsar populum edicto increpuit*.

24 *Fontésq; aquarum sub Imbruinis collibus deductos*] Expressi vocem Florentini. iam editi habent, *Simbruinis collibus*. Lipsius, *Simbruinis*, legit, ex historicis.

25 *Et quia externæ superstitiones valescant*] Venetus, *inualescant*.

26 *Iámque apud proximos, iam longiùs clarescere*] Ex Flor. restitui, *apud*. vulgò, *ad proximos*.

27 *Adeò neminem iisdem in terris ortū, qui principem locum impleat*] Et hoc ex Flor. vulgò, *principis locum*. Sic lib. IV. *Satisq; habere, si locum principem impleam*. &, *ne obiecta principis loci*.

28 *Frustra Arminiū præscribi*] Frustra, inquit, iactamus, Italum esse ex Arminii stirpe, Germaniæ liberatoris. lib. IV. *Frustra pulchram præscribi*.

29 *Infectum alimoniæ*] Ita Flor. vulgò, *alimonia*.

30 *Quàm parentes eius exercuisse*] Legendum puto, *parentem*. suprà: *si paterna Italo mens esset*. & paulò infra: *nec patrem illi probri*. Error similis, de quo monui in princip. lib. III. Scias etiam, Italum ipsum, in Florentino vbique Italicum nominari.

31 *Dum Corbulo aduentat*] Ferrè filius eius, qui lib. III. Domitius Corbulo appellatur. certè non idem. ille enim senex: *pro Corbulone ætas* at de hoc paulo infrà a, *cui principium illa militiæ fuit*.

32 *Feruntq; militem, quia vallum non accinctus*] Ex more enim & disciplina, gladius, etiam in opere, gestandus. Vegetius lib. III. cap. VIII. *Milites gladio cincti fossam aperiunt*.

33 *Quæ nimia, & incertum an falsò aucta*] Vulgò, *iacta*. ego iudicium Lipsii sequutus, malui, *aucta*. & ferè Flor. consentit, in quo legitur, *acta*. Sic lib. III. *in falsum aucta*.

34 *Post rebellionem clade L. Apronii cœptam*] Quod Lipsius restituit, *post rebellionem*. à Flor. confirmatur. malè antea, *per rebellionem*.

35 *Aduersa, in remp. casura: sin prosperè egisset*] Malè acceptus hic locus erat in omnibus libris: *cùm prosperè egisset*. meritò ergo asterisco notat'. At nuper Iosias Mercerus, vnius tantùm voculæ mutatione, & aptiori distinctione, correxit, ac ferè ad amussim congruit Florentinus, in quo legitur, *casuras in prosperè* &c.

36 *Beatos quondam duces Romanos*] Lipsio prorsus assensi, *quondam*, legenti. insipidè vulgò, *quosdam*.

37 *Vt tamen miles otium exueret*] A Lipsio est emendatio; malè vulgò, *Ne tamen*. Idem ferè Florent. indicat, qui habet, *vi tamen*.

38 *Qui in agro Mattiaco recluserat specus*] Muretus mallet, *quia in agro*.

39 *At legionibus cum damno labor*] Intellige de vtriusque ducis legionibus. nam riuos effodere, ad Corbulonem; infra humum moliri, ad Curtium Rufum refertur.

40 *Gn. Nouius insignis eques Romanus*] Appellatur in Flor. *Gn. Nonius*. ibique, & in antiquo edito, abest vox, *insignis*. At quod sequitur: *de se Nonius, conscios non edidit*; habet codex Florent. lacunam eandem, quam, teste Lipsio, Farnesianus. Ex Liuio autem, vnde Tacitus fortasse sumpsit, suppleri potest. ait enim lib. XXIV. *de se ipse haud cunctanter fassus, conscios celabat*.

41 *Valerius Pol*[illegible]*, & Aemylius Mamercus*] Restitui ex Flor. copulam, *&*, quæ interciderat.

42 *Duo additi, qui Romæ curarent*] Sic lib. III. histor. *exploratores, vt mos est*,

longiùs curabant. Verbum Sallustio quoque familiare. in Iug. *in postremo C. Marius cum equitibus curabat*. iterum: *vbi quisq; legatus aut tribunus curabat, eò acerrimè niti*. Ibidem etiam, *curator*, dixit: *de Rep. vestra, cuius hûc curator missus es*.

43 *Post lege Sylla viginti creati supplendo Senatui*] Romanorum enim institutis nemo Senator fiebat, nisi qui magistratum gessisset. Vide Carolum Sigon. de antiq. iure Rom. lib. II. cap. II.

44 *Quanquam Equites iudicia reciperauissent*] Ablatis quippe iudiciis à senatu, necesse non erat, eum adeo frequentem, vt antea, habere, nec per consequens tot Quæstores eligere ad supplendum.

45 *Suffecisse olim indigenas, consanguineis populis*] Videtur sensus: Vrbis huius indigenæ, vnà cum consanguineis populis, suffecere olim Reip. Romanæ. eritque locus integer, nec opus addere, cũ consanguineis, vt Lipsius autumat. Sic alibi Tacitus. lib. XIV. *Igitur Fabianus tabulas, iis quos memoraui, & aliis minus illustribus, obsignat*. histor. I. *Erat Othoni celebre conuiuium, primoribus feminis virisque*. De morib. Germ. *omnes eiusdem sanguinis populi legationibus coeunt*. Sed fortasse melior interpretatio: Indigenas, scilicet Italiæ, Romanis consanguineis suis olim suffecisse.

46 *Aut si quis pauper è Latio senator foret?*] Fortè repetitum intelligitur: Quem vltrà honorem pauperibus è Latio, qui Senatores nunc euadere possunt? Vel potiùs ait; Si quis pauper è Latio Senator, nulla ei reliqua spes, honorum ac magistratuum adipiscendorum, si omnes à diuitibus prouincialibus occupabuntur.

47 *Ferro vique ceciderint*] Cùm à Flor. codice lectio hæc confirmetur, probam censeo; vocem autem, *ignique*, adulterinã. Neque solicitus sum de Suetonii verbis in Claud. cap. XXI. vbi, si præsertim libri veteres annuunt, vt dicitur, libentiùs legerem, *igni ferróque*, quàm, *vi ferróque*. Nam rectè quidem à Suetonio dicitur, igni absumere. similiter in locis Liuii, ac Curtii à Salinero relatis, ferro ignique persequi, &c, per igne ferrúmque petere; at non propriè ab auctore nostro dictum videretur, igni cadere.

48 *Quid si memoria eorum interiretur*] Hîc tantùm referam Florentini verba pariter corrupta: *quid si memoria eorum moreretur, qui Capitolio & ara Romana manibus eorundem p se satis*.

49 *Et statim contrà disseruit*] Ita Florentinus, & meliùs, quàm, *etiam statim*, vt vulgò.

50 *Postremò ipsam ad Alpes promotam*] Non Italiam intelligo, sed ipsam ciuitatem Romanam.

51 *Sed terra gentésque in nomen nostrum coalescerent*] Florentin. absque copula, *sed terra gentes*. fortasse non improbandum.

52 *Non, vt plerique falluntur, repens*] Potior mihi vox, *repens*, quæ habetur in Flor. quàm, *recens*, vt in vulgatis.

53 *Latáque hac in R. P. munia, multo gaudio Censoris inibantur*] Claudium per iocum Censorem appellat. dixit enim suprà: *munia Censoria vsurpans*, id est quæ ad se non pertinerent.

54 *Mitem & recens repertam, quam ex seueritate prisca rationem adhibuit*] Pessimè deprauatus fuerat hic locus ab iis, qui pro, *quam*, substituerunt, *quandam*. Meritò ergo sagacissimus Lipsius odoratus erat, negationem deesse. cui consonans est lectio, quam ex Flor. codice reposui. Subintelligitur enim, *potius*, Corneliano more.

55 *Quo censa sunt ciuium LXVIII centena, & XLIIII millia*] Aliter se habêt hi numeri in Flor. LVIIII. LXXXIIII. LXXII. *isque illi finis*. &c.

56 *Quippè non eò ventum, vt senectâ Principis opperiretur*] Restitui ex Florent. verbum, *opperiretur*. vulgò, *operiretur*, ambiguæ significationis.

57 *Audisse auspicum verba*] De auspicibus in nuptiis fit etiam mentio lib. XV. Ad hanc

unc morem, in gratiam iuniorum, subii-iam verba Ciceronis de Diuinat. lib. I. *Nihil ferè quondam maioris rei, nisi auspicato, ne priuatim quidem, gerebatur, quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant, qui re omissa nomen tantùm tenent.* Idem tradidit Valer. Max. lib. II. cap. I. de nuptiis. Addam etiam hoc, Auspices deinde alio vocabulo à Græcis ducto, *paranymphos*, appellatos, qui ex parte viri nuptiis intererant; vt *pronubas*, quæ ex parte vxoris.

58 *Dum histrio cubiculum principis persultauerit*] Manuscripti codices notæ melioris, corruptè habent: *dum histrio cubiculum principis exultauero, dedecus* &c. Hinc veteres correctores reposuerunt: *dū industria cubiculum principis occulit adulteros, dedecus* &c. Libet certè nostro sæculo gratulari, in quo neminem puto adeò immodestum, qui in grauissimorum autorum libris emaculandis, sic longè aberret, suæque libidini indulgeat. Lipsius non malè corrigit: *dum histrio cubiculo principis occultatur, dedecus quidem* &c. Sed ego, quem puduit, vulgatam deprauatamque scripturam in Tacito relinquere, emendationem Francisci Medicis existimaui anteferendam; nam & mutatio est apicum leuissima, & sensus, ni fallor, ad Taciti mentem maximè accommodatus. Fuit quidem ille vir, præterita ætate, illustris doctrinæ, & ingenii, contulitque etiam ipse Florentinum Manuscriptum, atque in margine sui codicis multa adnotauit. Quæ cum mihi Iulianus Medices, ipsius ex filio Raphaele nepos, illique persimilis, humanissimè cōmunicauerit, magno mihi vsui fuere. Quod minimè fuit reticendum.

59 *Sed excidium procul abfuisse*] Flor. *sed & scidium.* vnde veram lectionem suspicor, *sed dissidium.* vt sit sensus: Quantumuis petulanter, & impudicè se gesserit Messallina, nondum tamen eò infamiæ peruenit, vt de dirimendo Claudii matrimonio cogitarit. Nunc verò hoc etiam agitat, cùm Silio nupserit. Videtur sententia confirmari ex eo quod inferiùs ait: *an dissidium tuum nosti?* Et in Manuscriptis obseruaui, sæpè pro, *dissidium*, scriptum esse, *discidium.*

60 *Nunc iuuenem nobilem, dignitate formæ, vi mentis*] Lectionem Florentini anteposui; nam vulgati pro, *vi mentis*, habent, *iuuenta.* ineptè quidem, cùm præcesserit, *iuuenem.* & sic sibi inuicem respondent, dignitas formæ, & vis mentis. Quòd autem Lipsius correxit, *dignitate forma*, nihil certius puto. id ipsum enim à Tacito vsurpatur lib. XII. *& dignitate formæ haud degenerem reputantes.*

61 *Calistus iam mihi circa necem Cæsaris narratus*] Magis propriè Flor. *circa necem.* Vulgò, *circa mortem.*

62 *Flagrantissimáque eo in tempore gratia Pallas*] Ita Flor. Vulgò, *eo tempore.* Sic alibi Tacitus.

63 *Perstitit Narcissus, solum id immutans*] Addit Flor. *vt solum id immutans.* Venetus, *& solum.* certè de aliquo defectu suspicionem augent: nam quantò magis aciem adhibeo, verba illa, *solum id*, aut corrupta, aut mutila.

64 *Quod ei cis Vectium, cis Plautium dissimulauisset*] Ita emendauit Lipsius, nam turbant libri veteres. Man. corruptè: *quod ei cis vetticus Plautio.* Fortè: *quòd ei de Vectio & Plautio dissimulauisset.*

65 *Quibus fauentibus, tum certatim ceteri circumstrepunt*] Lipsius ait, scriptos libros habere, *tacentibus.* at Florentinus, *fatentibus.*

66 *Igitur Messallina Lucullianos in hortos*] Flor. *Fucilianos.* ac plerique alii veteres, *Lucilianos.* Lipsius etiam de lapide quodam Romæ testatur, qui prædiorum Lucilianorum meminit, & idem Florent. propè finem huius libri, vbi vulgò legitur, *Lucullianis in hortis*, clarè habet, *Lucilianis.* Tamen nihil muto. nam & initio libri Tacitus dixit, *a Lucullo cœptos*,

& Plutarchus idem confirmat.

67 *Silius dissimulando metu, ad munia fori digrediuntur*] Ita ex Flor. restitui. & verè, nam de Messallina & Silio intelligit. malè vulgò, *digreditur*.

68 *Quanquam res aduersæ consilium adimerent.*] Flor. *eximerent*.

69 *In eodem gestamine sedem poscit assumitque*] Ita Flor. vulgò, *poscit sumitque*.

70 *Vibidiam depellere nequiuit, quin multa cum inuidia*] Illud, *quin*, ex Flor. reposui. meliùs quàm vulgò, *quæ*.

71 *Custodem a Silio Messallinæ datum*] Ita emendauerat Lipsius ex ingenio, & à Flor. confirmatur. Falsò in vulgatis, *custodem Silio ac Messallinæ datum*.

72 *Paribus lasciuiis ad cupidinem & fastidia*] Expressi lectionem Florentini. id est, & ad cupidinem, & ad fastidia. vulgò, *fastidio*.

73 *Prorumpit Narcissus, denuntiátque centurionibus*] Vulgò, *prorupit*. Meliùs Flor. *prorumpit*: nam sequitur, *denuntiátque*.

74 *Cum impetu venientium pulsæ fores, astitítque Tribunus*] Hæc Florentini lectio ac distinctio. confusiùs vulgati: *Tum impetu venientium pulsæ fores, astitit Tribunus*.

75 *At libertus increpans*] Sic Florentinus. vulgò, *ac libertus*.

76 *Decreta Narcisso quæstoria insignia, leuissimum fastigii eius*] Locus ab omnibus, tanquam desperatæ sanitatis derelictus. ego tantùm experiar, an aliquis sensus eliciatur, hac sola interpunctione: *Decreta Narcisso quæstoria insignia: leuissimum fastigii eius, cum secundum Pallantem, & Calistum ageret. Honesta quidem: sed ex quibus deterrima orirentur, flagitiis inultis*. Sensus est: leuissimam Narcisso fuisse dignitatem quæstoriam, respectu fastigii eius, cùm apud Claudium obtineret primum gratiæ ac potentiæ locum, post Pallantem, & Calistum. hi enim, vt dixit, flagrantissimâ gratiâ erant. Simili ferè modo Tac. lib. sequ. *decretúsque Pomponio triumphalis honos, modica pars famæ eius apud posteros*. Quod sequitur: *Honesta quidem*. (scilicet, vt libertis nihil amplius tribueretur, quàm quæstoria insignia) ironicè intelligendum est, propter corruptionem temporum, quibus valdè liberti pollebant. nam eodem lib. sequ. ait: *decreta Pallanti prætoria insignia*. ac deinde: *Claudius libertos sibi & legibus adæquauit*. Sed cùm eorum flagitia Princeps inulta relinqueret, deterrima inde oriebantur, cum ii quotidiè in maiora flagitia prolaberentur.

AD LIB. XII. ANNALIUM.

1 *Quis deligeret vxorē Claudio cælibis vitæ intoleranti*] Libri veteres penè omnes, & Manuscripti & editi, habent, *cælibis vitæ*, & historia ipsa vbique testatur, Claudium sine vxore viuere non potuisse, præsertim Suetonius cap. XXVI. Itaque quod olim correxi, *cælibis vitæ intoleranti*, non dubitaui, quin seriò reciperē. Nam vulgata lectio, *cælibi vitæ intonanti*, præter historiæ mentem erat, neq; Cornelium mihi sapiebat. Doctissimus Salinerius nuper ea verba, *cælibi vitæ intonanti*, interpretatur, cælibatum ægre ferenti. subtiliter fortasse magis quàm verè. Exempla huius locutionis in Tacito multa: pauca tamen subiiciam. Ann. lib. I. *lasciuiæ sueta, laborū intolerans*. lib. II. *omnium quæ vltra nemo ferarentur intolerans*. hist. lib. IV. *æqualium quoque, ne dum superiorum intolerantis*.

2 *Vt quemq; suadentium audierat promptus*] Muretus mallet, *pronus*. vide quæ notaui lib. IV. in verbis: *quòd mater Agrippina promptior Neroni erat*.

3 *Ne femina experta fœcunditatis*] Sæ rectè dici, *experta fœcunditatis*. Sic Tac. li.

histor. *veterem experientiamq; belli.* mallem men, *expertæ fœcunditatis.*

4 *Iuuenémq; & aliâ clarum*] Ex Vat. emendauit Lipsius. & congruit Flor. In ceteris malè, *alias clarum.*

5 *Cui non iudicium, non odium erat, nisi dicta & iussa*] Muretus legit, *nisi indicta & iussa*, quod fortasse melius.

6 *Ferre crimina in Silanum*] Venetus: *rere crimina.*

7 *Fratrúmque non incestum, sed incustoditum amorem*] Vocem, *fratrum*, in Flor. & in aliis veteribus inueni. De Vat. testatur Lipsius. digna ergo mihi visa est, quæ recipiatur. Intelligit enim, *fratrum*, hoc est fratris & sororis. Vulgò, *fratrisque.*

8 *Nullo exemplo deducta in domum patrui, fratris filia*] Ita Florentinus. Vulgò, deductâ in domum patrui, fratris filiâ.

9 *Quin & incestum, ac si sperneretur*] Lipsius hæc ita interpretatur: timuisse Claudium & Agrippinam, ne, propter incestum, populus sperneret profani principis imperium. Mercerus hæc verba corrupta suspicatur, & corrigit: *quin & incestui via si sterneretur, ne in malum publicum erumperet metuebat.* Acutè quidem. sed incestui sternere viam, duriuscula sententia videtur, nec de Taciti phrasi. Ideò vulgatam potiùs lectionem tueor, quamuis fortasse non integram, eodem Merceri sensu manente. id est: Quin & incestum ipsum Claudius, & Agrippina metuebant: ac si ab ipsis sperneretur, ne fortasse in malũ publicum erumperet: scilicet ne alii eodem exemplo vterentur.

10 *Vnum se ciuium, & consensui imparem*] Lipsius mendum hic notat, quod ego non sentio. Respondet enim Cæsar, se vnũ esse ciuium, & consensui (scilicet vniuersorum ciuium) imparem.

11 *Quod porrò honestius Censoriæ mentis leuamen*] Suspecta mihi vox, *Censoriæ*, præsertim in ore Vitellii, qui ipse Censor. ac si quem librum autorem haberem, libenter reponerem, *Cæsareæ.*

12 *Nec diu anquirendum, quin Agrippina claritudine generis anteiret*] Ex Flor. restitui antiquum verbum, *anquirendum*. Vulgò, *inquirendum.*

13 *Statueretur immò documentum, quo vxorem imperator .... acciperet*] Ante omnia necessarium duxi, hunc locum, vt se habet in Flor. proponere; vt quilibet, lacuna inspecta, iudicare possit, quid & quatenus in eo deesse videatur. Vt autem nunc tanquam integrum consideremus, Lipsius corrigit; *quomodo vxorem Imperator acciperet.* quod non improbo. tamen apud me vulgata lectio nihil habet difficultatis: immò aliquid argutius præferre videtur, cùm sit vis quædam in verbo, *acciperet*, respondens ad id, quod suprà dixit, *arripi coniuges.* sicuti lib. II. *tracturum coniuges.* & hist. lib. III. *dum quæ accipi poterant, rapiuntur.* Ait igitur: documentum hoc aliis Principibus erit, quo documento, vxores accipiant, non arripiant.

14 *T. Alledius Seuerus eques Romanus*] Lipsius sic emendauit. Vulgò, *Talledius.*

15 *Adductum, & quasi virile seruitium*] Vulgò, *Addictũ quasi & virile.* Lipsius coniectura correxit, transposuitque. quod penitus à Florentino confirmatur.

16 *Et consilio eiusdem ad spem dominationis vterentur*] Ita rectiùs Florentinus, quàm, *vteretur*, vt in vulgatis. nam & de Domitio, & de Agrippina simul intelligitur.

17 *Qua oraretur Claudius, despondere Octauiam Domitio*] Verbum, *oraretur*, ex Flor. restitui. Vulgò, *hortaretur.*

18 *At super priorem necessitudinem*] Non semel accidit in libris editis, vt, *secundum*, pro, *super*, à librariis scriptum fuerit. nec mirum. error enim ortus ex eo, quòd in veteribus Manuscriptis, & præcipuè in Flor. verbum, *super*, plerunque vno tantũ charactere, ad huius similitudinem *s* scriptum sit, vt hìc. Restituimus ergo, *super priorem*, quod in vulgatis erat, *secundum priorem.*

19 *Quantò ignara barbaris, tantò toleratiora*] Flor. corruptè, *ignata*. ex qua voce, quamuis vnâ tantùm litterâ immutatâ, legi æquè possit, *ignota*, &, *ignara*; mihi tamen, *ignara*, magis placet, vt etiam Lipsio. At verbum, *toleratiora*, ex eodem Flor. restitui, rectius proculdubio, quàm, *tolerantiora*, vt in vulgatis. Ceterùm, quoniam verbum, *tolerare*, oneris molestiam innuit, quid cum clementia ac iustitia, quæ virtutes sunt populis vel maximè desiderabiles? An sic loquitur Tacitus propter barbariem Parthorum, quibus virtutes pro vitiis? Tacitus initio lib. II. *sed prompti aditus, obuia comitas, ignota Parthis virtutes, noua vitia*. Ego interpretor, verbum, *tolerare*, respicere tantummodo iustitiam, omissâ clementia. Iustitia enim populis plerunque onerosa & inuisa. In promptu mihi exemplum est, ex lib. IV. in fine: *Ibi campo aut litore iacentes, nullo discrimine noctem, ac diem, iuxta gratiam aut fastus ianitorum perpetiebantur*. nam etsi argui potest, vilium ac superborum hominum gratiam, ipsis etiam qui accipiunt, inuisam, & odiosam; tamen mihi videtur, verbum, *perpetiebantur*, fastui tantum respondere, non gratiæ. At Francisci Venturii de hoc loco sententia est: Capesseret Meherdates clementiam & iustitiam. quæ virtutes, quoniam barbaris ignotæ, vtpotè qui dominium regum, non regimen perpetiantur, id efficient, vt qui illas adhibeat, gratius & minùs graue imperiũ in subditos exerceat.

20 *Posthac C. Cassio, qui Syriæ praerat*] Aliter in Flor. legitur, ac distinguitur: *quietem velit. Datum posthac C. Cassio, qui Syriæ praerat, deducere iuuenem ripam ad Euphratis*. Abest quippe ab eo verbum, *iubet*. Sed hanc lectionem vulgatæ non anteferam.

21 *Reuocare priscum morem, exercitare legiones*] Scripsi, *exercitare*, ex Flor. Vulgò, *exercere*.

22 *Id temporis importunam, quia hiems occipiebat*] Muretus legit, *quia hiems occupabat*. Fortasse minimè spernendum. Nam quod sequitur: *Exin niuibus, & montibus fessi*; non hiemis initium indicat, sed maximè adultam.

23 *Et castellum insigne fama*] Adieci copulam, *&*, contra librorum autoritaté, vt defectui manifesto quam minima mutatione mederetur, neu lectoribus absurdum illud se offerat, vrbem Ninos, castellum à Tacito appellari. Idque suadente Lipsio, qui etiam suspicatur, nomen castelli, scilicet Arbela, intercidisse.

24 *Qui tempore stato per quietem monet sacerdotes*] Ita Flor. & meliùs, quàm vulgati, *tempore statuto*. Sic lib. III. hist. *stato in eosdem dies mercatu*. lib. IV. *statos æstiuis flatibus dies*. de morib. Germ. *stato tempore*.

25 *Rursus deus, quâ siluas pererrauerit*] Vulgò, *quas siluas pererrauerint*. at Florentini lectionem reposui, quæ mihi melior.

26 *Mox Abbarus Arabum, cum exercitu abscedunt*] Dubito an sit legendum: *& Rex Abbarus, Arabum cum exercitu*. nam & in Farn. codice aiunt scriptum esse, *& Rex*, & à Tacito suprà sic appellatur; & de Arabum tantùm exercitu intelligi, verisimile est, cùm Ezates Adiabenus priuatus esset, neque vllas ab eo copias adductas appareat.

27 *Accitúsque in regnum Vonones, Medos tum præsidens*] Ita Flor. vulgò, *Medis*. nam etsi Tacitus, & tertium, & quartum casum verbo, *præsidere*, indistinctè iungat: tamen cùm de prouinciis loquitur, quarto libentiùs vtitur. Ann. lib. IV. *Italiam & Galliæ litus præsidebant*. Item: *litora Oceani præsidebat*. Notaui etiam infrà, in verbis, *qui Pannoniam præsidebat*.

28 *Diffisi propriis viribus Aquila & Cotys*] Falsò in vulgatis, *diffisus*. Induit veram lectionem Flor. qui habet *difisis*. restitui ergo, *diffisi*. de duobus enim sermo est.

29 Me-

29 *Mediæ cohortes, & Bosphorani tutabantur, nostris in armis*] Præcipuam Lipsii interpretationem non admiserim: scilicet, nostros fuisse in armis, hoc est, ad armos. nam præter modum loquendi autori nostro inusitatum, historia ipsa repugnat. supra enim dixit, Iulium Aquilam paucas cohortes habuisse. eę deinde in acie collocantur vnà cum Bosphoranis. præter hos, nihil Romanorum militum. ergo illud, *nostris*, referri nō potest ad milites Romanos. Sed veram sententiam censeo, quàm postremò idem Lipsius tangit: Bosphoranos, quia vnà cum Romanis militabant, Romano etiam ritu fuisse armatos & instructos. Idem ferè dixit lib. II. *vt Tacfarinas lectos viros, & Romanum in modum armatos, castris attineret*. li. III. *Quadraginta millia* (id est Gallorum) *fuere, quinta sui parte legionariis armis*. hist. lib. III. *mox donati ciuitate Romana, signa armáq; in nostrum modum, desidiam licentiámque Græcorum retinebant*.

30 *Ventúmque Sozam oppidum Dandaricæ*] Autore Florētino scripsi, *Sozam*. Vulgò, *Soza*.

31 *Exin in Soracos pergunt*] Aberat à vulgatis particula, *in*, quam ex Flor. restitui.

32 *Sed cratibus, & vimentis, ac media humo*] Testatur Lipsius, ita in Vat. legi. Idem ego in Flor. Vulgò, *sed cratibus iunctis, ac media humo*.

33 *Et plerisque Centurionum interfectis*] In veteribus nonnullis, vt ait Lipsius, legitur, *& plerisque consularium*. In Flor. *consiliarium*. vtrumque, credo, corruptè. Sensus exigere videtur, *classicorum*, vel, *classiariorum*.

34 *Sibi & Claudio, etiam communionem victoriæ esse*] Expressi lectionem Florentini, cui & Venetus consonat. Vulgò, *ex communione victoriæ*.

35 *Bellorum egregios fines, quotiens ignoscendo transigatur*] Ven. *transigantur*, sed nihil muto.

36 *Cui inopi, quanto longiorem vitam*] Flor. *quin inopi*. quod vulgatæ lectioni non antefero. Fortasse scriptum erat, *quoi*, antiquo more. quod parum attentis librariis erroris causam sæpè dedit. Sic lib. sequ. vbi legitur, *cui per nuptias Antoniæ gener erat*: veteres malè habent, *qui per nuptias*.

37 *Meritum quidem nouissima exempla Mithradatem*] Sic lib. XV. *quanquam aduersus sontes, & nouissima meritos*. id est mortem, omnium humanarum rerum nouissimam, quam lib. eod. dixit, *necessitatem vltimam*. Suetonius, & Liuius, *vltimam pœnam*. Apul. *extremam pœnam*. I.C. in l. XXI. Dig. de pœnis: *Vltimum suplicium, mortem solam interpretamur*.

38 *Nam triumphos de populis regnísque integris acquiri*] Id est de iis, qui integri florentésque vincuntur, non de supplicibus, ac deditis.

39 *Per Iunium Cilonem procuratorem Ponti*] Emendauit ex historia Lipsius. Vulgò, *Colonem*.

40 *Eósque ab Atta Clauso continuos durauisse*] Ita Flor. & concordat Vat. vt ait Lipsius. Vulgò, *ab Atta Clauso*. Notaui etiam lib. IV.

41 *Quæsitiore in Domitium adulatione*] Restitui Tacito suum verbum, Florentino prælucente, in quo legitur, *quæstiore*, cui suppositum fuit, *exquisitiore*. & est phrasis illi vsitata. li. II. *Excepere Græci quæsitissimis honoribus*. lib. III. *quæsitiores iam, & plures Solon perscripsit*. & eodem: *quæsitior adulatio fuit*.

42 *Vel dilapsis improuisi circumfunderentur*] Sic Flor. Vulgò, *delapsis*.

43 *Quadragesimum post annum seruitio exemerant*] Transpositiones huiusmodi Tacitus amat. Hanc ergo ex Flor. hîc reposui. Vulgò. *post quadragesimum annum*.

44 *Mox diuturnitate in superbiam mutans*] Comprobatur hæc Lipsii correctio à Flor. Vulgò, *diuturnitatem*.

45 *Scripsitque P. Atellio Histro*] Concordant in hoc nomine Vat. & noster: Vulgati vero, *P. Attilio*. At Lipsius ex antiquo

lapide suspicatur, verum ei nomen fuisse: *Palpelio Histro*.

46 *Qui Pannoniam præsidebant*] Vulgò *Pannoniæ*. Mutaui ex Flor. & dixi etiã alibi.

47 *Quia Ligius Hermundurúsque illic ingruerant*] Consentientibus Florent. & Veneto, scripsi, *ingruerant*, pro, *ingruebant*, vt in vulgatis.

48 *Regnum Vangio ac Sido inter se partiuere*] Ex iisdem libris reposui, *partiuere*. Alii, *partiti sunt*.

49 *Egregiâ aduersus nos fide*] Restituit prius ex Vat. Lipsius. addo ego Florentini consensum. Malè vulgò, *apud nos*.

50 *Dum adipiscerentur dominationes, multâ caritate*] Scio, *dominationes*, numero plurium rectè dici. Tac. initio lib. XIII. *dominationibus aliis fastiditus*. mallem tamen, *dominationem*, vt monui etiam libro VI. in verbis, *nihil abnuentem, dum dominationis apisceretur*.

51 *Cinctósque castris Antonam & Sabrinam fluuios cohibere parat*] Florentinus: *cunctáque castris*. Alii, vt testatur Lipsius, *cunctisque*. hinc mihi leuis quædam diuinatio, *cunctósque vltra Antonam*.

52 *Valida gens, nec prœliis contusi*] Sic in Florentino rectè, *contusi*, & etiam in aliis Manuscriptis, Lipsio teste. tamen repositum fuerat, *concussa*.

53 *Turmas quoque, peditum ad munia accingit*] Constanti librorum omnium consensu hæc lectio confirmatur sed quoniam nulla in eis distinctio, videbatúrq; non benè, *turmas peditũ*, dici; ideo Lipsius emendauit, *turmas quoq; equitum*. ego distinctione apposita, vocem, *peditum*, textui reddidi, sensúmq; optimum expediui. Ait enim: Cum exiguum peditatum Ostorius haberet, turmas equitũ adeò disposuit, vt peditum munia adimplerent. Transpositio Tacito familiarissima. Sic lib. sequ. *militia ad labores vocaretur*.

54 *Et ductus in Cangos exercitus*] Cùm Flor. & Vat. habeant, *inde Cangos*; suspicor legendum, *inde in Cangos*.

55 *Iámque ventum haud procul mari*] Vulgò, *Iam ventũ*. addidi copulam ex Flor.

56 *Colonia Camalodunum*] Eiusdem coloniæ meminit etiam lib. XIV.

57 *Sed tum astu, locorum fraude prior, vi militum inferior*] In vulgatis: *Sed astu, tum locorum fraude prior*. Ego Florentini lectionem longè meliorem reposui. Sensus est: Caractacum locorum fraude ac peritia priorem, inferiorem verò vi militum, transtulisse astu bellum in Ordouicas. Paneg. ad Maximianum: *Sed neq; illa fraudes locorum, nec quæ plura inerant perfugia siluarum, barbaros tegere potuerunt*.

58 *Pro munimentis constituerent*] Caue intelligas, ipsas cateruas fuisse, vice munimentorum. Sed eodem modo dicitur, quo suprà, *pro ripa componeret*. ceterum, quod Lipsius, *caterueq; nationum*, emendauit, firmari videtur ex ipso Tacito, qui stat mait, *gentium ductores*. ac deinde, *gentilis quisque religione*.

59 *Cuncta virtute expugnabilia clamitare*] Mallem, *virtuti*. Idem ferè in vita Agric. *nihil virtuti suæ inuium*.

60 *Pluribus gentibus imperitantem*] Ita Flor. Vulgò, *imperantem*.

61 *Nam si vos omnibus imperitare vultis, sequitur vt omnes seruitutem accipiant*] Lipsius ait, falsò & ineptè hoc dici, cùm consequens non sit, vt qui velit, id quod velit, possit. ergo emendat: *Nam si vos omnibus*: notâ interrogationis adiectâ. Mihi vulgata lectio maximè probatur. Nam etiam si verba Caractaci, libertatem, ac minimè degenerem animum præ seferant: tamen aspersa etiam sunt plurima in Claudium, Romanósq; adulatione. Et posteaquàm potentiam suam iactauit, sequitur, se opes (etsi inuitum) amisisse, quia illorum viribus resistere nequiuerit: cùm enim Romani, ceteris potentiores, alios opibus impares debellare velint, consequens vt omnibus sit seruitus subeunda.

62 *Et si qui alii vinctos reges populo Romano ostendere*] Vulgati habent, *victos re-*

ges,

es, & vtraq; vox sensum habet: tamen Florentini lectionem malui.

63 *Ac ni cito vicis & castellis proximis tributentum foret*] Flor. & alii veteres: *ac ni cito nuncius, & castellis.* Muretus, *e vicis & castellis.* ego nonnihil suspicor, *præsidiis & castellis.* Sic lib. XIII. *omissis castellis præsidiisq.* & in vita Agric. *& præsidiis castellisque circumdata.*

64 *Temerè: proniso*] Libri editi, *pronisa.* Lipsius, *prouisu.* ego *prouisò*, ex Flor.

65 *Et si non prœlium, at certè bellum abrumpsisset*] Sic suprà lib. II. in fine: *prœliis ambiguus, bello non victus.* de morib. Germ. *hos ad prœlium ire videas, [attos ad bellum.* Nonius Marcellus ait, bellum, & prœlium hoc differre, quòd prœlia partes sint belli, hoc est in bello congressiones. Hoc pueris etiam notum scio. adnotaui tamen, vt obiter monerem, imminutum fuisse Cæsarem initio Comment. de bel. Gall. nam ibi in omnibus antiquis exemplaribus legitur: *quòd ferè quotidianis bellis prœlisque cum Germanis contendunt*; recentiores voce, *bellis*, carent.

66 *Vt maior laus compositis*] Sic Lipsius emendauit. optimè. Vulgò, *compositi.*

67 *Simul qui Centurionum, Tribunorúmque*] Addita fuerat in vulgatis copula, *múlque qui.* incepta ac superuacua. & quoniam à Flor. abest, tollendam censui.

68 *Depellitur, tali occasione*] Distinctionem hanc à Lipsio indicatam, longè meliorem, quàm quę vulgò, *depellitur. Tali occasione obuii*: quilibet iudicabit.

69 *Trepidatione vulgi inualidus quisque obtriti*] Frequentes Tacito huiusmodi figuræ. & tamen hic delicatiores, pro, *obtriti*, reposuerunt, *obtritus.* quod verbum autore Florentino sustuli, alterum reddidi.

70 *Pulsúmque in extremam fori partem, vi vrgebant*] Vox, *vi*, quam Florentinus addit, minime superflua mihi visa est, immò digna quæ restituatur.

71 *Donec militum globo infestos perrupit*] Nec malè Florentinus; *infensos.*

72. *Longinquas in prouincias commeatus portabant*] Vtcunque ferri potest. tamen legendum puto, *portabatur*, vel, *portabantur.* Flor. *portabat.*

73 *Ignaro & ornante insuper Mithradate*] Verbum, *ornante*, à Lipsio repositum, etiam à Flor. confirmatur. Malę olim, *orante.* sed & Lipsii distinctionem secuti sumus.

74 *Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta, & astus oppugnantium*] Sen. de vita beata, cap. XXVI. *Sicut barbari plerunque inclusi, & ignari machinarum segnes laborem obsidentium spectant.*

75 *Nec aliud præsidii, quàm castellum commeatu egenum*] Florent. *subsidii.* Sed nihil muto.

76 *Ne dubitaret armis quàm incruentas conditiones malle*] Suspectus mihi locus. An hortatur Mithradatem, quanquam armis instructum, conditiones quàm incruentas accipere?

77 *Séque præsidio abituros minitarentur*] Vitium aliquod hîc latêre suspicor. nam in Flor. corruptè legitur: *séque præsidium ammis minitarentur.* Alii iudicent.

78 *Prouisum illic sacrificium imperatum dictitans*] An, *prouisum*, id est præparatum iã sacrificium quod imperauerat? Frigidum nec Cornelianum. Lipsius *prouisu suo.* ego suspicor de mendo.

79. *Et erant è contra, qui tantam fortunæ commutationē miserarentur*] Ita Florent. Vulgò, *& erant contra.*

80 *Quando id magis ex vsu, quàm si cum gloria adeptus foret*] Lipsius aliter. ego nihil muto. Clarus namque sensus, ac præclara sententia. Ex vsu, inquit, Romanis erat, quod Rhadamistus regnum scelere occupasset; quoniam spes erat, seditiones & turbas in prouincia illa breui orituras: quod præcipuè Romani quærebant. At si gloriâ egregiísq; artibus regnum adeptus fuisset, tunc in illius quietâ & pacificâ possessione diu esset duraturus.

81 *Et diuersa Cæsar præciperet*] Tantùm differentiam noto, in Flor. legi, *iuberet*.

82 *Cùm priuatas olim conuersationes curaret*] Non nihil variat Flor. *cum priuatus olim*: vt facilè appareat, nugas illas de priuatis conuersationibus, in libris non haberi. Optimè Lipsius & acutè restituit: *cum priuatus olim, conuersatione scurrarum, iners otium oblectaret*. ac si vlla ipsius coniectura recipi merebatur, hæc certè præcipua est, eaque Taciti verba esse iurarem. Sed timore scrupulosiorum, eam in margine tantùm apposui. Idem ferè de Vitellio dixit, hist. lib. II. *Aggregabantur è plebe flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurræ, histriones, aurigæ, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mirè gaudebat*.

83 *Percellunt Vologesen omittere præsentia*] Restitui ex Flor. verbum, *percellunt*. Vulgò, *perpellunt*.

84 *Quòd stirpem hostilem iterum conseruaret*] Meliùs sic idem Flor. quàm vulgati, *qui stirpem*.

85 *In seruitutem sui consensisset*] Pugnant hîc viri docti, & ego libenter pugnam illis relinquo. Tantùm moneo, à Flor. etiam abesse verba, *& qui nati essent*. Ibi enim legitur: *in seruitute sui consensisset, pro libertis haberentur*.

86 *Consul designatus Barea Soranus*] At neque anno proximo, neque vltrà, Consulem Baream inuenio. Similiter lib. XIV. ait: *Censuitque Iunius Marullus Consul designatus adimendam reo præturam*. & lib. XV. in fine: *Cerialem Anicium Consulem designatum pro sententia dixisse*. & tamen horū neuter reperitur inter Consules anni sequentis. Censeo designatos eos, nō in priores duos menses, Ianuarium & Februarium, qui nomen fastis dabant, sed in duos alios ex sequentibus. Nam, vt videtur, duobus tantùm mensibus, illo & inferiori æuo, Consulatus habebatur, quo pluribus ciuibus honos ille impertiretur. patet hist. lib. I. vbi Tacitus de Othone ait: *Consul cū Titiano fratre in Kal. Martias ipse, proximos menses Verginio destinat*. & paulo post *Cœlio ac Flauio Sabinus, in Iulias, Arrio Antonio, & Mario Celso, in Septembres*.

87 *Et fixum est .... publico Senatus consultum*] Lacunam, quæ est in Flor. codice retuli, necessarium existimans, defectus omnes notos facere. In margine autem eiusdem libri, aliâ sed antiquâ manu, additum est, *ære*.

88 *Ad vim remigii, gubernantium artes, impetus nauium & prælio solita*] Expressi Florentini lectionem, aliquanto meliorē vulgatâ: *ad vim remigii, & gubernantium artes, impetúsque nauium prælio solitos*.

89 *Reliqua lacus Classiarii tectis nauibus*] Ambigit Lipsius, *quinam essent hi* Classiarii, atque intelligit, militem è classe, ibi collocatum ad tutelam. Ego potiùs, damnatos ad pugnam. Nam suprà dixit, ratibus cinctum ambitum lacus, in quibus ratibus (scilicet in ipso lacu, non in terra) prætoriæ cohortes erant, propugnaculis antepositis. Ad quid aliud hi, nisi ad custodiam, & ad multitudinem circundandam, & coercendam? Ergo reliquum lacum Classiarii pugnaturi obtinebant, in tectis nauibus impositi, seu, quod idem hoc loco est, intectis triremibus & quadriremibus.

90 *Tempore interiecto, altius effossi specus*] Interiectum tempus intelligit, inter nauale prœlium, & spectaculum gladiatorium. Quod ait de pontibus inditis, significat, lacum, propter specus altiùs effossos, effluxisse quidem, sed non ad ima: vnde ad pedestrem pugnam pontes superimponere necesse fuerit.

91 *Impetrat, vt Ilienses omni publico munere soluerentur*] Flor. *perpetrat*.

92 *Decretáque eorum proinde haberi iusserat*] Malim, *perinde*.

93 *Et qui vicerant, publicè valebant*] Flor. & Ven. *& qua vicerant*. vt ad studia referatur.

94 *Arginos, vel Cœum Latonæ parentem*] Ita ex historia emendauit ingeniosè Mercerus: corruptè in vulgatis, *vel eum* Lat-

Latone parente. Flor. aliquantulum iuuat, qui habet, *parentem*.

95 *Sacram, & tantùm dei ministram Insulam colerent*] Potior mihi hæc Florentini lectio, *tantùm*, quàm vulgata, *tanti*.

96 *Orsi à fœdere quod nobiscum icerant*] Flor. *iecerant*. & vbi libro præcedenti legitur, *fœdus repentè faciunt*, nonnulli ex Manuscriptis habent, *iaciunt*.

97 *Simul vehendo commeatu opportuna forent*] Fortasse meliùs, *commeatui*.

98 *Præuisa locorum vtilitate, peiora legissent*] An Chalcedonii, quamuis vtilitatem locorum præuidissent, nihilominus sedem illam neglexerunt, peiorémque delegerunt, fortasse vtiliorem rati, ideóque cæcati? Potiùs Lipsii correctionem amplector, *parum visa*, quod cæcis optimè conuenit.

99 *Quia vis piscium in Metapontũ erumpens*] Ita Flor. & alii antiquiores Manuscripti. In editis imminutâ voce legitur, *in Pontum*. At quod Lipsius corrigit, *vis innumera Pontum*: idem à Tac. dictum lib. IV. *nam vis innumera Ligii, aliaque gentes aduentabant*.

100 *Et obliquis subter vndas saxis exterrita*] Quæ ista obliqua saxa subter vndis turpe vitium emendauit, ni fallor, iuuante Strabone, Franciscus Medices, qui in suo codice adnotauit, legendum sibi videri, *& albis* (vel, *albidis*) *subter vndas saxis exterrita*. Strabonis verba Latinè conuersa ex lib. VII. talia sunt: *Earum genera* (Pelamidés ab eo appellantur) *in Mæoticis paludibus fit. inde verò paulatim erumpunt, grege facto, per os ipsum, ac propter litus Asiaticum vsque Trapezuntem, ac Pharnaciam excurrunt. Hinc primùm earum venatio existit, non copiosa admodum, non dum enim conueniens est multitudo. Sed vt Sinope propiùs accesserint; speciosior nimirum earum est piscatio, simul & salsamentaria. Postquàm verò Cyaneas transierint, & ex ea Chalcedonia albicans occurrit petra eadem, tantus bestiis ipsis terror incutitur, vt è vestigio in vlteriorem conuertantur ripam.* Plinius quoque de iisdem piscibus loquens, libro IX. cap. XV. ait: *Est in Euripo Thracis Bospori, in ipsis Europam Asiámque separantis freti angustiis, saxum miri candoris, à vado ad summa perlucens, iuxta Chalcedonem in latere Asiæ. huius aspectu repentè territi, semper aduersùm Byzantii promontorium, ex ea causa appellatum auricornu, præcipi petunt agmine. itaque omnis captura Byzantii est, magna Chalcedonis penuria.*

101 *Fastigio Capitolii examen apium insedit*] Ita scribitur in Florent. ea vox. vulgò, *apum*.

102 *Et suis fœtus editus, cui accipitrum vngues inessent*] Ex eodem Flor. reposui, *inessent*. Vulgò, *erant*.

103 *Deminutus omnium magistratuum numerus*] In Florent. semper, *deminutus*. quod etiam lib. I. notaui. Vulgò, *diminutus*.

104 *Perdita priùs Domitia leuibus & muliebribus causis*] Lipsius transponit, *Domitia Lepida*. vt error sit ortus ex similitudine syllabæ sequentis. ego de maiori mendo suspicor, ac verba, *leuibus &*, ab interpolatore quodam addita, cùm in Florentino corruptè legatur: *Domitia le muliebribus*, &c. Hinc fortasse restituendum: *perditâ prius Domitiâ Lepidâ muliebribus causis, quia Lepida, minore Antoniâ* &c.

105 *Ac Gnei mariti eius soror*] Id est Gnei Domitii Agrippinę mariti, qui L. Domitii Ahenobarbi, & Antoniæ maioris filius fuit. vide Lipsium in Augusti Stemmate.

106 *Impudica, infamis, violenta*] Vulgò, *vinolenta*. quod verbum reiiciebat Lipsius ex historia restituens, *violenta*. optimè, nã & Florentinus consentit.

107 *Ac nouercæ insidiis domum omnem conuelli*] Totus hic locus, etiam apud me, vitii aut defectus suspicione non caret. nec quid reponam habeo. tantùm moneo, in Flor. legi, *ad nouercæ*.

Kkkk

108 *Matris etiam interfectores vlcisceretur*] Ergo suam ipsius perniciem Narcissus optat. Is enim autor, molitor, atque etiam exactor cædis Messallinæ, vt in fine libri præcedentis. Sed odio in Agrippinam adeo exarserat, vt tam Britannicus illam filiúmque vlcisceretur, de salute sua non esset solicitus.

109 *Socordiáne Claudii, an vinolentia*] Vinolentiæ vox, quam Florentinus & alii habent, longè melior ad sensum videtur, quàm, *violentia*, vt vulgati. ideò illam reposui. Nam de nimio Claudii potu, satis ab autoribus, & præsertim à Suetonio, cap. XXXIII. At idem Florent. addit: *socordiane, in Claudii vi, an vinolentia*. Quæ lectio fortasse non improbanda: vt tres sint causæ, cur veneni vis statim intellecta non fuerit. Socordia scilicet Claudii, quæ illi sensum adeo hebetasset, vt venenum non sentiret: an illius vis, id est naturæ corporisque robur: an quia largiter potasset. Liuius libro XXVI. *Impleta cibis vinóque vena, minus efficacem in maturanda morte vim veneni fecerunt*. Nihil tamen affirmo.

110 *Tempúsque prosperum ex monitis Chaldaeorum aduentaret*] Nullam video causam, cur Rhenanus spreuerit verbum, *aduentaret*, ab antiquioribus libris, ac præcipuè à Flor. confirmatum; & ex Budensi, vt ille ait, Codice, reposuerit, *attentaret*. Priscam itaque lectionem restitui, optimo sensu. Expectabat, vt Chaldæi ex positu siderum, prosperum imperii initium monerent. At verbum, *attentaret*, vix est, vt ad eam sententiam trahatur, aut Taciti mens ad eum.

111 *Tertium ante Idus Octobris*] Ita Flor. ac Ven. Vulgò, *tertio ante Idus*.

112 *Ibi monente Præfecto, festis vocibus exceptus*] Ex iisdem libris reposui, *Ibi*. in aliis, *vbi*.

AD LIB. XIII. ANNALIVM.

1 P. Celer *Eques Romanus*] Correxi, monente Lipsio. Vulgò, *P. Celerius*. Sicinfrà eod. lib. *Publium Celerem*; bis eundem appellat. Alius etiam P. Celer Vespasiani imperio damnatus fuit. hist lib. IV.

2 *Ab his Proconsuli venenum inter epulas datum*] Sic Flor. Vulgò, *abiis*.

3 *Et pari in societate potentiæ concordes*] Id est, in pari societate potentiæ: transpositione Tacito vsitata. Flor. corruptè: *Et parum in societate potentia & concordes*.

4 *Quibus otiosum est, vetera & præsentia contendere*] Vulgò, *quibus otium est*. vtrumque rectè. tamen antiquiorem lectionem, & Florentini, & aliorum anteposui.

5 *Quod visum arceret, aditus non adimeret*] Lipsius mallet, *auditus*. Fortè meliùs, *auditum*: vel si magis probes, *aditum*, cùm præcesserit, *visum*.

6 *Escendere suggestum Imperatoris*] Verbum, *escendere*, à Lipsio ex Farnesiano Codice restitutum, à Flor. confirmatur. sicuti paulo post, *anquirebant*. Vulgò, *ascendere*, &, *inquirebant*.

7 *Contrà, alii meliùs euenisse differunt*] Malui, *differunt*, ex Flor. quàm *dixerunt*, vt vulgati. Sic lib. XII. *plures tuta disserunt*. lib. XIV. *Et morte eius accensum populi fauorem differunt*.

8 *Supplendis Orientis legionibus admouere*] Legendum puto, *admoueri*. nam sequitur, *collocari*.

9 *Simul pontes per amnem Euphratem iungi*] An ipsis Regibus mandatum, vt pontes iungerent? potiùs ipsius Imperatoris ducibus. nam aliàs, *iungere*, dixisset, non *iungi*. Rectiùs ergo distinxi, *intrarent: sed pontes* &c.

10 *Apud Ægeas ciuitatem Ciliciæ*

uius oppidi nomen restituit Lipsius ex libris. & Florentinus concordat. Vulgò, *Eas.*

11 *Etiam specie inanium validus*] Malè antea, *spe inanium.* Emendauit Lipsius, credo ex libris, nam Ven. haud aliter habet. Flor. *specie inanimum.* Sic de Cæcina lib. 11. Histor. *vigore ætatis, proceritate corporis, & quodam inani fauore.*

12 *Et Vologeses, quo bellum ex commodo pararet*] Corruptè in vulgatis, *ex æquo modo.* Flor. aliquid lucis ad veram lectioné dedit, habens, *ex q° modo.* Restitui ergo, *ex commodo.* quod Mercero etiam, ac Mureto probatur. Colum. lib. VI. cap. 11. *ideóque robora corporum citra maciem conseruant, qui ex commodo, quàm qui festinanter mandũt.* Idem lib. XII. cap. XIX. *vt ex commodo multum ferueat.*

13 *Accepitque eos Centurio Histeius*] Ita scriptum in Florent. & Vat. Vulgò, *Hostorius.*

14 *Fortè prior, ea de causa, adito Rege*] Sic Muretus, vnicâ tantùm litterâ adiectâ, locum aptè restituit. malè antea, *priore de causa.*

15 *Et reciperare obsides iubet*] Ita ex Florent. & antiquis ferè omnibus. Vulgo, *recipere.*

16 *Aut Iulius Densus equester*] Muretus legit, *eques Rom.* Ego non muto; vt idem sit, *equester,* ac equestri ortus loco, vel equestris ordinis. Sic lib. XII. *Nam diuus Augustus apud equestres qui Ægypto præsiderent lege agi* &c.

17 *Veliactandi ingenii*] Vox, *causa,* quę hîc addita fuerat, etiam à Flor. abest.

18 *Penitus irrepserant per luxum & ambigua secreta*] Monente Lipsio, scripsi, *irrepserant*: non vt vulgò *irrepserat.* de duobus enim sermo, Othone ac Senecione.

19 *Ne seuerioribus quidem principis amicis aduersantibus*] Florentinus: *ne senioribus quidem.* quod vulgatæ lectioni non antefero.

20 *Exueret obsequium in matrem, Senecáq; permitteret*] Florent. *seque nece*: atque in margine, *Seneceque.* Senecæ nomen certè necessarium est. nam sequitur: *ex cuius familiaribus Anneus Serenus* &c. qui inter primos, amicus Senecæ, vt ex ipsius verbis, epist. LXIIII. colligitur. An, *séque Seneca,* legendum, quasi in illum Nero transtulerit obsequium, quod in matrem exuerat? vix credam. eo enim ingenio, ea iam ætate erat Nero, vt potiùs imperii potentem, quàm obsequii patientem, crediderim, præsertim erga familiares, cùm antea neque ipsi matri libenter se regi sineret. Mallem, *Senecáque permitteret* id est non aduersaretur: siue Agrippinæ odio; siue metu, ne in stupra feminarum illustrium prorumperet Nero, si à muliercula Acte diuelleretur, matrique obtemperaret. Sic suprà: *ne seuerioribus quidem principis amicis aduersantibus.* quę verba Senecam ac Burrum designant. Huic sensui lucem afferunt verba libri XIIII. in principio: *Hæc atque talia lacrymis & arte adultera penetrantia, nemo prohibebat, cupientibus cunctis infringi matris potentiam.*

21 *Suum potiùs cubiculum ac sinum offerre*] Agrippinæ moribus haud alienum erit, incestum eam cum filio Nerone iam tum secreta mente agitasse. at his verbis, *cubiculum ac sinum,* eandem vim inesse, vt filium ad id scelus apertè inuitet, mihi certè non fit verisimile. Nam initio libri sequentis, hoc ipsum Cornelius, tanquam nouum & immane facinus, ex historia Cluuii tradit atque execratur. Censeo itaque, Agrippinam, indulgentem iam & intemperanter demissam, simulauisse, libidinibus filii se non quidem aduersari, sed imperatori minimè decorum esse, huiusmodi mulierculas palàm habere: & ideò ad id cubicula latebrásque proprias offerebat.

22 *Orabántque cauere insidias mulieris*] Ita ex Flor. Vulgò, *caueri*. Fortè meliùs, *caueret*.

23 *Ruere ad terrorem & minas*] Sic Flor. & veteres editi. recentiores verò, *in terrorem*.

24 *Inde vilis rursus Burrhus*] Mallem cum Lipsio, *inde debilis*. nam hùc inclinat etiam Florent. in quo legitur, *indebilis*: vt librarii error fuerit in geminatione syllabæ.

25 *Inter alia æqualium ludicra, regnum lusu sortientium*] Nescio quid sibi velit Florent. qui addit, *ludicra R̄. regnum* &c.

26 *Pararíque venenum iubet*] Copulam, *que*, ex Floren. restitui. nam in vulgatis interciderat.

27 *Olim prouisum erat*] Scilicet ipsius Agrippinæ artibus. lib. XII. *Simul qui centurionum, tribunorúmque, sortem Britannici miserabantur, remoti fictis causis, & alii per speciem honoris. etiam libertorum si quis incorruptâ fide, depellitur.*

28 *Frigidâ in aquâ affunditur venenum*] Veteres editi, *infunditur*. Sic lib. XII. in fine: *infusum delectabili cibo boletorum venenum*. Sed Florent. *affunditur*, & Tac. lib. I. *venenum vulneri adfusum*. Id veneni genus excogitatum videtur, ad exemplum illorum artificum, qui Alexandrum Regem Macedonum necauerunt. Q. Curt. libro X. *Philippus itaque, & Iollas, potum Regis prægustare soliti, in aqua frigida venenum habentes, eam prægustatæ potioni Regis supermiserunt.* Iisdem ferè verbis Iustinus libro XII.

29 *Et parricidii exemplum intelligebat*] An easdẽ artes à Nerone relatas in Britannico necando, quas ipsamet in Claudio adhibuerat? Potiùs crediderim, timuisse Agrippinam, ne, vt Britannicum Nero sustulerat, eodem exemplo matrem tolleret.

30 *Prouiso ante funebri paratu*] Ita Flor. Vulgò, *apparatu*.

31 *In campo tamen Martis sepultus est*] Scripsi, *Martis*, ex Flor. Sic moris Tacito loqui. Vulgò, *Martio*.

32 *Et insociabile regnum extimantes*] Et eodem Flor. nam vulgò, *existimantes*.

33 *Quæ vt coniugi Imperatoris olim, tum & vt matri seruabantur*] Nihil hac Lipsii emendatione verius. corruptè antea, *quæ vt coniugi Imperatoris solitum, & vt matri* &c.

34 *Amore an odio, incertum*] Odio scilicet, vt infractam illi potentiam quasi exprobrarent.

35 *Insignis genere, formâ, lasciuiâ*] Expressi lectionem Florentini. quamuis vulgata, *formâ lasciua*, æquè proba sit.

36 *Non vetera & sæpius iam audita deferes*] Florentinus, *defferens*. sed nihil muto.

37 *Coniugióque eius etiam pacto, remp. rursus inuadere*] Turpe mendum in vulgatis omnibus erat, *etiam imperio remp.* quid enim sibi vult, inuadere remp. imperio? Nec vitiũ animaduertissem, nisi mihi Flor. indicasset, in quo legitur, *etiam perio*. vnde correxi, *etiam pacto*. adeóque vera mihi correctio visa est, vt eam textui inseruerim. frequens enim in matrimoniis verbum, *pacisci*, vt notum est. Sic infra eodem libro: *nuptias eius pactus*: & lib. præced. *pactum inter Claudium & Agrippinam matrimonium*.

38 *Solitus alioquin id temporis luxu principis intendere*] Constans hæc librorum veterum lectio: tamen pro, *luxu*, Rhenanus maluit, *lusus*. quam vocem sustuli, cùm ad pueros potiùs pertineat, quàm ad eam ætatem in qua tunc Nero.

39 *Refutare tenebras, & vigilatam conuiuio noctem*] Hærentem sententiam explicari posse Lipsius putat, si legatur, *reputaret tenebras*. Sed fortasse vulgata lectio quoq; defendetur. Nam cùm dixisset Burrhus non adesse accusatores, ac tantũ afferri vocem vnius ex inimica domo; sequitur: quę vocem tenebræ ipsæ refutant; hoc est refellenda, & arguenda est ea vox à tenebris, que à nocte in conuiuio vigilata.

40 Nec

40 *Nec si Iturius & Caluisius*] Videtur nsus: Iturius & Caluisius, dum contra ie accusationem suscipiunt, nouissimam uidem operam Silanæ rependunt. Sed vt orum ministerium necessariò adimpleaur, non ideo consequens esse debet, vt e- infamiam parricidii in Nerone filio beam, aut ipse filius conscientiam materæ cædis.

41 *Viuere ego Britannico potiente rerum teram*] Id est: Si Neronem filium meis tibus imperatorem non fecissem, ideóue Britannicus rerum potitus foret, ego uidem viuere secure poteram, absque vlus accusationis periculo, quippe tunc inocens. At si Plautum, cuius coniugium ie petere insimulatis, aut quem alium, ic iudicaturum, ad imperium, exturbato lio, euehere; acrius in me accusatores inurgerent, cùm ne nunc quidem desint, ea imina obiicientes, quibus ab imperante lio, præter filiū, non absoluerer. Talem ex ac Agrippinæ oratione sensum elicuit ranciscus Venturius. Verissimū ni fallor.

42 *Præfectura annonæ Fenio Rufo*] Ma- vulgò, *Senio Rufo*. emendauit Lipsius ex acito ipso, qui alibi Fenium semper nominat.

43 *Et plebes daret experimentum*] In or. semper ferè, *plebes*, prisco more, sicuti iam in aliis veteribus.

44 *Et quidam permissâ semel licentiâ*] uximus hîc, & correximus vulgatū texm, Florentini fide. Antea: *& quidam simili licentia.*

45 *Inulti propriis cum globis eadem excebant*] Ita meliùs in Flor. *inulti*. Vulgò, *ulti*. quod etiam monuerat Lipsius.

46 *Qui rixarum initia modica, & quasi priuata sinerent*] Muretus ex coniecturâ egebat, *& quasi priuata ferrent*. quod mii falsum videtur. Probabile enim est, mites & gladiatores, Principem adsequuros, spatio aliquo interiecto, ac dissimulanes. illum verò tanquā solum prægredienm, ac nonnunquam rixas cum transeuntibus quærentem, iussisse, vt dum modicè ac sine periculo res ageretur, ipsi desisterent, nec accurrerent; nam is sine vrgenti occasione, cognosci nolebat. sed si à læsis validiùs resisteretur, tunc subsidio adessent, armáque inferrent.

47 *Si a læsis validius ageretur, arma inferrent*] Veneti codicis autoritate scripsi, *inferrent*. suprà enim dixit, *sinerent*. Vulgò, *inferebant*.

48 *Ille auctor constitutionis fieret*] Hæc, vt sequentia, aut mutila, aut mendosa suspicor, præsertim cùm Flor. habeat: *Ille an auctor*. Aliquis tamen sensus fortasse constabit: Consules sententiam Senatus perscripsere Principi, vt, si libitum ei esset, fieret constitutionis auctor. Et est frequens Tacito absolutus hic & concisus dicendi modus. vt lib. XII. *spectaret populus hunc decore imperatorio*. & lib. XVI. *de Lepida Cæsar statueret*. Aliquid simile lib. XIV. *At Consules perficere Senatus decretum non ausi, de consensu scripsere Cæsari.*

49 *Vine, an æquo cum patronis iure agerent*] Cùm hic locus sit vbique corruptissimus, operæ pretium existimaui, totam Flor. codicis lectionem fideliter referre, vt vnus quisque super ea cogitare possit. nam vt ipse aliquid proferā, non est mearum virium. Muretus sic ex ingenio: *vt nec æquo cum patronis iure agerent, sed iam coram consultarent, ac verberibus manus vltrò intenderent impunè, vel pœnâ suâ gaudentes.* Sed & ille operam ludit, sine ope librorum.

50 *At criminum manifestos meritò ad seruitutem retrahi*] Vulgò, *ac criminum*. Rectiùs, *at*, ex Flor. & interpretor, *retrahi*, id est retrahi debere.

51 *In commune nihil derogent*] Muretus, *derogarent*. cùm antea dixerit, *expenderent*. Sed Tacitus non adeò religiosus.

52 *Ereptus amitæ libertus Paris*] Id est assertus in ingenuitatem: & sic ademptum amitæ ius patronatus.

53 *Comprobauere Patres, incusatâ Antistii licentiâ*] Neq; hic Mureto assentior, legenti, *non probauere Patres*. immò, *comprobauere*, scilicet Prætoris factum.

54 *Ne quid intra domum pro potestate animaduerterent*] An, ne possent tribunitio iure animaduertere intra priuatas ciuium Romanorum domos? Potiùs intelligo, Tribunis, cum domi essent, nihil inde iubere licitum, non viatores mittere, neminem vocare, aut in quemquam ciuem animaduertere, sed ex publico tantùm loco.

55 *Jisque, ne metu offensionum segniùs consulerent, extra ordinem honores permisit*] In Florentino legitur, *promisit*, quòd fortasse rectum: vt honores, id est præturas, adipiscerentur, ærarii munere defuncti, quod testatur Dio lib. LX. At eadem vis in verbo, *permisit*, vt sit sensus, permissas illis extra ordinem præturas, quas scilicet postea adipiscerentur, atq; interim tanquam Prætores designati haberentur. nam si post ærarii munus, priuati remansissent, offensionum metu segniùs ærario consuluissent.

56 *Eum primum magistratum capessentibus*] Id est magistratum Quæsturæ. qui cùm tantummodo ad alios magistratus adipiscendos haberetur gradus, ætatis robur in eis minimè requirebatur. Quæstoria enim ætas, annus XXV, vt probat Lipsius ad lib. III. Annal.

57 *Igitur Nero pratura perfunctos*] Consensus interpretum, ac Lipsii præsertim autoritas, me impulit, vt vocem, *pratura*, reponerem. vulgò, *prafectura*.

58 *C. Aminius Rebius ex primoribus peritiâ legum*] Addidi ex Florent. prænomen, *C.*

59 *Plebeique congiarium quadringeni nummi viritim dati*] Vulgò, *quadrageni*. Lipsius restituit, *quadringeni*, Florentino, ac Veneto ferè consentientibus, qui habent, *quadrigeni*.

60 *Quia cùm venditor pendere iuberetur, in partem pretii emptoribus accrescebat*] Si ab emptoribus demptum vectigal, venditoribúsq; impositum, quomodo remissum? potiùs facta est mutatio personarum, & nihilominus ærarium non minuitur. Ego sic intelligo: mancipiorum vectigal emptores antea pendere solitos fuisse, qui plerunque ciues Romani. Quos Nero subleuare cupiens, vectigali exonerauit, inque venditores transtulit, qui ferè omnes extranei & aduenæ; & postquam seruos vendidissent, in prouincias suas reuertebantur: ideóque pro nihilo ducebatur, illud onus eis superaddere. Sed cum hi, ea de causa, cariùs mancipia venderent, remissio Principis irrita emptoribus fiebat.

61 *Non minus tali largitione, quàm corripiendis pecuniis, subiectos affligebant*] Largitionem accipio pro ipsis muneribus, siue spectaculis. quibus Præsides multa, sportularum nomine, largiri solebant. Subiecti autem affligebantur, dum feras, equos, animaliaq; inusitata perquirerent, ac vestes aliaque munera conferrent.

62 *Dum quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant*] Captabant scilicet editionibus illis gratiam fauorémque subiectorum, vt officio perfuncto, Legati è prouinciis ad Senatū decernerentur, qui Præsides, corúmq; res gestas laudarent. eo igitur fauoris & laudis ambitu, muniebant se aduersus latrocinia & rapinas, quas in prouinciis exercuerant.

63 *Per quatuordecim annos*] Ita Lipsius ex historia correxit. Falsò libri omnes, *quadraginta*.

64 *Ne pugnā priores auderent, prædicit*] Verbū, *auderent*, reposuit Lipsius, ex Vat. Idem annuit Flor. in quo legitur, *audirent*. Malè vulgò, *adirent*.

65 *Plura famâ, quàm pugnâ exterrere*] Antea, *extrahere*, quod ex Budensi libro reposuerat Rhenanus. At Flor. & alii antiquiores habent, *exterrere*, ac Lipsio magis probatur.

66 *Iam-*

66 *Interfecto filio Rhadamisto, quasi proditore sui*] Vox, *sui*, aut, *suo*, vt in nonnullis, à Flor. abest.

67 *Túncq; primùm illecti Insechi*] Consentit cum Var. noster in voce, *Insechi*. Vulgò, *Isichi*. Restitui etiam ex Flor. copulam, *túncq;*. nam in vulgatis interciderat.

68 *Gens ante alias socia Romanis*] Lectio hæc omnium librorum consensu confirmatur. Lipsius mutauit, rescripsitque, *gens haud alias*. namque (ait ille) si tunc primùm illecti, ergo non socii ante alios. neq; ego iudicium eius improbo. Tamen subsistere videtur prisca lectio, si intelligamus, Tacitum loqui de suo sæculo, dum ait, Insechorum gentem fuisse sociam Romanis ante alias: ac tunc, scilicet historiæ illius tēpore, societatis & amicitiæ principium. Quod confirmare videntur verba, *túncq; primum illecti*: quæ indicant, eos sequentibus etiam temporibus sæpè adfuisse Romanis, atque in eorum societate & amicicia constanter perseuerauisse, ante alios illius regionis populos.

69 *Quia causà, quàm vingere mallent*] Scripsi, *mallent*, autore Florentino. nam de duobus, scilicet Vologese, ac Tiridate intelligitur. Vulgò, *mallet*.

70 *Sepiùs iam clade Romana expertà*] Ex Flor. addidi particulam, *iam*.

71 *Et hinc maiorem afferri, vt dolus pararetur*] Vulgati, *patraretur*. & vtrique verbo sensus. Sed Florentinum sum secutus. Sic lib. VI. *tanquam dolus pararetur*. lib. XIV. *qui specie amicitiæ dolum parabant*.

72 *Insteio Capitoni castrorum præfecto*] Sic scribitur in Florent. & Lipsius ait, ita appellari in lapidibus. Vulgò, *Ifteo Capitoni*.

73 *Statuit postremò ostendere aciem, & dato die prœlium incipere*] Suspicor legendum, *& claro die*. subintelligendum est enim, ante lucem exercitum à Tiridate motum. Sic paulo infrà: *propinquis iam tenebris abscessit*. Tamen vulgatam lectionem fero. Ann. lib. IV. *datóq; tempore, vel in senatu, vel in concione non reticebo*.

74 *Productiore cornuum sinistro per ima collium*] Ita emendauit Lipsius. Vulgò, *productior cornu in sinistro*. nonnihil etiam iuuat Florentinus, qui habet: *productiore corn' in sinistro*. Simili ferè modo, lib. XI. *ceteras nauium, vt quæque habiles, per æstuaria & fossas adegit*.

75 *Nam cuncta extrà, tectis hactenus, sole illustria fuere*] Indicauit lectionem & distinctioné hanc, Florentinus, in quo legitur, *tectis*. Malè vulgò, *extra tecta*.

76 *Liuere iis, qui viuidam & incorruptam eloquentiam*] Probaui verbum, *liuere*, in Flor. repertum. Non malè etiam vulgò, *inuidere*.

77 *Testamenta & orbos*] Senec. de benefic. lib. VI. cap. XXXVIII. *An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quæ designatores, & libitinarios, vota?* Vide quę notaui infrà ad libellum de morib. Germ.

78 *Quàm veterem ac diu partam dignationem subitæ felicitati submitteret*] Vulgati omnes, *veterē & olim partam*. quod omnino corruptum indicant libri antiquiores. Florentinus, *veterem ac dō partam*. alii, *ac deo partam*. Nihil ergo propius fuit, quàm, *ac diu partam*: ipso etiam Tacito volente, qui idem vsurpauit lib. III. *Atqui ne corporis quidem morbos veteres ac diu auctos, nisi per dura & aspera coerceas*. Nec dissimulabo vulgatæ quoque lectionis exemplum, in Dial. de orat. *Ego enim cum audio antiquos, quosdam veteres & olim natos intelligo*. nec illam reiecissem, nisi Manuscripti improbassent.

79 *Mox quia inquisitionem annuam impetrauerant*] Vulgatis emendatior Florentinus. Illi, *impetrauerat*, vt ad reum Suilium referatur. at hic *impetrauerant*, de accusatoribus veriùs intelligens. qui ido-

neis testibus adhuc non instructi, impetrauerunt annuam inquisitionem, vt in Asiã mitterent. Sed quoniã prolatio nimis longa videbatur iis, qui Silium peruertere statim cupiebant, suaserunt accusatoribus, vt à suburbanis criminibus inciperent, quorum obuii testes; Asiatica differrent. Confirmari videtur hic sensus infrà eodem libro: *Siluanum magna vis accusatorum circumsteterat, poscebátque tempus euocandorum testium, reus illicò defendi postulabat.*

80 *Magnorum Reip. malorum initium fecit*] Scripsi, *magnorum*, ex Flor. Vulgò, *maiorum*.

81 *Sermo comis, nec absurdum ingeniũ. modestiam præferre*] Ita aptiùs distinximus. Coniunctim antea, *nec absurdum ingeniũ modestiam præferre.*

82 *Sibi concessam dictitans nobilitatem*] Lipsius mendum hîc notat, quod ego non sentio. Subintelligitur enim, concessam à diis, vel à propitia sorte.

83 *Per iuuenilem licentiam, quæ tunc passim exercebatur*] Petron. Arb. *iuuenili impulsi licentiâ.*

84 *Maximéq́; despecta, & nullius ausi capax natura eius*] Exciderat in vulgatis copula, *que*. nos ex Florentin. restituimus.

85 *Quas diuersas Senatorius ordo, plebésque ad Senatum miserat*] Affirmat Rhenanus, à codice Budensi abesse vocabulum, *Senatorius*. Nos etiam à Flor. Iudicent alii, an sit delendum.

86 *Præbuißétque materiem obtrectatoribus*] Ita Flor. Vulgò, *materiam*.

87 *Sublatis portoriis, sequens vt tributorum abolitio expostularetur*] Portoria hîc (vt videtur) pro omnibus vectigalibus. Vectigalia enim apud Romanos constabant, vel ex Decumis, quæ à publicorum agrorum aratoribus exigebantur, vnde Publicani exactores dicti: vel ex portoriis, quæ pro mercibus inlatis seu exportatis: vel ex scripturâ, scilicet pro pascuis locatis. item ex vicesima eorum qui manumittebantur, & ex aliis etiam minoribus rebus. vectigalia verò differunt à tributis, quod illa agris mercibus, & aliis huiuscemodi; hæc, in capita, ac pro ratione census. Præter antiquos autores, vide, si placet, elegantẽ Iusti Lipsii libellum de magnitudine Romana lib. II.

88 *Nouis acerbitatibus ad inuidiam verterent*] An, ne publicani verterent ad inuidiam, tot per annos tolerata? Passiuè interpretor, *tolerata*, primo casu, ac, *verterent*, pro, verterentur, vt mos Tacito frequens.

89 *Quo plerunque prohibentur conatus honesti*] Non sperno. sed suspicor legendũ, *quomodo*. nam in veteribus libris aliquando scribitur vnâ tantum litterâ, q°. vt facilis fuerit error.

90 *Qui nationẽ eam regebant, in quantum Germani regnantur*] Corruptè antea: *in qua tum Germani regnabantur*. Cuius Flor. debemus emendationem, quæ optimum sensum habet: Regebant, scilicet eam nationem, eo more, quo Germani regnari, vel regi, soliti, hoc est, iuxta libertatem. Tacitus de morib. Germ. *Trans Lygios Gothones regnantur, paulo iam adductius, quàm cetera Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem.* & suprà: *exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur.* hist. lib. I. *vt in ceteris gentibus quæ regnantur.*

91 *Degrediuntúrque, & inter Patres considunt*] Ita Flor. Vulgò, *digrediuntúrq́;*. Ex altioribus enim gradibus ad inferiores descendendum erat, vt inter Patres considerent.

92 *Quasi impetus antiqui, & bona æmulatione*] Sic veteres omnes, & satis idoneo sensu. Ait enim, libertatem illam Germanorum comiter à visentibus exceptam, quasi præsetulisset aliquid antiqui impetus, & bona æmulatione factum. Rhenano tamen placuit, *& bona æmulatio.* male. Sed mihi prisca lectio potior.

93 *Quinquaginta annorum obsequio*] Additis

ldit Flor. *& quinquaginta.*,

94 *Quotam parte campi iacere*] Lipsius, o *tantam*, vel, *quo eam*. Sed forte vulta lectio subsistet, si distinctioni tuuer: *Quotam partem campi iacere? in quam cora & armenta militū aliquando transittentur* Id est: exigua pars campi est, iam petimus, ac modò iacet: nullique vi vobis futura, nisi quòd in eam armenta pecora militum quandóque transmittis.

95 *Seruarent sanè receptos gregibus in r hominum famam*] Corruptus videir locus, nec iuuant libri veteres. tentaui men, an defendi possit, hoc sensu: seruant Romani campos receptos, id est sepoos pro gregibus: at seruarent etiā homiim famam, ne scilicet palàm fiat, meliori nditione esse bestias, quàm homines, im his desit terra in qua viuant, illis verò persit. Sed non satis mihi facit.

96 *Quæq; vacua, eas publicas esse*] Addunt vulgati: *quæq; sint vacua*. Sed id erbum abstulimus Florentini autoriite, nec necessarium, nec ex Taciti iore.

97 *Deesse nobis terra in qua viuamus, in ua moriamur non potest*] Ita emendauit henanus, sed coniecturâ. nā libri omnes epravati. Florentinus, *Deesse nobis terram iuam, in qua moriamur non potest*. Venes, *terra viua*. Fortè: *Deesse nobis terra vis*. Armati, inquit, terram occupabimus, iique pugnando moriemur.

98 *Pari metu exterriti Bructeri. & teris*] Aptior hæc Florentini lectio, uàm vulgata, *exterritis Bructeris, & ceris*.

99 *Eluuie maris arescente vnda*] Muetus modica transpositione legit: *eluuie naris arescente, sed vnda super ardentem* &c. non malè quidem. Sed & vulgata letio proba, eodem manente sensu. Ait eim: Non colligitur ibi sal ex vndis, quæ ost maris eluuiem in terra arescunt, vt libi: sed ex ardentibus lignis, super quibus aqua illius amnis infunditur.

100 *Ex contrariis inter se elementis*] Autore Florentino addidi præpositionem, *ex*, quæ à vulgatis abest.

101 *Igne atque aquis concretum*] Probaui verbum, *concretum*, suadente Lipsio, vt ad salem referatur. absurdum enim esset, vndam igne atque aquis concretam.

102 *Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitiosius fuit*] Restitui ex Flor. *exitiosius*. Vulgò, *exitio fuit*. Sequitur enim causa, cur grauiorem illis perniciem bellum attulerit, nempe, aciei consecratio.

103 *Sed ciuitas Iuhonum socia nobis*] Flor. *ciuitas Vibonum*.

104 *Non si fluuialibus aquis, aut quo alio humore niterentur*] Verbum, *niterentur*, aut corruptum, aut perperam additum censeo: nam à Flor. abest. Libenter igitur tollerem, ac legerem: *non fluuialibus aquis, aut quo alio humore, donec* &c.

105 *Donec in nouos fœtus reuiuesceret*] Ita Flor. vulgò, *reuiuiscere*t.

AD LIB. XIV. ANNALIVM.

1 *ALiquando per facetias incusare principem, & pupillum vocare*] Flor. *incusaret principem, & pupillū vocaret*.

2 *An fecunditatem, & verum animum?*] Sequutus sum Lipsii distinctionem. Vulgò, *& verum animum timeri?*

3 *Iamque lasciua, oscula, & prænuntias flagitii blanditias*] Copulam, *&*, addidi ex Flor. cum in editis excidisset. non enim oscula tantùm, blanditias vocat, sed & lasciuas voces, lasciuas contrectationes, & similia.

4 *Et cetera ostentandæ pietatis*] Flor. *pie-*

tati: vtrunque Tacito vſitatum. vide notata lib. III. in verbis: *ab Narnia vitandæ ſuſpicionis.*

5 *Acciperétque Agrippinam, facili feminarum credulitate.*] Suſpicor legendum, *deciperétq; Agrippinam.*

6 *Dehinc obuius in litora*] Non ſum auſus mutare: malim tamen, *in litore.*

7 *Geſtamine ſellæ Baias peruecta*] Hæc duarum villarum nomina aliquid obſcuritatis pariunt, præſertim cùm in Flor. & aliis veteribus legatur, *Baulos* quod falſum colligitur, tum ex Suetonio, cap. XXXIV. tum ex Tacito ipſo, qui ſuprà dixit, Agrippinam Baias, non Baulos, ad Quinquatruũ ſolennia celebranda, euocatam. Vt autem clarior narratio reddatur, iter illud repetamus. Antio Agrippina, liburnicâ vecta, Baulos venit. ibi à Nerone in litore obuio excepta, in eam villam ducta eſt. cúmque inde Baias, aut terra, aut mari, profecturi eſſent; Agrippina, inſidiis fortè auditis, ſellâ vehi maluit. tandem Baulos reuerſura, blandimentis victa, nauem fallacem conſcendit.

8 *Siue explenda ſimulatione*] Fortè meliùs: *explendæ ſimulationi.* vt paulo ſuprà, *occultando facinori.* libr. ſecundo: *augendæ dominationi.* lib. III. *firmandæ valetudini.*

9 *Preſsúsque Crepereius, & ſtatim exanimatus*] Additur in Flor. ac Ven. verbum, *exanimatus eſt.* Sed quoniam Taciti phraſim minimè olet, potiùs legerem, *exanimatus. At Agrippina* &c.

10 *Ac fortè validioribus quàm vt oneri cederent*] Malè antea: *eminentibus tecti parietib. fortè validioribus, quamuis oneri cederent.* at cùm in Flor. addita ſit particula, *ac*, facilis fuit emendatio. ſic lib. præced. *validiore apud libidines principis Paride, quàm vt pœna afficeretur.*

11 *Et quòd pleriq; ignari, etiam conſcios impediebant*] Adiecimus, *etiam*, ex Flor.

12 *Iuſſum dehinc remigibus vnum in latus inclinare*] Quamuis Florentinus, ac recentiores editi habeant, *Viſum dehinc*; mihi tamen magis probatur, *iuſſum*, iuxta alios veteres. Nam ſequentia verba, *in rem ſubitam*, perſpicuè videntur teſtari, rem iuſſam. neque credendum eſt, ipſos remiges, coniurationis ignaros, ſubmergere voluiſſe nauem, in qua Principis mater vehebatur.

13 *Dedere facultatem lenioris in mare iactus*] An de iis qui in naui erant loquitur? qui ſcilicet ſe in mare iacere leniùs potuerunt, quàm ſi nauis ſubitò ſubmerſa fuiſſet? conſtat enim, ipſam quoque Agrippinam ſe ieciſſe in mare: nam deinde ait eam nando ſibi ſalutem quæſiuiſſe. Tamen potiùs cenſeo, de ipſa naue intelligendum: quæ propter alios contra nitentes, non adeo in præceps ruerit.

14 *Contis & remis, & quæ fors obtulerat*] Ita Flor. Vulgò, *& quæ fors.*

15 *Lucrinum in lacum vecta, villæ ſuæ infertur*] Hæc Florentini lectio. at vulgata: *Lucrinum in lacum vectam villæ ſuæ inferunt.*

16 *Niſi quid Burrhus & Seneca expergiſcerentur*] Florentinus corruptè, *expergent.* Rhenani liber, *expurgent.* Sunt qui ſubſtituant, *expedirent*, quod nec probo, nec improbo.

17 *An eò deſcenſum credebant*] Ex Flor. reſtitui particulam, *an.* Vulgò, *& eo deſcenſum.*

18 *Queſtibus, votis, clamore diuerſa rogitantium*] Sic Florentinus. Vulgò, *rogantium.*

19 *Aliam ferè litore faciem nunc*] Quæ olim diuinaui, nunc prorſus negligo. tantùm moneo, in Flor. corruptè legi: *aliam fore lateret.* emendationem acutioribus relinquo.

20 *Neque dum Nero rerum potiebatur, congeſta aut clauſa humus*] Vulgati, *hunc*, at ſcripſi, *humus*, Flor. indicante, quamuis litteræ, *us*, deletæ ſint, ac ſuprà repoſita *o*, à recentiori manu.

21 *Prehenſantium manus, gratantiumque*

que] Florentino ac Veneto autoribus, reposui, ***manum***. Vulgati etiam rectè, ***manu***.

22 *Ac morti parentis illacrymans*] Iidem libri, *morte*. Sed nihil mutaui, nam Cicero de natura deor. lib. III. ait: *Quid dicam de Socrate? cuius morte illacrymare soleo, Platonem legens*.

23 *Obuersabatúrque maris illius, & litorum grauis aspectus*] Restitui copulam, *que*, ex Flor.

24 *Et luisse eam pœnam conscientiâ, quâ scelus parauisset*] Vulgati addebant, *ea conscientia*. quam vocem minimè necessariã, Florentini autoritate sustuli.

25 *Ac posteaquàm frustrà oblata sint*] An subintelligendum, illas spes cogitationésque frustrà Agrippinæ oblatas? Potiùs Lipsio assenserim, iuxta Romanam editionem legenti, *optata*. respondet enim superiori verbo, *sperauisset*.

26 *Namque & naufragium narrabat*] Alii, *iamq;*. sed me dissentiente. cùm particula, *nam*, referatur ad id quod dixerat, Agrippinam publica fortuna extinctam. deinde adiicit, ipsam eâdem publicâ fortunâ antea in mare propè submersam. ideo sequitur, fortuitò illud euenisse, minimè credendum.

27 *Exiit tum Senatu*] Egregia Lipsii emendatio, ac digna, quæ recipiatur. ipsum vide. malè vulgò, *exitium Senatui*.

28 *An obsequium Senatus, an studia plebis repperiret anxio*] Corruptè antea, *repeteret*. Nos Florentini & aliorum veterum autoritate correximus. Nero enim, vrbem ingrederetur, anxius erat, an in Senatu obsequium, an in plebe studia erga se, reperturus esset. Quod clariùs apparet ex sequentibus familiarium verbis, suadentium nihil timeret, audacter pergeret, cùm de populi fauore, morte Agrippinæ aucto, non esset dubitandum.

29 *Vetus illi copia erat, curriculo quadrigarum insistere*] Lipsius mallet, ***cupido***: & Mureto probatur. ideo in margine notauimus. Inferiùs enim constat, adeo hæc Neronem concupisse, vt iam sisti non posset: propterea Senecæ ac Burrho visum, ne vtraque peruinceret, alterum concedere. Sic lib. XV. *acriore in dies cupidine adigebatur Nero, promiscuas scenas frequentandi*.

30 *Ne vtraq; peruinceret, alterum concedere*] Non damno vulgatam lectionem, *vtroque*. alteram tamen ex Flor. magis probaui. vtraq; enim intelligit illa duo, quæ ipse cupiebat.

31 *Mox vltrò vocari populus Romanus, laudibúsque extollere*] Adiecimus copulam, *que*, ex Flor.

32 *Et si eodem Princeps trahat, latum*] Ita Flor. at vulgati, *& si eo Princeps*.

33 *Ratúsque dedecus amoliri, si plures fœdasset*] Flor. *molliri*. Sed nihil muto.

34 *Nec dum insignis ætatis nati, considere simul*] Muretus in libello Variarum lectionum lib. XV. cap. II. hunc locum sic emendare tentauit: *contractis quibus aliqua pangendi facultas, nec dum insignis erat. Ii considere simul* &c. Ingressus est viam, sed non pergit. Nam cùm ex voce, *ætatis*, restituat, *erat. ii*: benè ille quidem. quòd autem vocem, *nati*, vt superuacuam reiicit, ego potiùs leuiter immutarem, ac rescriberem, *iussi*. modus dicendi Tacito vsitatus. lib. XV. *Iussi id accusatores obiicere* hist. lib. III. *Iussi armari legiones*. Itaque sic legendum arbitror: *contractis quibus aliqua pangendi facultas, nec dum insignis erat. Ii iussi considere simul* &c. Vitiosa tamen hæc omnia suspicor.

35 *Et allatos, vel ibidem repertos versus connectere*] Nihil sincerè ex Flor. eruitur. In eo enim legitur, *& ablatos*. fortè, *& oblatos*.

36 *Atq; ipsius verba quoquo modo prolata supplere*] Vulgò, *quoque modo*. de eodẽ errore monui lib. VI.

37 *Vtque contraria asseuerantiũ discordia eruerentur*] Vulgò, *eruebantur*. Sed

Venetum codicem ſequutus ſum. nam & eò videtur inclinare Florentinus, qui corruptè habet: *vtque contraria aſſeuerant tum diſcordia rueret?* Senſus eſt: Neronem poſt epulas philoſophorum diſputationibus operam dediſſe, vt inde diſcordiæ eruerentur: quod ipſi oblectamento & deridiculo eſſet.

38 *Nec deerant, qui voce vultúq; triſti inter oblectamenta regia ſpectari cuperent*] Nec malè fortaſſe in Florent. *qui ore vultúque.*

39 *Ac plerique liberorum, aut parentum mortes deflebant*] Ita ex Flor. Vulgò, *ac parentum.*

40 *Nero probata Strabonis ſententia*] Vulgati, *Princeps probata*. Florentinus. *Ne probata.* Scripſi ergo, *Nero probata.*

41 *Et elegantia vitæ, quam clariorem effecit*]. Tranſponit Lipſius, *& quem elegantia vitæ clariorem effecit.* Ego nihil mutarem. Clanculum in Seruilio notat luxũ, ac nimis lautam vitam, tanquam Romano Senatori parum decentem. is enim hîc videtur elegantiæ ſenſus. ſicuti lib. XVI. de C. Petronio, qui fuit, *erudito luxu*, ac Neroni, *elegantiæ arbiter*. Seruilius itaque illam elegantem vitam clariorem notabiliorémque effecit, quia eximiis virtutibus, nobiliique ingenio præditus, mores tamen diuerſos induerat.

42 *Si conſideret, theatro dies totos ignauia continuaret*] Mallet Muretus, *ne ſi conſideret.* cui non aſſentior. ſunt enim incuſantium verba. qui poſtquam dixiſſent, vetuſtis temporibus populum ſtantem ſpectauiſſe ludos, ſequuntur: nam ſi conſideret, ignauia populi dies totos in theatro continuaret. atque accipio vocem, *ignauia*, primo caſu, non ſexto, vt in poſtrema editione notatur.

43 *Quotiens Prætores ederent*] Ita correxit Lipſius, & verè. corruptè antea, *quotiens P.R. ſederet.*

44 *Per accitam laſciuiam*] Accitam vndecunque, ſed præcipuè ex Græcia. ſic paulò infrà, *efflagitandi Græca certamina.*

45 *An iuſtitiam augurii, & decuria equitum*] Verè vitioſus locus. atque ego vereor, ne temeritatis arguar, qui deſperatis manum adhibere audeam. tamen quid ſuper eo diuinauerim, non reticebo. Paulo ſuprà dixit, conſcripſiſſe Neronem Romanos Equites, cognomento Auguſtanorum. Ad hos deriſionis cauſa fortaſſe alludit his verbis quæ mihi ſic corrigenda videntur: *An iuſtitutos Auguſtanos, & decurias Equitum* &c. certè non longè à vitioſæ ſcripturæ veſtigiis.

46 *Si fractos ſonos & dulcedinem vocum peritè audiſſent*] Alii, *edidiſſent.* malè. nam infrà ait: *nec cuiquam iudici graue, aures ſtudiis honeſtis, & voluptatibus conceſſis impartire* quæ verba ad hæc referuntur.

47 *Nec quemquam Romæ honeſto loco ortum*] Ita Flor. & alii. Vulgò inſuauiori ſono, *neq; quemquam.*

48. *Eloquentiæ primas nemo tulit*] Additum perperam fuerat in editis, *primas partes.* quam vocem abſtulimus, cum à Florentino abſit; & ab aliis, Lipſio teſte.

49 *Græci amictus, quos per eos dies plerique inceſſerant*] Florentinus, q°. *per eos dies*; vnde, *quomodo*, legendum ſuſpicor. quod alibi in eodem libro obſeruaui.

50 *Et omnium ore Rubellius Plautus celebrabatur*] Vulgò, *celebratur.* ſententia verò exigit, vt Mureto aſſentiar legenti, *celebrabatur.*

51 *Conſuleret quieti vrbis, ſéque prauè diffamantibus ſubtraheret*] Vulgati, *conſuleret ſibi & turbis.* Vitium indicauit mihi Florentinus, in quo corruptè, *conſuleret qeturbis.* vnde facilis fuit emendatio.

52 *At præſidium regium, quod fermentum clauſerat*] Muretus legit, *qu*

rax

ox iuuentus clausa erat. Alii, quo ferox iuuentus se clauserat. Sed fortasse communis lectio se rectè habebit, si accipiamus, præsidium, pro ipsis regiis castris, quæ clausa essent, id est munita ac firmata à feroci iuuentute.

53 Demum irrumpentium armis cesse-re] Addunt Flor. & Ven. demum & irrumpentium.

54 Additum & præsidium] Sic Flor. & magis ex more Taciti. Vulgò, Additum etiam præsidium.

55 Corbulo in Syriam abscessit] Ita emendauit Lipsius. Malè antea, accessit.

56 Vibii Crispi fratris opibus enixus] Vulgò, fratris fauore enixus] Flor. mihi viam ad emendationem aperuit. In eo enim corruptè, f. iioribꝰ. vnde restitui, fratris opibus. idque clarè scriptum reperi in alio recentiori Manuscripto, quē deinde contuli, & est phrasis Tacito vsitata. vt suprà, lib. 11. pulsus haud multo post Hermundurorū opibus. li. xi. pulsus Pharasmanis opibus & alibi pluries. Sic Liuius lib. v. dixit, duos tribunos plebis creatos, haud dubie patritiorum opibus. Immò Tacitus ipse libro 11. hist. de eiusdem Vibii Crispi opibus testatur. ait enim: Vibius Crispus pecuniâ, potentiâ, ingenio, inter claros magis quam inter bonos.

57 Et successor Veranius] Ita in libello de vita Agricolæ. Malè vulgò, Verannius.

58 Siluras populatus] Emendauit Lipsius ex Tacito ipso. Corruptè vulgò, siluas.

59 Subiecturum ei prouinciam fuisse] Vulgò, prouincias, tralatitio errore, de quo suprà aliàs. Verè correxit Lipsius, prouinciam. nam de Britannia tantùm sermo, quæ prouinciæ nomine appellabatur. diuersæ verò Britannorum nationes, non prouinciæ, sed ciuitates aut populi.

60 Sic pedites. equites vado secuti] Ita meliùs interpunxi. Ait enim, pedites in nauibus transuectos: equites vado secutos.

61 Nouitate aspectus perculère milites] Ita Flor. nam sequitur, praeberent. Vulgò, milite.

62 Præsidium post hac impositum victis] Concordant Flor. & Ven. in voce, victis. Vulgò, vicis.

63 Longâ opulentiâ clarus] Lipsius, longè. At fortasse non absurdè dicitur, opulentiâ longâ, id est diuturnâ, seu veteri & antiquâ, ad differentiam recentis & nouæ. infrà eodem libro: simul longâ senectâ, simul orbitate & pecuniâ insidiis obnoxius. & in fine: quòd immensam pecuniam longâ senectâ detineret. De Augusto dixit lib. 1. principem longâ potentiâ. de Tiberio, principem longâ experientiâ.

64 Iam primùm vxor eius Boudicea verberibus affecta] Addidi vocem, eius, licet nō necessariam, quia in Flor. extat.

65 Cōmotis ad rebellationem Trinobantibus] Sic Flor. vulgò. ad rebellionem. proba enim vox, rebellatio, & à Valerio Maximo non semel vsurpata.

66 Et qui alii non dum seruitio facti] A Flor. etiam confirmatur verbum, facti. Vulgò, assuefacti. Sic Cic. off. lib. 1. Neque enim ita generati à natura sumus, vt ad ludum & iocum facti esse videamur. Liuius li. 1. factus ad imitatione stultitia. Tacitus etiam infrà eodem libro, factus naturâ, & consuetudine exercitus.

67 Visámque speciem in æstuario Tamesa, subuersa Colonia] Corruptè in vulgatis: visámque speciem in æstuario, notā esse subuersa Colonia. Facem mihi ad correctionem prætulit Flor. qui habet, in æstuario tā esa. Notus enim Tamesis fluuius, apud Britannos hodie quoq; inclitus. atque ab eius ore, siue æstuario, non longè aberat colonia Camalodunum. Rectè ergo ait, visam fuisse speciem subuersæ coloniæ, quasi prodigium subuertendæ.

68 Et impedientibus, qui occulti rebellionis conscii consilia turbabant] Sic Florentinus. Malè vulgò, occulta rebellionis. nam rebellio non iam occulta erat, vt ex superioribus patet, sed conscii.

69 Petilio Ceriali legato legionis nonæ] Ita reposui, monente Lipsio, & historia ipsa. vulgò, Pæto Ceriali. nam & paulo infrà

ait, *temeritatem Petilii coercitam*.

70 *Copia negotiatorum, & commeatuum maximè celebre*] Ex Flor. ita restitui. Vulgò, *commeatu*.

71 *Omissis castellis præsidiisque militarium*] Corrigit Muretus, *militum*. ego mallem, *militaribus*. fortè scriptum erat, *militarib'*. vnde facilis error.

72 *Quod vberrimum spoliant, & defendentibus intutum*] Locus variè habitus & emendatus. ego nihil aliud, nisi puram Flor. codicis lectionem reposui, sublatâ quæ in libris editis irrepserat. Mercerus acutè, & fortasse verè, legit: *quod vberrimum spolianti, & defendentibus intutum, læti prædâ, & aliorum segnes, petebant*. ad prædam scilicet prompti, ad cetera segnes.

73 *Tanquam redditur i supplicium, ac prærepta interim vltione festinabant*] Lipsius mallet, *reddituris*. At mihi, *redditur*, magis probatur: vt idem sit, reddere, quod persoluere. Nam etsi reddere supplicium, vel pœnas, plerumque accipi solet pro punire; tamen non video, cur non possit etiam sensus conuerti, secundum propositam narrationem. & cum rectè dicatur, dependere, vel persoluere pœnas, cur non idem, reddere pœnas? sicuti persoluere æs alienum, & reddere æs alienum? Idem etiã reddere, quod vicissim dare, sicuti apud autores sæpè vsurpatur, resoluere, pro soluere. Plaut. Asin. *ecquis pro vectura oliui resoluit?*

74 *Vt spernerent sonores barbarorum & inanes minas*] Ex Vat. restituit Lipsius priscam vocẽ, *sonores*, perperam mutatam in, *sonoras*. & Florentinus consentit.

75 *Propiùs suggressus hostis certo iactu tela exhauserat*] An, *certo*, id est constituto? Potiùs dubito, num sit legendum, *incerto iactu*. Mens enim Taciti est ostendere, barbarorum tela frustrà exhausta, atque omnia ferè in irritum iacta. Idque vel ex euentu prœlii discas, cum circiter octoginta millia Britannorum in ea acie ceciderint, Romanorum verò fermè quadringenti.

76 *Velut cuneo erupit*] Vocem, *cuneo*, reposui, veterum librorum consensu, præsertim Vat. ac Florentini. vulgò, *cuneis*.

77 *Tanquam durante bello, tradere exercitum Petronio*] Muretus, *quanquam durante bello*. Sed me dissentiente. Nam bellum verè desierat, cohibitis hostibus victoriâ à Suetonio adeptâ, Nero tamen, cùm Suetonius paucas naues postea amisisset, hinc occasionem sumpsit, Petronium ei successorem mittendi, tanquam ad bellum perficiendum. fortasse ea etiam mente, vt ipse Petronius prætextu belli honorificentiùs proficisceretur, quàm ad pacem prouinciæ conseruandam.

78 *Igitur Fabianus tabulas us quos memoraui*] Emendauit Lipsius ex Vat. cùm antea corruptè legeretur, *tabulariis quos memoraui*. Idem videtur à Florent. confirmari, in quo apparet scriptum fuisse, *tabulasiis*; sed recentiori manu erasa littera, s, & repositum, *tabulariis*.

79 *Perculit is dies Pompeium quoque Ælianum*] Sic veteres libri omnes quos vidi, & ratio ipsa. Malè vulgò, *Pompeianum*.

80 *Perinde pœnâ teneretur, ac si publico iudicio*] Additum in vulgatis fuerat, *vt perinde*. Nos illud, *vt*, expunximus, in Florent. vacans, & omnino superfluum. sunt enim obliqua verba ipsius Senatusconsulti.

81 *Siue amore exoleti infensus*] Suspicor legendum, *incensus*. nam verba quæ sequuntur, *& dominum æmulum non tolerans*, idem significant, quòd, seruũ domino infensum propter æmulationem.

82 *Simul quicquid hoc in nobis auctoritatis est*] Non de toto Senatu loquitur. Sed, *in nobis*, id est in me.

83 *Quæ ne in metu quidem periculi nostra aduertis*] Scilicet in metu Senatusconsulti, quod nondum concussum fuisse dixit.

84 *Quia de paterna pecunia transfigerat*] Hæc ironicè. quæ ad hunc sensum refrigas: Ille quidem de paterna pecunia transfigere non potuit, quia nulla ei erat, nunquam

uam seruo: neque auitum illi mancipium detrahebatur, quippe non suum, sed seum pariter seruus. ergo nulla ei à domino iniuria fieri potuit.

85 *Libet argumenta conquirere*] Id est solo in discrimen & in consultationem reuocare id quod à maioribus deliberatum est, rationésque & argumenta ad idem adferre. quæ statim subdit: *ut non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur?* & quæ sequuntur.

86 *Nam & ex fuso exercitu, cùm decimus quisque fusti feritur, etiam strenui non sortiuntur?*] Placuit reponere lectionem Veneti Codicis, cum nota interrogandi. & ex Flor. *fusti*, pro, *fuste*. Vulgati sic: *Nam & ex fuso exercitu, cùm decimus quisque fuste feritur, etiam strenui sortiuntur.*

87 *Ne mos antiquus, quem misericordia non minuerat, per sæuitiam intenderetur*] Vulgò, *incenderetur*. ego Rhenani, ac Merceri iudicium secutus, reposui, *intenderetur*.

88 *Quin in insula, publicatis bonis*] Aliquid hic deesse videtur. nam si attendas, Thraseæ sententia integra non est. nec iuuant libri. Vulgati, *quin insulâ*. Venetus, *quin in insulâ*. lectio à me reposita, conuenit propiùs cum Florent. qui habet, *qui in insulâ*. Muretus pro, *miserior*, legit, *miseriorem*. Sed nihil ad rem.

89 *Libertas Thraseæ seruitium aliorum rupit*] Confirmatur hæc lectio, omnium ferè librorũ consensu. & tamen Rhenanus reposuit, *silentium aliorum*. an rectè, alii iudicent. ego certè, *seruitium*, malui: quâ voce ostenditur, Senatores adeo seruilem animum induisse, vt ferè loqui non auderent.

90 *Datam & absoluendi licentiam*] Vulgò, *data & absoluendi licentia*. At mihi magis probatur lectio, quam restitui, ex Florentino, Ven. aliisque autoribus. aptiùs enim exprimere videtur principis indignationem, ac responsum cum stomacho redditum. quin, inquit, etiam potestas, cum penitus absoluendi, vobis fuit. ideo statim: *& offensione manifestâ.*

91 *Plures numero tuti*] Hist. lib. II. *nemo priuatim expedito consilio, inter multos societate culpa tutior.*

92 *Quod multa & probrosa in Patres & Sacerdotes composuisset*] Scripsi, *quod multa*, ex Flor. Vulgò, *qui multa*.

93 *Illitum palatum eius noxio medicamine asseuerabant*] Addidi vocem, *eius*, ex Florent. ac Ven. quamuis non necessariam.

94 *Cùm ad visendum eum Princeps venisset*] Et hîc iidem libri auctiores. nam vox, *eum*, à vulgatis abest.

95 *Atque illi pro cognitis moribus fuere*] Alter Manuscriptus proximè ab optimo Flor. distans, hanc lectionem comprobat, quam Mercerus, ex Farnesiano, amplectitur. Sensus: Fenium ac Tigellinum minimè ab opinione hominum degenerauisse, talésque in eo munere se præstitisse, quales pridem cogniti fuerant. Vulgò, *ac quæ illi pro cognatis moribus fuere.*

96 *Quod apud Neronem aduersum experiebatur*] Apud Domitianum etiam, maximè. Tac. in vita Agric. *militaris gloria cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama quam ex mala.*

97 *Studia, vt sic dixerim, in vmbra educata*] Pro vmbra, scholam declamatorum intelligit. Petron. Arb. *non dum vmbraticus doctor ingenia deleuerat.* id est, scholasticus. Seneca in proœmio Contr. libr. III. *istos declamatores produc à Senatu in forum, cum loco mutabuntur, velut in assueta classe, & delecta vmbra corpora sub dio stare non possunt, non imbrem ferre, non solem sciunt, vix se inueniunt.* Item in proœmio li. IX *vsque eò ingenia in scholasticis exercitationibus delicata enutriuntur, vt clamorem, silentium, risum, cælum denique pati nesciant.* & paulo infrà: *itaque velut ex vmbroso, & obscuro prodeuntes loco, clara lucis fulgor obcæcat, sic istos a scholis in forum*

transeuntes, omnia tamquam noua & insitata perturbant. Plin. epist. II. lib. IX. *Volumus scholasticas tibi, atque, vt ita dicã, vmbraticas litteras mittere.*

98 *At tu gratiam immensam, innumeram pecuniam circumdedisti*] Ita restitui ex Flor. Vulgò, *innumeram pecuniam dedisti*. Hist. lib. II. *circumdaret principi ministeria*. libro IV. *pecuniam aut carissima sibimet ipsi circumdare.*

99 *Tales hortos instruit, & per hæc suburbana incedit*] Flor. *extruit*. Sed nõ mutaui.

100 *Nisi fortè aut te Vitellio ter Consuli, aut me Claudio preponis*] Negatio, quam Lipsius hîc inserere vellet, locum habere non videtur. nam de liberalitate tantùm loquitur Nero, non de ceteris virtutibus. Tua ætas, inquit, præmiis est adhuc sufficiens, & ego sum in ipsis initiis imperii ac liberalitatis. nisi fortè existimas, te maiora præmia, ampliorésq; dignitates à me accepisse, quàm à Claudio Vitellius ter Consul: aut me liberaliorẽ fuisse erga te, quàm Claudius erga illum. Ita sentit etiam Salinerus.

101 *Ornatúmque robur subsidio impensiùs regis*] Vide quot vulnera veteres correctores intulerint. Nam hic locus rectè quidem legebatur in Flor. sed à recenti quodã interpolatore, sensum non percipiente, ante verbum, *ornatúmque*, additum fuit, *ĩ*, vt fieret, *inornatúmque*, quomodo scriptum erat in omnibus vulgatis. Sed non fefellit, quin recentem manum agnoscerem, ideóque textum suæ integritati restitui. Ait enim: postquàm robur ætatis meæ præceptis tuis ornasti, nunc tuo subsidio impensiùs regis.

102 *Seneca, qui finis omnium cum dominante sermonum, grates agit*] Non video cur vox, *sermonum*, ex omnibus recentioribus libris sublata fuerit, cùm & Floren. & Ven. & alii Manuscripti quos viderim, eam constanter habeant. Itaq; restitui: & optima est sententia, omnium sermonum qui cum Principe habentur, finem esse, gratias agere. Hist. lib. I. *Finis sermonis in eo, vt quina millia nummûm singulis militibus numerarentur.*

103 *Cui caueri vtcumque ab vrbanis insidiis præsentia*] Florentinus corruptè, *præsentiora.*

104 *Nec minus suspectos Asiæ populos*] Lipsius corrigit, *suspensos*. Sed mihi suspicionis verbum, aptius ad Taciti mentem videtur. intelligit enim, Asiæ populos, haud minus quàm Gallos, suspectos, ne Plauto præbeant aures, si fortè eos ad rebellionem incitet, præcipuè ob memoriam aui Drusi.

105 *Magnis tum exercitibus præsidentem*] Talium transpositionum amator est Tacitus. Vulgò, *tum magnis exercitibus*, contra veteres libros.

106 *Hæc, more famæ, credentium otio augebãtur*] Quod Lipsius ait, à Modio legi, *more famæ*, à Flor. confirmatur, & à Tacito ipso lib. IV. hist. *veráque & falsa, more famæ, in maius innotuêre.* Locum ergo correximus. vulgò, *in ore famæ*. Scripsimus etiam, *augebantur*, pro, *agebantur*, eodem Modio autore, ac sententia suadente.

107 *Otium, suffugium, & magni nominis miserationem*] Video hæc, etiam magno Lipsio suspecta. neque id iniuria. nam quid opus monere Plautum, vt otium effugeret? à quo ille certè alienus, vt patet ex superioribus, *ne fingere quidem cupidinem otii*. præterea quid sibi vult, effugere suffugium? immò contrà, Antistii mens est, cum hortari, ad quælibet suffugia tentanda, potius quàm mortẽ expectaret. ac sequentia verba, *reperturum bonos, consociatorum audaces. nullum interim subsidium aspernandum*, nihil aliud quàm suffugia sunt, quæ illi [illegible] ostendit. Suspiciones, & absurda notauimus. correctio non nostræ opis.

108 *Nuptias Poppææ ob eiusmodi terrores dilatas maturare parat*] Muretus, *pare*, vt sint verba Neronis sibi ipsi loquentis. Sed & vulgata lectio rectè se habet. Nam etsi Nero de se ipso loquitur, fingit tamen alium aliquem ea verba obliquè dicentem.

109 *Quamuis modestè agat*] Flor. *agit.*

110 *Et nomine patris, & studiis populi grauem?*] Patris nomine grauis Octauia, quia etiam silens exprobrare assiduè videbatur, patrem Claudium veneno necatum.

111 *Postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt*] Vocem, *suorum*, video abesse, salua sententia, potuisse, neque erat in vulgatis. ex Flor. tamen reposui.

112 *Eucerus natione Alexandrinus*] Flor. Ven. & alii, *natione Alexandrina*.

113 *Canere tibiis doctus*] Idem Florent. *per tibias*.

114 *Mouetur tamen primò ciuilis dissidii specie*] Fortè aptiùs, *Amouetur*.

115 *His, haudquaquam Nero pœnitentia flagiti*] His, scilicet vulgi questibus motus, non pœnitentia flagitii. Sic lib. XI. *His atque talibus, magnas copias coegere*. nam & ibi subintelligitur, his moti.

116 *Et Poppæa honos repositus est*] Addidit ex Florent. &, quod in vulgaris exciderat.

117 *Et quæstionibus ancillarum elusa erat*] Probat Lipsius, *elusa erat*, id est, suspicio in seruo. Vulgò, *eluserat*.

118 *Quia grauiorum facinorum ministri, tanquam exprobrātes aspiciuntur*] Flor. *malorum facinorum*. Sed nihil muto, nam vox, *grauiorum*, quodammodo respondet præcedentibus verbis, *grauiore odio*.

119 *Præfectum in spem sociandæ classis corruptum*] Sic meliùs Flor. quàm vulgò, *spe sociandæ*.

120 *Eáque sibi comperta, edicto memorat*] Lipsio assensi, qui, *edicto*, reposuit. Vulgò, *dicto*. omnia enim ferè per edicta fiebant à Principe. lib. sequ. *edicto testificatus*. hist. lib. I. *laudatus per edictum*.

121 *Melioris olim fortunæ recordatione leuabant*] Flor. & Ven. *alleuabant*.

122 *Huic primus nuptiarum dies loco funeris fuit*] Correxi, *primus*, monente Lipsio. vulgò, *primum*.

123 *Communéque Germani, & postremò Agrippinæ nomen cieret*] Flor. ac Ven. *communésque Germanicos*. Mercerus nihil mutat, atque interpretatur: commune Octauiæ cum Nerone nomen Germanici, qui Neroni auus, Octauiæ patruus fuit. commune item nomen Agrippinæ, quæ Neroni mater, Octauiæ patruelis, & propter Claudii matrimonium, loco matris.

AD LIB. XV. ANNALIVM.

1 *Per silentium haud modicè querendo*] Si immodicè querebatur, quomodo per silentium? An, cum aspiceretur, quāuis silens, ignauiā exprobrare videbatur, ideóq; grauius silentiū ipsius, quàm Monobazi voces? Ita videtur. ac sequentia verba, *non enim ignauia* &c. repetita intelligo à primoribus illis gentium. quæ cùm ad aures Vologesi peruenissent, commotus est, conciliúmque aduocauit.

2 *Ineràntque milites, & promissi antè commeatus*] Copulam, *que*, ex Flor. reposui: nam à vulgatis abest.

3 *Omitteret potius obsidionem*] Lipsius mallet, *ocius*. sed &, *potius*, rectè se habet, vt ostendat vtilius id Vologesi esse.

4 *Tria millia delecti pedites, proximo Taurì iugo imposuit*] Placuit hæc lectio à Flor. indicata. in quo, *tria millia delecti pedites*. vulgò, *delectorum peditum*. Sed & in peditibus, & in equitibus, Tacitus plerunque singularem numerum amat.

5 *Qui in vno habitus, vagum hostem promptius sustentauisset*] Ita Flor. Vulgò, *in vnum*.

6 *Et ægrè compulsum ferunt, vt instantem Corbuloni fateretur*] Ex libris veteribus, præsertim ex Flor. addidi illud, &. Verbum autem, *instantem*, refertur ad superiora, *vagum hostem*.

7 *Se fidem interim, donec vita suppedi-*

tet, retenturos] In vulgatis, *retenturum*. at magis placuit, *retenturos*, ex Flor. ac Ven. nam & ad ipsum ducem, & ad exercitum refertur.

8 *Vbi par eorum numerus adspiceretur*] Ita emendauit Lipsius: malè vulgo, *adip sceretur*. facilis enim fuit lapsus, præsertim cũ in veteribus legatur, *apiſceretur*.

9 *Modo castellum, quò imbellis ætas defendebatur, adpugnare*] Restitui ex Flor. *adpugnare*. In vulgatis, *oppugnare*.

10 *Et alii propria ignauia, vt Corbulonem opperientes*] Flor. ac plerique veteres habent, *aut Corbulonem*. vt sit sensus: Corbulonem opperientes, non ignauiâ se intra munimenta continuisse; sed fortasse prudenti consilio, cùm se hostibus impares viderent. Tamen vulgatam lectionem præfero. Venetus, & nonnulli alii addunt, *aut metu Corbulonem opperientes*. Sed nihili facio.

11 *Et si qui duces obtinenda donandave Armenia egerant*] In Flor. legitur: *& si qua ces obtinenda* &c. vnde suspicor restituendum, *& si qua Cesares*. id est, quęcunque gesserint Cęsares, super obtinenda, donandáve Armenia, refert.

12 *Interim flumini Arſaniæ (etenim is castra præfluebat)*] Ex historia à Lipsio nomen fluminis emendatum. Vulgò, *Arſameti, is castra* &c. Idem & paulo infrà correximus.

13 *Namque iis vsui fuit*] Quamuis pontem pauci fortasse Parthorum transierint, tamen aliqui. at ex Romanis nullus. Non ergo falsò dictum, Parthis vsui fuisse. Nihilominus malim cum Lipsio, *neque iis*.

14 *Donec referrentur litteræ Neroni*] Sic Flor. & Ven. Vulgò, *referantur*.

15 *Hæc conquerentium, irritum laborem*] Flor. & alii veteres, *hoc conquerentium*. suspicor legendum, *hoc conquerente, suum irritum labore*. hoc, scilicet Corbulone. nam deinde sequitur, *Ille*, id est Pætus. quæ Mureti etiam fortasse sententia est.

16 *Amnémque, vt olim, medium faceret*] Expulit Rhenanus aduerbium, *olim*, reposuitque, *vt omnium*, contra veterum librorum autoritatem. Nos Florentinum præcipuè secuti, locum restituimus.

17 *Dirutáq; quæ Euphratem vltra communierat Corbulo*] Aptius mihi verbum, *diruta*, ex Flor. aliisque veteribus, quàm, *dirupta*, vt in vulgatis.

18 *Qui magna cum inuidia Senatum adeunt*] Obserua relatiuum, *qui*, non ad proximiores referri, scilicet ad manumissos, sed ad vocem, *patres*, id est veros patres, qui legitimos filios habebant. Notaui etiam lib. 1. in verbis, *Qui formam vitæ iniit*.

19 *Ac ne vſurpandis quidem hereditatibus prodeſſet*] Cælibes enim ex testamentis nihil capere poterant, nisi è proximè iunctorum. Orbi verò dimidiũ. Vide quæ notauit Lipsius ad libr. III. super verbis, *de moderanda Papia Poppæa*.

20 *Aduersus nouam prouincialium superbiam*] Vulgò, *prouinciarum*. ego ex Flor. *prouincialium*. Sic paulo suprà, *vt solent prævalidi prouincialium*. & infrà, *maneat prouincialibus potentiam suam tali modo ostentandi*.

21 *Alibi quàm in ciuium iudicio esse*] Id est, vt Proconsulum nostrorum merita æstimari debeant à ciuibus Romanis, non à prouincialibus.

22 *Quædam immò virtutes odio sunt*] An Magistratibus: qui nihil aliud præcipuè student, nisi vt populis placeant, quò vicissim à populis laudentur? Potiùs interpretor, quasdam virtutes subiectis odio esse, quæ à magistratibus, ne populis displicerent, non exercebantur.

23 *Locus puerperio coloniæ Antium fuit*] Verbum, *fuit*, ex Florent. ac Ven. addidimus.

24 *Et certamen ad exemplar Atticæ religionis decretum*] Muretus, *Antianæ religionis*, vt vox ab Antio colonia dicta sit. Lipsius, *Actiacæ regionis*. Ego nihil: sed ma-

ieo in Florent. corruptè legi, *altercatlitionis*.

25 *Unde gloria egregiis viris, & pericula liscebant*] In vulgatis, *gloria*, numero plurium. Nos, *gloria*, scripsimus, Florentino ac Veneto autoribus.

26 *Inter quæ veris principio legati Parthorum*] Sic iidem libri. Vulgò, *interim*.

27 *An pax inhonesta placeret*] Rectè, opinor, emendauit Lipsius: nam in Flor. legitur, *an pax inhosta*. Vulgò, *in hoste*.

28 *Minister bello datus*] Suspicor legendum, *minister bello clarus*, vt idem fuerit error, quem suprà notauimus ad lib XIII. & *dato die*. Sic Tacitus hist. lib. III. *quòd illic secundæ legioni à Claudio præpositus, & bello clarus egerat*. In vita Agricolæ, *clari bello, ac ita quisque decora gestantes*. similiter lib. II. hist dixit, *militiâ clarus*. Tamen vulgatam lectionem non sperno.

29 *In castra Tiridatis venit, honori eius*] Sic emendauit Lipsius. Vulgò, *honore*.

30 *Et simulacris deûm in modum templi*] Nulla hîc ex Flor. lux, nisi quòd in eo legitur, *& simulacris dm̃*. Ac si ea vox aliter interpretari non possit, quàm, *deum*, fortasse absurdum minimè videbitur, cùm solemnis illa cærimonia in castris celebranda esset, aliqua etiam simulacra deorum circumposita fuisse, ad maiorem ornatum & venerationem. non quidem in signis, sed circum tribunal Imperatoris, in modum templi. nam, vt aræ in castris, ita etiam deorum imagines fuisse credendum est. Godescalcus ad Vegerium libr. II. cap VI. hæc deorum simulacra interpretatur, mortuorum Imperatorum imagines, qui scilicet inter deos relati essent.

31 *Conuiuium buccinâ dimitti*] Firmauit Lipsius in Notis, hoc intelligi de Classico, quod tempore conuiuandi, cuncti tibicines ac buccinatores ad tentorium ducis canebant vt ait Polybius li. XIV. At quoniam de buccina tantùm Tacitus loquitur, & de conuiuii fine, scrupulus mihi erat de huius loci sententia. Quem tandem sustulit idem Lipsius de militia Romana lib. V dial. IX. interpretans, classicum illud omnium signorum, cecinisse ante cœnam, buccinam verò post cœnam.

32 *Et structam ante Augurale aram subditâ face accendi*] Nihil certius hac Lipsii correctione. nam præter historiæ fidem, à Flor. etiam ferè confirmatur, in quo legitur, *& structam*. Malè vulgati: *& structa ante Auguralem aram*.

33 *Postero die spatium orauit*] Ita Lipsius correxit, & Flor. confirmat. Vulgò, *postremo die*.

34 *Tantùsque ei Romæ, quantus Consulibus, honor esset*] Addidi illud, *ei*, ex Florentino.

35 *Apud quos ius imperii valet, inania transmittuntur*] Leuiter dubito, num, *vis imperii*, legendum sit. Vis enim magis propriè opponitur ad, *inania*, quàm ius. quasi dicat: Illi inania sectabantur, nos rerum substantiæ insistimus. lib. II. *fauorabili in speciem oratione, vim imperii tenuit*. libro III. *Sed Tiberius vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis Senatui præbebat*. lib. XV. *Ad vim dominationis conuersus*.

36 *Non tamen Romæ incipere ausus*] Vulgati auctiores, *incipere scenas ausus*. Nos eam vocem Florentini autoritate, ac Lipsii iudicio, sustulimus.

37 *Vbi gladiatorium munus à Vatinio celebre edebatur*] Ita Flor. Vulgò, *gladiatorum munus*. Sic lib. XII. *gladiatorii muneris magnificentia*. lib. XIIII *gladiatorio spectaculo*.

38 *Vt nocendi etiam malos præmineret*] Scripsi, *malos*, ex Flor Vulgò, *malis*. lib. XII. *ac tamen appellatione aliqua, cetera imperia præmineret*. lib. XII. *Cassius ceteros præminebat peritia legum*.

39 *Nomina summa cura & meditamenta*] Defectus locus Lipsio videtur, mihi sanus & integer. Interpretor enim, nomina

tet, retenturos] In vulgatis, *retenturum*. at magis placuit, *retenturos*, ex Flor. ac Ven. nam & ad ipsum ducem, & ad exercitum refertur.

8 *Vbi par eorum numerus adspiceretur*] Ita emendauit Lipsius: malè vulgo, *adip sceretur*. facilis enim fuit lapsus, præsertim cũ in veteribus legatur, *apisceretur*.

9 *Modo castellum, quò imbellis atas defendebatur, adpugnare*] Restitui ex Flor. *adpugnare*. In vulgatis, *oppugnare*.

10 *Et alii propria ignauia, vt Corbulonem opperientes*] Flor. ac plerique veteres habent, *aut Corbulonem*. vt sit sensus: Corbulonem opperientes, non ignauiâ se intra munimenta continuisse; sed fortasse prudenti consilio, cùm se hostibus impares viderent. Tamen vulgatam lectionem præfero. Venetus, & nonnulli alii addunt, *aut metu Corbulonem opperientes*. Sed nihili facio.

11 *Et si qui duces obtinenda donandave Armenia egerant*] In Flor. legitur: *& si qua ces obtinenda* &c. vnde suspicor restituendum, *& si qua Cesares*. id est, quęcunque gesserint Cęsares, super obtinenda, donandave Armenia, refert.

12 *Interim flumini Arsania (etenim is castra prafluebat)*] Ex historia à Lipsio nomen fluminis emendatum. Vulgò, *Arsameti, is castra* &c. Idem & paulo infrà correximus.

13 *Namque iis vsui fuit*] Quamuis pontem pauci fortasse Parthorum transierint, tamen aliqui. at ex Romanis nullus. Non ergo falsò dictum, Parthis vsui fuisse. Nihilominus malim cum Lipsio, *neque iis*.

14 *Donec referrentur littera Neroni*] Sic Flor. & Ven. Vulgò, *referantur*.

15 *Hac conquerentium, irritum laborem*] Flor. & alii veteres, *hoc conquerentium*. suspicor legendum, *hoc conquerente, suum irritum labore*. hoc, scilicet Corbulone. nam deinde sequitur, *Ille*, id est Pætus. quæ Mureti etiam fortasse sententia est.

16 *Amnémque, vt olim, medium faceret*] Expulit Rhenanus aduerbium, *olim*, reposuitque, *vt omnium*, contra veterum librorum autoritatem. Nos Florentinum præcipuè secuti, locum restituimus.

17 *Diruta[q], qua Euphratem vltra communierat Corbulo*] Aptius mihi verbum, *diruta*, ex Flor. aliisque veteribus, quàm, *dirupta*, vt in vulgatis.

18 *Qui magna cum inuidia Senatum adeunt*] Obserua relatiuum, *qui*, non ad proximiores referri, scilicet ad manumissos, sed ad vocem, *patres*, id est veros patres, qui legitimos filios habebant. Notaui etiam lib. I. in verbis, *Qui formam vita iniit*.

19 *At ne vsurpandis quidem hereditatibus prodesset*] Cælibes enim ex testamentis nihil capere poterant, nisi è proximè iunctorum. Orbi verò dimidiũ. Vide quæ notauit Lipsius ad libr. III. super verbis, *de moderanda Papia Poppaa*.

20 *Aduersus nouam prouincialium superbiam*] Vulgò, *prouinciarum*. ego ex Flor. *prouincialium*. Sic paulo suprà, *vt solent praualidi prouincialium*. & infrà, *maneat prouincialibus potentiam suam tali modo ostentandi*.

21 *Alibi quàm in ciuium iudicio esse*] Id est, vt Proconsulum nostrorum merita æstimari debeant à ciuibus Romanis, non à prouincialibus.

22 *Quadam immò virtutes odio sunt*] An Magistratibus? qui nihil aliud præcipuè student, nisi vt populis placeant, quò vicissim à populis laudentur? Potiùs interpretor, quasdam virtutes subiectis odio esse, quæ à magistratibus, ne populis displicerent, non exercebantur.

23 *Locus puerperio colonia Antium fuit*] Verbum, *fuit*, ex Florent. ac Ven. addidimus.

24 *Et certamen ad exemplar Attica religionis decretum*] Muretus, *Antiana religionis*, vt vox ab Antio colonia dicta sit. Lipsius, *Actiaca regionis*. Ego nihil: sed me-

neo in Florent. corruptè legi, *altercareligionis.*

25 *Unde gloria egregiis viris, & pericula gliscebant*] In vulgatis, *gloria*, numero plurium. Nos, *gloria*, scripsimus, Florentino ac Veneto autoribus.

26 *Inter quæ veris principio legati Parthorum*] Sic iidem libri. Vulgò, *interim.*

27 *An pax inhonesta placeret*] Rectè, opinor, emendauit Lipsius: nam in Flor. legitur, *an pax inhosta.* Vulgò, *in hoste.*

28 *Minister bello d...us*] Suspicor legendum, *minister bello clarus*, vt idem fuerit error, quem suprà notauimus ad lib XIII. *& dato die.* Sic Tacitus hist. lib. III. *quòd illic secundæ legioni à Claudio præpositus, & bello clarus egerat.* In vita Agricolæ, *clari bello, ac ... quisque decora gestantes.* similiter lib. II. hist. dixit. *militiâ clarus.* Tamen vulgatam lectionem non sperno.

29 *In castra Tiridatis venit, honori eius*] Sic emendauit Lipsius. Vulgò, *honore.*

30 *Et simulacris deûm in modum templi*] Nulla hîc ex Flor. lux, nisi quòd in eo legitur, *& simulacru dm̄.* Ac si ea vox aliter interpretari non possit, quàm, *deum*, fortasse absurdum minimè videbitur, cùm solemnis illa cærimonia in castris celebranda esset, aliqua etiam simulacra deorum circumposita fuisse, ad maiorem ornatum & venerationem. non quidem in signis, sed circum tribunal Imperatoris, in modum templi. nam, vt aræ in castris, ita etiam deorum imagines fuisse credendum est. Godescalcus ad Vegetium libr. II. cap VI. hæc deorum simulacra interpretatur, mortuorum Imperatorum imagines, qui scilicet inter deos relati essent.

31 *Conuiuium buccinâ dimitti*] Firmauit Lipsius in Notis, hoc intelligi de Classico, quod tempore conuiuandi, cuncti tibicines ac buccinatores ad tentorium ducis canebant vt ait Polybius li. XIV. At quoniam de buccina tantùm Tacitus loquitur, & de conuiuii fine, scrupulus mihi erat de huius loci sententia. Quem tandem sustulit idem Lipsius de militia Romana lib. V dial. IX. interpretans, classicum illud omnium signorum, cecinisse ante cænam, buccinam verò post cænam.

32 *Et structam ante Augurale âram subditâ face accendi*] Nihil certius hac Lipsii correctione. nam præter historiæ fidem, à Flor. etiam ferè confirmatur, in quo legitur, *& structam.* Malè vulgati: *& structa ante Auguralem aram.*

33 *Postremo die spatium orauit*] Ita Lipsius correxit, & Flor. confirmat. Vulgò, *postremo die.*

34 *Tantùsque ei Romæ, quantus Consulibus, honor esset*] Addidi illud, *ei*, ex Florentino.

35 *Apud quos ius imperii valet, inania transmittuntur*] Leuiter dubito, num, *vis imperii*, legendum sit. Vis enim magis propriè opponitur ad, *inania*, quàm ius. quasi dicat: Illi inania sectabantur, nos rerum substantiæ insistimus. lib. II. *fauorabili in speciem oratione, vim imperii tenuit.* libro III. *Sed Tiberius vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis Senatui præbebat.* lib. XV. *Ad vim dominationis conuersus.*

36 *Non tamen Romæ incipere ausus*] Vulgati auctiores, *incipere scenas ausus.* Nos eam vocem Florentini autoritate, ac Lipsii iudicio, sustulimus.

37 *Vbi gladiatorium munus à Vatinio celebre edebatur*] Ita Flor. Vulgò, *gladiatorum munus.* Sic lib. XII. *gladiatorii muneris magnificentia.* lib. XIIII *gladiatorio spectaculo.*

38 *Vt nocendi etiam malos præmineret*] Scripsi, *malos*, ex Flor Vulgò, *malis.* lib. XII. *ac tamen appellatione aliqua, cetera imperia præmineret.* lib. XII. *Cassius ceteros præminebat peritia legum.*

39 *Nomina summa cura & meditamenta*] Defectus locus Lipsio videtur, mihi sanus & integer. Interpretor enim, nomina

summæ curæ, & etiam summæ curæ meditamenta.

40 *Et cuncta in rep. perinde immota ac prospera fore*] Antea, *exinde immota*. Flor. *periende*. ex quo ego *perinde*. Subintelligitur enim perinde ac si ipse adesset. Sic paulo infrà: *quò fidem acquireret, nihil vsquam perinde lætum sibi*. & inferiùs: *non perinde solis vapore perrumperentur*.

41 *Illic veneratus deos, cùm Vestæ quoque templum inisset*] Vulgata lectio & distinctio erat: *adiit Capitolium, illic veneraturos deos. Cum Vestæ quoque templum* &c. Meliorem indicauit mihi Flor. qui habet, *veneratus*.

42 *Hæc atque talia plebi volentia fuere*] Reposui ex eodem Flor. verbum, *volentia*, id est grata, accepta. malè vulgò, *plebi volenti*. Idem lib. III. hist. *Muciano volentia scripsere*. vide quæ ibi notat Lipsius.

43 *Nihil vsquam perinde lætum sibi*] Id est, lætiorem vitam se nullibi agere, quàm Romæ.

44 *Quas à Tigellino paratas vt exemplar referam*] Hæc Florentini lectio. Vulgati etiam benè: *quas Tigellino paratus vt exemplum referam*.

45 *Cui superpositum conuiuium, nauium aliarum tractu moueretur*] Vox, *nauium*, à vulgatis aberat: rectè enim subintelligi poterat. Sed cùm in Flor. sit, negligenda non fuit.

46 *Visi auspices, dos, & genialis torus*] Lipsius ita correxit ex Sulpitio Seuero. quo nihil certius puto: nam Flor. etiam præsefert veræ lectionis vestigium. qui habet: *Misit auspices dos*. corruptè vulgò: *Missi auspices duo*.

47 *Et rursùm inferiora populando*] Copulam, &, addidi ex Flor.

48 *Fessa ætate, aut rudis pueritiæ ætas*] Delet Lipsius vocem, *ætate*: quæ si non superuacua, saltem vitiosa. Ego si librum autorem haberem, libenter restituerem, *fessa annis, aut rudis pueritiæ ætas*. Certè similis aliqua vox requiritur, quę voci, *pueritiæ*, respondeat. Rhenanus etiam ad lib. I. hist. vbi legitur, *fessa iam ætate Galba*: corrigendum suadet, *fessa annis ætate Galba*.

49 *Nec dum posito metu, redibat leuis rursum grassatus ignis*] Punctum in vulgatis apponitur post verbum, *redibat*. Ego nihil in verbis mutare ausus, aliam distinctionem ad quorundam Manuscriptorum exemplum reposui, quæ fortasse aliquid sensus habet. Sed potiùs maiora vitia subesse crediderim: nam mirè turbant hic libri veteres. Nostrorum varias lectiones subiiciam, si quis fortè elicere inde possit certius aliquid Florentinus corruptissimè: *Nec dum p' metus aut rediebat lebis. i sum grassatus ignis*. Venetus: *Nec dum posito metu satis credebatur, cum leuis rursum grassatus ignis*.

50 *Præsenti Herculi*] Præsentem hìc accipio, ipsius Herculis cognomen.

51 *Multa seniores meminerint, quæ reparari nequibant*] Vulgò, *meminerant*. Rectiùs ex Flor. *meminerint*. nam de suo tempore Tacitus loquitur, & de senioribus, qui tunc viuebant, viderántque Romam ante Neronis incendium.

52 *Ceterùm Nero vsus est patriæ ruinis*] An, materiam & lapides priuatarum domuum quæ dirutæ erant, ad vsum suæ nouæ domus vertit? Fortasè, sed non hic præcipuus huius loci sensus. immò potiùs super ipsas vrbis ruinas spatiosius solum cōplexum, vt longè ampliorem domum quàm antea fuerat, ædificaret: cùm & arua, & stagna, & siluæ in ea contineri deberent.

53 *Squalenti litore*] Id est arido, sine arboribus, aut frondibus, aut herbis, & nedum aqua, omni prorsus carẽs humiditate.

54 *Ceterum vrbis quæ domus supererant*] Nonnihil dubitaueram, an illud, *supererant*, quodāmodo respiceret verbum, *erectæ*. id est, postquam Nero suam domum extruxit, erectæ fuerunt vrbis domus, quæ erigendæ supererant. Nuper autem doctissimi Salineri acuta interpreta-

tio

tio mihi valdè arridet: ideo sic à Tacito dictum, quia tam immensa fuit noua Neronis domus, vt totam ferè vrbem complecti, ac paucæ admodum priuatorum domus, siue domuum ruinæ, superfuisse viderentur.

55 *Hostienses paludes destinabat*] Forte meliùs, *destinauit*.

56 *Naues quæ frumentum Tiberi subuectassent*] Flor. & alii veteres, *subuecta essent*.

57 *Quod is lapis igni imperuius est*] Iidem libri, *ignibus*, sed non muto.

58 *Et lectisternia ac peruigilia celebrauere*] Etiam Flor. habet, *sellisternia*. vt Budensis.

59 *Qui Tiberio imperitante*] Illud, *qui*, à Flor. abest, & abesse salua sententia potest.

60 *Quam odio humani generis coniuncti sunt*] Magis placuit verbum, *coniuncti*, ex Flor. quàm, *conuicti*, vt in vulgatis. neq; ingentem illam multitudinem conuictam constat, sed, cum aliis confessis coniũctam, & quasi cumulo additam.

61 *Aut crucibus affixi, aut flammandi*] Nisi defectus sit locus, ego sic intelligo: crucibus eos affixos, vt vel ibi cruciatibus interirent, aut flammandi per tenebras reseruarentur.

62 *Secundo Carinate*] Flor. *Caprenate*.

63 *Dum persimplici victu, & agrestibus pomis*] Restitui ex eodem Flor. vocem, *persimplici*. vulgò, *simplici*. & malè alii veteres, *pro simplici*. Sic paulo inferiùs dixit, *perseuerum imperium*.

64 *Quintianus mollitiâ corporis infamis*] Ita Flor. Vulgò, *molli corpore*.

65 *Aut cùm ardente domo*] An incendii tempore? Non potest. nam coniurationis initium fuit, Nerua & Vestino consulibus, qui magistratum post incendium inierunt. An quod de Subrio Flauio narratur, nihil ad præsentem coniuratione͂ pertinet, quæ paulo antea inceperat, sed quod ipsemet olim sua sponte, vel paucis consciis, consiliũ de occidendo Nerone agitauerit, aut cum in scena caneret, aut dum illius domus arderet? Non crediderim: nam verba hæc congruunt, cum superioribus, *de tempore ac loco cædis agitabant*. Potiùs censeo, ardentem domum hîc accipi, pro lucente, id est, luminum faciúmque plena: cùm scilicet Nero noctes infames, & quasi bacchanal, domi exercebat. paulo infrà, de pugione Sceuini dixit: *asperari saxo, & mucronem ardescere iussit*.

66 *Ergo Epicharis plura: & omnia scelera principis orditur*] Rectiùs, ni fallor, ita distinxi, cùm antea coniunctim legeretur, *plura, & omnia scelera*. Sensus est: Tentauit callidè mulier Proculi animum, eúmque haud alienum à scelere cognouit. ergo illi plura: subintellige, locuta est, coniurationémque aperuit: ac simul omnia scelera principis memorare cœpit, quo magis illum accenderet.

67 *Quónam modo pœnas euersæ reip. daret*] Scripsimus, *euersæ*, ex Florent. Vulgò, *versæ*.

68 *Coniuratis tamen, metu proditionis permotis, placitum*] Sublatum à vulgatis fuerat verbum, *permotis*. Nos ex Flor. aliísque veteribus, vt non superuacuum, restituimus.

69 *Cuius amœnitate captus Cæsar, crebro ventitabat*] Aliquid hîc deest, vt integra sit sententia. legendum puto, *quò, eius amœnitate captus*. Errauit fortasse librarius, cùm pro, *quo eius*, scripserit, *quoius*, quod antiqua scriptura valet, *cuius*.

70 *Ne a libertate moueretur*] Cum Florentinus habeat, *ne ad libertate moreretur*: legendum olim putaui, *ne ad libertatem orireretur*: id est, ne ad libertatem instituendam insurgeret. Nunc dubito, num verius sit ad Taciti mentem, & ex communi librorum scriptura: *ne ad libertatem moueretur*, scilicet ad libertatem populo Romano restituendam.

71 *Domóque aut hortis clausus, ad ludicra Circi ventitabat*] Addidi copulam, *que*, ex Flor.

72 *Gestabátque velut magno operi sacrum*] Vulgò, *magni operis*. & vtrunque rectè. tamen Florentinum sequor, qui habet, *magno operis*. littera, *s*, redundante.

73 *Quamuis absurdum videretur, aut inanem ad spem Antoniam*] In vulgatis legitur: *quamuis absurdum videretur, & inane, aut ipsi Antoniam*. At Flor. qui habet, *aut inane aut spem*, prætulit mihi lucem ad correctionem, quam restitui.

74 *Et mucronem ardescere iussit*] Flor. *& in mucronem*.

75 *Quibúsq; sistitur sanguis parare eundem Milichum monet*] Nescio an à libris verbum, *parare*, & an aliquis lateat error. aliter enim in veteribus. Rhenanus ait, in Matthiæ Coruini codice legi: *partiebat eundem Milichum*. In Flor. *partiebátque*. in alio Man. *partiebatur*. Alii cogitent.

76 *Vrgens periculum, graues coniurationes*] Flor. *graues coniuratos*

77 *Adiungere crimen, vt sese pariter indicem & testem faceret*] Nihil hac lectione certius, quam ex Florentini verbis licet corruptis, elicui. is enim habet: *adiungere crimen l3 si sie pariter indicem & testem faceret*. Vulgati sic: *adiungere crimen visum, se se pariter indicem & testem facere*.

78 *Carissima suorum quisque pignorum*] Ita Florentinus ac Venetus. Vulgò, *carissima quæque suorum pignorum*.

79 *An inter ipsam cognitionem distringeret gladium*] Non de ipsius Flauii cognitione loquitur, ab indicibus non dum nominati. Sed intelligi debet cognitio, dum scilicet aliquis ex coniuratis coram Nerone audiebatur & interrogabatur.

80 *Renuit, infregitque impetum iam manum ad capulum referentis*] Verbum, *renuit*, ex Florent. & aliis Manuscriptis restitui. malè antea, *retinuit*. Flauius enim Fenio annuit, & Fenius Flauio renuit. lib. I. Annal. *renuit Tiberius*.

81 *Multa experiendo confieri, quæ segnibus ardua videantur*] Negligere nolui verbum, *confieri*, quod est in Florent. & ab optimis autoribus vsurpatur. Vulgò, *fieri*.

82 *Animum aduersum suprema firmabat*] Sic meliùs ex Flor. ac Ven. quàm, *firmat*, vt in vulgatis.

83 *Et villam globis militum sepsit*] Vulgò, *globus*, suo quidem sensu. Sed meliùs, *globis*, ex Florent. vt ad Tribunum ipsa referatur, qui globis militum villam sepsit.

84 *Seq; rationem valetudinis, & amorem quietis excusauisse*] Lectio hæc ex Flor. at vulgata: *se ratione valetudinis, & amore quietis* &c.

85 *Nec sibi promptum in adulatione ingenium*] Pluralitatem hanc non sperno. mallem tamen, *adulationem*. de simili lapsu dixi ad lib. III. Annal. in principio.

86 *Quod vnum iam, attamen pulcherrimum*] Vulgò, *iam tamen & pulcherrimum*. At Florentini ac Veneti lectionem prætuli.

87 *Et paululum aduersus præsentem fortitudinem mollitum*] Ne minimum quidem dubitaui, quin hanc fortitudinis vocem, Florentini codicis autoritate reponerem. nam vulgata, *aduersus præsentem formidinem*, mihi à Taciti mente, & ab historia ipsa, aliena videtur, cùm nulla hic appareat formido; neque antecedentia aut subsequentia verba, vllam in Seneca formidinem arguunt. Sensus est: Senecam, dum complectitur vxorem, aliquantulum contra ingenitam præsentémque animi fortitudinem mollitum, quasi mors ei molesta esset, amore vxoris. Firmatur hic sensus ex ipso Seneca, epist. CV. in principio: *Ille qui non vxorem, non amicum tanti putat, vt diutius in vita commoretur, qui perseuerat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus,*

us. vbi vtilitas suorum exigit: nec tantùm ni velit mori, sed si cœpit, intermittat, & suis commodet. Ingentis animi est, aliena causa l vitam reuerti, quod magni viri sæpè fe- unt.

88 *Temperaret dolori, ne æternum susci- ret*] Corruptè Florentinus: *temperaret lorem, æternum susciperet*. At vulgatæ ctionis non ineptus sensus. Hortatur v- orem Seneca vt dolori temperet, nec in), dum vixerit, perseueret.

89 *Ac ne glisceret inuidia crudelitatis, bioeri mortem imperat*] Testatur Rhe- anus, abesse à suo Manuscripto verbum, *nperat*. Ego item à Florentino, atque à uobus aliis veteribus. Fortè scripsit Taci- s, *inhibet mortem*.

90 *Obligant brachia, premunt sangui- em*] Premere idem hîc, quòd cohibere. nnal. lib. I. *multáq; indicia sæuitiæ, quan- uam premantur, erumpere*. Hist. lib. IV. *rst iras*.

91 *Post occisum opera Pisonis Neronem*] a Flor. Vulgò, *ope Pisonis*.

92 *Instanti minitantique renidens Sce- nus*] Florentini ac Veneti fide reposui, *re- dens*, procul dubio aptius, quàm, *renitens*, in vulgatis.

93 *Mox eorumdem indicio Subrius Fla- us*] Ita Flor. Alii, *eorum indicio*.

94 *Neque se armatum cum inermi- s & effeminatis*] Exciderat in vulga- copula, *&*, quam ex Florentino re- tui.

95 *Auriga, & histrio, & incendia- us extitisti*] Hîc quoque restituimus co- ılam ante vocem, *histrio*, ex eodem ro.

96 *Militaris viri sensus incomptos, sed ılidos*] Vulgò, *& incomptos & validos*. E- endatio à Rhenano, quam nonnihil iu- t Flor. in eo enim vacat particula, *&*, an- vocem, *incomptos*.

97 *Quam Flauius vt humilem & angu- um increpans*] Vulgò, *quem Flauius vt humilem & angustum*. vtrumque rectè. Sed antiquiores codices secutus sum. Sic idem Tac. lib. I. *quot patibula captiuis, quæ scrobes*.

98 *Admonitúsq; fortiter protendere cer- uicem*] Copulam, *que*, ex Flor. restitui.

99 *Sesquiplaga interfectum à se dicen- do*] Plautus in Capt.

Inde ibis porrò in latomias lapidarias.
Ibi cum alii octonos lapides effodiunt,
Nisi cottidianum sesquiopus confeceris,
Sexcentoplago nomen indetur tibi. Ses- quiopus dixit, id est, vbi alii octonos lapi- des, ille duodenos effoderit.

100 *Non aliter tot flagitiis eius subueni- ri potuisse*] Ita Floren. Vulgò, *posse*. Simile Suetonius in Tib. cap. LXVI. *Quin & Ar- tabani Parthorum Regis laceratus est litte- ris, parricidia, & cædes, & ignauiam, & luxuriam obiicientis, monentisque, ut vo- luntaria morte maximo iustißimóq; ciuium odio quamprimum satisfaceret.* De ipso et- iam Nerone idem Sueton. cap. XXXVI. *tan- quam aliter illi non possent nisi morte succur- rere.*

101 *Conuiuiúmq; celebrabat*] Meliùs sic ex Flor. & Venet. Vulgò, *Conuiuium ce- lebrat*.

102 *Pauorem eorum imminens exitium opperientium*] Flor. corruptè, *& mēsa exi- tium*. Hinc Franc. Medices ingeniosâ con- iecturâ legendum putabat, *ex mensa exitiū*. hoc est, vice epularum, mortem. tamen & vulgata lectio ferri potest. Sic lib. I. histor. *Sed latebrâ imminens exitium differebat.*

103 *Genua ipsius aduolui, & dextram osculis fatigare*]. Hinc obseruabis vete- rem supplicum morem. De genibus sæ- pissimè Tacitus, & alii. Quod ait, *dex- tram osculis fatigare*, antiqua fuit adoran- di consuetudo. Qui enim Deos adora- bant, dextram labiis admouebant, eam osculantes, primore digito in erectum pollicem residente, capite submisso, ac corpus dextrouorsum circumagentes.

Hoc diligenter docent Pithoeus Aduerſ. lib. I. cap. VII. & Lipſius Electorum lib. II. cap. VI. ad quos ego lectorem delego. Addam tamen locum Senecæ, Contr. I. lib. VIII. vbi ad hunc adorationis morem alludens, ait: ***Commodauimus qui poſſet facere Deos, recepimus qui ne adorare quidem poſſit.*** De Phidia loquitur, quem Athenienſes Eliis commodarunt, vt Iouis ſtatuam faceret. illi poſtea ſacrilegii inſimulatum, præciſis manibus remiſerunt. Adorantibus, flectere etiã genua mos. Seneca Suaſor. I. ***Quæ tam feræ gentes, quæ non Alexandrum poſito genu adorarint?*** Tacitus lib. ſequ. de Nerone ***Flexu genu, cœtum illum manu venerat us. ſententias iudicum opperiebatur ficto pauore.***

104 ***Quaſi principem non quidem odiſſent, ſed tamen extimerentur***] Libri veteres ferè omnes, ***extimarentur.*** cui Rhenanus ſuppoſuit, ***exiſtimarentur.*** ego leuiſſima mutatione reſtitui, ***extimerentur.*** optimo ſenſu. id eſt, non quaſi ipſi principem odiſſent, ſed quia princeps eos extimeſcebat. & eſt verbum Tacito familiare. Annal. lib. XI. ***cuius ſi filius hoſtilis in ſolo adultus, in regnum veniſſet, poſſe extimeſci.*** lib. XVI. ***vultúmque & ſpiritus, & libertatem inſontis vltrò extimuit.***

105 ***Muſonius præceptis ſapientiæ fouebat***] De Muſonio vide Philoſtratum in vita Apollonii lib. IV. cap. XII. & XVI. Meminit etiam Tacitus lib. III. hiſtor. prope finem.

106 ***Ceſonius Maximus***] Hoc verum ei nomen, vt monuit Lipſius ex hiſtoria. vulgò, ***Ceſenrius.***

107 ***Sine abſolutione, ſine ſupplicio diſſimulata***] Vulgati corruptè, ***in ſupplicio.*** Correxit Lipſius ex libris. Idémque indicat Florentinus, qui habet, ***ſin ſupplicio.***

108 ***Apud palatium quoq. effigies eorum ſiſteret***] Hoc ordine legitur hic locus in Florent. ac Ven. Alii minus aptè tranſponunt: ***apud palatium effigies eorum quoque ſiſteret.***

109 ***Dedit etiã conſularia inſignia Nymphidio***] Verba, ***dedit etiam,*** abſunt à Flor. & à Ven. & abeſſe ſaluâ ſententiâ poſſunt. ſi ſubintelligitur verbum, ***tribuit,*** ſu prà poſitum. Sed nihil mutaui.

110 ***Vt cuique plurimum mœroris***] An ſimulatum ciuium mærorem intelligit, propter pericula coniurationis, à principe adita? minimè. nam potiùs per adulationé diſſimulanda lætitia fuiſſet. An mærorem publica clade tot illuſtrium virorum? verius interpretor, ex conſanguineis, & amicis necatis. cuius cladis nemine expertem fuiſſe credendum eſt. ſed ad quoſcunque ea plurimum pertinebat, eò magis dolorem per demiſſam adulationem diſſimulabant.

111 ***Neu compoſitam aut oblitteratam manſuetudinem principis nouã ad ſæuitiam retraheret***] Lectionem Florentini repoſui. Vulgati, ***& obliteratam;*** ac deindè, ***traheret.*** Fortaſſè locus ſic conſtrui poteſt: neu manſuetudinem principis retraheret ad nouam ſæuitiam, compoſitam iam, aut oblitteratam. Sed inepta, & abſurda conſtructio. An legendum; ***immanſuetudinem:*** ſenſus certè aliquid tale exigit, cùm dicat, nouam ad ſæuitiam.

112 ***Quod ad omina olim ſui exitus verteretur***] Corruptè Flor. ***quorundã ad omen dolum ſui exitus verteretur.***

AD LIB. XVI. ANNALIVM.

1 ***PEr vanitatem ipſius, & promiſſa Ceſellii Baſſi***] Ita Flor. ac Venetus. Vulgò, ***ex promiſſo.***

2 ***Quæ per tantum æui occulta, augendis præſentibus bonis***] Verbo auctior Venetus: ***augendis præſentibus bonis latuerint.*** ſed gloſſa videtur, & à Flor. abeſt.

3 ***Nec aliud per illos dies populus credere***

ate prodentis diuersâ famâ tulerat] Suspectus mihi locus. Venetus & nonnulli alii veteres addunt, *populus plus credulitate prodentis*. Florent. pro, *tulerat*, habet, *tulere*. An populus, cùm Bassi credulitatem, ac spem haud dubiam videret, nihil aliud per illos dies sermonibus tulit? Potiùs suspicor, credulitatem ad Neronem referri, qui ea non tantùm in vulgus prodidit, sed auxit ultrò rumorem.

4 *Oratoribúsque præcipua materia in laudem principis*] Mendosam vocem libri veteres inculcant. Flor. *anaratoribus oratoribúsque*. Lipsius variè emendat. Ego leuiter dubito, an sit legendum, *adulatoribus, oratoribúsque*. nam paulo infrà ait, *summâ facundiâ, nec minore adulatione*. quæ verba, ad hæc fortasse respondent.

5 *Adiicítque facundiæ coronam*] Restitui ex Florent. copulam, quæ à vulgatis aberat.

6 *Se æquum aduersus æmulos*] Mendosus locus Lipsio videtur. tamen ego tolerabilem vtcumque ex eo sensum elicio. Ait Nero, se in scena æquum, hoc est æqualem parémq; esse aduersus æmulos: & victoriã cantus, coronámq; facundiæ, adipisci velle iudicum religione ac conscientiâ, nec vt principi sibi deferri. Ideo paulò infrà ait: *sententias iudicum opperiebatur ficto pauore*.

7 *Ea quam indutui gerebat veste*] Apuleius Floridorum lib. II. *Habebat indutui ad corpus tunicam interulam*. & statim: *habebat cinctui balteum: amictui pallium candidum*. Cicero Tuscul. quæst. lib. V. *mihi amictui est Scythicum tegmen*.

8 *Seuerámque adhuc, & antiqui moris retinentes Italiam*] Rodulphus Agricola, vt ait Lipsius, legebat, *seueráque adhuc, & antiqui moris retinente Italia*. Sed, opinor, ex coniecturâ. At vulgatæ etiam lectioni constructio fortasse constabit. ii scilicet, qui remotis è municipiis aduenicbant, retinentes, siue inhabitantes Italiam, adhuc seueram, & moris antiqui.

9 *Quíque per longinquas prouincias lasciuiæ inexperti*] Haud dubium, quin ita sit legendum. & Flor. indicat, qui habet, *per lonquas*. Sic lib. XII. *longinquas in prouincias commeatus portabant*. Corruptè hîc in vulgatis, *per longas prouincias*.

10 *Ac sæpè à militibus verberarentur, qui per cuneos stabant*] De cuneis theatri, vide Lipsium de Amphitheatro cap. decimo tertio.

11 *Insania simul & falsa*] Vulgò, *& insania*. Sed abstulimus redundantem, &, Florentini, ac Veneti.

12 *Et Senatus ius expectabatur*] De corruptione non dubitatur. In Flor. legitur, *& Senatus eius*. Quod Franc. Medices corrigendum censuit: *& senectus eius*. id est, expectabatur, vt senectute caderet, contra quàm acciderat Silano, cuius senectus non expectata. Ego potiùs legendum suspicor, *& exitus eius*. timebatur scilicet ne centurionem Nero ad cædem Cassii patrandam mitteret, vt Silano acciderat, & vt moris tunc, ad fugiendam inuidiam ciuitatis. Sic de Lollia lib. XII. *In Lolliam mittitur tribunus, à quo ad mortem adigeretur*.

13 *Interuersis patroni rebus*] Id est ab ipsomet liberto, qui patroni rem familiarẽ fraudauerat.

14 *Et Nero intercessit, mortem sine arbitro permittens*] Lipsius ait, Fabro placuisse, *mortem suo arbitrio*: cùm in vulgatis omnibus legeretur, *mortem sine arbitrio*. Ipse autem ex ingenio restituit, *mortem sine arbitro*, id est, liberam, sine domino, sine iudice. Sic lib. I. Annal. *An præmia sub dominis, pœnas sine arbitro esse*? Quam correctionem, à Flor. codice confirmatam, recepi.

15 *Maius Claudii, Iunius Germanici vocabulis mutantur*] Libri omnes, & Manuscripti, & editi, in voce, *Iunius*, consentiunt. Lipsius reposuit, *Iulius*. Iunii vocem falsam adseuerans, eò quòd statim sequa-

tur, *Iunium mensem transmissum*. Huic opinioni, ac mutationi assentiri minimè potui, & antiquam ac genuinam lectionem restitui. Nam Orsiti adulatio eò spectat, vt Iunii mensis nomen, ob Iuniæ familiæ scelera, tanquam infaustum deleretur, atque ab aliquo ex Neronis cognominibus denominaretur, cùm iam ipse Aprili nomen dedisset. Ac ne mensis Maius in medio vacuus remaneret, excogitauit, Maiū Claudii, Iunium Germanici appellationibus commutari posse, vt horum trium cognominum series in mensibus continuaret. Hanc fuisse mentem ac sententiam Orsiti reor. Nam quid mensi Iulio oportebat nouum nomen imponere? ne credas, nam Iulio Cæsari notabilis ignominia ex tali sententia prouenisset. Præterea si nomen Iunium in integro remansisset, insignis honor Iuniæ familiæ fuisset, cuius nominis obliuio potissimùm quærebatur. At Tacitus ait, *Iunium mensem transmissum*. Fateor: sed interpretor, transmissum in nomen Germanici, ac transmutatum: idque eodem sensu dictum, quo apud Suetonium, *transnominatum*. Verba eius sunt in Domit. cap. XIII. *Septembrem mensem, & Octobrem ex appellationibus suis, Germanicum, Domitianúmque transnominauit*.

16 *Infaustum nomen Iunium fecissent*] Malè antea, *nomen Iunii tum fecissent*. Emendauit Lipsius, & indicat Florentinus, qui habet, *nomen Iunctum*.

17 *Ventitare ad eum nuntios & consultationes non frustra ratus*] Corruptè in vulgatis, *nuntios & consolationes*. præuiderat correctionem Lipsius ex ingenio. ego Florentini fide restitui.

18 *Monitus prius Anteius, ne supremas tabulas moraretur*]. Monitus credo ab amicis, quos Tigellinus secretò miserat, sperans hereditatis partem ex eo testamento: quas ille præ das maximè aucupabatur. De Mella, paulò infra: *scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum, generúmque eius Cossutianum Capitonem erogabat, quo cetera manerent*. De Petronio inferiùs: *Ne codicillis quidem, quod plerique pereuntium, Neronem, aut Tigellinum, aut quem alium potentium adulatus est*.

19 *Neque aliam defensionem ab iis quibus ista noscentur, exegerim, quam ne oderim tam segniter pereuntes*] Lipsius in margine, *oderint*, scripsit. hoc, vt videtur, sensu: Hi adeo segniter perierunt, vt fere defendi atque excusari segnitia eorum non possit. itaque ab iis qui ista legent non ergo, vt eos defendant, sed tantùm ne oderint. At nuper Iulius Salinerus, *oderim*, retinet, atque ad *Tacitum refert*. Qui lectoris tædium veritus, propter continuas similésque ciuium mortes à se traditas; hac tantùm ratione defendi, atque excusari postulat, ne si tales viros silentio transmisisset, odisse eos videretur, quia tam segniter seruiliterque perierint: eoque odio suspicionem fortasse dominantibus daret, se pro patientia, audaciam & seditionem in coniurationis noxiis desiderare. Sed fortasse verius: Tacitum à lectoribus petere, ne existiment, se nominatim illos tradidisse, odii exprobrationisque causâ; cùm alioquin solitus sit huiusmodi virorum nomina silere. lib. XIV. *nobilium familiarum posteros egestate venales, in scenam deduxit: quos fato perfunctos nominatim tradam: maioribus eorum tribuendum puto*.

20 *Rufum tamen Crispinum*] Scripsi, *tamen*, Florentino volente Alii, *autem*.

21 *Quæ composita credebantur*] Id est ficta per Neronis malignitatem, non à Mella scripta. dixit enim, *tanquam*.

22 *Nox officiis & oblectamentis vitæ transigebatur*] Ea officia plerunque ad amicos pertinebant. vt, cōmendare candidatos, salutare potētiores, comitari magistratus, interesse recitationibus, nuptiis, sponsalibus, aut funeribus: & alia multa, quæ aut noctu, aut prima luce, vt plurimum celebrabantur. vnde à Plinio, epist. II.

lib

lib. III. *antelucana officia*, vocantur. Iuuenalis lib. I. Sat. II.

—officium erat
Primo sole mihi peragendum in valle
Quirini.

Sueton. in Aug. cap. LXXVIII. *Matutina vigilia offendebatur. ac si vel officii, vel sacri causâ maturius vigilandum esset, ne id contra commodum faceret, in proximo cuiuscunque domesticorum cœnaculo manebat.* Symmachus epist. XXIII. lib. I. *Si diurna negotia nunquam distinguis quiete, certè antelucano somno nullus indulseris, vt detur aliquod tempus officiis.*

23 *Fregitque annulum, ne mox vsui esset ad faciendi pericula*] Fortassè meminerat, assimilatas Lucani interfecti litteras, vt Mellæ patri exitium pararetur. Tacitus paulo suprà.

24 *Tanquam non siluisset quæ viderat pertuleratque, proprio odio*] An, Silia, proprio in Neronem odio, ea quæ viderat ac pertulerat non siluit? Veriùs interpretor, mulctatam, non quia secreta vulgauerat, sed proprio Neronis in illam odio. Dixit enim, *tanquam*: quod clarè ostendit, fictam illam causam, atq; obtentui: veram autem, Neronis odium.

25 *Interfecto Thrasea Pæto, & Barea Sorano*] Hoc ordine in Flor. nominantur. apud Tacitū enim dignior Thrasea. In vulgatis transponuntur: *interfecto Barea Sorano, & Thrasea Pæto.* etsi nihil refert.

26 *Inimicus Thraseæ, quod autoritate eius concidisset*] Flor. *iniquus Thraseæ.* Sed nihil mutaui.

27 *Rigidi & tristes, quò tibi lasciuiam exprobrent*] Ita correxi, quia Flor. habet, *quodibi.* Vulgò, *qui tibi.*

28 *Huic vni incolumitas tua sine arte sine honore*] Lipsius excidisse vocem putat, *sine cura, artes sine honore.* cui opinioni nonnihil Florent. astruit, in quo legitur, *artes.*

29 *Si peruerterint, libertatem ipsam aggredientur*] In vulgatis tantummodo legitur: *si peruerterint, ipsam aggredientur.* Sed quoniam in Flor. ingeminatur vox, *libertatem*, neque id temerè; illam & nos adiecimus. Est etiam in eodem libro, ad dictionem, *peruerterint*, in margine adnotatum, sed eadem vt videtur, antiquâ manu, *impetrauerint.*

30 *Vt ad externa rumoribus intestinum scelus ob, curaretur*] Olim dubitaui, num legendum, *vt ab externis rumoribus.* Sed iam vtcunq, vulgatā lectionem fero: vt scilicet existentibus Romæ rumoribus ad res externas, scelus intestinum obscuraretur.

31 *Exterritum Thraseam scripsisse, per quæ claritudinem principis extolleret.*] Malè vulgò, *sensisse.* Correxi ex Flor. idque coniecturâ præuiderat Lipsius.

32 *Segnes & pauidos supremis suis secretum circumdare*] Etiam à Flor. confirmatur verbum, *circumdare*, à Lipsio ex aliis libris repositum. Vulgò, *otium dare.*

33 *Sin crudelitati insisteret*] Secutus sum Florentinum, ac Venetum ita legentes. at in vulgatis: *sin crudelitas persisteret.*

34 *Et integra quæ superfint*] Id est, tuo arbitrio relicta, ea velis, nec ne. Sed prius tecum expendas, quale iter ingrediaris ad remp. capessendam, adulatoriū scilicet, an præruptum.

35 *Quod tali in tempore capessendæ reip. iter aggrederetur*] Restitui præpositionem, *in*, ex Flor. quæ in aliis exciderat. Emendaui etiam alibi.

36 *Et oratio principis per Quæstorem eius audita est*] Hic mos originem fortassè habuit ab Augusto, qui, vt refert Dio lib. LIV. cùm Senatum conuocasset, ac grauedine laboraret, Quæstori libellū recitandum dedit. Et Sueton. de eodem, cap. LXV. ait: *Caii Luciiq, casu non adeò fractus, de filia absens, ac libello per Quæstorem recitato, notum Senatui fecit, abstinuitq, congressu hominū diu præ pudore.* Hinc secutis temporibus maxima Quæst. rib. autoritas. Vocabantur enim, Iuris interpretes: legum sanctionúmq; conditores: edictorū rescriptorúmq; dictatores: principis cogitationum,

& consiliorum participes: precum arbitri, quippe qui libellos supplicantium, aut repellebant, aut admittebant, ipsisque subscribebant. Plures denique alias habuerunt prærogatiuas: adeò vt Cassiodorus Quæstorem, imaginem Principis appellet, ac linguæ regiæ vocem: lib. v. epist. iv. & li. vi. formula v. Et Notitia Imperii, ad Quæstoris insignia, hęc verba subiicit: *Sub dispositione Viri Illustris Quæstoris. Leges dictanda: preces.*

37 ***Quid mirum, è longinquis prouinciis haud veniri***] Diuinauit Lipsius ita scribendum, cùm vulgò legeretur, *è longinquis prouinciis aduenire.* ac diuinatio ista prorsus ferè à Florent. confirmatur, qui habet, *haduenire.* Hinc disces, multos Senatores è longinquis prouinciis Romæ fuisse, qui sæpè in patriá proficiscebantur, vt res suas inuiserent. Sic lib. x i i. *Galliæ Narbonensi ob egregiam in patres reuerentiam datum, vt Senatoribus eius prouinciæ, non exquisitâ principis sententiá, iure quo Sicilia haberetur, res suas inuisere liceret.*

38 *Requirere se in Senatu Consularem, in votis sacerdotem, in iureiurando ciuem*] Tria hæc respiciunt, repetúntque ea, quæ suprà dicta fuerunt à Cossutiano. primum: ***triennio non introisse curiam.*** secundum: ***nuncupationibus votorum non adesse.*** tertium: ***principio anni vitare Thraseam solenne iusiurandum.*** sensus videtur: Hæc obiicerem, & tanquam grauia flagitia disceptationi Senatus proponerem, nisi Thrasea apertò hostem patriæ, ac proditorem profiteretur: quod omnia crimina excedit.

39 ***Cùm per hæc, atque talia Marcellus, vt erat toruus & minax***] Perperam in vulgatis emendatus locus, *Marcellus inueheretur toruus* &c. nam attentum lectorem non fugiet, duo illa verba, *inueheretur*, &, *ardesceret*, orationem confundere. At veram correctionem indicauit Florent. qui corruptè habet, ***Marcellus vteret toruus*** &c. similis dicendi modus Ann. lib. i. *vsq; vt erat recens dolore & irâ, apud circumfusos ita cœpit.*

40 ***Quódque proconsulatum Asiæ Soranus***] Cùm in antiquioribus libris, ac præsertim in Flor. scriptum esset, ***procos.*** vulgò interpretatum fuit, ***proconsul.*** at sententia postulat, ***proconsulatum***, vt restituimus, suadente etiam Lipsio.

41 ***Sed recens, discrimini patris filiam connectebat***] Flor. addit: *Sed recens, & qui discrimini.* fortè, *& quod.*

42 ***Ad exprimendam imaginem honesti exercitus***] Et hæc inter Lipsii coniecturas digna mihi visa est, quæ recipiatur. Ineptè vulgò, ***honesti & exercitu.***

43 *Porrectísque vtriusq; brachii venis*] Copulam, *que*, ex Flor. restitui.

44 ***Quibus firmare animum expediat constantibus exemplis***] Scripsimus, *expediat*, Florent. ac Veneto autoribus. Vulgò, ***expedit.***

AD LIB. I. HISTORIARVM NOTÆ.

1 S*Ed ambitionem scriptoris facilè auerseris*] Muretus, *aduerteris.* Malim, *auerseris.* Similis lapsus non semel in his libris.

2 ***Opus aggredior opimum casibus***] Non dubium, quin hic vetera omnia exemplaria sint corrupta: sed luce clarius, vulgatam lectionem, ***plenum variis casibus***, à nimis audaci arbitrariáque manu substitutam, quæ ne vllum quidem scripturæ priscæ vestigium præferat. Testatur Lipsius in Vat. legi, ***opibus casibus***; & suprà, ***op mum.*** ex quo ille mallet, ***opulens.*** Florent. item, *opib.* Mihi certè minùs à libris abhorrens visum est ***opimum casibus***: quod etam retulit Romanus editus. Nec video, cur impropriè dicatur, ***opus opimum***, id est fœcundum,

um, abundans, refertum.

3 *Perdomita Britannia, & statim amissa. coorte Sarmatarum*] Rectè opinor sic à Lipsio emendatum, cùm in vulgatis corruptè legeretur: *& statim missa coborte in Sarmatarum*. Sed arguit Salinerus, Tacitum ibi terminos historiæ scribendæ statuisse, vsque ad Domitiani tempora. at Britannia missa fuit, Hadriano imperante. ergo illius amissio complecti hac historia non potest. Nego primùm, adeo certum à Tacito terminum sibi præfinitum, vt etiam vlterius progredi non cogitaret. si vita suppeteret. nam vt paulo suprà dixit. imperiũ Neruæ & Traiani suæ senectuti seposuit. Deinde, cùm præcipuas Rom. imperii calamitates, velut prooemium futuræ historiæ proponat, non erat locus de Britannia perdomita dicendi, nisi diceretur etiam de amissa.

4 *Hausta aut obruta vrbes fecundissima Campaniæ ora. Vrbs*] Ita ferè Lipsius distinxit, historiæ fidẽ secutus. nisi quod ipse scripsit, *fecundissimâ Campaniæ orâ: & vrbs*. At mihi aptior visa lectio quam reposui, deletâ copulâ, *&*, fortè sumptâ ex antecedenti diphthongo. Ineptè antea, *vrbes. Fecundissima Campaniæ ora, & vrbs incendiis* &c.

5 *Agerent, verterent cuncta odio & terrore Corrupti*] Secutus sum lectionem distinctionémque Flor. codicis, aliquantò, vt opinor, aptiorem vulgatâ. quæ sic habebat: *agerent, ferrent cuncta. Odio & terrore corrupti* &c.

6 *Non modo casus euentúsque rerum, qui plerunque fortuiti sunt*] Vlcus aliquod latens hîc à Lipsio animaduertitur. nam si casus euentúsque rerum fortuiti, cur nos Tacitus ad causas remittit? nam de fortuitis ratio non redditur. Ideo negatione immissâ legendum censet, *qui plerunq; haud fortuiti sunt*. Mihi sanus & integer videtur locus. Nam eorum etiam quæ fortuitò aliquando accidunt, vt regnorum mutationes ac vicissitudines, bellorum exitus, & similia, causas nihilominus historici afferunt: cùm illud præcipuè muneris sibi iniungant, vt rationem & causas cuiuscunque rei perquirant, aut veras, aut quas pro veris imaginantur. Multa quoque à Principibus casu & inopinatò fieri sæpè videmus, quæ tamẽ prudenti consilio præmeditata, scriptores nobis persuadere conantur. Attamen facilius simpliciúsque interpretarer: Scriptorem nihil prodesse lectoribus, si casus tantùm euentúsque rerum in historia memoret, nam hi plerunque fortuiti esse solent: sed rationem simul causásque adiicere debent, vt quilibet, ea quæ fortuitò, ab iis quę consilio sunt acta discernere possit.

7 *Non modo in vrbe apud patres, aut populum, aut vrbanum militem*] Ita ex Flor. Vulgò minùs aptè: *apud patres, apud populum, apud vrbanum militem*. Quod sequitur, caue interpreteris, Neronis finem omnes legiones ducésq; cõciuisse: sed quòd apud omnes etiam legiones & duces, conciuerat varios animorum motus.

8 *Et magnis domibus annexi clientes*] Proculdubio rectiùs ita à Lipsio correctũ ac distinctũ. Malè & confusè vulgò: *& magnis domibus annexa, clientes libertiq;* &c.

9 *Laudata olim, & militari fama celebrata seueritas eius*] Hoc enim milites per castra iactabant: *Disce miles militare, Galba est, non Getulicus*. Suet. cap. VI.

10 *Quam olim virtutes verebantur*] Nõ sperno, sed fortasse meliùs, *venerebantur*.

11 *Legi à se militem, non emi*] A legendo enim legio dicta, quòd scilicet in delectu leguntur milites. Varro de lingua Lat. lib. IV.

12 *Odio flagitiorum oneratum*] Ita Flor. & alii. tamen Rhenanus sine causa scripsit, *onerabant*.

13 *Multi ad hoc numeri è Germania*] Malè vulgò, *multi ad hoc & innumeri*. Emendauit Lipsius indicio Farnes. codicis, idque prorsus Flor. confirmat.

14 *Eadémque noua aula mala*] An intelligit, fuisse tunc eadem mala, quæ in noua aula solent? Verior sensus videtur, in noua Galbæ aula, eadem mala fuisse, quæ in

Neroniana: sed non æquè excusata, nempè ob principis senium, & intempestiuam seueritatem. Contrà sub Nerone, populus assiduis voluptatibus lætus, vitia eius excusabat.

15 *Mox atteritis opibus, lubrico statu*] Pro vulgato verbo, *attritis*, placet Lipsio priscum, *atteritis*, in Vat. repertum. quod libentiùs recepi, cùm etiam habeat Flor.

16 *Quotiens expedierat, magnæ virtutes*] Expedire, hîc significat, in expeditionem, siue ad bellum proficisci. Sic infrà eodem libro, *magnam consularium partem Otho, non participes aut ministros bello, sed comitũ specie, secum expedire iubet.*

17 *Et cui expeditius fuerit tradere imperium, quam obtinere*] Sic Flor. Vulgò, *fuerat.*

18 *Post fortunam credidimus*] Id est, postquam Vespasianus principatum adeptus est. Sic infrà, lib. III. *& Vespasiano ante fortunam amicus.*

19 *Domi retinere*] Id est per procuratores suos administrari. Alibi Lipsius docuit.

20 *Paucis iudicium, aut reip. amor: multi occulta spe*] Florentinus, *militis occulta spe.* fortè, *multis occulta spes.* præcessit enim, *paucis.*

21 *Ambitiosis rumoribus destinabant, etiam in T. Vinii odium*] Ineptè antea: *ambitionis rumoribus destinabant. Etiam in T. Vinii odium diuerterant.* Postremum verbum, quoniam à Flor & ab aliis antiquioribus abest, deleui, tanquam subdititium, sententiámq; peruertens. Idque & Lipsio probatur, cuius etiam monitu, pro, *ambitionis*, scripsi, *ambitiosis.*

22 *Qui in dies quantò potentior, eodem actu inuisior erat*] Verba, *eodem actu*, deprauata censeo. ac si coniecturę locus esset sine ope librorum, libenter restituerem: *qui in dies quantò potentior, eò cunctis inuisior erat.*

23 *Inter præsentes splendidissimus*] Id est, inter illos, qui in aula & comitatu principis egebant.

24 *Seu propria delectione, siue ut quidam tradiderunt*] In Flor. legitur: *seu propriæ lectione, siue, ut quidam crediderunt* Sed nihil muto.

25 *Sed Augustus in domo successorem quæsiuit, ego in rep.*] Hinc discas, Principibus, in successore eligendo, virtutis quam propinquitatis rationem habendam. Plin. Paneg. *An Senatum populúmque Rom. exercitus prouincias, socios, transmissurus vni, successorem è sinu uxoris accipias? summæ potestatis heredem, tantùm intra domum tuam quæras? non per totam ciuitatem circumferas oculos? & hunc tibi proximũ, hunc coniunctissimum existimes, quē optimum, quem diis simillimum inueneris?* Vopiscus in Tacito: *Ingens est gloria morientis principis, remp. magis amare, quam filios.*

26 *Pessimum veri affectus venenum*] Verba hæc ad sequentia pertinere arbitror. Ideo distinguerem: *Irrumpet adulatio, blanditiæ: pessimum veri affectus venenum, sua cuique vtilitas.*

27 *Sub Tiberio, & Caio & Claudio, vnius familiæ quasi hereditas fuimus*] Sed cur Neronem omittit? Credo, quia Tiberius, & Caius, & Claudius, qui successionis continuatione principatum tenuerunt, eiusdē familiæ Claudiæ erant. Nero autem inde tantum per adoptionem.

28 *Nos bello, & ab æstimantibus asciti*] Illud, *nos*, ad vtrumque referendum videtur, ideo interpretor, ipsum Galbam bello ascitum Imperatorem, Pisonem autem adoptione à Galba æstimatum. At æstimatio etiam de vtroque intelligi potest, cum initio huius orationis dixerit: *Nunc me deorum hominúmque consensu ad imperium vocatum.*

29 *Vtilissimúsque idem ac breuissimus bonarum malarúmque rerum delectus est*] Vulgò, *vtilissimus quidem.* Mutaui quoniam Flor. & plerique alii veteres, habent, *idem.* Ex eodem etiā Flor. restitui verbum *est*, quod interciderat.

30 *Quid aut volueris sub alio princi-*

aut nolueris] Sic meliùs ex Flor. Vulgò, inuerso ordine: *quid aut nolueris sub alio principe, aut volueris.*

31 *Obseruatum id antiquitus comitiis dirimendis, non terruit Galbam*] Modus loquendi Liuio familiaris. libr. I. *ni degeneratum in aliis, huic quoque decori offecisset.* lib. VII. *diu non perlitatum tenuerat Dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset.* & inferiùs: *tentatum domi per Dictatorem, vt ambo patritii Consules crearentur, rem ad interregnum perduxit.*

32 *Quartam & duoetuicesimam legiones*] Vulgò, *duodeuicesimam.* falsum, ex libris, & historiâ. idque etiam in Flor. repositum fuerat à recentiori manu: sed tamen apparet, scriptum antea fuisse, *duoetuicesimam.*

33 *Nec vllum orationi lenocinium addit, aut pretium*] Ita scripsi, Florentino indicante, qui habet, *addita vt pretium.* Vulgò etiam non malè, *additum aut pretium.*

34 *Et proximi militum grata auditu respondent*] Librorum veterum lectionem licet suspectam, malui restituere, quàm Rhenani aberrantem coniecturam retinere. is enim correxit, *gratabundi respondent.* Flor. nihil ab aliis manuscriptis discrepat, nisi quod pro, *auditu*, habet, *audito.* Suspicor Tacitum scripsisse, *grata ac læta.* militũ scilicet acclamationes, quibus fausta omnia precari solebant. vt lib. sequ. *militariter locutus, læta omnia & affluentia excepit.* lib. IV. *magna voce, læta Pisoni omnia, tanquã principi, continuare.*

35 *Dictum à Pisone in publico, factúmve*] Placuit, *in publico*, iuxta Florentinum, quamuis non malè vulgati, *in publicum.*

36 *Is consilio intercessit*] Quis intercessit? an Piso ipse, tamquam consors tribunitiæ potestatis? Credo potiùs, Laconem. neque de intercessione tribunitia intelligi, sed quod ille abnuerit, consiliúmque improbauerit.

37 *Iustissimum visum est, inde repeti, vbi inopia causa erat*]. Reposui, *vbi*, ex Flor. & aliis veteribus. Vulgò, *vnde inopia.*

38 *At illis vix decuma super portiones erant*] Transpositio poetica. Virg. II. Æn.

Iamq; adeò super vnus eram –

39 *Nouum officii genus, & ambitu ac numero onerosum*] Qui enim officium ambitu petiit, populis in eo gerendo solet esse onerosior. quippe ambiens, quasi emit: & vt ait Lampridius in Alex. Seuero, *Necesse est, vt qui emit vendat.*

40 *Fingebat & metum, quo magis concupisceret*] Plin. Paneg. *non te propria cupiditas, proprius metus, sed aliena vtilitas, alienus timor, Principem fecit.*

41 *Ingenio trucem, & longo exilio efferatum*] Apud Suetonium in Tib. cap. LIX. *regnabit sanguine multo, Ad regnum quisquis venit ab exilio.* Tac. Ann. libr. I. *trucem Agrippam, & ignominiâ accensum.*

42 *Non erat Othonis mollis, & corpori similis animus*] Benè. sed fortè meliùs, & Tacito magis proprium, *Othoni.*

43 *Genus hominum potentibus infidum*] Interpretor, *infidum*, hîc, quasi suspectum. Mos enim mathematicis, turbidos ciues, ac nouarum rerum cupidos, in spem adipiscendæ dominationis impellere: vnde coniurationes in Principes plerunque excitantur.

44 *Cupidine ingenii humani libentiùs obscura credi*] Capio, & fero. tamen suspicor legendum, *credendi.* Aut si vulgata lectio magis placet, hæc à superioribus separarem, puncto apposito post verbum, *accipiebat*: vt non ad Othonem tantùm referantur, sed sint generaliter dicta.

45 *Ægrè sub armis eniterentur*] Ita ex Flor. restitui. Vulgò minus aptè, *emitterentur.* Ann. lib. II. *non vltra dubitatum, quàm dum Romana cohortes in æquum eniterẽtur.* Fortè etiam non malè, *emetirentur.* Sic lib. XV. *vno die quadraginta millium spatium emensum esse.* hist. lib. V. *tertio die tantum maris emensi.*

46 *In commune omnes metu mutandæ militiæ exterrebantur*] Ita Flor. Vulgò, *terrebantur*.

47 *Postero Iduum die*] Non temerè libros veteres consentire crediderim in hæc verba, *postero Iduum dierum*: prçsertim Vaticanum, & Florentinum. Lipsius imminutâ voce legit, *postero Iduum*. Ego potiùs suspicor corrigendum, *postero Iduum Ianuar*. Nam quid attinebat dicere, *postero Iduum*, nisi cuius mensis adiecisset? Ianuarium vero mensem fuisse constat, cùm paulo infra dicat, XVIII. *Kalend. Febr*.

48 *Pars clamore & gladiis, pars silentio*] Muretus non malè, *pars clamore & gaudiis*. Sed fortaßè meliùs, *& gaudio* Sic lib. sequ. *Vulgus quoque militum clamore & gaudio deflectere vis*.

49 *Animum ex euentu sumpturi*] Ita Flor. Vulgò, *animos*.

50 *Igitur consultantibus placuit pertentari animum cohortis*] Scripsi, *pertentari*, ex Flor. ac Ven. vulgò, *tentari*. Sic paulo supra: *data pecunia ad pertentandos plurium animos*. Ann. lib. VI. *quem accitum, & diuersis sermonibus pertentatum*.

51 *Nemo enim vnquam imperium flagitio quæsitũ, bonis artibus exercuit*] Infrà eod. libro: *Simul reputans, non posse principatum scelere quæsitum, subitâ modestiâ, & priscâ grauitate retineri*.

52 *Si resp. & senatus, & populus vana nomina sunt*] Optimum puto. moneo tamen, in Flor. legi, *vacua nomina*.

53 *Dilapsis speculatoribus*] Qui scilicet antea corrupti ab Othone.

54 *Vt turbidis rebus euenit, forte magis, & non nullo adhuc consilio*] Scripsi. *forte magis*, coniecturâ erutâ ex Flor. qui habet: *euentior te magis*: vnde vulgò, *euenit, timore magis*. Reliqua per me manent in mendo. Quod autem Lipsius corrigit, *pars ingens*, nonnihil ab eodem Flor. iuuatur, qui habet, *par signas*. Sed neque sic integer locus.

55 *Quia non ordine militiæ*] Quia scilicet prętorianorum tribunus factus nõ fuerat per ordinem & gradus militiæ, vt ceteri; sed Galbæ tantùm amicitiâ & fauore: ideòque vt illi fidus, ad Othonis partes disturbandas in castris aduenisse credebatur.

56 *Occisum à se Othonem exclamauit*] Sic Flor. Vulgò, *clamauit*.

57 *Prehensare manibus, complecti armis*] Muretus mallet, *complecti arctius*. Mihi tamen à militari more alienum non videtur, vt exultantes lætitiâ milites, eam, armorum etiam complexu, inter se significent; vt sit, *complecti armis*, quasi, complecti armatos.

58 *Postquàm vniuersa classiariorum legio sacramentum eius accepit*] Milites è classe indistinctè videntur à Tacito, aut classici, aut classiarii appellari. ideo quamuis Flor. hic habeat, *classicorum*, nihil tamen mutaui.

59 *Quia nec priuatum me vocare sustineo*] Malui verbum, *vocare*, ex Flor. & aliis veteribus, quàm *vocari*, vt in vulgatis.

60 *Tot millia innocentissimorum militum trucidauerit*] Sic veriùs Florentinus, *militum*, quàm vulgati: *ciuium*. Tacitus enim suprà: *Introitus in vrbem, trucidatis tot millibus inermium militum*. ac deinde: *legioni classica diffidebat, infesta ob cædem commilitonum, quos primo statim introitu trucidauerat Galba*.

61 *Et Vatinii, & Elii parauerunt*] Inculcata fuit in libris editis vox præter veterum fidem, *& Elii, & alii parauerunt*, quam suadente Lipsio deleuimus. Flor. corruptè: *& Vatinii, & Egiali perierant*.

62 *Minore auaritiâ ac licentiâ grassatus esset*] Ita Flor. Vulgò, *aut licentiâ*.

63 *Etiam deos infaustam aduentum auersantes*] Muretus correxit. Vulgò, *aduersantes*. Sic Ann. lib. I. *sua facinora auersari deos lamentantur*. hist. lib. III. *neue se ut parricidam auersarentur*. ita enim in optimis libris.

64 *Nullus cunctationi locus est in consilio, quod non potest laudari nisi peractum*] Consilium scilicet de Galba occidendo.

quo

quo viuente, Otho imperare tutò non poterat. Sic infrà: *nihil in discordiis ciuilibus festinatione tutius, vbi facto magis quam consulto opus esset.* Iulius Capitol. in Maxim. & Balb. *Scio P. C. hanc rebus nouis inesse oportere constantiam, vt rapienda sint cōsilia, non quærenda. verbis quin etiam plurimis abstinendum sit atque sententiis, vbi res perurgent.*

65 *Aperiri deinde armamentarium iussit*] Correxi sententiâ volente. Vulgò, *aperire.*

66 *Dereptam Galbæ imaginem solo afflixit*] Intellige, hanc imaginem Galbæ fuisse super signo cohortis. Nam vt antea deorū imagines signis innectebantur, sic Principum tempore, ipsorum imperatorum. Vide Lipsium de militiâ Romanâ lib. IV. dial. V. & ad Tacitum lib. XV. Annalium.

67 *A Galba custodiæ Pisonis additus*] Conuersa fuerunt in vulgatis, & verba, & sensus: *ad Galbæ custodiam a Pisone additus.* Lipsius correxit, & Flor. ferè congruit, qui corruptè habet: *à Galba custodi & à Pisonis additus.*

68 *Missu Othonis nominatim in cædem eius ardentes*] Restitui vocem, *missu*, ex Flor. & Ven. quod sæpè Tacito vsitatum. vulgò, *iussu.*

69 *Qui occiderant, qui interfuerant, qui verè, qui falso*] Ita Lipsius ex libris, & Florentinus eandem ferè lectionem confirmat. Vulgò, *quive vere, quive falso.*

70 *Tradito Principibus more, munimentum ad præsens, in posterum vltionem*] De sinceritate huius loci adhuc dubito. nam neque priorem, neque postremam Lipsii emendationem satis probauerim: præsertim cùm illud, *tradito more*, sit autori nostro familiare, qui supra eodem libro dixit: *tradito more, quemcumque principem adulandi.* Tentaui ita construere: tradito principibus more, ad munimentum præsens, & ad vltionem in posterum. vt scilicet vox, *vltionem*, pendeat ex antecedenti præpositione, *ad*: quomodo paulò infrà dixit: *ad seditionem & discordias, & ad extremum bella ciuilia ruebant.* Nouissimè verò alia mihi defensio huius loci succurrit: si appositiuè quarto casu, *munimentum*, accipias, pendēs à superiori voce, *omnes*. tunc enim rectè sibi inuicem respondebunt, *munimentum*, & *vltionem*.

71 *Ita simulatione iræ vinciri iussum*] Seneca de ira lib. III. cap. XXXIX. *Simulabit iram, vt tamquam adiutor & doloris comes, plus autoritatis in consiliis habeat.*

72 *Namque gregarius miles, vt tributum annuum pendebat*] Et hoc in iuniorum gratiam adnotabo, gregarios milites, alio vocabulo, Munifices appellari. Vegetius lib. II. cap. VII. eos ita describit: *Munifices appellantur, qui munus facere coguntur.* Pomp. Festus de verbis veteribus: *Beneficiarii dicuntur milites, qui vacant muneris beneficio: è contrario Munifices vocantur, qui non vacant, sed munus reip. faciunt.* Iisque oppositi sunt, Immunes, qui ab omnibus operibus muneribúsque vacabant, vt Beneficiarii. Ammianus libro XXV. *portio pultis parabatur exigua, etiam munifici fastidienda gregario.* Vide latiùs Lipsium de militia Roman. lib. V. dial. VI.

73 *Pars manipulis, pars per commeatus, aut in ipsis castris vaga*] Auctior hic Florent. *quarta pars manipulis.* An intelligit, quartam militum partem commeatibus & vacationibus, à castris abfuisse, corrupto illius militiæ more? Ita ex his Taciti verbis, quàmuis corruptis, coniici videtur. quæ fortaßè ita restituas: *Quarta pars manipuli sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga.* Nihil tamen affirmare ausim.

74 *Vbi sumptibus exhaustus, socordia insuper elanguerat*] Vulgò, *socordia miser elanguerat.* Restitui, *insuper*, quia Flor. habet, *ins*. nam sæpissimè in eodem Ma-

nuſcripto inuenias, *ſ*, pro, *ſuper*.

75 *Laco præfectus, tanquam in inſulam ſeponeretur*] Fortaſſe in inſulam Otho ſeponere Laconem ſimulauit, ad declinandam inuidiam, aut ne militum animi alienarentur.

76 *Omiſiſſet offenſas, an diſtuliſſet*] Inſeruit Rhenanus vocem, *tot offenſas*, præter librorum mentem. Erroris cauſa fuit, quòd in Flor. corruptè legitur, *omiſiſſe tot ſenſas*. Venetus etiam eandem emendationem aſſerit.

77 *Magnum Claudius, Craſſum Nero, interfecerant*] Sic ex Flor. veriùs, quàm vulgò, *interfecerat*.

78 *Legatum Caluiſium Sabinum habuerat*] Id eſt ſub eo legato militauerat.

79 *E prioribus ſeruis*] Sauilis corrigit, *è primoribus*.

80 *Pecuniæ alienæ non appetens, ſuæ parcus*] Contrarium dixit Salluſtius in Catil. *alieni appetens, ſui profuſus*. & Plin. epiſtol. VIII. lib. VI. *homo eſt alieni abſtinentiſſimus, ſui diligens*. Hunc Taciti locum imitatus eſt Sidonius Apollinaris lib. III. epiſt. V. *Vir alieni non appetens, ſui parcus*.

81 *Sed claritas natalium, & metus temporum obtentui*] Lipſius ait, à Rhenano eſſe vocem, *obtentui*, ſibique magis probari verbum, *obtinuit*, quod in libris ſcriptis inuenitur. Idem ego ſentirem, niſi antiquiſſimus Florent. haberet, *obtentui*. & eſt Tacito vſitatum. Annal. lib. I. *pietatem erga parentem, & tempora reipublicæ, obtentui ſumpta*. hiſtor. libr II *obſcurum noctis obtentui fugientibus*.

82 *Captam totiens ſuis exercitibus vrbe*] Etiã Flor. ac Ven. conſentiunt in voce, *exercitibus*, vt de aliis libris teſtatur Lipſius. illam ergo reſtitui, ac vocem, *ciuibus*, deleui, ſuppoſitam à Rhenano. cui vtinam facultas fuiſſet conferendi potiùs hunc noſtrum, quàm ſuum Budenſem, ex quo ille in Tacito multa deprauauit.

83 *Super auaritiam & arrogantiam, præcipua validiorum vitia*] Idem error hic, de quo paulo ſuprà dixi. Nam cùm in Florent. ſcriptum eſſet, *ſ' auaritiam*, interpretatum fuit, *ſecundum auaritiam*. Notaui etiam ad lib. XII. in verbis, *ſuper priorem necesſitudinem*.

84 *Auiditate imperandi, ipſa vitia pro virtutibus interpretabantur*] An ſua vitia Vitellius auiditate imperandi, adeo velauerat, vt alii pro virtutibus ea interpretarentur? Potiùs crediderim, auiditatem hanc, non ad ipſum Vitelliũ referri, ſed ad eius duces fautoréſque: qui auidi erant imperandi, id eſt, Imperatorem à ſe ipſis electum habendi, vt ſibi potentiam inde acquirerent.

85 *Sed profuſâ cupidine, & inſigni temeritate*] Ita ex Florent. ac Ven. vulgò, *& profuſâ cupidine, inſigni temeritate*

86 *Et imponere iam pridem imperatoris dignationem*] Reſtitui ex Florent. illud, *et*, quod cum altero ſequenti coniunctum, vim orationi addit. Quòd autem ſequitur, *& auferre priuati ſecuritatem*: ſimilis eſt ſententia Muciani ad Veſpaſianum, libro ſequ. *Confugiendum eſt ad imperium* Magni enim viri, ſuſpecti ſemper imperatoribus: & ideo vita eorum in diſcrimine verſatur. vt paſſim ex Tacito.

87 *Vt concupiſceret magis, quàm vt ſperaret*] Adieci poſtremum, *vt*, ex Florent. ac Ven. etſi non neceſſarium.

88 *Cito ſermone, erecto inceſſu, ſtudia militum inlexerat*] Ita Florent. Vulgò, *elexerat*.

89. *Et vbi proni militum auribus accipiebãtur*] Vulgò, *militum animis*. Sed rectius ex Flor. *auribus*, propter verba ſequentia, *accendebant animos*.

90 *Quarta ac duodeuiceſima legiones, iiſdem hibernis tendentes*] Etiam in Florent. legitur, *duo et uiceſima*; idque cum Lipſio verum cenſebam. Nunc falſum, ipſo Tacito autore. Duo exercitus in Germania erant. Superior Hordeonio Flacco ſ[illegible]

ferior Vitellio, parebat. Vitellius ad bellum in Italiam proficiscens, suum militem, aut cũ Valente præmisit, aut ipse duxit: & ex superioris Germaniæ legionib. partẽ Cęcinę ducendã tradidit, partem ad tutandã Rheni ripam Flacco reliquit, & inter eas, vt paulo infrà ostẽditur, duodeuicesimam. nã duoetuicesima cum Vitelliano in Italia exercitu semper fuit, vt lib. sequ. in fine, & libr. III. non semel apparet. Et quod duodeuicesima in Germania remanserit, patet lib. IIII. cum à Ciuili Vetera castra obsessa fuerunt, ubi in optimis exemplaribus legitur, *Dillio Vocula duodeuicesimæ legionis legato*; quod perperam mutauit Rhenanus, *duoetuicesimæ*. nam & inferius, eod. libr. IV. has duas legiones scilicet quartam & duodeuicesimam, simul nominat. ait enim, *primani, quartanique, & duodeuicesimani*. Rectè igitur hîc, *duodeuicesima*. & paulo infrà, *duodeuicesima*; &, *duodeuicesimam*.

91 *Cunctanter, mox consensu. Ac ne reuerentiam*] Longè aptior hæc distinctio, à Lipsio reposita, quàm vulgata, *cunctanter. Mox consensu, ac ne*. &c.

92 *In Coloniam Agrippinensem*] Præpositionem, *in*, ex Flor. reposui, quæ a vulgatis aberat.

93 *Vt quisque corpore, opibus, ingenio validus*] Suspecta est Lipsio vox, *ingenio*, ut aliena & parũ apta, cùm nullus sit hic ingenii vsus. Mihi incongruens nõn videtur. Respicit enim senes, inualidos, tenuiores: qui cùm neque corporibus, neque opibus Romanos iuuare possent, iuuabant saltem ingenio, scilicet ceteros populares animitu, concionibus, & consiliis accendendo.

94 *Quibus præsentia ex affluenti*] Earum rerum scilicet, quas tunc Vitellio largiebantur, affluens seu abundans copia illis suppetebat. Cicero offic. libr. I. *vt omnium rerum affluentibus copiis diceretur.*

95 *Instinctu, & impetu, & auaritia*] Auaritia eò spectabat, vt ea quæ ipsi largiebantur, multiplicata sibi à Vitellio reddi sperarent. Vel potiùs, vt sibi maiorem rapiendi licentiam sumerent, principe ob accepta dona conniuente.

96 *Partim simulatione vinculorum frustratur*] Indubia mihi hæc Lipsii emendatio. malè vulgò, *pari simulatione*.

97 *Damnatos fidei crimine, grauissimo inter desciscentes*] Crimen fidei erat, quia fidem Galbæ seruauerant, & proditores esse noluerant.

98 *Militum conuitiis proturbatus*] Veteres libri, & inter eos Floren. hanc lectionem asserunt, & Lipsio probatur. Dispunximus ergo Rhenani emendationem, *proturbantibus*.

99 *Cottianis alpibus*] Easdem alpes infrà eodem libro, *Cottias*, appellat: & lib. IV. *Cottianas*.

109 *Cum Aquila quintæ legionis*] Quoniam in Vat. corruptè legitur, *cum aquilex quintæ legionis*: Lipsius censuit restituendum, *cum aquila decimaquintæ legionis*. Sed repellit Mercerus, quia non dixisset Tacitus, *decimaquintæ*, sed, *quintæ decimæ*. Ego tantum moneo, Florentinum cum vulgatis congruere.

101 *Non obstare hiemem, neque ignauæ pacis moras*] Excusationes morasque omnes reiiciebat miles, ideo clamabat: impedimento esse non debere hiemem, neque moras pacis, quæ ab ignauis proponebatur.

102 *Medio diei temulentus*] Idem de Nerone dixit initio libri XIIII. *medio diei, cùm id temporis Nero per vinum & epulas incalesceret*. Vide ibi Lipsium, & multa ab eo disce ad hunc morem.

103 *Lætum augurium Fabio Valenti exercituique, quem in bellum agebat*] Corruptè vulgò, *in bellum cogebat*. Falsò: iam enim coactus erat exercitus, & proficiscebatur. ideo ex Flor. correxi, *agebat*.

104 *Aquila leni meatu*] Sic magis proprium. Vulgò, *leui*.

105 *Non quidem in bello, sed pro pace tendebantur*] Fortasse sanus erit hic locus, si intelligas ciuitates Galliarum, nullum quidē bellum cum exercitu Valentis habere, sed ea facere, ne etiam haberent. Sic lib. xv. dixit: *pauido milite & concedente, ne qua prœlii causa exsisteret.*

106 *Quod Ædui formidine, Lugdunenses gaudio fecere*] Vitellius à Galba missus in Germaniam fuit. Lugdunenses acerrimi Galbianorum hostes erant, atque vt suprà dixit, *pertinaci pro Nerone fide*. quomodo nunc gaudio Vitellianos excipiunt? an simulato? nam cæso Galba suspecti potiùs haberi poterant, tanquam in Othonem proni. Verè gauisos crediderim. Nam etsi missu Galbæ Vitellius præerat, legiones tamen, atque vnà Lugdunenses, fuerunt aduersus Vindicem, & Galbam. Sperabant itaque exercitum contra Viennenses accendere.

107 *Cohortem duodeuicesimã Lugduni, solitis sibi hibernis*] Corruptè vulgò: *Cohortes* XVIII. *Lugduni, solitis ibi hibernis*. rectiùs Florentinus: *Cohortem* XVIII^am^. vt de aliis manuscriptis testatur Lipsius. Correxi etiam ex eodem libro, *sibi*, pro, *ibi*.

108 *Addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios*] Ita Flor. malè vulgò, *tricenos*.

109 *Quotiens pecunia materia deesset, stupris & adulteriis exorabatur*] Additam in vulgatis particulam, *&*, ante vocem, *stupris*, ex antecedenti syllabâ ingeminatam, sustuli autoritate Florentini, tanquam superuacuam.

110 *Auaritia ac festinatio vnaetuicesimæ legionis*] Ita clarè ac verè Florentinus. Malè vulgò, *vndeuicesimæ*.

111 *Rapuerant pecuniam missam in stipendium castelli*] Scripsi, *rapuerant*, ex Flor. ac Ven. Vulgò, *rapuerunt*.

112 *Exitiosum aduersus veteranos prælium*] Veterani hîc, non qui militiæ ac stipendiorum tempus absoluissent, sed tantummodo veteres milites, ad differentiam tironum. notaui etiam libro tertio Annalium. sic libro sequ. veteranas legiones appellat. ac sæpè, veteranum exercitum.

113 *Cúmq; direptis omnibus, Auenticum gentis caput*] Flor. *dirutis*. Ven. *diruptis*. Mihi vulgata lectio potior, vt referatur ad prædam. Suprà enim dixit: *Plus prædæ ac sanguinis Cæcina hausit.*

114 *In alpe Graia*] Deest hîc in Florentino folium; cuius tamen defectum suppleui, alterius Manuscripti collatione. In eo etiam legitur: *cum alpe Triaria*. Lipsius corrigit, *cum ala Taurina*. At Mercerus ex Henrico Sauile, veram lectionē affirmat, *cum ala Petrina*.

115 *Petronium vrbis procuratorem*] Idē Man. habet, *vrbi*, quod magis firmat Lipsii correctionem, *ibi*, quæ ap[illegible] indubia. Aliquid simile lib. sequ. *tertiadecimam liburnicarum ibi nauium*.

116 *In cetera victoriæ præmia cessuros*] Sic Man. ceteris ferè omnibus consentientibus. Vulgò, *accessuros*.

117 *Penino subsignanum militem itinere*] Lipsius de militia Rom. lib. II. dial. II de Velitib. loquēs, ait, ab iis secerni subsignanos milites. Sed quod genus militum subsignani fuerint, neque ipse docet, & ego dubito. Legionarii non erant, vt hic apparet. nec auxiliares: nam infrà libro IIII. ait, *monuit, subsignano milite media firmare, auxilia passim circumfusa sunt*. vnde certè nihil suspicor, eosdem esse, quos sæpe Tacitus Vexillarios appellat: verè quidē legionarios milites, sed ex absentibus legionibus accersitos collectósq;, nempe leuiores & expeditiores. De iis multa dixi ad libr. I. Annal. Subsignanorum etiam meminit Amm. Marcel. li. XXIX. *Dardanos hostium morantes internecinos, & iustè quæ sustinuere perpessos: hos verò subsignanos milites debuisse leniùs corrigi, ad vnum prolapsos errorem.*

118 [illegible]

118 *Hibernis adhuc Alpibus traduxit*] Vulgò, *hibernis adhuc niuibus*. at, *Alpibus*, scripsi, Manuscripti autoritate,& aliorum, teste Lipsio, qui probat, exemplisque firmat.

119 *Exemplum vltrò imputauit*] An vt fidus Galbæ fuit, eodem exemplo se Othoni futurum ait? Potiùs credo,ipsum Othoni imputasse exemplum seruatæ ab eo erga Neronem fidei.

120 *Sed ne hostis metum reconciliationis adhiberet*] De mendo suspicor. nam Manuscriptus corruptè: *sed ne hostes metueret conciliationis adhibens*. Sed vtcumque ex vulgata lectione huiusmodi sensum elicio: Otho statim intra intimos amicos Celsum habuit. non quasi illi ignosceret, cũ is nullo crimine teneri propter fidem Galbæ seruatam prætenderet: sed ne, vt hostis Othonianarum partium, si in nullo aut modico honore haberetur, in metum reconciliationis incideret, id est reconciliationem fidam sincerámque non fuisse suspicaretur, immò ad se decipiendum, ac propterea suspenso animo ageret.

121 *Deinde auaritiam & virilia scelera exercuit*] Virilia scelera, cædes interpretor, aliáque in perniciem publicam.

122 *Vnde nulla innocentiæ cura, sed vitæ impunitatis*] Lipsius aliter legit. at mihi integer videtur locus. Intelligo enim, *vnde*, id est, postquam priuatam gratiam præparauerit, nulla iam innocentiæ cura, sed vitæ (id est scelerum ac vitiorum) impunitatis.

123 *Ad instigandum in arma Clodium Macrum*] Vt scilicet Neronis vltionem susciperet.

124 *Consulari matrimonio innixa*] Manuscr. *subnixa*. sed vulgatam prætuli.

125 *Prætoriani, quos per simulationem officii legatis Otho adiunxerat*] An prætoriani eo prætextu missi, vt tentarent animos Vitellianorum? apparet enim, idipsum fortè suspicatum Vitellium, eos, antequàm legionibus suis miscerentur, remisisse. An potiùs Otho, legatorum suorum fidem suspectam habens, prætorianos, qui illos obseruarent, honoris specie misit? Vtrumque certè imperatoriis artibus haud alienum: tamen hoc postremum verisimilius, vt ex verbis Taciti coniicitur. Ad idem ferè prętoriani ab Othone adhibiti, prope finem huius libri: *Addidit classi vrbanas cohortes, & plerosque è prætorianis, vires & robur exercitus, atque ipsis ducibus consilium & custodes*.

126 *Omnésque versæ in Orientem prouinciæ, nomine eius tenebantur*] Floren. corruptè: *versam in Orientem*. Alter Man. non malè, *versus Orientem*. Sed nihil muto.

127 *Nam & hi malis temporibus partem se reip. faciunt*] Hæc vera, ni fallor, lectio, à Flor. indicata, qui habet, *nam & In malis* &c. Vulgò minus aptè: *nam in malis temporibus partem se reip. fecerat*. ex eodem libro scripsi etiam, *faciunt*.

128 *Consul cum Titiano fratre in Kalen. Martias ipse*] Id est à XVIII. Kal. Februarii, quo die Galba occisus, vsque in Kal. Martias. & hoc præcipuè respexisse Tacitum crediderim, cùm dixit: *pleraque contra decus ex præsenti vsu properando*. Sic lib. sequ. de Vitellio: *Vt Valenti & Cacinæ vacuos honoris menses aperiret, coartati aliorum Consulatus*. Inoleuerat quidem iam inde ab Augusto mos, vt plures in vnum annum Consules subrogarentur, quo pluribus locus honori esset, teste Dione, extremo libri LIII. Sed deinde per bella ciuilia, honores & magistratus, immane quantum à sequentibus principibus vulgati, vt pecuniis ad largitiones deficientibus, saltem dignitatibus duces ac ministros bellorum aut remunerarent, aut sibi conciliarent. & ad eam indignitatem res peruenit æuo inferiori, vt Commodo imperante, viginti quinque Consules in vnum annum crearentur, quod in vita eius tradit Aelius Lampridius. Sed tamen priorum tantùm Consulum nomina in Fastos referebantur, iique ad differentiam ceterorũ, Con-

sules ordinarii appellati. Seneca de ira lib. III. cap. XXXI. *Dedit mihi praeturam: sed Consulatum speraueram. Dedit duodecim fasces: sed non fecit ordinarium Consulem. A me numerari voluit annum: sed deesse mihi ad sacerdotium.*

129 *Quod auaritia fuerat, videri maiestatem*] Indecorum Othoni videbatur, auaritię crimine damnatis ignoscere. & fortasse metuebat, ne prouincialium animos, ad quos repetundarum lex pertinebat, alienaret. Ideo simulauit, Senatores illos, nō ea quidē lege olim mulctatos, sed maiestatis, qua princeps tantùm offenditur. Quoniam autem maiestatis lex eo tempore odiosa erat ob plurima damna, quæ vrbi intulerat; illius nomine, & lex repetundarū, & aliæ iustæ destruebantur. adeo vt maiestatis aliquem damnare, idem erat, ac si innocens pronunciaretur.

130 *Et fuere qui imagines Neronis proponerent*] Meliùs quidem, *reponerent*, vt in margine recentiorum notatum est. tamen & vulgatum verbum, *proponerent*, ferri potest, id est conspiciendas in publico ponerent.

131 *Vetandi metu, vel agnoscendi pudore*] Rectiùs sic Flor. quàm vulgò, *cognoscendi.*

132 *Vt sit omnis Sarmatarū virtus velut extra ipsos*] Quasi virtus, non in viris sit, sed in equis.

133 *Ibi saeuitia, hic miseria vulnerum absumpti*] Impropria & parū apta videtur vox, *miseria*. mihiq; admodū arridet Mureti emendatio: *Ibi saeuitia hiemis, & vi vulnerum absumpti.* totidem certè litteris, nec dissimilibus.

134 *Septimamdecimam cohortē e colonia Hostiensi*] Ex Flor. addidi præpositionē, *e*.

135 *Et seuerissimos Centurionū obtruncant*] Hæc constans veterum codicum lectio, & Florentini, & Vat. & ceterorum: multò probabilior vulgatâ, *& seuerissimum Centurionum.* nec Lipsio adsenserim, qui, *Seuerissimum Centurionem*, legit, vt sit proprium nomen interfecti. Quòd autem inferiùs in oratione Othonis, vnus tantum Centurio interfectus videatur, id minime obstat. Dum enim indefinitè ait: Ergo miles suum centurionem ac tribunum interficiet? idem est ac si dicat: Ergo milites suos centuriones ac tribunos interficient. quia ibi etiam sequitur, *Imperatoris sui tentorium irrumpet?* & tamen id minimè acciderat: sed dixit, tanquam accidere posset.

136 *Sensit inuidiam miles*] Scilicet, cum tribuni, ac centuriones, militiæ insignia coram Othone abiicerent, ac tam infestis militibus præesse recusarent; *caedes illis* exprobrare, & omnem *seditionis culpam* in eos reiicere videbantur.

137 *Tumultus proximi initium, non cupiditate vel odio*] Vulgò, *cupidine*. Mutaui suadentib. veteribus libris. nam Flor. syllabâ minus, habet, *cupidite*. Venetus clarè, *cupiditate*. Non enim omnino idem, cupido, ac cupiditas, vt notum est.

138 *Vt multa etiā centuriones tribunisq; tantùm iuberi expediat*] Ita Flor. eodē sensu, quem Lipsius elicuit ex Hispano Codice, qui habet: *vt multa Centurionibus*. Vulgati verò addunt: *per centuriones*.

139 *Non hercle illi, quos cum maxime Vitellius in nos ciet, Germani audeant*] Hæc Lipsius correxit, partim ex Vat. partim ex ingenio. quam correctionem ego ex Flor. prorsus confirmo. malè vulgò: *quibus cum maximè &c, audeant.*

140 *Muta ista & inanima intercidere ac reparari promiscuè possunt*] Aliter Flor. *Muta ista & inania intercidere ac reparari promisca sunt.* quod Rhenanus interpretatur: promiscua sunt vt intercidāt ac reparentur: Gręcâ constructione. Animaduerterti etiam, & in hoc antiquissimo codice, & in altero priorum librorum, perpetuò scriptum esse, *promiscus, promisca, promisci, promisci* &c. Quod autē Lipsius reposuit, *inanima*, exemplo Ciceronis firmatur. qui in Verrem Act. VII. ait: *omnia muta atque inanima, tanta & tam indigna rerum acerbitate,*

itate, commouerentur. Similimodo Plin. Panég. ad Traianum: *muta quidem ista & animi carentia, sentire tamen & lætari videntur.*

141 *Fames in vulgus, inopiâ quæstus, & penuriâ alimentorum*] Accipio sexto casu, non primo, verba illa, *inopiâ* & *penuriâ.* iam famem ortam intelligit, ex inopiâ quæstus, & ex alimentorum penuriâ. ideo meliùs distinxi: *alimentorum. Corrupta* &c.

142 *In numeros legionis composuerat*] Ita Manuscriptus alter, nam in Flor. sequitur respondentis folii defectus. Vulgò, *in numerum.* quod alibi etiam Lipsius correxit. numeri enim sæpè pro cohortibus Tacito vsurpantur.

143 *Facta & ceteris spes honoratioris in posterum militiæ*] Vulgò, *facta & reliquis:* quod videtur sumptum ex superiori voce, *reliquos.* Reposui, *ceteris* ex Flor. Sensus autem est: Ceteris etiam militibus qui in classe erant, præter reliquos illos Galbianæ cædis, factā spem honoratioris militiæ in posterum: quò scilicet libentiùs in eam expeditionem irent.

144 *Summa expeditionis Antonio Nouello*] Ita emendaui. malè vulgò, *Nouellio.* Sic lib. sequ. *Antonium Nouellum.* ibique statim: *Antonio Nouello nulla auctoritas.*

145 *Ad obseruandam honestiorum fidem inuitatus*] Inuitare, eandem vim ferè habet, quam, rogare: neque Imperatorem erga præfectum suum, præsertim libertum, decet. hi enim iubentur, non rogantur. Meritò igitur Lipsio suspectum verbum. Vat. noster adhuc corruptius, *immutatus.* fortè, *immixtus*, quasi inter duces additus.

146 *Tantùm pacis aduersa pertimuere*] In eodem Man. legitur, *aduersa r. p. pertimere.* in aliis autem veteribus, *reip. pertimuere.* quam vocem à Lipsio sublatam, eam haud temerè adiectam, librorum omnium consensu, crediderim. Fortè, *resp. pertimuerat.*

147 *Si ducibus aliis bellatum foret*] Ita ex eodem Man. restitui, quod Rhenano etiam placuit. Vulgò: *sub ducibus aliis si bellatum foret.*

148 *Sed festinata exactione, vsu sterile*]. Auctiores hîc plerique libri veteres: sed festinata iam pridem exactione. At duplex potest esse sensus. Primus, vt exactio hæc referatur ad exules reuocatos, qui ex Othonis concessione modicum emolumentum, dummodo præsens, exigere maluerunt, quam interposito tempore fructum locupletiorem expectare. Verior tamen videtur, Fisci procuratores iā antea sectionum illarum festinauisse exactionē, ideóque Othonis donum, quod in fiscum conuersa minimè comprehendebat, sterile euasisse.

AD LIB. II. HISTORIARVM.

1 *Quod varia sorte, lætum Reip. aut atrox*]. Vulgò, *variè ortum.* ac si ea lectio constanter in libris veteribus haberetur, nihil mutauissem. Sed cū Vat. corruptè habeat, *vari aborte*, & ex eo Lipsius emendauerit, *varia sorte*, iniurius tam pulchræ emendationi fuerim, nisi recepissem.

2 *Obliuiscendū offensarum de bello agitantibus*] Ita Manuscriptus, & Vaticanus. Vulgò, *infensarum.*

3 *Suo quam patris imperio modestior*] Idem Man. *moderatior.* Quid autem verba hæc sibi volunt? An proprio magis instinctu ac ratione, quàm præceptis patris? Verior sensus videtur, suo ipsius principatu modestiorem fuisse, quàm regnante patre.

4 *Neque enim alibi sic habetur*] Id est eiusmodi formâ. Malè quidam interpretantur, apud alios scriptores non sic traditum.

5 *Conditorem templi Regem Aeriam*]

Optimus Flor. (iam enim folii defectum in eo pertransiuimus) habet, *Regem Verianum*.

6 *Fama recentior tradit, à Cinara sacratum templum*] Idem Flor. *Cynira*. sic paulo infrà, *Cynirades sacerdos*.

7 *Hostia, vt quisque vouit: sed mares deliguntur*] Leuem correctionem intuli, à Flor. indicatam, qui habet: *vt quisque vouit sed mares* &c. Vulgò, *Hostia, vt quisque vouisset, mares deliguntur*.

8 *Sostratus, sacerdotis id nomen erat*] Florent. *sacerdotis*. sed vulgata lectio melior.

9 *Ingens rerum fiduciâ, accessit*] Lipsius vocem, *fiducia*, tollit, mihi omnino retinenda, cum sit præsertim in nostro antiquissimo. non enim eam primo casu, sed sexto, accipio: id est Titum ingentem accessisse, ob fiduciā rerum ex oraculo conceptam. locum ergo, iuxta hunc sensum, meliùs quàm in vulgatis distinxi. Sic Annal. lib. XI. *ingens gloriâ, atque eò ferocior*.

10 *Ob ingenium montis, & peruicaciam superstitionis*] Hæc Florentini lectio est, atque, vt mihi videtur, aptior vulgatâ: *ob ingenium gentis*. Duos enim vnius montis colles immensum editos, Hierosolymarū munimenta complectebantur, vt notum est, & Tacitus tradit infrà, lib. V. Nec nouum videatur, *ingenium montis*. nam lib. VI. Ann. dixit: *locorúmq; ingenio sese contra imbelles Regis copias tutabatur*. & hist. lib. I. *ingenio loci, cælique*. Apud Plinium etiam lib. XIV. cap. I. legitur, *ingenium soli*. & in Agellio lib. XII. cap. I. *ingenium lactis*.

11 *Integra quies, & inexpertus belli labor*] Delendam censet Lipsius vocem, *labor*. Ego nihil mutarem, nec superuacua mihi repetitio illa videtur. vt mens sit: illis laborem belli, his laborem pacis, robur & vigorem addidisse.

12 *Secundum tutúmque ipsum mare*] Congruit Flor. cum Vat. in voce, *secundū*, quæ à Lipsio probatur. Eam itaque reposui, pro vulgata, *seclusum*.

13 *Sed bellantibus aliis placuit expectari bellum*] Hæc, vt sequentia, mihi valde suspecta: neque scio, an satis aptè dicatur, expectare bellum, aliis bellantibus. Flor. nihil mutat, nisi quòd habet: *solida fide coalescere*. longè meliùs vulgatis, cùm verbum, *coalescere*, ac sequentia, *asserere*, &c, *in obsequio*, sibi optime respondeant. si autem hoc, vt magis sincerum, admittimus, superuacua remanebunt superiora illa, *cum in*. ex quibus fortassè aliqua emendatio exorietur. Itaque suspicor, totum locum sic legendū: *Sed bellantibus aliis, placuit expectari belli exitum. Victores, victósq; nunquam solida fide coalescere*.

14 *Vespasianus Mucianúsque nuper, ceteri olim mixtis consiliis*] Suspecta Lipsio verba, *ceteri olim*. ex quibus ego quondam aliquem sensum eliciebam, accipiens, *olim*, in futuri temporis significationem: de ceteris scilicet qui postea partibus Vespasiani accessere. Sed nunc mihi ipsi non probatur, propter aduerbium, *nuper*, præcedens. ac potiùs interpretor, Ceteros, videlicet Titum, legatos, tribunos aliósque fidos ministros & amicos, olim, id est statim post Neronis exitum, consilia de imperio inuadendo miscuisse: Mucianum verò nuper conscium participémque factum; vt qui antea discors, haud statim fidus habitus esset. Nec obstat quod suprà Tacitus dixit: *exitu demum Neronis, positis odiis, in medium consuluisse* intelligo enim, redisse quidem eos in amicitiam, vt reipublicæ concordibus viribus ab externis motibus cauerent: sed nihil tunc de secretioribus consiliis inter eos agitatum.

15 *Vt tempestatum Cythnum insulam detrusus*] In Flor. ita scribitur, & verius: malè vulgò, *Scithinum*.

16 *Dextras, concordiæ insignia*] Sic libro præced. *Miserat ciuitas Lingonum, vetere instituto, dona legionibus, dextras, hospitii insigne*. Vnde coniicere possumus, fuisse quod signum, duas dextras simul iunctas refe-

referens, idque argenteum, vt cetera plerunque militaria signa, quod dono inuicem mitteretur, tanquam symbolum hospitii, aut fidei, aut concordiæ.

17 *Ad hæc terrore & propria vi Crispus incubuerat*] Vulgatam distinctionem vtcumque retineo, hoc sensu: Ad ceteras illius Senatusconsulti iactationes, noua hęc disceptatio accessit: quòd Crispus, & eiusdem Senatusconsulti terrore, & potentiâ propriâ, fratris sui delatorem peruertere conabatur.

18 *Vt indefensum & inauditum dedi ad exitium postularent*] Sic Florentinus. Vulgò, *postularet*.

19 *Læta interim Othoni principia belli*] Aduerbium, *interim*, in vulgatis vacans restitui, Florentini & Ven. & aliorum veterum autoritate.

20 *Sed quo plus virium ac roboris, è fiducia tarditas inerat*] Hìc tarditatis Othonem arguit, & tamen paulo infrà ait: *Nec illi segne aut corruptum luxu iter.* & suprà, lib. præced. in fine: *Aspernatus omnē cunctationem, vt Neroni quoq; exitiosam.* Respondetur, Othonem quidem festinanter, omnique cunctatione remotâ, profectum cum exercitu ab vrbe. & quantū ad ipsum attinet, neq; corruptè neq; segniter se gessisse, vt qui omnia prouidi ducis munia adimpleuisset. Sed tantæ molis exercitus, præsertim legionum agmen, fiduciâ virium suarum, lentiorib. spatiis incedebat, quàm belli necessitas postularet.

21 *Quem sisti intra Gallias posse sperauerat*] Ex Flor. *intra*. nam vulgò, *inter*.

22 *Sed lorica ferrea vsus est, & ante signa pedester*] Addidi verbum, *est*, ex Flor. ac Ven. Mos autem notandus Romanorum ducum, pedibus ante signa ambulantium. Plin. Paneg. ad Traianum: *cùm iam tua vexilla, tuas Aquilas, magno gradu anteires.* vbi Lipsius alia exempla adiicit.

23 *Sed Pacensis per licentiam militum inctus*] Veriùs sic ex Flor. quàm, *victus*, vt in vulgatis. Sic infrà, eodem lib. *Vinctus præfectus castrorum Iulius Gratus.* & statim: *cum fratrem eius Iulium Frontonem tribunū, Othoniani sub eodem crimine vinxissent.*

24 *Quòd nihil vsquam prouisum aduersùm metus*] Sic infrà, lib. IV. *constans aduersus metus.*

25 *Occursantes domini, iuxta coniuges & liberos*] Nota moram, obuiā eundi principibus ac ducibus in lætitia. Tac. lib. XIV. cū Neroni obuiam itur, ait: *Coniugum ac liberorum agmina per sexum & ætatem disposita.* Liuius lib. XXIII. *Marius concione aduocata, edicit, vt frequentes cum coniugibus ac liberis obuiam irent Annibali.*

26 *Nec vllis deinde terroribus aut morte*] Ita Flor. Vulgò, *tortoribus*.

27 *Simul à latere saxis vrgeret, apta ad iaciendum etiam paganorum manus*] Addidi ex Flor. illud, *etiam*, minimè superuacuum.

28 *Ne hinc classis, inde eques, subitam formidinem inferrent*] Sic veteres nostri, *eques*. Vulgati verò, *equites*.

29 *Nudus & auxilii inops, balineis interficitur*] Scriptitabant veteres plerunque, *balineis*, vt hìc Florentin. Vulgò, *balneis*.

30 *In multa collunie rerum maioribus flagitiis permixtos*] Non quòd ipsi maiora flagitia fecissent, sed in cumulo aliorum, qui maioribus flagitiis tenēbantur, obliuione transmissi. lib. XVI. *mox Neronem circa summa scelera distentum, quasi minores euasere.*

31 *Faciles occupantibus, & melioribus incuriosos*] Hoc est, de causâ non erant soliciti, Othonis, an Vitellii iustior: sed tantùm prioribus occupantibus inseruiebant.

32 *Quem repentè contra Placentiam transgressi*] Deleuerat olim Rhenanus aduerbium, *repentè*, quoniam à suo codice aberat. Ego restitui Florentino, & aliis veteribus volentibus.

33 *Raptis quibusdam exploratoribus*]

Confirmant veteres Manuscripti verbum, *raptis*, hic magis proprium: quasi celeriter captis, & auectis. Malè qui substituunt, *captis*.

34 *Spretis centurionibus tribunisque, prouidentiam ducis laudantibus*] Non temerè soleo glossematum suspiciones admittere. hæc autem verba, *prouidentiam ducis laudantibus*, magis magisq; suspicor, hîc perperam inculcata ex iis quæ paulo infrà subiiciuntur: *inserentibus se centurionibus tribunisque, laudari prouidentiam ducis*. Nam si attendas, fateberis, absurda & aliena hîc. An cùm milites irâ fremerēt, tela duci intentarent; centuriones ac tribuni prouidentiam ducis laudarent? immò potiùs cogerent, retinerent. Auxit etiam suspicionem, quod in Flor. pro, *laudantibus*, sit, *laudari*, vt eadem prorsus verba cum sequentibus. At quod Tacitus ait, spretos centuriones ac tribunos, caue intelligas, spretos, dum militibus se opponerent: sed interpretor, milites nihil illorum ductum moratos, sed ipsos sibimet itineris duces fuisse.

35 *Quin pro Othone, & accitum Cæcinam clamitabant*] Quod olim de proditionis voce diuinaueram, non longè abest à Merceri coniecturâ. Is enim legit, *quin proditione accitum Cæcinam*. Ego, *quin proditionem, & accitum Cæcinam*. Quod & à vulgatâ scripturâ minus aberrat, & cum Flor. magis congruit, qui habet, *p Othonem & accitum* &c.

36 *Laudari prouidentiam ducis*] Ita in Flor. quod mihi magis probatur, quàm vt vulgò, *laudare*. Intelligitur enim, non à centurionibus tribunisque tantùm laudari, sed etiam ab ipsis militibus.

37 *Insitâ mortalibus naturâ*] Lipsius, & hîc, & alibi, pro, *insitâ*, substituit, *insito*. cuius mutationis nulla, quod videam, causa. Intelligo enim, *insitâ naturâ*, sexto casu, id est, propter insitam mortalibus naturam. Sic lib. præced. *insitâ mortalibus naturâ, properè sequi, quæ piget inchoare*. infrà lib. IV. *insitâ ignauiâ, & trepidis ministris*.

38 *Siue ab obsessis dum regerunt*] Suspectum mihi verbum, *regerunt*, magis coniecturâ, vt arbitror, repositum, quàm à libris. Flor. enim habet: *siue ab obsessis, dum reportans gerunt*. idémque asserit Rhenanus legi in alio vetere libro. Mihi satis fuit suspicionem indicare.

39 *Fraude illata ignis alimenta credidere, à quibusdam è vicinis coloniis*] Addidi præpositionem, *è*, meis libris autoribus. correctius est. intelligit enim, à quibusdam hominibus ex coloniis vicinis.

40 *Inuidia & æmulatione*] Ita correxit Muretus, & veriùs quàm, *inuidiæ æmulatione*. vt in vulgatis. Sic infrà, lib. eodem in fine: *æmulatione inuidiaque, ne ab aliis apud Vitellium anteirentur*. & lib. sequ. *tanquam inuidiâ & æmulatione fortunam fratris moraretur*.

41 *Et nox parandis operibus assumpta*] Et hic fortasse meliùs à Mureto legitur, *absumpta*. Sic Tacitus in vita Agricolæ: *Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta*.

42 *Simul Othonem ac Vitellium celebrantes culpantésue*] Ita Flor. ac Ven. Vulgò, *culpantésque*.

43 *Tradidere se se abeunti Turullium stirianis*] Ingeminat sic Flor. *sese*. Vulgò tantùm, *se*.

44 *Neronis subsidiis firmati hostes*] Scripsi ex codē Flor. *subsidiis*. Vulgò, *præsidiis*.

45 *Scelere & metu vecordes*] Metu scilicet, ne in Vitellianorum manus inciderent, pœnásque luerent.

46 *Modò occultis ad Othonem literis*] Quibus litteris duces suos criminabantur.

47 *Imminentibus viæ lucis occultum imponit*] Ita Flor. Vulgò, *imponit*.

48 *Cum duabus auxiliarib. cohortibus, & quingentis equitibus*] Libri omnes, *auxillaribus* At Mercerus pluribus verisq. rationibus ostendit, corruptam eam vocem, ac legendum, *auxiliaribus*, ipsius Notæ vide. Sic lib. sequ. Tacitus: *auxiliares cohortes in Cremonensem agrum misse*. lib. XI. *auxi-*

auxiliares cohortes, auaritia præfectorum incautiùs populantes, intercepere. Sæpè etiam :as, auxiliarias appellat.

49 *Compleri fossas, aperiri campum*] Quas fossas? an castrorum? caue credas: nã longè à castris iam aberant. Fossas censeo b incolis factas ad recipiendas aquas, & ad xsiccandos agros, vt in planis locis mos st, hodiéq; etiã passim fieri videmus, & in la Italiæ parte, & in aliis quæ in planitiem xtenduntur. Firmat ipse Tacitus inferiùs: *uixta vehicula & lixa, & præruptis vtrinque fossis, via quieto quoq; agmini angusta.*

50 *Et perculsis nullum retrò subsidium oret*] Reposui ex veteribus copulam, &, uæ in vulgatis interciderat.

51 *Haud perinde id damnũ Vitellianos metum compulit*] Addidi vocem, *id*, ex lor. & Ven.

52 *Vetitis obire vigilias centurionibus, o-nisso tubæ sono*] Lipsius de militia Rom. lib. . dial. IX. ait, hoc intelligendum esse de initiis vigiliarum, quæ centuriones procurare olebant. vt suprà, lib. XV. *initia vigiliarum er centurionem nuntiari.* Itémque de tuba, ua primipili singulas vigilias ordiebantur. uba enim adhibebatur ad initia; cornu, sie buccina, ad finem. Veget. lib. III. cap. III. *A tubicine omnes vigiliæ committuntur, & finitis horis, a cornicine reuocantur.*

53 *Contrà illi initium belli nemo imputaret*] Hoc dicere videtur quoniam Vitelliamotus longè ab Italia fuerunt, nec ferè vrbe Roma auditi. contrà autẽ, cùm Oo in oculis omniũ aduersus Galbã insurexisset, eóq; occiso imperium occupasset, nquã belli ciuilis autor habebatur. quãs reuera initium belli ipsi Vitellio fuerit nputandum. nam inferiùs Otho moritus, hoc ipsum commemorans, ait: *Ciuile ellum a Vitellio cœpit, & vt de principatu ertaremus, initium illic fuit.* Vel potiùs oc dicit Tacitus, propter ignauiam tororémque Vitellii, qui à belli cogitationius alienus, à suis quasi coactus arma cepit. Nam superiore libro ostendit, à Fabio Valente eum instigatum. deinde ait: *Quatiebatur his segne ingenium, vt concupisceret magis quàm speraret.*

54 *Vitellius ventre & gula sibi ipsi hostis*] Florentinus, *sibi inhostus*: fortasse interpretandum, *sibi inhonestus.* nam & lib. XV. vbi legitur: *bellum anceps, an pax in hoste placeret*, idem habet, *pax inhosta*, quod præeunte Lipsio correximus, *pax inhonesta.* Et sic sensus esset: Vitellium suã inhonestà vitã nullum læsisse, nisi se ipsum. Sed cùm duriusculus dicendi modus videatur, facilè possumus vulgatam lectionem tueri: Vitellium (scilicet) non fuisse hostem Reipublicæ, sed sibi ipsi tantùm: Othonem contrà, Reipublicæ exitiosiorem.

55 *Imperia ducum in incerto reliquerat*] An nesciebant duces quid imperarent? an Otho ducum autoritatem & obedientiam apud milites minuit? potiùs videtur, in incerto eum reliquisse, cui præcipuè milites obedire deberent.

56 *Aduersus oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum*] Melius ex Flor. distinxi. Antea sic, *manũ. Ac ne ipsorum miles segne otium tereret, naues* &c. Duplex consilium inchoandi pontis: vt primò transitum simularent; ac deinde, ne milites otio languescerent. Postea descriptionem pontis aggreditur.

57 *Abruptis quæ superfuerant nauibus*] Flor. *supererant.* Sed quomodo superfuerãt naues, si iisdem fugerunt gladiatores, quib. transuecti? Quis verò abrupit, victorésne, an gladiatores? nónne vtrisque vtilius auehere? Intelligo, desertam à gladiatoribus, non solùm insulam, sed ripam quam obtinebant, abruptásque ab ipsis naues, tanquam vsui sibi ampliùs non futuras, ne hostibus essent. Fugerunt itaque, vt videtur, nõ flumine, sed terra. Nec obstat, quod infrà in ipso prœlio, constat, gladiatoribus fuisse naues, cùm dicat: *fusã gladiatorum manu, quam nauibus transuectam,*

opposita cohortes in ipso flumine trucidauerant. nam credendum est, vtrique exercitui naues non defuisse, in suâ cuique ripâ.

58 *Nisi pollutum obstrictúmque meritis suis principem passuros*] Venetus, *morib. suis.* quam vocem vulgatæ non antepono, præsertim à Flor. firmatæ.

59 *Nedum Othonis ac Vitellii exercitus*] Qui scilicet, vt suprà dixit, linguis moribúsque dissoni, nec de rep. aut de imperio soliciti. Quod sequitur, *illos*, referendum est ad Othonianos ac Vitellianos exercitus ducésque, non ad Pharsalicos, & Philippenses.

60 *Vbi consiliis vincerentur, ad ius imperii transibant*] An iussa Othonis prætendebant? potiùs credendum est, eos dicere solitos, Sic volo, sic iubeo.

61 *Incertus vndique clamor accurrentium, vocitantium*]. Corruptè in editis, *accurrentium, clamantium*; cùm ineptè dicatur, *clamor clamantium.* Sed neque id verbum est à libris veteribus. Flor. *vomantiū*, ex quo Lipsius, *boantium.* mihi veteri scripturæ propiùs visum est, *vocitantium*, cùm ex littera, *m*, facillimè fieri possint litteræ, *cit*, ac reliquæ omnes congruant.

62 *Prorumpebant, vel reuehebantur*] Flor. *relabebantur.* Non muto.

63 *Corporibus & vmbonibus niti*] Addidit Lipsius verbum, *niti*, ex suis manuscriptis. quod Flor. etiam confirmat.

64 *Et impulit rursus Primanos*] Hîc, *rursus*, nō significat, iterum: sed, versa vice; vt sæpè apud Tacitum.

65 *Missa legatio. nec apud duces Vitellianos dubitatum*] Malè vulgò: *missa legatione, apud duces.* vnde Lipsius non immeritò negationem inserendam censebat. Florentinus mihi ad veram correctionem prætulit facem, qui habet: *missa legatione. capud duces.* Infrà eodem libro: *& missa legatio, quæ gaudio fungeretur.*

66 *Vt flexerat vultum, aut indurauerat Otho, clamor & gemitus*] Clamorem accipio, lætas acclamationes, cùm Otho flexerat vultum: gemitus verò, quando indurauerat.

67 *Sed præmissi è Mœsia*] Addidi ex Flor. ac Ven. præpositionem, *e*, in vulgatis vacantem.

68 *Ipse auersus à consiliis belli*] Ita exiisdem libris. Vulgò, *Ipse versus.*

69 *Quanto plus spei ostenditis si viuere placeret, tanto pulchrior mors erit*] Benè etiam vulgati, sine voce, *tanto.* neque eam adiecissem, nisi in Flor. haberetur.

70 *Experti inuicem sumus ego & fortuna*] Fortunā Otho expertus erat, cùm imperium tam breui duraturum accepisset: Othonem autem Fortuna, cùm is rectè modestéque imperasset, fortitérque abdicasset.

71 *Nec tempus computaueritis*] Scripsi, *nec*, ex Flor. Vulgò, *ne.*

72 *Difficilius est temperare felicitati, quâ te non putes diu vsurum*] Aliquid simile Tacitus de Fabio Valente, lib. sequ. *Aderant vis & pecunia, & ruentis fortunæ nouissima libido.* Sed cur breue imperium Otho sibi augurare potuit, cùm in ipso ætatis flore, scilicet septimo & tricesimo anno obierit? credo eâ ipsâ ratione, qu[illegible] fortunā erat expertus.

73 *Mihi non vltione, neq; sol. tiis opus est*] Solatiis scilicet, quæ ab ipsa vltione accipere potuisset, fratrem, coniugem ac liberos Vitellii occidendo.

74 *Alii diutiùs imperium tenuerint*] Sic rectiùs Flor. *tenuerint.* nam sequitur, *reliquerit.* Vulgò, *tenuerunt.*

75 *Sed este superstites, nec diu moremur*] Muretus, *sed estote.*

76 *Neu remanendo, iram victoris asperarent*] Hæc est Florentini aliorúmque veterum lectio. cui Rhenanus ex suo Bedensi substituerat: *neu remorando.*

77 *Iuuenes autoritate, senes precibus mouebat*] Verbum, *mouebat*, reposui ex Flor.

verius ni fallor ad Taciti mentem, quàm, *monebat*, vt in vulgatis. Iam enim Otho illos monuerat: postea verò autoritate aut precibus impellebat, vt abirent.

78 *Atque illum supremas iam curas animo volutantem*] Non video cur spreuerit Rhenanus hanc lectionem ab optimis exemplaribus, præsertim à Flor. firmatam. Is enim reposuit: *Atque illum iam supremas curas agentem.*

79 *Allatis pugionibus duobus*] Ex Ven. addidi vocem, *duobus*, certè necessariã, cùm postea dicat, *vtrumque.*

80 *Cùm vtrumque pertentasset, alterum capiti subdidit*] Ita Flor. ac Ven. Vulgò: *cùm vtrumque tentasset, alterum capiti subdit.*

81 *Placentiæ, aliisque in castris celebratum id genus mortis*] Ex Flor. restitui copulam, *que*, nam in editis exciderat.

82 *Othoni sepulcrum extructum est, modicum & mansurum*] Si enim superbum & operosum extruxissent, Vitellius fortè, aut alii futuri Principes, inuidiâ sustulissent.

83 *Duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio*] Alterum intelligit cædem Galbæ, alterum suam ipsius mortem.

84 *Solà posteritatis curâ*] An de iis quæ post mortem fieri vellet? Veriùs interpretor, curam famæ suæ apud posteros.

85 *Cùm repentè Cœnus libertus Neronis*] Sic in libris antiquis scribitur. Vulgò, *Cenus.*

86 *Vt diplomata Othonis, quæ negligebantur, lætiore nuntio reualescerent*] Ad publicum cursum hæc pertinebant.

87 *Et Cœnus quidem rapidus in vrbem vectus*] Ne intelligas, vectum iussu Vitellii cum custodibus, sed diplomatum vi in vrbem cito peruenisse.

88 *Et missa legatio, quæ gaudio fungeretur*] Missa scilicet ad Vitellium. infrà enim ait: *Senatus legatione, quam ibi opperiri iusserat, auditâ.*

89 *Tantum peditum equitúmque, vis, damnáque & iniuria*] Lipsius tollendam censet vocem, *tantum*, vt intelligatur, *vis*, pro multitudine. Sed vulgata etiam lectio mihi non displicet: Ægrè scilicet tolerabat Italia tantum peditum equitúmque, atque eorum vim, damna, & iniurias. Sic paulo suprà dixit: *spoliare, rapere, vi & stupris pollvere.*

90 *Cura ripæ Hordeonio Flacco permissa*] Malè antea, *Cura belli*. nam cuius belli? Sanè contra Othonem, Valens tantùm, ac Cæcina à Vitellio destinati: neque in eo bello vllæ Flacci huius partes. In Germania plus suspicionis quàm belli. Huius loci vitium simul & correctionem indicauit Flor. in quo: *Curari pe Hordeonio* &c. Restitui ergo, *Cura ripæ*. Verissimè. Reliquerat Vitellius Hordeonium ad tutandam Rheni ripam, ne fortè Bataui, aut aliæ suspectæ nationes, aliquid turbarent. Quod etiam apparat infrà. vbi ait: *Hordeonius Flaccus, suspectis iam Batauis, anxius proprio bello.*

91 XVIII. *cohortes, quinque alæ*] In Flor. legitur, *decemnouem cohortes*. quod si rectum, scribere potiùs oportuit, *vndeviginti.*

92 *Nihil eorum quæ fierent Vitellio anquirente*] Verbum, *anquirente*, à Lipsio repositum, incorruptè in Flor. habetur. Vulgò, *inquirente.*

93 *Eo ipso ingratus*] Gratum Vitellio nō erat, priuatum hominē, ipso principe splendidiorem conspici, eique egestatem quodammodo exprobrare.

94 *Quamuis odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret*] Iure ante posui vocem, *vernilibus*, à Flor. traditam, id est, seruilibus. Vulgò, *humilibus*. verè humiliori voce.

95 *Perlatúmque, & paludamento opertum sinu retinens*] Addidi ex Florent. copulam, *que.*

96 *Et Vitellius credidit de perfidia, & fidem absoluit*] Credidit, id est, credere finxit. nam falsa erat perfidia eorum aduersus Othonem, vera autem fides. Ideo Vitellius fidem eorum absoluit, quòd scilicet fidi fu-

issent Othoni, contra se ipsum. Fidei enim crimen, vt Tacitus ait libro præced. grauissimum erat inter desciscentes.

97 *Deditq; postea consulatum Simplici, innoxium, & inemptum*] Innoxium ait, sine alterius pernicie quæsitum.

98 *Trachalum aduersus criminantes, Galeria uxor Vitellii protexit*] Huius Trachali meminit Tacitus lib. præced. in fine, his verbis: *in rebus vrbanis Galerii Trachali ingenio Othonem vti credebatur.* Nominis ergo similitudo, & Galeriæ erga Trachalum fauor, suadent, vt opinemur fuisse inter eos aliquam propinquitatem.

99 *Iamque assertor Galliarum & deus (nomen id sibi indiderat)*] Florentinus & Venetus: *nam id sibi indiderat.* Sed nihil mutaui.

100 *Si luxuria temperaret, auaritiam non timeres*] Non dubium est, quin Tacitus, *luxuria*, scripserit, vt habet Florent. non, *luxuriam*, vt vulgati. Sic alibi, temperare felicitati, victoriæ, lacrymis, dolori &c.

101 *Præmisit in vrbem edictum, quo vocabulum Augusti differret*] Eo edicto respondere videtur Vitellius Senatusconsulto, super honoribus sibi decretis. Dixit enim superiùs: *In Senatu, cuncta longis aliorum principatibus composita, statim decernuntur.* inter quæ, vocabulum Augusti, Cęsarisque fuisse, credendum est.

102 *Seram veniam post scelus quærebat*] Nescio cur Rhenanus hanc veterum librorum scripturam mutauerit, scripseritque: *secundam veniam.* Reposui ergo Florentini autoritate vocem, *seram*, optimo sensu. ait enim: Cùm Plautius obiecta non probaret, pœnitentiâ ductus, sceleris sui veniam quærebat: sed serò ac frustrà, cum nihilominus Dolabella occisus fuisset.

103 *Galeria Imperatoris vxor, non inmitis tristibus*] Vulgò, *non minax.* Sed suspecta est illa vox, nec veterum librorum fide adstruitur. Florent. corruptè; *non inmix.* Rhenanus, *non minis.* Corrigendum olim putaui, *non nimia tristibus.* id est, non superba & intolerabilis erga tristes ac miseros, vt Triaria. At nuper aptiùs, ni fallor, emendaui, *non inmitis.* voce ab autore nostro frequentissimè vsurpata, & scripturæ priscæ similiore, quàm, *minax.*

104 *Aut ambitu ciuitatis in gaudium euecta*] Magis probaui vocem, *euecta*, ex nonnullis Manuscriptis, quàm, *euicta*, vt in vulgatis.

105 *Exemplo L. Arruntii. Eum Tiberius Cæsar*] Vulgò, *L. Arruntii, quem Tiberius.* Emendationem indicauit Florentinus, qui habet, *Arruntium Tiberius.*

106 *Missus est in locum eius. Vettius Bolanus è præsentibus*] Distinctio hæc à Lipsio reposita, confirmatur etiam à Flor. Aliter in vulgatis: *Vettius Bolanus. E præsentibus augebat* &c.

107 *Arma ad tribunos suos deferebant*] Sic Flor. Vulgò, *ferebant.*

108 *Tum resumpta militia*] An cum de Vespasiani bello auditum, Vitellius iterum prætorianos sibi adsciuit? potiùs intelligo, eos tum pro Vespasiano militiam resumpsisse. infrà enim ait: *Ad omnes exercitus legatósque scripta epistolæ, præceptúmque, vt prætorianos Vitellio infensos, reciperandæ militiæ præmio inuitarent.* ergo antea non reciperauerant. & de Vitellio inferiùs: *prætorianos nuper exauctoratos insectatus.*

109 *Nunquam ita ad curas intento Vitellio, vt voluptatum obliuisceretur*] Ita Flor. at vulgò, *voluptates.*

110 *Et quidem partes modestè distraxerat*] Et hoc verbum ex Flor. restitui. Vulgò, *distinxerat.*

111 *Apud victores orta seditio, ludicro initio*] Transposita hæc Lipsius autumat, legitque: *Et quidem partes modestè distraxerat, nisi numerus cæsorum inuidiam bello auxisset. Apud victores orta seditio, ludicro initio. Discubuerat* &c. Ego vulgatum textum reliqui. refertur enim cæsorum numerus,

merus, ad duas cohortes, in eâ seditione interfectas, vt paulò infrà narratur. Ideóque detestabatur ciuile bellum, in quo, tam leuibus causis, tot mala possunt accidere.

112 *Perinde miles intentus, aut licenter agit*] Expressi Florent. codicis lectionem, vulgatâ mihi meliorem, quę sic habebatur: *intentus aut licentior.*

113 *Per lasciuiam ad certamen luctandi accensis*] Malè vulgò, *& certamen*. Prçuiderat Lipsius, aut ex ingenio, aut ex libris eandem correctionem, *ad certamen*, quam ex Flor. restitui.

114 *Et prima statim defectione, inter inania belli assumptus*] Lipsius mallet: *immania*. Mihi vox, *inania*, magis probatur, hoc sensu: Assumpta à Vitellio Gallorum auxilia, vt speciem magni exercitus facerent, cùm re verâ nihil aliud esset, quàm inane & inutile vulgus.

115 *Exitiabile id Reipublicæ, ingratum militi*] Scripsi, *exitiabile*, Florentino volente. Vulgò, *exitiale*.

116 *Hinc inrupisse legionum agmen, hinc equites coortos*] Rectius, vt opinor, *inrupisse*, ex Florent. quàm vt vulgo, *erupisse*. Nam de ipsis Vitellianis legionibus sermo est, quæ in Othonianos irruperant.

117 *Falsa, vera, aut maiora vero, miscebant*] Florentini lectionem vulgatæ antepósui. ea erat: *falsò vera, aut maiora vero* &c.

118 *Dissimulatus Martii Macri, tanquam Othonianarum partium ducis*] Vulgò, *M. Macri*. Lipsius verum illius nomen restituit, quo suprà à Tacito appellatur. & Flor. congruit, in quo legitur, *Marci Macri*.

119 *Actaq; insuper Vitellio gratiæ, consuetudine seruitii*] Sic suprà lib. XIIII. *Seneca, qui finis omnium cum dominante sermomonum, grates agit*. & in vitâ Agricolæ: *agi sibi gratias passus est, nec erubuit beneficii inuidia*. Seneca de ira, lib. II. cap. XXXIII. *Notissima vox est eius, qui in cultu Regum consenuerat. cùm illum quidam interrogasset, quomodo rarissimam rem in aulâ consecutus esset, senectutem: Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo.*

120 *Postquam speculatores è Syriâ Iudæáque*] Aberat à vulgatis præpositio, *è*, quam ex Flor. restitui.

121 *Et procul vel iuxtà sitas vires, circumspectabat*] Hîc etiam ex eodem Flor. addidi illud, *&*, quod in editis vacabat.

122 *Sed in tanta mole belli plerunque cunctatio*] Corruptè antea: *Sed inerat à mole belli*. Flor. facilem mihi viam ad veram emendationem aperuit, in quo ita legitur: *Sed iniant a mole belli*. vnde ego: *Sed in tanta*: idque etiam clarè inueni in altero Manuscripto.

123 *Quis ille dies foret, quo LX. ætatis annos, & duos filios iuuenes*] Suspicor legendum: *quo sexagesimo ætatis anno, se & duos filios iuuenes.*

124 *Esse priuatis cogitationibus progressum*] Lipsius, *regressum*, legendum putat. Tamen si attendas, in hac priuatorum & principum comparatione, nihil de regressu agitur. & sententia videtur: priuatos homines, cùm cogitationem aliquam, seu vitæ institutionem sibi proponunt, eatenus progredi posse, quatenus ipsis videatur: vt, in medio cursu quiescere, & intra mediocritatis terminos consistere, atque ex fortuna plus minúsve ad libitum sumere. At qui Imperium concupiscunt, arbitrium progressúmque nullum habere: quoniam aut summum contingent, aut ruent in præceps. Vulgatam igitur lectionem non mutauerim.

125 *Ex diuerso præmium petat?*] Phrasis Tacito peculiaris, *ex diuerso*, pro, ex parte altera. Sic libro sequ. *ac maiore ex diuerso mercede, ius fásque exuerent*. & inferiùs: *quas enim ex diuerso legiones?* libro XIII. *Assultare ex diuerso Tiridates.*

126 *Iuxta deos, in tuâ manu positum est*] Hoc est, voluntate, & quasi decreto deorum. ii enim fauorem suum Vespasiano sæpiùs ostenderunt, vt alibi Tacitus. & post Muciani orationem ait: *responsa vatum, & siderum motus referre.* & statim: *Recursabant animo vetera omina*, & quæ sequuntur. etiam lib. præced. dixit: *occulta lege fati, & ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberísque eius imperium post fortunam credidimus.* Seu potiùs hoc sibi vult Mucianus: Eiusdem momenti ferè tua voluntas est, ac Deorum fauor.

127 *A contumeliâ quàm à laude propius fuerit post Vitellium eligi*] Muciani mens videtur: Cùm Vitellius, suis vitiis, corruptisque moribus Imperium laceret, contumeliosum potiùs quàm laudabile esset, si eligi Imperator post illius obitum exspectares, atque interim illum regnare in perniciem reipublicæ permitteres. Ideo paulo pòst sequitur: *Torpêre vltra, et polluendam perdendámque rempublicam relinquere, sopor & ignauia videretur.* Verior tamen sensus est, ni fallor: Hinc Vespasiane videas, me tibi nō adulari, cùm quod contumeliosum est, tibi suadeam, scilicet post Vitellium eligi: id enim laudem & gloriam tibi minuere poterit, potiùs quam augere.

128 *Ne Othonem quidem ducis arte aut exercitus vi, sed praproperâ ipsius desperatione victum*] Si integer sit locus, quod certè non ausim affirmare, videtur sensus: Postquam Mucianus, vt facilem belli exitum Vespasiano proponeret dixisset, nullas esse in Vitellio virtutes: sequitur, illum ignauiâ ac vitiis suis effecisse, vt iam Otho princeps desideraretur, ac magnus præ Vitellio haberetur. qui quidem Otho, non ipsius Vitellii arte ac viribus, sed suâ desperatione victus fuerit. Construitur autem sic: Vitellius fecit iam desiderabilem, & magnum principem, Othonem; non quidem victū ducis arte, aut exercitus vi, sed præpropera ipsius desperatione. Ad hæc Mucianus, vires Vitellii extenuans, addit legiones ab illo sparsas, cohortes exarmatas, & quæ sequuntur.

129 *Noua quotidie bello semina ministrat*] Cùm suprà ostenderit, plures legiones à Vitellio in suas prouincias remissas, & cohortes prætorianas exarmatas; consequens erat, vt omniū illorum militum animos sibi adeò alienauerit, vt bellū cuperēt. ea ergo erant præcipua noui belli semina.

130 *Discrimen ac pericula ex æquo patiemur*] Vulgò, *periculum*. at Flor. *pericula* quod reposui.

131 *Aperiet & recludet contecta & tumescentia victricium partium vulnera*] Ita Flor. nam in vulgatis sic transpositè: *contecta victricium partium & tumescentia vulnera.*

132 *Nec mihi maior in tuâ vigilantiâ, parsimoniâ, sapientiâ, fiducia est*] Vocem parsimoniæ Lipsius arguit, tanquam non digna, quæ inter principes, & illustres virtutes connumeretur, aut quę ad imperium adipiscendum vllo adiumento esse possit. Quod licet non sine probabili ratione ab eo dictum sit, mihi tamen videtur, Mucianum non temerè inter alias virtutes, etiam Vespasiani parsimoniam laudare, atque in eâ victoriæ fiduciam reponere: cùm belli neruos pecuniam esse constet, vt inferiùs dixit; ac si ea prodigeretur, vt à Vitellio fiebat, frustrà in aliis virtutibus, atque in cetero bellico paratu spes relinquebatur.

133 *Nam qui deliberant, desciuerunt*] Similis sententia est in Vita Agricolæ: *Iam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare porrò in eiusmodi consiliis periculosius esse deprehendi, quàm audere.*

134 *Recursabant animo vetera omina*] Ita Florentinus. at malè in vulgatis, *vetera omnia.* nam etiam paulo infrà dixit, *impleſse fidem ominis videbantur.*

135 *Aram tantùm & reuerentiam*] Lipsius, *ara tantùm & reuerentia.* Salinerius vulgatam lectionem retinet, vt sit quartus casus pro primo. Ego contrà, & hæc, & præcedentia verba, *simulachrum*, ac, *templum*,

rectè

ectè quarto casu accipi puto, regiq; à verbo, *tradidere*. id est, maiores tradidere, non esse deo simulachrum aut templum, sed aram tantùm & reuerentiam.

136 *Pauci milites solito adsistentes ordine, vt legatum salutaturi, Imperatorem salutauere*] Præiuit mihi ad hanc lectionem Flor. Vulgò, *assistunt*.

137 *Námque idipsum opperiens Mucianus*] Alii, *námque*. at Flor. *namque*, quod refertur ad verba: *læta omnia & affluentia*. recte ergo sequitur: *alacrem militem in verba Vespasiani adegit*.

138 *Et seni quoque Vespasiano magnificentiâ munerum grata*] De Vespasiani auaritia scriptores omnes tradiderunt. & Tacitus suprà, lib. eodem: *prorsus si auaritia abesset, antiquis ducibus par*.

139 *Donatiuum militi, neque Mucianus primâ concione*] Scripsi, *donatiuum*, quia sic ratio exigit, & Flor. innuit. Vulgò, *Donatiua*.

140 *Ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinato*] Si corruptus est locus, vt Lipsius suspicatur; Florentinus nihil iuuat, nisi quòd in eo legitur, *obstinante*. Sed forasse non mala vulgata lectio. vt sit sensus, Vespasianum, initio imperii, adeo obstinatum non fuisse, vt postea fuit, in retinendis seu probandis iniquis exactionibus. Vel tales suadentibus aures tantummodo prębuisse: at progressu temporis egregium artificem ipsummet euasisse.

141 *Largitus priuatim, quòd auidiùs de republica sumeret*] Florent. *largus priuatim*. Fortè nō spernendum. Sed nec anteferendum vulgatæ.

142 *Illyrici exercitus studio, transgressi in partes*] Librorum veterum, ac præsertim Florentini, scripturam restitui, quam Rhenanus deprauauerat, tollendo verbum, *transgressi*, tanquam superuacuum. Quod tantùm abest vt redundet, vt potiùs mihi necessarium videatur. Ostendere enim debuit Tacitus, tunc primùm Illyricum exercitū Vespasiano accessisse. quòd si tantummodo, *studio in partes*, dixisset; credi poterat, eum olim fuisse Flauianarum partium.

143 *Proturbatis qui de Othone nuntiabant*] Id est, qui mortem Othonis nuntiabant.

144 *In eo motu Aponius Saturninus*] Correxi ex Florent. Vulgò, *in eo metu*.

145 *Senatorium ordinem reciperauerat. Præpositus à Galba septimæ legioni, scriptitasse*] Hæc aliquanto meliùs distinxi. Vulgò enim sic: *reciperauerat, præpositus a Galba septimæ legioni. scriptitasse*.

146 *Titus Ampius Flauianus Pannoniam*] Addidi nomen, *Ampius*, ex Floren. Ita enim Tacitus eum nominat, initio lib. sequ.

147 *Poppæus Siluanus Dalmatiam*] Ita restituendum fuit, nam infrà, lib. III. & IV. sic appellatur. Malè in vulgatis, *Pompeius Sullanus*.

148 *Sed procurator aderat Cornelius Fuscus*] Cuius prouinciæ procurator esset, Pannoniæ an Dalmatiæ, minimè traditur. Ideo credendum est, vtriusque. nam inferiùs apparet, eum apud vtrumq; exercitum autoritatem habuisse.

149 *Igitur monere & quatere quicquid vsquam ægrum foret aggrediuntur*] Proculdubio veriùs, *aggrediuntur*, ex Florent. quàm, *aggreditur*, vt in vulgatis. Caue enim hęc ad Cornelium Fuscum referas, sed ad Vespasianum, ceterósque suarum partium duces.

150 *Tot legatorum*] Non legatos accipio à ciuitatibus Vitellio missos honoris & obsequii causa, sed legatos legionum.

151 *Incuriosos milites, vernacula vrbanitate, quidam spoliauere*] Aliquod vitium hîc latere suspicor, cùm Florent. ac Ven. verbo sint auctiores, *vernacula vtebantur vrbanitate*. Tamen vulgatam lectionem mutare nolui, & satis mihi fuit, de scripturâ vetere fidem facere.

152 *Abnuentique nomen Augusti ex-*

pressere vt assumeret, tam frustrà, quàm recusauerat] Augusti nomen felix faustúmque habebatur, & vt bonum aliquod omen atque etiam honoris causa, Imperatoribus a populo Romano tribui solebat. Vitellio autem parum congruens fuit, cùm infelicem exitum breui sortitus esset. Frustrà ergo illi tributum, ab eóque assumptum, quia nihil ei profuit: frustrà recusauerat, quia assumpsit. Vel potiùs intelligas, tam frustrà, id est, tam temerè, eademque leuitate.

153 *Aliis id ipsum placebat, quòd neminem ex præpotentibus*] Autoritate Florentini scripsi, *neminem*. vulgò, *quòd non ex præpotentibus*.

154 *P. Sabinum à præfecturâ cohortis*] Libenter hanc Merceri emendationem sum amplexus, nam cum eâ ferè congruit Florent. qui habet, *ad præfectura cohortis*. malè in vulgatis, *ac præfectura cohortis*. Obseruauit etiam idem Mercerus, istum P. Sabinum, alium esse à Flauio Sabino Vespasiani fratre, quod Lipsio causam erroris dederat.

155 *Iulium Priscum tum centurionem*] Ita Lipsius correxit, cùm ineptè in vulgatis legeretur, *dum centurio esset*. ortus enim est error, quia Manuscripti, & in his Flor. habent, *dum centurioẽ*.

156 *Quanquam id omnimodo seruilia ingenia corrumpebant*] Probaui vocem, *omnimodo*, ex Flor. Vulgò, *omnino*.

157 *Abditis pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus*] Sinus ambitiosi videntur, cùm pecuniæ depositæ essent apud potentiores.

158 *Super insitam animo ignauiam*] Corruptam vocem addit Flor. *insitam morte animo* Vnde diuinabam, an legendum: *super insitam inerti animo ignauiam* Quod Vitellio certè non incongruens, cùm libro præcedẽ de eo Tacitus dixerit: *fortunam principatus inerti luxu, ac prodigis epulis præsumebat*. Et ne cui fortassè idem videatur, inertia, atque ignauia, Ciceronis locum refero, qui libro XII. epistol. ad Cornificium ait: *nec tua ignauia etiam inertiam afferret*.

159 *Faces, Augustales subdidere*] Fortè rectè se habet, *faces*, eo quòd plures aræ fuerint extructæ. Florentinus tamen habet, *facem*. Sic lib. XV. dixit: *& structam ante Augurale aram subdita face accendit*.

160 *Et vetera odiorum nomina æquabat*] Diuitiis scilicet, quas congesserat.

161 *Et sumptu ganeáque satiare inexplebiles Vitellii libidines*] Fœda deprauatio in vulgatis omnibus irrepserat: *& sumptu Catanæ aquæ*. super ea variæ emendationes. Lipsius aptissimè ad sensum restituit, *& sumptu saginâque*. Palmerius autem veriùs, vt opinor, & ad litteram propiùs: *& sumptu ganeáque*. Quam lectionem recipere non dubitaui, cùm à Florent. codice non parum iuuetur, qui habet: *& sumptu gaiane que*. Et est ea vox autori nostro familiaris. Annal. lib. III. *ventris & ganeæ paratus*. & lib. VI. *inter ganeam ac stupra*.

162 *Mare quoque Etesiæ flabãt*] Nulla hîc lux à Flor. In eo enim æquè corruptè legitur *Mare quoque & Esi flabra Aquilonis aium flatu*.

163 *Vt impar apud Vitellium, gratiam virésque apud nouum principem pararet*] Scripsi, *apud Vitellium*, ex Flor. Ven. & aliis veteribus. Vulgò, *ad Vitellium*.

164 *Mox Vexillarii quartadecimæ & sextadecimæ legionum*] Mendosum hunc locum, suspicor ex Flor. qui habet: *Mox Vexilla in quatuordecim XIII. legionum*. Considero etiam quod post ea dicitur: *dein quinta & duoetuicesima secuta* infert enim alias legiones præmissas, & tamen nullæ apparent. Leuiter ergo dubitaui, num sic legendum: *et ex Vexillariis quatuordecim millia. legionum dein quinta.* Octo enim Vitellianæ legiones erant. ideo non mirum, si ex vnaquaque vexillarios illos et expeditiores ad iter, cum equitatu præmiserit.

ſerit. Fortè ſcriptum in veteribus, mill. quod pro, XIII. ſumptum fuerit. Nec nimis magnus vexillariorum numerus videatur, cùm ſuperiùs eodem libro dixerit: *Sed legio ſexta, & tredecim vexillariorum millia, ingenti agmine ſequebantur.* Hanc tamen coniecturam ego ipſe nihili facio.

165 *Dein quinta & duoetuiceſima ſecuta*] Correxi ex Florent. Vulgò, *duodeuiceſima.*

166 *Æmulatione etiam inuidiáque*] Addidi ex Flor. ac Ven. illud *etiam,* quod à vulgatis aberat.

AD LIB. III. HISTORIARVM.

1 IN *hiberna tertiadecimæ legionis*] Hinc, & ex aliis Taciti locis quamplurimis, apparet, vnicuique legioni, hiemis tempore, propria hiberna fuiſſe, aut intra muros ciuitatum, aut non longe ab illis. contrà in æſtate plures ſimul legiones iisdem caſtris tenebantur, præſertim vbi bellum, aut belli periculum. Hunc morem diligenter obſeruauit Ioſias Mercerus ad lib. I. Annalium.

2 *Si numerus militum potiùs quàm legionum putetur*] Vires enim Vitellii extenuans, oſtendere vult, illius legiones, licet numero ac nomine plures Flauianis, tamen vacuas & infrequentes fuiſſe, neque ad iuſtum militum numerum.

3 *Vos, quibus fortuna in integro eſt*] Id eſt, vos quibus etiam nunc deliberare licet, quique ſpem veniæ in Vitellii victoria non dum abiecistis, continete legiones, nec vos aleæ committite. Infrà de Cornelio Fuſco: *Is quoque inclementer in Vitellium inuehi ſolitus, nihil ſpei ſibi inter aduerſa reliquerat.*

4 *Iam reſerata militia, impulſas Vitellii res audietis*] Sagaciſſimus Lipſius mendum odoratus eſt, atque ex ingenio penè correxit, cùm reſtituendũ cenſeat, *iam reſerata Italia.* Quo duce, Florentino etiam iuuante, qui habet, *iam reſerata militiam*: lego, *reſeratam Italiam.* Si enim reddideris priori verbo ſuam litteram, *m,* remanet, *ilitiam,* ex quo facilè, *italiam.* Idem ferè dixit Tacitus lib. præced. *Aperuerat iam Italiam ala Syllana.* Nihil iam certius hac emendatione puto, ac niſi delicatiores aures veritus fuiſſem, eam recipere non dubitaſſem

5 *Eóque gratior militibus erat, culpæ vel gloriæ ſocius*] Florentinus, *grauior,* nec malè, vt ſit δεινότερος, plus ponderis & autoritatis. Infrà ea vox eodem ſenſu: *eo grauior auctor, quod Paullino patria forum Iulii, & honos apud prætorianos, quorum quondam tribunus fuerat.* & lib. ſequ. *Contuſis Vbiis, grauior, & ſucceſſu rerum ferocior Ciuilis.* Contrà de eodem Antonio infrà lib. IV. *Vnde paulatim leuior viliórque haberi, manente tamen in ſpeciem amicitiâ.*

6 *Perfidiæ locum quæſiſſe credebatur*] Credebant ſcilicet, Flauianum in Pannoniam reuertiſſe, ea mente, vt legiones illas rurſum à Veſpaſiano alienaret.

7 *Ceterum vt tranſmittere in Italiam, impunè, & vſui foret*] Hæc reſtitui, iuxta Florentinum, hoc ſenſu: vt tranſmiſſio illa impunè fieret, & vſui eſſet. In vulgatis confuſius: *ceterùm vt tranſmitteret in Italiam impunè, & eo vſui foret.*

8 *Scriptum Aponio Saturnino, cum exercitu Mœſico celeraret*] Quod Lipſius primùm de paginis hîc tranſpoſitis animaduertit, neminem eſſe credimus qui in dubium reuocet. nam & res ipſa per ſe clara eſt, hiſtoriam attentè legentibus: & ab aliis deinde obſeruatum fuit, etiam verſuum numerum in hac tranſpoſitione optimè congruere. præterea Flor. codex id manifeſtiſſimè indicat. nam hic pro, *Aponio ſocium,* vt in vulgatis, habet,

Aponio ſatium. inferiùs verò, pro, *vt innocuum exercitum Mœſicum celebrare*, ille, *nino cum exercitum Mœſico celeraret.* adeo vt luce clarius cõſtet, illud, *ſatium*, quod legendum, *Satur*, finem vnius paginæ fuiſſe: & fractam vocem, *nino*, principium alterius. quæ ſimul iuncta, conficiunt, *Saturnino* Nos ergo ad faciliorem lectoris vſum, librariorum incuriâ tranſpoſita, in verum ordinem redegimus, partim Lipſii, partim Merceri ſententiam ſecuti, atque etiam Manuſcripti noſtri fidem & auctoritatem.

9 *Ac ne inermes prouincia barbaris nationibus exponerentur*] Sic Florent. Vulgò, *At ne.*

10 *In commilitium aſciti*] Videtur ſenſus: Abductis ex Pannonia & Mœſia exercitibus; timebant Flauiani duces, ne prouinciæ illæ, inermes relictæ, à vicinis nationibus turbarentur, & præſertim à Sarmatis Iazygibus. Ideo illorum principes, ſpecie honoris, in commilitium euocauerunt, reuerâ quaſi obſides. Sed cùm ipſi obtuliſſent etiam plebem & equites, recuſatum id munus, ne fortè inter Romanorum diſcordias ipſi externam aliquam ſeditionem ſuſcitarent, aut in ipſo bello ad Vitellium deficerent. quod euenire non poterat, cùm plebs ſine principibus domi remaneret, ac principes in Italia ſine ſuorum popularium manu militarent. At meliùs iuxta hunc ſenſum diſtinxi, appoſito puncto poſt verbum, *aſciti*; cùm antea, continua oratione ſcriptum eſſet, *aſciti, plebem*, &c.

11 *Aut maiore ex diuerſo mercede, ius fáſque exuerent*] Repoſui, *aut*, ex Florent. vulgò, *ac maiore.*

12 *Et gens fidei commiſſæ patientior*] Florentinus etiam corruptè: *fidei commiſſior patientior. poſita inlatus.* ex quo nihil aliud elicio, niſi quòd fortè, pro, *patientior*, legendum eſt, *patiens*, vt ſyllaba, *or*, conuertatur in, *op*, ad verbum, *poſita*, pertinens. Reliqua emendare non meæ opis. ſententia poſtularet, *& gens fida, ac laborum patiens*: vel, *atque onerum patiens*, aliquid ſimile.

13 *Sextilius Felix cum alâ Auriana*] Ita Florentinus. & de Vaticano teſtatur Lipſius. malè vulgò, *cum ala Tauriana.*

14 *Nec his aut illis prœlium tentantibus*] Rectius ſic ex Florentino ac Veneto. In vulgatis minus aptè, *nunc illis aut his prœlium* &c.

15 *Fortuna partium alibi tranſacta*] Hoc eſt, alibi bellum tranſlatum, ſecundiore Flauianarum partium fortunâ.

16 *Occupantes Aquileiæ proxima quæque*] Flor. *occupata Aquileia, proximaque quæque.* Sed non ideò meliùs.

17 *Alam, cui Scribonianæ nomen*] Lipſius ait, in nonnullis codicibus legi, *Sebonianæ.* quod etiam Flor. habet.

18 *Luce prima inermos pleroſque oppreſſere*] Scripſi, *inermos*, ex Flor. vulgò, *inermes.* Sic li. 1. Ann. *quem ignarum inermúmque, quamuis firmatus animo Centurio, ægre confecit.*

19 *Vulgata victoria poſt principia belli*] Abeſt quidem illud, *poſt*, à Flor. quod congruere videtur cum Rhenani lectione, *principio belli*: idque Lipſius probat. Tamen in eo codice ſcriptum eſt, *p'rincipia*, vt littera, *p*, vtrique dictioni inſeruire videatur. nam ſæpiſſimè in eodem libro inuenitur, *p'*, pro, *poſt.*

20 *Quia adductiùs quàm ciuili bello imperitabat*] Concordes ſunt Flor. & Vatican. in voce, *adductius*, cui in vulgatis ſubſtitutum fuerat, *audaciùs*. De ea vide, ſi libet, plura apud Lipſium.

21 *Decorum pro cauſa ratus, ſi placere Galbæ principatus, & partes reuireſcere crederentur. Quæſitũ inde* &c.] Hîc prime paginę ſtatuitur finis, in voce, *partes.* & ſecundæ principium in verbo, *reuireſcere.* Itaque iuxta Merceri opinionem verius ... tur. nam Lipſius aliquantulum variat verba.

verba illa, *reuirescere crederentur*, penitus tollit, aliaque immutat. Nos ordinem tantùm restituimus, verbis omnib. integris, ad veterum librorũ fidem, manentibus. nam pro, *crederet*, vt vulgò, in Flor. legitur, *crederentur*.

21 *Possessa in ipso transitu Vicetia*] Ex Flor. restitui, *Vicetia*, quam vocem ex Plinio & Strabone firmat Lipsius. Malè in vulgatis, *Vicentia*.

23 *Et interiectus exercitus, Rhætiam, Iuliásque alpes, ne peruium*] In vulgatis legebatur: *Et interceptus exercitus per Rhætiã Iuliásque alpes. ac ne peruium*. Lipsius correxit: *Et interiectus exercitus, Rhæticas Iuliásque alpes, ne peruium*. Ego iuxta illius sententiam cetera restitui, quoniam ferè congruunt cum Flor. qui habet: *Et interiectus exercitus ꝑtiam Iuliásq; alpes*. sed vocem, *Rhætiam*, mutare nolui, cum rectè mihi videatur dictũ, obsepserat Rhætiam, & alpes Iulias.

24 *In Vitellium vt inimici, præsumpsere: facta tribunis & centurionibus*] Secundæ paginæ finem ponimus in voce, *inimici*, tertiæ vero initium, in verbo, *præsumpsere*, vt optimè censuit Mercerus. Hîc autem scripsimus, *in Vitellium*, Flor. codicis autoritate: nam præpositio, *in*, à vulgatis aberat. & transpositione demum absolutâ, sequitur textus: *facta tribunis*. At si quis desideret, illam ipsam paginarum transpositionẽ, quomodo se habeat, inspicere; non ab re duximus, eam hîc ante oculos lectori proponere: nam restitutio verúsque ordo clariùs apparebit. Incipit ergo in verbis: *Ceterum vt transmitteret in Italiam impunè, & eo vsui foret, scriptum Aponio, socium reuirescere crederet. Quæsitum inde quæ sedes.* vsque ad verba, *de exitu securi, Vitelliũ vt inimici*. postea sequitur: *vt innocuum exercitum Mœsicum celebrare. At ne inermes prouincia*. & pergit ad ea: *decorum pro causa ratus, si placeret Galba principatus. Et præsumpsere, facta tribunis & centurionibus* &c.

25 *Et vt proditionis ira militum in T. Ampium Flauianum incubuit*] Lipsius aliquod verbum hîc deesse putat, suppletque, *& vt proditionis autorem, ira militum*. nec dubito quin optimo iudicio. leuiter tamen dubitaui, num legi possit; *& vt proditorem, ira militum*.

26 *Obturbabatur militum vocibus Aponianus*] Vulgò, *Aponius*. At restitui, *Aponianus*, historiâ ipsâ cogente. nam is paulo infrà iterum inter tumultus sedatores nominatur. Aponius verò inter præcipuos erat, in quos ira militum incubuerat.

27 *Et aliquo militari decore insignem*] Vox, *decore*, à Flor. est. vulgò, *honore*.

28 *Sua quisq; in tentoria dilaberentur*] Ita scripsisse Tacitũ crediderim, teste Florentino. Vulgò, *dilaberetur*.

29 *Quippe Mœsicæ legiones adiutam à se Pannonicorum vltionem*] Et hæc ex Flor. At in vulgatis: *Quippe Mœsici adiutam à se Pannoniorum* &c.

30 *Nec tam Primus & Aponianus, & Messalla*] Addidi copulam ante vocẽ, *Aponianus*, autore Florentino.

31 *Classis, Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat, qui properè adcucurrit*] Placuit verbum, *adcucurrit*, ex Florent. vulgò, *accurrit*.

32 *Bassus, honoratâ custodiâ liburnicis nauibus Hadriam perfectus*] Et hîc ex eodem libro reposui, *perfectus*. in vulgatis, *prouectus*. Sed cur Bassum præcipuum autorem defectionis custodiâ peruectũ ait? An sibi ipsi liburnicarum nauium custodiã Bassus circumdedit, honoris & securitatis causa; ac vinctus deinde à Memmio, fortassè defectionis ignaro, & adhuc Vitellianum credente? Contrà censeo, Bassum verè custoditum. nam licet proditionis fuisset autor, tamen quia pudorem seu metum prætulit, ac tumultus tempore domi se continuit, suspicioni ceteris fuit. Ideo Cornelius Fuscus, quem ipsa classis sibi præfectum assumpsit loco Bassi, ac ceteri duces, cum custodia eum tamquam suspectum

miserunt ad Flauianos, vt occasionem nouarum rerum tollerent.

33 *Secreta castrorum affectans*] Floren. corruptè, *secreterum*. puto legendum, *secretum*, seu potiùs, *secretiora castrorum*.

34 *Etiam militibus principem auferre*] Hîc nihil aliud monebo, nisi quòd in Flor. legitur: *etiam militibus principem auferre ute. integros* &c. quod mendi suspicionem auget.

35 *Quò licentius popularentur*] Absente scilicet duce.

36 *Spoliare, capere, arma equósq; abripere*] Copula, *que* ex Flor. ac Ven.

37 *Et exciti prospero clamore, qui modò per agros*] Hîc etiam addidi, *&*, eiusdem Florentini autoritate.

38 *Forte victi, haud perinde rebus prosperis ducem desiderauerant*] Mutilus locus Lipsio videtur, nec mihi omnino integer. Tamen huiusmodi potest esse sensus: Cum has duas legiones, aduersâ suorum fortunâ consternatas, neque fessos hostes aggredi ausas, ostendisset; rationem subiicit: Fortè cùm se suósque victos viderent, nihil vltrà profici posse sperabant, sine duce, quem tum demum sibi deesse intelligebant. Sine duce enim erant, quia Cæcinam vinctum asseruabant.

39 *Quos militibus legionariis, quanquã raptim ductos, æquabat*] Turpe mendum irrepserat in omnibus editis, contra Manuscriptorum fidem, additâ voce, *quos militia gloria legionariis* &c. Nam si verba, *quanquam raptim ductos*, attentiùs introspicias, fateberis, nihil ad gloriam, immò ad corporis vires. Nec satis video, quid aut detrahere possit militari gloriæ iam partæ, properatum iter; aut proficere, si quantumlibet otiosè ducti fuissent. potiùs dicere oportuerat, *militia assuetudine*, aut *exercitatione*, aut aliud simile. Itaque cùm vox, *gloria*, à Florentino absit, atque ab aliis veteribus, vt testatur Rhenanus, ego vt addititiam & adulterinam reieci; ac restitui, *quos militibus legionariis* &c. hoc sensu: Vipsanius, viribus ac laborum tolerantiâ, pares illos reddiderat, æquabatque legionariis militibus. Fortè in exemplaris antiquis scriptum fuerat, *m. ... b.* more frequenti; vnde librarii error.

40 *Quibus tam anceps prœlii fortuna*] Ita Flor. & alii veteres, vt Lipsius testatur. Vulgò, *belli fortuna*.

41 *Vtq; cumulos super, & recentia cædis vestigia incessere*] Mallem, *cadis*. tamen vulgatam etiam vocem fero. id est: Vt incessere super recentia vestigia in cæde facta.

42 *An operib. & vineis aggredienda vrbs foret*] Fœdum glossema in Florentino codice insertum fuit. quod ipse librarius fortasse agnouit, ideóque circumscripsit. Fuit autem huiusmodi: *an operib. & vineis (machinamenti genus ad expugnandos muros, in modum turrium factum) aggredienda vrbs foret?*

43 *Nam secures dolabrásque, & cetera expugnandis vrbibus*] Copulam, *que*, in vulgatis vacantem, ex Flor. restitui.

44 *Sistere tertiam legionem in ipso vis Postumia aggere iubet*] In Floren. ac Ven. legitur, *tertiamdecimam legionem*, quod verius censeo. atque eamdem esse, quam Tacitus suprà, *Tertiamdecimam Geminam* appellat: *duæ legiones, septima Galbiana, Tertiadecima Gemina, cum Vedio Aquila legato, Patauium alacres veniunt*. Hæ fuerunt ex Pannonico exercitu. nam libro præced. ait: *At in Pannonia, Tertiadecima legio, ac septima Galbiana, dolorem irámque Bedriacensis pugnæ retinentes*. & de iisdem infrà: *cur resumpsissent arma, Pannonicas legiones interrogabat?* Quod autem hîc sequitur: *mox tertiadecima densis arbustis intersepta*: suspicor legendum, *tertia*, quæ inter Vespasiani legiones, id est ex Mœsico exercitu sæpè recensetur.

45 *Indigus rectoris, inops consilii*] In Florentinus. Vulgò, *vacuus consilii*. Infrà, eodem libro, de Vitellio dixit: *Tan-*

onsilii inops in palatium rediit.

46 *Paratis iam dispositísque Flauianis npingitur*] Distinctio ex Florentino ac Ven. Vulgò, *paratis iamque dispositis Flauianis.*

47 *Cum vexillis nonæ secundæq́; , & vicesimæ Britannicarum legionum*] Quod alibi sæpiùs Vexillarios, hîc Vexilla dixit. Vide quæ ad librum I. Ann. vberiùs adnotaui.

48 *Crebris interrogationibus notum pugnæ signum*] Id signum propriè Tessera vocabatur. explicat hunc morem accuratè Lipsius de militia Romana, lib. IV. dial. vltimo.

49 *Ipsam Aquilam Atilius Verus primipili Centurio*] Primopilus enim Aquilæ præerat, vt ait Vegetius lib. II. cap. VIII. & in acie signifero suo adsistebat, Aquilamque tuebatur. De primopilo vide latiùs Lipsium in eodem opere de militia Rom. lib. II. dial. VIII.

50 *Sustinuit labentem aciem Antonius*] Non improbo vocem, *labentem*. tamen magis proprium, ac Tacito familiarius puto, *labantem*. Sic lib. II. Annal. *nec dubium habebatur, labare hostes*. histor. lib. I. *postquam vulgatum erat, labare Germanici exercitus fidem*. lib. V. *fluitantem labantémque militem eminus fodiebant*. de morib. German. *memoriæ proditur, quasdam acies inclinatas iam & labantes, à feminis restitutas.*

51 *Quintadecimæ legionis balista*] Malè vulgò, *quartadecimæ*, quod Lipsius ex historia animaduertit. ideo emendaui-mus.

52 *Vagus inde, an consilio ducis subditus rumor*] Amplexus sum illud, *an*, ex Romano codice, Florentino adstruente, Lipsio id probante.

53 *Precabatur piatos patris manes, néue se vt parricidam auersarentur*] Aliquid huic loco, aut deesse, aut superesse suspicor. nam quòd ait, *néue se*, aut illud, *ve*, abundat, aut aliud, *ne*, præcedens requiritur. Florentinus corruptè, *precabatur platos*, suprà additis litteris, *ca*, vt fieret, *placatos*. In altero Manuscripto: *precabatur ne piatos*. Ego aliis integrum iudicium relinquo. Restitui tantùm ex eodem Florent. verbum, *auersarentur*, nam in vulgatis erat, *aduersarentur*. Sic Annal. lib. I. *sua facinora auersari deos lamentantur*. Fortasse Tacitus Liuium imitatus est, qui lib. III. posteaquam Virginius filiam occiderat, ait: *Supinas deinde tendens manus, commilitones appellans orabat, ne quod scelus Appii Claudii esset, sibi attribuerent; neu se vt parricidam liberûm auersarentur.* Sed hîc Taciti locus fortè defendi poterit, vt verbum, *precabatur*, sit absolutè positum, precabatur scilicet pro facinore à se perpetrato: deinde adiiciat; & precabatur etiam, ne se vt parricidam auersarentur.

54 *Prosternerent multâ cum strage. Incesserat cunctatio*] Hanc distinctionem ex Flor. restitui. Malè antea: *prosternerent. Multa cum strage incesserat cunctatio.*

55 *Quâ septimani dum nituntur cuneis*] Id est, cuneatim irrumpere. Sic libro præced. *cominus eminúsque, cateruis & cuneis, concurrebant*. & infrà, lib. V. *Ciuilis haud porrecto agmine, sed cuneis adstitit*. Vidi alios interpretantes, *cuneis*, id est, dum cuneos impingendo, murum scandere nituntur. certè extra mentem autoris.

56 *Is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant*] Sic Venetus, & ferè consentit Flor. qui habet, *resisterant*. Vulgò, *resisterent.*

57 *Iam legiones in testudinem glomerabantur*] Ita rectiùs in Flor. nam statim sequitur, *innitebant*. at in vulgatis, *glomerantur.*

58 *Cùm languescere paulatim Vitellianorum animi*] Et hoc ex Flor. Vulgò, *languere.*

59 *Aspernantem tumentémque lacrymis fatigant. Extremum malorum, tot fortissimi viri.*] Sic Florentini auxilio distin-

ximus. Malè in vulgatis, *lacrymis fatigant, extremum malorum. tot fortissimi* &c. videbatur enim, extremum malorum, lacrymas appellare, sensu & constructione reclamante. Verè Tacitus extremum malorum intelligit, fortes viros eò redactos, vt proditoris opem inuocare cogerentur.

60 *De Cremona in neutrū*] Id est mentem suam non aperuit, an Cremona salua futura esset, nec ne.

61 *Eadémque rursus belli sedes*] Ex Flor. & Ven. addidi copulam, *que*. A vulgatis abest.

62 *Cesæ quædam feminæ, studio partium ad prœlium progressæ*] Ostendit Cremonensium animos adeò pro Vitellio obstinatos, vt etiam feminæ ad prœlium egrederentur, quæ à Flauianis cæsæ.

63 *In balneas, abluendo cruori, properè petit*] Ex Flor. Vulgò, *balneas*.

64 *Et si qua alia vis per Alpes rueret*] Non à Rhenano solùm est verbum, *rueret*, vt ait Lipsius, sed & Florent. agnoscit. Antea, *irrueret*.

65 *Vbere agri, annexu connubiisq; gentium*] Ita ex Flor. distinxi. Falsò in vulgatis, *vbere agri annexu, connubiisque gentium*. Virgil. 1. Aen.

Terra antiqua, potens armis, atque vbere gleba.

66 *Antonius pudore flagitii*] Cùm nonnulli codices habeant, *post rem flagitii*; Salinerus eam lectionem, distinctione tantùm, subtiliter defendit. Sed ea est apud me Florentini nostri autoritas, vt vocem, *pudore*, quæ in eo legitur, prorsus anteferam, Lipsiò quoque probante.

67 *A propinquis affinibúsq; occultè redemptabantur*] Sic malui ex Flor. quàm vt vulgò, *redimebantur*.

68 *Non in ore vulgi agere, sed vmbraculis hortorum abditus*] Antea, *more vulgi*. Lipsius ex coniecturâ emendauit, idque Flor. confirmat. immò ipse Tacitus libro præced. *nec quidquam magis in ore vulgi*.

69 *P. Sabinum prætorii præfectum*] Dubitat Lipsius de hoc Sabini prænomine, quod nunquam fuisse ait in Flauia gente. At Mercerus in Notis suis tradidit, recè monuisse Sauilem Anglum, non esse hunc Sabinum, qui præfectus vrbi, & Vespasiani frater, sed alium ex alia gente. Idem adnotaui etiam præced. libro.

70 *Velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant*] Vnde nam hic dolor? an propter Cæcinæ proditionem, inditásque Vitellii partes? immò potiùs, cum proditio non successerat. nam Senatum odio Vitellii, minimè alienum Vespasiano fuisse, iam tum apparebat. Sed verior sensus videtur, eos dolore affectos, propter miserrimum reip. statum, *in taliū potestatem delapsæ*. Sic infrà, *& pleriq; haud perinde Vitellium, quam casum locumq; principatus miserabantur*.

71 *Vitellius amicorum inimicorúmque negligens*] Hoc est, amicos & inimicos non discernens.

72 *Et ruentis fortunæ nouissima libido*] An inter cetera deficientia, libido nouissima exuitur, ac diutiùs adhæret hominibus, quàm cetera vitia? Potiùs videtur sensus: Qui diu frui non sperat, auidiùs fruitur. Sic lib. præced. Otho moriturus ait: *Difficilius est temperare felicitati, quâ te non putes diu vsurum*.

73 *Apud auidos periculorum, & dedecoris securos*] Miror, cur in mentem venerit Rhenano, hanc lectionem, consensu veterum exemplarium, ac præsertim Florentini, confirmatam, mutare; vt pro, *dedecoris*, reponeret, *decoris*. Aliquid simile suprà, Antonius ignauiam militibus suis exprobrans, ait: *ignominiam consumpsisti*. Apuleius Metam. lib. 1. *rubore digesto*. & lib. 11. & IX. *deuorato pudore*.

74 *Gallias & exercitus, & Germaniæ gentes*] Verba, *& exercitus*, quæ aberant, ex Flor. & Vat. reposui.

75 *Segnitia maris, aut aduersante vento*] Vulgò, *sæuitia maris*. Lipsius adnotauit, in Romana editione legi, *segnitia maris*,

sed

ed sententiæ non conuenire. Mihi contrà, a vox aptissima videtur; & à Florentino onfirmatur. optimo sensu. Valentem scilicet, cuius naues, non remis, sed velis vtebantur, aut nullo vento, aut aduerso vium.

76 *Cuius sacramentum, cunctis circà ostilibus, non dum exuerat*] Rectiùs sic Florentinus, quàm vulgati, *non exuerat*. Ait enim, *non dum*, innuens, ipsum quoq; postea exuisse.

77 *Simul ceterorum fides metu infracta*] Vulgò, *intacta*. Ac si libri veteres consentirent, nihil mutasse. Sed cùm Flor. habeat, *nracta*, reposui, *infracta*: familiari Tacito voce, pro labefacta, seu valdè fracta. Ann. lib. XIII. *infracta paulatim potentia matris*. Hist. lib. II. *infracta partium fama*. & lib. IV. *Galbam, & infracta tributa, hostiles spiritus induisse*. Quòd autem Salinerus eandem vim inesse velit voci, *intacta*, aliorum sit iudicium. Nulla ergo huic loco obscuritas remanet. cuius sensus & ordo est: Valentem, ne Galliam ingrederetur, deterritum fuisse, & monitionibus Marii, & nunciis illûc allatis de infractâ fide ceterorum qui Vitellianas partes secuti fuerant.

78 *Foroiuliensem coloniam, claustráque maris præsidio tuebatur*] Eiusdem coloniæ meminit etiam Tacitus lib. præced. *vniuersam Treuerorum alam cum Iulio Classico præfecto misit. è quibus pars in colonia Foroiuliensi retenta*. Plures quidem erant Foroiulienses coloniæ. de quibus vide Pliniũ lib. III. cap. XIV. & XIX. sed Tacitus loquitur de eâ, quæ in litore Gallici maris citra Massiliam, Octauianorum, seu Pacensis, vel Classicâ appellatâ: teste eodem Plinio lib. III. cap. IV. & Pomponio Mela de situ orbis, lib. II. cap. V.

79 *Ad naues regreditur: Maturo ceterisque remanere*] Lipsii correctionem ac distinctionem sequor. nam proculdubio de Mario Maturo intelligit, quem paulo suprà nominauit. corruptè vulgò, *regreditur maturè: ceterisque* &c.

80 *Et auxerat potentiã*] Mallet Lipsius, *potentiâ*, passiua significatione verbi, *auxerat*. Sed vulgatam lectionem non improbo; cùm non malè etiam actiuè intelligi possit, atque ad Cartismanduam referatur, quæ scilicet sibi ipsi potentiam auxerit. Sic Annal. lib. XI. *nos virtutem auximus, Barbari ferociam infregere*. vbi pariter Lipsius mallet, *virtute*.

81 *Capto per dolum Rege Caractaco*] Ita sæpiùs nominatur a Tacito lib. XII. Vulgò, *Carataco*.

82 *Is fuit Anicetus Polemonis libertus, prapotens olim*] Ingeminat Flor. *præpotens libertus olim*. sed nihil mutaui. At Polemonis Regis Ponti meminit etiam Tacitus Ann. lib. II.

83 *Trapezuntem vetustam Asiæ ciuitatem*] Vulgò, *vetustam admodum ciuitatem*, quod & ineptum, & à Cornelianis phrasibus alienum. Flor. *vetusta mama ciuitatem*. Corruptè quidem, sed veram, ni fallor emendationem ostendit, quam reposui.

84 *Pari vtrinque prorâ, & mutabili remigio*] Eandem nauium formam in vsu fuisse apud Germanos Suiones, autor est Tacitus in libello de morib. Germ. *forma nauium in eo differt, quòd vtrinq; prora, paratã semper appulsui frontem agit*.

85 *Interfectorum centurionum ordines, legionibus offerebat*] Hoc est vt ipsæ legiones sibi quos vellent centuriones eligerent.

86 *Vndecima legio sese adiunxerat*] Nusquam de hac legione mentio suprà. tamen credendum est, eam in Dalmatia remansisse. nam superiori libro dixit, Siluanũ Dalmatiæ præfuisse.

87 *Tanquam maiora meritum, quàm quæ statim exsoluerentur*] Ita Flor. Vulgò, *exsoluerent*.

88 *Nuper ab Vespasiano in Senatorium ordinem additum*] Sic idem Flor. Antea, *in Senatorum*.

89 *Et Muciano volentia rescripsere*] Ex eodem Flor. Vulgò, *scripsere*.

90 *Immodicus linguâ, & obsequii insolens*] Vulgò, *lingua*, & vtrumque à Tacito vsurpatur. prętuli tamen Florentini lectionem, quam & Venetus agnoscit.

91 *Illis Mœsia pacem*] Refertur ad id quod suprà dixit, Dacorum gentem in Mœsiam irrupisse, & a Muciano compressam.

92 *Perpulit, vt ad vires hostium spectandas*] Illud, *vt*, additum ex Flor.

93 *Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat*] Nescio quid sibi Flor. velit, in quo corrupte legitur, *haberat*.

94 *Falsa specie, exercitum & legiones appellat*] Rectiùs Florentinus, *exercitũ*, quàm vulgati, *exercitus*.

95 *Mox contemptim, & sine discrimine*] Vulgati omnes corruptè, *mox conterriti mœstine discrimine* Flor. mihi verã lectionem ostendit, in quo legitur, *mox contemptim mestine discrimine*.

96 *Donec Vitellius pudore irriti conatus, quæ non dabantur remisit*] Ita Florent. Vulgò, *omisit*.

97 *Erectus Samnis, Pelignúsq., & Marsi, æmulatione*] Reposui, *erectus*, ex Florent. procul dubio rectiùs quàm, *erepius*, vt in vulgatis. Non enim vi, sed spontè hi populi ad Vespasianum defecere, Campanorum æmulatione.

98 *Niues eluctantibus*] Sic in vita Agricolæ: *super virtutem hostium, locorum quoq; difficultates eluctatus*.

99 *Esse adhuc Vitellio vires, ambiguas si deliberarent, acres si desperassent*] Desperatio enim temeritatem parit, & ex ea vires augentur. Liuius lib. x. *quod vix Romanus totiens victor auderet, ausi Samnites sunt (tantum desperatio vltima temeritatis facit) castra Romana oppugnare.* lib. XLVII. *coactus ergo periculo militum prætor, receptui cani iussit, ne obiiceret incautos furentib. desperatione ac rabie.* Tacitus infrà lib. IV. *Vt cui ratio parcendi, ne subitâ spe veniæ, pertinaciâ accenderentur.*

100 *Et præmia defectorum, vera fides*]. De mendo suspicionem facit Florentinus, apud quem corruptè legitur, *ũba fides*. tamen sensus videtur: Vitelliani flagitia non puniunt: contrà, ad Flauianos deficientium præmia cum fide exsoluuntur.

101 *Fonteium Capitonem corruptum*] Auctiores vulgati, *Fonteium Capitonem in proditionem corruptum*. Sed cum ea verba absint à Florentino, à Veneto, & Rhenani etiam codicibus, atque alienæ videantur; glossema fuisse censeo, itaque.

102 *Vt ad prœlium intentus ornatúsq.*] Vulgò, *armatúsque*. Lipsius ex Regio codice emendauit, *ornatúsque*. & nos Florentini fidem adiicimus. Sic Cæsar de bello Gall. lib. III. *Naues eorum paratissimæ, atque omni genere armorum ornatissimæ*. Suet. in Iul. cap. XXIV. *disciplinaculisq. Romanis institutam & ornatam*.

103 *De numero seruorum, electione lictorum*] Corruptè in vulgaris, *electione lectorum*. Lipsius ex ingenio, *lictorum*, correxit. verè, nam id ipsum habet Florentinus.

104 *Ne victos quidem laturos*] Sensus à Lipsio traditus mihi maximè probatur. Tamen suspicor, num alia Taciti mens: vt scilicet timendum esset, ne vtin periculum Vitellio à suismet etiam militibus immineret, quasi non laturis, ipsum viuere priuatum, ac misericordia occiderent. ideò sequitur, *periculum ex misericordiâ*. Firmari hæc sententia videtur infrà, vbi vnus è Germanicis militibus Vitellium occidere voluit, *per iram, vel quo maturius ludibrio eximeret*.

105 *Non denique exercitibus firmitatem, nisi extincto æmulatu reddi tum*] Malè in vulgatis, *æmulatore reddi tum*. Emendauit Lipsius coniecturâ. & Flor. penè consentit, qui habet, *æmulatore aurum*.

106 *Vitellii cliens, cùm Vitellius collega Claudio foret*] Cliens Vitellii dixit, quia Vitelliorum, seu Vitellii domus. nam & Lip-

..Vitellio patre intelligit, bis collega Claudii in consulatu, iuxta Glareani chronologiam.

107 *Interclausum aliud iter*] Vulgò, *Interclusum alterum iter*. At rectiùs, *aliud*, ex Florent. nam plura itinera, quàm duo fuisse credendum est, vt etiam verba sequentia indicant.

108 *Quod tutissimum è præsentibus*] Sic Annal. lib. XI. *omisit tutissima è præsentibus*. Histor. lib. IV. *optimum e præsentibus ratus*. Liuius lib. XXIV. *deserti a militibus, quia id tutissimum ex præsentibus videbatur, Syracusas rediere*.

109 *Arcem Capitolii insedit, mixto milite, & quibusdam Senatorum*] Plerique veteres libri, & inter eos Florentinus, habent eam vocem, *mixto*, quam & Rhenanus, & Lipsius exturbandam censuerunt, neq; in editis recepta est. Mihi religio fuit, illam paruipendere, à tam vetusto codice confirmatam. Appellat enim Tacitus militem mixtum, id est confusum vrbana plebe Sabinum sequente, seruitiisque ipsius & ceterorum qui cum eo erant. Caue intelligas militem mixtum senatoribus equitibúsque.

110 *At Sabinus misso per neglecta ad Flauianos duces nuntio*] Desunt in Flor. codice ea verba, *At Sabinus*. & certè superuacua videntur, cùm de eodem Sabino sit sermo.

111 *Qui circumsideri ipsos, & ni subueniretur, artas res nuntiaret*] Ita emendaui, Florentino lucem præferente, qui corruptè habet, *ipsos sel ni subuenirretur*. Vulgò, *qui circumsideri ipsos, nisi subueniretur* &c. Deerat necessariò copula, quam reposui. nam duo nuntianda erant: ipsos scilicet circumsideri; atque artas res, nisi subueniretur.

112 *Iret obuiam legionibus, & de summa rerum illic certaret*] Copula ex Florentino.

113 *Porticus in latere cliui, dextra subeuntibus*] Quod Lipsius innuit, legendum sibi videri, *dextra*, pro, *dextra*, vt in vulgatis; testor ego, idipsum habere Florentinũ ac Venetum.

114 *Saxis tegulisq; Vitellianos obruebāt*] Scripsi, *obruebant*, Flor. autore. vulgò, *deturbabant*.

115 *Quo tanta cladis pretio pro patria bellauimus?*] In omnibus veteribus adiicitur verbum, *stetit*, à Rhenano sublatum; ego leuissima mutatione retinerem ac legerem: *quibus armorum causis? quo tanta clades pretio stetit? pro patria bellauimus?*

116 *Lutatii Catuli nomen inter tot Cæsarum opera*] Sic Florentinus. Vulgò, *inter tanta*.

117 *Immixtus ignoratúsque*] Sic antea in editis. Lipsius deinde ex Vaticano reposuit, *ignarúsque*, probum verbum, atque vsitatum. Sed Florentinum sequi malui, qui alterum habet, nec minus Tacito familiare. Suprà, eodem libro: *ni duo milites præclarum facinus ausi, arreptis è strage scutis, ignorati vincla ac libramenta tormentorum abscidissent*. & lib. seq. *Eadem in Voculam parabantur, nisi seruili habitu per tenebras ignoratus euasisset*. Sallust. in Iug. *nocturnis & auiis itinerib. ignoratus, Romanos palantes repentè aggreditur*.

118 *Reliqua in litore capta, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit*] Malè in vulgatis, *reliquas in litore captas*. Lectionem quam reposui, probat Lipsius ex veteri codice. & ex meis Venetus firmat, Florentinúsque innuit, qui habet, *capta*.

119 *In ore eius iugulatur*] Seneca de benef. lib. VII. cap. XIX. *Si in ore parentum filios iugulat*.

120 *Vel dum regerit inuidiam, crimen meruit*] Vulgò, *tegeret*. neque id corruptum suspicatus fuissem, nisi Florentini indicio, qui habet, *regeret*. Emendaui ergo, *regerit*. Conabatur Antonius inuidiam rerum à se malè gestarum in Mucianum transferre, qui suis epistolis victoriã semper moratus esset.

121 *Et ad tuendam vrbem prorumpere iubet*]Non vt intra mœnia quasi obsessi vrbem tuerentur,sed vt foras erumperent ad propulsandos hostes, ne ad vrbem accederent.

122 *Vitelliani ad serum vsque diem, saxis pilisq; subeuntes arcebant*] Ita Flor. Vulgò, *ad serum vsque diei.*

123 *Quotiens pars altera inclinasset, abditos in tabernis*] Lipsius vocem, *abditos*, reposuit. malè vulgò, *abditi*. Nos Florentini ac Veneti consensum adiicimus.

124 *Aut si quam in domũ perfugerant, erui iugularique expostulantes*] Verbum, *expostulantes*, ex iisdem libris restitui. Vulgò, *postulantes.*

125 *Exsultabant, fruebantur, nullâ partium curâ*] Abest quidem à vulgatis verbum, *fruebantur*. Sed cùm in Flor. atque in aliis veteribus quos viderim, constanter inueniatur, minimè spernendum duxi. Refertur enim ad id quod suprà dicitur, ne minimo quidem temporis voluptates intermissas. ideo ait, exultabant, ac fruebantur, scilicet voluptatibus, gaudebántque. Lipsius id verbum immutare mallet, *exultabant, furebántque*. aptiori sensu, si esset à libris.

126 *Per auersam palatii partem*]Lipsius ex Rom. codice præfert, *portam*. at vulgatã Tacitus ipse confirmat, qui suprà, eodem libro dixit: *monuit Martialem, vt per secretã ædium partem occultè abiret.*

127 *Modò erigere eos, & offerre contumeliis*] Illustratur hic locus à Suet. in eod. Vitel. cap XVII. *per totum via Sacra spatium, reducto comâ capite, ceu noxii solent, atq; etiam mento mucrone gladii subrecto, vt visendam præberet faciem, néue submitteret.* Plin. Paneg. *nihil sæculo dignius, quã quòd contigit desuper intueri delatorum supina ora, retortásq; ceruices.*

28 *Septimum, & quinquagesimum ætatis annum explebat*]Additur hìc in Veneto, aliisque veteribus: *Nam septimum*. Fortè: *Iam septimum.*

129 *Amicitias dum magnitudine munerum, non constantiâ morum continere putat, meruit magis quàm habuit*] Meruit quidẽ sed eo modo, quo dixit Comicus, ab assentatoribus amicos per obsequia parari. Eos enim, qui non virtute, sed commodis aut voluptatibus amicitias metiuntur, propriè amicos non esse, eóq; minimè diuturnos, definiuit Arist. Ethic. lib VIII. cap. III. & IV. Propterea Tacitus ait, Vitellium quidem suâ prodigalitate ac luxu, amicitias vtcumque meruisse, non autem habuisse quoniam fortunæ amici, cum fortunâ simul euanescunt.

130 *Reip. haud dubiè intererat Vitellium vinci*] Vox, *Reipublicæ*, quam Lipsius ex Vat. reposuit, est etiam in *Flor.* & in *Ven.* Iidémque paulo infrà habent, *Præcipiti in occasum die*, quod Rhenanus mutauerat in, *præcipitante.*

131 *Sed imputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidere*] Id est, prætendere non possunt, se Reipublicæ causâ Vitellium prodidisse: nam iidem à Galba priùs desciuerant. Signat præcipuè Cæcinam, ac Bassum, de quibus vide in fine libri præcedentis. De verbo, *imputare*, plura dixi ad librum sextum Annalium.

AD LIB. IV. HISTORIARVM.

1 *SI quem procerum habitu & iuuentâ prospexerant*] Malè vulgò, *procerum*, absque accentu. Sic infrà, *& est plerisque procêra patritia.*

2 *Nec perinde prosperis socius, quàm aduersis abstractus*] Caueant tirones, ne interpretentur, *abstractus*, id est, seiunctus, vel segregatus; sed quasi in exitium tractus. vt Ann. lib. IV. *claritudine infausti generis, & paternis aduersis foret abstractus.*

3 Quia

3 *Quia gratia oneri, vltio in quæstu habetur*] Rectè, *habetur*, apud vulgum scilicet. Nam vt ait Seneca de ira lib. II. cap. XXXII. *Non vt in beneficiis honestum est merita meritis repensare, ita iniurias iniuriis. illic vinci turpe est, hic vincere. inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, vltio.* Idem de benef. libr. I. cap. I. *ita naturâ comparatum est; vt altiùs iniuriæ, quàm merita descendant, & illa citò defluant, has tenax memoria custodiat.*

4 *Senatus cuncta Principibus solita, Vespasiano decernit*] Scilicet ex lege, quæ appellabatur Regia. De ea Vlpian. in l. I. Dig. de Const. Principum: *Quod Principi placuit, legis habet vigorem: vtpotè cùm lege Regiâ, quæ de eius imperio lata est, populus ei, & in eum, omne suum imperium & potestatem conferat.* Meminit etiam Iustinianus in l. I. §. 7. Cod. de veteri iure enucl. Et adhuc extat ænea tabula Romæ in Capitolio, partem quandam continens illius legis, quæ de Vespasiani imperio lata fuit. Eam hîc ad uerbum transcribendo, rem gratam antiquitatis studiosis me facturum putaui.

FOEDVSVE.CVM.QVIBVS.VOLET.FACERE.LICEAT.VTI.LICVIT.
DIVO.AVG.TI.IVLIO.CAESARI.AVG.TIBERIOQVE.CLAVDIO.
CAESARI.AVG.GERMANICO.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE.SENATVS.CONSVLTA.PER.RELATIONEM.DISCESSIONEMQVE.FACERE.LICEAT.VTI.LICVIT.DIVO.AVG.TI.IVLIO.
CAESARI.AVG.TI.CLAVDIO.CAESARI.AVG. GERMANICO.

VTIQVE.CVM.EX.VOLVNTATE. AVCTORITATEVE.IVSSV.MANDATVVE.EIVS.PRAESENTEVE.EO.SENATVS.HABEBITVR.OMNIVM.
RERVM.IVS.PERINDE.HABEATVR.SERVETVR. AC.SI.LEGE.SENATVS.
EDICTVS.ESSET.HABERETVRQVE.

VTIQVE.QVOS.MAGISTRATVM.POTESTATEM.IMPERIVM.CVRATIONEMVE.CVIVS.REI.PETENTES.SENATVI.POPVLOQVE.ROMANO.
COMMENDAVERIT.QVIBVSVE.SVFFRAGATIONEM.SVAM.DEDERIT.
PROMISERIT.EORVM.COMITIS.QVIBVSQVE.EXTRA.ORDINEM.
RATIO.HABEATVR.

VTIQVE.EI.FINES.POMERII.PROFERRE.PROMOVERE.CVM.EX.REPVBLICA.CENSEBIT.ESSE.LICEAT.ITA.VTI.LICVIT.TI.CLAVDIO.
CAESARI.AVG.GERMANICO.

VTIQVE.QVAECVMQVE.EX.VSV.REIPVBLCAE.MAIESTATE.DIVINARVM.HVMANARVM.PVBLICARVM.PRIVATARVMQVE.RERVM.ESSE.
CENSEBIT.EI.AGERE.FACERE.IVS.POTESTASQVE.SIT.ITA.VTI.DIVO.
AVG.TIBERIOQVE.IVLIO.CAESARI.AVG.TIBERIOQVE.CLAVDIO.
CAESARI.AVG.GERMANICO.FVIT.

VTIQVE.QVIBVS.LEGIBVS.PLEBEIVE.SCITIS.SCRIPTVM.FVIT.NE.
DIVVS.AVG.TIBERIVSVE.IVLIVS.CAESAR.AVG.TIBERIVSQVE.
CLAVDIVS.CAESAR.AVG.GERMANICVS. TENERENTVR. IIS. LEGIBVS.PLEBISQVE.SCITIS.IMP.CAESAR.VESPASIANVS.SOLVTVS.
SIT. QVAEQVE. EX. QVAQVE. LEGE. ROGATIONE. DIVVM.AVG.
TIBERIVMVE.IVLIVM.CAESAREM.AVG.TIBERIVMVE.CLAVDIVM.
CAESAREM.AVG.GERMANICVM.FACERE.OPORTVIT.EA.OMNIA.
IMP.CAESARI.VESPASIANO.AVG.FACERE.LICEAT.

VTIQVE.QVAE.ANTE.HANC.LEGEM.ROGATAM.ACTA.GESTA.DECRETA.

IMPERATA.AB.IMPERATORE.CAESARE.VESPASIANO.AVG.IVSSV.
MANDATVVE.EIVS.A.QVOQVE.SVNT.EA.PERINDE.IVSTA.RATAQ.
SINT.AC SI.POPVLI.PLEBISVE.IVSSV.ACTA.ESSENT.

SANCTIO

SI.QVIS.HVIVSCE.LEGIS.ERGO.ADVERSVS.LEGES ROGATIONES.
PLEBISVE.SCITA.SENATVSVE.CONSVLTA.FECIT.FECERIT SIVE.
QVOD.EVM.EX.LEGE.ROGATIONE.PLEBISVE.SCITO.S.VE.C.FACERE.
OPORTEBIT.NON.FECERIT.HVIVS.LEGIS ERGO.ID.EI.NE.FRAVDI.
ESTO.NEVE.QVIT.OB.EAM REM.POPVLO.DARE.DEBETO.NEVE.
CVI.DE.EA.RE.ACTIO NEVE.IVDICATIO.ESTO.NEVE.QVIS.DE.EA.
RE.APVD.SE.AGI.SINITO.

5 *Ciuilia de se, de Rep. egregia*] Ita correxi. Vulgò, *& rep. egregia*.

6 *Ipsa quoq; insectatio in Vitellium*] Florentinum secutus, reposui, *in Vitellium*. Vulgò, *in Vitellianos*. Verisimile enim est, Mucianũ imperii ferè sociũ in ipsum tantũ modò Vitelliũ inuectũ fuisse; at illius duces quasi indignos suâ insectatione iudicasse.

7 *Sera & sine libertate*] Sera, quia iam de bello transactum: ideóq; vanum ac frustratoriũ, insectari victos. Sine libertate: quoniam Mucianus suâ insectatione, non præseferebat amorẽ curamq; reipublicæ à Vitellio lacerarę, (ita enim hoc sensu capienda videtur vox libertatis) sed potiùs se ipsum magnificabat extollebatq;. Vel libertatem interpretemur, quando quis citra odium & amorẽ, quicquid sentit loquitur, eo præsertim tempore, quo aliquod periculum ex libertate sermonis sibi prouenire potest. At cùm Mucianus malediceret victo, & à quo nihil iam timere poterat, rectè, sine libertate eum insectari, dicebatur.

8 *Sed in Sarmatas expeditio fingebatur*] Quę sit expeditio ista, adhuc quęro. Si trãsactam intelligit, nullum antehac in Sarmatas bellum gessit Mucianus, qui Syriæ tantùm præfuit. nec suprà de alio Sarmatico bello fit mentio, nisi quod sub Othone cõfecit M. Aponius Mœsię rector, ob hoc triumphali statua donatus, vt lib. I. hist. Si de futuro atq; imminente intelligendũ, quomodo ante susceptam expeditionẽ triumphalia tribuuntur? Potiùs suspicor, verè de ciuili bello Muciano data, neq; id Senatores simulare voluisse: finxisse autem, non propter anteacta illius merita tantum dari, sed quia Resp. tanti viri operâ indigeret aduersus Sarmatas hostes, quorum motus fingebantur, ideò necesse fuisse, *tali honore* licet insolito, illum decorare. nil tamen firmo. suspectus enim mihi locus.

9 *Et studiis Senatus attollebatur*] Sic rectius visum ex Flor. quàm vt vulgò, *attollebantur*, vt ad Heluidium ipsum referatur.

10 *Isq; præcipuus illi dies magnæ offensæ initium et magnæ gloriæ fuit*] Superiora verba, integra esse non asseuerauerim. Quòd autẽ Lipsius quærit, quid sit, in quo Heluidius offenderit: mihi videtur in iis quæ inferiùs perscribuntur. Primò, cùm eligi non sortiri legatos censuisset pręter mores. Secundò, cum ærarii impensarúmque curam Senatui delegaret, non Principi reseruaret. Tertiò, de Capitolio restituendo. Ex quib. sententiis nulla comprobata, atq; in iis Principẽ, ac nonnullos etiam Senatorũ, qui aduersi fuerunt, offendit; quamuis apud Senatum gloriã adeptus incorruptâ libertate. Sed Tacitus, postquam dixit, diem illũ præcipuum Heluidio fuisse magnæ offensæ, & magnæ glorię antequam Senatus acta subiiceret, aliquid de ipsius Heluidii genere ac vita pręfari voluit: cùm in superiorib. verbis de honoribus tantùm Imperatori ducibúsque tribuendis actum fuerit, nihil de seriis.

11 *Heluidius Priscus, regione Italiæ Taracinæ municipio*] Venia mihi à Vertrano Mauro opus. Nã cùm ille simplici tantùm coniecturâ ductus, suppleuerit, *regione Italia*

septima: ego vocem, præter fidem omnium librorum additam, sustuli, contentus, stellulà potiùs locum notasse, quàm arbitrario iure auctū perferre. De oppido quidem, Tarracinę, Florentinus consentit. Sed verba, *regione Italia*, corrupta esse, nemo est, qui ambigat, vel Lipsii argumētis. Neq; ego sum tanti, qui ea corrigam, quid tamen mihi in mentem venerit, licet ineptias, proferam; pręsertim cùm à communium litterarum vestigiis non longè mea diuinatio aberret: *Heluidius Priscus igitur, natus Terracina municipio.* Certè aliquid simile sententia poscit, ac fortasse alii meliorem lectionem excogitabunt.

12 *Nam si caderet Marcellus, agmen reorū sternebatur*] Multi enim inter Senatores ipsos inueniebantur, qui eâ ratione accusauerant, ac, si Marcellus caderet, eâdem ruinâ prosterni timebant.

13 *Et egregiis orationibus vtriusq; testatum*] Muretus corrigit, *vtrimq;*. idq; Tacitus ipse firmare videtur, qui paulo infra ait: *hac magnis vtrimq; contentionibus iactata.*

14 *Ni memoriâ flagitiorum vrgeretur*] Non malè etiam vulgati, *vrgeret.* tamen Florentini ac Veneti lectio mihi potior.

15 *Vt in cuiusq; vitam famámq; penetrarent*] Ita Flor. Vulgò, *vt vniuscuiusq; vitam.*

16 *Cum Thrasea, Sorano, Sentio*] Congruit etiam Flor. cum aliis, qui habent, *Sentio*. idq; Lipsio magis probatur, quàm, *Senecione*, vt in vulgatis.

17 *Aut principis honor in cuiusquā contumeliam verteretur*] Passiuè honorem accipio. qui scilicet principi habebatur, legatos ad eum mittendo.

18 *Fuere, qui & meminissent*] Prisci mens fuit, impensę partē in Principē, contra morē, reiicere, vt exhausto ærario parceretur.

19 *Proditor corruptórq; amici, & cuius se magistrum ferebat*] Lipsii coniectura adeò mihi certa, vt eā recipere, ne minimū quidē dubitauerim. Nam cùm ex historia clarū sit, Celerem fuisse Bareæ magistrū, res ipsa per se locum corrigit, nec est quòd Tacitum philosophari credamus, magistrum amicitiæ philosophum appellando.

20 *Cum discordia inter patres, ira apud victos*] Vulgò, *inter partes*: quod corruptum censui. nam vbi partes, ibi consequēter discordia. quid ergo opus dicere, discordiam fuisse inter partes? Sed nullę ferè partes iam erant, cùm omnia in uictorem Vespasianū cessissent. Itaq; correxi, *inter patres*, hoc est, inter senatores. quod ex antecedentibus satis liquet. Idq; Mercerus etiā animaduertit.

21 *Non leges, non Princeps in ciuitate essent*] Ita Flor. Vulgò, *non Principes.* falsum. Vnus enim Princeps, Imperator. filii verò, Cæsares appellati. immò Domitianus ipse in vrbe erat.

22 *Fracta Primi Antonii, Variique Arrii potentia*] Exciderat in vulgatis cognomen, *Arrii*, quod ex Flor. ac Ven. restitui.

23 *Capta legionū hiberna*] Inseruit Rhenanus vocem, *castra hiberna*. quę cùm neq; in Flor. neq; in aliis melioribus libris inueniatur, iure à nobis exturbata est.

24 *Nec opibus Romanis, societate validiorum attriti*] Mendosa hæc. neq; Flor. iuuat aut variat. Testatur Lipsius, in Vat. legi: *societaté ve aliorum astricti*; vnde legendum putaui: *nec opibus, Romanorum societate vel aliorum attriti.* nam fortasse scriptum erat, *Rom.* quod interpretatum fuit, *Romanis.* Sed nunc secundum Vaticanā lectionē potiùs interpretor, eos neq; ab opibus potentiáq; Romanorum, neq; ab aliis sociis astrictos, id est, seuerè habitos; sed tanquam liberos, arma tantùm & milites ministrasse. Eadem ferè de iisdem Batauis ait Tac. in libello de morib. Germ.

25 *Arma equósq; retinens, integris turmis Rhenū perrumpere*] Deesse videtur verbū, *suetus, solitus, exercitus*, aut quid simile: fortè legendum, *perrumpens*, aut interpretandum, *perrumpere*, quasi ad perrumpendū.

26 *Ciuilis desciscendi certus*] Sic meliùs in Flor. ac Ven. quā in vulgatis, *dissidii certus.*

27 *Rursus impubes, sed formâ conspicuus*] Ita ex Flor. Vulgò, *impuberes.*

28 *Et inania legionum nomina ne pauescerent*] Annal.lib. VI. *neque penes Arsacidem imperium, sed inane nomen apud imbellem externâ mollitiâ*. Seneca de clementia, cap. IX. *tantum agmen nobilium, non inania nomina praeferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sint*.

29 *Ne Romanis quidem ingratum id bellum*] Hîc pro Romanis intelligendi sunt, Vitellianorum militum in Germania duces. quos ait, ambiguam belli fortunam Vespasiano imputaturos, hoc est, simulaturos, se in eius gratiam, Vitellii vires debilitasse. Suprà, lib. II. *Vnde metus, & ex metu consilium, posse imputari Vespasiano, quae apud Vitellium excusanda erant*.

30 *Victoriae rationem non reddi*] Ausonius Paneg. ad Gratianum: *rationem felicitatis nemo reddit*.

31 *Pellexit Britannica auxilia, Batauorum cohortes*] Ipsas Batauorum cohortes Britannica auxilia vocat, quòd diu in Britannia fuerint cum XIIII^a. legione, vt suprà pluribus locis apparet. Remissas autem in Germaniam dixit, histor. libr. II. *cohortes Batauorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissae, principium interno simul externóque bello parantibus fatis*.

32 *Erat in Caninefatibus stolidae audaciae Brinio*] Q. Curtius lib. VI. *stolidae audaciae ferox*. Hic autem Brinio, à Flor. appellatur, *Brinno*; à Veneto, *Brenno*.

33 *Ipso rebellis familiae nomine*] Non malè etiam Venetus, & alii, *omine*. tamen vulgatam lectionem antefero.

34 *Duarum cohortium hiberna, proxima occupatu, Oceano irrumpit*] Ita Lipsius correxit, & distinxit. Verè, nam Flor. ferè congruit, qui habet, *proxima occupata*. Cōfusè in vulgatis: *proximo occupato Oceano, irrumpit*.

35 *Lupercus legionarios è praesentibus*] Militia in praesenti, & milites praesentes dicebantur, qui in comitatu Principis agebant. vnde Magistri militum in praesenti, vel praesentales. Quod explicat Guidus Pancirolus in Notitia Imperii Orientalis, cap. XXXI. At quod ipse autumat, apud Tacitum, *legionarios è praesentibus*, ad hunc militiae ritum referri, alii iudicent. Ego crediderim, simpliciter intelligendum de militibus qui aderant, ad differentiam Vbiorum qui in proximo, & Treuerorum qui longiùs degebant. Sic hist. lib II. *Missus est in locum eius Vectius Bolanus è praesentibus*. & Sallustius in Iug. *Marius cum Ligure, permissa eius cognitum, ex praesentibus misit*.

36 *Gallum monuit, ne terreret abeuntes*] Ita Flor. & Ven. Vulgò, *ne teneret*.

37 *Sponte legatorum excitari bellum: quin cuncta quae acciderant*] Iidem libri, *excitari bellum, cunctáque quae acciderant*. Sed nihil mutaui.

38 *Illi veteres militiae, in cuneos congregantur*] Pulcherrima phrasis, ac Tacito familiaris, hîc perierat, nisi ab optimo Flor. restituta fuisset, vt alia multa. Nam qui vim eius non perceperant, vocem inseruerunt: *Illi veteris militiae memores*. Quod ineptè dictum, non fallet attentum lectorem. Quid enim sibi vult, Batauos veteris militiae memores? an illius militiae tantùm, quam tirones olim didicerant? potiùs dixisset, *diuturnae militiae*. Veriùs ergo reposuimus, *veteres militiae*. & ex eodem Flor. *in cuneos*, pro, *in cuneis*. vt in vulgatis. Eiusdem phrasis plura exempla in Tacito. Annal. lib. I. *vetus operis ac laboris*. lib. VI. *scientiae caerimoniarúmque vetus*. & eod. libro, *vetus regnandi*. Est etiā locus similis apud Symmachum, qui lib. IX. epist. XXXV. Cornelium fortasse imitatus, ait: *securus vitae, & militiae vetus, nunquam refugit examen superiorum*. Sic enim in antiquis exemplaribus. at in recentioribus est deprauatio eadem, *militiae veteris*. Postremò, praeter Florentini autoritatem, adiicimus in hoc Taciti loco firmando, Vaticani fidem, teste Iuliano Medice, qui illum, me rogante, inspexit.

39 *Subuersa longa pacis opera, haud procul castris in modum municipii extructa*] Hunc locum illustrauit Lipsius de militia

Rom.

Rom.lib.v.dial.1.docens, fuisse Romanis consuetudinem extra ipsa hiberna seu statiua, adnectere aliqua ædificia, quæ Procestria appellabantur, vt in iis reciperentur lixæ, mercatores, aliique pagani, qui castra sequebantur. eos enim Romani militibus non miscebant. Ipsum vide. Quin etiam ignominiæ loco, extra vallum tendere milites cogebantur. Tacitus lib. XIII. *militésque tendere omnes extra vallum iussit, indéque eâ contumeliâ detenti, nec nisi precibus vniuersi exercitus exsoluti sunt.* Liuius libro x. *Cohortes quæ signa amiserant, extra vallum sine tentoriis destitutas inuenit.* Frontinus lib. IV. *Octacilius Crassus Consul, eos qui ab Hannibale sub iugum missi redierant, tendere extra vallum iussit.*

40 *Vtramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret*] Lipsius vocem, *vtramque*, tollendam censet, quæ à Budensi codice abest, aut pro eâ rescribendum, *vtrimque.* At vulgatam Florentinus & alii veteres cõfirmant. nec mirum videri debet, Ciuilem, qui militibus abundabat, nauésque habebat, ad eos hinc inde absque vllo periculo traducendos, in vtraque ripâ cateruas suas explicauisse, ad speciem & terrorẽ, ac fortasse ad commeatum pro tantâ multitudine faciliùs parandum. Romani enim suam ripam tunc non custodiebant, quippe obsessi.

41 *Mixta belli ciuilis externíque facie*] Probaui vocem, *mixta*, ex Flor. nam vulgò, *iuxta.* Quod autem ait de belli ciuilis externíque facie, respicit antecedentia verba. nã veteranæ cohortes Batauorum, quæ in eo exercitu erant cum signis ad Romanum morem, speciem belli ciuilis præseferebant: contrà, imagines ferarum, externum bellum repræsentabant.

42 *Duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum Romanorum tuebantur*] Exturbauit Rhenanus vocẽ, *Romanorum*, quia à suo codice aberat. Sed ego Florentino autore restitui. Dixit enim Tacitus, *Romanorum*, vt à quinque millium summâ excluderet seruos, lixas, atque id genus hominum.

43 *Inuasere vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum. Scandebántque iam quidam*] Sic meliùs distinxi, indicante Florentino, qui habet, *scandebántque.* Antea minus aptè: *inuasere vallum. Appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum, scandebant iam quidam.*

44 *Lectos è legionibus*] Exciderat in libris omnibus præpositio, *è*, quam restitui suadente Mureto, immò Tacito ipso. qui infrà, libr. eodem ait: *& lectus in eandem spem è legionibus miles, promissa stipendia flagitabat.*

45 *Dillio Voculæ duodeuicesimæ legionis legato*] Ita libri, & historia. Malè Rhenanus, qui reposuit, *duoetuicesimæ.* Vide quæ notaui lib. I. hist. in verbis, *quarta & duodeuicesima legiones.* Inferius etiam dixit: *Dein mutati in pœnitentiam primani, quartaníque, & duodeuicesimani, Voculã sequuntur.* quod non est mutandum.

46 *Ipse pauidus torpere, inuisus militibus*] In Flor. etiam legitur, *Ipse nauibus, inualidus corpore, inuisus* &c. quod Lipsius de aliis libris testatur. Fortè legendum: *Ipse pauidus, inualidus corpore* &c. Ait enim paulò infrà: *è cubiculo & lectulo.* & statim: *vnius senis valetudine.*

47 *Adsciri in societatem Germanos*] Restitui verbum, *adsciri*, ex Flor. & Ven. pro, *acciri*, vt in vulgatis. Sic Tacitus infrà, libr. eod. *neque Antonium Primum adsciri inter comites à Domitiano passus est.*

48 *His inter se vocibus instinctos*] Ita Flor. Vulgò, *insistentes.* Sic Tacitus alibi. Annal. lib. II. *His vocibus instinctos exercitus, propriæ quoque causæ stimulabant.* & in vita Agricolæ: *Instinctos ruentésque ita disposuit.* Liuius lib. v. *diuino spiritu instinctus.*

49 *Vtque prædâ ad virtutem accenderetur*] Sic Florentinus. Vulgò, *incenderetur.*

50 *At Ciuilem immensis auctibus vniuersa Germania extollebat*] Variant quidem

hic libri veteres. plerique habent, *actibus*. alii, *laudibus*. nonnulli, & inter eos Flor. *auctibus*. Lipsius nullam ex his vocibus probat: edidítque, *immensum vniuersa Germania*. Nos omnino libri nostri lectionem restituendam censuimus, cùm bonum efficacémque habeat sensum: nempe, quotidie affluxisse Ciuili immensa Germanorum auxilia, quibus ille auctibus maximè extollebatur. Liuius lib. IV. *cuius res pramium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere*.

51 *Quòd gens Germanica originis, eiuratâ patria*] Ita emendaui, Florentino, & aliis Manuscriptis auctoribus. malè antea, *quos genus Germanica origini* &c.

52 *Romanorum nomine Agrippinenses vocarentur*] Sic iidem libri. Vulgò, *vocarent*.

53 *Quia procul ripâ aberant*] Scilicet non putabant, Germanos vsque eò excursuros.

54 *Nec finem labori nox attulit*] Auctior Venetus: *nec finem quidem labori*. Florentinus nihil mutat.

55 *Addito Cacina edicto*] Consul enim Cæcina erat. atque eo edicto credendum est, de rebus Cremonæ gestis scripsisse, ac Vespasianũ iam haud dubiè Imperatorem esse: vt legiones, quæ in Germania erant, nihil vltrà cũctaretur, quin Vespasiani partibus accederent. Quæ fortasse Antonius ipse à Cæcina curauit nuncianda, tanquam maiorem autoritatem edictum Consulis apud Romanas legiones habiturum esset.

56 *Alpinus Montanus, fortunam partium præsens fatebatur*] Præcedenti enim libro, post Cremonæ excidium, dixit: *in Galliam, Iulium Calenum Tribunum; in Germaniam, Alpinum Montanum præfectum, quod hic Treuir, Calenus Æduus, vterque Vitelliani fuerant, ostentui misere*.

57 *Egregium, inquit, pretium laboris cepi*] Flor. *recip*. Fortè, *recepi*.

58 *Et sanctissimas huius exercitus voces, quibus ad supplicium petitus*] Suprà eod. libro: *sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium eius exercitu*.

59 *Sic accensum, sed molliora referre iussum, dimittit*] Magis placuit vox, *molliora*, ex meis libris, quàm, *meliora*, vt in vulgatis. Sic Ann. lib. XII. *Ille propalam incerta, & saepius molliora respondens*.

60 *Qui vbi rursus missos Nouesium frumentatores*] Expressi lectionem Florentini, quam Lipsius etiam in aliis manuscriptis inuenit. Minus rectè vulgò: *qui renunciat, missos Nouesium*.

61 *Aliis renocantibus Voculam*] Id est, qui in castris erant, Voculam revocabant: qui autem cum Vocula, in castra redire abnuebant.

62 *Auxilia ac stipendia oratures*] Capio hîc stipendia, pro censu, siue tributo, quod à Galliarum ciuitatibus Romani exigere solebant. Namque eam pecuniam destinatam ad vsus & stipendia octo legionum, iuxta Rhenum præsidium agitantium, colligitur Annal. lib. I. quando Germanicus Cæsar eidem exactioni erat intentus. Sic infrà in oratione Cerialis ad Treueros & Lingonas: *Nos quanquã totiens lacessiti, iure victoriæ id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt*.

63 *Vt est vulgus sine rectore praeceps, pauidum, socors*] Reposui, *pauidum*, pro, *pauidus*, ex Flor. & est Tacito vsitatius. paulò infrà: *Vulgus alimenta in dies mercari ampliùs*.

64 *Iis qui è superiore exercitu erant, causam suam dissociantibus*] Quia scilicet Vespasianum quàm Vitellium malebant.

65 *Cùm iam Vitellius occidisset*] Rhenanus, quoniam Regius codex habebat, *excurrisset*, emendauit, *corruisset*. Mihi potior Florentini lectio, *occidisset*.

66 *Primani, quartaniq, & duodeuicesimani*] Rectè, *duodeuicesimani*, vt suprà monui. Malè qui restituunt, *duoetuicesimani*, quamuis Florentinus ipse suadeat.

67 Sexies

67 *Satietate prædæ, nec incruenti. In via dispersos*] Ita emendauit Lipsius, cùm vulgò legeretur, *nec incruentati. Ita dispersos* &c. Iuuat aliquantulum Florentinus, qui corruptè habet, *nec incruentari via a dispersos*.

68 *Tanquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset*] Sic meliùs in Flor. quàm in vulgatis, *quòd transgredientem*. nam aduerbio, *tanquam*, ostenditur, non omnino illam causam fuisse, præturam Iuliano adimendi, sed vt Griphus honore præturæ decoraretur. Ac paulo infrà dignitas eadem Iuliano restituitur.

69 *Vis penes Mucianum erat*] Abest quidem à vulgatis verbum, *erat*. Sed cùm in Flor. ac Ven. habeatur, non fuit negligendum.

70 *E Primo Antonio, Varóque Arrio*] Ita vbique, *Arrio*, non, *Arsio*, legendum ex Manuscriptis.

71 *Dein postquam inanem animum spe & cupidine impleuerat*] Sallust in Iug. *quod homo inanis, & regiæ superbiæ, imperio nimis gauderet*. Horat. Sat. IV. lib. I. de his qui recitationibus laudem aucupantur: *inanes hoc iuuat*.

72 *Et Fastos adulatione temporum fœdatos exonerarent*] Additur in vulgatis, *& qui Fastos*. At superuacuum esse illud, *qui*, clarum est: nam & à Flor. abest, & mens autoris videtur, vt qui æra legum reponerent, iidem Fastorum quoque exonerandorum curam susciperent.

73 *Ipsi Publio neque animus in periculis*] Lipsius ex Vaticano restituit vocem, *neque*, in vulgatis vacantem. Eam ego Florentini autoritate confirmo.

74 *Per quos nosceret, quem quisque accusandum poposcisset*] Ex illis enim commentariis innotescere Senatui poterant nomina eorum, qui apud principes præteritos delationes exercuerant: vt ex eis quisque Senatorum eligeret, quem accusaret ac perderet, quasi in vltionem reip.

75 *Ceteri vt sententiam rogabantur*] Id est, loco sententiæ.

76 *Probabant religionem Patres, periurium arguebant*] An probabant religionem insontium, verúmque iurantium, aliorum verò periurium reprehendebant? Potiùs dubito, referri hæc ad eos tantùm qui verba iurisiurandi detorquebant Ironicè enim ait, Patres, laudasse quidem virorum talium religionem, quòd trepidanter & ambiguè iurassent, ne periurium admitterent: sed tamen ex illâ trepidatione, & periurii, & noxiæ conscientiæ argumentum eliciebant.

77 *Sponte ex S. C. accusationem subiisse*] Moris fuisse videtur, vt alicuius causæ, vel accusatio, vel etiam defensio, à Senatu, huic vel illi Oratori plerunque demandaretur, siue actoribus vel reis nominatim vnum aliquem petentibus, siue proprio Senatus motu quod notissimum est, ac præsertim ex Plinio iuniore lib. I. ep XI. lib. III. epist. IV. lib. V. ep. XX. lib. VI. epist. XXIX. Tangit etiam hunc morem Tacitus, Annal. lib. III. de Pisone patronos à Senatu petente. & lib. XV. in oratione Thraseæ contra Cretenses, ait: *At nunc colimus externos, & adulamur: & quomo ad nutum alicuius grates, ita promptius accusatio decernitur*. Hæc autem verba, *sponte ex S. C.* secū pugnāt. quomodo enim ex Senatusconsulto, si spontè: aut quomodo spontè, si ex Senatusconsulto? An ipsemet Regulus irrequisitus, ac spontè, curauit vt sibi ex Senatusconsulo accusato iniungeretur? Rhenanus corrigendum putauit, *spontè ex se*, idque nec Lipsio displicet, qui etiam excogitauit, *spontè & inconsulto*. Ego neque probo, neque improbo. mea tamen coniectura est: *spontè, nec Senatu consulto*.

78 *Adpetitúmque morsu Pisonis caput*] Copulam, *que*, addidi ex Flor.

79 *Te securum reliquerat exsul pater*] Neronianis enim temporibus, magni ac potentes viri, periculis conflictabantur. contrà, viles atque abiecti, securi agebant, ideo sequitur, *nihil quod timeret*.

80 *Septuagies sestertio dignatus*] Libri omnes, & Manuscripti & editi consentiunt in voce, *signatus*. ex quâ Lipsius coniecturâ fecit, *dignatus*. Ego nihil malim, quàm cum Faerno restituere, *saginatus*, quod nuper idem Lipsius probauit.

81 *Prætorium & consularem visuri sumus?*] Lipsius, *ausuri*. At vulgata lectio mihi magis probatur. quasi dicat: si eum non peruertitis, fiet etiam Prætor, & Consul, maiorémque potentiam assequetur. Aliàs non dixisset *ausuri sumus*, sed, *audebimus*.

82 *Optimus est, post malum Principem, dies primus*] Defuncto enim malo Principe, Senatus statim prauos mores tollere nititur. sed paulatim deinde refrigescit.

83 *Crimine simul exemplóque Eprium vrgebat*] Crimine vrgebat, tanquam delatorem Thraseæ, quam actionem tentauerat olim Heluidius, Galbâ imperante, dein omiserat, vt refert Tacitus initio huius libri. Exemplo; quoniam laudando Cluuium, vitæ morúmque diuersitatem in Marcello exprobrabat.

84 *Patres cæptatam libertatem, postquam obuiam itum omisere*] Vulgò, *cæptam*. Sed Florentinum, & alios veteres secutus sum.

85 *Octauium Sagittam*] Adiiciunt Florentinus, & Ven. *Octauium Sabinum Sagittam*. tamen li. XIII. vbi de hac re fit mentio, nulla est additio.

86 *Manlius Patruitus ordinis Senatorii*] Reposui ex Flor. *Patruitus*, pro, *Patricius*, vt vulgò. In eodem lib. pro, *ordinis Senatorii*, legitur, *Senator*. sed nihil muto.

87 *Ne Vitelliani quidem sine multâ cæde pelli poterant*] Plura hîc in Flor. adiiciuntur: *pelli poterant, sed immensa pecunia fer*. Post hæc paginæ transpositio ibi à librario facta fuit, sed adeò euidens, vt nullam pariat confusionem.

88 *Spernunt oblatos agros, militiã & stipendia orant*] Addidit Rhenanus vocẽ, *oblatos sibi agros*. Sed sustuli, quoniam à Flor. aliisq; melioribus libris abest, nec videtur necessaria.

89 *Summáque etiam miscentis*] Constat sententia. Coniectura tamen Rodolphi, legentis, *summáque & ima*, mihi prorsus arridet.

90 *Æquatus inter duos beneficiorum numerus*] Guidus Pancirolus in Notitiâ Imperii Orientalis cap. IX. & Occid. cap. XLVII. affirmat legendum, *beneficiariorum*. Tamen nihil mutaui, cùm idem sensus in vtraque voce sit.

91 *Postquam quæsitum sibi crimen idémque comperit*] Sensus est, Centurionem lætas illas voces vulgauisse, ad tentandum Pisonis animum: vt si alacrem vidisset, paratúmq; ad capessendum imperium, conscientiam criminis in eo magis argueret, & sic iustiùs, ac maiori ludibrio illum occideret. Pisonem autem, cognito Centurionis dolo, iussisse in eum animaduerti.

92 *Ingressi milites, quibus fausta nomina*] Congruit Flor. cum Vat. in voce, *nomina*. Malè vulgati, *omina*. Vide Lipsium.

93 *Lustratâ suouetaurilibus areâ*] Vulgò, *boue taurisque*. Emendauit Lipsius. & Flor. annuit, qui habet, *bouetaurilibus*.

94 *Vitelliana legiones, vel externum seruitium, quam Imperatorem Vespasianum malle*] Restitui ex Flor. ac Ven. particulam, *vel*, quæ vim sententiæ addit.

95 *Classicus nobilitate opibúsque ante alios*] Plerique veteres libri hanc lectionem affirmant, vt testatur Lipsius, & consentit Florentinus. ideo vulgatæ, *anteibat alios*, præposui.

96 *Ipse è maioribus suis hostis populi Rom. quam socius iactabat*] Mallem cum Mercero, *hostes populi Rom. quam socios*.

97 *Hic Treuir, hic Lingon*] Sententia exigit: *Ille Treuir, hic Lingon*.

98 *Hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari. Vbi quos*] Fortasse meliùs corrigas ac distinguas, *scrutati; vbi quos*.

99 *Captum & extra conuentum amandatum in Frisios diximus*] Dixit suprà, eodẽ libro. Sed conuentus ille mihi suspectus: nam cùm iussu Ciuilis in Frisios auectus est

Clau-

Claudius, ipsi erant in campo, & in acie. quid ergo propriè dictum de conuentu? neque Florent. eam vocem agnoscit, qui habet, *cõm̃tum*. Venetus, *commentum*. An, *extra conuentũ*, significat, priuato & clandestino ducum consilio, absq; multitudinis frequentiâ & conuentu, nulloque iudicio motum Labeonem? Idem ferè Cicero pro Deiotaro rege: *dico intra domesticos parietes: dico extra conuentum, & eam frequentiam, in quâ Oratorum studia niti solent.* An potiùs longè à cœtu militari, vbi periculum erat, ne discordiæ semina Labeo præberet?

100 *Mortémque in tot malis hostium, ut finem miseriarum expecto*] Salinerus vocem, *hostium*, conatur defendere. Lipsius variè emendat. Ego corruptam censeo, ac suspicor legendum, *hodie*. nam illâ ipsâ die mortem Vocula expectabat, immò statim post concionem de supremis agitauit.

101 *Etiam vetera exempla deficiunt, quotiens Romanæ legiones perire praoptauerint, ne loco pellerentur.*] Ita legitur ac distinguitur in Flor. ac Ven. absque vllâ interrogationis notâ. quod mihi meliùs visum. Nunc vulgatam lectionem refero: *etiam vetera exempla deficiunt. quotiens Romanæ legiones perire praoptauerunt ne loco pellerentur?*

102 *Prohibuere fœdissimam mortem sponte prauenire*] Fœdissimã vocat mortem, quæ desertoris proditorisque manu obuenit.

103 *Dein sumptis Romani imperii insignibus*] An vt ipse Classicus insignia imperii, tanquam imperator, induerit? caue credas. Sed intellige, Aquilas, vexilla, ceteraq; Rom. exercitus signa, secũ sumpsisse: neq; illum Imperatorem nominatum, sed iuratum pro imperio Galliarum.

104 *In eadem verba adigit, occisis Maguntiaci tribunis*] Transposui punctum à verbo, *adigit*, ad verbum, *detrectauerant*, monente Mercero. clarior enim sententia redditur.

105 *Atque ipsos leues abeuntes prosequerentur*] Ita correxi, quia Flor. habet, *atqui ipsos*. vnde vulgò, *ac qui ipsos*.

106 *Legio* XIII. *cum auxiliis simul dedititis*] Mercerus, *sextadecima*. quod mihi præter historiæ mentem videtur. nam ea in Italiam à Vitellio ducta fuit. quod testatur Tacitus lib. præced. vbi ordinem agminis Vitellianorum militum refert. ait enim: *mediam aciem sextadecimanos, duoetuicesimanósque.* At suprà, hoc eodem libro, eiusdem tertiædecimæ legionis meminit, quæ apud Nouesium erat: *Ingressis Nouesium, tertiadecima legio coniungitur.*

107 *Reuulsæ Imperatorum imagines, inhonora signa*] Plerique veteres codices, intérque eos Florentinus, habent, *inhora signa*. quod autem in vulgatis repositũ fuit, *innexa signa*, nullibi in Manuscriptis inuenitur. Lipsius nuper corrigendum censuit, *inhonora signa*, id est squallida, non vncta, nõ nitida. Quam correctionem recepi, ac fortassè etiã, inhonora signa dicũtur, quia reuulsæ ab iis Imperatorũ imagines fuerant.

108 *Dux Claudius Sanctus*] Dux scilicet viæ deditis datus, nam suprà dixit: *quale illud iter, quis dux via.*

109 *Sauitia ingenii, & cupidine prada*] Vulgò, *sauitia ingenita*. at ego, *ingenii*, correxi, quia in Florentino ac Ven. legitur, *sauitia ingenti*. Lipsius ex Vatic. idem affirmat.

110 *Quomodo lucem diémque omnibus hominibus*] Ita in Flor. ac Ven. atque in omnibus aliis exemplaribus quæ viderim. Lipsius tamen, quia in Vat. inuenit, *lucem noctémque*, eam lectionem amplexus est, reposuitque. Ego vulgatam malui. non enim, *lucem diémque*, ideo dicitur, quasi lux & dies differant: sed duo simul verba idem significantia sæpissimè à Tacito, aliísque autoribus, iungi solent, ornatus, ac maioris expressionis causa. vt paulo infrà, *noua & recentia iura.* In libello de causis corruptæ eloq. *libentiùs nouis & recentibus, quàm remotis & oblitteratis vtor.* Ibi etiam

non semel inuenies, *veterem & antiquum*. Seneca epist. CXI. *ceteris aequè vanis & inanibus*. Non absimile Plin. Paneg. ad Traianum dixit: *Vt sol & dies, non parte aliquâ, sed statim totus; nec vni aut alteri, sed omnibus in commune profertur*. Sed prorsus simile inferiùs: *bonos autem otio aut situ abstrusos, & quasi sepultos, non nisi delationibus & periculis in lucem ac diem proferebant*. Praeterea nox impropria hic. nam rectè quidem dicitur, viuentes, aut luce, aut die frui; falsò, nocte. Immò si ad verbum, *aperuit*, respiciamus, lucem ac diem nobis natura verè aperit, sed noctem quasi recondit, ac tenebris inuoluit.

111 *Deductis olim, & nobiscum per connubium sociatis*] Vulgò, *eductis*. Lipsius, *deductis*. Verè, nam Flor. idem habet.

112 *Quique mox prouenere*] Id est, qui ex eis nati sunt.

113 *Donec Germani transnatantes, terga Labeonis inuasere*] Flor. *tranatantes*, vnde vulgò, *tranantes*. Ego id verbum restitui, ad alia ipsius Taciti exempla. qui proximo libro ait: *Bructerorum cuneus transnatauit*. & inferiùs: *Ciuilis relicto equo transnatauit*.

114 *Proiectis foederis Romani monumentis*] Suspecta haec Lipsio, & fortasse non iniuriâ: ideóque corrigenda putat. Si autem vulgata lectio retinenda sit, ego duplicem vtcumque ex ea sensum elicio. Primum: vt de foedere intelligatur, quod Romani cum Gallis iecerunt, iurando scilicet pro imperio Galliarum: atque ita foedus proiecisse, hoc est fregisse Sabinus dicatur, cū se Caesarē appellauerit. Galliarum enim foedus à Tacito inferiùs vocatur, vbi ait: *nullus esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitus, legiones, foederibus Galliarum obstrictas*. & paulo pòst: *neque aliud excusandum habeo, quam quòd vos Gallici foederis oblitos* &c. Secundus sensus videtur: Sabinum eâ rebellione, abiecisse foedus, quod Lingones cum Romanis habebant. Suprà enim constat, Lingones & Treueros fuisse socios fidósque Romanis, ante alios Galliarum populos. & paulo infra apparet, eos contra Vindicem cum Verginio bellasse, quando omnes ferè ceteri Galli fidem erga Romanos exuerant. Iudicium tamen integrum lectoribus relinquo.

115 *Mucianum angebant, ne quamquam egregii duces (iam enim Gallum Annium, & Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent*] Ita restituit egregiè Mercerus, ferè sola distinctione. Vulgò enim sic: *angebant. Nequaquam egregii duces, iam enim Gallum* &c. ac deinde, *tolerare*. Nonnihil iuuat ipse Tacitus, qui hist. lib. II. ait: *diffisus paucitati cohortium, ne longius obsidium, & vim Germanici exercitus parum tolerarent*.

116 *Varóque Arrio*] In Florent. semper, *Arrio*, non, *Ario*, vt in vulgaris & à Tacito ipso saepè eodem nomine appellatur.

117 *Assumuntur è ciuitate clarissimus quisque*] Scilicet ex suspectis Muciano, quos ille honoris specie ad bellum Gallicum ablegabat.

118 *Legiones victrices* VI. & VIII. Vulgò, VI. & XVIII. Sed Mercerus ex historiae fide, admonuit restituendum, VI. & VIII. Idem innuit Flor. in quo corruptè legitur, *legiones victrices vim*. XI. VIII.

119 VI. *ac* X. *ex Hispaniâ accitae*] Hunc etiam legionum numerum rectè emendauit Sauilis Anglus, vt idem Mercerus testatur. immò ipse Tacitus eas sic appellat libro praeced. *initio per Hispaniam a prima Adiutrice orto, quae memoriâ Othonis offensa Vitellio, decimam quoque ad se traxit*.

120 *Atque interim vnaetuicesima legio Vindonissâ*] Non legionis nomen, Vindonissa, primo casu, sed sexto, oppidum Heluetiorum: vnde irrupisse ait legionem vnaetuicesimam, quae ex Vitellianis fuerat, & Rapax cognominabatur, vt alibi Tacitus. Vindonissae etiam meminit suprà: *Cohortium, alarum, legionum hiberna subuersa*

ersa cremataque: iis tantum relictis, quæ Magontiaci, ac Vindonissa sita sunt.

121 *Recenti Vangionum, Caracatium, Tribocorum delectu auctas*] Sic Flor. Nec malè etiam vulgati, *lectu.*

122 *Montibus & Mosellâ amne septũ*] ta libri veteres. Tamen Rhenanus reposuit, *aut Mosella.* minùs propriè. non enim alterutrum munimentum intelligitur, sed utrumque.

123 *Vt ventum ad manus, deturbati ruinæ modo præcipitantur*] Florentinus, *in manus.* fortasse non malè. Sic Annal. lib. 11. prope finem: *ut venere in manus, non ultra dubitatum, quam dum Romanæ cohortes in æquum eniterentur.*

124 *Redigeretur præda in fiscum*] Sic ex Flor. Vulgò, *Redigeret prædam in fiscum.*

125 *Quæ militum ducúmque discordia*] Ex eodem Flor. reposui, *ducúmque.* Vulgò, *ducúmve.*

126 *Quomodo sterilitatẽ, aut nimios imbres*] Seneca de constantia, cap. IX. *Omnia itaq; sic patitur, ut hiemis rigorem, ut intemperantiam cæli, ut fervores morbósq; & cetera forte accidentia.*

127 *Vespasianum, quamquam nuntios occultarent, excessisse vitâ*] Neque ego vulgatam lectionem sperno. Sed nec Lipsio, nec Salinero assentior. Ille ex Farnes. legit, *nuntii*: hic, *nuntios*, interpretatur, pro ipsa re quæ nuntiatur; & verbum, *occultarent*, ad Domitianum, & Mucianum refert. Ego censeo, litterarum, quas Ciuilis Classicúsque ad Cerialem scripserunt, sensum fuisse: Certiores se de Vespasiani obitu factos, quamquam Cerialis, & alii Romanorum duces, occultarent nuntios seu tabellarios, qui id significatum Româ venerunt.

128 *Transuectam è Britannia legionem*] Ita Florentinus. Vulgò, *a Britannia.*

129 *Non imperiis adolescentuli, verba & conciones, quam ferrum & arma meditantis*] Tullium Valentinum intelligit. de quo suprà dixit: *Is meditatâ oratione, cuncta magnis imperiis obiectari solita, contumelias q; & inuidiam in populum Romanum effudit.* & paulo pòst: *Restitit idem Valentinus, obstruxitq; ciuitatis suæ aures, haud perinde instruendo bello intentus, quàm frequẽs concionibus.*

130 *Quod vos Gallici fœderis oblitos prædixerim, memoriam Romani sacramenti temerè credidi*] Video, neque constructionem in hac lectione constare, neque vllũ sensum. Sed cùm & antea locus haud minus corruptus esset, placuit saltem restituere iuxta Florentinum, *temerè credidi*, pro eo quod in vulgatis legebatur, *tenere credidi*. Cuius aduerbii indicio, emendationem excogitaui, fortasse autoris sententiæ non alienam: *quòd vos Gallici fœderis oblitos, & retinere memoriã Romani sacramenti, temerè credidi.*

131 *Donec legio vnaetuicesima*] Malè vulgò, *legio vicesima prima.* nam vt Mercerus ad lib. 1. hist. monuit, nunquam apud Tacitum, vixque apud alios veteres dicitur legio decimatertia, decimaquarta, decimaquinta &c. Sed tertiadecima, quartadecima, quintadecima, &c. semper minori numero præposito. Hìc in Manuscriptis legitur, *legio* XXI. Errauit librarius, qui scripsit, *vicesimaprima*, cùm, *vnaetuicesima*, scribere debuisset. Idem error alibi irrepsit.

132 *Flagrantissimâ cohortium suarum integrâ: quæ ex Chaucis Frisiisque composita, Tolbiaci*] Duxit me ad hanc lectionem Florentinus, qui habet, *integráq;*. Vulgò enim & corruptè, & confusè: *flagrantissimâ cohortium suarum integrâ, & è Chaucis Frisiisque composita. Tolbiaci* &c.

133 *Remediũ cæcitatis exposcens gemitu; monitu Serapidis dei*] Vulgò, *Sarapidis dei.* Emẽdaui Florentino & Veneto autoribus: immò Tacito ipso, qui inferiùs ait: *Fuerat illic sacellum, Serapidi atq; Isidi antiquitus sacratum.*

134 *Id fortaſſe cordi deis*] Id eſt, vt ii ſanentur.

135 *Altior inde Veſpaſiano cupido adeundi ſacram ſedem*] Ipſius nempe Serapidis dei templum.

136 *Namque & muliebrem effigiem aſſiſtere*] Vetere enim famâ putabatur eſſe templum Iouis Ditis, eo præſertim argumento, quia Proſerpina aſſiſtebat.

137 *Vulgus aduerſari regem, inuidere Aegypto*] Muretus mallet, *auerſari*. At mihi magis proprium, *aduerſari*. pro reniti, vel obſiſtere.

138 *Sibi metuere*] Metuebant ſcilicet, ne, ſi patrius deus illinc aueheretur, ſibi aduerſa omnia ſuccederent.

139 *Maior hinc fama tradidit*] Id eſt maius miraculum famâ narratur.

140 *Fuerat illic ſacellum, Serapidi atque Iſidi antiquitùs ſacratum*] At quomodo antiquitùs ſacratum Alexandriæ ſacellum Serapidis, tunc cùm à Sinope deus ille aduectus fuit? Cenſeo, verè Serapidis ſacellum antea fuiſſe Alexandriæ, ſed nullam intus dei formam. Quem autem Sinope Iouem Ditem appellabant, vnũ eundémq; deum fuiſſe, licet cognomine diuerſo. ideo Alexandrinos, poſtquam aduectus fuit, non Iouem Ditem, ſed antiquo apud eos nomine Serapidem vocare continuaviſſe.

141 *Inclytam olim, & veteris Aegypti columen*] Reſtitui ex Flor. copulam, quæ à vulgatis abeſſat.

142 *Si ſtatus imperii, aut ſalus Galliarũ in diſcrimen verteretur*] Ita in libris veteribus. Rhenanus tamen repoſuerat, *in diſcrimine*.

143 *Qua cogitatione bellum aduerſus patrem agitauerit*] Vulgò, *aduerſus patrem cogitauerit*. Et quoniam, cogitare cogitatione, Lipſio ineptum iure videbatur, ipſe corrigendũ cenſuit, *qua cunctatione*. Mercerus diſtinctione locum iuuare conatus eſt: *qua cogitatione, bellum aduerſus patrem cogitauerit, an opes viréſque* &c. quod ſatis non facit. Florentinus omnem controuerſiam dirimit, qui habet, *agitauerit*.

144 *Vſurpata antea munia imperii mittebat. ſimplicitatis*] Additur in vulgatis *ſimul ſimplicitatis*. Sed quoniam ea vox in Flor. abeſt, & à Regio etiam exemplari, vt teſtatur Rhenanus, nec certè videtur neceſſaria, ego illam ſuſtuli.

AD LIB. V. HISTORIARVM.

1 VT *ſuper fortunam crederentur*] Vulgò, *vt ſuperior ſui iam crederetur*. quã lectionem ego cũ Salinero non reiicerem, ſi à libris veteribus eſſet. at aliter Manuſcripti omnes. Flor. & Vat. *vt ſuperiorum nam*. egregiè ergo Lipſius emendauit, *vt ſuper fortunam*. Sic Salluſt. in Iug. *monere, ne tam praua inciperet, neu ſuper fortunam animum gereret*.

2 *Aucto in barbarum cognomento*] In nonnullis veteribus libris additur, *in barbarum morem*. quam vocem iure ſpernas, nam neque in Flor. habetur, neque in aliis melioribus exemplaribus. Immò ſic loquitur Tacitus Annal. lib. VI. *ciuitas potens, ſepta muris, neque in barbarum corrupta*.

3 *Iudæos vocitari. quidam regnante Iſide*] Gloſſema irrepſit in vulgatis, *Iudæos vocitari, quaſi Idæos*. Sed cùm ea verba in Manuſcriptis, ac præſertim in Flor. non inueniantur, meritò fuerunt abiicienda.

4 *Condita urbi Hieroſolymam nomen è ſuo feciſſe*] A Rhenano lectio. nam in veteribus omnibus legitur, *nomine ſuo*. plerique etiam habent, *conditam vrbem*. Vnde ſuſpicor, num meliùs: *condita vrbe, Hieroſolymam nomine ſuo feciſſe*.

5 *Regem Bocchorim, adito Hammonis oraculo*] Etiam Florent. *Bocchoriim*, habet. Vulgò, *Occhorim*.

6 *Alienarum concubitu abſtinent*] An alienas mulieres intelligit, aliis nuptas? Potiùs

potiùs interpretor, quæ Iudææ non sint, hoc est alienigenas. nam sequitur: *inter se nihil illicitum.*

7 *Eadémque cura, & de infernis persuasio*] Curam istam, non ad infernos, sed ad superiora verba referri autumo; vt scilicet in condendis corporibus, eadem sit Iudæis cura, quæ Aegyptiis, eadémque de infernis persuasio.

8 *Præcipuum montium Libanum erigit*] Quis est, qui erigit? an terra ipsa & solum? Ita videtur.

9 *Incerta vnda, superiacta, vt solido feruntur*] Incertam vndam accipio, quæ intuentes quasi ambigere cogat, verane vnda sit, an solidum solum: idque propter bituminis colorem. Constructio videtur: superiacta, feruntur incertæ vndæ, (tertio casu, pro, ab incerta vnda, Corneliano more) vt solido. Nisi sententiam diuidere malimus, ac plurali numero legere: *Incerta vnda. Superiacta, vt solido feruntur.* Sed quoniam Florentinus habet, *vt solido fer.* suspicor, an magis congruens lectio sit: *Incerta vnda, superiacta, vt solido ferunt.*

10 *Fulminum iactu arsisse*] Lipsius, ex Orosio qui hęc Taciti verba transcripsit, legit, *fulminum ictu*. at mihi, *iactu*, magis probatur, Florentino consentiente, & exemplis etiam Ciceronis: qui in Catil. orat. III. ait: *v. jâs nocturno tempore ab occidente faces, ardorémque cœli, vt fulminum iactus, vt terræmotus* &c. & de Diuinat. lib. II. *Nonne perspicuum est ex prima admiratione hominum, quòd tonitrua iactúsq; fulminum extimuissent.*

11 *Terrámque ipsam specie torridam, vim frugiferam perdidisse*] Addidi ex Florentino vocem, *ipsam*, quæ à vulgatis aberat.

12 *Ego sicut inclitas quondam vrbes*] Vulgò, *Iudaicas quondam vrbes*. Lipsius ex nonnullis veteribus libris, atque etiam ex Orosio, legit, *inclitas*. quod verissimum existimaui, quoniam Flor. idem innuit, habens, *indicas*.

13 *Et primis munimentis vrbs, dein regia*] Lectio hæc à Mercero feliciter restituta, atque à Lipsio comprobata, adeo validis ex historia ipsa argumentis nititur, vt digna mihi visa sit, quæ recipiatur, præsertim cùm optimorum exemplarium scriptura corrupta, ferè idem indicet. Vulgò, *vrbs deiugis.* suo quidem sensu, sed non à libris.

14 *Romanorum primus Gn. Pompeius Iudæos domuit*] Vox, *Iudæos*, non est in vulgatis, & scio rectè subintelligi posse. tamen quia in Florent. additur, non fuit prætermittenda.

15 *Mox bello ciuili inter nos*] In vulgatis quidem legitur, *bello ciuili interno*, idque ab omnibus Manuscriptis confirmatur. Sed cùm alterutra vox videatur superflua, ego cum Lipsio Romanam editionem sum secutus.

16 *Regnum ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit*] Verbum, *auxit*, & à Flor. & ab omnibus aliis veteribus confirmatur. & tamen Rhenanus, solâ opinione ductus reposuit, *sanxit*. pristinam ergo lectionem restituimus.

17 *Ad omnes principatus noui euentus casúsque vtilius videbatur*] Scripsi, *vtilius*, Flor. autore. Vulgò, *vtile*.

18 *Expassæ repentè delubri fores*] Vide quid sibi velit Flor. in quo corruptè legitur, *expta*.

19 *Virile ac muliebre sexus*] Sic Flor. quarto casu. etsi vulgati non malè, *virilis ac muliebris sexus*, secundo casu. vide quæ notaui etiam ad lib. IV. Annal.

20 *Et plures quàm pro numero audebāt*] Id est plures arma ferebant, quàm computare quis posset ex numero & multitudine obsessorum: innuens, multos etiam senes, inualidos, pueros, ac feminas, arma sumpsisse.

21 *Quando impetus & subita belli locus abnueret*] Ex Flor. reposui, *impetus*, pluraliter. Vulgò, *impetum*.

22 *Apud Vetera castra consedit*] In Flor.

& in aliis antiquioribus libris additur vox, *castra*, quæ in editis vacat.

23 *Sed vt quosque suorum aduehebantur*] Ita ex Florent. Vulgò, *vt quosque eorum*.

24 *Nec Ciuilis silentem struxit aciem*] Lego, *silens instruxit*.

25 *Captiuitatem cladémque, & dira omina obuersari*] Vulgò, *dira omnia*. at quoniam Flor. habet, *oïa*, facilè coniicitur, scriptum fuisse, *omina*, quod melius videtur. Ouid. Metam. lib. v.

Ignauus bubo, dirum mortalibus omen.

26 *Suam illic victoriam Germanis obstitisse*] Victoriæ vocem improbat Lipsius, mihi optimam. Perspicuum enim, hic à Tacito mentionem fieri de prœlio, in Treueris inter Ciuilem Cerialémq; gesto, vt suprà propè finem libri præcedentis. In quo prœlio Germani, victores primùm, nimiâ deinde prædæ auiditate, victi à Ceriale fuerunt. nam ibi ait: *sed obstitit vincentibus prauum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi*. Addo etiam, Florentinum eandem vocem, *victoriam*, habere.

27 *Quæ prouideri astu ducis oportuerit, prouidisse*] Florent. *prouise*. fortè, *prouisa*.

28 *Debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturasset*] Inferiùs etiam ait: *Ne tum quide Romana classis pugnæ affuit, vt iussum erat*. Puto fuisse classem, quæ suprà Britannica appellatur. Ait enim lib. præced. *Circumsteterat Ciuilem & alius metus, ne quartadecima legio, adiunctâ Britannicâ classe, afflictaret Batauos*. Cuius classis pars maior, postquã legionem è Britannia accitam exposuerat, à Caninefatibus depressa aut capta fuit, vt statim subiicit.

29 *Sed obstitit formido*] Obseruandum tironibus, particulam, *sed*, aduersatiuam hic non esse, immò causam reddere, *vt*, *nam*, *enim*, *etenim*. Si autorum exempla quæris, adi Gedescalcum in suis Commentariis ad Vegetium, lib. II. cap. XVIII.

30 *Nauibus remeabat, disiecto agmine, incuriosis vigiliis*] Ergo naues illas sumpsit, aut Nouesii, aut Bonnæ: nam terrestri itinere profectus erat, propter flumen aduersum. At cùm ex sequentibus constet, castra in ripâ fluminis fuisse: an dicas omnes copias nauibus vehebantur, & imminente nocte, castra in terrà muniebant? potiùs crediderim, Cerialem ipsum, cum parte copiarum, nauibus vectos: reliquum verò exercitum terrestri itinere secus flumen profectum, & hoc est quod Tacitus ait, *disiecto agmine*. propterea hostes eodem tempore castra & classem inuaserunt. Et quoniam Cerialis, licet secundo flumine remearet, cursui moderabatur, vt qui pedibus veniebant, consequi possent: ideo ait, hostes spatium habuisse, opportunum tempus expectandi, noctémque nubibus atram elegisse.

31 *Et prono amne rapti, nullo prohibente, vallum ineunt*] Cerialis, dum Nouesium Bonnámque pergeret, Ciuilem Germanósque post terga reliquisse videtur, id est versus mare: nam & suprà apparet, propè Batauodurum pugnatum; & infra ait, naualem aciem à Ciuile ostentatam ad Mosæ Rhenique ostium. Quomodo ergo remeantem Cerialé insequuntur prono amne? Fortè Ciuilis, cùm relicto equo transnatauit, per Germaniam profectus erat ad concitandos populos, & ad exercitum reparandum. Vel intelligendum est, ipsum quidem Ciuilem non affuisse, sed alios Germanos, qui prope Nouesium Bonnámque essent, inuasisse Romanos. Idcirco inferiùs ait, multâ luce reuectos hostes, aduerso scilicet flumine. Quòd autem ait, *vallum ineunt*: intelligo, exiguum id munimentum fuisse, vt moris erat Romanis, cùm vnâ tantùm nocte mansurum esset, & ideo facilis fuit irruptio.

32 *Suismet coriis coopertos trucidabant*]

Vo-

Vocem, *coriis*; non improbo, cùm ex pellibus etiam tabernacula fierent. libentiùs tamen Vaticanum codicem sequerer, qui habet, *tentoriis*: idque ipsum voluisse videtur Florentinus, in quo, syllabâ imminutâ, legitur, *toriis*. & Tacitus, cùm de tabernaculis loquitur, semper tentoria appellat, nunquam coria.

33 *Ita cœpta cæde, quo plus terroris adderent*] Adiicitur in vulgatis copula, *& quo plus terroris*. quam sustuli, nam & superuacua, & à Flor. abest.

34 *Pauci ornatu militari*] Ita scripsi, quia Flor. habet, *ornati militari*. Vulgò minus propriè, *ornati militariter*.

35 *Ciuilem cupido incessit naualem aciem ostentandi*] Corruptè in Flor. *cupido inuasi incess*. Fortè, *cupido inanis incessit, naualem* &c. nam postea sequitur, *super insitam genti vanitatem*.

36 *Quæque simplici ordine agebantur*] Has Liuius lib. XXXVIII. *Moneres*, appellat Græco vocabulo.

37 *Adiecta ingens lintrium vis*] Hæc vbique corrupta. Florentini lectio est: *Adiecta ingens lintrium vis tricenos quadragenósque se & armamenta liburnicis solita*.

38 *Spatium velut æquoris electum*] Vulgò, *captum*. reposui, *electum*, quia Flor. habet, *eiectum*.

39 *Quò Mosæ fluminis amnem Rhenus Oceano affundit*] Ex Flor. ac Ven. scripsi, *quò*. Vulgò, *vbi*.

40 *His flumen secundum: illi vento agebantur*] Ita ex Florent. Vulgò, *is flumine secundo*. subintelligitur enim, his flumen secundũ erat. Sic lib. præced. *Illis mare secundum*.

41 *Agros villásque Ciuilis intactos, nota arte ducum, sinebat*] Hac arte vsus est Annibal Carthaginiensium dux, erga Fabium Maximum Romanorum Dictatorem. Liuius lib. vigesimosecundo: *Accesserant duæ res ad augendam inuidiam Dictatoris. Vna, fraude ac dolo Annibalis: quòd cùm à perfugis ei monstratus ager Dictatoris esset, omnibus circa solo æquatis, ab vno eo ferrum ignémque, & vim omnem hostium abstineri iussit, vt occulti alicuius pacti ea merces videri posset*. De Martio Coriolano idem Liuius lib. II. *Populatur inde agrum Romanum, custodibus inter populatores missis qui patritiorum agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis, siue vt discordia inter patres plebémque oreretur*. Idem à Lacedæmoniis factũ Pericli Atheniensium duci, testatur Iustinus lib. III. *Huius agros in populatione ceterorum intactos, hostes reliquerant, sperantes acquirere se illi posse, aut periculum ex inuidiâ, aut ex suspicione proditionis infamiam. Quod antè prospiciens Pericles, & futurum populo prædixerat, & ad inuidiæ impetum declinandũ, agros ipsos dono Reip. dederat*.

42 *Nec classis aut commeatus aderant*] Si Cerialis classem contra Ciuilem direxerat, quomodo nunc ait, classem eum non habere? An hîc appellatione classis, intelligit tantùm naues onerarias, quæ commeatum portare solebant; ipsum verò non nisi fluuiatiles naues habuisse, prœlio aptas? Verisimilius est, Cerialem, post naualis prœlii apparatum, cùm exercitum ad terrestres populationes circumducere vellet, classem dimisisse: nihil de imbribus aut inundatione fluminis cogitantem.

43 *Sibi non tributa, sed virtutem & viros indici*] Restitui, *virtutem*, ex Flor. Vulgò, *virtutes*. Rhenanus tamen legebat, *iuuentutem*, quod Lipsio non displicet. sed non est à libris. De iisdem Batauis idem ferè Tacitus in libello de morib Germ. & etiam lib. præced.

44 *Honestiùs principes Romanorum, quàm Germanorum feminas tolerari*] Velledam denotat. de qua lib. præced. sic: *Ea Virgo nationis Bructeræ latè imperitabat: vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, & au-*

& in aliis antiquioribus libris additur vox, *castra*, quæ in editis vacat.

23 *Sed vt quosque suorum aduehebantur*] Ita ex Florent. Vulgò, *vt quosque eorum*.

24 *Nec Ciuilis silentem struxit aciem*] Lego, *silens instruxit*.

25 *Captiuitatem cladémque, & dira omina obuersari*] Vulgò, *dira omnia*. at quoniam Flor. habet, *oīa*, facilè coniicitur, scriptum fuisse, *omina*, quod melius videtur. Ouid. Metam. lib. v.

Ignauus bubo, dirum mortalibus omen.

26 *Suam illic victoriam Germanis obstitisse*] Victoriæ vocem improbat Lipsius, mihi optimam. Perspicuum enim, hic à Tacito mentionem fieri de prœlio, in Treueris inter Ciuilem Cerialémq; gesto, vt suprà propè finem libri præcedentis. In quo prœlio Germani, victores primùm, nimiâ deinde prædæ auiditate, victi à Ceriale fuerunt. nam ibi ait: *sed obstitit vincentibus prauum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi*. Addo etiam, Florentinum eandem vocem, *victoriam*, habere.

27 *Quæ prouideri astu ducis oportuerit, prouidisse*] Florent. *prouise*. fortè, *promisa*.

28 *Debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturasset*] Inferiùs etiam ait: *Ne tum quidem Romana classis pugnæ affuit, vt iussum erat*. Puto fuisse classem, quæ suprà Britannica appellatur. Ait enim lib. præced. *Circumsteterat Ciuilem & alius metus, ne quartadecima legio, adiunctâ Britannicâ classe, afflictaret Batauos*. Cuius classis pars maior, postquā legionem è Britannia accitam exposuerat, à Caninefatibus depressa aut capta fuit, vt statim subiicit.

29 *Sed obstitit formido*] Obseruandum tironibus, particulam, *sed*, aduersatiuam hic non esse, immò causam reddere, vt, *nam*, *enim*, *etenim*. Si autorum exempla quæris, adi Godescalcum in suis Commentariis ad Vegetium, lib. II. cap. XVIII.

30 *Nauibus remeabat, disiecto agmine, incuriosis vigiliis*] Ergo naues illas sumpsit, aut Nouesii, aut Bonnæ: nam terrestri itinere profectus erat, propter flumen aduersum. At cùm ex sequentibus constet, castra in ripâ fluminis fuisse: an dedit omnes copiæ nauibus vehebantur, & imminente nocte, castra in terrâ muniebant? potiùs crediderim, Cerialem ipsum, cum parte copiarum, nauibus vectos: reliquum verò exercitum terrestri itinere secus flumen profectum, & hoc est quod Tacitus ait, *disiecto agmine*. propterea hostes eodem tempore castra & classem inuaserunt. Et quoniam Cerialis, licet secundo flumine remearet, cursui moderabatur, vt qui pedibus veniebant, consequi possent: ideo ait, hostes spatium habuisse, opportunum tempus expectandi, noctémque nubibus atram elegisse.

31 *Et prono amne rapti, nullo prohibente, vallum ineunt*] Cerialis, dum Nouesium Bonnámque pergeret, Ciuilem Germanósque post terga reliquisse videtur, id est versus mare: nam & suprà apparet, prope Batauodurum pugnatum; & infra ait, naualem aciem à Ciuile ostentatam ad Mosæ Rhenique ostium. Quomodo ergo remeantem Cerialē insequuntur prono amne? Fortè Ciuilis, cùm relicto equo transnatauit, per Germaniam profectus erat ad concitandos populos, & ad exercitum reparandum. Vel intelligendum est, ipsum quidem Ciuilem non affuisse, sed alios Germanos, qui prope Nouesium Bonnámque essent, inuasisse Romanos. Idcirco inferiùs ait, multâ luce reuectos hostes, aduerso scilicet flumine. Quòd autem ait, *vallum ineunt*: intelligo, exiguum id munimentum fuisse, vt moris erat Romanis, cùm vnâ tantùm nocte manendum esset, & ideo facilis fuit irruptio.

32 *Suismet coriis coopertos trucidabant*]

Vo-

Vocem, *coriis*; non improbo, cùm ex pellibus etiam tabernacula fierent. libentiùs tamen Vaticanum codicem sequerer, qui habet, *tentoriis*: idque ipsum voluisse videtur Florentinus, in quo, syllabâ imminutâ, legitur, *toriis*. & Tacitus, cùm de tabernaculis loquitur, semper tentoria appellat, nunquam coria.

33 *Ita cœptâ cæde, quo plus terroris adderent*] Adiicitur in vulgatis copula, *& quo plus terroris*. quam sustuli, nam & superuacua, & à Flor. abest.

34 *Pauci ornatu militari*] Ita scripsi, quia Flor. habet, *ornati militari*. Vulgò minus propriè, *ornati militariter*.

35 *Ciuilem cupido incessit naualem aciem ostentandi*] Corruptè in Flor. *cupido innasi incess*. Fortè, *cupido in inis incessit, naualem* &c. nam postea sequitur, *super insitam gentis vanitatem*.

36 *Quæq; simplici ordine agebantur*] Has Liuius lib. XXXVIII. *Moneres*, appellat Græco vocabulo.

37 *Adiecta ingens lintrium vis*] Hæc vbique corrupta. Florentini lectio est: *Adiecta ingens lintrium vis tricenos quadragenósque se & armamenta liburnicis solita*.

38 *Spatium velut æquoris electum*] Vulgò, *captum*. reposui, *electum*, quia Flor. habet, *eiectum*.

39 *Quò Mosæ fluminis amnem Rhenus Oceano affundit*] Ex Flor. ac Ven. scripsi, *quò*. Vulgò, *vbi*.

40 *His flumen secundum: illi vento agebantur*] Ita ex Florent. Vulgò, *is flumine secundo*. subintelligitur enim, his flumen secundũ erat. Sic lib. præced. *Illis mare secundum*.

41 *Agros villásque Ciuilis intactos, nota arte ducum, sinebat*] Hac arte vsus est Annibal Carthaginiensium dux, erga Fabium Maximum Romanorum Dictatorem. Liuius lib. vigesimosecundo: *Accesserant duæ res ad augendam inuidiam Dictatoris. Vna, fraude ac dolo Annibalis: quod cùm à perfugis ei monstratus ager Dictatoris esset, omnibus circa solo æquatis, ab vno eo ferrum ignémque, & vim omnem hostium abstineri iussit, vt occulti alicuius pacti ea merces videri posset*. De Martio Coriolano idem Liuius lib. II. *Populatur inde agrum Romanum, custodibus inter populatores missis qui patritiorum agros intactos seruarent: siue infensiu plebi magis, siue vt discordia inter patres plebémque oriretur*. Idem à Lacedæmoniis factũ Pericli Atheniensium duci, testatur Iustinus lib. III. *Huius agros in populatione ceterorum intactos, hostes reliquerant, sperantes acquirere se illi posse, aut periculum ex inuidiâ, aut ex suspicione proditionis infamiam. Quod antè prospiciens Pericles, & futurum populo prædixerat, & ad inuidiæ impetum declinandũ, agros ipsos dono Reip. dederat*.

42 *Nec classis aut commeatus aderant*] Si Cerialis classem contra Ciuilem direxerat, quomodo nunc ait, classem eum non habere? An hîc appellatione classis, intelligit tantùm naues onerarias, quæ commeatum portare solebant; ipsum verò non nisi fluuiatiles naues habuisse, prœlio aptas? Verisimilius est, Cerialem, post nauralis prœlii apparatum, cùm exercitum ad terrestres populationes circumducere vellet, classem dimisisse: nihil de imbribus aut inundatione fluminis cogitantem.

43 *Sibi non tributa, sed virtutem & viros indici*] Restitui, *virtutem*, ex Flor. Vulgò, *virtutes*. Rhenanus tamen legebat, *iuuentutem*, quod Lipsio non displicet. sed non est à libris. De iisdem Batauis idem ferè Tacitus in libello de morib Germ. & etiam lib. præced.

44 *Honestiùs principes Romanorum, quàm Germanorum feminas tolerari*] Velledam denotat. de qua lib. præced. sic: *Ea Virgo nationis Bructeræ latè imperitabat: vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, & au-*

gescente superstitione arbitrentur deas.

45 *In cuius abrupta progressi duces, & Ciuilis ita cœpit*] Copulam, &, ex Flor. reposui.

46 *Quæ Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus præsens monebat*] Expressi lectionem Florentini. Vulgò: *Quæ Antonius absens, Flaccus præsens* &c. Variant etiam libri in verbo, *monebat*, cùm in nonnullis editis legatur, *mouebat*. Ego alterum retinui: non enim dici potest, Antonium absentem arma mouisse, qui dux pro Vespasiano fuit. & referuntur hæc ad ea quæ Tacitus lib. præced. dixit: *missis sanè ad eum Primi Antonii litteris, quibus auertere accita à Vitellio auxilia, & tumultus Germanici specie, retentare legiones iubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus præsens monuerat.* Fortè hîc locus construi potest: Quæ arma Antonius Flaccúsque monebant ut mouerem, moui. Suspicor tamen legendum, *Quod Antonius* &c.

47 *Flauianus in Pannonia*] Ita Florent. Malè vulgò, *Fabianus*. nam alibi à Tacito sic appellatur.

CVRTII PICHENÆ
AD CORNELII TACITI GERMANIAM NOTÆ.

1 DOnec in Ponticum mare sex meatibus erūpit] Sic Venetus. Vulgò, *erumpat*. In Florentino sequentes libelli desiderantur.

2 *Vtq; sic dixerim, aduersus Oceanus*] Ambigit Lipsius super voce, *aduersus*, mihi quoque olim suspecta. legendum enim putaui, *auersus*. Nunc vulgatam lectionem amplector, interpretórque, *aduersus*, quasi vestigiis nostris oppositus, vt Antipodes. Et quoniam descriptio ista poeticum quiddam sapere videbatur, ideo ait, *vtque sic dixerim*. Cicero de somnio Scip. *Vides hos qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse, vt nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim auersos, partim etiam aduersos stare vobis.* Et paulo pòst: *Duo sunt habitabiles: quorum Australis ille (in quo qui insistunt, aduersa vobis vrgent vestigia) nihil ad vestrum genus.*

3 *Informem terris, asperam cœlo*] Sic de iisdem Germanis Seneca de prouid. cap. IV. *Perpetua illos hiems, triste cœlum premit, malignè solum sterile sustentat.*

4 *Germaniæ vocabulū recens*] De Germaniæ vocabulo variæ inter scriptores sententiæ. præter antiquos vide, si placet, Aegidium Tschudum Claronensem de prisca Rhetia, in epistola ad Beatum Rhenanum: ipsum etiam Rhenanum lib. I. rerum Germanicarum: Hubertum Thomā Leodium in libello de Tungris & Eburonibus: Petrum Diuæū Louaniensem de Galliæ Belgicæ antiquitatibus. Quod autē Tacitus ait, *Germaniæ vocabulum recens*, omnes illum accusant, cùm ignorare minimè potuerit, etiam ab æuo Iulii Cæsaris Germanos Galliam irrupisse. censeo Tacitum, non de suo æuo loqui, sed sermonem referre ad veteres scriptores Germanos, de quibus tradidit. pendent enim hæc à superiori verbo, *affirmant*.

5 *Ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sunt*]Ita Lipsius restituit ex Bambergensi codice: eámque ipsam lectionem adstruit liber Bononiæ editus anno MCCCCLXXII. quem nuper contuli. Obscurabat historiam vulgata lectio: *nunc Tungri, nunc Germani.*

6 *Primúmque omnium virorum fortium ituri in prœlia canunt*] Ita distinguunt veteres omnes. Mutat Lipsius, puncto post vocem, *fortium*, apposito: vt Germani, non Herculem, sed simpliciter canant. Ego sto pro antiquâ distinctione. Nec enim aliâs dixisset; *Sunt illis hæc quoque carmina*. aliud scilicet genus carminum, præter id, quo annales memorabant. Canebant itaque fortes viros, primúmque inter eos Herculem, illorum scilicet laudes, & res gestas, ituri in prœlia, vt etiam in annalibus. nam Tac. Annal. lib. 2. in fine, de Arminio dixit: *caniturque adhuc barbaras apud gentes.*

7 *Quorum relatu, quem Barditum vocant, accendunt animos*] Lipsio magis placet, *Baritum*. Ita certè vocatur ab Amm. Marcell. lib. XXXI. *& Romani quidem voce vndique Martia concinentes, à minore sulita ad maiorem protolli, quam gentilitate appellant barritum, vires validas erigebant.*

8 *Nec tam voces illæ, quam virtutis concentus videntur*] Ita Venetus ac Bon. Vulgò, *nec tam vocis ille, quam virtutis concentus videtur.*

9 *Ab illo constitutum nominatúmque. Aram quin etiam*] Adiiciunt vulgati Græcam vocem: *nominatúmque* ἀσκιπύργιον: quam cum Lipsio vt glossema, prætermisi. præcessit enim nomen Asciburgium.

10 *Monumentáque & tumulos quosdam*] Ne fortè iuniores credant, synonima hæc esse, sciant, sepulchra antiquorum, in tumuli, hoc est in monticuli formam facta fuisse: vnde sepulchrum ipsum appellabatur tumulus. qui deinde circumdabatur sepimento quodam, aut cespite, aut lapide, aut marmore, pro cuiusque fortunâ. idque monumentum dictum. Virg. in Culice:

Congestum cumulauit opus, atque aggere multo
Telluris tumulus formatum creuit in orbem:
Quem circum lapidum leui de marmore formans
Conserit, assidua cura memor --

Macer I. C. in l. XXXVII. Dig. de relig. & sũpt. funerum: *Monumentum autem sepulchri id esse Diuus Hadrianus rescripsit, quod monumenti, id est causa muniendi eius loci factum sit, in quo corpus impositum sit.* Seneca Contr. VI. li. VII. in fine: *Inter sepulchra monumenta sunt.* & epist. XCII. *non est quod nos tumulis metiaris, & his monumentis, quæ viam disparia prætexunt.* Idem Tacitus infrà ait: *Sepulchrum cespes erigit. monumentorum arduum & operosum honorem, vt grauem defunctis aspernantur.*

11 *Nullis aliis aliarum nationum connubiis infectos*] Lipsius vocem, *aliis*, tanquam redundantem tollit. Fortè, *nullis alienigenarum nationum.*

12 *Magna corpora, & tantùm ad impetum valida*] Sic Annal. lib. II. de iisdem Germanis: *iam corpus, vt visu toruum, & ad breuem impetum validum, sic nullâ vulnerum, patientiâ.*

13 *Satis ferax, frugiferarum arborum impatiens*] Sata accipit, pro omnibus quæ seruntur. Idem ferè de Africa Sallustius in Iug. *Ager frugum fertilis, bonus pecori, arbori infœcundus.*

14 *Ne armentis quidem suus honor aut gloria frontis*] Innuit Germaniæ boues parua habuisse cornua, quæ, honorem frontis appellat. Horatius, de cauda pauonis, Serm. lib. I. Sat. II. *coctóue num adest honor idem?* Plin. Paneg. ad Traianum: *Iam firmitas, iam proceritas corporis, iam honor capitis, & dignitas oris.* honorem capitis vocat, decoram & ornatam Traiani cæsariem. Quod autem Lipsius proceros boues hodie esse in inferiori Germania testatur, idem ego in nonnullis prouinciis superioris præsertim Hungariam versus. Iuuat adscribere locum ex

Cassiodoro, Variarum lib. III. epistol. L. *Ideo præsentibus decernimus instituimus, vt Alamannorum boues, qui videntur pretiosiores propter corporis granditatem, sed itineris longinquitate defecti sunt, commutari vobiscum* (Noricis scilicet) *liceat, minores quidem membris, sed idoneos ad laborem: vt & illorum profectio sanioribus animalibus adiuuetur, & vestri agri armentis grandioribus instruantur.*

15 *Argentum & aurum propitii an irati dii negauerint, dubito*] Augustinus de Vnitate Eccl. cap. XIX. *Multi deo irato exaudiuntur. de quibus dicit Apostolus, Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis illorum. & multis Deus propitius non concedit quod volunt, vt quod vtile est tribuat.* Idem sermone LV. de Verbis Domini, in Euang. Ioannis cap. VII. *Aliquando Deus iratus dat quod petis, & Deus propitius negat quod petis.* Plinius lib. XXXIV. cap. I. tradit, æris metalla suo tempore in Germania reperta.

16 *Possessione & vsu haud perinde afficiuntur*] Videtur sensus: interiores ac rudes Germanos, non dum auaritiâ corruptos, æquè possessionem atque vsum auri argentique paruipendere solitos. quod etiam verba sequentia satis ostendunt. Idem ergo erit, *haud perinde afficiuntur*, quod, perinde haud afficiuntur.

17 *Permutatione mercium*] Quod moribus apud Germanos valebat, lege Lycurgus instituit apud Lacedæmonios. Iustinus lib. III. *Emi singula, non pecuniâ, sed compensatione mercium iussit: auri argentíque vsum, velut omnium scelerum materiam, sustulit.* Vide Plutarchum in Lycurgo.

18 *Quia numerus argenteorum facilior vsui est, promiscua ac vilia mercantibus*] Magis placuit, *facilior*, vt in Veneto ac Bon. quàm, *faciliori*. vt in vulgatis.

19 *Pedites & missilia spargunt*] Virgil. Æneid. lib. XII.

Et nos tela pater, ferrúmque haud debile dextrâ
Spargimus --

20 *Nudi aut sagulo leues*] De iisdem Germanis Seneca de Ira libr. I. cap. II. *Quid induratius ad omnem patientiam? quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetuum cæli rigorem.*

21 *Vix vni alterive cassis, aut galea*] Isidorus Etymolog. lib. XVIII. cap. XIV. sic discriminat: quod Cassis de lamina est, Galea de corio.

22 *Scutum reliquisse, præcipuum flagitium*] Magis enim illis curæ erat, vt milites corpora defenderent, quàm vt hostes offenderent. Amm. Marcell. lib. XXV. *Epaminondas ille dux inclitus, letaliter apud Mantineam saucius, & reuersus ex acie, conquirebat solicitè scutum: quòd cùm vidisset propiùs, lætior, vi vulneris interiit: & qui animam intrepidus amittebat, iacturam clypei formidauit.* Idem ex Iustino libro VI.

23 *Effigiésque & signa quædam detracta lucis, in prœlium ferunt*] Subintelligendum, effigies & signa ferarum. Quem morem clariùs expressit lib. IV hist. *Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptæ siluis lucisque ferarum imagines, vt cuique genti inire prœlium mos est.*

24 *Sed familiæ & propinquitates*] Gorgias Thebanus animaduertens, quanta etiam in bello, esset vis amoris, cohortem ex trecentis delectis viris inter se amantibus, instituit, quam Sacram cohortem appellauit. vt tradit Plut. in Pelop. & Maximus Tyrius serm. VIII.

25 *Et in proximo pignora, vnde fœminarum vlulatus audiri*] Britannis quoque mos, coniuges ad bellum ducere. Tacitus in vita Agricolæ: *nulla Romanos coniuges accendunt.* & Annal. libr. XIV. *animo adeo fero, vt coniuges quoque testes victoriæ secum traherent, plaustrísque imponerent.* Idem de Thracibus lib. IV. *illis extrema iam salus, & adsistentes plerísque matres & coniuges, earúmque lamenta, addunt animos.*

26 Her-

26 *Herculem ac Martem concessis animalibus placant*] Omnibus scilicet, præter humanas.

27 *Ceterum nec cohibere parietibus Deos*] Id est, neque templis, neque domibus. Cicero de legibus lib. II. *Nec sequor Magos Persarũ, quib. autoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent Deos: quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorúmque hic mundus omnis, templum esset domus.*

28 *Sin placuit, frameas concutiunt*] De armorum sono, dixit etiam lib. v. histor. *vt sono armorum tripudiisq;, ita illis mos, approbata sunt dicta.* Fiebat autem, scuta hastis seu gladiis feriendo. Idémq; mos etiam Romanis. Vide si placet, Lipsium de militia Rom. lib. IV. dial. IX. & XI. vbi hunc morem multis autorum exemplis confirmat.

29 *Ignauos & imbelles, & corpore infames*] Lipsius mallet, *& torpôre infames.* quod mihi certè non probatur. nam torpor & ignauia, propriè infamia vocari non potest. neq; ego hic infamiam corporis interpretor tantummodo impudicitiam, sed vitia omnia, quæ corpus vitámque contaminaculant. quamuis lib. I. Annal. dixerit, *Cassium quendam mimum corpore infamem.* & lib. XV. *Quintianus molli corpore infamis.*

30 *Principis dignationem etiam adolescentulis assignant.* Liuius lib. II. *Appius inter patres lectus, haud ita multo pòst in principum dignationem peruenit.* id est habitus fuit inter principes ciues Romanos.

31 *Ceteris robustioribus, ac iam pridem probatis aggregantur*] Lipsius mallet, *ceteri.* at ego vulgatam lectionem non sperno. intelligit enim, eosdem adolescentulos, dignationem principis assecutos, ceteris robustioribus principibus aggregari, eósque tanquam comites sectari solitos, donec ad robustam ætatem peruenissent.

32 *Et faciliùs inter ancipitia clarescunt.*] Ven. & alii: *& vt facilius inter ancipitia clarescant.* quod mutauit Rhenanus.

33 *Magnúmque comitatum non nisi vi bellóque tueare*] Reposui, *tueare*, ex antiquioribus. Vulgò, *tueantur.*

34 *Nam epulæ, & quanquam incompti, largi tamen apparatus*] Aliter in Ven. *nam epulæ, & conuictus, quanquam incompti, largi tamen apparatus.* Quæ lectio fortasse non est improbanda, vt, *largi apparatus,* sit secundus casus singularis numeri.

35 *Et infirmißimo cuique ex familia, ipsi hebent*] Ita melius distinxi. Vulgò, *ex familia ipsi hebent.*

36 *Vltrò ac viritim conferre Principibus, vel armentorum, vel frugum*] Defectum hunc locum affirmat Lipsius, atque adiiciendum putat, *viritim x* (id est, decimam) *conferre.* Mihi vtcumque integer videtur, & commodè subintelligi, aliquid vel armentorum vel frugum.

37 *Pellibúsque belluarum, quas exterior Oceanus, atque ignotum mare gignit*] Adde testimonium Philostrati de vita Apollonii Thyanei, lib. III. cap. XV. vbi ait, ad mare rubrum esse Ichthyophagos, id est, piscibus viuentes populos, ac vrbem incolentes nomine Stoberam, qui ex magnorum piscium membranis vestes intexunt.

38 *Qui non libidine, sed ob nobilitatem, pluribus nuptiis ambiuntur*] Nota significationem verbi, *ambiri*, quasi vltrò sibi offerri. Sic Annalium lib. II. *petitione honorum abstinuit, donec vltrò ambiretur delatum ab Augusto consulatum accipere.* Histor. lib. IIII. *magnificum lætúmque, tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere.*

39 *Sed boues & frenatum equum*] Suspicor excidisse vocem, *sed binos boues.* nam infrà, vbi hæc dona recenset, ait: *hoc iuncti boues, hoc paratus equus.*

40 *Nec corrumpere, & corrumpi sæculũ*

vocatur] Id est, communia ac reciproca vitia, prætextu sæculi non excusantur, quia apud Germanos sæculum ea non ferebat. Ann. lib. XIV. *vt quod vsquã corrumpi et corrumpere queat, in vrbe visatur.* Seneca Cõtro. lib. X. *Hoc genere, seculi vitio, egregiâ figurâ, inquinatum & infamem rerum, maiorum criminum impunitate defendit.*

41 *Ne tanquam maritum, sed tanquam matrimonium ament*] Ita in omnibus antiquioribus editis. Et quoniam nonnulli ex recentibus habent, *ne tanquam meritum*, ego, vt manifestum Typographorum errorem reiiciebam. Sed cùm in postremis editionibus, eadem vox, *meritum*, retineatur, suspicatus sum, eam fortasse Lipsio probari. ego tamen à prisca lectione non auellor. Sensus est: Vxores matrimonium potiùs quàm maritum amare. Simile quiddam Tacitus in vita Agricolę prope finem: *Id filiæ quoque vxorique præceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, vt omnia facta dictaque eius secum reuoluant, famámque ac figuram animi magis quàm corporis complectantur.* Plinius iunior lib. IV. epist. XIX. de vxore loquens: *non enim ætatem meam, aut corpus, quæ paulatim occidunt ac senescunt, sed gloriam diligit.*

42 *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare*] Contra eos, qui liberos, aut exponunt, aut necant, inuehitur Lactantius Firmianus lib. VI. cap. XX. Atque iis qui huiusmodi impietatem, ob angustias rei familiaris excusant, respondet, satius esse ab vxoris congressione se continere, quàm sceleratis manibus opera Dei corrumpere. Ad hunc morem multa doctissimè tradit Lipsius Epist. LXXXV. Cent. I. ad Belgas, quam operæ pretium erit inspicere.

43 *Pares validique miscentur*] In Bon. legitur, *validæq.* tamen vulgata magis placet.

44 *Nec vlla orbitatis pretia*] Morem arguit Romanorum. Ammianus Marcellinus li. XIV. *Nunc vero inanes flatus quorundam, vile esse quicquid extra vrbis pomœrium nascitur æstimant, præter orbos & cælibes: nec credi potest, quâ obsequiorum diuersitate coluntur homines sine liberis Romæ, vt hi qui patres sunt, tanquam in capita mendicorum acerbiùs cælibes dominentur.* Tacitus Annal. lib. XIII. *Romæ testamenta & orbos velut indagine eius capi.* lib. XV. *Satis pretii esse orbis, quòd multâ securitate nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta, prompta & obuia haberent.* Plinius iunior lib. IV. epist. XV. *plerisque etiam singulos filios, orbitatis præmia graues faciunt.* Cicero in Parad. *Quem nutum locupletis orbi senis non obseruat? loquitur ad voluntatem, quicquid denunciatum sit facit, assentatur, assidet, miratur.* De his facetè Petronius: *Quoscunque in hac vrbe videritis, scitote in duas partes esse diuisos; nam aut captantur, aut captant.* & paulo post: *Videbitis oppidum tanquam in pestilentiâ campos, in quibus nihil aliud est, nisi cadauera quæ lacerantur, aut corui qui lacerant.*

45 *Cùm defecere, qui modo hospes fuerat*] Ita ex veteribus reposui, vt ad epulas referatur. Vulgò, *cum defecerit.*

46 *Aperit adhuc secreta pectoris licentia loci*] Suspectum illud, *adhuc*. Sed vtcumque interpretari potest, nostris etiam temporibus.

47 *Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus*] Ceruisiam intelligit, quæ etiam hodie in vsu frequenti apud Germanos, Sarmatas, Belgas, & Anglos. Dio Cassius lib. XLIX. de Pannoniis ait: *Hordeum & milium, & edunt, & potum ex eis conficiunt.* Plin. lib. II. cap. vlt. in fine: *Ex iisdem* (frugibus) *sunt & potus, Zythum in Ægypto, Cœlia & Ceria in Hispania, Ceruisia & plura genera in Gallia aliisq; prouinciis.* Vlpianus in l. IX. Dig. de tritico, vino, vel oleo legato: *Siquis vinum legauerit, Zythum, quod in quibusdam prouinciis ex tritico, vel ex hordeo, vel ex pane conficitur, non continebitur. Similis modo nec Camum, nec Ceruisia continebitur.* Amm.

Marcell.

Marcell. lib. XXVI. huiuſmodi potum, Sabaiam vocat, his verbis: *Eſt autem Sabaia ex hordeo vel frumento, in liquorem conuerſus, pauperinus in Illyrico potus.*

48 *Vt ſe quoque pudore victoria exſolvant*] Ad quid referatur illud, *quoque*, non ſatis liquet. Ambigo, num, *quiſque*. Tamen pro vulgata lectione poteſt intelligi, vt etiam in victis, pudorem ac dedecus proiectæ libertatis notet.

49 *Agri pro numero cultorum ab vniverſis per vices occupantur*] Quomodo viciſſitudo hæc intelligenda eſt? An quia plerunque contingeret, agrum aliquem ab vno populo derelictum, & ab alio viciſſim occupatum? An quia per annos arua mutant? Dubito, an rectiùs legas, *per vicos*, id eſt vicatim.

50 *Arua per annos mutant, & ſupereſt ager*] Mutatio iſta iuſſu magiſtratuum fiebat, vt colligitur ex Cæſare, libro VI. *atque anno poſt, aliò tranſire cogunt.* Ne ſcilicet agriculturæ ſtudio homines caperentur.

51 *Nec enim cum vbertate & amplitudine ſoli labore contendunt*] In Ven. ac Bon. legitur, *laborare.*

52 *Vt pomaria conſerant, & prata ſeparent*] Sic libri meliores. Rhenanus tamen repoſuit, *ſepiant.* quod ego improbo. Senſus eſt: populos illos, in magna ſoli vbertate atq; amplitudine, ſolitos non fuiſſe, pomaria conſerere, hortos rigare, & prata à reliquis agris ſeparare animi cauſa; ſed ſegeti tantùm operam inſumere, ideóque ſemper ſupererat ager.

53 *Monumentorum arduum & operoſum honorem*] In nonnullis antiquioribus legitur, *peroperoſum*, fortaſſe non ſpernendum. amat enim ſimiles voces Tacitus. vt Annal. lib. XV. *perſeuerum imperium.* & eodem libro, iuxta veteres libros, *perſimplici victu.*

54 *Feminis lugere honeſtum eſt, viris meminiſſe*] Seneca epiſt. LXIV. *Annum feminis ad lugendum conſtituêre maiores, non vt tam diu lugerent, ſed ne diutiùs. Viris nullum legitimum tempus eſt, quia nullum honeſtum.* Idem epiſt. C. *Vir prudens meminiſſe perſeueret, lugere deſinat.*

55 *Triboci*] Ita ſcripſi, vt idem Tacitus hiſt. lib. IV. *Tribocorum tectu auctas.* Sic etiam apud alios autores. Malè vulgò, *Treboci.*

56 *Origine erubeſcunt*] Optimo iudicio Lipſius negatiuam inſerendam putat. nam ſuperiora verba, *quamquam*, & deinde, *ac libentius*, id omnino poſtulare videntur. Ego ſuſpicor, plura huic loco deeſſe, cùm ſententia vellet, origine eos Germanos fuiſſe, neque eâ erubeſcere. Salinerus vulgatam lectionem conatur defendere. Sed quòd originem Vbiorum refert ad ipſam coloniam, non placet. nam locus originis propriè dicitur, ex quo quis eſt oriundus, primúmque profectus, non in quem commigrauit. Sic in vita Agricolæ: *rutilæ Caledoniam habitantiũ comæ, magni artus, Germanicam originem aſſeuerant.*

57 *Velut tela atque arma, bellis reſeruantur*] Licet tela, & arma, plerunque ſine diſcrimine à ſcriptoribus vſurpentur, propriè tamen telis ferimus, armis tegimur. Salluſt. in Iug. *neque his, ſecus atque aliis armis, aduerſus tela hoſtium muniti.* Liuius lib. I. *Arma his imperata, galea, clypeum, ocreæ, lorica, omnia ex ære. hæc, vt tegumenta corporis eſſent: tela in hoſtem, haſtáque & gladius.*

58 *Mente animóque nobiſcum agunt*] Caſſiodorus lib. V. epiſt. II. *vt in Oceani litoribus conſtituti, cum noſtra mente iungamini.*

59 *Niſi quòd ipſo adhuc terræ ſuæ ſolo ac cœlo, acriùs animantur*] Id eſt, acriorem ac ferociorem animum gerunt, ſoli cœlique naturâ. Althamerus Germanus, in Commentario ſuo ad hũc libellum ait: vt ſolum ipſum frigidius, & aer craſſior eſt, ita homines craſſiores, duriores, ac tolerantiores edere. Plinius Paneg. *Quum feræ gentes, non telis magis, quàm ſuo cœlo, ſuo ſidere armantur.*

Vuuu

60 *Mox limite aucto promotisque præsidiis*] Emendauit Lipsius, *aucto*. Malè vulgò, *acto*. Ostendit enim Tacitus, Traiani tempore, quo ipse hunc libellum scripsit, auctos imperii limites, & vlteriùs quàm antea, Romana præsidia promota. Sic lib. II. Annal. *Exin ventum Elephantinem, ac Syenem, claustra olim Romani Imperii, quod nunc rubrum ad mare patescit.* Hûc refertur etiam quod dixit lib. IV. *quæ tum Romana copia in armis, qui socii Reges, quanto sit angustius imperitatum*: scilicet, pre quàm hoc æuo Traiani. nam is fines imperii promouit.

61 *Disponere diem*] Suetonius in Tib. cap. XI. *fortè quodam in disponendo die, manè prædixerat, quicquid ægrorum in ciuitate esset, visitare se velle.* Seneca de Consol. ad Polybium, cap. XXV. *non licet tibi ex tuo arbitrio diem disponere.*

62 *Quem super arma, ferramentis quoq; & copiis coonerant*] Ita libri antiquiores. Vulgò *onerant*. Sic Tacitus, hist. lib. I. dixit, *coaspernantes veterem disciplinam.* lib. III. *Tum confossum conlaceratúmque* &c. Sæpè etiam apud illum inuenias, *cooriri*.

63 *Crinem barbámque submittere, nec nisi hoste cæso exuere*] Hist. li. IV. *Ciuilis, barbaro voto, post cœpta aduersus Romanos arma, propexum rutilatúmque crinem, patratâ demum cæde legionum, deposuit.* Vide etiam quæ ibi Lipsius notat.

64 *Plurimis Cattorum hic placet habitus*] An iis, qui, nulla occasione belli, hostem occidere non potuerunt; habitúmq; illum libenter gerebant, quasi se prœliorũ cupidos ostenderent, vt se voto exuere citius possent? Crediderim verius, intelligi de iis, qui etiamsi hostem occidissent, tamen, vt sæpiùs voto se obligarent, crinem barbámque iterum summittebant: sed cultè nitidéque, ad differentiam ignauorum, & imbellium, quibus manebat squalor.

65 *Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt*] Suspicor legendum, *cultu mitiore*. Sic suprà, *nulla cultus iactatio*. & in vita Agric. *cultu modicus*. Sed & vulgatam fero: dixit enim, *oris habitum*.

66 *Certum iam alueo Rhenum, quique terminus esse sufficiat*] Rhenus enim, a suis fontibus, vsque ad illas gentes, incertus est alueo & nomine, pluréisque efficit lacus. Et quod initio dixit, Germaniam Rheno terminari, verus non censetur terminus, nisi vltra Vsipios ac Tencteros.

67 *In claritatem eius referre consueuimus*] Testatur Lipsius in Manuscripto ita legi. quod magis placuit, quàm, *consensimus*, vt in vulgatis.

68 *Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi*] Legendum puto, *tracti*. Ruinæ enim proprius trahere, quàm tangere.

69 *Vtrâque ripâ castra ac spatia*] Hic pro vtrâque ripâ, intelligit, litora Oceani orientalis, & occidentalis ad Cimbricam Chersonesum. quæ angusta quidem, sed plurimum in longitudinem extenditur, Boream versus. & in eius vtroque litore, vestigia castrorum, quæ Cimbri complexi fuerant, adhuc apparebant.

70 *Ne Parthi quidem sæpius admonuere*] Rhenano suspectum visum est verbum, *admonuere*: adeo vt corrigendum putaret, *admouere*, eo sensu, quo apud Liuium, admouere exercitum, vel castra. Cui opinioni ego aures non admoueo. & quamuis nouitas quædam sit in lectione vulgata, illam tamen libenter amplector, vt sit, *admonere* vigilantem & experrectum tenere, nec quietum sinere: seu potiùs, negotium facessere.

71 *Sic Sueuorum ingenui à seruis separantur. In aliis gentibus*] Repetitum fuerat in vulgatis, *sic in aliis gentibus*, præter librorum veterum fidem, qui particulam illam, *sic*, minimè habent: ergo vt superuacuam, & orationem sensúmque confundentem, deleuimus.

72 *Centum pagis habitantur*] Ita Venetus, ac Bon. Vulgò, *habitatur*.

73 *Dicatúmque in eo vehiculum veste contectum*] Ex Veneto restitui copulam, *que.*

74 *Passim & sine custode transeunt*] Et hîc à vulgatis abest copula, &, quam ex veteribus reposui.

75 *Quatenus Danubio pergitur*] Hæc librorum veterum lectio, quæ mihi magis probatur, quã recenter substituta, *praetexitur*. Nam Danubio pergere, idem videtur, quod, secus Danubium pergere.

76 *Marcomanis, Quadísque, vsque ad nostram memoriam Reges manserunt*] Scripsi, *Quadísque*, sententiâ ita exigente. Vulgò, *Quadísve.*

77 *Sed Deos interpretatione Romanâ Castorem Pollucémque memorant*] Ita Ven. ac Bon. Vulgò, *Romani.*

78 *Paulo iam adductius, quam cetera Germanorum gentes*] Vulgò, *adductius*. at ex iisdem libris magis placuit, *adductiùs*. ac Lipsio probatur.

79 *Nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi*] Sic lib.1 hist. dixit, *precarium seni imperium, & breui transiturum.* In vita Agric. *indecorus atque humilis, precariò mox præfuit.*

80 *Quòd extremus cadentis iam solis fulgor in ortus edurat*] Non sperno pluralem vocem, *ortus*: mallem tamen, *ortum.*

81 *Sonum insuper emergentis audiri*] Verbum, *emergentis*, à Ven. ac Bon. codicibus abest. Si verò retinendum sit, aut cum Lipsio legerim, *se mergentis*: aut potiùs, *mergentis.*

82 *Illuc vsque, & fama vera, tantùm natura. Ergo iam dextro*] Verè deprauatus locus, neque ego medicinam affero, sed quandam diuinatiunculam profero: quæ tamen à corruptorum verborum vestigiis non longè recedit. Ea est: *Illuc vsque est fama: verùm tantùm tradita expono. Dextro Sueuici maris* &c. quasi dicat: Sic aiunt, ego autem nõ affirmauerim, sed tantùm quæ mihi tradita sunt, referam. Simile aliquid dixit, Ann. lib. XI. *Sed nihil compositum miraculi causâ, verùm audita scriptáque senioribus tradam.*

83 *In tantum non modo à libertate, sed etiam à seruitute degenerant*] Degenerant à libertate, quia ceteri Germani ferè omnes liberi, hi serui. degenerant à seruitute, quia seruientes populi, Regibus, ideóque hominibus, seruire solent, hi feminis.

84 *Procerum connubiis mixtis, non nihil in Sarmatorum habitum fœdantur*] Rhenanus, atque etiam Althamerus, legendum putant, *ceterum connubiis mixtis.* mihi vulgata lectio probatur: verisimile enim est, non à plebeiis hominibus vxores ex Sarmatia vsque ductas, sed à proceribus tantùm. & ideo ait, mixtis procerum connubiis, id est inter proceres Bastarnas & Sarmatas.

85 *Securi aduersus homines, securi aduersus deos*] In fœda enim paupertate, securi aduersus raptores furésque agebant, quibus nihil quæstui apud eos. Et dum agriculturæ non studebant, securi etiam erant aduersus deos, id est aduersus grandines ac tempestates, ceterásque cœli iniurias, quæ segetes, atque omnes alios terræ fructus aliquando destruere solent.

86 *Rem difficillimam assecuti sunt, vt illis ne voto quidem opus sit*] An intelligit, barbaras istas gentes, non solùm ciuiliorem humanioremque vitam penitùs aspernari, sed nullarum rerum desiderio teneri, quod difficillimum habetur inter mortales? Potiùs videtur sensus: his gentibus, quippe aduersus hominum cœlique iniurias ob paupertatem securis, Deos votis fatigare non opus fuisse.

CVRTII PICHENÆ AD CORNELII TACITI IVLIVM AGRICOLAM NOTÆ.

1 NI *cursaturus tam sæua & infesta virtutibus tempora*] Suspectum omnibus verbum, *cursaturus*. Sed in eo veteres omnes codices cõsentiunt. Rhenanus reposuit, *ni incursaturus*: quem deinde omnes vulgati secuti sunt. Sensus illius est: Tacitum non petiturum fuisse veniam, nisi incidere cogeretur in Domitiani tempora tam sæua, & virtutibus infesta. Mihi neque verbum, *incursare*, hoc ipsum videtur exprimere, neque in Rhenani sententia vllam vim esse. Nam quę causa venię opus erat ei, qui tantùm dicat, se in sæua tempora scribendo incidere debere? Sanè vnusquisque potest adulatoriè, & citra obtrectationẽ, tempora cuiuslibet sæui principis memorare. Ceterùm, aut Rhenani verbum, *incursare*, interpretandum est, bouum vel arietum more, hoc est impetere, vel incessere; aut certè legendũ, vt Lipsius dubitat, *ni incusaturus*. Excusatio enim, ac venia propriè conuenit ei, qui vitia moresq; hominum incusaturus est, ac scripta sua maledictis implere cogitat cogiturq;. nam viuentes posteriq; aliena malefacta sibi obiectari putant. Veniã autem petebat, ne, socerum Agricolã laudando, arrogantiæ ambitionisq; argueretur: cùm iam ea tempora non essent, quibus vnicuiq; vitam alienam suámq; narrare in procliui erat. nam etsi Traianus quotidie felicitatem imperii augebat, tamen vt inferiùs ait, *tardiora sunt remedia, quàm mala*: &, *ingenia studiáque oppresseris faciliùs, quàm reuocaueris*.

2 *Augeátque quotidie felicitatem imperii Nerua Traianus*] Vulgò, *facilitatem*. tamen iuxta Venetum, alteram vocem prætuli, quæ aptiorem sensum habere videtur.

3 *Quid si per quindecim annos*] Tempus scilicet, quo Domitianus imperium tenuit.

4 *Non modo aliorum, sed etiam nostri superstites sumus*] Seneca epist. XXX. *viuere tanquam superstes sibi*. Apuleius Metam. lib. I. *ipse mihi superuiuens & postumus*. Sedulius lib. III. carm. de Lazaro suscitato:

Ipse sibi moriens, & postumus extat & heres.

Et de eodem in hymno: *Cunctíque liber vinculis, Factus superstes est sibi*.

5 *Vtrumque auum procuratorem Cæsarum habuit*] De officio & iure procuratorum, remitto lectores ad ea quæ distinctè ac diligenter docuit Lipsius ad lib. XII. Annal. in illis verbis: *parem vim rerum habendam à procuratoribus suis iudicatarum, ac si ipse statuisset*.

6 *In huius sinu indulgentiáque educatus*] Sidonius Apoll. epist. XVI. libro V. *Roscia te salutat, quæ in auiæ amitæque indulgentissimo sinu, quod rarò nepotibus contingit alienis, & cum seueritas nutritur*.

7 *Quòd statim paruulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerit*] Ita libri veteres. Vulgò, *habuerat*.

8 *Studium philosophiæ ac iuris, vltrà quàm concessum Romano, & Senatori hausisse*]

fuisse] Vulgò, *studium philosophiæ acrius vltra quam* &c. Quòd vox, *acrius*, corrupta sit, nemo vt opinor, ambiget. Lipsius tollendam censet, quasi glossema. Mihi restituendum, *philosophiæ ac iuris*. Quam coniecturam, alioquin rerum mearum nequaquam admirator, omnino amplector recipióque. Constat illius æui oratores philosophię ac iuri operam dedisse. Autor dialogi de causis corruptæ eloquentiæ ait: *Ideóque & iuris ciuilis scientiam veteres Oratores comprehendebant, & grammaticâ, musicâ, & geometriâ imbuebantur.* & adhuc alibi clariùs: *qui si fortè hoc audierint, certum habeo dicturos, me dum iuris & philosophiæ scientiam, tanquam Oratori necessariam laudo, ineptiis meis plausisse.* Ciceronem etiam vtramque facultatem didicisse, omnes sciunt. de philosophiâ, res non indiget probatione. de iure, ipsemet libro primo de legibus, Atticum inducit ita loquentem: *Nam à primo tempore ætatis iuri studere te memini, cum ipse etiam ad Scæuolam ventitarem: neque vnquam mihi visus es ita te ad dicendum dedisse, vt ius ciuile contemneres.* Quòd ipse Agricola vtrique scientiæ studuisset, testatur Tacitus, qui de eo inferiùs ait: *frustrà studia fori, & ciuilium artium decus, in silentium acta, si militarem gloriam altiùs occuparet.*

9 *Retinuítque, quod est difficillimum, ex sapientia modum*] Intellige, non solùm frenasse Agricolam, coercente matre, immodicam discendi cupiditatem, sed etiam prouectâ iam ætate, abstinuisse ab ostentatione eorum, quę didicerat. Id clariùs infrà: *frustra studia fori, & ciuilium artium decus in silentium acta.* Cuius cautæ moderationis præcipua causa fuit, infensus virtutibus Princeps, & maius periculum ex magnâ famâ, quàm ex malâ: vt sæpè in hoc ipso libello testatur & execratur auctor. Simile quiddam Seneca, epist. CIV. *Quid autem sanæ philosophiam? non debebis iactare. multis fuit periculi causa insolenter iactata. licet sapere sine pompâ, sine inuidiâ.*

10 *Nihil appetere iactatione*] Vulgò, *ob iactationem*. At quoniam à veteribus abest particula, *ob*; Rhenano assensi, qui legit, *iactatione*, & Lipsio probatur.

11 *Incensæ coloniæ, intercepti exercitus*] Lipsius legendum admonet, *incensa colonia*: cùm vnica tantùm colonia Camalodunum à Britannis deleta reperiatur, teste ipso Tacito, Annalium lib. XIV. & in hoc ipso libello infrà. Dubitaui num pluralis numerus hîc pro singulari accipiatur, vt aliquando historici solent, narrationis augendæ causa. vt Annal. lib. I. *interfectos Romæ Varrones, Egnatios, Iulos.* & alibi. Sed potiùs arbitror rectè se habere lectionem vulgatam. nam præter Camalodunum, inuenio etiam Londinium coloniam. de quo eodem lib. XIV. Tacitus ait: *At Suetonius mirâ constantiâ medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniæ non insigne, sed copiâ negotiatorum & commeatuum maximè celebre.* & statim ostendit, id oppidum à Britannis captum atque direptum. Infrà etiam eodem libello dixit: *vacua castella, senum coloniæ.*

12 *Nisi quòd in bona uxore tanto maior laus, quanto in mala plus culpa est.*] Præclaram sententiam malè affectam à librariis suspicor. Nam cur maxima culpa in malis vxoribus, nisi quia naturali quodam ingenio bonæ plerunque soleant ac debeant esse? quod cùm ita sit, laudem quidem merentur bonæ, sed non magnam? Consideranda etiam particula, *nisi*, quæ aliquid exceptionis semper affert. Si quis ergo diligenter introspiciat, fatebitur legendum, *tanto minor laus.* lucem huic sententiæ afferunt verba quædam Philostrati in vita Apollonii lib. VI. cap. XI. Ait enim Latinè conuersus: *Neque prudentiæ opus est, stultè aliquid non cogitare: neque fortitudinis, aciem non relinquere: neque temperantiæ, in mœchorum turpitudines non incidere.*

nec omninò laude dignum est, quòd non esse malus videaris: omne enim quod æquè ab honore pœnáq; distat, virtus non est.

13 *Ludos & inania honoris, modo rationis atque abundantia duxit*] Sunt qui *abundantiæ* vocem interpretentur, magnificentiam: quasi Agricola duxerit ludos, temperamento quodam adhibito, intra terminos à ratione consuetudinéque præscriptos, ac magnificum liberalémque apparatum. Ego verò hanc non fuisse Taciti mentem arbitror: sed abundantiam ad ipsius Agricolæ opes & rem familiarem referri: vt scilicet ludos atque inanes honores exercuerit, modo quodam conuenientis rationis, & suarum facultatum. Idem sensisse videntur docti illi viri, qui Latinæ linguæ Thesaurum composuerunt, vt ibidem legitur in voce, *Abundantia.* Cicero de legibus lib. secundo: de liberalitate loquens, præcipit, vt *Modus adhibeatur, isq; referatur ad facultates.* Et inferius eodem libro, de iis ipsis ludis præscribit, vt pro facultatibus fiant. Huic sensui lucem affert lex XXI. Cod. Theod. de præt. & quæst. *Cùm enim populo fuerit intimatum, conlata à nobis editionis necessitate cum subsidiis facultatum, & professionis modo; ritè poterit definiri, quid vnusquisque expensa pro captu virium debeat sustinere. Sanè eorum arbitrio, nullâ lege præscribimus, qui pro consideratione patrimonii, natalíumque merito, secundum splendorem honoris proprii, enormitatem impendii non recusant.* Quomodocunque, tangere videtur Tacitus corruptum sæculi morem, quo magistratibus ineundis, sumptus intolerabiles Romæ fiebant in ludorum spectaculorúmque editionibus: cùm omnis generis feras, nobiles equos, multáque alia sumptuosa, ex longinquis transmarinisq; prouinciis, vnusquisque designatorum certatim mercari curaret: præter immensa dona, quæ sportularum nomine amicis post editiones mittebantur, vt ex historia est notissimum.

14 *Dum in Templo (Liguriæ pars est) populatur*] Mercerus monet, ab Henrico Sauile rectius legi, *dum Intemelio.*

15 *Vicesima legioni tardè ad sacramentum transgressæ*] Erat ea legio in Britannia. Ergo subintelligendum est, eò missum Agricolam, licet Tacitus non exprimat. Sed ex sequentibus patet.

16 *Quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat. nec legatus prætorius &c.*] Sub Principibus duo genera legatorum, Consulares, & Prætorii. ille toti exercitui præerat, isti legionibus singulis. vide Lipsium de militia Romana lib. II. dial. XI. & lib. XV. dial. XVIII.

17 *Habuerunt virtutes spatium exemplorum*] Lipsius legit, *spatium & exemplum*, & de Ceriale tantùm intelligere videtur, qui scilicet spatium campúmque exercendis virtutibus dederit. Ego vulgatam lectionem probam censeo, vt de vtriusque virtutibus loquatur, quæ spatium habuerint, multa de se ipsis exempla prodendi. Ideo statim sequitur, de Cerialis humanitate ac facilitate erga Agricolam, & de huius modestia atque obsequio erga illum.

18 *Procul ab æmulatione aduersus collegas*] Præerat tunc Agricola Aquitaniæ. quid ergo ait Tacitus de collegis? nam omnes alii eiusdem prouinciæ ministri sub illo erant. censeo collegas vocari legatos alios, qui finitimis prouinciis præerant.

19 *Spatio ac cælo in Orientem Germaniæ, in Occidentem Hispaniæ obtenditur*] Quid sibi velint verba, *spatio ac cælo*, non facilè liquet. Tamen arbitror sensum esse Britanniam Germaniæ, Hispaniæque obtendi, non quidem ex proximo, sed spatio ac cœlo mediante, id est per longum interuallum maris atque aeris. Quoniam autem de Gallia, quæ vicina est, idem dicere non potuit, propterea sequitur: *Galliis in meridiem etiam inspicitur.*

20 *Sed mare pigrum, & graue remigantibus*] Hæc sumpsit Iornandes in historia Gotho-

Gothorum. De Britannia enim loquens, ait: *mari tardo circumfluo, quòd nec facilè mouentibus cedat, nec ventorum flatibus attumescat: quia remotæ longiùs terræ, causas motibus negant: quippe illìc latiùs quam vsquam æquor extenditur.*

21 *Etiam iugis atque montibus inseri, velut in suo*] Potest quidem interpretari: Mare in iugis montibúsque quasi imperiū exercere, tanquam in suo proprio alueo. vt Cicero ad Atticum lib. XIII. epist. I. *Nam quomodo nunc est, pedem vbi ponat in suo non habet.* Tamen potiùs suspicor, corrupta esse verba, *velut in suo*, ac fortassè legendum, *velut insulis*: præsertim respectu verbi, *ambire*. Quasi dicat: Inseritur aliquando montibus, eósque ambire conatur, ac si essent Insulæ.

22 *Et positu contra Hispaniam*] Ita emendauit Rhenanus, cùm antea legeretur, *posita.* Ego mallem, *positus*, id est, positio. nam primo etiam casu dixit, *colorati vultus, et, torti crines.* Sic Annal. lib. VI. *Ille positus siderum, ac spatia dimensus.*

23 *In vniuersum tamen æstimanti*] Hoc est totius Britanniæ populos simul considerando. Idem de morib. German. dixit: *in vniuersum æstimanti, plus penes peditem roboris.*

24 *Rarus duobus tribúsue ciuitatibus*] Sic meliùs restitui. Vulgò, *tribúsque.*

25 *Dierum spatia vltra nostri orbis mensuram.*] Sed cur de noctibus longioribus non meminit? Nec verò crepuscula, longiora quoque in hieme, verè diei partes. Puto, æstatis tantùm tempus significare: quia Romani, solùm æstate bella gerebant, eóque potissimùm tempore regiones, præsertim septentrionales peragrabāt, lustrabántque. Sic infrà: *Sed vbi æstas aduenit, contracto exercitu.* ac deinde: *Quarta æstas obtinendis quæ percurrerat insumpta.* Item paulo post: *Ceterum æstate, quâ sextum officii annum inchoabat.* Annal. lib. VI. *Quæ duabus æstatibus gesta coniunxi, quò requiesceret animus à domesticis malis.* hist. lib. V. *Vespasianus fortunâ famâque & egregiis ministris, intra duas æstates, cuncta camporum, omnésque præter Hierosolyma vrbes, victore exercitu tenebat.*

26 *Infráque cœlum & sidera nox cadit*] Si quis locus obscurè à Tacito exprimitur, hic vnus est. Ad cuius clariorem explanationem, obseruandus apud illum, præpositionis, *infra*, vsus. Annal. lib. XIII. *Sed neque Neroni infra seruos ingenium.* lib. XIV. *Cetera inuidiam augent, quæ quidem, vt omnia mortalia, infra tuam magnitudinem iacet.* Ita hîc ait: nox infra cœlum & sidera cadit: id est, propter solem illi horizonti propinquum, nox adeo clara est, vt inferior sit cœlo ac sideribus. seu, tantum obscuritatis non habet, vt sidera mortalibus detegere valeat. Aliquid simile dixit in libello de morib. Germ. *extremus cadentis iam solis fulgor in ortus edurat, adeo clarus, vt sidera hebetet.* Hunc Taciti locum imitatus est is, qui ad Constantinum scripsit Panegyricum. De Britannia enim loquens, ait: *Longissimæ dies, & nulla sine aliqua luce noctes: dum illa litorum extrema planities non attollit vmbras, noctísque metam cœli & siderum transit aspectus. vt Sol ipse, qui nobis videtur occidere, ibi appareat præterire.*

27 *Multus humor terrarum cœlíq;*] Humor terrarum, causa est, quòd cito prouenniant: humor cœli, quòd tardè mitescant.

28 *Consilium id diuus Augustus vocabat, Tiberius præcipuè*] Ingeniosa mihi visa est Lipsii coniectura, *Tiberius præceptum*, præsertim ex Tacito ipso firmata: ac libenter eam recepissem. tamen quia dissentit Salinerus, & vulgata lectio vtcumque ferri potest, satis habui, correctionem in margine libri adnotare.

29 *Alterius, manus, centurionis; alterius, vim & contumelias miscere*] Lipsius pro, *alterius*, vtrobique legit, *alterum*. vt sit sensus: legatus, manus militum

& centuriones immittit; procurator, vim & contumelias infert. Ego de maiori mendo suspicor. nam verba hæc ad ipsos præpositos non videntur referri, cùm de illis iam dixerit, alterum in sanguinem, alterum in bona sæuire: immò potiùs ad ipsorum discordiam & concordiam æquè subiectis exitiosam, de qua nunc sermo. At nunc Salineri acutam interpretationem amplector, qui ait, Tacitum, omissis de discordia probationibus, vt per se claris, de præpositorum concordiâ tantùm loqui: alterius, scilicet legati concordiam, manus & centuriones procuratori commodare: alterius, id est procuratoris concordiam, vim & contumelias circa prædas & raptus, legato permittere.

30 *Iam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare*] Sic lib. II. histor. in oratione Muciani ad Vespasianum: *Sed & meliorem in bello causam, quam in pace habemus. nam qui deliberant, desciuerunt.*

31 *Porrò in eiusmodi consiliis, periculosius esse deprehendi, quam audere*] Seneca in proœm. Contr. lib. III. *nunquam non vtilius erat illi deprehendi, quam preparari.* Idem epist. XLIII. *Sic viuimus, vt deprehendi sit, subitò aspici.*

32 *Missus Petronius Turpilianus, tanquã exorabilior, & delictis*] Leuissima mutatione legerem & distinguerem: *tanquam exorabilior. Qui delictis hostium nouus, eóque pœnitentiæ mitior, compositis prioribus* &c.

33 *Alam in finibus suis agentem, propè vniuersam obtriuerat*] Cùm ala dicatur, & de equitibus, & de peditibus, vt Lipsius probat, de militia Rom. lib. II. dial. VII. hîc dubium esse potest, ad vtros sit referenda. Veriùs tamen puto, alam equitum intelligi.

34 *Et plerisque custodiri suspecta potiùs videbatur*] An vt obseruaret Agricola quorsum euaderent ea, quæ ipsi de Britannis suspicabantur? Veriùs censeo, plerosque autores fuisse Agricolæ, vt præsidiis custodiisque suspecta loca potiùs firmaret, quàm vlteriùs cum exercitu progrederetur.

35 *Ac prout prima cessissent, fore vniuersa*] Sic histor. lib. II. dixit: *gnarum, vt initia belli prouenissent, famam in cetera fore.*

36 *Sed vt in dubiis consiliis, naues deerant, ratio & constantia*] Aliquid huic loco deesse videtur, ad sententiam explendam. quasi Tacitus sic dixerit: *Sed quoniam (vt in dubiis consiliis) naues deerant, ratio & constantia ducis transuexit*. Tamen si vulgata lectio, tanquam integra, sit retinenda, ego ita distinguerem: *animo intendit: sed, vt in dubiis consiliis, naues deerant. ratio & constantia* &c. Duces enim, cùm dubia sunt belli consilia, non omnia sibi parare solent, quæ vsui esse possunt.

37 *Ne laureatis quidem gesta prosecutus est*] Subintelligendum, *litteris*. Ita enim mos, cùm victoria significabatur. Liuius lib. quinto: *litteræ a Posthumio laureatæ sequuntur, victoriam populi Romani esse.* lib. XLV. in principio: *Tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, reddidisse laureatas litteras dicitur.* Mittebantur etiam nuncii cum laureatis iaculis: aut si mari, laureata nauis. Sic laureati fasces Consulibus præcedebant, post victoriam, & in triumpho. & laureatus Senatus, populus, & exercitus in lætitia, & in excipiendis Imperatoribus: vt passim in historiis.

38 *Sed ipsa dissimulatione fama famam auxit*] Meliùs distinxi, puncto apposito post verbum, *est*. nam in vulgatis continuabat oratio, *prosecutus est, sed ipsa*, &c.

39 *Omnia scire, non omnia exequi*] Quamuis enim omnia peccata militum sciret, non ideo omnia puniebat. Obseruauit Guilelmus Barclayus, ab aliis etiam vsurpatum hoc verbum, *exequi*, quasi pro punire. Suetonius in Iul. cap. LXVII. *Delicta neque*

neque obseruabat omnia, neq; pro modo exequebatur. Tertullianus lib. I. aduersus Marcionem, cap. XXVII. *quid deniq; adulantiùs, quàm delicta non exequi?*

40 *Officiis & administrationibus potiùs non peccaturos*] Scio Tacitum sæpè verba supprimere: sed non ideo decedam opinione, quin hic omninò verbum desideretur. Fortè legendum: *præficere administrationibus*.

41 *Circumcisis quæ in quæstum reperta, ipso tributo grauius tolerabantur*] Transposuit Rhenanus relatiuum, *quæ*, contra veteres libros, qui habent: *circumcisis in quæstum reperta, quæ ipso tributo* &c. Quod fortasse rectiùs esset, dummodo legeretur, *repertis*.

42 *Deuortia itinerum, & longinquitas regionum indicebatur*] Similia quæstuum, siue rapinarũ genera in prouinciis excogitata fuerunt etiam antiquiori æuo ab auaris magistratibus. Cicero in Verrem, Act. VI. *semper ad vltima ac difficillima loca apportandum frumentum imperare: vt vecturæ difficultate ad quam vellent extimationem peruenirent*. Et inferiùs: *tu, cùm tibi ego frumentum in meis agris, in mea ciuitate, deniq; cùm in iis locis in quibus es, versaris, rem geris, prouinciam administras, paratus sim dare; angulum mihi aliquem eligas prouinciæ reconditum ac derelictum?*

43 *Et præsidiis castellisque circumdatæ*] Quæ hîc, præsidia & castella, alibi castra seu hiberna vocat. Annal. lib. XIII. *& damno eius exterriti qui præsidium ferre debuerant, sua quisque in castra, trepidâ fugâ redire*. suprà enim dixit, è castellis eos aduenisse. histor. lib. IV. *Ciuilis dolo grassandum ratus, incusauit vltrò præfectos, quòd castella deseruissent: se cum cohorte cui præerat, Caninefatem tumultum compressurum: illi sua quisq; hiberna repeterent*.

44 *Paulatimq; discessum ad delinimenta vitiorum*] Suspicor legendum: *paulatimque descensum*.

45 *Ceterum ex iracundia nihil supererat*] Sen. de ira lib. II. cap. XVI. *Simplicissimi omnium habentur iracundi*.

46 *Secretum & silentium eius non timeres*] Contrà de Domitiano inferiùs: *Talibus curis exercitus, quódque sæuæ cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus* &c. De eodem etiam Plinius Paneg. ad Traianum: *non audire quisquam, non alloqui audebat, tenebras semper secretúmque captantem, nec vnquam ex solitudine sua prodeuntem, nisi vt solitudinem faceret*.

47 *Nam Glota & Bodotria diuersi maris æstu per immensum reuecti*] Duo æstuaria hæc erant, à Ptolemæo Clota, & Boderia appellata: illud, septentrionem; hoc meridiem aspiciens. At hic in Veneto legitur: *diuersi maris æstibus per immensum reuecta*. Quòd si tantummodo immutemus, *reuecta*, in, *reuectis*: longè meliùs, ni fallor, se habebit hic locus. Videtur enim isthmum ibi fuisse inter duo maria, ergo & duo æstus diuersi maris. qui æstus, siue accessus, per immensum reuehebantur, id est longè se intra terras insinuabant, adeo vt angustum ibi terræ spatium relinquerent. Annalium lib. XV. *proruptis per immensum ædificiis*.

48 *Copiis instruxit in spem magis, quàm ob formidinem*] Dubitat Lipsius, an, *in speciem*, sit legendum: quod ab autoris mente mihi videtur alienum. Nam si in speciem tantùm, & ad arma Romana ostentanda, illam Britanniæ partem Agricola copiis instruxisset, sanè species illa absque formidine non fuisset. Verius ergo, *in spem*, scilicet Hiberniæ potiundæ. quod etiam ostendunt sequentia verba.

49 *Siquidem Hibernia medio inter Britanniam atque Hispaniam sita*] Caue intelligas, in medio sitam, id est, æque distantem. nam Hibernia proxima quidem est Britanniæ, ab Hispania verò longissimè abest. sed, *in medio*, hîc significat, in eodem maris spatio sita.

50 *Amplas ciuitates trans Bodotriam sitas*] Cùm ita in libris omnibus veteribus legeretur, Lipsius reposuit: *ampla ciuitate trans Bodotriam sita.* Quod quidem, vt à librorum fide, ita etiam ab historia ipsa recedere videtur. nam sic interpretur, vnam tantùm ciuitatem trans Bodotriam fuisse; cùm magnam illam Caledoniæ prouinciam plures ciuitates seu populos habuisse, ipse Tacitus affirmet. qui paulo infrà ait: *cœtibus & sacrificiis conspirationem ciuitatum sancirent.* ac deinde: *legationibus & fœderibus, omnium ciuitatum vires exciuerant.* vbi non de integrâ Britanniâ, sed de solâ Caledoniâ sermo. Veterem ergo lectionē restitui. atq; vbi in vulgatis legitur, *portus classe explorauit:* Rhenani iudicium secutus, correxi, *prius classe explorauit.* Iussit scilicet Agricola, vt classis litora Caledoniæ circumueheretur, atque omnia loca, quæ à mare non longè abessent, exploraret.

51 *Hinc victus Oceanus*] Ita pulcherrimè Lipsius. Ineptè vulgò, *auctus.*

52 *Maiore fama, vti mos est de ignotis, oppugnasse vltro*] Lipsius olim suspicabatur legendum, *oppugnantes*, vel, *oppugnauere.* nouissimè cum Rhenano, *oppugnare.* Ego etsi de sinceritate loci dubito, vtcumque tamen vulgatam lectionem defendi posse arbitror, si intelligamus, verbū, *oppugnasse*, regi à voce, *fama*: quasi aucta fuerit fama ex eo, quòd Britanni vltrò oppugnassent Romanos. & ideo distinguerem: *paratu magno (maiore famâ, vti mos est de ignotis, oppugnasse vltro) castella adorti.* Sed durior sensus & constructio, quàm vt mihi satisfaciat.

53 *Ac ne superante numero, & peritiâ locorum circumiretur*] Singulari numero restitui, *circumiretur*, veteribus libris autoribus. nam ad ipsum Agricolam refertur, & rectè conuenit cum sequenti verbo, *incessit.* Aliàs quod in vulgatis legitur, *circumirentur*, aliquid ambiguitatis habere potest.

54 *Enim constantiâ ac famâ ferox exercitus*] Quid hîc sibi velit constantiæ vox, ego certè non assequor. quam corruptam suspicor, ac legendum: *Cuius conscientia fama* Nihil clariùs, & fortasse certius.

55 *At Britanni, non virtute, sed occasione & arte ducis rati*] Cùm aliquid huic sententiæ desit, Lipsius supplet, *& arte ducis victos rati.* sed ex ingenio, non ex libris. Ego, *ducis*, vocem redundare censeo, cum rectè subintelligitur, & arte hostium. Ideo leui, neq; aberrante mutatione, ex ipsa voce, *ducis*, restituerem, *victos*; vt legatur, *sed occasione & arte victos rati.* Notandum hîc etiam, quòd ars virtuti opponitur. Sic Vegetius in prooemio libri III. *Cum Carthaginensibus non virtute, sed arte ferri ferret auxilium.*

56 *Atque ita, irritatis vtrinque animis discessum*] Sic Annal. lib. XIII. *atque ita, infensis vtrinq; animis discessum.*

57 *Et vno remigrante, suspectis duobus, eóque interfectis*] An remigrare hîc significat, remigio aufugere? Id quidem fieri non potuit, cum in vnaquaque liburnica, tertia pars cohortis esset, quæ gubernatorem vi retinere, atque occidere poterat. Ergo verisimilius est, illum, antequàm ex portu soluerent, clàm se subduxisse, ac domum versus remeasse. nam duos tantùm occisos apparet.

58 *Et in nostram vsque ripam mutatione ementium adductos*] Sinistram Rheni ripam intelligit, quæ à Romanis possidebatur: nam dextram Germani obtinebant. Tacitus hist. lib. IV. *forte nauem haud procul castris frumento grauem, cùm per vada hæsissent, Germani in suam ripam traheb.* &c. hoc est in dextram.

59 *Neque vt plerique fortium virorum ambitiosè*] Dubito, num hîc ambitio referatur ad principum virorum funera, quæ apud Romanos sumptuosâ pompâ celebrabantur. Ideo de Germanis in superiore libello dixit: *Funerum nulla ambitio.* Potiùs censeo pro ambitione intelligi, constantiæ ac fortitudinis ostentationem. quod conuenit

uenit cum sequentibus verbis, *neque per lamenta rursus* &c.

60 *Recessus ipse ac sinus famæ in hunc diē defendit*] Sic hist. lib. II. *abditis pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus.* Vbi Lipsius obseruauit, voci, *sinus*, vim subesse fraudandi, subtrahendi, occulendi. lib. III. hist. *Sed opes Cremonensium in sinu præfectorum legionúmque fore* lib. IV. *exquirique nouos sinus, & varia prædandi vocabula.* Seneca Contr. lib. VII. *Unde tam graues paterni sinus: nunquid ossa filii reportat?* Senex enim auro grauis ex hostibus redierat: vnde suspicio, eum prodidisse filium.

61 *Nihil nisi fluctus & saxa, & interiores Romani*] Venetus, *inferiores*. Vnde libenter amplector Rhenani correctionē, *infestiores*. quam & Lipsius probat.

62 *Neque enim arua nobis, aut metalla, aut portus sunt*] Emendauit ex ingenio Rhenanus. nam in veteribus libris legitur: *neq; enim arma nobis.* An intelligit armorū officinas, quas in prouinciis, vbi ferri copia, instituebant Romani? si corrupta ea vox, *arma*, certè emendatio Rhenani non minus mihi suspecta. Quod verò de metallis Tacitus ait, secum pugnare videtur. Suprà enim in descriptione Britanniæ dixit: *Fert Britannia aurum & argentum, & alia metalla.* Et Solinus cap. XXV. ait: *Præterea vt taceam metallorum largam variámq; copiā, quibus Britannia solum vndique generum pollet venis locupletibus.* Credo conciliationem esse, quòd ea Insulæ pars, quæ propriè Britannia nuncupatur, magisque tunc cognita erat, ferax metallorum esset: non autem Caledonia, de quâ hîc sermo. Immò ad hanc differentiam respiciunt Caledonii. quasi dicant, Non sunt hæc apud nos, vt apud reliquos Britannos. Id etiam Lipsius in nouissima editione animaduertit.

63 *Primo statim congressu non ostendemus, quos sibi Caledonia viros seposuerit?*] Corruptè vulgò: *vnde ostendamus.* absque interrogationis notâ. Lipsius corrigendū censuit: *prima statim congressione ostendamus.* Mihi potior visa lectio quam recepi nam & sequentia quoque interrogatiuè pronunciantur, & Tacito familiarior est vox, *congressus*, quàm, *congressionis*. Sic infrà: *Ac primo congressu eminus certabatur.* Annal. lib. II. *primóque congressu fusus, reparat vires.*

64 *Nostris illi dissensionibus ac discordiis clari*] Secutus sum Rhenani iudicium in voce, *dissensionibus*. Vulgò, minus rectè, *dissessionibus*.

65 *Paucos numeros circùm trepidos ignorantia*] Ita Lipsius restituit. malè vulgò, *paucos numero.*

66 *Clausos quodammodo ac vinctos Dii nobis tradiderunt*] Et hîc egregiè à Lipsio emendatum, Dii corruptè in vulgatis, *alii.*

67 *Aduersus ipsam rerum naturam opus fuit; neque me militum*] Hæc mihi melior distinctio visa. Vulgò, *opus fuit. Neque me militum.*

68 *Quomodo siluas saltúsque penetrantibus; fortissimum quodque animal robore*] In Veneto legitur, *fortissimum quodque animal ruere.* nec malè fortasse: vt nō solùm non pellantur, sed etiam contra ipsos Venatores ruant. & est Tacito frequentissimum id verbum, *ruere*. cùm audaciam ardorémque significat. Tamen vulgata lectio mihi magis probatur. non enim dixisset, *ruere*, sed, *ruit*. & ea vox, *robore*, rectè opponitur sequentibus verbis, *ipso agminis sono.*

69 *Ideo extremo metu corpora defixere in his vestigiis*] Vulgò, *& extremo.* Correxi, *ideo*, quia Venetus habet, *id & extremo.* Is deinde addit vocem, *defixere aciem in his vestigiis.* non malè si, *corpora*, accipias primo casu. Sed vulgata lectio potior.

70 *Aut moras belli, aut causas rebellandi*] Ita libri veteres. at recentiores reposuerunt, *debellandi.* Falsùm. nam potiùs dicendum erat, *causas non debellandi*, scilicet non debellatæ prouinciæ. Duo imputabantur iis qui Britanniam antea rexerant: moræ belli, & quòd propter iniurias acerbitatésque aduersus Britannos causam illis

præbuissent rebellandi contra Romanos.

71 *Instinctos ruentésque ita disposuit*] Lipsius mallet, *instructos*. quod autoris sententiæ congruens non videtur. adhuc enim milites instructi non erant: ideo sequitur, *disposuit*, hoc est instruxit ita instinctos. Sic Tacitus Annal. lib. II. *His vocibus instinctos exercitus, propria quoque causa stimulabant*. & suprà, hoc eodem libello: *His atque talibus inuicem instincti*.

72 *Ingens victoria decus, citra Romanum sanguinem bellanti*] Venetus, *bellandi*: suo quidem sensu. sed vulgata lectio mihi probior. Subintelligitur enim, bellanti duci ingens id decus fuisse.

73 *Complexum armorum, & in aperto pugnam non tolerabant*] Quomodo pugnã in aperto non tolerabant? Atqui enormes gladii non habiles nisi ad apertã pugnam. Sunt qui legunt, *in arcto*, fortasse non malè. nam simile quiddam de Germanis dixit, Annalium lib. II. *Nec minor Germanis animus, sed genere pugnæ & armorum superabantur: cùm ingens multitudo, artis locis, prælongas hastas non protenderet, non colligeret, neq; adsultibus & velocitate corporum uteretur*. Liuius li. XXVIII. *Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna Romano aptior, quàm Hispano militi futura videbatur*. Ego à vulgata non discedo: vt pugna in aperto dicatur, ad differentiam illius quæ fit ex longinquo, & quasi ex occulto.

74 *Inæqualibus locis hærebant: miniméque equestris ea pugnæ facies erat*] Corruptissimus locus in veteribus libris, & contra autoris & historiæ mentem à Rhenano restitutus. Nam verba hæc indicant, illam quidem verè fuisse aciem equestrem, sed talem non apparuisse. cùm contrà sit sensus, pedestrem aciem, couinariis, & curruum equis tantùm mixtam, faciem equestris pugnæ ostendisse. Constat enim, equites hostium tum non adfuisse, cùm iam de illorum fugâ dixerit. In Ven. legitur: *inæqualibus locis her:bant, minimég; equestris Ea enim pugna facies erat: cùm ægra diu æstante simul* &c. Emendationem acutioribus ingeniis relinquo.

75 *Et aliquando etiam victis ira virtúsque*] Eandem sententiam Virg. Aen. II.

Quondam etiam victis redit in præcordia virtus.

76 *Miscere inuicem consilia aliquis, dein sperare*] In margine scripsi, *separare*, quia Lipsio sic legenti prorsus aliter tior.

77 *Trutulensem portum tenuit*] Pancirolus in Notitiâ Imperii Occid. cap. LXXI. legit, *Rutupensem portum*. Rutupiæ enim est oppidum superioris Britanniæ, & Rutupe portus, qui vulgò, *Sandwich*, dicitur, ac de eo Ptolemæus, Ammianus, & alii.

78 *Vnde proximo latere Britanniæ lecto omni redierat*] Puto legendum: *vnde proximo litore Britanniæ lecto, omnis redierat*.

79 *Epistolis Agricolæ auctum*] Vulgò, *actum*, sed nullo sensu. ergo Lipsii iudicio, reposui, *auctum*.

80 *Priuati hominis nomen supra Principis attolli*] Nota, respectu Principis, etiam Magistratus censeri priuatos: nam de Agricola loquitur, qui etiamdum cum imperio erat. Sic Plinius epist. I. lib. II. *perfunctus est tertio consulatu, vt summum fastigium priuati hominis impleret, cum Principem noluisset*. Priuati etiam dicuntur respectu magistratuum. Tacitus Annal. lib. VI. in principio: *honoribus perfunctos, an iuuenes? priuatos, an è magistratibus?* Hinc priuata spectacula. Suetonius in Nerone, cap. XXI. *Non dubitauit etiam in priuatis spectaculis operam inter scenicos dare*. Ael. Lamprid. in Elagab. *iunxisse etiam Camelos quaternos ad currus in Circo, priuato spectaculo*.

81 *Si militarem gloriam altiùs occuparet*] Vulgati, *alius*. Correctionem Lipsio debemus.

82 *Illustris statua honorem, & quidquid pro triumpho datur*] Triumphalis statuæ meminit etiã Tacitus hist. lib. I. *M. Apinium Musam*

Mœsiam obtinens, triumphali statua, Fulvius Aurelius, et Iulianus Titius, ac Numisius Lupus, legati legionum, consularibus ornamentis donantur. Postquam enim in Principum potestatem Romana resp. cessit, Principes ius triumphandi sibi ipsis reseruarunt, ducibus verò triumphalia ornamenta, pro triumpho, concesserunt. Alibi Lipsius docuit.

83 *Ac pessimum inimicorum genus laudantes*] Histor. lib. I. *Secretis eum criminationibus infamauerat, & quo incautius deciperetur, palam laudatum.* Psalm. CI. *Tota die exprobrabant mihi inimici mei, & qui laudabant me, aduersum me iurabant.* Laudantibus etiam similes sunt, excusantes. Tac. Annal. lib. I. *quadam de habitu cultúque & institutis eius iecerat, quæ velut excusando exprobraret.*

84 *Aderat iam annus, quo proconsulatum Asia & Africa sortiretur*] Lipsius legit, *Asiæ aut Africæ.* At Mercerus ait, rectè se habere vulgatam lectionem. nam Asiam & Africam sortiri, significat, sorte ducere, vtram earum regeret.

85 *Et occiso Ciuica nuper, nec Agricolæ consilium deerat, nec Domitiano exemplum*] Suetonius in Domit. cap. X. Ciuicam Cerialem appellat. qui in ipso Asiæ proconsulatu, suspectus principi, occisus fuit. Agricolæ ergo consilium suppetebat, munus periculosum recusandi: si verò in prouinciam profectus esset, Domitiano exemplum non deerat, ipsum occidendi.

86 *Nec erubuit beneficii inuidiâ*] Sensus est: Non erubuit permittere, vt insignem iniuriam Agricola tanquam beneficium agnosceret acciperétque. Illustratur hic locus à Seneca de beneficiis lib. IV. cap. XVII. *Quis est qui non beneficus videri velit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quæ impotentissimè fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque iis videri beneficium dedisse, quos læsit? gratias itaque agi sibi ab his quos afflixere patiuntur.*

87 *Et quò obscurior, eò irreuocabilior*] Obscura enim dissimulatáque ira, placari ac mitigari ab aliis non potest. Idem ferè dixit de Tiberio, Annal. lib. I. *In Haterium statim inuectus est: Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio tramisit.* & hist. lib. III. *Inde graues simultates, quas Antonius simplicius, Mucianus callidè, eóque implacabilius nutriebat.*

88 *Quò plerique per abrupta, sed in nullum reipub. vsum*] Ita olim emendaui. Corruptè vulgò, *sed in nullum rei post vsum.* Idque etiam Mercero in mentem venit.

89 *Vulgus quoque, & hic aliud agens populus*] Aliud agentem populum appellare videtur de publicis rebus nihil curantem, sed suis negociis intentum.

90 *Nobis nihil comperti affirmare ausim*] Sallustius in Iug. *de his haud facilè compertum narrauerim.*

91 *Securus iam odii, & qui facilius dissimularet gaudium, quàm metum*] Odii caussa, metus virtutum. At mortuo Agricola euanuerat odium, successerat gaudium.

92 *Augurio votisque apud nostras aures ominabatur*] Libri veteres constanter addunt vocem; *quod augurio votisque.* sustulit Rhenanus tanquam superuacuam. Sed si alio sensu hæc interpretemur, fortasse necessaria censebitur: vt scilicet verba, *durare*, &, *videre*, respiciant quod sequitur, *solatium tulit.* Sic igitur hunc locum construendum & interpretandum puto: Nam sicuti durare in hac beatissimi sæculi luce ac Principem Traianum videre (quod augurio votisque apud nostras aures ominabatur) grande solatium Agricolæ fuisset, ita festinata mors illud ipsum grande solatium ei attulit. Aliorum tamen sit iudicium.

93 *Et velut vno ictu*] Sic de Caligula, Seneca de Ira lib. III. cap. XIX. *homo qui de toto Senatu trucidando cogitabat: qui optabat, vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & vnum diem cogeret.*

94 *Et intra Albanam arcem sententia Messallini strepebat*] Libri veteres addunt, *arcem Vilā*. vnde Rhenanus arbitrario iure, arcis nomine deleto, *villam*, retinuit. Et sanè antiqui, aut arcem, aut villam Albanam vocitarunt. Ego etsi, *arcem*, reposui, tamen alteram vocem potiùs puto corruptam, quàm vt glossema additam. & suspicor legendum: *& intra Albanā arcem nulla sententia Messallini strepebat*. Scio vulgatæ lectionis sensum esse, Messallini sententias tunc intra Albanam arcem tantùm latas, & quasi in occulto, sed deinde in ipsâ vrbe Româ passim & palàm auditas. Verùm cùm non ad perniciem rusticorum, sed ciuium Romanorum, eiusmodi sententię pertinerent, quid referebat, an intra villam, an in medio foro latæ essent? item pro eo sensu non conuenit, *sententia*, singulari numero: neq; dixisset, *strepebat*, immò potiùs, *se continebat*. Rectè ergo ad autoris mentē videtur emendatum, *nulla sententia*. Nam Tacitus, vt exemplis confirmet, felicem Agricolam obiisse, ostendit eo tempore nullam ferè Domitiani sæuitiam auditam. Ideo ait, Carum Metium, perniciosissimum mox accusatorem, vnum tantùm reum tunc oppressisse: Adhuc intra arcem Albanam, quò Domitianus sæpissimè se recepit, ac sæua multa machinatus est, nullā sententiam à Messallino latam, at postea multas: Atque ipsum Massam Bebium, qui inter acerrimos accusatores connumeratus est, tunc inter reos fuisse. Huius Bebii Massæ mentio, hist. lib. IV. *Bebius Massa è procuratoribus Africæ, iam tunc optimo cuique exitiosus, & in causas malorum quæ mox tulimus, sæpius rediturus*.

95 *Sanus ille vultus & rubor*] Sidon. lib. I. epist. II. formam Theodorici Gothorum Regis describens, ait: *Lactea cutis, quæ propius inspecta iuuenili rubore suffunditur: namque hunc illi crebrò colorem, non ira, sed verecundia facit*.

96 *Tanquam pro virili portione innocentiam principi donares*] Id est tanquam pro tua parte principem innocentem pronunciares.

97 *Sed mihi filiaq́ue, præter acerbitatem parentis erepti*] In Veneto, & aliis veteribus corruptè legitur: *Sed mihi filiæque eius*, sententia exigeret: *Sed mihi filiaq́ue tuæ*.

98 *Excepissemus certè mandata vocemque*] Vulgò, *excepissem*. at scripsi, *excepissemus*, quia sensus postulat, vt ad Agricolæ quoque filiam, Taciti vxorem, referatur. nam statim sequitur, *figeremus*. forte scriptum erat, *excepissem⁹*, vt sæpe in Manuscriptis. vnde facilis error.

99 *Nobis tam longæ absentiæ conditione, ante quadriennium amissus es*] Lipsius ad huius libelli principium, ex his verbis sumit argumentum temporis, quo illum Tacitus scripserit, id est, quadriennio post Agricolæ obitum. At ego aliter verba hæc intellexeram: Tacito scilicet videri, quoniam tempore mortis Agricolæ quadriennio abfuisset, neque illum toto eo spatio vnquam vidisset, perinde sibi esse, ac si Agricola ante quadriennium mortem obiisset.

100 *Omnia sine dubio, optime parentum, assidente amantissimâ vxore*] Ita ex Ven. restitui. Malè vulgò, *optima parentum*. quasi Agricolæ vxorem hîc tanquam matrem laudaret, quod valde absurdum esset, cùm mox eam tanquam vxorem amantissimam laudet. At ea verba ad ipsum Agricolam referuntur, quem optimum parentem vocat. Sic Plinius Paneg. *quam tu nobis optime principum, fortissime Imperatorum, consulatum obtulisti*.

101 *Paucioribus tamen lacrymis compositus es*] Sic hist. lib. I. *Pisonem Verania vxor, ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia, composuere*. Horatius Sermon. lib. I. Sat. IX.

—*haud mihi quisquam,*
Omnes composui.—

id est sepeliui. Petron. Arb. *aut præteriens*

aliquis

aliquis nos tralatitiâ humanitate lapidabit, aut quod ultimum est iratis etiam fluctibus, imprudens arena componet.

101 *Nóque domum tuam ab infirmo desiderio*] Restitui copulam, *que*, ex Veneto.

103 *Admiratione te potius, temporalibus laudibus*] Corruptus locus, & meo iudicio mutilus: Fortè supplendum & legendum: *admiratione te potius, quam temporalibus laudibus; & si natura suppeditet, imitando colamus.*

CVRTII PICHENÆ
AD DIALOGVM DE CAVSIS CORRVPTÆ ELOQVENTIÆ.
NOTÆ.

De huius libelli autore, multa à doctissimis viris dicta sunt, neque ego illorum disputationibus me immisceo. Meâ autem sententiâ non decedo, nihil prorsus hîc esse, quod Cornelii Taciti phrases stilúmque redoleat. Sed nec Fabium Quinctilianum, etiam si cetera omnia argumenta congruerent, huius operis autorem pronunciauerim, cùm scriptio ista, meo quidem iudicio, illum & facilitate orationis, & elegantiâ superet, & cum quouis optimi sæculi conferri posse videatur. Itaque incerti autoris titulum libello apposuerim. Quoniam verò inter Taciti opera edi solet, putaui non ab re esse, pauca in eo adnotare.

1 *Et quem pridie recitauerat librum, intra manus habentem*] Addidi copulam, *&*, admonente Lipsio ex Rom. codice.

2 *Omissis orationum & causarum studiis*] Eiusdem Lipsii coniecturam sequutus, restitui vocem, *causarum*: corruptè vulgò, *curarum*.

3 *Alteram apud eos partem, gratiâ praualere*] Idem correxit. malè in vulgatis: *partem gratia.*

4 *Quatenus arbitrum litis huius inueni, non patiar Maternum societate plurium defendi*] Ex P. Pithœi coniecturâ, Lipsio probante. corruptissimè in vulgatis sic: *quatenus arbitrium litis huius inueniri non patiar, Maternum sollicitè plurimum defendi.*

5 *Sed & ipsum solum apud vos arguam*] Ita Lipsius. Vulgò, *apud eos.*

6 *Omnia consilia factáque nostra dirigenda sunt*] Copulam, *que*, adiecit idem Lipsius ex Rom. codice.

7 *Cum præsertim minimè contradicturum*] Sic mei codices. In aliis etiam non malè: *cui partis minimè* &c.

8 *Et totius vrbis gratiâ subnixos*] Sic Pithœus, Lipsio probante. Vulgò, *totius orbis.*

9 *Non sine aliqua trepidatione animi attulerit*] Reposui, *animi*: nam vulgò minus rectè, *animus.*

10 *Equidem vt de me ipse fatear*] Sic Venetus. Vulgò, *de me ipso fatear.*

11 *Nouis & recentibus, quam remotis et oblitteratis exemplis vtor*] Alii mallent, *nosis*

& recentibus. Ego non muto. Sic paulo suprà dixit, *nouam & recentem curam*. histor. lib. IV. *donec noua & recentia iura, in vetustatem consuetudine vertantur*. & in hoc ipso libello sępè inuenias, *veterem & antiquum*.

12 *Libellos dispergit*] Scriptum aliquod recitaturi, libellos spargere, atque in publico proponere solebant, vt quamplurimos auditores ad diem prędictam conuocarent. amicos autem per codicillos siue epistolas, aut voce ipsâ, inuitabant. Plin. epist. XVIII. libr. III. *Cepi autem non mediocrem voluptatem, quòd hunc librum cùm amicis recitare voluissem, non per codicillos, non per libellos, sed si commodum esset, & si valdè vacaret, admoniti (nunquam porrò, aut valdè rarò, vacat Roma, aut commodum est audire recitantem) fœdissimis insuper tempestatibus, per biduum conuenerunt.*

13 *Quoniam mediocres poetas nemo nouit, bonos pauci*] Nemo mediocres poetas nouit, quia scilicet nomen famamque non habent, atque illorum carmina nemo legit. boni autem pauci reperiuntur, ideo à paucis noscuntur ac leguntur. Horatius de arte poet.

> -- *Mediocribus esse poetis,*
> *Non homines, non Dii, non concessere columnæ.*

14 *Immanes illos, & ad pugnam natos lacertos*] Ex veteribus addidi copulam, quæ in vulgatis exciderat.

15 *Et hodie si quid in nobis notitiæ*] Hic etiam copula, &, à Lipsio adiecta ex Rom. codice.

16 *Nam statum cuiusque ac securitatem meliùs innocentia tuetur, quàm eloquentia*] Vulgò, *tueor*. ideo Lipsius corrigendum censuit, *hucusque*, pro, *cuiusque*. Mihi leuior mutatio visa, *tuetur*, & sententia fortasse expeditior. vt *innocentia*, &, *eloquentia*, sint primo casu.

17 *Et eruditionis & litterarum iucundissimum oblectamentum*] Quod Lipsius ex Rodolpho ita restituit, non nihil iuuatur à Veneto, qui habet, *eruditionis*. confusè vulgò, *& eruditionem: & litterarum*.

18 *Atque id eò credo audacius*] Correctio ex Lipsio. Vulgò, *Antiquus eò credo audacius*. in qua lectione nullus ferè sensus.

19 *Quam oratorum ætatem signatione istâ determinetis?* Reposui ex veteribus vocem, *signatione*, quæ mutata fuerat in, *significatione*. Sic inferiùs: *neminem nominabo, genus hominum signasse contentus*.

20 *Non multò plures quàm* CCCC. *annos interesse*] Falsò antea, CCC. *annos*. Veriori calculo id obseruauit Mercerus ex historiâ. Et Cicero ipse, qui ante centum & viginti annos obierat, lib. II. de Diuinat. ait: *Demosthenes quidem, qui abhinc annis prope* CCC. *fuit*.

21 *Et superfluens, & parum Atticus videretur*] Ita Lipsius. Vulgò, *& parum antiquus*.

22 *Nunc mihi cum vniuersis negotium est*] Scripsi, *nunc*, pro, *nec*, admonente Lipsio, & necessitate orationis exigente. Cicer. de Diuin. lib. II. *de quibus singulis dicam suo loco, nunc de vniuersis*.

23 *Etsi non instructus, at certè imbutus sit*] Sententia hæc negationem requirere videtur, *imbutus non sit*. nisi fortasse repetitum subintelligatur illud *non*, præcedens: quod nihilominus constructionem non expedit.

24 *Non Attii aut Pacuuii veterno inquinatus*] Sidonius Apollin. lib. I. epistol. I. dixit, *veternosum dicendi genus*. lib. II. epist. XVI. *chartulis putribus, ac veternosis*. lib. VIII. epist. vltima: *veternosus legalium quæstionum ænigmatista*.

25 *Quique alios in eodem valetudinario, hæc ossa, & hanc maciem probant*] Prouerbium de pluribus, qui in eodem malo versantur. Seneca epist. XXVII. in principio: *Non sum tam improbus, vt curationes æger obeam.*

obeam: sed tanquam in eodem valetudinario iaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico.

26 *Accusationes, quæ in Vatinium inscribuntur*] Credidi Lipsio restituenti, *inscribuntur*, pro, *conscribuntur*: nam inferiùs idem autor ait: *exceptis orationibus Asinii, quæ pro heredibus Vrbiniæ inscribuntur.*

27 *Ipsos quoque neruos rubor tegit, & decor commendat.*] Aliquanto melior mihi visa hæc Veneti lectio, etsi pro, *rubor*, is corruptè habet, *robur*. At vulgati; *rubore tegit, & decore commendat.*

28 *Locósque lætiores attentauit*] Ven. *latiores*. Rhenani autem Basiliensis editio, *altiores*. Sed vulgata rectior. nam paulo infrà ait: *Nam & te Messalla, video lætissima quæque antiquorum imitantem.*

29 *Hi qui se antiquos oratores vocant.*] Ita Lipsius. Vulgò, *vocabant*.

30 *Illam ipsam quam iactant sanitatem, infirmitate & ieiunio consequuntur*] Sensu non inepto. Sed fortasse non malè legitur in Ven. & Bas. *sanitatem, sed ieiunio consequuntur.* id est consequuntur quidem sanitatem, scilicet puritaté orationis sed structurâ incerti, ariditate & inopiâ verborum.

31 *Et alias à vestris philosophis sæpe celebrato*] Et hoc Lipsius correxit. nam vulgò, *& alius vestris*.

32 *Si comminus fatetur plures formas dicendi*] Pithœus, *si communius*. Ven. & alii, *si quominus*.

33 *Suo iure, & prioribus & sequentibus anteponuntur*] Scripsi, *suo iure*, Lipsii monitu. Vulgò, *sic iure*.

34 *Scias, quamuis in diuersis ingeniis, esse quandam iudicii ac voluntatis similitudinem & cognationem*] A vulgatis abest verbum, *scias*, quod ex veteri libro restituit Lipsius. Idemque correxit voces, *voluntatis*, &, *cognationem*, corruptas antea, *voluminis*, &, *cogitationem*.

35 *Adeo malim Oratorem, vel hirta toga induere.*] Vulgò, *adeo melius*. Sed, *malim*, correxi, nam & paulo suprà dixit: *malim hercule C. Gracchi impetum.*

36 *Et studio feriendi plerumque detectus, non pugnat, sed rixatur*] Ex Rom. codice reposuit Lipsius, *detectus*. Vulgò, *tectus*.

37 *Aliud nobis agmen produceret*] Sic ex veteribus. Vulgò, *aliud nouum agmen*.

38 *Et cum de antiquis loquaris, vtere antiqua libertate.*] Ita ex libris auxit, & distinxit Lipsius. Antea sic: *perge, inquit Maternus, de antiquis loquaris. vtere*, &c.

39 *Etiamsi mihi partes assignatis*] Hæc quoque Lipsius ex libris. Vulgò, *& iam mihi partes*.

40 *Nec in notitia vel rerum vel hominum*] Correxi ex præcedentibus. Vulgò, *in notitiam*.

41 *Statim docuero.*] Correctio à Rodolpho est, Lipsio teste. corruptè antea: *statim de curiis*.

42 *Et Cicero his, vt opinor, verbis.*] Videtur legendum, *& Ciceronem*, vt pendeat à superiori verbo, *nominabo*: sicuti dixit, *Demosthenem*. Sed & vulgata lectio proba, nam subintelligitur, *dixit* seu *testatus est*.

43 *Vno & vicesimo Cæsar Dolabellam*] Suetonius in Iulio, cap. IV. accusationem illam contigisse affirmat, ciuili seditione Lepidi composita, M. Æmilio, D. Bruto Coss. Hinc Casaubonus ex historia obseruauit, eo tempore Cæsarem quartum & vicesimum natalem celebrauisse. Corrigendus itaque hic numerus videtur: *tertio & vicesimo*.

44 *Aut pestilentiæ remedia*] Inanes declamatorum disputationes irridet. Sic Petron. Arb. in principio: *Et ideo ego adolescentulos existimo in scholis stultissimos fieri, quia nihil ex iis quæ in vsu habemus, aut audiunt, aut vident: sed piratas cum cathenis in litore stantes, & tyrannos edicta scribentes, quibus imperent filiis, vt patrum suorum capita præcidant: sed responsa in pestilentiam data, vt virgines tres, aut plures immolentur.* Quintil. lib. XI. cap. X. *Sint*

ergo & ipsæ materia, quæ fingentur, quam simillima veritati. nam magos, & pestilentiæ responsa, aliáque magis adhuc fabulosa, frustra inter sponsiones & inter dicta quæremus.

45 *Plus notitiæ ac nominis apud plebem parabat.*] Ita Lipsius. anteà, *probabat*.

46 *Atqui melius fuisset non quæri, quam vindicari.*] Et verbum, *vindicari*, autore Lipsio correximus. Vulgò, *indicari*.

F I N I S.

STEM-

STEMMA
AVGVSTÆ DOMVS
A
IVSTO LIPSIO IN SE-
RIEM REDACTVM.

C. OCTAVIUS C. F. *qui Macedoniæ præfuit. Ex Ancharia priore uxore*

- **Octauia** *maior.*
  - *Ex priore marito C. Marcello*
    - M. Marcellus, *cui prima uxor Pompeia Sexti: altera, Iulia Augusti filia. Ex neutra liberi. Obiit adolescens in Baiis.*
    - Marcella *maior. Ex* I. *marito M. Vipsanio Agrippa*
      - *Liberi, ait Suetonius, sed nobis irreperti. Nam de Vipsania Tiberii uxore falsum.*
    - *Ex* II. *marito Iulo Antonio Africano Triumuiri filio, de quo Plut. in Antonio & noster l.* III. *Ann. c.* XVIII.
      - L. Antonius Africanus. *qui Massiliæ obiit. l.* III. *Ann. c.* XLIV. *Ex eo, aut fratre aliquo, ut arbitror*
        - Sex. Antonius Africanus. *de cuius nobilitate, lib.* XIV. *Ann. c.* XLVI.
    - Marcella *minor, de qua silent.*
  - *Ex* II. *marito M. Antonio Triũuiro*
    - Antonia *maior. Ex marito L. Domitio Ahenobarbo*
      - Domitia, *cui vir Crispus Passienus, ut suspicor ex Quinctil. lib.* VI. *cap.* II.
      - Domitia Lepida *ex* I. *marito M. Valerio Barbato Messalla*
        - Valeria Messallina *Claudii principis uxor. Adi Commentarium nostrum ad finem* XI. *Annal. Et adde Senecam in Menippea. qui Messallinæ maiorem auunculum facit Augustum.*
      - II. *Ap. Iunius Silanus. Qui tamen anteà maritus fuisse videtur Æmiliæ Lepidæ proneptis Augusti (vide Commentarium nostrum ad initium* XIII. *Annal. etsi res hæc adhuc nubila.) Exque iis forte*
        - L. Silanus *sponsus Octauiæ, l.* XII. *Ann. c.* III.
        - M. Silanus *proconsul Asiæ, l.* XIII. *Ann. c.* I.
        - Iunia Caluina *Vitellii nurus, l.* XII. *Ann. c.* IV. *quæque ad Vespasiani æuum superuixit, ex Suet. Vesp. cap.* XXIII.
      - Cn. Domitius, *cui uxor Agrippina. & ex ea*
        - Nero *Imp.*
    - Antonia *minor, cuius stirpē ex marito Druso quære infrà.*

C. Oc-

- **C. Octavivs** *C. F. qui Macedoniæ præfuit. Ex Attia II. uxore*
  - Octauia *minor, de cuius coniugio aut stirpe nobis non lectum.*
  - C. Octauius, *qui posteà C. Iul. Cæsar Octauianus Augustus. Ex Scribonia uxore*
    - Iulia, *cui primus maritus M. Marcellus, tertius Tiberius Imperator. Sed uterque sine prole. Medius autẽ M. Vipsanius Agrippa. Ex hoc*
      - C. Cæsar, *cui uxor Liuia soror Germanici. l.* IV. *Ann. c.* XL.
      - L. Cæsar, *cui destinata uxor Æmilia Lepida, posteà P. Quirinii uxor. lib.* III. *Ann. c.* XXIII.
      - Agrippa Postumus.
      - Ivlia, *cui vir* L. Æ*milius Paulus Censoris F. Ex eo*
        - Æmilius Lepidus, *cui Drusilla uxor. Ex Dione lib.* LIX. *et Suet. Cal. cap.* XXIV.
        - Æmilia Lepida, *sponsa Claudii. Suet. Claud. c.* XXVI. *Nescio an eadẽ quæ nupta Druso filio Germanici li.* VI. *Ann. c.* XL.
      - Agrippina, *cui vir Germanicus. Et ex eo*
        - Nero, *cui uxor Iulia Drusi filia l.* VI. *Ann. c.* XXVII.
        - Drusus, *cui uxor Æmilia Lepida. l.* VI. *c.* XL.
        - C. Caligula, *cuius matrimonia è Suet. pete.*
        - Agrippina, *cui mariti tres: Cn. Domitius, Crispus Passienus Claudius Imp.*
        - Drusilla, *cui prior maritus L. Cassius: alter* M. Æ*milius Lepidus.*
        - Liuia, *siue* Liuilla, *Sueton. quæ eadem* Iulia *est Tacito & Dioni. Nupsit M. Vinicio l.* VI. *Ann. c.* XV. *Huic siue alteri è sororibus maritus anteà Quinctilius Varus, quẽ generum Germanici uocat Seneca lib.* I. *Contr.* III. *& aliquid Tacitus l.* IV. *Ann. c.* LXVI.

Superest AVGVSTI vxòria stirps, adfinitate primò, mox adoptione insita in domum Augustam. Ea, lucis caussâ, seorsum hîc expressa.

- TIB. Claudius Nero, *cui vxor Liuia Drusilla, posteà Augusta. Ex hac*
  - TI. Nero *qui Imp. cui I. vxor Vipsania Agrippina, M. Vipsanii Agrippæ, ex Pomponia, Attici filia. Ex hac*
    - Drusus, *cui vxor Liuia siue Liuilla, soror Germanici. Ex hac*
      - Tiberius Gemellus, *quem Caius sustulit. Suet. cap.* XIV.
      - Gemellus *alter, cuius nomen non proditũ: ex l.* II. *An. c.* LXXXIV. *qui periit quadrimus. ex l.* IV. *Ann. c.* XV.
      - Iulia, *cui vir Rubellius Blandus l.* VI. *Ann. c.* XXVII. *Ex hoc*
        - Rubellius Plautus, *quem Nero sustulit. cui vxor Pollutia. l.* XVI. *Ann. c.* X.
  - II. *Vxor Iulia Augusti F. Ex ea proles, sed infans exstincta.*
  - DRVSVS Nero Germanicus, *cui vxor Antonia minor. Ex hac*
    - Germanicus Cæsar, *cui vxor Agrippina. Stirps posita supra.*
    - Liuilla, *cui vir C. Cæsar, dein Drusus frater patruelis, desponsa etiam postea Seiano. l.* IV. *Ann. c.* XL.
    - Claudius, *qui Imp. cui I. vxor Plautia Vrgulanilla. Ex hac*
      - Drusus, *cui desponsa Seiani F. Sueton. Claud. cap.* XXVII. *Tac. l.* III. *Ann. c.* XXIX.
      - Claudia, *quam abiecit.*
    - II. *Vxor AElia Petina. Ex hac*
      - Antonia, *cui vir Pompeius Magnus, à Claudio interfectus. posteà, Faustus Sulla.*
    - III. *Vxor Valeria Messallina. Ex hac*
      - Octauia, *cui sponsus L. Silanus. postea maritus Nero Imp.*
      - Claudius Britannicus, *à Nerone sublatus.*

INDEX
RERVM ET VERBORVM,
QVÆ IN NOTIS PICHENÆ
quà emendantur, quà illuſtrantur.

Prior numerus ſignificat librum *Annalium*, vel *Hiſtoriarum:* quæ per *a* & *b* notantur.

G, A, & O, libellorum de Germania, Iulio Agricola, Oratoribus, ſunt indices.

Alter numerus ſignat adnotationem ipſam Pichenæ in illos libros.

)(compendii gratia inſertum vocibus, quarum differentia in Notis indicatur, quæque quaſi inter ſe opponuntur.

A

vino-

AVCTORES VETERES, QVI IN NOTIS A PICHENA LAVDANTVR, VEL illustrantur.

FINIS.

CORRIGENDA.

Q*Vae, dum raptim cusas paginas percurrimus denuò, aduertere potuimus: multa leuia, sed & nonnulla, quae doctiss. editori fraudi esse nollemus: quod mendosum, in ipsis paginis haeret: hic quomodo emendare debes, candide lector, ponemus.* *Pag.* 1. v. 14 & 16, *dele vncinulos.* 7, 2. *scribend.* sociatis lab. 11, 4 adlectus 21, 17. legionibus, sex. 22, 8. turbanturq; 30 peremit. *P.* 24, *ad v.* 1. *margine interiori adpone numerum* 66 *P.* 28, 2. milites, inc. 37, 28. decucurrit. 60, 19. miserant. R. 61, 20. raperent. n. 77, 3. *à fine* Minos; S. 80, 4. differuit, & 20. mandanda f. 88, 1. parsimo. 91, 6. rienses 12, nio Teucer, 108, 7. *à f.* missi 125, 16. *à f.* poena, u. 136, 14. exemisset. 143, 24. *pro* neq; *scrib.* atq; 161, 16. civirum 170, 11. alia [illegible] 11. *à f.* satietate, 180, 4. *à f.* spicuam, 195 *ad v.* 2. *adpone in margine exteriore caput V. v.* 11. praesiderent 201, 28. anni 238, 17. Drusi. Syllam inopem, u. 239, 28. dominae 243, 2. terr us 269, 19. Atilia [illegible] *nâ voce* 272, *vlt.* cibus 29 [illegible], 17. sceleris 296, 7. consilio *P.* 303 *è medio marg. tolle* L & *adscribe ad v.* 2. *inq; locum illius* L, *transfer* L I, *quod malè delapsum inferius.* 307, 18. sordes 31 [illegible], 15. ad Vitel. [illegible] 22. *dele punctum ante* Panno. 355, 7. occursu 366, 9. bus fid. 7 *à f.* litq; 376, 9. *à f. dele* [illegible] & [illegible] & 10 *à f.* miles & millium 384, 9. *à f.* dedecore, sed 386, 9. ludibrium & cont. 43 [illegible], 19. [illegible] 447, 3. *à f.* monebat, 449, 17. *à f.* refellere 480, 19. *in marg. int.* 74 481, 10. *in marg. ext.* [illegible] 491, 6. *à f.* improbam *Capita, quae in margine contextus numeris Romanis vides, quibusq; Indicem accommodauimus, sumpta scito ex nouiss. editione Taciti quae opera Cl. V. Iani Gruteri prodiit. In notis haesere, dum cursim Indiculo faciendo excerpimus, vidimus* *P.* 4, 5. *scrib.* tabula 116, *v vlt.* manum 11[illegible] *pro vncinulo, punctum pone. vers.* 5. *à f.* interpunxi. 159, 20. animos 166, 20. 100 Cum A. *Alia si quae occurrent, candidus lector à seipso facile corrigat, nobisq; condonet: & sciat, sollemni ista operarum festinatione librum absq; vitiis vix nasci: vt ita optimus ille, qui minimis vrgetur.*